നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

അഭിധമ്മപിടകേ

അട്ഠസാലിനീ നാമ

ധമ്മസങ്ഗണീ-അട്ഠകഥാ

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ

കരുണാ വിയ സത്തേസു, പഞ്ഞാ യസ്സ മഹേസിനോ;
ഞേയ്യധമ്മേസു സബ്ബേസു, പവത്തിത്ഥ യഥാരുചി.

ദയായ തായ സത്തേസു, സമുസ്സാഹിതമാനസോ;
പാടിഹീരാവസാനമ്ഹി, വസന്തോ തിദസാലയേ.

പാരിച്ഛത്തകമൂലമ്ഹി, പണ്ഡുകമ്ബലനാമകേ;
സിലാസനേ സന്നിസിന്നോ, ആദിച്ചോവ യുഗന്ധരേ.

ചക്കവാളസഹസ്സേഹി, ദസഹാഗമ്മ സബ്ബസോ;
സന്നിസിന്നേന ദേവാനം, ഗണേന പരിവാരിതോ.

മാതരം പമുഖം കത്വാ, തസ്സാ പഞ്ഞായ തേജസാ;
അഭിധമ്മകഥാമഗ്ഗം, ദേവാനം സമ്പവത്തയി.

തസ്സ പാദേ നമസ്സിത്വാ, സമ്ബുദ്ധസ്സ സിരീമതോ;
സദ്ധമ്മഞ്ചസ്സ പൂജേത്വാ, കത്വാ സങ്ഘസ്സ ചഞ്ജലിം.

നിപച്ചകാരസ്സേതസ്സ, കതസ്സ രതനത്തയേ;
ആനുഭാവേന സോസേത്വാ, അന്തരായേ അസേസതോ.

വിസുദ്ധാചാരസീലേന, നിപുണാമലബുദ്ധിനാ;
ഭിക്ഖുനാ ബുദ്ധഘോസേന, സക്കച്ചം അഭിയാചിതോ.

യം ദേവദേവോ ദേവാനം, ദേസേത്വാ നയതോ പുന;
ഥേരസ്സ സാരിപുത്തസ്സ, സമാചിക്ഖി വിനായകോ.

അനോതത്തദഹേ കത്വാ, ഉപട്ഠാനം മഹേസിനോ;
യഞ്ച സുത്വാന സോ ഥേരോ, ആഹരിത്വാ മഹീതലം.

ഭിക്ഖൂനം പയിരുദാഹാസി, ഇതി ഭിക്ഖൂഹി ധാരിതോ;
സങ്ഗീതികാലേ സങ്ഗീതോ, വേദേഹമുനിനാ പുന.

തസ്സ ഗമ്ഭീരഞാണേഹി, ഓഗാള്ഹസ്സ അഭിണ്ഹസോ;
നാനാനയവിചിത്തസ്സ, അഭിധമ്മസ്സ ആദിതോ.

യാ മഹാകസ്സപാദീഹി, വസീഹിട്ഠകഥാ പുരാ;
സങ്ഗീതാ അനുസങ്ഗീതാ, പച്ഛാപി ച ഇസീഹി യാ.

ആഭതാ പന ഥേരേന, മഹിന്ദേനേതമുത്തമം;
യാ ദീപം ദീപവാസീനം, ഭാസായ അഭിസങ്ഖതാ.

അപനേത്വാ തതോ ഭാസം, തമ്ബപണ്ണിനിവാസിനം;
ആരോപയിത്വാ നിദ്ദോസം, ഭാസം തന്തിനയാനുഗം.

നികായന്തരലദ്ധീഹി, അസമ്മിസ്സം അനാകുലം;
മഹാവിഹാരവാസീനം, ദീപയന്തോ വിനിച്ഛയം.

അത്ഥം പകാസയിസ്സാമി, ആഗമട്ഠകഥാസുപി;
ഗഹേതബ്ബം ഗഹേത്വാന, തോസയന്തോ വിചക്ഖണേ.

കമ്മട്ഠാനാനി സബ്ബാനി, ചരിയാഭിഞ്ഞാ വിപസ്സനാ;
വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ പനിദം, യസ്മാ സബ്ബം പകാസിതം.

തസ്മാ തം അഗ്ഗഹേത്വാന, സകലായപി തന്തിയാ;
പദാനുക്കമതോ ഏവ, കരിസ്സാമത്ഥവണ്ണനം.

ഇതി മേ ഭാസമാനസ്സ, അഭിധമ്മകഥം ഇമം;
അവിക്ഖിത്താ നിസാമേഥ, ദുല്ലഭാ ഹി അയം കഥാതി.

നിദാനകഥാ

തത്ഥ കേനട്ഠേന **അഭിധമ്മോ?** ധമ്മാതിരേകധമ്മവിസേസട്ഠേന. അതിരേകവിസേസത്ഥദീപകോ ഹേത്ഥ 'അഭി'-സദ്ദോ. ''ബാള്ഹാ മേ ദുക്ഖാ വേദനാ അഭിക്കമന്തി നോ പടിക്കമന്തി'' (മ॰ നി॰ ൩.൩൮൭; സം॰ നി॰ ൪.൧൭൪) ''അഭിക്കന്തവണ്ണാ''തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൧-൨) വിയ. തസ്മാ യഥാ സമുസ്സിതേസു ബഹൂസു ഛത്തേസു ചേവ ധജേസു ച യം അതിരേകപ്പമാണം വിസേസവണ്ണസണ്ഠാനഞ്ച ഛത്തം, തം 'അതിച്ഛത്ത'ന്തി വുച്ചതി, യോ അതിരേകപ്പമാണോ നാനാവിരാഗവണ്ണവിസേസസമ്പന്നോ ച ധജോ സോ 'അതിധജോ'തി വുച്ചതി, യഥാ ച ഏകതോ സന്നിപതിതേസു ബഹൂസു രാജകുമാരേസു ചേവ ദേവേസു ച യോ ജാതിഭോഗയസഇസ്സരിയാദിസമ്പത്തീഹി അതിരേകതരോ ചേവ വിസേസവന്തതരോ ച രാജകുമാരോ സോ 'അതിരാജകുമാരോ'തി വുച്ചതി, യോ ആയുവണ്ണഇസ്സരിയയസസമ്പത്തിആദീഹി അതിരേകതരോ ചേവ വിസേസവന്തതരോ ച ദേവോ സോ 'അതിദേവോ'തി വുച്ചതി, തഥാരൂപോ ബ്രഹ്മാപി 'അതിബ്രഹ്മാ'തി വുച്ചതി, ഏവമേവ അയമ്പി ധമ്മോ ധമ്മാതിരേകധമ്മവിസേസട്ഠേന **'അഭിധമ്മോ'**തി വുച്ചതി.

സുത്തന്തഞ്ഹി പത്വാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ ഏകദേസേനേവ വിഭത്താ, ന നിപ്പദേസേന; അഭിധമ്മം പത്വാ പന സുത്തന്തഭാജനീയഅഭിധമ്മഭാജനീയപഞ്ഹപുച്ഛകനയാനം വസേന നിപ്പദേസതോ വിഭത്താ. തഥാ ദ്വാദസായതനാനി, അട്ഠാരസ ധാതുയോ, ചത്താരി സച്ചാനി, ബാവീസതിന്ദ്രിയാനി, ദ്വാദസപദികോ പച്ചയാകാരോ. കേവലഞ്ഹി ഇന്ദ്രിയവിഭങ്ഗേ സുത്തന്തഭാജനീയം നത്ഥി, പച്ചയാകാരേ ച പഞ്ഹപുച്ഛകം നത്ഥി. സുത്തന്തഞ്ച പത്വാ ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ ഏകദേസേനേവ വിഭത്താ, ന നിപ്പദേസേന; അഭിധമ്മം പത്വാ പന തിണ്ണമ്പി നയാനം വസേന നിപ്പദേസതോവ വിഭത്താ. തഥാ ചത്താരി സമ്മപ്പധാനാനി, ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ, സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ, അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ, ചത്താരി ഝാനാനി, ചതസ്സോ അപ്പമഞ്ഞായോ, പഞ്ച സിക്ഖാപദാനി, ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ. കേവലഞ്ഹേത്ഥ സിക്ഖാപദവിഭങ്ഗേ സുത്തന്തഭാജനീയം നത്ഥി. സുത്തന്തം പത്വാ ച ഞാണം ഏകദേസേനേവ വിഭത്തം ന നിപ്പദേസേന; തഥാ കിലേസാ. അഭിധമ്മം പത്വാ പന ''ഏകവിധേന ഞാണവത്ഥൂ''തിആദിനാ (വിഭ॰ ൭൫൧) നയേന മാതികം ഠപേത്വാ നിപ്പദേസതോവ വിഭത്തം. തഥാ ഏകകതോ പട്ഠായ അനേകേഹി നയേഹി കിലേസാ. സുത്തന്തം പത്വാ ച ഭൂമന്തരപരിച്ഛേദോ ഏകദേസേനേവ വിഭത്തോ, ന നിപ്പദേസേന; അഭിധമ്മം പന പത്വാ തിണ്ണമ്പി നയാനം വസേന ഭൂമന്തരപരിച്ഛേദോ നിപ്പദേസതോവ വിഭത്തോ. ഏവം ധമ്മാതിരേകധമ്മവിസേസട്ഠേന അഭിധമ്മോതി വേദിതബ്ബോ.

പകരണപരിച്ഛേദതോ പനേസ ധമ്മസങ്ഗണീവിഭങ്ഗധാതുകഥാപുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തികഥാവത്ഥുയമകപട്ഠാനാനം സത്തന്നം പകരണാനം വസേന ഠിതോ. അയമേത്ഥ ആചരിയാനം സമാനകഥാ. വിതണ്ഡവാദീ പനാഹ - 'കഥാവത്ഥു കസ്മാ ഗഹിതം? നനു സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ പരിനിബ്ബാനതോ അട്ഠാരസവസ്സാധികാനി ദ്വേ വസ്സസതാനി അതിക്കമിത്വാ **മോഗ്ഗലിപുത്തതിസ്സത്ഥേരേനേതം** ഠപിതം? തസ്മാ സാവകഭാസിതത്താ ഛഡ്ഡേഥ ന'ന്തി. 'കിം പന ഛപ്പകരണാനി അഭിധമ്മോ'തി? 'ഏവം ന വദാമീ'തി. 'അഥ കിം വദേസീ'തി. 'സത്തപ്പകരണാനീ'തി. 'കതരം ഗഹേത്വാ സത്ത കരോസീ'തി? 'മഹാധമ്മഹദയം നാമ അത്ഥി, ഏതേന സഹ സത്താ'തി. 'മഹാധമ്മഹദയേ അപുബ്ബം നത്ഥി, കതിപയാവ പഞ്ഹാവാരാ അവസേസാ, കഥാവത്ഥുനാവ സദ്ധിം സത്താ'തി. 'നോ കഥാവത്ഥുനാ, മഹാധാതുകഥാ നാമ അത്ഥി, തായ സദ്ധിം സത്താ'തി. 'മഹാധാതുകഥായം അപുബ്ബം നത്ഥി, അപ്പമത്തികാവ തന്തി അവസേസാ. കഥാവത്ഥുനാവ സദ്ധിം സത്താ'തി.

സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഹി സത്തപ്പകരണാനി ദേസേന്തോ കഥാവത്ഥും പത്വാ യാ ഏസാ പുഗ്ഗലവാരേ താവ ചതൂസു പഞ്ഹേസു ദ്വിന്നം പഞ്ചകാനം വസേന അട്ഠമുഖാ വാദയുത്തി തം ആദിം കത്വാ സബ്ബകഥാമഗ്ഗേസു അസമ്പുണ്ണഭാണവാരമത്തായ പാളിയാ മാതികം ഠപേസി. സാ പനേസാ ''പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേനാതി. ആമന്താ. യോ സച്ചികട്ഠോ പരമത്ഥോ തതോ സോ പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേനാതി. നഹേവം വത്തബ്ബേ. ആജാനാഹി നിഗ്ഗഹം...പേ॰... പുഗ്ഗലോ നുപലബ്ഭതി സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേനാതി. ആമന്താ. യോ സച്ചികട്ഠോ പരമത്ഥോ തതോ സോ പുഗ്ഗലോ നുപലബ്ഭതി സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേനാതി. നഹേവം വത്തബ്ബേ. ആജാനാഹി നിഗ്ഗഹം...പേ॰.... സബ്ബത്ഥ പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി സബ്ബത്ഥ പുഗ്ഗലോ നുപലബ്ഭതി, സബ്ബദാ പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി സബ്ബദാ പുഗ്ഗലോ നുപലബ്ഭതി, സബ്ബേസു പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി സബ്ബേസു പുഗ്ഗലോ നുപലബ്ഭതി സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേനാ''തി (കഥാ॰ ൧൪-൧൭) ഏവം പഠമം വാദം നിസ്സായ പഠമം നിഗ്ഗഹം, ദുതിയം നിസ്സായ ദുതിയം ...പേ॰... അട്ഠമം നിസ്സായ അട്ഠമം നിഗ്ഗഹം ദസ്സേന്തേന സത്ഥാരാ ഠപിതാ. ഇമിനാ നയേന സബ്ബത്ഥ മാതികാഠപനം വേദിതബ്ബം. തം പനേതം മാതികം ഠപേന്തോ ഇമം ദിസ്വാ ഠപേസി - മമ പരിനിബ്ബാനതോ അട്ഠാരസവസ്സാധികാനം ദ്വിന്നം വസ്സസതാനം മത്ഥകേ **മോഗ്ഗലിപുത്തതിസ്സത്ഥേരോ** നാമ ഭിക്ഖു ഭിക്ഖുസഹസ്സമജ്ഝേ നിസിന്നോ സകവാദേ പഞ്ച സുത്തസതാനി പരവാദേ പഞ്ചാതി സുത്തസഹസ്സം സമോധാനേത്വാ ദീഘനികായപ്പമാണം കഥാവത്ഥുപ്പകരണം ഭാജേസ്സതീതി.

മോഗ്ഗലിപുത്തതിസ്സത്ഥേരോപി ഇദം പകരണം ദേസേന്തോ ന അത്തനോ ഞാണേന ദേസേസി, സത്ഥാരാ പന ദിന്നനയേന ഠപിതമാതികായ ദേസേസി. ഇതി സത്ഥാരാ ദിന്നനയേന ഠപിതമാതികായ ദേസിതത്താ സകലമ്പേതം പകരണം ബുദ്ധഭാസിതമേവ നാമ ജാതം. യഥാ കിം? യഥാ മധുപിണ്ഡികസുത്തന്താദീനി . മധുപിണ്ഡികസുത്തന്തസ്മിഞ്ഹി ഭഗവാ ''യതോനിദാനം ഭിക്ഖു പുരിസം പപഞ്ചസഞ്ഞാസങ്ഖാ സമുദാചരന്തി, ഏത്ഥ ചേ നത്ഥി അഭിനന്ദിതബ്ബം അഭിവദിതബ്ബം അജ്ഝോസിതബ്ബം, ഏസേവന്തോ രാഗാനുസയാന''ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൨) മാതികം ഠപേത്വാ ഉട്ഠായാസനാ വിഹാരം പാവിസി.

ധമ്മപ്പടിഗ്ഗാഹകാ ഭിക്ഖൂ **മഹാകച്ചാനത്ഥേരം** ഉപസങ്കമിത്വാ ദസബലേന ഠപിതമാതികായ അത്ഥം പുച്ഛിംസു. ഥേരോ പുച്ഛിതമത്തകേനേവ അകഥേത്വാ ദസബലസ്സ അപചിതിദസ്സനത്ഥം ''സേയ്യഥാപി ആവുസോ പുരിസോ സാരത്ഥികോ സാരഗവേസീ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൩) സാരോപമം ആഹരിത്വാ സാരരുക്ഖോ വിയ ഭഗവാ സാഖാപലാസസദിസാ സാവകാ, ''സോ ഹാവുസോ ഭഗവാ ജാനം ജാനാതി, പസ്സം പസ്സതി ചക്ഖുഭൂതോ ഞാണഭൂതോ ധമ്മഭൂതോ ബ്രഹ്മഭൂതോ വത്താ പവത്താ അത്ഥസ്സ നിന്നേതാ അമതസ്സ ദാതാ ധമ്മസ്സാമീ തഥാഗതോ''തി സത്ഥാരം ഥോമേത്വാ പുനപ്പുനം ഥേരേഹി യാചിതോ സത്ഥാരാ ഠപിതമാതികായ അത്ഥം വിഭജിത്വാ ''ആകങ്ഖമാനാ ച പന തുമ്ഹേ ആയസ്മന്തോ ഭഗവന്തംയേവ ഉപസങ്കമിത്വാ ഏതമത്ഥം പടിപുച്ഛേയ്യാഥ സചേ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന സദ്ധിം സംസന്ദിയമാനം സമേതി ഗണ്ഹേയ്യാഥ, നോ ചേ മാ ഗണ്ഹിത്ഥാ''തി ഇമിനാ അധിപ്പായേന ''യഥാ വോ ഭഗവാ ബ്യാകരോതി തഥാ നം ധാരേയ്യാഥാ''തി വത്വാ ഉയ്യോജേസി.

തേ സത്ഥാരം ഉപസങ്കമിത്വാ പുച്ഛിംസു. സത്ഥാ ദുക്കഥിതം കച്ചാനേനാതി അവത്വാ സുവണ്ണാലിങ്ഗം ഉസ്സാപേന്തോ വിയ ഗീവം ഉന്നാമേത്വാ സുപുപ്ഫിതസതപത്തസസ്സിരികം മഹാമുഖം പൂരേന്തോ ബ്രഹ്മസ്സരം നിച്ഛാരേത്വാ സാധു സാധൂതി ഥേരസ്സ സാധുകാരം ദത്വാ "പണ്ഡിതോ, ഭിക്ഖവേ, മഹാകച്ചാനോ, മഹാപഞ്ഞോ ഭിക്ഖവേ മഹാകച്ചാനോ, മം ചേപി തുമ്ഹേ, ഭിക്ഖവേ, ഏതമത്ഥം പടിപുച്ഛേയ്യാഥ, അഹമ്പി തം ഏവമേവം ബ്യാകരേയ്യം യഥാ തം മഹാകച്ചാനേന ബ്യാകത"ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൫) ആഹ.

ഏവം സത്ഥാരാ അനുമോദിതകാലതോ പട്ഠായ ച പന സകലം സുത്തം ബുദ്ധഭാസിതം നാമ ജാതം. **ആനന്ദത്ഥേരാദീഹി** വിത്ഥാരിതസുത്തേസുപി ഏസേവ നയോ. ഏവമേവ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ സത്തപ്പകരണാനി ദേസേന്തോ കഥാവത്ഥും പത്വാ വുത്തനയേന മാതികം ഠപേസി. ഠപേന്തോ ച പന ഇമം അദ്ദസ -

> മമ പരിനിബ്ബാനതോ അട്ഠാരസവസ്സാധികാനം ദ്വിന്നം വസ്സസതാനം മത്ഥകേ **മോഗ്ഗലിപുത്തതിസ്സത്ഥേരോ** നാമ ഭിക്ഖു ഭിക്ഖുസഹസ്സമജ്ഝേ നിസിന്നോ സകവാദേ പഞ്ച സുത്തസതാനി പരവാദേ പഞ്ചാതി സുത്തസഹസ്സം സമോധാനേത്വാ ദീഘനികായപ്പമാണം കഥാവത്ഥുപ്പകരണം ഭാജേസ്സതീതി.

മോഗ്ഗലിപുത്തതിസ്സത്ഥേരോപി ഇമം പകരണം ദേസേന്തോ ന അത്തനോ ഞാണേന ദേസേസി, സത്ഥാരാ പന ദിന്നനയേന ഠപിതമാതികായ ദേസേസി. ഇതി സത്ഥാരാ ദിന്നനയേന ഠപിതമാതികായ ദേസിതത്താ സകലമ്പേതം പകരണം ബുദ്ധഭാസിതമേവ ജാതം. ഏവം കഥാവത്ഥുനാവ സദ്ധിം സത്ത പകരണാനി അഭിധമ്മോ നാമ.

തത്ഥ **ധമ്മസങ്ഗണീപകരണേ** ചതസ്സോ വിഭത്തിയോ - ചിത്തവിഭത്തി രൂപവിഭത്തി നിക്ഖേപരാസി അത്ഥുദ്ധാരോതി. തത്ഥ കാമാവചരകുസലതോ അട്ഠ, അകുസലതോ ദ്വാദസ, കുസലവിപാകതോ സോളസ, അകുസലവിപാകതോ സത്ത, കിരിയതോ ഏകാദസ; രൂപാവചരകുസലതോ പഞ്ച, വിപാകതോ പഞ്ച, കിരിയതോ പഞ്ച; അരൂപാവചരകുസലതോ ചത്താരി, വിപാകതോ ചത്താരി, കിരിയതോ ചത്താരി; ലോകുത്തരകുസലതോ ചത്താരി, വിപാകതോ ചത്താരീതി ഏകൂനനവുതി ചിത്താനി ചിത്തവിഭത്തി നാമ. **ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡ**ന്തിപി ഏതസ്സേവ നാമം. തം വാചനാമഗ്ഗതോ അതിരേകഛഭാണവാരം, വിത്ഥാരിയമാനം പന അനന്തമപരിമാണം ഹോതി.

തദനന്തരം ഏകവിധേന ദുവിധേനാതിആദിനാ നയേന മാതികം ഠപേത്വാ വിത്ഥാരേന വിഭജിത്വാ ദസ്സിതാ രൂപവിഭത്തി നാമ. **രൂപകണ്ഡ**ന്തിപി ഏതസ്സേവ നാമം. തം വാചനാമഗ്ഗതോ അതിരേകദ്വിഭാണവാരം. വിത്ഥാരിയമാനം പന അനന്തമപരിമാണം ഹോതി.

തദനന്തരം മൂലതോ ഖന്ധതോ ദ്വാരതോ ഭൂമിതോ അത്ഥതോ ധമ്മതോ നാമതോ ലിങ്ഗതോതി ഏവം മൂലാദീഹി നിക്ഖിപിത്വാ ദേസിതോ നിക്ഖേപരാസി നാമ. സോ -

> മൂലതോ ഖന്ധതോ ചാപി, ദ്വാരതോ ചാപി ഭൂമിതോ;
> അത്ഥതോ ധമ്മതോ ചാപി, നാമതോ ചാപി ലിങ്ഗതോ;
> നിക്ഖിപിത്വാ ദേസിതത്താ, നിക്ഖേപോതി പവുച്ചതി.

നിക്ഖേപകണ്ഡന്തിപി തസ്സേവ നാമം. തം വാചനാമഗ്ഗതോ തിമത്തഭാണവാരം. വിത്ഥാരിയമാനം പന അനന്തമപരിമാണം ഹോതി.

തദനന്തരം പന തേപിടകസ്സ ബുദ്ധവചനസ്സ അത്ഥുദ്ധാരഭൂതം യാവ സരണദുകാ നിക്ഖിത്തം **അട്ഠകഥാകണ്ഡം** നാമ. യതോ മഹാപകരണിയാ ഭിക്ഖൂ മഹാപകരണേ ഗണനചാരം അസല്ലക്ഖേന്താ ഗണനചാരം സമാനേന്തി. തം വാചനാമഗ്ഗതോ ദ്വിമത്തഭാണവാരം. വിത്ഥാരിയമാനം പന അനന്തമപരിമാണം ഹോതി.

ഇതി സകലമ്പി ധമ്മസങ്ഗണീപകരണം വാചനാമഗ്ഗതോ അതിരേകതേരസമത്തഭാണവാരം. വിത്ഥാരിയമാനം പന അനന്തമപരിമാണം ഹോതി. ഏവമേതം -

> ചിത്തവിഭത്തി രൂപഞ്ച, നിക്ഖേപോ അത്ഥജോതനാ;
> ഗമ്ഭീരം നിപുണം ഠാനം, തമ്പി ബുദ്ധേന ദേസിതം.

തദനന്തരം **വിഭങ്ഗപ്പകരണം** നാമ. തം ഖന്ധവിഭങ്ഗോ ആയതനവിഭങ്ഗോ ധാതുവിഭങ്ഗോ സച്ചവിഭങ്ഗോ ഇന്ദ്രിയവിഭങ്ഗോ പച്ചയാകാരവിഭങ്ഗോ സതിപട്ഠാനവിഭങ്ഗോ സമ്മപ്പധാനവിഭങ്ഗോ ഇദ്ധിപാദവിഭങ്ഗോ ബോജ്ഝങ്ഗവിഭങ്ഗോ മഗ്ഗങ്ഗവിഭങ്ഗോ ഝാനവിഭങ്ഗോ അപ്പമഞ്ഞാവിഭങ്ഗോ സിക്ഖാപദവിഭങ്ഗോ പടിസമ്ഭിദാവിഭങ്ഗോ ഞാണവിഭങ്ഗോ ഖുദ്ദകവത്ഥുവിഭങ്ഗോ ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗോതി അട്ഠാരസവിധേന വിഭത്തം.

തത്ഥ ഖന്ധവിഭങ്ഗോ സുത്തന്തഭാജനീയഅഭിധമ്മഭാജനീയപഞ്ഹപുച്ഛകാനം വസേന തിധാ വിഭത്തോ. സോ വാചനാമഗ്ഗതോ പഞ്ചമത്തഭാണവാരോ, വിത്ഥാരിയമാനോ പന അനന്തോ അപരിമാണോ ഹോതി. തതോ പരം ആയതനവിഭങ്ഗാദയോപി ഏതേഹേവ തീഹി നയേഹി വിഭത്താ. തേസു ആയതനവിഭങ്ഗോ വാചനാമഗ്ഗതോ അതിരേകഭാണവാരോ, ധാതുവിഭങ്ഗോ ദ്വിമത്തഭാണവാരോ. തഥാ സച്ചവിഭങ്ഗോ. ഇന്ദ്രിയവിഭങ്ഗേ സുത്തന്തഭാജനീയം നത്ഥി; വാചനാമഗ്ഗതോ പനേസ അതിരേകഭാണവാരമത്തോ. പച്ചയാകാരവിഭങ്ഗോ ഛമത്തഭാണവാരോ, പഞ്ഹപുച്ഛകം പനേത്ഥ നത്ഥി. സതിപട്ഠാനവിഭങ്ഗോ അതിരേകഭാണവാരമത്തോ; തഥാ സമ്മപ്പധാന ഇദ്ധിപാദബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗവിഭങ്ഗാ. ഝാനവിഭങ്ഗോ ദ്വിഭാണവാരമത്തോ, അപ്പമഞ്ഞാവിഭങ്ഗോ അതിരേകഭാണവാരമത്തോ. സിക്ഖാപദവിഭങ്ഗേപി സുത്തന്തഭാജനീയം നത്ഥി; വാചനാമഗ്ഗതോ പനേസ അതിരേകഭാണവാരമത്തോ; തഥാ പടിസമ്ഭിദാവിഭങ്ഗോ. ഞാണവിഭങ്ഗോ ദസവിധേന വിഭത്തോ; വാചനാമഗ്ഗതോ പനേസ തിമത്തഭാണവാരോ. ഖുദ്ദകവത്ഥുവിഭങ്ഗോപി ദസവിധേന വിഭത്തോ; വാചനാമഗ്ഗതോ പനേസ തിമത്തഭാണവാരോ. ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗോ തിവിധേന വിഭത്തോ; വാചനാമഗ്ഗതോ പനേസ അതിരേകദ്വിഭാണവാരമത്തോ. സബ്ബേപി വിത്ഥാരിയമാനാ അനന്താ അപരിമാണാ ഹോന്തി. ഏവമേതം വിഭങ്ഗപ്പകരണം വാചനാമഗ്ഗതോ പഞ്ചതിംസമത്തഭാണവാരം; വിത്ഥാരതോ പന അനന്തമപരിമാണം ഹോതി.

തദനന്തരം **ധാതുകഥാപകരണം** നാമ. തം സങ്ഗഹോ അസങ്ഗഹോ, സങ്ഗഹിതേന അസങ്ഗഹിതം, അസങ്ഗഹിതേന സങ്ഗഹിതം, സങ്ഗഹിതേന സങ്ഗഹിതം, അസങ്ഗഹിതേന അസങ്ഗഹിതം; സമ്പയോഗോ

വിപ്പയോഗോ, സമ്പയുത്തേന വിപ്പയുത്തം, വിപ്പയുത്തേന സമ്പയുത്തം, സമ്പയുത്തേന സമ്പയുത്തം, വിപ്പയുത്തേന വിപ്പയുത്തം; സങ്ഗഹിതേന സമ്പയുത്തം വിപ്പയുത്തം; സമ്പയുത്തേന സങ്ഗഹിതം അസങ്ഗഹിതം, അസങ്ഗഹിതേന സമ്പയുത്തം വിപ്പയുത്തം, വിപ്പയുത്തേന സങ്ഗഹിതം അസങ്ഗഹിതന്തി ചുദ്ദസവിധേന വിഭത്തം. തം വാചനാമഗ്ഗതോ അതിരേകഛഭാണവാരമത്തം, വിത്ഥാരിയമാനം പന അനന്തമപരിമാണം ഹോതി.

തദനന്തരം **പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തി** നാമ. സാ "ഖന്ധപഞ്ഞത്തി ആയതനപഞ്ഞത്തി ധാതുപഞ്ഞത്തി സച്ചപഞ്ഞത്തി ഇന്ദ്രിയപഞ്ഞത്തി പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തീ"തി ഛബ്ബിധേന വിഭത്താ. സാ വാചനാമഗ്ഗതോ അതിരേകപഞ്ചഭാണവാരാ; വിത്ഥാരിയമാനാ പന അനന്താ അപരിമാണാവ ഹോതി.

തദനന്തരം **കഥാവത്ഥുപ്പകരണം** നാമ. തം സകവാദേ പഞ്ച സുത്തസതാനി പരവാദേ പഞ്ചാതി സുത്തസഹസ്സം സമോധാനേത്വാ വിഭത്തം. തം വാചനാമഗ്ഗതോ ഇദാനി പോത്ഥകേ ലിഖിതം അഗ്ഗഹേത്വാ സങ്ഗീതിആരോപിതനയേന ദീഘനികായപ്പമാണം, വിത്ഥാരിയമാനം പന അനന്തമപരിമാണം ഹോതി.

തദനന്തരം **യമകം** നാമ. തം മൂലയമകം ഖന്ധയമകം ആയതനയമകം ധാതുയമകം സച്ചയമകം സങ്ഖാരയമകം അനുസയയമകം ചിത്തയമകം ധമ്മയമകം ഇന്ദ്രിയയമകന്തി ദസവിധേന വിഭത്തം. തം വാചനാമഗ്ഗതോ വീസഭാണവാരസതം, വിത്ഥാരതോ പന അനന്തമപരിമാണം ഹോതി.

തദനന്തരം **മഹാപകരണം** നാമ. **പട്ഠാന**ന്തിപി തസ്സേവ നാമം. തം ഹേതുപച്ചയോ ആരമ്മണപച്ചയോ അധിപതിപച്ചയോ അനന്തരപച്ചയോ സമനന്തരപച്ചയോ സഹജാതപച്ചയോ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ നിസ്സയപച്ചയോ ഉപനിസ്സയപച്ചയോ പുരേജാതപച്ചയോ പച്ഛാജാതപച്ചയോ ആസേവനപച്ചയോ കമ്മപച്ചയോ വിപാകപച്ചയോ ആഹാരപച്ചയോ ഇന്ദ്രിയപച്ചയോ ഝാനപച്ചയോ മഗ്ഗപച്ചയോ സമ്പയുത്തപച്ചയോ വിപ്പയുത്തപച്ചയോ അത്ഥിപച്ചയോ നത്ഥിപച്ചയോ വിഗതപച്ചയോ അവിഗതപച്ചയോതി. പച്ചയവസേന താവ ചതുവീസതിവിധേന വിഭത്തം.

ഇമസ്മിം പന ഠാനേ പട്ഠാനം സമാനേതബ്ബം. കുസലത്തികാദയോ ഹി ദ്വാവീസതി തികാ, നാമ ഹേതൂ ധമ്മാ നഹേതൂ ധമ്മാ...പേ॰... സരണാ ധമ്മാ അരണാ ധമ്മാതി ഇമേ സതം ദുകാ. അപരേപി വിജ്ജാഭാഗിനോ ധമ്മാ അവിജ്ജാഭാഗിനോ ധമ്മാ...പേ॰... ഖയേ ഞാണം, അനുപ്പാദേ ഞാണന്തി ദ്വാചത്താലീസ സുത്തന്തികദുകാ നാമ. തേസു ദ്വാവീസതി തികാ സതം ദുകാതി അയം ആഹച്ചഭാസിതാ ജിനവചനഭൂതാ സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധേന ദേസിതാ സത്തന്നം പകരണാനം മാതികാ നാമ.

അഥാപരേ ദ്വാചത്താലീസ സുത്തന്തികദുകാ കുതോപഭവാ കേന ഠപിതാ കേന ദേസിതാതി? **ധമ്മസേനാപതിസാരിപുത്തത്ഥേരപ്പഭവാ,** തേന ഠപിതാ, തേന ദേസിതാതി. ഇമേ ഠപേന്തോ പന ഥേരോ ന സാമുക്കംസികേന അത്തനോ ഞാണേന ഠപേസി. ഏകുത്തരിയം പന ഏകനിപാതദുകനിപാതസങ്ഗീതി ദസുത്തരസുത്തന്തേഹി സമോധാനേത്വാ ആഭിധമ്മികത്ഥേരാനം സുത്തന്തം പത്വാ അകിലമത്ഥം ഠപിതാ. തേ പനേതേ ഏകസ്മിം നിക്ഖേപകണ്ഡേയേവ മത്ഥകം പാപേത്വാ വിഭത്താ. സേസട്ഠാനേസു യാവ സരണദുകാ അഭിധമ്മോ വിഭത്തോ.

സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന ഹി അനുലോമപട്ഠാനേ ദ്വാവീസതി തികേ നിസ്സായ **തികപട്ഠാനം** നാമ നിദ്ദിട്ഠം. സതം ദുകേ നിസ്സായ **ദുകപട്ഠാനം** നാമ നിദ്ദിട്ഠം. തതോ പരം ദ്വാവീസതി തികേ ഗഹേത്വാ ദുകസതേ പക്ഖിപിത്വാ **ദുകതികപട്ഠാനം** നാമ ദസ്സിതം. തതോ പരം ദുകസതം ഗഹേത്വാ ദ്വാവീസതിയാ തികേസു പക്ഖിപിത്വാ **തികദുകപട്ഠാനം** നാമ ദസ്സിതം. തികേ പന തികേസുയേവ പക്ഖിപിത്വാ **തികതികപട്ഠാനം** നാമ ദസ്സിതം. ദുകേ ച ദുകേസുയേവ പക്ഖിപിത്വാ **ദുകദുകപട്ഠാനം** നാമ ദസ്സിതം. ഏവം -

> തികഞ്ച പട്ഠാനവരം ദുകുത്തമം,
> ദുകതികഞ്ചേവ തികദുകഞ്ച;
> തികതികഞ്ചേവ ദുകദുകഞ്ച,
> ഛ **അനുലോമമ്ഹി** നയാ സുഗമ്ഭീരാതി. (പട്ഠാ॰ ൧.൧.ൻ);

പച്ചനീയപട്ഠാനേപി ദ്വാവീസതിതികേ നിസ്സായ **തികപട്ഠാനം** നാമ. ദുകസതം നിസ്സായ **ദുകപട്ഠാനം** നാമ. ദ്വാവീസതിതികേ ദുകസതേ പക്ഖിപിത്വാ **ദുകതികപട്ഠാനം** നാമ. ദുകസതം ദ്വാവീസതിയാ തികേസു പക്ഖിപിത്വാ **തികദുകപട്ഠാനം** നാമ. തികേ തികേസുയേവ പക്ഖിപിത്വാ **തികതികപട്ഠാനം** നാമ. ദുകേ ദുകേസുയേവ പക്ഖിപിത്വാ **ദുകദുകപട്ഠാനം** നാമാതി പച്ചനീയേപി ഛഹി നയേഹി പട്ഠാനം നിദ്ദിട്ഠം. തേന വുത്തം -

> തികഞ്ച പട്ഠാനവരം ദുകുത്തമം,
> ദുകതികഞ്ചേവ തികദുകഞ്ച;
> തികതികഞ്ചേവ ദുകദുകഞ്ച,
> ഛ **പച്ചനീയമ്ഹി** നയാ സുഗമ്ഭീരാതി. (പട്ഠാ॰ ൧.൧.ർ);

തതോ പരം അനുലോമപച്ചനീയേപി ഏതേനേവ ഉപായേന ഛ നയാ ദസ്സിതാ. തേനാഹ -

> തികഞ്ച പട്ഠാനവരം ദുകുത്തമം,
> ദുകതികഞ്ചേവ തികദുകഞ്ച;
> തികതികഞ്ചേവ ദുകദുകഞ്ച,
> ഛ **അനുലോമപച്ചനീയമ്ഹി** നയാ സുഗമ്ഭീരാതി. (പട്ഠാ॰ ൧.൧.ർവ്വ);

തദനന്തരം പച്ചനീയാനുലോമേപി ഏതേഹേവ ഛഹി നയേഹി നിദ്ദിട്ഠം. തേനാഹ -

> തികഞ്ച പട്ഠാനവരം ദുകുത്തമം,
> ദുകതികഞ്ചേവ തികദുകഞ്ച;
> തികതികഞ്ചേവ ദുകദുകഞ്ച,
> ഛ **പച്ചനീയാനുലോമമ്ഹി** നയാ സുഗമ്ഭീരാതി. (പട്ഠാ॰ ൧.൧.ൡ);

ഏവം അനുലോമേ ച പട്ഠാനാനി, പടിലോമേ ച, അനുലോമപച്ചനീയേ ച, പച്ചനീയാനുലോമേ ച പട്ഠാനാനീതി ഇദം ചതുവീസതിസമന്തപട്ഠാനസമോധാനം പട്ഠാനം മഹാപകരണം നാമ.

ഇദാനി ഇമസ്സ അഭിധമ്മസ്സ ഗമ്ഭീരഭാവവിജാനനത്ഥം **ചത്താരോ സാഗരാ** വേദിതബ്ബാ - സംസാരസാഗരോ, ജലസാഗരോ, നയസാഗരോ, ഞാണസാഗരോതി. തത്ഥ **സംസാരസാഗരോ** നാമ -

> ഖന്ധാനഞ്ച പടിപാടി, ധാതുആയതനാന ച;
> അബ്ബോച്ഛിന്നം വത്തമാനാ, സംസാരോതി പവുച്ചതീതി.

ഏവം വുത്തം സംസാരവട്ടം. സ്വായം യസ്മാ ഇമേസം സത്താനം ഉപ്പത്തിയാ പുരിമാ കോടി ന പഞ്ഞായതി എത്തകാനഞ്ഹി വസ്സസതാനം വാ വസ്സസഹസ്സാനം വാ വസ്സസതസഹസ്സാനം വാ, കപ്പസതാനം വാ കപ്പസഹസ്സാനം വാ കപ്പസതസഹസ്സാനം വാ മത്ഥകേ സത്താ ഉപ്പന്നാ, തതോ പുബ്ബേ നാഹേസുന്തി വാ, അസുകസ്സ നാമ രഞ്ഞോ കാലേ ഉപ്പന്നാ, അസുകസ്സ ബുദ്ധസ്സ കാലേ ഉപ്പന്നാ തതോ പുബ്ബേ നാഹേസുന്തി വാ, അയം പരിച്ഛേദോ നത്ഥി; "പുരിമാ, ഭിക്ഖവേ, കോടി ന പഞ്ഞായതി അവിജ്ജായ, ഇതോ പുബ്ബേ അവിജ്ജാ നാഹോസി അഥ പച്ഛാ സമഭവീ"തി (അം॰ നി॰ ൧൦.൬൧) ഇമിനാ പന നയേന സംസാരസാഗരോ അനമതഗ്ഗോവ.

മഹാസമുദ്ദോ പന **ജലസാഗരോ** നാമാതി വേദിതബ്ബോ. സോ ചതുരാസീതിയോജനസഹസ്സഗമ്ഭീരോ. തത്ഥ ഉദകസ്സ ആള്ഹകസതേഹി വാ ആള്ഹകസഹസ്സേഹി വാ ആള്ഹകസതസഹസ്സേഹി വാ പമാണം നാമ നത്ഥി . അഥ ഖോ അസങ്ഖ്യേയ്യോ അപ്പമേയ്യോ മഹാഉദകക്ഖന്ധോത്വേവ സങ്ഖ്യം ഗച്ഛതി. അയം ജലസാഗരോ നാമ.

കതമോ **നയസാഗരോ**? തേപിടകം ബുദ്ധവചനം. ദ്വേപി ഹി തന്തിയോ പച്ചവേക്ഖന്താനം സദ്ധാസമ്പന്നാനം പസാദബഹുലാനം ഞാണുത്തരാനം കുലപുത്താനം അനന്തം പീതിസോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതി. കതമാ ദ്വേ? വിനയഞ്ച അഭിധമ്മഞ്ച. വിനയധരഭിക്ഖൂനഞ്ഹി വിനയതന്തിം പച്ചവേക്ഖന്താനം ദോസാനുരൂപം സിക്ഖാപദപഞ്ഞാപനം നാമ - ഇമസ്മിം ദോസേ ഇമസ്മിം വീതിക്കമേ ഇദം നാമ ഹോതീതി സിക്ഖാപദപഞ്ഞാപനം - അഞ്ഞേസം അവിസയോ, ബുദ്ധാനമേവ വിസയോതി. ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മപേയ്യാലം പച്ചവേക്ഖന്താനം നീലപേയ്യാലം പച്ചവേക്ഖന്താനം സഞ്ചരിത്തപേയ്യാലം പച്ചവേക്ഖന്താനം അനന്തം പീതിസോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതി. ആഭിധമ്മികഭിക്ഖൂനമ്പി ഖന്ധന്തരം ആയതനന്തരം ധാതന്തരം ഇന്ദ്രിയന്തരം ബലബോജ്ഝങ്ഗകമ്മവിപാകന്തരം രൂപാരൂപപരിച്ഛേദം സണ്ഹസുഖുമധമ്മം ഗഗനതലേ താരകരൂപാനി ഗണ്ഹന്തോ വിയ രൂപാരൂപധമ്മേ പബ്ബം പബ്ബം കോട്ഠാസം കോട്ഠാസം കത്വാ വിഭജന്തോ ദസ്സേസി വത നോ സത്ഥാതി അഭിധമ്മതന്തിം പച്ചവേക്ഖന്താനം അനന്തം പീതിസോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതി.

ഏവം ഉപ്പത്തിയാ പനസ്സ ഇദം വത്ഥുപി വേദിതബ്ബം - **മഹാഗതിഗമിയതിസ്സദത്തത്ഥേരോ** കിര നാമ മഹാബോധിം വന്ദിസ്സാമീതി പരതീരം ഗച്ഛന്തോ നാവായ ഉപരിതലേ നിസിന്നോ മഹാസമുദ്ദം ഓലോകേസി. അഥസ്സ തസ്മിം സമയേ നേവ പരതീരം പഞ്ഞായിത്ഥ, ന ഓരിമതീരം, ഊമിവേഗപ്പഭേദസമുഗ്ഗതജലചുണ്ണപരികിണ്ണോ പന പസാരിതരജതപട്ടസുമനപുപ്ഫസന്ഥരസദിസോ മഹാസമുദ്ദോവ പഞ്ഞായിത്ഥ. സോ കിം നു ഖോ മഹാസമുദ്ദസ്സ ഊമിവേഗോ ബലവാ ഉദാഹു ചതുവീസതിപ്പഭേദേ സമന്തപട്ഠാനേ നയമുഖം ബലവന്തി ചിന്തേസി. അഥസ്സ മഹാസമുദ്ദേ പരിച്ഛേദോ പഞ്ഞായതി - അയഞ്ഹി ഹേട്ഠാ മഹാപഥവിയാ പരിച്ഛിന്നോ, ഉപരി ആകാസേന, ഏകതോ ചക്കവാളപബ്ബതേന, ഏകതോ വേലന്തേന പരിച്ഛിന്നോ; സമന്തപട്ഠാനസ്സ പന പരിച്ഛേദോ ന പഞ്ഞായതീതി സണ്ഹസുഖുമധമ്മം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ ബലവപീതി ഉപ്പന്നാ. സോ പീതിം വിക്ഖമ്ഭേത്വാ വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ യഥാനിസിന്നോവ സബ്ബകിലേസേ ഖേപേത്വാ അഗ്ഗഫലേ അരഹത്തേ പതിട്ഠായ ഉദാനം ഉദാനേസി -

> അത്ഥേവ ഗമ്ഭീരഗതം സുദുബ്ബുധം,
> സയം അഭിഞ്ഞായ സഹേതുസമ്ഭവം;
> യഥാനുപുബ്ബം നിഖിലേന ദേസിതം,
> മഹേസിനാ രൂപഗതംവ പസ്സതീതി.

അയം നയസാഗരോ നാമ.

കതമോ **ഞാണസാഗരോ**? സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ഞാണസാഗരോ നാമ. അയം സംസാരസാഗരോ നാമ, അയം ജലസാഗരോ നാമ, അയം നയസാഗരോ നാമാതി ഹി അഞ്ഞേന ന സക്കാ ജാനിതും, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേനേവ സക്കാ ജാനിതുന്തി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ഞാണസാഗരോ നാമ. ഇമേസു ചതൂസു സാഗരേസു ഇമസ്മിം ഠാനേ നയസാഗരോ അധിപ്പേതോ. ഇമഞ്ഹി സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധാവ പടിവിജ്ഝന്തി.

അയമ്പി ഭഗവാ ബോധിമൂലേ നിസിന്നോ 'ഇമം പടിവിജ്ഝിത്വാ ഇമം വത മേ ധമ്മം ഏസന്തസ്സ ഗവേസന്തസ്സ കപ്പസതസഹസ്സാധികാനി ചത്താരി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി വീതിവത്താനി, അഥ മേ ഇമസ്മിം പല്ലങ്കേ നിസിന്നേന ദിയഡ്ഢകിലേസസഹസ്സം ഖേപേത്വാ അയം ധമ്മോ പടിവിദ്ധോ'തി പടിവിദ്ധധമ്മം പച്ചവേക്ഖന്തോ സത്താഹം ഏകപല്ലങ്കേന നിസീദി. തതോ തമ്ഹാ പല്ലങ്കാ വുട്ഠായ 'ഇമസ്മിം വത മേ പല്ലങ്കേ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം പടിവിദ്ധ'ന്തി അനിമിസേഹി ചക്ഖൂഹി സത്താഹം പല്ലങ്കം ഓലോകേന്തോ അട്ഠാസി. തതോ ദേവതാനം 'അജ്ജാപി നൂന സിദ്ധത്ഥസ്സ കത്തബ്ബകിച്ചം അത്ഥി, പല്ലങ്കസ്മിഞ്ഹി ആലയം ന വിജഹതീ'തി പരിവിതക്കോ ഉദപാദി.

സത്ഥാ ദേവതാനം വിതക്കം ഞത്വാ താവദേവ താസം വിതക്കവൂപസമനത്ഥം വേഹാസം അബ്ഭുഗ്ഗന്ത്വാ യമകപാടിഹാരിയം ദസ്സേസി. മഹാബോധിപല്ലങ്കസ്മിഞ്ഹി കതപാടിഹാരിയഞ്ച, ഞാതിസമാഗമേ കതപാടിഹാരിയഞ്ച, പാഥികപുത്തസമാഗമേ കതപാടിഹാരിയഞ്ച, സബ്ബം കണ്ഡമ്ബരുക്ഖമൂലേ കതയമകപാടിഹാരിയസദിസമേവ അഹോസി. ഏവം യമകപാടിഹാരിയം കത്വാ പല്ലങ്കസ്സ ഠിതട്ഠാനസ്സ ച അന്തരേ ആകാസതോ ഓരുയ്ഹ സത്താഹം ചങ്കമി. ഇമേസു ച ഏകവീസതിയാ ദിവസേസു ഏകദിവസേപി സത്ഥു സരീരതോ രസ്മിയോ ന നിക്ഖന്താ.

ചതുത്ഥേ പന സത്താഹേ പച്ഛിമുത്തരായ ദിസായ രതനഘരേ നിസീദി - രതനഘരം നാമ നേവ സത്തരതനമയം ഗേഹം. സത്തന്നം പന പകരണാനം സമ്മസിതട്ഠാനം രതനഘരന്തി വേദിതബ്ബം - തത്ഥ ധമ്മസങ്ഗണിം സമ്മസന്തസ്സാപി സരീരതോ രസ്മിയോ ന നിക്ഖന്താ. വിഭങ്ഗപ്പകരണം ധാതുകഥം പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിം കഥാവത്ഥുപ്പകരണം യമകപ്പകരണം സമ്മസന്തസ്സാപി സരീരതോ രസ്മിയോ ന നിക്ഖന്താ. യദാ പന മഹാപകരണം ഓരുയ്ഹ "ഹേതുപച്ചയോ ആരമ്മണപച്ചയോ...പേ॰... അവിഗതപച്ചയോ"തി സമ്മസനം ആരഭി, അഥസ്സ ചതുവീസതിസമന്തപട്ഠാനം

സമ്മസന്തസ്സ ഏകന്തതോ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം മഹാപകരണേയേവ ഓകാസം ലഭി. യഥാ ഹി തിമിരപിങ്ഗലമഹാമച്ഛോ ചതുരാസീതിയോജനസഹസ്സഗമ്ഭീരേ മഹാസമുദ്ദേയേവ ഓകാസം ലഭതി, ഏവമേവ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ഏകന്തതോ മഹാപകരണേയേവ ഓകാസം ലഭി.

സത്ഥു ഏവം ലദ്ധോകാസേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന യഥാസുഖം സണ്ഹസുഖുമധമ്മം സമ്മസന്തസ്സ സരീരതോ നീലപീതലോഹിതോദാതമഞ്ജിട്ഠപഭസ്സരവസേന ഛബ്ബണ്ണരസ്മിയോ നിക്ഖമിംസു. കേസമസ്സൂഹി ചേവ അക്ഖീനഞ്ച നീലട്ഠാനേഹി **നീലരസ്മിയോ** നിക്ഖമിംസു, യാസം വസേന ഗഗനതലം അഞ്ജനചുണ്ണസമോകിണ്ണം വിയ ഉമാപുപ്ഫനീലുപ്പലദലസഞ്ഛന്നം വിയ വീതിപതന്തമണിതാലവണ്ടം വിയ സമ്പസാരിതമേചകപടം വിയ ച അഹോസി.

ഛവിതോ ചേവ അക്ഖീനഞ്ച പീതട്ഠാനേഹി **പീതരസ്മിയോ** നിക്ഖമിംസു; യാസം വസേന ദിസാഭാഗാ സുവണ്ണരസധാരാഭിസിഞ്ചമാനാ വിയ സുവണ്ണപടപസാരിതാ വിയ കുങ്കുമചുണ്ണകണികാരപുപ്ഫസമ്പരികിണ്ണാ വിയ ച വിരോചിംസു.

മംസലോഹിതേഹി ചേവ അക്ഖീനഞ്ച രത്തട്ഠാനേഹി **ലോഹിതരസ്മിയോ** നിക്ഖമിംസു യാസം വസേന ദിസാഭാഗാ ചീനപിട്ഠചുണ്ണരഞ്ജിതാ വിയ സുപക്കലാഖാരസസിഞ്ചമാനാ വിയ രത്തകമ്ബലപരിക്ഖിത്താ വിയ ജയസുമനപാരിഭദ്ദകബന്ധുജീവകകുസുമസമ്പരികിണ്ണാ വിയ ച വിരോചിംസു.

അട്ഠീഹി ചേവ ദന്തേഹി ച അക്ഖീനഞ്ച സേതട്ഠാനേഹി **ഓദാതരസ്മിയോ** നിക്ഖമിംസു; യാസം വസേന ദിസാഭാഗാ രജതഘടേഹി ആസിഞ്ചമാനഖീരധാരാസമ്പരികിണ്ണാ വിയ സമ്പസാരിതരജതപട്ടവിതാനാ വിയ, വീതിപതന്തരജതതാലവണ്ടാ വിയ, കുന്ദകുമുദസിന്ദുവാരസുമനമല്ലികാദികുസുമസഞ്ഛന്നാ വിയ ച വിരോചിംസു.

മഞ്ജിട്ഠപഭസ്സരാ പന തമ്ഹാ തമ്ഹാ സരീരപ്പദേസാ നിക്ഖമിംസു. ഇതി താ ഛബ്ബണ്ണരസ്മിയോ നിക്ഖമിത്വാ ഘനമഹാപഥവിം ഗണ്ഹിംസു.

ചതുനഹുതാധികദ്വിയോജനസതസഹസ്സബഹലാ മഹാപഥവീ നിദ്ധന്തസുവണ്ണപിണ്ഡി വിയ അഹോസി. അഥ മഹാപഥവിം ഭിന്ദിത്വാ ഹേട്ഠാ ഉദകം ഗണ്ഹിംസു. പഥവിസന്ധാരകം അട്ഠനഹുതാധികചതുയോജനസതസഹസ്സബഹലം ഉദകം സുവണ്ണകലസേഹി ആസിഞ്ചമാനവിലീനസുവണ്ണം വിയ അഹോസി. ഉദകം വിനിവിജ്ഝിത്വാ വാതം അഗ്ഗഹേസും. ഛനഹുതാധികനവയോജനസതസഹസ്സബഹലോ വാതോ സമുസ്സിതസുവണ്ണക്ഖന്ധോ വിയ അഹോസി. വാതം വിനിവിജ്ഝിത്വാ ഹേട്ഠാ അജടാകാസം പക്ഖന്ദിംസു.

ഉപരിഭാഗേന ഉഗ്ഗന്ത്വാപി ചാതുമഹാരാജികേ ഗണ്ഹിംസു. തേ വിനിവിജ്ഝിത്വാ താവതിംസേ തതോ യാമേ തതോ തുസിതേ തതോ നിമ്മാനരതീ തതോ പരനിമ്മിതവസവത്തീ തതോ നവ ബ്രഹ്മലോകേ തതോ വേഹപ്ഫലേ തതോ പഞ്ച സുദ്ധാവാസേ വിനിവിജ്ഝിത്വാ ചത്താരോ ആരുപ്പേ ഗണ്ഹിംസു. ചത്താരോ ച ആരുപ്പേ വിനിവിജ്ഝിത്വാ അജടാകാസം പക്ഖന്ദിംസു.

തിരിയഭാഗേഹി അനന്താ ലോകധാതുയോ പക്ഖന്ദിംസു. ഏത്തകേസു ഠാനേസു ചന്ദമ്ഹി ചന്ദപ്പഭാ നത്ഥി, സൂരിയേ സൂരിയപ്പഭാ നത്ഥി, താരകരൂപേസു താരകരൂപപ്പഭാ നത്ഥി, ദേവതാനം ഉയ്യാനവിമാനകപ്പരുക്ഖേസു ചേവ സരീരേസു ച ആഭരണേസു ചാതി സബ്ബത്ഥ പഭാ നത്ഥി. തിസഹസ്സിമഹാസഹസ്സിലോകധാതുയാ ആലോകഫരണസമത്ഥോ മഹാബ്രഹ്മാപി സൂരിയുഗ്ഗമനേ ഖജ്ജോപനകോ വിയ അഹോസി. ചന്ദസൂരിയതാരകരൂപദേവതുയ്യാനവിമാനകപ്പരുക്ഖാനം പരിച്ഛേദമത്തകമേവ പഞ്ഞായിത്ഥ. ഏത്തകം ഠാനം ബുദ്ധരസ്മീഹിയേവ അജ്ഝോത്ഥടം അഹോസി. അയഞ്ച നേവ ബുദ്ധാനം അധിട്ഠാനിദ്ധി, ന ഭാവനാമയിദ്ധി. സണ്ഹസുഖുമധമ്മം പന സമ്മസതോ ലോകനാഥസ്സ ലോഹിതം പസീദി, വത്ഥുരൂപം പസീദി, ഛവിവണ്ണോ പസീദി. ചിത്തസമുട്ഠാനാ വണ്ണധാതു സമന്താ അസീതിഹത്ഥമത്തേ പദേസേ നിച്ചലാവ അട്ഠാസി. ഇമിനാ നീഹാരേന സത്താഹം സമ്മസി.

സത്ത രത്തിന്ദിവാനി സമ്മസിതധമ്മോ കിത്തകോ അഹോസീതി? അനന്തോ അപരിമാണോ അഹോസി. അയം താവ മനസാദേസനാ നാമ. സത്ഥാ പന ഏവം സത്താഹം മനസാ ചിന്തിതധമ്മം വചീഭേദം കത്വാ ദേസേന്തോ വസ്സസതേനപി വസ്സസഹസ്സേനപി വസ്സസതസഹസ്സേനപി മത്ഥകം പാപേത്വാ ദേസേതും ന സക്കോതീതി ന വത്തബ്ബം. അപരഭാഗേപി ഹി തഥാഗതോ താവതിംസഭവനേ പാരിച്ഛത്തകമൂലേ പണ്ഡുകമ്ബലസിലായം ദസസഹസ്സചക്കവാളദേവതാനം മജ്ഝേ നിസിന്നോ മാതരം കായസക്ഖിം കത്വാ കുസലാ ധമ്മാ, അകുസലാ ധമ്മാ, അബ്യാകതാ ധമ്മാതി ധമ്മം ദേസേന്തോ സതഭാഗേന സഹസ്സഭാഗേന സതസഹസ്സഭാഗേന ധമ്മന്തരാ ധമ്മന്തരം സങ്കമിത്വാ സങ്കമിത്വാവ ദേസേസി. തയോ മാസേ നിരന്തരം പവത്തിതദേസനാ വേഗേന പവത്താ ആകാസഗങ്ഗാ വിയ അധോമുഖഠപിതഉദകഘടാ നിക്ഖന്തഉദകധാരാ വിയ ച ഹുത്വാ അനന്താ അപരിമാണാ അഹോസി.

ബുദ്ധാനഞ്ഹി ഭത്താനുമോദനകാലേപി ഥോകം വഡ്ഢേത്വാ അനുമോദേന്താനം ദേസനാ ദീഘമജ്ഝിമനികായപ്പമാണാ ഹോതി. പച്ഛാഭത്തം പന സമ്പത്തപരിസായ ധമ്മം ദേസേന്താനം ദേസനാ സംയുത്തഅങ്ഗുത്തരികദ്വേമഹാനികായപ്പമാണാവ ഹോതി. കസ്മാ? ബുദ്ധാനഞ്ഹി ഭവങ്ഗപരിവാസോ ലഹുകോ ദന്താവരണം സുഫുസിതം മുഖാദാനം സിലിട്ഠം ജിവ്ഹാ മുദുകാ സരോ മധുരോ വചനം ലഹുപരിവത്തം. തസ്മാ തം മുഹുത്തം ദേസിതധമ്മോപി ഏത്തകോ ഹോതി. തേമാസം ദേസിതധമ്മോ പന അനന്തോ അപരിമാണോയേവ.

ആനന്ദത്ഥേരോ ഹി ബഹുസ്സുതോ തിപിടകധരോ പഞ്ചദസ ഗാഥാസഹസ്സാനി സട്ഠി പദസഹസ്സാനി ലതാപുപ്ഫാനി ആകഡ്ഢന്തോ വിയ ഠിതപദേനേവ ഠത്വാ ഗണ്ഹാതി വാ വാചേതി വാ ദേസേതി വാ. ഏത്തകോ ഥേരസ്സ ഏകോ ഉദ്ദേസമഗ്ഗോ നാമ ഹോതി. ഥേരസ്സ ഹി അനുപദം ഉദ്ദേസം ദദമാനോ അഞ്ഞോ ദാതും ന സക്കോതി, ന സമ്പാപുണാതി. സമ്മാസമ്ബുദ്ധോവ സമ്പാപുണേയ്യ. ഏവം അധിമത്തസതിമാ അധിമത്തഗതിമാ അധിമത്തധിതിമാ സാവകോ സത്ഥാരാ തേമാസം ഇമിനാ നീഹാരേന ദേസിതദേസനം വസ്സസതം വസ്സസഹസ്സം ഉഗ്ഗണ്ഹന്തോപി മത്ഥകം പാപേതും ന സക്കോതി.

ഏവം തേമാസം നിരന്തരം ദേസേന്തസ്സ പന തഥാഗതസ്സ കബളീകാരാഹാരപ്പടിബദ്ധം ഉപാദിന്നകസരീരം കഥം യാപേസീതി? പടിജഗ്ഗനേനേവ. ബുദ്ധാനഞ്ഹി സോ സോ കാലോ സുവവത്ഥിതോ സുപരിച്ഛിന്നോ സുപച്ചക്ഖോ.

തസ്മാ ഭഗവാ ധമ്മം ദേസേന്തോവ മനുസ്സലോകേ കാലം ഓലോകേതി. സോ ഭിക്ഖാചാരവേലം സല്ലക്ഖേത്വാ നിമ്മിതബുദ്ധം മാപേത്വാ 'ഇമസ്സ ചീവരഗ്ഗഹണം പത്തഗ്ഗഹണം സരകുത്തി ആകപ്പോ ച ഏവരൂപോ നാമ ഹോതു, ഏത്തകം നാമ ധമ്മം ദേസേതൂ'തി അധിട്ഠായ പത്തചീവരമാദായ അനോതത്തദഹം ഗച്ഛതി. ദേവതാ നാഗലതാദന്തകട്ഠം ദേന്തി. തം ഖാദിത്വാ അനോതത്തദഹേ സരീരം പടിജഗ്ഗിത്വാ മനോസിലാതലേ ഠിതോ സുരത്തദുപട്ടം നിവാസേത്വാ ചീവരം പാരുപിത്വാ ചാതുമഹാരാജദത്തിയം സേലമയം പത്തം ആദായ ഉത്തരകുരും ഗച്ഛതി. തതോ പിണ്ഡപാതം ആഹരിത്വാ അനോതത്തദഹതീരേ നിസിന്നോ തം പരിഭുഞ്ജിത്വാ ദിവാവിഹാരായ ചന്ദനവനം ഗച്ഛതി.

ധമ്മസേനാപതിസാരിപുത്തത്ഥേരോപി തത്ഥ ഗന്ത്വാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ വത്തം കത്വാ ഏകമന്തം നിസീദതി. അഥസ്സ സത്ഥാ നയം ദേതി. 'സാരിപുത്ത, ഏത്തകോ ധമ്മോ മയാ ദേസിതോ'തി ആചിക്ഖതി. ഏവം സമ്മാസമ്ബുദ്ധേ നയം ദേന്തേ പടിസമ്ഭിദാപ്പത്തസ്സ അഗ്ഗസാവകസ്സ വേലന്തേ ഠത്വാ ഹത്ഥം പസാരേത്വാ ദസ്സിതസമുദ്ദസദിസം നയദാനം ഹോതി. ഥേരസ്സാപി നയസതേന നയസഹസ്സേന നയസതസഹസ്സേന ഭഗവതാ ദേസിതധമ്മോ ഉപട്ഠാതിയേവ.

സത്ഥാ ദിവാവിഹാരം നിസീദിത്വാ ധമ്മം ദേസേതും കായ വേലായ ഗച്ഛതീതി? സാവത്ഥിവാസീനം കുലപുത്താനം സമ്പത്താനം ധമ്മദേസനവേലാ നാമ അത്ഥി, തായ വേലായ ഗച്ഛതി. ധമ്മം ദേസേത്വാ ഗച്ഛന്തം വാ ആഗച്ഛന്തം വാ കേ ജാനന്തി കേ ന ജാനന്തീതി? മഹേസക്ഖാ ദേവതാ ജാനന്തി, അപ്പേസക്ഖാ ദേവതാ ന ജാനന്തി. കസ്മാ ന ജാനന്തീതി? സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ വാ നിമ്മിതബുദ്ധസ്സ വാ രസ്മിആദീസു നാനത്താഭാവാ. ഉഭിന്നമ്പി ഹി തേസം രസ്മീസു വാ സരേസു വാ വചനേസു വാ നാനത്തം നത്ഥി.

സാരിപുത്തത്ഥേരോപി സത്ഥാരാ ദേസിതം ദേസിതം ധമ്മം ആഹരിത്വാ അത്തനോ സദ്ധിവിഹാരികാനം പഞ്ചന്നം ഭിക്ഖുസതാനം ദേസേസി. തേസം അയം പുബ്ബയോഗോ - തേ കിര കസ്സപദസബലസ്സ കാലേ ഖുദ്ദകവഗ്ഗുലിയോനിയം നിബ്ബത്താ പബ്ഭാരേ ഓലമ്ബന്താ ദ്വിന്നം ആഭിധമ്മികഭിക്ഖൂനം അഭിധമ്മം സജ്ഝായന്താനം സരേ നിമിത്തം ഗഹേത്വാ കണ്ഹപക്ഖസുക്കപക്ഖേ അജാനിത്വാപി സരേ നിമിത്തഗ്ഗാഹമത്തകേനേവ കാലം കത്വാ ദേവലോകേ നിബ്ബത്തിംസു. ഏകം ബുദ്ധന്തരം ദേവലോകേ വസിത്വാ തസ്മിം കാലേ മനുസ്സലോകേ നിബ്ബത്താ യമകപാടിഹാരിയേ പസീദിത്വാ ഥേരസ്സ സന്തികേ പബ്ബജിംസു. ഥേരോ സത്ഥാരാ ദേസിതം ദേസിതം ധമ്മം ആഹരിത്വാ തേസം ദേസേസി. സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ അഭിധമ്മദേസനാപരിയോസാനഞ്ച തേസം ഭിക്ഖൂനം സത്തപ്പകരണഉഗ്ഗഹണഞ്ച ഏകപ്പഹാരേനേവ അഹോസി.

അഭിധമ്മേ വാചനാമഗ്ഗോ നാമ **സാരിപുത്തത്ഥേരപ്പഭവോ**. മഹാപകരണേ ഗണനചാരോപി ഥേരേനേവ ഠപിതോ. ഥേരോ ഹി ഇമിനാ നീഹാരേന ധമ്മന്തരം അമക്ഖേത്വാവ സുഖം ഗഹേതും ധാരേതും പരിയാപുണിതും വാചേതുഞ്ച പഹോതീതി ഗണനചാരം ഠപേസി. ഏവം സന്തേ ഥേരോവ പഠമതരം ആഭിധമ്മികോ ഹോതീതി? ന ഹോതി. സമ്മാസമ്ബുദ്ധോവ പഠമതരം ആഭിധമ്മികോ. സോ ഹി നം മഹാബോധിപല്ലങ്കേ നിസീദിത്വാ പടിവിജ്ഝി. ബുദ്ധോ ഹുത്വാ ച പന സത്താഹം ഏകപല്ലങ്കേന നിസിന്നോ ഉദാനം ഉദാനേസി -

"യദാ ഹവേ പാതുഭവന്തി ധമ്മാ,
ആതാപിനോ ഝായതോ ബ്രാഹ്മണസ്സ;
അഥസ്സ കങ്ഖാ വപയന്തി സബ്ബാ,
യതോ പജാനാതി സഹേതുധമ്മം.

"യദാ ഹവേ പാതുഭവന്തി ധമ്മാ,
ആതാപിനോ ഝായതോ ബ്രാഹ്മണസ്സ;
അഥസ്സ കങ്ഖാ വപയന്തി സബ്ബാ,
യതോ ഖയം പച്ചയാനം അവേദി.

"യദാ ഹവേ പാതുഭവന്തി ധമ്മാ,
ആതാപിനോ ഝായതോ ബ്രാഹ്മണസ്സ;
വിധൂപയം തിട്ഠതി മാരസേനം,
സൂരിയോവ ഓഭാസയമന്തലിക്ഖ"ന്തി. (മഹാവ॰ ൧-൩; ഉദാ॰ ൧-൩);

ഇദം **പഠമബുദ്ധവചനം** നാമ. ധമ്മപദഭാണകാ പന -

"അനേകജാതിസംസാരം, സന്ധാവിസ്സം അനിബ്ബിസം;
ഗഹകാരം ഗവേസന്തോ, ദുക്ഖാ ജാതി പുനപ്പുനം.

"ഗഹകാരക ദിട്ഠോസി, പുന ഗേഹം ന കാഹസി;
സബ്ബാ തേ ഫാസുകാ ഭഗ്ഗാ, ഗഹകൂടം വിസങ്ഖതം;
വിസങ്ഖാരഗതം ചിത്തം, തണ്ഹാനം ഖയമജ്ഝഗാ"തി. (ധ॰ പ॰ ൧൫൩-൧൫൪);

ഇദം **പഠമബുദ്ധവചനം** നാമാതി വദന്തി.

യമകസാലാനമന്തരേ നിപന്നേന പരിനിബ്ബാനസമയേ "ഹന്ദ ദാനി, ഭിക്ഖവേ, ആമന്തയാമി വോ, വയധമ്മാ സങ്ഖാരാ, അപ്പമാദേന സമ്പാദേഥാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൧൮) വുത്തവചനം **പച്ഛിമബുദ്ധവചനം** നാമ.

ഉഭിന്നമന്തരേ പഞ്ചചത്താലീസ വസ്സാനി പുപ്ഫദാമം ഗന്ഥേന്തേന വിയ, രതനാവലിം ആവുനന്തേന വിയ, ച കഥിതോ അമതപ്പകാസനോ സദ്ധമ്മോ **മജ്ഝിമബുദ്ധവചനം** നാമ.

തം സബ്ബമ്പി സങ്ഗയ്ഹമാനം പിടകതോ **തീണി പിടകാനി** ഹോന്തി, നികായതോ **പഞ്ച നികായാ,** അങ്ഗതോ **നവങ്ഗാനി,** ധമ്മക്ഖന്ധതോ **ചതുരാസീതിധമ്മക്ഖന്ധസഹസ്സാനി**. കഥം? സബ്ബമ്പി ഹേതം പിടകതോ വിനയപിടകം സുത്തന്തപിടകം അഭിധമ്മപിടകന്തി തിപ്പഭേദമേവ ഹോതി. തത്ഥ ഉഭയാനി പാതിമോക്ഖാനി ദ്വേ വിഭങ്ഗാ ദ്വാവീസതി ഖന്ധകാ സോളസ പരിവാരാതി ഇദം **വിനയപിടകം** നാമ. ബ്രഹ്മജാലാദിചതുത്തിംസസുത്തസങ്ഗഹോ ദീഘനികായോ. മൂലപരിയായസുത്താദിദിയഡ്ഢസതദ്വേസുത്തസങ്ഗഹോ മജ്ഝിമനികായോ.

ഓഘതരണസുത്താദിസത്തസുത്തസഹസ്സസത്തസതദ്വാസട്ഠിസുത്തസങ്ഗഹോ സംയുത്തനികായോ. ചിത്തപരിയാദാനസുത്താദിനവസുത്തസഹസ്സപഞ്ചസതസത്തപഞ്ഞാസസുത്തസങ്ഗഹോ അങ്ഗുത്തരനികായോ. ഖുദ്ദകപാഠധമ്മപദഉദാനഇതിവുത്തകസുത്തനിപാതവിമാനവത്ഥുപേതവത്ഥുഥേരഗാഥാഥേരീഗാഥാജാതകനിദ്ദേസപടിസമ്ഭിദാഅ പന്നരസപ്പഭേദോ ഖുദ്ദകനികായോതി ഇദം **സുത്തന്തപിടകം** നാമ. ധമ്മസങ്ഗണീആദീനി സത്ത പകരണാനി **അഭിധമ്മപിടകം** നാമ. തത്ഥ -

വിവിധവിസേസനയത്താ, വിനയനതോ ചേവ കായവാചാനം;
വിനയത്ഥവിദൂഹി അയം, വിനയോ വിനയോതി അക്ഖാതോ.

വിവിധാ ഹി എത്ഥ പഞ്ചവിധപാതിമോക്ഖുദ്ദേസപാരാജികാദിസത്തആപത്തിക്ഖന്ധമാതികാവിഭങ്ഗാദിപ്പഭേദാ നയാ വിസേസഭൂതാ ച ദള്ഹീകമ്മസിഥിലകരണപ്പയോജനാ അനുപഞ്ഞത്തിനയാ. കായികവാചസികഅജ്ഝാചാരനിസേധനതോ ചേസ കായം വാചഞ്ച വിനേതി. തസ്മാ വിവിധനയത്താ വിസേസനയത്താ കായവാചാനഞ്ച വിനയനതോ അയം വിനയോ വിനയോതി അക്ഖാതോ. തേനേതമേതസ്സ വചനത്ഥകോസല്ലത്ഥം വുത്തം -

“വിവിധവിസേസനയത്താ , വിനയനതോ ചേവ കായവാചാനം;
വിനയത്ഥവിദൂഹി അയം, വിനയോ വിനയോതി അക്ഖാതോ”തി.

ഇതരം പന -

അത്ഥാനം സൂചനതോ, സുവുത്തതോ സവനതോഥ സൂദനതോ;
സുത്താണാ സുത്തസഭാഗതോ ച ‘സുത്ത’ന്തി അക്ഖാതം.

തഞ്ഹി അത്തത്ഥപരത്ഥാദിഭേദേ അത്ഥേ സൂചേതി. സുവുത്താ ചേത്ഥ അത്ഥാ വേനേയ്യജ്ഝാസയാനുലോമേന വുത്തത്താ. സവതി ചേതം അത്ഥേ, സസ്സമിവ ഫലം, പസവതീതി വുത്തം ഹോതി. സൂദതി ചേതം, ധേനു വിയ ഖീരം, പഗ്ഘരതീതി വുത്തം ഹോതി. സുട്ഠു ച നേ തായതി രക്ഖതീതി വുത്തം ഹോതി. സുത്തസഭാഗഞ്ചേതം. യഥാ ഹി തച്ഛകാനം സുത്തം പമാണം ഹോതി ഏവമേതമ്പി വിഞ്ഞൂനം. യഥാ ച സുത്തേന സങ്ഗഹിതാനി പുപ്ഫാനി ന വികിരിയന്തി ന വിദ്ധംസിയന്തി ഏവമേതേന സങ്ഗഹിതാ അത്ഥാ. തേനേതമേതസ്സ വചനത്ഥകോസല്ലത്ഥം വുത്തം -

“അത്ഥാനം സൂചനതോ, സുവുത്തതോ സവനതോഥ സൂദനതോ;
സുത്താണാ സുത്തസഭാഗതോ ച സുത്തന്തി അക്ഖാത”ന്തി.

അഭിധമ്മസ്സ വചനത്ഥോ വുത്തോയേവ. അപരോ നയോ -

യം എത്ഥ വുഡ്ഢിമന്തോ, സലക്ഖണാ പൂജിതാ പരിച്ഛിന്നാ;
വുത്താധികാ ച ധമ്മാ, അഭിധമ്മോ തേന അക്ഖാതോ.

അയഞ്ഹി അഭിസദ്ദോ വുഡ്ഢിലക്ഖണപൂജിതപരിച്ഛിന്നാധികേസു ദിസ്സതി. തഥാ ഹേസ “ബാള്ഹാ മേ ദുക്ഖാ വേദനാ അഭിക്കമന്തി, നോ പടിക്കമന്തീ”തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൩൮൯; സം॰ നി॰ ൫.൧൯൫) വുഡ്ഢിയം ആഗതോ. “യാ താ രത്തിയോ അഭിഞ്ഞാതാ അഭിലക്ഖിതാ”തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൪൯) ലക്ഖണേ. “രാജാഭിരാജാ മനുജിന്ദോ”തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.൩൯൯; സു॰ നി॰ ൫൫൮) പൂജിതേ. “പടിബലോ വിനേതും അഭിധമ്മേ അഭിവിനയേ”തിആദീസു (മഹാവ॰ ൮൫) പരിച്ഛിന്നേ; അഞ്ഞമഞ്ഞസങ്കരവിരഹിതേ ധമ്മേ ച വിനയേ ചാതി വുത്തം ഹോതി. “അഭിക്കന്തേന വണ്ണേനാ”തിആദീസു (വി॰ വ॰ ൭൫) അധികേ.

ഏത്ഥ ച “രൂപൂപപത്തിയാ മഗ്ഗം ഭാവേതി മേത്താസഹഗതേന ചേതസാ ഏകം ദിസം ഫരിത്വാ വിഹരതീ”തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൬൦൩ ആദയോ) നയേന വുഡ്ഢിമന്തോപി ധമ്മാ വുത്താ. “രൂപാരമ്മണം വാ സദ്ദാരമ്മണം വാ”തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧) നയേന ആരമ്മണാദീഹി ലക്ഖണീയത്താ സലക്ഖണാപി. “സേക്ഖാ ധമ്മാ, അസേക്ഖാ ധമ്മാ, ലോകുത്തരാ ധമ്മാ”തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൧൧; ദുകമാതികാ ൧൨) നയേന പൂജിതാപി; പൂജാരഹാതി അധിപ്പായോ. “ഫസ്സോ ഹോതി, വേദനാ ഹോതീ”തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧) നയേന സഭാവപരിച്ഛിന്നത്താ പരിച്ഛിന്നാപി. “മഹഗ്ഗതാ ധമ്മാ, അപ്പമാണാ ധമ്മാ, അനുത്തരാ ധമ്മാ”തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൧൨; ദുകമാതികാ ൻൻ) നയേന അധികാപി ധമ്മാ വുത്താ. തേനേതമേതസ്സ വചനത്ഥകോസല്ലത്ഥം വുത്തം -

“യം എത്ഥ വുഡ്ഢിമന്തോ, സലക്ഖണാ പൂജിതാ പരിച്ഛിന്നാ;
വുത്താധികാ ച ധമ്മാ, അഭിധമ്മോ തേന അക്ഖാതോ”തി.

യം പനേത്ഥ അവിസിട്ഠം, തം -

പിടകം പിടകത്ഥവിദൂ, പരിയത്തിബ്ഭാജനത്ഥതോ ആഹു;
തേന സമോധാനേത്വാ, തയോപി വിനയാദയോ ഞേയ്യാ.

പരിയത്തിപി ഹി “മാ പിടകസമ്പദാനേനാ”തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൩.൬൬) പിടകന്തി വുച്ചതി. “അഥ പുരിസോ ആഗച്ഛേയ്യ കുദാലപിടകംആദായാ”തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൨൮; അ॰ നി॰ ൩.൭൦) യംകിഞ്ചി ഭാജനമ്പി. തസ്മാ പിടകം പിടകത്ഥവിദൂ പരിയത്തിഭാജനത്ഥതോ ആഹു.

ഇദാനി **തേന സമോധാനേത്വാ തയോപി വിനയാദയോ ഞേയ്യാ**തി. തേന ഏവം ദുവിധത്ഥേന പിടകസദ്ദേന സഹ സമാസം കത്വാ വിനയോ ച സോ പിടകഞ്ച പരിയത്തിഭാവതോ, തസ്സ തസ്സ അത്ഥസ്സ ഭാജനതോ ചാതി വിനയപിടകം. യഥാവുത്തേനേവ നയേന സുത്തന്തഞ്ച തം പിടകഞ്ചാതി സുത്തന്തപിടകം. അഭിധമ്മോ ച സോ പിടകഞ്ചാതി അഭിധമ്മപിടകന്തി ഏവമേതേ തയോപി വിനയാദയോ ഞേയ്യാ.

ഏവം ഞത്വാ ച പുനപി തേസ്വേവ പിടകേസു നാനപ്പകാരകോസല്ലത്ഥം -

> ദേസനാസാസനകഥാഭേദം തേസു യഥാരഹം;
> സിക്ഖാപഹാനഗമ്ഭീരഭാവഞ്ച പരിദീപയേ.
> പരിയത്തിഭേദം സമ്പത്തിം, വിപത്തിഞ്ചാപി യം യഹിം;
> പാപുണാതി യഥാ ഭിക്ഖു, തമ്പി സബ്ബം വിഭാവയേ.

തത്രായം പരിദീപനാ വിഭാവനാ ച - ഏതാനി ഹി തീണി പിടകാനി യഥാക്കമം ആണാവോഹാരപരമത്ഥദേസനാ, യഥാപരാധയഥാനുലോമയഥാധമ്മസാസനാനി, സംവരാസംവരദിട്ഠിവിനിവേഠനനാമരൂപപരിച്ഛേദകഥാതി ച വുച്ചന്തി.

ഏത്ഥ ഹി വിനയപിടകം ആണാരഹേന ഭഗവതാ ആണാബാഹുല്ലതോ ദേസിതത്താ **ആണാദേസനാ;** സുത്തന്തപിടകം വോഹാരകുസലേന ഭഗവതാ വോഹാരബാഹുല്ലതോ ദേസിതത്താ **വോഹാരദേസനാ;** അഭിധമ്മപിടകം പരമത്ഥകുസലേന ഭഗവതാ പരമത്ഥബാഹുല്ലതോ ദേസിതത്താ **പരമത്ഥദേസനാ**തി വുച്ചതി.

തഥാ പഠമം യേ തേ പചുരാപരാധാ സത്താ തേ യഥാപരാധം ഏത്ഥ സാസിതാതി **യഥാപരാധസാസനം;** ദുതിയം അനേകജ്ഝാസയാനുസയചരിയാധിമുത്തികാ സത്താ യഥാനുലോമം ഏത്ഥ സാസിതാതി **യഥാനുലോമസാസനം;** തതിയം ധമ്മപുഞ്ജമത്തേ 'അഹം മമാ'തി സഞ്ഞിനോ സത്താ യഥാധമ്മം ഏത്ഥ സാസിതാതി **യഥാധമ്മസാസന**ന്തി വുച്ചതി.

തഥാ പഠമം അജ്ഝാചാരപടിപക്ഖഭൂതോ സംവരാസംവരോ ഏത്ഥ കഥിതോതി **സംവരാസംവരകഥാ;** സംവരാസംവരോതി ഖുദ്ദകോ ചേവ മഹന്തോ ച സംവരാസംവരോ, കമ്മാകമ്മം വിയ ച ഫലാഫലം വിയ ച; ദുതിയം ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിപടിപക്ഖഭൂതാ ദിട്ഠിവിനിവേഠനാ ഏത്ഥ കഥിതാതി **ദിട്ഠിവിനിവേഠനകഥാ;** തതിയം രാഗാദിപടിപക്ഖഭൂതോ നാമരൂപപരിച്ഛേദോ ഏത്ഥ കഥിതോതി **നാമരൂപപരിച്ഛേദകഥാ**തി വുച്ചതി.

തീസുപി ചേതേസു തിസ്സോ സിക്ഖാ തീണി പഹാനാനി ചതുബ്ബിധോ ച ഗമ്ഭീരഭാവോ വേദിതബ്ബോ. തഥാ ഹി വിനയപിടകേ വിസേസേന **അധിസീലസിക്ഖാ** വുത്താ, സുത്തന്തപിടകേ **അധിചിത്തസിക്ഖാ,** അഭിധമ്മപിടകേ **അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാ**.

വിനയപിടകേ ച **വീതിക്കമപ്പഹാനം** , കിലേസാനം വീതിക്കമപടിപക്ഖത്താ സീലസ്സ; സുത്തന്തപിടകേ **പരിയുട്ഠാനപ്പഹാനം,** പരിയുട്ഠാനപടിപക്ഖത്താ സമാധിസ്സ; അഭിധമ്മപിടകേ **അനുസയപ്പഹാനം,** അനുസയപടിപക്ഖത്താ പഞ്ഞായ.

പഠമേ ച **തദങ്ഗപ്പഹാനം** കിലേസാനം, ഇതരേസു **വിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛേദപ്പഹാനാനി**. പഠമേ ച **ദുച്ചരിതസംകിലേസസ്സ** പഹാനം, ഇതരേസു **തണ്ഹാദിട്ഠിസംകിലേസാനം** പഹാനം.

ഏകമേകസ്മിഞ്ചേത്ഥ ചതുബ്ബിധോപി ധമ്മത്ഥദേസനാപടിവേധഗമ്ഭീരഭാവോ വേദിതബ്ബോ - തത്ഥ **ധമ്മോ**തി തന്തി. **അത്ഥോ**തി തസ്സായേവത്ഥോ. **ദേസനാ**തി തസ്സാ മനസാ വവത്ഥാപിതായ തന്തിയാ ദേസനാ. **പടിവേധോ**തി തന്തിയാ തന്തിഅത്ഥസ്സ ച യഥാഭൂതാവബോധോ. തീസുപി ചേതേസു ഏതേ ധമ്മത്ഥദേസനാപടിവേധാ. യസ്മാ സസാദീഹി വിയ മഹാസമുദ്ദോ മന്ദബുദ്ധീഹി ദുക്ഖോഗാഹാ അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠാ ച തസ്മാ ഗമ്ഭീരാ. ഏവം ഏകമേകസ്മിം ഏത്ഥ ചതുബ്ബിധോപി ഗമ്ഭീരഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

അപരോ നയോ - **ധമ്മോ**തി ഹേതു. വുത്തഞ്ഹേതം - "ഹേതുമ്ഹി ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ"തി (വിഭ॰ ൭൨൦). **അത്ഥോ**തി ഹേതുഫലം. വുത്തഞ്ഹേതം - "ഹേതുഫലേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ"തി (വിഭ॰ ൭൨൦). **ദേസനാ**തി പഞ്ഞത്തി, യഥാധമ്മം ധമ്മാഭിലാപോതി അധിപ്പായോ; അനുലോമപടിലോമസങ്ഖേപവിത്ഥാരാദിവസേന വാ കഥനം. **പടിവേധോ**തി അഭിസമയോ. സോ ച ലോകിയലോകുത്തരോ. വിസയതോ ച അസമ്മോഹതോ ച; അത്ഥാനുരൂപം ധമ്മേസു, ധമ്മാനുരൂപം അത്ഥേസു, പഞ്ഞത്തിപഥാനുരൂപം പഞ്ഞത്തീസു അവബോധോ. തേസം തേസം വാ തത്ഥ തത്ഥ വുത്തധമ്മാനം പടിവിജ്ഝിതബ്ബോ സലക്ഖണസങ്ഖാതോ അവിപരീതസഭാവോ.

ഇദാനി യസ്മാ ഏതേസു പിടകേസു യം യം ധമ്മജാതം വാ അത്ഥജാതം വാ യാ ചായം യഥാ യഥാ ഞാപേതബ്ബോ അത്ഥോ സോതൂനം ഞാണസ്സ അഭിമുഖോ ഹോതി തഥാ തഥാ തദത്ഥജോതികാ ദേസനാ, യോ ചേത്ഥ അവിപരീതാവബോധസങ്ഖാതോ പടിവേധോ തേസം തേസം വാ ധമ്മാനം പടിവിജ്ഝിതബ്ബോ സലക്ഖണസങ്ഖാതോ അവിപരീതസഭാവോ - സബ്ബമ്പേതം അനുപചിതകുസലസമ്ഭാരേഹി ദുപ്പഞ്ഞേഹി, സസാദീഹി വിയ മഹാസമുദ്ദോ, ദുക്ഖോഗാഹം അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠഞ്ച, തസ്മാ ഗമ്ഭീരം. ഏവമ്പി ഏകമേകസ്മിം ഏത്ഥ ചതുബ്ബിധോപി ഗമ്ഭീരഭാവോ വേദിതബ്ബോ. ഏത്താവതാ ച -

> ദേസനാസാസനകഥാഭേദം തേസു യഥാരഹം;
> സിക്ഖാപഹാനഗമ്ഭീരഭാവഞ്ച പരിദീപയേതി -

അയം ഗാഥാ വുത്തത്ഥാ ഹോതി.

> പരിയത്തിഭേദം സമ്പത്തിം, വിപത്തിഞ്ചാപി യം യഹിം;
> പാപുണാതി യഥാ ഭിക്ഖു, തമ്പി സബ്ബം വിഭാവയേതി.

ഏത്ഥ പന തീസു പിടകേസു തിവിധോ പരിയത്തിഭേദോ ദട്ഠബ്ബോ. തിസ്സോ ഹി പരിയത്തിയോ - അലഗദ്ദൂപമാ നിസ്സരണത്ഥാ ഭണ്ഡാഗാരികപരിയത്തീതി.

തത്ഥ യാ ദുഗ്ഗഹിതാ ഉപാരമ്ഭാദിഹേതു പരിയാപുടാ അയം **അലഗദ്ദൂപമാ**. യം സന്ധായ വുത്തം - "സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, പുരിസോ അലഗദ്ദത്ഥികോ അലഗദ്ദഗവേസീ അലഗദ്ദപരിയേസനം ചരമാനോ, സോ പസ്സേയ്യ മഹന്തം അലഗദ്ദം, തമേനം ഭോഗേ വാ നങ്ഗുട്ഠേ വാ ഗണ്ഹേയ്യ, തസ്സ സോ അലഗദ്ദോ പടിപരിവത്തിത്വാ ഹത്ഥേ വാ ബാഹായ വാ അഞ്ഞതരസ്മിം വാ അങ്ഗപച്ചങ്ഗേ ഡംസേയ്യ, സോ തതോ നിദാനം മരണം വാ നിഗച്ഛേയ്യ മരണമത്തം വാ ദുക്ഖം. തം കിസ്സ ഹേതു? ദുഗ്ഗഹിതത്താ, ഭിക്ഖവേ, അലഗദ്ദസ്സ. ഏവമേവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഇധേകച്ചേ മോഘപുരിസാ ധമ്മം പരിയാപുണന്തി സുത്തം...പേ॰... വേദല്ലം, തേ തം ധമ്മം പരിയാപുണിത്വാ തേസം ധമ്മാനം പഞ്ഞായ അത്ഥം ന ഉപപരിക്ഖന്തി, തേസം തേ ധമ്മാ പഞ്ഞായ അത്ഥം അനുപപരിക്ഖതം ന നിജ്ഝാനം

ഖമന്തി, തേ ഉപാരമ്ഭാനിസംസാ ചേവ ധമ്മം പരിയാപുണന്തി ഇതിവാദപ്പമോക്ഖാനിസംസാ ച. യസ്സ ചത്ഥായ ധമ്മം പരിയാപുണന്തി തഞ്ചസ്സ അത്ഥം നാനുഭോന്തി. തേസം തേ ധമ്മാ ദുഗ്ഗഹിതാ ദീഘരത്തം അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തന്തി. തം കിസ്സ ഹേതു? ദുഗ്ഗഹിതത്താ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാന''ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൩൮).

യാ പന സുഗ്ഗഹിതാ സീലക്ഖന്ധാദിപാരിപൂരിംയേവ ആകങ്ഖമാനേന പരിയാപുടാ ന ഉപാരമ്ഭാദിഹേതു, അയം നിസ്സരണത്ഥാ. യം സന്ധായ വുത്തം - ''തേസം തേ ധമ്മാ സുഗ്ഗഹിതാ ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായ സംവത്തന്തി. തം കിസ്സ ഹേതു? സുഗ്ഗഹിതത്താ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാന''ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൩൯).

യം പന പരിഞ്ഞാതക്ഖന്ധോ പഹീനകിലേസോ ഭാവിതമഗ്ഗോ പടിവിദ്ധാകുപ്പോ സച്ഛികതനിരോധോ ഖീണാസവോ കേവലം പവേണിപാലനത്ഥായ വംസാനുരക്ഖണത്ഥായ പരിയാപുണാതി, അയം **ഭണ്ഡാഗാരികപരിയത്തീ**തി.

വിനയേ പന സുപ്പടിപന്നോ ഭിക്ഖു സീലസമ്പദം നിസ്സായ തിസ്സോ വിജ്ജാ പാപുണാതി, താസംയേവ ച തത്ഥ പഭേദവചനതോ. സുത്തേ സുപ്പടിപന്നോ സമാധിസമ്പദം നിസ്സായ ഛളഭിഞ്ഞാ പാപുണാതി, താസംയേവ ച തത്ഥ പഭേദവചനതോ. അഭിധമ്മേ സുപ്പടിപന്നോ പഞ്ഞാസമ്പദം നിസ്സായ ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ പാപുണാതി താസഞ്ച തത്ഥേവ പഭേദവചനതോ. ഏവമേതേസു സുപ്പടിപന്നോ യഥാക്കമേന ഇമം വിജ്ജാത്തയഛളഭിഞ്ഞാചതുപടിസമ്ഭിദാപ്പഭേദം സമ്പത്തിം പാപുണാതി.

വിനയേ പന ദുപ്പടിപന്നോ അനുഞ്ഞാതസുഖസമ്ഫസ്സഅത്ഥരണപാവുരണാദിഫസ്സസാമഞ്ഞതോ പടിക്ഖിത്തേസു ഉപാദിന്നകഫസ്സാദീസു അനവജ്ജസഞ്ഞീ ഹോതി. വുത്തഞ്ഹേതം - ''തഥാഹം ഭഗവതാ ധമ്മം ദേസിതം ആജാനാമി, യഥാ യേമേ അന്തരായികാ ധമ്മാ വുത്താ ഭഗവതാ തേ പടിസേവതോ നാലം അന്തരായായാ''തി (പാചി॰ ൪൧൭; മ॰ നി॰ ൧.൨൩൪). തതോ ദുസ്സീലഭാവം പാപുണാതി. സുത്തേ ദുപ്പടിപന്നോ ''ചത്താരോമേ, ഭിക്ഖവേ, പുഗ്ഗലാ സന്തോ സംവിജ്ജമാനാ ലോകസ്മി''ന്തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൪.൫) അധിപ്പായം അജാനന്തോ ദുഗ്ഗഹിതം ഗണ്ഹാതി. യം സന്ധായ വുത്തം - ''അത്തനാ ദുഗ്ഗഹിതേന അമ്ഹേ ചേവ അബ്ഭാചിക്ഖതി അത്താനഞ്ച ഖനതി ബഹുഞ്ച അപുഞ്ഞം പസവതീ''തി (പാചി॰ ൪൧൭; മ॰ നി॰ ൧.൨൩൬). തതോ മിച്ഛാദിട്ഠിതം പാപുണാതി. അഭിധമ്മേ ദുപ്പടിപന്നോ ധമ്മചിന്തം അതിധാവന്തോ അചിന്തേയ്യാനിപി ചിന്തേതി, തതോ ചിത്തക്ഖേപം പാപുണാതി. വുത്തഞ്ഹേതം - ''ചത്താരിമാനി, ഭിക്ഖവേ, അചിന്തേയ്യാനി, ന ചിന്തേതബ്ബാനി, യാനി ചിന്തേന്തോ ഉമ്മാദസ്സ വിഘാതസ്സ ഭാഗീ അസ്സാ''തി (അ॰ നി॰ ൪.൭൭). ഏവമേതേസു ദുപ്പടിപന്നോ യഥാക്കമേന ഇമം ദുസ്സീലഭാവമിച്ഛാദിട്ഠിതാചിത്തക്ഖേപപ്പഭേദം വിപത്തിം പാപുണാതീതി. ഏത്താവതാ ച -

> പരിയത്തിഭേദം സമ്പത്തിം, വിപത്തിഞ്ചാപി യം യഹിം;
> പാപുണാതി യഥാ ഭിക്ഖു, തമ്പി സബ്ബം വിഭാവയേതി.

അയമ്പി ഗാഥാ വുത്തത്ഥാ ഹോതി. ഏവം നാനപ്പകാരതോ പിടകാനി ഞത്വാ തേസം വസേന സബ്ബമ്പേതം സങ്ഗയ്ഹമാനം തീണി പിടകാനി ഹോന്തി.

കഥം നികായതോ പഞ്ച നികായാതി? സബ്ബമേവ ഹേതം ദീഘനികായോ മജ്ഝിമനികായോ സംയുത്തനികായോ അങ്ഗുത്തരനികായോ ഖുദ്ദകനികായോതി പഞ്ചപ്പഭേദം ഹോതി. തത്ഥ കതമോ **ദീഘനികായോ?** തിവഗ്ഗസങ്ഗഹാനി ബ്രഹ്മജാലാദീനി ചതുത്തിംസ സുത്താനി.

> ചതുത്തിംസേവ സുത്തന്താ, തിവഗ്ഗോ യസ്സ സങ്ഗഹോ;
> ഏസ ദീഘനികായോതി, പഠമോ അനുലോമികോ.

കസ്മാ പനേസ ദീഘനികായോതി വുച്ചതി? ദീഘപ്പമാണാനം സുത്താനം സമൂഹതോ നിവാസതോ ച. സമൂഹനിവാസാ ഹി നികായോതി വുച്ചന്തി. ''നാഹം, ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞം ഏകനികായമ്പി സമനുപസ്സാമി ഏവം ചിത്തം യഥയിദം, ഭിക്ഖവേ, തിരച്ഛാനഗതാ പാണാ (സം॰ നി॰ ൩.൧൦൦), പോണികനികായോ, ചിക്ഖല്ലികനികായോ''തി. ഏവമാദീനി ചേത്ഥ സാധകാനി സാസനതോ ലോകതോ ച. ഏവം സേസാനമ്പി നികായഭാവേ വചനത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

കതമോ **മജ്ഝിമനികായോ**? മജ്ഝിമപ്പമാണാനി പഞ്ചദസവഗ്ഗസങ്ഗഹാനി മൂലപരിയായസുത്താദീനി ദിയഡ്ഢസതം ദ്വേ ച സുത്താനി.

> ദിയഡ്ഢസതസുത്തന്താ, ദ്വേ ച സുത്താനി യത്ഥ സോ;
> നികായോ മജ്ഝിമോ പഞ്ച, ദസവഗ്ഗപരിഗ്ഗഹോ.

കതമോ **സംയുത്തനികായോ**? ദേവതാസംയുത്താദിവസേന ഠിതാനി ഓഘതരണാദീനി സത്ത സുത്തസഹസ്സാനി സത്ത സുത്തസതാനി ച ദ്വാസട്ഠി ച സുത്താനി.

> സത്ത സുത്തസഹസ്സാനി, സത്ത സുത്തസതാനി ച;
> ദ്വാസട്ഠി ചേവ സുത്തന്താ, ഏസോ സംയുത്തസങ്ഗഹോ.

കതമോ **അങ്ഗുത്തരനികായോ**? ഏകേകഅങ്ഗാതിരേകവസേന ഠിതാനി ചിത്തപരിയാദാനാദീനി നവ സുത്തസഹസ്സാനി പഞ്ച സുത്തസതാനി സത്തപഞ്ഞാസഞ്ച സുത്താനി.

> നവ സുത്തസഹസ്സാനി, പഞ്ച സുത്തസതാനി ച;
> സത്തപഞ്ഞാസസുത്താനി, സങ്ഖ്യാ അങ്ഗുത്തരേ അയം.

കതമോ **ഖുദ്ദകനികായോ**? സകലം വിനയപിടകം, അഭിധമ്മപിടകം, ഖുദ്ദകപാഠ, ധമ്മപദാദയോ ച പുബ്ബേ ദസ്സിതാ പഞ്ചദസപ്പഭേദാ; ഠപേത്വാ ചത്താരോ നികായേ അവസേസം ബുദ്ധവചനന്തി.

> ഠപേത്വാ ചതുരോപേതേ, നികായേ ദീഘആദികേ;
> തദഞ്ഞം ബുദ്ധവചനം, നികായോ ഖുദ്ദകോ മതോതി.

ഏവം നികായതോ പഞ്ച നികായാ ഹോന്തി.

കഥം അങ്ഗവസേന നവങ്ഗാനീതി? സബ്ബമേവ ഹിദം ‘സുത്തം ഗേയ്യം വേയ്യാകരണം ഗാഥാ ഉദാനം ഇതിവുത്തകം ജാതകം അബ്ഭുതധമ്മം വേദല്ല’ന്തി നവപ്പഭേദം ഹോതി. തത്ഥ ഉഭതോവിഭങ്ഗനിദ്ദേസഖന്ധകപരിവാരാ സുത്തനിപാതേ മങ്ഗലസുത്തരതനസുത്തനാലകസുത്തതുവട്ടകസുത്താനി അഞ്ഞമ്പി ച സുത്തനാമകം തഥാഗതവചനം **സുത്ത**ന്തി വേദിതബ്ബം. സബ്ബമ്പി സഗാഥകം സുത്തം **ഗേയ്യ**ന്തി വേദിതബ്ബം. വിസേസേന സംയുത്തനികായേ സകലോപി സഗാഥാവഗ്ഗോ. സകലമ്പി അഭിധമ്മപിടകം, നിഗ്ഗാഥകം സുത്തം, യഞ്ച അഞ്ഞമ്പി അട്ഠഹി അങ്ഗേഹി അസങ്ഗഹിതം ബുദ്ധവചനം, തം **വേയ്യാകരണ**ന്തി വേദിതബ്ബം. ധമ്മപദം ഥേരഗാഥാ ഥേരീഗാഥാ സുത്തനിപാതേ നോസുത്തനാമികാ സുദ്ധികഗാഥാ ച **ഗാഥാ**തി വേദിതബ്ബാ. സോമനസ്സഞാണമയികഗാഥാപ്പടിസംയുത്താ ദ്വാസീതി സുത്തന്താ **ഉദാന**ന്തി വേദിതബ്ബം. ‘വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ’തിആദിനയപ്പവത്താ (ഇതിവു॰ ൧) ദസുത്തരസതസുത്തന്താ **ഇതിവുത്തക**ന്തി വേദിതബ്ബം. അപണ്ണകജാതകാദീനി പഞ്ഞാസാധികാനി പഞ്ച ജാതകസതാനി **ജാതക**ന്തി വേദിതബ്ബം. “ചത്താരോമേ, ഭിക്ഖവേ, അച്ഛരിയാ അബ്ഭുതാ ധമ്മാ ആനന്ദേ”തിആദിനയപവത്താ (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൦൯; അ॰ നി॰ ൪.൧൨൯) സബ്ബേപി അച്ഛരിയഅബ്ഭുതധമ്മപ്പടിസംയുത്താ സുത്തന്താ **അബ്ഭുതധമ്മ**ന്തി വേദിതബ്ബം.

ചൂളവേദല്ലമഹാവേദല്ലസമ്മാദിട്ഠിസക്കപഞ്ഹസങ്ഖാരഭാജനീയമഹാപുണ്ണമസുത്താദയോ സബ്ബേപി വേദഞ്ച തുട്ഠിഞ്ച ലദ്ധാ ലദ്ധാ പുച്ഛിതസുത്തന്താ **വേദല്ല**ന്തി വേദിതബ്ബം. ഏവമേതം അങ്ഗതോ നവങ്ഗാനി.

കഥം ധമ്മക്ഖന്ധതോ ചതുരാസീതി ധമ്മക്ഖന്ധസഹസ്സാനീതി? സബ്ബമേവ ഹിദം ബുദ്ധവചനം.

> “ദ്വാസീതി ബുദ്ധതോ ഗണ്ഹിം, ദ്വേ സഹസ്സാനി ഭിക്ഖുതോ;
> ചതുരാസീതി സഹസ്സാനി, യേ മേ ധമ്മാ പവത്തിനോ”തി. (ഥേരഗാ॰ ൧൦൨൭);

ഏവം പരിദീപിതധമ്മക്ഖന്ധവസേന ചതുരാസീതിസഹസ്സപ്പഭേദം ഹോതി. തത്ഥ ഏകാനുസന്ധികം സുത്തം ഏകോ ധമ്മക്ഖന്ധോ. യം അനേകാനുസന്ധികം തത്ഥ അനുസന്ധിവസേന ധമ്മക്ഖന്ധഗണനാ. ഗാഥാബന്ധേസു പഞ്ഹാപുച്ഛനം ഏകോ ധമ്മക്ഖന്ധോ, വിസ്സജ്ജനം ഏകോ. അഭിധമ്മേ ഏകമേകം തികദുകഭാജനം ഏകമേകഞ്ച ചിത്തവാരഭാജനം ഏകോ ധമ്മക്ഖന്ധോ. വിനയേ അത്ഥി വത്ഥു, അത്ഥി മാതികാ, അത്ഥി പദഭാജനീയം, അത്ഥി ആപത്തി, അത്ഥി അനാപത്തി, അത്ഥി അന്തരാപത്തി, അത്ഥി തികച്ഛേദോ. തത്ഥ ഏകമേകോ കോട്ഠാസോ ഏകമേകോ ധമ്മക്ഖന്ധോതി വേദിതബ്ബോ. ഏവം ധമ്മക്ഖന്ധതോ ചതുരാസീതി ധമ്മക്ഖന്ധസഹസ്സാനി.

ഏവമേതം സബ്ബമ്പി ബുദ്ധവചനം പഞ്ചസതികസങ്ഗീതികാലേ സങ്ഗായന്തേന മഹാകസ്സപപ്പമുഖേന വസീഗണേന അയം ധമ്മോ അയം വിനയോ, ഇദം പഠമബുദ്ധവചനം, ഇദം മജ്ഝിമബുദ്ധവചനം, ഇദം പച്ഛിമബുദ്ധവചനം, ഇദം വിനയപിടകം, ഇദം സുത്തന്തപിടകം, ഇദം അഭിധമ്മപിടകം, അയം ദീഘനികായോ…പേ॰… അയം ഖുദ്ദകനികായോ, ഇമാനി സുത്താദീനി നവങ്ഗാനി, ഇമാനി ചതുരാസീതി ധമ്മക്ഖന്ധസഹസ്സാനീതി ഇമം പഭേദം വവത്ഥപേത്വാവ സങ്ഗീതം. ന കേവലഞ്ച ഇമമേവ അഞ്ഞമ്പി ഉദ്ദാനസങ്ഗഹവഗ്ഗസങ്ഗഹപേയ്യാലസങ്ഗഹഏകനിപാതദുകനിപാതാദിനിപാതസങ്ഗഹസംയുത്തസങ്ഗഹ പണ്ണാസസങ്ഗഹാദിഅനേകവിധം, തീസു പിടകേസു സന്ദിസ്സമാനം സങ്ഗഹപ്പഭേദം വവത്ഥപേത്വാവ സത്തഹി മാസേഹി സങ്ഗീതം.

സങ്ഗീതിപരിയോസാനേ ചസ്സ ഇദം മഹാകസ്സപത്ഥേരേന ദസബലസ്സ സാസനം പഞ്ചവസ്സസഹസ്സപരിമാണകാലം പവത്തനസമത്ഥം കതന്തി സഞ്ജാതപ്പമോദാ സാധുകാരം വിയ ദദമാനാ അയം മഹാപഥവീ ഉദകപരിയന്തം കത്വാ അനേകപ്പകാരം കമ്പി സങ്കമ്പി സമ്പകമ്പി സമ്പവേധി. അനേകാനി ച അച്ഛരിയാനി പാതുരഹേസും.

ഏവം സങ്ഗീതേ പനേത്ഥ അയം അഭിധമ്മോ പിടകതോ അഭിധമ്മപിടകം, നികായതോ ഖുദ്ദകനികായോ, അങ്ഗതോ വേയ്യാകരണം, ധമ്മക്ഖന്ധതോ കതിപയാനി ധമ്മക്ഖന്ധസഹസ്സാനി ഹോന്തി.

തം ധാരയന്തേസു ഭിക്ഖൂസു പുബ്ബേ ഏകോ ഭിക്ഖു സബ്ബസാമയികപരിസായ നിസീദിത്വാ അഭിധമ്മതോ സുത്തം ആഹരിത്വാ ധമ്മം കഥേന്തോ “രൂപക്ഖന്ധോ അബ്യാകതോ, ചത്താരോ ഖന്ധാ സിയാ കുസലാ സിയാ അകുസലാ സിയാ അബ്യാകതാ; ദസായതനാ അബ്യാകതാ, ദ്വേ ആയതനാ സിയാ കുസലാ സിയാ അകുസലാ സിയാ അബ്യാകതാ; സോളസ ധാതുയോ അബ്യാകതാ, ദ്വേ ധാതുയോ സിയാ കുസലാ സിയാ അകുസലാ സിയാ അബ്യാകതാ; സമുദയസച്ചം അകുസലം, മഗ്ഗസച്ചം കുസലം, നിരോധസച്ചം അബ്യാകതം, ദുക്ഖസച്ചം സിയാ കുസലം സിയാ അകുസലം സിയാ അബ്യാകതം; ദസിന്ദ്രിയാ അബ്യാകതാ, ദോമനസ്സിന്ദ്രിയം അകുസലം, അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയം കുസലം, ചത്താരി ഇന്ദ്രിയാനി സിയാ കുസലാ സിയാ അബ്യാകതാ, ഛ ഇന്ദ്രിയാനി സിയാ കുസലാ സിയാ അകുസലാ സിയാ അബ്യാകതാ”തി ധമ്മകഥം കഥേസി.

തസ്മിം ഠാനേ ഏകോ ഭിക്ഖു നിസിന്നോ ‘ധമ്മകഥിക ത്വം സിനേരും പരിക്ഖിപന്തോ വിയ ദീഘസുത്തം ആഹരസി, കിം സുത്തം നാമേത’ന്തി ആഹ. ‘അഭിധമ്മസുത്തം നാമ, ആവുസോ’തി. ‘അഭിധമ്മസുത്തം കസ്മാ ആഹരസി? കിം അഞ്ഞം ബുദ്ധഭാസിതം സുത്തം ആഹരിതും ന വട്ടതീ’തി? ‘അഭിധമ്മോ കേന ഭാസിതോ’തി? ‘ന ഏസോ ബുദ്ധഭാസിതോ’തി. ‘കിം പന തേ, ആവുസോ, വിനയപിടകം ഉഗ്ഗഹിത’ന്തി? ‘ന ഉഗ്ഗഹിതം, ആവുസോ’തി. ‘അവിനയധാരിതായ മഞ്ഞേ ത്വം അജാനന്തോ ഏവം വദേസീ’തി. ‘വിനയമത്തമേവ, ആവുസോ, ഉഗ്ഗഹിത’ന്തി. ‘തമ്പി തേ ദുഗ്ഗഹിതം, പരിസപരിയന്തേ നിസീദിത്വാ നിദ്ദായന്തേന ഉഗ്ഗഹിതം ഭവിസ്സതി; തുമ്ഹാദിസേ ഹി പബ്ബാജേന്തോ വാ ഉപസമ്പാദേന്തോ വാ സാതിസാരോ ഹോതി’. ‘കിം കാരണാ’? വിനയമത്തസ്സപി ദുഗ്ഗഹിതത്താ; വുത്തഞ്ഹേതം - “തത്ഥ അനാപത്തി, ന വിവണ്ണേതുകാമോ ഇങ്ഘ താവ, ആവുസോ, സുത്തന്തം വാ ഗാഥായോ വാ അഭിധമ്മം വാ പരിയാപുണസ്സു, പച്ഛാപി വിനയം പരിയാപുണിസ്സസീ”തി (പാചി॰ ൪൪൨) ഭണതി. “സുത്തന്തേ ഓകാസം കാരാപേത്വാ അഭിധമ്മം വാ വിനയം വാ പുച്ഛതി, അഭിധമ്മേ ഓകാസം കാരാപേത്വാ സുത്തന്തം വാ വിനയം വാ പുച്ഛതി, വിനയേ ഓകാസം കാരാപേത്വാ സുത്തന്തം വാ അഭിധമ്മം വാ പുച്ഛതീ”തി (പാചി॰ ൧൨൨൧). ‘ത്വം പന ഏത്തകമ്പി ന ജാനാസീ’തി ഏത്തകേനപി പരവാദീ നിഗ്ഗഹിതോ ഹോതി.

മഹാഗോസിങ്ഗസുത്തം പന ഇതോപി ബലവതരം. തത്ര ഹി ധമ്മസേനാപതി **സാരിപുത്തത്ഥേരോ** അഞ്ഞമഞ്ഞം പുച്ഛിതപഞ്ഹഞ്ച വിസ്സജ്ജനഞ്ച ആരോചേതും സത്ഥു സന്തികം ഗന്ത്വാ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരസ്സ വിസ്സജ്ജനം

ആരോചേന്തോ “ഇധാവുസോ സാരിപുത്ത, ദ്വേ ഭിക്ഖൂ അഭിധമ്മകഥം കഥേന്തി , തേ അഞ്ഞമഞ്ഞം പഞ്ഹം പുച്ഛന്തി, അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ പഞ്ഹം പുട്ഠാ വിസ്സജ്ജേന്തി, നോ ച സംസാദേന്തി, ധമ്മീ ച നേസം കഥാപവത്തിനീ ഹോതി, ഏവരൂപേന ഖോ, ആവുസോ, സാരിപുത്ത, ഭിക്ഖുനാ ഗോസിങ്ഗസാലവനം സോഭേയ്യാ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൪൧) ആഹ. സത്ഥാ ആഭിധമ്മികാ നാമ മമ സാസനേ പരിബാഹിരാതി അവത്വാ സുവണ്ണാലിങ്ഗസദിസം ഗീവം ഉന്നാമേത്വാ പുണ്ണചന്ദസസ്സിരീകം മഹാമുഖം പൂരേത്വാ ബ്രഹ്മഘോസം നിച്ഛാരേന്തോ “സാധു സാധു സാരിപുത്താ”തി മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരസ്സ സാധുകാരം ദത്വാ “യഥാ തം മോഗ്ഗല്ലാനോ ച സമ്മാ ബ്യാകരമാനോ ബ്യാകരേയ്യ, മോഗ്ഗല്ലാനോ ഹി സാരിപുത്ത ധമ്മകഥികോ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൪൧) ആഹ. ആഭിധമ്മികഭിക്ഖൂയേവ കിര ധമ്മകഥികാ നാമ, അവസേസാ ധമ്മകഥം കഥേന്താപി ന ധമ്മകഥികാ. കസ്മാ? തേ ഹി ധമ്മകഥം കഥേന്താ കമ്മന്തരം വിപാകന്തരം രൂപാരൂപപരിച്ഛേദം ധമ്മന്തരം ആലോളേത്വാ കഥേന്തി. ആഭിധമ്മികാ പന ധമ്മന്തരം ന ആലോളേന്തി. തസ്മാ ആഭിധമ്മികോ ഭിക്ഖു ധമ്മം കഥേതു വാ മാ വാ, പുച്ഛിതകാലേ പന പഞ്ഹം കഥേസ്സതീതി. അയമേവ ഏകന്തധമ്മകഥികോ നാമ ഹോതി. ഇദം സന്ധായ സത്ഥാ സാധുകാരം ദത്വാ ‘സുകഥിതം മോഗ്ഗല്ലാനേനാ’തി ആഹ.

അഭിധമ്മം പടിബാഹേന്തോ ഇമസ്മിം ജിനചക്കേ പഹാരം ദേതി, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം പടിബാഹതി, സത്ഥു വേസാരജ്ജഞാണം പടിനിവത്തേതി, സോതുകാമം പരിസം വിസംവാദേതി, അരിയമഗ്ഗേ ആവരണം ബന്ധതി, അട്ഠാരസസു ഭേദകരവത്ഥൂസു ഏകസ്മിം സന്ദിസ്സതി ഉക്ഖേപനീയകമ്മതജ്ജനീയകമ്മാരഹോ ഹോതി. തം തം കമ്മം കത്വാ ഉയ്യോജേതബ്ബോ ‘ഗച്ഛ വിഘാസാദോ ഹുത്വാ ജീവിസ്സസീ’തി.

അഥാപി ഏവം വദേയ്യ - “സചേ അഭിധമ്മോ ബുദ്ധഭാസിതോ, യഥാ അനേകേസു സുത്തസഹസ്സേസു ‘ഏകം സമയം ഭഗവാ രാജഗഹേ വിഹരതീ’തിആദിനാ നയേന നിദാനം സജ്ജിതം, ഏവമസ്സാപി നിദാനം സജ്ജിതം ഭവേയ്യാ”തി. സോ ‘ജാതകസുത്തനിപാതധമ്മപദാദീനം ഏവരൂപം നിദാനം നത്ഥി, ന ചേതാനി ന ബുദ്ധഭാസിതാനീ’തി പടിക്ഖിപിത്വാ ഉത്തരിപി ഏവം വത്തബ്ബോ - ‘പണ്ഡിത, അഭിധമ്മോ നാമേസ സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധാനംയേവ വിസയോ, ന അഞ്ഞേസം വിസയോ. ബുദ്ധാനഞ്ഹി ഓക്കന്തി പാകടാ, അഭിജാതി പാകടാ, അഭിസമ്ബോധി പാകടാ, ധമ്മചക്കപ്പവത്തനം പാകടം. യമകപാടിഹാരിയം പാകടം, തിദിവക്കമോ പാകടോ, ദേവലോകേ ദേസിതഭാവോ പാകടോ, ദേവോരോഹനം പാകടം. യഥാ നാമ ചക്കവത്തിരഞ്ഞോ ഹത്ഥിരതനം വാ അസ്സരതനം വാ ഥേനേത്വാ യാനകേ യോജേത്വാ വിചരണം നാമ അട്ഠാനം അകാരണം; ചക്കരതനം വാ പന ഥേനേത്വാ പലാലസകടേ ഓലമ്ബിത്വാ വിചരണം നാമ അട്ഠാനം അകാരണം; യോജനപ്പമാണം ഓഭാസനസമത്ഥം മണിരതനം വാ പന കപ്പാസപച്ഛിയം പക്ഖിപിത്വാ വളഞ്ജനം നാമ അട്ഠാനം അകാരണം. കസ്മാ? രാജാരഹഭണ്ഡതായ; ഏവമേവ അഭിധമ്മോ നാമ ന അഞ്ഞേസം വിസയോ, സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധാനംയേവ വിസയോ. തേസം വസേന ദേസേതബ്ബദേസനാ. ബുദ്ധാനഞ്ഹി ഓക്കന്തി പാകടാ...പേ॰... ദേവോരോഹനം പാകടം. അഭിധമ്മസ്സ നിദാനകിച്ചം നാമ നത്ഥി പണ്ഡിതാ’തി. ന ഹി സക്കാ ഏവം വുത്തേ പരവാദിനാ സഹധമ്മികം ഉദാഹരണം ഉദാഹരിതും.

മണ്ഡലാരാമവാസീ **തിസ്സഭൂതിത്ഥേരോ** പന മഹാബോധിനിദാനോ ഏസ അഭിധമ്മോ നാമാതി ദസ്സേതും “യേന സ്വാഹം, ഭിക്ഖവേ, വിഹാരേന പഠമാഭിസമ്ബുദ്ധോ വിഹരാമി തസ്സ പദേസേന വിഹാസി”ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൧) ഇമം പദേസവിഹാരസുത്തന്തം ആഹരിത്വാ കഥേസി. ദസവിധോ ഹി പദേസോ നാമ - ഖന്ധപദേസോ, ആയതനപദേസോ, ധാതുപദേസോ, സച്ചപദേസോ, ഇന്ദ്രിയപദേസോ, പച്ചയാകാരപദേസോ, സതിപട്ഠാനപദേസോ, ഝാനപദേസോ, നാമപദേസോ, ധമ്മപദേസോതി. തേസു സത്ഥാ മഹാബോധിമണ്ഡേ പഞ്ചക്ഖന്ധേ നിപ്പദേസേന പടിവിജ്ഝി, ഇമം തേമാസം വേദനാക്ഖന്ധവസേനേവ വിഹാസി. ദ്വാദസായതനാനി അട്ഠാരസ ധാതുയോ നിപ്പദേസേന പടിവിജ്ഝി. ഇമം തേമാസം ധമ്മായതനേ വേദനാവസേന ധമ്മധാതുയഞ്ച വേദനാവസേനേവ വിഹാസി. ചത്താരി സച്ചാനി നിപ്പദേസേന പടിവിജ്ഝി, ഇമം തേമാസം ദുക്ഖസച്ചേ വേദനാവസേനേവ വിഹാസി. ബാവീസതിന്ദ്രിയാനി നിപ്പദേസേന പടിവിജ്ഝി, ഇമം തേമാസം വേദനാപഞ്ചകഇന്ദ്രിയവസേന വിഹാസി. ദ്വാദസപദികം പച്ചയാകാരവട്ടം നിപ്പദേസേന പടിവിജ്ഝി, ഇമം തേമാസം ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാവസേനേവ വിഹാസി. ചത്താരോ സതിപട്ഠാനേ നിപ്പദേസേന പടിവിജ്ഝി, ഇമം തേമാസം വേദനാസതിപട്ഠാനവസേനേവ വിഹാസി. ചത്താരി ഝാനാനി നിപ്പദേസേന പടിവിജ്ഝി, ഇമം തേമാസം ഝാനങ്ഗേസു വേദനാവസേനേവ വിഹാസി. നാമം നിപ്പദേസേന പടിവിജ്ഝി, ഇമം തേമാസം തത്ഥ വേദനാവസേനേവ വിഹാസി. ധമ്മേ നിപ്പദേസേന പടിവിജ്ഝി, ഇമം തേമാസം വേദനാത്തികവസേനേവ വിഹാസീതി. ഏവം ഥേരോ പദേസവിഹാരസുത്തന്തവസേന അഭിധമ്മസ്സ നിദാനം കഥേസി.

ഗാമവാസീ **സുമനദേവത്ഥേരോ** പന ഹേട്ഠാലോഹപാസാദേ ധമ്മം പരിവത്തേന്തോ ‘അയം പരവാദീ ബാഹാ പഗ്ഗയ്ഹ അരഞ്ഞേ കന്ദന്തോ വിയ, അസക്ഖികം അഡ്ഡം കരോന്തോ വിയ ച, അഭിധമ്മേ നിദാനസ്സ അത്ഥിഭാവമ്പി ന ജാനാതീ’തി വത്വാ നിദാനം കഥേന്തോ ഏവമാഹ - ഏകം സമയം ഭഗവാ ദേവേസു വിഹരതി താവതിംസേസു പാരിച്ഛത്തകമൂലേ പണ്ഡുകമ്ബലസിലായം. തത്ര ഖോ ഭഗവാ ദേവാനം താവതിംസാനം അഭിധമ്മകഥം കഥേസി - “കുസലാ ധമ്മാ, അകുസലാ ധമ്മാ, അബ്യാകതാ ധമ്മാ”തി.

അഞ്ഞേസു പന സുത്തേസു ഏകമേവ നിദാനം. അഭിധമ്മേ **ദ്വേ നിദാനാനി** - അധിഗമനിദാനഞ്ച ദേസനാനിദാനഞ്ച . തത്ഥ **അധിഗമനിദാനം** ദീപങ്കരദസബലതോ പട്ഠായ യാവ മഹാബോധിപല്ലങ്കാ വേദിതബ്ബം. **ദേസനാനിദാനം** യാവ ധമ്മചക്കപ്പവത്തനാ. ഏവം ഉഭയനിദാനസമ്പന്നസ്സ പനസ്സ അഭിധമ്മസ്സ നിദാനകോസല്ലത്ഥം ഇദം താവ **പഞ്ഹാകമ്മം** വേദിതബ്ബം - അയം അഭിധമ്മോ നാമ കേന പഭാവിതോ? കത്ഥ പരിപാചിതോ? കത്ഥ അധിഗതോ? കദാ അധിഗതോ? കേന അധിഗതോ? കത്ഥ വിചിതോ? കദാ വിചിതോ? കേന വിചിതോ? കത്ഥ ദേസിതോ? കസ്സത്ഥായ ദേസിതോ? കിമത്ഥം ദേസിതോ? കേഹി പടിഗ്ഗഹിതോ? കേ സിക്ഖന്തി? കേ സിക്ഖിതസിക്ഖാ? കേ ധാരേന്തി? കസ്സ വചനം? കേനാഭതോതി?

തത്രിദം **വിസ്സജ്ജനം - കേന പഭാവിതോതി** ബോധിഅഭിനീഹാരസദ്ധായ പഭാവിതോ. **കത്ഥ പരിപാചിതോതി** അഡ്ഢഛക്കേസു ജാതകസതേസു. **കത്ഥ അധിഗതോതി** ബോധിമൂലേ. **കദാ അധിഗതോതി** വിസാഖാപുണ്ണമാസിയം. **കേനാധിഗതോതി** സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധേന. **കത്ഥ വിചിതോതി** ബോധിമണ്ഡേ. **കദാ വിചിതോതി** രതനഘരസത്താഹേ. **കേന വിചിതോതി** സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധേന. **കത്ഥ ദേസിതോതി** ദേവേസു താവതിംസേസു. **കസ്സത്ഥായ ദേസിതോതി** ദേവതാനം. **കിമത്ഥം ദേസിതോതി** ചതുരോഘനിത്ഥരണത്ഥം. **കേഹി പടിഗ്ഗഹിതോതി** ദേവേഹി. **കേ സിക്ഖന്തീതി** സേക്ഖാ ച പുഥുജ്ജനകല്യാണാ ച. **കേ സിക്ഖിതസിക്ഖാതി** അരഹന്തോ ഖീണാസവാ. **കേ ധാരേന്തീതി** യേസം വത്തതി തേ ധാരേന്തി. **കസ്സ വചനന്തി** ഭഗവതോ വചനം, അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ. **കേനാഭതോതി** ആചരിയപരമ്പരായ.

അയഞ്ഹി സാരിപുത്തത്ഥേരോ ഭദ്ദജി സോഭിതോ പിയജാലീ പിയപാലോ പിയദസ്സീ കോസിയപുത്തോ സിഗ്ഗവോ സന്ദേഹോ മോഗ്ഗലിപുത്തോ സുദത്തോ ധമ്മിയോ ദാസകോ സോണകോ രേവതോതി ഏവമാദീഹി യാവ തതിയസങ്ഗീതികാലാ ആഭതോ. തതോ ഉദ്ധം തേസംയേവ സിസ്സാനുസിസ്സേഹീതി ഏവം താവ ജമ്ബുദീപതലേ ആചരിയപരമ്പരായ ആഭതോ. ഇമം പന ദീപം -

തതോ മഹിന്ദോ ഇട്ടിയോ, ഉത്തിയോ സമ്ബലോ തഥാ;
പണ്ഡിതോ ഭദ്ദനാമോ ച, ഏതേ നാഗാ മഹാപഞ്ഞാ.

ജമ്ബുദീപാ ഇധാഗതാതി (പരി॰ ൩, വ്വ).

ഇമേഹി മഹാനാഗേഹി ആഭതോ. തതോ ഉദ്ധം തേസംയേവ സിസ്സാനുസിസ്സസങ്ഖാതായ ആചരിയപരമ്പരായ യാവജ്ജതനകാലാ ആഭതോ.

സുമേധകഥാ

ഏവം ആഭതസ്സ പനസ്സ യം തം **ദീപങ്കരദസബലതോ** പട്ഠായ യാവ മഹാബോധിപല്ലങ്കാ അധിഗമനിദാനം, യാവ ധമ്മചക്കപ്പവത്തനാ ദേസനാനിദാനഞ്ച വുത്തം, തസ്സ ആവിഭാവത്ഥം അയം അനുപുബ്ബികഥാ വേദിതബ്ബാ -

ഇതോ കിര കപ്പസതസഹസ്സാധികാനം ചതുന്നം അസങ്ഖ്യേയ്യാനം മത്ഥകേ അമരവതീ നാമ നഗരം അഹോസി. തത്ഥ **സുമേധോ** നാമ ബ്രാഹ്മണോ പടിവസതി ഉഭതോ സുജാതോ, മാതിതോ ച പിതിതോ ച, സംസുദ്ധഗഹണികോ, യാവ സത്തമാ കുലപരിവട്ടാ അക്ഖിത്തോ അനുപകുട്ഠോ ജാതിവാദേന, അഭിരൂപോ ദസ്സനീയോ പാസാദികോ പരമായ വണ്ണപോക്ഖരതായ സമന്നാഗതോ. സോ അഞ്ഞം കമ്മം അകത്വാ ബ്രാഹ്മണസിപ്പമേവ ഉഗ്ഗണ്ഹി. തസ്സ ദഹരകാലേയേവ മാതാപിതരോ കാലമകംസു. അഥസ്സ രാസിവഡ്ഢകോ അമച്ചോ ആയപോത്ഥകം ആഹരിത്വാ സുവണ്ണരജതമണിമുത്താദിപൂരിതേ ഗബ്ഭേ വിവരിത്വാ 'ഏത്തകം തേ കുമാര മാതു സന്തകം, ഏത്തകം പിതു സന്തകം, ഏത്തകാ അയ്യകപയ്യകാനം സന്തകാതി യാവ സത്തമാ കുലപരിവട്ടാ ധനം ആചിക്ഖിത്വാ ഏതം പടിപജ്ജാഹീ'തി ആഹ. **സുമേധപണ്ഡിതോ** ചിന്തേസി - 'ഇമം ധനം സംഹരിത്വാ മയ്ഹം പിതുപിതാമഹാദയോ പരലോകം ഗച്ഛന്താ ഏകകഹാപണമ്പി ഗഹേത്വാ ന ഗതാ, മയാ പന ഗഹേത്വാ ഗമനകാരണം കാതും വട്ടതീ'തി സോ രഞ്ഞോ ആരോചേത്വാ നഗരേ ഭേരിം ചരാപേത്വാ മഹാജനസ്സ ദാനം ദത്വാ താപസപബ്ബജ്ജം പബ്ബജി. ഇമസ്മിം പന ഠാനേ **സുമേധകഥാ** കഥേതബ്ബാ. വുത്തഞ്ഹേതം **ബുദ്ധവംസേ** (ബു॰ വം॰ ൨.൧-൩൩) -

കപ്പേ ച സതസഹസ്സേ, ചതുരോ ച അസങ്ഖിയേ;
അമരം നാമ നഗരം, ദസ്സനേയ്യം മനോരമം.

ദസഹി സദ്ദേഹി അവിവിത്തം, അന്നപാനസമായുതം;
ഹത്ഥിസദ്ദം അസ്സസദ്ദം, ഭേരിസങ്ഖരഥാനി ച;
ഖാദഥ പിവഥ ചേവ, അന്നപാനേന ഘോസിതം.

നഗരം സബ്ബങ്ഗസമ്പന്നം, സബ്ബകമ്മമുപാഗതം;
സത്തരതനസമ്പന്നം, നാനാജനസമാകുലം;
സമിദ്ധം ദേവനഗരംവ, ആവാസം പുഞ്ഞകമ്മിനം.

നഗരേ അമരവതിയാ, സുമേധോ നാമ ബ്രാഹ്മണോ;
അനേകകോടിസന്നിചയോ, പഹൂതധനധഞ്ഞവാ.

അജ്ഝായകോ മന്തധരോ, തിണ്ണം വേദാന പാരഗൂ;
ലക്ഖണേ ഇതിഹാസേ ച, സധമ്മേ പാരമിം ഗതോ.

രഹോഗതോ നിസീദിത്വാ, ഏവം ചിന്തേസഹം തദാ;
ദുക്ഖോ പുനബ്ഭവോ നാമ, സരീരസ്സ ച ഭേദനം.

ജാതിധമ്മോ ജരാധമ്മോ, ബ്യാധിധമ്മോ സഹം തദാ;
അജരം അമതം ഖേമം, പരിയേസിസ്സാമി നിബ്ബുതിം.

യംനൂനിമം പൂതികായം, നാനാകുണപപൂരിതം;
ഛഡ്ഡയിത്വാന ഗച്ഛേയ്യം, അനപേക്ഖോ അനത്ഥികോ.

അത്ഥി ഹേഹിതി സോ മഗ്ഗോ, ന സോ സക്കാ ന ഹേതുയേ;
പരിയേസിസ്സാമി തം മഗ്ഗം, ഭവതോ പരിമുത്തിയാ.

യഥാപി ദുക്ഖേ വിജ്ജന്തേ, സുഖം നാമപി വിജ്ജതി;
ഏവം ഭവേ വിജ്ജമാനേ, വിഭവോപി ഇച്ഛിതബ്ബകോ.

യഥാപി ഉണ്ഹേ വിജ്ജന്തേ, അപരം വിജ്ജതി സീതലം;
ഏവം തിവിധഗ്ഗി വിജ്ജന്തേ, നിബ്ബാനം ഇച്ഛിതബ്ബകം.

യഥാപി പാപേ വിജ്ജന്തേ, കല്യാണമപി വിജ്ജതി;
ഏവമേവ ജാതി വിജ്ജന്തേ, അജാതിപിച്ഛിതബ്ബകം.

യഥാ ഗൂഥഗതോ പുരിസോ, തളാകം ദിസ്വാന പൂരിതം;
ന ഗവേസതി തം തളാകം, ന ദോസോ തളാകസ്സ സോ.

ഏവം കിലേസമലധോവേ, വിജ്ജന്തേ അമതന്തളേ;
ന ഗവേസതി തം തളാകം, ന ദോസോ അമതന്തളേ.

യഥാ അരീഹി പരിരുദ്ധോ, വിജ്ജന്തേ ഗമനമ്പഥേ;
ന പലായതി സോ പുരിസോ, ന ദോസോ അഞ്ജസസ്സ സോ.

ഏവം കിലേസപരിരുദ്ധോ, വിജ്ജമാനേ സിവേ പഥേ;
ന ഗവേസതി തം മഗ്ഗം, ന ദോസോ സിവമഞ്ജസേ.

യഥാപി ബ്യാധിതോ പുരിസോ, വിജ്ജമാനേ തികിച്ഛകേ;
ന തികിച്ഛാപേതി തം ബ്യാധിം, ന ദോസോ സോ തികിച്ഛകേ.

ഏവം കിലേസബ്യാധീഹി, ദുക്ഖിതോ പരിപീളിതോ;
ന ഗവേസതി തം ആചരിയം, ന ദോസോ സോ വിനായകേ.

യഥാപി കുണപം പുരിസോ, കണ്ഠേ ബദ്ധം ജിഗുച്ഛിയ;
മോചയിത്വാന ഗച്ഛേയ്യ, സുഖീ സേരീ സയംവസീ.

തഥേവിമം പൂതികായം, നാനാകുണപസഞ്ചയം;
ഛഡ്ഡയിത്വാന ഗച്ഛേയ്യം, അനപേക്ഖോ അനത്ഥികോ.

യഥാ ഉച്ചാരട്ഠാനമ്ഹി, കരീസം നരനാരിയോ;
ഛഡ്ഡയിത്വാന ഗച്ഛന്തി, അനപേക്ഖാ അനത്ഥികാ.

ഏവമേവാഹം ഇമം കായം, നാനാകുണപപൂരിതം;
ഛഡ്ഡയിത്വാന ഗച്ഛിസ്സം, വച്ചം കത്വാ യഥാ കുടിം.

യഥാപി ജജ്ജരം നാവം, പലുഗ്ഗം ഉദഗാഹിനിം;
സാമീ ഛഡ്ഡേത്വാ ഗച്ഛന്തി, അനപേക്ഖാ അനത്ഥികാ.

ഏവമേവാഹം ഇമം കായം, നവച്ഛിദ്ദം ധുവസ്സവം;
ഛഡ്ഡയിത്വാന ഗച്ഛിസ്സം, ജിണ്ണനാവംവ സാമികാ.

യഥാപി പുരിസോ ചോരേഹി, ഗച്ഛന്തോ ഭണ്ഡമാദിയ;
ഭണ്ഡച്ഛേദഭയം ദിസ്വാ, ഛഡ്ഡയിത്വാന ഗച്ഛതി.

ഏവമേവ അയം കായോ, മഹാചോരസമോ വിയ;
പഹായിമം ഗമിസ്സാമി, കുസലച്ഛേദനാഭയാ.

ഏവാഹം ചിന്തയിത്വാന, നേകകോടിസതം ധനം;
നാഥാനാഥാനം ദത്വാന, ഹിമവന്തമുപാഗമിം.

ഹിമവന്തസ്സാവിദൂരേ, ധമ്മികോ നാമ പബ്ബതോ;
അസ്സമോ സുകതോ മയ്ഹം, പണ്ണസാലാ സുമാപിതാ.

ചങ്കമം തത്ഥ മാപേസിം, പഞ്ചദോസവിവജ്ജിതം;
അട്ഠഗുണസമുപേതം, അഭിഞ്ഞാബലമാഹരിം.

സാടകം പജഹിം തത്ഥ, നവദോസമുപാഗതം;
വാകചീരം നിവാസേസിം, ദ്വാദസഗുണമുപാഗതം.

അട്ഠദോസസമാകിണ്ണം , പജഹിം പണ്ണസാലകം;
ഉപാഗമിം രുക്ഖമൂലം, ഗുണേ ദസഹുപാഗതം.

വാപിതം രോപിതം ധഞ്ഞം, പജഹിം നിരവസേസതോ;
അനേകഗുണസമ്പന്നം, പവത്തഫലമാദിയിം.

തത്ഥപ്പധാനം പദഹിം, നിസജ്ജട്ഠാനചങ്കമേ;
അബ്ഭന്തരമ്ഹി സത്താഹേ, അഭിഞ്ഞാബല പാപുണിന്തി. (ബു॰ വം॰ ൨.൫-൩൩);

തത്ഥ **അസ്സമോ സുകതോ മയ്ഹം, പണ്ണസാലാ സുമാപിതാ**തി ഇമിസ്സാ പാളിയാ സുമേധപണ്ഡിതേന അസ്സമപണ്ണസാലാചങ്കമാ സഹത്ഥാ മാപിതാ വിയ വുത്താ. അയം പനേത്ഥ അത്ഥോ - മഹാസത്തഞ്ഹി "ഹിമവന്തം അജ്ഝോഗാഹേത്വാ അജ്ജ ധമ്മികപബ്ബതം പവിസിസ്സാമീ"തി നിക്ഖന്തം ദിസ്വാ സക്കോ ദേവാനമിന്ദോ വിസ്സകമ്മദേവപുത്തം ആമന്തേസി - "ഗച്ഛ, താത, അയം സുമേധപണ്ഡിതോ 'പബ്ബജിസ്സാമീ'തി നിക്ഖന്തോ ഏതസ്സ വസനട്ഠാനം മാപേഹീ"തി. സോ തസ്സ വചനം സമ്പടിച്ഛിത്വാ രമണീയം അസ്സമം സുഗുത്തം പണ്ണസാലം, മനോരമം ചങ്കമഞ്ച മാപേസി. ഭഗവാ പന തദാ അത്തനോ പുഞ്ഞാനുഭാവേന നിപ്ഫന്നം തം അസ്സമപദം സന്ധായ "സാരിപുത്ത തസ്മിം ധമ്മികപബ്ബതേ -

അസ്സമോ സുകതോ മയ്ഹം, പണ്ണസാലാ സുമാപിതാ;
ചങ്കമം തത്ഥ മാപേസിം, പഞ്ചദോസവിവജ്ജിത"ന്തി. -

ആഹ. തത്ഥ **അസ്സമോ സുകതോ മയ്ഹന്തി** സുകതോ മയാ. **പണ്ണസാലാ സുമാപിതാതി** പണ്ണച്ഛന്നാ സാലാപി മേ സുമാപിതാ അഹോസി.

പഞ്ചദോസവിവജ്ജിതന്തി പഞ്ചിമേ ചങ്കമദോസാ നാമ ഥദ്ധവിസമതാ, അന്തോരുക്ഖതാ, ഗഹനച്ഛന്നതാ, അതിസമ്ബാധതാ, അതിവിസാലതാതി. ഥദ്ധവിസമഭൂമിഭാഗസ്മിഞ്ഹി ചങ്കമേ ചങ്കമന്തസ്സ പാദാ രുജ്ജന്തി, ഫോടാ ഉട്ഠഹന്തി, ചിത്തം ഏകഗ്ഗതം ന ലഭതി, കമ്മട്ഠാനം വിപജ്ജതി. മുദുസമതലേ പന ഫാസുവിഹാരം ആഗമ്മ കമ്മട്ഠാനം സമ്പജ്ജതി. തസ്മാ ഥദ്ധവിസമഭൂമിഭാഗതാ ഏകോ ദോസോതി വേദിതബ്ബോ. ചങ്കമനസ്സ അന്തോ വാ മജ്ഝേ വാ കോടിയം വാ രുക്ഖേ സതി പമാദമാഗമ്മ ചങ്കമന്തസ്സ നലാടം വാ സീസം വാ പടിഹഞ്ഞതീതി അന്തോരുക്ഖതാ ദുതിയോ ദോസോ. തിണലതാദിഗഹനച്ഛന്നേ ചങ്കമേ ചങ്കമന്തോ അന്ധകാരവേലായം ഉരഗാദികേ പാണേ അക്കമിത്വാ വാ മാരേതി, തേഹി വാ ദട്ഠോ ദുക്ഖം ആപജ്ജതീതി ഗഹനച്ഛന്നതാ തതിയോ ദോസോ. അതിസമ്ബാധേ ചങ്കമേ വിത്ഥാരതോ രതനികേ വാ അഡ്ഢരതനികേ വാ ചങ്കമന്തസ്സ പരിച്ഛേദേ പക്ഖലിത്വാ നഖാപി അങ്ഗുലിയോപി ഭിജ്ജന്തീതി അതിസമ്ബാധതാ ചതുത്ഥോ ദോസോ. അതിവിസാലേ ചങ്കമേ ചങ്കമന്തസ്സ ചിത്തം വിധാവതി, ഏകഗ്ഗതം ന ലഭതീതി അതിവിസാലതാ പഞ്ചമോ ദോസോ. പുഥുലതോ പന ദിയഡ്ഢരതനം ദ്വീസു പസ്സേസു രതനമത്തഅനുചങ്കമം ദീഘതോ സട്ഠിഹത്ഥം മുദുതലം സമവിപ്പകിണ്ണവാലുകം ചങ്കമം വട്ടതി, ചേതിയഗിരിമ്ഹി ദീപപ്പസാദകമഹാമഹിന്ദത്ഥേരസ്സ ചങ്കമനം വിയ, താദിസം തം അഹോസി. തേനാഹ "ചങ്കമം തത്ഥ മാപേസിം, പഞ്ചദോസവിവജ്ജിത"ന്തി.

അട്ഠഗുണസമുപേതന്തി അട്ഠഹി സമണസുഖേഹി ഉപേതം. അട്ഠിമാനി സമണസുഖാനി നാമ ധനധഞ്ഞപരിഗ്ഗഹാഭാവോ അനവജ്ജപിണ്ഡപരിയേസനഭാവോ, നിബ്ബുതപിണ്ഡഭുഞ്ജനഭാവോ, രട്ഠം പീളേത്വാ ധനസാരം വാ സീസകഹാപണാദീനി വാ ഗണ്ഹന്തേസു രാജകുലേസു രട്ഠപീളനകിലേസാഭാവോ, ഉപകരണേസു നിച്ഛന്ദരാഗഭാവോ, ചോരവിലോപേ നിബ്ഭയഭാവോ, രാജരാജമഹാമച്ചേഹി അസംസട്ഠഭാവോ ചതൂസു ദിസാസു അപ്പടിഹതഭാവോതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി "യഥാ തസ്മിം അസ്സമേ വസന്തേന സക്കാ ഹോന്തി ഇമാനി അട്ഠ സമണസുഖാനി വിന്ദിതും, ഏവം അട്ഠഗുണസമുപേതം തം അസ്സമം മാപേസി" ന്തി.

അഭിഞ്ഞാബലമാഹരിന്തി പച്ഛാ തസ്മിം അസ്സമേ വസന്തോ കസിണപരികമ്മം കത്വാ അഭിഞ്ഞാനഞ്ച സമാപത്തീനഞ്ച ഉപ്പാദനത്ഥായ അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ വിപസ്സനം ആരഭിത്വാ ഥാമപ്പത്തം വിപസ്സനാബലം ആഹരിം. യഥാ തസ്മിം വസന്തോ തം ബലം ആഹരിതും സക്കോമി, ഏവം തം അസ്സമം തസ്സ അഭിഞ്ഞത്ഥായ വിപസ്സനാബലസ്സ അനുച്ഛവികം കത്വാ മാപേസിന്തി അത്ഥോ.

സാടകം പജഹിം തത്ഥ, നവദോസമുപാഗതന്തി ഏത്ഥായം അനുപുബ്ബികഥാ, തദാ കിര കുടിലേണചങ്കമാദിപടിമണ്ഡിതം പുപ്ഫൂപഗഫലൂപഗരുക്ഖസഞ്ഛന്നം രമണീയം മധുരസലിലാസയം അപഗതവാളമിഗഭിംസനകസകുണം പവിവേകക്ഖമം അസ്സമം മാപേത്വാ അലങ്കതചങ്കമസ്സ ഉഭോസു അന്തേസു ആലമ്ബനഫലകം സംവിധായ നിസീദനത്ഥായ ചങ്കമവേമജ്ഝേ സമതലം മുഗ്ഗവണ്ണസിലം മാപേത്വാ അന്തോപണ്ണസാലായം ജടാമണ്ഡലവാകചീരതിദണ്ഡകുണ്ഡികാദികേ താപസപരിക്ഖാരേ മണ്ഡപേ പാനീയഘടപാനീയസങ്ഖപാനീയസരാവാനി അഗ്ഗിസാലായം അങ്ഗാരകപല്ലദാരുആദീനീതി ഏവം യം യം പബ്ബജിതാനം ഉപകാരായ സംവത്തതി, തം തം സബ്ബം മാപേത്വാ പണ്ണസാലായ ഭിത്തിയം "യേ കേചി പബ്ബജിതുകാമാ ഇമേ പരിക്ഖാരേ ഗഹേത്വാ പബ്ബജന്തൂ"തി അക്ഖരാനി ഛിന്ദിത്വാ ദേവലോകമേവ ഗതേ വിസ്സകമ്മദേവപുത്തേ സുമേധപണ്ഡിതോ ഹിമവന്തപാദേ ഗിരികന്ദരാനുസാരേന അത്തനോ നിവാസനാനുരൂപം ഫാസുകട്ഠാനം ഓലോകേന്തോ നദീനിവത്തനേ വിസ്സകമ്മനിമ്മിതം സക്കദത്തിയം രമണീയം അസ്സമം ദിസ്വാ ചങ്കമകോടിം ഗന്ത്വാ പദവലഞ്ജം അപസ്സന്തോ "ധുവം പബ്ബജിതാ ധുരഗാമേ ഭിക്ഖം പരിയേസിത്വാ കിലന്തരൂപാ ആഗന്ത്വാ പണ്ണസാലം പവിസിത്വാ നിസിന്നാ ഭവിസ്സന്തീ"തി ചിന്തേത്വാ ഥോകം ആഗമേത്വാ "അതിവിയ ചിരായന്തി, ജാനിസ്സാമീ"തി പണ്ണസാലകുടിദ്വാരം വിവരിത്വാ അന്തോ പവിസിത്വാ ഇതോ ചിതോ ച ഓലോകേന്തോ മഹാഭിത്തിയം അക്ഖരാനി വാചേത്വാ "മയ്ഹം കപ്പിയപരിക്ഖാരാ ഏതേ, ഇമേ ഗഹേത്വാ പബ്ബജിസ്സാമീ"തി അത്തനാ നിവത്ഥപാരുതം സാടകയുഗം പജഹി. തേനാഹ "സാടകം പജഹിം തത്ഥാ"തി. ഏവം പവിട്ഠോ അഹം സാരിപുത്ത തസ്സം പണ്ണസാലായം സാടകം പജഹിം.

നവദോസമുപാഗതന്തി സാടകം പജഹന്തോ നവ ദോസേ ദിസ്വാ പജഹിന്തി ദീപേതി. താപസപബ്ബജ്ജം പബ്ബജിതാനഞ്ഹി സാടകസ്മിം നവ ദോസാ ഉപട്ഠഹന്തി. തേസു തസ്സ മഹഗ്ഘഭാവോ ഏകോ ദോസോ, പരപടിബദ്ധതായ ഉപ്പജ്ജനഭാവോ ഏകോ, പരിഭോഗേന ലഹും കിലിസ്സനഭാവോ ഏകോ, കിലിട്ഠോ ഹി ധോവിതബ്ബോ ച രജിതബ്ബോ ച ഹോതി, പരിഭോഗേന ലഹുകം ജീരണഭാവോ ഏകോ ജിണ്ണസ്സ ഹി തുന്നം വാ അഗ്ഗളദാനം വാ കാതബ്ബം ഹോതി. പുനപരിയേസനായ ദുരഭിസമ്ഭവഭാവോ ഏകോ, താപസപബ്ബജ്ജായ അസാരുപ്പഭാവോ ഏകോ, പച്ചത്ഥികാനം സാധാരണഭാവോ ഏകോ, യഥാ ഹി നം പച്ചത്ഥികാ ന ഗണ്ഹന്തി, ഏവം ഗോപേതബ്ബോ ഹോതി. പരിഭുഞ്ജന്തസ്സ വിഭൂസനട്ഠാനഭാവോ ഏകോ, ഗഹേത്വാ ചരന്തസ്സ ഖന്ധഭാരമഹിച്ഛഭാവോ ഏകോതി.

വാകചീരം നിവാസേസിന്തി തദാ അഹം സാരിപുത്ത ഇമേ നവ ദോസേ ദിസ്വാ സാടകം പഹായ വാകചീരം നിവാസേസിം മുഞ്ജതിണം ഹീരം ഹീരം കത്വാ ഗന്ഥേത്വാ കതം വാകചീരം നിവാസനപാരുപനത്ഥായ ആദിയിന്തി അത്ഥോ.

ദ്വാദസഗുണമുപാഗതന്തി ദ്വാദസഹി ആനിസംസേഹി സമന്നാഗതം, വാകചീരസ്മിഞ്ഹി ദ്വാദസാനിസംസാ - അപ്പഗ്ഘം സുന്ദരം കപ്പിയന്തി അയം താവ ഏകോ ആനിസംസോ, സഹത്ഥാ കാതും സക്കാതി അയം ദുതിയോ, പരിഭോഗേന സണികം കിലിസ്സതി ധോവിയമാനേപി പപഞ്ചോ നത്ഥീതി അയം തതിയോ, പരിഭോഗേന ജിണ്ണേപി സിബ്ബിതബ്ബാഭാവോ ചതുത്ഥോ, പുന പരിയേസന്തസ്സ സുഖേന കരണഭാവോ പഞ്ചമോ, താപസപബ്ബജ്ജായ സാരുപ്പഭാവോ ഛട്ഠോ, പച്ചത്ഥികാനം നിരുപഭോഗഭാവോ സത്തമോ, പരിഭുഞ്ജന്തസ്സ വിഭൂസനട്ഠാനാഭാവോ അട്ഠമോ, ധാരണേ സല്ലഹുകഭാവോ നവമോ, ചീവരപച്ചയേ അപ്പിച്ഛഭാവോ ദസമോ, വാകുപ്പത്തിയാ ധമ്മികഅനവജ്ജഭാവോ ഏകാദസമോ വാകചീരേ നട്ഠേപി അനപേക്ഖഭാവോ ദ്വാദസമോതി.

അട്ഠദോസസമാകിണ്ണം, പജഹിം പണ്ണസാലകന്തി കഥം പജഹിം? സോ കിര വരസാടകയുഗം ഓമുഞ്ചന്തോ ചീവരവംസേ ലഗ്ഗിതം അനോജപുപ്ഫദാമസദിസം രത്തവാകചീരം ഗഹേത്വാ നിവാസേത്വാ തസ്സുപരി അപരം സുവണ്ണവണ്ണം വാകചീരം പരിദഹിത്വാ പുന്നാഗപുപ്ഫസന്ഥരസദിസം സഖുരം അജിനചമ്മം ഏകംസം കത്വാ

ജടാമണ്ഡലം പടിമുഞ്ചിത്വാ ചൂളായ സദ്ധിം നിച്ചലഭാവകരണത്ഥം സാരസൂചിം പവേസേത്വാ മുത്താജാലസദിസായ സിക്കായ പവാളവണ്ണം കുണ്ഡികം ഓദഹിത്വാ തീസു ഠാനേസു വങ്കകാജം ആദായ ഏകിസ്സാ കാജകോടിയാ കുണ്ഡികം, ഏകിസ്സാ അങ്കുസകപച്ഛിതിദണ്ഡകാദീനി ഓലഗ്ഗേത്വാ ഖാരികാജം അംസേ കത്വാ ദക്ഖിണേന ഹത്ഥേന കത്തരദണ്ഡം ഗഹേത്വാ പണ്ണസാലതോ നിക്ഖമിത്വാ സട്ഠിഹത്ഥേ മഹാചങ്കമേ അപരാപരം ചങ്കമന്തോ അത്തനോ വേസം ഓലോകേത്വാ "മയ്ഹം മനോരഥോ മത്ഥകം പത്തോ, സോഭതി വത മേ പബ്ബജ്ജാ, ബുദ്ധപച്ചേകബുദ്ധാദീഹി സബ്ബേഹിപി ധീരപുരിസേഹി വണ്ണിതാ ഥോമിതാ അയം പബ്ബജ്ജാ നാമ, പഹീനം മേ ഗിഹിബന്ധനം, നിക്ഖന്തോസ്മി നേക്ഖമ്മം, ലദ്ധാ മേ ഉത്തമപബ്ബജ്ജാ, കരിസ്സാമി സമണധമ്മം, ലഭിസ്സാമി അഗ്ഗഫലസുഖ"ന്തി ഉസ്സാഹജാതോ ഖാരികാജം ഓതാരേത്വാ ചങ്കമവേമജ്ഝേ മുഗ്ഗവണ്ണസിലാപട്ടേ സുവണ്ണപടിമാ വിയ നിസിന്നോ ദിവസഭാഗം വീതിനാമേത്വാ സായന്ഹസമയം പണ്ണസാലം പവിസിത്വാ ബിദലമഞ്ചകപസ്സേ കട്ഠത്ഥരികായ നിപന്നോ സരീരം ഉതും ഗാഹാപേത്വാ ബലവപച്ചൂസേ പബുജ്ഝിത്വാ അത്തനോ ആഗമനം ആവജ്ജേസി "അഹം ഘരാവാസേ ആദീനവം ദിസ്വാ അമിതഭോഗം അനന്തയസം പഹായ അരഞ്ഞം പവിസിത്വാ നേക്ഖമ്മഗവേസകോ ഹുത്വാ പബ്ബജിതോ, ഇതോ ദാനി പട്ഠായ പമാദചാരം ചരിതും ന വട്ടതി, പവിവേകഞ്ഹി പഹായ വിചരന്തം മിച്ഛാവിതക്കമക്ഖികാ ഖാദന്തി, ഇദാനി മയാ പവിവേകമനുബ്രൂഹേതും വട്ടതി, അഹഞ്ഹി ഘരാവാസം പലിബോധതോ ദിസ്വാ നിക്ഖന്തോ, അയഞ്ച മനാപാ പണ്ണസാലാ, ബേലുവപക്കവണ്ണാ പരിഭണ്ഡകതാ ഭൂമി, രജതവണ്ണാ സേതഭിത്തിയോ, കപോതപാദവണ്ണം പണ്ണച്ഛദനം, വിചിത്തത്ഥരണവണ്ണോ ബിദലമഞ്ചകോ, നിവാസഫാസുകം വസനട്ഠാനം, ന ഏത്തോ അതിരേകതരാ വിയ മേ ഗേഹസമ്പദാ പഞ്ഞായതീ"തി പണ്ണസാലായ ദോസേ വിചിനന്തോ അട്ഠ ദോസേ പസ്സി.

പണ്ണസാലാപരിഭോഗസ്മിഞ്ഹി അട്ഠ ആദീനവാ - മഹാസമാരമ്ഭേന? ദബ്ബസമ്ഭാരേ സമോധാനേത്വാ കരണപരിയേസനഭാവോ ഏകോ ആദീനവോ. തിണപണ്ണമത്തികാസു പതിതാസു താസം പുനപ്പുനം ഠപേതബ്ബതായ നിബദ്ധജഗ്ഗനഭാവോ ദുതിയോ, സേനാസനം നാമ മഹല്ലകസ്സ പാപുണാതി, അവേലായ വുട്ഠാപിയമാനസ്സ ചിത്തേകഗ്ഗതാ ന ഹോതീതി ഉട്ഠാപനീയഭാവോ തതിയോ, സീതുണ്ഹപടിഘാതേന കായസ്സ സുഖുമാലകരണഭാവോ ചതുത്ഥോ, ഗേഹം പവിട്ഠേന യംകിഞ്ചി പാപം സക്കാ കാതുന്തി ഗരഹപടിച്ഛാദനഭാവോ പഞ്ചമോ, "മയ്ഹ"ന്തി പരിഗ്ഗഹകരണഭാവോ ഛട്ഠോ, ഗേഹസ്സ അത്ഥിഭാവോ നാമേസ ദുതിയകവാസോ വിയാതി സത്തമോ ഊകാമങ്ഗുലഘരഗോളികാദീനം സാധാരണതായ ബഹുസാധാരണഭാവോ അട്ഠമോതി ഇമേ അട്ഠ ആദീനവേ ദിസ്വാ മഹാസത്തോ പണ്ണസാലം പജഹി. തേനാഹ "അട്ഠദോസസമാകിണ്ണം, പജഹിം പണ്ണസാലക"ന്തി.

ഉപാഗമിം രുക്ഖമൂലം ഗുണേ ദസഹുപാഗതന്തി ഛന്നം പടിക്ഖിപിത്വാ ദസഹി ഗുണേഹി ഉപേതം രുക്ഖമൂലം ഉപാഗതോസ്മീതി വദതി.

തത്രിമേ ദസ ഗുണാ - അപ്പസമാരമ്ഭതാ ഏകോ ഗുണോ ഉപഗമനമത്തമേവ ഹി തത്ഥ ഹോതീതി. അപ്പടിജഗ്ഗനതാ ദുതിയോ തഞ്ഹി സമ്മട്ഠമ്പി അസമ്മട്ഠമ്പി പരിഭോഗഫാസുകം ഹോതിയേവ. അനുട്ഠാപനീയഭാവോ തതിയോ, ഗരഹം നപ്പടിച്ഛാദേതി, തത്ഥ ഹി പാപം കരോന്തോ ലജ്ജതീതി ഗരഹായ അപ്പടിച്ഛാദനഭാവോ ചതുത്ഥോ, അബ്ഭോകാസാവാസോ വിയ കായം ന സമ്ഭമ്ഭേതീതി കായസ്സ അസമ്ഭമ്ഭനഭാവോ പഞ്ചമോ. പരിഗ്ഗഹകരണാഭാവോ ഛട്ഠോ, ഗേഹാലയപടിക്ഖേപോ സത്തമോ, ബഹുസാധാരണഗേഹേ വിയ "പടിജഗ്ഗിസ്സാമി നം, നിക്ഖമഥാ"തി നീഹരണാഭാവോ അട്ഠമോ, വസന്തസ്സ സപ്പീതികഭാവോ നവമോ, രുക്ഖമൂലസേനാസനസ്സ ഗതഗതട്ഠാനേ സുലഭതായ അനപേക്ഖഭാവോ ദസമോതി, ഇമേ ദസ ഗുണേ ദിസ്വാ രുക്ഖമൂലം ഉപാഗതോസ്മീതി വദതി.

ഇമാനി ഏത്തകാനി കാരണാനി സല്ലക്ഖേത്വാ മഹാസത്തോ പുനദിവസേ ഭിക്ഖായ ഗാമം പാവിസി. അഥസ്സ സമ്പത്തഗാമേ മനുസ്സാ മഹന്തേന ഉസ്സാഹേന ഭിക്ഖം അദംസു. സോ ഭത്തകിച്ചം നിട്ഠാപേത്വാ അസ്സമം ആഗമ്മ നിസീദിത്വാ ചിന്തേസി "നാഹം 'ആഹാരം ന ലഭാമീ'തി പബ്ബജിതോ സിനിദ്ധാഹാരോ നാമേസ മാനമദപുരിസമദേ വഡ്ഢേതി. ആഹാരമൂലകസ്സ ദുക്ഖസ്സ അന്തോ നത്ഥി യംനൂനാഹം വാപിതം രോപിതം ധഞ്ഞനിബ്ബത്തകം ആഹാരം പജഹിത്വാ പവത്തഫലഭോജനോ ഭവേയ്യ"ന്തി. സോ തതോ പട്ഠായ തഥാ കത്വാ ഘടേന്തോ വായമന്തോ സത്താഹബ്ഭന്തരേയേവ അട്ഠ സമാപത്തിയോ പഞ്ച ച അഭിഞ്ഞായോ നിബ്ബത്തേസി. തേന വുത്തം -

"വാപിതം രോപിതം ധഞ്ഞം, പജഹിം നിരവസേസതോ;
അനേകഗുണസമ്പന്നം, പവത്തഫലമാദിയിം.

"തത്ഥപ്പധാനം പദഹിം, നിസജ്ജട്ഠാനചങ്കമേ;
അബ്ഭന്തരമ്ഹി സത്താഹേ, അഭിഞ്ഞാബല പാപുണി"ന്തി.

ഏവം മേ സിദ്ധിപ്പത്തസ്സ, വസീഭൂതസ്സ സാസനേ;
ദീപങ്കരോ നാമ ജിനോ, ഉപ്പജ്ജി ലോകനായകോ.

ഉപ്പജ്ജന്തേ ച ജായന്തേ, ബുജ്ഝന്തേ ധമ്മദേസനേ;
ചതുരോ നിമിത്തേ നാദ്ദസം, ഝാനരതിസമപ്പിതോ.

പച്ചന്തദേസവിസയേ, നിമന്തേത്വാ തഥാഗതം;
തസ്സ ആഗമനം മഗ്ഗം, സോധേന്തി തുട്ഠമാനസാ.

അഹം തേന സമയേന, നിക്ഖമിത്വാ സകസ്സമാ;
ധുനന്തോ വാകചീരാനി, ഗച്ഛാമി അമ്ബരേ തദാ.

വേദജാതം ജനം ദിസ്വാ, തുട്ഠഹട്ഠം പമോദിതം;
ഓരോഹിത്വാന ഗഗനാ, മനുസ്സേ പുച്ഛി താവദേ.

"തുട്ഠഹട്ഠോ പമുദിതോ, വേദജാതോ മഹാജനോ;
കസ്സ സോധീയതി മഗ്ഗോ, അഞ്ജസം വടുമായനം".

തേ മേ പുട്ഠാ വിയാകംസു "ബുദ്ധോ ലോകേ അനുത്തരോ;
ദീപങ്കരോ നാമ ജിനോ, ഉപ്പജ്ജി ലോകനായകോ;

തസ്സ സോധീയതി മഗ്ഗോ, അഞ്ജസം വടുമായനം".

"ബുദ്ധോ"തി വചനം സുത്വാന, പീതി ഉപ്പജ്ജി താവദേ;
"ബുദ്ധോ ബുദ്ധോ"തി കഥയന്തോ, സോമനസ്സം പവേദയിം.

തത്ഥ ഠത്വാ വിചിന്തേസിം, തുട്ഠോ സംവിഗ്ഗമാനസോ;
"ഇധ ബീജാനി രോപിസ്സം, ഖണോ വേ മാ ഉപച്ചഗാ".

യദി ബുദ്ധസ്സ സോധേഥ, ഏകോകാസം ദദാഥ മേ;
അഹമ്പി സോധയിസ്സാമി, അഞ്ജസം വടുമായനം.

അദംസു തേ മമോകാസം, സോധേതും അഞ്ജസം തദാ;
"ബുദ്ധോ ബുദ്ധോ"തി ചിന്തേന്തോ, മഗ്ഗം സോധേമഹം തദാ.

അനിട്ഠിതേ മമോകാസേ, ദീപങ്കരോ മഹാമുനി;
ചതൂഹി സതസഹസ്സേഹി, ഛളഭിഞ്ഞേഹി താദിഹി;
ഖീണാസവേഹി വിമലേഹി, പടിപജ്ജി അഞ്ജസം ജിനോ.

പച്ചുഗ്ഗമനാ വത്തന്തി, വജ്ജന്തി ഭേരിയോ ബഹൂ;
ആമോദിതാ നരമരൂ, സാധുകാരം പവത്തയും.

ദേവാ മനുസ്സേ പസ്സന്തി, മനുസ്സാപി ച ദേവതാ;
ഉഭോപി തേ പഞ്ജലികാ, അനുയന്തി തഥാഗതം.

ദേവാ ദിബ്ബേഹി തുരിയേഹി, മനുസ്സാ മാനുസേഹി ച;
ഉഭോപി തേ വജ്ജയന്താ, അനുയന്തി തഥാഗതം.

ദിബ്ബം മന്ദാരവം പുപ്ഫം, പദുമം പാരിഛത്തകം;
ദിസോദിസം ഓകിരന്തി, ആകാസനഭഗതാ മരൂ.

ദിബ്ബം ചന്ദനചുണ്ണഞ്ച, വരഗന്ധഞ്ച കേവലം;
ദിസോദിസം ഓകിരന്തി, ആകാസനഭഗതാ മരൂ.

ചമ്പകം സലലം നീപം, നാഗപുന്നാഗകേതകം;
ദിസോദിസം ഉക്ഖിപന്തി, ഭൂമിതലഗതാ നരാ.

കേസേ മുഞ്ചിത്വാഹം തത്ഥ, വാകചീരഞ്ച ചമ്മകം;
കലലേ പത്ഥരിത്വാന, അവകുജ്ജോ നിപജ്ജഹം.

അക്കമിത്വാന മം ബുദ്ധോ, സഹ സിസ്സേഹി ഗച്ഛതു;
മാ നം കലലേ അക്കമിത്ഥ, ഹിതായ മേ ഭവിസ്സതി.

പഥവിയം നിപന്നസ്സ, ഏവം മേ ആസി ചേതസോ;
"ഇച്ഛമാനോ അഹം അജ്ജ, കിലേസേ ഝാപയേ മമ.

"കിം മേ അഞ്ഞാതവേസേന, ധമ്മം സച്ഛികതേനിധ;
സബ്ബഞ്ഞുതം പാപുണിത്വാ, ബുദ്ധോ ഹേസ്സം സദേവകേ.

"കിം മേ ഏകേന തിണ്ണേന, പുരിസേന ഥാമദസ്സിനാ;
സബ്ബഞ്ഞുതം പാപുണിത്വാ, സന്താരേസ്സം സദേവകം.

"ഇമിനാ മേ അധികാരേന, കതേന പുരിസുത്തമേ;
സബ്ബഞ്ഞുതം പാപുണിത്വാ, താരേമി ജനതം ബഹും.

"സംസാരസോതം ഛിന്ദിത്വാ, വിദ്ധംസേത്വാ തയോ ഭവേ;
ധമ്മനാവം സമാരുയ്ഹ, സന്താരേസ്സം സദേവകം".

ദീപങ്കരോ ലോകവിദൂ, ആഹുതീനം പടിഗ്ഗഹോ;
ഉസ്സീസകേ മം ഠത്വാന, ഇദം വചനമബ്രവി.

"പസ്സഥ ഇമം താപസം, ജടിലം ഉഗ്ഗതാപനം;
അപരിമേയ്യേ ഇതോ കപ്പേ, ബുദ്ധോ ലോകേ ഭവിസ്സതി.

"അഹു കപിലവ്ഹയാ രമ്മാ, നിക്ഖമിത്വാ തഥാഗതോ;
പധാനം പദഹിത്വാന, കത്വാ ദുക്കരകാരികം.

"അജപാലരുക്ഖമൂലേ, നിസീദിത്വാ തഥാഗതോ;
തത്ഥ പായാസം പഗ്ഗയ്ഹ, നേരഞ്ജരമുപേഹിതി.

"നേരഞ്ജരായ തീരമ്ഹി, പായാസം അദ സോ ജിനോ;
പടിയത്തവരമഗ്ഗേന, ബോധിമൂലമുപേഹിതി.

“തതോ പദക്ഖിണം കത്വാ, ബോധിമണ്ഡം അനുത്തരോ;
അസ്സത്ഥരുക്ഖമൂലമ്ഹി, ബുജ്ഝിസ്സതി മഹായസോ.

“ഇമസ്സ ജനികാ മാതാ, മായാ നാമ ഭവിസ്സതി;
പിതാ സുദ്ധോദനോ നാമ, അയം ഹേസ്സതി ഗോതമോ.

“അനാസവാ വീതരാഗാ, സന്തചിത്താ സമാഹിതാ;
കോലിതോ ഉപതിസ്സോ ച, അഗ്ഗാ ഹേസ്സന്തി സാവകാ;
ആനന്ദോ നാമുപട്ഠാകോ, ഉപട്ഠിസ്സതിമം ജിനം.

“ഖേമാ ഉപ്പലവണ്ണാ ച, അഗ്ഗാ ഹേസ്സന്തി സാവികാ;
അനാസവാ വീതരാഗാ, സന്തചിത്താ സമാഹിതാ.

“ബോധി തസ്സ ഭഗവതോ, അസ്സത്ഥോതി പവുച്ചതി;
ചിത്തോ ച ഹത്ഥാളവകോ, അഗ്ഗാ ഹേസ്സന്തുപട്ഠകാ;
ഉത്തരാ നന്ദമാതാ ച, അഗ്ഗാ ഹേസ്സന്തുപട്ഠികാ”.

ഇദം സുത്വാന വചനം, അസമസ്സ മഹേസിനോ;
ആമോദിതാ നരമരൂ, ബുദ്ധബീജം കിര അയം.

ഉക്കുട്ഠിസദ്ദാ വത്തന്തി, അപ്ഫോടേന്തി ഹസന്തി ച;
കതഞ്ജലീ നമസ്സന്തി, ദസസഹസ്സീ സദേവകാ.

യദിമസ്സ ലോകനാഥസ്സ, വിരജ്ഝിസ്സാമ സാസനം;
അനാഗതമ്ഹി അദ്ധാനേ, ഹേസ്സാമ സമ്മുഖാ ഇമം.

യഥാ മനുസ്സാ നദിം തരന്താ, പടിതിത്ഥം വിരജ്ഝിയ;
ഹേട്ഠാ തിത്ഥേ ഗഹേത്വാന, ഉത്തരന്തി മഹാനദിം.

ഏവമേവ മയം സബ്ബേ, യദി മുഞ്ചാമിമം ജിനം;
അനാഗതമ്ഹി അദ്ധാനേ, ഹേസ്സാമ സമ്മുഖാ ഇമം.

ദീപങ്കരോ ലോകവിദൂ, ആഹുതീനം പടിഗ്ഗഹോ;
മമ കമ്മം പകിത്തേത്വാ, ദക്ഖിണം പാദമുദ്ധരി.

യേ തത്ഥാസും ജിനപുത്താ, സബ്ബേ പദക്ഖിണമകംസു മം;
നരാ നാഗാ ച ഗന്ധബ്ബാ, അഭിവാദേത്വാന പക്കമും.

ദസ്സനം മേ അതിക്കന്തേ, സസങ്ഘേ ലോകനായകേ;
ഹട്ഠതുട്ഠേന ചിത്തേന, ആസനാ വുട്ഠഹിം തദാ.

സുഖേന സുഖിതോ ഹോമി, പാമോജ്ജേന പമോദിതോ;
പീതിയാ ച അഭിസ്സന്നോ, പല്ലങ്കം ആഭുജിം തദാ.

പല്ലങ്കേന നിസീദിത്വാ, ഏവം ചിന്തേസഹം തദാ;
“വസീഭൂതോ അഹം ഝാനേ, അഭിഞ്ഞാപാരമിം ഗതോ.

“ദസസഹസ്സിലോകമ്ഹി , ഇസയോ നത്ഥി മേ സമാ;
അസമോ ഇദ്ധിധമ്മേസു, അലഭിം ഈദിസം സുഖം”.

പല്ലങ്കാഭുജനേ മയ്ഹം, ദസസഹസ്സാധിവാസിനോ;
മഹാനാദം പവത്തേസും, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

യാ പുബ്ബേ ബോധിസത്താനം, പല്ലങ്കവരമാഭുജേ;
നിമിത്താനി പദിസ്സന്തി, താനി അജ്ജ പദിസ്സരേ.

സീതം ബ്യപഗതം ഹോതി, ഉണ്ഹഞ്ച ഉപസമ്മതി;
താനി അജ്ജ പദിസ്സന്തി, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

ദസസഹസ്സീ ലോകധാതൂ, നിസ്സദ്ദാ ഹോന്തി നിരാകുലാ;
താനി അജ്ജ പദിസ്സന്തി, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

മഹാവാതാ ന വായന്തി, ന സന്ദന്തി സവന്തിയോ;
താനി അജ്ജ പദിസ്സന്തി, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

ഥലജാ ദകജാ പുപ്ഫാ, സബ്ബേ പുപ്ഫന്തി താവദേ;
തേപജ്ജ പുപ്ഫിതാ സബ്ബേ, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

ലതാ വാ യദി വാ രുക്ഖാ, ഫലഭാരാ ഹോന്തി താവദേ;
തേപജ്ജ ഫലിതാ സബ്ബേ, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

ആകാസട്ഠാ ച ഭൂമട്ഠാ, രതനാ ജോതന്തി താവദേ;

തേപജ്ജ രതനാ ജോതന്തി, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

മാനുസ്സകാ ച ദിബ്ബാ ച, തുരിയാ വജ്ജന്തി താവദേ;
തേപജ്ജുഭോ അഭിരവന്തി, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

വിചിത്തപുപ്ഫാ ഗഗനാ, അഭിവസ്സന്തി താവദേ;
തേപി അജ്ജ പവസ്സന്തി, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

മഹാസമുദ്ദോ ആഭുജതി, ദസസഹസ്സീ പകമ്പതി;
തേപജ്ജുഭോ അഭിരവന്തി, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

നിരയേപി ദസസഹസ്സേ, അഗ്ഗീ നിബ്ബന്തി താവദേ;
തേപജ്ജ നിബ്ബുതാ അഗ്ഗീ, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

വിമലോ ഹോതി സൂരിയോ, സബ്ബാ ദിസ്സന്തി താരകാ;
തേപി അജ്ജ പദിസ്സന്തി, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

അനോവട്ഠേന ഉദകം, മഹിയാ ഉബ്ഭിജ്ജി താവദേ;
തമ്പജ്ജുബ്ഭിജ്ജതേ മഹിയാ, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

താരാഗണാ വിരോചന്തി, നക്ഖത്താ ഗഗനമണ്ഡലേ;
വിസാഖാ ചന്ദിമായുത്താ, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

ബിലാസയാ ദരീസയാ, നിക്ഖമന്തി സകാസയാ;
തേപജ്ജ ആസയാ ഛുദ്ധാ, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

ന ഹോതി അരതി സത്താനം, സന്തുട്ഠാ ഹോന്തി താവദേ;
തേപജ്ജ സബ്ബേ സന്തുട്ഠാ, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

രോഗാ തദുപസമ്മന്തി, ജിഘച്ഛാ ച വിനസ്സതി;
താനിപജ്ജ പദിസ്സന്തി, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

രോഗോ തദാ തനു ഹോതി, ദോസോ മോഹോ വിനസ്സതി;
തേപജ്ജ വിഗതാ സബ്ബേ, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

ഭയം തദാ ന ഭവതി, അജ്ജപേതം പദിസ്സതി;
തേന ലിങ്ഗേന ജാനാമ, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

രജോ നുദ്ധംസതി ഉദ്ധം, അജ്ജപേതം പദിസ്സതി;
തേന ലിങ്ഗേന ജാനാമ, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

അനിട്ഠഗന്ധോ പക്കമതി, ദിബ്ബഗന്ധോ പവായതി;
സോപജ്ജ വായതി ഗന്ധോ, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

സബ്ബേ ദേവാ പദിസ്സന്തി, ഠപയിത്വാ അരൂപിനോ;
തേപജ്ജ സബ്ബേ ദിസ്സന്തി, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

യാവതാ നിരയാ നാമ, സബ്ബേ ദിസ്സന്തി താവദേ;
തേപജ്ജ സബ്ബേ ദിസ്സന്തി, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

കുട്ടാ കവാടാ സേലാ ച, ന ഹോന്താവരണാ തദാ;
അകാസഭൂതാ തേപജ്ജ, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

ചുതീ ച ഉപപത്തി ച, ഖണേ തസ്മിം ന വിജ്ജതി;
താനിപജ്ജ പദിസ്സന്തി, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

ദള്ഹം പഗ്ഗണ്ഹ വീരിയം, മാ നിവത്ത അഭിക്കമ;
മയമ്പേതം വിജാനാമ, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസി.

ബുദ്ധസ്സ വചനം സുത്വാ, ദസസഹസ്സീനചൂഭയം;
തുട്ഠഹട്ഠോ പമോദിതോ, ഏവം ചിന്തേസഹം തദാ.

അദ്വേജ്ഝവചനാ ബുദ്ധാ, അമോഘവചനാ ജിനാ;
വിതഥം നത്ഥി ബുദ്ധാനം, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവാമഹം.

യഥാ ഖിത്തം നഭേ ലേഡ്ഡു, ധുവം പതതി ഭൂമിയം;
തഥേവ ബുദ്ധസേട്ഠാനം, വചനം ധുവസസ്സതം.

യഥാപി സബ്ബസത്താനം, മരണം ധുവസസ്സതം;
തഥേവ ബുദ്ധസേട്ഠാനം, വചനം ധുവസസ്സതം.

യഥാ രത്തിക്ഖയേ പത്തേ, സൂരിയുഗ്ഗമനം ധുവം;

തഥേവ ബുദ്ധസേട്ഠാനം, വചനം ധുവസസ്സതം.

യഥാ നിക്ഖന്തസയനസ്സ, സീഹസ്സ നദനം ധുവം;
തഥേവ ബുദ്ധസേട്ഠാനം, വചനം ധുവസസ്സതം.

യഥാ ആപന്നസത്താനം, ഭാരമോരോപനം ധുവം;
തഥേവ ബുദ്ധസേട്ഠാനം, വചനം ധുവസസ്സതം.

ഹന്ദ ബുദ്ധകരേ ധമ്മേ, വിചിനാമി ഇതോ ചിതോ;
ഉദ്ധം അധോ ദസ ദിസാ, യാവതാ ധമ്മധാതുയാ.

വിചിനന്തോ തദാദക്ഖിം, പഠമം **ദാനപാരമിം**;
പുബ്ബകേഹി മഹേസീഹി, അനുചിണ്ണം മഹാപഥം.

ഇമം ത്വം പഠമം താവ, ദള്ഹം കത്വാ സമാദിയ;
ദാനപാരമിതം ഗച്ഛ, യദി ബോധിം പത്തുമിച്ഛസി.

യഥാപി കുമ്ഭോ സമ്പുണ്ണോ, യസ്സ കസ്സചി അധോകതോ;
വമതേ വുദകം നിസ്സേസം, ന തത്ഥ പരിരക്ഖതി.

തഥേവ യാചകേ ദിസ്വാ, ഹീനമുക്കട്ഠമജ്ഝിമേ;
ദദാഹി ദാനം നിസ്സേസം, കുമ്ഭോ വിയ അധോകതോ.

ന ഹേതേ എത്തകായേവ, ബുദ്ധധമ്മാ ഭവിസ്സരേ;
അഞ്ഞേപി വിചിനിസ്സാമി, യേ ധമ്മാ ബോധിപാചനാ.

വിചിനന്തോ തദാദക്ഖിം, ദുതിയം **സീലപാരമിം**;
പുബ്ബകേഹി മഹേസീഹി, ആസേവിതനിസേവിതം.

ഇമം ത്വം ദുതിയം താവ, ദള്ഹം കത്വാ സമാദിയ;
സീലപാരമിതം ഗച്ഛ, യദി ബോധിം പത്തുമിച്ഛസി.

യഥാപി ചമരീ വാലം, കിസ്മിഞ്ചി പടിലഗ്ഗിതം;
ഉപേതി മരണം തത്ഥ, ന വികോപേതി വാലധിം.

തഥേവ ചതൂസു ഭൂമീസു, സീലാനി പരിപൂരയ;
പരിരക്ഖ സദാ സീലം, ചമരീ വിയ വാലധിം.

ന ഹേതേ എത്തകായേവ, ബുദ്ധധമ്മാ ഭവിസ്സരേ;
അഞ്ഞേപി വിചിനിസ്സാമി, യേ ധമ്മാ ബോധിപാചനാ.

വിചിനന്തോ തദാദക്ഖിം, തതിയം **നേക്ഖമ്മപാരമിം**;
പുബ്ബകേഹി മഹേസീഹി, ആസേവിതനിസേവിതം.

ഇമം ത്വം തതിയം താവ, ദള്ഹം കത്വാ സമാദിയ;
നേക്ഖമ്മപാരമിതം ഗച്ഛ, യദി ബോധിം പത്തുമിച്ഛസി.

യഥാ അന്ദുഘരേ പുരിസോ, ചിരവുത്ഥോ ദുഖട്ടിതോ;
ന തത്ഥ രാഗം ജനേതി, മുത്തിമേവ ഗവേസതി.

തഥേവ ത്വം സബ്ബഭവേ, പസ്സ അന്ദുഘരം വിയ;
നേക്ഖമ്മാഭിമുഖോ ഹോതി, ഭവതോ പരിമുത്തിയാ.

ന ഹേതേ എത്തകായേവ, ബുദ്ധധമ്മാ ഭവിസ്സരേ;
അഞ്ഞേപി വിചിനിസ്സാമി, യേ ധമ്മാ ബോധിപാചനാ.

വിചിനന്തോ തദാദക്ഖിം, ചതുത്ഥം **പഞ്ഞാപാരമിം**;
പുബ്ബകേഹി മഹേസീഹി, ആസേവിതനിസേവിതം.

ഇമം ത്വം ചതുത്ഥം താവ, ദള്ഹം കത്വാ സമാദിയ;
പഞ്ഞാപാരമിതം ഗച്ഛ, യദി ബോധിം പത്തുമിച്ഛസി.

യഥാപി ഭിക്ഖു ഭിക്ഖന്തോ, ഹീനമുക്കട്ഠമജ്ഝിമേ;
കുലാനി ന വിവജ്ജേന്തോ, എവം ലഭതി യാപനം.

തഥേവ ത്വം സബ്ബകാലം, പരിപുച്ഛം ബുധം ജനം;
പഞ്ഞാപാരമിതം ഗന്ത്വാ, സമ്ബോധിം പാപുണിസ്സസി.

ന ഹേതേ എത്തകായേവ, ബുദ്ധധമ്മാ ഭവിസ്സരേ;
അഞ്ഞേപി വിചിനിസ്സാമി, യേ ധമ്മാ ബോധിപാചനാ.

വിചിനന്തോ തദാദക്ഖിം, പഞ്ചമം **വീരിയപാരമിം**;

പുബ്ബകേഹി മഹേസീഹി, ആസേവിതനിസേവിതം.

ഇമം ത്വം പഞ്ചമം താവ, ദള്ഹം കത്വാ സമാദിയ;
വീരിയപാരമിതം ഗച്ഛ, യദി ബോധിം പത്തുമിച്ഛസി.

യഥാപി സീഹോ മിഗരാജാ, നിസജ്ജട്ഠാനചങ്കമേ;
അലീനവീരിയോ ഹോതി, പഗ്ഗഹിതമനോ സദാ.

തഥേവ ത്വം സബ്ബഭവേ, പഗ്ഗണ്ഹ വീരിയം ദള്ഹം;
വീരിയപാരമിതം ഗന്ത്വാ, സമ്ബോധിം പാപുണിസ്സസി.

ന ഹേതേ എത്തകായേവ, ബുദ്ധധമ്മാ ഭവിസ്സരേ;
അഞ്ഞേപി വിചിനിസ്സാമി, യേ ധമ്മാ ബോധിപാചനാ.

വിചിനന്തോ തദാദക്ഖിം, ഛട്ഠമം **ഖന്തിപാരമിം**;
പുബ്ബകേഹി മഹേസീഹി, ആസേവിതനിസേവിതം.

ഇമം ത്വം ഛട്ഠമം താവ, ദള്ഹം കത്വാ സമാദിയ;
തത്ഥ അദ്വേജ്ഝമാനസോ, സമ്ബോധിം പാപുണിസ്സസി.

യഥാപി പഥവീ നാമ, സുചിമ്പി അസുചിമ്പി ച;
സബ്ബം സഹതി നിക്ഖേപം, ന കരോതി പടിഘം തയാ.

തഥേവ ത്വമ്പി സബ്ബേസം, സമ്മാനാവമാനക്ഖമോ;
ഖന്തിപാരമിതം ഗന്ത്വാ, സമ്ബോധിം പാപുണിസ്സസി.

ന ഹേതേ എത്തകായേവ, ബുദ്ധധമ്മാ ഭവിസ്സരേ;
അഞ്ഞേപി വിചിനിസ്സാമി, യേ ധമ്മാ ബോധിപാചനാ.

വിചിനന്തോ തദാദക്ഖിം, സത്തമം **സച്ചപാരമിം**;
പുബ്ബകേഹി മഹേസീഹി, ആസേവിതനിസേവിതം.

ഇമം ത്വം സത്തമം താവ, ദള്ഹം കത്വാ സമാദിയ;
തത്ഥ അദ്വേജ്ഝവചനോ, സമ്ബോധിം പാപുണിസ്സസി.

യഥാപി ഓസധീ നാമ, തുലാഭൂതാ സദേവകേ;
സമയേ ഉതുവസ്സേ വാ, ന വോക്കമതി, വീഥിതോ.

തഥേവ ത്വമ്പി സച്ചേസു, മാ വോക്കമസി വീഥിതോ;
സച്ചപാരമിതം ഗന്ത്വാ, സമ്ബോധിം പാപുണിസ്സസി.

ന ഹേതേ എത്തകായേവ, ബുദ്ധധമ്മാ ഭവിസ്സരേ;
അഞ്ഞേപി വിചിനിസ്സാമി, യേ ധമ്മാ ബോധിപാചനാ.

വിചിനന്തോ തദാദക്ഖിം, അട്ഠമം അധിട്ഠാനപാരമിം;
പുബ്ബകേഹി മഹേസീഹി, ആസേവിതനിസേവിതം.

ഇമം ത്വം അട്ഠമം താവ, ദള്ഹം കത്വാ സമാദിയ;
തത്ഥ ത്വം അചലോ ഹുത്വാ, സമ്ബോധിം പാപുണിസ്സസി.

യഥാപി പബ്ബതോ സേലോ, അചലോ സുപ്പതിട്ഠിതോ;
ന കമ്പതി ഭുസവാതേഹി, സകട്ഠാനേവ തിട്ഠതി.

തഥേവ ത്വമ്പി അധിട്ഠാനേ, സബ്ബദാ അചലോ ഭവ;
അധിട്ഠാനപാരമിതം ഗന്ത്വാ, സമ്ബോധിം പാപുണിസ്സസി.

ന ഹേതേ എത്തകായേവ, ബുദ്ധധമ്മാ ഭവിസ്സരേ;
അഞ്ഞേപി വിചിനിസ്സാമി, യേ ധമ്മാ ബോധിപാചനാ.

വിചിനന്തോ തദാദക്ഖിം, നവമം **മേത്താപാരമിം**;
പുബ്ബകേഹി മഹേസീഹി, ആസേവിതനിസേവിതം.

ഇമം ത്വം നവമം താവ, ദള്ഹം കത്വാ സമാദിയ;
മേത്തായ അസമോ ഹോഹി, യദി ബോധിം പത്തുമിച്ഛസി.

യഥാപി ഉദകം നാമ, കല്യാണേ പാപകേ ജനേ;
സമം ഫരതി സീതേന, പവാഹേതി രജോമലം.

തഥേവ ത്വമ്പി ഹിതാഹിതേ, സമം മേത്തായ ഭാവയ;
മേത്താപാരമിതം ഗന്ത്വാ, സമ്ബോധിം പാപുണിസ്സസി.

ന ഹേതേ എത്തകായേവ, ബുദ്ധധമ്മാ ഭവിസ്സരേ;

അഞ്ഞേപി വിചിനിസ്സാമി, യേ ധമ്മാ ബോധിപാചനാ.

വിചിനന്തോ തദാദക്ഖിം, ദസമം ഉപേക്ഖാപാരമിം;
പുബ്ബകേഹി മഹേസീഹി, ആസേവിതനിസേവിതം.

ഇമം ത്വം ദസമം താവ, ദള്ഹം കത്വാ സമാദിയ;
തുലാഭൂതോ ദള്ഹോ ഹുത്വാ, സമ്ബോധിം പാപുണിസ്സസി.

യഥാപി പഥവീ നാമ, നിക്ഖിത്തം അസുചിം സുചിം;
ഉപേക്ഖതി ഉഭോപേതേ, കോപാനുനയവജ്ജിതാ.

തഥേവ ത്വമ്പി സുഖദുക്ഖേ, തുലാഭൂതോ സദാ ഭവ;
ഉപേക്ഖാപാരമിതം ഗന്ത്വാ, സമ്ബോധിം പാപുണിസ്സസി.

ഏത്തകായേവ തേ ലോകേ, യേ ധമ്മാ ബോധിപാചനാ;
തതുദ്ധം നത്ഥി അഞ്ഞത്ര, ദള്ഹം തത്ഥ പതിട്ഠഹ.

ഇമേ ധമ്മേ സമ്മസതോ, സഭാവരസലക്ഖണേ;
ധമ്മതേജേന വസുധാ, ദസസഹസ്സീ പകമ്പഥ.

ചലതാ രവതി പഥവീ, ഉച്ഛുയന്തംവ പീളിതം;
തേലയന്തേ യഥാ ചക്കം, ഏവം കമ്പതി മേദിനീ.

യാവതാ പരിസാ ആസി, ബുദ്ധസ്സ പരിവേസനേ;
പവേധമാനാ സാ തത്ഥ, മുച്ഛിതാ സേസി ഭൂമിയാ.

ഘടാനേകസഹസ്സാനി , കുമ്ഭീനഞ്ച സതാ ബഹൂ;
സഞ്ചുണ്ണമഥിതാ തത്ഥ, അഞ്ഞമഞ്ഞം പഘട്ടിതാ.

ഉബ്ബിഗ്ഗാ തസിതാ ഭീതാ, ഭന്താ ബ്യാഥിതമാനസാ;
മഹാജനാ സമാഗമ്മ, ദീപങ്കരമുപാഗമും.

കിം ഭവിസ്സതി ലോകസ്സ, കല്യാണമഥ പാപകം;
സബ്ബോ ഉപദ്ദുതോ ലോകോ, തം വിനോദേഹി ചക്ഖുമ.

തേസം തദാ സഞ്ഞാപേസി, ദീപങ്കരോ മഹാമുനി;
വിസ്സത്ഥാ ഹോഥ മാ ഭാഥ, ഇമസ്മിം പഥവികമ്പനേ.

യമഹം അജ്ജ ബ്യാകാസിം, ബുദ്ധോ ലോകേ ഭവിസ്സതി;
ഏസോ സമ്മസതി ധമ്മം, പുബ്ബകം ജിനസേവിതം.

തസ്സ സമ്മസതോ ധമ്മം, ബുദ്ധഭൂമിം അസേസതോ;
തേനായം കമ്പിതാ പഥവീ, ദസസഹസ്സീ സദേവകേ.

ബുദ്ധസ്സ വചനം സുത്വാ, മനോ നിബ്ബായി താവദേ;
സബ്ബേ മം ഉപസങ്കമ്മ, പുനാപി അഭിവന്ദിസും.

സമാദയിത്വാ ബുദ്ധഗുണം, ദള്ഹം കത്വാന മാനസം;
ദീപങ്കരം നമസ്സിത്വാ, ആസനാ വുട്ഠഹിം തദാ.

ദിബ്ബം മാനുസകം പുപ്ഫം, ദേവാ മാനുസകാ ഉഭോ;
സമോകിരന്തി പുപ്ഫേഹി, വുട്ഠഹന്തസ്സ ആസനാ.

വേദയന്തി ച തേ സോത്ഥിം, ദേവാ മാനുസകാ ഉഭോ;
മഹന്തം പത്ഥിതം തുയ്ഹം, തം ലഭസ്സു യഥിച്ഛിതം.

സബ്ബീതിയോ വിവജ്ജന്തു, സോകോ രോഗോ വിനസ്സതു;
മാ തേ ഭവന്ത്വന്തരായാ, ഫുസ ഖിപ്പം ബോധിമുത്തമം.

യഥാപി സമയേ പത്തേ, പുപ്ഫന്തി പുപ്ഫിനോ ദുമാ;
തഥേവ ത്വം മഹാവീര, ബുദ്ധഞാണേന പുപ്ഫസു.

യഥാ യേ കേചി സമ്ബുദ്ധാ, പൂരയും ദസപാരമീ;
തഥേവ ത്വം മഹാവീര, പൂരേഹി ദസപാരമീ.

യഥാ യേ കേചി സമ്ബുദ്ധാ, ബോധിമണ്ഡമ്ഹി ബുജ്ഝരേ;
തഥേവ ത്വം മഹാവീര, ബുജ്ഝസ്സു ജിനബോധിയം.

യഥാ യേ കേചി സമ്ബുദ്ധാ, ധമ്മചക്കം പവത്തയും;
തഥേവ ത്വം മഹാവീര, ധമ്മചക്കം പവത്തയ.

പുണ്ണമായേ യഥാ ചന്ദോ, പരിസുദ്ധോ വിരോചതി;

തഥേവ ത്വം പുണ്ണമനോ, വിരോച ദസസഹസ്സിയം.

രാഹുമുത്തോ യഥാ സൂരിയോ, താപേന അതിരോചതി;
തഥേവ ലോകാ മുഞ്ചിത്വാ, വിരോച സിരിയാ തുവം.

യഥാ യാ കാചി നദിയോ, ഓസരന്തി മഹോദധിം;
എവം സദേവകാ ലോകാ, ഓസരന്തു തവന്തികേ.

തേഹി ഥുതപ്പസത്ഥോ സോ, ദസ ധമ്മേ സമാദിയ;
തേ ധമ്മേ പരിപൂരേന്തോ, പവനം പാവിസീ തദാ.

സുമേധകഥാ നിട്ഠിതാ.

തദാ തേ ഭോജയിത്വാന, സസങ്ഘം ലോകനായകം;
ഉപഗച്ഛും സരണം തസ്സ, ദീപങ്കരസ്സ സത്ഥുനോ.

സരണാഗമനേ കഞ്ചി, നിവേസേസി തഥാഗതോ;
കഞ്ചി പഞ്ചസു സീലേസു, സീലേ ദസവിധേ പരം.

കസ്സചി ദേതി സാമഞ്ഞം, ചതുരോ ഫലമുത്തമേ;
കസ്സചി അസമേ ധമ്മേ, ദേതി സോ പടിസമ്ഭിദാ.

കസ്സചി വരസമാപത്തിയോ, അട്ഠ ദേതി നരാസഭോ;
തിസ്സോ കസ്സചി വിജ്ജായോ, ഛളഭിഞ്ഞാ പവേച്ഛതി.

തേന യോഗേന ജനകായം, ഓവദതി മഹാമുനി;
തേന വിത്ഥാരികം ആസി, ലോകനാഥസ്സ സാസനം.

മഹാഹനുസഭക്ഖന്ധോ, ദീപങ്കരസനാമകോ;
ബഹൂ ജനേ താരയതി, പരിമോചേതി ദുഗ്ഗതിം.

ബോധനേയ്യം ജനം ദിസ്വാ, സതസഹസ്സേപി യോജനേ;
ഖണേന ഉപഗന്ത്വാന, ബോധേതി തം മഹാമുനി.

പഠമാഭിസമയേ ബുദ്ധോ, കോടിസതമബോധയി;
ദുതിയാഭിസമയേ നാഥോ, നവുതികോടിമബോധയി.

യദാ ച ദേവഭവനമ്ഹി, ബുദ്ധോ ധമ്മദേസയി;
നവുതികോടിസഹസ്സാനം, തതിയാഭിസമയോ അഹു.

സന്നിപാതാ തയോ ആസും, ദീപങ്കരസ്സ സത്ഥുനോ;
കോടിസതസഹസ്സാനം, പഠമോ ആസി സമാഗമോ.

പുന നാരദകൂടമ്ഹി, പവിവേകഗതേ ജിനേ;
ഖീണാസവാ വീതമലാ, സമിംസു സതകോടിയോ.

യമ്ഹി കാലേ മഹാവീരോ, സുദസ്സനസിലുച്ചയേ;
നവുതികോടിസഹസ്സേഹി, പവാരേസി മഹാമുനി.

അഹം തേന സമയേന, ജടിലോ ഉഗ്ഗതാപനോ;
അന്തലിക്ഖമ്ഹി ചരണോ, പഞ്ചാഭിഞ്ഞാസു പാരഗൂ.

ദസവീസസഹസ്സാനം, ധമ്മാഭിസമയോ അഹു;
ഏകദ്വിന്നം അഭിസമയാ, ഗണനാതോ അസങ്ഖിയാ.

വിത്ഥാരികം ബാഹുജഞ്ഞം, ഇദ്ധം ഫീതം അഹു തദാ;
ദീപങ്കരസ്സ ഭഗവതോ, സാസനം സുവിസോധിതം.

ചത്താരി സതസഹസ്സാനി, ഛളഭിഞ്ഞാ മഹിദ്ധികാ;
ദീപങ്കരം ലോകവിദും, പരിവാരേന്തി സബ്ബദാ.

യേ കേചി തേന സമയേന, ജഹന്തി മാനുസം ഭവം;
അപ്പത്തമാനസാ സേഖാ, ഗരഹിതാ ഭവന്തി തേ.

സുപുപ്ഫിതം പാവചനം, അരഹന്തേഹി താദിഹി;
ഖീണാസവേഹി വിമലേഹി, ഉപസോഭതി സദേവകേ.

നഗരം രമ്മവതീ നാമ, സുദേവോ നാമ ഖത്തിയോ;
സുമേധാ നാമ ജനികാ, ദീപങ്കരസ്സ സത്ഥുനോ.

സുമങ്ഗലോ ച തിസ്സോ ച, അഹേസും അഗ്ഗസാവകാ;
സാഗതോ നാമുപട്ഠാകോ, ദീപങ്കരസ്സ സത്ഥുനോ.

നന്ദാ ചേവ സുനന്ദാ ച, അഹേസും അഗ്ഗസാവികാ;
ബോധി തസ്സ ഭഗവതോ, പിപ്ഫലീതി പവുച്ചതി.

അസീതിഹത്ഥമുബ്ബേധോ, ദീപങ്കരോ മഹാമുനി;
സോഭതി ദീപരുക്ഖോവ, സാലരാജാവ പുപ്ഫിതോ;
പഭാ വിധാവതി തസ്സ, സമന്താ ദ്വാദസയോജനേ.

സതസഹസ്സവസ്സാനി, ആയു തസ്സ മഹേസിനോ;
താവതാ തിട്ഠമാനോ സോ, താരേസി ജനതം ബഹും.

ജോതയിത്വാന സദ്ധമ്മം, സന്താരേത്വാ മഹാജനം;
ജലിത്വാ അഗ്ഗിക്ഖന്ധോവ, നിബ്ബുതോ സോ സസാവകോ.

സാ ച ഇദ്ധി സോ ച യസോ, താനി ച പാദേസു ചക്കരതനാനി;
സബ്ബം തമന്തരഹിതം, നനു രിത്താ സബ്ബസങ്ഖാരാതി.

ദീപങ്കരസ്സ ഭഗവതോ അപരഭാഗേ ഏകം അസങ്ഖ്യേയ്യം അതിക്കമിത്വാ **കോണ്ഡഞ്ഞോ** നാമ സത്ഥാ ഉദപാദി. തസ്സാപി തയോ സാവകസന്നിപാതാ അഹേസും. പഠമസന്നിപാതേ കോടിസതസഹസ്സം. ദുതിയേ കോടിസഹസ്സം, തതിയേ നവുതികോടിയോ.

തദാ ബോധിസത്തോ **വിജിതാവീ** നാമ ചക്കവത്തീ ഹുത്വാ കോടിസതസഹസ്സസങ്ഖസ്സ ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ മഹാദാനം അദാസി. സത്ഥാ ബോധിസത്തം "ബുദ്ധോ ഭവിസ്സതീ"തി ബ്യാകരിത്വാ ധമ്മം ദേസേസി. സോ സത്ഥു ധമ്മകഥം സുത്വാ രജ്ജം നിയ്യാതേത്വാ പബ്ബജി. സോ തീണി പിടകാനി ഉഗ്ഗഹേത്വാ അട്ഠ സമാപത്തിയോ, പഞ്ച ച അഭിഞ്ഞായോ ഉപ്പാദേത്വാ അപരിഹീനജ്ഝാനോ ബ്രഹ്മലോകേ നിബ്ബത്തി. കോണ്ഡഞ്ഞബുദ്ധസ്സ പന രമ്മവതീ നാമ നഗരം, സുനന്ദോ നാമ ഖത്തിയോ പിതാ, സുജാതാ നാമ മാതാ, ഭദ്ദോ ച സുഭദ്ദോ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ, അനുരുദ്ധോ നാമ ഉപട്ഠാകോ, തിസ്സാ ച ഉപതിസ്സാ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവികാ, സാലകല്യാണീ ബോധി, അട്ഠാസീതിഹത്ഥുബ്ബേധം സരീരം, വസ്സസതസഹസ്സം ആയുപ്പമാണം അഹോസി.

തസ്സ അപരഭാഗേ ഏകം അസങ്ഖ്യേയ്യം അതിക്കമിത്വാ ഏകസ്മിംയേവ കപ്പേ ചത്താരോ ബുദ്ധാ നിബ്ബത്തിംസു **മങ്ഗലോ സുമനോ രേവതോ സോഭിതോ**തി. **മങ്ഗലസ്സ** പന ഭഗവതോ തീസു സാവകസന്നിപാതേസു പഠമസന്നിപാതേ കോടിസതസഹസ്സഭിക്ഖൂ അഹേസും. ദുതിയേ കോടിസഹസ്സം. തതിയേ നവുതികോടിയോ. വേമാതികഭാതാ പനസ്സ ആനന്ദകുമാരോ നാമ നവുതികോടിസങ്ഖ്യായ പരിസായ സദ്ധിം ധമ്മസവനത്ഥായ സത്ഥു സന്തികം അഗമാസി, സത്ഥാ തസ്സ അനുപുബ്ബികഥം കഥേസി. സോ സദ്ധിം പരിസായ സഹ പടിസമ്ഭിദാഹി അരഹത്തം പാപുണി. സത്ഥാ തേസം കുലപുത്താനം പുബ്ബചരിയകം ഓലോകേന്തോ ഇദ്ധിമയപത്തചീവരസ്സ ഉപനിസ്സയം ദിസ്വാ ദക്ഖിണഹത്ഥം പസാരേത്വാ "ഏഥ ഭിക്ഖവോ"തി ആഹ. സബ്ബേ തങ്ഖണഞ്ഞേവ ഇദ്ധിമയപത്തചീവരധരാ സട്ഠിവസ്സികത്ഥേരാ വിയ ആകപ്പസമ്പന്നാ ഹുത്വാ സത്ഥാരം വന്ദിത്വാ പരിവാരയിംസു അയമസ്സ തതിയോ സാവകസന്നിപാതോ അഹോസി.

യഥാ പന അഞ്ഞേസം ബുദ്ധാനം സമന്താ അസീതിഹത്ഥപ്പമാണായേവ സരീരപ്പഭാ ഹോതി, ന, ഏവം തസ്സ. തസ്സ പന ഭഗവതോ സരീരപ്പഭാ നിച്ചകാലം ദസസഹസ്സിലോകധാതും ഫരിത്വാ അട്ഠാസി. രുക്ഖപഥവീപബ്ബതസമുദ്ദാദയോ അന്തമസോ ഉക്ഖലിയാദീനി ഉപാദായ സുവണ്ണപട്ട പരിയോനദ്ധാ വിയ അഹേസും. ആയുപ്പമാണം പനസ്സ നവുതിവസ്സസഹസ്സാനി അഹോസി. ഏത്തകം കാലം ചന്ദിമസൂരിയാദയോ അത്തനോ പഭായ വിരോചിതും നാസക്ഖിംസു, രത്തിന്ദിവപരിച്ഛേദോ ന പഞ്ഞായിത്ഥ. ദിവാ സൂരിയാലോകേന വിയ സത്താ നിച്ചം ബുദ്ധാലോകേനേവ വിചരിംസു. സായം പുപ്ഫിതാനം കുസുമാനം, പാതോ രവനകസകുണാനഞ്ച വസേന ലോകോ രത്തിന്ദിവപരിച്ഛേദം സല്ലക്ഖേസി . കിം പന അഞ്ഞേസം ബുദ്ധാനം അയമാനുഭാവോ നത്ഥീതി? നോ നത്ഥി, തേപി ഹി ആകങ്ഖമാനാ ദസസഹസ്സിം വാ ലോകധാതും, തതോ വാ ഭിയ്യോ ആഭായ ഫരേയ്യും. മങ്ഗലസ്സ പന ഭഗവതോ പുബ്ബപത്ഥനാവസേന അഞ്ഞേസം ബ്യാമപ്പഭാ വിയ സരീരപ്പഭാ നിച്ചമേവ ദസസഹസ്സിലോകധാതും ഫരിത്വാ അട്ഠാസി.

സോ കിര ബോധിസത്തചരിയകാലേ വേസ്സന്തരസദിസേ അത്തഭാവേ ഠിതോ സപുത്തദാരോ വങ്കപബ്ബതസദിസേ പബ്ബതേ വസി. അഥേകോ ഖരദാഠികോ നാമ യക്ഖോ മഹാപുരിസസ്സ ദാനജ്ഝാസയതം സുത്വാ ബ്രാഹ്മണവണ്ണേന ഉപസങ്കമിത്വാ മഹാസത്തം ദ്വേ ദാരകേ യാചി. മഹാസത്തോ "ദദാമി ബ്രാഹ്മണസ്സ പുത്തകേ"തി ഹട്ഠപഹട്ഠോ ഉദകപരിയന്തം പഥവിം കമ്പേന്തോ ദ്വേപി ദാരകേ അദാസി. യക്ഖോ ചങ്കമനകോടിയം ആലമ്ബനഫലകം നിസ്സായ ഠത്വാ പസ്സന്തസ്സേവ മഹാസത്തസ്സ മുളാലകലാപം വിയ ദ്വേ ദാരകേ ഖാദി. മഹാപുരിസസ്സ യക്ഖം ഓലോകേത്വാ വിവടമത്തേ അഗ്ഗിജാലം വിയ ലോഹിതധാരം ഉഗ്ഗിരമാനം തസ്സ മുഖം ദിസ്വാപി കേസഗ്ഗമത്തമ്പി ദോമനസ്സം നുപ്പജ്ജി, "സുദിന്നം വത മേ ദാന"ന്തി ചിന്തയതോ പനസ്സ സരീരേ മഹന്തം പീതിസോമനസ്സം ഉദപാദി. സോ "ഇമസ്സ മേ നിസ്സന്ദേന അനാഗതേ ഇമിനാവ നീഹാരേന സരീരതോ രസ്മിയോ നിക്ഖമന്തൂ"തി പത്ഥനം അകാസി. തസ്സ തം പത്ഥനം നിസ്സായ ബുദ്ധഭൂതസ്സ സരീരതോ രസ്മിയോ നിക്ഖമിത്വാ ഏത്തകം ഠാനം ഫരിംസു.

അപരമ്പിസ്സ പുബ്ബചരിതം അത്ഥി. സോ കിര ബോധിസത്തകാലേ ഏകസ്സ ബുദ്ധസ്സ ചേതിയം ദിസ്വാ "ഇമസ്സ ബുദ്ധസ്സ മയാ ജീവിതം പരിച്ചജിതും വട്ടതീ"തി ദണ്ഡകദീപികാവേഠനനിയാമേന സകലസരീരം വേഠാപേത്വാ രതനമത്തമകുലം സതസഹസ്സഗ്ഘനികം സുവണ്ണപാതിം സപ്പിസ്സ പൂരാപേത്വാ തത്ഥ സഹസ്സവട്ടിയോ ജാലാപേത്വാ തം സീസേനാദായ സകലസരീരം ജാലാപേത്വാ ചേതിയം പദക്ഖിണം കരോന്തോ സകലരത്തിം വീതിനാമേസി. ഏവം യാവ അരുണുഗ്ഗമനാ വായമന്തസ്സാപിസ്സ ലോമകൂപമത്തമ്പി ഉസുമം ന ഗണ്ഹി, പദുമഗബ്ഭം പവിട്ഠകാലോ വിയ അഹോസി. ധമ്മോ ഹി നാമേസ അത്താനം രക്ഖന്തം രക്ഖതി. തേനാഹ ഭഗവാ -

"ധമ്മോ ഹവേ രക്ഖതി ധമ്മചാരിം,
ധമ്മോ സുചിണ്ണോ സുഖമാവഹാതി;
ഏസാനിസംസോ ധമ്മേ സുചിണ്ണേ,
ന ദുഗ്ഗതിം ഗച്ഛതി ധമ്മചാരീ"തി. (ഥേരഗാ॰ ൩൦൩; ജാ॰ ൧.൧൦.൧൦൨; ൧.൧൫.൩൮൫);

ഇമസ്സാപി കമ്മസ്സ നിസ്സന്ദേന തസ്സ ഭഗവതോ സരീരോഭാസോ ദസസഹസ്സിലോകധാതും ഫരിത്വാ അട്ഠാസി.

തദാ അമ്ഹാകം ബോധിസത്തോ **സുരുചി** നാമ ബ്രാഹ്മണോ ഹുത്വാ "സത്ഥാരം നിമന്തേസ്സാമീ"തി ഉപസങ്കമിത്വാ മധുരധമ്മകഥം സുത്വാ "സ്വേ മയ്ഹം ഭിക്ഖം ഗണ്ഹഥ ഭന്തേ"തി ആഹ. ബ്രാഹ്മണ കിത്തകേഹി തേ ഭിക്ഖൂഹി അത്ഥോതി, കിത്തകാ പന വോ ഭന്തേ പരിവാരാ ഭിക്ഖൂതി. തദാ സത്ഥു പഠമസന്നിപാതോയേവ ഹോതി. തസ്മാ "കോടിസതസഹസ്സ"ന്തി ആഹ. "ഭന്തേ, സബ്ബേഹിപി സദ്ധിം മയ്ഹം ഭിക്ഖം ഗണ്ഹഥാ"തി ആഹ. സത്ഥാ അധിവാസേസി. ബ്രാഹ്മണോ സ്വാതനായ നിമന്തേത്വാ ഗേഹം ഗച്ഛന്തോ ചിന്തേസി "അഹം ഏത്തകാനം ഭിക്ഖൂനം യാഗുഭത്തവത്ഥാദീനി ദാതും നോ ന സക്കോമി, നിസീദനട്ഠാനം പന കഥം ഭവിസ്സതീ"തി. തസ്സ സാ ചിന്താ ചതുരാസീതിയോജനസഹസ്സമത്ഥകേ ഠിതസ്സ ദേവരഞ്ഞോ പണ്ഡുകമ്ബലസിലാസനസ്സ ഉണ്ഹഭാവം ജനേസി. സക്കോ "കോ നു ഖോ മം ഇമസ്മാ ഠാനാ ചാവേതുകാമോ"തി ദിബ്ബചക്ഖുനാ ഓലോകേന്തോ മഹാപുരിസം ദിസ്വാ "അയം സുരുചി ബ്രാഹ്മണോ ബുദ്ധപ്പമുഖം ഭിക്ഖുസങ്ഘം നിമന്തേത്വാ നിസീദനട്ഠാനത്ഥായ ചിന്തേസി, മയാപി തത്ഥ ഗന്ത്വാ പുഞ്ഞകോട്ഠാസം ഗഹേതും വട്ടതീ"തി വഡ്ഢകിവണ്ണം നിമ്മിനിത്വാ വാസിഫരസുഹത്ഥോ മഹാപുരിസസ്സ പുരതോ പാതുരഹോസി. "അത്ഥി നു ഖോ കസ്സചി ഭതിയാ കത്തബ്ബകിച്ച"ന്തി ആഹ. മഹാപുരിസോ തം ദിസ്വാ "കിം കമ്മം കരിസ്സസീ"തി ആഹ. മമ അജാനനസിപ്പം നാമ നത്ഥി, ഗേഹം വാ മണ്ഡപം വാ യോ യം കാരേതി, തസ്സ തം കാതും ജാനാമീതി. തേന ഹി മയ്ഹം കമ്മം അത്ഥീതി. കിം, അയ്യാതി? സ്വാതനായ മേ കോടിസതസഹസ്സഭിക്ഖൂ നിമന്തിതാ, തേസം നിസീദനമണ്ഡപം കരിസ്സസീതി. അഹം നാമ കരേയ്യം, സചേ മേ ഭതിം ദാതും സക്ഖിസ്സഥാതി. സക്ഖിസ്സാമി, താതാതി. "സാധു കരിസ്സാമീ"തി ഗന്ത്വാ ഏകം പദേസം ഓലോകേസി.

ദ്വാദസതേരസയോജനപ്പമാണോ പദേസോ കസിണമണ്ഡലം വിയ സമതലോ അഹോസി. സോ "ഏത്തകേ ഠാനേ സത്തരതനമയോ മണ്ഡപോ ഉട്ഠഹതൂ"തി ചിന്തേത്വാ ഓലോകേസി. താവദേവ പഥവിം ഭിന്ദിത്വാ മണ്ഡപോ ഉട്ഠഹി. തസ്സ സുവണ്ണമയേസു ഥമ്ഭേസു രജതമയാ ഘടകാ അഹേസും, രജതമയേസു ഥമ്ഭേസു സുവണ്ണമയാ, മണിത്ഥമ്ഭേസു പവാളമയാ, പവാളത്ഥമ്ഭേസു മണിമയാ, സത്തരതനമയേസു ഥമ്ഭേസു സത്തരതനമയാവ ഘടകാ അഹേസും. തതോ "മണ്ഡപസ്സ അന്തരന്തേന കിങ്കിണികജാലം ഓലമ്ബതൂ"തി ഓലോകേസി. സഹ ഓലോകനേനേവ കിങ്കിണികജാലം ഓലമ്ബി, യസ്സ മന്ദവാതേരിതസ്സ പഞ്ചങ്ഗികസ്സേവ തൂരിയസ്സ മധുരസദ്ദോ നിഗ്ഗച്ഛതി. ദിബ്ബസങ്ഗീതിവത്തനകാലോ വിയ അഹോസി. "അന്തരന്തരാ ഗന്ധദാമമാലാദാമാനി ഓലമ്ബന്തൂ"തി ചിന്തേസി. താവദേവ ദാമാനി ഓലമ്ബിംസു. "കോടിസതസഹസ്സസങ്ഖ്യാനം ഭിക്ഖൂനം ആസനാനി ച ആധാരകാനി ച പഥവിം ഭിന്ദിത്വാ ഉട്ഠഹന്തൂ"തി ചിന്തേസി. താവദേവ ഉട്ഠഹിംസു. "കോണേ കോണേ ഏകേകാ ഉദകചാടിയോ ഉട്ഠഹന്തൂ"തി ചിന്തേസി, താവദേവ ഉദകചാടിയോ ഉട്ഠഹിംസു ഏത്തകം മാപേത്വാ ബ്രാഹ്മണസ്സ സന്തികം ഗന്ത്വാ "ഏഹി അയ്യ തവ മണ്ഡപം ഓലോകേത്വാ മയ്ഹം ഭതിം ദേഹീ"തി ആഹ. മഹാപുരിസോ ഗന്ത്വാ മണ്ഡപം ഓലോകേസി . ഓലോകേന്തസ്സേവസ്സ സകലസരീരം പഞ്ചവണ്ണായ പീതിയാ നിരന്തരം ഫുടം അഹോസി. അഥസ്സ മണ്ഡപം ഓലോകേത്വാ ഏതദഹോസി "നായം മണ്ഡപോ മനുസ്സഭൂതേന കതോ, മയ്ഹം പന അജ്ഝാസയം മയ്ഹം ഗുണം ആഗമ്മ അദ്ധാ സക്കസ്സ ഭവനം ഉണ്ഹം അഹോസി. തതോ സക്കേന ദേവരഞ്ഞാ അയം മണ്ഡപോ കാരിതോ ഭവിസ്സതീ"തി. "ന ഖോ പന മേ യുത്തം ഏവരൂപേ മണ്ഡപേ ഏകദിവസംയേവ ദാനം ദാതും, സത്താഹം ദസ്സാമീ"തി ചിന്തേസി.

ബാഹിരകദാനഞ്ഹി തത്തകമ്പി സമാനം ബോധിസത്താനം തുട്ഠിം കാതും ന സക്കോതി. അലങ്കതസീസം പന ഛിന്ദിത്വാ അഞ്ജിതഅക്ഖീനി ഉപ്പാടേത്വാ, ഹദയമംസം വാ ഉപ്പാടേത്വാ ദിന്നകാലേ ബോധിസത്താനം ചാഗം നിസ്സായ തുട്ഠി നാമ ഹോതി. അമ്ഹാകമ്പി ഹി ബോധിസത്തസ്സ സിവിജാതകേ ദേവസികം പഞ്ചസതസഹസ്സകഹാപണാനി വിസ്സജ്ജേത്വാ ചതൂസു നഗരദ്വാരേസു, മജ്ഝേ നഗരേ ച ദാനം ദദന്തസ്സ തം ദാനം തുട്ഠിം ഉപ്പാദേതും നാസക്ഖി. യദാ പനസ്സ ബ്രാഹ്മണവണ്ണേന ആഗന്ത്വാ സക്കോ ദേവരാജാ അക്ഖീനി യാചി, തദാ താനി ഉപ്പാടേത്വാ ദദമാനസ്സേവ ഹാസോ ഉപ്പജ്ജി, കേസഗ്ഗമത്തമ്പി ചിത്തസ്സ അഞ്ഞഥത്തം നാഹോസി. ഏവം ദാനം നിസ്സായ ബോധിസത്താനം തിത്തി നാമ നത്ഥി. തസ്മാ സോപി മഹാപുരിസോ "സത്താഹം മയാ കോടിസതസഹസ്സസങ്ഖ്യാനം ഭിക്ഖൂനം ദാനം ദാതും വട്ടതീ"തി ചിന്തേത്വാ തസ്മിം മണ്ഡപേ ബുദ്ധപ്പമുഖം ഭിക്ഖുസങ്ഘം നിസീദാപേത്വാ സത്താഹം ഗവപാനം നാമ അദാസി. ഗവപാനന്തി മഹന്തേ മഹന്തേ കോലമ്ബേ ഖീരസ്സ പൂരേത്വാ ഉദ്ധനേസു ആരോപേത്വാ ഘനപാകപക്കേ ഖീരേ ഥോകേ തണ്ഡുലേ പക്ഖിപിത്വാ പക്കമധുസക്കരചുണ്ണസപ്പീഹി അഭിസങ്ഖതം ഭോജനം വുച്ചതി. മനുസ്സായേവ പന പരിവിസിതും നാസക്ഖിംസു, ദേവാപി ഏകന്തരികാ ഹുത്വാ പരിവിസിംസു. ദ്വാദസതേരസയോജനപ്പമാണം ഠാനമ്പി ഭിക്ഖൂ ഗണ്ഹിതും നപ്പഹോതിയേവ. തേ പന ഭിക്ഖൂ അത്തനോ ആനുഭാവേന നിസീദിംസു. പരിയോസാനദിവസേ സബ്ബഭിക്ഖൂനം പത്താനി ധോവാപേത്വാ ഭേസജ്ജത്ഥായ സപ്പിനവനീതതേലമധുഫാണിതാനം പൂരേത്വാ തിചീവരേഹി സദ്ധിം അദാസി. സങ്ഘനവകഭിക്ഖുനാ ലദ്ധതിചീവരസാടകാ സതസഹസ്സഗ്ഘനികാ അഹേസും. സത്ഥാ അനുമോദനം കരോന്തോ "അയം പുരിസോ ഏവരൂപം മഹാദാനം അദാസി, കോ നു ഖോ ഭവിസ്സതീ"തി ഉപധാരേന്തോ "അനാഗതേ കപ്പസതസഹസ്സാധികാനം ദ്വിന്നം അസങ്ഖ്യേയ്യാനം മത്ഥകേ ഗോതമോ നാമ ബുദ്ധോ ഭവിസ്സതീ"തി ദിസ്വാ മഹാപുരിസം ആമന്തേത്വാ "ത്വം ഏത്തകം നാമ കാലം അതിക്കമിത്വാ ഗോതമോ നാമ ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസീ"തി ബ്യാകാസി.

മഹാപുരിസോ ബ്യാകരണം സുത്വാ "അഹം കിര ബുദ്ധോ ഭവിസ്സാമി, കോ മേ ഘരാവാസേന അത്ഥോ , പബ്ബജിസ്സാമീ"തി ചിന്തേത്വാ തഥാരൂപം സമ്പത്തിം ഖേളപിണ്ഡം വിയ പഹായ സത്ഥു സന്തികേ പബ്ബജി. പബ്ബജിത്വാ ച ബുദ്ധവചനം ഉഗ്ഗണ്ഹിത്വാ അഭിഞ്ഞാ, സമാപത്തിയോ ച നിബ്ബത്തേത്വാ ആയുപരിയോസാനേ ബ്രഹ്മലോകേ നിബ്ബത്തി.

മങ്ഗലസ്സ പന ഭഗവതോ ഉത്തരം നാമ നഗരം അഹോസി. പിതാപി ഉത്തരോ നാമ ഖത്തിയോ, മാതാപി ഉത്തരാ നാമ, സുദേവോ ച ധമ്മസേനോ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ, പാലിതോ നാമ ഉപട്ഠാകോ, സീവലീ ച അസോകാ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവികാ, നാഗരുക്ഖോ ബോധി, അട്ഠാസീതിഹത്ഥുബ്ബേധം സരീരം അഹോസി. നവുതിവസ്സസഹസ്സാനി ഠത്വാ പരിനിബ്ബുതേ പന തസ്മിം ഏകപ്പഹാരേനേവ ദസചക്കവാളസഹസ്സാനി ഏകന്ധകാരാനി അഹേസും. സബ്ബചക്കവാളേസു മനുസ്സാനം മഹന്തം ആരോദനപരിദേവനം അഹോസി.

ഏവം ദസസഹസ്സിലോകധാതും അന്ധകാരം കത്വാ പരിനിബ്ബുതസ്സ തസ്സ ഭഗവതോ അപരഭാഗേ **സുമനോ** നാമ സത്ഥാ ഉദപാദി. തസ്സാപി തയോ സാവകസന്നിപാതാ. പഠമസന്നിപാതേ കോടിസതസഹസ്സഭിക്ഖൂ അഹേസും. ദുതിയേ കഞ്ചനപബ്ബതമ്ഹി നവുതികോടിസഹസ്സാനി, തതിയേ അസീതികോടിസഹസ്സാനി. തദാ മഹാസത്തോ **അതുലോ** നാമ നാഗരാജാ അഹോസി മഹിദ്ധികോ മഹാനുഭാവോ, സോ "ബുദ്ധോ ഉപ്പന്നോ"തി സുത്വാ ഞാതിസങ്ഘപരിവുതോ നാഗഭവനാ നിക്ഖമിത്വാ കോടിസതസഹസ്സഭിക്ഖുപരിവാരസ്സ തസ്സ ഭഗവതോ ദിബ്ബതൂരിയേഹി ഉപഹാരം കാരാപേത്വാ മഹാദാനം പവത്തേത്വാ പച്ചേകം ദുസ്സയുഗാനി ദത്വാ സരണേസു പതിട്ഠാസി. സോപി നം സത്ഥാ "അനാഗതേ ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസീ"തി ബ്യാകാസി.

തസ്സ ഭഗവതോ നഗരം മേഖലം നാമ അഹോസി, സുദത്തോ നാമ രാജാ പിതാ, സിരിമാ നാമ മാതാ, സരണോ ച ഭാവിതത്തോ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ, ഉദേനോ നാമ ഉപട്ഠാകോ, സോണാ ച ഉപസോണാ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവികാ, നാഗരുക്ഖോവ ബോധി, നവുതിഹത്ഥുബ്ബേധം സരീരം, നവുതിയേവ വസ്സസഹസ്സാനി ആയുപ്പമാണം അഹോസീതി.

തസ്സ അപരഭാഗേ **രേവതോ** നാമ സത്ഥാ ഉദപാദി. തസ്സാപി തയോ സാവകസന്നിപാതാ അഹേസും, പഠമസന്നിപാതേ ഗണനാ നാമ നത്ഥി, ദുതിയേ കോടിസതസഹസ്സഭിക്ഖൂ അഹേസും, തഥാ തതിയേ. തദാ ബോധിസത്തോ **അതിദേവോ** നാമ ബ്രാഹ്മണോ ഹുത്വാ സത്ഥു ധമ്മദേസനം സുത്വാ സരണേസു പതിട്ഠായ സിരസ്മിം അഞ്ജലിം ഠപേത്വാ തസ്സ സത്ഥുനോ കിലേസപ്പഹാനേ വണ്ണം വത്വാ ഉത്തരാസങ്ഗേന പൂജമകാസി. സോപി നം "ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസീ"തി ബ്യാകാസി.

തസ്സ പന ഭഗവതോ നഗരം സുധഞ്ഞവതീ നാമ അഹോസി, പിതാ വിപുലോ നാമ ഖത്തിയോ, മാതാപി വിപുലാ നാമ, വരുണോ ച ബ്രഹ്മദേവോ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ, സമ്ഭവോ നാമ ഉപട്ഠാകോ, ഭദ്ദാ ച സുഭദ്ദാ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവികാ, നാഗരുക്ഖോവ ബോധി, സരീരം അസീതിഹത്ഥുബ്ബേധം അഹോസി, ആയു സട്ഠിവസ്സസഹസ്സാനീതി.

തസ്സ അപരഭാഗേ **സോഭിതോ** നാമ സത്ഥാ ഉദപാദി. തസ്സാപി തയോ സാവകസന്നിപാതാ, പഠമസന്നിപാതേ കോടിസതഭിക്ഖൂ അഹേസും, ദുതിയേ നവുതികോടിയോ, തതിയേ അസീതികോടിയോ. തദാ ബോധിസത്തോ **അജിതോ** നാമ ബ്രാഹ്മണോ ഹുത്വാ സത്ഥു ധമ്മദേസനം സുത്വാ സരണേസു പതിട്ഠായ ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ മഹാദാനം അദാസി. സോപി നം "ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസീ"തി ബ്യാകാസി.

തസ്സ പന ഭഗവതോ നഗരം സുധമ്മം നാമ അഹോസി, പിതാ സുധമ്മോ നാമ രാജാ, മാതാപി സുധമ്മാ നാമ, അസമോ ച സുനേത്തോ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ, അനോമോ നാമ ഉപട്ഠാകോ, നകുലാ ച സുജാതാ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവികാ, നാഗരുക്ഖോവ ബോധി, അട്ഠപണ്ണാസഹത്ഥുബ്ബേധം സരീരം അഹോസി, നവുതി വസ്സസഹസ്സാനി ആയുപ്പമാണന്തി.

തസ്സ അപരഭാഗേ ഏകം അസങ്ഖ്യേയ്യം അതിക്കമിത്വാ ഏകസ്മിംയേവ കപ്പേ തയോ ബുദ്ധാ നിബ്ബത്തിംസു **അനോമദസ്സീ, പദുമോ, നാരദോതി. അനോമദസ്സിസ്സ** ഭഗവതോ തയോ സാവകസന്നിപാതാ, പഠമേ അട്ഠ ഭിക്ഖുസതസഹസ്സാനി അഹേസും, ദുതിയേ സത്ത, തതിയേ ഛ തദാ ബോധിസത്തോ ഏകോ **യക്ഖസേനാപതി** അഹോസി മഹിദ്ധികോ മഹാനുഭാവോ അനേകകോടിസതസഹസ്സാനം യക്ഖാനം അധിപതി. സോ "ബുദ്ധോ ഉപ്പന്നോ"തി സുത്വാ ആഗന്ത്വാ ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ മഹാദാനം അദാസി. സത്ഥാപി നം "അനാഗതേ ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസീ"തി ബ്യാകാസി.

അനോമദസ്സിസ്സ പന ഭഗവതോ ചന്ദവതീ നാമ നഗരം അഹോസി, യസവാ നാമ രാജാ പിതാ, യസോധരാ നാമ മാതാ, നിസഭോ ച അനോമോ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ, വരുണോ നാമ ഉപട്ഠാകോ , സുന്ദരീ ച സുമനാ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവികാ, അജ്ജുനരുക്ഖോ ബോധി, സരീരം അട്ഠപണ്ണാസഹത്ഥുബ്ബേധം അഹോസി, വസ്സസതസഹസ്സം ആയൂതി.

തസ്സ അപരഭാഗേ **പദുമോ** നാമ സത്ഥാ ഉദപാദി. തസ്സാപി തയോ സാവകസന്നിപാതാ, പഠമസന്നിപാതേ കോടിസതസഹസ്സഭിക്ഖൂ അഹേസും, ദുതിയേ തീണിസതസഹസ്സാനി, തതിയേ അഗാമകേ അരഞ്ഞേ മഹാവനസണ്ഡവാസീനം ഭിക്ഖൂനം ദ്വേ സതസഹസ്സാനി. തദാ തഥാഗതേ തസ്മിംയേവ വനസണ്ഡേ വസന്തേ ബോധിസത്തോ **സീഹോ** ഹുത്വാ സത്ഥാരം നിരോധസമാപത്തിസമാപന്നം ദിസ്വാ പസന്നചിത്തോ വന്ദിത്വാ പദക്ഖിണം കത്വാ പീതിസോമനസ്സജാതോ തിക്ഖത്തും സീഹനാദം നദിത്വാ സത്താഹം ബുദ്ധാരമ്മണം പീതിംഅവിജഹിത്വാ പീതിസുഖേനേവ ഗോചരായ അപക്കമിത്വാ ജീവിതപരിച്ചാഗം കത്വാ പയിരുപാസമാനോ അട്ഠാസി. സത്ഥാ സത്താഹച്ചയേന നിരോധാ വുട്ഠിതോ സീഹം ഓലോകേത്വാ "ഭിക്ഖുസങ്ഘേപി ചിത്തം പസാദേത്വാ സങ്ഘം വന്ദിസ്സതീ"തി "ഭിക്ഖുസങ്ഘോ ആഗച്ഛതൂ"തി ചിന്തേസി. ഭിക്ഖൂ താവദേവ ആഗമിംസു. സീഹോ സങ്ഘേ ചിത്തം പസാദേതി. സത്ഥാ തസ്സ മാനസം ഓലോകേത്വാ "അനാഗതേ ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസീ"തി ബ്യാകാസി.

പദുമസ്സ പന ഭഗവതോ ചമ്പകം നഗരം അഹോസി അസമോ നാമ രാജാ പിതാ, മാതാ അസമാ നാമ, സാലോ ച ഉപസാലോ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ, വരുണോ നാമ ഉപട്ഠാകോ, രാമാ ച സുരാമാ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവികാ, സോണരുക്ഖോ നാമ ബോധി അട്ഠപണ്ണാസഹത്ഥുബ്ബേധം സരീരം അഹോസി, ആയു വസ്സസതസഹസ്സന്തി.

തസ്സ അപരഭാഗേ **നാരദോ** നാമ സത്ഥാ ഉദപാദി. തസ്സാപി തയോ സാവകസന്നിപാതാ, പഠമസന്നിപാതേ കോടിസതസഹസ്സഭിക്ഖൂ അഹേസും, ദുതിയേ നവുതികോടിസഹസ്സാനി, തതിയേ അസീതികോടിസഹസ്സാനി. തദാ ബോധിസത്തോ **ഇസിപബ്ബജ്ജം** പബ്ബജിത്വാ പഞ്ചസു അഭിഞ്ഞാസു, അട്ഠസു ച സമാപത്തീസു ചിണ്ണവസീ ഹുത്വാ ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ മഹാദാനം ദത്വാ ലോഹിതചന്ദനേന പൂജമകാസി, സോപി നം "അനാഗതേ ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസീ"തി ബ്യാകാസി.

തസ്സ പന ഭഗവതോ ധഞ്ഞവതീ നാമ നഗരം അഹോസി, സുദേവോ നാമ ഖത്തിയോ പിതാ, അനോമാ നാമ മാതാ, ഭദ്ദസാലോ ച ജിതമിത്തോ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ, വാസിട്ഠോ നാമ ഉപട്ഠാകോ, ഉത്തരാ ച ഫഗ്ഗുനീ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവികാ, മഹാസോണരുക്ഖോ ബോധി, സരീരം അട്ഠാസീതിഹത്ഥുബ്ബേധം അഹോസി, നവുതി വസ്സസഹസ്സാനി ആയൂതി.

നാരദബുദ്ധസ്സ പന അപരഭാഗേ ഏകം അസങ്ഖ്യേയ്യം അതിക്കമിത്വാ ഇതോ സതസഹസ്സകപ്പമത്ഥകേ ഏകസ്മിം കപ്പേ ഏകോവ **പദുമുത്തരോ** നാമ ബുദ്ധോ ഉദപാദി. തസ്സാപി തയോ സാവകസന്നിപാതാ, പഠമസന്നിപാതേ കോടിസതസഹസ്സഭിക്ഖൂ അഹേസും, ദുതിയേ വേഭാരപബ്ബതേ നവുതികോടിസഹസ്സാനി, തതിയേ അസീതികോടിസഹസ്സാനി. തദാ ബോധിസത്തോ **ജടിലോ** നാമ മഹാരട്ഠിയോ ഹുത്വാ ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ സചീവരം ദാനം അദാസി. സോപി നം "അനാഗതേ ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസീ"തി ബ്യാകാസി. പദുമുത്തരസ്സ പന ഭഗവതോ കാലേ തിത്ഥിയാ നാമ നാഹേസും സബ്ബേ ദേവമനുസ്സാ ബുദ്ധമേവ സരണമകംസു.

തസ്സ നഗരം ഹംസവതീ നാമ അഹോസി, പിതാ ആനന്ദോ നാമ ഖത്തിയോ, മാതാ സുജാതാ നാമ, ദേവലോ ച സുജാതോ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ സുമനോ നാമ ഉപട്ഠാകോ, അമിതാ ച അസമാ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവികാ,

സലലരുക്ഖോ ബോധി, സരീരം അട്ഠാസീതിഹത്ഥുബ്ബേധം അഹോസി, സരീരപ്പഭാ സമന്തതോ ദ്വാദസ യോജനാനി ഗണ്ഹി വസ്സസതസഹസ്സം ആയൂതി.

തസ്സ അപരഭാഗേ സത്തതികപ്പസഹസ്സാനി അതിക്കമിത്വാ ഇതോ തിംസകപ്പസഹസ്സമത്ഥകേ **സുമേധോ** ച **സുജാതോ** ചാതി ഏകസ്മിം കപ്പേ ദ്വേ ബുദ്ധാ നിബ്ബത്തിംസു. സുമേധസ്സാപി തയോ സാവകസന്നിപാതാ, പഠമസന്നിപാതേ സുദസ്സനനഗരേ കോടിസതഖീണാസവാ അഹേസും, ദുതിയേ നവുതികോടിയോ, തതിയേ അസീതികോടിയോ. തദാ ബോധിസത്തോ **ഉത്തരോ** നാമ ബ്രാഹ്മണമാണവോ ഹുത്വാ നിദഹിത്വാ ഠപിതംയേവ അസീതികോടിധനം വിസ്സജ്ജേത്വാ ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ മഹാദാനം ദത്വാ ധമ്മം സുത്വാ സരണേസു പതിട്ഠായ നിക്ഖമിത്വാ പബ്ബജി. സോപി നം "അനാഗതേ ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസീ"തി ബ്യാകാസി.

സുമേധസ്സ ഭഗവതോ സുദസ്സനം നാമ നഗരം അഹോസി, സുദത്തോ നാമ രാജാ പിതാ, മാതാപി സുദത്താ നാമ, സരണോ ച സബ്ബകാമോ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ, സാഗരോ നാമ ഉപട്ഠാകോ, രാമാ ച സുരാമാ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവികാ, മഹാനീപരുക്ഖോ ബോധി, സരീരം അട്ഠാസീതിഹത്ഥുബ്ബേധം അഹോസി, ആയു നവുതി വസ്സസഹസ്സാനീതി.

തസ്സ അപരഭാഗേ **സുജാതോ** നാമ സത്ഥാ ഉദപാദി. തസ്സാപി തയോ സാവകസന്നിപാതാ, പഠമസന്നിപാതേ സട്ഠിഭിക്ഖുസതസഹസ്സാനി അഹേസും , ദുതിയേ പഞ്ഞാസം, തതിയേ ചത്താലീസം. തദാ ബോധിസത്തോ **ചക്കവത്തിരാജാ** ഹുത്വാ "ബുദ്ധോ ഉപ്പന്നോ"തി സുത്വാ ഉപസങ്കമിത്വാ ധമ്മം സുത്വാ ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ സദ്ധിം സത്തഹി രതനേഹി ചതുമഹാദീപരജ്ജം ദത്വാ സത്ഥു സന്തികേ പബ്ബജി. സകലരട്ഠവാസിനോ രട്ഠുപ്പാദം ഗഹേത്വാ ആരാമികകിച്ചം സാധേന്താ ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ നിച്ചം മഹാദാനം അദംസു. സോപി നം സത്ഥാ ബ്യാകാസി.

തസ്സ ഭഗവതോ നഗരം സുമങ്ഗലം നാമ അഹോസി, ഉഗ്ഗതോ നാമ രാജാ പിതാ, പഭാവതീ നാമ മാതാ, സുദസ്സനോ ച സുദേവോ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ, നാരദോ നാമ ഉപട്ഠാകോ, നാഗാ ച നാഗസമാലാ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവികാ, മഹാവേളുരുക്ഖോ ബോധി, സോ കിര മന്ദച്ഛിദ്ദോ ഘനക്ഖന്ധോ ഉപരിനിഗ്ഗതാഹി മഹാസാഖാഹി മോരപിഞ്ഛകലാപോ വിയ വിരോചിത്ഥ. തസ്സ ഭഗവതോ സരീരം പണ്ണാസഹത്ഥുബ്ബേധം അഹോസി, ആയു നവുതിവസ്സസഹസ്സാനീതി.

തസ്സ അപരഭാഗേ ഇതോ അട്ഠാരസകപ്പസതമത്ഥകേ ഏകസ്മിം കപ്പേ **പിയദസ്സീ, അത്ഥദസ്സീ, ധമ്മദസ്സീ**തി തയോ ബുദ്ധാ നിബ്ബത്തിംസു. **പിയദസ്സിസ്സാപി** തയോ സാവകസന്നിപാതാ. പഠമേ കോടിസതസഹസ്സഭിക്ഖൂ അഹേസും, ദുതിയേ നവുതികോടിയോ, തതിയേ അസീതികോടിയോ. തദാ ബോധിസത്തോ **കസ്സപോ** നാമ മാണവോ തിണ്ണം വേദാനം പാരങ്ഗതോ ഹുത്വാ സത്ഥു ധമ്മദേസനം സുത്വാ കോടിസതസഹസ്സധനപരിച്ചാഗേന സങ്ഘാരാമം കാരേത്വാ സരണേസു ച സീലേസു ച പതിട്ഠാസി. അഥ നം സത്ഥാ "അട്ഠാരസകപ്പസതച്ചയേന ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസീ"തി ബ്യാകാസി.

തസ്സ ഭഗവതോ അനോമം നാമ നഗരം അഹോസി, പിതാ സുദിന്നോ നാമ രാജാ, മാതാ ചന്ദാ നാമ, പാലിതോ ച സബ്ബദസ്സീ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ, സോഭിതോ നാമ ഉപട്ഠാകോ, സുജാതാ ച ധമ്മദിന്നാ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവികാ, പിയങ്ഗുരുക്ഖോ ബോധി, സരീരം അസീതിഹത്ഥുബ്ബേധം അഹോസി, നവുതിവസ്സസഹസ്സാനി ആയൂതി.

തസ്സ അപരഭാഗേ **അത്ഥദസ്സീ** നാമ ഭഗവാ ഉദപാദി. തസ്സാപി തയോ സാവകസന്നിപാതാ. പഠമേ അട്ഠനവുതിഭിക്ഖുസതസഹസ്സാനി അഹേസും, ദുതിയേ അട്ഠാസീതിസഹസ്സാനി, തഥാ തതിയേ. തദാ ബോധിസത്തോ **സുസീമോ** നാമ മഹിദ്ധികോ താപസോ ഹുത്വാ ദേവലോകതോ മന്ദാരവപുപ്ഫച്ഛത്തം ആഹരിത്വാ സത്ഥാരം പൂജേസി. സോപി നം സത്ഥാ ബ്യാകാസി.

തസ്സ ഭഗവതോ സോഭണം നാമ നഗരം അഹോസി, സാഗരോ നാമ രാജാ പിതാ, സുദസ്സനാ നാമ മാതാ, സന്തോ ച ഉപസന്തോ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ, അഭയോ നാമ ഉപട്ഠാകോ, ധമ്മാ ച സുധമ്മാ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവികാ, ചമ്പകരുക്ഖോ ബോധി, സരീരം അസീതിഹത്ഥുബ്ബേധം അഹോസി, സരീരപ്പഭാ സമന്തതോ സബ്ബകാലം യോജനമത്തം ഫരിത്വാ അട്ഠാസി, ആയു വസ്സസതസഹസ്സന്തി.

തസ്സ അപരഭാഗേ **ധമ്മദസ്സീ** നാമ സത്ഥാ ഉദപാദി. തസ്സാപി തയോ സാവകസന്നിപാതാ. പഠമസന്നിപാതേ കോടിസതഭിക്ഖൂ അഹേസും, ദുതിയേ നവുതികോടിയോ, തതിയേ അസീതികോടിയോ. തദാ ബോധിസത്തോ **സക്കോ ദേവരാജാ** ഹുത്വാ ദിബ്ബഗന്ധപുപ്ഫേഹി ച ദിബ്ബതൂരിയേഹി ച പൂജമകാസി. സോപി നം സത്ഥാ ബ്യാകാസി.

തസ്സ ഭഗവതോ സരണം നാമ നഗരം അഹോസി, പിതാ സരണോ നാമ രാജാ, മാതാ സുനന്ദാ നാമ, പദുമോ ച ഫുസ്സദേവോ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ, സുനേത്തോ നാമ ഉപട്ഠാകോ, ഖേമാ ച സബ്ബനാമാ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവികാ, രത്തങ്കുരരുക്ഖോ ബോധി, "കകുധരുക്ഖോ"തിപി "ബിമ്ബിജാലോ"തിപി വുച്ചതി സരീരം പനസ്സ അസീതിഹത്ഥുബ്ബേധം അഹോസി, വസ്സസതസഹസ്സം ആയൂതി.

തസ്സ അപരഭാഗേ ഇതോ ചതുനവുതികപ്പമത്ഥകേ ഏകസ്മിം കപ്പേ ഏകോവ **സിദ്ധത്ഥോ** നാമ ബുദ്ധോ ഉദപാദി. തസ്സാപി തയോ സാവകസന്നിപാതാ. പഠമസന്നിപാതേ കോടിസതസഹസ്സഭിക്ഖൂ അഹേസും, ദുതിയേ നവുതികോടിയോ തതിയേ അസീതികോടിയോ. തദാ ബോധിസത്തോ ഉഗ്ഗതേജോ അഭിഞ്ഞാബലസമ്പന്നോ **മങ്ഗലോ** നാമ താപസോ ഹുത്വാ മഹാജമ്ബുഫലം ആഹരിത്വാ തഥാഗതസ്സ അദാസി. സത്ഥാ തം ഫലം പരിഭുഞ്ജിത്വാ "ചതുനവുതികപ്പമത്ഥകേ ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസീ"തി ബോധിസത്തം ബ്യാകാസി.

തസ്സ ഭഗവതോ നഗരം വേഭാരം നാമ അഹോസി, പിതാ ജയസേനോ നാമ രാജാ, മാതാ സുഫസ്സാ നാമ, സമ്ബലോ ച സുമിത്തോ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ, രേവതോ നാമ ഉപട്ഠാകോ, സീവലാ ച സുരാമാ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവികാ, കണികാരരുക്ഖോ ബോധി, സരീരം സട്ഠിഹത്ഥുബ്ബേധം അഹോസി, വസ്സസതസഹസ്സം ആയൂതി.

തസ്സ അപരഭാഗേ ഇതോ ദ്വേനവുതികപ്പമത്ഥകേ **തിസ്സോ ഫുസ്സോ**തി ഏകസ്മിം കപ്പേ ദ്വേ ബുദ്ധാ നിബ്ബത്തിംസു. **തിസ്സസ്സ** പന ഭഗവതോ തയോ സാവകസന്നിപാതാ. പഠമസന്നിപാതേ ഭിക്ഖൂനം കോടിസതം അഹോസി, ദുതിയേ നവുതികോടിയോ, തതിയേ അസീതികോടിയോ. തദാ ബോധിസത്തോ മഹാഭോഗോ മഹായസോ **സുജാതോ** നാമ

ഖത്തിയോ ഹുത്വാ ഇസിപബ്ബജ്ജം പബ്ബജിത്വാ മഹിദ്ധികഭാവം പത്വാ “ബുദ്ധോ ഉപ്പന്നോ”തി സുത്വാ ദിബ്ബമന്ദാരവപദുമപാരിച്ഛത്തകപുപ്ഫാനി ആദായ ചതുപരിസമജ്ഝേ ഗച്ഛന്തം തഥാഗതം പൂജേസി, ആകാസേ പുപ്ഫവിതാനം ഹുത്വാ അട്ഠാസി. സോപി നം സത്ഥാ “ഇതോ ദ്വേനവുതികപ്പമത്ഥകേ ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസീ”തി ബ്യാകാസി.

തസ്സ ഭഗവതോ ഖേമം നാമ നഗരം അഹോസി, പിതാ ജനസന്ധോ നാമ ഖത്തിയോ, മാതാ പദുമാ നാമ, ബ്രഹ്മദേവോ ച ഉദയോ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ സമങ്ഗോ നാമ ഉപട്ഠാകോ, ഫുസ്സാ ച സുദത്താ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവികാ അസനരുക്ഖോ ബോധി, സരീരം സട്ഠിഹത്ഥുബ്ബേധം അഹോസി, വസ്സസതസഹസ്സം ആയൂതി.

തസ്സ അപരഭാഗേ **ഫുസ്സോ** നാമ സത്ഥാ ഉദപാദി. തസ്സാപി തയോ സാവകസന്നിപാതാ, പഠമസന്നിപാതേ സട്ഠി ഭിക്ഖുസതസഹസ്സാനി അഹേസും, ദുതിയേ പണ്ണാസ, തതിയേ ദ്വത്തിംസ. തദാ ബോധിസത്തോ **വിജിതാവീ** നാമ ഖത്തിയോ ഹുത്വാ മഹാരജ്ജം പഹായ സത്ഥു സന്തികേ പബ്ബജിത്വാ തീണി പിടകാനി ഉഗ്ഗഹേത്വാ മഹാജനസ്സ ധമ്മകഥം കഥേസി. സീലപാരമിഞ്ച പൂരേസി. സോപി നം “ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസീ”തി ബ്യാകാസി.

തസ്സ ഭഗവതോ കാസി നാമ നഗരം അഹോസി, ജയസേനോ നാമ രാജാ പിതാ, സിരിമാ നാമ മാതാ, സുരക്ഖിതോ ച ധമ്മസേനോ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ, സഭിയോ നാമ ഉപട്ഠാകോ, ചാലാ ച ഉപചാലാ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവികാ , ആമലകരുക്ഖോ ബോധി, സരീരം അട്ഠപണ്ണാസഹത്ഥുബ്ബേധം അഹോസി, നവുതി വസ്സസഹസ്സാനി ആയൂതി.

തസ്സ അപരഭാഗേ ഇതോ ഏകനവുതികപ്പേ **വിപസ്സീ** നാമ ഭഗവാ ഉദപാദി. തസ്സാപി തയോ സാവകസന്നിപാതാ , പഠമസന്നിപാതേ അട്ഠസട്ഠിഭിക്ഖുസതസഹസ്സാനി അഹേസും, ദുതിയേ ഏകസതസഹസ്സം, തതിയേ അസീതിസഹസ്സാനി. തദാ ബോധിസത്തോ മഹിദ്ധികോ മഹാനുഭാവോ **അതുലോ** നാമ നാഗരാജാ ഹുത്വാ സത്തരതനഖചിതം സോവണ്ണമയം മഹാപീഠം ഭഗവതോ അദാസി. സോപി നം സത്ഥാ “ഇതോ ഏകനവുതികപ്പേ ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസീ”തി ബ്യാകാസി.

തസ്സ ഭഗവതോ ബന്ധുമതീ നാമ നഗരം അഹോസി, ബന്ധുമാ നാമ രാജാ പിതാ. ബന്ധുമതീ നാമ മാതാ, ഖണ്ഡോ ച തിസ്സോ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ, അസോകോ നാമ ഉപട്ഠാകോ, ചന്ദാ ച ചന്ദമിത്താ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവികാ പാടലിരുക്ഖോ ബോധി, സരീരം അസീതിഹത്ഥുബ്ബേധം അഹോസി, സരീരപ്പഭാ സദാ സത്ത യോജനാനി ഫരിത്വാ അട്ഠാസി, അസീതിവസ്സസഹസ്സാനി ആയൂതി.

തസ്സ അപരഭാഗേ ഇതോ ഏകതിംസകപ്പേ **സിഖീ, വേസ്സഭൂ** ചാതി ദ്വേ ബുദ്ധാ അഹേസും. **സിഖിസ്സാപി** ഭഗവതോ തയോ സാവകസന്നിപാതാ, പഠമസന്നിപാതേ ഭിക്ഖുസതസഹസ്സം അഹോസി, ദുതിയേ അസീതിസഹസ്സാനി, തതിയേ സത്തതി. തദാ ബോധിസത്തോ **അരിന്ദമോ** നാമ രാജാ ഹുത്വാ ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ സചീവരം മഹാദാനം പവത്തേത്വാ സത്തരതനപടിമണ്ഡിതം ഹത്ഥിരതനം ദത്വാ ഹത്ഥിപ്പമാണം കത്വാ കപ്പിയഭണ്ഡം അദാസി. സോപി നം “ഇതോ ഏകതിംസകപ്പേ ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസീ”തി ബ്യാകാസി.

തസ്സ പന ഭഗവതോ അരുണവതീ നാമ നഗരം അഹോസി, അരുണവാ നാമ ഖത്തിയോ പിതാ, പഭാവതീ നാമ മാതാ, അഭിഭൂ ച സമ്ഭവോ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ ഖേമങ്കരോ നാമ ഉപട്ഠാകോ, സഖിലാ ച പദുമാ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവികാ, പുണ്ഡരീകരുക്ഖോ ബോധി, സരീരം സത്തതിഹത്ഥുബ്ബേധം അഹോസി, സരീരപ്പഭാ യോജനത്തയം ഫരിത്വാ അട്ഠാസി, സത്തഹിവസ്സസഹസ്സാനി ആയൂതി.

തസ്സ അപരഭാഗേ **വേസ്സഭൂ** നാമ സത്ഥാ ഉദപാദി. തസ്സാപി തയോ സാവകസന്നിപാതാ പഠമസന്നിപാതേ അസീതിഭിക്ഖുസഹസ്സാനി അഹേസും ദുതിയേ സത്തതി, തതിയേ സട്ഠി. തദാ ബോധിസത്തോ **സുദസ്സനോ** നാമ രാജാ ഹുത്വാ ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ സചീവരം മഹാദാനം ദത്വാ സത്ഥു സന്തികേ പബ്ബജിത്വാ ആചാരഗുണസമ്പന്നോ ബുദ്ധരതനേ ചിത്തീകാരപീതിബഹുലോ അഹോസി. സോപി നം “ഇതോ ഏകതിംസേ കപ്പേ ബുദ്ധോ ഭവിസ്സസീ”തി ബ്യാകാസി.

തസ്സ പന ഭഗവതോ അനോമം നാമ നഗരം അഹോസി, സുപ്പതീതോ നാമ രാജാ പിതാ, യസവതീ നാമ മാതാ, സോണോ ച ഉത്തരോ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ ഉപസന്തോ നാമ ഉപട്ഠാകോ ദാമാ ച സമാലാ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവികാ, സാലരുക്ഖോ ബോധി, സരീരം സട്ഠിഹത്ഥുബ്ബേധം അഹോസി, സട്ഠിവസ്സസഹസ്സാനി ആയൂതി.

തസ്സ അപരഭാഗേ ഇമസ്മിം കപ്പേ ചത്താരോ ബുദ്ധാ നിബ്ബത്താ **കകുസന്ധോ, കോണാഗമനോ, കസ്സപോ, അമ്ഹാകം ഭഗവാതി. കകുസന്ധസ്സ** ഭഗവതോ ഏകോ സാവകസന്നിപാതോ, തത്ഥ ചത്താലീസഭിക്ഖുസഹസ്സാനി അഹേസും. തദാ ബോധിസത്തോ **ഖേമോ** നാമ രാജാ ഹുത്വാ ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ സപത്തചീവരം മഹാദാനഞ്ച അഞ്ജനാദിഭേസജ്ജാനി ച ദത്വാ സത്ഥു ധമ്മദേസനം സുത്വാ പബ്ബജി. സോപി നം സത്ഥാ ബ്യാകാസി.

കകുസന്ധസ്സ പന ഭഗവതോ ഖേമം നാമ നഗരം അഹോസി, അഗ്ഗിദത്തോ നാമ ബ്രാഹ്മണോ പിതാ, വിസാഖാ നാമ ബ്രാഹ്മണീ മാതാ, വിധുരോ ച സഞ്ജീവോ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ, ബുദ്ധിജോ നാമ ഉപട്ഠാകോ സാമാ ച ചമ്പാ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവികാ മഹാസിരീസരുക്ഖോ ബോധി സരീരം ചത്താലീസഹത്ഥുബ്ബേധം അഹോസി, ചത്താലീസവസ്സസഹസ്സാനി ആയൂതി.

തസ്സ അപരഭാഗേ **കോണാഗമനോ** നാമ സത്ഥാ ഉദപാദി. തസ്സാപി ഏകോ സാവകസന്നിപാതോ, തത്ഥ തിംസഭിക്ഖുസഹസ്സാനി അഹേസും. തദാ ബോധിസത്തോ **പബ്ബതോ** നാമ രാജാ ഹുത്വാ അമച്ചഗണപരിവുതോ സത്ഥു സന്തികം ഗന്ത്വാ ധമ്മദേസനം സുത്വാ ബുദ്ധപ്പമുഖം ഭിക്ഖുസങ്ഘം നിമന്തേത്വാ മഹാദാനം പവത്തേത്വാ പത്തുണ്ണചീനപടകോസേയ്യകമ്ബലദുകുലാനി ചേവ സുവണ്ണപാദുകഞ്ച ദത്വാ സത്ഥു സന്തികേ പബ്ബജി. സോപി നം സത്ഥാ ബ്യാകാസി.

തസ്സ ഭഗവതോ സോഭവതീ നാമ നഗരം അഹോസി, യഞ്ഞദത്തോ നാമ ബ്രാഹ്മണോ പിതാ, ഉത്തരാ നാമ ബ്രാഹ്മണീ മാതാ, ഭിയ്യോസോ ച ഉത്തരോ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ, സോത്ഥിജോ നാമ ഉപട്ഠാകോ, സമുദ്ദാ ച ഉത്തരാ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവികാ, ഉദുമ്ബരരുക്ഖോ ബോധി, സരീരം തിംസഹത്ഥുബ്ബേധം അഹോസി, തിംസവസ്സസഹസ്സാനി ആയൂതി.

തസ്സ അപരഭാഗേ **കസ്സപോ** നാമ സത്ഥാ ഉദപാദി. തസ്സാപി ഏകോവ സാവകസന്നിപാതോ, തത്ഥ വീസതിഭിക്ഖുസഹസ്സാനി അഹേസും. തദാ ബോധിസത്തോ **ജോതിപാലോ** നാമ മാണവോ തിണ്ണം വേദാനം പാരഗൂ ഭൂമിയഞ്ചേവ അന്തലിക്ഖേ ച പാകടോ ഘടികാരസ്സ കുമ്ഭകാരസ്സ മിത്തോ അഹോസി, സോ തേന സദ്ധിം സത്ഥാരം ഉപസങ്കമിത്വാ ധമ്മകഥം സുത്വാ പബ്ബജിത്വാ ആരദ്ധവീരിയോ തീണി പിടകാനി ഉഗ്ഗഹേത്വാ വത്തസമ്പത്തിയാ ബുദ്ധസാസനം സോഭേസി. സോപി നം സത്ഥാ ബ്യാകാസി.

തസ്സ ഭഗവതോ ജാതനഗരം ബാരാണസീ നാമ അഹോസി. ബ്രഹ്മദത്തോ നാമ ബ്രാഹ്മണോ പിതാ, ധനവതീ നാമ ബ്രാഹ്മണീ മാതാ, തിസ്സോ ച ഭാരദ്വാജോ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ, സബ്ബമിത്തോ നാമ ഉപട്ഠാകോ അനുളാ ച ഉരുവേളാ ച ദ്വേ അഗ്ഗസാവികാ, നിഗ്രോധരുക്ഖോ ബോധി സരീരം വീസതിഹത്ഥുബ്ബേധം അഹോസി, വീസതിവസ്സസഹസ്സാനി ആയൂതി.

തസ്സ പന ഭഗവതോ ഓരഭാഗേ ഠപേത്വാ ഇമം സമ്മാസമ്ബുദ്ധം അഞ്ഞോ ബുദ്ധോ നാമ നത്ഥി. ഇതി **ദീപങ്കരാദീനം ചതുവീസതിയാ ബുദ്ധാനം** സന്തികേ ലദ്ധബ്യാകരണോ പന ബോധിസത്തോ യേനേന -

“മനുസ്സത്തം ലിങ്ഗസമ്പത്തി, ഹേതു സത്ഥാരദസ്സനം;
പബ്ബജ്ജാ ഗുണസമ്പത്തി, അധികാരോ ച ഛന്ദതാ;
അട്ഠധമ്മസമോധാനാ, അഭിനീഹാരോ സമിജ്ഝതീ”തി. (ബു॰ വം॰ ഒ.൫൯);

ഇമേ അട്ഠ ധമ്മേ സമോധാനേത്വാ ദീപങ്കരപാദമൂലേ കതാഭിനീഹാരേന “ഹന്ദ ബുദ്ധകരേ ധമ്മേ വിചിനാമി ഇതോ ചിതോ”തി ഉസ്സാഹം കത്വാ “വിചിനന്തോ തദാദക്ഖിം, പഠമം ദാനപാരമി”ന്തി ദാനപാരമിതാദയോ ബുദ്ധകരാ ധമ്മാ ദിട്ഠാ, തേ പൂരേന്തോ യാവ വേസ്സന്തരത്തഭാവാ ആഗമി. ആഗച്ഛന്തോ ച യേ തേ കതാഭിനീഹാരാനം ബോധിസത്താനം ആനിസംസാ സംവണ്ണിതാ -

“ഏവം സബ്ബങ്ഗസമ്പന്നാ, ബോധിയാ നിയതാ നരാ;
സംസരം ദീഘമദ്ധാനം, കപ്പകോടിസതേഹിപി.

“അവീചിമ്ഹി നുപ്പജ്ജന്തി, തഥാ ലോകന്തരേസു ച;
നിജ്ഝാമതണ്ഹാ ഖുപ്പിപാസാ, ന ഹോന്തി കാലകഞ്ജികാ.

“ന ഹോന്തി ഖുദ്ദകാ പാണാ, ഉപ്പജ്ജന്താപി ദുഗ്ഗതിം;
ജായമാനാ മനുസ്സേസു, ജച്ചന്ധാ ന ഭവന്തി തേ.

“സോതവേകല്ലതാ നത്ഥി, ന ഭവന്തി മൂഗപക്ഖികാ;
ഇത്ഥിഭാവം ന ഗച്ഛന്തി, ഉഭതോബ്യഞ്ജനപണ്ഡകാ.

“ന ഭവന്തി പരിയാപന്നാ, ബോധിയാ നിയതാ നരാ;
മുത്താ ആനന്തരികേഹി, സബ്ബത്ഥ സുദ്ധഗോചരാ.

“മിച്ഛാദിട്ഠിം ന സേവന്തി, കമ്മകിരിയദസ്സനാ;
വസമാനാപി സഗ്ഗേസു, അസഞ്ഞം നുപപജ്ജരേ.

“സുദ്ധാവാസേസു ദേവേസു, ഹേതു നാമ ന വിജ്ജതി;
നേക്ഖമ്മനിന്നാ സപ്പുരിസാ, വിസംയുത്താ ഭവാഭവേ;
ചരന്തി ലോകത്ഥചരിയായോ, പൂരേന്തി സബ്ബപാരമീ”തി.

തേ ആനിസംസേ അധിഗന്ത്വാവ ആഗതോ. പാരമിയോ പൂരേന്തസ്സ ച തസ്സ അകിത്തിബ്രാഹ്മണകാലേ സങ്ഖബ്രാഹ്മണകാലേ ധനഞ്ചയരാജകാലേ മഹാസുദസ്സനരാജകാലേ മഹാഗോവിന്ദകാലേ നിമിമഹാരാജകാലേ ചന്ദകുമാരകാലേ വിസയ്ഹസേട്ഠികാലേ സിവിരാജകാലേ വേസ്സന്തരരാജകാലേതി ദാനപാരമിതായ പൂരിതത്തഭാവാനം പരിമാണം നാമ നത്ഥി. ഏകന്തേന പനസ്സ സസപണ്ഡിതജാതകാലേ -

“ഭിക്ഖായ ഉപഗതം ദിസ്വാ, സകത്താനം പരിച്ചജിം;
ദാനേന മേ സമോ നത്ഥി, ഏസാ മേ ദാനപാരമീ”തി. (ചരിയാ॰ ി.൧൩൮ തസ്സുദ്ദാന -

ഏവം അത്തപരിച്ചാഗം കരോന്തസ്സ **ദാനപാരമിതാ** പരമത്ഥപാരമീ നാമ ജാതാ.

തഥാ സീലവനാഗരാജകാലേ ചമ്പേയ്യനാഗരാജകാലേ ഭൂരിദത്തനാഗരാജകാലേ ഛദ്ദന്തനാഗരാജകാലേ ജയദ്ദിസരാജപുത്തകാലേ അലീനസത്തുകുമാരകാലേതി സീലപാരമിതായ പൂരിതത്തഭാവാനം പരിമാണം നാമ നത്ഥി. ഏകന്തേന പനസ്സ സങ്ഖപാലജാതകാലേ -

“സൂലേഹിപി വിജ്ഝിയന്തോ, കോട്ടിയന്തോപി സത്തിഹി;
ഭോജപുത്തേ ന കുപ്പാമി, ഏസാ മേ സീലപാരമീ”തി. (ചരിയാ॰ ഒ.൯൧) -

ഏവം അത്തപരിച്ചാഗം കരോന്തസ്സ **സീലപാരമിതാ** പരമത്ഥപാരമീ നാമ ജാതാ.

തഥാ സോമനസ്സകുമാരകാലേ ഹത്ഥിപാലകുമാരകാലേ അയോഘരപണ്ഡിതകാലേതി മഹാരജ്ജം പഹായ നേക്ഖമ്മപാരമിതായ പൂരിതത്തഭാവാനം പരിമാണം നാമ നത്ഥി. ഏകന്തേന പനസ്സ ചൂളസുതസോമജാതകാലേ -

“മഹാരജ്ജം ഹത്ഥഗതം, ഖേളപിണ്ഡംവ ഛഡ്ഡയിം;
ചജതോ ന ഹോതി ലഗ്ഗനം, ഏസാ മേ നേക്ഖമ്മപാരമീ”തി. -

ഏവം നിസ്സങ്ഗതായ രജ്ജം ഛഡ്ഡേത്വാ നിക്ഖമന്തസ്സ **നേക്ഖമ്മപാരമിതാ** പരമത്ഥപാരമീ നാമ ജാതാ.

തഥാ വിധുരപണ്ഡിതകാലേ മഹാഗോവിന്ദപണ്ഡിതകാലേ കുദാലപണ്ഡിതകാലേ അരകപണ്ഡിതകാലേ ബോധിപരിബ്ബാജകകാലേ മഹോസധപണ്ഡിതകാലേതി പഞ്ഞാപാരമിതായ പൂരിതത്തഭാവാനം പരിമാണം നാമ നത്ഥി. ഏകന്തേന പനസ്സ സത്തുഭസ്തജാതകേ സേനകപണ്ഡിതകാലേ -

"പഞ്ഞായ വിചിനന്തോഹം, ബ്രാഹ്മണം മോചയിം ദുഖാ;
പഞ്ഞായ മേ സമോ നത്ഥി, ഏസാ മേ പഞ്ഞാപാരമീ"തി. -

അന്തോഭസ്തഗതം സപ്പം ദസ്സേന്തസ്സ **പഞ്ഞാപാരമിതാ** പരമത്ഥപാരമീ നാമ ജാതാ.

തഥാ വീരിയപാരമിതാദീനമ്പി പൂരിതത്തഭാവാനം പരിമാണം നാമ നത്ഥി. ഏകന്തേന പനസ്സ മഹാജനകജാതകേ -

"അതീരദസ്സീ ജലമജ്ഝേ, ഹതാ സബ്ബേവ മാനുസാ;
ചിത്തസ്സ അഞ്ഞഥാ നത്ഥി, ഏസാ മേ വീരിയപാരമീ"തി. -

ഏവം മഹാസമുദ്ദം തരന്തസ്സ **വീരിയപാരമിതാ** പരമത്ഥപാരമീ നാമ ജാതാ.

ഖന്തിവാദീജാതകേ -

"അചേതനംവ കോട്ടേന്തേ, തിണ്ഹേന ഫരസുനാ മമം;
കാസിരാജേ ന കുപ്പാമി, ഏസാ മേ ഖന്തിപാരമീ"തി. -

ഏവം അചേതനഭാവേന വിയ മഹാദുക്ഖം അധിവാസേന്തസ്സ **ഖന്തിപാരമിതാ** പരമത്ഥപാരമീ നാമ ജാതാ.

മഹാസുതസോമജാതകേ -

"സച്ചവാചം അനുരക്ഖന്തോ, ചജിത്വാ മമ ജീവിതം;
മോചേസിം ഏകസതം ഖത്തിയേ, ഏസാ മേ സച്ചപാരമീ"തി. -

ഏവം ജീവിതം ചവിത്വാ സച്ചമനുരക്ഖന്തസ്സ **സച്ചപാരമിതാ** പരമത്ഥപാരമീ നാമ ജാതാ.

മൂഗപക്ഖജാതകേ -

"മാതാ പിതാ ന മേ ദേസ്സാ, നപി ദേസ്സം മഹായസം;
സബ്ബഞ്ഞുതം പിയം മയ്ഹം, തസ്മാ വതമധിട്ഠഹി"ന്തി. -

ഏവം ജീവിതം ചജിത്വാ വതം അധിട്ഠഹന്തസ്സ **അധിട്ഠാനപാരമിതാ** പരമത്ഥപാരമീ നാമ ജാതാ.

ഏകരാജജാതകേ -

"ന മം കോചി ഉത്തസതി, നപിഹം ഭായാമി കസ്സചി;
മേത്താബലേനുപത്ഥദ്ധോ, രമാമി പവനേ തദാ"തി. (ചരിയാ॰ ൩.൧൧൩) -

ഏവം ജീവിതം അനപലോകേത്വാ മേത്തായന്തസ്സ **മേത്താപാരമിതാ** പരമത്ഥപാരമീ നാമ ജാതാ.

ലോമഹംസജാതകേ -

"സുസാനേ സേയ്യം കപ്പേമി, ഛവട്ഠികം ഉപനിധായഹം;
ഗാമണ്ഡലാ ഉപാഗന്ത്വാ, രൂപം ദസ്സേന്തി നപ്പക"ന്തി. -

ഏവം ഗാമദാരകേസു നിട്ഠുഭനാദീഹി ചേവ മാലാഗന്ധൂപഹാരാദീഹി ച സുഖദുക്ഖം ഉപ്പാദേന്തേസുപി ഉപേക്ഖനം അനതിവത്തേന്തസ്സ **ഉപേക്ഖാപാരമിതാ** പരമത്ഥപാരമീ നാമ ജാതാ. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരതോ പനേസ അത്ഥോ ചരിയാപിടകതോ ഗഹേതബ്ബോ.

ഏവം പാരമിയോ പൂരേത്വാ വേസ്സന്തരത്തഭാവേ ഠിതോ -

"അചേതനായം പഥവീ, അവിഞ്ഞായ സുഖം ദുഖം;
സാപി ദാനബലാ മയ്ഹം, സത്തക്ഖത്തും പകമ്പഥാ"തി. (ചരിയാ॰ ൧.൧൨൪);

ഏവം മഹാപഥവീകമ്പനാനി മഹാപുഞ്ഞാനി കത്വാ ആയുപരിയോസാനേ തതോ ചുതോ തുസിതഭവനേ നിബ്ബത്തി, തത്ഥ അഞ്ഞേ ദേവേ ദസഹി ഠാനേഹി അധിഗണ്ഹിത്വാ "യാവതായുകം ദിബ്ബസമ്പത്തിം അനുഭവന്തോ മനുസ്സഗണനായ ഇദാനി സത്തഹി ദിവസേഹി ആയുക്ഖയം പാപുണിസ്സതീ"തി വത്ഥാനി കിലിസ്സന്തി, മാലാ മിലായന്തി, കച്ഛേഹി സേദാ മുച്ചന്തി, കായേ വേവണ്ണിയം ഓക്കമതി, ദേവോ ദേവാസനേ ന സണ്ഠഹതീതി ഇമേസു പഞ്ചസു പുബ്ബനിമിത്തേസു ഉപ്പന്നേസു താനി ദിസ്വാ "സുഞ്ഞാ വത ഭോ സഗ്ഗാ ഭവിസ്സന്തീ"തി സംവേഗജാതാഹി ദേവതാഹി മഹാസത്തസ്സ പൂരിതപാരമിഭാവം ഞത്വാ "ഇമസ്മിം ഇദാനി അഞ്ഞം ദേവലോകം അനുപഗന്ത്വാ മനുസ്സലോകേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ ബുദ്ധഭാവം പത്തേ പുഞ്ഞാനി കത്വാ ചുതാ ചുതാ മനുസ്സാ ദേവലോകം പരിപൂരേസ്സന്തീ"തി ചിന്തേത്വാ -

"യതോഹം തുസിതേ കായേ, സന്തുസിതോ നാമഹം തദാ;
ദസസഹസ്സീ സമാഗന്ത്വാ, യാചന്തി പഞ്ജലീ മമം.

"കാലോ ദേവ മഹാവീര, ഉപ്പജ്ജ മാതുകുച്ഛിയം;
സദേവകം താരയന്തോ, ബുജ്ഝസ്സു അമതം പദ"ന്തി. (ബു॰ വം॰ ൧.൬൬-൬൭);

ഏവം ബുദ്ധഭാവത്ഥായ ആയാചിതോ കാലം, ദീപം, ദേസം, കുലം, ജനേത്തിയാ ആയുപ്പമാണന്തി ഇമാനി **പഞ്ച മഹാവിലോകനാനി** വിലോകേത്വാ കതസന്നിട്ഠാനോ തതോ ചുതോ സക്യരാജകുലേ പടിസന്ധിം ഗഹേത്വാ തത്ഥ മഹാസമ്പത്തിയാ പരിഹരിയമാനോ അനുക്കമേന ഭദ്രയോബ്ബനം അനുപാപുണി. ഇമസ്മിം അന്തരേ "സതോ സമ്പജാനോ ആനന്ദ ബോധിസത്തോ തുസിതാ കായാ ചവിത്വാ മാതുകുച്ഛിം ഓക്കമീ"തിആദീനം (മ॰ നി॰ ൩.൨൦൦) സുത്തപദാനഞ്ചേവ തേസം അട്ഠകഥായ ച വസേന വിത്ഥാരോ വേദിതബ്ബോ.

സോ തിണ്ണം ഉതൂനം അനുച്ഛവികേസു തീസു പാസാദേസു ദേവലോകസിരിം വിയ രജ്ജസിരിം അനുഭവമാനോ ഉയ്യാനകീളായ ഗമനസമയേ അനുക്കമേന ജിണ്ണബ്യാധിമതസങ്ഖാതേ തയോ ദേവദൂതേ ദിസ്വാ സഞ്ജാതസംവേഗോ നിവത്തിത്വാ ചതുത്ഥവാരേ പബ്ബജിതം ദിസ്വാ 'സാധു പബ്ബജ്ജാ'തി പബ്ബജ്ജായ രുചിം ഉപ്പാദേത്വാ ഉയ്യാനം ഗന്ത്വാ തത്ഥ ദിവസഭാഗം ഖേപേത്വാ മങ്ഗലപോക്ഖരണീതീരേ നിസിന്നോ കപ്പകവേസം ഗഹേത്വാ ആഗതേന വിസ്സകമ്മേന ദേവപുത്തേന അലങ്കതപടിയത്തോ രാഹുലഭദ്ദസ്സ ജാതസാസനം സുത്വാ പുത്തസിനേഹസ്സ ബലവഭാവം ഞത്വാ 'യാവ ഇദം ബന്ധനം ന വഡ്ഢതി താവദേവ നം ഛിന്ദിസ്സാമീ'തി ചിന്തേത്വാ സായം നഗരം പവിസന്തോ -

> "നിബ്ബുതാ നൂന സാ മാതാ, നിബ്ബുതോ നൂന സോ പിതാ;
> നിബ്ബുതാ നൂന സാ നാരീ, യസ്സായം ഈദിസോ പതീ"തി. (ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ ൨൭ അവിദൂരേനിദാനകഥാ; ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൩ സാരിപുത്തത്ഥേരവത്ഥു; അപ॰ അട്ഠ॰ ൧.അവിദൂരേനിദാനകഥാ; ജാ॰ അട്ഠ॰ ൧.അവിദൂരേനിദാനകഥാ);

കിസാഗോതമിയാ നാമ പിതുച്ഛാധീതായ ഭാസിതം ഇമം ഗാഥം സുത്വാ, 'അഹം ഇമായ നിബ്ബുതപദം സാവിതോ'തി ഗീവതോ സതസഹസ്സഗ്ഘനികം മുത്താഹാരം മുഞ്ചിത്വാ, തസ്സാ പേസേത്വാ, അത്തനോ ഭവനം പവിസിത്വാ, സിരിസയനേ നിസിന്നോ നിദ്ദാവസേന നാടകാനം വിപ്പകാരം ദിസ്വാ, നിബ്ബിന്നഹദയോ ഛന്നം ഉട്ഠാപേത്വാ, കണ്ഡകം ആഹരാപേത്വാ, കണ്ഡകം ആരുയ്ഹ, ഛന്നസഹായോവ ദസസഹസ്സിലോകധാതുദേവതാഹി കതപരിവാരോ മഹാഭിനിക്ഖമനം നിക്ഖമിത്വാ, തേനേവ രത്താവസേസേന തീണി മഹാരജ്ജാനി അതിക്കമ്മ അനോമാനദീതീരേ പബ്ബജിത്വാ, അനുക്കമേന രാജഗഹം ഗന്ത്വാ, തത്ഥ പിണ്ഡായ ചരിത്വാ, പണ്ഡവപബ്ബതപബ്ഭാരേ നിസിന്നോ മഗധരാജേന രജ്ജേന നിമന്തിയമാനോ തം പടിക്ഖിപിത്വാ, സബ്ബഞ്ഞുതം പത്വാ തസ്സ വിജിതം ആഗമനത്ഥായ തേന ഗഹിതപടിഞ്ഞോ , ആളാരഞ്ച ഉദകഞ്ച ഉപസങ്കമിത്വാ, തേസം സന്തികേ അധിഗതവിസേസേന അപരിതുട്ഠോ ഛബ്ബസ്സാനി മഹാപധാനം പദഹിത്വാ, വിസാഖാപുണ്ണമദിവസേ പാതോവ സേനാനിഗമേ സുജാതായ ദിന്നം പായാസം പരിഭുഞ്ജിത്വാ, നേരഞ്ജരായ നദിയാ സുവണ്ണപാതിം പവാഹേത്വാ, നേരഞ്ജരായ തീരേ മഹാവനസണ്ഡേ നാനാസമാപത്തീഹി ദിവസഭാഗം വീതിനാമേത്വാ, സായന്ഹസമയേ സോത്ഥിയേന ദിന്നം അട്ഠതിണമുട്ഠിം ഗഹേത്വാ, കാളേന നാഗരാജേന അഭിത്ഥുതഗുണോ ബോധിമണ്ഡം ആരുയ്ഹ തിണാനി സന്ഥരിത്വാ, 'ന താവിമം പല്ലങ്കം ഭിന്ദിസ്സാമി യാവ മേ ന അനുപാദായ ആസവേഹി ചിത്തം വിമുച്ചിസ്സതീ'തി പടിഞ്ഞം കത്വാ, പാചീനദിസാഭിമുഖോ നിസീദിത്വാ, സൂരിയേ അനത്ഥങ്ഗമിതേയേവ മാരബലം വിധമിത്വാ, പഠമയാമേ പുബ്ബേനിവാസഞാണം, മജ്ഝിമയാമേ ചുതൂപപാതഞാണം പത്വാ, പച്ഛിമയാമാവസാനേ ദസബലചതുവേസാരജ്ജാദിസബ്ബബുദ്ധഗുണപടിമണ്ഡിതം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം പടിവിജ്ഝന്തോയേവ ഇമം അഭിധമ്മനയസമുദ്ദം അധിഗഞ്ഛി. ഏവമസ്സ **അധിഗമനിദാനം** വേദിതബ്ബം.

ഏവം അധിഗതാഭിധമ്മോ ഏകപല്ലങ്കേന നിസിന്നസത്താഹം അനിമിസസത്താഹം ചങ്കമനസത്താഹഞ്ച അതിക്കമിത്വാ, ചതുത്ഥേ സത്താഹേ സയമ്ഭൂഞാണാധിഗമേന അധിഗതം അഭിധമ്മം വിചിനിത്വാ അപരാനിപി അജപാലമുചലിന്ദരാജായതനേസു തീണി സത്താഹാനി വീതിനാമേത്വാ, അട്ഠമേ സത്താഹേ അജപാലനിഗ്രോധരുക്ഖമൂലേ നിസിന്നോ ധമ്മഗമ്ഭീരതാപച്ചവേക്ഖണേന അപ്പോസ്സുക്കതം ആപജ്ജമാനോ ദസസഹസ്സിമഹാബ്രഹ്മപരിവാരേന സഹമ്പതിബ്രഹ്മുനാ ആയാചിതധമ്മദേസനോ ബുദ്ധചക്ഖുനാ ലോകം ഓലോകേത്വാ, ബ്രഹ്മുനോ അജ്ഝേസനം ആദായ "കസ്സ നു ഖോ അഹം പഠമം ധമ്മം ദേസേയ്യ'ന്തി ഓലോകേന്തോ ആളാരുദകാനം കാലങ്കതഭാവം ഞത്വാ, പഞ്ചവഗ്ഗിയാനം ഭിക്ഖൂനം ബഹൂപകാരതം അനുസ്സരിത്വാ, ഉട്ഠായാസനാ കാസിപുരം ഗച്ഛന്തോ അന്തരാമഗ്ഗേ ഉപകേന സദ്ധിം മന്തേത്വാ, ആസാള്ഹീപുണ്ണമദിവസേ ഇസിപതനേ മിഗദായേ പഞ്ചവഗ്ഗിയാനം ഭിക്ഖൂനം വസനട്ഠാനം പത്വാ,തേ അനനുച്ഛവികേന സമുദാചാരേന സമുദാചരന്തേ സഞ്ഞാപേത്വാ, ധമ്മചക്കം പവത്തേന്തോ അഞ്ഞാസികോണ്ഡഞ്ഞത്ഥേരപ്പമുഖാ അട്ഠാരസ ബ്രഹ്മകോടിയോ അമതപാനം പായേസി. ഏവം യാവ ധമ്മചക്കപ്പവത്തനാ **ദേസനാനിദാനം** വേദിതബ്ബം. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ. വിത്ഥാരോ പന സാട്ഠകഥാനം **അരിയപരിയേസന**(മ॰ നി॰ ൧.൨൭൪) **പബ്ബജ്ജസുത്താദീനം** (സു॰ നി॰ ൪൦൭ ആദയോ) വസേന വേദിതബ്ബോ.

ഏവം അധിഗമനിദാനദേസനാനിദാനസമ്പന്നസ്സ പനസ്സ അഭിധമ്മസ്സ അപരാനിപി ദൂരേനിദാനം, അവിദൂരേനിദാനം, സന്തികേനിദാനന്തി തീണി നിദാനാനി. തത്ഥ ദീപങ്കരപാദമൂലതോ പട്ഠായ യാവ തുസിതപുരാ **ദൂരേനിദാനം** വേദിതബ്ബം. തുസിതപുരതോ പട്ഠായ യാവ ബോധിമണ്ഡാ **അവിദൂരേനിദാനം**. 'ഏകം സമയം ഭഗവാ ദേവേസു വിഹരതി താവതിംസേസു പാരിച്ഛത്തകമൂലേ പണ്ഡുകമ്ബലസിലായം, തത്ഥ ഖോ ഭഗവാ ദേവാനം താവതിംസാനം അഭിധമ്മകഥം കഥേസീ'തി ഇദമസ്സ **സന്തികേനിദാനം**. അയം താവ നിദാനകഥാ.

നിദാനകഥാ നിട്ഠിതാ.

൫. ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡാ

തികമാതികാപദവണ്ണനാ

ഇദാനി

> ഇതി മേ ഭാസമാനസ്സ, അഭിധമ്മകഥം ഇമം;
> അവിക്ഖിത്താ നിസാമേഥ, ദുല്ലഭാ ഹി അയം കഥാതി.

ഏവം പടിഞ്ഞാതായ അഭിധമ്മകഥായ കഥനോകാസോ സമ്പത്തോ. തത്ഥ യസ്മാ അഭിധമ്മോ നാമ ധമ്മസങ്ഗണീആദീനി സത്തപ്പകരണാനി; ധമ്മസങ്ഗണീപി ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡാദീനം വസേന ചത്താരി കണ്ഡാനി; ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡമ്പി മാതികാപദഭാജനീയവസേന ദുവിധം; തത്ഥ മാതികാ ആദി; സാപി തികമാതികാ ദുകമാതികാതി ദുവിധാ; തത്ഥ തികമാതികാ ആദി; തികമാതികായപി കുസലത്തികം കുസലത്തികേപി കുസലാ ധമ്മാതി ഇദം പദം; തസ്മാ -

> ഇതോ പട്ഠായ ഗമ്ഭീരം, അഭിധമ്മകഥം ഇമം;
> വുച്ചമാനം നിസാമേഥ, ഏകഗ്ഗാ സാധു സാധവോതി.

൧. ''കുസലാ ധമ്മാ, അകുസലാ ധമ്മാ, അബ്യാകതാ ധമ്മാ''തി അയം താവ ആദിപദേന ലദ്ധനാമോ കുസലത്തികോ നാമ. ''സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ ധമ്മാ, ദുക്ഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ ധമ്മാ, അദുക്ഖമസുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ ധമ്മാ''തി അയം സബ്ബപദേഹി ലദ്ധനാമോ വേദനാത്തികോ നാമ. ഏവം ആദിപദവസേന വാ സബ്ബപദവസേന വാ സബ്ബേസമ്പി തികദുകാനം നാമം വേദിതബ്ബം . സബ്ബേവ ചേതേ പഞ്ചദസഹി പരിച്ഛേദേഹി വവത്ഥിതാ. തികാനഞ്ഹി ഏകോ പരിച്ഛേദോ, ദുകാനം ചതുദ്ദസ. ''ഹേതൂ ധമ്മാ, നഹേതൂ ധമ്മാ''തിആദയോ ഹി ഛ ദുകാ ഗന്ഥതോ ച അത്ഥതോ ച അഞ്ഞമഞ്ഞസമ്ബന്ധേന കണ്ണികാ വിയ ഘടാ വിയ ഹുത്വാ ഠിതത്താ 'ഹേതുഗോച്ഛകോ'തി വുച്ചതി. തതോ അപരേ ''സപ്പച്ചയാ ധമ്മാ അപ്പച്ചയാ ധമ്മാ''തിആദയോ സത്ത ദുകാ, അഞ്ഞമഞ്ഞം അസമ്ബന്ധാ, കേവലം ദുകസാമഞ്ഞതോ ഉച്ചിനിത്വാ ഉച്ചിനിത്വാ വിസും വിസും ഗോച്ഛകന്തരേ ഠപിതത്താ അഞ്ഞേഹി ച മഹന്തരദുകേഹി ചൂളകത്താ 'ചൂളന്തരദുകാ'തി വേദിതബ്ബാ. തതോ പരം ആസവദുകാദീനം ഛന്നം വസേന 'ആസവഗോച്ഛകോ' ; തഥാ സംയോജനദുകാദീനം വസേന 'സംയോജനഗോച്ഛകോ'; തഥാ ഗന്ഥഓഘയോഗനീവരണദുകാദീനം വസേന 'ഗന്ഥഓഘയോഗനീവരണഗോച്ഛകാ'; പരാമാസദുകാദീനം പഞ്ചന്നം വസേന 'പരാമാസഗോച്ഛകോ'തി. സബ്ബേപി സത്ത ഗോച്ഛകാ വേദിതബ്ബാ. തതോ പരം ''സാരമ്മണാ ധമ്മാ''തിആദയോ ചതുദ്ദസ ദുകാ 'മഹന്തരദുകാ' നാമ. തതോ ഉപാദാനദുകാദയോ ഛ ദുകാ 'ഉപാദാനഗോച്ഛകോ' നാമ. തതോ കിലേസദുകാദയോ അട്ഠ ദുകാ 'കിലേസഗോച്ഛകോ' നാമ. തതോ പരം ദസ്സനേനപഹാതബ്ബദുകാദയോ അട്ഠാരസ ദുകാ അഭിധമ്മമാതികായ പരിയോസാനേ ഠപിതത്താ 'പിട്ഠിദുകാ' നാമ. ''വിജ്ജാഭാഗിനോ ധമ്മാ അവിജ്ജാഭാഗിനോ ധമ്മാ''തിആദയോ പന ദ്വാചത്താലീസ ദുകാ 'സുത്തന്തികദുകാ' നാമ. ഏവം സബ്ബേപേതേ പഞ്ചദസഹി പരിച്ഛേദേഹി വവത്ഥിതാതി വേദിതബ്ബാ.

ഏവം വവത്ഥിതാ പനേതേ സപ്പദേസനിപ്പദേസവസേന ദ്വേ കോട്ഠാസാ ഹോന്തി. തേസു ഹി നവ തികാ ഏകസത്തതി ച ദുകാ സപ്പദേസാനം രൂപാരൂപധമ്മാനം പരിഗ്ഗഹിതത്താ സപ്പദേസാ നാമ. അവസേസാ തേരസ തികാ ഏകസത്തതി ച ദുകാ നിപ്പദേസാ നാമ. തത്ഥ തികേസു താവ വേദനാത്തികോ വിതക്കത്തികോ പീതിത്തികോ ഉപ്പന്നത്തികോ അതീതത്തികോ ചത്താരോ ആരമ്മണത്തികാതി ഇമേ നവ തികാ സപ്പദേസാ നാമ. ദുകേസു ഹേതുഗോച്ഛകാദീനം ഉപാദാനഗോച്ഛകപരിയോസാനാനം നവന്നം ഗോച്ഛകാനം പരിയോസാനേ തയോ തയോ ദുകാ, കിലേസഗോച്ഛകപരിയോസാനേ ചത്താരോ ദുകാ, ''ചിത്തസമ്പയുത്താ ധമ്മാ, ചിത്തവിപ്പയുത്താ ധമ്മാ''''ചിത്തസംസട്ഠാ ധമ്മാ, ചിത്തവിസംസട്ഠാ ധമ്മാ''തി ദ്വേ മഹന്തരദുകാ, സുത്തന്തികദുകേസു അധിവചനദുകം നിരുത്തിദുകം പഞ്ഞത്തിദുകം

നാമരൂപദുകന്തി ഇമേ ചത്താരോ ദുകേ ഠപേത്വാ അവസേസാ അട്ഠതിംസ ദുകാ ചാതി ഏതേ സപ്പദേസാ നാമ. വുത്താവസേസാ തികദുകാ സബ്ബേപി നിപ്പദേസാതി വേദിതബ്ബാ.

ഇദാനി **കുസലാ ധമ്മാ**തിആദീനം മാതികാപദാനം അയമനുപുബ്ബപദവണ്ണനാ - **'കുസല'**-സദ്ദോ താവ ആരോഗ്യഅനവജ്ജഛേകസുഖവിപാകേസു ദിസ്സതി. അയഞ്ഹി "കച്ചി നു ഭോതോ കുസലം, കച്ചി ഭോതോ അനാമയ"ന്തിആദീസു (ജാ॰ ൧.൧൫.൧൪൬; ൨.൨൦.൧൨൯) ആരോഗ്യേ ദിസ്സതി. "കതമോ പന, ഭന്തേ, കായസമാചാരോ കുസലോ? യോ ഖോ, മഹാരാജ, കായസമാചാരോ അനവജ്ജോ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൩൬൧) ച, "അപരം പന, ഭന്തേ, ഏതദാനുത്തരിയം യഥാ ഭഗവാ ധമ്മം ദേസേതി കുസലേസു ധമ്മേസൂ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൪൫) ച ഏവമാദീസു അനവജ്ജേ. "കുസലോ ത്വം രഥസ്സ അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനം" (മ॰ നി॰ ൨.൮൭), "കുസലാ നച്ചഗീതസ്സ സിക്ഖിതാ ചാതുരിത്ഥിയോ"തിആദീസു (ജാ॰ ൨.൨൨.൯൪) ഛേകേ. "കുസലാനം, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാനം സമാദാനഹേതു" (ദീ॰ നി॰ ൩.൮൦), "കുസലസ്സ കമ്മസ്സ കതത്താ ഉപചിതത്താ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൪൩൧) സുഖവിപാകേ. സ്വായമിധ ആരോഗ്യേപി അനവജ്ജേപി സുഖവിപാകേപി വത്തതി.

ധമ്മസദ്ദോ പനായം പരിയത്തിഹേതുഗുണനിസ്സത്തനിജ്ജീവതാദീസു ദിസ്സതി. അയഞ്ഹി "ധമ്മം പരിയാപുണാതി സുത്തം ഗേയ്യ"ന്തിആദീസു (അ॰ നി॰ ४.൧൦൨) പരിയത്തിയം ദിസ്സതി. "ഹേതുമ്ഹി ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ"തിആദീസു (വിഭ॰ ൭൨൦) ഹേതുമ്ഹി.

> "ന ഹി ധമ്മോ അധമ്മോ ച, ഉഭോ സമവിപാകിനോ;
> അധമ്മോ നിരയം നേതി, ധമ്മോ പാപേതി സുഗ്ഗതി"ന്തി. (ഥേരഗാ॰ ൩൦४; ജാ॰ ൧.൧൫.൩൮൬) -

ആദീസു ഗുണേ. "തസ്മിം ഖോ പന സമയേ ധമ്മാ ഹോന്തി" (ധ॰ സ॰ ൧൨൧), "ധമ്മേസു ധമ്മാനുപസ്സീ വിഹരതീ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൩) നിസ്സത്തനിജ്ജീവതായം. സ്വായമിധാപി നിസ്സത്തനിജ്ജീവതായമേവ വട്ടതി.

വചനത്ഥോ പനേത്ഥ - കുച്ഛിതേ പാപകേ ധമ്മേ സലയന്തി ചലയന്തി കമ്പേന്തി വിദ്ധംസേന്തീതി കുസലാ. കുച്ഛിതേന വാ ആകാരേന സയന്തീതി കുസാ. തേ അകുസലസങ്ഖാതേ കുസേ ലുനന്തി ഛിന്ദന്തീതി കുസലാ. കുച്ഛിതാനം വാ സാനതോ തനുകരണതോ ഓസാനകരണതോ ഞാണം കുസം നാമ. തേന കുസേന ലാതബ്ബാതി കുസലാ; ഗഹേതബ്ബാ പവത്തേതബ്ബാതി അത്ഥോ. യഥാ വാ കുസാ ഉഭയഭാഗഗതം ഹത്ഥപ്പദേസം ലുനന്തി, ഏവമിമേപി ഉപ്പന്നാനുപ്പന്നഭാവേന ഉഭയഭാഗഗതം കിലേസപക്ഖം ലുനന്തി. തസ്മാ കുസാ വിയ ലുനന്തീതിപി **കുസലാ**. അത്തനോ പന സഭാവം ധാരേന്തീതി **ധമ്മാ**. ധാരിയന്തി വാ പച്ചയേഹി, ധാരീയന്തി വാ യഥാസഭാവതോതി ധമ്മാ. ന കുസലാ **അകുസലാ**. മിത്തപടിപക്ഖാ അമിത്താ വിയ, ലോഭാദിപടിപക്ഖാ അലോഭാദയോ വിയ ച, കുസലപടിപക്ഖാതി അത്ഥോ. ന ബ്യാകതാതി **അബ്യാകതാ,** കുസലാകുസലഭാവേന അകഥിതാതി അത്ഥോ. തേസു പന അനവജ്ജസുഖവിപാകലക്ഖണാ കുസലാ, സാവജ്ജദുക്ഖവിപാകലക്ഖണാ അകുസലാ, അവിപാകലക്ഖണാ അബ്യാകതാ.

കിം പനേതാനി 'കുസലാ'തി വാ 'ധമ്മാ'തി വാതിആദീനി ഏകത്ഥാനി ഉദാഹു നാനത്ഥാനീതി? കിഞ്ചേത്ഥ? യദി താവ ഏകത്ഥാനി 'കുസലാ ധമ്മാ'തി ഇദം 'കുസലാകുസലാ'തിവുത്തസദിസം ഹോതി. അഥ നാനത്ഥാനി തികദുകാനം ഛക്കചതുക്കഭാവോ ആപജ്ജതി പദാനഞ്ച അസമ്ബന്ധോ.

യഥാ ഹി 'കുസലാ' 'രൂപം''ചക്ഖുമാ'തി വുത്തേ അത്ഥവസേന അഞ്ഞമഞ്ഞം അനോലോകേന്താനം പദാനം ന കോചി സമ്ബന്ധോ, ഏവമിധാപി പദാനം അസമ്ബന്ധോ ആപജ്ജതി. പുബ്ബാപരസമ്ബന്ധരഹിതാനി ച പദാനി നിപ്പയോജനാനി നാമ ഹോന്തി. യാപി ചേസാ പരതോ 'കതമേ ധമ്മാ കുസലാ'തി പുച്ഛാ, തായപി

സദ്ധിം വിരോധോ ആപജ്ജതി. നേവ ഹി ധമ്മാ കുസലാ; അഥ ച പനിദം വുച്ചതി - കതമേ ധമ്മാ 'കുസലാ'തി. അപരോ നയോ - യദി ഏതാനി ഏകത്ഥാനി, തിണ്ണം 'ധമ്മാനം' ഏകത്താ കുസലാദീനമ്പി ഏകത്തം ആപജ്ജതി. കുസലാദിപരാനഞ്ഹി തിണ്ണമ്പി 'ധമ്മാനം' ധമ്മഭാവേന ഏകത്തം. തസ്മാ ധമ്മത്തയേന സദ്ധിം അത്ഥതോ നിന്നാനത്ഥാനം കുസലാദീനമ്പി ഏകത്തം ആപജ്ജതി. 'യദേവ കുസലം, തം അകുസലം, തം അബ്യാകത'ന്തി. 'അഥാപി തിണ്ണം ധമ്മാനം ഏകത്തം ന സമ്പടിച്ഛഥ, അഞ്ഞോവ കുസലപരോ ധമ്മോ, അഞ്ഞോ അകുസലപരോ ധമ്മോ, അഞ്ഞോ അബ്യാകതപരോ ധമ്മോതി വദഥ, ഏവം സന്തേ ധമ്മോ നാമ ഭാവോ, ഭാവതോ ച അഞ്ഞോ അഭാവോതി കുസലപരാ ഭാവസങ്ഖാതാ ധമ്മാ അഞ്ഞോ അകുസലപരോ ധമ്മോ അഭാവോ സിയാ, തഥാ അബ്യാകതപരോ. തേഹി ച അഞ്ഞോ കുസലപരോപി. ഏവം അഭാവത്തം ആപന്നേഹി ധമ്മേഹി അനഞ്ഞേ കുസലാദയോപി അഭാവായേവ സിയു'ന്തി.

സബ്ബമേതം അകാരണം. കസ്മാ? യഥാനുമതിവോഹാരസിദ്ധിതോതി. വോഹാരോ ഹി യഥാ യഥാ അത്ഥേസു അനുമതോ സമ്പടിച്ഛിതോ തഥാ തഥേവ സിദ്ധോ. ന ചായം "കുസലാ ധമ്മാ"തിആദീസു കുസലപുബ്ബോ ധമ്മാഭിലാപോ ധമ്മപരോ ച കുസലാഭിലാപോ, യഥാ 'കുസലാ കുസലാ'തി ഏവം, അത്തനോ അത്ഥവിസേസാഭാവേന പണ്ഡിതേഹി സമ്പടിച്ഛിതോ; ന ച 'കുസലാ' 'രൂപം'ചക്ഖുമാസദ്ദാ വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞം അനോലോകിതത്ഥഭാവേന. 'കുസല'-സദ്ദോ പനേത്ഥ അനവജ്ജസുഖവിപാകസങ്ഖാതസ്സ അത്ഥസ്സ ജോതകഭാവേന സമ്പടിച്ഛിതോ, 'അകുസല'-സദ്ദോ സാവജ്ജദുക്ഖവിപാകത്ഥജോതകത്തേന, 'അബ്യാകത'-സദ്ദോ അവിപാകത്ഥജോതകത്തേന, 'ധമ്മ'-സദ്ദോ സഭാവധാരണാദിഅത്ഥജോതകത്തേന. സോ ഏതേസം അഞ്ഞതരാനന്തരേ വുച്ചമാനോ അത്തനോ അത്ഥസാമഞ്ഞം ദീപേതി. സബ്ബേവ ഹി ഏതേ സഭാവധാരണാദിനാ ലക്ഖണേന ധമ്മാ. കുസലാദിസദ്ദാ ചാപി ധമ്മസദ്ദസ്സ പുരതോ വുച്ചമാനാ അത്തനോ അത്തനോ അത്ഥവിസേസം തസ്സ ദീപേന്തി. ധമ്മോ ഹി കുസലോ വാ ഹോതി അകുസലോ വാ അബ്യാകതോ വാ. ഏവമേതേ വിസും വിസും വുച്ചമാനാ അത്തനോ അത്തനോ അത്ഥമത്തദീപകത്തേന സമ്പടിച്ഛിതാ. ധമ്മസദ്ദേന സഹ വുച്ചമാനാ അത്തനോ അത്തനോ അത്ഥസാമഞ്ഞം അത്ഥവിസേസം വാ ദീപകത്തേന ലോകേ പണ്ഡിതേഹി സമ്പടിച്ഛിതാ. തസ്മാ യദേതമേത്ഥ ഏകത്ഥനാനാത്ഥതം വികപ്പേത്വാ ദോസാരോപനകാരണം വുത്തം സബ്ബമേതം അകാരണം. അയം താവ കുസലത്തികസ്സ അനുപുബ്ബപദവണ്ണനാ. ഇമിനാവ നയേന സേസതികദുകാനമ്പി നയോ വേദിതബ്ബോ. ഇതോ പരം പന വിസേസമത്തമേവ വക്ഖാമ.

൨. **സുഖായ വേദനായാ**തിആദീസു 'സുഖ'-സദ്ദോ താവ സുഖവേദനാസുഖമൂലസുഖാരമ്മണസുഖഹേതുസുഖപച്ചയട്ഠാനഅബ്യാബജ്ഝനിബ്ബാനാദീസു ദിസ്സതി. അയഞ്ഹി "സുഖസ്സ ച പഹാനാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൩൨) സുഖവേദനായം ദിസ്സതി. "സുഖോ ബുദ്ധാനം ഉപ്പാദോ" (ധ॰ പ॰ ൧൯൪), "സുഖാ വിരാഗതാ ലോകേ"തിആദീസു (ഉദാ॰ ൧൧; മഹാവ॰ ൫) സുഖമൂലേ "യസ്മാ ച ഖോ, മഹാലി, രൂപം സുഖം സുഖാനുപതിതം സുഖാവക്കന്ത"ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൩.൬൦) സുഖാരമ്മണേ. "സുഖസ്സേതം, ഭിക്ഖവേ, അധിവചനം യദിദം പുഞ്ഞാനീ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൭.൬൨) സുഖഹേതുമ്ഹി. "യാവഞ്ചിദം, ഭിക്ഖവേ, ന സുകരം അക്ഖാനേന പാപുണിതും യാവ സുഖാ സഗ്ഗാ" (മ॰ നി॰ ൩.൨൫൫), "ന തേ സുഖം പജാനന്തി യേ ന പസ്സന്തി നന്ദന"ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൧൧) സുഖപച്ചയട്ഠാനേ. "ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരാ ഏതേ ധമ്മാ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൮൨) അബ്യാബജ്ഝേ. "നിബ്ബാനം പരമം സുഖ"ന്തിആദിസു (ധ॰ പ॰ ൨൦൩-൨൦൪) നിബ്ബാനേ. ഇധ പനായം സുഖവേദനായമേവ ദട്ഠബ്ബോ. **'വേദനാ'**-സദ്ദോ "വിദിതാ വേദനാ ഉപ്പജ്ജന്തീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൨൦൮) വേദയിതസ്മിംയേവ വത്തതി.

'ദുക്ഖ'-സദ്ദോ ദുക്ഖവേദനാദുക്ഖവത്ഥുദുക്ഖാരമ്മണദുക്ഖപച്ചയദുക്ഖപച്ചയട്ഠാനാദീസു ദിസ്സതി.

അയഞ്ഹി "ദുക്ഖസ്സ ച പഹാനാ"തിആദീസു ദുക്ഖവേദനായം ദിസ്സതി. "ജാതിപി ദുക്ഖാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൮൭; വിഭ॰ ൧൯൦) ദുക്ഖവത്ഥുസ്മിം. "യസ്മാ ച ഖോ, മഹാലി, രൂപം ദുക്ഖം ദുക്ഖാനുപതിതം ദുക്ഖാവക്കന്ത"ന്തിആദീസു ദുക്ഖാരമ്മണേ. "ദുക്ഖോ പാപസ്സ ഉച്ചയോ"തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൧൧൭) ദുക്ഖപച്ചയേ. "യാവഞ്ചിദം, ഭിക്ഖവേ, ന സുകരം അക്ഖാനേന പാപുണിതും യാവ ദുക്ഖാ നിരയാ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൨൫൦) ദുക്ഖപച്ചയട്ഠാനേ. ഇധ പനായം ദുക്ഖവേദനായമേവ ദട്ഠബ്ബോ.

വചനത്ഥോ പനേത്ഥ - സുഖയതീതി സുഖാ. ദുക്ഖയതീതി **ദുക്ഖാ**. ന ദുക്ഖാ ന സുഖാതി അദുക്ഖമസുഖാ. 'മ-കാരോ പദസന്ധിവസേന വുത്തോ. സബ്ബാപി ആരമ്മണരസം വേദയന്തി അനുഭവന്തീതി **വേദനാ**. താസു ഇട്ഠാനുഭവനലക്ഖണാ സുഖാ, അനിട്ഠാനുഭവനലക്ഖണാ ദുക്ഖാ, ഉഭയവിപരീതാനുഭവനലക്ഖണാ അദുക്ഖമസുഖാ. യോപനായം തീസുപി പദേസു 'സമ്പയുത്ത'-സദ്ദോ, തസ്സത്ഥോ - സമം പകാരേഹി യുത്താതി സമ്പയുത്താ. കതരേഹി പകാരേഹീതി? ഏകുപ്പാദതാദീഹി. "നത്ഥി കേചി ധമ്മാ കേഹിചി ധമ്മേഹി സമ്പയുത്താതി? ആമന്താ"തി ഹി ഇമസ്സ പഞ്ഹസ്സ പടിക്ഖേപേ "നനു അത്ഥി കേചി ധമ്മാ കേഹിചി ധമ്മേഹി സഹഗതാ സഹജാതാ സംസട്ഠാ ഏകുപ്പാദാ ഏകനിരോധാ ഏകവത്ഥുകാ ഏകാരമ്മണാ"തി (കഥാ॰ ൪൭൩) ഏവം ഏകുപ്പാദതാദീനം വസേന സമ്പയോഗത്ഥോ വുത്തോ. ഇതി ഇമേഹി ഏകുപ്പാദതാദീഹി സമം പകാരേഹി യുത്താതി **സമ്പയുത്താ**.

൩. വിപാകത്തികേ അഞ്ഞമഞ്ഞവിസിട്ഠാനം കുസലാകുസലാനം പാകാതി **വിപാകാ**. വിപക്കഭാവമാപന്നാനം അരൂപധമ്മാനമേതം അധിവചനം. **വിപാകധമ്മധമ്മാ**തി വിപാകസഭാവധമ്മാ. യഥാ ജാതിജരാസഭാവാ ജാതിജരാപകതികാ സത്താ ജാതിധമ്മാ ജരാധമ്മാതി വുച്ചന്തി ഏവം വിപാകജനകട്ഠേന വിപാകസഭാവാ വിപാകപകതികാ ധമ്മാതി അത്ഥോ. തതിയപദം ഉഭയസഭാവപടിക്ഖേപവസേന വുത്തം.

൪. ഉപാദിന്നുപാദാനിയത്തികേ ആരമ്മണകരണവസേന തണ്ഹാദിട്ഠീഹി ഉപേതേന കമ്മുനാ ആദിന്നാ, ഫലഭാവേന ഗഹിതാതി **ഉപാദിന്നാ**. ആരമ്മണഭാവം ഉപഗന്ത്വാ ഉപാദാനസമ്ബന്ധേന ഉപാദാനാനം ഹിതാതി **ഉപാദാനിയാ**. ഉപാദാനസ്സ ആരമ്മണപച്ചയഭൂതാനമേതം അധിവചനം. ഉപാദിണ്ണാ ച തേ ഉപാദാനിയാ ചാതി **ഉപാദിണ്ണുപാദാനിയാ;** സാസവകമ്മനിബ്ബത്താനം രൂപാരൂപധമ്മാനമേതം അധിവചനം. ഇതി ഇമിനാ നയേന സേസപദദ്വയേപി പടിസേധസഹിതോ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൫. സംകിലിട്ഠസംകിലേസികത്തികേ സംകിലേസേതീതി സംകിലേസോ, വിബാധതി, ഉപതാപേതി ചാതി അത്ഥോ. സംകിലേസേന സമന്നാഗതാതി **സംകിലിട്ഠാ**. അത്താനം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തനേന സംകിലേസം അരഹന്തി , സംകിലേസേ വാ നിയുത്താ, തസ്സ ആരമ്മണഭാവാനതിക്കമനതോതി **സംകിലേസികാ**. സംകിലേസസ്സ ആരമ്മണപച്ചയഭൂതാനമേതം അധിവചനം. സംകിലിട്ഠാ ച തേ സംകിലേസികാ ചാതി **സംകിലിട്ഠസംകിലേസികാ**. സേസപദദ്വയമ്പി പുരിമത്തികേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

൬. വിതക്കത്തികേ സമ്പയോഗവസേന വത്തമാനേന സഹ വിതക്കേന **സവിതക്കാ**. സഹ വിചാരേന **സവിചാരാ**. സവിതക്കാ ച തേ സവിചാരാ ചാതി **സവിതക്കസവിചാരാ**. ഉഭയരഹിതാ **അവിതക്കഅവിചാരാ**. വിതക്കവിചാരേസു വിചാരോവ മത്താ, പമാണം, ഏതേസന്തി വിചാരമത്താ. വിചാരതോ ഉത്തരി വിതക്കേന സദ്ധിം സമ്പയോഗം ന ഗച്ഛന്തീതി അത്ഥോ. അവിതക്കാ ച തേ വിചാരമത്താ ചാതി **അവിതക്കവിചാരമത്താ**.

൭. പീതിത്തികേ പീതിയാ സഹ ഏകുപ്പാദാദിഭാവം ഗതാതി **പീതിസഹഗതാ,** പീതിസമ്പയുത്താതി അത്ഥോ. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. **ഉപേക്ഖാ**തി ചേത്ഥ അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ വുത്താ. സാ ഹി സുഖദുക്ഖാകാരപ്പവത്തിം ഉപേക്ഖതി, മജ്ഝത്താകാരസണ്ഠിതത്താ തേനാകാരേന പവത്തതീതി **ഉപേക്ഖാ**. ഇതി

വേദനാത്തികതോ പദദ്വയമേവ ഗഹേത്വാ നിപ്പീതികസ്സ സുഖസ്സ സപ്പീതികസുഖതോ വിസേസദസ്സനവസേന അയം തികോ വുത്തോ.

൮. **ദസ്സനത്തികേ ദസ്സനേനാ**തി സോതാപത്തിമഗ്ഗേന. സോ ഹി പഠമം നിബ്ബാനം ദസ്സനതോ **ദസ്സന**ന്തി വുത്തോ. ഗോത്രഭു പന കിഞ്ചാപി പഠമതരം പസ്സതി, യഥാ പന രഞ്ഞോ സന്തികം കേനചിദേവ കരണീയേന ആഗതോ പുരിസോ ദൂരതോവ രഥികായ ചരന്തം ഹത്ഥിക്ഖന്ധഗതം രാജാനം ദിസ്വാപി ‘ദിട്ഠോ തേ രാജാ’തി പുട്ഠോ ദിസ്വാപി കത്തബ്ബകിച്ചസ്സ അകതത്താ ‘ന പസ്സാമീ’തി ആഹ. ഏവമേവ നിബ്ബാനം ദിസ്വാപി കത്തബ്ബസ്സ കിലേസപ്പഹാനസ്സാഭാവാ ന ദസ്സനന്തി വുച്ചതി. തഞ്ഹി ഞാണം മഗ്ഗസ്സ ആവജ്ജനട്ഠാനേ തിട്ഠതി. **ഭാവനായാ**തി **സേസമഗ്ഗത്തയേന**. സേസമഗ്ഗത്തയഞ്ഹി പഠമമഗ്ഗേന ദിട്ഠസ്മിംയേവ ധമ്മേ ഭാവനാവസേന ഉപ്പജ്ജതി, അദിട്ഠംപുബ്ബം കിഞ്ചി ന പസ്സതി, തസ്മാ ഭാവനാതി വുച്ചതി. തതിയപദം ഉഭയപടിക്ഖേപവസേന വുത്തം.

൯. **തദനന്തരത്തികേ** ദസ്സനേന പഹാതബ്ബോ ഹേതു ഏതേസന്തി **ദസ്സനേന പഹാതബ്ബഹേതുകാ**. ദുതിയപദേപി ഏസേവ നയോ. തതിയപദേ നേവ ദസ്സനേന ന ഭാവനായ പഹാതബ്ബോ ഹേതു ഏതേസന്തി ഏവമത്ഥം അഗ്ഗഹേത്വാ നേവ ദസ്സനേന ന ഭാവനായ പഹാതബ്ബോ ഹേതു ഏതേസം അത്ഥീതി ഏവമത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ . ഇതരഥാ ഹി അഹേതുകാനം അഗ്ഗഹണം ഭവേയ്യ; ഹേതുയേവ ഹി തേസം നത്ഥി യോ ദസ്സനഭാവനാഹി പഹാതബ്ബോ സിയാ. സഹേതുകേസുപി ഹേതുവജ്ജാനം പഹാനം ആപജ്ജതി, ന ഹേതൂനം; ഹേതുയേവ ഹി ഏതേസം ‘നേവ ദസ്സനേന ന ഭാവനായ പഹാതബ്ബോ’തി വുത്തോ, ന തേ ധമ്മാ. ഉഭയമ്പി ചേതം അനധിപ്പേതം. തസ്മാ നേവ ദസ്സനേന ന ഭാവനായ പഹാതബ്ബോ ഹേതു ഏതേസം അത്ഥീതി **നേവദസ്സനേന നഭാവനായ പഹാതബ്ബഹേതുകാ**തി അയമത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ.

൧൦. **ആചയഗാമിത്തികേ** കമ്മകിലേസേഹി ആചിയതീതി ആചയോ. പടിസന്ധിചുതിഗതിപ്പവത്താനം ഏതം നാമം. തസ്സ കാരണം ഹുത്വാ നിപ്ഫാദനകഭാവേന തം ആചയം ഗച്ഛന്തി, യസ്സ വാ പവത്തന്തി തം പുഗ്ഗലം യഥാവുത്തമേവ ആചയം ഗമേന്തീതിപി **ആചയഗാമിനോ;** സാസവകുസലാകുസലാനം ഏതം അധിവചനം. തതോ ഏവ ആചയസങ്ഖാതാ ചയാ അപേതത്താ, നിബ്ബാനം അപേതം ചയാതി അപചയോ. തം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തനതോ അപചയം ഗച്ഛന്തീതി **അപചയഗാമിനോ;** അരിയമഗ്ഗാനമേതം അധിവചനം. അപിച പാകാരം ഇട്ഠകവഡ്ഢകീ വിയ പവത്തം ആചിനന്താ ഗച്ഛന്തീതി ആചയഗാമിനോ. തേന ചിതം ചിതം ഇട്ഠകം വിദ്ധംസയമാനോ പുരിസോ വിയ തദേവ പവത്തം അപചിനന്താ ഗച്ഛന്തീതി അപചയഗാമിനോ. തതിയപദം ഉഭയപടിക്ഖേപേന വുത്തം.

൧൧. **സേക്ഖത്തികേ** തീസു സിക്ഖാസു ജാതാതി **സേക്ഖാ**. സത്തന്നം സേക്ഖാനം ഏതേതിപി **സേക്ഖാ**. അപരിയോസിതസിക്ഖത്താ സയമേവ സിക്ഖന്തീതിപി **സേക്ഖാ** . ഉപരി സിക്ഖിതബ്ബാഭാവതോ ന സേക്ഖാതി **അസേക്ഖാ**. വുഡ്ഢിപ്പത്താ വാ സേക്ഖാതിപി അസേക്ഖാ. അരഹത്തഫലധമ്മാനം ഏതം അധിവചനം. തതിയപദം ഉഭയപടിക്ഖേപേന വുത്തം.

൧൨. **പരിത്തത്തികേ** സമന്തതോ ഖണ്ഡിതത്താ അപ്പമത്തകം പരിത്തന്തി വുച്ചതി; ‘പരിത്തം ഗോമയപിണ്ഡ’ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൩.൯൬) വിയ. ഇമേപി അപ്പാനുഭാവതായ പരിത്താ വിയാതി **പരിത്താ;** കാമാവചരധമ്മാനമേതം അധിവചനം. കിലേസവിക്ഖമ്ഭനസമത്ഥതായ വിപുലഫലതായ ദീഘസന്താനതായ ച മഹന്തഭാവം ഗതാ, മഹന്തേഹി വാ ഉളാരച്ഛന്ദവീരിയചിത്തപഞ്ഞേഹി ഗതാ പടിപന്നാതിപി **മഹഗ്ഗതാ**. പമാണകരാ ധമ്മാ രാഗാദയോ പമാണം നാമ. ആരമ്മണതോ വാ സമ്പയോഗതോ വാ നത്ഥി ഏതേസം പമാണം, പമാണസ്സ ച പടിപക്ഖാതി **അപ്പമാണാ**.

൧൩. **പരിത്താരമ്മണത്തികേ** പരിത്തം ആരമ്മണം ഏതേസന്തി **പരിത്താരമ്മണാ**. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ.

൧൪. ഹീനത്തികേ ഹീനാതി ലാമകാ അകുസലാ ധമ്മാ. ഹീനപ്പണീതാനം മജ്ഝേ ഭവാതി **മജ്ഝിമാ**. അവസേസാ തേഭൂമകാ ധമ്മാ ഉത്തമട്ഠേന അതപ്പകട്ഠേന ച **പണീതാ;** ലോകുത്തരാ ധമ്മാ.

൧൫. മിച്ഛത്തത്തികേ 'ഹിതസുഖാവഹാ മേ ഭവിസ്സന്തീ'തി ഏവം ആസീസിതാപി തഥാ അഭാവതോ, 'അസുഭാദീസുയേവ സുഭ'ന്തിആദി വിപരീതപ്പവത്തിതോ ച മിച്ഛാസഭാവാതി **മിച്ഛത്താ;** വിപാകദാനേ സതി ഖന്ധഭേദാനന്തരമേവ വിപാകദാനതോ **നിയതാ;** മിച്ഛത്താ ച തേ നിയതാ ചാതി **മിച്ഛത്തനിയതാ**. വുത്തവിപരീതേന അത്ഥേന സമ്മാസഭാവാതി **സമ്മത്താ;** സമ്മത്താ ച തേ നിയതാ ച അനന്തരമേവ ഫലദാനേനാതി **സമ്മത്തനിയതാ**. ഉഭയഥാപി ന നിയതാതി **അനിയതാ**.

൧൬. മഗ്ഗാരമ്മണത്തികേ നിബ്ബാനം മഗ്ഗതി, ഗവേസതി, കിലേസേ വാ മാരേന്തോ ഗച്ഛതീതി മഗ്ഗോ. മഗ്ഗോ ആരമ്മണം ഏതേസന്തി **മഗ്ഗാരമ്മണാ**. അട്ഠങ്ഗികോപി മഗ്ഗോ പച്ചയട്ഠേന ഏതേസം ഹേതൂതി **മഗ്ഗഹേതുകാ**. മഗ്ഗസമ്പയുത്താ വാ ഹേതൂ മഗ്ഗേ വാ ഹേതൂതി മഗ്ഗഹേതൂ. തേ ഏതേസം ഹേതൂതിപി മഗ്ഗഹേതുകാ. സമ്മാദിട്ഠി സയം മഗ്ഗോ ചേവ ഹേതു ച. ഇതി മഗ്ഗോ ഹേതു ഏതേസന്തിപി മഗ്ഗഹേതുകാ. അഭിഭവിത്വാ പവത്തനട്ഠേന മഗ്ഗോ അധിപതി ഏതേസന്തി **മഗ്ഗാധിപതിനോ**.

൧൭. ഉപ്പന്നത്തികേ ഉപ്പാദതോ പട്ഠായ യാവ ഭങ്ഗാ ഉദ്ധം പന്നാ ഗതാ പവത്താതി **ഉപ്പന്നാ**. ന ഉപ്പന്നാതി **അനുപ്പന്നാ**. പരിനിട്ഠിതകാരണേകദേസത്താ അവസ്സം ഉപ്പജ്ജിസ്സന്തീതി **ഉപ്പാദിനോ**.

൧൮. അതീതത്തികേ അത്തനോ സഭാവം ഉപ്പാദാദിക്ഖണം വാ പത്വാ അതിക്കന്താതി **അതീതാ**. തദുഭയമ്പി ന ആഗതാതി **അനാഗതാ**. തം തം കാരണം പടിച്ച ഉപ്പന്നാതി **പച്ചുപ്പന്നാ**.

൧൯. അനന്തരത്തികേ അതീതം ആരമ്മണം ഏതേസന്തി **അതീതാരമ്മണാ**. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ.

൨൦. അജ്ഝത്തത്തികേ 'ഏവം പവത്തമാനാ മയം അത്താ'തി ഗഹണം, 'ഗമിസ്സാമാ'തി ഇമിനാ വിയ അധിപ്പായേന അത്താനം അധികാരം കത്വാ പവത്താതി **അജ്ഝത്താ**. 'അജ്ഝത്ത'-സദ്ദോ പനായം ഗോചരജ്ഝത്തേ നിയകജ്ഝത്തേ അജ്ഝത്തജ്ഝത്തേ വിസയജ്ഝത്തേതി ചതൂസു അത്ഥേസു ദിസ്സതി. "തേനാനന്ദ, ഭിക്ഖുനാ തസ്മിംയേവ പുരിമസ്മിം സമാധിനിമിത്തേ അജ്ഝത്തമേവ ചിത്തം സണ്ഠപേതബ്ബം" (മ॰ നി॰ ൩.൧൮൮), "അജ്ഝത്തരതോ സമാഹിതോ"തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൩൬൨) ഹി അയം ഗോചരജ്ഝത്തേ ദിസ്സതി. "അജ്ഝത്തം സമ്പസാദനം" (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൨൮; ധ॰ സ॰ ൧൬൧), "അജ്ഝത്തം വാ ധമ്മേസു ധമ്മാനുപസ്സീ വിഹരതീ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൩) നിയകജ്ഝത്തേ. "ഛ അജ്ഝത്തികാനി ആയതനാനീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൩൦൪) അജ്ഝത്തജ്ഝത്തേ. "അയം ഖോ പനാനന്ദ, വിഹാരോ തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധോ യദിദം സബ്ബനിമിത്താനം അമനസികാരാ അജ്ഝത്തം സുഞ്ഞതം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൧൮൭) വിസയജ്ഝത്തേ; ഇസ്സരിയട്ഠാനേതി അത്ഥോ. ഫലസമാപത്തി ഹി ബുദ്ധാനം ഇസ്സരിയട്ഠാനം നാമ. ഇധ പന നിയകജ്ഝത്തേ അധിപ്പേതോ. തസ്മാ അത്തനോ സന്താനേ പവത്താ പാടിപുഗ്ഗലികാ ധമ്മാ അജ്ഝത്താതി വേദിതബ്ബാ. തതോ ബാഹിരഭൂതാ പന ഇന്ദ്രിയബദ്ധാ വാ അനിന്ദ്രിയബദ്ധാ വാ **ബഹിദ്ധാ** നാമ. തതിയപദം തദുഭയവസേന വുത്തം.

൨൧. അനന്തരത്തികോ തേയേവ തിപ്പകാരേപി ധമ്മേ ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തനവസേന വുത്തോ.

൨൨. സനിദസ്സനത്തികേ ദട്ഠബ്ബഭാവസങ്ഖാതേന സഹ നിദസ്സനേനാതി സനിദസ്സനാ. പടിഹനനഭാവസങ്ഖാതേന സഹ പടിഘേനാതി സപ്പടിഘാ. സനിദസ്സനാ ച തേ

സപ്പടിഘാ ചാതി **സനിദസ്സനസപ്പടിഘാ**. നത്ഥി ഏതേസം ദട്ഠബ്ബഭാവസങ്ഖാതം നിദസ്സനന്തി അനിദസ്സനാ. അനിദസ്സനാ ച തേ വുത്തനയേനേവ സപ്പടിഘാ ചാതി **അനിദസ്സനസപ്പടിഘാ**. തതിയപദം ഉഭയപടിക്ഖേപേന വുത്തം. അയം താവ തികമാതികായ അനുപുബ്ബപദവണ്ണനാ.

തികമാതികാപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുകമാതികാപദവണ്ണനാ

൧-൬. ദുകമാതികായം പന തികേസു അനാഗതപദവണ്ണനംയേവ കരിസ്സാമ. **ഹേതുഗോച്ഛകേ** താവ **ഹേതുധമ്മാ**തി മൂലട്ഠേന ഹേതുസങ്ഖാതാ ധമ്മാ. ഹേതൂ ധമ്മാതിപി പാഠോ. **ന ഹേതൂ**തി തേസംയേവ പടിക്ഖേപവചനം. സമ്പയോഗതോ പവത്തേന സഹ ഹേതുനാതി **സഹേതുകാ**. തഥേവ പവത്തോ നത്ഥി ഏതേസം ഹേതൂതി **അഹേതുകാ**. ഏകുപ്പാദാദിതായ ഹേതുനാ സമ്പയുത്താതി **ഹേതുസമ്പയുത്താ**. ഹേതുനാ വിപ്പയുത്താതി **ഹേതുവിപ്പയുത്താ**. ഇമേസം ദ്വിന്നമ്പി ദുകാനം കിഞ്ചാപി അത്ഥതോ നാനത്തം നത്ഥി, ദേസനാവിലാസേന പന തഥാ ബുജ്ഝന്താനം വാ പുഗ്ഗലാനം അജ്ഝാസയവസേന വുത്താ. തതോ പരം പഠമദുകം ദുതിയതതിയേഹി സദ്ധിം യോജേത്വാ തേസം 'ഹേതൂ ന ഹേതൂ'തിആദീനം പദാനം വസേന യഥാസമ്ഭവതോ അപരേപി തയോ ദുകാ വുത്താ. തത്ഥ യഥേവ 'ഹേതൂ ചേവ ധമ്മാ സഹേതുകാ ചാ'തി ഏതം സമ്ഭവതി, തഥാ 'ഹേതൂ ചേവ ധമ്മാ അഹേതുകാ ചാ'തി ഇദമ്പി. യഥാ ച 'സഹേതുകാ ചേവ ധമ്മാ ന ച ഹേതൂ'തി ഏതം സമ്ഭവതി, തഥാ 'അഹേതുകാ ചേവ ധമ്മാ ന ച ഹേതൂ'തി ഇദമ്പി. ഹേതുസമ്പയുത്തദുകേന സദ്ധിം യോജനായപി ഏസേവ നയോ.

തത്ര യദേതം 'ന ഹേതൂ ധമ്മാ സഹേതുകാപി അഹേതുകാപീ'തി സിദ്ധേ, 'ന ഹേതൂ ഖോ പന ധമ്മാ'തി അതിരിത്തം 'ഖോ പനാ'തി പദം വുത്തം, തസ്സ വസേന അയം അതിരേകത്ഥോ സങ്ഗഹിതോതി വേദിതബ്ബോ. കഥം? ന കേവലം 'ന ഹേതു ധമ്മാ അഥ ഖോ അഞ്ഞേപി ന ച സഹേതുകാപി അഹേതുകാപി ഇച്ചേവ, അഥ ഖോ അഞ്ഞഥാപീതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥേവ ഹി 'ന ഹേതൂ ധമ്മാ സഹേതുകാപി അഹേതുകാപി', ഏവം 'ഹേതൂ ധമ്മാ സഹേതുകാപി അഹേതുകാപി'. യഥാ ച 'ന ഹേതൂ ധമ്മാ സഹേതുകാപി അഹേതുകാപി', ഏവം 'ന ഹേതൂ ധമ്മാ ഹേതുസമ്പയുത്താപി ഹേതുവിപ്പയുത്താപീ'തി.

൭-൧൩. ചൂളന്തരദുകേസു അത്തനോ നിപ്ഫാദകേന സഹ പച്ചയേനാതി **സപ്പച്ചയാ**. നത്ഥി ഏതേസം ഉപ്പാദേ വാ ഠിതിയം വാ പച്ചയോതി **അപ്പച്ചയാ**. പച്ചയേഹി സമാഗന്ത്വാ കതാതി **സങ്ഖതാ**. ന സങ്ഖതാതി **അസങ്ഖതാ**. അവിനിബ്ഭോഗവസേന രൂപം ഏതേസം അത്ഥീതി **രൂപിനോ**. തഥാവിധം നത്ഥി ഏതേസം രൂപന്തി **അരൂപിനോ**. രുപ്പനലക്ഖണം വാ രൂപം; തം ഏതേസം അത്ഥീതി **രൂപിനോ**. ന രൂപിനോ അരൂപിനോ. **ലോകിയാ ധമ്മാ**തി **ലോകോ** വുച്ചതി ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന വട്ടം; തസ്മിം പരിയാപന്നഭാവേന ലോകേ നിയുത്താതി **ലോകിയാ**. തതോ ഉത്തിണ്ണാതി ഉത്തരാ; ലോകേ അപരിയാപന്നഭാവേന ലോകതോ ഉത്തരാതി **ലോകുത്തരാ. കേനചി വിഞ്ഞേയ്യാ**തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീസു കേനചി ഏകേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന വാ സോതവിഞ്ഞാണേന വാ വിജാനിതബ്ബാ. **കേനചി ന വിഞ്ഞേയ്യാ**തി തേനേവ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന വാ സോതവിഞ്ഞാണേന വാ ന വിജാനിതബ്ബാ. ഏവം സന്തേ ദ്വിന്നമ്പി പദാനം അത്ഥനാനത്തതോ ദുകോ ഹോതി.

൧൪-൧൯. ആസവഗോച്ഛകേ ആസവന്തീതി **ആസവാ**. ചക്ഖുതോപി...പേ॰... മനതോപി സന്ദന്തി പവത്തന്തീതി വുത്തം ഹോതി. ധമ്മതോ യാവ ഗോത്രഭും, ഓകാസതോ യാവ ഭവഗ്ഗം സവന്തീതി വാ **ആസവാ**. ഏതേ ധമ്മേ ഏതഞ്ച

ഓകാസം അന്തോകരിത്വാ പവത്തന്തീതി അത്ഥോ. അന്തോകരണത്ഥോ ഹി അയം **'ആ'**കാരോ. ചിരപാരിവാസിയട്ഠേന മദിരാദയോ ആസവാ. ആസവാ വിയാതിപി **ആസവാ**. ലോകസ്മിഞ്ഹി ചിരപാരിവാസികാ മദിരാദയോ ആസവാതി വുച്ചന്തി. യദി ച ചിരപാരിവാസിയട്ഠേന ആസവാ, ഏതേയേവ ഭവിതുമരഹന്തി. വുത്തഞ്ഹേതം - "പുരിമാ, ഭിക്ഖവേ, കോടി ന പഞ്ഞായതി അവിജ്ജായ, ഇതോ പുബ്ബേ അവിജ്ജാ നാഹോസീ"തിആദി (അം॰ നി॰ ൧൦.൬൧). ആയതം വാ സംസാരദുക്ഖം സവന്തി പസവന്തീതിപി **ആസവാ**. തതോ അഞ്ഞേ **നോ ആസവാ** നാമ. അത്താനം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തേഹി സഹ ആസവേഹീതി **സാസവാ**. ഏവം പവത്തമാനാ നത്ഥി ഏതേസം ആസവാതി **അനാസവാ**. സേസം ഹേതുഗോച്ഛകേ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം. അയം പന വിസേസോ - യഥാ തത്ഥ 'ന ഹേതൂ ഖോ പന ധമ്മാ സഹേതുകാപി അഹേതുകാപീതി അയം ഓസാനദുകോ പഠമദുകസ്സ ദുതിയപദം ആദിമ്ഹി ഠപേത്വാ വുത്തോ, ഏവം ഇധ 'നോ ആസവാ ഖോ പന ധമ്മാ സാസവാപി അനാസവാപീ'തി ന വുത്തോ. കിഞ്ചാപി ന വുത്തോ, അഥ ഖോ അയഞ്ച അഞ്ഞോ ച ഭേദോ തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

൨൦-൨൫. സംയോജനഗോച്ഛകേ യസ്സ സംവിജ്ജന്തി, തം പുഗ്ഗലം വട്ടസ്മിം സംയോജേന്തി ബന്ധന്തീതി **സംയോജനാ**. തതോ അഞ്ഞേ **നോ സംയോജനാ** നാമ. ആരമ്മണഭാവം ഉപഗന്ത്വാ സംയോജനസമ്ബന്ധനേ സംയോജനാനം ഹിതാതി **സംയോജനിയാ**. സംയോജനസ്സ ആരമ്മണപച്ചയഭൂതാനം ഏതം അധിവചനം. ന സംയോജനിയാ **അസംയോജനിയാ**. സേസം ഹേതുഗോച്ഛകേ വുത്തനയേനേവ യോജേതബ്ബം.

൨൬-൩൧. ഗന്ഥഗോച്ഛകേ യസ്സ സംവിജ്ജന്തി തം ചുതിപടിസന്ധിവസേന വട്ടസ്മിം ഗന്ഥേന്തി ഘടേന്തീതി **ഗന്ഥാ**. തതോ അഞ്ഞേ **നോ ഗന്ഥാ**. ആരമ്മണകരണവസേന ഗന്ഥേഹി ഗന്ഥിതബ്ബാതി **ഗന്ഥനിയാ**. സേസം ഹേതുഗോച്ഛകേ വുത്തനയേനേവ യോജേതബ്ബം. യഥാ ച ഇധ, ഏവം ഇതോ പരേസുപി വുത്താവസേസം തത്ഥ തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

൩൨-൩൭. ഓഘഗോച്ഛകേ യസ്സ സംവിജ്ജന്തി തം വട്ടസ്മിംയേവ ഓഹനന്തി ഓസീദാപേന്തീതി **ഓഘാ**. ആരമ്മണം കത്വാ അതിക്കമനീയതോ ഓഘേഹി അതിക്കമിതബ്ബാതി **ഓഘനിയാ**. ഓഘാനം ആരമ്മണധമ്മാ ഏവ വേദിതബ്ബാ.

൩൮-൪൩. യോഗഗോച്ഛകേ വട്ടസ്മിം യോജേന്തീതി **യോഗാ. യോഗനിയാ** ഓഘനിയാ വിയ വേദിതബ്ബാ.

൪൪-൪൯. നീവരണഗോച്ഛകേ ചിത്തം നീവരന്തി പരിയോനന്ധന്തീതി **നീവരണാ. നീവരണിയാ** സംയോജനിയാ വിയ വേദിതബ്ബാ.

൫൦-൫൪. പരാമാസഗോച്ഛകേ ധമ്മാനം യഥാഭൂതം അനിച്ചാദിആകാരം അതിക്കമിത്വാ 'നിച്ച'ന്തി ആദിവസേന പവത്തമാനാ പരതോ ആമസന്തീതി **പരാമാസാ**. പരാമാസേഹി ആരമ്മണകരണവസേന പരാമട്ഠത്താ **പരാമട്ഠാ**.

൫൫-൬൮. മഹന്തരദുകേസു ആരമ്മണം അഗ്ഗഹേത്വാ അപ്പവത്തിതോ സഹ ആരമ്മണേനാതി **സാരമ്മണാ**. നത്ഥി ഏതേസം ആരമ്മണന്തി **അനാരമ്മണാ**. ചിന്തനട്ഠേന **ചിത്താ,** വിചിത്തട്ഠേന വാ **ചിത്താ**. അവിപ്പയോഗവസേന

ചേതസി നിയുത്താതി **ചേതസികാ**. നിരന്തരഭാവൂപഗമനതായ, ഉപ്പാദതോ യാവ ഭങ്ഗാ, ചിത്തേന സംസട്ഠാതി **ചിത്തസംസട്ഠാ**. ഏകതോ വത്തമാനാപി നിരന്തരഭാവം അനുപഗമനതായ ചിത്തേന വിസംസട്ഠാതി **ചിത്തവിസംസട്ഠാ**. സമുട്ഠഹന്തി ഏതേനാതി സമുട്ഠാനം. ചിത്തം സമുട്ഠാനം ഏതേസന്തി **ചിത്തസമുട്ഠാനാ**. സഹ ഭവന്തീതി സഹഭുനോ. ചിത്തേന സഹഭുനോ **ചിത്തസഹഭുനോ**. അനുപരിവത്തന്തീതി അനുപരിവത്തിനോ. കിം അനുപരിവത്തന്തി? ചിത്തം. ചിത്തസ്സ അനുപരിവത്തിനോ **ചിത്താനുപരിവത്തിനോ**. ചിത്തസംസട്ഠാ ച തേ ചിത്തസമുട്ഠാനാ ചാതി **ചിത്തസംസട്ഠസമുട്ഠാനാ**. ചിത്തസംസട്ഠാ ച തേ ചിത്തസമുട്ഠാനാ ച ചിത്തസഹഭുനോ ഏവ ചാതി **ചിത്തസംസട്ഠസമുട്ഠാനസഹഭുനോ**. ചിത്തസംസട്ഠാ ച തേ ചിത്തസമുട്ഠാനാ ച ചിത്താനുപരിവത്തിനോ ഏവ ചാതി **ചിത്തസംസട്ഠസമുട്ഠാനാനുപരിവത്തിനോ**. സേസാനി സബ്ബപദാനി വുത്തപദാനം പടിക്ഖേപവസേന വേദിതബ്ബാനി. അജ്ഝത്തജ്ഝത്തം സന്ധായ അജ്ഝത്തത്തികേ വുത്തവസേന അജ്ഝത്താവ **അജ്ഝത്തികാ**. തതോ ബഹിഭൂതാതി **ബാഹിരാ**. ഉപാദിയന്തേവ ഭൂതാനി, ന ഭൂതാനി വിയ ഉപാദിയന്തീതി **ഉപാദാ**. ന ഉപാദിയന്തേവാതി **നോഉപാദാ**.

൯൭-൧൦൨. **ഉപാദാനഗോച്ഛകേ** ഭുസം ആദിയന്തീതി **ഉപാദാനാ;** ദള്ഹഗ്ഗാഹം ഗണ്ഹന്തീതി അത്ഥോ. തതോ അഞ്ഞേ നോഉപാദാനാ.

൧൦൩-൧൦൮. **കിലേസഗോച്ഛകേ** സംകിലിട്ഠത്തികേ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൧൦൯-൧൨൨. **പിട്ഠിദുകേസു** കാമേ അവചരന്തീതി **കാമാവചരാ** രൂപേ അവചരന്തീതി **രൂപാവചരാ**. അരൂപേ അവചരന്തീതി **അരൂപാവചരാ**. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ. വിത്ഥാരോ പന പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി. തേഭൂമകവട്ടേ പരിയാപന്നാ അന്തോഗധാതി **പരിയാപന്നാ**. തസ്മിം ന പരിയാപന്നാതി **അപരിയാപന്നാ**. വട്ടമൂലം ഛിന്ദന്താ നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കത്വാ വട്ടതോ നിയ്യന്തീതി **നിയ്യാനികാ**. ഇമിനാ ലക്ഖണേന ന നിയ്യന്തീതി **അനിയ്യാനികാ**. ചുതിയാ വാ അത്തനോ വാ പവത്തിയാ അനന്തരം ഫലദാനേ നിയതത്താ **നിയതാ**. തഥാ അനിയതത്താ **അനിയതാ**. അഞ്ഞേ ധമ്മേ ഉത്തരന്തി പജഹന്തീതി **ഉത്തരാ**. അത്താനം ഉത്തരിതും സമത്ഥേഹി സഹ ഉത്തരേഹീതി **സഉത്തരാ**. നത്ഥി ഏതേസം ഉത്തരാതി **അനുത്തരാ**. രണന്തി ഏതേഹീതി രണാ; യേഹി അഭിഭൂതാ സത്താ നാനപ്പകാരേന കന്ദന്തി പരിദേവന്തി, തേസം രാഗാദീനം ഏതം അധിവചനം. സമ്പയോഗവസേന പഹാനേകട്ഠതാവസേന ച സഹ രണേഹീതി **സരണാ**. തേനാകാരേന നത്ഥി ഏതേസം രണാതി **അരണാ**.

സുത്തന്തികദുകമാതികാപദവണ്ണനാ

൧൦൦-൧൦൧. സുത്തന്തികദുകേസു സമ്പയോഗവസേന വിജ്ജം ഭജന്തീതി **വിജ്ജാഭാഗിനോ;** വിജ്ജാഭാഗേ വിജ്ജാകോട്ഠാസേ വത്തന്തീതിപി വിജ്ജാഭാഗിനോ. തത്ഥ വിപസ്സനാഞാണം, മനോമയിദ്ധി, ഛ അഭിഞ്ഞാതി അട്ഠ വിജ്ജാ. പുരിമേന അത്ഥേന താഹി സമ്പയുത്തധമ്മാപി വിജ്ജാഭാഗിനോ. പച്ഛിമേന അത്ഥേന താസു യാ കാചി ഏകാ വിജ്ജാ വിജ്ജാ. സേസാ വിജ്ജാഭാഗിനോതി. ഏവം വിജ്ജാപി വിജ്ജായ സമ്പയുത്തധമ്മാപി വിജ്ജാഭാഗിനോത്വേവ വേദിതബ്ബാ. ഇധ പന സമ്പയുത്തധമ്മാവ അധിപ്പേതാ.

സമ്പയോഗവസേനേവ അവിജ്ജം ഭജന്തീതി **അവിജ്ജാഭാഗിനോ**. അവിജ്ജാഭാഗേ അവിജ്ജാകോട്ഠാസേ വത്തന്തീതിപി അവിജ്ജാഭാഗിനോ. തത്ഥ ദുക്ഖപടിച്ഛാദകം തമോ സമുദയാദിപടിച്ഛാദകന്തി ചതസ്സോ അവിജ്ജാ. പുരിമനയേനേവ താഹി സമ്പയുത്തധമ്മാപി അവിജ്ജാഭാഗിനോ. താസു യാ കാചി ഏകാ അവിജ്ജാ അവിജ്ജാ. സേസാ അവിജ്ജാഭാഗിനോതി. ഏവം അവിജ്ജാപി അവിജ്ജായ സമ്പയുത്തധമ്മാപി അവിജ്ജാഭാഗിനോത്വേവ വേദിതബ്ബാ. ഇധ പന സമ്പയുത്തധമ്മാവ അധിപ്പേതാ.

പുന അനജ്ഝോത്ഥരണഭാവേന കിലേസന്ധകാരം വിദ്ധംസേതും അസമത്ഥതായ വിജ്ജു ഉപമാ ഏതേസന്തി **വിജ്ജൂപമാ**. നിസ്സേസം വിദ്ധംസനസമത്ഥതായ വജിരം ഉപമാ ഏതേസന്തി വജിരൂപമാ. ബാലേസു ഠിതത്താ യത്ഥ ഠിതാ തദുപചാരേന **ബാലാ**. പണ്ഡിതേസു ഠിതത്താ **പണ്ഡിതാ**. ബാലകരത്താ വാ ബാലാ, പണ്ഡിതകരത്താ പണ്ഡിതാ. **കണ്ഹാ**തി കാളകാ, ചിത്തസ്സ അപഭസ്സരഭാവകരണാ. **സുക്കാ**തി ഓദാതാ , ചിത്തസ്സ പഭസ്സരഭാവകരണാ. കണ്ഹാഭിജാതിഹേതുതോ വാ **കണ്ഹാ;** സുക്കാഭിജാതിഹേതുതോ **സുക്കാ**. ഇധ ചേവ സമ്പരായേ ച തപേന്തീതി **തപനീയാ**. ന തപനീയാ **അതപനീയാ**.

അധിവചനദുകാദയോ തയോ അത്ഥതോ നിന്നാനാകരണാ; ബ്യഞ്ജനമേവേത്ഥ നാനം. സിരിവഡ്ഢകോ ധനവഡ്ഢകോതി ആദയോ ഹി വചനമത്തമേവ അധികാരം കത്വാ പവത്താ **അധിവചനാ** നാമ. അധിവചനാനം പഥാ **അധിവചനപഥാ**. ''അഭിസങ്ഖരോന്തീതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തസ്മാ സങ്ഖാരാ''തി (സം॰ നി॰ ൩.൭൯) ഏവം നിദ്ധാരേത്വാ സഹേതുകം കത്വാ വുച്ചമാനാ അഭിലാപാ **നിരുത്തി** നാമ. നിരുത്തീനം പഥാ **നിരുത്തിപഥാ**. തക്കോ വിതക്കോ സങ്കപ്പോതി (ധ॰ സ॰ ൭) ഏവം തേന തേന പകാരേന ഞാപനതോ **പഞ്ഞത്തി** നാമ. പഞ്ഞത്തീനം പഥാ **പഞ്ഞത്തിപഥാ**. ഏത്ഥ ച ഏകം ദുകം വത്വാപി ഇതരേസം വചനേ പയോജനം ഹേതുഗോച്ഛകേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

൧൦൮-൧൧൮. **നാമരൂപദുകേ** നാമകരണട്ഠേന നമനട്ഠേന നാമനട്ഠേന ച **നാമം**. രുപ്പനട്ഠേന **രൂപം**. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ. വിത്ഥാരോ പന **നിക്ഖേപകണ്ഡേ** ആവി ഭവിസ്സതി. **അവിജ്ജാ**തി ദുക്ഖാദീസു അഞ്ഞാണം. **ഭവതണ്ഹാ**തി ഭവപത്ഥനാ. **ഭവദിട്ഠീ**തി ഭവോ വുച്ചതി സസ്സതം; സസ്സതവസേന ഉപ്പജ്ജനദിട്ഠി. **വിഭവദിട്ഠീ**തി വിഭവോ വുച്ചതി ഉച്ഛേദം; ഉച്ഛേദവസേന ഉപ്പജ്ജനദിട്ഠി. സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാതി പവത്താ ദിട്ഠി **സസ്സതദിട്ഠി**. ഉച്ഛിജ്ജിസ്സതീതി പവത്താ ദിട്ഠി **ഉച്ഛേദദിട്ഠി**. അന്തവാതി പവത്താ ദിട്ഠി **അന്തവാദിട്ഠി**. അനന്തവാതി പവത്താ ദിട്ഠി **അനന്തവാദിട്ഠി**. പുബ്ബന്തം അനുഗതാ ദിട്ഠി **പുബ്ബന്താനുദിട്ഠി**. അപരന്തം അനുഗതാ ദിട്ഠി **അപരന്താനുദിട്ഠി. അഹിരിക**ന്തി യം ന ഹിരിയതി ഹിരിയിതബ്ബേനാതി (ധ॰ സ॰ ൧൩൨൭) ഏവം വിത്ഥാരിതാ നില്ലജ്ജതാ. **അനോത്തപ്പ**ന്തി യം ന ഓത്തപ്പതി ഓത്തപ്പിതബ്ബേനാതി ഏവം വിത്ഥാരിതോ അഭായനകആകാരോ. ഹിരിയനാ **ഹിരീ,** ഓത്തപ്പനാ **ഓത്തപ്പം**. ദോവചസ്സതാദീസു ദുക്ഖം വചോ ഏതസ്മിം വിപ്പടികൂലഗാഹിമ്ഹി വിപച്ചനീകസാതേ അനാദരേ പുഗ്ഗലേതി **ദുബ്ബചോ**. തസ്സ കമ്മം ദോവചസ്സം. തസ്സ ഭാവോ **ദോവചസ്സതാ**. പാപാ അസ്സദ്ധാദയോ പുഗ്ഗലാ

ഏതസ്സ മിത്താതി പാപമിത്തോ; തസ്സ ഭാവോ **പാപമിത്തതാ. സോവചസ്സതാ ച കല്യാണമിത്തതാ ച** വുത്തപടിപക്ഖനയേന വേദിതബ്ബാ.

൧൩൪-൧൪൨. 'പഞ്ചപി ആപത്തിക്ഖന്ധാ ആപത്തിയോ, സത്തപി ആപത്തിക്ഖന്ധാ ആപത്തിയോ'തി (ധ॰ സ॰ ൧൩൨൬) ഏവം വുത്താസു ആപത്തീസു കുസലഭാവോ **ആപത്തികുസലതാ**. താഹി ആപത്തീഹി വുട്ഠാനേ കുസലഭാവോ **ആപത്തിവുട്ഠാനകുസലതാ**. സമാപത്തീസു കുസലഭാവോ **സമാപത്തികുസലതാ**. സമാപത്തീനം അപ്പനാപരിച്ഛേദപഞ്ഞായേതം അധിവചനം. സമാപത്തീഹി വുട്ഠാനേ കുസലഭാവോ **സമാപത്തിവുട്ഠാനകുസലതാ**. അട്ഠാരസസു ധാതൂസു കുസലഭാവോ **ധാതുകുസലതാ**. താസംയേവ ധാതൂനം മനസികാരേ കുസലഭാവോ **മനസികാരകുസലതാ**. ചക്ഖായതനാദീസു കുസലഭാവോ **ആയതനകുസലതാ**. ദ്വാദസങ്ഗേ പടിച്ചസമുപ്പാദേ കുസലഭാവോ **പടിച്ചസമുപ്പാദകുസലതാ**. തസ്മിം തസ്മിം ഠാനേ കുസലഭാവോ **ഠാനകുസലതാ**. ഠാനന്തി കാരണം വുച്ചതി. തസ്മിഞ്ഹി തദായത്തവുത്തിതായ ഫലം തിട്ഠതി നാമ, തസ്മാ **ഠാനന്തി** വുത്തം. അട്ഠാനേ കുസലഭാവോ **അട്ഠാനകുസലതാ**.

൧൪൩-൧൫൧. ഉജുഭാവോ **അജ്ജവോ**. മുദുഭാവോ **മദ്ദവോ**. അധിവാസനസങ്ഖാതോ ഖമനഭാവോ **ഖന്തി**. സുരതസ്സ ഭാവോ **സോരച്ചം**. സമ്മോദകമുദുഭാവസങ്ഖാതോ സഖിലഭാവോ **സാഖല്യം**. യഥാ പരേഹി സദ്ധിം അത്തനോ ഛിദ്ദം ന ഹോതി ഏവം ധമ്മാമിസേഹി പടിസന്ഥരണം **പടിസന്ഥാരോ**. ഇന്ദ്രിയസംവരഭേദസങ്ഖാതോ മനച്ഛട്ഠേസു ഇന്ദ്രിയേസു അഗുത്തദ്വാരഭാവോ **ഇന്ദ്രിയേസു അഗുത്തദ്വാരതാ**. പടിഗ്ഗഹണപരിഭോഗവസേന ഭോജനേ മത്തം അജാനനഭാവോ **ഭോജനേ അമത്തഞ്ഞുതാ**. അനന്തരദുകോ വുത്തപടിപക്ഖനയേന വേദിതബ്ബോ. സതിവിപ്പവാസസങ്ഖാതോ മുട്ഠസ്സതിഭാവോ **മുട്ഠസ്സച്ചം**. അസമ്പജാനഭാവോ **അസമ്പജഞ്ഞം**. സരതീതി **സതി**. സമ്പജാനാതീതി **സമ്പജഞ്ഞം**. അപ്പടിസങ്ഖാനേ അകമ്പനട്ഠേന പടിസങ്ഖാനസങ്ഖാതം ബലം **പടിസങ്ഖാനബലം**. വീരിയസീസേന സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗേ ഭാവേന്തസ്സ ഉപ്പന്നം ബലം **ഭാവനാബലം**. പച്ചനീകധമ്മേ സമേതീതി **സമഥോ**. അനിച്ചാദിവസേന വിവിധേന ആകാരേന പസ്സതീതി **വിപസ്സനാ**. സമഥോവ തം ആകാരം ഗഹേത്വാ പുന പവത്തേതബ്ബസ്സ സമഥസ്സ നിമിത്തവസേന **സമഥനിമിത്തം**. പഗ്ഗാഹനിമിത്തേപി ഏസേവ നയോ. സമ്പയുത്തധമ്മേ പഗ്ഗണ്ഹാതീതി **പഗ്ഗാഹോ**. ന വിക്ഖിപതീതി **അവിക്ഖേപോ**.

൧൫൨-൧൬൨. സീലവിനാസികാ അസംവരസങ്ഖാതാ സീലസ്സ വിപത്തി **സീലവിപത്തി**. സമ്മാദിട്ഠിവിനാസികാ മിച്ഛാദിട്ഠിസങ്ഖാതാ ദിട്ഠിയാ വിപത്തി **ദിട്ഠിവിപത്തി**. സോരച്ചമേവ സീലസ്സ സമ്പാദനതോ സീലപരിപൂരണതോ സീലസ്സ സമ്പദാതി **സീലസമ്പദാ**. ദിട്ഠിപാരിപൂരിഭൂതം ഞാണം ദിട്ഠിയാ സമ്പദാതി **ദിട്ഠിസമ്പദാ**. വിസുദ്ധിഭാവം സമ്പത്താ സീലസങ്ഖാതാ സീലസ്സ വിസുദ്ധി, **സീലവിസുദ്ധി**. നിബ്ബാനസങ്ഖാതം വിസുദ്ധിം പാപേതും സമത്ഥാ, ദസ്സനസങ്ഖാതാ, ദിട്ഠിയാ വിസുദ്ധി **ദിട്ഠിവിസുദ്ധി. ദിട്ഠിവിസുദ്ധി ഖോ പന യഥാദിട്ഠിസ്സ ച പധാനന്തി** കമ്മസ്സകതഞ്ഞാണാദിസങ്ഖാതാ ദിട്ഠിവിസുദ്ധി ചേവ **യഥാദിട്ഠിസ്സ** ച അനുരൂപദിട്ഠിസ്സ കല്യാണദിട്ഠിസ്സ തംസമ്പയുത്തമേവ പധാനം. **സംവേഗോതി**

ജാതിആദീനി പടിച്ച ഉപ്പന്നഭയസങ്ഖാതം സംവിജ്ജനം. **സംവേജനിയട്ഠാന**ന്തി സംവേഗജനകം ജാതിആദികാരണം. **സംവിഗ്ഗസ്സ ച യോനിസോപധാന**ന്തി ഏവം സംവേഗജാതസ്സ ഉപായപധാനം. **അസന്തുട്ഠിതാ ച കുസലേസു ധമ്മേസൂ**തി കുസലധമ്മപൂരണേ അസന്തുട്ഠിഭാവോ. **അപ്പടിവാനിതാ ച പധാനസ്മി**ന്തി അരഹത്തം അപത്വാ പധാനസ്മിം അനിവത്തനതാ അനോസക്കനതാ. വിജാനനതോ **വിജ്ജാ**. വിമുച്ചനതോ **വിമുത്തി. ഖയേ ഞാണ**ന്തി കിലേസക്ഖയകരേ അരിയമഗ്ഗേ ഞാണം. **അനുപ്പാദേ ഞാണ**ന്തി പടിസന്ധിവസേന അനുപ്പാദഭൂതേ തംതംമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസാനം അനുപ്പാദപരിയോസാനേ ഉപ്പന്നേ അരിയഫലേ ഞാണം. അയം മാതികായ അനുപുബ്ബപദവണ്ണനാ.

ദുകമാതികാപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കാമാവചരകുസലപദഭാജനീയം

൧. ഇദാനി യഥാനിക്ഖിത്തായ മാതികായ സങ്ഗഹിതേ ധമ്മേ പഭേദതോ ദസ്സേതും **കതമേ ധമ്മാ കുസലാ**തി ഇദം പദഭാജനീയം ആരദ്ധം. തത്ഥ യദേതം **യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതീ**തി പഠമം കാമാവചരകുസലം ദസ്സിതം, തസ്സ താവ നിദ്ദേസേ ധമ്മവവത്ഥാനവാരോ സങ്ഗഹവാരോ സുഞ്ഞതവാരോതി തയോ മഹാവാരാ ഹോന്തി. തേസു ധമ്മവവത്ഥാനവാരോ ഉദ്ദേസനിദ്ദേസവസേന ദ്വിധാ ഠിതോ. തേസു ഉദ്ദേസവാരസ്സ പുച്ഛാ, സമയനിദ്ദേസോ, ധമ്മുദ്ദേസോ, അപ്പനാതി ചത്താരോ പരിച്ഛേദാ. തേസു **'കതമേ ധമ്മാ കുസലാ'**തി അയം പുച്ഛാ നാമ. **'യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം...പേ॰... തസ്മിം സമയേ'**തി അയം സമയനിദ്ദേസോ നാമ. **'ഫസ്സോ ഹോതി...പേ॰... അവിക്ഖേപോ ഹോതീ'**തി അയം ധമ്മുദ്ദേസോ നാമ. **'യേ വാ പന തസ്മിം സമയേ അഞ്ഞേപി അത്ഥി പടിച്ചസമുപ്പന്നാ അരൂപിനോ ധമ്മാ ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ'**തി അയം അപ്പനാ നാമ.

ഏവം ചതൂഹി പരിച്ഛേദേഹി ഠിതസ്സ ഉദ്ദേസവാരസ്സ യ്വായം പഠമോ പുച്ഛാപരിച്ഛേദോ, തത്ഥ 'കതമേ ധമ്മാ കുസലാ'തി അയം കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ. **പഞ്ചവിധാഹി പുച്ഛാ** - അദിട്ഠജോതനാപുച്ഛാ, ദിട്ഠസംസന്ദനാപുച്ഛാ, വിമതിച്ഛേദനാപുച്ഛാ, അനുമതിപുച്ഛാ, കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാതി. താസം ഇദം നാനത്തം -

കതമാ അദിട്ഠജോതനാപുച്ഛാ? പകതിയാ ലക്ഖണം അഞ്ഞാതം ഹോതി, അദിട്ഠം അതുലിതം അതീരിതം അവിഭൂതം അവിഭാവിതം. തസ്സ ഞാണായ ദസ്സനായ തുലനായ തീരണായ വിഭൂതത്ഥായ വിഭാവനത്ഥായ പഞ്ഹം പുച്ഛതി. അയം അദിട്ഠജോതനാപുച്ഛാ (മഹാനി॰ ൧൫൦; ചൂളനി॰ പുണ്ണകമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൧൨).

കതമാ ദിട്ഠസംസന്ദനാപുച്ഛാ? പകതിയാ ലക്ഖണം ഞാതം ഹോതി, ദിട്ഠം തുലിതം തീരിതം വിഭൂതം വിഭാവിതം, സോ അഞ്ഞേഹി പണ്ഡിതേഹി സദ്ധിം സംസന്ദനത്ഥായ പഞ്ഹം പുച്ഛതി. അയം ദിട്ഠസംസന്ദനാപുച്ഛാ (മഹാനി॰ ൧൫൦; ചൂളനി॰ പുണ്ണകമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൧൨).

കതമാ വിമതിച്ഛേദനാപുച്ഛാ? പകതിയാ സംസയപക്ഖന്ദോ ഹോതി, വിമതിപക്ഖന്ദോ ദ്വേള്ഹകജാതോ - 'ഏവം നു ഖോ, നനു ഖോ, കിം നു ഖോ, കഥം നു ഖോ'തി. സോ വിമതിച്ഛേദനത്ഥായ പഞ്ഹം പുച്ഛതി. അയം വിമതിച്ഛേദനാപുച്ഛാ (മഹാനി॰ ൧൫൦; ചൂളനി॰ പുണ്ണകമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൧൨).

കതമാ അനുമതിപുച്ഛാ? ഭഗവാ ഭിക്ഖൂനം അനുമതിയാ പഞ്ഹം പുച്ഛതി - 'തം കിം മഞ്ഞഥ, ഭിക്ഖവേ, രൂപം നിച്ചം വാ അനിച്ചം വാ'തി? 'അനിച്ചം, ഭന്തേ'. 'യം പനാനിച്ചം ദുക്ഖം വാ തം സുഖം വാ'തി? 'ദുക്ഖം, ഭന്തേ' . 'യം പനാനിച്ചം ദുക്ഖം വിപരിണാമധമ്മം, കല്ലം നു തം സമനുപസ്സിതും ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ'തി? 'നോഹേതം, ഭന്തേ'തി (സം॰ നി॰ ൩.൭൯; മഹാവ॰ ൨൧). അയം അനുമതിപുച്ഛാ.

കതമാ കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ? ഭഗവാ ഭിക്ഖൂനം കഥേതുകമ്യതായ പഞ്ഹം പുച്ഛതി. "ചത്താരോമേ, ഭിക്ഖവേ, സതിപട്ഠാനാ. കതമേ ചത്താരോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൩)? അയം കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാതി.

തത്ഥ ബുദ്ധാനം പുരിമാ തിസ്സോ പുച്ഛാ നത്ഥി. കസ്മാ? ബുദ്ധാനഞ്ഹി തീസു അദ്ധാസു കിഞ്ചി സങ്ഖതം, അദ്ധാവിമുത്തം വാ അസങ്ഖതം, അദിട്ഠം അനഞ്ഞാതം അജോതിതം അതുലിതം അതീരിതം അവിഭൂതം അവിഭാവിതം നാമ നത്ഥി. തേന തേസം അദിട്ഠജോതനാപുച്ഛാ നത്ഥി. യം പന ഭഗവതാ അത്തനോ ഞാണേന പടിവിദ്ധം, തസ്സ അഞ്ഞേന സമണേന വാ ബ്രാഹ്മണേന വാ ദേവേന വാ മാരേന വാ ബ്രഹ്മുനാ വാ സദ്ധിം സംസന്ദനകിച്ചം നത്ഥി. തേനസ്സ ദിട്ഠസംസന്ദനാപുച്ഛാ നത്ഥി. യസ്മാ പനേസ അകഥംകഥീ തിണ്ണവിചികിച്ഛോ സബ്ബധമ്മേസു വിഹതസംസയോ, തേനസ്സ വിമതിച്ഛേദനാപുച്ഛാ നത്ഥി. ഇതരാ ദ്വേ പന പുച്ഛാ ഭഗവതോ അത്ഥി. താസു അയം കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാതി വേദിതബ്ബാ.

തത്ഥ **'കതമേ'**തിപദേന നിദ്ദിസിതബ്ബധമ്മേ പുച്ഛതി. 'ധമ്മാ കുസലാ'തി ഹി വചനമത്തേന 'കിം കതാ കിം വാ കരോന്തീ'തി ന സക്കാ ഞാതും. 'കതമേ'തി വുത്തേ പന തേസം പുട്ഠഭാവോ പഞ്ഞായതി. തേന വുത്തം 'കതമേതിപദേന നിദ്ദിസിതബ്ബധമ്മേ പുച്ഛതീ'തി. **'ധമ്മാ കുസലാ'**തിപദദ്വയേന പുച്ഛായ പുട്ഠധമ്മേ ദസ്സേതി. തേസം അത്ഥോ ഹേട്ഠാ പകാസിതോവ.

കസ്മാ പനേത്ഥ മാതികായം വിയ 'കുസലാ ധമ്മാ'തി അവത്വാ 'ധമ്മാ കുസലാ'തി പദാനുക്കമോ കതോതി? പഭേദതോ ധമ്മാനം ദേസനം ദീപേത്വാ പഭേദവന്തദസ്സനത്ഥം. ഇമസ്മിഞ്ഹി അഭിധമ്മേ ധമ്മാവ ദേസേതബ്ബാ. തേ ച കുസലാദീഹി പഭേദേഹി അനേകപ്പഭേദാ. തസ്മാ ധമ്മായേവ ഇധ ദേസേതബ്ബാ . നായം വോഹാരദേസനാ. തേ ച അനേകപ്പഭേദതോ ദേസേതബ്ബാ, ന ധമ്മമത്തതോ. പഭേദതോ ഹി ദേസനാ ഘനവിനിബ്ഭോഗപടിസമ്ഭിദാഞാണാവഹാ ഹോതീതി 'കുസലാ ധമ്മാ'തി ഏവം പഭേദതോ ധമ്മാനം ദേസനം ദീപേത്വാ, ഇദാനി യേ തേന പഭേദേന ദേസേതബ്ബാ ധമ്മാ തേ ദസ്സേതും, അയം **'കതമേ ധമ്മാ കുസലാ'**തി പദാനുക്കമോ കതോതി വേദിതബ്ബോ. പഭേദവന്തേസു ഹി ദസ്സിതേസു പഭേദോ ദസ്സിയമാനോ യുജ്ജതി സുവിഞ്ഞേയ്യോ ച ഹോതീതി.

ഇദാനി **യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസലം ചിത്ത**ന്തി. ഏത്ഥ -

> സമയേ നിദ്ദിസി ചിത്തം, ചിത്തേന സമയം മുനി;
> നിയമേത്വാന ദീപേതും, ധമ്മേ തത്ഥ പഭേദതോ.

'യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസലം ചിത്ത'ന്തി ഹി നിദ്ദിസന്തോ ഭഗവാ സമയേ ചിത്തം നിദ്ദിസി. കിംകാരണാ? തേന സമയനിയമിതേന ചിത്തേന പരിയോസാനേ 'തസ്മിം സമയേ'തി ഏവം സമയം നിയമേത്വാന, അഥ വിജ്ജമാനേപി സമയനാനത്തേ യസ്മിം സമയേ ചിത്തം തസ്മിംയേവ സമയേ ഫസ്സോ ഹോതി, വേദനാ ഹോതീതി ഏവം തസ്മിം ചിത്തനിയമിതേ സമയേ ഏതേ സന്തതിസമൂഹകിച്ചാരമ്മണഘനവസേന ദുരനുബോധപ്പഭേദേ ഫസ്സവേദനാദയോ ധമ്മേ ബോധേതുന്തി അത്ഥോ.

ഇദാനി 'യസ്മിം സമയേ'തിആദീസു അയമനുപുബ്ബപദവണ്ണനാ. **യസ്മി**ന്തി അനിയമതോ ഭുമ്മനിദ്ദേസോ. **സമയേ**തി അനിയമനിദ്ദിട്ഠപരിദീപനം. ഏത്താവതാ അനിയമതോ സമയോ നിദ്ദിട്ഠോ ഹോതി. തത്ഥ സമയസദ്ദോ -

സമവായേ ഖണേ കാലേ, സമൂഹേ ഹേതു ദിട്ഠിസു;
പടിലാഭേ പഹാനേ ച, പടിവേധേ ച ദിസ്സതി.

തഥാ ഹിസ്സ "അപ്പേവ നാമ സ്വേപി ഉപസങ്കമേയ്യാമ കാലഞ്ച സമയഞ്ച ഉപാദായാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൪൭) ഏവമാദീസു സമവായോ അത്ഥോ. "ഏകോവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഖണോ ച സമയോ ച ബ്രഹ്മചരിയവാസായാ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൮.൨൯) ഖണോ. "ഉണ്ഹസമയോ പരിളാഹസമയോ"തിആദീസു (പാചി॰ ൩൫൮) കാലോ. "മഹാസമയോ പവനസ്മി"ന്തിആദീസു സമൂഹോ. "സമയോപി ഖോ തേ, ഭദ്ദാലി, അപ്പടിവിദ്ധോ അഹോസി - ഭഗവാ ഖോ സാവത്ഥിയം വിഹരതി, ഭഗവാപി മം ജാനിസ്സതി 'ഭദ്ദാലി നാമ ഭിക്ഖു സത്ഥുസാസനേ സിക്ഖായ അപരിപൂരകാരീ'തി. അയമ്പി ഖോ തേ, ഭദ്ദാലി, സമയോ അപ്പടിവിദ്ധോ അഹോസീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.൧൩൫) ഹേതു. "തേന ഖോ പന സമയേന ഉഗ്ഗാഹമാനോ പരിബ്ബാജകോ സമണമുണ്ഡികാപുത്തോ സമയപ്പവാദകേ തിന്ദുകാചീരേ ഏകസാലകേ മല്ലികായ ആരാമേ പടിവസതീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.൨൬൦) ദിട്ഠി.

"ദിട്ഠേ ധമ്മേ ച യോ അത്ഥോ, യോ ചത്ഥോ സമ്പരായികോ;
അത്ഥാഭിസമയാ ധീരോ, പണ്ഡിതോതി പവുച്ചതീ"തി. (സം॰ നി॰ ൧.൧൨൯) -

ആദീസു പടിലാഭോ. "സമ്മാ മാനാഭിസമയാ അന്തമകാസി ദുക്ഖസ്സാ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൮) പഹാനം. "ദുക്ഖസ്സ പീളനട്ഠോ സങ്ഖതട്ഠോ സന്താപട്ഠോ വിപരിണാമട്ഠോ അഭിസമയട്ഠോ"തിആദീസു (പടി॰ മ॰ ২.൮) പടിവേധോ. ഏവമനേകേസു സമയേസു -

സമവായോ ഖണോ കാലോ, സമൂഹോ ഹേതുയേവ ച;
ഏതേ പഞ്ചപി വിഞ്ഞേയ്യാ, സമയാ ഇധ വിഞ്ഞുനാ.

'യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസല'ന്തി ഇമസ്മിഞ്ഹി കുസലാധികാരേ തേസു നവസു സമയേസു ഏതേ സമവായാദയോ പഞ്ച സമയാ പണ്ഡിതേന വേദിതബ്ബാ.

തേസു പച്ചയസാമഗ്ഗീ, സമവായോ ഖണോ പന;
ഏകോവ നവമോ ഞേയ്യോ, ചക്കാനി ചതുരോപി വാ.

യാ ഹി ഏസാ സാധാരണഫലനിപ്ഫാദകത്തേന സണ്ഠിതാ പച്ചയാനം സാമഗ്ഗീ, സാ ഇധ സമവായോതി ഞാതബ്ബാ. "ഏകോവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഖണോ ച സമയോ ച ബ്രഹ്മചരിയവാസായാ"തി (അ॰ നി॰ ൮.൨൯) ഏവം വുത്തോ പന നവമോവ ഖണോ ഏകോ ഖണോതി വേദിതബ്ബോ. യാനി വാ പനേതാനി "ചത്താരിമാനി, ഭിക്ഖവേ, ചക്കാനി യേഹി സമന്നാഗതാനം ദേവമനുസ്സാനം ചതുചക്കം വത്തതീ"തി - ഏത്ഥ 'പതിരൂപദേസവാസോ, സപ്പുരിസൂപനിസ്സയോ, അത്തസമ്മാപണിധി, പുബ്ബേ ച കതപുഞ്ഞതാ'തി (അ॰ നി॰ ൪.൩൧) ചത്താരി ചക്കാനി വുത്താനി, ഏതാനി വാ ഏകജ്ഝം കത്വാ ഓകാസട്ഠേന ഖണോതി വേദിതബ്ബാനി. താനി ഹി കുസലുപ്പത്തിയാ ഓകാസഭൂതാനി.

ഏവം സമവായഞ്ച ഖണഞ്ച ഞത്വാ ഇതരേസു -

തം തം ഉപാദായ പഞ്ഞത്തോ, കാലോ വോഹാരമത്തകോ;
പുഞ്ജോ ഫസ്സാദിധമ്മാനം, സമൂഹോതി വിഭാവിതോ.

'ചിത്തകാലോ രൂപകാലോ'തിആദിനാ ഹി നയേന ധമ്മേ വാ, 'അതീതോ അനാഗതോ'തിആദിനാ നയേന ധമ്മവുത്തിം വാ, 'ബീജകാലോ അങ്കുരകാലോ'തി ആദിനാ നയേന ധമ്മപടിപാടിം വാ, 'ഉപ്പാദകാലോ ജരാകാലോ'തിആദിനാ നയേന ധമ്മലക്ഖണം വാ, 'വേദിയനകാലോ സഞ്ജാനനകാലോ'തിആദിനാ നയേന ധമ്മകിച്ചം വാ, 'ന്ഹാനകാലോ പാനകാലോ'തിആദിനാ നയേന സത്തകിച്ചം വാ, 'ഗമനകാലോ ഠാനകാലോ'തിആദിനാ നയേന ഇരിയാപഥം വാ, 'പുബ്ബണ്ഹോ സായന്ഹോ ദിവാ രത്തീ'തിആദിനാ നയേന ചന്ദിമസൂരിയാദിപരിവത്തനം വാ, 'അഡ്ഢമാസോ മാസോ'തിആദിനാ നയേന അഹോരത്താദിസങ്ഖാതം കാലസഞ്ചയം വാതി - ഏവം തം തം ഉപാദായ പഞ്ഞത്തോ കാലോ നാമ. സോ പനേസ സഭാവതോ അവിജ്ജമാനത്താ പഞ്ഞത്തിമത്തകോ ഏവാതി വേദിതബ്ബോ. യോ പനേസ ഫസ്സവേദനാദീനം ധമ്മാനം പുഞ്ജോ, സോ ഇധ സമൂഹോതി വിഭാവിതോ. ഏവം കാലസമൂഹേപി ഞത്വാ ഇതരോ പന -

ഹേതൂതി പച്ചയോവേത്ഥ, തസ്സ ദ്വാരവസേന വാ;
അനേകഭാവോ വിഞ്ഞേയ്യോ, പച്ചയാനം വസേന വാ.

ഏത്ഥ ഹി പച്ചയോവ ഹേതു നാമ, തസ്സ ദ്വാരാനം വാ പച്ചയാനം വാ വസേന അനേകഭാവോ വേദിതബ്ബോ. കഥം? ചക്ഖുദ്വാരാദീസു ഹി ഉപ്പജ്ജമാനാനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം ചക്ഖുരൂപആലോകമനസികാരാദയോ പച്ചയാ, **മഹാപകരണേ** ച "ഹേതുപച്ചയോ ആരമ്മണപച്ചയോ"തിആദിനാ നയേന ചതുവീസതി പച്ചയാ വുത്താ. തേസു ഠപേത്വാ വിപാകപച്ചയഞ്ച പച്ഛാജാതപച്ചയഞ്ച, സേസാ കുസലധമ്മാനം പച്ചയാ ഹോന്തിയേവ. തേ സബ്ബേപി ഇധ ഹേതൂതി അധിപ്പേതാ. ഏവമസ്സ ഇമിനാ ദ്വാരവസേന വാ പച്ചയവസേന വാ അനേകഭാവോ വേദിതബ്ബോ . ഏവമേതേ സമവായാദയോ പഞ്ച അത്ഥാ ഇധ സമയസദ്ദേന പരിഗ്ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ.

'കസ്മാ പന ഏതേസു യംകിഞ്ചി ഏകം അപരിഗ്ഗഹേത്വാ സബ്ബേസം പരിഗ്ഗഹോ കതോ'തി? 'തേന തേന തസ്സ തസ്സ അത്ഥവിസേസസ്സ ദീപനതോ. ഏതേസു ഹി സമവായസങ്ഖാതോ സമയോ അനേകഹേതുതോ വുത്തിം ദീപേതി. തേന ഏകകാരണവാദോ പടിസേധിതോ ഹോതി. സമവായോ ച നാമ സാധാരണഫലനിപ്ഫാദനേ അഞ്ഞമഞ്ഞാപേക്ഖോ ഹോതി. തസ്മാ 'ഏകോ കത്താ നാമ നത്ഥീ'തി ഇമമ്പി അത്ഥം ദീപേതി. സഭാവേന ഹി കാരണേ സതി കാരണന്തരാപേക്ഖാ അയുത്താതി. ഏവം ഏകസ്സ കസ്സചി കാരണസ്സ അഭാവദീപനേന "സയംകതം സുഖദുക്ഖ"ന്തിആദി പടിസേധിതം ഹോതി.

തത്ഥ സിയാ - 'യം വുത്തം അനേകഹേതുതോ വുത്തിം ദീപേതീ'തി, തം ന യുത്തം. 'കിംകാരണാ' ?'അസാമഗ്ഗിയം അഹേതൂനം സാമഗ്ഗിയമ്പി അഹേതുഭാവാപത്തിതോ'. 'ന ഹി ഏകസ്മിം അന്ധേ ദട്ഠും അസക്കോന്തേ അന്ധസതം പസ്സതീ'തി. 'നോ ന യുത്തം; സാധാരണഫലനിപ്ഫാദകത്തേന ഹി ഠിതഭാവോ സാമഗ്ഗീ; ന അനേകേസം സമോധാനമത്തം.

ന ച അന്ധാനം ദസ്സനം നാമ സാധാരണഫലം'. 'കസ്മാ'?'അന്ധസതേ സതിപി തസ്സ അഭാവതോ. ചക്ഖാദീനം പന തം സാധാരണഫലം, തേസം ഭാവേ ഭാവതോ. അസാമഗ്ഗിയം അഹേതുനമ്പി ച സാമഗ്ഗിയം ഹേതുഭാവോ സിദ്ധോ. സ്വായം അസാമഗ്ഗിയം ഫലാഭാവേന, സാമഗ്ഗിയഞ്ചസ്സ ഭാവേന, വേദിതബ്ബോ. ചക്ഖാദീനഞ്ഹി വേകല്ലേ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം അഭാവോ, അവേകല്ലേ ച ഭാവോ, പച്ചക്ഖസിദ്ധോ ലോകസ്സാ'തി. അയം താവ സമവായസങ്ഖാതേന സമയേന അത്ഥോ ദീപിതോ.

യോ പനേസ അട്ഠഹി അക്ഖണേഹി പരിവജ്ജിതോ നവമോ ഖണോ, പതിരൂപദേസവാസാദികോ ച ചതുചക്കസങ്ഖാതോ ഓകാസട്ഠേന ഖണോ വുത്തോ, സോ മനുസ്സത്തബുദ്ധുപ്പാദസദ്ധമ്മട്ഠിതിആദികം ഖണസാമഗ്ഗിം വിനാ നത്ഥി. മനുസ്സത്താദീനഞ്ച കാണകച്ഛപോപമാദീഹി (മ॰ നി॰ ൩.൨൫൨) ദുല്ലഭഭാവോ. ഇതി ഖണസ്സ ദുല്ലഭത്താ സുട്ഠുതരം ഖണായത്തം ലോകുത്തരധമ്മാനം ഉപകാരഭൂതം കുസലം ദുല്ലഭമേവ . ഏവമേതേസു ഖണസങ്ഖാതോ സമയോ കുസലുപ്പത്തിയാ ദുല്ലഭഭാവം ദീപേതി. ഏവം ദീപേന്തേന അനേന അധിഗതഖണാനം ഖണായത്തസ്സേവ തസ്സ കുസലസ്സ അനനുട്ഠാനേന മോഘഖണം കുരുമാനാനം പമാദവിഹാരോ പടിസേധിതോ ഹോതി. അയം ഖണസങ്ഖാതേന സമയേന അത്ഥോ ദീപിതോ.

യോ പനേതസ്സ കുസലചിത്തസ്സ പവത്തികാലോ നാമ ഹോതി, സോ അതിപരിത്തോ. സാ ചസ്സ അതിപരിത്തതാ "യഥാ ച, ഭിക്ഖവേ, തസ്സ പുരിസസ്സ ജവോ, യഥാ ച ചന്ദിമസൂരിയാനം ജവോ, യഥാ ച യാ ദേവതാ ചന്ദിമസൂരിയാനം പുരതോ ധാവന്തി താസം ദേവതാനം ജവോ, തതോ സീഘതരം ആയുസങ്ഖാരാ ഖീയന്തീ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൨൨൮) - ഇമസ്സ സുത്തസ്സ അട്ഠകഥാവസേന വേദിതബ്ബോ. തത്ര ഹി സോ രൂപജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ താവ പരിത്തകോ കാലോ വുത്തോ. യാവ പടുപ്പന്നം രൂപം തിട്ഠതി താവ സോളസ ചിത്താനി ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഭിജ്ജന്തി. ഇതി തേസം കാലപരിത്തതായ ഉപമാപി നത്ഥി. തേനേവാഹ - "യാവഞ്ചിദം, ഭിക്ഖവേ, ഉപമാപി ന സുകരാ യാവ ലഹുപരിവത്തം ചിത്ത"ന്തി (അ॰ നി॰ ൧.൪൮). ഏവമേതേസു കാലസങ്ഖാതോ സമയോ കുസലചിത്തപ്പവത്തികാലസ്സ അതിപരിത്തതം ദീപേതി. ഏവം ദീപേന്തേന ചാനേന അതിപരിത്തകാലതായ, വിജ്ജുലതോഭാസേന മുത്താവുണനം വിയ, ദുപ്പടിവിജ്ഝമിദം ചിത്തം, തസ്മാ ഏതസ്സ പടിവേധേ മഹാഉസ്സാഹോ ച ആദരോ ച കത്തബ്ബോതി ഓവാദോ ദിന്നോ ഹോതി. അയം കാലസങ്ഖാതേന സമയേന അത്ഥോ ദീപിതോ.

സമൂഹസങ്ഖാതോ പന സമയോ അനേകേസം സഹുപ്പത്തിം ദീപേതി. ഫസ്സാദീനഞ്ഹി ധമ്മാനം പുഞ്ജോ സമൂഹോതി വുത്തോ. തസ്മിഞ്ച ഉപ്പജ്ജമാനം ചിത്തം സഹ തേഹി ധമ്മേഹി ഉപ്പജ്ജതീതി അനേകേസം സഹുപ്പത്തി ദീപിതാ. ഏവം ദീപേന്തേന ചാനേന ഏകസ്സേവ ധമ്മസ്സ ഉപ്പത്തി പടിസേധിതാ ഹോതി. അയം സമൂഹസങ്ഖാതേന സമയേന അത്ഥോ ദീപിതോ.

ഹേതുസങ്ഖാതോ പന സമയോ പരായത്തവുത്തിതം ദീപേതി. 'യസ്മിം സമയേ'തി ഹി പദസ്സ യസ്മാ 'യസ്മിം ഹേതുമ്ഹി സതി' ഉപ്പന്നം ഹോതീതി അയമത്ഥോ, തസ്മാ 'ഹേതുമ്ഹി സതി' പവത്തിതോ പരായത്തവുത്തിതാ ദീപിതാ. ഏവം ദീപേന്തേന ചാനേന ധമ്മാനം സവസവത്തിതാഭിമാനോ പടിസേധിതോ ഹോതി. അയം ഹേതുസങ്ഖാതേന സമയേന അത്ഥോ ദീപിതോ.

തത്ഥ **'യസ്മിം സമയേ'**തി കാലസങ്ഖാതസ്സ സമയസ്സ വസേന 'യസ്മിം കാലേ'തി അത്ഥോ; സമൂഹസങ്ഖാതസ്സ 'യസ്മിം സമൂഹേ'തി. ഖണസമവായഹേതുസങ്ഖാതാനം 'യസ്മിം ഖണേ സതി, യായ സാമഗ്ഗിയാ സതി, യമ്ഹി ഹേതുമ്ഹി സതി' കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി, തസ്മിംയേവ സതി 'ഫസ്സാദയോപീ'തി അയമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അധികരണഞ്ഹി കാലസങ്ഖാതോ സമൂഹസങ്ഖാതോ ച സമയോ. തത്ഥ വുത്തധമ്മാനന്തി അധികരണവസേനേത്ഥ ഭുമ്മം. ഖണസമവായഹേതുസങ്ഖാതസ്സ ച സമയസ്സ ഭാവേന തേസം ഭാവോ ലക്ഖീയതീതി ഭാവേനഭാവലക്ഖണവസേനേത്ഥ ഭുമ്മം.

കാമാവചരന്തി "കതമേ ധമ്മാ കാമാവചരാ? ഹേട്ഠതോ അവീചിനിരയം ഉപരിതോ പരനിമ്മിതവസവത്തിം പരിയന്തം കത്വാ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൨൮൭) നയേന വുത്തേസു കാമാവചരധമ്മേസു പരിയാപന്നം. തത്രായം വചനത്ഥോ - ഉദ്ദാനതോ ദ്വേ കാമാ, വത്ഥുകാമോ ച കിലേസകാമോ ച. തത്ഥ കിലേസകാമോ അത്ഥതോ ഛന്ദരാഗോവ വത്ഥുകാമോ തേഭൂമകവട്ടം. കിലേസകാമോ ചേത്ഥ കാമേതീതി **കാമോ;** ഇതരോ പന കാമിയതീതി കാമോ. യസ്മിം പന പദേസേ ദുവിധോപേസോ കാമോ പവത്തിവസേന അവചരതി, സോ ചതുന്നം അപായാനം, മനുസ്സാനം, ഛന്നഞ്ച ദേവലോകാനം വസേന ഏകാദസവിധോ പദേസോ. കാമോ ഏത്ഥ അവചരതീതി **കാമാവചരോ,** സസത്ഥാവചരോ വിയ. യഥാ ഹി യസ്മിം പദേസേ സസത്ഥാ പുരിസാ അവചരന്തി, സോ വിജ്ജമാനേസുപി അഞ്ഞേസു ദ്വിപദചതുപ്പദേസു അവചരന്തേസു, തേസം അഭിലക്ഖിതത്താ 'സസത്ഥാവചരോ'ത്വേവ വുച്ചതി, ഏവം വിജ്ജമാനേസുപി അഞ്ഞേസു രൂപാവചരാദീസു തത്ഥ അവചരന്തേസു, തേസം അഭിലക്ഖിതത്താ അയം പദേസോ 'കാമാവചരോ'ത്വേവ വുച്ചതി. സ്വായം യഥാ രൂപഭവോ രൂപം, ഏവം ഉത്തരപദലോപം കത്വാ 'കാമോ'ത്വേവ വുച്ചതി. ഏവമിദം ചിത്തം ഇമസ്മിം ഏകാദസപദേസസങ്ഖാതേ കാമേ അവചരതീതി കാമാവചരം.

കിഞ്ചാപി ഹി ഏതം രൂപാരൂപഭവേസുപി അവചരതി, യഥാ പന സങ്ഗാമേ അവചരണതോ സങ്ഗാമാവചരോതി ലദ്ധനാമകോ നാഗോ നഗരേ ചരന്തോപി 'സങ്ഗാമാവചരോ'ത്വേവ വുച്ചതി, ഥലജലചരാ ച പാണാ അഥലേ അജലേ ച ഠിതാപി 'ഥലചരാ ജലചരാ'ത്വേവ വുച്ചന്തി, ഏവമിദം അഞ്ഞത്ഥ അവചരന്തമ്പി കാമാവചരമേവാതി വേദിതബ്ബം. ആരമ്മണകരണവസേന വാ ഏത്ഥ കാമോ അവചരതീതിപി കാമാവചരം. കാമഞ്ചേസ രൂപാരൂപാവചരേസുപി അവചരതി, യഥാ പന വദതീതി 'വച്ഛോ', മഹിയം സേതീതി 'മഹിംസോ'തി വുത്തേ, ന സത്താ യത്തകാ വദന്തി, മഹിയം വാ സേന്തി സബ്ബേസം തം നാമം ഹോതി, ഏവംസമ്പദമിദം വേദിതബ്ബം. അപിച കാമഭവസങ്ഖാതേ കാമേ പടിസന്ധിം അവചാരേതീതിപി **കാമാവചരം**.

കുസലന്തി കുച്ഛിതാനം സലനാദീഹി അത്ഥേഹി കുസലം. അപിച ആരോഗ്യട്ഠേന അനവജ്ജട്ഠേന കോസല്ലസമ്ഭൂതട്ഠേന ച കുസലം. യഥേവ ഹി 'കച്ചി നു ഭോതോ കുസല'ന്തി (ജാ॰ ൧.൧൫.൧൪൬; ൨.൨൦.൧൨൯) രൂപകായേ അനാതുരതായ അഗേലഞ്ഞേന നിബ്യാധിതായ ആരോഗ്യട്ഠേന കുസലം വുത്തം, ഏവം അരൂപധമ്മേപി കിലേസാതുരതായ കിലേസഗേലഞ്ഞസ്സ ച കിലേസബ്യാധിനോ അഭാവേന ആരോഗ്യട്ഠേന കുസലം വേദിതബ്ബം. കിലേസവജ്ജസ്സ പന കിലേസദോസസ്സ കിലേസദരഥസ്സ ച അഭാവാ അനവജ്ജട്ഠേന കുസലം. കോസല്ലം വുച്ചതി പഞ്ഞാ; കോസല്ലതോ സമ്ഭൂതത്താ കോസല്ലസമ്ഭൂതട്ഠേന കുസലം.

'ഞാണസമ്പയുത്തം' താവ ഏവം ഹോതു; ഞാണവിപ്പയുത്തം കഥന്തി. തമ്പി രുള്ഹീസദ്ദേന കുസലമേവ. യഥാ ഹി താലപണ്ണേഹി അകത്വാ കിലഞ്ജാദീഹി കതമ്പി തംസരിക്ഖത്താ രുള്ഹീസദ്ദേന താലവണ്ടന്ത്വേവ വുച്ചതി, ഏവം 'ഞാണവിപ്പയുത്ത'മ്പി കുസലന്ത്വേവ വേദിതബ്ബം. നിപ്പരിയായേന പന 'ഞാണസമ്പയുത്തം' ആരോഗ്യട്ഠേന അനവജ്ജട്ഠേന കോസല്ലസമ്ഭൂതട്ഠേനാതി തിവിധേനപി കുസലന്തി നാമം ലഭതി, ഞാണവിപ്പയുത്തം ദുവിധേനേവ. ഇതി യഞ്ച ജാതകപരിയായേന യഞ്ച ബാഹിതികസുത്തപരിയായേന യഞ്ച അഭിധമ്മപരിയായേന കുസലം കഥിതം സബ്ബം തം തീഹിപി അത്ഥേഹി ഇമസ്മിം ചിത്തേ ലബ്ഭതി.

തദേതം ലക്ഖണാദിവസേന അനവജ്ജസുഖവിപാകലക്ഖണം, അകുസലവിദ്ധംസനരസം, വോദാനപച്ചുപട്ഠാനം, യോനിസോമനസികാരപദട്ഠാനം. അവജ്ജപടിപക്ഖത്താ വാ അനവജ്ജലക്ഖണമേവ കുസലം, വോദാനഭാവരസം, ഇട്ഠവിപാകപച്ചുപട്ഠാനം, യഥാവുത്തപദട്ഠാനമേവ. ലക്ഖണാദീസു ഹി തേസം തേസം ധമ്മാനം സഭാവോ വാ സാമഞ്ഞം വാ **ലക്ഖണം** നാമ. കിച്ചം വാ സമ്പത്തി വാ **രസോ** നാമ. ഉപട്ഠാനാകാരോ വാ ഫലം വാ പച്ചുപട്ഠാനം നാമ. ആസന്നകാരണം **പദട്ഠാനം** നാമ. ഇതി യത്ഥ യത്ഥ ലക്ഖണാദീനി വക്ഖാമ തത്ഥ തത്ഥ ഇമിനാവ നയേന തേസം നാനത്തം വേദിതബ്ബം.

ചിത്തന്തി ആരമ്മണം ചിന്തേതീതി ചിത്തം; വിജാനാതീതി അത്ഥോ. യസ്മാ വാ 'ചിത്ത'ന്തി സബ്ബചിത്തസാധാരണോ ഏസ സദ്ദോ, തസ്മാ യദേത്ഥ ലോകിയകുസലാകുസലകിരിയചിത്തം, തം ജവനവീഥിവസേന അത്തനോ സന്താനം ചിനോതീതി ചിത്തം. വിപാകം കമ്മകിലേസേഹി ചിതന്തി ചിത്തം. അപിച സബ്ബമ്പി യഥാനുരൂപതോ ചിത്തതായ ചിത്തം. ചിത്തകരണതായ ചിത്തന്തി ഏവമ്പേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ യസ്മാ അഞ്ഞദേവ സരാഗം ചിത്തം, അഞ്ഞം സദോസം , അഞ്ഞം സമോഹം; അഞ്ഞം കാമാവചരം, അഞ്ഞം രൂപാവചരാദിഭേദം; അഞ്ഞം രൂപാരമ്മണം, അഞ്ഞം സദ്ദാദിആരമ്മണം; രൂപാരമ്മണേസു ചാപി അഞ്ഞം നീലാരമ്മണം, അഞ്ഞം പീതാദിആരമ്മണം; സദ്ദാദിആരമ്മണേസുപി ഏസേവ നയോ; സബ്ബേസുപി ചേതേസു അഞ്ഞം ഹീനം അഞ്ഞം മജ്ഝിമം അഞ്ഞം പണീതം; ഹീനാദീസുപി അഞ്ഞം ഛന്ദാധിപതേയ്യം, അഞ്ഞം വീരിയാധിപതേയ്യം അഞ്ഞം ചിത്താധിപതേയ്യം, അഞ്ഞം വീമംസാധിപതേയ്യം, തസ്മാ അസ്സ ഇമേസം സമ്പയുത്തഭൂമിആരമ്മണഹീനമജ്ഝിമപണീതാധിപതീനം വസേന ചിത്തതാ വേദിതബ്ബാ. കാമഞ്ചേത്ഥ ഏകമേവ ഏവം ചിത്തം ന ഹോതി, ചിത്താനം പന അന്തോഗധത്താ ഏതേസു യംകിഞ്ചി ഏകമ്പി ചിത്തതായ ചിത്തന്തി വത്തും വട്ടതി. ഏവം താവ ചിത്തതായ ചിത്തം.

കഥം ചിത്തകരണതായാതി? ലോകസ്മിഞ്ഹി ചിത്തകമ്മതോ ഉത്തരി അഞ്ഞം ചിത്തം നാമ നത്ഥി. തസ്മിമ്പി ചരണം നാമ ചിത്തം അതിചിത്തമേവ ഹോതി. തം കരോന്താനം ചിത്തകാരാനം 'ഏവംവിധാനി ഏത്ഥ രൂപാനി കാതബ്ബാനീ'തി ചിത്തസഞ്ഞാ ഉപ്പജ്ജതി. തായ ചിത്തസഞ്ഞായ ലേഖാഗഹനരഞ്ജനഉജ്ജോതനവത്തനാദിനിപ്ഫാദികാ ചിത്തകിരിയാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തതോ ചരണസങ്ഖാതേ ചിത്തേ അഞ്ഞതരം വിചിത്തരൂപം നിപ്ഫജ്ജതി. തതോ 'ഇമസ്സ രൂപസ്സ ഉപരി ഇദം ഹോതു, ഹേട്ഠാ ഇദം, ഉഭയപസ്സേ ഇദ'ന്തി ചിന്തേത്വാ യഥാചിന്തിതേന കമേന സേസചിത്തരൂപനിപ്ഫാദനം ഹോതി, ഏവം യംകിഞ്ചി ലോകേ വിചിത്തം സിപ്പജാതം സബ്ബം തം ചിത്തേനേവ കരിയതി, ഏവം ഇമായ കരണവിചിത്തതായ തസ്സ തസ്സ ചിത്തസ്സ നിപ്ഫാദകം ചിത്തമ്പി തഥേവ ചിത്തം ഹോതി. യഥാചിന്തിതസ്സ വാ അനവസേസസ്സ അനിപ്ഫജ്ജനതോ തതോപി ചിത്തമേവ ചിത്തതരം. തേനാഹ ഭഗവാ -

> "ദിട്ഠം വോ, ഭിക്ഖവേ, ചരണം നാമ ചിത്തന്തി? 'ഏവം, ഭന്തേ'. തമ്പി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ചരണം നാമ ചിത്തം ചിത്തേനേവ ചിന്തിതം. തേനപി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ചരണേന ചിത്തേന ചിത്തംയേവ ചിത്തതര"ന്തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൦൦).

തഥാ യദേതം ദേവമനുസ്സനിരയതിരച്ഛാനഭേദാസു ഗതീസു കമ്മലിങ്ഗസഞ്ഞാവോഹാരാദിഭേദം അജ്ഝത്തികം ചിത്തം തമ്പി ചിത്തകതമേവ. കായകമ്മാദിഭേദഞ്ഹി ദാനസീലവിഹിംസാസാഠേയ്യാദിനയപ്പവത്തം കുസലാകുസലകമ്മം ചിത്തനിപ്ഫാദിതം കമ്മനാനത്തം. കമ്മനാനത്തേനേവ ച താസു താസു ഗതീസു ഹത്ഥപാദകണ്ണഉദരഗീവാമുഖാദിസണ്ഠാനഭിന്നം ലിങ്ഗനാനത്തം. ലിങ്ഗനാനത്തതോ യഥാഗഹിതസണ്ഠാനവസേന 'അയം ഇത്ഥീ അയം പുരിസോ'തി ഉപ്പജ്ജമാനായ സഞ്ഞായ സഞ്ഞാനാനത്തം. സഞ്ഞാനാനത്തതോ സഞ്ഞാനുരൂപേന 'ഇത്ഥീ'തി വാ 'പുരിസോ'തി വാ വോഹരന്താനം വോഹാരനാനത്തം. വോഹാരനാനത്തവസേന പന യസ്മാ 'ഇത്ഥീ ഭവിസ്സാമി പുരിസോ ഭവിസ്സാമി, ഖത്തിയോ ഭവിസ്സാമി ബ്രാഹ്മണോ ഭവിസ്സാമീ'തി ഏവം തസ്സ തസ്സ അത്തഭാവസ്സ ജനകം കമ്മം കരീയതി, തസ്മാ വോഹാരനാനത്തതോ കമ്മനാനത്തം. തം പനേതം കമ്മനാനത്തം യഥാപത്ഥിതം ഭവം നിബ്ബത്തേന്തം യസ്മാ ഗതിവസേന നിബ്ബത്തേതി തസ്മാ കമ്മനാനത്തതോ ഗതിനാനത്തം. കമ്മനാനത്തേനേവ ച തേസം തേസം സത്താനം തസ്സാ തസ്സാ ഗതിയാ അപാദകദ്വിപാദകാദിതാ, തസ്സാ തസ്സാ ഉപപത്തിയാ ഉച്ചനീചാദിതാ, തസ്മിം തസ്മിം അത്തഭാവേ സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാദിതാ, ലോകധമ്മേസു ലാഭാലാഭാദിതാ ച പഞ്ഞായതി. തസ്മാ സബ്ബമേതം ദേവമനുസ്സനിരയതിരച്ഛാനഭേദാസു ഗതീസു കമ്മലിങ്ഗസഞ്ഞാവോഹാരാദിഭേദം അജ്ഝത്തികം ചിത്തം ചിത്തേനേവ കതന്തി വേദിതബ്ബം. സ്വായമത്ഥോ ഇമസ്സ സങ്ഗീതിഅനാരുള്ഹസ്സ സുത്തസ്സ വസേന വേദിതബ്ബോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

"കമ്മനാനത്തപുഥുത്തപ്പഭേദവവത്ഥാനവസേന ലിങ്ഗനാനത്തപുഥുത്തപ്പഭേദവവത്ഥാനം ഭവതി, ലിങ്ഗനാനത്തപുഥുത്തപ്പഭേദവവത്ഥാനവസേന സഞ്ഞാനാനത്തപുഥുത്തപ്പഭേദവവത്ഥാനം ഭവതി, സഞ്ഞാനാനത്തപുഥുത്തപ്പഭേദവവത്ഥാനവസേന വോഹാരനാനത്തപുഥുത്തപ്പഭേദവവത്ഥാനം ഭവതി, വോഹാരനാനത്തപുഥുത്തപ്പഭേദവവത്ഥാനവസേന കമ്മനാനത്തപുഥുത്തപ്പഭേദവവത്ഥാനം ഭവതി. കമ്മനാനാകരണം പടിച്ച സത്താനം ഗതിയാ നാനാകരണം പഞ്ഞായതി - അപദാ ദ്വിപദാ ചതുപ്പദാ ബഹുപ്പദാ, രൂപിനോ അരൂപിനോ, സഞ്ഞിനോ അസഞ്ഞിനോ നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞിനോ. കമ്മനാനാകരണം പടിച്ച സത്താനം ഉപപത്തിയാ നാനാകരണം പഞ്ഞായതി - ഉച്ചനീചതാ ഹീനപണീതതാ സുഗതദുഗ്ഗതതാ. കമ്മനാനാകരണം പടിച്ച സത്താനം അത്തഭാവേ നാനാകരണം പഞ്ഞായതി - സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണതാ സുജാതദുജ്ജാതതാ സുസണ്ഠിതദുസ്സണ്ഠിതതാ. കമ്മനാനാകരണം പടിച്ച സത്താനം ലോകധമ്മേ നാനാകരണം പഞ്ഞായതി - ലാഭാലാഭേ യസായസേ നിന്ദാപസംസായം സുഖദുക്ഖേ"തി.

അപരമ്പി വുത്തം -

> കമ്മതോ ലിങ്ഗതോ ചേവ, ലിങ്ഗസഞ്ഞാ പവത്തരേ;
> സഞ്ഞാതോ ഭേദം ഗച്ഛന്തി, ഇത്ഥായം പുരിസോതി വാ.

> "കമ്മുനാ വത്തതേ ലോകോ, കമ്മുനാ വത്തതേ പജാ;

കമ്മനിബന്ധനാ സത്താ, രഥസ്സാണീവ യായതോ". (മ॰ നി॰ ൨.൪൬൦; സു॰ നി॰ ൬൫൮);

കമ്മേന കിത്തിം ലഭതേ പസംസം,
കമ്മേന ജാനിഞ്ച വധഞ്ച ബന്ധം;
തം കമ്മനാനാകരണം വിദിത്വാ,
കസ്മാ വദേ നത്ഥി കമ്മന്തി ലോകേ. (കഥാ॰ ൪൭൩);

"കമ്മസ്സകാ മാണവ സത്താ കമ്മദായാദാ കമ്മയോനീ കമ്മബന്ധൂ കമ്മപടിസരണാ; കമ്മം സത്തേ വിഭജതി യദിദം ഹീനപ്പണീതതായാ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൮൯).

ഏവം ഇമായ കരണചിത്തതായപി ചിത്തസ്സ ചിത്തതാ വേദിതബ്ബാ. സബ്ബാനിപി ഹി ഏതാനി വിചിത്രാനി ചിത്തേനേവ കതാനി. അലദ്ധോകാസസ്സ പന ചിത്തസ്സ യം വാ പന അവസേസപച്ചയവികലം തസ്സ ഏകച്ചചിത്തകരണാഭാവതോ യദേതം ചിത്തേന കതം അജ്ഝത്തികം ചിത്തം വുത്തം, തതോപി ചിത്തമേവ ചിത്തതരം. തേനാഹ ഭഗവാ -

"നാഹം, ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞം ഏകനികായമ്പി സമനുപസ്സാമി ഏവം ചിത്തം യഥയിദം, ഭിക്ഖവേ, തിരച്ഛാനഗതാ പാണാ... തേഹിപി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തിരച്ഛാനഗതേഹി പാണേഹി ചിത്തംയേവ ചിത്തതര"ന്തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൦൦).

ഉപ്പന്നം ഹോതീതി ഏത്ഥ വത്തമാനഭൂതാപഗതോകാസകതഭൂമിലദ്ധവസേന ഉപ്പന്നം നാമ അനേകപ്പഭേദം. തത്ഥ സബ്ബമ്പി ഉപ്പാദജരാഭങ്ഗസമങ്ഗീസങ്ഖാതം വത്തമാനുപ്പന്നം നാമ. ആരമ്മണരസം അനുഭവിത്വാ നിരുദ്ധം, അനുഭൂതാപഗതസങ്ഖാതം കുസലാകുസലം , ഉപ്പാദാദിത്തയം അനുപ്പത്വാ നിരുദ്ധം, ഭൂതാപഗതസങ്ഖാതം, സേസസങ്ഖതഞ്ച **ഭൂതാപഗതുപ്പന്നം** നാമ. "യാനിസ്സ താനി പുബ്ബേ കതാനി കമ്മാനീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൪൮) ഏവമാദിനാ നയേന വുത്തം കമ്മം അതീതമ്പി സമാനം, അഞ്ഞം വിപാകം പടിബാഹിത്വാ അത്തനോ വിപാകസ്സോകാസം കത്വാ ഠിതത്താ, തഥാ കതോകാസഞ്ച വിപാകം അനുപ്പന്നമ്പി സമാനം ഏവം കതേ ഓകാസേ ഏകന്തേന ഉപ്പജ്ജനതോ ഓകാസകതുപ്പന്നം നാമ. താസു താസു ഭൂമീസു അസമൂഹതം അകുസലം ഭൂമിലദ്ധുപ്പന്നം നാമ. ഏത്ഥ ച ഭൂമിയാ ഭൂമിലദ്ധസ്സ ച നാനത്തം വേദിതബ്ബം. **ഭൂമീ**തി വിപസ്സനായ ആരമ്മണഭൂതാ തേഭൂമകാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ. ഭൂമിലദ്ധം നാമ തേസു ഖന്ധേസു ഉപ്പത്താരഹം കിലേസജാതം. തേന ഹേസാ ഭൂമി ലദ്ധാ നാമ ഹോതി, തസ്മാ ഭൂമിലദ്ധന്തി വുച്ചതി. ഏവമേതേസു ചതൂസു ഉപ്പന്നേസു ഇധ 'വത്തമാനുപ്പന്നം' അധിപ്പേതം.

തത്രായം വചനത്ഥോ - പുബ്ബന്തതോ ഉദ്ധം ഉപ്പാദാദിഅഭിമുഖം പന്നന്തി **ഉപ്പന്നം**. 'ഉപ്പന്ന'-സദ്ദോ പനേസ അതീതേ പടിലദ്ധേ സമുട്ഠിതേ അവിക്ഖമ്ഭിതേ അസമുച്ഛിന്നേ ഖണത്തയഗതേതി അനേകേസു അത്ഥേസു ദിസ്സതി. അയഞ്ഹി "തേന ഖോ പന, ഭിക്ഖവേ, സമയേന കകുസന്ധോ ഭഗവാ അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ലോകേ ഉപ്പന്നോ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൯൩) ഏത്ഥ അതീതേ ആഗതോ. "ആയസ്മതോ ആനന്ദസ്സ അതിരേകചീവരം ഉപ്പന്നം ഹോതീ"തി (പാരാ॰ ൪൬൧) ഏത്ഥ പടിലദ്ധേ. "സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, ഉപ്പന്നം മഹാമേഘം തമേനം മഹാവാതോ അന്തരായേവ അന്തരധാപേതീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൫൭) ഏത്ഥ സമുട്ഠിതേ. "ഉപ്പന്നം ഗമിയചിത്തം ദുപ്പടിവിനോദനീയം (അ॰ നി॰ ൫.൧൬൦; പരി॰ ൩൨൫); ഉപ്പന്നുപ്പന്നേ പാപകേ അകുസലേ ധമ്മേ ഠാനസോ അന്തരധാപേതീ"തി (പാരാ॰ ൧൬൫) ഏത്ഥ അവിക്ഖമ്ഭിതേ. "അരിയം അട്ഠങ്ഗികം മഗ്ഗം ഭാവേന്തോ ബഹുലീകരോന്തോ ഉപ്പന്നുപ്പന്നേ പാപകേ അകുസലേ ധമ്മേ ഠാനസോ അന്തരായേവ അന്തരധാപേതീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൫൬-൧൫൭) ഏത്ഥ അസമുച്ഛിന്നേ. "ഉപ്പജ്ജമാനം ഉപ്പന്നന്തി? ആമന്താ"തി (യമ॰ ൨.ചിത്തയമക.൧൦൭) ഏത്ഥ ഖണത്തയഗതേ. സ്വായമിധാപി ഖണത്തയഗതേവ ദട്ഠബ്ബോ. തസ്മാ **'ഉപ്പന്നം ഹോതീ'**തി ഏത്ഥ ഖണത്തയഗതം ഹോതി, വത്തമാനം ഹോതി, പച്ചുപ്പന്നം ഹോതീതി. അയം സങ്ഖേപത്ഥോ.

ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതീതി ചേതം ദേസനാസീസമേവ. ന പന ചിത്തം ഏകകമേവ ഉപ്പജ്ജതി. തസ്മാ യഥാ രാജാ ആഗതോതി വുത്തേ ന പരിസം പഹായ ഏകകോവ ആഗതോ, രാജപരിസായ പന സദ്ധിംയേവ ആഗതോതി പഞ്ഞായതി , ഏവമിദമ്പി പരോപണ്ണാസകുസലധമ്മേഹി സദ്ധിംയേവ ഉപ്പന്നന്തി വേദിതബ്ബം. പുബ്ബങ്ഗമട്ഠേന പന "ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി"ച്ചേവ വുത്തം.

ലോകിയധമ്മഞ്ഹി പത്വാ ചിത്തം ജേട്ഠകം ചിത്തം ധുരം ചിത്തം പുബ്ബങ്ഗമം ഹോതി. ലോകുത്തരധമ്മം പത്വാ പഞ്ഞാ ജേട്ഠികാ പഞ്ഞാ ധുരാ പഞ്ഞാ പുബ്ബങ്ഗമാ. തേനേവ ഭഗവാ വിനയപരിയായം പത്വാ പഞ്ഹം പുച്ഛന്തോ 'കിംഫസ്സോസി, കിംവേദനോസി, കിംസഞ്ഞോസി, കിംചേതനോസീ'തി അപുച്ഛിത്വാ "കിംചിത്തോ ത്വം ഭിക്ഖൂ"തി ചിത്തമേവ ധുരം കത്വാ പുച്ഛതി. "അഥേയ്യചിത്തോ അഹം ഭഗവാ"തി ച വുത്തേ 'അനാപത്തി അഥേയ്യഫസ്സസ്സാ'തിആദീനി അവത്വാ "അനാപത്തി ഭിക്ഖു അഥേയ്യചിത്തസ്സാ"തി വദതി.

ന കേവലഞ്ച വിനയപരിയായം, അഞ്ഞമ്പി ലോകിയദേസനം ദേസേന്തോ ചിത്തമേവ ധുരം കത്വാ ദേസേതി. യഥാഹ - "യേ കേചി, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ അകുസലാ അകുസലഭാഗിയാ അകുസലപക്ഖികാ സബ്ബേതേ മനോപുബ്ബങ്ഗമാ. മനോ തേസം ധമ്മാനം പഠമം ഉപ്പജ്ജതി" (അ॰ നി॰ ൧.൫൬).

"മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ, മനോസേട്ഠാ മനോമയാ;
മനസാ ചേ പദുട്ഠേന, ഭാസതി വാ കരോതി വാ;
തതോ നം ദുക്ഖമന്വേതി, ചക്കംവ വഹതോ പദം.

"മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ, മനോസേട്ഠാ മനോമയാ;
മനസാ ചേ പസന്നേന, ഭാസതി വാ കരോതി വാ;
തതോ നം സുഖമന്വേതി, ഛായാവ അനപായിനീ". (ധ॰ പ॰ ൧,൨);

"ചിത്തേന നീയതി ലോകോ, ചിത്തേന പരികസ്സതി;
ചിത്തസ്സ ഏകധമ്മസ്സ, സബ്ബേവ വസമന്വഗൂ". (സം॰ നി॰ ൧.൬൨);

"ചിത്തസംകിലേസാ, ഭിക്ഖവേ, സത്താ സംകിലിസ്സന്തി ചിത്തവോദാനാ വിസുജ്ഝന്തി" (സം॰ നി॰ ൩.൧൦൦);

“പഭസ്സരമിദം, ഭിക്ഖവേ, ചിത്തം, തഞ്ച ഖോ ആഗന്തുകേഹി ഉപക്കിലേസേഹി ഉപക്കിലിട്ഠം” (അം നി ഫ.൪൯);

“ചിത്തേ , ഗഹപതി, അരക്ഖിതേ കായകമ്മമ്പി അരക്ഖിതം ഹോതി, വചീകമ്മമ്പി അരക്ഖിതം ഹോതി, മനോകമ്മമ്പി അരക്ഖിതം ഹോതി; ചിത്തേ, ഗഹപതി, രക്ഖിതേ...പേ... ചിത്തേ, ഗഹപതി, ബ്യാപന്നേ...പേ... ചിത്തേ, ഗഹപതി, അബ്യാപന്നേ...പേ... ചിത്തേ, ഗഹപതി, അവസ്സുതേ...പേ... ചിത്തേ, ഗഹപതി, അനവസ്സുതേ കായകമ്മമ്പി അനവസ്സുതം ഹോതി, വചീകമ്മമ്പി അനവസ്സുതം ഹോതി, മനോകമ്മമ്പി അനവസ്സുതം ഹോതീ”തി (അം നി ന.ഫ).

ഏവം ലോകിയധമ്മം പത്വാ ചിത്തം ജേട്ഠകം ഹോതി, ചിത്തം ധുരം ഹോതി, ചിത്തം പുബ്ബങ്ഗമം ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. ഇമേസു പന സുത്തേസു ഏകം വാ ദ്വേ വാ അഗ്ഗഹേത്വാ സുത്താനുരക്ഖണത്ഥായ സബ്ബാനിപി ഗഹിതാനീതി വേദിതബ്ബാനി.

ലോകുത്തരധമ്മം പുച്ഛന്തോ പന 'കതരഫസ്സം അധിഗതോസി, കതരവേദനം കതരസഞ്ഞം കതരചേതനം കതരചിത്ത'ന്തി അപുച്ഛിത്വാ, 'കതരപഞ്ഞം ത്വം ഭിക്ഖു അധിഗതോ'സി, 'കിം പഠമം മഗ്ഗപഞ്ഞം, ഉദാഹു ദുതിയം... പേ... തതിയം...പേ... ചതുത്ഥം മഗ്ഗപഞ്ഞം അധിഗതോ'തി പഞ്ഞം ജേട്ഠികം പഞ്ഞം ധുരം കത്വാ പുച്ഛതി. പഞ്ഞുത്തരാ സബ്ബേ കുസലാ ധമ്മാ ന പരിഹായന്തി. പഞ്ഞാ പന കിമത്ഥിയാ (മ നി ഫ.൪൪)? “പഞ്ഞവതോ, ഭിക്ഖവേ, അരിയസാവകസ്സ തദന്വയാ സദ്ധാ സണ്ഠാതി, തദന്വയം വീരിയം സണ്ഠാതി, തദന്വയാ സതി സണ്ഠാതി, തദന്വയോ സമാധി സണ്ഠാതീ”തി (സം നി ൫.൫൧൪) ഏവമാദീനി പനേത്ഥ സുത്താനി ദട്ഠബ്ബാനി. ഇതി ലോകുത്തരധമ്മം പത്വാ പഞ്ഞാ ജേട്ഠികാ ഹോതി പഞ്ഞാ ധുരാ പഞ്ഞാ പുബ്ബങ്ഗമാതി വേദിതബ്ബാ. അയം പന ലോകിയദേസനാ. തസ്മാ ചിത്തം ധുരം കത്വാ ദേസേന്തോ “ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതീ”തി ആഹ.

സോമനസ്സസഹഗതന്തി സാതമധുരവേദയിതസങ്ഖാതേന സോമനസ്സേന സഹ ഏകുപ്പാദാദിഭാവം ഗതം. അയം പന **'സഹഗത'**-സദ്ദോ തബ്ഭാവേ വോകിണ്ണേ നിസ്സയേ ആരമ്മണേ സംസട്ഠേതി ഇമേസു അത്ഥേസു ദിസ്സതി. തത്ഥ “യായം തണ്ഹാ പോനോബ്ഭവികാ നന്ദിരാഗസഹഗതാ”തി (വിഭ ൨൦൩) തബ്ഭാവേ വേദിതബ്ബോ; നന്ദിരാഗഭൂതാതി അത്ഥോ. “യാ, ഭിക്ഖവേ, വീമംസാ കോസജ്ജസഹഗതാ കോസജ്ജസമ്പയുത്താ”തി (സം നി ൫.൮൩൨) വോകിണ്ണേ വേദിതബ്ബോ; അന്തരന്തരാ ഉപ്പജ്ജമാനേന കോസജ്ജേന വോകിണ്ണാതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. “അട്ഠികസഞ്ഞാസഹഗതം സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗം ഭാവേതീ”തി (സം നി ൫.൨൩൮) നിസ്സയേ വേദിതബ്ബോ; അട്ഠികസഞ്ഞം നിസ്സായ അട്ഠികസഞ്ഞം ഭാവേത്വാ പടിലദ്ധന്തി അത്ഥോ. “ലാഭീ ഹോതി രൂപസഹഗതാനം വാ സമാപത്തീനം അരൂപസഹഗതാനം വാ”തി (പു പ ൩-൫) ആരമ്മണേ; വേദിതബ്ബോ രൂപാരൂപാരമ്മണാനന്തി അത്ഥോ. “ഇദം സുഖം ഇമായ പീതിയാ സഹഗതം ഹോതി സഹജാതം സംസട്ഠം സമ്പയുത്ത”ന്തി (വിഭ ൭൮൮) സംസട്ഠേ. ഇമസ്മിമ്പി പദേ അയമേവത്ഥോ അധിപ്പേതോ. സോമനസ്സസംസട്ഠഞ്ഹി ഇധ സോമനസ്സസഹഗതന്തി വുത്തം.

'സംസട്ഠ'-സദ്ദോപി ചേസ സദിസേ അവസ്സുതേ മിത്തസന്ഥവേ സഹജാതേതി ബഹൂസു അത്ഥേസു ദിസ്സതി. അയഞ്ഹി “കിസേ ഥൂലേ വിവജ്ജേത്വാ സംസട്ഠാ യോജിതാ ഹയാ”തി (ജാ ൨.൨൨.൭൦) ഏത്ഥ സദിസേ ആഗതോ. “സംസട്ഠാവ തുമ്ഹേ അയ്യേ വിഹരഥാ”തി (പാചി ൭൨൭) അവസ്സുതേ. “ഗിഹി സംസട്ഠോ വിഹരതീ”തി (സം നി ൩.൩) മിത്തസന്ഥവേ. “ഇദം സുഖം ഇമായ പീതിയാ സഹഗതം ഹോതി സഹജാതം സംസട്ഠം സമ്പയുത്ത”ന്തി സഹജാതേ. ഇധാപി സഹജാതേ അധിപ്പേതോ. തത്ഥ 'സഹഗതം' അസഹജാതം അസംസട്ഠം അസമ്പയുത്തം നാമ നത്ഥി. സഹജാതം പന സംസട്ഠം സമ്പയുത്തം ഹോതിപി, ന ഹോതിപി . രൂപാരൂപധമ്മേസു ഹി ഏകതോ ജാതേസു രൂപം അരൂപേന സഹജാതം ഹോതി, ന സംസട്ഠം, ന സമ്പയുത്തം; തഥാ അരൂപം രൂപേന; രൂപഞ്ച രൂപേന; അരൂപം പന അരൂപേന സദ്ധിം നിയമതോവ സഹഗതം സഹജാതം സംസട്ഠം സമ്പയുത്തമേവ ഹോതീതി. തം സന്ധായ വുത്തം 'സോമനസ്സസഹഗത'ന്തി.

ഞാണസമ്പയുത്തന്തി ഞാണേന സമ്പയുത്തം, സമം ഏകുപ്പാദാദിപ്പകാരേഹി യുത്തന്തി അത്ഥോ. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം സിയാ തം മാതികാവണ്ണനായ വേദനാത്തികേ വുത്തനയമേവ. തസ്മാ ഏകുപ്പാദാ ഏകനിരോധാ ഏകവത്ഥുകാ ഏകാരമ്മണാതി ഇമിനാ ലക്ഖണേനേതം സമ്പയുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസോ ചേസ. അരൂപേ പന വിനാപി ഏകവത്ഥുകഭാവം സമ്പയോഗോ ലബ്ഭതി.

ഏത്താവതാ കിം കഥിതം? കാമാവചരകുസലേസു സോമനസ്സസഹഗതം തിഹേതുകം ഞാണസമ്പയുത്തം അസങ്ഖാരികം മഹാചിത്തം കഥിതം. “കതമേ ധമ്മാ കുസലാ”തി ഹി അനിയമിതപുച്ഛായ ചതുഭൂമകകുസലം ഗഹിതം. 'കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതീ'തി വചനേന പന തേഭൂമകം കുസലം പരിച്ചജിത്വാ, അട്ഠവിധം കാമാവചരകുസലമേവ ഗഹിതം. 'സോമനസ്സസഹഗത'ന്തി വചനേന തതോ ചതുബ്ബിധം ഉപേക്ഖാസഹഗതം പരിച്ചജിത്വാ ചതുബ്ബിധം സോമനസ്സസഹഗതമേവ ഗഹിതം. 'ഞാണസമ്പയുത്ത'ന്തി വചനേന തതോ ദുവിധം ഞാണവിപ്പയുത്തം പരിച്ചജിത്വാ ദ്വേ ഞാണസമ്പയുത്താനേവ ഗഹിതാനി. അസങ്ഖാരികഭാവോ പന അനാഭട്ഠത്തായേവ ന ഗഹിതോ. കിഞ്ചാപി ന ഗഹിതോ, പരതോ പന 'സസങ്ഖാരേനാ'തി വചനതോ ഇധ 'അസങ്ഖാരേനാ'തി അവുത്തേപി അസങ്ഖാരികഭാവോ വേദിതബ്ബോ. സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഹി ആദിതോവ ഇദം മഹാചിത്തം ഭാജേത്വാ ദസ്സേതും നിയമേത്വാവ ഇമം ദേസനം ആരഭീതി ഏവമേത്ഥ സന്നിട്ഠാനം കതന്തി വേദിതബ്ബം.

ഇദാനി തമേവ ചിത്തം ആരമ്മണതോ ദസ്സേതും **രൂപാരമ്മണം** വാതിആദിമാഹ. ഭഗവാ ഹി അരൂപധമ്മം ദസ്സേന്തോ വത്ഥുനാ വാ ദസ്സേതി, ആരമ്മണേന വാ, വത്ഥാരമ്മണേഹി വാ, സരസഭാവേന വാ. “ചക്ഖുസമ്ഫസ്സോ...പേ... മനോസമ്ഫസ്സോ; ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാ വേദനാ...പേ... മനോസമ്ഫസ്സജാ വേദനാ; ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം...പേ... മനോവിഞ്ഞാണ”ന്തിആദീസു ഹി വത്ഥുനാ അരൂപധമ്മാ ദസ്സിതാ. “രൂപസഞ്ഞാ...പേ... ധമ്മസഞ്ഞാ, രൂപസഞ്ചേതനാ... പേ... ധമ്മസഞ്ചേതനാ”തിആദീസു ആരമ്മണേന. “ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ...പേ... മനഞ്ച പടിച്ച ധമ്മേ ച ഉപ്പജ്ജതി മനോവിഞ്ഞാണം, തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ”തിആദീസു (സം നി ൪.൬൦) വത്ഥാരമ്മണേഹി. “അവിജ്ജാപച്ചയാ , ഭിക്ഖവേ, സങ്ഖാരാ, സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണ”ന്തിആദീസു (സം നി ൨.൧) സരസഭാവേന അരൂപധമ്മാ ദസ്സിതാ. ഇമസ്മിം പന ഠാനേ ആരമ്മണേന ദസ്സേന്തോ 'രൂപാരമ്മണം' വാതിആദിമാഹ.

തത്ഥ ചതുസമുട്ഠാനം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നം രൂപമേവ **രൂപാരമ്മണം**. ദ്വിസമുട്ഠാനോ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നോ സദ്ദോവ **സദ്ദാരമ്മണം**. ചതുസമുട്ഠാനോ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നോ ഗന്ധോവ **ഗന്ധാരമ്മണം**. ചതുസമുട്ഠാനോ

അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നോ രസോവ **രസാരമ്മണം**. ചതുസമുട്ഠാനം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നം ഫോട്ഠബ്ബമേവ **ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണം**. ഏകസമുട്ഠാനാ ദ്വിസമുട്ഠാനാ തിസമുട്ഠാനാ ചതുസമുട്ഠാനാ നകുതോചിസമുട്ഠാനാ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാ ചിത്തചേതസികാ, തഥാ നവത്തബ്ബാ ച, വുത്താവസേസാ ചിത്തഗോചരസങ്ഖാതാ ധമ്മായേവ **ധമ്മാരമ്മണം**. യേ പന അനാപാഥഗതാ രൂപാദയോപി ധമ്മാരമ്മണമിച്ചേവ വദന്തി തേ ഇമിനാ സുത്തേന പടിക്ഖിപിതബ്ബാ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "ഇമേസം ഖോ, ആവുസോ, പഞ്ചന്നം ഇന്ദ്രിയാനം നാനാവിസയാനം നാനാഗോചരാനം ന അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ ഗോചരവിസയം പച്ചനുഭോന്താനം മനോ പടിസരണം മനോ നേസം ഗോചരവിസയം പച്ചനുഭോതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൫൫).

ഏതേസഞ്ഹി രൂപാരമ്മണാദീനി ഗോചരവിസയോ നാമ. താനി മനേന പച്ചനുഭവിയമാനാനിപി രൂപാരമ്മണാദീനിയേവാതി അയമത്ഥോ സിദ്ധോ ഹോതി. ദിബ്ബചക്ഖുഞാണാദീനഞ്ച രൂപാദിആരമ്മണത്താപി അയമത്ഥോ സിദ്ധോയേവ ഹോതി. അനാപാഥഗതാനേവ ഹി രൂപാരമ്മണാദീനി ദിബ്ബചക്ഖുആദീനം ആരമ്മണാനി, ന ച താനി ധമ്മാരമ്മണാനി ഭവന്തീതി വുത്തനയേനേവ ആരമ്മണവവത്ഥാനം വേദിതബ്ബം.

തത്ഥ ഏകേകം ആരമ്മണം ദ്വീസു ദ്വീസു ദ്വാരേസു ആപാഥമാഗച്ഛതി. രൂപാരമ്മണഞ്ഹി ചക്ഖുപസാദം ഘട്ടേത്വാ തങ്ഖണഞ്ഞേവ മനോദ്വാരേ ആപാഥമാഗച്ഛതി; ഭവങ്ഗചലനസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി അത്ഥോ. സദ്ദഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണേസുപി ഏസേവ നയോ. യഥാ ഹി സകുണോ ആകാസേനാഗന്ത്വാ രുക്ഖഗ്ഗേ നിലീയമാനോവ രുക്ഖസാഖഞ്ച ഘട്ടേതി, ഛായാ ചസ്സ പഥവിയം പടിഹഞ്ഞതി സാഖാഘട്ടനഛായാഫരണാനി അപുബ്ബം അചരിമം ഏകക്ഖണേയേവ ഭവന്തി, ഏവം പച്ചുപ്പന്നരൂപാദീനം ചക്ഖുപസാദാദിഘട്ടനഞ്ച ഭവങ്ഗചലനസമത്ഥതായ മനോദ്വാരേ ആപാഥഗമനഞ്ച അപുബ്ബം അചരിമം ഏകക്ഖണേയേവ ഹോതി. തതോ ഭവങ്ഗം വിച്ഛിന്ദിത്വാ ചക്ഖുദ്വാരാദീസു ഉപ്പന്നാനം ആവജ്ജനാദീനം വോട്ഠബ്ബനപരിയോസാനാനം അനന്തരാ തേസം ആരമ്മണാനം അഞ്ഞതരസ്മിം ഇദം മഹാചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി.

സുദ്ധമനോദ്വാരേ പന പസാദഘട്ടനകിച്ചം നത്ഥി. പകതിയാ ദിട്ഠസുതഘായിതസായിതഫുട്ഠവസേനേവ ഏതാനി ആരമ്മണാനി ആപാഥമാഗച്ഛന്തി. കഥം? ഇധേകച്ചോ കതസുധാകമ്മം ഹരിതാലമനോസിലാദിവണ്ണവിചിത്തം പഗ്ഗഹിതനാനപ്പകാരധജപടാകം മാലാദാമവിനദ്ധം ദീപമാലാപരിക്ഖിത്തം അതിമനോരമായ സിരിയാ വിരോചമാനം അലങ്കതപടിയത്തം മഹാചേതിയം പദക്ഖിണം കത്വാ സോളസസു പാദപിട്ഠികാസു പഞ്ചപതിട്ഠിതേന വന്ദിത്വാ അഞ്ജലിം പഗ്ഗയ്ഹ ഉല്ലോകേന്തോ ബുദ്ധാരമ്മണം പീതിം ഗഹേത്വാ തിട്ഠതി. തസ്സ ഏവം ചേതിയം പസ്സിത്വാ ബുദ്ധാരമ്മണം പീതിം നിബ്ബത്തേത്വാ അപരഭാഗേ യത്ഥ കത്ഥചി ഗതസ്സ രത്തിട്ഠാനദിവാട്ഠാനേസു നിസിന്നസ്സ ആവജ്ജമാനസ്സ അലങ്കതപടിയത്തം മഹാചേതിയം ചക്ഖുദ്വാരേ ആപാഥമാഗതസദിസമേവ ഹോതി, പദക്ഖിണം കത്വാ ചേതിയവന്ദനകാലോ വിയ ഹോതി. ഏവം താവ ദിട്ഠവസേന രൂപാരമ്മണം ആപാഥമാഗച്ഛതി.

മധുരേന പന സരേന ധമ്മകഥികസ്സ വാ ധമ്മം കഥേന്തസ്സ, സരഭാണകസ്സ വാ സരേന ഭണന്തസ്സ സദ്ദം സുത്വാ അപരഭാഗേ യത്ഥ കത്ഥചി നിസീദിത്വാ ആവജ്ജമാനസ്സ ധമ്മകഥാ വാ സരഭഞ്ഞം വാ സോതദ്വാരേ ആപാഥമാഗതം വിയ ഹോതി, സാധുകാരം ദത്വാ സുണനകാലോ വിയ ഹോതി. ഏവം സുതവസേന സദ്ദാരമ്മണം ആപാഥമാഗച്ഛതി.

സുഗന്ധം പന ഗന്ധം വാ മാലം വാ ലഭിത്വാ ആസനേ വാ ചേതിയേ വാ ഗന്ധാരമ്മണേന ചിത്തേന പൂജം കത്വാ അപരഭാഗേ യത്ഥ കത്ഥചി നിസീദിത്വാ ആവജ്ജമാനസ്സ തം ഗന്ധാരമ്മണം ഘാനദ്വാരേ ആപാഥമാഗതം വിയ ഹോതി, പൂജാകരണകാലോ വിയ ഹോതി. ഏവം ഘായിതവസേന ഗന്ധാരമ്മണം ആപാഥമാഗച്ഛതി.

പണീതം പന ഖാദനീയം വാ ഭോജനീയം വാ സബ്രഹ്മചാരീഹി സദ്ധിം സംവിഭജിത്വാ പരിഭുഞ്ജിത്വാ അപരഭാഗേ യത്ഥ കത്ഥചി കുദ്രൂസകാദിഭോജനം ലഭിത്വാ 'അസുകകാലേ പണീതം ഭോജനം സബ്രഹ്മചാരീഹി സദ്ധിം സംവിഭജിത്വാ പരിഭുത്ത'ന്തി ആവജ്ജമാനസ്സ തം രസാരമ്മണം ജിവ്ഹാദ്വാരേ ആപാഥമാഗതം വിയ ഹോതി, പരിഭുഞ്ജനകാലോ വിയ ഹോതി. ഏവം സായിതവസേന രസാരമ്മണം ആപാഥമാഗച്ഛതി.

മുദുകം പന സുഖസമ്ഫസ്സം മഞ്ചം വാ പീഠം വാ അത്ഥരണപാപുരണം വാ പരിഭുഞ്ജിത്വാ അപരഭാഗേ യത്ഥ കത്ഥചി ദുക്ഖസേയ്യം കപ്പേത്വാ 'അസുകകാലേ മേ മുദുകം മഞ്ചപീഠം അത്ഥരണപാവുരണം പരിഭുത്ത'ന്തി ആവജ്ജമാനസ്സ തം ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണം കായദ്വാരേ ആപാഥമാഗതം വിയ ഹോതി. സുഖസമ്ഫസ്സം വേദയിതകാലോ വിയ ഹോതി. ഏവം ഫുട്ഠവസേന ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണം ആപാഥമാഗച്ഛതി. ഏവം സുദ്ധമനോദ്വാരേ പസാദഘട്ടനകിച്ചം നത്ഥി. പകതിയാ ദിട്ഠസുതഘായിതസായിതഫുട്ഠവസേനേവ ഏതാനി ആരമ്മണാനി ആപാഥമാഗച്ഛന്തീതി വേദിതബ്ബാനി.

ഇദാനി പകതിയാ ദിട്ഠാദീനം വസേന ആപാഥഗമനേ അയമപരോപി അട്ഠകഥാമുത്തകോ നയോ ഹോതി. ദിട്ഠം സുതം ഉഭയസമ്ബന്ധന്തി ഇമേ താവ ദിട്ഠാദയോ വേദിതബ്ബാ. തത്ഥ **'ദിട്ഠം'** നാമ പഞ്ചദ്വാരവസേന ഗഹിതപുബ്ബം. **'സുത'**ന്തി പച്ചക്ഖതോ അദിസ്വാ അനുസ്സവവസേന ഗഹിതാ രൂപാദയോവ. തേഹി ദ്വീഹിപി സമ്ബന്ധം **'ഉഭയസമ്ബന്ധം'** നാമ. ഇതി ഇമേസമ്പി ദിട്ഠാദീനം വസേന ഏതാനി മനോദ്വാരേ ആപാഥമാഗച്ഛന്തീതി വേദിതബ്ബാനി. തത്ഥ ദിട്ഠവസേന താവ ആപാഥഗമനം ഹേട്ഠാ പഞ്ചഹി നയേഹി വുത്തമേവ.

ഏകച്ചോ പന സുണാതി - 'ഭഗവതോ പുഞ്ഞാതിസയനിബ്ബത്തം ഏവരൂപം നാമ രൂപം, അതിമധുരോ സദ്ദോ, കിസ്മിഞ്ചി പദേസേ കേസഞ്ചി പുപ്ഫാനം അതിമനുഞ്ഞോ ഗന്ധോ, കേസഞ്ചി ഫലാനം അതിമധുരോ രസോ, കേസഞ്ചി പാവുരണാദീനം അതിസുഖോ സമ്ഫസ്സോ'തി. തസ്സ, ചക്ഖുപസാദാദിഘട്ടനം വിനാ, സുതമത്താനേവ താനി മനോദ്വാരേ ആപാഥമാഗച്ഛന്തി. അഥസ്സ തം ചിത്തം തസ്മിം രൂപേ വാ സദ്ദേ വാ പസാദവസേന ഗന്ധാദീസു അരിയാനം ദാതുകാമതാവസേന അഞ്ഞേഹി ദിന്നേസു അനുമോദനാവസേന വാ പവത്തതി. ഏവം സുതവസേന ഏതാനി മനോദ്വാരേ ആപാഥമാഗച്ഛന്തി.

അപരേന പന യഥാവുത്താനി രൂപാദീനി ദിട്ഠാനി വാ സുതാനി വാ ഹോന്തി. തസ്സ 'ഈദിസം രൂപം ആയതിം ഉപ്പജ്ജനകബുദ്ധസ്സാപി ഭവിസ്സതീ'തിആദിനാ നയേന ചക്ഖുപസാദാദിഘട്ടനം വിനാ ദിട്ഠസുതസമ്ബന്ധേനേവ താനി മനോദ്വാരേ ആപാഥമാഗച്ഛന്തി. അഥസ്സ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ തേസു അഞ്ഞതരാരമ്മണം ഇദം മഹാചിത്തം പവത്തതി. ഏവം ഉഭയസമ്ബന്ധവസേന ഏതാനി മനോദ്വാരേ ആപാഥമാഗച്ഛന്തി.

ഇദമ്പി ച മുഖമത്തമേവ. സദ്ധാരുചിആകാരപരിവിതക്കദിട്ഠിനിജ്ഝാനക്ഖന്തിആദീനം പന വസേന വിത്ഥാരതോ ഏതേസം മനോദ്വാരേ ആപാഥഗമനം വേദിതബ്ബമേവ. യസ്മാ പന ഏവം ആപാഥം ആഗച്ഛന്താനി ഭൂതാനിപി ഹോന്തി അഭൂതാനിപി, തസ്മാ അയം നയോ അട്ഠകഥായം ന ഗഹിതോ. ഏവം ഏകേകാരമ്മണം ജവനം ദ്വീസു ദ്വീസു ദ്വാരേസു ഉപ്പജ്ജതീതി വേദിതബ്ബം. രൂപാരമ്മണഞ്ഹി ജവനം ചക്ഖുദ്വാരേപി ഉപ്പജ്ജതി മനോദ്വാരേപി. സദ്ദാദിആരമ്മണേസുപി ഏസേവ നയോ.

തത്ഥ മനോദ്വാരേ ഉപ്പജ്ജമാനം രൂപാരമ്മണം ജവനം ദാനമയം സീലമയം ഭാവനാമയന്തി തിവിധം ഹോതി . തേസു ഏകേകം കായകമ്മം വചീകമ്മം മനോകമ്മന്തി തിവിധമേവ ഹോതി. സദ്ദഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബധമ്മാരമ്മണേസുപി ഏസേവ നയോ.

തത്ഥ രൂപം താവ ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പജ്ജമാനം ഏതം മഹാകുസലചിത്തം നീലപീതലോഹിതോദാതവണ്ണേസു പുപ്ഫവത്ഥധാതൂസു അഞ്ഞതരം സുഭനിമിത്തസങ്ഖാതം ഇട്ഠം കന്തം മനാപം രജനീയം വണ്ണം ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പജ്ജതി. നനു ചേതം ഇട്ഠാരമ്മണം ലോഭസ്സ വത്ഥു? കഥം ഏതം ചിത്തം കുസലം നാമ ജാതന്തി? നിയമിതവസേന പരിണാമിതവസേന സമുദാചാരവസേന ആഭുജിതവസേനാതി. യസ്സ ഹി 'കുസലമേവ മയാ കത്തബ്ബ'ന്തി കുസലകരണേ ചിത്തം നിയമിതം ഹോതി, അകുസലപ്പവത്തിതോ നിവത്തേത്വാ കുസലകരണേയേവ പരിണാമിതം, അഭിണ്ഹകരണേന കുസലസമുദാചാരേനേവ സമുദാചരിതം, പതിരൂപദേസവാസസപ്പുരിസൂപനിസ്സയസദ്ധമ്മസവനപുബ്ബേകതപുഞ്ഞതാദീഹി ച ഉപനിസ്സയേഹി യോനിസോ ച ആഭോഗോ പവത്തതി, തസ്സ ഇമിനാ നിയമിതവസേന പരിണാമിതവസേന സമുദാചാരവസേന ആഭുജിതവസേന ച കുസലം നാമ ജാതം ഹോതി.

ആരമ്മണവസേന പനേത്ഥ സോമനസ്സസഹഗതഭാവോ വേദിതബ്ബോ. ഇട്ഠാരമ്മണസ്മിഞ്ഹി ഉപ്പന്നത്താ ഏതം സോമനസ്സസഹഗതം ജാതം. സദ്ധാബഹുലതാദീനിപേത്ഥ കാരണാനിയേവ. അസ്സദ്ധാനഞ്ഹി മിച്ഛാദിട്ഠീനഞ്ച ഏകന്തഇട്ഠാരമ്മണഭൂതം തഥാഗതരൂപമ്പി ദിസ്വാ സോമനസ്സം നുപ്പജ്ജതി. യേ ച കുസലപ്പവത്തിയം ആനിസംസം ന പസ്സന്തി തേസം പരേഹി ഉസ്സാഹിതാനം കുസലം കരോന്താനമ്പി സോമനസ്സം നുപ്പജ്ജതി. തസ്മാ സദ്ധാബഹുലതാ വിസുദ്ധദിട്ഠിതാ ആനിസംസദസ്സാവിതാതി. ഏവമ്പേത്ഥ സോമനസ്സസഹഗതഭാവോ വേദിതബ്ബോ. അപിച ഏകാദസധമ്മാ പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഉപ്പാദായ സംവത്തന്തി - ബുദ്ധാനുസ്സതി ധമ്മാനുസ്സതി സങ്ഘാനുസ്സതി സീലാനുസ്സതി ചാഗാനുസ്സതി ദേവതാനുസ്സതി ഉപസമാനുസ്സതി ലൂഖപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനതാ സിനിദ്ധപുഗ്ഗലസേവനതാ പസാദനീയസുത്തന്തപച്ചവേക്ഖണതാ തദധിമുത്തതാതി . ഇമേഹിപി കാരണേഹേത്ഥ സോമനസ്സസഹഗതഭാവോ വേദിതബ്ബോ. ഇമേസം പന വിത്ഥാരോ **ബോജ്ഝങ്ഗവിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൩൬൭ ബോജ്ഝങ്ഗപബ്ബവണ്ണനാ, ർന്നവ്വ-ർന്നൻ) ആവി ഭവിസ്സതി.

കമ്മതോ, ഉപപത്തിതോ, ഇന്ദ്രിയപരിപാകതോ, കിലേസദൂരീഭാവതോതി ഇമേഹി പനേത്ഥ കാരണേഹി ഞാണസമ്പയുത്തതാ വേദിതബ്ബാ. യോ ഹി പരേസം ധമ്മം ദേസേതി അനവജ്ജാനി സിപ്പായതനകമ്മായതനവിജ്ജാട്ഠാനാനി സിക്ഖാപേതി ധമ്മകഥികം സക്കാരം കത്വാ ധമ്മം കഥാപേതി, 'ആയതിം പഞ്ഞവാ ഭവിസ്സാമീ'തി പത്ഥനം പട്ഠപേത്വാ നാനപ്പകാരം ദാനം ദേതി, തസ്സ ഏവരൂപം കമ്മം ഉപനിസ്സായ കുസലം ഉപ്പജ്ജമാനം ഞാണസമ്പയുത്തം ഉപ്പജ്ജതി. അബ്യാപജ്ജേ ലോകേ ഉപ്പന്നസ്സ വാപി "തസ്സ തത്ഥ സുഖിനോ ധമ്മപദാ പിലവന്തി... ദന്ധോ, ഭിക്ഖവേ, സതുപ്പാദോ, അഥ സോ സത്തോ ഖിപ്പംയേവ വിസേസഗാമീ ഹോതീ"തി (അ॰ നി॰ ർ.ൺ൧) ഇമിനാ നയേന ഉപപത്തിം നിസ്സായപി ഉപ്പജ്ജമാനം കുസലം ഞാണസമ്പയുത്തം ഉപ്പജ്ജതി. തഥാ ഇന്ദ്രിയപരിപാകം ഉപഗതാനം പഞ്ഞാദസകപ്പത്താനം ഇന്ദ്രിയപരിപാകം നിസ്സായപി കുസലം ഉപ്പജ്ജമാനം ഞാണസമ്പയുത്തം ഉപ്പജ്ജതി. യേഹി പന കിലേസാ വിക്ഖമ്ഭിതാ തേസം കിലേസദൂരീഭാവം നിസ്സായപി ഉപ്പജ്ജമാനം കുസലം ഞാണസമ്പയുത്തം ഉപ്പജ്ജതി. വുത്തമ്പി ചേതം -

"യോഗാ വേ ജായതീ ഭൂരി, അയോഗാ ഭൂരിസങ്ഖയോ"തി (ധ॰ പ॰ ൨൮൨).

ഏവം കമ്മതോ ഉപപത്തിതോ ഇന്ദ്രിയപരിപാകതോ കിലേസദൂരീഭാവതോതി ഇമേഹി കാരണേഹി ഞാണസമ്പയുത്തതാ വേദിതബ്ബാ.

അപിച സത്ത ധമ്മാ ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഉപ്പാദായ സംവത്തന്തി - പരിപുച്ഛകതാ, വത്ഥുവിസദകിരിയാ, ഇന്ദ്രിയസമത്തപടിപാദനാ, ദുപ്പഞ്ഞപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനാ, പഞ്ഞവന്തപുഗ്ഗലസേവനാ, ഗമ്ഭീരഞാണചരിയപച്ചവേക്ഖണാ, തദധിമുത്തതാതി. ഇമേഹിപി കാരണേഹി ഞാണസമ്പയുത്തതാ വേദിതബ്ബാ. ഇമേസം പന വിത്ഥാരോ **ബോജ്ഝങ്ഗവിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൩൬൭ ബോജ്ഝങ്ഗപബ്ബവണ്ണനാ) ആവി ഭവിസ്സതി.

ഏവം ഞാണസമ്പയുത്തം ഹുത്വാ ഉപ്പന്നഞ്ചേതം അസങ്ഖാരേന അപ്പയോഗേന അനുപായചിന്തനായ ഉപ്പന്നത്താ അസങ്ഖാരം നാമ ജാതം. തയിദം രജനീയവണ്ണാരമ്മണം ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജമാനമേവ തിവിധേന നിയമേന ഉപ്പജ്ജതി - ദാനമയം വാ ഹോതി, സീലമയം വാ, ഭാവനാമയം വാ.

കഥം? യദാ ഹി നീലപീതലോഹിതോദാതേസു പുപ്ഫാദീസു അഞ്ഞതരം ലഭിത്വാ വണ്ണവസേന ആഭുജിത്വാ 'വണ്ണദാനം മയ്ഹ'ന്തി ബുദ്ധരതനാദീനി പൂജേതി, തദാ ദാനമയം ഹോതി. തത്രിദം വത്ഥു - ഭണ്ഡാഗാരികസങ്ഘമിത്തോ കിര ഏകം സുവണ്ണഖചിതം വത്ഥം ലഭിത്വാ ഇദമ്പി വത്ഥം സുവണ്ണവണ്ണം, സമ്മാസമ്ബുദ്ധോപി സുവണ്ണവണ്ണോ, സുവണ്ണവണ്ണം വത്ഥം സുവണ്ണവണ്ണസ്സേവ അനുച്ഛവികം, അമ്ഹാകഞ്ച വണ്ണദാനം ഭവിസ്സതീതി മഹാചേതിയേ ആരോപേസി. ഏവരൂപേ കാലേ ദാനമയം ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. യദാ പന തഥാരൂപമേവ ദേയ്യധമ്മം ലഭിത്വാ 'മയ്ഹം കുലവംസോ, കുലതന്തി കുലപ്പവേണീ ഏസാ, കുലവത്തം ഏത'ന്തി ബുദ്ധരതനാദീനി പൂജേതി തദാ സീലമയം ഹോതി. യദാ പന താദിസേനേവ വത്ഥുനാ രതനത്തയസ്സ പൂജം കത്വാ 'അയം വണ്ണോ ഖയം ഗച്ഛിസ്സതി, വയം ഗച്ഛിസ്സതീ'തി ഖയവയം പട്ഠപേതി, തദാ ഭാവനാമയം ഹോതി.

ദാനമയം പന ഹുത്വാ വത്തമാനമ്പി യദാ തീണി രതനാനി സഹത്ഥേന പൂജേന്തസ്സ പവത്തതി, തദാ കായകമ്മം ഹോതി. യദാ തീണി രതനാനി പൂജേന്തോ പുത്തദാരദാസകമ്മകരപോരിസാദയോപി ആണാപേത്വാ പൂജാപേതി തദാ വചീകമ്മം ഹോതി. യദാ തദേവ വുത്തപ്പകാരം വിജ്ജമാനകവത്ഥും ആരബ്ഭ വണ്ണദാനം ദസ്സാമീതി ചിന്തേതി തദാ മനോകമ്മം ഹോതി. വിനയപരിയായം പത്വാ ഹി 'ദസ്സാമി കരിസ്സാമീ'തി വാചാ ഭിന്നാ ഹോതീതി (പാരാ॰ ൩൯൫) ഇമിനാ ലക്ഖണേന ദാനം നാമ ഹോതി. അഭിധമ്മപരിയായം പത്വാ പന വിജ്ജമാനകവത്ഥും ആരബ്ഭ 'ദസ്സാമീ'തി

മനസാ ചിന്തിതകാലതോ പട്ഠായ കുസലം ഹോതി. അപരഭാഗേ കായേന വാ വാചായ വാ കത്തബ്ബം കരിസ്സതീതി വുത്തം. ഏവം ദാനമയം കായവചീമനോകമ്മവസേനേവ തിവിധം ഹോതി.

യദാ പന തം വുത്തപ്പകാരം വത്ഥും ലഭിത്വാ കുലവംസാദിവസേന സഹത്ഥാ രതനത്തയം പൂജേതി തദാ സീലമയം കായകമ്മം ഹോതി. യദാ കുലവംസാദിവസേനേവ പുത്തദാരാദയോ ആണാപേത്വാ പൂജാപേതി തദാ വചീകമ്മം ഹോതി. യദാ 'മയ്ഹം കുലവംസോ, കുലതന്തി കുലപ്പവേണീ ഏസാ, കുലവത്തമേത'ന്തി വിജ്ജമാനകവത്ഥും ആരബ്ഭ 'വണ്ണദാനം ദസ്സാമീ'തി ചിന്തേതി തദാ മനോകമ്മം ഹോതി. ഏവം സീലമയം കായവചീമനോകമ്മവസേന തിവിധം ഹോതി.

യദാ പന തം വുത്തപ്പകാരം വത്ഥും ലഭിത്വാ തീണി രതനാനി പൂജേത്വാ ചങ്കമന്തോ ഖയവയം പട്ഠപേതി തദാ ഭാവനാമയം കായകമ്മം ഹോതി. വാചായ സമ്മസനം പട്ഠപേന്തസ്സ വചീകമ്മം ഹോതി, കായങ്ഗവാചങ്ഗാനി അചോപേത്വാ മനസാവ സമ്മസനം പട്ഠപേന്തസ്സ മനോകമ്മം ഹോതി. ഏവം ഭാവനാമയം കായവചീമനോകമ്മവസേന തിവിധം ഹോതി. ഏവമേതം രൂപാരമ്മണം കുസലം തിവിധപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുവസേന നവഹി കമ്മദ്വാരേഹി ഭാജേത്വാ ദസ്സേസി ധമ്മരാജാ. സദ്ദാരമ്മണാദീസുപി ഏസേവ നയോ.

ഭേരിസദ്ദാദീസു ഹി രജനീയസദ്ദം ആരമ്മണം കത്വാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ തീഹി നിയമേഹേതം കുസലം ഉപ്പജ്ജതി. തത്ഥ സദ്ദം കന്ദമൂലം വിയ ഉപ്പാടേത്വാ നീലുപ്പലഹത്ഥകം വിയ ച ഹത്ഥേ ഠപേത്വാ ദാതും നാമ ന സക്കാ, സവത്ഥുകം പന കത്വാ ദേന്തോ സദ്ദദാനം ദേതി നാമ. തസ്മാ യദാ 'സദ്ദദാനം ദസ്സാമീ'തി ഭേരിമുദിങ്ഗാദീസു അഞ്ഞതരതൂരിയേന തിണ്ണം രതനാനം ഉപഹാരം കരോതി, 'സദ്ദദാനം മേ'തി ഭേരിആദീനി ഠപാപേതി, ധമ്മകഥികഭിക്ഖൂനം സരഭേസജ്ജതേലഫാണിതാദീനി ദേതി, ധമ്മസവനം ഘോസേതി, സരഭഞ്ഞം ഭണതി, ധമ്മകഥം കഥേതി, ഉപനിസിന്നകകഥം അനുമോദനകഥം കരോതി, തദാ ദാനമയംയേവ ഹോതി. യദാ ഏതദേവ വിധാനം കുലവംസാദിവസേന വത്തവസേന കരോതി തദാ സീലമയം ഹോതി. യദാ സബ്ബമ്പേതം കത്വാ അയം ഏത്തകോ സദ്ദോ ബ്രഹ്മലോകപ്പമാണോപി ഹുത്വാ 'ഖയം ഗമിസ്സതി, വയം ഗമിസ്സതീ'തി സമ്മസനം പട്ഠപേതി തദാ ഭാവനാമയം ഹോതി.

തത്ഥ ദാനമയം താവ യദാ ഭേരിആദീനി ഗഹേത്വാ സഹത്ഥാ ഉപഹാരം കരോതി, നിച്ചുപഹാരത്ഥായ ഠപേന്തോപി സഹത്ഥാ ഠപേതി, 'സദ്ദദാനം മേ'തി ധമ്മസവനം ഘോസേതും ഗച്ഛതി, ധമ്മകഥം സരഭഞ്ഞം കാതും വാ ഗച്ഛതി, തദാ കായകമ്മം ഹോതി. യദാ 'ഗച്ഛഥ, താതാ, അമ്ഹാകം സദ്ദദാനം തിണ്ണം രതനാനം ഉപഹാരം കരോഥാ'തി ആണാപേതി, 'സദ്ദദാനം മേ'തി ചേതിയങ്ഗണേസു 'ഇമം ഭേരിം, ഇമം മുദിങ്ഗം ഠപേഥാ'തി ആണാപേതി, സയമേവ ധമ്മസവനം ഘോസേതി, ധമ്മകഥം കഥേതി, സരഭഞ്ഞം ഭണതി, തദാ വചീകമ്മം ഹോതി. യദാ കായങ്ഗവാചങ്ഗാനി അചോപേത്വാ 'സദ്ദദാനം ദസ്സാമീ'തി വിജ്ജമാനകവത്ഥും മനസാ പരിച്ചജതി, തദാ മനോകമ്മം ഹോതി.

സീലമയമ്പി 'സദ്ദദാനം നാമ മയ്ഹം കുലവംസോ കുലതന്തി കുലപ്പവേണീ'തി ഭേരിആദീഹി സഹത്ഥാ ഉപഹാരം കരോന്തസ്സ, ഭേരിആദീനി സഹത്ഥാ ചേതിയങ്ഗണാദീസു ഠപേന്തസ്സ, ധമ്മകഥികാനം സരഭേസജ്ജം സഹത്ഥാ ദദന്തസ്സ, വത്തസീസേന ധമ്മസവനഘോസനധമ്മകഥാകഥനസരഭഞ്ഞഭണനത്ഥായ ച ഗച്ഛന്തസ്സ കായകമ്മം ഹോതി. 'സദ്ദദാനം നാമ അമ്ഹാകം കുലവംസോ കുലതന്തി കുലപ്പവേണീ, ഗച്ഛഥ , താതാ, ബുദ്ധരതനാദീനം ഉപഹാരം കരോഥാ'തി ആണാപേന്തസ്സ കുലവംസവസേനേവ അത്തനാ ധമ്മകഥം വാ സരഭഞ്ഞം വാ കരോന്തസ്സ ച വചീകമ്മം ഹോതി. 'സദ്ദദാനം നാമ മയ്ഹം കുലവംസോ സദ്ദദാനം ദസ്സാമീ'തി കായങ്ഗവാചങ്ഗാനി അചോപേത്വാ മനസാവ വിജ്ജമാനകവത്ഥും പരിച്ചജന്തസ്സ മനോകമ്മം ഹോതി.

ഭാവനാമയമ്പി യദാ ചങ്കമന്തോ സദ്ദേ ഖയവയം പട്ഠപേതി തദാ കായകമ്മം ഹോതി. കായങ്ഗം പന അചോപേത്വാ വാചായ സമ്മസന്തസ്സ വചീകമ്മം ഹോതി. കായങ്ഗവാചങ്ഗം അചോപേത്വാ മനസാവ സദ്ദായതനം സമ്മസന്തസ്സ മനോകമ്മം ഹോതി. ഏവം സദ്ദാരമ്മണമ്പി കുസലം തിവിധപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുവസേന നവഹി കമ്മദ്വാരേഹി ഭാജേത്വാ ദസ്സേസി ധമ്മരാജാ.

മൂലഗന്ധാദീസുപി രജനീയഗന്ധം ആരമ്മണം കത്വാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ തീഹി നിയമേഹേതം കുസലം ഉപ്പജ്ജതി. തത്ഥ യദാ മൂലഗന്ധാദീസു യംകിഞ്ചി ഗന്ധം ലഭിത്വാ ഗന്ധവസേന ആഭുജിത്വാ 'ഗന്ധദാനം മയ്ഹ'ന്തി ബുദ്ധരതനാദീനി പൂജേതി, തദാ ദാനമയം ഹോതീതി സബ്ബം വണ്ണദാനേ വുത്തനയേനേവ വിത്ഥാരതോ വേദിതബ്ബം. ഏവം ഗന്ധാരമ്മണമ്പി കുസലം തിവിധപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുവസേന നവഹി കമ്മദ്വാരേഹി ഭാജേത്വാ ദസ്സേസി ധമ്മരാജാ.

മൂലരസാദീസു പന രജനീയരസം ആരമ്മണം കത്വാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ തീഹി നിയമേഹേതം കുസലം ഉപ്പജ്ജതി. തത്ഥ യദാ മൂലരസാദീസു യംകിഞ്ചി രജനീയം രസവത്ഥും ലഭിത്വാ രസവസേന ആഭുജിത്വാ 'രസദാനം മയ്ഹ'ന്തി ദേതി പരിച്ചജതി, തദാ ദാനമയം ഹോതീതി സബ്ബം വണ്ണദാനേ വുത്തനയേനേവ വിത്ഥാരതോ വേദിതബ്ബം. സീലമയേ പനേത്ഥ 'സങ്ഘസ്സ അദത്വാ പരിഭുഞ്ജനം നാമ അമ്ഹാകം ന ആചിണ്ണ'ന്തി ദ്വാദസന്നം ഭിക്ഖുസഹസ്സാനം ദാപേത്വാ സാദുരസം പരിഭുത്തസ്സ ദുട്ഠഗാമണിഅഭയരഞ്ഞോ വത്ഥും ആദിം കത്വാ മഹാഅട്ഠകഥായം വത്ഥൂനി ആഗതാനി. അയമേവ വിസേസോ. ഏവം രസാരമ്മണമ്പി കുസലം തിവിധപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുവസേന നവഹി കമ്മദ്വാരേഹി ഭാജേത്വാ ദസ്സേസി ധമ്മരാജാ.

ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണേപി പഥവീധാതു തേജോധാതു വായോധാതൂതി തീണി മഹാഭൂതാനി ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണം നാമ. ഇമസ്മിം ഠാനേ ഏതേസം വസേന യോജനം അകത്വാ മഞ്ചപീഠാദിവസേന കാതബ്ബാ. യദാ ഹി മഞ്ചപീഠാദീസു യംകിഞ്ചി രജനീയം ഫോട്ഠബ്ബവത്ഥും ലഭിത്വാ ഫോട്ഠബ്ബവസേന ആഭുജിത്വാ 'ഫോട്ഠബ്ബദാനം മയ്ഹ'ന്തി ദേതി പരിച്ചജതി, തദാ ദാനമയം ഹോതീതി സബ്ബം വണ്ണദാനേ വുത്തനയേനേവ വിത്ഥാരതോ വേദിതബ്ബം. ഏവം ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണമ്പി കുസലം തിവിധപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുവസേന നവഹി കമ്മദ്വാരേഹി ഭാജേത്വാ ദസ്സേസി ധമ്മരാജാ.

ധമ്മാരമ്മണേ ഛ അജ്ഝത്തികാനി ആയതനാനി, തീണി ലക്ഖണാനി, തയോ അരൂപിനോ ഖന്ധാ, പന്നരസ സുഖുമരൂപാനി, നിബ്ബാനപഞ്ഞത്തീതി ഇമേ ധമ്മായതനേ പരിയാപന്നാ ച, അപരിയാപന്നാ ച, ധമ്മാ ധമ്മാരമ്മണം നാമ. ഇമസ്മിം പന ഠാനേ ഏതേസം വസേന യോജനം അകത്വാ ഓജദാനപാനദാനജീവിതദാനവസേന കാതബ്ബാ. ഓജാദീസു ഹി രജനീയം ധമ്മാരമ്മണം ആരമ്മണം കത്വാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ തീഹി നിയമേഹേതം കുസലം ഉപ്പജ്ജതി.

തത്ഥ യദാ 'ഓജദാനം മയ്ഹ'ന്തി സപ്പിനവനീതാദീനി ദേതി, പാനദാനന്തി അട്ഠ പാനാനി ദേതി, ജീവിതദാനന്തി സലാകഭത്തസങ്ഘഭത്താദീനി ദേതി, അഫാസുകാനം ഭിക്ഖൂനം ഭേസജ്ജം ദേതി, വേജ്ജം പച്ചുപട്ഠാപേതി, ജാലം ഫാലാപേതി, കുമീനം വിദ്ധംസാപേതി, സകുണപഞ്ജരം വിദ്ധംസാപേതി, ബന്ധനമോക്ഖം കാരാപേതി, മാഘാതഭേരിം ചരാപേതി, അഞ്ഞാനിപി ജീവിതപരിത്താണത്ഥം ഏവരൂപാനി കമ്മാനി കരോതി തദാ ദാനമയം ഹോതി. യദാ പന 'ഓജദാനപാനദാനജീവിതദാനാനി മയ്ഹം കുലവംസോ കുലതന്തി കുലപ്പവേണീ'തി വത്തസീസേന ഓജദാനാദീനി പവത്തേതി തദാ സീലമയം ഹോതി. യദാ ധമ്മാരമ്മണസ്മിം ഖയവയം പട്ഠപേതി തദാ ഭാവനാമയം ഹോതി.

ദാനമയം പന ഹുത്വാ പവത്തമാനമ്പി യദാ ഓജദാനപാനദാനജീവിതദാനാനി സഹത്ഥാ ദേതി, തദാ കായകമ്മം ഹോതി. യദാ പുത്തദാരാദയോ ആണാപേത്വാ ദാപേതി, തദാ വചീകമ്മം ഹോതി. യദാ കായങ്ഗവാചങ്ഗാനി അചോപേത്വാ ഓജദാനപാനദാനജീവിതദാനവസേന വിജ്ജമാനകവത്ഥും 'ദസ്സാമീ'തി മനസാ ചിന്തേതി, തദാ മനോകമ്മം ഹോതി.

യദാ പന വുത്തപ്പകാരം വിജ്ജമാനകവത്ഥും കുലവംസാദിവസേന സഹത്ഥാ ദേതി, തദാ സീലമയം കായകമ്മം ഹോതി. യദാ കുലവംസാദിവസേനേവ പുത്തദാരാദയോ ആണാപേത്വാ ദാപേതി, തദാ വചീകമ്മം ഹോതി. യദാ കുലവംസാദിവസേനേവ വുത്തപ്പകാരം വിജ്ജമാനകവത്ഥും 'ദസ്സാമീ'തി മനസാവ ചിന്തേതി, തദാ മനോകമ്മം ഹോതി.

ചങ്കമിത്വാ ധമ്മാരമ്മണേ ഖയവയം പട്ഠപേന്തസ്സ പന ഭാവനാമയം കായകമ്മം ഹോതി. കായങ്ഗം അചോപേത്വാ വാചായ ഖയവയം പട്ഠപേന്തസ്സ വചീകമ്മം ഹോതി. കായങ്ഗവാചങ്ഗാനി അചോപേത്വാ മനസാവ ധമ്മാരമ്മണേ ഖയവയം പട്ഠപേന്തസ്സ മനോകമ്മം ഹോതി. ഏവം ഭാവനാമയം കായവചീമനോകമ്മവസേന തിവിധം ഹോതി. ഏവമേതം ധമ്മാരമ്മണമ്പി കുസലം തിവിധപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുവസേന നവഹി കമ്മദ്വാരേഹി ഭാജേത്വാ ദസ്സേസി ധമ്മരാജാ.

ഏവമിദം ചിത്തം നാനാവത്ഥൂസു നാനാരമ്മണവസേന ദീപിതം. ഇദം പന ഏകവത്ഥുസ്മിമ്പി നാനാരമ്മണവസേന ലബ്ഭതിയേവ. കഥം? ചതൂസു ഹി പച്ചയേസു ചീവരേ ഛ ആരമ്മണാനി ലബ്ഭന്തി - നവരത്തസ്സ ഹി ചീവരസ്സ വണ്ണോ മനാപോ ഹോതി ദസ്സനീയോ, ഇദം വണ്ണാരമ്മണം. പരിഭോഗകാലേ പടപടസദ്ദം കരോതി, ഇദം സദ്ദാരമ്മണം. യോ തത്ഥ കാളകച്ഛകാദിഗന്ധോ, ഇദം ഗന്ധാരമ്മണം. രസാരമ്മണം പന പരിഭോഗരസവസേന കഥിതം. യാ തത്ഥ സുഖസമ്ഫസ്സതാ, ഇദം ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണം. ചീവരം പടിച്ച ഉപ്പന്നാ സുഖാ വേദനാ, ധമ്മാരമ്മണം. പിണ്ഡപാതേ രസാരമ്മണം നിപ്പരിയായേനേവ ലബ്ഭതി. ഏവം ചതൂസു പച്ചയേസു നാനാരമ്മണവസേന യോജനം കത്വാ ദാനമയാദിഭേദോ വേദിതബ്ബോ.

ഇമസ്സ പന ചിത്തസ്സ ആരമ്മണമേവ നിബദ്ധം, വിനാ ആരമ്മണേന അനുപ്പജ്ജനതോ. ദ്വാരം പന അനിബദ്ധം. കസ്മാ? കമ്മസ്സ അനിബദ്ധത്താ. കമ്മസ്മിഞ്ഹി അനിബദ്ധേ ദ്വാരമ്പി അനിബദ്ധമേവ ഹോതി.

കാമാവചരകുസലം ദ്വാരകഥാ

കായകമ്മദ്വാരകഥാ

ഇമസ്സ പനത്ഥസ്സ പകാസനത്ഥം ഇമസ്മിം ഠാനേ **മഹാഅട്ഠകഥായം** ദ്വാരകഥാ കഥിതാ. തത്ഥ തീണി കമ്മാനി, തീണി കമ്മദ്വാരാനി, പഞ്ച വിഞ്ഞാണാനി, പഞ്ച വിഞ്ഞാണദ്വാരാനി, ഛ ഫസ്സാ, ഛ ഫസ്സദ്വാരാനി, അട്ഠ അസംവരാ, അട്ഠ അസംവരദ്വാരാനി, അട്ഠ സംവരാ, അട്ഠ സംവരദ്വാരാനി, ദസ കുസലകമ്മപഥാ, ദസ അകുസലകമ്മപഥാതി, ഇദം ഏത്തകം ദ്വാരകഥായ മാതികാഠപനം നാമ.

തത്ഥ കിഞ്ചാപി തീണി കമ്മാനി പഠമം വുത്താനി, താനി പന ഠപേത്വാ ആദിതോ താവ തീണി കമ്മദ്വാരാനി ഭാജേത്വാ ദസ്സിതാനി. കതമാനി തീണി? കായകമ്മദ്വാരം, വചീകമ്മദ്വാരം, മനോകമ്മദ്വാരന്തി.

തത്ഥ ചതുബ്ബിധോ കായോ - ഉപാദിന്നകോ, ആഹാരസമുട്ഠാനോ, ഉതുസമുട്ഠാനോ, ചിത്തസമുട്ഠാനോതി. തത്ഥ ചക്ഖായതനാദീനി ജീവിതിന്ദ്രിയപരിയന്താനി അട്ഠ കമ്മസമുട്ഠാനരൂപാനിപി, കമ്മസമുട്ഠാനാനേവ ചതസ്സോ ധാതുയോ വണ്ണോ ഗന്ധോ രസോ ഓജാതി അട്ഠ ഉപാദിന്നകകായോ നാമ. താനേവ അട്ഠ ആഹാരജാനി ആഹാരസമുട്ഠാനികകായോ നാമ. അട്ഠ ഉതുജാനി ഉതുസമുട്ഠാനികകായോ നാമ. അട്ഠ ചിത്തജാനി ചിത്തസമുട്ഠാനികകായോ നാമ.

തേസു **കായകമ്മദ്വാര**ന്തി നേവ ഉപാദിന്നകകായസ്സ നാമം ന ഇതരേസം. ചിത്തസമുട്ഠാനേസു പന അട്ഠസു രൂപേസു ഏകാ വിഞ്ഞത്തി അത്ഥി, ഇദം കായകമ്മദ്വാരം നാമ. യം സന്ധായ വുത്തം - "കതമം തം രൂപം കായവിഞ്ഞത്തി? യാ കുസലചിത്തസ്സ വാ, അകുസലചിത്തസ്സ വാ, അബ്യാകതചിത്തസ്സ വാ, അഭിക്കമന്തസ്സ വാ പടിക്കമന്തസ്സ വാ, ആലോകേന്തസ്സ വാ വിലോകേന്തസ്സ വാ, സമിഞ്ജേന്തസ്സ വാ പസാരേന്തസ്സ വാ, കായസ്സ ഥമ്ഭനാ സന്ഥമ്ഭനാ സന്ഥമ്ഭിതത്തം, വിഞ്ഞത്തി വിഞ്ഞാപനാ വിഞ്ഞാപിതത്തം, ഇദം തം രൂപം കായവിഞ്ഞത്തീ"തി (ധ॰ സ॰ ൭൨൦). 'അഭിക്കമിസ്സാമി പടിക്കമിസ്സാമീ'തി ഹി ചിത്തം ഉപ്പജ്ജമാനം രൂപം സമുട്ഠാപേതി. തത്ഥ യാ പഥവീധാതു ആപോധാതു തേജോധാതു വായോധാതു തന്നിസ്സിതോ വണ്ണോ ഗന്ധോ രസോ ഓജാതി ഇമേസം അട്ഠന്നം രൂപകലാപാനം അബ്ഭന്തരേ ചിത്തസമുട്ഠാനാ വായോധാതു, സാ അത്തനാ സഹജാതം രൂപകായം സന്ഥമ്ഭേതി സന്ധാരേതി ചാലേതി അഭിക്കമാപേതി പടിക്കമാപേതി.

തത്ഥ ഏകാവജ്ജനവീഥിയം സത്തസു ജവനേസു പഠമചിത്തസമുട്ഠിതാ വായോധാതു അത്തനാ സഹജാതം രൂപകായം സന്ഥമ്ഭേതും സന്ധാരേതും സക്കോതി, അപരാപരം പന ചാലേതും ന സക്കോതി. ദുതിയാദീസുപി ഏസേവ നയോ. സത്തമചിത്തേന പന സമുട്ഠിതാ വായോധാതു ഹേട്ഠാ ഛഹി ചിത്തേഹി സമുട്ഠിതം വായോധാതും ഉപത്ഥമ്ഭനപച്ചയം ലഭിത്വാ അത്തനാ സഹജാതം രൂപകായം സന്ഥമ്ഭേതും സന്ധാരേതും ചാലേതും അഭിക്കമാപേതും പടിക്കമാപേതും ആലോകാപേതും വിലോകാപേതും സമ്മിഞ്ജാപേതും പസാരാപേതും സക്കോതി. തേന ഗമനം നാമ ജായതി, ആഗമനം നാമ ജായതി, ഗമനാഗമനം നാമ ജായതി. 'യോജനം ഗതോ ദസയോജനം ഗതോ'തി വത്തബ്ബതം ആപജ്ജാപേതി.

യഥാ ഹി സത്തഹി യുഗേഹി ആകഡ്ഢിതബ്ബേ സകടേ പഠമയുഗേ യുത്തഗോണാ യുഗം താവ സന്ഥമ്ഭേതും സന്ധാരേതും സക്കോന്തി, ചക്കം പന നപവട്ടേന്തി; ദുതിയാദീസുപി ഏസേവ നയോ; സത്തമയുഗേ പന ഗോണേ യോജേത്വാ യദാ ഛേകോ സാരഥി ധുരേ നിസീദിത്വാ യോത്താനി ആദായ സബ്ബപുരിമതോ പട്ഠായ പതോദലട്ഠിയാ ഗോണേ ആകോടേതി, തദാ സബ്ബേവ ഏകബലാ ഹുത്വാ ധുരഞ്ച സന്ധാരേന്തി ചക്കാനി ച പവട്ടേന്തി. 'സകടം ഗഹേത്വാ ദസയോജനം വീസതിയോജനം ഗതാ'തി വത്തബ്ബതം ആപാദേന്തി - ഏവംസമ്പദമിദം വേദിതബ്ബം.

തത്ഥ യോ ചിത്തസമുട്ഠാനികകായോ ന സോ വിഞ്ഞത്തി, ചിത്തസമുട്ഠാനായ പന വായോധാതുയാ സഹജാതം രൂപകായം സന്ഥമ്ഭേതും സന്ധാരേതും ചാലേതും പച്ചയോ ഭവിതും സമത്ഥോ ഏകോ ആകാരവികാരോ അത്ഥി, അയം വിഞ്ഞത്തി നാമ. സാ അട്ഠ രൂപാനി വിയ ന ചിത്തസമുട്ഠാനാ. യഥാ പന അനിച്ചാദിഭേദാനം ധമ്മാനം ജരാമരണത്താ, "ജരാമരണം, ഭിക്ഖവേ, അനിച്ചം സങ്ഖത"ന്തിആദി (സം॰ നി॰ ൨.൨൦) വുത്തം, ഏവം ചിത്തസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം വിഞ്ഞത്തിതായ സാപി ചിത്തസമുട്ഠാനാ നാമ ഹോതി.

വിഞ്ഞാപനത്താ പനേസാ വിഞ്ഞത്തീതി വുച്ചതി. കിം വിഞ്ഞാപേതീതി? ഏകം കായികകരണം. ചക്ഖുപഥസ്മിഞ്ഹി ഠിതോ ഹത്ഥം വാ പാദം വാ ഉക്ഖിപതി, സീസം വാ ഭമുകം വാ ചാലേതി, അയം ഹത്ഥാദീനം ആകാരോ ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യോ ഹോതി. വിഞ്ഞത്തി പന ന ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാ മനോവിഞ്ഞേയ്യാ ഏവ. ചക്ഖുനാ ഹി ഹത്ഥവികാരാദിവസേന വിപ്ഫന്ദമാനം വണ്ണാരമ്മണമേവ പസ്സതി. വിഞ്ഞത്തിം പന മനോദ്വാരികചിത്തേന ചിന്തേത്വാ 'ഇദഞ്ചിദഞ്ച ഏസ കാരേതി മഞ്ഞേ'തി ജാനാതി.

യഥാ ഹി അരഞ്ഞേ നിദാഘസമയേ ഉദകട്ഠാനേ മനുസ്സാ 'ഇമായ സഞ്ഞായ ഇധ ഉദകസ്സ അത്ഥിഭാവം ജാനിസ്സന്തീ'തി രുക്ഖഗ്ഗേ താലപണ്ണാദീനി ബന്ധാപേന്തി, സുരാപാനദ്വാരേ ധജം ഉസ്സാപേന്തി, ഉച്ചം വാ പന രുക്ഖം വാതോ പഹരിത്വാ ചാലേതി, അന്തോഉദകേ മച്ഛേ ചലന്തേ ഉപരി ബുബ്ബുളകാനി ഉട്ഠഹന്തി, മഹോഘസ്സ ഗതമഗ്ഗപരിയന്തേ തിണപണ്ണകസടം ഉസ്സാരിതം ഹോതി. തത്ഥ താലപണ്ണധജസാഖാചലനബുബ്ബുളകതിണപണ്ണകസടേ ദിസ്വാ യഥാ ചക്ഖുനാ അദിട്ഠമ്പി 'ഏത്ഥ ഉദകം ഭവിസ്സതി, സുരാ ഭവിസ്സതി, അയം രുക്ഖോ വാതേന പഹതോ ഭവിസ്സതി, അന്തോഉദകേ മച്ഛോ ഭവിസ്സതി, ഏത്തകം ഠാനം അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ ഓഘോ ഗതോ ഭവിസ്സതീ'തി മനോവിഞ്ഞാണേന ജാനാതി, ഏവമേവ വിഞ്ഞത്തിപി ന ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാ മനോവിഞ്ഞേയ്യാവ. ചക്ഖുനാ ഹി ഹത്ഥവികാരാദിവസേന വിപ്ഫന്ദമാനം വണ്ണാരമ്മണമേവ പസ്സതി. വിഞ്ഞത്തിം പന മനോദ്വാരികചിത്തേന ചിന്തേത്വാ 'ഇദഞ്ചിദഞ്ച ഏസ കാരേതി മഞ്ഞേ'തി ജാനാതി.

ന കേവലഞ്ചേസാ വിഞ്ഞാപനതോവ വിഞ്ഞത്തി നാമ. വിഞ്ഞേയ്യതോപി പന **വിഞ്ഞത്തി**യേവ നാമ. അയഞ്ഹി പരേസം അന്തമസോ തിരച്ഛാനഗതാനമ്പി പാകടാ ഹോതി. തത്ഥ തത്ഥ സന്നിപതിതാ ഹി സോണസിങ്ഗാലകാകഗോണാദയോ ദണ്ഡം വാ ലേഡ്ഡും വാ ഗഹേത്വാ പഹരണാകാരേ ദസ്സിതേ 'അയം നോ പഹരിതുകാമോ'തി ഞത്വാ യേന വാ തേന വാ പലായന്തി. പാകാരകുട്ടാദിഅന്തരികസ്സ പന പരസ്സ അപാകടകാലോപി അത്ഥി. കിഞ്ചാപി തസ്മിം ഖണേ അപാകടാ സമ്മുഖീഭൂതാനം പന പാകടത്താ വിഞ്ഞത്തിയേവ നാമ ഹോതി.

ചിത്തസമുട്ഠാനികേ പന കായേ ചലന്തേ തിസമുട്ഠാനികോ ചലതി ന ചലതീതി? സോപി തഥേവ ചലതി. തംഗതികോ തദനുവത്തകോവ ഹോതി. യഥാ ഹി ഉദകേ ഗച്ഛന്തേ ഉദകേ പതിതാനി സുക്ഖദണ്ഡകതിണപണ്ണാദീനിപി ഉദകഗതികാനേവ ഭവന്തി, തസ്മിം ഗച്ഛന്തേ ഗച്ഛന്തി, തിട്ഠന്തേ തിട്ഠന്തി - ഏവംസമ്പദമിദം വേദിതബ്ബം. ഏവമേസാ ചിത്തസമുട്ഠാനേസു രൂപേസു വിഞ്ഞത്തി **കായകമ്മദ്വാരം** നാമാതി വേദിതബ്ബാ.

യാ പന തസ്മിം ദ്വാരേ സിദ്ധാ ചേതനാ യായ പാണം ഹനതി, അദിന്നം ആദിയതി, മിച്ഛാചാരം ചരതി, പാണാതിപാതാദീഹി വിരമതി, ഇദം കായകമ്മം നാമ. ഏവം പരവാദിമ്ഹി സതി കായോ ദ്വാരം, തമ്ഹി ദ്വാരേ സിദ്ധാ ചേതനാ കായകമ്മം 'കുസലം വാ അകുസലം വാ'തി ഠപേതബ്ബം. പരവാദിമ്ഹി പന അസതി 'അബ്യാകതം വാ'തി തികം പൂരേത്വാവ ഠപേതബ്ബം. തത്ഥ യഥാ നഗരദ്വാരം കതട്ഠാനേയേവ തിട്ഠതി, അങ്ഗുലമത്തമ്പി അപരാപരം ന സങ്കമതി, തേന തേന പന ദ്വാരേന മഹാജനോ സഞ്ചരതി, ഏവമേവ ദ്വാരേ ദ്വാരം ന സഞ്ചരതി, കമ്മം പന തസ്മിം തസ്മിം ദ്വാരേ ഉപ്പജ്ജനതോ ചരതി. തേനാഹു പോരാണാ -

> ദ്വാരേ ചരന്തി കമ്മാനി, ന ദ്വാരാ ദ്വാരചാരിനോ;
> തസ്മാ ദ്വാരേഹി കമ്മാനി, അഞ്ഞമഞ്ഞം വവത്ഥിതാതി.

തത്ഥ കമ്മേനാപി ദ്വാരം നാമം ലഭതി, ദ്വാരേനാപി കമ്മം. യഥാ ഹി വിഞ്ഞാണാദീനം ഉപ്പജ്ജനട്ഠാനാനി വിഞ്ഞാണദ്വാരം ഫസ്സദ്വാരം അസംവരദ്വാരം സംവരദ്വാരന്തി നാമം ലഭന്തി, ഏവം കായകമ്മസ്സ ഉപ്പജ്ജനട്ഠാനം കായകമ്മദ്വാരന്തി നാമം ലഭതി. വചീമനോകമ്മദ്വാരേസുപി ഏസേവ നയോ. യഥാ പന തസ്മിം തസ്മിം രുക്ഖേ അധിവത്ഥാ ദേവതാ സിമ്ബലിദേവതാ പലാസദേവതാ പുചിമന്ദദേവതാ ഫന്ദനദേവതാതി തേന തേന രുക്ഖേന നാമം ലഭതി, ഏവമേവ കായദ്വാരേന കതം കമ്മമ്പി കായകമ്മന്തി ദ്വാരേന നാമം ലഭതി. വചീകമ്മമനോകമ്മേസുപി ഏസേവ നയോ. തത്ഥ അഞ്ഞോ കായോ, അഞ്ഞം കമ്മം, കായേന പന കതത്താ തം കായകമ്മന്തി വുച്ചതി. തേനാഹു അട്ഠകഥാചരിയാ -

> കായേന ചേ കതം കമ്മം, കായകമ്മന്തി വുച്ചതി;
> കായോ ച കായകമ്മഞ്ച, അഞ്ഞമഞ്ഞം വവത്ഥിതാ.
>
> സൂചിയാ ചേ കതം കമ്മം, സൂചികമ്മന്തി വുച്ചതി;
> സൂചി ച സൂചികമ്മഞ്ച, അഞ്ഞമഞ്ഞം വവത്ഥിതാ.
>
> വാസിയാ ചേ കതം കമ്മം, വാസികമ്മന്തി വുച്ചതി;
> വാസി ച വാസികമ്മഞ്ച, അഞ്ഞമഞ്ഞം വവത്ഥിതാ.
>
> പുരിസേന ചേ കതം കമ്മം, പുരിസകമ്മന്തി വുച്ചതി;
> പുരിസോ ച പുരിസകമ്മഞ്ച, അഞ്ഞമഞ്ഞം വവത്ഥിതാ.

ഏവമേവം.

കായേന ചേ കതം കമ്മം, കായകമ്മന്തി വുച്ചതി;
കായോ ച കായകമ്മഞ്ച, അഞ്ഞമഞ്ഞം വവത്ഥിതാതി.

ഏവം സന്തേ നേവ ദ്വാരവവത്ഥാനം യുജ്ജതി, ന കമ്മവവത്ഥാനം. കഥം? കായവിഞ്ഞത്തിയഞ്ഹി "ദ്വാരേ ചരന്തി കമ്മാനീ"തി വചനതോ വചീകമ്മമ്പി പവത്തതി, തേനസ്സാ കായകമ്മദ്വാരന്തി വവത്ഥാനം ന യുത്തം. കായകമ്മഞ്ച വചീവിഞ്ഞത്തിയമ്പി പവത്തതി, തേനസ്സ കായകമ്മന്തി വവത്ഥാനം ന യുജ്ജതീ'തി. 'നോ ന യുജ്ജതി. കസ്മാ? യേഭുയ്യവുത്തിതായ ചേവ തബ്ബഹുലവുത്തിതായ ച. കായകമ്മമേവ ഹി യേഭുയ്യേന കായവിഞ്ഞത്തിയം പവത്തതി ന ഇതരാനി, തസ്മാ കായകമ്മസ്സ യേഭുയ്യേന പവത്തിതോ തസ്സാ കായകമ്മദ്വാരഭാവോ സിദ്ധോ. ബ്രാഹ്മണഗാമഅമ്ബവനനാഗവനാദീനം ബ്രാഹ്മണഗാമാദിഭാവോ വിയാതി ദ്വാരവവത്ഥാനം യുജ്ജതി. കായകമ്മം പന കായദ്വാരമ്ഹിയേവ ബഹുലം പവത്തതി അപ്പം വചീദ്വാരേ . തസ്മാ കായദ്വാരേ ബഹുലം പവത്തിതോ ഏതസ്സ കായകമ്മഭാവോ സിദ്ധോ, വനചരകഥുല്ലകുമാരികാദിഗോചരാനം വനചരകാദിഭാവോ വിയാതി. ഏവം കമ്മവവത്ഥാനമ്പി യുജ്ജതീ'തി.

കായകമ്മദ്വാരകഥാ നിട്ഠിതാ.

വചീകമ്മദ്വാരകഥാ

വചീകമ്മദ്വാരകഥായം പന ചേതനാവിരതിസദ്ദവസേന തിവിധാ വാചാ നാമ. തത്ഥ "ചതൂഹി, ഭിക്ഖവേ, അങ്ഗേഹി സമന്നാഗതാ വാചാ സുഭാസിതാ ഹോതി നോ ദുബ്ഭാസിതാ, അനവജ്ജാ ച അനനുവജ്ജാ ച വിഞ്ഞൂന"ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൨൧൩); അയം ചേതനാവാചാ നാമ. യാ "ചതൂഹി വചീദുച്ചരിതേഹി ആരതി വിരതി... പേ॰... അയം വുച്ചതി സമ്മാവാചാ"തി (വിഭ॰ ൨൦൬), അയം വിരതിവാചാ നാമ. "വാചാ ഗിരാ ബ്യപ്പഥോ ഉദീരണം ഘോസോ ഘോസകമ്മം വാചാ വചീഭേദോ"തി (ധ॰ സ॰ ൬൩൭), അയം സദ്ദവാചാ നാമ. താസു **വചീകമ്മദ്വാര**ന്തി നേവ ചേതനായ നാമം ന വിരതിയാ. സഹസദ്ദാ പന ഏകാ വിഞ്ഞത്തി അത്ഥി, ഇദം വചീകമ്മദ്വാരം നാമ. യം സന്ധായ വുത്തം - "കതമം തം രൂപം വചീവിഞ്ഞത്തി? യാ കുസലചിത്തസ്സ വാ അകുസലചിത്തസ്സ വാ അബ്യാകതചിത്തസ്സ വാ വാചാ ഗിരാ ബ്യപ്പഥോ ഉദീരണം ഘോസോ ഘോസകമ്മം വാചാ വചീഭേദോ, അയം വുച്ചതി വാചാ. യാ തായ വാചായ വിഞ്ഞത്തി വിഞ്ഞാപനാ വിഞ്ഞാപിതത്തം, ഇദം തം രൂപം വചീവിഞ്ഞത്തീ"തി (ധ॰ സ॰ ൬൩൭).

'ഇദം വക്ഖാമി ഏതം വക്ഖാമീ'തി ഹി വിതക്കയതോ വിതക്കവിപ്ഫാരസദ്ദോ നാമ ഉപ്പജ്ജതി. അയം ന സോതവിഞ്ഞേയ്യോ മനോവിഞ്ഞേയ്യോതി **മഹാഅട്ഠകഥായം** ആഗതോ. ആഗമട്ഠകഥാസു പന **'വിതക്കവിപ്ഫാരസദ്ദ'**ന്തി വിതക്കവിപ്ഫാരവസേന ഉപ്പന്നം വിപ്പലപന്താനം സുത്തപ്പമത്താദീനം സദ്ദം; **'സുത്വാ'**തി തം സുത്വാ, യം വിതക്കയതോ തസ്സ സോ സദ്ദോ ഉപ്പന്നോ; തസ്സ വസേന 'ഏവമ്പി തേ മനോ, ഇത്ഥമ്പി തേ മനോ'തി ആദിസതീതി വത്വാ വത്ഥൂനിപി കഥിതാനി. പട്ഠാനേപി "ചിത്തസമുട്ഠാനം സദ്ദായതനം സോതവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ആഗതം. തസ്മാ വിനാ വിഞ്ഞത്തിഘട്ടനായ ഉപ്പജ്ജമാനോ അസോതവിഞ്ഞേയ്യോ വിതക്കവിപ്ഫാരസദ്ദോ നാമ നത്ഥി. 'ഇദം വക്ഖാമി ഏതം വക്ഖാമീ'തി ഉപ്പജ്ജമാനം പന ചിത്തം പഥവീധാതു ആപോധാതു തേജോധാതു വായോധാതു വണ്ണോ ഗന്ധോ രസോ ഓജാതി അട്ഠ രൂപാനി സമുട്ഠാപേതി. തേസം അബ്ഭന്തരേ ചിത്തസമുട്ഠാനാ പഥവീധാതു ഉപാദിന്നകം ഘട്ടയമാനാവ ഉപ്പജ്ജതി. തേന ധാതുസങ്ഘട്ടനേന സഹേവ സദ്ദോ ഉപ്പജ്ജതീതി. അയം ചിത്തസമുട്ഠാനസദ്ദോ നാമ. അയം ന വിഞ്ഞത്തി. തസ്സാ പന ചിത്തസമുട്ഠാനായ പഥവീധാതുയാ ഉപാദിന്നകഘട്ടനസ്സ പച്ചയഭൂതോ ഏകോ ആകാരവികാരോ അത്ഥി, അയം വചീവിഞ്ഞത്തി നാമ. ഇതോ പരം സാ അട്ഠ രൂപാനി വിയ ന ചിത്തസമുട്ഠാനാതിആദി സബ്ബം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

ഇധാപി ഹി 'തിസ്സ, ദത്ത, മിത്താ'തി പക്കോസന്തസ്സ സദ്ദം സുത്വാ വിഞ്ഞത്തിം മനോദ്വാരികചിത്തേന ചിന്തേത്വാ 'ഇദഞ്ചിദഞ്ച ഏസ കാരേതി മഞ്ഞേ'തി ജാനാതി. കായവിഞ്ഞത്തി വിയ ച അയമ്പി തിരച്ഛാനഗതാനമ്പി പാകടാ ഹോതി. 'ഏഹി, യാഹീ'തി ഹി സദ്ദം സുത്വാ തിരച്ഛാനഗതാപി 'ഇദം നാമേസ കാരേതി മഞ്ഞേ'തി ഞത്വാ ആഗച്ഛന്തി ചേവ ഗച്ഛന്തി ച. തിസമുട്ഠാനികകായം ചാലേതി ന ചാലേതീതി, അയം പന വാരോ ഇധ ന ലബ്ഭതി. പുരിമചിത്തസമുട്ഠാനായ ഉപത്ഥമ്ഭനകിച്ചമ്പി നത്ഥി. യാ പന തസ്മിം വചീദ്വാരേ സിദ്ധാ ചേതനാ, യായ മുസാ കഥേതി, പേസുഞ്ഞം കഥേതി, ഫരുസം കഥേതി, സമ്ഫം പലപതി, മുസാവാദാദീഹി വിരമതി, ഇദം വചീകമ്മം നാമ. ഇതോ പരം സബ്ബം കമ്മവവത്ഥാനഞ്ച ദ്വാരവവത്ഥാനഞ്ച ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബന്തി.

വചീകമ്മദ്വാരകഥാ നിട്ഠിതാ.

മനോകമ്മദ്വാരകഥാ

മനോകമ്മദ്വാരകഥായം പന കാമാവചരാദിവസേന ചതുബ്ബിധോ മനോ മനോ നാമ. തത്ഥ കാമാവചരോ ചതുപഞ്ഞാസവിധോ ഹോതി, രൂപാവചരോ പന്നരസവിധോ, അരൂപാവചരോ ദ്വാദസവിധോ, ലോകുത്തരോ അട്ഠവിധോതി സബ്ബോപി ഏകൂനനവുതിവിധോ ഹോതി. തത്ഥ അയം നാമ മനോ മനോദ്വാരം ന ഹോതീതി ന വത്തബ്ബോ. യഥാ ഹി അയം നാമ ചേതനാ കമ്മം ന ഹോതീതി ന വത്തബ്ബാ, അന്തമസോ പഞ്ചവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താപി ഹി ചേതനാ **മഹാപകരണേ** കമ്മന്ത്വേവ നിദ്ദിട്ഠാ, ഏവമേവ അയം നാമ മനോ മനോദ്വാരം ന ഹോതീതി ന വത്തബ്ബോ.

ഏത്ഥാഹ - കമ്മം നാമേതം കിം കരോതീതി? ആയൂഹതി, അഭിസങ്ഖരോതി, പിണ്ഡം കരോതി, ചേതേതി, കപ്പേതി, പകപ്പേതീതി. ഏവം സന്തേ പഞ്ചവിഞ്ഞാണചേതനാ കിം ആയൂഹതി, അഭിസങ്ഖരോതി, പിണ്ഡം കരോതി, ചേതേതി, കപ്പേതി, പകപ്പേതീതി?. സഹജാതധമ്മേ. സാപി ഹി സഹജാതേ സമ്പയുത്തക്ഖന്ധേ ആയൂഹതി അഭിസങ്ഖരോതി പിണ്ഡം കരോതി ചേതേതി കപ്പേതി പകപ്പേതീതി. കിം വാ ഇമിനാ വാദേന? സബ്ബസങ്ഗാഹികവസേന ഹേതം വുത്തം. ഇദം പനേത്ഥ സന്നിട്ഠാനം - തേഭൂമകകുസലാകുസലോ ഏകൂനതിംസവിധോ മനോ മനോകമ്മദ്വാരം നാമ. യാ പന തസ്മിം മനോദ്വാരേ സിദ്ധാ ചേതനാ യായ അഭിജ്ഝാബ്യാപാദമിച്ഛാദസ്സനാനി ചേവ അനഭിജ്ഝാഅബ്യാപാദസമ്മാദസ്സനാനി ച ഗണ്ഹാതി, ഇദം മനോകമ്മം നാമ. ഇതോ പരം സബ്ബം കമ്മവവത്ഥാനഞ്ച ദ്വാരവവത്ഥാനഞ്ച ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബന്തി. ഇമാനി തീണി കമ്മദ്വാരാനി നാമ.

മനോകമ്മദ്വാരകഥാ നിട്ഠിതാ.

കമ്മകഥാ

ഇദാനി യാനി തീണി കമ്മാനി ഠപേത്വാ ഇമാനി കമ്മദ്വാരാനി ദസ്സിതാനി, താനി ആദിം കത്വാ അവസേസസ്സ ദ്വാരകഥായ മാതികാഠപനസ്സ വിത്ഥാരകഥാ ഹോതി. തീണി ഹി കമ്മാനി - കായകമ്മം വചീകമ്മം മനോകമ്മന്തി. കിം പനേതം കമ്മം നാമാതി? ചേതനാ ചേവ, ഏകച്ചേ ച ചേതനാസമ്പയുത്തകാ ധമ്മാ. തത്ഥ ചേതനായ കമ്മഭാവേ ഇമാനി സുത്താനി -

> “ചേതനാഹം, ഭിക്ഖവേ, കമ്മം വദാമി, ചേതയിത്വാ കമ്മം കരോതി കായേന വാചായ മനസാ” (അം॰ നി॰ ൬.൬൩; കഥാ॰ ൫൩൯). “കായേ വാ ഹി, ആനന്ദ, സതി കായസഞ്ചേതനാഹേതു ഉപ്പജ്ജതി അജ്ഝത്തം സുഖദുക്ഖം, വാചായ വാ, ആനന്ദ, സതി വചീസഞ്ചേതനാഹേതു ഉപ്പജ്ജതി അജ്ഝത്തം സുഖദുക്ഖം; മനേ വാ, ആനന്ദ, സതി മനോസഞ്ചേതനാഹേതു ഉപ്പജ്ജതി അജ്ഝത്തം സുഖദുക്ഖം” (സം॰ നി॰ ൨.൨൫; അം॰ നി॰ ൪.൧൭൧). “തിവിധാ, ഭിക്ഖവേ, കായസഞ്ചേതനാ അകുസലം കായകമ്മം ദുക്ഖുദ്രയം, ദുക്ഖവിപാകം; ചതുബ്ബിധാ, ഭിക്ഖവേ, വചീസഞ്ചേതനാ...പേ॰... തിവിധാ, ഭിക്ഖവേ, മനോസഞ്ചേതനാ അകുസലം മനോകമ്മം ദുക്ഖുദ്രയം ദുക്ഖവിപാകം തിവിധാ , ഭിക്ഖവേ, കായസഞ്ചേതനാ കുസലം കായകമ്മം സുഖുദ്രയം സുഖവിപാകം ചതുബ്ബിധാ, ഭിക്ഖവേ, വചീസഞ്ചേതനാ...പേ॰... തിവിധാ, ഭിക്ഖവേ, മനോസഞ്ചേതനാ, കുസലം മനോകമ്മം സുഖുദ്രയം സുഖവിപാകം” (കഥാ॰ ൫൩൯; അം॰ നി॰ ൧൦.൨൧൭ ഥോകം വിസദിസം). “സചായം, ആനന്ദ, സമിദ്ധി മോഘപുരിസോ പാടലിപുത്തസ്സ പരിബ്ബാജകസ്സ ഏവം പുട്ഠോ ഏവം ബ്യാകരേയ്യ - സഞ്ചേതനിയം, ആവുസോ പാടലിപുത്ത, കമ്മം കത്വാ കായേന വാചായ മനസാ, സുഖവേദനീയം സുഖം സോ വേദയതി...പേ॰... അദുക്ഖമസുഖവേദനീയം അദുക്ഖമസുഖം സോ വേദയതീതി; ഏവം ബ്യാകരമാനോ ഖോ, ആനന്ദ, സമിദ്ധി മോഘപുരിസോ പാടലിപുത്തസ്സ പരിബ്ബാജകസ്സ സമ്മാ ബ്യാകരമാനോ ബ്യാകരേയ്യാ”തി (മ॰ നി॰ ൩.൩൦൦; കഥാ॰ ൫൩൯).

ഇമാനി താവ ചേതനായ കമ്മഭാവേ സുത്താനി. ചേതനാസമ്പയുത്തധമ്മാനം പന കമ്മഭാവോ കമ്മചതുക്കേന ദീപിതോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> “ചത്താരിമാനി , ഭിക്ഖവേ, കമ്മാനി മയാ സയം അഭിഞ്ഞാ സച്ഛികത്വാ പവേദിതാനി. കതമാനി ചത്താരി? അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, കമ്മം കണ്ഹം കണ്ഹവിപാകം, അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, കമ്മം സുക്കം സുക്കവിപാകം, അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, കമ്മം കണ്ഹസുക്കം കണ്ഹസുക്കവിപാകം, അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, കമ്മം അകണ്ഹം അസുക്കം അകണ്ഹഅസുക്കവിപാകം കമ്മക്ഖയായ സംവത്തതി (അം॰ നി॰ ൪.൨൩൨-൨൩൩).... കതമഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, കമ്മം അകണ്ഹം അസുക്കം അകണ്ഹഅസുക്കവിപാകം കമ്മക്ഖയായ സംവത്തതി? യദിദം സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ - സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ...പേ॰... ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, ഇദം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, കമ്മം അകണ്ഹം അസുക്കം അകണ്ഹഅസുക്കവിപാകം കമ്മക്ഖയായ സംവത്തതി (അം॰ നി॰ ൪.൨൩൮).... കതമഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, കമ്മം അകണ്ഹം അസുക്കം അകണ്ഹഅസുക്കവിപാകം കമ്മക്ഖയായ സംവത്തതി? അയമേവ അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ - സേയ്യഥിദം, സമ്മാദിട്ഠി ...പേ॰... സമ്മാസമാധി. ഇദം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, കമ്മം അകണ്ഹം അസുക്കം അകണ്ഹഅസുക്കവിപാകം കമ്മക്ഖയായ സംവത്തതീ”തി (അം॰ നി॰ ൪.൨൩൭).

ഏവം ഇമേ ബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗപ്പഭേദതോ പന്നരസ ധമ്മാ കമ്മചതുക്കേന ദീപിതാ. അഭിജ്ഝാ, ബ്യാപാദോ, മിച്ഛാദിട്ഠി, അനഭിജ്ഝാ, അബ്യാപാദോ, സമ്മാദിട്ഠീതി ഇമേഹി പന ഛഹി സദ്ധിം ഏകവീസതി ചേതനാസമ്പയുത്തകാ ധമ്മാ വേദിതബ്ബാ.

തത്ഥ ലോകുത്തരമഗ്ഗോ ഭജാപിയമാനോ കായകമ്മാദീനി തീണി കമ്മാനി ഭജതി. യഞ്ഹി കായേന ദുസ്സീല്യം അജ്ഝാചരതി, തമ്ഹാ സംവരോ കായികോതി വേദിതബ്ബോ. യം വാചായ ദുസ്സീല്യം അജ്ഝാചരതി, തമ്ഹാ സംവരോ വാചസികോതി വേദിതബ്ബോ. ഇതി സമ്മാകമ്മന്തോ കായകമ്മം, സമ്മാവാചാ വചീകമ്മം. ഏതസ്മിം ദ്വയേ ഗഹിതേ സമ്മാആജീവോ തപ്പക്ഖികത്താ ഗഹിതോവ ഹോതി. യം പന മനേന ദുസ്സീല്യം അജ്ഝാചരതി, തമ്ഹാ സംവരോ മാനസികോതി വേദിതബ്ബോ. സോ ദിട്ഠിസങ്കപ്പവായാമസതിസമാധിവസേന പഞ്ചവിധോ ഹോതി. അയം പഞ്ചവിധോപി മനോകമ്മം നാമ. ഏവം ലോകുത്തരമഗ്ഗോ ഭജാപിയമാനോ തീണി കമ്മാനി ഭജതി.

ഇമസ്മിം ഠാനേ ദ്വാരസംസന്ദനം നാമ ഹോതി. കായവചീദ്വാരേസു ഹി ചോപനം പത്വാ കമ്മപഥം അപ്പത്തമ്പി അത്ഥി, മനോദ്വാരേ ച സമുദാചാരം പത്വാ കമ്മപഥം അപ്പത്തമ്പി അത്ഥി; തം ഗഹേത്വാ തംതംദ്വാരപക്ഖികമേവ അകംസു.

തത്രായം നയോ - യോ ‘മിഗവം ഗമിസ്സാമീ’തി ധനും സജ്ജേതി, ജിയം വട്ടേതി, സത്തിം നിസേതി, ഭത്തം ഭുഞ്ജതി, വത്ഥം പരിദഹതി, ഏത്താവതാ കായദ്വാരേ ചോപനം പത്തം ഹോതി. സോ അരഞ്ഞേ ദിവസം ചരിത്വാ അന്തമസോ സസബിളാരമത്തമ്പി ന ലഭതി, ഇദം അകുസലം കായകമ്മം നാമ ഹോതി ന ഹോതീതി? ന ഹോതി. കസ്മാ? കമ്മപഥം അപ്പത്തതായ. കേവലം പന കായദുച്ചരിതം നാമ ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. മച്ഛഗ്ഗഹണാദീ സുപയോഗേസുപി ഏസേവ നയോ.

വചീദ്വാരേപി ‘മിഗവം ഗമിസ്സാമി’ ‘വേഗേന ധനുആദീനി സജ്ജേഥാ’തി ആണാപേത്വാ പുരിമനയേനേവ അരഞ്ഞേ കിഞ്ചി അലഭന്തസ്സ കിഞ്ചാപി വചീദ്വാരേ ചോപനം പത്തം, കമ്മപഥം അപ്പത്തതായ പന കായകമ്മം ന ഹോതി. കേവലം വചീദുച്ചരിതം നാമ ഹോതീതി വേദിതബ്ബം.

മനോദ്വാരേ പന വധകചേതനായ ഉപ്പന്നമത്തായ ഏവ കമ്മപഥഭേദോവ ഹോതി. സോ ച ഖോ ബ്യാപാദവസേന ന പാണാതിപാതവസേന. അകുസലഞ്ഹി കായകമ്മം കായവചീദ്വാരേസു സമുട്ഠാതി, ന മനോദ്വാരേ; തഥാ അകുസലം വചീകമ്മം. അകുസലം മനോകമ്മം പന തീസുപി ദ്വാരേസു സമുട്ഠാതി; തഥാ കുസലാനി കായവചീമനോകമ്മാനി.

കഥം ? സഹത്ഥാ ഹി പാണം ഹനന്തസ്സ അദിന്നം ആദിയന്തസ്സ മിച്ഛാചാരം ചരന്തസ്സ കമ്മം കായകമ്മമേവ ഹോതി. ദ്വാരമ്പി കായദ്വാരമേവ ഹോതി. ഏവം താവ അകുസലം കായകമ്മം കായദ്വാരേ സമുട്ഠാതി. തേഹി പന ചിത്തേഹി സഹജാതാ അഭിജ്ഝാബ്യാപാദമിച്ഛാദിട്ഠിയോ ചേതനാപക്ഖികാ വാ ഭവന്തി, അബ്ബോഹാരികാ വാ. ‘ഗച്ഛ ഇത്ഥന്നാമം ജീവിതാ വോരോപേഹി, ഇത്ഥന്നാമം ഭണ്ഡം അവഹരാ’തി ആണാപേന്തസ്സ പന കമ്മം കായകമ്മം ഹോതി,

ദ്വാരം പന വചീദ്വാരം. ഏവം അകുസലം കായകമ്മം വചീദ്വാരേ സമുട്ഠാതി. തേഹി പന ചിത്തേഹി സഹജാതാ അഭിജ്ഝാബ്യാപാദമിച്ഛാദിട്ഠിയോ ചേതനാപക്ഖികാ വാ ഭവന്തി അബ്ബോഹാരികാ വാ. ഏത്തകാ ആചരിയാനം സമാനത്ഥകഥാ നാമ.

വിതണ്ഡവാദീ പനാഹ - 'അകുസലം കായകമ്മം മനോദ്വാരേപി സമുട്ഠാതീ'തി. സോ 'തയോ സങ്ഗഹേ ആരുള്ഹം സുത്തം ആഹരാഹീ'തി വുത്തോ ഇദം കുലുമ്ബസുത്തം നാമ ആഹരി -

> "പുന ചപരം , ഭിക്ഖവേ, ഇധേകച്ചോ സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ ഇദ്ധിമാ ചേതോവസിപ്പത്തോ അഞ്ഞിസ്സാ കുച്ഛിഗതം ഗബ്ഭം പാപകേന മനസാ അനുപേക്ഖകോ ഹോതി - 'അഹോ വതായം കുച്ഛിഗതോ ഗബ്ഭോ ന സോത്ഥിനാ അഭിനിക്ഖമേയ്യാ'തി. ഏവം, ഭിക്ഖവേ, കുലുമ്ബസ്സ ഉപഘാതോ ഹോതീ"തി.

ഇദം സുത്തം ആഹരിത്വാ ആഹ - 'ഏവം ചിന്തിതമത്തേയേവ മനസാ കുച്ഛിഗതോ ഗബ്ഭോ ഫേണപിണ്ഡോ വിയ വിലീയതി. ഏത്ഥ കുതോ കായങ്ഗചോപനം വാ വാചങ്ഗചോപനം വാ? മനോദ്വാരസ്മിംയേവ പന ഇദം അകുസലം കായകമ്മം സമുട്ഠാതീ'തി.

തമേനം 'തവ സുത്തസ്സ അത്ഥം തുലയിസ്സാമാ'തി വത്വാ ഏവം തുലയിംസു - 'ത്വം ഇദ്ധിയാ പരൂപഘാതം വദേസി. ഇദ്ധി നാമ ചേസാ - അധിട്ഠാനിദ്ധി, വികുബ്ബനിദ്ധി, മനോമയിദ്ധി, ഞാണവിപ്ഫാരിദ്ധി, സമാധിവിപ്ഫാരിദ്ധി, അരിയിദ്ധി, കമ്മവിപാകജിദ്ധി, പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധി, വിജ്ജാമയിദ്ധി , തത്ഥ തത്ഥ സമ്മാപയോഗപച്ചയാ ഇജ്ഝനട്ഠേന ഇദ്ധീതി ദസവിധാ (പടി॰ മ॰ ൩.൧൦). തത്ഥ കതരം ഇദ്ധിം വദേസീ'തി? 'ഭാവനാമയ'ന്തി. 'കിം പന ഭാവനാമയിദ്ധിയാ പരൂപഘാതകമ്മം ഹോതീ'തി? 'ആമ, ഏകച്ചേ ആചരിയാ ഏകവാരം ഹോതീ'തി; വദന്തി യഥാ ഹി പരം പഹരിതുകാമേന ഉദകഭരിതേ ഘടേ ഖിത്തേ ഘടോപി ഭിജ്ജതി, ഉദകമ്പി നസ്സതി, ഏവമേവ ഭാവനാമയിദ്ധിയാ ഏകവാരം പരൂപഘാതകമ്മം ഹോതി. തതോ പട്ഠായ പന സാ നസ്സതീതി. അഥ നം 'ഭാവനാമയിദ്ധിയാ നേവ ഏകവാരം ന ദ്വേ വാരേ പരൂപഘാതകമ്മം ഹോതീ'തി വത്വാ തം സഞ്ഞത്തിം ആഗച്ഛന്തം പുച്ഛിംസു - 'ഭാവനാമയിദ്ധി കിം കുസലാ, അകുസലാ, അബ്യാകതാ? സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ, ദുക്ഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ, അദുക്ഖമസുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ? സവിതക്കസവിചാരാ, അവിതക്കവിചാരമത്താ, അവിതക്കഅവിചാരാ? കാമാവചരാ, രൂപാവചരാ, അരൂപാവചരാ'തി?

ഇമം പന പഞ്ഹം യോ ജാനാതി സോ ഏവം വക്ഖതി - 'ഭാവനാമയിദ്ധി കുസലാ വാ ഹോതി, അബ്യാകതാ വാ; അദുക്ഖമസുഖവേദനീയാ ഏവ, അവിതക്കഅവിചാരാ ഏവ, രൂപാവചരാ ഏവാ'തി. സോ വത്തബ്ബോ - 'പാണാതിപാതചേതനാ കുസലാദീസു കതരം കോട്ഠാസം ഭജതീ'തി? ജാനന്തോ വക്ഖതി - 'പാണാതിപാതചേതനാ അകുസലാ ഏവ, ദുക്ഖവേദനീയാ ഏവ, സവിതക്കസവിചാരാ ഏവ കാമാവചരാ ഏവാ'തി. 'ഏവം സന്തേ തവ പഞ്ഹോ നേവ കുസലത്തികേന സമേതി, ന വേദനാത്തികേന , ന വിതക്കത്തികേന, ന ഭൂമന്തരേനാ'തി.

'കിം പന ഏവം മഹന്തം സുത്തം നിരത്ഥക'ന്തി? 'നോ നിരത്ഥകം; ത്വം പനസ്സ അത്ഥം ന ജാനാസി. **"ഇദ്ധിമാ ചേതോവസിപ്പത്തോ"**തി ഏത്ഥ ഹി നേവ ഭാവനാമയിദ്ധി അധിപ്പേതാ, ആഥബ്ബണിദ്ധി പന അധിപ്പേതാ. സാ ഹി ഏത്ഥ ലബ്ഭമാനാ ലബ്ഭതി. സാ പന കായവചീദ്വാരാനി മുഞ്ചിത്വാ കാതും ന സക്കാ. ആഥബ്ബണിദ്ധികാ ഹി സത്താഹം അലോണകം ഭുഞ്ജിത്വാ ദബ്ബേ അത്ഥരിത്വാ പഥവിയം സയമാനാ തപം ചരിത്വാ സത്തമേ ദിവസേ സുസാനഭൂമിം സജ്ജേത്വാ സത്തമേ പദേ ഠത്വാ ഹത്ഥം വട്ടേത്വാ വട്ടേത്വാ മുഖേന വിജ്ജം പരിജപ്പന്തി. അഥ നേസം കമ്മം സമിജ്ഝതി. ഏവം അയമ്പി ഇദ്ധി കായവചീദ്വാരാനി മുഞ്ചിത്വാ കാതും ന സക്കാതി. 'ന കായകമ്മം മനോദ്വാരേ സമുട്ഠാതീ'തി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം.

ഹത്ഥമുദ്ദായ പന മുസാവാദാദീനി കഥേന്തസ്സ കമ്മം വചീകമ്മം, ദ്വാരം പന കായദ്വാരം ഹോതി . ഏവം അകുസലം വചീകമ്മമ്പി കായദ്വാരേ സമുട്ഠാതി. തേഹി പന ചിത്തേഹി സഹജാതാ അഭിജ്ഝാബ്യാപാദമിച്ഛാദിട്ഠിയോ ചേതനാപക്ഖികാ വാ ഭവന്തി, അബ്ബോഹാരികാ വാ. വചീഭേദം പന കത്വാ മുസാവാദാദീനി കഥേന്തസ്സ കമ്മമ്പി വചീകമ്മം ദ്വാരമ്പി വചീദ്വാരമേവ. ഏവം അകുസലം വചീകമ്മം വചീദ്വാരേ സമുട്ഠാതി. തേഹി പന ചിത്തേഹി സഹജാതാ അഭിജ്ഝാബ്യാപാദമിച്ഛാദിട്ഠിയോ ചേതനാപക്ഖികാ വാ ഭവന്തി അബ്ബോഹാരികാ വാ. ഏത്തകാ ആചരിയാനം സമാനത്ഥകഥാ നാമ.

വിതണ്ഡവാദീ പനാഹ - 'അകുസലം വചീകമ്മം മനോദ്വാരേപി സമുട്ഠാതീ'തി. സോ 'തയോ സങ്ഗഹേ ആരുള്ഹം സുത്തം ആഹരാഹീ'തി വുത്തോ ഇദം ഉപോസഥക്ഖന്ധകതോ സുത്തം ആഹരി -

"യോ പന ഭിക്ഖു യാവതതിയം അനുസ്സാവിയമാനേ സരമാനോ സന്തിം ആപത്തിം നാവികരേയ്യ സമ്പജാനമുസാവാദസ്സ ഹോതീ"തി (മഹാവ॰ ൧൩൪).

ഇദം സുത്തം ആഹരിത്വാ ആഹ - 'ഏവം ആപത്തിം അനാവികരോന്തോ തുണ്ഹീഭൂതോവ അഞ്ഞം ആപത്തിം ആപജ്ജതി, ഏത്ഥ കുതോ കായങ്ഗചോപനം വാ വാചങ്ഗചോപനം വാ? മനോദ്വാരസ്മിംയേവ പന ഇദം അകുസലം വചീകമ്മം സമുട്ഠാതീ'തി.

സോ വത്തബ്ബോ - 'കിം പനേതം സുത്തം നേയ്യത്ഥം ഉദാഹു നീതത്ഥ'ന്തി? 'നീതത്ഥമേവ മയ്ഹം സുത്ത'ന്തി. സോ 'മാ ഏവം അവച, തുലയിസ്സാമസ്സ അത്ഥ'ന്തി വത്വാ ഏവം പുച്ഛിതബ്ബോ - 'സമ്പജാനമുസാവാദേ കിം ഹോതീ'തി? ജാനന്തോ 'സമ്പജാനമുസാവാദേ ദുക്കടം ഹോതീ'തി വക്ഖതി. തതോ വത്തബ്ബോ 'വിനയസ്സ ദ്വേ മൂലാനി - കായോ ച വാചാ ച; സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന ഹി സബ്ബാപത്തിയോ ഇമേസുയേവ ദ്വീസു ദ്വാരേസു പഞ്ഞത്താ, മനോദ്വാരേ ആപത്തിപഞ്ഞപനം നാമ നത്ഥി. ത്വം അതിവിയ വിനയേ പകതഞ്ഞൂ, യോ സത്ഥാരാ അപഞ്ഞത്തേ ഠാനേ ആപത്തിം പഞ്ഞപേസി, സമ്മാസമ്ബുദ്ധം അബ്ഭാചിക്ഖസി, ജിനചക്കം പഹരസീ'തിആദിവചനേഹി നിഗ്ഗണ്ഹിത്വാ ഉത്തരി പഞ്ഹം പുച്ഛിതബ്ബോ - 'സമ്പജാനമുസാവാദോ കിരിയതോ സമുട്ഠാതി ഉദാഹു അകിരിയതോ'തി? ജാനന്തോ 'കിരിയതോ'തി വക്ഖതി. തതോ വത്തബ്ബോ - 'അനാവികരോന്തോ കതരം കിരിയം കരോതീ'തി? അദ്ധാ ഹി കിരിയം അപസ്സന്തോ വിഘാതം ആപജ്ജിസ്സതി. തതോ ഇമസ്സ സുത്തസ്സ അത്ഥേന സഞ്ഞാപേതബ്ബോ. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - യ്വായം 'സമ്പജാനമുസാവാദോ ഹോതീ'തി വുത്തോ, സോ ആപത്തിതോ കിം ഹോതി? 'കതരാപത്തി ഹോതീ'തി അത്ഥോ. 'ദുക്കടാപത്തി ഹോതി'. സാ ച ഖോ ന മുസാവാദലക്ഖണേന, ഭഗവതോ പന വചനേന വചീദ്വാരേ അകിരിയസമുട്ഠാനാ ആപത്തി ഹോതീതി വേദിതബ്ബാ. വുത്തമ്പി ചേതം -

“അനാലപന്തോ മനുജേന കേനചി,
വാചാഗിരം നോ ച പരേ ഭണേയ്യ;
ആപജ്ജേയ്യ വാചസികം ന കായികം,
പഞ്ഹാ മേസാ കുസലേഹി ചിന്തിതാ”തി. (പടിº ര്‍൩൯);

ഏവം അകുസലം വചീകമ്മം ന മനോദ്വാരേ സമുട്ഠാതീതി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം.

യദാ പന അഭിജ്ഝാസഹഗതേന ചേതസാ കായങ്ഗം ചോപേന്തോ ഹത്ഥഗ്ഗാഹാദീനി കരോതി, ബ്യാപാദസഹഗതേന ചേതസാ ദണ്ഡപരാമാസാദീനി, മിച്ഛാദിട്ഠിസഹഗതേന ചേതസാ ‘ഖന്ദസിവാദയോ സേട്ഠാ’തി തേസം അഭിവാദനഅഞ്ജലികമ്മഭൂതപീഠകപരിഭണ്ഡാദീനി കരോതി, തദാ കമ്മം മനോകമ്മം ഹോതി, ദ്വാരം പന കായദ്വാരം. ഏവം അകുസലം മനോകമ്മം കായദ്വാരേ സമുട്ഠാതി. ചേതനാ പനേത്ഥ അബ്ബോഹാരികാ.

യദാ പന അഭിജ്ഝാസഹഗതേന ചേതസാ വാചങ്ഗം ചോപേന്തോ ‘അഹോ വത യം പരസ്സ, തം മമസ്സാ’തി പരവിത്തൂപകരണം അഭിജ്ഝായതി, ബ്യാപാദസഹഗതേന ചേതസാ ‘ഇമേ സത്താ ഹഞ്ഞന്തു വാ, ബജ്ഝന്തു വാ, ഉച്ഛിജ്ജന്തു വാ, മാ വാ അഹേസു’ന്തി വദതി, മിച്ഛാദിട്ഠിസഹഗതേന ചേതസാ ‘നത്ഥി ദിന്നം, നത്ഥി യിട്ഠ’ന്തിആദീനി വദതി, തദാ കമ്മം മനോകമ്മം ഹോതി, ദ്വാരം പന വചീദ്വാരം. ഏവം അകുസലം മനോകമ്മം വചീദ്വാരേ സമുട്ഠാതി. ചേതനാ പനേത്ഥ അബ്ബോഹാരികാ.

യദാ പന കായങ്ഗവാചങ്ഗാനി അചോപേത്വാ രഹോ നിസിന്നോ അഭിജ്ഝാബ്യാപാദമിച്ഛാദിട്ഠിസഹഗതാനി ചിത്താനി ഉപ്പാദേതി, തദാ കമ്മം മനോകമ്മം, ദ്വാരമ്പി മനോദ്വാരമേവ. ഏവം അകുസലം മനോകമ്മം മനോദ്വാരേ സമുട്ഠാതി. ഇമസ്മിം പന ഠാനേ ചേതനാപി ചേതനാസമ്പയുത്തകാ ധമ്മാപി മനോദ്വാരേയേവ സമുട്ഠഹന്തി. ഏവം അകുസലം മനോകമ്മം തീസുപി ദ്വാരേസു സമുട്ഠാതീതി വേദിതബ്ബം.

യം പന വുത്തം ‘തഥാ കുസലാനി കായവചീമനോകമ്മാനീ’തി, തത്രായം നയോ - യദാ ഹി കേനചി കാരണേന വത്തും അസക്കോന്തോ ‘പാണാതിപാതാ അദിന്നാദാനാ കാമേസുമിച്ഛാചാരാ പടിവിരമാമീ’തി ഇമാനി സിക്ഖാപദാനി ഹത്ഥമുദ്ദായ ഗണ്ഹാതി, തദാ കമ്മം കായകമ്മം ദ്വാരമ്പി കായദ്വാരമേവ. ഏവം കുസലം കായകമ്മം കായദ്വാരേ സമുട്ഠാതി. തേഹി ചിത്തേഹി സഹഗതാ അനഭിജ്ഝാദയോ ചേതനാപക്ഖികാ വാ ഹോന്തി, അബ്ബോഹാരികാ വാ.

യദാ പന താനേവ സിക്ഖാപദാനി വചീഭേദം കത്വാ ഗണ്ഹാതി, തദാ കമ്മം കായകമ്മം, ദ്വാരം പന വചീദ്വാരം ഹോതി. ഏവം കുസലം കായകമ്മം വചീദ്വാരേ സമുട്ഠാതി. തേഹി ചിത്തേഹി സഹഗതാ അനഭിജ്ഝാദയോ ചേതനാപക്ഖികാ വാ ഹോന്തി, അബ്ബോഹാരികാ വാ.

യദാ പന തേസു സിക്ഖാപദേസു ദിയ്യമാനേസു കായങ്ഗവാചങ്ഗാനി അചോപേത്വാ മനസാവ ‘പാണാതിപാതാ അദിന്നാദാനാ കാമേസുമിച്ഛാചാരാ പടിവിരമാമീ’തി ഗണ്ഹാതി, തദാ കമ്മം കായകമ്മം, ദ്വാരം പന മനോദ്വാരം ഹോതി. ഏവം കുസലം കായകമ്മം മനോദ്വാരേ സമുട്ഠാതി. തേഹി ചിത്തേഹി സഹഗതാ അനഭിജ്ഝാദയോ ചേതനാപക്ഖികാ വാ ഹോന്തി, അബ്ബോഹാരികാ വാ.

‘മുസാവാദാ വേരമണീ’ആദീനി പന ചത്താരി സിക്ഖാപദാനി വുത്തനയേനേവ കായാദീഹി ഗണ്ഹന്തസ്സ കുസലം വചീകമ്മം തീസു ദ്വാരേസു സമുട്ഠാതീതി വേദിതബ്ബം. ഇധാപി അനഭിജ്ഝാദയോ ചേതനാപക്ഖികാ വാ ഹോന്തി, അബ്ബോഹാരികാ വാ.

അനഭിജ്ഝാദിസഹഗതേഹി പന ചിത്തേഹി കായങ്ഗം ചോപേത്വാ ചേതിയങ്ഗണസമ്മജ്ജനഗന്ധമാലാദിപൂജനചേതിയവന്ദനാദീനി കരോന്തസ്സ കമ്മം മനോകമ്മം ഹോതി, ദ്വാരം പന കായദ്വാരം. ഏവം കുസലം മനോകമ്മം കായദ്വാരേ സമുട്ഠാതി. ചേതനാ പനേത്ഥ അബ്ബോഹാരികാ. അനഭിജ്ഝാസഹഗതേന ചിത്തേന വാചങ്ഗം ചോപേത്വാ ‘അഹോ വത യം പരസ്സ വിത്തൂപകരണം ന തം മമസ്സാ’തി അനഭിജ്ഝായതോ അബ്യാപാദസഹഗതേന ചിത്തേന ‘സബ്ബേ സത്താ അവേരാ അബ്യാബജ്ഝാ അനീഘാ സുഖീ അത്താനം പരിഹരന്തൂ’തി വദന്തസ്സ സമ്മാദിട്ഠിസഹഗതേന ചിത്തേന ‘അത്ഥി ദിന്ന’ന്തിആദീനി ഉദാഹരന്തസ്സ കമ്മം മനോകമ്മം ഹോതി, ദ്വാരം പന വചീദ്വാരം. ഏവം കുസലം മനോകമ്മം വചീദ്വാരേ സമുട്ഠാതി. ചേതനാ പനേത്ഥ അബ്ബോഹാരികാ. കായങ്ഗവാചങ്ഗാനി പന അചോപേത്വാ രഹോ നിസിന്നസ്സ മനസാവ അനഭിജ്ഝാദിസഹഗതാനി ചിത്താനി ഉപ്പാദേന്തസ്സ കമ്മം മനോകമ്മം, ദ്വാരമ്പി മനോദ്വാരമേവ. ഏവം കുസലം മനോകമ്മം മനോദ്വാരേ സമുട്ഠാതി. ഇമസ്മിം പന ഠാനേ ചേതനാപി ചേതനാസമ്പയുത്തകാ ധമ്മാപി മനോദ്വാരേയേവ സമുട്ഠഹന്തി.

തത്ഥ ആണത്തിസമുട്ഠിതേസു പാണാതിപാതഅദിന്നാദാനേസു കമ്മമ്പി കായകമ്മം ദ്വാരമ്പി കമ്മവസേനേവ കായദ്വാരന്തി വദന്തോ കമ്മം രക്ഖതി, ദ്വാരം ഭിന്ദതി നാമ. ഹത്ഥമുദ്ദായ സമുട്ഠിതേസു മുസാവാദാദീസു ദ്വാരമ്പി കായദ്വാരം, കമ്മമ്പി ദ്വാരവസേനേവ കായകമ്മന്തി വദന്തോ ദ്വാരം രക്ഖതി കമ്മം ഭിന്ദതി നാമ. തസ്മാ ‘കമ്മം രക്ഖാമീ’തി ദ്വാരം ന ഭിന്ദിതബ്ബം, ‘ദ്വാരം രക്ഖാമീ’തി കമ്മം ന ഭിന്ദിതബ്ബം. യഥാവുത്തേനേവ പന നയേന കമ്മഞ്ച ദ്വാരഞ്ച വേദിതബ്ബം. ഏവം കഥേന്തോ ഹി നേവ കമ്മം ന ദ്വാരം ഭിന്ദതീതി.

കമ്മകഥാ നിട്ഠിതാ.

ഇദാനി ‘പഞ്ച വിഞ്ഞാണാനി പഞ്ചവിഞ്ഞാണദ്വാരാനീ’തിആദീസു ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം സോതവിഞ്ഞാണം ഘാനവിഞ്ഞാണം ജിവ്ഹാവിഞ്ഞാണം കായവിഞ്ഞാണന്തി ഇമാനി പഞ്ച വിഞ്ഞാണാനി നാമ. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണദ്വാരം സോത... ഘാന... ജിവ്ഹാ... കായവിഞ്ഞാണദ്വാരന്തി ഇമാനി പഞ്ച വിഞ്ഞാണദ്വാരാനി നാമ. ഇമേസം പഞ്ചന്നം ദ്വാരാനം വസേന ഉപ്പന്നാ ചേതനാ നേവ കായകമ്മം ഹോതി, ന വചീകമ്മം, മനോകമ്മമേവ ഹോതീതി വേദിതബ്ബാ. ചക്ഖുസമ്ഫസ്സോ സോത... ഘാന... ജിവ്ഹാ... കായ... മനോസമ്ഫസ്സോതി ഇമേ പന ഛ സമ്ഫസ്സാ നാമ. ചക്ഖുസമ്ഫസ്സദ്വാരം സോത... ഘാന... ജിവ്ഹാ... കായ... മനോസമ്ഫസ്സദ്വാരന്തി ഇമാനി ഛ സമ്ഫസ്സദ്വാരാനി നാമ.

ചക്ഖുഅസംവരോ സോത... ഘാന... ജിവ്ഹാ... പസാദകായ... ചോപനകായഅസംവരോ വാചാഅസംവരോ മനോഅസംവരോതി - ഇമേ അട്ഠ അസംവരാ നാമ. തേ അത്ഥതോ ‘ദുസ്സീല്യം മുട്ഠസ്സച്ചം അഞ്ഞാണം അക്ഖന്തി

കോസജ്ജ’ന്തി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ ഹോന്തി. തേസു ഏകധമ്മോപി പഞ്ചദ്വാരേ വോട്ഠബ്ബനപരിയോസാനേസു ചിത്തേസു നുപ്പജ്ജതി, ജവനക്ഖണേയേവ ഉപ്പജ്ജതി. ജവനേ ഉപ്പന്നോപി പഞ്ചദ്വാരേ അസംവരോതി വുച്ചതി.

ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസഹജാതോ ഹി ഫസ്സോ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സോ നാമ, ചേതനാ മനോകമ്മം നാമ, തം ചിത്തം മനോകമ്മദ്വാരം നാമ. ഏത്ഥ പഞ്ചവിധോ അസംവരോ നത്ഥി . സമ്പടിച്ഛനസഹജാതോ ഫസ്സോ മനോസമ്ഫസ്സോ നാമ, ചേതനാ മനോകമ്മം നാമ, തം ചിത്തം മനോകമ്മദ്വാരം നാമ. ഏത്ഥാപി അസംവരോ നത്ഥി. സന്തീരണവോട്ഠബ്ബനേസുപി ഏസേവ നയോ. ജവനസഹജാതോ പന ഫസ്സോ മനോസമ്ഫസ്സോ നാമ, ചേതനാ മനോകമ്മം നാമ, തം ചിത്തം മനോകമ്മദ്വാരം നാമ. ഏത്ഥ അസംവരോ ചക്ഖുഅസംവരോ നാമ ഹോതി. സോതഘാനജിവ്ഹാപസാദകായദ്വാരേസുപി ഏസേവ നയോ. യദാ പന രൂപാദീസു അഞ്ഞതരാരമ്മണം മനോദ്വാരികജവനം വിനാ വചീദ്വാരേന സുദ്ധം കായദ്വാരസങ്ഖാതം ചോപനം പാപയമാനം ഉപ്പജ്ജതി, തദാ തേന ചിത്തേന സഹജാതോ ഫസ്സോ മനോസമ്ഫസ്സോ നാമ, ചേതനാ കായകമ്മം നാമ, തം പന ചിത്തം അബ്ബോഹാരികം, ചോപനസ്സ ഉപ്പന്നത്താ മനോദ്വാരന്തി സങ്ഖ്യം ന ഗച്ഛതി. ഏത്ഥ അസംവരോ ചോപനകായഅസംവരോ നാമ. യദാ താദിസംയേവ ജവനം വിനാ കായദ്വാരേന സുദ്ധം വചീദ്വാരസങ്ഖാതം ചോപനം പാപയമാനം ഉപ്പജ്ജതി, തദാ തേന ചിത്തേന സഹജാതോ ഫസ്സോ മനോസമ്ഫസ്സോ നാമ, ചേതനാ വചീകമ്മം നാമ, തം പന ചിത്തം അബ്ബോഹാരികം, ചോപനസ്സ ഉപ്പന്നത്താ മനോദ്വാരന്തി സങ്ഖ്യം ന ഗച്ഛതി. ഏത്ഥ അസംവരോ വാചാഅസംവരോ നാമ. യദാ പന താദിസം ജവനചിത്തം വിനാ കായവചീദ്വാരേഹി സുദ്ധം മനോദ്വാരമേവ ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജതി, തദാ തേന ചിത്തേന സഹജാതോ ഫസ്സോ മനോസമ്ഫസ്സോ നാമ, ചേതനാ മനോകമ്മം നാമ, തം പന ചിത്തം മനോകമ്മദ്വാരം നാമ. ഏത്ഥ അസംവരോ മനോഅസംവരോ നാമ. ഇതി ഇമേസം അട്ഠന്നം അസംവരാനം വസേന ചക്ഖുഅസംവരദ്വാരം, സോത... ഘാന... ജിവ്ഹാ... പസാദകായ... ചോപനകായ... വാചാ... മനോഅസംവരദ്വാരന്തി ഇമാനി അട്ഠ അസംവരദ്വാരാനി വേദിതബ്ബാനി.

ചക്ഖുസംവരോ സോത... ഘാന... ജിവ്ഹാ... പസാദകായ... ചോപനകായ... വാചാ... മനോസംവരോതി ഇമേ പന അട്ഠ സംവരാ നാമ. തേ അത്ഥതോ ‘സീലം സതി ഞാണം ഖന്തി വീരിയ’ന്തി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ ഹോന്തി. തേസുപി ഏകധമ്മോപി പഞ്ചദ്വാരേ വോട്ഠബ്ബനപരിയോസാനേസു ചിത്തേസു നുപ്പജ്ജതി. ജവനക്ഖണേയേവ ഉപ്പജ്ജതി. ജവനേ ഉപ്പന്നോപി പഞ്ചദ്വാരേ സംവരോതി വുച്ചതി. തസ്സ സബ്ബസ്സാപി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസഹജാതോ ഹി ഫസ്സോ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സോതിആദിനാ അസംവരേ വുത്തനയേനേവ ഉപ്പത്തി വേദിതബ്ബാ. ഇതി ഇമേസം അട്ഠന്നം സംവരാനം വസേന ചക്ഖുസംവരദ്വാരം...പേ॰... മനോസംവരദ്വാരന്തി ഇമാനി അട്ഠ സംവരദ്വാരാനി വേദിതബ്ബാനി.

അകുസലകമ്മപഥകഥാ

പാണാതിപാതോ , അദിന്നാദാനം, കാമേസുമിച്ഛാചാരോ, മുസാവാദോ, പിസുണവാചാ, ഫരുസവാചാ, സമ്ഫപ്പലാപോ, അഭിജ്ഝാ, ബ്യാപാദോ, മിച്ഛാദിട്ഠീതി ഇമേ പന ദസ അകുസലകമ്മപഥാ നാമ.

തത്ഥ പാണസ്സ അതിപാതോ **പാണാതിപാതോ** നാമ; പാണവധോ, പാണഘാതോതി വുത്തം ഹോതി. പാണോതി ചേത്ഥ വോഹാരതോ സത്തോ, പരമത്ഥതോ ജീവിതിന്ദ്രിയം. തസ്മിം പന പാണേ പാണസഞ്ഞിനോ ജീവിതിന്ദ്രിയുപച്ഛേദകഉപക്കമസമുട്ഠാപികാ കായവചീദ്വാരാനം അഞ്ഞതരദ്വാരപ്പവത്താ വധകചേതനാ പാണാതിപാതോ. സോ ഗുണവിരഹിതേസു തിരച്ഛാനഗതാദീസു പാണേസു ഖുദ്ദകേ പാണേ അപ്പസാവജ്ജോ, മഹാസരീരേ മഹാസാവജ്ജോ. കസ്മാ? പയോഗമഹന്തതായ. പയോഗസമത്തേപി വത്ഥുമഹന്തതായ. ഗുണവന്തേസു മനുസ്സാദീസു അപ്പഗുണേ അപ്പസാവജ്ജോ, മഹാഗുണേ മഹാസാവജ്ജോ. സരീരഗുണാനം പന സമഭാവേ സതി കിലേസാനം ഉപക്കമാനഞ്ച മുദുതായ അപ്പസാവജ്ജോ, തിബ്ബതായ മഹാസാവജ്ജോതി വേദിതബ്ബോ.

തസ്സ പഞ്ച സമ്ഭാരാ ഹോന്തി - പാണോ, പാണസഞ്ഞിതാ, വധകചിത്തം, ഉപക്കമോ, തേന മരണന്തി. ഛ പയോഗാ - സാഹത്ഥികോ, ആണത്തികോ, നിസ്സഗ്ഗിയോ, ഥാവരോ, വിജ്ജാമയോ, ഇദ്ധിമയോതി. ഇമസ്മിം പനത്ഥേ വിത്ഥാരിയമാനേ അതിപപഞ്ചോ ഹോതി. തസ്മാ തം ന വിത്ഥാരയാമ. അഞ്ഞഞ്ച ഏവരൂപം അത്ഥികേഹി പന സമന്തപാസാദികം **വിനയട്ഠകഥം** (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൭൨) ഓലോകേത്വാ ഗഹേതബ്ബം.

അദിന്നസ്സ ആദാനം **‘അദിന്നാദാനം’;** പരസ്സഹരണം, ഥേയ്യം, ചോരികാതി വുത്തം ഹോതി. തത്ഥ അദിന്നന്തി പരപരിഗ്ഗഹിതം, യത്ഥ പരോ യഥാകാമകാരിതം ആപജ്ജന്തോ അദണ്ഡാരഹോ അനുപവജ്ജോ ച ഹോതി. തസ്മിം പരപരിഗ്ഗഹിതേ പരപരിഗ്ഗഹിതസഞ്ഞിനോ തദാദായകഉപക്കമസമുട്ഠാപികാ ഥേയ്യചേതനാ അദിന്നാദാനം. തം ഹീനേ പരസന്തകേ അപ്പസാവജ്ജം, പണീതേ മഹാസാവജ്ജം. കസ്മാ? വത്ഥുപണീതതായ. വത്ഥുസമത്തേ സതി ഗുണാധികാനം സന്തകേ വത്ഥുസ്മിം മഹാസാവജ്ജം. തംതംഗുണാധികം ഉപാദായ തതോ തതോ ഹീനഗുണസ്സ സന്തകേ വത്ഥുസ്മിം അപ്പസാവജ്ജം.

തസ്സ പഞ്ച സമ്ഭാരാ ഹോന്തി - പരപരിഗ്ഗഹിതം, പരപരിഗ്ഗഹിതസഞ്ഞിതാ, ഥേയ്യചിത്തം, ഉപക്കമോ , തേന ഹരണന്തി. ഛ പയോഗാ - സാഹത്ഥികാദയോവ. തേ ച ഖോ യഥാനുരൂപം ഥേയ്യാവഹാരോ, പസയ്ഹാവഹാരോ, പടിച്ഛന്നാവഹാരോ, പരികപ്പാവഹാരോ, കുസാവഹാരോതി ഇമേസം പഞ്ചന്നം അവഹാരാനം വസേന പവത്തന്തി. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ. വിത്ഥാരോ പന സമന്തപാസാദികായം (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൯൨) വുത്തോ.

‘കാമേസു മിച്ഛാചാരോ’തി ഏത്ഥ പന **‘കാമേസൂ’**തി മേഥുനസമാചാരേസു; **‘മിച്ഛാചാരോ’**തി ഏകന്തനിന്ദിതോ ലാമകാചാരോ. ലക്ഖണതോ പന അസദ്ധമ്മാധിപ്പായേന കായദ്വാരപ്പവത്താ അഗമനീയട്ഠാനവീതിക്കമചേതനാ **കാമേസുമിച്ഛാചാരോ**.

തത്ഥ **അഗമനീയട്ഠാനം** നാമ - പുരിസാനം താവ മാതുരക്ഖിതാ, പിതുരക്ഖിതാ, മാതാപിതുരക്ഖിതാ, ഭാതുരക്ഖിതാ, ഭഗിനിരക്ഖിതാ, ഞാതിരക്ഖിതാ, ഗോത്തരക്ഖിതാ, ധമ്മരക്ഖിതാ, സാരക്ഖാ, സപരിദണ്ഡാതി മാതുരക്ഖിതാദയോ ദസ; ധനക്കീതാ, ഛന്ദവാസിനീ, ഭോഗവാസിനീ, പടവാസിനീ, ഓദപത്തകിനീ, ഓഭടചുമ്ബടാ, ദാസീ ച ഭരിയാ, കമ്മകാരീ ച ഭരിയാ, ധജാഹടാ, മുഹുത്തികാതി ഏതാ ധനക്കീതാദയോ ദസാതി വീസതി ഇത്ഥിയോ. ഇത്ഥീസു പന ദ്വിന്നം സാരക്ഖസപരിദണ്ഡാനം, ദസന്നഞ്ച ധനക്കീതാദീനന്തി ദ്വാദസന്നം ഇത്ഥീനം അഞ്ഞേ പുരിസാ ഇദം അഗമനീയട്ഠാനം നാമ.

സോ പനേസ മിച്ഛാചാരോ സീലാദിഗുണരഹിതേ അഗമനീയട്ഠാനേ അപ്പസാവജ്ജോ, സീലാദിഗുണസമ്പന്നേ മഹാസാവജ്ജോ. തസ്സ ചത്താരോ സമ്ഭാരാ - അഗമനീയവത്ഥു, തസ്മിം സേവനചിത്തം, സേവനപ്പയോഗോ, മഗ്ഗേനമഗ്ഗപ്പടിപത്തിഅധിവാസനന്തി. ഏകോ പയോഗോ സാഹത്ഥികോ ഏവ.

'മുസാ'തി വിസംവാദനപുരേക്ഖാരസ്സ അത്ഥഭഞ്ജകോ വചീപയോഗോ, കായപയോഗോ വാ. വിസംവാദനാധിപ്പായേന പനസ്സ പരവിസംവാദകകായവചീപയോഗസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ **മുസാവാദോ**. അപരോ നയോ - **'മുസാ'**തി അഭൂതം അതച്ഛം വത്ഥു. **'വാദോ'**തി തസ്സ ഭൂതതോ തച്ഛതോ വിഞ്ഞാപനം. ലക്ഖണതോ പന അതഥം വത്ഥും തഥതോ പരം വിഞ്ഞാപേതുകാമസ്സ തഥാവിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ **മുസാവാദോ**. സോ യമത്ഥം ഭഞ്ജതി തസ്സ അപ്പതായ അപ്പസാവജ്ജോ, മഹന്തതായ മഹാസാവജ്ജോ. അപിച ഗഹട്ഠാനം അത്തനോ സന്തകം അദാതുകാമതായ 'നത്ഥീ'തിആദിനയപ്പവത്തോ അപ്പസാവജ്ജോ. സക്ഖിനാ ഹുത്വാ അത്ഥഭഞ്ജനത്ഥം വുത്തോ മഹാസാവജ്ജോ. പബ്ബജിതാനം അപ്പകമ്പി തേലം വാ സപ്പിം വാ ലഭിത്വാ ഹസാധിപ്പായേന 'അജ്ജ ഗാമേ തേലം നദീ മഞ്ഞേ സന്ദതീ'തി പൂരണകഥാനയേന പവത്തോ അപ്പസാവജ്ജോ. അദിട്ഠംയേവ പന ദിട്ഠന്തിആദിനാ നയേന വദന്താനം മഹാസാവജ്ജോ.

തസ്സ ചത്താരോ സമ്ഭാരാ ഹോന്തി - അതഥം വത്ഥു, വിസംവാദനചിത്തം, തജ്ജോ വായാമോ, പരസ്സ തദത്ഥവിജാനനന്തി. ഏകോ പയോഗോ - സാഹത്ഥികോവ. സോ ച കായേന വാ കായപ്പടിബദ്ധേന വാ വാചായ വാ പരവിസംവാദകകിരിയാകരണേ ദട്ഠബ്ബോ. തായ ചേ കിരിയായ പരോ തമത്ഥം ജാനാതി, അയം കിരിയസമുട്ഠാപികചേതനാക്ഖണേയേവ മുസാവാദകമ്മുനാ ബജ്ഝതി. യസ്മാ പന യഥാ കായകായപ്പടിബദ്ധവാചാഹി പരം വിസംവാദേതി, തഥാ ഇമസ്സ 'ഇമം ഭണാഹീ'തി ആണാപേന്തോപി, പണ്ണം ലിഖിത്വാ പുരതോ നിസ്സജ്ജന്തോപി, 'അയമത്ഥോ ഏവം ദട്ഠബ്ബോ'തി കുട്ടാദീസു ലിഖിത്വാ ഠപേന്തോപി; തസ്മാ ഏത്ഥ ആണത്തികനിസ്സഗ്ഗിയഥാവരാപി പയോഗാ യുജ്ജന്തി. **അട്ഠകഥാസു** പന അനാഗതത്താ വീമംസിത്വാ ഗഹേതബ്ബാ.

'പിസുണവാചാ'തിആദീസു യായ വാചായ യസ്സ തം വാചം ഭാസതി തസ്സ ഹദയേ അത്തനോ പിയഭാവം പരസ്സ ച സുഞ്ഞഭാവം കരോതി, സാ **പിസുണവാചാ**. യായ പന അത്താനമ്പി പരമ്പി ഫരുസം കരോതി, യാ വാചാ സയമ്പി ഫരുസാ നേവ കണ്ണസുഖാ, ന ഹദയങ്ഗമാ, അയം **'ഫരുസവാചാ'**. യേന സമ്ഫം പലപതി, നിരത്ഥകം, സോ **'സമ്ഫപ്പലാപോ'**. തേസം മൂലഭൂതാ ചേതനാപി പിസുണവാചാദിനാമമേവ ലഭതി. സാ ഏവ ച ഇധ അധിപ്പേതാതി.

തത്ഥ സംകിലിട്ഠചിത്തസ്സ പരേസം വാ ഭേദായ അത്തനോ പിയകമ്യതായ വാ കായവചീപയോഗസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ പിസുണവാചാ നാമ. സാ യസ്സ ഭേദം കരോതി തസ്സ അപ്പഗുണതായ അപ്പസാവജ്ജാ, മഹാഗുണതായ മഹാസാവജ്ജാ.

തസ്സാ ചത്താരോ സമ്ഭാരാ - 'ഭിന്ദിതബ്ബോ പരോ' ഇതി 'ഇമേ നാനാ ഭവിസ്സ'ന്തി വിനാ ഭവിസ്സന്തീതി ഭേദപുരേക്ഖാരതാ വാ, 'ഇതി അഹം പിയോ ഭവിസ്സാമി വിസ്സാസികോ'തി പിയകമ്യതാ വാ, തജ്ജോ വായാമോ, തസ്സ തദത്ഥവിജാനനന്തി . പരേ പന അഭിന്നേ കമ്മപഥഭേദോ നത്ഥി, ഭിന്നേ ഏവ ഹോതി.

പരസ്സ മമ്മച്ഛേദകകായവചീപയോഗസമുട്ഠാപികാ ഏകന്തഫരുസചേതനാ 'ഫരുസവാചാ'. തസ്സാ ആവിഭാവത്ഥമിദം വത്ഥു - ഏകോ കിര ദാരകോ മാതു വചനം അനാദിയിത്വാ അരഞ്ഞം ഗച്ഛതി. തം മാതാ നിവത്തേതും അസക്കോന്തീ 'ചണ്ഡാ തം മഹിംസീ അനുബന്ധതൂ'തി അക്കോസി. അഥസ്സ തഥേവ അരഞ്ഞേ മഹിംസീ ഉട്ഠാസി. ദാരകോ 'യം മമ മാതാ മുഖേന കഥേസി തം മാ ഹോതു, യം ചിത്തേന ചിന്തേസി തം ഹോതൂ'തി സച്ചകിരിയം അകാസി. മഹിംസീ തത്ഥേവ ബദ്ധാ വിയ അട്ഠാസി. ഏവം മമ്മച്ഛേദകോപി പയോഗോ ചിത്തസണ്ഹതായ ഫരുസവാചാ ന ഹോതി. മാതാപിതരോ ഹി കദാചി പുത്തകേ ഏവമ്പി വദന്തി - 'ചോരാ വോ ഖണ്ഡാഖണ്ഡികം കരോന്തൂ'തി, ഉപ്പലപത്തമ്പി ച നേസം ഉപരി പതന്തം ന ഇച്ഛന്തി. ആചരിയുപജ്ഝായാ ച കദാചി നിസ്സിതകേ ഏവം വദന്തി - 'കിം ഇമേ അഹിരികാ അനോത്തപ്പിനോ ചരന്തി, നിദ്ധമഥ നേ'തി; അഥ ച നേസം ആഗമാധിഗമസമ്പത്തിം ഇച്ഛന്തി. യഥാ ച ചിത്തസണ്ഹതായ ഫരുസവാചാ ന ഹോതി, ഏവം വചനസണ്ഹതായ അഫരുസവാചാപി ന ഹോതി. ന ഹി മാരാപേതുകാമസ്സ 'ഇമം സുഖം സയാപേഥാ'തി വചനം അഫരുസവാചാ ഹോതി. ചിത്തഫരുസതായ പനേസാ ഫരുസവാചാവ. സാ യം സന്ധായ പവത്തിതാ തസ്സ അപ്പഗുണതായ അപ്പസാവജ്ജാ, മഹാഗുണതായ മഹാസാവജ്ജാ. തസ്സാ തയോ സമ്ഭാരാ - അക്കോസിതബ്ബോ പരോ, കുപിതചിത്തം, അക്കോസനന്തി.

അനത്ഥവിഞ്ഞാപികാ കായവചീപയോഗസമുട്ഠാപികാ അകുസലചേതനാ **'സമ്ഫപ്പലാപോ'**. സോ ആസേവനമന്ദതായ അപ്പസാവജ്ജോ. ആസേവനമഹന്തതായ മഹാസാവജ്ജോ. തസ്സ ദ്വേ സമ്ഭാരാ - ഭാരതയുദ്ധസീതാഹരണാദിനിരത്ഥകകഥാപുരേക്ഖാരതാ, തഥാരൂപീകഥാകഥനഞ്ചാതി. പരേ പന തം കഥം അഗണ്ഹന്തേ കമ്മപഥഭേദോ നത്ഥി, പരേന സമ്ഫപ്പലാപേ ഗഹിതേയേവ ഹോതി.

അഭിജ്ഝായതീതി **'അഭിജ്ഝാ'**. പരഭണ്ഡാഭിമുഖീ ഹുത്വാ തന്നിന്നതായ പവത്തതീതി അത്ഥോ. സാ 'അഹോ തവ ഇദം മമസ്സാ'തി ഏവം പരഭണ്ഡാഭിജ്ഝായനലക്ഖണാ. അദിന്നാദാനം വിയ അപ്പസാവജ്ജാ മഹാസാവജ്ജാ ച. തസ്സാ ദ്വേ സമ്ഭാരാ - പരഭണ്ഡം, അത്തനോ പരിണാമനഞ്ചാതി. പരഭണ്ഡവത്ഥുകേ ഹി ലോഭേ ഉപ്പന്നേപി ന താവ കമ്മപഥഭേദോ ഹോതി യാവ ന 'അഹോ വത ഇദം മമസ്സാ'തി അത്തനോ പരിണാമേതി.

ഹിതസുഖം ബ്യാപാദയതീതി **'ബ്യാപാദോ'**. സോ പരവിനാസായ മനോപദോസലക്ഖണോ. ഫരുസവാചാ വിയ അപ്പസാവജ്ജോ മഹാസാവജ്ജോ ച. തസ്സ ദ്വേ സമ്ഭാരാ - പരസത്തോ ച, തസ്സ ച വിനാസചിന്താതി. പരസത്തവത്ഥുകേ ഹി കോധേ ഉപ്പന്നേപി ന താവ കമ്മപഥഭേദോ ഹോതി യാവ 'അഹോ വതായം ഉച്ഛിജ്ജേയ്യ വിനസ്സേയ്യാ'തി തസ്സ വിനാസനം ന ചിന്തേസി.

യഥാഭുച്ചഗഹണാഭാവേന മിച്ഛാ പസ്സതീതി 'മിച്ഛാദിട്ഠി'. സാ 'നത്ഥി ദിന്ന'ന്തിആദിനാ നയേന വിപരീതദസ്സനലക്ഖണാ. സമ്ഫപ്പലാപോ വിയ അപ്പസാവജ്ജാ മഹാസാവജ്ജാ ച. അപിച അനിയതാ അപ്പസാവജ്ജാ, നിയതാ മഹാസാവജ്ജാ. തസ്സാ ദ്വേ സമ്ഭാരാ - വത്ഥുനോ ച ഗഹിതാകാരവിപരീതതാ, യഥാ ച തം ഗണ്ഹാതി തഥാഭാവേന തസ്സുപട്ഠാനന്തി. തത്ഥ നത്ഥികാഹേതുകഅകിരിയദിട്ഠീഹി ഏവ കമ്മപഥഭേദോ ഹോതി, ന അഞ്ഞദിട്ഠീഹി.

ഇമേസം പന ദസന്നം അകുസലകമ്മപഥാനം ധമ്മതോ കോട്ഠാസതോ ആരമ്മണതോ വേദനാതോ മൂലതോ ചാതി പഞ്ചഹാകാരേഹി വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ -

തത്ഥ **'ധമ്മതോ'**തി ഏതേസു ഹി പടിപാടിയാ സത്ത ചേതനാധമ്മാവ ഹോന്തി, അഭിജ്ഝാദയോ തയോ ചേതനാസമ്പയുത്താ.

'കോട്ഠാസതോ'തി പടിപാടിയാ സത്ത, മിച്ഛാദിട്ഠി ചാതി ഇമേ അട്ഠ കമ്മപഥാ ഏവ ഹോന്തി; നോ മൂലാനി. അഭിജ്ഝാബ്യാപാദാ കമ്മപഥാ ചേവ മൂലാനി ച. അഭിജ്ഝാ ഹി മൂലം പത്വാ 'ലോഭോ അകുസലമൂലം' ഹോതി, ബ്യാപാദോ 'ദോസോ അകുസലമൂലം'.

'ആരമ്മണതോ'തി പാണാതിപാതോ ജീവിതിന്ദ്രിയാരമ്മണതോ സങ്ഖാരാരമ്മണോ ഹോതി. അദിന്നാദാനം സത്താരമ്മണം വാ ഹോതി സങ്ഖാരാരമ്മണം വാ. മിച്ഛാചാരോ ഫോട്ഠബ്ബവസേന സങ്ഖാരാരമ്മണോ ഹോതി; സത്താരമ്മണോതിപി ഏകേ. മുസാവാദോ സത്താരമ്മണോ വാ, സങ്ഖാരാരമ്മണോ വാ. തഥാ പിസുണവാചാ. ഫരുസവാചാ സത്താരമ്മണാവ. സമ്ഫപ്പലാപോ ദിട്ഠസുതമുതവിഞ്ഞാതവസേന സത്താരമ്മണോ വാ സങ്ഖാരാരമ്മണോ വാ. തഥാ അഭിജ്ഝാ. ബ്യാപാദോ സത്താരമ്മണോവ. മിച്ഛാദിട്ഠി തേഭൂമകധമ്മവസേന സങ്ഖാരാരമ്മണാവ.

'വേദനാതോ'തി പാണാതിപാതോ ദുക്ഖവേദനോ ഹോതി. കിഞ്ചാപി ഹി രാജാനോ ചോരം ദിസ്വാ ഹസമാനാപി 'ഗച്ഛഥ നം ഘാതേഥാ'തി വദന്തി, സന്നിട്ഠാപകചേതനാ പന നേസം ദുക്ഖസമ്പയുത്താവ ഹോതി . അദിന്നാദാനം തിവേദനം. തഞ്ഹി പരഭണ്ഡം ദിസ്വാ ഹട്ഠതുട്ഠസ്സ ഗണ്ഹതോ സുഖവേദനം ഹോതി, ഭീതതസിതസ്സ ഗണ്ഹതോ ദുക്ഖവേദനം. തഥാ വിപാകനിസ്സന്ദഫലാനി പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ. ഗഹണകാലേ മജ്ഝത്തഭാവേ ഠിതസ്സ പന ഗണ്ഹതോ അദുക്ഖമസുഖവേദനം ഹോതീതി. മിച്ഛാചാരോ സുഖമജ്ഝത്തവസേന ദ്വിവേദനോ. സന്നിട്ഠാപകചിത്തേ പന മജ്ഝത്തവേദനോ ന ഹോതി. മുസാവാദോ അദിന്നാദാനേ വുത്തനയേനേവ തിവേദനോ; തഥാ പിസുണവാചാ. ഫരുസവാചാ ദുക്ഖവേദനാ. സമ്ഫപ്പലാപോ തിവേദനോ. പരേസു ഹി സാധുകാരം ദേന്തേസു ചേലുക്ഖേപാദീനി ഖിപന്തേസു ഹട്ഠതുട്ഠസ്സ സീതാഹരണഭാരതയുദ്ധാദീനി കഥനകാലേ സോ സുഖവേദനോ ഹോതി. പഠമം ദിന്നവേതനേന ഏകേന പച്ഛാ ആഗന്ത്വാ 'ആദിതോ പട്ഠായ കഥേഹീ'തി വുത്തേ 'അനനുസന്ധികം പകിണ്ണകകഥം കഥേസ്സാമി നു ഖോ നോ'തി ദോമനസ്സിതസ്സ കഥനകാലേ ദുക്ഖവേദനോ ഹോതി, മജ്ഝത്തസ്സ കഥയതോ അദുക്ഖമസുഖവേദനോ ഹോതി. അഭിജ്ഝാ സുഖമജ്ഝത്തവസേന ദ്വിവേദനാ; തഥാ മിച്ഛാദിട്ഠി. ബ്യാപാദോ ദുക്ഖവേദനോ.

'മൂലതോ'തി പാണാതിപാതോ ദോസമോഹവസേന ദ്വിമൂലകോ ഹോതി. അദിന്നാദാനം ദോസമോഹവസേന വാ ലോഭമോഹവസേന വാ. മിച്ഛാചാരോ ലോഭമോഹവസേന. മുസാവാദോ ദോസമോഹവസേന വാ ലോഭമോഹവസേന വാ; തഥാ പിസുണവാചാ സമ്ഫപ്പലാപോ ച. ഫരുസവാചാ ദോസമോഹവസേന. അഭിജ്ഝാ മോഹവസേന ഏകമൂലാ; തഥാ ബ്യാപാദോ. മിച്ഛാദിട്ഠി ലോഭമോഹവസേന ദ്വിമൂലാതി.

അകുസലകമ്മപഥകഥാ നിട്ഠിതാ.

കുസലകമ്മപഥകഥാ

പാണാതിപാതാദീഹി പന വിരതിയോ അനഭിജ്ഝാഅബ്യാപാദസമ്മാദിട്ഠിയോ ചാതി ഇമേ ദസ കുസലകമ്മപഥാ നാമ. തത്ഥ പാണാതിപാതാദയോ വുത്തത്ഥാ ഏവ. പാണാതിപാതാദീഹി ഏതായ വിരമന്തി, സയം വാ വിരമതി, വിരമണമത്തമേവ വാ ഏതന്തി **വിരതി**. യാ പാണാതിപാതാ വിരമന്തസ്സ "യാ തസ്മിം സമയേ പാണാതിപാതാ ആരതി വിരതീ"തി (ധ॰ സ॰ ൨൯൯-ഺം൭) ഏവം വുത്താ കുസലചിത്തസമ്പയുത്താ വിരതി, സാ പഭേദതോ തിവിധാ ഹോതി - സമ്പത്തവിരതി, സമാദാനവിരതി, സമുച്ഛേദവിരതീതി.

തത്ഥ അസമാദിന്നസിക്ഖാപദാനം അത്തനോ ജാതിവയബാഹുസച്ചാദീനി പച്ചവേക്ഖിത്വാ 'അയുത്തം അമ്ഹാകം ഏവരൂപം പാപം കാതു'ന്തി സമ്പത്തം വത്ഥും അവീതിക്കമന്താനം ഉപ്പജ്ജമാനാ വിരതി **'സമ്പത്തവിരതീ'**തി വേദിതബ്ബാ - സീഹളദീപേ **ചക്കനഉപാസകസ്സ** വിയ. തസ്സ കിര ദഹരകാലേയേവ മാതുയാ രോഗോ ഉപ്പജ്ജി. വേജ്ജേന ച 'അല്ലസസമംസം ലദ്ധും വട്ടതീ'തി വുത്തം. തതോ ചക്കനസ്സ ഭാതാ 'ഗച്ഛ, താത, ഖേത്തം ആഹിണ്ഡാഹീ'തി ചക്കനം പേസേസി. സോ തത്ഥ ഗതോ. തസ്മിഞ്ച സമയേ ഏകോ സസോ തരുണസസ്സം ഖാദിതും ആഗതോ ഹോതി. സോ തം ദിസ്വാവ വേഗേന ധാവന്തോ വല്ലിയാ ബദ്ധോ 'കിരി കിരീ'തി സദ്ദമകാസി. ചക്കനോ തേന സദ്ദേന ഗന്ത്വാ തം ഗഹേത്വാ ചിന്തേസി - 'മാതു ഭേസജ്ജം കരോമീ'തി. പുന ചിന്തേസി - 'ന മേതം പതിരൂപം യ്വാഹം മാതു ജീവിതകാരണാ പരം ജീവിതാ വോരോപേയ്യ'ന്തി. അഥ നം 'ഗച്ഛ, അരഞ്ഞേ സസേഹി സദ്ധിം തിണോദകം പരിഭുഞ്ജാ'തി മുഞ്ചി. ഭാതരാ ച 'കിം താത സസോ ലദ്ധോ'തി പുച്ഛിതോ തം പവത്തിം ആചിക്ഖി. തതോ നം ഭാതാ പരിഭാസി. സോ മാതുസന്തികം ഗന്ത്വാ 'യതോ അഹം ജാതോ നാഭിജാനാമി സഞ്ചിച്ച പാണം ജീവിതാ വോരോപേതാ'തി സച്ചം വത്വാ അട്ഠാസി. താവദേവസ്സ മാതാ അരോഗാ അഹോസി.

സമാദിന്നസിക്ഖാപദാനം പന സിക്ഖാപദസമാദാനേ ച തതുത്തരിഞ്ച അത്തനോ ജീവിതമ്പി പരിച്ചജിത്വാ വത്ഥും അവീതിക്കമന്താനം ഉപ്പജ്ജമാനാ വിരതി **'സമാദാനവിരതീ'**തി വേദിതബ്ബാ. **ഉത്തരവഡ്ഢമാനപബ്ബതവാസീഉപാസകസ്സ** വിയ. സോ കിര അമ്ബരിയവിഹാരവാസിനോ **പിങ്ഗലബുദ്ധരക്ഖിതത്ഥേരസ്സ** സന്തികേ സിക്ഖാപദാനി ഗഹേത്വാ ഖേത്തം കസതി. അഥസ്സ ഗോണോ നട്ഠോ. സോ തം ഗവേസന്തോ ഉത്തരവഡ്ഢമാനപബ്ബതം ആരുഹി. തത്ര നം മഹാസപ്പോ അഗ്ഗഹേസി. സോ ചിന്തേസി - 'ഇമായസ്സ തിഖിണവാസിയാ സീസം ഛിന്ദാമീ'തി. പുന ചിന്തേസി - 'ന മേതം പതിരൂപം യ്വാഹം ഭാവനീയസ്സ ഗരുനോ സന്തികേ സിക്ഖാപദാനി ഗഹേത്വാ ഭിന്ദേയ്യ'ന്തി ഏവം യാവതതിയം ചിന്തേത്വാ 'ജീവിതം പരിച്ചജാമി, ന സിക്ഖാപദ'ന്തി അംസേ ഠപിതം തിഖിണദണ്ഡവാസിം അരഞ്ഞേ ഛഡ്ഡേസി. താവദേവ നം മഹാവാളോ മുഞ്ചിത്വാ അഗമാസീതി.

അരിയമഗ്ഗസമ്പയുത്താ പന വിരതി **'സമുച്ഛേദവിരതീ'**തി വേദിതബ്ബാ, യസ്സാ ഉപ്പത്തിതോ പഭുതി 'പാണം ഘാതേസ്സാമീ'തി അരിയപുഗ്ഗലാനം ചിത്തമ്പി നുപ്പജ്ജതീതി.

ഇദാനി യഥാ അകുസലാനം ഏവം ഇമേസമ്പി കുസലകമ്മപഥാനം ധമ്മതോ കോട്ഠാസതോ ആരമ്മണതോ വേദനാതോ മൂലതോതി പഞ്ചഹാകാരേഹി വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ -

തത്ഥ **'ധമ്മതോ'**തി ഏതേസു ഹി പടിപാടിയാ സത്ത ചേതനാപി വട്ടന്തി, വിരതിയോപി; അന്തേ തയോ ചേതനാസമ്പയുത്താവ.

'കോട്ഠാസതോ'തി പടിപാടിയാ സത്ത കമ്മപഥാ ഏവ, നോ മൂലാനി. അന്തേ തയോ കമ്മപഥാ ചേവ മൂലാനി ച. അനഭിജ്ഝാ ഹി മൂലം പത്വാ 'അലോഭോ കുസലമൂലം' ഹോതി. അബ്യാപാദോ 'അദോസോ കുസലമൂലം', സമ്മാദിട്ഠി 'അമോഹോ കുസലമൂലം'.

'ആരമ്മണതോ'തി പാണാതിപാതാദീനം ആരമ്മണാനേവ ഏതേസം ആരമ്മണാനി. വീതിക്കമിതബ്ബതോയേവ ഹി വേരമണീ നാമ ഹോതി. യഥാ പന നിബ്ബാനാരമ്മണോ അരിയമഗ്ഗോ കിലേസേ പജഹതി, ഏവം ജീവിതിന്ദ്രിയാദിആരമ്മണാപേതേ കമ്മപഥാ പാണാതിപാതാദീനി ദുസ്സീല്യാനി പജഹന്തീതി വേദിതബ്ബാ.

'വേദനാതോ'തി സബ്ബേ സുഖവേദനാ വാ ഹോന്തി മജ്ഝത്തവേദനാ വാ. കുസലം പത്വാ ഹി ദുക്ഖവേദനാ നാമ നത്ഥി.

'മൂലതോ'തി പടിപാടിയാ സത്ത കമ്മപഥാ ഞാണസമ്പയുത്തചിത്തേന വിരമന്തസ്സ അലോഭഅദോസഅമോഹവസേന തിമൂലാ ഹോന്തി; ഞാണവിപ്പയുത്തചിത്തേന വിരമന്തസ്സ ദ്വിമൂലാ. അനഭിജ്ഝാ ഞാണസമ്പയുത്തചിത്തേന വിരമന്തസ്സ ദ്വിമൂലാ ഹോതി; ഞാണവിപ്പയുത്തചിത്തേന ഏകമൂലാ. അലോഭോ പന അത്തനാവ അത്തനോ മൂലം ന ഹോതി. അബ്യാപാദേപി ഏസേവ നയോ. സമ്മാദിട്ഠി അലോഭാദോസവസേന ദ്വിമൂലാവ ഹോതി. ഇമേ ദസ കുസലകമ്മപഥാ നാമ.

കമ്മപഥസംസന്ദനകഥാ

ഇദാനി ഇമസ്മിം ഠാനേ കമ്മപഥസംസന്ദനം നാമ വേദിതബ്ബം. പഞ്ചഫസ്സദ്വാരവസേന ഹി ഉപ്പന്നോ അസംവരോ അകുസലം മനോകമ്മമേവ ഹോതി. മനോഫസ്സദ്വാരവസേന ഉപ്പന്നോ തീണിപി കമ്മാനി ഹോന്തി - സോ ഹി കായദ്വാരേ ചോപനപ്പത്തോ അകുസലം കായകമ്മം ഹോതി, വചീദ്വാരേ അകുസലം വചീകമ്മം, ഉഭയത്ഥ ചോപനം അപ്പത്തോ അകുസലം മനോകമ്മം. പഞ്ചഅസംവരദ്വാരവസേന ഉപ്പന്നോപി അകുസലം മനോകമ്മമേവ ഹോതി. ചോപനകായഅസംവരദ്വാരവസേന ഉപ്പന്നോ അകുസലം കായകമ്മമേവ ഹോതി, വാചാഅസംവരദ്വാരവസേന ഉപ്പന്നോ അകുസലം വചീകമ്മമേവ ഹോതി, മനോഅസംവരദ്വാരവസേന ഉപ്പന്നോ അകുസലം മനോകമ്മമേവ ഹോതി. തിവിധം കായദുച്ചരിതം അകുസലം കായകമ്മമേവ ഹോതി, ചതുബ്ബിധം വചീദുച്ചരിതം അകുസലം വചീകമ്മമേവ ഹോതി, തിവിധം മനോദുച്ചരിതം അകുസലം മനോകമ്മമേവ ഹോതി.

പഞ്ചഫസ്സദ്വാരവസേന ഉപ്പന്നോ സംവരോപി കുസലം മനോകമ്മമേവ ഹോതി. മനോഫസ്സദ്വാരവസേന ഉപ്പന്നോ പന അയമ്പി, അസംവരോ വിയ, തീണിപി കമ്മാനി ഹോന്തി. പഞ്ചസംവരദ്വാരവസേന ഉപ്പന്നോപി കുസലം മനോകമ്മമേവ ഹോതി, ചോപനകായസംവരദ്വാരവസേന ഉപ്പന്നോ കുസലം കായകമ്മമേവ ഹോതി, വാചാസംവരദ്വാരവസേന ഉപ്പന്നോ കുസലം വചീകമ്മമേവ ഹോതി, മനോസംവരദ്വാരവസേന ഉപ്പന്നോ കുസലം മനോകമ്മമേവ ഹോതി. തിവിധം കായസുചരിതം കുസലം കായകമ്മമേവ ഹോതി, ചതുബ്ബിധം വചീസുചരിതം കുസലം വചീകമ്മമേവ ഹോതി, തിവിധം മനോസുചരിതം കുസലം മനോകമ്മമേവ ഹോതി.

അകുസലം കായകമ്മം പഞ്ചഫസ്സദ്വാരവസേന നുപ്പജ്ജതി; മനോഫസ്സദ്വാരവസേനേവ ഉപ്പജ്ജതി. തഥാ അകുസലം വചീകമ്മം. അകുസലം മനോകമ്മം പന ഛഫസ്സദ്വാരവസേന ഉപ്പജ്ജതി; തം കായവചീദ്വാരേസു ചോപനം പത്തം അകുസലം കായവചീകമ്മം ഹോതി, ചോപനം അപ്പത്തം അകുസലം മനോകമ്മമേവ. യഥാ ച പഞ്ചഫസ്സദ്വാരവസേന, ഏവം പഞ്ചഅസംവരദ്വാരവസേനപി അകുസലം കായകമ്മം നുപ്പജ്ജതി, ചോപനകായഅസംവരദ്വാരവസേന പന വാചാഅസംവരദ്വാരവസേന ച ഉപ്പജ്ജതി; മനോഅസംവരദ്വാരവസേന നുപ്പജ്ജതി. അകുസലം വചീകമ്മമ്പി പഞ്ചഅസംവരദ്വാരവസേന നുപ്പജ്ജതി, ചോപനകായവാചാഅസംവരദ്വാരവസേന ഉപ്പജ്ജതി; മനോഅസംവരദ്വാരവസേന നുപ്പജ്ജതി. അകുസലം മനോകമ്മം അട്ഠഅസംവരദ്വാരവസേനപി ഉപ്പജ്ജതേവ. കുസലകായകമ്മാദീസുപി ഏസേവ നയോ.

അയം പന വിസേസോ - യഥാ അകുസലകായകമ്മവചീകമ്മാനി മനോഅസംവരദ്വാരവസേന നുപ്പജ്ജന്തി, ന തഥാ ഏതാനി. ഏതാനി പന കായങ്ഗവാചങ്ഗം അചോപേത്വാ സിക്ഖാപദാനി ഗണ്ഹന്തസ്സ മനോസംവരദ്വാരേപി ഉപ്പജ്ജന്തി ഏവ. തത്ഥ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം തിവിധകമ്മദ്വാരവസേന ഉപ്പജ്ജതി, പഞ്ചവിഞ്ഞാണദ്വാരവസേന നുപ്പജ്ജതി; 'യമിദം ചക്ഖുസമ്ഫസ്സപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജതി വേദയിതം, സുഖം വാ ദുക്ഖം വാ അദുക്ഖമസുഖം വാ'തി ഇമിനാ പന നയേന ഛഫസ്സദ്വാരവസേന ഉപ്പജ്ജതി; അട്ഠഅസംവരദ്വാരവസേന നുപ്പജ്ജതി, അട്ഠസംവരദ്വാരവസേന ഉപ്പജ്ജതി; ദസഅകുസലകമ്മപഥവസേന നുപ്പജ്ജതി, ദസകുസലകമ്മപഥവസേന ഉപ്പജ്ജതി; തസ്മാ ഇദമ്പി ചിത്തം തിവിധകമ്മദ്വാരവസേന വാ ഉപ്പന്നം ഹോതു, ഛഫസ്സദ്വാരവസേന വാ, അട്ഠസംവരദ്വാരവസേന വാ ദസകുസലകമ്മപഥവസേന വാ. "കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി...പേ.... രൂപാരമ്മണം വാ...പേ.... ധമ്മാരമ്മണം വാ"തി വുത്തേ സബ്ബം വുത്തമേവ ഹോതീതി.

ദ്വാരകഥാ നിട്ഠിതാ.

യം യം വാ പനാരബ്ഭാതി ഏത്ഥ അയം യോജനാ - ഹേട്ഠാ വുത്തേസു രൂപാരമ്മണാദീസു രൂപാരമ്മണം വാ ആരബ്ഭ, ആരമ്മണം കത്വാതി അത്ഥോ. സദ്ദാരമ്മണം വാ...പേ.... ധമ്മാരമ്മണം വാ ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നം ഹോതി. ഏത്താവതാ ഏതസ്സ ചിത്തസ്സ ഏതേസു ആരമ്മണേസു യംകിഞ്ചി ഏകമേവ ആരമ്മണം അനുഞ്ഞാതസദിസം ഹോതി. ഇദഞ്ച ഏകസ്മിം സമയേ ഏകസ്സ വാ പുഗ്ഗലസ്സ രൂപാരമ്മണം ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നം പുന അഞ്ഞസ്മിം സമയേ അഞ്ഞസ്സ വാ പുഗ്ഗലസ്സ സദ്ദാദീസുപി അഞ്ഞതരം ആരമ്മണം ആരബ്ഭ ഉപ്പജ്ജതി ഏവ. ഏവം ഉപ്പജ്ജമാനസ്സ ചസ്സ ഏകസ്മിം ഭവേ പഠമം രൂപാരമ്മണം ആരബ്ഭ പവത്തി ഹോതി, പച്ഛാ സദ്ദാരമ്മണന്തി അയമ്പി കമോ നത്ഥി. രൂപാദീസു ചാപി പഠമം നീലാരമ്മണം പച്ഛാ പീതാരമ്മണന്തി അയമ്പി നിയമോ നത്ഥി. ഇതി ഇമം സബ്ബാരമ്മണതഞ്ചേവ, കമാഭാവഞ്ച, കമാഭാവേപി ച നീലപീതാദീസു നിയമാഭാവം ദസ്സേതും 'യം യം വാ പനാരബ്ഭാ'തി ആഹ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഇമേസു രൂപാദീസു ന യംകിഞ്ചി ഏകമേവ, അഥ ഖോ യം യം വാ പനാരബ്ഭ ഉപ്പന്നം ഹോതി. ഏവം ഉപ്പജ്ജമാനമ്പി ച 'പഠമം രൂപാരമ്മണം പച്ഛാ സദ്ദാരമ്മണം ആരബ്ഭാ'തി ഏവമ്പി അനുപ്പജ്ജിത്വാ യം യം വാ പനാരബ്ഭ ഉപ്പന്നം ഹോതി; 'പടിലോമതോ വാ അനുലോമതോ വാ, ഏകന്തരികദ്വന്തരികാദിനയേന വാ,

രൂപാരമ്മണാദീസു യം വാ തം വാ ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പന്നം ഹോതീ'തി അത്ഥോ. രൂപാരമ്മണേസുപി ച 'പഠമം നീലാരമ്മണം പച്ഛാ പീതാരമ്മണ'ന്തി ഇമിനാപി നിയമേന അനുപ്പജ്ജിത്വാ, യം യം വാ പനാരബ്ഭ 'നീലപീതകാദീസു രൂപാരമ്മണേസു യം വാ തം വാ രൂപാരമ്മണം ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നം ഹോതീ'തി അത്ഥോ. സദ്ദാരമ്മണാദീസുപി ഏസേവ നയോ. അയം താവ ഏകാ യോജനാ.

അയം പന അപരാ - രൂപം ആരമ്മണം ഏതസ്സാതി രൂപാരമ്മണം...പേ॰... ധമ്മോ ആരമ്മണം ഏതസ്സാതി ധമ്മാരമ്മണം . ഇതി രൂപാരമ്മണം വാ...പേ॰... ധമ്മാരമ്മണം വാ ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതീതി വത്വാ പുന 'യം യം വാ പനാരബ്ഭാ'തി ആഹ. തസ്സത്ഥോ - ഏതേസു രൂപാദീസു ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ യം വാ തം വാ പന ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നം ഹോതീതി. **മഹാഅട്ഠകഥായം** പന യേവാപനകേ അഭിനവം നത്ഥി, ഹേട്ഠാ ഗഹിതമേവ ഗഹിത'ന്തി വത്വാ 'രൂപം വാ ആരബ്ഭ...പേ॰... ധമ്മം വാ ആരബ്ഭ, ഇദം വാ ഇദം വാ ആരബ്ഭാതി കഥേതും ഇദം വുത്ത'ന്തി ഏത്തകമേവ ആഗതം.

ധമ്മുദ്ദേസവാരോ

ഫസ്സപഞ്ചമകരാസിവണ്ണനാ

തസ്മിം സമയേതി ഇദം അനിയമനിദ്ദിട്ഠസ്സ സമയസ്സ നിയമതോ പടിനിദ്ദേസവചനം. തസ്മാ 'യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി, തസ്മിംയേവ സമയേ ഫസ്സോ ഹോതി...പേ॰... അവിക്ഖേപോ ഹോതീ'തി അയമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ യഥേവ ചിത്തം ഏവം ഫസ്സാദീസുപി ഫസ്സോ ഹോതി. കിം ഹോതി? 'കാമാവചരോ ഹോതി, കുസലോ ഹോതി, ഉപ്പന്നോ ഹോതി, സോമനസ്സസഹഗതോ ഹോതീ'തിആദിനാ നയേന ലബ്ഭമാനപദവസേന യോജനാ കാതബ്ബാ. വേദനായഞ്ഹി 'സോമനസ്സസഹഗതാ'തി പഞ്ഞിന്ദ്രിയേ ച 'ഞാണസമ്പയുത്ത'ന്തി ന ലബ്ഭതി, തസ്മാ 'ലബ്ഭമാനപദവസേനാ'തി വുത്തം. ഇദം അട്ഠകഥാമുത്തകം ആചരിയാനം മതം; ന പനേതം സാരതോ ദട്ഠബ്ബം.

കസ്മാ പനേത്ഥ ഫസ്സോവ പഠമം വുത്തോതി? ചിത്തസ്സ പഠമാഭിനിപാതത്താ. ആരമ്മണസ്മിഞ്ഹി ചിത്തസ്സ പഠമാഭിനിപാതോ ഹുത്വാ ഫസ്സോ ആരമ്മണം ഫുസമാനോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ പഠമം വുത്തോ. ഫസ്സേന പന ഫുസിത്വാ വേദനായ വേദയതി, സഞ്ഞായ സഞ്ജാനാതി, ചേതനായ ചേതേതി. തേന വുത്തം - "ഫുട്ഠോ, ഭിക്ഖവേ, വേദേതി, ഫുട്ഠോ സഞ്ജാനാതി ഫുട്ഠോ ചേതേതീ"തി.

അപിച , അയം ഫസ്സോ നാമ യഥാ പാസാദം പത്വാ ഥമ്ഭോ നാമ സേസദബ്ബസമ്ഭാരാനം ബലവപച്ചയോ, തുലാസങ്ഘാടഭിത്തിപാദകൂടഗോപാനസീപക്ഖപാസകമുഖവട്ടിയോ ഥമ്ഭാബദ്ധാ ഥമ്ഭേ പതിട്ഠിതാ, ഏവമേവ സഹജാതസമ്പയുത്തധമ്മാനം ബലവപച്ചയോ ഹോതി. ഥമ്ഭസദിസോ ഹി ഏസ. അവസേസാ ദബ്ബസമ്ഭാരസദിസാതി. തസ്മാപി പഠമം വുത്തോ. ഇദം പന അകാരണം. ഏകചിത്തസ്മിഞ്ഹി ഉപ്പന്നധമ്മാനം 'അയം പഠമം ഉപ്പന്നോ അയം പച്ഛാ'തി ഇദം വത്തും ന ലബ്ഭാ. ബലവപച്ചയഭാവേപി ഫസ്സസ്സ കാരണം ന ദിസ്സതി. ദേസനാവാരേനേവ പന ഫസ്സോ പഠമം വുത്തോ. വേദനാ ഹോതി ഫസ്സോ ഹോതി, സഞ്ഞാ ഹോതി ഫസ്സോ ഹോതി, ചേതനാ ഹോതി ഫസ്സോ ഹോതി, ചിത്തം ഹോതി ഫസ്സോ ഹോതി, വേദനാ ഹോതി സഞ്ഞാ ഹോതി, ചേതനാ ഹോതി വിതക്കോ ഹോതീതി ആഹരിതുമ്പി ഹി വട്ടേയ്യ. ദേസനാവാരേന പന ഫസ്സോവ പഠമം വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ. യഥാ ചേത്ഥ ഏവം സേസധമ്മേസുപി പുബ്ബാപരക്കമോ നാമ ന പരിയേസിതബ്ബോ. വചനത്ഥലക്ഖണരസാദീഹി പന ധമ്മാ ഏവ പരിയേസിതബ്ബാ.

സേയ്യഥിദം - ഫുസതീതി **ഫസ്സോ**. സ്വായം ഫുസനലക്ഖണോ, സങ്ഘട്ടനരസോ, സന്നിപാതപച്ചുപട്ഠാനോ, ആപാഥഗതവിസയപദട്ഠാനോ.

അയഞ്ഹി അരൂപധമ്മോപി സമാനോ ആരമ്മണേ ഫുസനാകാരേനേവ പവത്തതീതി ഫുസനലക്ഖണോ. ഏകദേസേന ച അനല്ലീയമാനോപി രൂപം വിയ ചക്ഖും, സദ്ദോ വിയ ച സോതം, ചിത്തം ആരമ്മണഞ്ച സങ്ഘട്ടേതീതി സങ്ഘട്ടനരസോ. വത്ഥാരമ്മണസങ്ഘട്ടനതോ വാ ഉപ്പന്നത്താ സമ്പത്തിഅത്ഥേനപി രസേന സങ്ഘട്ടനരസോതി വേദിതബ്ബോ. വുത്തഞ്ഹേതം അട്ഠകഥായം - "ചതുഭൂമകഫസ്സോ ഹി നോഫുസനലക്ഖണോ നാമ നത്ഥി. സങ്ഘട്ടനരസോ പന പഞ്ചദ്വാരികോവ ഹോതി. പഞ്ചദ്വാരികസ്സ ഹി ഫുസനലക്ഖണോതിപി സങ്ഘട്ടനരസോതിപി നാമം; മനോദ്വാരികസ്സ ഫുസനലക്ഖണോത്വേവ നാമം, ന സങ്ഘട്ടനരസോ"തി.

ഇദഞ്ച വത്വാ ഇദം സുത്തം ആഭതം - "യഥാ, മഹാരാജ, ദ്വേ മേണ്ഡാ യുജ്ഝേയ്യും, തേസു യഥാ ഏകോ മേണ്ഡോ ഏവം ചക്ഖു ദട്ഠബ്ബം, യഥാ ദുതിയോ മേണ്ഡോ ഏവം രൂപം ദട്ഠബ്ബം; യഥാ തേസം സന്നിപാതോ ഏവം ഫസ്സോ ദട്ഠബ്ബോ". ഏവം ഫുസനലക്ഖണോ ച ഫസ്സോ, സങ്ഘട്ടനരസോ ച. "യഥാ, മഹാരാജ, ദ്വേ സമ്മാ വജ്ജേയ്യും...പേ॰... ദ്വേ പാണീ വജ്ജേയ്യും, യഥാ ഏകോ പാണി ഏവം ചക്ഖു ദട്ഠബ്ബം, യഥാ ദുതിയോ പാണി ഏവം രൂപം ദട്ഠബ്ബം, യഥാ തേസം സന്നിപാതോ ഏവം ഫസ്സോ ദട്ഠബ്ബോ. ഏവം ഫുസനലക്ഖണോ ച ഫസ്സോ സങ്ഘട്ടനരസോ ചാ"തി (മി॰ പ॰ ൨.൩.൮) വിത്ഥാരോ.

യഥാ വാ "ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൫൯൭, ൫൯൯) ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി ചക്ഖുആദിനാമേന വുത്താനി, ഏവമിധാപി താനി ചക്ഖുആദിനാമേന വുത്താനീതി വേദിതബ്ബാനി. തസ്മാ 'ഏവം ചക്ഖു ദട്ഠബ്ബ'ന്തിആദീസു ഏവം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ദട്ഠബ്ബന്തി ഇമിനാ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഏവം സന്തേ ചിത്താരമ്മണസങ്ഘട്ടനതോ ഇമസ്മിമ്പി സുത്തേ കിച്ചട്ഠേനേവ രസേന സങ്ഘട്ടനരസോതി സിദ്ധോ ഹോതി.

തികസന്നിപാതസങ്ഖാതസ്സ പന അത്തനോ കാരണസ്സ വസേന പവേദിതത്താ സന്നിപാതപച്ചുപട്ഠാനോ. അയഞ്ഹി തത്ഥ തത്ഥ "തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ"തി ഏവം കാരണസ്സ വസേന പവേദിതോതി. ഇമസ്സ ച സുത്തപദസ്സ തിണ്ണം സങ്ഗതിയാ ഫസ്സോതി അയമത്ഥോ; ന സങ്ഗതിമത്തമേവ ഫസ്സോതി.

ഏവം പവേദിതത്താ പന തേനേവാകാരേന പച്ചുപട്ഠാതീതി സന്നിപാതപച്ചുപട്ഠാനോതി വുത്തോ. ഫലട്ഠേന പന പച്ചുപട്ഠാനേനേസ വേദനാപച്ചുപട്ഠാനോ നാമ ഹോതി. വേദനഞ്ഹേസ പച്ചുപട്ഠാപേതി ഉപ്പാദേതീതി അത്ഥോ. ഉപ്പാദയമാനോ ച യഥാ ബഹിദ്ധാ ഉണ്ഹപച്ചയാപി ലാഖാസങ്ഖാതധാതുനിസ്സിതാ ഉസ്മാ അത്തനോ നിസ്സയേ

മുദുഭാവകാരീ ഹോതി, ന അത്തനോ പച്ചയഭൂതേപി ബഹിദ്ധാ വീതച്ചിതങ്ഗാരസങ്ഖാതേ ഉണ്ഹഭാവേ, ഏവം വത്ഥാരമ്മണസങ്ഖാതഅഞ്ഞപച്ചയോപി സമാനോ, ചിത്തനിസ്സിതത്താ അത്തനോ നിസ്സയഭൂതേ ചിത്തേ ഏവ ഏസ വേദനുപ്പാദകോ ഹോതി, ന അത്തനോ പച്ചയഭൂതേപി വത്ഥുമ്ഹി ആരമ്മണേ വാതി വേദിതബ്ബോ. തജ്ജാസമന്നാഹാരേന പന ഇന്ദ്രിയേന ച പരിക്ഖതേ വിസയേ അനന്തരായേന ഉപ്പജ്ജനതോ ഏസ ആപാഥഗതവിസയപദട്ഠാനോതി വുച്ചതി.

വേദയതീതി **വേദനാ**. സാ വേദയിതലക്ഖണാ, അനുഭവനരസാ ഇട്ഠാകാരസമ്ഭോഗരസാ വാ, ചേതസികഅസ്സാദപച്ചുപട്ഠാനാ, പസ്സദ്ധിപദട്ഠാനാ.

'ചതുഭൂമികവേദനാ ഹി നോവേദയിതലക്ഖണാ നാമ നത്ഥി. അനുഭവനരസതാ പന സുഖവേദനായമേവ ലബ്ഭതീ'തി വത്വാ പുന തം വാദം പടിക്ഖിപിത്വാ 'സുഖവേദനാ വാ ഹോതു, ദുക്ഖവേദനാ വാ, അദുക്ഖമസുഖവേദനാ വാ, സബ്ബാ അനുഭവനരസാ'തി വത്വാ അയമത്ഥോ ദീപിതോ - ആരമ്മണരസാനുഭവനട്ഠാനം പത്വാ സേസസമ്പയുത്തധമ്മാ ഏകദേസമത്തകമേവ അനുഭവന്തി. ഫസ്സസ്സ ഹി ഫുസനമത്തകമേവ ഹോതി, സഞ്ഞായ സഞ്ജാനനമത്തകമേവ, ചേതനായ ചേതനാമത്തകമേവ, വിഞ്ഞാണസ്സ വിജാനനമത്തകമേവ. ഏകംസതോ പന ഇസ്സരവതായ വിസ്സവിതായ സാമിഭാവേന വേദനാവ ആരമ്മണരസം അനുഭവതി.

രാജാ വിയ ഹി വേദനാ, സൂദോ വിയ സേസധമ്മാ. യഥാ സൂദോ നാനാരസഭോജനം സമ്പാദേത്വാ പേളായ പക്ഖിപിത്വാ ലഞ്ഛനം ദത്വാ രഞ്ഞോ സന്തികേ ഓതാരേത്വാ ലഞ്ഛനം ഭിന്ദിത്വാ പേളം വിവരിത്വാ സബ്ബസൂപബ്യഞ്ജനേഹി അഗ്ഗഗ്ഗം ആദായ ഭാജനേ പക്ഖിപിത്വാ സദോസനിദ്ദോസഭാവവീമംസനത്ഥം അജ്ഝോഹരതി, തതോ രഞ്ഞോ നാനഗ്ഗരസഭോജനം ഉപനാമേതി. രാജാ ഇസ്സരവതായ വിസ്സവിതായ സാമീ ഹുത്വാ ഇച്ഛിതിച്ഛിതം ഭുഞ്ജതി. തത്ഥ ഹി സൂദസ്സ ഭത്തവീമംസനമത്തമിവ അവസേസധമ്മാനം ആരമ്മണരസസ്സ ഏകദേസാനുഭവനം. യഥാ ഹി സൂദോ ഭത്തേകദേസമത്തമേവ വീമംസതി ഏവം സേസധമ്മാപി ആരമ്മണരസേകദേസമേവ അനുഭവന്തി. യഥാ പന രാജാ ഇസ്സരവതായ വിസ്സവിതായ സാമീ ഹുത്വാ യദിച്ഛകം ഭുഞ്ജതി, ഏവം വേദനാപി ഇസ്സരവതായ വിസ്സവിതായ സാമിഭാവേന ആരമ്മണരസം അനുഭവതി. തസ്മാ അനുഭവനരസാതി വുച്ചതി.

ദുതിയേ അത്ഥവികപ്പേ അയം ഇധ അധിപ്പേതാ വേദനാ യഥാ വാ തഥാ വാ ആരമ്മണസ്സ ഇട്ഠാകാരമേവ സമ്ഭുഞ്ജതീതി ഇട്ഠാകാരസമ്ഭോഗരസാതി വുത്താ. ചേതസികഅസ്സാദതോ പനേസാ അത്തനോ സഭാവേനേവ ഉപട്ഠാനം സന്ധായ ചേതസികഅസ്സാദപച്ചുപട്ഠാനാതി വുത്താ. യസ്മാ പന "പസ്സദ്ധികായോ സുഖം വേദേതി" തസ്മാ പസ്സദ്ധിപദട്ഠാനാതി വേദിതബ്ബാ.

നീലാദിഭേദം ആരമ്മണം സഞ്ജാനാതീതി **സഞ്ഞാ**. സാ സഞ്ജാനനലക്ഖണാ പച്ചാഭിഞ്ഞാണരസാ. ചതുഭൂമികസഞ്ഞാ ഹി നോസഞ്ജാനനലക്ഖണാ നാമ നത്ഥി . സബ്ബാ സഞ്ജാനനലക്ഖണാവ. യാ പനേത്ഥ അഭിഞ്ഞാണേന സഞ്ജാനാതി സാ പച്ചാഭിഞ്ഞാണരസാ നാമ ഹോതി.

തസ്സാ, വഡ്ഢകിസ്സ ദാരുമ്ഹി അഭിഞ്ഞാണം കത്വാ പുന തേന അഭിഞ്ഞാണേന തം പച്ചാഭിജാനനകാലേ, പുരിസസ്സ കാളതിലകാദിഅഭിഞ്ഞാണം സല്ലക്ഖേത്വാ പുന തേന അഭിഞ്ഞാണേന അസുകോ നാമ ഏസോതി തസ്സ പച്ചാഭിജാനനകാലേ, രഞ്ഞോ പിളന്ധനഗോപകഭണ്ഡാഗാരികസ്സ തസ്മിം തസ്മിം പിളന്ധനേ നാമപണ്ണകം ബന്ധിത്വാ 'അസുകം പിളന്ധനം നാമ ആഹരാ'തി വുത്തേ ദീപം ജാലേത്വാ രതനഗബ്ഭം പവിസിത്വാ പണ്ണം വാചേത്വാ തസ്സ തസ്സേവ പിളന്ധനസ്സ ആഹരണകാലേ ച പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

അപരോ നയോ - സബ്ബസങ്ഗാഹികവസേന ഹി സഞ്ജാനനലക്ഖണാ സഞ്ഞാ. പുനസഞ്ജാനനപച്ചയനിമിത്തകരണരസാ, ദാരുആദീസു തച്ഛകാദയോ വിയ. യഥാഗഹിതനിമിത്തവസേന അഭിനിവേസകരണപച്ചുപട്ഠാനാ, ഹത്ഥിദസ്സകഅന്ധാ വിയ. ആരമ്മണേ അനോഗാള്ഹവുത്തിതായ അചിരട്ഠാനപച്ചുപട്ഠാനാ വാ, വിജ്ജു വിയ. യഥാഉപട്ഠിതവിസയപദട്ഠാനാ, തിണപുരിസകേസു മിഗപോതകാനം 'പുരിസാ'തി ഉപ്പന്നസഞ്ഞാ വിയ. യാ പനേത്ഥ ഞാണസമ്പയുത്താ ഹോതി സാ സഞ്ഞാ ഞാണമേവ അനുവത്തതി. സസമ്ഭാരപഥവീആദീസു സേസധമ്മാ പഥവീആദീനി വിയാതി വേദിതബ്ബാ.

ചേതയതീതി **ചേതനാ** സദ്ധിം അത്തനാ സമ്പയുത്തധമ്മേ ആരമ്മണേ അഭിസന്ദഹതീതി അത്ഥോ. സാ ചേതയിതലക്ഖണാ, ചേതനാഭാവലക്ഖണാതി അത്ഥോ. ആയൂഹനരസാ. ചതുഭൂമികചേതനാ ഹി നോചേതയിതലക്ഖണാ നാമ നത്ഥി. സബ്ബാ ചേതയിതലക്ഖണാവ. ആയൂഹനരസതാ പന കുസലാകുസലേസു ഏവ ഹോതി. കുസലാകുസലകമ്മായൂഹനട്ഠാനഞ്ഹി പത്വാ സേസസമ്പയുത്തധമ്മാനം ഏകദേസമത്തകമേവ കിച്ചം ഹോതി. ചേതനാ പന അതിരേകഉസ്സാഹാ അതിരേകവായാമാ, ദിഗുണുസ്സാഹാ ദിഗുണവായാമാ. തേനാഹു പോരാണാ - "ഥാവരിയസഭാവസണ്ഠിതാ ച പനേസാ ചേതനാ"തി. **ഥാവരിയോ**തി ഖേത്തസാമീ വുച്ചതി. യഥാ ഖേത്തസാമീ പുരിസോ പഞ്ചപണ്ണാസ ബലിപുരിസേ ഗഹേത്വാ 'ലായിസ്സാമീ'തി ഏകതോ ഖേത്തം ഓതരതി. തസ്സ അതിരേകോ ഉസ്സാഹോ അതിരേകോ വായാമോ, ദിഗുണോ ഉസ്സാഹോ ദിഗുണോ വായാമോ ഹോതി, 'നിരന്തരം ഗണ്ഹഥാ'തിആദീനി വദതി, സീമം ആചിക്ഖതി, തേസം സുരാഭത്തഗന്ധമാലാദീനി ജാനാതി, മഗ്ഗം സമകം ഹരതി. ഏവംസമ്പദമിദം വേദിതബ്ബം . ഖേത്തസാമിപുരിസോ വിയ ഹി ചേതനാ. പഞ്ചപണ്ണാസ ബലിപുരിസാ വിയ ചിത്തങ്ഗവസേന ഉപ്പന്നാ പഞ്ചപണ്ണാസ കുസലാ ധമ്മാ. ഖേത്തസാമിപുരിസസ്സ ദിഗുണുസ്സാഹദിഗുണവായാമകരണകാലോ വിയ കുസലാകുസലകമ്മായൂഹനട്ഠാനം പത്വാ ചേതനായ ദിഗുണുസ്സാഹോ ദിഗുണവായാമോ ഹോതി. ഏവമസ്സാ ആയൂഹനരസതാ വേദിതബ്ബാ.

സാ പനേസാ സംവിദഹനപച്ചുപട്ഠാനാ. സംവിദഹമാനാ ഹി അയം ഉപട്ഠാതി, സകിച്ചപരകിച്ചസാധകാ, ജേട്ഠസിസ്സമഹാവഡ്ഢകീആദയോ വിയ. യഥാ ഹി ജേട്ഠസിസ്സോ ഉപജ്ഝായം ദൂരതോവ ആഗച്ഛന്തം ദിസ്വാ സയം അധീയമാനോ ഇതരേപി ദാരകേ അത്തനോ അത്തനോ അജ്ഝയനകമ്മേ പവത്തയതി, തസ്മിഞ്ഹി അധീയിതും ആരദ്ധേ തേപി അധീയന്തി, തദനുവത്തിതായ. യഥാ ച മഹാവഡ്ഢകീ സയം തച്ഛന്തോ ഇതരേപി തച്ഛകേ അത്തനോ അത്തനോ തച്ഛനകമ്മേ പവത്തയതി, തസ്മിഞ്ഹി തച്ഛിതും ആരദ്ധേ തേപി തച്ഛന്തി, തദനുവത്തിതായ. യഥാ ച യോധനായകോ സയം യുജ്ഝമാനോ ഇതരേപി യോധേ സമ്പഹാരവുത്തിയം പവത്തയതി, തസ്മിഞ്ഹി യുജ്ഝിതും ആരദ്ധേ തേപി അനിവത്തമാനാ യുജ്ഝന്തി, തദനുവത്തിതായ. ഏവമേസാപി അത്തനോ കിച്ചേന ആരമ്മണേ പവത്തമാനാ അഞ്ഞേപി സമ്പയുത്തധമ്മേ അത്തനോ അത്തനോ കിരിയായ പവത്തേതി. തസ്സാ ഹി അത്തനോ കിച്ചം

ആരദ്ധായ, തംസമ്പയുത്താപി ആരഭന്തി. തേന വുത്തം - 'സകിച്ചപരകിച്ചസാധകാ, ജേട്ഠസിസ്സമഹാവഡ്ഢകീആദയോ വിയാ'തി. അച്ചായികകമ്മാനുസ്സരണാദീസു ച പനായം സമ്പയുത്താനം ഉസ്സാഹനഭാവേന പവത്തമാനാ പാകടാ ഹോതീതി വേദിതബ്ബാ.

'ആരമ്മണം ചിന്തേതീ'തി ചിത്തന്തി നയേന ചിത്തസ്സ വചനത്ഥോ വുത്തോ ഏവ. ലക്ഖണാദിതോ പന വിജാനനലക്ഖണം ചിത്തം, പുബ്ബങ്ഗമരസം, സന്ദഹനപച്ചുപട്ഠാനം, നാമരൂപപദട്ഠാനം. ചതുഭൂമകചിത്തഞ്ഹി നോവിജാനനലക്ഖണം നാമ നത്ഥി. സബ്ബം വിജാനനലക്ഖണമേവ. ദ്വാരം പന പത്വാ ആരമ്മണവിഭാവനട്ഠാനേ ചിത്തം പുബ്ബങ്ഗമം പുരേചാരികം ഹോതി. ചക്ഖുനാ ഹി ദിട്ഠം രൂപാരമ്മണം ചിത്തേനേവ വിജാനാതി...പേ॰... മനേന വിഞ്ഞാതം ധമ്മാരമ്മണം ചിത്തേനേവ വിജാനാതി. യഥാ ഹി നഗരഗുത്തികോ നാമ നഗരമജ്ഝേ സിങ്ഘാടകേ നിസീദിത്വാ 'അയം നേവാസികോ അയം ആഗന്തുകോ'തി ആഗതാഗതം ജനം ഉപധാരേതി വവത്ഥപേതി - ഏവംസമ്പദമിദം ദട്ഠബ്ബം. വുത്തമ്പി ചേതം മഹാഥേരേന - "യഥാ, മഹാരാജ , നഗരഗുത്തികോ നാമ മജ്ഝേ നഗരസ്സ സിങ്ഘാടകേ നിസിന്നോ പുരത്ഥിമതോ ദിസതോ പുരിസം ആഗച്ഛന്തം പസ്സേയ്യ... പച്ഛിമതോ... ദക്ഖിണതോ... ഉത്തരതോ ദിസതോ പുരിസം ആഗച്ഛന്തം പസ്സേയ്യ, ഏവമേവ ഖോ, മഹാരാജ, യം ചക്ഖുനാ രൂപം പസ്സതി തം വിഞ്ഞാണേന വിജാനാതി, യം സോതേന സദ്ദം സുണാതി, ഘാനേന ഗന്ധം ഘായതി, ജിവ്ഹായ രസം സായതി, കായേന ഫോട്ഠബ്ബം ഫുസതി, മനസാ ധമ്മം വിജാനാതി, തം വിഞ്ഞാണേന വിജാനാതീ"തി (മി॰ പ॰ ൨.൩.൧൨). ഏവം ദ്വാരം പത്വാ ആരമ്മണവിഭാവനട്ഠാനേ ചിത്തമേവ പുബ്ബങ്ഗമം പുരേചാരികം. തസ്മാ പുബ്ബങ്ഗമരസന്തി വുച്ചതി.

തദേതം പച്ഛിമം പച്ഛിമം ഉപ്പജ്ജമാനം പുരിമം പുരിമം നിരന്തരം കത്വാ സന്ദഹനമേവ ഉപട്ഠാതീതി സന്ദഹനപച്ചുപട്ഠാനം. പഞ്ചവോകാരഭവേ പനസ്സ നിയമതോ നാമരൂപം, ചതുവോകാരഭവേ നാമമേവ പദട്ഠാനം. തസ്മാ നാമരൂപപദട്ഠാനന്തി വുത്തം.

കിം പനേതം ചിത്തം പുരിമനിദ്ദിട്ഠചിത്തേന സദ്ധിം ഏകമേവ ഉദാഹു അഞ്ഞന്തി? ഏകമേവ. അഥ കസ്മാ പുരിമനിദ്ദിട്ഠം പുന വുത്തന്തി? അവിചാരിതം ഏതം അട്ഠകഥായം. അയം പനേത്ഥ യുത്തി - യഥാ ഹി രൂപാദീനി ഉപാദായ പഞ്ഞത്താ സൂരിയാദയോ ന അത്ഥതോ രൂപാദീഹി അഞ്ഞേ ഹോന്തി, തേനേവ യസ്മിം സമയേ സൂരിയോ ഉദേതി തസ്മിം സമയേ തസ്സ തേജസങ്ഖാതം രൂപമ്പീതി. ഏവം വുച്ചമാനേപി ന രൂപാദീഹി അഞ്ഞോ സൂരിയോ നാമ അത്ഥി. ന തഥാ ചിത്തം; ഫസ്സാദയോ ധമ്മേ ഉപാദായ പഞ്ഞാപിയതി; അത്ഥതോ പനേതം തേഹി അഞ്ഞമേവ. തേന 'യസ്മിം സമയേ ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി ഏകംസേനേവ തസ്മിം സമയേ ഫസ്സാദീഹി അത്ഥതോ അഞ്ഞമേവ തം ഹോതീ'തി ഇമസ്സത്ഥസ്സ ദീപനത്ഥായ ഏതം പുന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

യഥാ ച "യസ്മിം സമയേ രൂപൂപപത്തിയാ മഗ്ഗം ഭാവേതി...പേ॰... പഥവീകസിണം, തസ്മിം സമയേ ഫസ്സോ ഹോതി വേദനാ ഹോതീ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൨൫൧) പന ഭാവേന്തേന വവത്ഥാപിതേ സമയേ യോ ഭാവേതി ന സോ അത്ഥതോ ഉപ്പജ്ജതി നാമ, തേനേവ തത്ഥ യഥാ "ഫസ്സോ ഹോതി വേദനാ ഹോതീ"തി വുത്തം, ന ഏവം "യോ ഭാവേതി സോ ഹോതീ"തി വുത്തം. "യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതീ"തിആദീസു പന ചിത്തേന വവത്ഥാപിതേ സമയേ സമയവവത്ഥാപിതം ചിത്തം ന തഥാ അത്ഥതോ നുപ്പജ്ജതി . യഥേവ പന തദാ 'ഫസ്സോ ഹോതി വേദനാ ഹോതി', തഥാ 'ചിത്തമ്പി ഹോതീ'തി ഇമസ്സപി അത്ഥസ്സ ദീപനത്ഥമിദം പുന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. ഇദം പനേത്ഥ സന്നിട്ഠാനം - ഉദ്ദേസവാരേ സങ്ഗണ്ഹനത്ഥം നിദ്ദേസവാരേ ച വിഭജനത്ഥം പുരിമേന ഹി 'ചിത്ത'- സദ്ദേന കേവലം സമയോ വവത്ഥാപിതോ. തസ്മിം പന ചിത്തേന വവത്ഥാപിതസമയേ യേ ധമ്മാ ഹോന്തി തേസം ദസ്സനത്ഥം "ഫസ്സോ ഹോതീ"തിആദി ആരദ്ധം. ചിത്തഞ്ചാപി തസ്മിം സമയേ ഹോതിയേവ. തസ്മാ തസ്സാപി സങ്ഗണ്ഹനത്ഥമേതം പുന വുത്തം. ഇമസ്മിഞ്ച ഠാനേ ഏതസ്മിം അവുച്ചമാനേ "കതമം തസ്മിം സമയേ ചിത്ത"ന്തി ന സക്കാ ഭവേയ്യ നിദ്ദേസവാരേ വിഭജിതും. ഏവമസ്സ വിഭജനംയേവ പരിഹായേഥ. തസ്മാ തസ്സ നിദ്ദേസവാരേ വിഭജനത്ഥമ്പി ഏതഞ്ച വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

യസ്മാ വാ "ഉപ്പന്നം ഹോതീ"തി ഏത്ഥ ചിത്തം ഉപ്പന്നന്തി ഏതം ദേസനാസീസമേവ, 'ന പന ചിത്തം ഏകമേവ ഉപ്പജ്ജതീ'തി അട്ഠകഥായം വിചാരിതം, തസ്മാ ചിത്തം "ഉപ്പന്ന"ന്തി ഏത്ഥാപി ചിത്തമത്തമേവ അഗ്ഗഹേത്വാ പരോപണ്ണാസകുസലധമ്മേഹി സദ്ധിംയേവ ചിത്തം ഗഹിതം. ഏവം തത്ഥ സങ്ഖേപതോ സബ്ബേപി ചിത്തചേതസികധമ്മേ ഗഹേത്വാ ഇധ സരൂപേന പഭേദതോ ദസ്സേതും "ഫസ്സോ ഹോതീ"തിആദി ആരദ്ധം. ഇതി ഫസ്സാദയോ വിയ ചിത്തമ്പി വുത്തമേവാതി വേദിതബ്ബം.

ധമ്മുദ്ദേസവാരോ

ഝാനങ്ഗരാസിവണ്ണനാ

വിതക്കേതീതി **വിതക്കോ;** വിതക്കനം വാ വിതക്കോ; ഊഹനന്തി വുത്തം ഹോതി. സ്വായം ആരമ്മണേ ചിത്തസ്സ അഭിനിരോപനലക്ഖണോ. സോ ഹി ആരമ്മണേ ചിത്തം ആരോപേതി. യഥാ ഹി കോചി രാജവല്ലഭം ഞാതിം വാ മിത്തം വാ നിസ്സായ രാജഗേഹം ആരോഹതി, ഏവം വിതക്കം നിസ്സായ ചിത്തം ആരമ്മണം ആരോഹതി. തസ്മാ സോ ആരമ്മണേ ചിത്തസ്സ അഭിനിരോപനലക്ഖണോതി വുത്തോ. നാഗസേനത്ഥേരോ പനാഹ - ആകോടനലക്ഖണോ വിതക്കോ. "യഥാ, മഹാരാജ, ഭേരീ ആകോടിതാ അഥ പച്ഛാ അനുരവതി അനുസദ്ദായതി, ഏവമേവ ഖോ, മഹാരാജ, യഥാ ആകോടനാ ഏവം വിതക്കോ ദട്ഠബ്ബോ. യഥാ പച്ഛാ അനുരവനാ അനുസദ്ദായനാ ഏവം വിചാരോ ദട്ഠബ്ബോ"തി (മി॰ പ॰ ൨.൩.൧൪ ഥോകം വിസദിസം). സ്വായം ആഹനനപരിയാഹനനരസോ. തഥാ ഹി തേന യോഗാവചരോ ആരമ്മണം വിതക്കാഹതം വിതക്കപരിയാഹതം കരോതീതി വുച്ചതി. ആരമ്മണേ ചിത്തസ്സ ആനയനപച്ചുപട്ഠാനോ.

ആരമ്മണേ തേന ചിത്തം വിചരതീതി **വിചാരോ;** വിചരണം വാ വിചാരോ. അനുസഞ്ചരണന്തി വുത്തം ഹോതി. സ്വായം ആരമ്മണാനുമജ്ജനലക്ഖണോ. തത്ഥ സഹജാതാനുയോജനരസോ. ചിത്തസ്സ അനുപ്പബന്ധപച്ചുപട്ഠാനോ. സന്തേപി ച നേസം കത്ഥചി അവിയോഗേ ഓളാരികട്ഠേന പുബ്ബങ്ഗമട്ഠേന ച ഘണ്ടാഭിഘാതോ വിയ അഭിനിരോപനട്ഠേന ച ചേതസോ പഠമാഭിനിപാതോ വിതക്കോ . സുഖുമട്ഠേന അനുമജ്ജനസഭാവട്ഠേന ച ഘണ്ടാനുരവോ വിയ അനുപ്പബന്ധോ വിചാരോ. വിപ്ഫാരവാ ചേത്ഥ വിതക്കോ, പഠമുപ്പത്തികാലേ പരിപ്ഫന്ദഭൂതോ ചിത്തസ്സ. ആകാസേ ഉപ്പതിതുകാമസ്സ പക്ഖിനോ പക്ഖവിക്ഖേപോ വിയ. പദുമാഭിമുഖപാതോ വിയ ച ഗന്ധാനുബദ്ധചേതസോ ഭമരസ്സ. സന്തവുത്തി വിചാരോ നാതിപരിപ്ഫന്ദനഭാവോ ചിത്തസ്സ, ആകാസേ ഉപ്പതിതസ്സ പക്ഖിനോ പക്ഖപ്പസാരണം വിയ, പരിബ്ഭമനം വിയ ച പദുമാഭിമുഖപതിതസ്സ ഭമരസ്സ പദുമസ്സ ഉപരിഭാഗേ.

അട്ഠകഥായം പന "ആകാസേ ഗച്ഛതോ മഹാസകുണസ്സ ഉഭോഹി പക്ഖേഹി വാതം ഗഹേത്വാ പക്ഖേ സന്നിസീദാപേത്വാ ഗമനം വിയ ആരമ്മണേ ചേതസോ അഭിനിരോപനഭാവേന പവത്തോ വിതക്കോ. സോ ഹി ഏകഗ്ഗോ ഹുത്വാ അപ്പേതി വാതഗ്ഗഹണത്ഥം പക്ഖേ ഫന്ദാപയമാനസ്സ ഗമനം വിയ. അനുമജ്ജനഭാവേന പവത്തോ വിചാരോ. സോ ഹി ആരമ്മണം അനുമജ്ജതീതി വുത്തം, തം അനുപ്പബന്ധനേന പവത്തിയം അതിവിയ യുജ്ജതി. സോ പന നേസം വിസേസോ പഠമദുതിയജ്ഝാനേസു പാകടോ ഹോതി. അപിച മലഗ്ഗഹിതം കംസഭാജനം ഏകേന ഹത്ഥേന ദള്ഹം ഗഹേത്വാ ഇതരേന ഹത്ഥേന ചുണ്ണതേലവാലണ്ഡുപകേന പരിമജ്ജന്തസ്സ ദള്ഹഗ്ഗഹണഹത്ഥോ വിയ വിതക്കോ, പരിമജ്ജനഹത്ഥോ വിയ വിചാരോ. തഥാ കുമ്ഭകാരസ്സ ദണ്ഡപ്പഹാരേന ചക്കം ഭമയിത്വാ ഭാജനം കരോന്തസ്സ ഉപ്പീളനഹത്ഥോ വിയ വിതക്കോ, ഇതോ ചിതോ ച സഞ്ചരണഹത്ഥോ വിയ വിചാരോ. തഥാ മണ്ഡലം കരോന്തസ്സ മജ്ഝേ സന്നിരുമ്ഭിത്വാ ഠിതകണ്ടകോ വിയ അഭിനിരോപനോ വിതക്കോ, ബഹിപരിബ്ഭമനകണ്ടകോ വിയ അനുമജ്ജമാനോ വിചാരോ.

പിണയതീതി **പീതി**. സാ സമ്പിയായനലക്ഖണാ. കായചിത്തപീണനരസാ, ഫരണരസാ വാ. ഓദഗ്യപച്ചുപട്ഠാനാ. സാ പനേസാ ഖുദ്ദികാപീതി, ഖണികാപീതി, ഓക്കന്തികാപീതി, ഉബ്ബേഗാപീതി, ഫരണാപീതീതി പഞ്ചവിധാ ഹോതി.

തത്ഥ ഖുദ്ദികാപീതി സരീരേ ലോമഹംസമത്തമേവ കാതും സക്കോതി. ഖണികാപീതി ഖണേ ഖണേ വിജ്ജുപ്പാദസദിസാ ഹോതി. ഓക്കന്തികാപീതി , സമുദ്ദതീരം വീചി വിയ, കായം ഓക്കമിത്വാ ഓക്കമിത്വാ ഭിജ്ജതി. ഉബ്ബേഗാപീതി ബലവതീ ഹോതി, കായം ഉദ്ധഗ്ഗം കത്വാ ആകാസേ ലങ്ഘാപനപ്പമാണപ്പത്താ. തഥാ ഹി പുണ്ണവല്ലികവാസീ മഹാതിസ്സത്ഥേരോ പുണ്ണമദിവസേ സായം ചേതിയങ്ഗണം ഗന്ത്വാ ചന്ദാലോകം ദിസ്വാ മഹാചേതിയാഭിമുഖോ ഹുത്വാ 'ഇമായ വത വേലായ ചതസ്സോ പരിസാ മഹാചേതിയം വന്ദന്തീ'തി പകതിയാ ദിട്ഠാരമ്മണവസേന ബുദ്ധാരമ്മണം ഉബ്ബേഗം പീതിം ഉപ്പാദേത്വാ സുധാതലേ പഹടചിത്രഗേണ്ഡുകോ വിയ ആകാസേ ഉപ്പതിത്വാ മഹാചേതിയങ്ഗണേയേവ അട്ഠാസി.

തഥാ ഗിരികണ്ഡകവിഹാരസ്സ ഉപനിസ്സയേ വത്തകാലകഗാമേ ഏകാ കുലധീതാപി ബലവബുദ്ധാരമ്മണായ ഉബ്ബേഗായ പീതിയാ ആകാസേ ലങ്ഘേസി. തസ്സാ കിര മാതാപിതരോ സായം ധമ്മസവനത്ഥായ വിഹാരം ഗച്ഛന്താ 'അമ്മ, ത്വം ഗരുഭാരാ, അകാലേ വിചരിതും ന സക്കോസി, മയം തുയ്ഹം പത്തിം കത്വാ ധമ്മം സോസ്സാമാ'തി അഗമംസു. സാ ഗന്തുകാമാപി തേസം വചനം പടിബാഹിതും അസക്കോന്തീ ഘരേ ഓഹീയിത്വാ ഘരദ്വാരേ ഠത്വാ ചന്ദാലോകേന ഗിരികണ്ഡകേ ആകാസചേതിയങ്ഗണം ഓലോകേന്തീ ചേതിയസ്സ ദീപപൂജം അദ്ദസ. ചതസ്സോ ച പരിസാ മാലാഗന്ധാദീഹി ചേതിയപൂജം കത്വാ പദക്ഖിണം കരോന്തിയോ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച ഗണസജ്ഝായസദ്ദം അസ്സോസി. അഥസ്സാ 'ധഞ്ഞാ വതിമേ മനുസ്സാ യേ വിഹാരം ഗന്ത്വാ ഏവരൂപേ ചേതിയങ്ഗണേ അനുസഞ്ചരിതും ഏവരൂപഞ്ച മധുരം ധമ്മകഥം സോതും ലഭന്തീ'തി മുത്തരാസിസദിസം ചേതിയം പസ്സന്തിയാ ഏവ ഉബ്ബേഗാപീതി ഉദപാദി. സാ ആകാസേ ലങ്ഘിത്വാ മാതാപിതൂനം പുരിമതരംയേവ ആകാസതോ ചേതിയങ്ഗണേ ഓരുയ്ഹ ചേതിയം വന്ദിത്വാ ധമ്മം സുണമാനാ അട്ഠാസി. അഥ നം മാതാപിതരോ ആഗന്ത്വാ 'അമ്മ, ത്വം കതരേന മഗ്ഗേന ആഗതാസീ'തി പുച്ഛിംസു. സാ 'ആകാസേന ആഗതാമ്ഹി, ന മഗ്ഗേനാ'തി വത്വാ 'അമ്മ, ആകാസേന നാമ ഖീണാസവാ സഞ്ചരന്തി, ത്വം കഥം ആഗതാ'തി പുട്ഠാ ആഹ - 'മയ്ഹം ചന്ദാലോകേന ചേതിയം ഓലോകേന്തിയാ ഠിതായ ബുദ്ധാരമ്മണാ ബലവപീതി ഉപ്പജ്ജതി, അഥാഹം നേവ അത്തനോ ഠിതഭാവം ന നിസിന്നഭാവം അഞ്ഞാസിം, ഗഹിതനിമിത്തേനേവ പന ആകാസം ലങ്ഘിത്വാ ചേതിയങ്ഗണേ പതിട്ഠിതാമ്ഹീ'തി. ഏവം ഉബ്ബേഗാപീതി ആകാസേ ലങ്ഘാപനപ്പമാണാ ഹോതി.

ഫരണപീതിയാ പന ഉപ്പന്നായ സകലസരീരം ധമിത്വാ പൂരിതവത്ഥി വിയ, മഹതാ ഉദകോഘേന പക്ഖന്ദപബ്ബതകുച്ഛി വിയ ച അനുപരിപ്ഫുടം ഹോതി. സാ പനേസാ പഞ്ചവിധാ പീതി ഗബ്ഭം ഗണ്ഹന്തീ പരിപാകം ഗച്ഛന്തീ ദുവിധം പസ്സദ്ധിം പരിപൂരേതി - കായപസ്സദ്ധിഞ്ച ചിത്തപസ്സദ്ധിഞ്ച. പസ്സദ്ധി ഗബ്ഭം ഗണ്ഹന്തീ പരിപാകം ഗച്ഛന്തീ ദുവിധം സുഖം പരിപൂരേതി - കായികം ചേതസികഞ്ച. സുഖം ഗബ്ഭം ഗണ്ഹന്തം പരിപാകം ഗച്ഛന്തം തിവിധം സമാധിം പരിപൂരേതി - ഖണികസമാധിം ഉപചാരസമാധിം അപ്പനാസമാധിന്തി. താസു ഠപേത്വാ അപ്പനാസമാധിപൂരികം ഇതരാ ദ്വേപി ഇധ യുജ്ജന്തി.

സുഖയതീതി **സുഖം;** യസ്സ ഉപ്പജ്ജതി തം സുഖിതം കരോതീതി അത്ഥോ. സുട്ഠു വാ ഖാദതി, ഖനതി ച കായചിത്താബാധന്തി സുഖം. സോമനസ്സവേദനായേതം നാമം. തസ്സ ലക്ഖണാദീനി വേദനാപദേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാനി.

അപരോ നയോ - സാതലക്ഖണം സുഖം, സമ്പയുത്താനം ഉപബ്രൂഹനരസം, അനുഗ്ഗഹണപച്ചുപട്ഠാനം. സതിപി ച നേസം പീതിസുഖാനം കത്ഥചി അവിപ്പയോഗേ, ഇട്ഠാരമ്മണപടിലാഭതുട്ഠി പീതി; പടിലദ്ധരസാനുഭവനം സുഖം. യത്ഥ പീതി തത്ഥ സുഖം. യത്ഥ സുഖം തത്ഥ ന നിയമതോ പീതി. സങ്ഖാരക്ഖന്ധസങ്ഗഹിതാ പീതി, വേദനാക്ഖന്ധസങ്ഗഹിതം സുഖം. കന്താരഖിന്നസ്സ വനന്തോദകദസ്സനസവനേസു വിയ പീതി. വനച്ഛായാപവേസനഉദകപരിഭോഗേസു വിയ സുഖം.

യഥാ ഹി പുരിസോ മഹാകന്താരമഗ്ഗം പടിപന്നോ ഘമ്മപരേതോ തസിതോ പിപാസിതോ പടിപഥേ പുരിസം ദിസ്വാ 'കത്ഥ പാനീയം അത്ഥീ'തി പുച്ഛേയ്യ. സോ 'അടവിം ഉത്തരിത്വാ ജാതസ്സരവനസണ്ഡോ അത്ഥി, തത്ഥ ഗന്ത്വാ ലഭിസ്സസീ'തി വദേയ്യ. സോ തസ്സ കഥം സുത്വാ ഹട്ഠപഹട്ഠോ ഭവേയ്യ. തതോ ഗച്ഛന്തോ ഭൂമിയം പതിതാനി ഉപ്പലദലനാലപത്താദീനി ദിസ്വാ സുട്ഠുതരം ഹട്ഠപഹട്ഠോ ഹുത്വാ ഗച്ഛന്തോ അല്ലവത്ഥേ അല്ലകേസേ പുരിസേ പസ്സേയ്യ, വനകുക്കുടമോരാദീനം സദ്ദം സുണേയ്യ, ജാതസ്സരപരിയന്തേ ജാതം മണിജാലസദിസം നീലവനസണ്ഡം പസ്സേയ്യ, സരേ ജാതാനി ഉപ്പലപദുമകുമുദാദീനി പസ്സേയ്യ, അച്ഛം വിപ്പസന്നം ഉദകം പസ്സേയ്യ. സോ ഭിയ്യോ ഭിയ്യോ ഹട്ഠപഹട്ഠോ ഹുത്വാ ജാതസ്സരം ഓതരിത്വാ യഥാരുചി ന്ഹത്വാ ച പിവിത്വാ ച പടിപ്പസ്സദ്ധദരഥോ ഭിസമുളാലപോക്ഖരാദീനി ഖാദിത്വാ നീലുപ്പലാദീനി പിളന്ധിത്വാ മന്ദാലകമൂലാനി ഖന്ധേ കരിത്വാ ഉത്തരിത്വാ സാടകം നിവാസേത്വാ, ഉദകസാടകം ആതപേ കത്വാ, സീതച്ഛായായ മന്ദമന്ദേ വാതേ പഹരന്തേ നിപന്നോ 'അഹോ സുഖം, അഹോ സുഖ'ന്തി വദേയ്യ. ഏവംസമ്പദമിദം ദട്ഠബ്ബം.

തസ്സ ഹി പുരിസസ്സ ജാതസ്സരവനസണ്ഡസവനതോ പട്ഠായ യാവ ഉദകദസ്സനാ ഹട്ഠപഹട്ഠകാലോ വിയ പുബ്ബഭാഗാരമ്മണേ ഹട്ഠപഹട്ഠാകാരാ പീതി. ന്ഹത്വാ ച പിവിത്വാ ച സീതച്ഛായായ മന്ദമന്ദേ വാതേ പഹരന്തേ 'അഹോ സുഖം, അഹോ സുഖ'ന്തി വദതോ നിപന്നകാലോ വിയ ബലവപ്പത്തം ആരമ്മണരസാനുഭവനാകാരസണ്ഠിതം

സുഖം. തസ്മിം തസ്മിം സമയേ പാകടഭാവതോ ചേതം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. യത്ഥ പന പീതി സുഖമ്പി തത്ഥ അത്ഥീതി വുത്തമേവേതം.

ചിത്തസ്സേകഗ്ഗതാതി ചിത്തസ്സ ഏകഗ്ഗഭാവോ; സമാധിസ്സേതം നാമം. ലക്ഖണാദീസു പനസ്സ അട്ഠകഥായം താവ വുത്തം - "പാമോക്ഖലക്ഖണോ ച സമാധി അവിക്ഖേപലക്ഖണോ ച". യഥാ ഹി കൂടാഗാരകണ്ണികാ സേസദബ്ബസമ്ഭാരാനം ആബന്ധനതോ പമുഖാ ഹോതി ഏവമേവ സബ്ബകുസലധമ്മാനം സമാധിചിത്തേന ഇജ്ഝനതോ സബ്ബേസമ്പി തേസം ധമ്മാനം സമാധി പാമോക്ഖോ ഹോതി. തേന വുത്തം -

"യഥാ, മഹാരാജ, കൂടാഗാരസ്സ യാ കാചി ഗോപാനസിയോ സബ്ബാ താ കൂടങ്ഗമാ ഹോന്തി, കൂടനിന്നാ കൂടസമോസരണാ, കൂടം താസം അഗ്ഗമക്ഖായതി, ഏവമേവ ഖോ, മഹാരാജ, യേ കേചി കുസലാ ധമ്മാ സബ്ബേ തേ സമാധിനിന്നാ ഹോന്തി, സമാധിപോണാ, സമാധിപബ്ഭാരാ, സമാധി തേസം അഗ്ഗമക്ഖായതീ"തി (മിം പം വ.ഫ.ഫര്).

യഥാ ച സേനങ്ഗം പത്വാ രാജാ നാമ യത്ഥ യത്ഥ സേനാ ഓസീദതി തം തം ഠാനം ഗച്ഛതി, തസ്സ ഗതഗതട്ഠാനേ സേനാ പരിപൂരതി, പരസേനാ ഭിജ്ജിത്വാ രാജാനമേവ അനുവത്തതി, ഏവമേവ സഹജാതധമ്മാനം വിക്ഖിപിതും വിപ്പകിരിതും അപ്പദാനതോ സമാധി അവിക്ഖേപലക്ഖണോ നാമ ഹോതീതി.

അപരോ പന നയോ - അയം ചിത്തസ്സേകഗ്ഗതാസങ്ഖാതോ സമാധി നാമ അവിസാരലക്ഖണോ വാ അവിക്ഖേപലക്ഖണോ വാ, സഹജാതധമ്മാനം, സമ്പിണ്ഡനരസോ ന്ഹാനിയചുണ്ണാനം ഉദകം വിയ, ഉപസമപച്ചുപട്ഠാനോ ഞാണപച്ചുപട്ഠാനോ വാ. "സമാഹിതോ യഥാഭൂതം ജാനാതി പസ്സതീ"തി ഹി വുത്തം. വിസേസതോ സുഖപദട്ഠാനോ, നിവാതേ ദീപച്ചീനം ഠിതി വിയ ചേതസോ ഠിതീതി ദട്ഠബ്ബോ.

ഇന്ദ്രിയരാസിവണ്ണനാ

സദ്ദഹന്തി ഏതായ, സയം വാ സദ്ദഹതി, സദ്ദഹനമത്തമേവ വാ ഏസാതി **സദ്ധാ**. സാവ അസ്സദ്ധിയസ്സ അഭിഭവനതോ അധിപതിയട്ഠേന ഇന്ദ്രിയം. അധിമോക്ഖലക്ഖണേ വാ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ഇന്ദ്രിയം. സദ്ധാവ ഇന്ദ്രിയം **സദ്ധിന്ദ്രിയം**. സാ പനേസാ സമ്പസാദനലക്ഖണാ ച സദ്ധാ സമ്പക്ഖന്ദനലക്ഖണാ ച.

യഥാ ഹി രഞ്ഞോ ചക്കവത്തിസ്സ ഉദകപ്പസാദകോ മണി ഉദകേ പക്ഖിത്തോ പങ്കസേവാലപണകകദ്ദമം സന്നിസീദാപേതി, ഉദകം അച്ഛം കരോതി വിപ്പസന്നം അനാവിലം, ഏവമേവ സദ്ധാ ഉപ്പജ്ജമാനാ നീവരണേ വിക്ഖമ്ഭേതി, കിലേസേ സന്നിസീദാപേതി, ചിത്തം പസാദേതി, അനാവിലം കരോതി. പസന്നേന ചിത്തേന യോഗാവചരോ കുലപുത്തോ ദാനം ദേതി, സീലം സമാദിയതി, ഉപോസഥകമ്മം കരോതി, ഭാവനം ആരഭതി. ഏവം താവ സദ്ധാ സമ്പസാദനലക്ഖണാതി വേദിതബ്ബാ. തേനാഹ **ആയസ്മാ നാഗസേനോ** -

"യഥാ, മഹാരാജ, രാജാ ചക്കവത്തി ചതുരങ്ഗിനിയാ സേനായ സദ്ധിം അദ്ധാനമഗ്ഗപ്പടിപന്നോ പരിത്തം ഉദകം തരേയ്യ, തം ഉദകം ഹത്ഥീഹി ച അസ്സേഹി ച രഥേഹി ച പത്തീഹി ച സങ്ഖുഭിതം ഭവേയ്യ ആവിലം ലുലിതം കലലീഭൂതം, ഉത്തിണ്ണോ ച രാജാ ചക്കവത്തി മനുസ്സേ ആണാപേയ്യ 'പാനീയം ഭണേ ആഹരഥ, തം പിവിസ്സാമീ'തി. രഞ്ഞോ ച ഉദകപ്പസാദകോ മണി ഭവേയ്യ. 'ഏവം ദേവാ'തി ഖോ തേ മനുസ്സാ രഞ്ഞോ ചക്കവത്തിസ്സ പടിസ്സുത്വാ തം ഉദകപ്പസാദകം മണിം ഉദകേ പക്ഖിപേയ്യും. തസ്മിം ഉദകേ പക്ഖിത്തമത്തേ പങ്കസേവാലപണകം വിഗച്ഛേയ്യ, കദ്ദമോ ച സന്നിസീദേയ്യ, അച്ഛം ഭവേയ്യ ഉദകം വിപ്പസന്നം അനാവിലം, തതോ രഞ്ഞോ ചക്കവത്തിസ്സ പാനീയം ഉപനാമേയ്യും - 'പിവതു ദേവോ പാനീയ'ന്തി.

"യഥാ , മഹാരാജ, ഉദകം ഏവം ചിത്തം ദട്ഠബ്ബം. യഥാ തേ മനുസ്സാ ഏവം യോഗാവചരോ ദട്ഠബ്ബോ. യഥാ പങ്കസേവാലപണകം കദ്ദമോ ച ഏവം കിലേസാ ദട്ഠബ്ബാ. യഥാ ഉദകപ്പസാദകോ മണി ഏവം സദ്ധാ ദട്ഠബ്ബാ. യഥാ ഉദകപ്പസാദകേ മണിമ്ഹി പക്ഖിത്തമത്തേ പങ്കസേവാലപണകം വിഗച്ഛതി കദ്ദമോ ച സന്നിസീദതി, അച്ഛം ഭവതി ഉദകം വിപ്പസന്നം അനാവിലം, ഏവമേവ ഖോ, മഹാരാജ, സദ്ധാ ഉപ്പജ്ജമാനാ നീവരണേ വിക്ഖമ്ഭേതി, വിനീവരണം ചിത്തം ഹോതി അച്ഛം വിപ്പസന്നം അനാവില"ന്തി (മിം പം വ.ഫ.ഫം).

യഥാ പന കുമ്ഭിലമകരഗാഹരക്ഖസാദികിണ്ണം പൂരം മഹാനദിം ആഗമ്മ ഭീരുകജനോ ഉഭോസു തീരേസു തിട്ഠതി. സങ്ഗാമസൂരോ പന മഹായോധോ ആഗന്ത്വാ 'കസ്മാ ഠിതത്ഥാ'തി പുച്ഛിത്വാ 'സപ്പടിഭയഭാവേന ഓതരിതും ന വിസഹാമാ'തി വുത്തേ സുനിസിതം അസിം ഗഹേത്വാ 'മമ പച്ഛതോ ഏഥ, മാ ഭായിത്ഥാ'തി വത്വാ നദിം ഓതരിത്വാ ആഗതാഗതേ കുമ്ഭിലാദയോ പടിബാഹിത്വാ ഓരിമതീരതോ മനുസ്സാനം സോത്ഥിഭാവം കരോന്തോ പാരിമതീരം നേതി. പാരിമതീരതോപി സോത്ഥിനാ ഓരിമതീരം ആനേതി. ഏവമേവ ദാനം ദദതോ സീലം രക്ഖതോ ഉപോസഥകമ്മം കരോതോ ഭാവനം ആരഭതോ സദ്ധാ പുബ്ബങ്ഗമാ പുരേചാരികാ ഹോതി. തേന വുത്തം 'സമ്പക്ഖന്ദനലക്ഖണാ ച സദ്ധാ'തി.

അപരോ നയോ - സദ്ദഹനലക്ഖണാ സദ്ധാ, ഓകപ്പനലക്ഖണാ വാ. പസാദനരസാ ഉദകപ്പസാദകമണി വിയ, പക്ഖന്ദനരസാ വാ ഓഘുത്തരണോ വിയ. അകാലുസിയപച്ചുപട്ഠാനാ, അധിമുത്തിപച്ചുപട്ഠാനാ വാ. സദ്ധേയ്യവത്ഥുപദട്ഠാനാ സോതാപത്തിയങ്ഗപദട്ഠാനാ വാ, സാ ഹത്ഥവിത്തബീജാനി വിയ ദട്ഠബ്ബാ.

വീരസ്സ ഭാവോ വീരിയം, വീരാനം വാ കമ്മം വീരിയം. വിധിനാ വാ നയേന ഉപായേന ഈരയിതബ്ബം പവത്തയിതബ്ബന്തി വീരിയം. തദേവ കോസജ്ജസ്സ അഭിഭവനതോ അധിപതിയട്ഠേന ഇന്ദ്രിയം. പഗ്ഗഹണലക്ഖണേ വാ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ഇന്ദ്രിയം. വീരിയമേവ ഇന്ദ്രിയം **വീരിയിന്ദ്രിയം**. തം പനേതം ഉപത്ഥമ്ഭനലക്ഖണഞ്ച വീരിയം പഗ്ഗഹണലക്ഖണഞ്ച. യഥാ ഹി ജിണ്ണഘരം ആഗന്തുകേന ഥൂണുപത്ഥമ്ഭേന തിട്ഠതി, ഏവമേവ യോഗാവചരോ വീരിയുപത്ഥമ്ഭേന ഉപത്ഥമ്ഭിതോ ഹുത്വാ സബ്ബകുസലധമ്മേഹി ന ഹായതി, ന പരിഹായതി. ഏവം താവസ്സ ഉപത്ഥമ്ഭനലക്ഖണതാ വേദിതബ്ബാ. തേനാഹ **ഥേരോ നാഗസേനോ** -

"യഥാ , മഹാരാജ, പുരിസോ ഗേഹേ പതന്തേ തമഞ്ഞേന ദാരുനാ ഉപത്ഥമ്ഭേയ്യ, ഉപത്ഥമ്ഭിതം സന്തം ഏവം തം ഗേഹം ന പതേയ്യ, ഏവമേവ ഖോ മഹാരാജ ഉപത്ഥമ്ഭനലക്ഖണം വീരിയം, വീരിയുപത്ഥമ്ഭിതാ സബ്ബേ കുസലാ ധമ്മാ ന ഹായന്തി ന പരിഹായന്തീ"തി (മിം പം വ.ഫ.ഫവ).

യഥാ വാ പന ഖുദ്ദികായ ച മഹതികായ ച സേനായ സങ്ഗാമേ പവത്തേ ഖുദ്ദികാ സേനാ ഓലീയേയ്യ, തതോ രഞ്ഞോ ആരോചേയ്യ, രാജാ ബലവാഹനം പേസേയ്യ, തേന പഗ്ഗഹിതാ സകസേനാ പരസേനം പരാജേയ്യ, ഏവമേവ വീരിയം സഹജാതസമ്പയുത്തധമ്മാനം ഓലീയിതും ഓസക്കിതും ന ദേതി, ഉക്ഖിപതി, പഗ്ഗണ്ഹാതി. തേന വുത്തം 'പഗ്ഗഹണലക്ഖണഞ്ച വീരിയ'ന്തി.

അപരോ നയോ - ഉസ്സാഹലക്ഖണം വീരിയം, സഹജാതാനം ഉപത്ഥമ്ഭനരസം, അസംസീദനഭാവപച്ചുപട്ഠാനം, "സംവിഗ്ഗോ യോനിസോ പദഹതീ"തി (അം॰ നി॰ ‌ർ.ഫ്ന) വചനതോ സംവേഗപദട്ഠാനം, വീരിയാരമ്ഭവത്ഥുപദട്ഠാനം വാ. സമ്മാ ആരദ്ധം സബ്ബാസം സമ്പത്തീനം മൂലം ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം.

സരന്തി ഏതായ, സയം വാ സരതി, സരണമത്തമേവ വാ ഏസാതി സതി. സാവ മുട്ഠസ്സച്ചസ്സ അഭിഭവനതോ അധിപതിയട്ഠേന ഇന്ദ്രിയം, ഉപട്ഠാനലക്ഖണേ വാ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ഇന്ദ്രിയം. സതി ഏവ ഇന്ദ്രിയം **സതിന്ദ്രിയം**. സാ പനേസാ അപിലാപനലക്ഖണാ ച സതി ഉപഗ്ഗണ്ഹനലക്ഖണാ ച. യഥാ ഹി രഞ്ഞോ ഭണ്ഡാഗാരികോ ദസവിധം രതനം ഗോപയന്തോ സായംപാതം രാജാനം ഇസ്സരിയസമ്പത്തിം സല്ലക്ഖാപേതി സാരേതി, ഏവമേവ സതി കുസലം ധമ്മം സല്ലക്ഖാപേതി സരാപേതി. തേനാഹ **ഥേരോ** -

"യഥാ, മഹാരാജ, രഞ്ഞോ ചക്കവത്തിസ്സ ഭണ്ഡാഗാരികോ രാജാനം ചക്കവത്തിം സായംപാതം യസം സരാപേതി - 'ഏത്തകാ, ദേവ, ഹത്ഥീ, ഏത്തകാ അസ്സാ, ഏത്തകാ രഥാ, ഏത്തകാ പത്തീ, ഏത്തകം ഹിരഞ്ഞം, ഏത്തകം സുവണ്ണം, ഏത്തകം സബ്ബം സാപതേയ്യം, തം ദേവോ സരതൂ'തി, ഏവമേവ ഖോ, മഹാരാജ, സതി കുസലേ ധമ്മേ അപിലാപേതി - ഇമേ ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ, ഇമേ ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ, ഇമേ ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ, ഇമാനി പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി, ഇമാനി പഞ്ച ബലാനി, ഇമേ സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ, അയം അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ, അയം സമഥോ, അയം വിപസ്സനാ, അയം വിജ്ജാ, അയം വിമുത്തി, ഇമേ ലോകുത്തരാ ധമ്മാതി. ഏവം ഖോ, മഹാരാജ, അപിലാപനലക്ഖണാ സതീ"തി (മി॰ പ॰ ൨.൧.൧൩).

യഥാ പന രഞ്ഞോ ചക്കവത്തിസ്സ പരിണായകരതനം രഞ്ഞോ അഹിതേ ച ഹിതേ ച ഞത്വാ അഹിതേ അപയാപേതി, ഹിതേ ഉപയാപേതി, ഏവമേവ സതി ഹിതാഹിതാനം ധമ്മാനം ഗതിയോ സമന്വേസിത്വാ 'ഇമേ കായദുച്ചരിതാദയോ ധമ്മാ അഹിതാ'തി അഹിതേ ധമ്മേ അപനുദേതി , 'ഇമേ കായസുചരിതാദയോ ധമ്മാ ഹിതാ'തി ഹിതേ ധമ്മേ ഉപഗ്ഗണ്ഹാതി. തേനാഹ ഥേരോ -

"യഥാ, മഹാരാജ, രഞ്ഞോ ചക്കവത്തിസ്സ പരിണായകരതനം രഞ്ഞോ ഹിതാഹിതേ ജാനാതി 'ഇമേ രഞ്ഞോ ഹിതാ ഇമേ അഹിതാ, ഇമേ ഉപകാരാ ഇമേ അനുപകാരാ'തി, തതോ അഹിതേ അപനുദേതി ഹിതേ ഉപഗ്ഗണ്ഹാതി, ഏവമേവ ഖോ, മഹാരാജ, സതി ഉപ്പജ്ജമാനാ ഹിതാഹിതാനം ധമ്മാനം ഗതിയോ സമന്വേസതി 'ഇമേ ധമ്മാ ഹിതാ ഇമേ ധമ്മാ അഹിതാ, ഇമേ ധമ്മാ ഉപകാരാ ഇമേ ധമ്മാ അനുപകാരാ'തി , തതോ അഹിതേ ധമ്മേ അപനുദേതി ഹിതേ ധമ്മേ ഉപഗ്ഗണ്ഹാതി. ഏവം ഖോ, മഹാരാജ, ഉപഗ്ഗണ്ഹനലക്ഖണാ സതീ"തി (മി॰ പ॰ ൨.൧.൧൩).

അപരോ നയോ - അപിലാപനലക്ഖണാ സതി, അസമ്മോസനരസാ, ആരക്ഖപച്ചുപട്ഠാനാ വിസയാഭിമുഖീഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ വാ, ഥിരസഞ്ഞാപദട്ഠാനാ, കായാദിസതിപട്ഠാനപദട്ഠാനാ വാ, ആരമ്മണേ ദള്ഹം പതിട്ഠിതത്താ പന ഏസികാ വിയ, ചക്ഖുദ്വാരാദിരക്ഖണതോ ദോവാരികോ വിയ ച ദട്ഠബ്ബാ.

ആരമ്മണേ ചിത്തം സമ്മാ അധിയതി ഠപേതീതി സമാധി. സോവ വിക്ഖേപസ്സ അഭിഭവനതോ അധിപതിയട്ഠേന ഇന്ദ്രിയം. അവിക്ഖേപലക്ഖണേ വാ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ഇന്ദ്രിയം. സമാധിയേവ ഇന്ദ്രിയം **സമാധിന്ദ്രിയം**. ലക്ഖണാദീനി പനസ്സ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാനി.

പജാനാതീതി പഞ്ഞാ. കിം പജാനാതി? 'ഇദം ദുക്ഖ'ന്തിആദിനാ നയേന അരിയസച്ചാനി. **അട്ഠകഥായം** പന 'പഞ്ഞാപേതീതി പഞ്ഞാ'തി വുത്തം. കിന്തി പഞ്ഞാപേതീതി? അനിച്ചം ദുക്ഖം അനത്താതി പഞ്ഞാപേതി. സാവ അവിജ്ജായ അഭിഭവനതോ അധിപതിയട്ഠേന ഇന്ദ്രിയം. ദസ്സനലക്ഖണേ വാ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ഇന്ദ്രിയം. പഞ്ഞാവ ഇന്ദ്രിയം **പഞ്ഞിന്ദ്രിയം**. സാ പനേസാ ഓഭാസനലക്ഖണാ ച പഞ്ഞാ പജാനനലക്ഖണാ ച. യഥാ ഹി ചതുഭിത്തികേ ഗേഹേ രത്തിഭാഗേ ദീപേ ജലിതേ അന്ധകാരോ നിരുജ്ഝതി ആലോകോ പാതുഭവതി, ഏവമേവ ഓഭാസനലക്ഖണാ പഞ്ഞാ. പഞ്ഞോഭാസസമോ ഓഭാസോ നാമ നത്ഥി. പഞ്ഞവതോ ഹി ഏകപല്ലങ്കേന നിസിന്നസ്സ ദസസഹസ്സിലോകധാതു ഏകാലോകാ ഹോതി. തേനാഹ **ഥേരോ** -

"യഥാ, മഹാരാജ, പുരിസോ അന്ധകാരേ ഗേഹേ പദീപം പവേസേയ്യ, പവിട്ഠോ പദീപോ അന്ധകാരം വിദ്ധംസേതി, ഓഭാസം ജനേതി, ആലോകം വിദംസേതി, പാകടാനി ച രൂപാനി കരോതി, ഏവമേവ ഖോ, മഹാരാജ, പഞ്ഞാ ഉപ്പജ്ജമാനാ അവിജ്ജന്ധകാരം വിദ്ധംസേതി, വിജ്ജോഭാസം ജനേതി, ഞാണാലോകം വിദംസേതി, പാകടാനി ച അരിയസച്ചാനി കരോതി. ഏവം ഖോ, മഹാരാജ, ഓഭാസനലക്ഖണാ പഞ്ഞാ"തി (മി॰ പ॰ ൨.൧.൧൪).

യഥാ പന ഛേകോ ഭിസക്കോ ആതുരാനം സപ്പായാസപ്പായാനി ഭോജനാനി ജാനാതി, ഏവം പഞ്ഞാ ഉപ്പജ്ജമാനാ കുസലാകുസലേ സേവിതബ്ബാസേവിതബ്ബേ ഹീനപ്പണീതകണ്ഹസുക്കസപ്പടിഭാഗഅപ്പടിഭാഗേ ധമ്മേ പജാനാതി. വുത്തമ്പി ചേതം **ധമ്മസേനാപതിനാ** - "പജാനാതി പജാനാതീതി ഖോ, ആവുസോ, തസ്മാ പഞ്ഞവാതി വുച്ചതി. കിഞ്ച പജാനാതി? ഇദം ദുക്ഖന്തി പജാനാതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൪൯) വിത്ഥാരേതബ്ബം. ഏവമസ്സാ പജാനനലക്ഖണതാ വേദിതബ്ബാ.

അപരോ നയോ - യഥാസഭാവപടിവേധലക്ഖണാ പഞ്ഞാ; അക്ഖലിതപടിവേധലക്ഖണാ വാ കുസലിസ്സാസഖിത്തഉസുപടിവേധോ വിയ. വിസയോഭാസരസാ പദീപോ വിയ. അസമ്മോഹപച്ചുപട്ഠാനാ അരഞ്ഞഗതസുദേസകോ വിയ.

മനതീതി മനോ; വിജാനാതീതി അത്ഥോ. **അട്ഠകഥാചരിയാ** പനാഹു - നാളിയാ മിനമാനോ വിയ, മഹാതുലായ ധാരയമാനോ വിയ ച, ആരമ്മണം മിനതി പജാനാതീതി മനോതി. തദേവ മനനലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ഇന്ദ്രിയം. മനോവ ഇന്ദ്രിയം **മനിന്ദ്രിയം**. ഹേട്ഠാ വുത്തചിത്തസ്സേവേതം വേവചനം.

പീതിസോമനസ്സസമ്പയോഗതോ സോഭനം മനോ അസ്സാതി സുമനോ. സുമനസ്സ ഭാവോ സോമനസ്സം. സാതലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ഇന്ദ്രിയം. സോമനസ്സമേവ ഇന്ദ്രിയം **സോമനസ്സിന്ദ്രിയം**. ഹേട്ഠാ വുത്തവേദനായേവേതം വേവചനം.

ജീവന്തി തേന തംസമ്പയുത്തകാ ധമ്മാതി ജീവിതം. അനുപാലനലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ഇന്ദ്രിയം. ജീവിതമേവ ഇന്ദ്രിയം **ജീവിതിന്ദ്രിയം**. തം പവത്തസന്തതാധിപതേയ്യം ഹോതി. ലക്ഖണാദീഹി പന അത്തനാ അവിനിഭുത്താനം ധമ്മാനം അനുപാലനലക്ഖണം ജീവിതിന്ദ്രിയം, തേസം പവത്തനരസം, തേസംയേവ ഠപനപച്ചുപട്ഠാനം, യാപയിതബ്ബധമ്മപദട്ഠാനം. സന്തേപി ച അനുപാലനലക്ഖണാദിമ്ഹി വിധാനേ അത്ഥിക്ഖണേയേവ തം തേ ധമ്മേ അനുപാലേതി ഉദകം വിയ ഉപ്പലാദീനി, യഥാസകംപച്ചയുപ്പന്നേപി ച ധമ്മേ പാലേതി ധാതീ വിയ കുമാരം, സയംപവത്തിതധമ്മസമ്ബന്ധേനേവ ച പവത്തതി നിയാമകോ വിയ, ന ഭങ്ഗതോ ഉദ്ധം പവത്തയതി അത്തനോ ച പവത്തയിതബ്ബാനഞ്ച അഭാവാ, ന ഭങ്ഗക്ഖണേ ഠപേതി സയം ഭിജ്ജമാനത്താ ഖീയമാനോ വിയ വട്ടിസിനേഹോ ദീപസിഖം. ന ച അനുപാലനപവത്തനട്ഠപനാനുഭാവവിരഹിതം യഥാവുത്തക്ഖണേ തസ്സ തസ്സ സാധനതോതി ദട്ഠബ്ബം.

മഗ്ഗങ്ഗരാസിവണ്ണനാ

സമ്മാദിട്ഠിആദീസു ദസ്സനട്ഠേന സമ്മാദിട്ഠി. അഭിനിരോപനട്ഠേന സമ്മാസങ്കപ്പോ, പഗ്ഗഹനട്ഠേന സമ്മാവായാമോ, ഉപട്ഠാനട്ഠേന സമ്മാസതി, അവിക്ഖേപനട്ഠേന സമ്മാസമാധീതി വേദിതബ്ബോ. വചനത്ഥതോ പന സമ്മാ പസ്സതി, സമ്മാ വാ തായ പസ്സന്തീതി **സമ്മാദിട്ഠി**. സമ്മാ സങ്കപ്പേതി, സമ്മാ വാ തേന സങ്കപ്പേന്തീതി **സമ്മാസങ്കപ്പോ**. സമ്മാ വായാമേതി, സമ്മാ വാ തേന വായമന്തീതി **സമ്മാവായാമോ**. സമ്മാ സരതി, സമ്മാ വാ തായ സരന്തീതി **സമ്മാസതി**. സമ്മാ സമാധിയതി, സമ്മാ വാ തേന സമാധിയന്തീതി **സമ്മാസമാധി**. അപിച, പസത്ഥാ സുന്ദരാ വാ ദിട്ഠി സമ്മാദിട്ഠീതി. ഇമിനാപി നയേന തേസം വചനത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ലക്ഖണാദീനി പന ഹേട്ഠാ വുത്താനേവ.

ബലരാസിവണ്ണനാ

സദ്ധാബലാദീസുപി സദ്ധാദീനി വുത്തത്ഥാനേവ. അകമ്പിയട്ഠേന പന ബലന്തി വേദിതബ്ബം. ഏവമേതേസു അസ്സദ്ധിയേ ന കമ്പതീതി **സദ്ധാബലം**. കോസജ്ജേ ന കമ്പതീതി **വീരിയബലം**. മുട്ഠസ്സച്ചേ ന കമ്പതീതി **സതിബലം**. ഉദ്ധച്ചേ ന കമ്പതീതി **സമാധിബലം**. അവിജ്ജായ ന കമ്പതീതി **പഞ്ഞാബലം**. അഹിരികേ ന കമ്പതീതി **ഹിരിബലം** . അനോത്തപ്പേ ന കമ്പതീതി **ഓത്തപ്പബല**ന്തി. അയം ഉഭയപദവസേന അത്ഥവണ്ണനാ ഹോതി.

തത്ഥ പുരിമാനി പഞ്ച ഹേട്ഠാ ലക്ഖണാദീഹി പകാസിതാനേവ. പച്ഛിമദ്വയേ കായദുച്ചരിതാദീഹി ഹിരിയതീതി **ഹിരീ;** ലജ്ജായേതം അധിവചനം. തേഹി ഏവ ഓത്തപ്പതീതി **ഓത്തപ്പം;** പാപതോ ഉബ്ബേഗസ്സേതം അധിവചനം. തേസം നാനാകരണദീപനത്ഥം 'സമുട്ഠാനം അധിപതി ലജ്ജാ ഭയലക്ഖണേന ചാ'തി ഇമം മാതികം ഠപേത്വാ അയം വിത്ഥാരകഥാ വുത്താ.

അജ്ഝത്തസമുട്ഠാനാ ഹിരീ നാമ; ബഹിദ്ധാസമുട്ഠാനം ഓത്തപ്പം നാമ. അത്താധിപതി ഹിരീ നാമ; ലോകാധിപതി ഓത്തപ്പം നാമ. ലജ്ജാസഭാവസണ്ഠിതാ ഹിരീ നാമ; ഭയസഭാവസണ്ഠിതം ഓത്തപ്പം നാമ. സപ്പതിസ്സവലക്ഖണാ ഹിരീ നാമ; വജ്ജഭീരുകഭയദസ്സാവിലക്ഖണം ഓത്തപ്പം നാമ.

തത്ഥ അജ്ഝത്തസമുട്ഠാനം ഹിരിം ചതൂഹി കാരണേഹി സമുട്ഠാപേതി - ജാതിം പച്ചവേക്ഖിത്വാ, വയം പച്ചവേക്ഖിത്വാ, സൂരഭാവം പച്ചവേക്ഖിത്വാ, ബാഹുസച്ചം പച്ചവേക്ഖിത്വാ. കഥം? 'പാപകരണം നാമേതം ന ജാതിസമ്പന്നാനം കമ്മം, ഹീനജച്ചാനം കേവട്ടാദീനം ഇദം കമ്മം. മാദിസസ്സ ജാതിസമ്പന്നസ്സ ഇദം കമ്മം കാതും ന യുത്ത'ന്തി, ഏവം താവ ജാതിം പച്ചവേക്ഖിത്വാ പാണാതിപാതാദിപാപം അകരോന്തോ ഹിരിം സമുട്ഠാപേതി. തഥാ 'പാപകരണം നാമേതം ദഹരേഹി കത്തബ്ബം കമ്മം, മാദിസസ്സ വയേ ഠിതസ്സ ഇദം കമ്മം കാതും ന യുത്ത'ന്തി, ഏവം വയം പച്ചവേക്ഖിത്വാ പാണാതിപാതാദിപാപം അകരോന്തോ ഹിരിം സമുട്ഠാപേതി. തഥാ 'പാപകമ്മം നാമേതം ദുബ്ബലജാതികാനം കമ്മം, ന സൂരഭാവാനം. മാദിസസ്സ സൂരഭാവസമ്പന്നസ്സ ഇദം കമ്മം കാതും ന യുത്ത'ന്തി, ഏവം സൂരഭാവം പച്ചവേക്ഖിത്വാ പാണാതിപാതാദിപാപം അകരോന്തോ ഹിരിം സമുട്ഠാപേതി. തഥാ 'പാപകമ്മം നാമേതം അന്ധബാലാനം കമ്മം, ന പണ്ഡിതാനം. മാദിസസ്സ പണ്ഡിതസ്സ ബഹുസ്സുതസ്സ ഇദം കമ്മം കാതും ന യുത്ത'ന്തി, ഏവം ബാഹുസച്ചം പച്ചവേക്ഖിത്വാ പാണാതിപാതാദിപാപം അകരോന്തോ ഹിരിം സമുട്ഠാപേതി. ഏവം അജ്ഝത്തസമുട്ഠാനഹിരിം ചതൂഹി കാരണേഹി സമുട്ഠാപേതി. സമുട്ഠാപേത്വാ ച പന അത്തനോ ചിത്തേ ഹിരിം പവേസേത്വാ പാപകമ്മം ന കരോതി. ഏവം അജ്ഝത്തസമുട്ഠാനാ ഹിരീ നാമ ഹോതി.

കഥം ബഹിദ്ധാസമുട്ഠാനം ഓത്തപ്പം നാമ? സചേ ത്വം പാപകമ്മം കരിസ്സസി ചതൂസു പരിസാസു ഗരഹപ്പത്തോ ഭവിസ്സസി.

> ഗരഹിസ്സന്തി തം വിഞ്ഞൂ, അസുചിം നാഗരികോ യഥാ;
> വജ്ജിതോ സീലവന്തേഹി, കഥം ഭിക്ഖു കരിസ്സസീതി.

ഏവം പച്ചവേക്ഖന്തോ ഹി ബഹിദ്ധാസമുട്ഠിതേന ഓത്തപ്പേന പാപകമ്മം ന കരോതി. ഏവം ബഹിദ്ധാസമുട്ഠാനം ഓത്തപ്പം നാമ ഹോതി.

കഥം അത്താധിപതി ഹിരീ നാമ? ഇധേകച്ചോ കുലപുത്തോ അത്താനം അധിപതിം ജേട്ഠകം കത്വാ 'മാദിസസ്സ സദ്ധാപബ്ബജിതസ്സ ബഹുസ്സുതസ്സ ധുതങ്ഗധരസ്സ ന യുത്തം പാപകമ്മം കാതു'ന്തി പാപം ന കരോതി. ഏവം അത്താധിപതി ഹിരീ നാമ ഹോതി. തേനാഹ ഭഗവാ - "സോ അത്താനംയേവ അധിപതിം ജേട്ഠകം കരിത്വാ അകുസലം പജഹതി കുസലം ഭാവേതി, സാവജ്ജം പജഹതി അനവജ്ജം ഭാവേതി, സുദ്ധമത്താനം പരിഹരതീ"തി (അം॰ നി॰ ൩.൪൦).

കഥം ലോകാധിപതി ഓത്തപ്പം നാമ? ഇധേകച്ചോ കുലപുത്തോ ലോകം അധിപതിം ജേട്ഠകം കത്വാ പാപകമ്മം ന കരോതി. യഥാഹ - "മഹാ ഖോ പനായം ലോകസന്നിവാസോ. മഹന്തസ്മിം ഖോ പന ലോകസന്നിവാസേ സന്തി സമണബ്രാഹ്മണാ ഇദ്ധിമന്തോ ദിബ്ബചക്ഖുകാ പരചിത്തവിദുനോ, തേ ദൂരതോപി പസ്സന്തി, ആസന്നാപി ന ദിസ്സന്തി, ചേതസാപി ചിത്തം പജാനന്തി, തേപിമം ഏവം ജാനിസ്സന്തി 'പസ്സഥ ഭോ ഇമം കുലപുത്തം, സദ്ധാ അഗാരസ്മാ അനഗാരിയം പബ്ബജിതോ സമാനോ വോകിണ്ണോ വിഹരതി പാപകേഹി അകുസലേഹി ധമ്മേഹീ'തി. സന്തി ദേവതാ

ഇദ്ധിമന്തിനിയോ ദിബ്ബചക്ഖുകാ പരചിത്തവിദുനിയോ. താ ദൂരതോപി പസ്സന്തി, ആസന്നാപി ന ദിസ്സന്തി, ചേതസാപി ചിത്തം പജാനന്തി, താപി മം ജാനിസ്സന്തി 'പസ്സഥ ഭോ ഇമം കുലപുത്തം, സദ്ധാ അഗാരസ്മാ അനഗാരിയം പബ്ബജിതോ സമാനോ വോകിണ്ണോ വിഹരതി പാപകേഹി അകുസലേഹി ധമ്മേഹീ'തി... സോ ലോകംയേവ അധിപതിം ജേട്ഠകം കത്വാ അകുസലം പജഹതി കുസലം ഭാവേതി, സാവജ്ജം പജഹതി അനവജ്ജം ഭാവേതി, സുദ്ധമത്താനം പരിഹരതീ"തി (അം॰ നി॰ ൩.൪൦). ഏവം ലോകാധിപതി ഓത്തപ്പം നാമ ഹോതി.

ലജ്ജാസഭാവസണ്ഠിതാ ഹിരീ, ഭയസഭാവസണ്ഠിതം ഓത്തപ്പന്തി. ഏത്ഥ പന **ലജ്ജാ**തി ലജ്ജനാകാരോ; തേന സഭാവേന സണ്ഠിതാ ഹിരീ. **ഭയ**ന്തി അപായഭയം; തേന സഭാവേന സണ്ഠിതം ഓത്തപ്പം. തദുഭയമ്പി പാപപരിവജ്ജനേ പാകടം ഹോതി. ഏകച്ചോ ഹി, യഥാ നാമ ഏകോ കുലപുത്തോ ഉച്ചാരപസ്സാവാദീനി കരോന്തോ ലജ്ജിതബ്ബയുത്തകം ഏകം ദിസ്വാ ലജ്ജനാകാരപ്പത്തോ ഭവേയ്യ ഹീളിതോ, ഏവമേവ അജ്ഝത്തം ലജ്ജിധമ്മം ഓക്കമിത്വാ പാപകമ്മം ന കരോതി. ഏകച്ചോ അപായഭയഭീതോ ഹുത്വാ പാപകമ്മം ന കരോതി.

തത്രിദം ഓപമ്മം - യഥാ ഹി ദ്വീസു അയോഗുളേസു ഏകോ സീതലോ ഭവേയ്യ ഗൂഥമക്ഖിതോ, ഏകോ ഉണ്ഹോ ആദിത്തോ. തത്ഥ പണ്ഡിതോ സീതലം ഗൂഥമക്ഖിതത്താ ജിഗുച്ഛന്തോ ന ഗണ്ഹാതി, ഇതരം ഡാഹഭയേന. തത്ഥ സീതലസ്സ ഗൂഥമക്ഖനജിഗുച്ഛായ അഗണ്ഹനം വിയ അജ്ഝത്തം ലജ്ജിധമ്മം ഓക്കമിത്വാ പാപസ്സ അകരണം. ഉണ്ഹസ്സ ഡാഹഭയേന അഗണ്ഹനം വിയ അപായഭയേന പാപസ്സ അകരണം വേദിതബ്ബം.

സപ്പതിസ്സവലക്ഖണാ ഹിരീ, വജ്ജഭീരുകഭയദസ്സാവിലക്ഖണം ഓത്തപ്പന്തി. ഇദമ്പി ദ്വയം പാപപരിവജ്ജനേ ഏവ പാകടം ഹോതി. ഏകച്ചോ ഹി ജാതിമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാ സത്ഥുമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാ ദായജ്ജമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാ സബ്രഹ്മചാരീമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാതി ചതൂഹി കാരണേഹി സപ്പതിസ്സവലക്ഖണം ഹിരിം സമുട്ഠാപേത്വാ പാപം ന കരോതി. ഏകച്ചോ അത്താനുവാദഭയം പരാനുവാദഭയം ദണ്ഡഭയം ദുഗ്ഗതിഭയന്തി ചതൂഹി കാരണേഹി വജ്ജഭീരുകഭയദസ്സാവിലക്ഖണം ഓത്തപ്പം സമുട്ഠാപേത്വാ പാപം ന കരോതി. തത്ഥ ജാതിമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാദീനി ചേവ അത്താനുവാദഭയാദീനി ച വിത്ഥാരേത്വാ കഥേതബ്ബാനി.

മൂലരാസിവണ്ണനാ

ന ലുബ്ഭന്തി ഏതേന, സയം വാ ന ലുബ്ഭതി, അലുബ്ഭനമത്തമേവ വാ തന്തി **അലോഭോ**. അദോസാമോഹേസുപി ഏസേവ നയോ. തേസു അലോഭോ ആരമ്മണേ ചിത്തസ്സ അഗേധലക്ഖണോ, അലഗ്ഗഭാവലക്ഖണോ വാ കമലദലേ ജലബിന്ദു വിയ. അപരിഗ്ഗഹണരസോ മുത്തഭിക്ഖു വിയ . അനല്ലീനഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ അസുചിമ്ഹി പതിതപുരിസോ വിയ. അദോസോ അചണ്ഡിക്കലക്ഖണോ, അവിരോധലക്ഖണോ വാ അനുകൂലമിത്തോ വിയ. ആഘാതവിനയരസോ പരിളാഹവിനയരസോ വാ ചന്ദനം വിയ. സോമ്മഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ പുണ്ണചന്ദോ വിയ. അമോഹോ ലക്ഖണാദീഹി ഹേട്ഠാ പഞ്ഞിന്ദ്രിയപദേ വിഭാവിതോ ഏവ.

ഇമേസു പന തീസു അലോഭോ മച്ഛേരമലസ്സ പടിപക്ഖോ, അദോസോ ദുസ്സീല്യമലസ്സ, അമോഹോ കുസലേസു ധമ്മേസു അഭാവനായ പടിപക്ഖോ. അലോഭോ ചേത്ഥ ദാനഹേതു, അദോസോ സീലഹേതു, അമോഹോ ഭാവനാഹേതു. തേസു ച അലോഭേന അനധികം ഗണ്ഹാതി, ലുദ്ധസ്സ അധികഗ്ഗഹണതോ. അദോസേന അനൂനം, ദുട്ഠസ്സ ഊനഗ്ഗഹണതോ. അമോഹേന അവിപരീതം, മൂള്ഹസ്സ വിപരീതഗ്ഗഹണതോ.

അലോഭേന ചേത്ഥ വിജ്ജമാനം ദോസം ദോസതോ ധാരേന്തോ ദോസേ പവത്തതി; ലുദ്ധോ ഹി ദോസം പടിച്ഛാദേതി. അദോസേന വിജ്ജമാനം ഗുണം ഗുണതോ ധാരേന്തോ ഗുണേ പവത്തതി; ദുട്ഠോ ഹി ഗുണം മക്ഖേതി. അമോഹേന യാഥാവസഭാവം യാഥാവസഭാവതോ ധാരേന്തോ യാഥാവസഭാവേ പവത്തതി. മൂള്ഹോ ഹി 'തച്ഛം അതച്ഛന്തി അതച്ഛം ച തച്ഛ'ന്തി ഗണ്ഹാതി. അലോഭേന ച പിയവിപ്പയോഗദുക്ഖം ന ഹോതി, ലുദ്ധസ്സ പിയസഭാവതോ പിയവിപ്പയോഗാസഹനതോ ച. അദോസേന അപ്പിയസമ്പയോഗദുക്ഖം ന ഹോതി, ദുട്ഠസ്സ ഹി അപ്പിയസഭാവതോ അപ്പിയസമ്പയോഗാസഹനതോ ച. അമോഹേന ഇച്ഛിതാലാഭദുക്ഖം ന ഹോതി, അമൂള്ഹസ്സ ഹി 'തം കുതേത്ഥ ലബ്ഭാ'തിഏവമാദിപച്ചവേക്ഖണസമ്ഭവതോ (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൭; അം॰ നി॰ ൫.൪൮).

അലോഭേന ചേത്ഥ ജാതിദുക്ഖം ന ഹോതി, അലോഭസ്സ തണ്ഹാപടിപക്ഖതോ തണ്ഹാമൂലകത്താ ച ജാതിദുക്ഖസ്സ. അദോസേന ജരാദുക്ഖം ന ഹോതി, തിക്ഖദോസസ്സ ഖിപ്പം ജരാസമ്ഭവതോ. അമോഹേന മരണദുക്ഖം ന ഹോതി, സമ്മോഹമരണഞ്ഹി ദുക്ഖം, ന ചേതം അമൂള്ഹസ്സ ഹോതി. അലോഭേന ച ഗഹട്ഠാനം, അമോഹേന പബ്ബജിതാനം, അദോസേന പന സബ്ബേസമ്പി സുഖസംവാസതാ ഹോതി.

വിസേസതോ ചേത്ഥ അലോഭേന പേത്തിവിസയേ ഉപപത്തി ന ഹോതി. യേഭുയ്യേന ഹി സത്താ തണ്ഹായ പേത്തിവിസയം ഉപപജ്ജന്തി, തണ്ഹായ ച പടിപക്ഖോ അലോഭോ. അദോസേന നിരയേ ഉപപത്തി ന ഹോതി. ദോസേന ഹി ചണ്ഡജാതിതായ ദോസസദിസം നിരയം ഉപപജ്ജന്തി. ദോസസ്സ ച പടിപക്ഖോ അദോസോ. അമോഹേന തിരച്ഛാനയോനിയം നിബ്ബത്തി ന ഹോതി. മോഹേന ഹി നിച്ചസമ്മൂള്ഹം തിരച്ഛാനയോനിം ഉപപജ്ജന്തി. മോഹസ്സ പടിപക്ഖോ ച അമോഹോ. ഏതേസു ച അലോഭോ രാഗവസേന ഉപഗമനസ്സ അഭാവകരോ, അദോസോ ദോസവസേന അപഗമനസ്സ, അമോഹോ മോഹവസേന അമജ്ഝത്തഭാവസ്സ.

തീഹിപി ചേതേഹി യഥാപടിപാടിയാ നേക്ഖമ്മസഞ്ഞാ അബ്യാപാദസഞ്ഞാ അവിഹിംസാസഞ്ഞാതി ഇമാ തിസ്സോ. അസുഭസഞ്ഞാ അപ്പമാണസഞ്ഞാ ധാതുസഞ്ഞാതി ഇമാ ച തിസ്സോ സഞ്ഞായോ ഹോന്തി. അലോഭേന പന കാമസുഖല്ലികാനുയോഗഅന്തസ്സ, അദോസേന അത്തകിലമഥാനുയോഗഅന്തസ്സ പരിവജ്ജനം ഹോതി; അമോഹേന മജ്ഝിമായ പടിപത്തിയാ പടിപജ്ജനം. തഥാ അലോഭേന അഭിജ്ഝാകായഗന്ഥസ്സ പഭേദനം ഹോതി, അദോസേന ബ്യാപാദകായഗന്ഥസ്സ, അമോഹേന സേസഗന്ഥദ്വയസ്സ. പുരിമാനി ച ദ്വേ സതിപട്ഠാനാനി പുരിമാനം ദ്വിന്നം ആനുഭാവേന, പച്ഛിമാനി പച്ഛിമസ്സേവ ആനുഭാവേന ഇജ്ഝന്തി.

അലോഭോ ചേത്ഥ ആരോഗ്യസ്സ പച്ചയോ ഹോതി; അലുദ്ധോ ഹി ലോഭനീയമ്പി അസപ്പായം ന സേവതി, തേന ഖോ അരോഗോ ഹോതി. അദോസോ യോബ്ബനസ്സ; അദുട്ഠോ ഹി വലിപലിതാവഹേന ദോസഗ്ഗിനാ അഡയ്ഹമാനോ ദീഘരത്തം യുവാ ഹോതി. അമോഹോ ദീഘായുകതായ; അമൂള്ഹോ ഹി ഹിതാഹിതം ഞത്വാ അഹിതം പരിവജ്ജന്തോ ഹിതഞ്ച പടിസേവമാനോ ദീഘായുകോ ഹോതി.

അലോഭോ ചേത്ഥ ഭോഗസമ്പത്തിയാ പച്ചയോ ഹോതി, അലുദ്ധസ്സ ഹി ചാഗേന ഭോഗപടിലാഭോ. അദോസോ മിത്തസമ്പത്തിയാ, മേത്തായ മിത്താനം പടിലാഭതോ ചേവ അപരിഹാനതോ ച. അമോഹോ അത്തസമ്പത്തിയാ , അമൂള്ഹോ ഹി അത്തനോ ഹിതമേവ കരോന്തോ അത്താനം സമ്പാദേതി . അലോഭോ ച ദിബ്ബവിഹാരസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, അദോസോ ബ്രഹ്മവിഹാരസ്സ, അമോഹോ അരിയവിഹാരസ്സ.

അലോഭേന ചേത്ഥ സകപക്ഖേസു സത്തസങ്ഖാരേസു നിബ്ബുതോ ഹോതി, തേസം വിനാസേന അഭിസങ്ഗഹേതുകസ്സ ദുക്ഖസ്സ അഭാവാ; അദോസേന പരപക്ഖേസു, അദുട്ഠസ്സ ഹി വേരീസുപി വേരിസഞ്ഞായ അഭാവതോ; അമോഹേന ഉദാസീനപക്ഖേസു, അമൂള്ഹസ്സ സബ്ബാഭിസങ്ഗതായ അഭാവതോ.

അലോഭേന ച അനിച്ചദസ്സനം ഹോതി; ലുദ്ധോ ഹി ഉപഭോഗാസായ അനിച്ചേപി സങ്ഖാരേ അനിച്ചതോ ന പസ്സതി. അദോസേന ദുക്ഖദസ്സനം; അദോസജ്ഝാസയോ ഹി പരിച്ചത്തആഘാതവത്ഥുപരിഗ്ഗഹോ സങ്ഖാരേയേവ ദുക്ഖതോ പസ്സതി. അമോഹേന അനത്തദസ്സനം; അമൂള്ഹോ ഹി യാഥാവഗഹണകുസലോ അപരിണായകം ഖന്ധപഞ്ചകം അപരിണായകതോ ബുജ്ഝതി. യഥാ ച ഏതേഹി അനിച്ചദസ്സനാദീനി ഏവമേതേപി അനിച്ചദസ്സനാദീഹി ഹോന്തി. അനിച്ചദസ്സനേന ഹി അലോഭോ ഹോതി, ദുക്ഖദസ്സനേന അദോസോ, അനത്തദസ്സനേന അമോഹോ ഹോതി. കോ ഹി നാമ 'അനിച്ചമിദ'ന്തി സമ്മാ ഞത്വാ തസ്സത്ഥായ പിഹം ഉപ്പാദേയ്യ, സങ്ഖാരേ വാ 'ദുക്ഖ'ന്തി ജാനന്തോ അപരമ്പി അച്ചന്തതിഖിണം കോധദുക്ഖം ഉപ്പാദേയ്യ, അത്തസുഞ്ഞതഞ്ച ബുജ്ഝിത്വാ പുന സമ്മോഹമാപജ്ജേയ്യാതി?

കമ്മപഥരാസിവണ്ണനാ

നാഭിജ്ഝായതീതി **അനഭിജ്ഝാ**. കായികചേതസികസുഖം ഇധലോകപരലോകഹിതം ഗുണാനുഭാവപടിലദ്ധം കിത്തിസദ്ദഞ്ച ന ബ്യാപാദേതീതി **അബ്യാപാദോ**. സമ്മാ പസ്സതി, സോഭനാ വാ ദിട്ഠീതി **സമ്മാദിട്ഠി**. അലോഭാദീനംയേവ താനി നാമാനി. ഹേട്ഠാ പനേതേ ധമ്മാ മൂലവസേന ഗഹിതാ, ഇധ കമ്മപഥവസേനാതി വേദിതബ്ബാ.

ലോകപാലദുകവണ്ണനാ

ഹിരോത്തപ്പാനിപി ഹേട്ഠാ ബലവസേന ഗഹിതാനി, ഇധ ലോകപാലവസേന. ലോകഞ്ഹി ഇമേ ദ്വേ ധമ്മാ പാലയന്തി. യഥാഹ -

> "ദ്വേമേ, ഭിക്ഖവേ, സുക്കാ ധമ്മാ ലോകം പാലേന്തി. കതമേ ദ്വേ? ഹിരീ ച ഓത്തപ്പഞ്ച . ഇമേ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ദ്വേ സുക്കാ ധമ്മാ ലോകം പാലേന്തി . സചേ, ഭിക്ഖവേ, ദ്വേ സുക്കാ ധമ്മാ ലോകം ന പാലേയ്യും, നയിധ പഞ്ഞായേഥ മാതാതി വാ, മാതുച്ഛാതി വാ, മാതുലാനീതി വാ, ആചരിയഭരിയാതി വാ, ഗരൂനം ദാരാതി വാ. സമ്ഭേദം ലോകോ അഗമിസ്സ യഥാ അജേളകാ കുക്കുടസൂകരാ സോണസിങ്ഗാലാ. യസ്മാ ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഇമേ ദ്വേ സുക്കാ ധമ്മാ ലോകം പാലേന്തി, തസ്മാ പഞ്ഞായതി മാതാതി വാ മാതുച്ഛാതി വാ മാതുലാനീതി വാ ആചരിയഭരിയാതി വാ ഗരൂനം ദാരാതി വാ"തി (അം॰ നി॰ ൨.൯).

പസ്സദ്ധാദിയുഗലവണ്ണനാ

കായസ്സ പസ്സമ്ഭനം **കായപസ്സദ്ധി**. ചിത്തസ്സ പസ്സമ്ഭനം **ചിത്തപസ്സദ്ധി**. കായോതി ചേത്ഥ വേദനാദയോ തയോ ഖന്ധാ. ഉഭോപി പനേതാ ഏകതോ കത്വാ കായചിത്തദരഥവൂപസമലക്ഖണാ കായചിത്തപസ്സദ്ധിയോ, കായചിത്തദരഥനിമ്മദ്ദനരസാ, കായചിത്താനം അപരിപ്ഫന്ദസീതിഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, കായചിത്തപദട്ഠാനാ. കായചിത്താനം അവൂപസമകരഉദ്ധച്ചാദികിലേസപടിപക്ഖഭൂതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

കായസ്സ ലഹുഭാവോ **കായലഹുതാ**. ചിത്തസ്സ ലഹുഭാവോ **ചിത്തലഹുതാ**. താ കായചിത്തഗരുഭാവവൂപസമലക്ഖണാ, കായചിത്തഗരുഭാവനിമ്മദ്ദനരസാ, കായചിത്താനം അദന്ധതാപച്ചുപട്ഠാനാ, കായചിത്തപദട്ഠാനാ. കായചിത്താനം ഗരുഭാവകരഥിനമിദ്ധാദികിലേസപടിപക്ഖഭൂതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

കായസ്സ മുദുഭാവോ **കായമുദുതാ**. ചിത്തസ്സ മുദുഭാവോ **ചിത്തമുദുതാ**. താ കായചിത്തഥദ്ധഭാവവൂപസമലക്ഖണാ, കായചിത്തഥദ്ധഭാവനിമ്മദ്ദനരസാ, അപ്പടിഘാതപച്ചുപട്ഠാനാ, കായചിത്തപദട്ഠാനാ. കായചിത്താനം ഥദ്ധഭാവകരദിട്ഠിമാനാദികിലേസപടിപക്ഖഭൂതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

കായസ്സ കമ്മഞ്ഞഭാവോ **കായകമ്മഞ്ഞതാ**. ചിത്തസ്സ കമ്മഞ്ഞഭാവോ **ചിത്തകമ്മഞ്ഞതാ**. താ കായചിത്തഅകമ്മഞ്ഞഭാവവൂപസമലക്ഖണാ, കായചിത്താനം അകമ്മഞ്ഞഭാവനിമ്മദ്ദനരസാ, കായചിത്താനം ആരമ്മണകരണസമ്പത്തിപച്ചുപട്ഠാനാ, കായചിത്തപദട്ഠാനാ. കായചിത്താനം അകമ്മഞ്ഞഭാവകരാവസേസനീവരണപടിപക്ഖഭൂതാതി ദട്ഠബ്ബാ. താ പസാദനീയവത്ഥൂസു പസാദാവഹാ, ഹിതകിരിയാസു വിനിയോഗക്ഖേമഭാവാവഹാ സുവണ്ണവിസുദ്ധി വിയാതി ദട്ഠബ്ബാ.

കായസ്സ പാഗുഞ്ഞഭാവോ **കായപാഗുഞ്ഞതാ**. ചിത്തസ്സ പാഗുഞ്ഞഭാവോ **ചിത്തപാഗുഞ്ഞതാ**. താ കായചിത്താനം അഗേലഞ്ഞഭാവലക്ഖണാ, കായചിത്തഗേലഞ്ഞനിമ്മദ്ദനരസാ, നിരാദീനവപച്ചുപട്ഠാനാ, കായചിത്തപദട്ഠാനാ. കായചിത്തഗേലഞ്ഞകരഅസ്സദ്ധിയാദികിലേസപടിപക്ഖഭൂതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

കായസ്സ ഉജുകഭാവോ **കായുജുകതാ**. ചിത്തസ്സ ഉജുകഭാവോ **ചിത്തുജുകതാ**. താ കായചിത്താനം അജ്ജവലക്ഖണാ, കായചിത്തകുടിലഭാവനിമ്മദ്ദനരസാ, അജിമ്ഹതാപച്ചുപട്ഠാനാ, കായചിത്തപദട്ഠാനാ. കായചിത്താനം കുടിലഭാവകരമായാസാഠേയ്യാദികിലേസപടിപക്ഖഭൂതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

സരതീതി **സതി**. സമ്പജാനാതീതി **സമ്പജഞ്ഞം;** സമന്തതോ പകാരേഹി ജാനാതീതി അത്ഥോ. സാത്ഥകസമ്പജഞ്ഞം സപ്പായസമ്പജഞ്ഞം ഗോചരസമ്പജഞ്ഞം അസമ്മോഹസമ്പജഞ്ഞന്തി ഇമേസം ചതുന്നം പനസ്സ വസേന ഭേദോ വേദിതബ്ബോ. ലക്ഖണാദീനി ച തേസം സതിന്ദ്രിയപഞ്ഞിന്ദ്രിയേസു വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാനി. ഇതി ഹേട്ഠാ വുത്തമേവേതം ധമ്മദ്വയം പുന ഇമസ്മിം ഠാനേ ഉപകാരവസേന ഗഹിതം.

കാമച്ഛന്ദാദയോ പച്ചനീകധമ്മേ സമേതീതി **സമഥോ**. അനിച്ചാദിവസേന വിവിധേഹി ആകാരേഹി ധമ്മേ പസ്സതീതി **വിപസ്സനാ**. പഞ്ഞാവേസാ അത്ഥതോ. ഇമേസമ്പി ദ്വിന്നം ലക്ഖണാദീനി ഹേട്ഠാ വുത്താനേവ. ഇധ പനേതേ യുഗനദ്ധവസേന ഗഹിതാ.

സഹജാതധമ്മേ പഗ്ഗണ്ഹാതീതി **പഗ്ഗാഹോ**. ഉദ്ധച്ചസങ്ഖാതസ്സ വിക്ഖേപസ്സ പടിപക്ഖഭാവതോ ന വിക്ഖേപോതി **അവിക്ഖേപോ**. ഏതേസമ്പി ലക്ഖണാദീനി ഹേട്ഠാ വുത്താനേവ. ഇധ പനേതം ദ്വയം വീരിയസമാധിയോജനത്ഥായ ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം.

യേവാപനകവണ്ണനാ

യേ വാ പന തസ്മിം സമയേ അഞ്ഞേപി അത്ഥി പടിച്ചസമുപ്പന്നാ അരൂപിനോ ധമ്മാ, ഇമേ ധമ്മാ കുസലാതി 'ഫസ്സോ ഹോതി...പേ॰... അവിക്ഖേപോ ഹോതീ'തി ന കേവലം പദപടിപാടിയാ ഉദ്ദിട്ഠാ ഇമേ പരോപണ്ണാസധമ്മാ ഏവ, അഥ ഖോ യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം തിഹേതുകം സോമനസ്സസഹഗതം പഠമം അസങ്ഖാരികം മഹാചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി, തസ്മിം സമയേ യേ വാ പന അഞ്ഞേപി തേഹിയേവ ഫസ്സാദീഹി സമ്പയുത്താ ഹുത്വാ പവത്തമാനാ അത്ഥി, അത്തനോ അത്തനോ അനുരൂപം പച്ചയം പടിച്ച സമുപ്പന്നാ രൂപാഭാവേന അരൂപിനോ, സഭാവതോ ഉപലബ്ഭമാനാ ധമ്മാ സബ്ബേപി ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ.

ഏത്താവതാ ചിത്തങ്ഗവസേന പാളിയം ആരുള്ഹേ പരോപണ്ണാസധമ്മേ ദീപേത്വാ യേവാപനകവസേന അപരേപി നവ ധമ്മേ ധമ്മരാജാ ദീപേതി. തേസു തേസു ഹി സുത്തപദേസു 'ഛന്ദോ അധിമോക്ഖോ മനസികാരോ തത്രമജ്ഝത്തതാ കരുണാ മുദിതാ കായദുച്ചരിതവിരതി വചീദുച്ചരിതവിരതി മിച്ഛാജീവവിരതീ'തി ഇമേ നവ ധമ്മാ പഞ്ഞായന്തി. ഇമസ്മിഞ്ചാപി മഹാചിത്തേ കത്തുകമ്യതാകുസലധമ്മച്ഛന്ദോ അത്ഥി, ചിത്തങ്ഗവസേന പന പാളിയം ന ആരുള്ഹോ. സോ ഇധ യേവാപനകവസേന ഗഹിതോ.

അധിമോക്ഖോ അത്ഥി, മനസികാരോ അത്ഥി, തത്രമജ്ഝത്തതാ അത്ഥി. മേത്താപുബ്ബഭാഗോ അത്ഥി; സോ അദോസേ ഗഹിതേ ഗഹിതോ ഏവ ഹോതി. കരുണാപുബ്ബഭാഗോ അത്ഥി, മുദിതാപുബ്ബഭാഗോ അത്ഥി. ഉപേക്ഖാപുബ്ബഭാഗോ അത്ഥി; സോ പന തത്രമജ്ഝത്തതായ ഗഹിതായ ഗഹിതോവ ഹോതി. സമ്മാവാചാ അത്ഥി, സമ്മാകമ്മന്തോ അത്ഥി. സമ്മാആജീവോ അത്ഥി; ചിത്തങ്ഗവസേന പന പാളിയം ന ആരുള്ഹോ. സോപി ഇധ യേവാപനകവസേന ഗഹിതോ.

ഇമേസു പന നവസു ഛന്ദോ അധിമോക്ഖോ മനസികാരോ തത്രമജ്ഝത്തതാതി ഇമേ ചത്താരോവ ഏകക്ഖണേ ലബ്ഭന്തി, സേസാ നാനാക്ഖണേ. യദാ ഹി ഇമിനാ ചിത്തേന മിച്ഛാവാചം പജഹതി, വിരതിവസേന സമ്മാവാചം പൂരേതി, തദാ ഛന്ദാദയോ ചത്താരോ, സമ്മാവാചാ ചാതി ഇമേ പഞ്ച ഏകക്ഖണേ ലബ്ഭന്തി. യദാ മിച്ഛാകമ്മന്തം പജഹതി, വിരതിവസേന സമ്മാകമ്മന്തം പൂരേതി...പേ॰... മിച്ഛാആജീവം പജഹതി, വിരതിവസേന സമ്മാആജീവം പൂരേതി...പേ॰... യദാ കരുണായ പരികമ്മം കരോതി...പേ॰... യദാ മുദിതായ പരികമ്മം കരോതി, തദാ ഛന്ദാദയോ ചത്താരോ, മുദിതാപുബ്ബഭാഗോ ചാതി ഇമേ പഞ്ച ഏകക്ഖണേ ലബ്ഭന്തി. ഇതോ പന മുഞ്ചിത്വാ, ദാനം ദേന്തസ്സ സീലം പൂരേന്തസ്സ യോഗേ കമ്മം കരോന്തസ്സ ചത്താരി അപണ്ണകങ്ഗാനേവ ലബ്ഭന്തി.

ഏവമേതേസു നവസു യേവാപനകധമ്മേസു **'ഛന്ദോ'**തി കത്തുകമ്യതായേതം അധിവചനം. തസ്മാ സോ കത്തുകമ്യതാലക്ഖണോ ഛന്ദോ, ആരമ്മണപരിയേസനരസോ, ആരമ്മണേന അത്ഥികതാപച്ചുപട്ഠാനോ . തദേവസ്സ പദട്ഠാനം . ആരമ്മണസ്സ ഗഹണേ ചായം ചേതസോ ഹത്ഥപ്പസാരണം വിയ ദട്ഠബ്ബോ.

അധിമുച്ചനം **'അധിമോക്ഖോ'**. സോ സന്നിട്ഠാനലക്ഖണോ, അസംസപ്പനരസോ, നിച്ഛയപച്ചുപട്ഠാനോ സന്നിട്ഠാതബ്ബധമ്മപദട്ഠാനോ. ആരമ്മണേ നിച്ചലഭാവേന ഇന്ദഖീലോ വിയ ദട്ഠബ്ബോ.

കിരിയാ കാരോ, മനസ്മിം കാരോ **'മനസികാരോ'**. പുരിമമനതോ വിസദിസം മനം കരോതീതിപി മനസികാരോ. സ്വായം ആരമ്മണപടിപാദകോ വീഥിപടിപാദകോ ജവനപടിപാദകോതി തിപ്പകാരോ. തത്ഥ ആരമ്മണപടിപാദകോ മനസ്മിം കാരോതി മനസികാരോ. സോ സാരണലക്ഖണോ, സമ്പയുത്താനം ആരമ്മണേ സമ്പയോജനരസോ, ആരമ്മണാഭിമുഖഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ, സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നോ. ആരമ്മണപടിപാദകത്തേന സമ്പയുത്താനം സാരഥി വിയ ദട്ഠബ്ബോ. വീഥിപടിപാദകോതി പന പഞ്ചദ്വാരാവജ്ജനസ്സേതം അധിവചനം. ജവനപടിപാദകോതി മനോദ്വാരാവജ്ജനസ്സ. ന തേ ഇധ അധിപ്പേതാ.

തേസു ധമ്മേസു മജ്ഝത്തതാ **'തത്രമജ്ഝത്തതാ'**. സാ ചിത്തചേതസികാനം സമവാഹിതലക്ഖണാ, ഊനാധികനിവാരണരസാ, പക്ഖപാതുപച്ഛേദനരസാ വാ; മജ്ഝത്തഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ. ചിത്തചേതസികാനം അജ്ഝുപേക്ഖനവസേന സമപ്പവത്താനം ആജാനേയ്യാനം അജ്ഝുപേക്ഖനസാരഥി വിയ ദട്ഠബ്ബാ.

'കരുണാമുദിതാ' ബ്രഹ്മവിഹാരനിദ്ദേസേ ആവി ഭവിസ്സന്തി. കേവലഞ്ഹി താ അപ്പനപ്പത്താ രൂപാവചരാ, ഇധ കാമാവചരാതി അയമേവ വിസേസോ.

കായദുച്ചരിതതോ വിരതി **'കായദുച്ചരിതവിരതി'**. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. ലക്ഖണാദിതോ പനേതാ തിസ്സോപി കായദുച്ചരിതാദിവത്ഥൂനം അവീതിക്കമലക്ഖണാ; അമദ്ദനലക്ഖണാതി വുത്തം ഹോതി. കായദുച്ചരിതാദിവത്ഥുതോ സങ്കോചനരസാ, അകിരിയപച്ചുപട്ഠാനാ, സദ്ധാഹിരോത്തപ്പഅപ്പിച്ഛതാദിഗുണപദട്ഠാനാ. പാപകിരിയതോ ചിത്തസ്സ വിമുഖീഭാവഭൂതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

ഇതി ഫസ്സാദീനി ഛപ്പഞ്ഞാസ യേവാപനകവസേന വുത്താനി നവാതി സബ്ബാനിപി ഇമസ്മിം ധമ്മുദ്ദേസവാരേ പഞ്ചസട്ഠി ധമ്മപദാനി ഭവന്തി. തേസു ഏകക്ഖണേ കദാചി ഏകസട്ഠി ഭവന്തി, കദാചി സമസട്ഠി. താനി ഹി സമ്മാവാചാപൂരണാദിവസേന. ഉപ്പത്തിയം പഞ്ചസു ഠാനേസു ഏകസട്ഠി ഭവന്തി. തേഹി മുത്തേ ഏകസ്മിം ഠാനേ സമസട്ഠി ഭവന്തി. ഠപേത്വാ പന യേവാപനകേ പാളിയം യഥാരുതവസേന ഗയ്ഹമാനാനി ഛപ്പഞ്ഞാസാവ ഹോന്തി. അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേനേ പനേത്ഥ ഫസ്സപഞ്ചകം, വിതക്കോ വിചാരോ പീതി ചിത്തേകഗ്ഗതാ, പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി, ഹിരിബലം ഓത്തപ്പബലന്തി ദ്വേ ബലാനി, അലോഭോ അദോസോതി ദ്വേ മൂലാനി, കായപസ്സദ്ധിചിത്തപസ്സദ്ധിആദയോ ദ്വാദസ ധമ്മാതി സമതിംസ ധമ്മാ ഹോന്തി.

തേസു സമതിംസായ ധമ്മേസു അട്ഠാരസ ധമ്മാ അവിഭത്തികാ ഹോന്തി, ദ്വാദസ സവിഭത്തികാ. കതമേ അട്ഠാരസ? ഫസ്സോ സഞ്ഞാ ചേതനാ വിചാരോ പീതി ജീവിതിന്ദ്രിയം, കായപസ്സദ്ധിആദയോ ദ്വാദസ ധമ്മാതി ഇമേ അട്ഠാരസ അവിഭത്തികാ. വേദനാ ചിത്തം വിതക്കോ ചിത്തേകഗ്ഗതാ, സദ്ധിന്ദ്രിയം വീരിയിന്ദ്രിയം സതിന്ദ്രിയം പഞ്ഞിന്ദ്രിയം, ഹിരിബലം ഓത്തപ്പബലം, അലോഭോ അദോസോതി ഇമേ ദ്വാദസ ധമ്മാ സവിഭത്തികാ. തേസു സത്ത ധമ്മാ ദ്വീസു ഠാനേസു വിഭത്താ, ഏകോ തീസു, ദ്വേ ചതൂസു, ഏകോ ഛസു, ഏകോ സത്തസു ഠാനേസു വിഭത്തോ.

കഥം? ചിത്തം വിതക്കോ സദ്ധാ ഹിരീ ഓത്തപ്പം അലോഭോ അദോസോതി ഇമേ സത്ത ദ്വീസു ഠാനേസു വിഭത്താ.

ഏതേസു ഹി ചിത്തം താവ ഫസ്സപഞ്ചകം പത്വാ ചിത്തം ഹോതീതി വുത്തം, ഇന്ദ്രിയാനി പത്വാ മനിന്ദ്രിയന്തി. വിതക്കോ ഝാനങ്ഗാനി പത്വാ വിതക്കോ ഹോതീതി വുത്തോ, മഗ്ഗങ്ഗാനി പത്വാ സമ്മാസങ്കപ്പോതി. സദ്ധാ ഇന്ദ്രിയാനി പത്വാ സദ്ധിന്ദ്രിയം ഹോതീതി വുത്താ, ബലാനി പത്വാ സദ്ധാബലന്തി. ഹിരീ ബലാനി പത്വാ ഹിരിബലം ഹോതീതി വുത്താ, ലോകപാലദുകം പത്വാ ഹിരീതി. ഓത്തപ്പേപി ഏസേവ നയോ. അലോഭോ മൂലം പത്വാ അലോഭോ ഹോതീതി വുത്തോ, കമ്മപഥം പത്വാ അനഭിജ്ഝാതി. അദോസോ മൂലം പത്വാ അദോസോ ഹോതീതി വുത്തോ, കമ്മപഥം പത്വാ അബ്യാപാദോതി. ഇമേ സത്ത ദ്വീസു ഠാനേസു വിഭത്താ.

വേദനാ പന ഫസ്സപഞ്ചകം പത്വാ വേദനാ ഹോതീതി വുത്താ, ഝാനങ്ഗാനി പത്വാ സുഖന്തി, ഇന്ദ്രിയാനി പത്വാ സോമനസ്സിന്ദ്രിയന്തി. ഏവം ഏകോ ധമ്മോ തീസു ഠാനേസു വിഭത്തോ.

വീരിയം പന ഇന്ദ്രിയാനി പത്വാ വീരിയിന്ദ്രിയം ഹോതീതി വുത്തം, മഗ്ഗങ്ഗാനി പത്വാ സമ്മാവായാമോതി, ബലാനി പത്വാ വീരിയബലന്തി, പിട്ഠിദുകം പത്വാ പഗ്ഗാഹോതി. സതിപി ഇന്ദ്രിയാനി പത്വാ സതിന്ദ്രിയം ഹോതീതി വുത്താ, മഗ്ഗങ്ഗാനി പത്വാ സമ്മാസതീതി, ബലാനി പത്വാ സതിബലന്തി, പിട്ഠിദുകം പത്വാ സതി ഹോതീതി വുത്താ. ഏവം ഇമേ ദ്വേ ധമ്മാ ചതൂസു ഠാനേസു വിഭത്താ.

സമാധി പന ഝാനങ്ഗാനി പത്വാ ചിത്തസ്സേകഗ്ഗതാ ഹോതീതി വുത്തോ, ഇന്ദ്രിയാനി പത്വാ സമാധിന്ദ്രിയന്തി, മഗ്ഗങ്ഗാനി പത്വാ സമ്മാസമാധീതി. ബലാനി പത്വാ സമാധിബലന്തി, പിട്ഠിദുകം പത്വാ സമഥോ അവിക്ഖേപോതി. ഏവമയം ഏകോ ധമ്മോ ഛസു ഠാനേസു വിഭത്തോ.

പഞ്ഞാ പന ഇന്ദ്രിയാനി പത്വാ പഞ്ഞിന്ദ്രിയം ഹോതീതി വുത്താ, മഗ്ഗങ്ഗാനി പത്വാ സമ്മാദിട്ഠീതി, ബലാനി പത്വാ പഞ്ഞാബലന്തി, മൂലാനി പത്വാ അമോഹോതി, കമ്മപഥം പത്വാ സമ്മാദിട്ഠീതി, പിട്ഠിദുകം പത്വാ സമ്പജഞ്ഞം വിപസ്സനാതി. ഏവം ഏകോ ധമ്മോ സത്തസു ഠാനേസു വിഭത്തോ.

സചേ പന കോചി വദേയ്യ - 'ഏത്ഥ അപുബ്ബം നാമ നത്ഥി, ഹേട്ഠാ ഗഹിതമേവ ഗണ്ഹിത്വാ തസ്മിം തസ്മിം ഠാനേ പദം പൂരിതം, അനനുസന്ധികാ കഥാ ഉപ്പടിപാടിയാ ചോരേഹി ആഭതഭണ്ഡസദിസാ, ഗോയൂഥേന ഗതമഗ്ഗേ ആലുലിതതിണസദിസാ അജാനിത്വാ കഥിതാ'തി, സോ 'മാഹേവ'ന്തി പടിസേധേത്വാ വത്തബ്ബോ - 'ബുദ്ധാനം ദേസനാ അനനുസന്ധികാ നാമ നത്ഥി, സാനുസന്ധികാ വ ഹോതി. അജാനിത്വാ കഥിതാപി നത്ഥി, സബ്ബാ ജാനിത്വാ കഥിതായേവ. സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഹി തേസം തേസം ധമ്മാനം കിച്ചം ജാനാതി, തം ഞത്വാ കിച്ചവസേന വിഭത്തിം ആരോപേന്തോ അട്ഠാരസ ധമ്മാ ഏകേകകിച്ചാതി ഞത്വാ ഏകേകസ്മിം ഠാനേ വിഭത്തിം ആരോപേസി. സത്ത ധമ്മാ ദ്വേദ്വേകിച്ചാതി ഞത്വാ ദ്വീസു ദ്വീസു ഠാനേസു വിഭത്തിം ആരോപേസി. വേദനാ തികിച്ചാതി ഞത്വാ തീസു ഠാനേസു വിഭത്തിം ആരോപേസി. വീരിയസതിനം ചത്താരി ചത്താരി കിച്ചാനീതി ഞത്വാ ചതൂസു ചതൂസു ഠാനേസു വിഭത്തിം ആരോപേസി. സമാധി ഛകിച്ചോതി ഞത്വാ ഛസു ഠാനേസു വിഭത്തിം ആരോപേസി. പഞ്ഞാ സത്തകിച്ചാതി ഞത്വാ സത്തസു ഠാനേസു വിഭത്തിം ആരോപേസി'.

തത്രിദം ഓപമ്മം - ഏകോ കിര പണ്ഡിതോ രാജാ രഹോഗതോ ചിന്തേസി - 'ഇമം രാജകുലസന്തകം ന യഥാ വാ തഥാ വാ ഖാദിതബ്ബം, സിപ്പാനുച്ഛവികം വേതനം വഡ്ഢേസ്സാമീ'തി. സോ സബ്ബേ സിപ്പികേ സന്നിപാതാപേത്വാ 'ഏകേകസിപ്പജാനനകേ പക്കോസഥാ'തി ആഹ. ഏവം പക്കോസിയമാനാ അട്ഠാരസ ജനാ ഉട്ഠഹിംസു. തേസം ഏകേകം പടിവീസം ദാപേത്വാ വിസ്സജ്ജേസി. 'ദ്വേ ദ്വേ സിപ്പാനി ജാനന്താ ആഗച്ഛന്തൂ'തി വുത്തേ പന സത്ത ജനാ ആഗമംസു. തേസം ദ്വേ ദ്വേ പടിവീസേ ദാപേസി. 'തീണി സിപ്പാനി ജാനന്താ ആഗച്ഛന്തൂ'തി വുത്തേ ഏകോവ ആഗച്ഛി. തസ്സ തയോ പടിവീസേ ദാപേസി. 'ചത്താരി സിപ്പാനി ജാനന്താ ആഗച്ഛന്തൂ'തി വുത്തേ ദ്വേ ജനാ ആഗമംസു. തേസം ചത്താരി ചത്താരി പടിവീസേ ദാപേസി. 'പഞ്ച സിപ്പാനി ജാനന്താ ആഗച്ഛന്തൂ'തി വുത്തേ ഏകോപി നാഗച്ഛി . 'ഛ സിപ്പാനി ജാനന്താ ആഗച്ഛന്തൂ'തി വുത്തേ ഏകോവ ആഗച്ഛി. തസ്സ ഛ പടിവീസേ ദാപേസി. 'സത്ത സിപ്പാനി ജാനന്താ ആഗച്ഛന്തൂ'തി വുത്തേ ഏകോവ ആഗച്ഛി. തസ്സ സത്ത പടിവീസേ ദാപേസി.

തത്ഥ പണ്ഡിതോ രാജാ വിയ അനുത്തരോ ധമ്മരാജാ. സിപ്പജാനനകാ വിയ ചിത്തചിത്തങ്ഗവസേന ഉപ്പന്നാ ധമ്മാ. സിപ്പാനുച്ഛവികവേതനവഡ്ഢനം വിയ കിച്ചവസേന തേസം തേസം ധമ്മാനം വിഭത്തിആരോപനം.

സബ്ബേപി പനേതേ ധമ്മാ ഫസ്സപഞ്ചകവസേന ഝാനങ്ഗവസേന ഇന്ദ്രിയവസേന മഗ്ഗവസേന ബലവസേന മൂലവസേന കമ്മപഥവസേന ലോകപാലവസേന പസ്സദ്ധിവസേന ലഹുതാവസേന മുദുതാവസേന കമ്മഞ്ഞതാവസേന പാഗുഞ്ഞതാവസേന ഉജുകതാവസേന സതിസമ്പജഞ്ഞവസേന സമഥവിപസ്സനാവസേന പഗ്ഗാഹാവിക്ഖേപവസേനാതി സത്തരസ രാസയോ ഹോന്തീതി.

ധമ്മുദ്ദേസവാരകഥാ നിട്ഠിതാ.

കാമാവചരകുസലം നിദ്ദേസവാരകഥാ

൨. ഇദാനി താനേവ ധമ്മുദ്ദേസവാരേ പാളിആരുള്ഹാനി ഛപ്പഞ്ഞാസ പദാനി വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **'കതമോ തസ്മിം സമയേ ഫസ്സോ ഹോതീ'**തിആദിനാ നയേന നിദ്ദേസവാരോ ആരദ്ധോ.

തത്ഥ പുച്ഛായ താവ അയമത്ഥോ - യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസലം സോമനസ്സസഹഗതം തിഹേതുകം അസങ്ഖാരികം മഹാചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മിം സമയേ ഫസ്സോ ഹോതീതി വുത്തോ, കതമോ സോ ഫസ്സോതി ഇമിനാ നയേന സബ്ബപുച്ഛാസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

യോ തസ്മിം സമയേ ഫസ്സോതി തസ്മിം സമയേ യോ ഫുസനകവസേന ഉപ്പന്നോ ഫസ്സോ, സോ **ഫസ്സോ**തി. ഇദം ഫസ്സസ്സ സഭാവദീപനതോ സഭാവപദം നാമ. **ഫുസനാ**തി ഫുസനാകാരോ. **സമ്ഫുസനാ**തി ഫുസനാകാരോവ ഉപസഗ്ഗേന പദം വഡ്ഢേത്വാ വുത്തോ. **സമ്ഫുസിതത്ത**ന്തി സമ്ഫുസിതഭാവോ. അയം പനേത്ഥ യോജനാ - യോ തസ്മിം സമയേ ഫുസനകവസേന ഫസ്സോ, യാ തസ്മിം സമയേ ഫുസനാ, യാ തസ്മിം സമയേ സമ്ഫുസനാ, യം തസ്മിം സമയേ സമ്ഫുസിതത്തം; അഥ വാ, യോ തസ്മിം സമയേ ഫുസനവസേന ഫസ്സോ, അഞ്ഞേനാപി പരിയായേന ഫുസനാ സമ്ഫുസനാ സമ്ഫുസിതത്തന്തി വുച്ചതി, അയം തസ്മിം സമയേ ഫസ്സോ ഹോതീതി. വേദനാദീനമ്പി നിദ്ദേസേസു ഇമിനാവ നയേന പദയോജനാ വേദിതബ്ബാ.

അയം പനേത്ഥ സബ്ബസാധാരണോ വിഭത്തിവിനിച്ഛയോ. യാനിമാനി ഭഗവതാ പഠമം കാമാവചരം കുസലം മഹാചിത്തം ഭാജേത്വാ ദസ്സേന്തേന അതിരേകപണ്ണാസപദാനി മാതികാവസേന ഠപേത്വാ പുന ഏകേകപദം ഗഹേത്വാ വിഭത്തിം ആരോപിതാനി, താനി വിഭത്തിം ഗച്ഛന്താനി തീഹി കാരണേഹി വിഭത്തിം ഗച്ഛന്തി; നാനാ ഹോന്താനി ചതൂഹി കാരണേഹി നാനാ ഭവന്തി. അപരദീപനാ പനേത്ഥ ദ്വേ ഠാനാനി ഗച്ഛതി. കഥം? ഏതാനിഹി ബ്യഞ്ജനവസേന ഉപസഗ്ഗവസേന അത്ഥവസേനാതി ഇമേഹി തീഹി കാരണേഹി വിഭത്തിം ഗച്ഛന്തി. തത്ഥ കോധോ കുജ്ഝനാ കുജ്ഝിതത്തം, ദോസോ ദുസ്സനാ ദുസ്സിതത്തന്തി ഏവം ബ്യഞ്ജനവസേന വിഭത്തിഗമനം വേദിതബ്ബം. ഏത്ഥ ഹി ഏകോവ കോധോ ബ്യഞ്ജനവസേന ഏവം വിഭത്തിം ഗതോ. ചാരോ വിചാരോ അനുവിചാരോ ഉപവിചാരോതി ഏവം പന ഉപസഗ്ഗവസേന വിഭത്തിഗമനം വേദിതബ്ബം. പണ്ഡിച്ചം കോസല്ലം നേപുഞ്ഞം വേഭബ്യാ ചിന്താ ഉപപരിക്ഖാതി ഏവം അത്ഥവസേന വിഭത്തിഗമനം വേദിതബ്ബം. തേസു ഫസ്സപദനിദ്ദേസേ താവ ഇമാ തിസ്സോപി വിഭത്തിയോ ലബ്ഭന്തി. 'ഫസ്സോ ഫുസനാ'തി ഹി ബ്യഞ്ജനവസേന വിഭത്തിഗമനം ഹോതി. 'സമ്ഫുസനാ'തി ഉപസഗ്ഗവസേന. 'സമ്ഫുസിതത്ത'ന്തി അത്ഥവസേന. ഇമിനാ നയേന സബ്ബപദനിദ്ദേസേസു വിഭത്തിഗമനം വേദിതബ്ബം.

നാനാ ഹോന്താനിപി പന നാമനാനത്തേന ലക്ഖണനാനത്തേന കിച്ചനാനത്തേന പടിക്ഖേപനാനത്തേനാതി ഇമേഹി ചതൂഹി കാരണേഹി നാനാ ഹോന്തി. തത്ഥ കതമോ തസ്മിം സമയേ ബ്യാപാദോ ഹോതി? യോ തസ്മിം സമയേ ദോസോ ദുസ്സനാതി (ധ॰ സ॰ ൪൧൮) ഏത്ഥ ബ്യാപാദോതി വാ, ദോസോതി വാ, ദ്വേപി ഏതേ കോധോ ഏവ, നാമേന നാനത്തം ഗതാതി. ഏവം 'നാമനാനത്തേന' നാനത്തം വേദിതബ്ബം.

രാസട്ഠേന ച പഞ്ചപി ഖന്ധാ ഏകോവ ഖന്ധോ ഹോതി. ഏത്ഥ പന രൂപം രുപ്പനലക്ഖണം, വേദനാ വേദയിതലക്ഖണാ, സഞ്ഞാ സഞ്ജാനനലക്ഖണാ, ചേതനാ ചേതയിതലക്ഖണാ, വിഞ്ഞാണം വിജാനനലക്ഖണന്തി ഇമിനാ ലക്ഖണനാനത്തേന പഞ്ചക്ഖന്ധാ ഹോന്തി. ഏവം 'ലക്ഖണനാനത്തേന' നാനത്തം വേദിതബ്ബം.

ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ - "ഇധ ഭിക്ഖു അനുപ്പന്നാനം പാപകാനം അകുസലാനം ധമ്മാനം അനുപ്പാദായ...പേ॰... ചിത്തം പഗ്ഗണ്ഹാതി പദഹതീ"തി (വിഭ॰ ൩൯൦; ദീ॰ നി॰ ൨.൪൦൨) ഏകമേവ വീരിയം കിച്ചനാനത്തേന ചതൂസു ഠാനേസു ആഗതം. ഏവം 'കിച്ചനാനത്തേന' നാനത്തം വേദിതബ്ബം.

ചത്താരോ അസദ്ധമ്മാ - കോധഗരുതാ ന സദ്ധമ്മഗരുതാ, മക്ഖഗരുതാ ന സദ്ധമ്മഗരുതാ, ലാഭഗരുതാ ന സദ്ധമ്മഗരുതാ, സക്കാരഗരുതാ ന സദ്ധമ്മഗരുതാതി, ഏവമാദീസു (അ॰ നി॰ ൪.൪൪) പന 'പടിക്ഖേപനാനത്തേന' നാനത്തം വേദിതബ്ബം.

ഇമാനി പന ചത്താരി നാനത്താനി ന ഫസ്സേയേവ ലബ്ഭന്തി, സബ്ബേസുപി ഫസ്സപഞ്ചകാദീസു ലബ്ഭന്തി. ഫസ്സസ്സ ഹി ഫസ്സോതി നാമം...പേ॰... ചിത്തസ്സ ചിത്തന്തി. ഫസ്സോ ച ഫുസനലക്ഖണോ, വേദനാ വേദയിതലക്ഖണാ, സഞ്ഞാ സഞ്ജാനനലക്ഖണാ, ചേതനാ ചേതയിതലക്ഖണാ, വിഞ്ഞാണം വിജാനനലക്ഖണം. തഥാ ഫസ്സോ ഫുസനകിച്ചോ, വേദനാ അനുഭവനകിച്ചാ, സഞ്ഞാ സഞ്ജാനനകിച്ചാ, ചേതനാ ചേതയിതകിച്ചാ, വിഞ്ഞാണം വിജാനനകിച്ചന്തി. ഏവം കിച്ചനാനത്തേന നാനത്തം വേദിതബ്ബം.

പടിക്ഖേപനാനത്തം ഫസ്സപഞ്ചമകേ നത്ഥി. അലോഭാദിനിദ്ദേസേ പന അലോഭോ അലുബ്ഭനാ അലുബ്ഭിതത്തന്തിആദിനാ നയേന ലബ്ഭതീതി ഏവം പടിക്ഖേപനാനത്തേന നാനത്തം വേദിതബ്ബം. ഏവം സബ്ബപദനിദ്ദേസേസു ലബ്ഭമാനവസേന ചതുബ്ബിധമ്പി നാനത്തം വേദിതബ്ബം.

അപരദീപനാ പന പദത്ഥുതി വാ ഹോതി ദള്ഹീകമ്മം വാതി ഏവം ദ്വേ ഠാനാനി ഗച്ഛതി. യട്ഠികോടിയാ ഉപ്പീളേന്തേന വിയ ഹി സകിമേവ ഫസ്സോതി വുത്തേ ഏതം പദം ഫുല്ലിതമണ്ഡിതവിഭൂസിതം നാമ ന ഹോതി. പുനപ്പുനം ബ്യഞ്ജനവസേന ഉപസഗ്ഗവസേന അത്ഥവസേന 'ഫസ്സോ ഫുസനാ സമ്ഫുസനാ സമ്ഫുസിതത്ത'ന്തി വുത്തേ ഫുല്ലിതമണ്ഡിതവിഭൂസിതം നാമ ഹോതി. യഥാ ഹി ദഹരകുമാരം ന്ഹാപേത്വാ, മനോരമം വത്ഥം പരിദഹാപേത്വാ പുപ്ഫാനി പിളന്ധാപേത്വാ അക്ഖീനി അഞ്ജേത്വാ അഥസ്സ നലാടേ ഏകമേവ മനോസിലാബിന്ദും കരേയ്യും, തസ്സ ന ഏത്താവതാ ചിത്തതിലകോ നാമ ഹോതി. നാനാവണ്ണേഹി പന പരിവാരേത്വാ ബിന്ദൂസു കതേസു ചിത്തതിലകോ നാമ ഹോതി. ഏവംസമ്പദമിദം വേദിതബ്ബം. അയം 'പദത്ഥുതി' നാമ.

ബ്യഞ്ജനവസേന ഉപസഗ്ഗവസേന അത്ഥവസേന ച പുനപ്പുനം ഭണനമേവ ദള്ഹീകമ്മം നാമ. യഥാ ഹി 'ആവുസോ'തി വാ 'ഭന്തേ'തി വാ 'യക്ഖോ'തി വാ 'സപ്പോ'തി വാ വുത്തേ ദള്ഹീകമ്മം നാമ ന ഹോതി. 'ആവുസോ ആവുസോ''ഭന്തേ ഭന്തേ''യക്ഖോ യക്ഖോ''സപ്പോ സപ്പോ'തി വുത്തേ പന ദള്ഹീകമ്മം നാമ ഹോതി. ഏവമേവ സകിദേവ യട്ഠികോടിയാ ഉപ്പീളേന്തേന വിയ 'ഫസ്സോ'തി വുത്തേ പദം ദള്ഹീകമ്മം നാമ ന ഹോതി. പുനപ്പുനം ബ്യഞ്ജനവസേന ഉപസഗ്ഗവസേന അത്ഥവസേന 'ഫസ്സോ ഫുസനാ സമ്ഫുസനാ സമ്ഫുസിതത്ത'ന്തി വുത്തേയേവ 'ദള്ഹീകമ്മം' നാമ ഹോതീതി. ഏവം അപരദീപനാ ദ്വേ ഠാനാനി ഗച്ഛതി. ഏതസ്സാപി വസേന ലബ്ഭമാനകപദനിദ്ദേസേസു സബ്ബത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

അയം തസ്മിം സമയേ ഫസ്സോ ഹോതീതി യസ്മിം സമയേ പഠമം കാമാവചരം മഹാകുസലചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മിം സമയേ അയം ഫസ്സോ നാമ ഹോതീതി അത്ഥോ. അയം താവ ഫസ്സപദനിദ്ദേസസ്സ വണ്ണനാ. ഇതോ പരേസു പന വേദനാദീനം പദാനം നിദ്ദേസേസു വിസേസമത്തമേവ വണ്ണയിസ്സാമ. സേസം ഇധ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

൩. **യം തസ്മിം സമയേ**തി ഏത്ഥ കിഞ്ചാപി കതമാ തസ്മിം സമയേ വേദനാ ഹോതീതി ആരദ്ധം, 'സാതപദവസേന പന 'യ'ന്തി വുത്തം. **തജ്ജാമനോവിഞ്ഞാണധാതുസമ്ഫസ്സജ**ന്തി ഏത്ഥ **'തജ്ജാ'** വുച്ചതി തസ്സ സാതസുഖസ്സ അനുച്ഛവികാ

സാരുപ്പാ. അനുച്ഛവികത്ഥോപി ഹി അയം 'തജ്ജാ'-സദ്ദോ ഹോതി. യഥാഹ - "തജ്ജം തസ്സാരുപ്പം കഥം മന്തേതീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൮൩). തേഹി വാ രൂപാദീഹി ആരമ്മണേഹി ഇമസ്സ ച സുഖസ്സ പച്ചയേഹി ജാതാതിപി തജ്ജാ. മനോവിഞ്ഞാണമേവ നിസ്സത്തട്ഠേന ധാതൂതി മനോവിഞ്ഞാണധാതു. സമ്ഫസ്സതോ ജാതം, സമ്ഫസ്സേ വാ ജാതന്തി സമ്ഫസ്സജം. ചിത്തനിസ്സിതത്താ ചേതസികം. മധുരട്ഠേന സാതം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യം തസ്മിം സമയേ യഥാവുത്തേന അത്ഥേന തജ്ജായ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ സമ്ഫസ്സജം ചേതസികം സാതം, അയം തസ്മിം സമയേ വേദനാ ഹോതീതി. ഏവം സബ്ബപദേഹി സദ്ധിം യോജനാ വേദിതബ്ബാ.

ഇദാനി **ചേതസികം സുഖ**ന്തിആദീസു ചേതസികപദേന കായികസുഖം പടിക്ഖിപതി, സുഖപദേന ചേതസികം ദുക്ഖം. **ചേതോസമ്ഫസ്സജ**ന്തി ചിത്തസമ്ഫസ്സേ ജാതം. **സാതം സുഖം വേദയിത**ന്തി സാതം വേദയിതം, ന അസാതം വേദയിതം; സുഖം വേദയിതം, ന ദുക്ഖം വേദയിതം. പരതോ തീണി പദാനി ഇത്ഥിലിങ്ഗവസേന വുത്താനി. സാതാ വേദനാ, ന അസാതാ; സുഖാ വേദനാ, ന ദുക്ഖാതി. അയമേവ പനേത്ഥ അത്ഥോ.

൪. സഞ്ഞാനിദ്ദേസേ **തജ്ജാമനോവിഞ്ഞാണധാതുസമ്ഫസ്സജാ**തി തസ്സാകുസലസഞ്ഞായ അനുച്ഛവികായ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ സമ്ഫസ്സമ്ഹി ജാതാ. **സഞ്ഞാ**തി സഭാവനാമം. **സഞ്ജാനനാ**തി സഞ്ജാനനാകാരോ. **സഞ്ജാനിതത്ത**ന്തി സഞ്ജാനിതഭാവോ.

൫. **ചേതനാനിദ്ദേസേ**പി ഇമിനാവ നയേന വേദിതബ്ബോ.

ചിത്തനിദ്ദേസേ ചിത്തവിചിത്തതായ ചിത്തം. ആരമ്മണം മിനമാനം ജാനാതീതി **മനോ. മാനസ**ന്തി മനോ ഏവ. "അന്തലിക്ഖചരോ പാസോ യ്വായം ചരതി മാനസോ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൫൧; മഹാവ॰ ൩൩) ഹി ഏത്ഥ പന സമ്പയുത്തകധമ്മോ 'മാനസോ'തി വുത്തോ.

> "കഥഞ്ഹി ഭഗവാ തുയ്ഹം, സാവകോ സാസനേ രതോ;
> അപ്പത്തമാനസോ സേക്ഖോ, കാലം കയിരാ ജനേ സുതാ"തി. (സം॰ നി॰ ൧.൧൫൯);

ഏത്ഥ അരഹത്തം 'മാനസ'ന്തി വുത്തം. ഇധ പന 'മനോവ' മാനസം. ബ്യഞ്ജനവസേന ഹേതം പദം വഡ്ഢിതം.

ഹദയന്തി ചിത്തം. "ചിത്തം വാ തേ ഖിപിസ്സാമി, ഹദയം വാ തേ ഫാലേസ്സാമീ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൨൩൭; സു॰ നി॰ ആളവകസുത്ത) ഏത്ഥ ഉരോ ഹദയന്തി വുത്തം. "ഹദയാ ഹദയം മഞ്ഞേ അഞ്ഞായ തച്ഛതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൬൩) ഏത്ഥ ചിത്തം. "വക്കം ഹദയ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൭; മ॰ നി॰ ൧.൧൧൦) ഏത്ഥ ഹദയവത്ഥു. ഇധ പന ചിത്തമേവ അബ്ഭന്തരട്ഠേന 'ഹദയ'ന്തി വുത്തം. തമേവ പരിസുദ്ധട്ഠേന **പണ്ഡരം**. ഭവങ്ഗം സന്ധായേതം വുത്തം. യഥാഹ - "പഭസ്സരമിദം, ഭിക്ഖവേ, ചിത്തം, തഞ്ച ഖോ ആഗന്തുകേഹി ഉപക്കിലേസേഹി ഉപക്കിലിട്ഠ"ന്തി (അ॰ നി॰ ൧.൪൯). തതോ നിക്ഖന്തത്താ പന അകുസലമ്പി, ഗങ്ഗായ നിക്ഖന്താ നദീ ഗങ്ഗാ വിയ, ഗോധാവരിതോ നിക്ഖന്താ ഗോധാവരീ വിയ ച, പണ്ഡരന്ത്വേവ വുത്തം.

മനോ മനായതനന്തി ഇധ പന മനോഗ്ഗഹണം മനസ്സേവ ആയതനഭാവദീപനത്ഥം. തേനേതം ദീപേതി - 'നയിദം ദേവായതനം വിയ മനസ്സ ആയതനത്താ മനായതനം, അഥ ഖോ മനോ ഏവ ആയതനം മനായതന'ന്തി. തത്ഥ നിവാസട്ഠാനട്ഠേന ആകരട്ഠേന സമോസരണട്ഠാനട്ഠേന സഞ്ജാതിദേസട്ഠേന കാരണട്ഠേന ച ആയതനം വേദിതബ്ബം. തഥാ ഹി ലോകേ 'ഇസ്സരായതനം വാസുദേവായതന'ന്തിആദീസു നിവാസട്ഠാനം ആയതനന്തി വുച്ചതി. 'സുവണ്ണായതനം രജതായതന'ന്തിആദീസു ആകരോ. സാസനേ പന "മനോരമേ ആയതനേ സേവന്തി നം വിഹങ്ഗമാ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൫.൩൮) സമോസരണട്ഠാനം. "ദക്ഖിണാപഥോ ഗുന്നം ആയതന"ന്തിആദീസു സഞ്ജാതിദേസോ. "തത്ര തത്രേവ സക്ഖിഭബ്ബതം പാപുണാതി സതി സതിആയതനേ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൧൫൮) കാരണം. ഇധ പന സഞ്ജാതിദേസട്ഠേന സമോസരണട്ഠാനട്ഠേന കാരണട്ഠേനാതി തിധാപി വട്ടതി.

ഫസ്സാദയോ ഹി ധമ്മാ ഏത്ഥ സഞ്ജായന്തീതി സഞ്ജാതിദേസട്ഠേനപി ഏതം ആയതനം. ബഹിദ്ധാ രൂപസദ്ദഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബാ ആരമ്മണഭാവേനേത്ഥ ഓസരന്തീതി സമോസരണട്ഠാനട്ഠേനപി ആയതനം. ഫസ്സാദീനം പന സഹജാതാദിപച്ചയട്ഠേന കാരണത്താ കാരണട്ഠേനപി ആയതനന്തി വേദിതബ്ബം. മനിന്ദ്രിയം വുത്തത്ഥമേവ.

വിജാനാതീതി വിഞ്ഞാണം വിഞ്ഞാണമേവ ഖന്ധോ **വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ**. തസ്സ രാസിആദിവസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. മഹാഉദകക്ഖന്ധോത്വേവ സങ്ഖ്യം ഗച്ഛതീതി (അ॰ നി॰ ൪.൫൧). ഏത്ഥ ഹി രാസട്ഠേന ഖന്ധോ വുത്തോ. "സീലക്ഖന്ധോ സമാധിക്ഖന്ധോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൫) ഗുണട്ഠേന. "അദ്ദസാ ഖോ ഭഗവാ മഹന്തം ദാരുക്ഖന്ധ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൪൧) ഏത്ഥ പണ്ണത്തിമത്തട്ഠേന. ഇധ പന രുള്ഹിതോ ഖന്ധോ വുത്തോ. രാസട്ഠേന ഹി വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധസ്സ ഏകദേസോ ഏകം വിഞ്ഞാണം. തസ്മാ യഥാ രുക്ഖസ്സ ഏകദേസം ഛിന്ദന്തോ രുക്ഖം ഛിന്ദതീതി വുച്ചതി, ഏവമേവ വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധസ്സ ഏകദേസഭൂതം ഏകമ്പി വിഞ്ഞാണം രുള്ഹിതോ വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോതി വുത്തം.

തജ്ജാമനോവിഞ്ഞാണധാതൂതി തേസം ഫസ്സാദീനം ധമ്മാനം അനുച്ഛവികാ മനോവിഞ്ഞാണധാതു. ഇമസ്മിഞ്ഹി പദേ ഏകമേവ ചിത്തം മിനനട്ഠേന മനോ, വിജാനനട്ഠേന വിഞ്ഞാണം, സഭാവട്ഠേന നിസ്സത്തട്ഠേന വാ ധാതൂതി തീഹി നാമേഹി വുത്തം. ഇതി ഇമസ്മിം ഫസ്സപഞ്ചമകേ ഫസ്സോ താവ യസ്മാ ഫസ്സോ ഏവ, ന തജ്ജാമനോവിഞ്ഞാണധാതുസമ്ഫസ്സജോ, ചിത്തഞ്ച യസ്മാ തജ്ജാമനോവിഞ്ഞാണധാതു ഏവ, തസ്മാ ഇമസ്മിം പദദ്വയേ 'തജ്ജാമനോവിഞ്ഞാണധാതുസമ്ഫസ്സജാ'തി പഞ്ഞത്തി ന ആരോപിതാ. വിതക്കപദാദീസു പന ലബ്ഭമാനാപി ഇധ പച്ഛിന്നത്താ ന ഉദ്ധടാ.

ഇമേസഞ്ച പന ഫസ്സപഞ്ചമകാനം ധമ്മാനം പാടിയേക്കം പാടിയേക്കം വിനിബ്ഭോഗം കത്വാ പഞ്ഞത്തിം ഉദ്ധരമാനേന ഭഗവതാ ദുക്കരം കതം. നാനാഉദകാനഞ്ഹി നാനാതേലാനം വാ ഏകഭാജനേ പക്ഖിപിത്വാ ദിവസം നിമ്മഥിതാനം വണ്ണ ഗന്ധരസാനം നാനതായ ദിസ്വാ വാ ഘായിത്വാ വാ സായിത്വാ വാ നാനാകരണം സക്കാ ഭവേയ്യ ഞാതും. ഏവം സന്തേപി തം ദുക്കരന്തി വുത്തം. സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന പന ഇമേസം അരൂപീനം ചിത്തചേതസികാനം ധമ്മാനം ഏകാരമ്മണേ പവത്തമാനാനം പാടിയേക്കം പാടിയേക്കം വിനിബ്ഭോഗം കത്വാ പഞ്ഞത്തിം ഉദ്ധരമാനേന അതിദുക്കരം കതം. തേനാഹ **ആയസ്മാ നാഗസേനത്ഥേരോ** -

“ദുക്കരം, മഹാരാജ, ഭഗവതാ കതന്തി. ‘കിം, ഭന്തേ നാഗസേന, ഭഗവതാ ദുക്കരം കത’ന്തി. ‘ദുക്കരം, മഹാരാജ, ഭഗവതാ കതം, യം ഇമേസം അരൂപീനം ചിത്തചേതസികാനം ധമ്മാനം ഏകാരമ്മണേ പവത്തമാനാനം വവത്ഥാനം അക്ഖാതം - അയം ഫസ്സോ, അയം വേദനാ, അയം സഞ്ഞാ, അയം ചേതനാ, ഇദം ചിത്ത’ന്തി. ‘ഓപമ്മം, ഭന്തേ, കരോഹീ’തി. ‘യഥാ, മഹാരാജ, കോചിദേവ പുരിസോ നാവായ സമുദ്ദം അജ്ഝോഗാഹേത്വാ ഹത്ഥപുടേന ഉദകം ഗഹേത്വാ ജിവ്ഹായ സായിത്വാ ജാനേയ്യ നു ഖോ, മഹാരാജ, സോ പുരിസോ - ഇദം ഗങ്ഗായ ഉദകം, ഇദം യമുനായ ഉദകം, ഇദം അചിരവതിയാ ഉദകം, ഇദം സരഭുയാ ഉദകം, ഇദം മഹിയാ ഉദക’ന്തി? ‘ദുക്കരം, ഭന്തേ, ജാനിതു’ന്തി. ‘തതോ ദുക്കരതരം ഖോ, മഹാരാജ, ഭഗവതാ കതം യം ഇമേസം അരൂപീനം ചിത്തചേതസികാനം ധമ്മാനം...പേ॰... ഇദം ചിത്ത’”ന്തി (മി॰ പ॰ ൨.൭.൧൬).

൭. വിതക്കനിദ്ദേസേ തക്കനവസേന **തക്കോ**. തസ്സ തിത്തകം തക്കേസി കുമ്ഭം തക്കേസി സകടം തക്കേസി യോജനം തക്കേസി അഡ്ഢയോജനം തക്കേസീതി ഏവം തക്കനവസേന പവത്തി വേദിതബ്ബാ. ഇദം തക്കസ്സ സഭാവപദം. വിതക്കനവസേന **വിതക്കോ**. ബലവതരതക്കസ്സേതം നാമം. സുട്ഠു കപ്പനവസേന **സങ്കപ്പോ**. ഏകഗ്ഗം ചിത്തം ആരമ്മണേ അപ്പേതീതി **അപ്പനാ**. ദുതിയപദം ഉപസഗ്ഗവസേന വഡ്ഢിതം . ബലവതരാ വാ അപ്പനാ **ബ്യപ്പനാ**. ആരമ്മണേ ചിത്തം അഭിനിരോപേതി പതിട്ഠാപേതീതി **ചേതസോ അഭിനിരോപനാ**. യാഥാവതായ നിയ്യാനികതായ ച കുസലഭാവപ്പത്തോ പസത്ഥോ സങ്കപ്പോതി **സമ്മാസങ്കപ്പോ**.

൮. വിചാരനിദ്ദേസേ ആരമ്മണേ ചരണകവസേന **ചാരോ**. ഇദമസ്സ സഭാവപദം. വിചരണവസേന **വിചാരോ** . അനുഗന്ത്വാ വിചരണവസേന **അനുവിചാരോ**. ഉപഗന്ത്വാ വിചരണവസേന **ഉപവിചാരോതി**. ഉപസഗ്ഗവസേന വാ പദാനി വഡ്ഢിതാനി. ആരമ്മണേ ചിത്തം, സരം വിയ ജിയായ, അനുസന്ധഹിത്വാ ഠപനതോ ചിത്തസ്സ **അനുസന്ധാനതാ**. ആരമ്മണം അനുപേക്ഖമാനോ വിയ തിട്ഠതീതി **അനുപേക്ഖനതാ**. വിചരണവസേന വാ ഉപേക്ഖനതാ അനുപേക്ഖനതാ.

൯. പീതിനിദ്ദേസേ **പീതീ**തി സഭാവപദം. പമുദിതസ്സ ഭാവോ **പാമോജ്ജം**. ആമോദനാകാരോ **ആമോദനാ**. പമോദനാകാരോ **പമോദനാ**. യഥാ വാ ഭേസജ്ജാനം വാ തേലാനം വാ ഉണ്ഹോദകസീതോദകാനം വാ ഏകതോകരണം മോദനാതി വുച്ചതി, ഏവമയമ്പി പീതി ധമ്മാനം ഏകതോകരണേന മോദനാ. ഉപസഗ്ഗവസേന പന മണ്ഡേത്വാ ആമോദനാ പമോദനാതി വുത്താ. ഹാസേതീതി **ഹാസോ**. പഹാസേതീതി **പഹാസോ**. ഹട്ഠപഹട്ഠാകാരാനമേതം അധിവചനം. വിത്തീതി വിത്തം; ധനസ്സേതം നാമം. അയം പന സോമനസ്സപച്ചയത്താ വിത്തിസരിക്ഖതായ **വിത്തി**. യഥാ ഹി ധനിനോ ധനം പടിച്ച സോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതി, ഏവം പീതിമതോപി പീതിം പടിച്ച സോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ വിത്തീതി വുത്താ. തുട്ഠിസഭാവസണ്ഠിതായ പീതിയാ ഏതം നാമം. പീതിമാ പന പുഗ്ഗലോ കായചിത്താനം ഉഗ്ഗതത്താ അബ്ഭുഗ്ഗതത്താ ഉദഗ്ഗോതി വുച്ചതി . ഉദഗ്ഗസ്സ ഭാവോ **ഓദഗ്യം**. അത്തനോ മനതാ **അത്തമനതാ**. അനഭിരദ്ധസ്സ ഹി മനോ ദുക്ഖപദട്ഠാനത്താ അത്തനോ മനോ നാമ ന ഹോതി, അഭിരദ്ധസ്സ പന സുഖപദട്ഠാനത്താ അത്തനോ മനോ നാമ ഹോതി. ഇതി അത്തനോ മനതാ അത്തമനതാ, സകമനതാ. സകമനസ്സ ഭാവോതി അത്ഥോ. സാ പന യസ്മാ ന അഞ്ഞസ്സ കസ്സചി അത്തനോ മനതാ, ചിത്തസ്സേവ പനേസോ ഭാവോ, ചേതസികോ ധമ്മോ, തസ്മാ **അത്തമനതാ ചിത്തസ്സാ**തി വുത്താ.

൧൧. ഏകഗ്ഗതാനിദ്ദേസേ അചലഭാവേന ആരമ്മണേ തിട്ഠതീതി **ഠിതി**. പരതോ പദദ്വയം ഉപസഗ്ഗവസേന വഡ്ഢിതം. അപിച സമ്പയുത്തധമ്മേ ആരമ്മണമ്ഹി സമ്പിണ്ഡേത്വാ തിട്ഠതീതി **സണ്ഠിതി**. ആരമ്മണം ഓഗാഹേത്വാ അനുപവിസിത്വാ തിട്ഠതീതി **അവട്ഠിതി**. കുസലപക്ഖസ്മിഞ്ഹി ചത്താരോ ധമ്മാ ആരമ്മണം ഓഗാഹന്തി - സദ്ധാ സതി സമാധി പഞ്ഞാതി. തേനേവ സദ്ധാ ഓകപ്പനാതി വുത്താ, സതി അപിലാപനതാതി, സമാധി അവട്ഠിതീതി, പഞ്ഞാ പരിയോഗാഹനാതി. അകുസലപക്ഖേ പന തയോ ധമ്മാ ആരമ്മണം ഓഗാഹന്തി - തണ്ഹാ ദിട്ഠി അവിജ്ജാതി. തേനേവ തേ ഓഘാതി വുത്താ. ചിത്തേകഗ്ഗതാ പനേത്ഥ ന ബലവതീ ഹോതി. യഥാ ഹി രജുട്ഠാനട്ഠാനേ ഉദകേന സിഞ്ചിത്വാ സമ്മട്ഠേ ഥോകമേവ കാലം രജോ സന്നിസീദതി, സുക്ഖന്തേ സുക്ഖന്തേ പുന പകതിഭാവേന വുട്ഠാതി, ഏവമേവ അകുസലപക്ഖേ ചിത്തേകഗ്ഗതാ ന ബലവതീ ഹോതി. യഥാ പന തസ്മിം ഠാനേ ഘടേഹി ഉദകം ആസിഞ്ചിത്വാ കുദാലേന ഖനിത്വാ ആകോടനമദ്ദനഘട്ടനാനി കത്വാ ഉപലിത്തേ ആദാസേ വിയ ഛായാ പഞ്ഞായതി, വസ്സസതാതിക്കമേപി തംമുഹുത്തകതം വിയ ഹോതി, ഏവമേവ കുസലപക്ഖേ ചിത്തേകഗ്ഗതാ ബലവതീ ഹോതി.

ഉദ്ധച്ചവിചികിച്ഛാവസേന പവത്തസ്സ വിസാഹാരസ്സ പടിപക്ഖതോ **അവിസാഹാരോ**. ഉദ്ധച്ചവിചികിച്ഛാവസേനേവ ഗച്ഛന്തം ചിത്തം വിക്ഖിപതി നാമ. അയം പന തഥാവിധോ വിക്ഖേപോ ന ഹോതീതി **അവിക്ഖേപോ**. ഉദ്ധച്ചവിചികിച്ഛാവസേനേവ ച ചിത്തം വിസാഹടം നാമ ഹോതി, ഇതോ ചിതോ ച ഹരീയതി. അയം പന ഏവം അവിസാഹടസ്സ മാനസസ്സ ഭാവോതി **അവിസാഹടമാനസതാ**.

സമഥോതി തിവിധോ സമഥോ - ചിത്തസമഥോ, അധികരണസമഥോ, സബ്ബസങ്ഖാരസമഥോതി. തത്ഥ അട്ഠസു സമാപത്തീസു ചിത്തേകഗ്ഗതാ ചിത്തസമഥോ നാമ. തഞ്ഹി ആഗമ്മ ചിത്തചലനം ചിത്തവിപ്ഫന്ദിതം സമ്മതി വൂപസമ്മതി, തസ്മാ സോ **ചിത്തസമഥോ**തി വുച്ചതി. സമ്മുഖാവിനയാദിസത്തവിധോ സമഥോ അധികരണസമഥോ നാമ. തഞ്ഹി ആഗമ്മ താനി താനി അധികരണാനി സമ്മന്തി വൂപസമ്മന്തി, തസ്മാ സോ **അധികരണസമഥോ**തി വുച്ചതി. യസ്മാ പന സബ്ബേ സങ്ഖാരാ നിബ്ബാനം ആഗമ്മ സമ്മന്തി വൂപസമ്മന്തി, തസ്മാ തം **സബ്ബസങ്ഖാരസമഥോ**തി വുച്ചതി. ഇമസ്മിം അത്ഥേ ചിത്തസമഥോ അധിപ്പേതോ. സമാധിലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി **സമാധിന്ദ്രിയം**. ഉദ്ധച്ചേ ന കമ്പതീതി **സമാധിബലം. സമ്മാസമാധീ**തി യാഥാവസമാധി നിയ്യാനികസമാധി കുസലസമാധി.

൧൨. സദ്ധിന്ദ്രിയനിദ്ദേസേ ബുദ്ധാദിഗുണാനം സദ്ദഹനവസേന **സദ്ധാ**. ബുദ്ധാദീനി വാ രതനാനി സദ്ദഹതി പത്തിയായതീതി സദ്ധാ. **സദ്ദഹനാ**തി സദ്ദഹനാകാരോ. ബുദ്ധാദീനം ഗുണേ ഓഗാഹതി, ഭിന്ദിത്വാ വിയ അനുപവിസതീതി **ഓകപ്പനാ**. ബുദ്ധാദീനം ഗുണേസു ഏതായ സത്താ അതിവിയ പസീദന്തി, സയം വാ അഭിപ്പസീദതീതി **അഭിപ്പസാദോ**. ഇദാനി യസ്മാ സദ്ധിന്ദ്രിയാദീനം സമാസപദാനം വസേന അഞ്ഞസ്മിം പരിയായേ ആരദ്ധേ ആദിപദം ഗഹേത്വാവ പദഭാജനം കരീയതി - അയം അഭിധമ്മേ ധമ്മതാ - തസ്മാ പുന **സദ്ധാ**തി വുത്തം. യഥാ വാ ഇത്ഥിയാ ഇന്ദ്രിയം ഇത്ഥിന്ദ്രിയം, ന തഥാ ഇദം. ഇദം പന സദ്ധാവ ഇന്ദ്രിയം സദ്ധിന്ദ്രിയന്തി. ഏവം സമാനാധികരണഭാവഞാപനത്ഥമ്പി പുന സദ്ധാതി വുത്തം. ഏവം സബ്ബപദനിദ്ദേസേസു ആദിപദസ്സ പുന വചനേ പയോജനം വേദിതബ്ബം. അധിമോക്ഖലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി **സദ്ധിന്ദ്രിയം**. അസദ്ധിയേ ന കമ്പതീതി **സദ്ധാബലം**.

൧൩. വീരിയിന്ദ്രിയനിദ്ദേസേ **ചേതസികോ**തി ഇദം വീരിയസ്സ നിയമതോ ചേതസികഭാവദീപനത്ഥം വുത്തം. ഇദഞ്ഹി വീരിയം "യദപി, ഭിക്ഖവേ, കായികം വീരിയം തദപി വീരിയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, യദപി ചേതസികം വീരിയം തദപി വീരിയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോതി. ഇതിഹിദം ഉദ്ദേസം ഗച്ഛതീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൩) ഏവമാദീസു സുത്തേസു ചങ്കമാദീനി കരോന്തസ്സ ഉപ്പന്നതാ 'കായിക'ന്തി വുച്ചമാനമ്പി കായവിഞ്ഞാണം വിയ കായികം നാമ നത്ഥി, ചേതസികമേവ പനേതന്തി ദസ്സേതും 'ചേതസികോ'തി വുത്തം. **വീരിയാരമ്ഭോ**തി വീരിയസങ്ഖാതോ ആരമ്ഭോ. ഇമിനാ സേസാരമ്ഭേ പടിക്ഖിപതി. അയഞ്ഹി 'ആരമ്ഭ'-സദ്ദോ കമ്മേ ആപത്തിയം കിരിയായം വീരിയേ ഹിംസായ വികോപനേതി അനേകേസു അത്ഥേസു ആഗതോ.

> "യംകിഞ്ചി ദുക്ഖം സമ്ഭോതി, സബ്ബം ആരമ്ഭപച്ചയാ;
> ആരമ്ഭാനം നിരോധേന, നത്ഥി ദുക്ഖസ്സ സമ്ഭവോ"തി. (സു॰ നി॰ ൭൪൯);

ഏത്ഥ ഹി കമ്മം 'ആരമ്ഭോ'തി ആഗതം. "ആരമ്ഭതി ച വിപ്പടിസാരീ ച ഹോതീ"തി (അ॰ നി॰ ൫.൧൪൨; പു॰ പ॰ ൧൯൧) ഏത്ഥ ആപത്തി. "മഹായഞ്ഞാ മഹാരമ്ഭാ ന തേ ഹോന്തി മഹപ്ഫലാ"തി (അ॰ നി॰ ൪.൩൯; സം॰ നി॰ ൧.൧൨൦) ഏത്ഥ യൂപുസ്സാപനാദികിരിയാ. "ആരമ്ഭഥ നിക്കമഥ യുഞ്ജഥ ബുദ്ധസാസനേ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൮൫) ഏത്ഥ വീരിയം. "സമണം ഗോതമം ഉദ്ദിസ്സ പാണം ആരഭന്തീ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൫൧-൫൨) ഏത്ഥ ഹിംസാ. "ബീജഗാമഭൂതഗാമസമാരമ്ഭാ പടിവിരതോ ഹോതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൦; മ॰ നി॰ ൧.൨൯൩) ഏത്ഥ ഛേദനഭഞ്ജനാദികം വികോപനം. ഇധ പന വീരിയമേവ അധിപ്പേതം. തേനാഹ - 'വീരിയാരമ്ഭോതി വീരിയസങ്ഖാതോ ആരമ്ഭോ'തി. വീരിയഞ്ഹി ആരമ്ഭനകവസേന ആരമ്ഭോതി വുച്ചതി. ഇദമസ്സ സഭാവപദം. കോസജ്ജതോ നിക്ഖമനവസേന **നിക്കമോ**. പരം പരം ഠാനം അക്കമനവസേന **പരക്കമോ**. ഉഗ്ഗന്ത്വാ യമനവസേന **ഉയ്യാമോ**. ബ്യായമനവസേന **വായാമോ**. ഉസ്സാഹനവസേന **ഉസ്സാഹോ**. അധിമത്തുസ്സാഹനവസേന **ഉസ്സോള്ഹീ**. ഥിരഭാവട്ഠേന **ഥാമോ**. ചിത്തചേതസികാനം ധാരണവസേന അവിച്ഛേദതോ വാ പവത്തനവസേന കുസലസന്താനം ധാരേതീതി **ധിതി**.

അപരോ നയോ - നിക്കമോ ചേസോ കാമാനം പനുദനായ, പരക്കമോ ചേസോ ബന്ധനച്ഛേദായ, ഉയ്യാമോ ചേസോ ഓഘനിത്ഥരണായ, വായാമോ ചേസോ പാരങ്ഗമനട്ഠേന, ഉസ്സാഹോ ചേസോ പുബ്ബങ്ഗമട്ഠേന, ഉസ്സോള്ഹീ ചേസോ അധിമത്തട്ഠേന, ഥാമോ ചേസോ പലിഘുഗ്ഘാടനതായ, ധിതി ചേസോ അവട്ഠിതികാരിതായാതി.

"കാമം തചോ ച ന്ഹാരു ച അട്ഠി ച അവസിസ്സതൂ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൧൮൪; സം॰ നി॰ ൨.൨൨, ൨൩൭; അ॰ നി॰ ൨.൫; മഹാനി॰ ൧൯൬; ചൂളനി॰ ഖഗ്ഗവിസാണസുത്തനിദ്ദേസ ൧൪൫) ഏവം പവത്തികാലേ അസിഥിലപരക്കമവസേന **അസിഥിലപരക്കമതാ;** ഥിരപരക്കമോ, ദള്ഹപരക്കമോതി അത്ഥോ. യസ്മാ പനേതം വീരിയം കുസലകമ്മകരണട്ഠാനേ ഛന്ദം ന നിക്ഖിപതി, ധുരം ന നിക്ഖിപതി, ന ഓതാരേതി, ന വിസ്സജ്ജേതി, അനോസക്കിതമാനസതം ആവഹതി, തസ്മാ **അനിക്ഖിത്തഛന്ദതാ അനിക്ഖിത്തധുരതാ**തി വുത്തം. യഥാ പന തജ്ജാതികേ ഉദകസമ്ഭിന്നട്ഠാനേ ധുരവാഹഗോണം ഗണ്ഹഥാതി വദന്തി , സോ ജണ്ണുനാ ഭൂമിം ഉപ്പീളേത്വാപി ധുരം വഹതി, ഭൂമിയം പതിതും ന ദേതി, ഏവമേവ വീരിയം കുസലകമ്മകരണട്ഠാനേ ധുരം ഉക്ഖിപതി പഗ്ഗണ്ഹാതി, തസ്മാ **ധുരസമ്പഗ്ഗാഹോ**തി വുത്തം. പഗ്ഗഹലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി **വീരിയിന്ദ്രിയം**. കോസജ്ജേ ന കമ്പതീതി **വീരിയബലം**. യാഥാവനിയ്യാനികകുസലവായാമതായ **സമ്മാവായാമോ**.

൧൪. സതിന്ദ്രിയനിദ്ദേസേ സരണകവസേന **സതി**. ഇദം സതിയാ സഭാവപദം. പുനപ്പുനം സരണതോ അനുസ്സരണവസേന **അനുസ്സതി**. അഭിമുഖം ഗന്ത്വാ വിയ സരണതോ പടിസരണവസേന **പടിസ്സതി**. ഉപസഗ്ഗവസേന വാ വഡ്ഢിതമത്തമേതം. സരണാകാരോ **സരണതാ**. യസ്മാ പന സരണതാതി തിണ്ണം സരണാനമ്പി നാമം, തസ്മാ തം പടിസേധേതും പുന സതിഗ്ഗഹണം കതം. സതിസങ്ഖാതാ സരണതാതി അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ. സുതപരിയത്തസ്സ ധാരണഭാവതോ **ധാരണതാ**. അനുപവിസനസങ്ഖാതേന ഓഗാഹനട്ഠേന അപിലാപനഭാവോ **അപിലാപനതാ**. യഥാ ഹി ലാബുകടാഹാദീനി ഉദകേ പ്ലവന്തി, ന അനുപവിസന്തി, ന തഥാ ആരമ്മണേ സതി. ആരമ്മണഞ്ഹേസാ അനുപവിസതി, തസ്മാ **അപിലാപനതാ**തി വുത്താ. ചിരകതചിരഭാസിതാനം അസമ്മുസ്സനഭാവതോ **അസമ്മുസ്സനതാ**. ഉപട്ഠാനലക്ഖണേ ജോതനലക്ഖണേ ച ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ഇന്ദ്രിയം. സതിസങ്ഖാതം ഇന്ദ്രിയം **സതിന്ദ്രിയം**. പമാദേ ന കമ്പതീതി **സതിബലം**. യാഥാവസതി നിയ്യാനികസതി കുസലസതീതി **സമ്മാസതി**.

൧൬. പഞ്ഞിന്ദ്രിയനിദ്ദേസേ തസ്സ തസ്സ അത്ഥസ്സ പാകടകരണസങ്ഖാതേന പഞ്ഞാപനട്ഠേന **പഞ്ഞാ**. തേന തേന വാ അനിച്ചാദിനാ പകാരേന ധമ്മേ ജാനാതീതിപി പഞ്ഞാ. ഇദമസ്സാ സഭാവപദം. പജാനനാകാരോ **പജാനനാ**. അനിച്ചാദീനി വിചിനാതീതി **വിചയോ. പവിചയോ**തി ഉപസഗ്ഗേന പദം വഡ്ഢിതം . ചതുസച്ചധമ്മേ വിചിനാതീതി **ധമ്മവിചയോ**. അനിച്ചാദീനം സല്ലക്ഖണവസേന **സല്ലക്ഖണാ**. സായേവ പുന ഉപസഗ്ഗനാനത്തേന **ഉപലക്ഖണാ പച്ചുപലക്ഖണാ**തി വുത്താ. പണ്ഡിതസ്സ ഭാവോ **പണ്ഡിച്ചം**. കുസലസ്സ ഭാവോ **കോസല്ലം**. നിപുണസ്സ ഭാവോ **നേപുഞ്ഞം**. അനിച്ചാദീനം വിഭാവനവസേന **വേഭബ്യാ**. അനിച്ചാദീനം ചിന്തനകവസേന **ചിന്താ**. യസ്സ വാ ഉപ്പജ്ജതി തം അനിച്ചാദീനി ചിന്താപേതീതിപി ചിന്താ. അനിച്ചാദീനി ഉപപരിക്ഖതീതി **ഉപപരിക്ഖാ. ഭൂരീ**തി പഥവിയാ നാമം. അയമ്പി സണ്ഹട്ഠേന വിത്ഥടട്ഠേന ച ഭൂരീ വിയാതി **ഭൂരീ**. തേന വുത്തം - "ഭൂരീ വുച്ചതി പഥവീ . തായ പഥവീസമായ വിത്ഥടായ വിപുലായ പഞ്ഞായ സമന്നാഗതോതി ഭൂരിപഞ്ഞോതി (മഹാനി॰ ൨൭). അപിച പഞ്ഞായ ഏതം അധിവചനം ഭൂരീ"തി. ഭൂതേ അത്ഥേ രമതീതിപി ഭൂരീ. അസനി വിയ സിലുച്ചയേ കിലേസേ മേധതി ഹിംസതീതി **മേധാ**. ഖിപ്പം ഗഹണധാരണട്ഠേന വാ **മേധാ**. യസ്സ ഉപ്പജ്ജതി തം അത്തഹിതപടിപത്തിയം സമ്പയുത്തധമ്മേ ച യാഥാവലക്ഖണപടിവേധേ പരിനേതീതി **പരിണായികാ**. അനിച്ചാദിവസേന ധമ്മേ വിപസ്സതീതി **വിപസ്സനാ**. സമ്മാ പകാരേഹി അനിച്ചാദീനി ജാനാതീതി **സമ്പജഞ്ഞം**. ഉപ്പഥപടിപന്നേ സിന്ധവേ വീഥിആരോപനത്ഥം പതോദോ വിയ ഉപ്പഥേ ധാവനകം കൂടചിത്തം വീഥിആരോപനത്ഥം വിജ്ഝതീതി പതോദോ വിയ **പതോദോ**. ദസ്സനലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ഇന്ദ്രിയം. പഞ്ഞാസങ്ഖാതം ഇന്ദ്രിയം **പഞ്ഞിന്ദ്രിയം**. അവിജ്ജായ ന കമ്പതീതി **പഞ്ഞാബലം**. കിലേസച്ഛേദനട്ഠേന പഞ്ഞാവ സത്ഥം **പഞ്ഞാസത്ഥം**. അച്ചുഗ്ഗതട്ഠേന പഞ്ഞാവ പാസാദോ **പഞ്ഞാപാസാദോ**.

ആലോകനട്ഠേന പഞ്ഞാവ ആലോകോ **പഞ്ഞാആലോകോ**. ഓഭാസനട്ഠേന പഞ്ഞാവ ഓഭാസോ **പഞ്ഞാഓഭാസോ**. പജ്ജോതനട്ഠേന പഞ്ഞാവ പജ്ജോതോ **പഞ്ഞാപജ്ജോതോ**. പഞ്ഞവതോ ഹി ഏകപല്ലങ്കേന നിസിന്നസ്സ ദസസഹസ്സിലോകധാതു ഏകാലോകാ ഏകോഭാസാ ഏകപജ്ജോതാ ഹോതി, തേനേതം വുത്തം. ഇമേസു പന തീസു പദേസു ഏകപദേനപി ഏതസ്മിം അത്ഥേ സിദ്ധേ, യാനി പനേതാനി "ചത്താരോമേ, ഭിക്ഖവേ, ആലോകാ. കതമേ ചത്താരോ? ചന്ദാലോകോ സൂരിയാലോകോ അഗ്യാലോകോ പഞ്ഞാലോകോ. ഇമേ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ചത്താരോ

ആലോകാ. ഏതദഗ്ഗം, ഭിക്ഖവേ, ഇമേസം ചതുന്നം ആലോകാനം യദിദം പഞ്ഞാലോകോ”. തഥാ “ചത്താരോമേ, ഭിക്ഖവേ, ഓഭാസാ…പേ॰… ചത്താരോമേ, ഭിക്ഖവേ, പജ്ജോതാ”തി (അം॰ നി॰ ൪.൧൪൪) സത്താനം അജ്ഝാസയവസേന സുത്താനി ദേസിതാനി, തദനുരൂപേനേവ ഇധാപി ദേസനാ കതാ. അത്ഥോ ഹി അനേകേഹി ആകാരേഹി വിഭജ്ജമാനോ സുവിഭത്തോ ഹോതി. അഞ്ഞഥാ ച അഞ്ഞോ ബുജ്ഝതി, അഞ്ഞഥാ ച അഞ്ഞോതി.

രതികരണട്ഠേന പന രതിദായകട്ഠേന രതിജനകട്ഠേന ചിത്തീകതട്ഠേന ദുല്ലഭപാതുഭാവട്ഠേന അതുലട്ഠേന അനോമസത്തപരിഭോഗട്ഠേന ച പഞ്ഞാവ രതനം **പഞ്ഞാരതനം**. ന തേന സത്താ മുയ്ഹന്തി, സയം വാ ആരമ്മണേ ന മുയ്ഹതീതി **അമോഹോ. ധമ്മവിചയപദം** വുത്തത്ഥമേവ. കസ്മാ പനേതം പുന വുത്തന്തി? അമോഹസ്സ മോഹപടിപക്ഖഭാവദീപനത്ഥം . തേനേതം ദീപേതി - യ്വായം അമോഹോ സോ ന കേവലം മോഹതോ അഞ്ഞോ ധമ്മോ, മോഹസ്സ പന പടിപക്ഖോ, ധമ്മവിചയസങ്ഖാതോ അമോഹോ നാമ ഇധ അധിപ്പേതോതി. **സമ്മാദിട്ഠീ**തി യാഥാവനിയ്യാനികകുസലദിട്ഠി.

൧൯. ജീവിതിന്ദ്രിയനിദ്ദേസേ **യോ തേസം അരൂപീനം ധമ്മാനം ആയൂ**തി തേസം സമ്പയുത്തകാനം അരൂപധമ്മാനം യോ ആയാപനട്ഠേന ആയു, തസ്മിഞ്ഹി സതി അരൂപധമ്മാ അയന്തി ഗച്ഛന്തി പവത്തന്തി, തസ്മാ ആയൂതി വുച്ചതി. ഇദമസ്സ സഭാവപദം. യസ്മാ പനേതേ ധമ്മാ ആയുസ്മിംയേവ സതി തിട്ഠന്തി യപേന്തി യാപേന്തി ഇരിയന്തി വത്തന്തി പാലയന്തി, തസ്മാ **ഠിതീ**തിആദീനി വുത്താനി. വചനത്ഥോ പനേത്ഥ - ഏതായ തിട്ഠന്തീതി **ഠിതി**. യപേന്തീതി **യപനാ**. തഥാ **യാപനാ**. ഏവം ബുജ്ഝന്താനം പന വസേന പുരിമപദേ രസ്സത്തം കതം. ഏതായ ഇരിയന്തീതി **ഇരിയനാ**. വത്തന്തീതി **വത്തനാ**. പാലയന്തീതി **പാലനാ**. ജീവന്തി ഏതേനാതി **ജീവിതം**. അനുപാലനലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി **ജീവിതിന്ദ്രിയം**.

൩൦. ഹിരിബലനിദ്ദേസേ **യം തസ്മിം സമയേ**തി യേന ധമ്മേന തസ്മിം സമയേ. ലിങ്ഗവിപല്ലാസം വാ കത്വാ യോ ധമ്മോ തസ്മിം സമയേതിപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ഹിരിയിതബ്ബേനാ**തി ഉപയോഗത്ഥേ കരണവചനം. ഹിരിയിതബ്ബയുത്തകം കായദുച്ചരിതാദിധമ്മം ഹിരിയതി ജിഗുച്ഛതീതി അത്ഥോ. **പാപകാനന്തി** ലാമകാനം. **അകുസലാനം ധമ്മാന**ന്തി അകോസല്ലസമ്ഭൂതാനം ധമ്മാനം. **സമാപത്തിയാ**തി ഇദമ്പി ഉപയോഗത്ഥേ കരണവചനം. തേസം ധമ്മാനം സമാപത്തിം പടിലാഭം സമങ്ഗീഭാവം ഹിരിയതി ജിഗുച്ഛതീതി അത്ഥോ.

൩൧. ഓത്തപ്പബലനിദ്ദേസേ **ഓത്തപ്പിതബ്ബേനാ**തി ഹേത്വത്ഥേ കരണവചനം. ഓത്തപ്പിതബ്ബയുത്തകേന ഓത്തപ്പസ്സ ഹേതുഭൂതേന കായദുച്ചരിതാദിനാ വുത്തപ്പകാരായ ച സമാപത്തിയാ ഓത്തപ്പസ്സ ഹേതുഭൂതായ ഓത്തപ്പതി, ഭായതീതി അത്ഥോ.

൩൨. അലോഭനിദ്ദേസേ അലുബ്ഭനകവസേന **അലോഭോ**. ന ലുബ്ഭതീതിപി അലോഭോ. ഇദമസ്സ സഭാവപദം. **അലുബ്ഭനാ**തി അലുബ്ഭനാകാരോ. ലോഭസമങ്ഗീ പുഗ്ഗലോ ലുബ്ഭിതോ നാമ. ന ലുബ്ഭിതോ അലുബ്ഭിതോ . അലുബ്ഭിതസ്സ ഭാവോ **അലുബ്ഭിതത്തം**. സാരാഗപടിപക്ഖതോ ന സാരാഗോതി **അസാരാഗോ. അസാരജ്ജനാ**തി അസാരജ്ജനാകാരോ. അസാരജ്ജിതസ്സ ഭാവോ **അസാരജ്ജിതത്തം**. ന അഭിജ്ഝായതീതി **അനഭിജ്ഝാ. അലോഭോ കുസലമൂല**ന്തി അലോഭസങ്ഖാതം കുസലമൂലം. അലോഭോ ഹി കുസലാനം ധമ്മാനം മൂലം പച്ചയട്ഠേനാതി കുസലമൂലം. കുസലഞ്ച തം പച്ചയട്ഠേന മൂലഞ്ചാതിപി കുസലമൂലം.

൩൩. അദോസനിദ്ദേസേ അദുസ്സനകവസേന **അദോസോ**. ന ദുസ്സതീതിപി അദോസോ. ഇദമസ്സ സഭാവപദം. **അദുസ്സനാ**തി അദുസ്സനാകാരോ. അദുസ്സിതസ്സ ഭാവോ **അദുസ്സിതത്തം**. ബ്യാപാദപടിപക്ഖതോ ന ബ്യാപാദോതി **അബ്യാപാദോ**. കോധദുക്ഖപടിപക്ഖതോ ന ബ്യാപജ്ജോതി **അബ്യാപജ്ജോ**. അദോസസങ്ഖാതം കുസലമൂലം **അദോസോ കുസലമൂലം**. തം വുത്തത്ഥമേവ.

൪൦-൪൧. കായപസ്സദ്ധിനിദ്ദേസാദീസു യസ്മാ കായോതി തയോ ഖന്ധാ അധിപ്പേതാ, തസ്മാ **വേദനാക്ഖന്ധസ്സാ**തിആദി വുത്തം. പസ്സമ്ഭന്തി ഏതായ തേ ധമ്മാ, വിഗതദരഥാ ഭവന്തി, സമസ്സാസപ്പത്താതി **പസ്സദ്ധി**. ദുതിയപദം ഉപസഗ്ഗവസേന വഡ്ഢിതം. **പസ്സമ്ഭനാ**തി പസ്സമ്ഭനാകാരോ. ദുതിയപദം ഉപസഗ്ഗവസേന വഡ്ഢിതം. പസ്സദ്ധിസമങ്ഗിതായ പടിപ്പസ്സമ്ഭിതസ്സ ഖന്ധത്തയസ്സ ഭാവോ **പടിപ്പസ്സമ്ഭിതത്തം**. സബ്ബപദേഹിപി തിണ്ണം ഖന്ധാനം കിലേസദരഥപടിപ്പസ്സദ്ധി ഏവ കഥിതാ. ദുതിയനയേന വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധസ്സ ദരഥപടിപ്പസ്സദ്ധി കഥിതാ.

൪൨-൪൩. **ലഹുതാ**തി ലഹുതാകാരോ. **ലഹുപരിണാമതാ**തി ലഹുപരിണാമോ ഏതേസം ധമ്മാനന്തി ലഹുപരിണാമാ; തേസം ഭാവോ ലഹുപരിണാമതാ; സീഘം സീഘം പരിവത്തനസമത്ഥതാതി വുത്തം ഹോതി. **അദന്ധനതാ**തി ഗരുഭാവപടിക്ഖേപവചനമേതം; അഭാരിയതാതി അത്ഥോ. **അവിത്ഥനതാ**തി മാനാദികിലേസഭാരസ്സ അഭാവേന അഥദ്ധതാ. ഏവം പഠമേന തിണ്ണം ഖന്ധാനം ലഹുതാകാരോ കഥിതോ. ദുതിയേന വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധസ്സ ലഹുതാകാരോ കഥിതോ.

൪൪-൪൫. **മുദുതാ**തി മുദുഭാവോ. **മദ്ദവതാ**തി മദ്ദവം വുച്ചതി സിനിദ്ധം, മട്ഠം; മദ്ദവസ്സ ഭാവോ മദ്ദവതാ. **അകക്ഖളതാ**തി അകക്ഖളഭാവോ. **അകഥിനതാ**തി അകഥിനഭാവോ. ഇധാപി പുരിമനയേന തിണ്ണം ഖന്ധാനം, പച്ഛിമനയേന വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധസ്സ മുദുതാകാരോവ കഥിതോ.

൪൬-൪൭. **കമ്മഞ്ഞതാ**തി കമ്മനി സാധുതാ; കുസലകിരിയായ വിനിയോഗക്ഖമതാതി അത്ഥോ. സേസപദദ്വയം ബ്യഞ്ജനവസേന വഡ്ഢിതം. പദദ്വയേനാപി ഹി പുരിമനയേന തിണ്ണം ഖന്ധാനം, പച്ഛിമനയേന വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധസ്സ കമ്മനിയാകാരോവ കഥിതോ.

൪൮-൪൯. **പഗുണതാ**തി പഗുണഭാവോ, അനാതുരതാ നിഗ്ഗിലാനതാതി അത്ഥോ. സേസപദദ്വയം ബ്യഞ്ജനവസേന വഡ്ഢിതം. ഇധാപി പുരിമനയേന തിണ്ണം ഖന്ധാനം, പച്ഛിമനയേന വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധസ്സ നിഗ്ഗിലാനാകാരോവ കഥിതോ.

൫൦-൫൧. **ഉജുകതാ**തി ഉജുകഭാവോ, ഉജുകേനാകാരേന പവത്തനതാതി അത്ഥോ. ഉജുകസ്സ ഖന്ധത്തയസ്സ വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധസ്സ ച ഭാവോ ഉജുകതാ. **അജിമ്ഹതാ**തി ഗോമുത്തവങ്കഭാവപടിക്ഖേപോ. **അവങ്കതാ**തി ചന്ദലേഖാവങ്കഭാവപടിക്ഖേപോ. **അകുടിലതാ**തി നങ്ഗലകോടിവങ്കഭാവപടിക്ഖേപോ.

യോ ഹി പാപം കത്വാവ ‘ന കരോമീ’തി ഭാസതി, സോ ഗന്ത്വാ പച്ചോസക്കനതായ ‘ഗോമുത്തവങ്കോ’ നാമ ഹോതി. യോ പാപം കരോന്തോവ ‘ഭായാമഹം പാപസ്സാ’തി ഭാസതി, സോ യേഭുയ്യേന കുടിലതായ ‘ചന്ദലേഖാവങ്കോ’ നാമ

ഹോതി. യോ പാപം കരോന്തോവ 'കോ പാപസ്സ ന ഭായേയ്യാ'തി ഭാസതി, സോ നാതികുടിലതായ 'നങ്ഗലകോടിവങ്കോ' നാമ ഹോതി. യസ്സ വാ തീണിപി കമ്മദ്വാരാനി അസുദ്ധാനി, സോ 'ഗോമുത്തവങ്കോ' നാമ ഹോതി. യസ്സ യാനി കാനിചി ദ്വേ, സോ 'ചന്ദലേഖാവങ്കോ' നാമ. യസ്സ യംകിഞ്ചി ഏകം, സോ 'നങ്ഗലകോടിവങ്കോ നാമ.

ദീഘഭാണകാ പനാഹു - ഏകച്ചോ ഭിക്ഖു സബ്ബവയേ ഏകവീസതിയാ അനേസനാസു, ഛസു ച അഗോചരേസു ചരതി, അയം 'ഗോമുത്തവങ്കോ' നാമ. ഏകോ പഠമവയേ ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം പരിപൂരേതി, ലജ്ജീ കുക്കുച്ചകോ സിക്ഖാകാമോ ഹോതി, മജ്ഝിമവയപച്ഛിമവയേസു പുരിമസദിസോ, അയം 'ചന്ദലേഖാവങ്കോ' നാമ. ഏകോ പഠമവയേ മജ്ഝിമവയേപി ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം പൂരേതി, ലജ്ജീ കുക്കുച്ചകോ സിക്ഖാകാമോ ഹോതി, പച്ഛിമവയേ പുരിമസദിസോ. അയം 'നങ്ഗലകോടിവങ്കോ' നാമ.

തസ്സ കിലേസവസേന ഏവം വങ്കസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഭാവോ ജിമ്ഹതാ വങ്കതാ കുടിലതാതി വുച്ചതി. താസം പടിക്ഖേപവസേന അജിമ്ഹതാദികാ വുത്താ. ഖന്ധാധിട്ഠാനാവ ദേസനാ കതാ. ഖന്ധാനഞ്ഹി ഏതാ അജിമ്ഹതാദികാ, നോ പുഗ്ഗലസ്സാതി. ഏവം സബ്ബേഹിപി ഇമേഹി പദേഹി പുരിമനയേന തിണ്ണം ഖന്ധാനം, പച്ഛിമനയേന വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധസ്സാതി അരൂപീനം ധമ്മാനം നിക്കിലേസതായ ഉജുതാകാരോവ കഥിതോതി വേദിതബ്ബോ.

ഇദാനി യ്വായം യേവാപനാതി അപ്പനാവാരോ വുത്തോ, തേന ധമ്മുദ്ദേസവാരേ ദസ്സിതാനം 'യേവാപനകാനം'യേവ സങ്ഖേപതോ നിദ്ദേസോ കഥിതോ ഹോതീതി.

നിദ്ദേസവാരകഥാ നിട്ഠിതാ.

ഏത്താവതാ പുച്ഛാ സമയനിദ്ദേസോ ധമ്മുദ്ദേസോ അപ്പനാതി ഉദ്ദേസവാരേ ചതൂഹി പരിച്ഛേദേഹി, പുച്ഛാ സമയനിദ്ദേസോ ധമ്മുദ്ദേസോ അപ്പനാതി നിദ്ദേസവാരേ ചതൂഹി പരിച്ഛേദേഹീതി അട്ഠപരിച്ഛേദപടിമണ്ഡിതോ ധമ്മവവത്ഥാനവാരോ നിട്ഠിതോവ ഹോതി.

കോട്ഠാസവാരോ

൫൮-൫൯. ഇദാനി **തസ്മിം ഖോ പന സമയേ ചത്താരോ ഖന്ധാ ഹോന്തീ**തി സങ്ഗഹവാരോ ആരദ്ധോ. സോ ഉദ്ദേസനിദ്ദേസപടിനിദ്ദേസാനം വസേന തിവിധോ ഹോതി. തത്ഥ 'തസ്മിം ഖോ പന സമയേ ചത്താരോ ഖന്ധാ'തി ഏവമാദികോ ഉദ്ദേസോ. കതമേ തസ്മിം സമയേ ചത്താരോ ഖന്ധാ'തിആദികോ നിദ്ദേസോ. കതമോ തസ്മിം സമയേ വേദനാക്ഖന്ധോതിആദികോ പടിനിദ്ദേസോതി വേദിതബ്ബോ.

തത്ഥ ഉദ്ദേസവാരേ ചത്താരോ ഖന്ധാതിആദയോ തേവീസതി കോട്ഠാസാ ഹോന്തി. തേസം ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ - യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം പഠമം മഹാകുസലചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, യേ തസ്മിം സമയേ ചിത്തങ്ഗവസേന ഉപ്പന്നാ, ഠപേത്വാ യേവാപനകേ, പാളിആരുള്ഹാ അതിരേകപണ്ണാസധമ്മാ, തേ സബ്ബേപി സങ്ഗയ്ഹമാനാ രാസട്ഠേന ചത്താരോവ ഖന്ധാ ഹോന്തി . ഹേട്ഠാ വുത്തേന ആയതനട്ഠേന ദ്വേ **ആയതനാനി** ഹോന്തി. സഭാവട്ഠേന സുഞ്ഞതട്ഠേന നിസ്സത്തട്ഠേന ദ്വേവ **ധാതുയോ** ഹോന്തി. പച്ചയസങ്ഖാതേന ആഹാരട്ഠേന **തയോ**വേത്ഥ ധമ്മാ **ആഹാരാ** ഹോന്തി. അവസേസാ നോ ആഹാരാ.

'കിം പനേതേ അഞ്ഞമഞ്ഞം വാ തംസമുട്ഠാനരൂപസ്സ വാ പച്ചയാ ന ഹോന്തീ'തി? 'നോ ന ഹോന്തി. ഇമേ പന തഥാ ച ഹോന്തി, അഞ്ഞഥാ ചാതി സമാനേപി പച്ചയത്തേ അതിരേകപച്ചയാ ഹോന്തി, തസ്മാ ആഹാരാതി വുത്താ. കഥം? ഏതേസു ഹി ഫസ്സാഹാരോ, യേസം ധമ്മാനം അവസേസാ ചിത്തചേതസികാ പച്ചയാ ഹോന്തി, തേസഞ്ച പച്ചയോ ഹോതി, തിസ്സോ ച വേദനാ ആഹരതി. മനോസഞ്ചേതനാഹാരോ തേസഞ്ച പച്ചയോ ഹോതി തയോ ച ഭവേ ആഹരതി. വിഞ്ഞാണാഹാരോ തേസഞ്ച പച്ചയോ ഹോതി പടിസന്ധിനാമരൂപഞ്ച ആഹരതീ'തി. 'നനു ച സോ വിപാകോവ ഇദം പന കുസലവിഞ്ഞാണ'ന്തി? 'കിഞ്ചാപി കുസലവിഞ്ഞാണം, തംസരിക്ഖതായ പന വിഞ്ഞാണാഹാരോ'ത്വേവ വുത്തം. ഉപത്ഥമ്ഭകട്ഠേന വാ ഇമേ തയോ ആഹാരാതി വുത്താ. ഇമേ ഹി സമ്പയുത്തധമ്മാനം, കബളീകാരാഹാരോ വിയ രൂപകായസ്സ, ഉപത്ഥമ്ഭകപച്ചയാ ഹോന്തി. തേനേവ വുത്തം - "അരൂപിനോ ആഹാരാ സമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൫).

അപരോ നയോ - അജ്ഝത്തികസന്തതിയാ വിസേസപച്ചയത്താ കബളീകാരാഹാരോ ച ഇമേ ച തയോ ധമ്മാ ആഹാരാതി വുത്താ. വിസേസപച്ചയോ ഹി കബളീകാരാഹാരഭക്ഖാനം സത്താനം രൂപകായസ്സ കബളീകാരോ ആഹാരോ; നാമകായേ വേദനായ ഫസ്സോ, വിഞ്ഞാണസ്സ മനോസഞ്ചേതനാ, നാമരൂപസ്സ വിഞ്ഞാണം. യഥാഹ -

> "സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, അയം കായോ ആഹാരട്ഠിതികോ, ആഹാരം പടിച്ച തിട്ഠതി, അനാഹാരോ നോ തിട്ഠതി" (സം॰ നി॰ ൫.൧൮൩). തഥാ ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ, സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണം, വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൧).

അധിപതിയട്ഠേന പന അട്ഠേവ ധമ്മാ ഇന്ദ്രിയാനി ഹോന്തി, ന അവസേസാ. തേന വുത്തം - അട്ഠിന്ദ്രിയാനി ഹോന്തീതി. ഉപനിജ്ഝായനട്ഠേന പഞ്ചേവ ധമ്മാ ഝാനങ്ഗാനി ഹോന്തി. തേന വുത്തം - പഞ്ചങ്ഗികം ഝാനം ഹോതീതി.

നിയ്യാനട്ഠേന ച ഹേതുട്ഠേന ച പഞ്ചേവ ധമ്മാ മഗ്ഗങ്ഗാനി ഹോന്തി. തേന വുത്തം - പഞ്ചങ്ഗികോ മഗ്ഗോ ഹോതീതി. കിഞ്ചാപി ഹി അട്ഠങ്ഗികോ അരിയമഗ്ഗോ, ലോകിയചിത്തേ പന ഏകക്ഖണേ തിസ്സോ വിരതിയോ ന ലബ്ഭന്തി, തസ്മാ പഞ്ചങ്ഗികോതി വുത്തോ. 'നനു ച "യഥാഗതമഗ്ഗോതി ഖോ, ഭിക്ഖു, അരിയസ്സേതം അട്ഠങ്ഗികസ്സ മഗ്ഗസ്സ അധിവചന"ന്തി (സം॰ നി॰ ४.൨४) ഇമസ്മിം സുത്തേ 'യഥേവ ലോകുത്തരമഗ്ഗോ അട്ഠങ്ഗികോ, പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനാമഗ്ഗോപി തഥേവ അട്ഠങ്ഗികോ'തി യഥാഗതവചനേന ഇമസ്സത്ഥസ്സ ദീപിതത്താ, ലോകിയമഗ്ഗേനാപി അട്ഠങ്ഗികേന ഭവിതബ്ബന്തി? ന ഭവിതബ്ബം . അയഞ്ഹി സുത്തന്തികദേസനാ നാമ പരിയായദേസനാ. തേനാഹ - "പുബ്ബേവ ഖോ പനസ്സ കായകമ്മം വചീകമ്മം ആജീവോ സുപരിസുദ്ധോ ഹോതീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.४൩൧). അയം പന നിപ്പരിയായദേസനാ. ലോകിയചിത്തസ്മിഞ്ഹി തിസ്സോ വിരതിയോ ഏകക്ഖണേ ന ലബ്ഭന്തി, തസ്മാ 'പഞ്ചങ്ഗികോ'വ വുത്തോതി.

അകമ്പിയട്ഠേന പന സത്തേവ ധമ്മാ ബലാനി ഹോന്തി. മൂലട്ഠേന തയോവ ധമ്മാ ഹേതൂ. ഫുസനട്ഠേന ഏകോവ ധമ്മോ ഫസ്സോ. വേദയിതട്ഠേന ഏകോവ ധമ്മോ വേദനാ. സഞ്ജാനനട്ഠേന ഏകോവ ധമ്മോ സഞ്ഞാ. ചേതയനട്ഠേന ഏകോവ ധമ്മോ ചേതനാ. ചിത്തവിചിത്തട്ഠേന ഏകോവ ധമ്മോ ചിത്തം. രാസട്ഠേന ചേവ വേദയിതട്ഠേന ച ഏകോവ ധമ്മോ വേദനാക്ഖന്ധോ. രാസട്ഠേന ച സഞ്ജാനനട്ഠേന ച ഏകോവ ധമ്മോ സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ. രാസട്ഠേന ച അഭിസങ്ഖരണട്ഠേന ച ഏകോവ ധമ്മോ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ. രാസട്ഠേന ച ചിത്തവിചിത്തട്ഠേന ച ഏകോവ ധമ്മോ വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ. വിജാനനട്ഠേന ചേവ ഹേട്ഠാ വുത്തആയതനട്ഠേന ച ഏകമേവ മനായതനം. വിജാനനട്ഠേന ച അധിപതിയട്ഠേന ച ഏകമേവ മനിന്ദ്രിയം. വിജാനനട്ഠേന ച സഭാവസുഞ്ഞതനിസ്സത്തട്ഠേന ച ഏകോവ ധമ്മോ മനോവിഞ്ഞാണധാതു നാമ ഹോതി, ന അവസേസാ. ഠപേത്വാ പന ചിത്തം, യഥാവുത്തേന അത്ഥേന അവസേസാ സബ്ബേപി ധമ്മാ ഏകം ധമ്മായതനമേവ, ഏകാ ച ധമ്മധാതുയേവ ഹോതീതി.

യേ വാ പന തസ്മിം സമയേതി ഇമിനാ പന അപ്പനാവാരേന ഇധാപി ഹേട്ഠാ വുത്താ യേവാപനകാവ സങ്ഗഹിതാ. യഥാ ച ഇധ ഏവം സബ്ബത്ഥ . ഇതോ പരഞ്ഹി ഏത്തകമ്പി ന വിചാരയിസ്സാമ. നിദ്ദേസപടിനിദ്ദേസവാരേസു ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

സങ്ഗഹവാരോ നിട്ഠിതോ.

കോട്ഠാസവാരോതിപി ഏതസ്സേവ നാമം.

സുഞ്ഞതവാരോ

൧൨൧-൧൪൫. ഇദാനി **തസ്മിം ഖോ പന സമയേ ധമ്മാ ഹോന്തീ**തി സുഞ്ഞതവാരോ ആരദ്ധോ. സോ ഉദ്ദേസനിദ്ദേസവസേന ദ്വിധാ വവത്ഥിതോ. തത്ഥ ഉദ്ദേസവാരേ **'ധമ്മാ ഹോന്തീ'**തി ഇമിനാ സദ്ധിം ചതുവീസതി കോട്ഠാസാ ഹോന്തി. സബ്ബകോട്ഠാസേസു ച 'ചത്താരോ ദ്വേ തയോ'തി ഗണനപരിച്ഛേദോ ന വുത്തോ. കസ്മാ? സങ്ഗഹവാരേ പരിച്ഛിന്നത്താ. തത്ഥ പരിച്ഛിന്നധമ്മായേവ ഹി ഇധാപി വുത്താ. ന ഹേത്ഥ സത്തോ വാ ഭാവോ വാ അത്താ വാ ഉപലബ്ഭതി. ധമ്മാവ ഏതേ ധമ്മമത്താ അസാരാ അപരിണായകാതി ഇമിസ്സാ സുഞ്ഞതായ ദീപനത്ഥം വുത്താ. തസ്മാ ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ - യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം പഠമം മഹാകുസലചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മിം സമയേ ചിത്തങ്ഗവസേന ഉപ്പന്നാ അതിരേകപണ്ണാസധമ്മാ സഭാവട്ഠേന ധമ്മാ ഏവ ഹോന്തി. ന അഞ്ഞോ കോചി സത്തോ വാ ഭാവോ വാ പോസോ വാ പുഗ്ഗലോ വാ ഹോതീതി. തഥാ രാസട്ഠേന ഖന്ധാവ ഹോന്തീതി. ഏവം പുരിമനയേനേവ സബ്ബപദേസു അത്ഥയോജനാ വേദിതബ്ബാ. യസ്മാ പന ഝാനതോ അഞ്ഞം ഝാനങ്ഗം, മഗ്ഗതോ വാ അഞ്ഞം മഗ്ഗങ്ഗം നത്ഥി, തസ്മാ ഇധ **'ഝാനം ഹോതി, മഗ്ഗോ ഹോതി'** ഇച്ചേവ വുത്തം. ഉപനിജ്ഝായനട്ഠേന ഹി ഝാനമേവ ഹേതുട്ഠേന മഗ്ഗോവ ഹോതി. ന അഞ്ഞോ കോചി സത്തോ വാ ഭാവോ വാതി. ഏവം സബ്ബപദേസു അത്ഥയോജനാ കാതബ്ബാ. നിദ്ദേസവാരോ ഉത്താനത്ഥോയേവാതി.

സുഞ്ഞതവാരോ നിട്ഠിതോ.

നിട്ഠിതാ ച തീഹി മഹാവാരേഹി മണ്ഡേത്വാ നിദ്ദിട്ഠസ്സ

പഠമചിത്തസ്സ അത്ഥവണ്ണനാ.

ദുതിയചിത്തം

൧൪൬. ഇദാനി ദുതിയചിത്താദീനി ദസ്സേതും പുന **"കതമേ ധമ്മാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തേസു സബ്ബേസുപി പഠമചിത്തേ വുത്തനയേനേവ തയോ തയോ മഹാവാരാ വേദിതബ്ബാ. ന കേവലഞ്ച മഹാവാരാ ഏവ, പഠമചിത്തേ വുത്തസദിസാനം സബ്ബപദാനം അത്ഥോപി വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. ഇതോ പരമ്പി അപുബ്ബപദവണ്ണനംയേവ കരിസ്സാമ. ഇമസ്മിം താവ ദുതിയചിത്തനിദ്ദേസേ **സസങ്ഖാരേനാ**തി ഇദമേവ അപുബ്ബം. തസ്സത്ഥോ - സഹ സങ്ഖാരേനാതി സസങ്ഖാരോ. തേന സസങ്ഖാരേന സപ്പയോഗേന സഉപായേന പച്ചയഗണേനാതി അത്ഥോ. യേന ഹി ആരമ്മണാദിനാ പച്ചയഗണേന പഠമം മഹാചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, തേനേവ സപ്പയോഗേന സഉപായേന ഇദം ഉപ്പജ്ജതി.

തസ്സേവം ഉപ്പത്തി വേദിതബ്ബാ - ഇധേകച്ചോ ഭിക്ഖു വിഹാരപച്ചന്തേ വസമാനോ ചേതിയങ്ഗണസമ്മജ്ജനവേലായ വാ ഥേരുപട്ഠാനവേലായ വാ സമ്പത്തായ, ധമ്മസവനദിവസേ വാ സമ്പത്തേ 'മയ്ഹം ഗന്ത്വാ പച്ചാഗച്ഛതോ അതിദൂരം ഭവിസ്സതി, ന ഗമിസ്സാമീ'തി ചിന്തേത്വാ പുന ചിന്തേതി - 'ഭിക്ഖുസ്സ നാമ ചേതിയങ്ഗണം വാ ഥേരുപട്ഠാനം വാ ധമ്മസവനം വാ അഗന്തും അസാരുപ്പം, ഗമിസ്സാമീ'തി ഗച്ഛതി. തസ്സേവം അത്തനോ പയോഗേന വാ, പരേന വാ വത്താദീനം അകരണേ ച ആദീനവം കരണേ ച ആനിസംസം ദസ്സേത്വാ ഓവദിയമാനസ്സ, നിഗ്ഗഹവസേനേവ വാ 'ഏഹി, ഇദം കരോഹീ'തി കാരിയമാനസ്സ ഉപ്പന്നം കുസലചിത്തം സസങ്ഖാരേന പച്ചയഗണേന ഉപ്പന്നം നാമ ഹോതീതി.

ദുതിയചിത്തം.

തതിയചിത്തം

൧൪൭-൧൪൮. തതിയേ ഞാണേന വിപ്പയുത്തന്തി **ഞാണവിപ്പയുത്തം**. ഇദമ്പി ഹി ആരമ്മണേ ഹട്ഠപഹട്ഠം ഹോതി പരിച്ഛിന്ദകഞാണം പനേത്ഥ ന ഹോതി. തസ്മാ ഇദം ദഹരകുമാരകാനം ഭിക്ഖും ദിസ്വാ 'അയം ഥേരോ മയ്ഹ'ന്തി വന്ദനകാലേ, തേനേവ നയേന ചേതിയവന്ദനധമ്മസവനകാലാദീസു ച ഉപ്പജ്ജതീതി വേദിതബ്ബം. പാളിയം പനേത്ഥ സത്തസു ഠാനേസു പഞ്ഞാ പരിഹായതി. സേസം പാകതികമേവാതി.

തതിയചിത്തം.

ചതുത്ഥചിത്തം

൧൪൯. ചതുത്ഥചിത്തേപി ഏസേവ നയോ. ഇദം പന സസങ്ഖാരേനാതി വചനതോ യദാ മാതാപിതരോ ദഹരകുമാരകേ സീസേ ഗഹേത്വാ ചേതിയാദീനി വന്ദാപേന്തി തേ ച അനത്ഥികാ സമാനാപി ഹട്ഠപഹട്ഠാവ വന്ദന്തി. ഏവരൂപേ കാലേ ലബ്ഭതീതി വേദിതബ്ബം.

ചതുത്ഥചിത്തം.

പഞ്ചമചിത്തം

൧൫൦. പഞ്ചമേ **ഉപേക്ഖാസഹഗത**ന്തി ഉപേക്ഖാവേദനായ സമ്പയുത്തം . ഇദഞ്ഹി ആരമ്മണേ മജ്ഝത്തം ഹോതി. പരിച്ഛിന്ദകഞാണം പനേത്ഥ ഹോതിയേവ. പാളിയം പനേത്ഥ ഝാനചതുക്കേ ഉപേക്ഖാ ഹോതീതി ഇന്ദ്രിയട്ഠകേ ഉപേക്ഖിന്ദ്രിയം ഹോതീതി വത്വാ സബ്ബേസമ്പി വേദനാദിപദാനം നിദ്ദേസേ സാതാസാതസുഖദുക്ഖപടിക്ഖേപവസേന ദേസനം കത്വാ അദുക്ഖമസുഖവേദനാ കഥിതാ. തസ്സാ മജ്ഝത്തലക്ഖണേ ഇന്ദത്തകരണവസേന ഉപേക്ഖിന്ദ്രിയഭാവോ വേദിതബ്ബോ. പദപടിപാടിയാ ച ഏകസ്മിം ഠാനേ പീതി പരിഹീനാ. തസ്മാ ചിത്തങ്ഗവസേന പാളിആരുള്ഹാ പഞ്ചപണ്ണാസേവ ധമ്മാ ഹോന്തി. തേസം വസേന സബ്ബകോട്ഠാസേസു സബ്ബവാരേസു ച വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

പഞ്ചമചിത്തം.

ഛട്ഠചിത്താദി

൧൫൧-൧൫൯. ഛട്ഠസത്തമഅട്ഠമാനി ദുതിയതതിയചതുത്ഥേസു വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാനി. കേവലഞ്ഹി ഇമേസു വേദനാപരിവത്തനഞ്ചേവ പീതിപരിഹാനഞ്ച ഹോതി. സേസം സദ്ധിം ഉപ്പത്തിനയേന താദിസമേവ. കരുണാമുദിതാ പരികമ്മകാലേപി ഹി ഇമേസം ഉപ്പത്തി **മഹാഅട്ഠകഥായം** അനുഞ്ഞാതാ ഏവ. ഇമാനി അട്ഠ കാമാവചരകുസലചിത്താനി നാമ.

പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥാദികഥാ

താനി സബ്ബാനിപി ദസഹി പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂഹി ദീപേതബ്ബാനി. കഥം? ദാനമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു, സീലമയം... ഭാവനാമയം... അപചിതിസഹഗതം... വേയ്യാവച്ചസഹഗതം... പത്താനുപ്പദാനം... അബ്ഭനുമോദനം... ദേസനാമയം... സവനമയം... ദിട്ഠിജുകമ്മം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂതി ഇമാനി ദസ പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനി നാമ. തത്ഥ ദാനമേവ ദാനമയം. പുഞ്ഞകിരിയാ ച സാ തേസം തേസം ആനിസംസാനം വത്ഥു ചാതി പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ.

തത്ഥ ചീവരാദീസു ചതൂസു പച്ചയേസു, രൂപാദീസു വാ ഛസു ആരമ്മണേസു, അന്നാദീസു വാ ദസസു ദാനവത്ഥൂസു, തം തം ദേന്തസ്സ തേസം തേസം ഉപ്പാദനതോ പട്ഠായ പുബ്ബഭാഗേ, പരിച്ചാഗകാലേ, പച്ഛാ സോമനസ്സചിത്തേന അനുസ്സരണകാലേ ചാതി തീസു കാലേസു പവത്താ ചേതനാ '**ദാനമയം** പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു' നാമ.

പഞ്ചസീലം അട്ഠസീലം ദസസീലം സമാദിയന്തസ്സ, 'പബ്ബജിസ്സാമീ'തി വിഹാരം ഗച്ഛന്തസ്സ, പബ്ബജന്തസ്സ, 'മനോരഥം മത്ഥകം പാപേത്വാ പബ്ബജിതോ വത'മ്ഹി, 'സാധു സാധൂ'തി ആവജ്ജേന്തസ്സ, പാതിമോക്ഖം സംവരന്തസ്സ, ചീവരാദയോ പച്ചയേ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ, ആപാഥഗതേസു രൂപാദീസു ചക്ഖുദ്വാരാദീനി സംവരന്തസ്സ , ആജീവം സോധേന്തസ്സ ച പവത്താ ചേതനാ '**സീലമയം** പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു' നാമ.

പടിസമ്ഭിദായം വുത്തേന വിപസ്സനാമഗ്ഗേന ചക്ഖും അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ ഭാവേന്തസ്സ...പേ... മനം... രൂപേ...പേ... ധമ്മേ... ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം...പേ... മനോവിഞ്ഞാണം,... ചക്ഖുസമ്ഫസ്സം...പേ... മനോസമ്ഫസ്സം, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജം വേദനം...പേ... മനോസമ്ഫസ്സജം വേദനം, ...പേ... രൂപസഞ്ഞം...പേ... ജരാമരണം അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ ഭാവേന്തസ്സ പവത്താ ചേതനാ, അട്ഠതിംസായ വാ ആരമ്മണേസു അപ്പനം അപ്പത്താ സബ്ബാപി ചേതനാ '**ഭാവനാമയം** പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു' നാമ.

മഹല്ലകം പന ദിസ്വാ പച്ചുഗ്ഗമനപത്തചീവരപടിഗ്ഗഹണഅഭിവാദനമഗ്ഗസമ്പദാനാദിവസേന **'അപചിതിസഹഗതം'** വേദിതബ്ബം.

വുഡ്ഢതരാനം വത്തപ്പടിപത്തികരണവസേന ഗാമം പിണ്ഡായ പവിട്ഠം ഭിക്ഖും ദിസ്വാ പത്തം ഗഹേത്വാ ഗാമേ ഭിക്ഖം സമാദപേത്വാ ഉപസംഹരണവസേന, 'ഗച്ഛ ഭിക്ഖൂനം പത്തം ആഹരാ'തി സുത്വാ വേഗേന ഗന്ത്വാ പത്താഹരണാദിവസേന ച കായവേയ്യാവടികകാലേ **'വേയ്യാവച്ചസഹഗതം'** വേദിതബ്ബം.

ദാനം ദത്വാ ഗന്ധാദീഹി പൂജം കത്വാ 'അസുകസ്സ നാമ പത്തി ഹോതൂ'തി വാ, 'സബ്ബസത്താനം ഹോതൂ'തി വാ പത്തിം ദദതോ **'പത്താനുപ്പദാനം'** വേദിതബ്ബം. കിം പനേവം പത്തിം ദദതോ പുഞ്ഞക്ഖയോ ഹോതീതി? ന ഹോതി. യഥാ പന ഏകം ദീപം ജാലേത്വാ തതോ ദീപസഹസ്സം ജാലേന്തസ്സ പഠമദീപോ ഖീണോതി ന വത്തബ്ബോ; പുരിമാലോകേന പന സദ്ധിം പച്ഛിമാലോകോ ഏകതോ ഹുത്വാ അതിമഹാ ഹോതി. ഏവമേവ പത്തിം ദദതോ പരിഹാനി നാമ നത്ഥി. വുഡ്ഢിയേവ പന ഹോതീതി വേദിതബ്ബോ.

പരേഹി ദിന്നായ പത്തിയാ വാ അഞ്ഞായ വാ പുഞ്ഞകിരിയായ 'സാധു സാധൂ'തി അനുമോദനവസേന **'അബ്ഭനുമോദനം'** വേദിതബ്ബം.

ഏകോ 'ഏവം മം ധമ്മകഥികോതി മം ജാനിസ്സന്തീ'തി ഇച്ഛായ ഠത്വാ ലാഭഗരുകോ ഹുത്വാ ദേസേതി, തം ന മഹപ്ഫലം. ഏകോ അത്തനോ പഗുണം ധമ്മം അപച്ചാസീസമാനോ വിമുത്തായതനസീസേന പരേസം ദേസേതി, ഇദം **'ദേസനാമയം** പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു' നാമ.

ഏകോ സുണന്തോ 'ഇതി മം സദ്ധോതി ജാനിസ്സന്തീ'തി സുണാതി, തം ന മഹപ്ഫലം. ഏകോ 'ഏവം മേ മഹപ്ഫലം ഭവിസ്സതീ'തി ഹിതഫരണേന മുദുചിത്തേന ധമ്മം സുണാതി, ഇദം **'സവനമയം** പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു' നാമ.

ദിട്ഠിം ഉജും കരോന്തസ്സ **'ദിട്ഠിജുകമ്മം** പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു' നാമ. ദീഘഭാണകാ പനാഹു - 'ദിട്ഠിജുകമ്മം സബ്ബേസം നിയമലക്ഖണം, യംകിഞ്ചി പുഞ്ഞം കരോന്തസ്സ ഹി ദിട്ഠിയാ ഉജുകഭാവേനേവ മഹപ്ഫലം ഹോതീ'തി.

ഏതേസു പന പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂസു ദാനമയം താവ 'ദാനം ദസ്സാമീ'തി ചിന്തേന്തസ്സ ഉപ്പജ്ജതി, ദാനം ദദതോ ഉപ്പജ്ജതി, 'ദിന്നം മേ'തി പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ ഉപ്പജ്ജതി. ഏവം പുബ്ബചേതനം മുഞ്ചനചേതനം അപരചേതനന്തി തിസ്സോപി

ചേതനാ ഏകതോ കത്വാ 'ദാനമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു' നാമ ഹോതി. സീലമയമ്പി 'സീലം പൂരേസ്സാമീ'തി ചിന്തേന്തസ്സ ഉപ്പജ്ജതി, സീലപൂരണകാലേ ഉപ്പജ്ജതി, 'പൂരിതം മേ'തി പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ ഉപ്പജ്ജതി. താ സബ്ബാപി ഏകതോ കത്വാ 'സീലമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു' നാമ ഹോതി...പേ॰... ദിട്ഠിജുകമ്മമ്പി 'ദിട്ഠിം ഉജുകം കരിസ്സാമീ'തി ചിന്തേന്തസ്സ ഉപ്പജ്ജതി, ദിട്ഠിം ഉജും കരോന്തസ്സ ഉപ്പജ്ജതി, 'ദിട്ഠി മേ ഉജുകാ കതാ'തി പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ ഉപ്പജ്ജതി. താ സബ്ബാപി ഏകതോ കത്വാ 'ദിട്ഠിജുകമ്മം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു' നാമ ഹോതി.

സുത്തേ പന തീണിയേവ പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനി ആഗതാനി. തേസു ഇതരേസമ്പി സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. അപചിതിവേയ്യാവച്ചാനി ഹി സീലമയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. പത്താനുപ്പദാനഅബ്ഭനുമോദനാനി ദാനമയേ. ദേസനാസവനദിട്ഠിജുകമ്മാനി ഭാവനാമയേ. യേ പന 'ദിട്ഠിജുകമ്മം സബ്ബേസം നിയമലക്ഖണ'ന്തി വദന്തി തേസം തം തീസുപി സങ്ഗഹം ഗച്ഛതി. ഏവമേതാനി സങ്ഖേപതോ തീണി ഹുത്വാ വിത്ഥാരതോ ദസ ഹോന്തി.

തേസു 'ദാനം ദസ്സാമീ'തി ചിന്തേന്തോ അട്ഠന്നം കാമാവചരകുസലചിത്താനം അഞ്ഞതരേനേവ ചിന്തേതി; ദദമാനോപി തേസംയേവ അഞ്ഞതരേന ദേതി; 'ദാനം മേ ദിന്ന'ന്തി പച്ചവേക്ഖന്തോപി തേസംയേവ അഞ്ഞതരേന പച്ചവേക്ഖതി. 'സീലം പൂരേസ്സാമീ'തി ചിന്തേന്തോപി തേസംയേവ അഞ്ഞതരേന ചിന്തേതി; സീലം പൂരേന്തോപി തേസംയേവ അഞ്ഞതരേന പൂരേതി, 'സീലം മേ പൂരിത'ന്തി പച്ചവേക്ഖന്തോപി തേസംയേവ അഞ്ഞതരേന പച്ചവേക്ഖതി. 'ഭാവനം ഭാവേസ്സാമീ'തി ചിന്തേന്തോപി തേസംയേവ അഞ്ഞതരേന ചിന്തേതി; ഭാവേന്തോപി തേസംയേവ അഞ്ഞതരേന ഭാവേതി; 'ഭാവനാ മേ ഭാവിതാ'തി പച്ചവേക്ഖന്തോപി തേസംയേവ അഞ്ഞതരേന പച്ചവേക്ഖതി.

'ജേട്ഠാപചിതികമ്മം കരിസ്സാമീ'തി ചിന്തേന്തോപി തേസംയേവ അഞ്ഞതരേന ചിന്തേതി, കരോന്തോപി തേസംയേവ അഞ്ഞതരേന കരോതി, 'കതം മേ'തി പച്ചവേക്ഖന്തോപി തേസംയേവ അഞ്ഞതരേന പച്ചവേക്ഖതി. 'കായവേയ്യാവടികകമ്മം കരിസ്സാമീ'തി ചിന്തേന്തോപി, കരോന്തോപി, 'കതം മേ'തി പച്ചവേക്ഖന്തോപി തേസംയേവ അഞ്ഞതരേന പച്ചവേക്ഖതി. 'പത്തിം ദസ്സാമീ'തി ചിന്തേന്തോപി, ദദന്തോപി, 'ദിന്നം മേ'തി പച്ചവേക്ഖന്തോപി, 'പത്തിം വാ സേസകുസലം വാ അനുമോദിസ്സാമീ'തി ചിന്തേന്തോപി തേസംയേവ അഞ്ഞതരേന ചിന്തേതി; അനുമോദന്തോപി തേസംയേവ അഞ്ഞതരേന അനുമോദതി, 'അനുമോദിതം മേ'തി പച്ചവേക്ഖന്തോപി തേസംയേവ അഞ്ഞതരേന പച്ചവേക്ഖതി. 'ധമ്മം ദേസേസ്സാമീ'തി ചിന്തേന്തോപി തേസംയേവ അഞ്ഞതരേന ചിന്തേതി, ദേസേന്തോപി തേസംയേവ അഞ്ഞതരേന ദേസേതി, 'ദേസിതോ മേ'തി പച്ചവേക്ഖന്തോപി തേസംയേവ അഞ്ഞതരേന പച്ചവേക്ഖതി. 'ധമ്മം സോസ്സാമീ'തി ചിന്തേന്തോപി തേസംയേവ അഞ്ഞതരേന ചിന്തേതി, സുണന്തോപി തേസംയേവ അഞ്ഞതരേന സുണാതി, 'സുതോ മേ'തി പച്ചവേക്ഖന്തോപി തേസംയേവ അഞ്ഞതരേന പച്ചവേക്ഖതി. 'ദിട്ഠിം ഉജുകം കരിസ്സാമീ'തി ചിന്തേന്തോപി തേസംയേവ അഞ്ഞതരേന ചിന്തേതി, ഉജും കരോന്തോ പന ചതുന്നം ഞാണസമ്പയുത്താനം അഞ്ഞതരേന കരോതി, 'ദിട്ഠി മേ ഉജുകാ കതാ'തി പച്ചവേക്ഖന്തോ അട്ഠന്നം അഞ്ഞതരേന പച്ചവേക്ഖതി.

ഇമസ്മിം ഠാനേ ചത്താരി **അനന്താ**നി നാമ ഗഹിതാനി. ചത്താരി ഹി അനന്താനി - ആകാസോ അനന്തോ, ചക്കവാളാനി അനന്താനി, സത്തനികായോ അനന്തോ, ബുദ്ധഞാണം അനന്തം. ആകാസസ്സ ഹി പുരത്ഥിമായ ദിസായ വാ പച്ഛിമുത്തരദക്ഖിണാസു വാ ഏത്തകാനി വാ യോജനസതാനി ഏത്തകാനി വാ യോജനസഹസ്സാനീതി പരിച്ഛേദോ നത്ഥി. സിനേരുമത്തമ്പി അയോകൂടം പഥവിം ദ്വിധാ കത്വാ ഹേട്ഠാ ഖിത്തം ഭസ്സേഥേവ, നോ പതിട്ഠം ലഭേഥ, ഏവം ആകാസം അനന്തം നാമ.

ചക്കവാളാനമ്പി സതേഹി വാ സഹസ്സേഹി വാ പരിച്ഛേദോ നത്ഥി. സചേപി ഹി അകനിട്ഠഭവനേ നിബ്ബത്താ, ദള്ഹഥാമധനുഗ്ഗഹസ്സ ലഹുകേന സരേന തിരിയം താലച്ഛായം അതിക്കമനമത്തേന കാലേന ചക്കവാളസതസഹസ്സം അതിക്കമനസമത്ഥേന ജവേന സമന്നാഗതാ ചത്താരോ മഹാബ്രഹ്മാനോ 'ചക്കവാളപരിയന്തം പസ്സിസ്സാമാ'തി തേന ജവേന ധാവേയ്യും, ചക്കവാളപരിയന്തം അദിസ്വാവ പരിനിബ്ബായേയ്യും, ഏവം ചക്കവാളാനി അനന്താനി നാമ.

ഏത്തകേസു പന ചക്കവാളേസു ഉദകട്ഠകഥലട്ഠകസത്താനം പമാണം നത്ഥി. ഏവം സത്തനികായോ അനന്തോ നാമ. തതോപി ബുദ്ധഞാണം അനന്തമേവ.

ഏവം അപരിമാണേസു ചക്കവാളേസു അപരിമാണാനം സത്താനം കാമാവചരസോമനസ്സസഹഗതഞാണസമ്പയുത്തഅസങ്ഖാരികകുസലചിത്താനി ഏകസ്സ ബഹൂനി ഉപ്പജ്ജന്തി. ബഹൂനമ്പി ബഹൂനി ഉപ്പജ്ജന്തി. താനി സബ്ബാനിപി കാമാവചരട്ഠേന സോമനസ്സസഹഗതട്ഠേന ഞാണസമ്പയുത്തട്ഠേന അസങ്ഖാരികട്ഠേന ഏകത്തം ഗച്ഛന്തി. ഏകമേവ സോമനസ്സസഹഗതം തിഹേതുകം അസങ്ഖാരികം മഹാചിത്തം ഹോതി. തഥാ സസങ്ഖാരികം മഹാചിത്തം...പേ॰... തഥാ ഉപേക്ഖാസഹഗതം ഞാണവിപ്പയുത്തം ദ്വിഹേതുകം സസങ്ഖാരികചിത്തന്തി. ഏവം സബ്ബാനിപി അപരിമാണേസു ചക്കവാളേസു അപരിമാണാനം സത്താനം ഉപ്പജ്ജമാനാനി കാമാവചരകുസലചിത്താനി സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ മഹാതുലായ തുലയമാനോ വിയ, തുമ്ബേ പക്ഖിപിത്വാ മിനമാനോ വിയ, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ 'അട്ഠേവേതാനീ'തി സരിക്ഖട്ഠേന അട്ഠേവ കോട്ഠാസേ കത്വാ ദസ്സേസി.

പുന ഇമസ്മിം ഠാനേ ഛബ്ബിധേന **പുഞ്ഞായൂഹനം** നാമ ഗഹിതം. പുഞ്ഞഞ്ഹി അത്ഥി സയംകാരം അത്ഥി പരംകാരം, അത്ഥി സാഹത്ഥികം അത്ഥി ആണത്തികം, അത്ഥി സമ്പജാനകതം അത്ഥി അസമ്പജാനകതന്തി.

തത്ഥ അത്തനോ ധമ്മതായ കതം **'സയംകാരം'** നാമ. പരം കരോന്തം ദിസ്വാ കതം **'പരംകാരം'** നാമ. സഹത്ഥേന കതം **'സാഹത്ഥികം'** നാമ. ആണാപേത്വാ കാരിതം **'ആണത്തികം'** നാമ. കമ്മഞ്ച ഫലഞ്ച സദ്ദഹിത്വാ കതം **'സമ്പജാനകതം'** നാമ. കമ്മമ്പി ഫലമ്പി അജാനിത്വാ കതം **'അസമ്പജാനകതം'** നാമ. തേസു സയംകാരം കരോന്തോപി ഇമേസം അട്ഠന്നം കുസലചിത്താനം അഞ്ഞതരേനേവ കരോതി. പരംകാരം കരോന്തോപി, സഹത്ഥേന കരോന്തോപി, ആണാപേത്വാ കരോന്തോപി ഇമേസം അട്ഠന്നം കുസലചിത്താനം അഞ്ഞതരേനേവ കരോതി. സമ്പജാനകരണം പന ചതൂഹി ഞാണസമ്പയുത്തേഹി ഹോതി. അസമ്പജാനകരണം ചതൂഹി ഞാണവിപ്പയുത്തേഹി.

അപരാപി ഇമസ്മിം ഠാനേ ചതസ്സോ **ദക്ഖിണാവിസുദ്ധിയോ** ഗഹിതാ - പച്ചയാനം ധമ്മികതാ, ചേതനാമഹത്തം, വത്ഥുസമ്പത്തി, ഗുണാതിരേകതാതി. തത്ഥ ധമ്മേന സമേന ഉപ്പന്നാ പച്ചയാ **'ധമ്മികാ'** നാമ. സദ്ദഹിത്വാ ഓകപ്പേത്വാ ദദതോ പന **'ചേതനാമഹത്തം'** നാമ ഹോതി. ഖീണാസവഭാവോ **'വത്ഥുസമ്പത്തി'** നാമ. ഖീണാസവസ്സേവ നിരോധാ വുട്ഠിതഭാവോ **'ഗുണാതിരേകതാ'** നാമ. ഇമാനി ചത്താരി സമോധാനേത്വാ ദാതും സക്കോന്തസ്സ കാമാവചരം കുസലം

ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ വിപാകം ദേതി. പുണ്ണകസേട്ഠികാകവലിയസുമനമാലാകാരാദീനം (ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൨൭ പുണ്ണദാസീവത്ഥു) (ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൧.൬൭ സുമനമാലാകാരവത്ഥു) വിയ.

സങ്ഖേപതോ പനേതം സബ്ബമ്പി കാമാവചരകുസലചിത്തം 'ചിത്ത'ന്തി കരിത്വാ ചിത്തവിചിത്തട്ഠേന ഏകമേവ ഹോതി. വേദനാവസേന സോമനസ്സസഹഗതം ഉപേക്ഖാസഹഗതന്തി ദുവിധം ഹോതി. ഞാണവിഭത്തിദേസനാവസേന ചതുബ്ബിധം ഹോതി. സോമനസ്സസഹഗതം ഞാണസമ്പയുത്തം അസങ്ഖാരികം മഹാചിത്തഞ്ഹി ഉപേക്ഖാസഹഗതം ഞാണസമ്പയുത്തം അസങ്ഖാരികം മഹാചിത്തഞ്ച ഞാണസമ്പയുത്തട്ഠേന അസങ്ഖാരികട്ഠേന ച ഏകമേവ ഹോതി. തഥാ ഞാണസമ്പയുത്തം സസങ്ഖാരികം, ഞാണവിപ്പയുത്തം അസങ്ഖാരികം, ഞാണവിപ്പയുത്തം സസങ്ഖാരികഞ്ചാതി. ഏവം ഞാണവിഭത്തിദേസനാവസേന ചതുബ്ബിധേ പനേതസ്മിം അസങ്ഖാരസസങ്ഖാരവിഭത്തിതോ ചത്താരി അസങ്ഖാരികാനി ചത്താരി സസങ്ഖാരികാനീതി അട്ഠേവ കുസലചിത്താനി ഹോന്തി. താനി യാഥാവതോ ഞത്വാ ഭഗവാ സബ്ബഞ്ഞൂ ഗണീവരോ മുനിസേട്ഠോ ആചിക്ഖതി ദേസേതി പഞ്ഞപേതി പട്ഠപേതി വിവരതി വിഭജതി ഉത്താനീകരോതീതി.

അട്ഠസാലിനിയാ ധമ്മസങ്ഗഹട്ഠകഥായ

കാമാവചരകുസലനിദ്ദേസോ സമത്തോ.

രൂപാവചരകുസലവണ്ണനാ

ചതുക്കനയോ പഠമജ്ഝാനം

൧൬൦. ഇദാനി രൂപാവചരകുസലം ദസ്സേതും **കതമേ ധമ്മാ കുസലാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **രൂപൂപപത്തിയാ മഗ്ഗം ഭാവേതീ**തി **രൂപം** വുച്ചതി രൂപഭവോ. **ഉപപത്തീ**തി നിബ്ബത്തി ജാതി സഞ്ജാതി. **മഗ്ഗോ**തി ഉപായോ. വചനത്ഥോ പനേത്ഥ - തം ഉപപത്തിം മഗ്ഗതി ഗവേസതി ജനേതി നിപ്ഫാദേതീതി മഗ്ഗോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യേന മഗ്ഗേന രൂപഭവേ ഉപപത്തി ഹോതി നിബ്ബത്തി ജാതി സഞ്ജാതി, തം മഗ്ഗം ഭാവേതീതി. കിം പനേതേന നിയമതോ രൂപഭവേ ഉപപത്തി ഹോതീതി? ന ഹോതി. "സമാധിം, ഭിക്ഖവേ, ഭാവേഥ, സമാഹിതോ യഥാഭൂതം പജാനാതി പസ്സതീ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൫; ൪.൯൯; ൫.൧൦൭൧; നേത്തി॰ ൪൦; മി॰ പ॰ ൨.൧.൧൪) ഏവം വുത്തേന ഹി നിബ്ബേധഭാഗിയേന രൂപഭവാതിക്കമോപി ഹോതി. രൂപൂപപത്തിയാ പന ഇതോ അഞ്ഞോ മഗ്ഗോ നാമ നത്ഥി, തേന വുത്തം 'രൂപൂപപത്തിയാ മഗ്ഗം ഭാവേതീ'തി. അത്ഥതോ ചായം മഗ്ഗോ നാമ ചേതനാപി ഹോതി, ചേതനായ സമ്പയുത്തധമ്മാപി, തദുഭയമ്പി. "നിരയഞ്ചാഹം, സാരിപുത്ത, പജാനാമി നിരയഗാമിഞ്ച മഗ്ഗ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൩) ഹി ഏത്ഥ ചേതനാ മഗ്ഗോ നാമ.

> "സദ്ധാ ഹിരിയം കുസലഞ്ച ദാനം, ധമ്മാ ഏതേ സപ്പുരിസാനുയാതാ;
> ഏതഞ്ഹി മഗ്ഗം ദിവിയം വദന്തി, ഏതേന ഹി ഗച്ഛതി ദേവലോക"ന്തി. (അ॰ നി॰ ൮.൩൨);

ഏത്ഥ ചേതനാസമ്പയുത്തധമ്മാ മഗ്ഗോ നാമ. "അയം, ഭിക്ഖവേ, മഗ്ഗോ, അയം പടിപദാ"തി സങ്ഖാരുപപത്തിസുത്താദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൧൬൧ ആദയോ) ചേതനാപി ചേതനാസമ്പയുത്തധമ്മാപി മഗ്ഗോ നാമ. ഇമസ്മിം പന ഠാനേ 'ഝാന'ന്തി വചനതോ ചേതനാസമ്പയുത്താ അധിപ്പേതാ. യസ്മാ പന ഝാനചേതനാ പടിസന്ധിം ആകഡ്ഢതി, തസ്മാ ചേതനാപി ചേതനാസമ്പയുത്തധമ്മാപി വട്ടന്തിയേവ.

ഭാവേതീതി ജനേതി ഉപ്പാദേതി വഡ്ഢേതി. അയം താവ ഇധ ഭാവനായ അത്ഥോ. അഞ്ഞത്ഥ പന ഉപസഗ്ഗവസേന സമ്ഭാവനാ പരിഭാവനാ വിഭാവനാതി ഏവം അഞ്ഞഥാപി അത്ഥോ ഹോതി. തത്ഥ "ഇധുദായി മമ സാവകാ അധിസീലേ സമ്ഭാവേന്തി - സീലവാ സമണോ ഗോതമോ, പരമേന സീലക്ഖന്ധേന സമന്നാഗതോ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൪൩) അയം സമ്ഭാവനാ നാമ; ഓകപ്പനാതി അത്ഥോ. "സീലപരിഭാവിതോ സമാധി മഹപ്ഫലോ ഹോതി മഹാനിസംസോ, സമാധിപരിഭാവിതാ പഞ്ഞാ മഹപ്ഫലാ ഹോതി മഹാനിസംസാ, പഞ്ഞാപരിഭാവിതം ചിത്തം സമ്മദേവ ആസവേഹി വിമുച്ചതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൮൬) അയം പരിഭാവനാ നാമ; വാസനാതി അത്ഥോ. "ഇങ്ഘ രൂപം വിഭാവേഹി, വേദനം... സഞ്ഞം... സങ്ഖാരേ... വിഞ്ഞാണം വിഭാവേഹീ"തി അയം വിഭാവനാ നാമ; അന്തരധാപനാതി അത്ഥോ. "പുന ചപരം, ഉദായി, അക്ഖാതാ മയാ സാവകാനം പടിപദാ, യഥാപടിപന്നാ മേ സാവകാ ചത്താരോ സതിപട്ഠാനേ ഭാവേന്തീ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൪൭), അയം പന ഉപ്പാദനവഡ്ഢനട്ഠേന ഭാവനാ നാമ. ഇമസ്മിമ്പി ഠാനേ അയമേവ അധിപ്പേതാ. തേന വുത്തം - 'ഭാവേതീതി ജനേതി ഉപ്പാദേതി വഡ്ഢേതീ'തി.

കസ്മാ പനേത്ഥ, യഥാ കാമാവചരകുസലനിദ്ദേസേ ധമ്മപുബ്ബങ്ഗമാ ദേസനാ കതാ തഥാ അകത്വാ, പുഗ്ഗലപുബ്ബങ്ഗമാ കതാതി? പടിപദായ സാധേതബ്ബതോ. ഇദഞ്ഹി ചതൂസു പടിപദാസു അഞ്ഞതരായ സാധേതബ്ബം; ന കാമാവചരം വിയ വിനാ പടിപദായ ഉപ്പജ്ജതി. പടിപദാ ച നാമേസാ പടിപന്നകേ സതി ഹോതീതി ഏതമത്ഥം ദസ്സേതും പുഗ്ഗലപുബ്ബങ്ഗമം ദേസനം കരോന്തോ 'രൂപൂപപത്തിയാ മഗ്ഗം ഭാവേതീ'തി ആഹ.

വിവിച്ചേവ കാമേഹീതി കാമേഹി വിവിച്ചിത്വാ, വിനാ ഹുത്വാ, അപക്കമിത്വാ. യോ പനായമേത്ഥ 'ഏവ'-കാരോ സോ നിയമത്ഥോതി വേദിതബ്ബോ. യസ്മാ ച നിയമത്ഥോ, തസ്മാ തസ്മിം പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരണസമയേ അവിജ്ജമാനാനമ്പി കാമാനം തസ്സ പഠമജ്ഝാനസ്സ പടിപക്ഖഭാവം, കാമപരിച്ചാഗേനേവ ചസ്സ അധിഗമം ദീപേതി. കഥം? 'വിവിച്ചേവ കാമേഹീ'തി ഏവഞ്ഹി നിയമേ കരിയമാനേ ഇദം പഞ്ഞായതി - നൂനിമസ്സ കാമാ പടിപക്ഖഭൂതാ യേസു സതി ഇദം ന പവത്തതി, അന്ധകാരേ സതി പദീപോഭാസോ വിയ? തേസം പരിച്ചാഗേനേവ ചസ്സ അധിഗമോ ഹോതി ഓരിമതീരപരിച്ചാഗേന പാരിമതീരസ്സേവ. തസ്മാ നിയമം കരോതീതി.

തത്ഥ സിയാ - 'കസ്മാ പനേസ പുബ്ബപദേയേവ വുത്തോ, ന ഉത്തരപദേ? കിം അകുസലേഹി ധമ്മേഹി അവിവിച്ചാപി ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരേയ്യാ'തി? ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബം. തംനിസ്സരണതോ ഹി പുബ്ബപദേ ഏസ വുത്തോ. കാമധാതുസമതിക്കമനതോ ഹി കാമരാഗപടിപക്ഖതോ ച ഇദം ഝാനം കാമാനമേവ നിസ്സരണം. യഥാഹ - "കാമാനമേതം നിസ്സരണം യദിദം നേക്ഖമ്മ"ന്തി (ഇതിവു॰ ൭൨; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൩). ഉത്തരപദേപി പന, യഥാ "ഇധേവ, ഭിക്ഖവേ, സമണോ, ഇധ ദുതിയോ സമണോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൩൯; അ॰ നി॰ ൪.൨൪൧) ഏത്ഥ 'ഏവ'-കാരോ ആനേത്വാ വുച്ചതി, ഏവം വത്തബ്ബോ. ന ഹി സക്കാ ഇതോ അഞ്ഞേഹിപി നീവരണസങ്ഖാതേഹി അകുസലേഹി

ധമ്മേഹി അവിവിച്ച ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരിതും, തസ്മാ 'വിവിച്ചേവ കാമേഹി വിവിച്ചേവ അകുസലേഹി ധമ്മേഹീ'തി ഏവം പദദ്വയേപി ഏസ ദട്ഠബ്ബോ. പദദ്വയേപി ച കിഞ്ചാപി വിവിച്ചാതി ഇമിനാ സാധാരണവചനേന തദങ്ഗവിവേകാദയോ കായവിവേകാദയോ ച സബ്ബേപി വിവേകാ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി, തഥാപി കായവിവേകോ ചിത്തവിവേകോ വിക്ഖമ്ഭനവിവേകോതി തയോ ഏവ ഇധ ദട്ഠബ്ബാ.

കാമേഹീതി ഇമിനാ പന പദേന യേ ച **നിദ്ദേസേ** "കതമേ വത്ഥുകാമാ? മനാപിയാ രൂപാ"തിആദിനാ (മഹാനി॰ ൧) നയേന വത്ഥുകാമാ വുത്താ, യേ ച തത്ഥേവ വിഭങ്ഗേ ച "ഛന്ദോ കാമോ, രാഗോ കാമോ, ഛന്ദരാഗോ കാമോ; സങ്കപ്പോ കാമോ, രാഗോ കാമോ, സങ്കപ്പരാഗോ കാമോ; ഇമേ വുച്ചന്തി കാമാ"തി (മഹാനി॰ ൧; വിഭ॰ ൯൬൪) ഏവം കിലേസകാമാ വുത്താ, തേ സബ്ബേപി സങ്ഗഹിതാഇച്ചേവ ദട്ഠബ്ബാ. ഏവഞ്ഹി സതി വിവിച്ചേവ കാമേഹീതി വത്ഥുകാമേഹിപി വിവിച്ചേവാതി അത്ഥോ യുജ്ജതി. തേന കായവിവേകോ വുത്തോ ഹോതി.

വിവിച്ച അകുസലേഹി ധമ്മേഹീതി കിലേസകാമേഹി സബ്ബാകുസലേഹി വാ വിവിച്ചാതി അത്ഥോ യുജ്ജതി. തേന ചിത്തവിവേകോ വുത്തോ ഹോതി. പുരിമേന ചേത്ഥ വത്ഥുകാമേഹി വിവേകവചനതോ ഏവ കാമസുഖപരിച്ചാഗോ, ദുതിയേന കിലേസകാമേഹി വിവേകവചനതോ നേക്ഖമ്മസുഖപരിഗ്ഗഹോ വിഭാവിതോ ഹോതി. ഏവം വത്ഥുകാമകിലേസകാമവിവേകവചനതോയേവ ച ഏതേസം പഠമേന സംകിലേസവത്ഥുപ്പഹാനം, ദുതിയേന സംകിലേസപ്പഹാനം; പഠമേന ലോലഭാവസ്സ ഹേതുപരിച്ചാഗോ, ദുതിയേന ബാലഭാവസ്സ; പഠമേന ച പയോഗസുദ്ധി, ദുതിയേന ആസയപോസനം വിഭാവിതം ഹോതീതി ഞാതബ്ബം. ഏസ താവ നയോ 'കാമേഹീ'തി ഏത്ഥ വുത്തകാമേസു വത്ഥുകാമപക്ഖേ.

കിലേസകാമപക്ഖേ പന 'ഛന്ദോതി ച രാഗോ'തി ച ഏവമാദീഹി അനേകഭേദോ കാമച്ഛന്ദോയേവ കാമോതി അധിപ്പേതോ. സോ ച അകുസലപരിയാപന്നോപി സമാനോ "തത്ഥ കതമോ കാമച്ഛന്ദോ കാമോ"തിആദിനാ നയേന **വിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൯൬൪) ഝാനപടിപക്ഖതോ വിസും വുത്തോ. കിലേസകാമത്താ വാ പുരിമപദേ വുത്തോ, അകുസലപരിയാപന്നത്താ ദുതിയപദേ. അനേകഭേദതോ ചസ്സ 'കാമതോ'തി അവത്വാ 'കാമേഹീ'തി വുത്തം. അഞ്ഞേസമ്പി ച ധമ്മാനം അകുസലഭാവേ വിജ്ജമാനേ "തത്ഥ കതമേ അകുസലാ ധമ്മാ? കാമച്ഛന്ദോ"തിആദിനാ നയേന **വിഭങ്ഗേ** ഉപരിഝാനങ്ഗപച്ചനീകപടിപക്ഖഭാവദസ്സനതോ നീവരണാനേവ വുത്താനി. നീവരണാനി ഹി ഝാനങ്ഗപച്ചനീകാനി. തേസം ഝാനങ്ഗാനേവ പടിപക്ഖാനി, വിദ്ധംസകാനി, വിഘാതകാനീതി വുത്തം ഹോതി. തഥാ ഹി "സമാധി കാമച്ഛന്ദസ്സ പടിപക്ഖോ, പീതി ബ്യാപാദസ്സ, വിതക്കോ ഥിനമിദ്ധസ്സ, സുഖം ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചസ്സ, വിചാരോ വിചികിച്ഛായാ"തി **പേടകേ** വുത്തം.

ഏവമേത്ഥ 'വിവിച്ചേവ കാമേഹീ'തി ഇമിനാ കാമച്ഛന്ദസ്സ വിക്ഖമ്ഭനവിവേകോ വുത്തോ ഹോതി. 'വിവിച്ച അകുസലേഹി ധമ്മേഹീ'തി ഇമിനാ പഞ്ചന്നമ്പി നീവരണാനം. അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന പന പഠമേന കാമച്ഛന്ദസ്സ, ദുതിയേന സേസനീവരണാനം; തഥാ പഠമേന തീസു അകുസലമൂലേസു പഞ്ചകാമഗുണഭേദവിസയസ്സ ലോഭസ്സ, ദുതിയേന ആഘാതവത്ഥുഭേദാദിവിസയാനം ദോസമോഹാനം. ഓഘാദീസു വാ ധമ്മേസു പഠമേന കാമോഘകാമയോഗകാമാസവകാമുപാദാനഅഭിജ്ഝാകായഗന്ഥകാമരാഗസംയോജനാനം, ദുതിയേന അവസേസഓഘയോഗാസവഉപാദാനഗന്ഥസംയോജനാനം. പഠമേന ച തണ്ഹായ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച, ദുതിയേന അവിജ്ജായ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച. അപിച പഠമേന ലോഭസമ്പയുത്തഅട്ഠചിത്തുപ്പാദാനം, ദുതിയേന സേസാനം ചതുന്നം അകുസലചിത്തുപ്പാദാനം വിക്ഖമ്ഭനവിവേകോ വുത്തോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബോ. അയം താവ 'വിവിച്ചേവ കാമേഹി വിവിച്ച അകുസലേഹി ധമ്മേഹീ'തി ഏത്ഥ അത്ഥപ്പകാസനാ.

ഏത്താവതാ ച പഠമസ്സ ഝാനസ്സ പഹാനങ്ഗം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സമ്പയോഗങ്ഗം ദസ്സേതും **സവിതക്കം സവിചാര**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്തലക്ഖണാദിവിഭാഗേന അപ്പനാസമ്പയോഗതോ രൂപാവചരഭാവപ്പത്തേന വിതക്കേന ചേവ വിചാരേന ച സഹ വത്തതി. രുക്ഖോ വിയ പുപ്ഫേന ച ഫലേന ചാതി ഇദം ഝാനം സവിതക്കം സവിചാരന്തി വുച്ചതി. വിഭങ്ഗേ പന "ഇമിനാ ച വിതക്കേന ഇമിനാ ച വിചാരേന ഉപേതോ ഹോതി സമുപേതോ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൯൬൫) നയേന പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനാ ദേസനാ കതാ. അത്ഥോ പന തത്രാപി ഏവമേവ ദട്ഠബ്ബോ.

വിവേകജന്തി - ഏത്ഥ വിവിത്തി വിവേകോ. നീവരണവിഗമോതി അത്ഥോ. വിവിത്തോതി വാ വിവേകോ, നീവരണവിവിത്തോ ഝാനസമ്പയുത്തധമ്മരാസീതി അത്ഥോ. തസ്മാ വിവേകാ, തസ്മിം വാ വിവേകേ, ജാതന്തി വിവേകജം. **പീതിസുഖ**ന്തി - ഏത്ഥ പീതിസുഖാനി ഹേട്ഠാ പകാസിതാനേവ. തേസു പന വുത്തപ്പകാരായ പഞ്ചവിധായ പീതിയാ യാ അപ്പനാസമാധിസ്സ മൂലം ഹുത്വാ വഡ്ഢമാനാ സമാധിസമ്പയോഗം ഗതാ ഫരണാപീതി - അയം ഇമസ്മിം അത്ഥേ അധിപ്പേതാ പീതീതി. അയഞ്ച പീതി ഇദഞ്ച സുഖം അസ്സ ഝാനസ്സ, അസ്മിം വാ ഝാനേ അത്ഥീതി ഇദം ഝാനം പീതിസുഖന്തി വുച്ചതി. അഥ വാ പീതി ച സുഖഞ്ച പീതിസുഖം, ധമ്മവിനയാദയോ വിയ. വിവേകജം പീതിസുഖമസ്സ ഝാനസ്സ, അസ്മിം വാ ഝാനേ, അത്ഥീതി ഏവമ്പി വിവേകജം പീതിസുഖം. യഥേവ ഹി ഝാനം ഏവം പീതിസുഖമ്പേത്ഥ വിവേകജമേവ ഹോതി. തഞ്ചസ്സ അത്ഥി. തസ്മാ ഏകപദേനേവ 'വിവേകജം പീതിസുഖ'ന്തി വത്തും യുജ്ജതി. വിഭങ്ഗേ പന "ഇദം സുഖം ഇമായ പീതിയാ സഹഗത"ന്തിആദിനാ നയേന വുത്തം. അത്ഥോ പന തത്ഥാപി ഏവമേവ ദട്ഠബ്ബോ.

പഠമം ഝാനന്തി - ഏത്ഥ ഗണനാനുപുബ്ബതാ പഠമം. പഠമം ഉപ്പന്നന്തി പഠമം. പഠമം സമാപജ്ജിതബ്ബന്തിപി പഠമം. ഇദം പന ന ഏകന്തലക്ഖണം. ചിണ്ണവസീഭാവോ ഹി അട്ഠസമാപത്തിലാഭീ ആദിതോ പട്ഠായ മത്ഥകം പാപേന്തോപി സമാപജ്ജിതും സക്കോതി. മത്ഥകതോ പട്ഠായ ആദിം പാപേന്തോപി സമാപജ്ജിതും സക്കോതി. അന്തരന്തരാ ഓക്കമന്തോപി സക്കോതി. ഏവം പുബ്ബുപ്പത്തിയട്ഠേന പന പഠമം നാമ ഹോതി.

ഝാനന്തി ദുവിധം ഝാനം - ആരമ്മണൂപനിജ്ഝാനം ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനന്തി. തത്ഥ അട്ഠ സമാപത്തിയോ പഥവികസിണാദിആരമ്മണം ഉപനിജ്ഝായന്തീതി ആരമ്മണൂപനിജ്ഝാനന്തി സങ്ഖ്യം ഗതാ. വിപസ്സനാമഗ്ഗഫലാനി പന ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനം നാമ. തത്ഥ വിപസ്സനാ അനിച്ചാദിലക്ഖണസ്സ ഉപനിജ്ഝാനതോ ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനം. വിപസ്സനായ കതകിച്ചസ്സ മഗ്ഗേന ഇജ്ഝനതോ മഗ്ഗോ ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനം. ഫലം പന നിരോധസച്ചം തഥലക്ഖണം ഉപനിജ്ഝായതീതി ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനം നാമ. തേസു ഇമസ്മിം അത്ഥേ ആരമ്മണൂപനിജ്ഝാനം അധിപ്പേതം. തസ്മാ ആരമ്മണൂപനിജ്ഝാനതോ പച്ചനീകജ്ഝാപനതോ വാ ഝാനന്തി വേദിതബ്ബം.

ഉപസമ്പജ്ജാതി ഉപഗന്ത്വാ, പാപുണിത്വാതി വുത്തം ഹോതി. ഉപസമ്പാദയിത്വാ വാ നിപ്ഫാദേത്വാതി വുത്തം ഹോതി. വിഭങ്ഗേ പന "ഉപസമ്പജ്ജാതി പഠമസ്സ ഝാനസ്സ ലാഭോ പടിലാഭോ പത്തി സമ്പത്തി ഫുസനാ സച്ഛികിരിയാ ഉപസമ്പദാ"തി (വിഭം ൫൭൦) വുത്തം. തസ്സാപി ഏവമേവത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **വിഹരതീ**തി തദനുരൂപേന ഇരിയാപഥവിഹാരേന ഇതിവുത്തപ്പകാരജ്ഝാനസമങ്ഗീ ഹുത്വാ അത്തഭാവസ്സ ഇരിയനം വുത്തിം പാലനം യപനം യാപനം ചാരം വിഹാരം അഭിനിപ്ഫാദേതി. വുത്തഞ്ഹേതം വിഭങ്ഗേ - "വിഹരതീതി ഇരിയതി വത്തതി പാലേതി യപേതി യാപേതി ചരതി വിഹരതി, തേന വുച്ചതി വിഹരതീ"തി (വിഭം ൫൪൦, ൫൭൮).

പഥവികസിണന്തി ഏത്ഥ പഥവിമണ്ഡലമ്പി സകലട്ഠേന പഥവികസിണന്തി വുച്ചതി. തം നിസ്സായ പടിലദ്ധം നിമിത്തമ്പി. പഥവികസിണനിമിത്തേ പടിലദ്ധജ്ഝാനമ്പി. തത്ഥ ഇമസ്മിം അത്ഥേ ഝാനം പഥവികസിണന്തി വേദിതബ്ബം. പഥവികസിണസങ്ഖാതം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീതി അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ. ഇമസ്മിം പന പഥവികസിണേ പരികമ്മം കത്വാ ചതുക്കപഞ്ചകജ്ഝാനാനി നിബ്ബത്തേത്വാ ഝാനപദട്ഠാനം വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ അരഹത്തം പത്തുകാമേന കുലപുത്തേന കിം കത്തബ്ബന്തി? ആദിതോ താവ പാതിമോക്ഖസംവരഇന്ദ്രിയസംവരആജീവപാരിസുദ്ധിപച്ചയസന്നിസ്സിതസങ്ഖാതാനി ചത്താരി സീലാനി വിസോധേത്വാ സുപരിസുദ്ധേ സീലേ പതിട്ഠിതേന, യ്വാസ്സ ആവാസാദീസു ദസസു പലിബോധേസു പലിബോധോ അത്ഥി, തം ഉപച്ഛിന്ദിത്വാ കമ്മട്ഠാനദായകം കല്യാണമിത്തം ഉപസങ്കമിത്വാ പാളിയാ ആഗതേസു അട്ഠതിംസായ കമ്മട്ഠാനേസു അത്തനോ ചരിയാനുകൂലം കമ്മട്ഠാനം ഉപപരിക്ഖന്തേന സചസ്സ ഇദം പഥവികസിണം അനുകൂലം ഹോതി, ഇദമേവ കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാ ഝാനഭാവനായ അനനുരൂപം വിഹാരം പഹായ അനുരൂപേ വിഹാരേ വിഹരന്തേന ഖുദ്ദകപലിബോധുപച്ഛേദം കത്വാ കസിണപരികമ്മനിമിത്താനുരക്ഖണസത്തഅസപ്പായപരിവജ്ജനസത്തസപ്പായസേവനദസവിധഅപ്പനാകോസല്ലപ്പഭേദം സബ്ബം ഭാവനാവിധാനം അപരിഹാപേന്തേന ഝാനാധിഗമത്ഥായ പടിപജ്ജിതബ്ബം. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ. വിത്ഥാരോ പന **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി ൧.൫൧ ആദയോ) വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. യഥാ ചേത്ഥ ഏവം ഇതോ പരേസുപി. സബ്ബകമ്മട്ഠാനാനഞ്ഹി ഭാവനാവിധാനം സബ്ബം അട്ഠകഥാനയേന ഗഹേത്വാ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ വിത്ഥാരിതം. കിം തേന തത്ഥ തത്ഥ പുന വുത്തേനാതി ന നം പുന വിത്ഥാരയാമ. പാളിയാ പന ഹേട്ഠാ അനാഗതം അത്ഥം അപരിഹാപേന്താ നിരന്തരം അനുപദവണ്ണനമേവ കരിസ്സാമ.

തസ്മിം സമയേതി തസ്മിം പഠമജ്ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരണസമയേ. **ഫസ്സോ ഹോതി...പേ... അവിക്ഖേപോ ഹോതീ**തി ഇമേ കാമാവചരപഠമകുസലചിത്തേ വുത്തപ്പകാരായ പദപടിപാടിയാ ഛപണ്ണാസ ധമ്മാ ഹോന്തി. കേവലഞ്ഹി തേ കാമാവചരാ, ഇമേ ഭൂമന്തരവസേന മഹഗ്ഗതാ രൂപാവചരാതി അയമേത്ഥ വിസേസോ. സേസം താദിസമേവ. യേവാപനകാ പനേത്ഥ ഛന്ദാദയോ ചത്താരോവ ലബ്ഭന്തി. കോട്ഠാസവാരസുഞ്ഞതവാരാ പാകതികാ ഏവാതി.

പഠമം.

ദുതിയജ്ഝാനം

൧൬൧-൧൬൨. ദുതിയജ്ഝാനനിദ്ദേസേ **വിതക്കവിചാരാനം വൂപസമാ**തി വിതക്കസ്സ ച വിചാരസ്സ ചാതി ഇമേസം ദ്വിന്നം വൂപസമാ, സമതിക്കമാ; ദുതിയജ്ഝാനക്ഖണേ അപാതുഭാവാതി വുത്തം ഹോതി. തത്ഥ കിഞ്ചാപി ദുതിയജ്ഝാനേ സബ്ബേപി പഠമജ്ഝാനധമ്മാ ന സന്തി, അഞ്ഞേയേവ ഹി പഠമജ്ഝാനേ ഫസ്സാദയോ അഞ്ഞേ ഇധ, ഓളാരികസ്സ പന ഓളാരികസ്സ അങ്ഗസ്സ സമതിക്കമാ പഠമജ്ഝാനതോ പരേസം ദുതിയജ്ഝാനാദീനം അധിഗമോ ഹോതീതി ദീപനത്ഥം വിതക്കവിചാരാനം വൂപസമാതി ഏവം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **അജ്ഝത്ത**ന്തി ഇധ - നിയകജ്ഝത്തം അധിപ്പേതം. **വിഭങ്ഗേ** പന "അജ്ഝത്തം പച്ചത്ത"ന്തി (വിഭം ൫൭൩) ഏത്തകമേവ വുത്തം. യസ്മാ നിയകജ്ഝത്തം അധിപ്പേതം, തസ്മാ അത്തനി ജാതം, അത്തനോ സന്താനേ നിബ്ബത്തന്തി അയമേത്ഥ അത്ഥോ.

സമ്പസാദനന്തി സമ്പസാദനം വുച്ചതി സദ്ധാ. സമ്പസാദനയോഗതോ ഝാനമ്പി സമ്പസാദനം, നീലവണ്ണയോഗതോ നീലവത്ഥം വിയ. യസ്മാ വാ തം ഝാനം സമ്പസാദനസമന്നാഗതത്താ വിതക്കവിചാരക്ഖോഭവൂപസമനേന ച ചേതോ സമ്പസാദയതി, തസ്മാപി സമ്പസാദനന്തി വുത്തം. ഇമസ്മിഞ്ച അത്ഥവികപ്പേ 'സമ്പസാദനം ചേതസോ'തി ഏവം പദസമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. പുരിമസ്മിം പന അത്ഥവികപ്പേ 'ചേതസോ'തി ഏതം ഏകോദിഭാവേന സദ്ധിം യോജേതബ്ബം.

തത്രായം അത്ഥയോജനാ - ഏകോ ഉദേതീതി **ഏകോദി,** വിതക്കവിചാരേഹി അനജ്ഝാരുള്ഹത്താ അഗ്ഗോ സേട്ഠോ ഹുത്വാ ഉദേതീതി അത്ഥോ. സേട്ഠോപി ഹി ലോകേ ഏകോതി വുച്ചതി. വിതക്കവിചാരവിരഹതോ വാ ഏകോ അസഹായോ ഹുത്വാതിപി വത്തും വട്ടതി. അഥ വാ സമ്പയുത്തധമ്മേ ഉദായതീതി ഉദി. ഉട്ഠാപേതീതി അത്ഥോ. സേട്ഠട്ഠേന ഏകോ ച സോ ഉദി ചാതി **ഏകോദി**. സമാധിസ്സേതം അധിവചനം. ഇതി ഇമം ഏകോദിം ഭാവേതി വഡ്ഢേതീതി ഇദം ദുതിയജ്ഝാനം **ഏകോദിഭാവം**. സോ പനായം ഏകോദി യസ്മാ ചേതസോ, ന സത്തസ്സ, ന ജീവസ്സ, തസ്മാ ഏതം 'ചേതസോ ഏകോദിഭാവ'ന്തി വുത്തം.

'നനു ചായം സദ്ധാ പഠമജ്ഝാനേപി അത്ഥി, അയഞ്ച ഏകോദിനാമകോ സമാധി, അഥ കസ്മാ ഇദമേവ സമ്പസാദനം ചേതസോ ഏകോദിഭാവഞ്ചാതി വുത്തന്തി? വുച്ചതേ - 'അദുഞ്ഹി പഠമജ്ഝാനം വിതക്കവിചാരക്ഖോഭേന വീചിതരങ്ഗസമാകുലമിവ ജലം ന സുപ്പസന്നം ഹോതി, തസ്മാ സതിയാപി സദ്ധായ സമ്പസാദന'ന്തി ന വുത്തം. ന സുപ്പസന്നത്താ ഏവ ചേത്ഥ സമാധിപി ന സുട്ഠു പാകടോ. തസ്മാ ഏകോദിഭാവന്തിപി ന വുത്തം. ഇമസ്മിം പന ഝാനേ വിതക്കവിചാരപലിബോധാഭാവേന ലദ്ധോകാസാ ബലവതീ സദ്ധാ, ബലവസദ്ധാസഹായപടിലാഭേനേവ സമാധിപി പാകടോ. തസ്മാ ഇദമേവ ഏവം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. വിഭങ്ഗേ പന "സമ്പസാദനന്തി യാ സദ്ധാ സദ്ദഹനാ ഓകപ്പനാ അഭിപ്പസാദോ; ചേതസോ ഏകോദിഭാവന്തി യാ ചിത്തസ്സ ഠിതി...പേ... സമ്മാസമാധീ"തി (വിഭം ൫൭൪-൫൭൫) ഏത്തകമേവ വുത്തം. ഏവം വുത്തേന പനേതേന സദ്ധിം അയം അത്ഥവണ്ണനാ യഥാ ന വിരുജ്ഝതി അഞ്ഞദത്ഥു സംസന്ദതി ചേവ സമേതി ച, ഏവം വേദിതബ്ബാ.

അവിതക്കം അവിചാരന്തി ഭാവനായ പഹീനത്താ ഏതസ്മിം ഏതസ്സ വാ വിതക്കോ നത്ഥീതി അവിതക്കം. ഇമിനാവ നയേന അവിചാരം. വിഭങ്ഗേപി വുത്തം - "ഇതി അയഞ്ച വിതക്കോ അയഞ്ച വിചാരോ സന്താ ഹോന്തി

സമിതാ വൂപസന്താ അത്ഥങ്ഗതാ അബ്ഭത്ഥങ്ഗതാ അപ്പിതാ ബ്യപ്പിതാ സോസിതാ വിസോസിതാ ബ്യന്തീകതാ, തേന വുച്ചതി അവിതക്കം അവിചാര"ന്തി.

ഏത്ഥാഹ - നനു ച വിതക്കവിചാരാനം വൂപസമാതി ഇമിനാപി അയമത്ഥോ സിദ്ധോ? അഥ കസ്മാ പുന 'വുത്തം അവിതക്കം അവിചാര'ന്തി? വുച്ചതേ - ഏവമേതം, സിദ്ധോവായമത്ഥോ, ന പനേതം തദത്ഥദീപകം. നനു അവോചുമ്ഹ - 'ഓളാരികസ്സ പന ഓളാരികസ്സ അങ്ഗസ്സ സമതിക്കമാ പഠമജ്ഝാനതോ പരേസം ദുതിയജ്ഝാനാദീനം സമധിഗമോ ഹോതീതി ദീപനത്ഥം വിതക്കവിചാരാനം വൂപസമാതി ഏവം വുത്ത'ന്തി.

അപിച വിതക്കവിചാരാനം വൂപസമാ ഇദം സമ്പസാദനം, ന കിലേസകാലുസിയസ്സ; വിതക്കവിചാരാനഞ്ച വൂപസമാ ഏകോദിഭാവം, ന ഉപചാരജ്ഝാനമിവ നീവരണപ്പഹാനാ; ന പഠമജ്ഝാനമിവ ച അങ്ഗപാതുഭാവാതി ഏവം സമ്പസാദനഏകോദിഭാവാനം ഹേതുപരിദീപകമിദം വചനം. തഥാ വിതക്കവിചാരാനം വൂപസമാ ഇദം അവിതക്കം അവിചാരം, ന തതിയചതുത്ഥജ്ഝാനാനി വിയ, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി വിയ ച, അഭാവാതി ഏവം അവിതക്കഅവിചാരഭാവസ്സ ഹേതുപരിദീപകഞ്ച, ന വിതക്കവിചാരാഭാവമത്തപരിദീപകം. വിതക്കവിചാരാഭാവമത്തപരിദീപകമേവ പന അവിതക്കം അവിചാരന്തി ഇദം വചനം, തസ്മാ പുരിമം വത്വാപി പുന വത്തബ്ബമേവാതി.

സമാധിജന്തി പഠമജ്ഝാനസമാധിതോ സമ്പയുത്തസമാധിതോ വാ ജാതന്തി അത്ഥോ. തത്ഥ കിഞ്ചാപി പഠമമ്പി സമ്പയുത്തസമാധിതോ ജാതം, അഥ ഖോ അയമേവ സമാധി 'സമാധീ'തി വത്തബ്ബതം അരഹതി, വിതക്കവിചാരക്ഖോഭവിരഹേന അതിവിയ അചലത്താ സുപ്പസന്നത്താ ച. തസ്മാ ഇമസ്സ വണ്ണഭണനത്ഥം ഇദമേവ സമാധിജന്തി വുത്തം. **പീതിസുഖ**ന്തി ഇദം വുത്തനയമേവ.

ദുതിയന്തി ഗണനാനുപുബ്ബതാ ദുതിയം. ഇദം ദുതിയം സമാപജ്ജതീതിപി ദുതിയം. **തസ്മിം സമയേ ഫസ്സോ ഹോതീ**തിആദീസു ഝാനപഞ്ചകേ വിതക്കവിചാരപദാനി മഗ്ഗപഞ്ചകേ ച സമ്മാസങ്കപ്പപദം പരിഹീനം. തേസം വസേന സവിഭത്തികാവിഭത്തികപദവിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ. കോട്ഠാസവാരേപി **തിവങ്ഗികം ഝാനം ഹോതി, ചതുരങ്ഗികോ മഗ്ഗോ ഹോതീ**തി ആഗതം. സേസം പഠമജ്ഝാനസദിസമേവാതി.

ദുതിയം.

തതിയജ്ഝാനം

൧൬൩. തതിയജ്ഝാനനിദ്ദേസേ **പീതിയാ ച വിരാഗാ**തി വിരാഗോ നാമ വുത്തപ്പകാരായ പീതിയാ ജിഗുച്ഛനം വാ സമതിക്കമോ വാ. ഉഭിന്നം പന അന്തരാ 'ച'-സദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ. സോ വൂപസമം വാ സമ്പിണ്ഡേതി വിതക്കവിചാരവൂപസമം വാ. തത്ഥ യദാ വൂപസമമേവ സമ്പിണ്ഡേതി തദാ പീതിയാ വിരാഗാ ച, കിഞ്ച ഭിയ്യോ 'വൂപസമാ' ചാതി ഏവം യോജനാ വേദിതബ്ബാ. ഇമിസ്സാ ച യോജനായ വിരാഗോ ജിഗുച്ഛനത്ഥോ ഹോതി. തസ്മാ പീതിയാ ജിഗുച്ഛനാ ച വൂപസമാ ചാതി അയമത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. യദാ പന വിതക്കവിചാരാനം വൂപസമം സമ്പിണ്ഡേതി തദാ പീതിയാ ച വിരാഗാ കിഞ്ച ഭിയ്യോ 'വിതക്കവിചാരാനഞ്ച വൂപസമാ'തി ഏവം യോജനാ വേദിതബ്ബാ. ഇമിസ്സാ ച യോജനായ വിരാഗോ സമതിക്കമനത്ഥോ ഹോതി, തസ്മാ പീതിയാ ച സമതിക്കമാ വിതക്കവിചാരാനഞ്ച വൂപസമാതി അയമത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

കാമഞ്ചേതേ വിതക്കവിചാരാ ദുതിയജ്ഝാനേയേവ വൂപസന്താ, ഇമസ്സ പന ഝാനസ്സ മഗ്ഗപരിദീപനത്ഥം വണ്ണഭണനത്ഥഞ്ചേതം വുത്തം. വിതക്കവിചാരാനഞ്ച വൂപസമാതി ഹി വുത്തേ ഇദം പഞ്ഞായതി - നൂന വിതക്കവിചാരവൂപസമോ മഗ്ഗോ ഇമസ്സ ഝാനസ്സാതി? യഥാ ച തതിയേ അരിയമഗ്ഗേ അപ്പഹീനാനമ്പി സക്കായദിട്ഠാദീനം "പഞ്ചന്നം ഓരമ്ഭാഗിയാനം സംയോജനാനം പഹാനാ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൧൩൨) ഏവം പഹാനം വുച്ചമാനം വണ്ണഭണനം ഹോതി, തദധിഗമായ ഉസ്സുക്കാനം ഉസ്സാഹജനകം, ഏവമേവ ഇധ അവൂപസന്താനമ്പി വിതക്കവിചാരാനം വൂപസമോ വുച്ചമാനോ വണ്ണഭണനം ഹോതി. തേനായമത്ഥോ വുത്തോ - 'പീതിയാ ച സമതിക്കമാ വിതക്കവിചാരാനഞ്ച വൂപസമാ'തി.

ഉപേക്ഖകോ ച വിഹരതീതി - ഏത്ഥ ഉപപത്തിതോ ഇക്ഖതീതി ഉപേക്ഖാ. സമം പസ്സതി, അപക്ഖപതിതാ ഹുത്വാ പസ്സതീതി അത്ഥോ. തായ വിസദായ വിപുലായ ഥാമഗതായ സമന്നാഗതത്താ തതിയജ്ഝാനസമങ്ഗീ ഉപേക്ഖകോതി വുച്ചതി.

ഉപേക്ഖാ പന ദസവിധാ ഹോതി - ഛളങ്ഗുപേക്ഖാ ബ്രഹ്മവിഹാരുപേക്ഖാ ബോജ്ഝങ്ഗുപേക്ഖാ വീരിയുപേക്ഖാ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ വേദനുപേക്ഖാ വിപസ്സനുപേക്ഖാ തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖാ ഝാനുപേക്ഖാ പാരിസുദ്ധുപേക്ഖാതി.

തത്ഥ യാ "ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ നേവ സുമനോ ഹോതി, ന ദുമ്മനോ, ഉപേക്ഖകോ ച വിഹരതി സതോ സമ്പജാനോ"തി (അ॰ നി॰ ൬.൧; മഹാനി॰ ൪൦; ചൂളനി॰ മേത്തഗൂമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൧൮; പടി॰ മ॰ ൩.൧൭) ഏവമാഗതാ ഖീണാസവസ്സ ഛസു ദ്വാരേസു ഇട്ഠാനിട്ഠഛളാരമ്മണാപാഥേ പരിസുദ്ധപകതിഭാവാവിജഹനാകാരഭൂതാ ഉപേക്ഖാ, അയം 'ഛളങ്ഗുപേക്ഖാ' നാമ.

യാ പന "ഉപേക്ഖാസഹഗതേന ചേതസാ ഏകം ദിസം ഫരിത്വാ വിഹരതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൫൫൬; മ॰ നി॰ ൧.൭൭) ഏവമാഗതാ സത്തേസു മജ്ഝത്താകാരഭൂതാ ഉപേക്ഖാ, അയം 'ബ്രഹ്മവിഹാരുപേക്ഖാ' നാമ.

യാ "ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗം ഭാവേതി വിവേകനിസ്സിത"ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൭; സ.൨൪൭) ഏവമാഗതാ സഹജാതധമ്മാനം മജ്ഝത്താകാരഭൂതാ ഉപേക്ഖാ, അയം 'ബോജ്ഝങ്ഗുപേക്ഖാ' നാമ.

യാ പന "കാലേന കാലം ഉപേക്ഖാനിമിത്തം മനസി കരോതീ"തി (അ॰ നി॰ ൩.൧൦൩) ഏവമാഗതാ അനച്ചാരദ്ധനാതിസിഥിലവീരിയസങ്ഖാതാ ഉപേക്ഖാ, അയം 'വീരിയുപേക്ഖാ' നാമ.

യാ "കതി സങ്ഖാരുപേക്ഖാ സമഥവസേന ഉപ്പജ്ജന്തി, കതി സങ്ഖാരുപേക്ഖാ വിപസ്സനാവസേന ഉപ്പജ്ജന്തി? അട്ഠ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ സമഥവസേന ഉപ്പജ്ജന്തി, ദസ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ വിപസ്സനാവസേന ഉപ്പജ്ജന്തീ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൫൭) ഏവമാഗതാ നീവരണാദിപടിസങ്ഖാസന്തിട്ഠനാഗഹണേ മജ്ഝത്തഭൂതാ ഉപേക്ഖാ, അയം 'സങ്ഖാരുപേക്ഖാ' നാമ.

യാ പന "യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി ഉപേക്ഖാസഹഗത"ന്തി (ധ॰ സ॰ ൧൫൦) ഏവമാഗതാ അദുക്ഖമസുഖസങ്ഖാതാ ഉപേക്ഖാ അയം 'വേദനുപേക്ഖാ' നാമ.

യാ "യദത്ഥി, യം ഭൂതം, തം പജഹതി, ഉപേക്ഖം പടിലഭതീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൭൧; അ॰ നി॰ ൭.൫൫) ഏവമാഗതാ വിചിനനേ മജ്ഝത്തഭൂതാ ഉപേക്ഖാ, അയം 'വിപസ്സനുപേക്ഖാ' നാമ.

യാ പന ഛന്ദാദീസു യേവാപനകേസു ആഗതാ സഹജാതാനം സമവാഹിതഭൂതാ ഉപേക്ഖാ അയം, 'തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖാ' നാമ.

യാ "ഉപേക്ഖകോ ച വിഹരതീ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൬൩; ദീ॰ നി॰ ൧.൨൩൦) ഏവമാഗതാ അഗ്ഗസുഖേപി തസ്മിം അപക്ഖപാതജനനീ ഉപേക്ഖാ, അയം 'ഝാനുപേക്ഖാ' നാമ.

യാ "ഉപേക്ഖാസതിപാരിസുദ്ധിം ചതുത്ഥം ഝാന"ന്തി ഏവമാഗതാ സബ്ബപച്ചനീകപരിസുദ്ധാ പച്ചനീകവൂപസമനേപി അബ്യാപാരഭൂതാ ഉപേക്ഖാ, അയം 'പാരിസുദ്ധുപേക്ഖാ' നാമ.

തത്ഥ ഛളങ്ഗുപേക്ഖാ ച ബ്രഹ്മവിഹാരുപേക്ഖാ ച ബോജ്ഝങ്ഗുപേക്ഖാ ച തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖാ ച ഝാനുപേക്ഖാ ച പാരിസുദ്ധുപേക്ഖാ ച അത്ഥതോ ഏകാ തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖാവ ഹോതി. തേന തേന അവത്ഥാഭേദേന പനസ്സാ അയം ഭേദോ . ഏകസ്സാപി സതോ സത്തസ്സ കുമാരയുവഥേര സേനാപതിരാജാദിവസേന ഭേദോ വിയ. തസ്മാ താസു യത്ഥ ഛളങ്ഗുപേക്ഖാ ന തത്ഥ ബോജ്ഝങ്ഗുപേക്ഖാദയോ, യത്ഥ വാ പന ബോജ്ഝങ്ഗുപേക്ഖാ ന തത്ഥ ഛളങ്ഗുപേക്ഖാദയോ ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബാ.

യഥാ ചേതാസം അത്ഥതോ ഏകീഭാവോ, ഏവം സങ്ഖാരുപേക്ഖാവിപസ്സനുപേക്ഖാനമ്പി. പഞ്ഞാ ഏവ ഹി ഏസാ കിച്ചവസേന ദ്വിധാ ഭിന്നാ. യഥാ ഹി പുരിസസ്സ സായം ഗേഹം പവിട്ഠം സപ്പം അജപദദണ്ഡം ഗഹേത്വാ പരിയേസമാനസ്സ തം ഥുസകോട്ഠകേ നിപന്നം ദിസ്വാ 'സപ്പോ നു ഖോ നോ'തി അവലോകേന്തസ്സ സോവത്ഥികത്തയം ദിസ്വാ നിബ്ബേമതികസ്സ 'സപ്പോ, ന സപ്പോ'തി വിചിനനേ മജ്ഝത്തതാ ഹോതി; ഏവമേവ യാ ആരദ്ധവിപസ്സകസ്സ വിപസ്സനാഞാണേന ലക്ഖണത്തയേ ദിട്ഠേ സങ്ഖാരാനം അനിച്ചഭാവാദിവിചിനനേ മജ്ഝത്തതാ ഉപ്പജ്ജതി, അയം 'വിപസ്സനുപേക്ഖാ'. യഥാ പന തസ്സ പുരിസസ്സ അജപദദണ്ഡകേന ഗാള്ഹം സപ്പം ഗഹേത്വാ 'കിന്താഹം ഇമം സപ്പം അവിഹേഠേന്തോ അത്താനഞ്ച ഇമിനാ അഡംസാപേന്തോ മുഞ്ചേയ്യ'ന്തി മുഞ്ചനാകാരമേവ പരിയേസതോ ഗഹണേ മജ്ഝത്തതാ ഹോതി; ഏവമേവ യാ ലക്ഖണത്തയസ്സ ദിട്ഠത്താ, ആദിത്തേ വിയ തയോ ഭവേ പസ്സതോ, സങ്ഖാരഗ്ഗഹണേ മജ്ഝത്തതാ, അയം 'സങ്ഖാരുപേക്ഖാ'. ഇതി വിപസ്സനുപേക്ഖായ സിദ്ധായ സങ്ഖാരുപേക്ഖാപി സിദ്ധാവ ഹോതി. ഇമിനാ പനേസാ വിചിനനഗ്ഗഹണേസു മജ്ഝത്തസങ്ഖാതേന കിച്ചേന ദ്വിധാ ഭിന്നാതി. വിരിയുപേക്ഖാ പന വേദനുപേക്ഖാ ച അഞ്ഞമഞ്ഞഞ്ച അവസേസാഹി ച അത്ഥതോ ഭിന്നായേവാതി.

ഇമാസു ദസസു ഉപേക്ഖാസു 'ഝാനുപേക്ഖാ' ഇധ അധിപ്പേതാ. സാ മജ്ഝത്തലക്ഖണാ അനാഭോഗരസാ അബ്യാപാരപച്ചുപട്ഠാനാ പീതിവിരാഗപദട്ഠാനാതി. ഏത്ഥാഹ - നനു ചായം അത്ഥതോ തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖാവ ഹോതി? സാ ച പഠമദുതിയജ്ഝാനേസുപി അത്ഥി, തസ്മാ തത്രാപി 'ഉപേക്ഖകോ ച വിഹരതീ'തി ഏവമയം വത്തബ്ബാ സിയാ. സാ കസ്മാ ന വുത്താതി? അപരിബ്യത്തകിച്ചതോ. അപരിബ്യത്തഞ്ഹി തസ്സാ തത്ഥ കിച്ചം, വിതക്കാദീഹി അഭിഭൂതത്താ. ഇധ പനായം വിതക്കവിചാരപീതീഹി അനഭിഭൂതത്താ ഉക്ഖിത്തസിരാ വിയ ഹുത്വാ പരിബ്യത്തകിച്ചാ ജാതാ, തസ്മാ വുത്താതി.

നിട്ഠിതാ ഉപേക്ഖകോ ച വിഹരതീതി ഏതസ്സ

സബ്ബസോ അത്ഥവണ്ണനാ.

ഇദാനി **സതോ ച സമ്പജാനോ**തി ഏത്ഥ സരതീതി സതോ. സമ്പജാനാതീതി സമ്പജാനോ. ഇതി പുഗ്ഗലേന സതി ച സമ്പജഞ്ഞഞ്ച വുത്തം. തത്ഥ സരണലക്ഖണാ സതി, അസമ്മുസ്സനരസാ, ആരക്ഖപച്ചുപട്ഠാനാ. അസമ്മോഹലക്ഖണം സമ്പജഞ്ഞം, തീരണരസം, പവിചയപച്ചുപട്ഠാനം.

തത്ഥ കിഞ്ചാപി ഇദം സതിസമ്പജഞ്ഞം പുരിമജ്ഝാനേസുപി അത്ഥി - മുട്ഠസ്സതിസ്സ ഹി അസമ്പജാനസ്സ ഉപചാരമത്തമ്പി ന സമ്പജ്ജതി, പഗേവ അപ്പനാ - ഓളാരികത്താ പന തേസം ഝാനാനം, ഭൂമിയം വിയ പുരിസസ്സ, ചിത്തസ്സ ഗതി സുഖാ ഹോതി, അബ്യത്തം തത്ഥ സതിസമ്പജഞ്ഞകിച്ചം. ഓളാരികങ്ഗപ്പഹാനേന പന സുഖുമത്താ ഇമസ്സ ഝാനസ്സ, പുരിസസ്സ ഖുരധാരായം വിയ, സതിസമ്പജഞ്ഞകിച്ചപരിഗ്ഗഹിതാ ഏവ ചിത്തസ്സ ഗതി ഇച്ഛിതബ്ബാതി ഇധേവ വുത്തം. കിഞ്ച ഭിയ്യോ? യഥാ ധേനുപഗോ വച്ഛോ ധേനുതോ അപനീതോ അരക്ഖിയമാനോ പുനദേവ ധേനും ഉപഗച്ഛതി, ഏവമിദം തതിയജ്ഝാനസുഖം പീതിതോ അപനീതമ്പി സതിസമ്പജഞ്ഞാരക്ഖേന അരക്ഖിയമാനം പുനദേവ പീതിം ഉപഗച്ഛേയ്യ, പീതിസമ്പയുത്തമേവ സിയാ. സുഖേ വാപി സത്താ സാരജ്ജന്തി, ഇദഞ്ച അതിമധുരം സുഖം, തതോ പരം സുഖാഭാവാ. സതിസമ്പജഞ്ഞാനുഭാവേന പനേത്ഥ സുഖേ അസാരജ്ജനാ ഹോതി, നോ അഞ്ഞഥാതി ഇമമ്പി അത്ഥവിസേസം ദസ്സേതും ഇദമിധേവ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

ഇദാനി **സുഖഞ്ച കായേന പടിസംവേദേതീ**തി ഏത്ഥ കിഞ്ചാപി തതിയജ്ഝാനസമങ്ഗിനോ സുഖപടിസംവേദനാഭോഗോ നത്ഥി, ഏവം സന്തേപി യസ്മാ തസ്സ നാമകായേന സമ്പയുത്തം സുഖം, യം വാ തം നാമകായസമ്പയുത്തം സുഖം, തംസമുട്ഠാനേനസ്സ യസ്മാ അതിപണീതേന രൂപേന രൂപകായോ ഫുടോ, യസ്സ ഫുടത്താ ഝാനാ വുട്ഠിതോപി സുഖം പടിസംവേദേയ്യ, തസ്മാ ഏതമത്ഥം ദസ്സേന്തോ 'സുഖഞ്ച കായേന പടിസംവേദേതീ'തി ആഹ.

ഇദാനി **യം തം അരിയാ ആചിക്ഖന്തി ഉപേക്ഖകോ സതിമാ സുഖവിഹാരീ**തി ഏത്ഥ യംഝാനഹേതു യംഝാനകാരണാ തം തതിയജ്ഝാനസമങ്ഗിപുഗ്ഗലം ബുദ്ധാദയോ അരിയാ "ആചിക്ഖന്തി ദേസേന്തി പഞ്ഞാപേന്തി

പട്ഠപേന്തി വിവരന്തി വിഭജന്തി ഉത്താനീകരോന്തി പകാസേ''ന്തി പസംസന്തീതി അധിപ്പായോ - കിന്തി? 'ഉപേക്ഖകോ സതിമാ സുഖവിഹാരീ'തി - തം തതിയജ്ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീതി ഏവമേത്ഥ യോജനാ വേദിതബ്ബാ.

കസ്മാ പന തം തേ ഏവം പസംസന്തീതി? പസംസാരഹതോ. അയഞ്ഹി യസ്മാ അതിമധുരസുഖേ സുഖപാരമിപ്പത്തേപി തതിയജ്ഝാനേ ഉപേക്ഖകോ, ന തത്ഥ സുഖാഭിസങ്ഗേന ആകഡ്ഢീയതി, 'യഥാ ച പീതി ന ഉപ്പജ്ജതി' ഏവം ഉപട്ഠിതസതിതായ സതിമാ, യസ്മാ ച അരിയകന്തം അരിയജനസേവിതമേവ അസംകിലിട്ഠം സുഖം നാമകായേന പടിസംവേദേതി തസ്മാ പസംസാരഹോ; ഇതി പസംസാരഹതോ നം അരിയാ തേ ഏവം പസംസാഹേതുഭൂതേ ഗുണേ പകാസേന്താ 'ഉപേക്ഖകോ സതിമാ സുഖവിഹാരീ'തി ഏവം പസംസന്തീതി വേദിതബ്ബം.

തതിയന്തി ഗണനാനുപുബ്ബതാ തതിയം. ഇദം തതിയം സമാപജ്ജതീതിപി തതിയം. **തസ്മിം സമയേ ഫസ്സോ ഹോതീ**തിആദീസു ഝാനപഞ്ചകേ പീതിപദമ്പി പരിഹീനം. തസ്സാപി വസേന സവിഭത്തികാവിഭത്തികപദവിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ. കോട്ഠാസവാരേപി **ദുവങ്ഗികം ഝാനം ഹോതീ**തി ആഗതം. സേസം ദുതിയജ്ഝാനസദിസമേവാതി.

തതിയം.

ചതുത്ഥജ്ഝാനം

൧൬൫. ചതുത്ഥജ്ഝാനനിദ്ദേസേ **സുഖസ്സ ച പഹാനാ ദുക്ഖസ്സ ച പഹാനാ**തി കായികസുഖസ്സ ച കായികദുക്ഖസ്സ ച പഹാനാ. **പുബ്ബേവാ**തി തഞ്ച ഖോ പുബ്ബേവ ന ചതുത്ഥജ്ഝാനക്ഖണേ. **സോമനസ്സദോമനസ്സാനം അത്ഥങ്ഗമാ**തി ചേതസികസുഖസ്സ ച ചേതസികദുക്ഖസ്സ ചാതി ഇമേസമ്പി ദ്വിന്നം പുബ്ബേവ അത്ഥങ്ഗമാ; പഹാനാ ഇച്ചേവ വുത്തം ഹോതി. കദാ പന നേസം പഹാനം ഹോതി? ചതുന്നം ഝാനാനം ഉപചാരക്ഖണേ. സോമനസ്സഞ്ഹി ചതുത്ഥജ്ഝാനസ്സ ഉപചാരക്ഖണേയേവ പഹീയതി. ദുക്ഖദോമനസ്സസുഖാനി പഠമദുതിയതതിയജ്ഝാനാനം ഉപചാരക്ഖണേസു. ഏവമേതേസം പഹാനക്കമേന അവുത്താനം **ഇന്ദ്രിയവിഭങ്ഗേ** പന ഇന്ദ്രിയാനം ഉദ്ദേസക്കമേനേവ ഇധാപി വുത്താനം സുഖദുക്ഖസോമനസ്സദോമനസ്സാനം പഹാനം വേദിതബ്ബം.

യദി പനേതാനി തസ്സ തസ്സ ഝാനസ്സ ഉപചാരക്ഖണേയേവ പഹീയന്തി, അഥ കസ്മാ ''കത്ഥ ചുപ്പന്നം ദുക്ഖിന്ദ്രിയം അപരിസേസം നിരുജ്ഝതി? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു വിവിച്ചേവ കാമേഹി...പേ॰... പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി, ഏത്ഥുപ്പന്നം ദുക്ഖിന്ദ്രിയം അപരിസേസം നിരുജ്ഝതി. കത്ഥ ചുപ്പന്നം ദോമനസ്സിന്ദ്രിയം... സുഖിന്ദ്രിയം... സോമനസ്സിന്ദ്രിയം അപരിസേസം നിരുജ്ഝതി? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു സുഖസ്സ ച പഹാനാ...പേ॰... ചതുത്ഥം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി. ഏത്ഥുപ്പന്നം സോമനസ്സിന്ദ്രിയം അപരിസേസം നിരുജ്ഝതീ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൫൧൦) ഏവം ഝാനേസ്വേവ നിരോധോ വുത്തോതി? അതിസയനിരോധത്താ. അതിസയനിരോധോ ഹി തേസം പഠമജ്ഝാനാദീസു, ന നിരോധോയേവ. നിരോധോയേവ പന ഉപചാരക്ഖണേ, നാതിസയനിരോധോ. തഥാ ഹി നാനാവജ്ജനേ പഠമജ്ഝാനുപചാരേ നിരുദ്ധസ്സാപി ദുക്ഖിന്ദ്രിയസ്സ ഡംസമകസാദിസമ്ഫസ്സേന വാ, വിസമാസനുപതാപേന വാ സിയാ ഉപ്പത്തി, നത്വേവ അന്തോഅപ്പനായം. ഉപചാരേ വാ നിരുദ്ധമ്പേതം ന സുട്ഠു നിരുദ്ധം ഹോതി, പടിപക്ഖേന അവിഹതത്താ. അന്തോഅപ്പനായം പന പീതിഫരണേന സബ്ബോ കായോ സുഖോക്കന്തോ ഹോതി. സുഖോക്കന്തകായസ്സ ച സുട്ഠു നിരുദ്ധം ഹോതി ദുക്ഖിന്ദ്രിയം, പടിപക്ഖേന വിഹതത്താ. നാനാവജ്ജനേയേവ ച ദുതിയജ്ഝാനുപചാരേ പഹീനസ്സ ദോമനസ്സിന്ദ്രിയസ്സ യസ്മാ ഏതം വിതക്കവിചാരപച്ചയേപി കായകിലമഥേ ചിത്തുപഘാതേ ച സതി ഉപ്പജ്ജതി, വിതക്കവിചാരാഭാവേ നേവ ഉപ്പജ്ജതി; യത്ഥ പന ഉപ്പജ്ജതി തത്ഥ വിതക്കവിചാരഭാവേ; അപ്പഹീനാ ഏവ ച ദുതിയജ്ഝാനുപചാരേ വിതക്കവിചാരാതി തത്ഥസ്സ സിയാ ഉപ്പത്തി, നത്വേവ ദുതിയജ്ഝാനേ, പഹീനപച്ചയത്താ. തഥാ തതിയജ്ഝാനുപചാരേ പഹീനസ്സാപി സുഖിന്ദ്രിയസ്സ പീതിസമുട്ഠാനപണീതരൂപഫുടകായസ്സ സിയാ ഉപ്പത്തി, നത്വേവ തതിയജ്ഝാനേ. തതിയജ്ഝാനേ ഹി സുഖസ്സ പച്ചയഭൂതാ പീതി സബ്ബസോ നിരുദ്ധാതി. തഥാ ചതുത്ഥജ്ഝാനുപചാരേ പഹീനസ്സാപി സോമനസ്സിന്ദ്രിയസ്സ ആസന്നത്താ, അപ്പനാപ്പത്തായ ഉപേക്ഖായ അഭാവേന സമ്മാ അനതിക്കന്തത്താ ച, സിയാ ഉപ്പത്തി, നത്വേവ ചതുത്ഥജ്ഝാനേ. തസ്മാ ഏവ ച 'ഏത്ഥുപ്പന്നം ദുക്ഖിന്ദ്രിയം അപരിസേസം നിരുജ്ഝതീ'തി തത്ഥ തത്ഥ അപരിസേസഗ്ഗഹണം കതന്തി.

ഏത്ഥാഹ - 'അഥേവം തസ്സ തസ്സ ഝാനസ്സുപചാരേ പഹീനാപി ഏതാ വേദനാ ഇധ കസ്മാ സമാഹടാ'തി? 'സുഖഗ്ഗഹണത്ഥം'. യാ ഹി അയം 'അദുക്ഖമസുഖ'ന്തി ഏത്ഥ അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ വുത്താ, സാ സുഖുമാ, ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യാ, ന സക്കാ സുഖേന ഗഹേതും. തസ്മാ യഥാ നാമ ദുട്ഠസ്സ യഥാ തഥാ വാ ഉപസങ്കമിത്വാ ഗഹേതും അസക്കുണേയ്യസ്സ ഗോണസ്സ ഗഹണത്ഥം ഗോപോ ഏകസ്മിം വജേ സബ്ബാ ഗാവോ സമാഹരതി, അഥേകേകം നീഹരന്തോ പടിപാടിയാ ആഗതം 'അയം സോ, ഗണ്ഹഥ ന'ന്തി തമ്പി ഗാഹാപയതി; ഏവമേവ ഭഗവാ സുഖഗഹണത്ഥം സബ്ബാപി ഏതാ സമാഹരീതി. ഏവഞ്ഹി സമാഹടാ ഏതാ ദസ്സേത്വാ യം നേവ സുഖം ന ദുക്ഖം, ന സോമനസ്സം ന ദോമനസ്സം, അയം അദുക്ഖമസുഖാവേദനാതി സക്കാ ഹോതി ഏസാ ഗാഹയിതും.

അപിച അദുക്ഖമസുഖായ ചേതോവിമുത്തിയാ പച്ചയദസ്സനത്ഥഞ്ചാപി ഏതാ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. സുഖദുക്ഖപ്പഹാനാദയോ ഹി തസ്സാ പച്ചയാ. യഥാഹ - ''ചത്താരോ ഖോ, ആവുസോ, പച്ചയാ അദുക്ഖമസുഖായ ചേതോവിമുത്തിയാ സമാപത്തിയാ. ഇധാവുസോ ഭിക്ഖു, സുഖസ്സ ച പഹാനാ...പേ॰... ചതുത്ഥം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി, ഇമേ ഖോ, ആവുസോ, ചത്താരോ പച്ചയാ അദുക്ഖമസുഖായ ചേതോവിമുത്തിയാ സമാപത്തിയാ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൫൮). യഥാ വാ അഞ്ഞത്ഥ പഹീനാപി സക്കായദിട്ഠിആദയോ തതിയമഗ്ഗസ്സ വണ്ണഭണനത്ഥം തത്ഥ പഹീനാതി വുത്താ, ഏവം വണ്ണഭണനത്ഥമ്പേതസ്സ ഝാനസ്സേതാ ഇധ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. പച്ചയഘാതേന വാ ഏത്ഥ രാഗദോസാനം അതിദൂരഭാവം ദസ്സേതുമ്പേതാ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. ഏതാസു ഹി സുഖം സോമനസ്സസ്സ പച്ചയോ, സോമനസ്സം രാഗസ്സ; ദുക്ഖം ദോമനസ്സസ്സ, ദോമനസ്സം ദോസസ്സ. സുഖാദിഘാതേന ച സപ്പച്ചയാ രാഗദോസാ ഹതാതി അതിദൂരേ ഹോന്തീതി.

അദുക്ഖമസുഖന്തി ദുക്ഖാഭാവേന അദുക്ഖം, സുഖാഭാവേന അസുഖം. ഏതേനേത്ഥ ദുക്ഖസുഖപ്പടിപക്ഖഭൂതം തതിയവേദനം ദീപേതി, ന ദുക്ഖസുഖാഭാവമത്തം. തതിയവേദനാ നാമ അദുക്ഖമസുഖാ. ഉപേക്ഖാതിപി വുച്ചതി. സാ ഇട്ഠാനിട്ഠവിപരീതാനുഭവനലക്ഖണാ, മജ്ഝത്തരസാ, അവിഭൂതപച്ചുപട്ഠാനാ, സുഖനിരോധപദട്ഠാനാതി വേദിതബ്ബാ.

ഉപേക്ഖാസതിപാരിസുദ്ധിന്തി ഉപേക്ഖായ ജനിതസതിപാരിസുദ്ധിം. ഇമസ്മിഞ്ഹി ഝാനേ സുപരിസുദ്ധാ സതി. യാ ച തസ്സാ സതിയാ പാരിസുദ്ധി സാ ഉപേക്ഖായ കതാ, ന അഞ്ഞേന. തസ്മാ ഏതം ഉപേക്ഖാസതിപാരിസുദ്ധീതി വുച്ചതി. **വിഭങ്ഗേപി** വുത്തം - "അയം സതി ഇമായ ഉപേക്ഖായ വിസദാ ഹോതി പരിസുദ്ധാ പരിയോദാതാ, തേന വുച്ചതി ഉപേക്ഖാസതിപാരിസുദ്ധീ"തി (വിഭ॰ ൬൨൭). യായ ച ഉപേക്ഖായ ഏത്ഥ സതി പാരിസുദ്ധി ഹോതി സാ അത്ഥതോ തത്രമജ്ഝത്തതാതി വേദിതബ്ബാ. ന കേവലഞ്ചേത്ഥ തായ സതിയേവ പരിസുദ്ധാ അപിച ഖോ സബ്ബേപി സമ്പയുത്തധമ്മാ. സതിസീസേന പന ദേസനാ വുത്താ.

തത്ഥ കിഞ്ചാപി അയം ഉപേക്ഖാ ഹേട്ഠാപി തീസു ഝാനേസു വിജ്ജതി - യഥാ പന ദിവാ സൂരിയപ്പഭാഭിഭവാ സോമ്മഭാവേന ച അത്തനോ ഉപകാരകത്തേന വാ സഭാഗായ രത്തിയാ അലാഭാ ദിവാ വിജ്ജമാനാപി ചന്ദലേഖാ അപരിസുദ്ധാ ഹോതി അപരിയോദാതാ - ഏവമയമ്പി തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖാചന്ദലേഖാ വിതക്കാദിപച്ചനീകധമ്മതേജാഭിഭവാ സഭാഗായ ച ഉപേക്ഖാവേദനാരത്തിയാ അപ്പടിലാഭാ വിജ്ജമാനാപി പഠമാദിജ്ഝാനഭേദേസു അപരിസുദ്ധാ ഹോതി. തസ്സാ ച അപരിസുദ്ധായ ദിവാ അപരിസുദ്ധചന്ദലേഖായ പഭാ വിയ സഹജാതാപി സതിആദയോ അപരിസുദ്ധാവ ഹോന്തി. തസ്മാ തേസു ഏകമ്പി 'ഉപേക്ഖാസതിപാരിസുദ്ധീ'തി ന വുത്തം. ഇധ പന വിതക്കാദിപച്ചനീകധമ്മതേജാഭിഭവാഭാവാ സഭാഗായ ച ഉപേക്ഖാ വേദനാരത്തിയാ പടിലാഭാ അയം തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖാചന്ദലേഖാ അതിവിയ പരിസുദ്ധാ. തസ്സാ പരിസുദ്ധത്താ പരിസുദ്ധചന്ദലേഖായ പഭാ വിയ സഹജാതാപി സതിആദയോ പരിസുദ്ധാ ഹോന്തി പരിയോദാതാ. തസ്മാ ഇദമേവ ഉപേക്ഖാസതിപാരിസുദ്ധീതി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

ചതുത്ഥന്തി ഗണനാനുപുബ്ബതാ ചതുത്ഥം. ഇദം ചതുത്ഥം സമാപജ്ജതീതിപി ചതുത്ഥം. **ഫസ്സോ ഹോതീ**തിആദീസു ഫസ്സപഞ്ചകേ താവ വേദനാതി ഉപേക്ഖാവേദനാ വേദിതബ്ബാ. ഝാനപഞ്ചകഇന്ദ്രിയഅട്ഠകേസു പന ഉപേക്ഖാ ഹോതി ഉപേക്ഖിന്ദ്രിയം ഹോതീതി (ധ॰ സ॰ ൧൬൫) വുത്തമേവ. സേസാനി തതിയേ പരിഹീനപദാനി ഇധാപി പരിഹീനാനേവ. കോട്ഠാസവാരേപി **ദുവങ്ഗികം ഝാന**ന്തി ഉപേക്ഖാചിത്തേകഗ്ഗതാവസേനേവ വേദിതബ്ബം. സേസം സബ്ബം തതിയസദിസമേവാതി.

ചതുക്കനയോ നിട്ഠിതോ.

പഞ്ചകനയോ

൧൬൭. ഇദാനി **കതമേ ധമ്മാ കുസലാ**തി പഞ്ചകനയോ ആരദ്ധോ. കസ്മാതി ചേ, പുഗ്ഗലജ്ഝാസയവസേന ചേവ ദേസനാവിലാസേന ച. സന്നിസിന്നദേവപരിസായ കിര ഏകച്ചാനം ദേവാനം വിതക്കോ ഏവ ഓളാരികതോ ഉപട്ഠാസി, വിചാരപീതിസുഖചിത്തേകഗ്ഗതാ സന്തതോ. തേസം സപ്പായവസേന സത്ഥാ ചതുരങ്ഗികം അവിതക്കം വിചാരമത്തം ദുതിയജ്ഝാനം നാമ ഭാജേസി. ഏകച്ചാനം വിചാരോ ഓളാരികതോ ഉപട്ഠാസി, പീതിസുഖചിത്തേകഗ്ഗതാ സന്തതോ. തേസം സപ്പായവസേന തിവങ്ഗികം തതിയജ്ഝാനം നാമ ഭാജേസി. ഏകച്ചാനം പീതി ഓളാരികതോ ഉപട്ഠാസി, സുഖചിത്തേകഗ്ഗതാ സന്തതോ. തേസം സപ്പായവസേന ദുവങ്ഗികം ചതുത്ഥജ്ഝാനം നാമ ഭാജേസി. ഏകച്ചാനം സുഖം ഓളാരികതോ ഉപട്ഠാസി, ഉപേക്ഖാചിത്തേകഗ്ഗതാ സന്തതോ. തേസം സപ്പായവസേന ദുവങ്ഗികം പഞ്ചമജ്ഝാനം നാമ ഭാജേസി. അയം താവ 'പുഗ്ഗലജ്ഝാസയോ'.

യസ്സാ പന ധമ്മധാതുയാ സുപ്പടിവിദ്ധത്താ ദേസനാവിലാസപ്പത്തോ നാമ ഹോതി - സാ തഥാഗതസ്സ സുട്ഠു പടിവിദ്ധാ - തസ്മാ ഞാണമഹത്തതായ ദേസനാവിധാനേസു കുസലോ ദേസനാവിലാസപ്പത്തോ സത്ഥാ യം യം അങ്ഗം ലബ്ഭതി തസ്സ തസ്സ വസേന യഥാ യഥാ ഇച്ഛതി തഥാ തഥാ ദേസനം നിയാമേതീതി സോ ഇധ പഞ്ചങ്ഗികം പഠമജ്ഝാനം ഭാജേസി, ചതുരങ്ഗികം അവിതക്കം വിചാരമത്തം ദുതിയജ്ഝാനം, ഭാജേസി തിവങ്ഗികം തതിയജ്ഝാനം, ഭാജേസി ദുവങ്ഗികം ചതുത്ഥജ്ഝാനം, ദുവങ്ഗികമേവ പഞ്ചമജ്ഝാനം ഭാജേസി. അയം 'ദേസനാവിലാസോ' നാമ.

അപിച യേ ഭഗവതാ "തയോമേ, ഭിക്ഖവേ, സമാധീ - സവിതക്കസവിചാരോ സമാധി, അവിതക്കവിചാരമത്തോ സമാധി, അവിതക്കഅവിചാരോ സമാധീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൫) സുത്തന്തേ തയോ സമാധീ ദേസിതാ, തേസു ഹേട്ഠാ സവിതക്കസവിചാരോ സമാധി അവിതക്കഅവിചാരോ സമാധി ച ഭാജേത്വാ ദസ്സിതോ, അവിതക്കവിചാരമത്തോ ന ദസ്സിതോ. തം ദസ്സേതുമ്പി അയം പഞ്ചകനയോ ആരദ്ധോതി വേദിതബ്ബോ.

തത്ഥ ദുതിയജ്ഝാനനിദ്ദേസേ ഫസ്സാദീസു വിതക്കമത്തം പരിഹായതി, കോട്ഠാസവാരേ "ചതുരങ്ഗികം ഝാനം ഹോതി ചതുരങ്ഗികോ മഗ്ഗോ ഹോതീ"തി അയമേവ വിസേസോ. സേസം സബ്ബം പഠമജ്ഝാനസദിസമേവ. യാനി ച ചതുക്കനയേ ദുതിയതതിയചതുത്ഥാനി താനേവ ഇധ തതിയചതുത്ഥപഞ്ചമാനി. തേസം അധിഗമപടിപാടിദീപനത്ഥം അയം നയോ വേദിതബ്ബോ -

ഏകോ കിര അമച്ചപുത്തോ രാജാനം ഉപട്ഠാതും ജനപദതോ നഗരം ആഗതോ. സോ ഏകദിവസമേവ രാജാനം ദിസ്വാ പാനബ്യസനേന സബ്ബം വിഭവജാതം നാസേസി. തം ഏകദിവസം സുരാമദമത്തം നിച്ചോളം കത്വാ ജിണ്ണകടസാരകമത്തേന പടിച്ഛാദേത്വാ പാനാഗാരതോ നീഹരിംസു. തമേനം സങ്കാരകൂടേ നിപജ്ജിത്വാ നിദ്ദായന്തം ഏകോ അങ്ഗവിജ്ജാപാഠകോ ദിസ്വാ 'അയം പുരിസോ മഹാജനസ്സ അവസ്സയോ ഭവിസ്സതി, പടിജഗ്ഗിതബ്ബോ ഏസോ'തി സന്നിട്ഠാനം കത്വാ മത്തികായ ന്ഹാപേത്വാ ഥൂലസാടകയുഗം നിവാസാപേത്വാ പുന ഗന്ധോദകേന ന്ഹാപേത്വാ സുഖുമേന ദുകൂലയുഗളേന അച്ഛാദേത്വാ പാസാദം ആരോപേത്വാ സുഭോജനം ഭോജേത്വാ 'ഏവം നം പരിചാരേയ്യാഥാ'തി പരിചാരകേ പടിപാദേത്വാ പക്കാമി. അഥ നം തേ സയനം ആരോപേസും. പാനാഗാരഗമനപടിബാഹനത്ഥഞ്ച നം ചത്താരോ താവ ജനാ ചതൂസു ഹത്ഥപാദേസു ഉപ്പീളേത്വാ അട്ഠംസു. ഏകോ പാദേ പരിമജ്ജി. ഏകോ താലവണ്ടം ഗഹേത്വാ ബീജി. ഏകോ വീണം വാദയമാനോ ഗായന്തോ നിസീദി.

സോ സയനുപഗമനേന വിഗതകിലമഥോ ഥോകം നിദ്ദായിത്വാ വുട്ഠിതോ ഹത്ഥപാദനിപ്പീളനം അസഹമാനോ 'കോ മേ ഹത്ഥപാദേ ഉപ്പീളേതി? അപഗച്ഛഥാ'തി തജ്ജേസി. തേ ഏകവചനേനേവ അപഗച്ഛിംസു. തതോ പുന ഥോകം നിദ്ദായിത്വാ വുട്ഠിതോ പാദപരിമജ്ജനം അസഹമാനോ 'കോ മേ പാദേ പരിമജ്ജതി? അപഗച്ഛാ'തി ആഹ. സോപി ഏകവചനേനേവ അപഗച്ഛി. പുന ഥോകം നിദ്ദായിത്വാ വുട്ഠിതോ വാതവുട്ഠി വിയ താലവണ്ടവാതം അസഹന്തോ 'കോ ഏസ? അപഗച്ഛതൂ'തി ആഹ. സോപി ഏകവചനേനേവ അപഗച്ഛി. പുന ഥോകം നിദ്ദായിത്വാ വുട്ഠിതോ

കണ്ണസൂലം വിയ ഗീതവാദിതസദ്ദം അസഹമാനോ വീണാവാദകം തജ്ജേസി. സോപി ഏകവചനേനേവ അപഗച്ഛി. അഥേവം അനുക്കമേന പഹീനകിലമഥുപ്പീളനപരിമജ്ജനവാതപ്പഹാരഗീതവാദിതസദ്ദുപദ്ദവോ സുഖം സയിത്വാ വുട്ഠായ രഞ്ഞോ സന്തികം അഗമാസി. രാജാപിസ്സ മഹന്തം ഇസ്സരിയമദാസി. സോ മഹാജനസ്സ അവസ്സയോ ജാതോ.

തത്ഥ പാനബ്യസനേന പാരിജുഞ്ഞപ്പത്തോ സോ അമച്ചപുത്തോ വിയ അനേകബ്യസനപാരിജുഞ്ഞപ്പത്തോ ഘരാവാസഗതോ കുലപുത്തോ ദട്ഠബ്ബോ. അങ്ഗവിജ്ജാപാഠകോ പുരിസോ വിയ തഥാഗതോ. തസ്സ പുരിസസ്സ 'അയം മഹാജനസ്സ അവസ്സയോ ഭവിസ്സതി, പടിജഗ്ഗനം അരഹതീ'തി സന്നിട്ഠാനം വിയ തഥാഗതസ്സ 'അയം മഹാജനസ്സ അവസ്സയോ ഭവിസ്സതി, പബ്ബജ്ജം അരഹതി കുലപുത്തോ'തി സന്നിട്ഠാനകരണം.

അഥസ്സ അമച്ചപുത്തസ്സ മത്തികാമത്തേന ന്ഹാപനം വിയ കുലപുത്തസ്സാപി പബ്ബജ്ജാപടിലാഭോ. അഥസ്സ ഥൂലസാടകനിവാസനം വിയ ഇമസ്സാപി ദസസിക്ഖാപദസങ്ഖാതസീലവത്ഥനിവാസനം. പുന തസ്സ ഗന്ധോദകന്ഹാപനം വിയ ഇമസ്സാപി പാതിമോക്ഖസംവരാദിസീലഗന്ധോദകന്ഹാപനം. പുന തസ്സ സുഖുമദുകൂലയുഗളച്ഛാദനം വിയ ഇമസ്സാപി യഥാവുത്തസീലവിസുദ്ധിസമ്പദാസങ്ഖാതദുകൂലച്ഛാദനം.

ദുകൂലച്ഛാദിതസ്സ പനസ്സ പാസാദാരോപനം വിയ ഇമസ്സാപി സീലവിസുദ്ധിദുകൂലച്ഛാദിതസ്സ സമാധിഭാവനാപാസാദാരോഹനം. തതോ തസ്സ സുഭോജനഭുഞ്ജനം വിയ ഇമസ്സാപി സമാധിഉപകാരകസതിസമ്പജഞ്ഞാദിധമ്മാമതപരിഭുഞ്ജനം.

ഭുത്തഭോജനസ്സ പന തസ്സ പരിചാരകേഹി സയനാരോപനം വിയ ഇമസ്സാപി വിതക്കാദീഹി ഉപചാരജ്ഝാനാരോപനം. പുന തസ്സ പാനാഗാരഗമനപടിബാഹനത്ഥം ഹത്ഥപാദുപ്പീളനകപുരിസചതുക്കം വിയ ഇമസ്സാപി കാമസഞ്ഞാഭിമുഖഗമനപടിബാഹനത്ഥം ആരമ്മണേ ചിത്തുപ്പീളനകോ നേക്ഖമ്മവിതക്കോ. തസ്സ പാദപരിമജ്ജകപുരിസോ വിയ ഇമസ്സാപി ആരമ്മണേ ചിത്താനുമജ്ജനകോ വിചാരോ. തസ്സ താലവണ്ടവാതദായകോ വിയ ഇമസ്സാപി ചേതസോ സീതലഭാവദായികാ പീതി.

തസ്സ സോതാനുഗ്ഗഹകരോ ഗന്ധബ്ബപുരിസോ വിയ ഇമസ്സാപി ചിത്താനുഗ്ഗാഹകം സോമനസ്സം. തസ്സ സയനുപഗമനേന വിഗതകിലമഥസ്സ ഥോകം നിദ്ദുപഗമനം വിയ ഇമസ്സാപി ഉപചാരജ്ഝാനസന്നിസ്സയേന വിഗതനീവരണകിലമഥസ്സ പഠമജ്ഝാനുപഗമനം.

അഥസ്സ നിദ്ദായിത്വാ വുട്ഠിതസ്സ ഹത്ഥപാദുപ്പീളനാസഹനേന ഹത്ഥപാദുപ്പീളകാനം സന്തജ്ജനം തേസഞ്ച അപഗമനേന പുന ഥോകം നിദ്ദുപഗമനം വിയ ഇമസ്സാപി പഠമജ്ഝാനതോ വുട്ഠിതസ്സ ചിത്തുപ്പീളകവിതക്കാസഹനേന വിതക്കദോസദസ്സനം, വിതക്കപ്പഹാനാ ച പുന അവിതക്കവിചാരമത്തദുതിയജ്ഝാനുപഗമനം.

തതോ തസ്സ പുനപ്പുനം നിദ്ദായിത്വാ വുട്ഠിതസ്സ യഥാവുത്തേന കമേന പാദപരിമജ്ജനാദീനം അസഹനേന പടിപാടിയാ പാദപരിമജ്ജകാദീനം സന്തജ്ജനം, തേസം തേസഞ്ച അപഗമനേന പുനപ്പുനം ഥോകം നിദ്ദുപഗമനം വിയ ഇമസ്സാപി പുനപ്പുനം ദുതിയാദീഹി ഝാനേഹി വുട്ഠിതസ്സ യഥാവുത്തദോസാനം വിചാരാദീനം അസഹനേന പടിപാടിയാ വിചാരാദിദോസദസ്സനം. തേസം തേസഞ്ച പഹാനാ പുനപ്പുനം അവിതക്കഅവിചാരനിപ്പീതിക പഹീനസോമനസ്സജ്ഝാനുപഗമനം.

തസ്സ പന സയനാ വുട്ഠായ രഞ്ഞോ സന്തികം ഗതസ്സ ഇസ്സരിയപ്പത്തി വിയ ഇമസ്സാപി പഞ്ചമജ്ഝാനതോ വുട്ഠിതസ്സ വിപസ്സനാ മഗ്ഗം ഉപഗതസ്സ അരഹത്തപ്പത്തി.

തസ്സ പത്തിസ്സരിയസ്സ ബഹൂനം ജനാനം അവസ്സയഭാവോ വിയ ഇമസ്സാപി അരഹത്തപ്പത്തസ്സ ബഹൂനം അവസ്സയഭാവോ വേദിതബ്ബോ. ഏത്താവതാ ഹി ഏസ അനുത്തരം പുഞ്ഞക്ഖേത്തം നാമ ഹോതീതി.

പഞ്ചകനയോ നിട്ഠിതോ.

ഏത്താവതാ ചതുക്കപഞ്ചകനയദ്വയഭേദോ സുദ്ധികനവകോ നാമ പകാസിതോ ഹോതി. അത്ഥതോ പനേസ പഞ്ചകനയേ ചതുക്കനയസ്സ പവിട്ഠത്താ ഝാനപഞ്ചകോ ഏവാതി വേദിതബ്ബോ.

പടിപദാചതുക്കം

൧൭൬-൧൮൦. ഇദാനി യസ്മാ ഏതം ഝാനം നാമ പടിപദാകമേന സിജ്ഝതി, തസ്മാ തസ്സ പടിപദാഭേദം ദസ്സേതും **പുന കതമേ ധമ്മാ കുസലാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ ദുക്ഖാ പടിപദാ അസ്സാതി **ദുക്ഖപടിപദം**. ദന്ധാ അഭിഞ്ഞാ അസ്സാതി **ദന്ധാഭിഞ്ഞം**. ഇതി ദുക്ഖപടിപദന്തി വാ ദന്ധാഭിഞ്ഞന്തി വാ പഥവീകസിണന്തി വാ തീണിപി ഝാനസ്സേവ നാമാനി. **ദുക്ഖപടിപദം ഖിപ്പാഭിഞ്ഞ**ന്തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ.

തത്ഥ പഠമസമന്നാഹാരതോ പട്ഠായ യാവ തസ്സ തസ്സ ഝാനസ്സ ഉപചാരം ഉപ്പജ്ജതി താവ പവത്താ ഝാനഭാവനാ 'പടിപദാ'തി വുച്ചതി. ഉപചാരതോ പന പട്ഠായ യാവ അപ്പനാ താവ പവത്താ പഞ്ഞാ 'അഭിഞ്ഞാ'തി വുച്ചതി. സാ പനേസാ പടിപദാ ഏകച്ചസ്സ ദുക്ഖാ ഹോതി. നീവരണാദിപച്ചനീകധമ്മസമുദാചാരഗഹനതായ കിച്ഛാ അസുഖസേവനാതി അത്ഥോ. ഏകച്ചസ്സ തദഭാവേന സുഖാ. അഭിഞ്ഞാപി ഏകച്ചസ്സ ദന്ധാ ഹോതി, മന്ദാ, അസീഘപ്പവത്തി. ഏകച്ചസ്സ ഖിപ്പാ അമന്ദാ സീഘപ്പവത്തി. തസ്മാ യോ ആദിതോ കിലേസേ വിക്ഖമ്ഭേന്തോ ദുക്ഖേന സസങ്ഖാരേന സപ്പയോഗേന കിലമന്തോ വിക്ഖമ്ഭേതി , തസ്സ ദുക്ഖാ പടിപദാ നാമ ഹോതി. യോ പന വിക്ഖമ്ഭിതകിലേസോ അപ്പനാപരിവാസം വസന്തോ ചിരേന അങ്ഗപാതുഭാവം പാപുണാതി, തസ്സ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ നാമ ഹോതി. യോ ഖിപ്പം അങ്ഗപാതുഭാവം പാപുണാതി തസ്സ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ നാമ ഹോതി. യോ കിലേസേ വിക്ഖമ്ഭേന്തോ സുഖേന അകിലമന്തോ വിക്ഖമ്ഭേതി, തസ്സ സുഖാ പടിപദാ നാമ ഹോതി.

തത്ഥ യാനി സപ്പായാസപ്പായാനി ച പലിബോധുപച്ഛേദാദീനി പുബ്ബകിച്ചാനി ച അപ്പനാകോസല്ലാനി ച **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** ചിത്തഭാവനാനിദ്ദേസേ നിദ്ദിട്ഠാനി, തേസു യോ അസപ്പായസേവീ ഹോതി, തസ്സ ദുക്ഖാ പടിപദാ ദന്ധാ ച അഭിഞ്ഞാ ഹോതി. സപ്പായസേവിനോ സുഖാ പടിപദാ ഖിപ്പാ ച അഭിഞ്ഞാ. യോ പന പുബ്ബഭാഗേ അസപ്പായം സേവിത്വാ അപരഭാഗേ സപ്പായസേവീ ഹോതി, പുബ്ബഭാഗേ വാ സപ്പായം സേവിത്വാ അപരഭാഗേ അസപ്പായസേവീ,

തസ്സ വോമിസ്സകതാ വേദിതബ്ബാ. തഥാ പലിബോധുപച്ഛേദാദികം പുബ്ബകിച്ചം അസമ്പാദേത്വാ ഭാവനം അനുയുത്തസ്സ ദുക്ഖാ പടിപദാ ഹോതി, വിപരിയായേന സുഖാ. അപ്പനാകോസല്ലാനി പന അസമ്പാദേന്തസ്സ ദന്ധാ അഭിഞ്ഞാ ഹോതി, സമ്പാദേന്തസ്സ ഖിപ്പാ.

അപിച തണ്ഹാഅവിജ്ജാവസേന സമഥവിപസ്സനാകതാധികാരവസേന ചാപി ഏതാസം പഭേദോ വേദിതബ്ബോ. തണ്ഹാഭിഭൂതസ്സ ഹി ദുക്ഖാ പടിപദാ ഹോതി, അനഭിഭൂതസ്സ സുഖാ. അവിജ്ജാഭിഭൂതസ്സ ച ദന്ധാ അഭിഞ്ഞാ ഹോതി, അനഭിഭൂതസ്സ ഖിപ്പാ. യോ ച സമഥേ അകതാധികാരോ തസ്സ ദുക്ഖാ പടിപദാ ഹോതി, കതാധികാരസ്സ സുഖാ. യോ പന വിപസ്സനായ അകതാധികാരോ ഹോതി, തസ്സ ദന്ധാ അഭിഞ്ഞാ ഹോതി, കതാധികാരസ്സ ഖിപ്പാ.

കിലേസിന്ദ്രിയവസേന ചാപി ഏതാസം പഭേദോ വേദിതബ്ബോ. തിബ്ബകിലേസസ്സ ഹി മുദിന്ദ്രിയസ്സ ദുക്ഖാ പടിപദാ ഹോതി ദന്ധാ ച അഭിഞ്ഞാ, തിക്ഖിന്ദ്രിയസ്സ പന ഖിപ്പാ അഭിഞ്ഞാ. മന്ദകിലേസസ്സ ച മുദിന്ദ്രിയസ്സ സുഖാ പടിപദാ ഹോതി ദന്ധാ ച അഭിഞ്ഞാ, തിക്ഖിന്ദ്രിയസ്സ പന ഖിപ്പാ അഭിഞ്ഞാതി.

ഇതി ഇമാസു പടിപദാഅഭിഞ്ഞാസു യോ പുഗ്ഗലോ ദുക്ഖായ പടിപദായ ദന്ധായ അഭിഞ്ഞായ ഝാനം പാപുണാതി, തസ്സ തം ഝാനം ദുക്ഖപടിപദം ദന്ധാഭിഞ്ഞന്തി വുച്ചതി. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ.

തത്ഥ 'തദനുധമ്മതാ സതി സന്തിട്ഠതി ഠിതിഭാഗിനീ പഞ്ഞാ'തി (വിഭ॰ ൭൯൯) ഏവം വുത്തസതിയാ വാ തംതംഝാനനികന്തിയാ വാ വിക്ഖമ്ഭനേ പടിപദാ, തംതംഝാനുപചാരപ്പത്തസ്സ അപ്പനായ പരിവാസേ അഭിഞ്ഞാ ച വേദിതബ്ബാ. ആഗമനവസേനാപി ച പടിപദാ അഭിഞ്ഞാ ഹോന്തിയേവ. ദുക്ഖപടിപദഞ്ഹി ദന്ധാഭിഞ്ഞം പഠമജ്ഝാനം പത്വാ പവത്തം ദുതിയമ്പി താദിസമേവ ഹോതി. തതിയചതുത്ഥേസുപി ഏസേവ നയോ. യഥാ ച ചതുക്കനയേ ഏവം പഞ്ചകനയേപി പടിപദാവസേന ചതുധാ ഭേദോ വേദിതബ്ബോ. ഇതി പടിപദാവസേനപി ചത്താരോ നവകാ വുത്താ ഹോന്തി. തേസു പാഠതോ ഛത്തിംസ ചിത്താനി, അത്ഥതോ പന പഞ്ചകനയേ ചതുക്കനയസ്സ പവിട്ഠത്താ വീസതിമേവ ഭവന്തീതി.

പടിപദാചതുക്കം.

ആരമ്മണചതുക്കം

__ൠവ്വൃ__. ഇദാനി യസ്മാ ഏതം ഝാനം നാമ യഥാ പടിപദാഭേദേന ഏവം ആരമ്മണഭേദേനാപി ചതുബ്ബിധം ഹോതി. തസ്മാസ്സ തം പഭേദം ദസ്സേതും പുന **കതമേ ധമ്മാ കുസലാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **പരിത്തം പരിത്താരമ്മണ**ന്തിആദീസു യം അപ്പഗുണം ഹോതി, ഉപരിജ്ഝാനസ്സ പച്ചയോ ഭവിതും ന സക്കോതി, ഇദം **പരിത്തം നാമ**. യം പന അവഡ്ഢിതേ സുപ്പമത്തേ വാ സരാവമത്തേ വാ ആരമ്മണേ പവത്തം, തം പരിത്തം ആരമ്മണം അസ്സാതി **പരിത്താരമ്മണം**. യം പഗുണം സുഭാവിതം ഉപരിജ്ഝാനസ്സ പച്ചയോ ഭവിതും സക്കോതി, ഇദം **അപ്പമാണം** നാമ. യം വിപുലേ ആരമ്മണേ പവത്തം തം വുഡ്ഢിപ്പമാണത്താ അപ്പമാണം ആരമ്മണം അസ്സാതി **അപ്പമാണാരമ്മണം**. വുത്തലക്ഖണവോമിസ്സകതായ പന വോമിസ്സകനയോ വേദിതബ്ബോ. ഇതി ആരമ്മണവസേനപി ചത്താരോ നവകാ വുത്താ ഹോന്തി. ചിത്തഗണനാപേത്ഥ പുരിമസദിസാ ഏവാതി.

ആരമ്മണചതുക്കം.

ആരമ്മണപടിപദാമിസ്സകം

__ൠവ്വൠ__. ഇദാനി ആരമ്മണപടിപദാമിസ്സകം സോളസക്ഖത്തുകനയം ദസ്സേതും പുന **കതമേ ധമ്മാ കുസലാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ പഠമനയേ വുത്തജ്ഝാനം ദുക്ഖപടിപദത്താ ദന്ധാഭിഞ്ഞത്താ പരിത്തത്താ പരിത്താരമ്മണത്താതി ചതൂഹി കാരണേഹി **ഹീനം,** സോളസമനയേ വുത്തജ്ഝാനം സുഖപടിപദത്താ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞത്താ അപ്പമാണത്താ അപ്പമാണാരമ്മണത്താതി ചതൂഹി കാരണേഹി **പണീതം**. സേസേസു ചുദ്ദസസു ഏകേന ദ്വീഹി തീഹി ച കാരണേഹി ഹീനപ്പണീതതാ വേദിതബ്ബാ.

കസ്മാ പനായം നയോ ദേസിതോതി? ഝാനുപ്പത്തികാരണത്താ. സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന ഹി പഥവീകസിണേ സുദ്ധികജ്ഝാനം ചതുക്കനയവസേന പഞ്ചകനയവസേന ച ദസ്സിതം; തഥാ സുദ്ധികപടിപദാ, തഥാ സുദ്ധികാരമ്മണം. തത്ഥ യാ ദേവതാ പഥവീകസിണേ സുദ്ധികജ്ഝാനം ചതുക്കനയവസേന ദേസിയമാനം ബുജ്ഝിതും സക്കോന്തി, താസം സപ്പായവസേന സുദ്ധികജ്ഝാനേ ചതുക്കനയോ ദേസിതോ. യാ പഞ്ചകനയവസേന ദേസിയമാനം ബുജ്ഝിതും സക്കോന്തി, താസം സപ്പായവസേന പഞ്ചകനയോ. യാ സുദ്ധികപടിപദായ , സുദ്ധികാരമ്മണേ ചതുക്കനയവസേന ദേസിയമാനം ബുജ്ഝിതും സക്കോന്തി, താസം സപ്പായവസേന സുദ്ധികപടിപദായ സുദ്ധികാരമ്മണേ ചതുക്കനയോ ദേസിതോ. യാ പഞ്ചകനയവസേന ദേസിയമാനം ബുജ്ഝിതും സക്കോന്തി താസം സപ്പായവസേന പഞ്ചകനയോ. ഇതി ഹേട്ഠാ പുഗ്ഗലജ്ഝാസയവസേന ദേസനാ കതാ.

ദേസനാവിലാസപ്പത്തോ ചേസ പഭിന്നപടിസമ്ഭിദോ ദസബലചതുവേസാരജ്ജവിസദഞാണോ ധമ്മാനം യാഥാവസരസലക്ഖണസ്സ സുപ്പടിവിദ്ധത്താ ധമ്മപഞ്ഞത്തികുസലതായ യോ യോ നയോ ലബ്ഭതി തസ്സ തസ്സ വസേന ദേസനം നിയമേതും സക്കോതി, തസ്മാ ഇമായ ദേസനാവിലാസപ്പത്തിയാപി തേന ഏസാ പഥവീകസിണേ സുദ്ധികചതുക്കനയാദിവസേന ദേസനാ കതാ.

യസ്മാ പന യേ കേചി ഝാനം ഉപ്പാദേന്തി നാമ ന തേ ആരമ്മണപടിപദാഹി വിനാ ഉപ്പാദേതും സക്കോന്തി, തസ്മാ നിയമതോ ഝാനുപ്പത്തികാരണത്താ അയം സോളസക്ഖത്തുകനയോ കഥിതോ.

ഏത്താവതാ സുദ്ധികനവകോ, ചത്താരോ പടിപദാനവകാ, ചത്താരോ ആരമ്മണനവകാ, ഇമേ ച സോളസ നവകാതി പഞ്ചവീസതി നവകാ കഥിതാ ഹോന്തി. തത്ഥ ഏകേകസ്മിം നവകേ ചതുക്കപഞ്ചകവസേന ദ്വേ ദ്വേ നയാതി പഞ്ഞാസ നയാ. തത്ഥ "പഞ്ചവീസതിയാ ചതുക്കനയേസു സതം, പഞ്ചകനയേസു പഞ്ചവീസസത"ന്തി പാഠതോ പഞ്ചവീസാധികാനി ദ്വേ ഝാനചിത്തസതാനി ഹോന്തി. പഞ്ചകനയേ പന ചതുക്കനയസ്സ പവിട്ഠത്താ അത്ഥതോ പഞ്ചവീസാധികമേവ ചിത്തസതം ഹോതി. യാനി ചേതാനി പാഠേ പഞ്ചവീസാധികാനി ദ്വേ ചിത്തസതാനി തേസു

ഏകേകസ്സ നിദ്ദേസേ ധമ്മവവത്ഥാനാദയോ തയോ തയോ മഹാവാരാ ഹോന്തി. തേ പന തത്ഥ തത്ഥ നയമത്തമേവ ദസ്സേത്വാ സംഖിത്താതി.

പഥവീകസിണം.

൨൦൩. ഇദാനി യസ്മാ ആപോകസിണാദീസുപി ഏതാനി ഝാനാനി ഉപ്പജ്ജന്തി, തസ്മാ തേസം ദസ്സനത്ഥം പുന **കതമേ ധമ്മാ കുസലാ**തിആദി ആരദ്ധം. തേസു സബ്ബോ പാളിനയോ ച അത്ഥവിഭാവനാ ച ചിത്തഗണനാ ച വാരസങ്ഖേപോ ച പഥവീകസിണേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. ഭാവനാനയോ പന കസിണപരികമ്മം ആദിം കത്വാ സബ്ബോ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി ൧.൯൧ ആദയോ) പകാസിതോയേവ. **മഹാസകുലുദായിസുത്തേ** പന ദസകസിണാനി (മ॰ നി॰ ൨.൨൪൦) വുത്താനി. തേസു വിഞ്ഞാണകസിണം ആകാസേ പവത്തിതമഹഗ്ഗതവിഞ്ഞാണമ്പി തത്ഥ പരികമ്മം കത്വാ നിബ്ബത്താ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനസമാപത്തിപി ഹോതീതി സബ്ബപ്പകാരേന ആരുപ്പദേസനമേവ ഭജതി, തസ്മാ ഇമസ്മിം ഠാനേ ന കഥിതം.

ആകാസകസിണന്തി പന കസിണുഗ്ഘാടിമമാകാസമ്പി, തം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തക്ഖന്ധാപി, ഭിത്തിച്ഛിദ്ദാദീസു അഞ്ഞതരസ്മിം ഗഹേതബ്ബനിമിത്തപരിച്ഛേദാകാസമ്പി, തം ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പന്നം ചതുക്കപഞ്ചകജ്ഝാനമ്പി വുച്ചതി. തത്ഥ പുരിമനയോ ആരുപ്പദേസനം ഭജതി, പച്ഛിമനയോ രൂപാവചരദേസനം. ഇതി മിസ്സകത്താ ഇമം രൂപാവചരദേസനം ന ആരുള്ഹം. പരിച്ഛേദാകാസേ നിബ്ബത്തജ്ഝാനം പന രൂപൂപപത്തിയാ മഗ്ഗോ ഹോതി തസ്മാ തം ഗഹേതബ്ബം. തസ്മിം പന ചതുക്കപഞ്ചകജ്ഝാനമേവ ഉപ്പജ്ജതി, അരൂപജ്ഝാനം നുപ്പജ്ജതി. കസ്മാ? കസിണുഗ്ഘാടനസ്സ അലാഭതോ. തഞ്ഹി പുനപ്പുനം ഉഗ്ഘാടിയമാനമ്പി ആകാസമേവ ഹോതീതി ന തത്ഥ കസിണുഗ്ഘാടനം ലബ്ഭതി, തസ്മാ തത്ഥുപ്പന്നം ഝാനം ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരായ സംവത്തതി, അഭിഞ്ഞാപാദകം ഹോതി, വിപസ്സനാപാദകം ഹോതി, നിരോധപാദകം ന ഹോതി. അനുപുബ്ബനിരോധോ പനേത്ഥ യാവ പഞ്ചമജ്ഝാനാ ലബ്ഭതി വട്ടപാദകം ഹോതിയേവ. യഥാ ചേതം ഏവം പുരിമകസിണേസു ഉപ്പന്നം ഝാനമ്പി. നിരോധപാദകഭാവോ പനേത്ഥ വിസേസോ. സേസമേത്ഥ ആകാസകസിണേ യം വത്തബ്ബം സിയാ തം സബ്ബം **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൯൭-൯൯) വുത്തമേവ.

'ഏകോപി ഹുത്വാ ബഹുധാ ഹോതീ'തിആദിനയം (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൩൮; പടി॰ മ॰ ൧.൧൦൨) പന വികുബ്ബനം ഇച്ഛന്തേന പുരിമേസു അട്ഠസു കസിണേസു അട്ഠ സമാപത്തിയോ നിബ്ബത്തേത്വാ കസിണാനുലോമതോ കസിണപടിലോമതോ, കസിണാനുലോമപടിലോമതോ; ഝാനാനുലോമതോ, ഝാനപടിലോമതോ, ഝാനാനുലോമപടിലോമതോ; ഝാനുക്കന്തികതോ, കസിണുക്കന്തികതോ, ഝാനകസിണുക്കന്തികതോ; അങ്ഗസങ്കന്തികതോ, ആരമ്മണസങ്കന്തികതോ, അങ്ഗാരമ്മണസങ്കന്തികതോ; അങ്ഗവവത്ഥാനതോ, ആരമ്മണവവത്ഥാനതോതി ഇമേഹി ചുദ്ദസഹാകാരേഹി ചിത്തം പരിദമേതബ്ബം. തേസം വിത്ഥാരകഥാ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൩൬൬-൩൬൭) വുത്തായേവ.

ഏവം പന ചുദ്ദസഹാകാരേഹി ചിത്തം അപരിദമേത്വാ, പുബ്ബേ അഭാവിതഭാവനോ ആദികമ്മികോ യോഗാവചരോ ഇദ്ധിവികുബ്ബനം സമ്പാദേസ്സതീതി നേതം ഠാനം വിജ്ജതി. ആദികമ്മികസ്സ ഹി കസിണപരികമ്മമ്പി ഭാരോ; സതേസു സഹസ്സേസു വാ ഏകോവ സക്കോതി. കതകസിണപരികമ്മസ്സ നിമിത്തുപ്പാദനം ഭാരോ; സതേസു സഹസ്സേസു വാ ഏകോവ സക്കോതി. ഉപ്പന്നേ നിമിത്തേ തം വഡ്ഢേത്വാ അപ്പനാധിഗമോ ഭാരോ, സതേസു സഹസ്സേസു വാ ഏകോവ സക്കോതി. അധിഗതപ്പനസ്സ ചുദ്ദസഹാകാരേഹി ചിത്തപരിദമനം ഭാരോ; സതേസു സഹസ്സേസു വാ ഏകോവ സക്കോതി. ചുദ്ദസഹാകാരേഹി പരിദമിതചിത്തസ്സാപി ഇദ്ധിവികുബ്ബനം നാമ ഭാരോ, സതേസു സഹസ്സേസു വാ ഏകോവ സക്കോതി. വികുബ്ബനപ്പത്തസ്സാപി ഖിപ്പനിസന്തിഭാവോ നാമ ഭാരോ; സതേസു സഹസ്സേസു വാ ഏകോവ ഖിപ്പനിസന്തി ഹോതി. ഥേരമ്ബത്ഥലേ **മഹാരോഹനഗുത്തത്ഥേരസ്സ** ഗിലാനുപട്ഠാനം ആഗതേസു തിംസമത്തേസു ഇദ്ധിമന്തസഹസ്സേസു ഉപസമ്പദായ അട്ഠവസ്സികോ **രക്ഖിതത്ഥേരോ വിയ**. സബ്ബം വത്ഥു **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൩൬൭) വിത്ഥാരിതമേവാതി.

കസിണകഥാ.

അഭിഭായതനകഥാ

൨൦൪. ഏവം അട്ഠസു കസിണേസു രൂപാവചരകുസലം നിദ്ദിസിത്വാ, ഇദാനി യസ്മാ സമാനേപി ആരമ്മണേ ഭാവനായ അസമാനം ഇമേസു അട്ഠസു കസിണേസു അഞ്ഞമ്പി അഭിഭായതനസങ്ഖാതം രൂപാവചരകുസലം പവത്തതി, തസ്മാ തം ദസ്സേതും പുന **കതമേ ധമ്മാ കുസലാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ**തി അലാഭിതായ വാ അനത്ഥികതായ വാ അജ്ഝത്തരൂപേ പരികമ്മസഞ്ഞാവിരഹിതോ. **ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതീ**തി ബഹിദ്ധാ അട്ഠസു കസിണേസു കതപരികമ്മതായ പരികമ്മവസേന ചേവ അപ്പനാവസേന ച താനി ബഹിദ്ധാ അട്ഠസു കസിണേസു രൂപാനി പസ്സതി. **പരിത്താനീ**തി അവഡ്ഢിതാനി. **താനി അഭിഭുയ്യാ**തി യഥാ നാമ സമ്പന്നഗഹണികോ കടച്ഛുമത്തം ഭത്തം ലഭിത്വാ 'കിം ഏത്ഥ ഭുഞ്ജിതബ്ബം അത്ഥീ'തി സങ്കഡ്ഢിത്വാ ഏകകബളമേവ കരോതി, ഏവമേവ ഞാണുത്തരികോ പുഗ്ഗലോ വിസദഞാണോ 'കിമേത്ഥ പരിത്തകേ ആരമ്മണേ സമാപജ്ജിതബ്ബം അത്ഥി, നായം മമ ഭാരോ'തി താനി രൂപാനി അഭിഭവിത്വാ സമാപജ്ജതി. സഹ നിമിത്തുപ്പാദേനേവേത്ഥ അപ്പനം നിബ്ബത്തേതീതി അത്ഥോ. **ജാനാമി പസ്സാമീ**തി ഇമിനാ പനസ്സ പുബ്ബഭാഗോ കഥിതോ. **ആഗമട്ഠകഥാസു** പന വുത്തം - ഇമിനാസ്സ പന ആഭോഗോ കഥിതോ. സോ ച ഖോ സമാപത്തിതോ വുട്ഠിതസ്സ, ന അന്തോസമാപത്തിയന്തി (അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൮.൬൫).

അപ്പമാണാനീതി വഡ്ഢിതപ്പമാണാനി. **അഭിഭുയ്യാ**തി ഏത്ഥ പന യഥാ മഹഗ്ഘസോ പുരിസോ ഏകം ഭത്തവഡ്ഢിതകം ലഭിത്വാ 'അഞ്ഞാപി ഹോതു 'കിമേസാ മയ്ഹം കരിസ്സതീ'തി തം ന മഹന്തതോ പസ്സതി, ഏവമേവ ഞാണുത്തരോ പുഗ്ഗലോ വിസദഞ്ഞാണോ 'കിമേത്ഥ സമാപജ്ജിതബ്ബം, ന ഇദം അപ്പമാണം, ന മയ്ഹം ചിത്തേകഗ്ഗതാകരണേ ഭാരോ അത്ഥീ'തി താനി അഭിഭവിത്വാ സമാപജ്ജതി. സഹ നിമിത്തുപ്പാദേനേവേത്ഥ അപ്പനം നിബ്ബത്തേതീതി അത്ഥോ.

പരിത്തം പരിത്താരമ്മണം അപ്പമാണം പരിത്താരമ്മണന്തി ഇധ പരിത്താനീതി ആഗതത്താ അപ്പമാണാരമ്മണതാ ന ഗഹിതാ, പരതോ അപ്പമാണാനീതി ആഗതത്താ പരിത്താരമ്മണതാ. **അട്ഠകഥായം** പന വുത്തം - 'ഇമസ്മിം ഠാനേ ചത്താരി ചത്താരി ആരമ്മണാനി അഗ്ഗഹേത്വാ ദ്വേ ദ്വേവ ഗഹിതാനി . കിം കാരണാ? ചതൂസു ഹി ഗഹിതേസു ദേസനാ സോളസക്ഖത്തുകാ ഹോതി, സത്ഥാരാ ച ഹേട്ഠാ സോളസക്ഖത്തുകാ ദേസനാ കിലഞ്ജമ്ഹി തിലേ

പത്ഥരന്തേന വിയ വിത്ഥാരതോ കഥിതാ. തസ്സ ഇമസ്മിം ഠാനേ അട്ഠക്ഖത്തുകം ദേസനം കാതും അജ്ഝാസയോ. തസ്മാ ദ്വേ ദ്വേയേവ ഗഹിതാനീതി വേദിതബ്ബാനീതി.

സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീതി പരിസുദ്ധാപരിസുദ്ധവണ്ണാനി. പരിസുദ്ധാനി ഹി നീലാദീനി സുവണ്ണാനി, അപരിസുദ്ധാനി ച ദുബ്ബണ്ണാനീതി ഇധ അധിപ്പേതാനി. **ആഗമട്ഠകഥാസു** പന 'സുവണ്ണാനി വാ ഹോന്തു ദുബ്ബണ്ണാനി വാ, പരിത്തഅപ്പമാണവസേനേവ ഇമാനി അഭിഭായതനാനി ദേസിതാനീ'തി (അം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൮൬) വുത്തം. ഇമേസു പന ചതൂസു പരിത്തം വിതക്കചരിതവസേന ആഗതം, അപ്പമാണം മോഹചരിതവസേന, സുവണ്ണം ദോസചരിതവസേന, ദുബ്ബണ്ണം രാഗചരിതവസേന. ഏതേസഞ്ഹി ഏതാനി സപ്പായാനി. സാ ച തേസം സപ്പായതാ വിത്ഥാരതോ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൪൩) ചരിയനിദ്ദേസേ വുത്താ.

കസ്മാ പന, യഥാ സുത്തന്തേ "അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ ഏകോ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി പരിത്താനീ"തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൭൩; മ॰ നി॰ ൨.൨൪൯; അം॰ നി॰ ൮.൬൫) വുത്തം, ഏവം അവത്വാ ഇധ ചതൂസുപി അഭിഭായതനേസു അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞിതാവ വുത്താതി? അജ്ഝത്തരൂപാനം അനഭിഭവനീയതോ. തത്ഥ വാ ഹി ഇധ വാ ബഹിദ്ധാരൂപാനേവ അഭിഭവിതബ്ബാനി, തസ്മാ താനി നിയമതോ വത്തബ്ബാനീതി തത്രപി ഇധപി വുത്താനി. അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീതി ഇദം പന സത്ഥു ദേസനാവിലാസമത്തമേവ. അയം താവ ചതൂസു അഭിഭായതനേസു അപുബ്ബപദവണ്ണനാ. സുദ്ധികനയപടിപദാഭേദോ പനേത്ഥ പഠവീകസിണേ വുത്തനയേനേവ ഏകേകസ്മിം അഭിഭായതനേ വേദിതബ്ബോ. കേവലഞ്ഹേത്ഥ ആരമ്മണചതുക്കം ആരമ്മണദുകം ഹോതി, സോളസക്ഖത്തുകഞ്ച അട്ഠക്ഖത്തുകം. സേസം താദിസമേവ. ഏവമേത്ഥ ഏകേകസ്മിം അഭിഭായതനേ ഏകോ സുദ്ധികനവകോ, ചത്താരോ പടിപദാനവകാ, ദ്വേ ആരമ്മണനവകാ, ആരമ്മണപടിപദാമിസ്സകേ അട്ഠ നവകാതി പന്നരസ നവകാതി ചതൂസുപി അഭിഭായതനേസു സമസട്ഠി നവകാ വേദിതബ്ബാ.

൨൫൭. പഞ്ചമഅഭിഭായതനാദീസു **നീലാനീ**തി സബ്ബസങ്ഗാഹികവസേന വുത്തം. **നീലവണ്ണാനീ**തി വണ്ണവസേന, **നീലനിദസ്സനാനീ**തി നിദസ്സനവസേന, അപഞ്ഞായമാനവിവരാനി, അസമ്ഭിന്നവണ്ണാനി, ഏകനീലാനേവ ഹുത്വാ ദിസ്സന്തീതി വുത്തം ഹോതി. **നീലനിഭാസാനീ**തി ഇദം പന ഓഭാസനവസേന വുത്തം; നീലോഭാസാനി നീലപ്പഭായുത്താനീതി അത്ഥോ. ഏതേന നേസം സുവിസുദ്ധതം ദസ്സേതി. സുവിസുദ്ധവണ്ണവസേന ഹി ഇമാനി ചത്താരി അഭിഭായതനാനി വുത്താനി. **പീതാനീ**തിആദീസുപി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. നീലകസിണം ഉഗ്ഗണ്ഹന്തോ നീലസ്മിം നിമിത്തം ഗണ്ഹാതി. പുപ്ഫസ്മിം വാ വത്ഥസ്മിം വാ വണ്ണധാതുയാ വാതിആദികം പനേത്ഥ കസിണകരണഞ്ച പരികമ്മഞ്ച അപ്പനാവിധാനഞ്ച സബ്ബം **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൩൦ ആദയോ) വിത്ഥാരതോ വുത്തമേവ. യഥാ ച പഠവീകസിണേ ഏവമേത്ഥ ഏകേകസ്മിം അഭിഭായതനേ പഞ്ചവീസതി പഞ്ചവീസതി നവകാ വേദിതബ്ബാ.

അഭിഭായതനകഥാ.

വിമോക്ഖകഥാ

൨൪൮. ഇദാനി യസ്മാ ഇദം രൂപാവചരകുസലം നാമ ന കേവലം ആരമ്മണസങ്ഖാതാനം ആയതനാനം അഭിഭവനതോ അഭിഭായതനവസേനേവ ഉപ്പജ്ജതി, അഥ ഖോ വിമോക്ഖവസേനപി ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ തമ്പി നയം ദസ്സേതും പുന **കതമേ ധമ്മാ കുസലാ**തിആദി ആരദ്ധം.

കേനട്ഠേന പന വിമോക്ഖോ വേദിതബ്ബോതി? അധിമുച്ചനട്ഠേന. കോ അയം അധിമുച്ചനട്ഠോ നാമ? പച്ചനീകധമ്മേഹി ച സുട്ഠു വിമുച്ചനട്ഠോ, ആരമ്മണേ ച അഭിരതിവസേന സുട്ഠു വിമുച്ചനട്ഠോ . പിതുഅങ്കേ വിസ്സട്ഠഅങ്ഗപച്ചങ്ഗസ്സ ദാരകസ്സ സയനം വിയ അനിഗ്ഗഹിതഭാവേന നിരാസങ്കതായ ആരമ്മണേ പവത്തീതി വുത്തം ഹോതി. ഏവംലക്ഖണഞ്ഹി വിമോക്ഖഭാവപ്പത്തം രൂപാവചരകുസലം ദസ്സേതും അയം നയോ ആരദ്ധോ.

തത്ഥ **രൂപീ**തി അജ്ഝത്തം കേസാദീസു ഉപ്പാദിതം രൂപജ്ഝാനം രൂപം, തദസ്സത്ഥീതി രൂപീ. അജ്ഝത്തഞ്ഹി നീലപരികമ്മം കരോന്തോ കേസേ വാ പിത്തേ വാ അക്ഖിതാരകായ വാ കരോതി. പീതപരികമ്മം കരോന്തോ മേദേ വാ ഛവിയാ വാ അക്ഖീനം പീതട്ഠാനേ വാ കരോതി. ലോഹിതപരികമ്മം കരോന്തോ മംസേ വാ ലോഹിതേ വാ ജിവ്ഹായ വാ ഹത്ഥതലപാദതലേസു വാ അക്ഖീനം രത്തട്ഠാനേ വാ കരോതി. ഓദാതപരികമ്മം കരോന്തോ അട്ഠിമ്ഹി വാ ദന്തേ വാ നഖേ വാ അക്ഖീനം സേതട്ഠാനേ വാ കരോതി. ഏവം പരികമ്മം കത്വാ ഉപ്പന്നജ്ഝാനസമങ്ഗിനം സന്ധായേതം വുത്തം. **രൂപാനി പസ്സതീ**തി ബഹിദ്ധാപി നീലകസിണാദിരൂപാനി ഝാനചക്ഖുനാ പസ്സതി. ഇമിനാ അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാവത്ഥുകേസു കസിണേസു ഝാനപടിലാഭോ ദസ്സിതോ.

അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീതി അജ്ഝത്തം ന രൂപസഞ്ഞീ. അത്തനോ കേസാദീസു അനുപ്പാദിതരൂപാവചരജ്ഝാനോതി അത്ഥോ. ഇമിനാ ബഹിദ്ധാ പരികമ്മം കത്വാ ബഹിദ്ധാവ പടിലദ്ധജ്ഝാനതാ ദസ്സിതാ.

സുഭന്തി ഇമിനാ സുവിസുദ്ധേസു നീലാദീസു വണ്ണകസിണേസു ഝാനാനി ദസ്സിതാനി. തത്ഥ കിഞ്ചാപി അന്തോഅപ്പനായ 'സുഭ'ന്തി ആഭോഗോ നത്ഥി, യോ പന സുവിസുദ്ധം സുഭകസിണം ആരമ്മണം കത്വാ വിഹരതി, സോ യസ്മാ 'സുഭ'ന്തി...പേ॰... പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി, തഥാ ദുതിയാദീനി, തസ്മാ ഏവം ദേസനാ കതാ. **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ** പന "കഥം സുഭന്ത്വേവ അധിമുത്തോ ഹോതീതി വിമോക്ഖോ? ഇധ ഭിക്ഖു മേത്താസഹഗതേന ചേതസാ ഏകം ദിസം...പേ॰... വിഹരതി, മേത്തായ ഭാവിതത്താ സത്താ അപ്പടികൂലാ ഹോന്തി; കരുണാ... മുദിതാ... ഉപേക്ഖാസഹഗതേന ചേതസാ ഏകം ദിസം...പേ॰... വിഹരതി, ഉപേക്ഖായ ഭാവിതത്താ സത്താ അപ്പടികൂലാ ഹോന്തി, ഏവം സുഭന്ത്വേവ അധിമുത്തോ ഹോതീ"തി വിമോക്ഖോതി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൧൨) വുത്തം. ഇധ പന ഉപരി പാളിയംയേവ ബ്രഹ്മവിഹാരാനം ആഗതത്താ തം നയം പടിക്ഖിപിത്വാ സുനീലകസുപീതകസുലോഹിതകസുഓദാതകപരിസുദ്ധനീലകപരിസുദ്ധപീതകപരിസുദ്ധലോഹിതകപരിസുദ്ധഓദാതകവസേന സുഭവിമോക്ഖോ അനുഞ്ഞാതോ. ഇതി കസിണന്തി വാ അഭിഭായതനന്തി വാ വിമോക്ഖോതി വാ രൂപാവചരജ്ഝാനമേവ . തഞ്ഹി ആരമ്മണസ്സ സകലട്ഠേന കസിണം നാമ, ആരമ്മണം അഭിഭവനട്ഠേന അഭിഭായതനം നാമ, ആരമ്മണേ അധിമുച്ചനട്ഠേന പച്ചനീകധമ്മേഹി ച വിമുച്ചനട്ഠേന വിമോക്ഖോ നാമാതി വുത്തം. തത്ഥ കസിണദേസനാ അഭിധമ്മവസേന, ഇതരാ പന സുത്തന്തദേസനാവസേന വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. അയമേത്ഥ

അപുബ്ബപദവണ്ണനാ. ഏകേകസ്മിം പന വിമോക്ഖേ പഥവീകസിണേ വിയ പഞ്ചവീസതി പഞ്ചവീസതീതി കത്വാ പഞ്ചസത്തതി നവകാ വേദിതബ്ബാ.

വിമോക്ഖകഥാ.

ബ്രഹ്മവിഹാരകഥാ

൨൫൧. ഇദാനി മേത്താദിബ്രഹ്മവിഹാരവസേന പവത്തമാനം രൂപാവചരകുസലം ദസ്സേതും പുന **കതമേ ധമ്മാ കുസലാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **മേത്താസഹഗത**ന്തി മേത്തായ സമന്നാഗതം. പരതോ കരുണാസഹഗതാദീസുപി ഏസേവ നയോ. യേന പനേസ വിധാനേന പടിപന്നോ മേത്താദിസഹഗതാനി ഝാനാനി ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി, തം മേത്താദീനം ഭാവനാവിധാനം സബ്ബം **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൪൦) വിത്ഥാരിതമേവ. അവസേസായ പാളിയാ അത്ഥോ പഥവീകസിണേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

കേവലഞ്ഹി പഥവീകസിണേ പഞ്ചവീസതി നവകാ, ഇധ പുരിമാസു തീസു തികചതുക്കജ്ഝാനികവസേന പഞ്ചവീസതി സത്തകാ, ഉപേക്ഖായ ചതുത്ഥജ്ഝാനവസേന പഞ്ചവീസതി ഏകകാ, കരുണാമുദിതാസു ച ഛന്ദാദീഹി ചതൂഹി സദ്ധിം കരുണാമുദിതാതി ഇമേപി യേവാപനകാ ലബ്ഭന്തി. ദുക്ഖപടിപദാദിഭാവോ ചേത്ഥ മേത്തായ താവ ബ്യാപാദവിക്ഖമ്ഭനവസേന, കരുണായ വിഹിംസാവിക്ഖമ്ഭനവസേന, മുദിതായ അരതിവിക്ഖമ്ഭനവസേന, ഉപേക്ഖായ രാഗപടിഘവിക്ഖമ്ഭനവസേന വേദിതബ്ബോ. പരിത്താരമ്മണതാ പന നബഹുസത്താരമ്മണവസേന; അപ്പമാണാരമ്മണതാ ബഹുസത്താരമ്മണവസേന ഹോതീതി അയം വിസേസോ. സേസം താദിസമേവ.

ഏവം താവ പാളിവസേനേവ -

> ബ്രഹ്മുത്തമേന കഥിതേ, ബ്രഹ്മവിഹാരേ ഇമേ ഇതി വിദിത്വാ;
> ഭിയ്യോ ഏതേസു അയം, പകിണ്ണകകഥാപി വിഞ്ഞേയ്യാ.

ഏതാസു ഹി മേത്താകരുണാമുദിതാഉപേക്ഖാസു അത്ഥതോ താവ മേജ്ജതീതി **മേത്താ,** സിനിയ്ഹതീതി അത്ഥോ. മിത്തേ വാ ഭവാ, മിത്തസ്സ വാ ഏസാ പവത്തതീപി മേത്താ. പരദുക്ഖേ സതി സാധൂനം ഹദയകമ്പനം കരോതീതി **കരുണാ**. കിണാതി വാ പരദുക്ഖം ഹിംസതി വിനാസേതീതി **കരുണാ** . കിരീയതി വാ ദുക്ഖിതേസു ഫരണവസേന പസാരിയതീതി **കരുണാ**. മോദന്തി തായ തംസമങ്ഗിനോ, സയം വാ മോദതി, മോദനമത്തമേവ വാ തന്തി **മുദിതാ**. 'അവേരാ ഹോന്തൂ'തിആദിബ്യാപാരപ്പഹാനേന മജ്ഝത്തഭാവൂപഗമനേന ച ഉപേക്ഖതീതി **ഉപേക്ഖാ**.

ലക്ഖണാദിതോ പനേത്ഥ ഹിതാകാരപ്പവത്തിലക്ഖണാ 'മേത്താ', ഹിതൂപസംഹാരരസാ, ആഘാതവിനയപച്ചുപട്ഠാനാ, സത്താനം മനാപഭാവദസ്സനപദട്ഠാനാ. ബ്യാപാദൂപസമോ ഏതിസ്സാ സമ്പത്തി, സിനേഹസമ്ഭവോ വിപത്തി. ദുക്ഖാപനയനാകാരപ്പവത്തിലക്ഖണാ 'കരുണാ', പരദുക്ഖാസഹനരസാ, അവിഹിംസാപച്ചുപട്ഠാനാ , ദുക്ഖാഭിഭൂതാനം അനാഥഭാവദസ്സനപദട്ഠാനാ. വിഹിംസൂപസമോ തസ്സാ സമ്പത്തി, സോകസമ്ഭവോ വിപത്തി. സത്തേസു പമോദനലക്ഖണാ 'മുദിതാ', അനിസ്സായനരസാ, അരതിവിഘാതപച്ചുപട്ഠാനാ, സത്താനം സമ്പത്തിദസ്സനപദട്ഠാനാ. അരതിവൂപസമോ തസ്സാ സമ്പത്തി, പഹാസസമ്ഭവോ വിപത്തി. സത്തേസു മജ്ഝത്താകാരപ്പവത്തിലക്ഖണാ 'ഉപേക്ഖാ', സത്തേസു സമഭാവദസ്സനരസാ, പടിഘാനുനയവൂപസമപച്ചുപട്ഠാനാ, "കമ്മസ്സകാ സത്താ, തേ കസ്സ രുചിയാ സുഖിതാ വാ ഭവിസ്സന്തി, ദുക്ഖതോ വാ മുച്ചിസ്സന്തി, പത്തസമ്പത്തിതോ വാ ന പരിഹായിസ്സന്തീ"തി? ഏവം പവത്തകമ്മസ്സകതാദസ്സനപദട്ഠാനാ. പടിഘാനുനയവൂപസമോ തസ്സാ സമ്പത്തി, ഗേഹസ്സിതായ അഞ്ഞാണുപേക്ഖായ സമ്ഭവോ വിപത്തി.

ചതുന്നമ്പി പനേതേസം ബ്രഹ്മവിഹാരാനം വിപസ്സനാസുഖഞ്ചേവ ഭവസമ്പത്തി ച സാധാരണപ്പയോജനം, ബ്യാപാദാദിപടിഘാതോ ആവേണികം. ബ്യാപാദപടിഘാതപ്പയോജനാ ഹേത്ഥ മേത്താ, വിഹിംസാഅരതിരാഗപടിഘാതപ്പയോജനാ ഇതരാ. വുത്തമ്പി ചേതം -

> "നിസ്സരണഞ്ഹേതം, ആവുസോ, ബ്യാപാദസ്സ യദിദം മേത്താചേതോവിമുത്തി, നിസ്സരണഞ്ഹേതം, ആവുസോ, വിഹേസായ യദിദം കരുണാചേതോവിമുത്തി; നിസ്സരണഞ്ഹേതം, ആവുസോ, അരതിയാ യദിദം മുദിതാചേതോവിമുത്തി, നിസ്സരണഞ്ഹേതം, ആവുസോ, രാഗസ്സ യദിദം ഉപേക്ഖാചേതോവിമുത്തീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൨൬; അ॰ നി॰ ൬.൧൩).

ഏകമേകസ്സ ചേത്ഥ ആസന്നദൂരവസേന ദ്വേ ദ്വേ പച്ചത്ഥികാ. മേത്താബ്രഹ്മവിഹാരസ്സ ഹി, സമീപചാരോ വിയ പുരിസസ്സ സപത്തോ, ഗുണദസ്സനസഭാഗതായ രാഗോ ആസന്നപച്ചത്ഥികോ. സോ ലഹും ഓതാരം ലഭതി. തസ്മാ തതോ സുട്ഠു മേത്താ രക്ഖിതബ്ബാ. പബ്ബതാദിഗഹനനിസ്സിതോ വിയ പുരിസസ്സ സപത്തോ സഭാവവിസഭാഗതായ ബ്യാപാദോ ദൂരപച്ചത്ഥികോ. തസ്മാ തതോ നിബ്ഭയേന മേത്തായിതബ്ബം. മേത്തായിസ്സതി ച നാമ കോപഞ്ച കരിസ്സതീതി അട്ഠാനമേതം.

കരുണാബ്രഹ്മവിഹാരസ്സ "ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാനം രൂപാനം ഇട്ഠാനം കന്താനം മനാപാനം മനോരമാനം ലോകാമിസപടിസംയുത്താനം അപ്പടിലാഭം വാ അപ്പടിലാഭതോ സമനുപസ്സതോ പുബ്ബേ വാ പടിലദ്ധപുബ്ബം അതീതം നിരുദ്ധം വിപരിണതം സമനുസ്സരതോ ഉപ്പജ്ജതി ദോമനസ്സം. യം ഏവരൂപം ദോമനസ്സം ഇദം വുച്ചതി ഗേഹസ്സിതം ദോമനസ്സ"ന്തിആദിനാ നയേന ആഗതം ഗേഹസ്സിതം ദോമനസ്സം വിപത്തിദസ്സനസഭാഗതായ ആസന്നപച്ചത്ഥികം. സഭാവവിസഭാഗതായ വിഹേസാ ദൂരപച്ചത്ഥികാ. തസ്മാ തതോ നിബ്ഭയേന കരുണായിതബ്ബം. കരുണഞ്ച നാമ കരിസ്സതി പാണിആദീഹി ച വിഹേസിസ്സതീതി അട്ഠാനമേതം.

മുദിതാബ്രഹ്മവിഹാരസ്സ "ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാനം രൂപാനം ഇട്ഠാനം കന്താനം മനാപാനം മനോരമാനം ലോകാമിസപടിസംയുത്താനം പടിലാഭം വാ പടിലാഭതോ സമനുപസ്സതോ പുബ്ബേ വാ പടിലദ്ധപുബ്ബം അതീതം നിരുദ്ധം വിപരിണതം സമനുസ്സരതോ ഉപ്പജ്ജതി സോമനസ്സം. യം ഏവരൂപം സോമനസ്സം ഇദം വുച്ചതി ഗേഹസ്സിതം സോമനസ്സ"ന്തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൩൦൬) നയേന ആഗതം ഗേഹസ്സിതം സോമനസ്സം സമ്പത്തിദസ്സനസഭാഗതായ ആസന്നപച്ചത്ഥികം. സഭാവവിസഭാഗതായ അരതി ദൂരപച്ചത്ഥികാ. തസ്മാ തതോ നിബ്ഭയേന മുദിതാ ഭാവേതബ്ബാ. പമുദിതോ ച നാമ ഭവിസ്സതി പന്തസേനാസനേസു ച അധികുസലധമ്മേസു ച ഉക്കണ്ഠിസ്സതീതി അട്ഠാനമേതം.

ഉപേക്ഖാബ്രഹ്മവിഹാരസ്സ പന "ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ ഉപ്പജ്ജതി ഉപേക്ഖാ ബാലസ്സ മൂള്ഹസ്സ പുഥുജ്ജനസ്സ അനോധിജിനസ്സ അവിപാകജിനസ്സ അനാദീനവദസ്സാവിനോ അസ്സുതവതോ പുഥുജ്ജനസ്സ. യാ ഏവരൂപാ ഉപേക്ഖാ രൂപം സാ നാതിവത്തതി. തസ്മാ സാ ഉപേക്ഖാ ഗേഹസ്സിതാതി വുച്ചതീ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൩൦൮) നയേന ആഗതാ ഗേഹസ്സിതാ അഞ്ഞാണുപേക്ഖാ ദോസഗുണാനം അവിചാരണവസേന സഭാഗത്താ ആസന്നപച്ചത്ഥികാ. സഭാവവിസഭാഗതായ രാഗപടിഘാ ദൂരപച്ചത്ഥികാ. തസ്മാ തതോ നിബ്ഭയേന ഉപേക്ഖിതബ്ബം. ഉപേക്ഖിസ്സതി ച നാമ രജ്ജിസ്സതി ച പടിഹഞ്ഞിസ്സതി ചാതി അട്ഠാനമേതം.

സബ്ബേസമ്പി ച ഏതേസം കത്തുകാമതാഛന്ദോ ആദി, നീവരണാദിവിക്ഖമ്ഭനം മജ്ഝം, അപ്പനാ പരിയോസാനം, പഞ്ഞത്തിധമ്മവസേന ഏകോ വാ സത്തോ അനേകാ വാ സത്താ ആരമ്മണം, ഉപചാരേ വാ അപ്പനായ വാ പത്തായ ആരമ്മണവഡ്ഢനം.

തത്രായം വഡ്ഢനക്കമോ - യഥാ ഹി കുസലോ കസ്സകോ കസിതബ്ബട്ഠാനം പരിച്ഛിന്ദിത്വാ കസതി, ഏവം പഠമമേവ ഏകം ആവാസം പരിച്ഛിന്ദിത്വാ തത്ഥ സത്തേസു 'ഇമസ്മിം ആവാസേ സത്താ അവേരാ ഹോന്തൂ'തിആദിനാ നയേന മേത്താ ഭാവേതബ്ബാ. തത്ഥ ചിത്തം മുദും കമ്മനിയം കത്വാ ദ്വേ ആവാസാ പരിച്ഛിന്ദിതബ്ബാ . തതോ അനുക്കമേന തയോ ചത്താരോ പഞ്ച ഛ സത്ത അട്ഠ നവ ദസ, ഏകാ രച്ഛാ, ഉപഡ്ഢഗാമോ, ഗാമോ, ജനപദോ, രജ്ജം, ഏകാ ദിസാതി ഏവം യാവ ഏകം ചക്കവാളം, തതോ വാ പന ഭിയ്യോ തത്ഥ തത്ഥ സത്തേസു മേത്താ ഭാവേതബ്ബാ. തഥാ കരുണാദയോതി. അയമേത്ഥ ആരമ്മണവഡ്ഢനക്കമോ.

യഥാ പന കസിണാനം നിസ്സന്ദോ ആരുപ്പാ, സമാധീനം നിസ്സന്ദോ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം, വിപസ്സനാനം നിസ്സന്ദോ ഫലസമാപത്തി, സമഥവിപസ്സനാനം നിസ്സന്ദോ നിരോധസമാപത്തി, ഏവം പുരിമബ്രഹ്മവിഹാരത്തയസ്സ നിസ്സന്ദോ ഏത്ഥ ഉപേക്ഖാബ്രഹ്മവിഹാരോ. യഥാ ഹി ഥമ്ഭേ അനുസ്സാപേത്വാ തുലാസങ്ഘാടം അനാരോപേത്വാ ന സക്കാ ആകാസേ കൂടഗോപാനസിയോ ഠപേതും, ഏവം പുരിമേസു തതിയജ്ഝാനം വിനാ ന സക്കാ ചതുത്ഥം ഭാവേതും. കസിണേസു പന ഉപ്പന്നതതിയജ്ഝാനസ്സപേസാ നുപ്പജ്ജതി വിസഭാഗാരമ്മണത്താതി.

ഏത്ഥ സിയാ - 'കസ്മാ പനേതാ മേത്താ കരുണാ മുദിതാ ഉപേക്ഖാ ബ്രഹ്മവിഹാരാതി വുച്ചന്തി? കസ്മാ ച, ചതസ്സോവ? കോ ച ഏതാസം കമോ? വിഭങ്ഗേ ച കസ്മാ അപ്പമഞ്ഞാതി വുത്താ'തി? വുച്ചതേ - സേട്ഠട്ഠേന താവ നിദ്ദോസഭാവേന ചേത്ഥ ബ്രഹ്മവിഹാരതാ വേദിതബ്ബാ. സത്തേസു സമ്മാപടിപത്തിഭാവേന ഹി സേട്ഠാ ഏതേ വിഹാരാ. യഥാ ച ബ്രഹ്മാനോ നിദ്ദോസചിത്താ വിഹരന്തി, ഏവം ഏതേഹി സമ്പയുത്താ യോഗിനോ ബ്രഹ്മസമാവ ഹുത്വാ വിഹരന്തീതി സേട്ഠട്ഠേന നിദ്ദോസഭാവേന ച ബ്രഹ്മവിഹാരാതി വുച്ചന്തി.

കസ്മാ ച ചതസ്സോതിആദിപഞ്ഹസ്സ പന ഇദം വിസ്സജ്ജനം -

> വിസുദ്ധിമഗ്ഗാദിവസാ ചതസ്സോ,
> ഹിതാദിആകാരവസാ പനാസം;
> കമോ പവത്തന്തി ച അപ്പമാണേ,
> താ ഗോചരേ യേന തദപ്പമഞ്ഞാ.

ഏതാസു ഹി യസ്മാ മേത്താ ബ്യാപാദബഹുലസ്സ, കരുണാ വിഹിംസാബഹുലസ്സ, മുദിതാ അരതിബഹുലസ്സ, ഉപേക്ഖാ രാഗബഹുലസ്സ വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ; യസ്മാ ച ഹിതൂപസംഹാരഅഹിതാപനയനസമ്പത്തിമോദനഅനാഭോഗവസേന ചതുബ്ബിധോയേവ സത്തേസു മനസികാരോ; യസ്മാ ച യഥാ മാതാ ദഹരഗിലാനയോബ്ബനപ്പത്തസകിച്ചപസുതേസു ചതൂസു പുത്തേസു ദഹരസ്സ അഭിവുഡ്ഢികാമാ ഹോതി, ഗിലാനസ്സ ഗേലഞ്ഞാപനയനകാമാ, യോബ്ബനപ്പത്തസ്സ യോബ്ബനസമ്പത്തിയാ ചിരട്ഠിതികാമാ, സകിച്ചപസുതസ്സ കിസ്മിഞ്ചിപി പരിയായേ അബ്യാവടാ ഹോതി, തഥാ അപ്പമഞ്ഞാവിഹാരികേനാപി സബ്ബസത്തേസു മേത്താദിവസേന ഭവിതബ്ബം, തസ്മാ ഇതോ വിസുദ്ധിമഗ്ഗാദിവസാ ചതസ്സോവ അപ്പമഞ്ഞാ.

യസ്മാ പന ചതസ്സോപേതാ ഭാവേതുകാമേന പഠമം ഹിതാകാരപ്പവത്തിവസേന സത്തേസു പടിപജ്ജിതബ്ബം, ഹിതാകാരപ്പവത്തിലക്ഖണാ ച മേത്താ; തതോ ഏവം പത്ഥിതഹിതാനം സത്താനം ദുക്ഖാഭിഭവം ദിസ്വാ വാ സുത്വാ വാ സമ്ഭാവേത്വാ വാ ദുക്ഖാപനയനാകാരപ്പവത്തിവസേന, ദുക്ഖാപനയനാകാരപ്പവത്തിലക്ഖണാ ച കരുണാ; അഥേവം പത്ഥിതഹിതാനം പത്ഥിതദുക്ഖാപഗമാനഞ്ച നേസം സമ്പത്തിം ദിസ്വാ സമ്പത്തിപ്പമോദനവസേന, പമോദനലക്ഖണാ ച മുദിതാ; തതോ പരം പന കത്തബ്ബാഭാവതോ അജ്ഝുപേക്ഖകതാസങ്ഖാതേന മജ്ഝത്താകാരേന പടിപജ്ജിതബ്ബം, മജ്ഝത്താകാരപ്പവത്തിലക്ഖണാ ച ഉപേക്ഖാ; തസ്മാ ഇതോ ഹിതാദിആകാരവസാ പനാസം പഠമം മേത്താ വുത്താ. അഥ കരുണാ മുദിതാ ഉപേക്ഖാതി അയം കമോ വേദിതബ്ബോ.

യസ്മാ പന സബ്ബാപേതാ അപ്പമാണേ ഗോചരേ പവത്തന്തി, തസ്മാ അപ്പമഞ്ഞാതി വുച്ചന്തി. അപ്പമാണാ ഹി സത്താ ഏതാസം ഗോചരഭൂതാ, 'ഏകസത്തസ്സാപി ച ഏത്തകേ പദേസേ മേത്താദയോ ഭാവേതബ്ബാ'തി ഏവം പമാണം അഗ്ഗഹേത്വാ സകലഫരണവസേനേവ പവത്താതി, തേന വുത്തം -

> വിസുദ്ധിമഗ്ഗാദിവസാ ചതസ്സോ,
> ഹിതാദിആകാരവസാ പനാസം;
> കമോ പവത്തന്തി ച അപ്പമാണേ,
> താ ഗോചരേ യേന തദപ്പമഞ്ഞാതി.

ഏവം അപ്പമാണഗോചരതായ ഏകലക്ഖണാസു ചാപി ഏതാസു പുരിമാ തിസ്സോ തികചതുക്കജ്ഝാനികാവ ഹോന്തി. കസ്മാ? സോമനസ്സാവിപ്പയോഗതോ. കസ്മാ പനാസം സോമനസ്സേന അവിപ്പയോഗോതി? ദോമനസ്സസമുട്ഠിതാനം ബ്യാപാദാദീനം നിസ്സരണത്താ. പച്ഛിമാ പന അവസേസേകജ്ഝാനികാവ. കസ്മാ? ഉപേക്ഖാവേദനാസമ്പയോഗതോ. ന ഹി സത്തേസു മജ്ഝത്താകാരപ്പവത്താ ബ്രഹ്മവിഹാരുപേക്ഖാ ഉപേക്ഖാവേദനം വിനാ വത്തതീതി.

ബ്രഹ്മവിഹാരകഥാ.

അസുഭകഥാ

൨൬൩. ഇദാനി രാഗചരിതസത്താനം ഏകന്തഹിതം നാനാരമ്മണേസു ഏകേകജ്ഝാനവസേനേവ പവത്തമാനം രൂപാവചരകുസലം ദസ്സേതും പുന **കതമേ ധമ്മാ കുസലാ**തിആദി ആരദ്ധം.

തത്ഥ **ഉദ്ധുമാതകസഞ്ഞാസഹഗത**ന്തിആദീസു, ഭസ്താ വിയ വായുനാ, ഉദ്ധം ജീവിതപരിയാദാനാ യഥാനുക്കമം സമുഗ്ഗതേന സൂനഭാവേന ധുമാതത്താ ഉദ്ധുമാതം. ഉദ്ധുമാതമേവ **ഉദ്ധുമാതകം**. പടികൂലത്താ വാ കുച്ഛിതം ഉദ്ധുമാതന്തി ഉദ്ധുമാതകം. തഥാരൂപസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. വിനീലം വുച്ചതി വിപരിഭിന്നനീലവണ്ണം. വിനീലമേവ **വിനീലകം**. പടികൂലത്താ വാ കുച്ഛിതം വിനീലന്തി വിനീലകം. മംസുസ്സദട്ഠാനേസു രത്തവണ്ണസ്സ, പുബ്ബസന്നിചയട്ഠാനേസു സേതവണ്ണസ്സ, യേഭുയ്യേന ച നീലവണ്ണസ്സ , നീലട്ഠാനേ നീലസാടകപാരുതസ്സേവ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. പരിഭിന്നട്ഠാനേസു വിസ്സന്ദമാനം പുബ്ബം വിപുബ്ബം. വിപുബ്ബമേവ **വിപുബ്ബകം**. പടികൂലത്താ വാ കുച്ഛിതം വിപുബ്ബന്തി വിപുബ്ബകം. തഥാരൂപസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. വിച്ഛിദ്ദം വുച്ചതി ദ്വിധാ ഛിന്ദനേന അപധാരിതം, വിച്ഛിദ്ദമേവ **വിച്ഛിദ്ദകം**. പടികൂലത്താ വാ കുച്ഛിതം വിച്ഛിദ്ദന്തി വിച്ഛിദ്ദകം. വേമജ്ഝേ ഛിന്നസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. ഇതോ ച ഏത്തോ ച വിവിധാകാരേന സോണസിങ്ഗാലാദീഹി ഖായിതം വിക്ഖായിതം. വിക്ഖായിതമേവ **വിക്ഖായിതകം**. പടികൂലത്താ വാ കുച്ഛിതം വിക്ഖായിതന്തി വിക്ഖായിതകം. തഥാരൂപസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. വിവിധാ ഖിത്തം വിക്ഖിത്തം. വിക്ഖിത്തമേവ **വിക്ഖിത്തകം**. പടികൂലത്താ വാ കുച്ഛിതം വിക്ഖിത്തന്തി വിക്ഖിത്തകം. 'അഞ്ഞേന ഹത്ഥം അഞ്ഞേന പാദം അഞ്ഞേന സീസ'ന്തി ഏവം തതോ തതോ ഖിത്തസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. ഹതഞ്ച തം പുരിമനയേനേവ വിക്ഖിത്തകഞ്ചാതി **ഹതവിക്ഖിത്തകം**. കാകപദാകാരേന അങ്ഗപച്ചങ്ഗേസു സത്ഥേന ഹനിത്വാ വുത്തനയേന വിക്ഖിത്തകസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. ലോഹിതം കിരതി, വിക്ഖിപതി, ഇതോ ചിതോ ച പഗ്ഘരതീതി **ലോഹിതകം**. പഗ്ഘരിതലോഹിതമക്ഖിതസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. പുളവാ വുച്ചന്തി കിമയോ. പുളവേ വികിരതീതി **പുളവകം**. കിമിപരിപുണ്ണസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. അട്ഠിയേവ **അട്ഠികം**. പടികൂലത്താ വാ കുച്ഛിതം അട്ഠീതി അട്ഠികം. അട്ഠിസങ്ഖലികായപി ഏകട്ഠികസ്സപി ഏതം അധിവചനം. ഇമാനി ച പന ഉദ്ധുമാതകാദീനി നിസ്സായ ഉപ്പന്നനിമിത്താനമ്പി നിമിത്തേസു പടിലദ്ധജ്ഝാനാനമ്പി ഏതാനേവ നാമാനി.

തത്ഥ ഉദ്ധുമാതകനിമിത്തേ അപ്പനാവസേന ഉപ്പന്നാ സഞ്ഞാ ഉദ്ധുമാതകസഞ്ഞാ. തായ ഉദ്ധുമാതകസഞ്ഞായ സമ്പയോഗട്ഠേന സഹഗതം **ഉദ്ധുമാതകസഞ്ഞാസഹഗതം. വിനീലകസഞ്ഞാസഹഗത**ാദീസുപി ഏസേവ നയോ. യം പനേത്ഥ ഭാവനാവിധാനം വത്തബ്ബം ഭവേയ്യ, തം സബ്ബാകാരേന **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൦൨ ആദയോ) വുത്തമേവ. അവസേസാ പാളിവണ്ണനാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ. കേവലഞ്ഹി ഇധ, ചതുത്ഥജ്ഝാനവസേന ഉപേക്ഖാബ്രഹ്മവിഹാരേ വിയ, പഠമജ്ഝാനവസേന ഏകേകസ്മിം പഞ്ചവീസതി ഏകകാ ഹോന്തി. അസുഭാരമ്മണസ്സ ച അവഡ്ഢനീയത്താ, പരിത്തേ ഉദ്ധുമാതകട്ഠാനേ ഉപ്പന്നനിമിത്താരമ്മണം **പരിത്താരമ്മണം,** മഹന്തേ **അപ്പമാണാരമ്മണം** വേദിതബ്ബം. സേസേസുപി ഏസേവ നയോതി.

> ഇതി അസുഭാനി സുഭഗുണോ,
> ദസസതലോചനേന ഥുതകിത്തി;
> യാനി അവോച ദസബലോ,
> ഏകേകജ്ഝാനഹേതൂനി.
>
> ഏവം പാളിനയേനേവ, താവ സബ്ബാനി താനി ജാനിത്വാ;
> തേസ്വേവ അയം ഭിയ്യോ, പകിണ്ണകകഥാപി വിഞ്ഞേയ്യാ. (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൨൦);

ഏതേസു ഹി യത്ഥ കത്ഥചി അധിഗതജ്ഝാനോ സുവിക്ഖമ്ഭിതരാഗത്താ വീതരാഗോ വിയ നില്ലോലുപ്പചാരോ ഹോതി. ഏവം സന്തേപി യ്വായം അസുഭഭേദോ വുത്തോ, സോ സരീരസഭാവപ്പത്തിവസേന ച രാഗചരിതഭേദവസേന ചാതി വേദിതബ്ബോ.

ഛവസരീരഞ്ഹി പടികൂലഭാവം ആപജ്ജമാനം ഉദ്ധുമാതകസഭാവപ്പത്തം വാ സിയാ, വിനീലകാദീനം വാ അഞ്ഞതരസഭാവപ്പത്തം. ഇതി യാദിസം യാദിസം സക്കാ ഹോതി ലദ്ധും താദിസേ താദിസേ ഉദ്ധുമാതകപടികൂലം വിനീലകപടികൂലന്തി ഏവം നിമിത്തം ഗണ്ഹിതബ്ബമേവാതി സരീരസഭാവപ്പത്തിവസേന ദസധാ അസുഭപ്പഭേദോ വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

വിസേസതോ ചേത്ഥ ഉദ്ധുമാതകം സരീരസണ്ഠാനവിപത്തിപ്പകാസനതോ സരീരസണ്ഠാനരാഗിനോ സപ്പായം. വിനീലകം ഛവിരാഗവിപത്തിപ്പകാസനതോ സരീരവണ്ണരാഗിനോ സപ്പായം. വിപുബ്ബകം കായവണപടിബദ്ധസ്സ ദുഗ്ഗന്ധഭാവസ്സ പകാസനതോ മാലാഗന്ധാദിവസേന സമുട്ഠാപിതസരീരഗന്ധരാഗിനോ സപ്പായം. വിച്ഛിദ്ദകം അന്തോസുസിരഭാവപ്പകാസനതോ സരീരേ ഘനഭാവരാഗിനോ സപ്പായം. വിക്ഖായിതകം മംസൂപചയസമ്പത്തിവിനാസപ്പകാസനതോ ഥനാദീസു സരീരപ്പദേസേസു മംസൂപചയരാഗിനോ സപ്പായം. വിക്ഖിത്തകം അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനം വിക്ഖേപപ്പകാസനതോ അങ്ഗപച്ചങ്ഗലീലാരാഗിനോ സപ്പായം. ഹതവിക്ഖിത്തകം സരീരസങ്ഘാടഭേദവികാരപ്പകാസനതോ സരീരസങ്ഘാടസമ്പത്തിരാഗിനോ സപ്പായം. ലോഹിതകം ലോഹിതമക്ഖിതപടികൂലഭാവപ്പകാസനതോ അലങ്കാരജനിതസോഭരാഗിനോ സപ്പായം. പുളവകം കായസ്സ അനേകകിമികുലസാധാരണഭാവപ്പകാസനതോ കായേ മമത്തരാഗിനോ സപ്പായം. അട്ഠികം സരീരട്ഠീനം പടികൂലഭാവപ്പകാസനതോ ദന്തസമ്പത്തിരാഗിനോ സപ്പായന്തി. ഏവം രാഗചരിതവസേനാപി ദസധാ അസുഭപ്പഭേദോ വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

യസ്മാ പന ദസവിധേപി ഏതസ്മിം അസുഭേ സേയ്യഥാപി നാമ അപരിസണ്ഠിതജലായ സീഘസോതായ നദിയാ അരിത്തബലേനേവ നാവാ തിട്ഠതി, വിനാ അരിത്തേന ന സക്കാ ഠപേതും, ഏവമേവ ദുബ്ബലത്താ ആരമ്മണസ്സ വിതക്കബലേനേവ ചിത്തം ഏകഗ്ഗം ഹുത്വാ തിട്ഠതി, വിനാ വിതക്കേന ന സക്കാ ഠപേതും, തസ്മാ പഠമജ്ഝാനമേവേത്ഥ ഹോതി, ന ദുതിയാദീനി. പടികൂലേപി ചേതസ്മിം ആരമ്മണേ 'അദ്ധാ ഇമായ പടിപദായ ജരാമരണമ്ഹാ പരിമുച്ചിസ്സാമീ'തി ഏവം ആനിസംസദസ്സാവിതായ ചേവ നീവരണസന്താപപ്പഹാനേന ച പീതിസോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതി, 'ബഹും ദാനി വേതനം ലഭിസ്സാമീ'തി ആനിസംസദസ്സാവിനോ പുപ്ഫഛഡ്ഡകസ്സ ഗൂഥരാസിമ്ഹി വിയ, ഉസ്സന്നബ്യാധിദുക്ഖസ്സ രോഗിനോ വമനവിരേചനപ്പവത്തിയം വിയ ച.

ദസവിധമ്പി ചേതം അസുഭം ലക്ഖണതോ ഏകമേവ ഹോതി. ദസവിധസ്സപി ഹി ഏതസ്സ അസുചിദുഗ്ഗന്ധജേഗുച്ഛപടികൂലഭാവോ ഏവ ലക്ഖണം. തദേതം ഇമിനാ ലക്ഖണേന ന കേവലം മതസരീരേയേവ ദന്തട്ഠികദസ്സാവിനോ പന ചേതിയപബ്ബതവാസിനോ **മഹാതിസ്സത്ഥേരസ്സ** വിയ, ഹത്ഥിക്ഖന്ധഗതം രാജാനം ഉല്ലോകേന്തസ്സ **സങ്ഘരക്ഖിതത്ഥേരുപട്ഠാകസാമണേരസ്സ** വിയ ച, ജീവമാനകസരീരേപി ഉപട്ഠാതി. യഥേവ ഹി മതസരീരം ഏവം ജീവമാനകമ്പി അസുഭമേവ. അസുഭലക്ഖണം പനേത്ഥ ആഗന്തുകേന അലങ്കാരേന പടിച്ഛന്നത്താ ന പഞ്ഞായതീതി.

അസുഭകഥാ.

കിം പന പഥവീകസിണം ആദിം കത്വാ അട്ഠികസഞ്ഞാപരിയോസാനാവേസാ രൂപാവചരപ്പനാ, ഉദാഹു അഞ്ഞാപി അത്ഥീതി? അത്ഥി; ആനാപാനജ്ഝാനഞ്ഹി കായഗതാസതിഭാവനാ ച ഇധ ന കഥിതാ. കിഞ്ചാപി ന കഥിതാ വായോകസിണേ പന ഗഹിതേ ആനാപാനജ്ഝാനം ഗഹിതമേവ; വണ്ണകസിണേസു ച ഗഹിതേസു കേസാദീസു ചതുക്കപഞ്ചകജ്ഝാനവസേന ഉപ്പന്നാ കായഗതാസതി, ദസസു അസുഭേസു ഗഹിതേസു ദ്വത്തിംസാകാരേ പടികൂലമനസികാരജ്ഝാനവസേന ചേവ നവസിവഥികാവണ്ണജ്ഝാനവസേന ച പവത്താ കായഗതാസതി ഗഹിതാവാതി. സബ്ബാപി രൂപാവചരപ്പനാ ഇധ കഥിതാവ ഹോതീതി.

രൂപാവചരകുസലകഥാ നിട്ഠിതാ.

അരൂപാവചരകുസലവണ്ണനാ

ആകാസാനഞ്ചായതനം

൨൬൫. ഇദാനി അരൂപാവചരകുസലം ദസ്സേതും പുന **കതമേ ധമ്മാ കുസലാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **അരൂപൂപപത്തിയാ**തി അരൂപഭവോ അരൂപം, അരൂപേ ഉപപത്തി അരൂപൂപപത്തി, തസ്സാ അരൂപൂപപത്തിയാ. **മഗ്ഗം ഭാവേതീ**തി ഉപായം ഹേതും കാരണം ഉപ്പാദേതി വഡ്ഢേതി. **സബ്ബസോ**തി സബ്ബാകാരേന. സബ്ബാസം വാ അനവസേസാനന്തി അത്ഥോ. **രൂപസഞ്ഞാനന്**തി സഞ്ഞാസീസേന വുത്തരൂപാവചരജ്ഝാനാനഞ്ചേവ തദാരമ്മണാനഞ്ച. രൂപാവചരജ്ഝാനമ്പി ഹി രൂപന്തി വുച്ചതി 'രൂപീ രൂപാനി പസ്സതീ'തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൨൪൮; ദീ॰ നി॰ ൨.൧൨൯). തസ്സ ആരമ്മണമ്പി "ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൨൪൭-൨൪൯; ദീ॰ നി॰ ൨.൧൭൩); തസ്മാ ഇധ രൂപേ സഞ്ഞാ രൂപസഞ്ഞാതി ഏവം സഞ്ഞാസീസേന വുത്തരൂപാവചരജ്ഝാനസ്സേതം അധിവചനം. രൂപം സഞ്ഞാ അസ്സാതി രൂപസഞ്ഞം, രൂപമസ്സ നാമന്തി വുത്തം ഹോതി. ഏവം പഥവീകസിണാദിഭേദസ്സ തദാരമ്മണസ്സ ചേതം അധിവചനന്തി വേദിതബ്ബം.

സമതിക്കമാതി വിരാഗാ നിരോധാ ച. കിം വുത്തം ഹോതി? ഏതാസം കുസലവിപാകകിരിയവസേന പഞ്ചദസന്നം ഝാനസങ്ഖാതാനം രൂപസഞ്ഞാനം, ഏതേസഞ്ച പഥവീകസിണാദിവസേന അട്ഠന്നം ആരമ്മണസങ്ഖാതാനം രൂപസഞ്ഞാനം, സബ്ബാകാരേന അനവസേസാനം വാ വിരാഗാ ച നിരോധാ ച വിരാഗഹേതു ചേവ നിരോധഹേതു ച ആകാസാനഞ്ചായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി. ന ഹി സക്കാ സബ്ബസോ അനതിക്കന്തരൂപസഞ്ഞേന ഏതം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരിതുന്തി.

തത്ഥ യസ്മാ ആരമ്മണേ അവിരത്തസ്സ സഞ്ഞാസമതിക്കമോ ന ഹോതി, സമതിക്കന്താസു ച സഞ്ഞാസു ആരമ്മണം സമതിക്കന്തമേവ ഹോതി, തസ്മാ ആരമ്മണസമതിക്കമം അവത്വാ "തത്ഥ കതമാ രൂപസഞ്ഞാ? രൂപാവചരസമാപത്തിം സമാപന്നസ്സ വാ ഉപപന്നസ്സ വാ ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരിസ്സ വാ സഞ്ഞാ സഞ്ജാനനാ സഞ്ജാനിതത്തം, ഇമാ വുച്ചന്തി രൂപസഞ്ഞായോ. ഇമാ രൂപസഞ്ഞായോ അതിക്കന്തോ ഹോതി, വീതിക്കന്തോ, സമതിക്കന്തോ, തേന വുച്ചതി സബ്ബസോ രൂപസഞ്ഞാനം സമതിക്കമാ"തി (വിഭ॰ ൬൦൨) ഏവം **വിഭങ്ഗേ** സഞ്ഞാനംയേവ സമതിക്കമോ വുത്തോ. യസ്മാ പന ആരമ്മണസമതിക്കമേന പത്തബ്ബാ ഏതാ സമാപത്തിയോ, ന ഏകസ്മിംയേവ ആരമ്മണേ പഠമജ്ഝാനാദീനി വിയ, തസ്മാ അയം ആരമ്മണസമതിക്കമവസേനാപി അത്ഥവണ്ണനാ കതാതി വേദിതബ്ബാ.

പടിഘസഞ്ഞാനം അത്ഥങ്ഗമാതി ചക്ഖാദീനം വത്ഥൂനം രൂപാദീനം ആരമ്മണാനഞ്ച പടിഘാതേന സമുപ്പന്നാ സഞ്ഞാ **പടിഘസഞ്ഞാ**. രൂപസഞ്ഞാദീനം ഏതം അധിവചനം. യഥാഹ - "തത്ഥ കതമാ പടിഘസഞ്ഞാ? രൂപസഞ്ഞാ സദ്ദസഞ്ഞാ ഗന്ധസഞ്ഞാ രസസഞ്ഞാ ഫോട്ഠബ്ബസഞ്ഞാ, ഇമാ വുച്ചന്തി പടിഘസഞ്ഞായോ"തി (വിഭ॰ ൬൦൩). താസം കുസലവിപാകാനം പഞ്ചന്നം അകുസലവിപാകാനം പഞ്ചന്നന്തി സബ്ബസോ ദസന്നമ്പി പടിഘസഞ്ഞാനം അത്ഥങ്ഗമാ പഹാനാ അസമുപ്പാദാ അപ്പവത്തിം കത്വാതി വുത്തം ഹോതി.

കാമഞ്ചേതാ പഠമജ്ഝാനാദീനി സമാപന്നസ്സാപി ന സന്തി - ന ഹി തസ്മിം സമയേ പഞ്ചദ്വാരവസേന ചിത്തം പവത്തതി - ഏവം സന്തേപി, അഞ്ഞത്ഥ പഹീനാനം സുഖദുക്ഖാനം ചതുത്ഥജ്ഝാനേ വിയ, സക്കായദിട്ഠാദീനം തതിയമഗ്ഗേ വിയ ച, ഇമസ്മിം ഝാനേ ഉസ്സാഹജനനത്ഥം ഇമസ്സ ഝാനസ്സ പസംസാവസേന ഏതാസം ഏത്ഥ വചനം വേദിതബ്ബം. അഥ വാ കിഞ്ചാപി താ രൂപാവചരം സമാപന്നസ്സ ന സന്തി, അഥ ഖോ ന പഹീനത്താ ന സന്തി. ന ഹി രൂപവിരാഗായ രൂപാവചരഭാവനാ സംവത്തതി, രൂപായത്താ ച ഏതാസം പവത്തി. അയം പന ഭാവനാ രൂപവിരാഗായ സംവത്തതി. തസ്മാ താ ഏത്ഥ പഹീനാതി വത്തും വട്ടതി. ന കേവലഞ്ച വത്തും, ഏകംസേനേവ ഏവം ധാരേതുമ്പി വട്ടതി. താസഞ്ഹി ഇതോ പുബ്ബേ അപ്പഹീനത്തായേവ പഠമജ്ഝാനം സമാപന്നസ്സ "സദ്ദോ കണ്ടകോ"തി (അ॰ നി॰ ൧൦.൭൨) വുത്തോ ഭഗവതാ. ഇധ ച പഹീനത്തായേവ അരൂപസമാപത്തീനം ആനേഞ്ജതാ സന്തവിമോക്ഖതാ ച വുത്താ. ആളാരോ ച കാളാമോ ആരുപ്പസമാപന്നോ പഞ്ചമത്താനി സകടസതാനി നിസ്സായ നിസ്സായ അതിക്കന്താനി നേവ അദ്ദസ, ന പന സദ്ദം അസ്സോസീതി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൯൨).

നാനത്തസഞ്ഞാനം അമനസികാരാതി നാനത്തേ ഗോചരേ പവത്താനം സഞ്ഞാനം നാനത്താനം വാ സഞ്ഞാനം. യസ്മാ ഹി ഏതാ "തത്ഥ കതമാ നാനത്തസഞ്ഞാ? അസമാപന്നസ്സ മനോധാതുസമങ്ഗിസ്സ വാ മനോവിഞ്ഞാണധാതുസമങ്ഗിസ്സ വാ സഞ്ഞാ സഞ്ജാനനാ സഞ്ജാനിതത്തം, ഇമാ വുച്ചന്തി നാനത്തസഞ്ഞായോ"തി (വിഭ॰ ൬൦൪) ഏവം **വിഭങ്ഗേ** വിഭജിത്വാ വുത്താ ഇധ അധിപ്പേതാ; അസമാപന്നസ്സ മനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതുസങ്ഗഹിതാ സഞ്ഞാ രൂപസദ്ദാദിഭേദേ നാനത്തേ നാനാസഭാവേ ഗോചരേ പവത്തന്തി; യസ്മാ ചേതാ അട്ഠ കാമാവചരകുസലസഞ്ഞാ, ദ്വാദസ അകുസലസഞ്ഞാ, ഏകാദസ കാമാവചരകുസലവിപാകസഞ്ഞാ , ദ്വേ അകുസലവിപാകസഞ്ഞാ, ഏകാദസ കാമാവചരകിരിയസഞ്ഞാതി ഏവം ചതുചത്താലീസമ്പി സഞ്ഞാ നാനത്താ നാനാസഭാവാ അഞ്ഞമഞ്ഞം അസദിസാ,

തസ്മാ നാനത്തസഞ്ഞാതി വുത്താ. താസം സബ്ബസോ നാനത്തസഞ്ഞാനം അമനസികാരാ അനാവജ്ജനാ അസമന്നാഹാരാ അപച്ചവേക്ഖണാ. യസ്മാ താ നാവജ്ജതി, ന മനസികരോതി, ന പച്ചവേക്ഖതി, തസ്മാതി വുത്തം ഹോതി.

യസ്മാ ചേത്ഥ പുരിമാ രൂപസഞ്ഞാ പടിഘസഞ്ഞാ ച ഇമിനാ ഝാനേന നിബ്ബത്തേ ഭവേപി ന വിജ്ജന്തി, പഗേവ തസ്മിം ഭവേ ഇമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരണകാലേ, തസ്മാ താസം 'സമതിക്കമാ അത്ഥങ്ഗമാ'തി ദ്വേധാപി അഭാവോയേവ വുത്തോ. നാനത്തസഞ്ഞാസു പന യസ്മാ അട്ഠ കാമാവചരകുസലസഞ്ഞാ, നവ കിരിയാസഞ്ഞാ, ദസ അകുസലസഞ്ഞാതി ഇമാ സത്തവീസതി സഞ്ഞാ ഇമിനാ ഝാനേന നിബ്ബത്തേ ഭവേ വിജ്ജന്തി, തസ്മാ താസം അമനസികാരാതി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. തത്രാപി ഹി ഇമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരന്തോ താസം അമനസികാരായേവ ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി. താ പന മനസികരോന്തോ അസമാപന്നോ ഹോതീതി. സങ്ഖേപതോ ചേത്ഥ 'രൂപസഞ്ഞാനം സമതിക്കമാ'തി ഇമിനാ സബ്ബരൂപാവചരധമ്മാനം പഹാനം വുത്തം. 'പടിഘസഞ്ഞാനം അത്ഥങ്ഗമാ നാനത്തസഞ്ഞാനം അമനസികാരാ'തി ഇമിനാ സബ്ബേസം കാമാവചരചിത്തചേതസികാനഞ്ച പഹാനം അമനസികാരോ ച വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

ഇതി ഭഗവാ 'പന്നരസന്നം രൂപസഞ്ഞാനം സമതിക്കമേന, ദസന്നം പടിഘസഞ്ഞാനം അത്ഥങ്ഗമേന, ചതുചത്താലീസായ നാനത്തസഞ്ഞാനം അമനസികാരേനാ'തി തീഹി പദേഹി ആകാസാനഞ്ചായതനസമാപത്തിയാ വണ്ണം കഥേസി. കിം കാരണാതി ചേ സോതൂനം ഉസ്സാഹജനനത്ഥഞ്ചേവ പലോഭനത്ഥഞ്ച. സചേ ഹി കേചി അപണ്ഡിതാ വദേയ്യും 'സത്ഥാ ആകാസാനഞ്ചായതനസമാപത്തിം നിബ്ബത്തേഥാതി വദതി, കോ നു ഖോ ഏതായ നിബ്ബത്തിതായ അത്ഥോ? കോ ആനിസംസോ'തി തേ ഏവം വത്തും മാ ലഭന്തൂതി ഇമേഹി ആകാരേഹി സമാപത്തിയാ വണ്ണം കഥേസി. തഞ്ഹി നേസം സുത്വാ ഏവം ഭവിസ്സതി - 'ഏവംസന്താ കിര അയം സമാപത്തി, ഏവംപണീതാ, നിബ്ബത്തേസ്സാമ ന'ന്തി. അഥസ്സ നിബ്ബത്തനത്ഥായ ഉസ്സാഹം കരിസ്സന്തീതി.

പലോഭനത്ഥഞ്ചാപി നേസം ഏതിസ്സാ വണ്ണം കഥേസി, വിസകണ്ടകവാണിജോ വിയ. വിസകണ്ടകവാണിജോ നാമ ഗുളവാണിജോ വുച്ചതി. സോ കിര ഗുളഫാണിതഖണ്ഡസക്കരാദീനി സകടേനാദായ പച്ചന്തഗാമം ഗന്ത്വാ 'വിസകണ്ടകം ഗണ്ഹഥ വിസകണ്ടകം ഗണ്ഹഥാ'തി ഉഗ്ഘോസേസി. തം സുത്വാ ഗാമികാ 'വിസം നാമ കക്ഖളം, യോ നം ഖാദതി സോ മരതി, കണ്ടകോപി വിജ്ഝിത്വാ മാരേതി. ഉഭോപേതേ കക്ഖളാ, കോ ഏത്ഥ ആനിസംസോ'തി ഗേഹദ്വാരാനി ഥകേസും, ദാരകേ ച പലാപേസും. തം ദിസ്വാ വാണിജോ 'അവോഹാരകുസലാ ഇമേ ഗാമികാ, ഹന്ദ നേ ഉപായേന ഗണ്ഹാപേമീ'തി 'അതിമധുരം ഗണ്ഹഥ അതിസാദും ഗണ്ഹഥ, ഗുളം ഫാണിതം സക്കരം സമഗ്ഘം ലബ്ഭതി, കൂടമാസകകൂടകഹാപണാദീഹിപി ലബ്ഭതീ'തി ഉഗ്ഘോസേസി. തം സുത്വാ ഗാമികാ ഹട്ഠപഹട്ഠാ നിഗ്ഗന്ത്വാ ബഹുമ്പി മൂലം ദത്വാ ഗഹേസും.

തത്ഥ വാണിജസ്സ 'വിസകണ്ടകം ഗണ്ഹഥാ'തി ഉഗ്ഘോസനം വിയ ഭഗവതോ 'ആകാസാനഞ്ചായതനസമാപത്തിം നിബ്ബത്തേഥാ'തി വചനം. 'ഉഭോപേതേ കക്ഖളാ , കോ ഏത്ഥ ആനിസംസോ'തി? ഗാമികാനം ചിന്തനം വിയ 'ഭഗവാ ആകാസാനഞ്ചായതനം നിബ്ബത്തേഥാതി ആഹ, കോ ഏത്ഥ ആനിസംസോ? നാസ്സ ഗുണം ജാനാമാ'തി സോതൂനം ചിന്തനം. അഥസ്സ വാണിജസ്സ 'അതിമധുരം ഗണ്ഹഥാ'തിആദിവചനം വിയ ഭഗവതോ രൂപസഞ്ഞാസമതിക്കമനാദികം ആനിസംസപ്പകാസനം. ഇദഞ്ഹി സുത്വാ തേ ബഹുമ്പി മൂലം ദത്വാ, ഗാമികാ വിയ ഗുളം, ഇമിനാ ആനിസംസേന പലോഭിതചിത്താ മഹന്തമ്പി ഉസ്സാഹം കത്വാ ഇമം സമാപത്തിം നിബ്ബത്തേസ്സന്തീതി ഉസ്സാഹജനനത്ഥം പലോഭനത്ഥഞ്ച കഥേസി.

ആകാസാനഞ്ചായതനസഞ്ഞാസഹഗതന്തി ഏത്ഥ നാസ്സ അന്തോതി അനന്തം. ആകാസം അനന്തം ആകാസാനന്തം. ആകാസാനന്തമേവ ആകാസാനഞ്ചം. തം ആകാസാനഞ്ചം അധിട്ഠാനട്ഠേന ആയതനമസ്സ സസമ്പയുത്തധമ്മസ്സ ഝാനസ്സ, ദേവാനം ദേവായതനമിവാതി **ആകാസാനഞ്ചായതനം**. ഇതി ആകാസാനഞ്ചം ച തം ആയതനഞ്ചാതിപി ആകാസാനഞ്ചായതനം. കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസസ്സേതം അധിവചനം. തസ്മിം ആകാസാനഞ്ചായതനേ അപ്പനാപ്പത്തായ സഞ്ഞായ സഹഗതം ആകാസാനഞ്ചായതനസഞ്ഞാസഹഗതം.

യഥാ പന അഞ്ഞത്ഥ 'അനന്തോ ആകാസോ'തി (വിഭ॰ ൬൨൭; ദീ॰ നി॰ ൨.൧൨൯) വുത്തം, ഏവമിധ അനന്തന്തി വാ പരിത്തന്തി വാ ന ഗഹിതം. കസ്മാ? അനന്തേ ഹി ഗഹിതേ പരിത്തം ന ഗയ്ഹതി, പരിത്തേ ഗഹിതേ അനന്തം ന ഗയ്ഹതി. ഏവം സന്തേ ആരമ്മണചതുക്കം ന പൂരതി, ദേസനാ സോളസക്ഖത്തുകാ ന ഹോതി. സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ച ഇമസ്മിം ഠാനേ ദേസനം സോളസക്ഖത്തുകം കാതും അജ്ഝാസയോ, തസ്മാ അനന്തന്തി വാ പരിത്തന്തി വാ അവത്വാ 'ആകാസാനഞ്ചായതനസഞ്ഞാസഹഗത'ന്തി ആഹ. ഏവഞ്ഹി സതി ഉഭയമ്പി ഗഹിതമേവ ഹോതി. ആരമ്മണചതുക്കം പൂരതി, ദേസനാ സോളസക്ഖത്തുകാ സമ്പജ്ജതി. അവസേസോ പാളിഅത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനനികന്തിപരിയാദാനദുക്ഖതായ ചേത്ഥ ദുക്ഖാ പടിപദാ, പരിയാദിന്നനികന്തികസ്സ അപ്പനാപരിവാസദന്ധതായ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ ഹോതി. വിപരിയായേന സുഖാ പടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ ച വേദിതബ്ബാ. പരിത്തകസിണുഗ്ഘാടിമാകാസേ പന പവത്തം ഝാനം പരിത്താരമ്മണം വിപുലകസിണുഗ്ഘാടിമാകാസേ പവത്തം അപ്പമാണാരമ്മണന്തി വേദിതബ്ബം. ഉപേക്ഖാബ്രഹ്മവിഹാരേ വിയ ച ഇധാപി ചതുത്ഥജ്ഝാനവസേന പഞ്ചവീസതി ഏകകാ ഹോന്തി . യഥാ ചേത്ഥ ഏവം ഇതോ പരേസുപി. വിസേസമത്തമേവ പന തേസു വണ്ണയിസ്സാമ.

വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം

൨൬൬. ആകാസാനഞ്ചായതനം സമതിക്കമ്മാതി, ഏത്ഥ താവ പുബ്ബേ വുത്തനയേന ആകാസാനഞ്ചം ആയതനമസ്സ അധിട്ഠാനട്ഠേനാതി ഝാനമ്പി ആകാസാനഞ്ചായതനം. വുത്തനയേനേവ ആരമ്മണമ്പി. ഏവമേതം ഝാനഞ്ച ആരമ്മണഞ്ചാതി ഉഭയമ്പി അപ്പവത്തികരണേന ച അമനസികരണേന ച സമതിക്കമിത്വാവ യസ്മാ ഇദം വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹാതബ്ബം, തസ്മാ ഉഭയമ്പേതം ഏകജ്ഝം കത്വാ 'ആകാസാനഞ്ചായതനം സമതിക്കമ്മാ'തി ഇദം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനസഞ്ഞാസഹഗതന്തി, ഏത്ഥ പന അനന്തന്തി മനസികാതബ്ബവസേന നാസ്സ അന്തോതി അനന്തം. അനന്തമേവ ആനഞ്ചം. വിഞ്ഞാണം ആനഞ്ചം വിഞ്ഞാണാനഞ്ചന്തി അവത്വാ വിഞ്ഞാണഞ്ചന്തി വുത്തം. അയഞ്ഹേത്ഥ രൂള്ഹീസദ്ദോ. തദേവ വിഞ്ഞാണഞ്ചം അധിട്ഠാനട്ഠേന ഇമായ സഞ്ഞായ ആയതനന്തി **വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം**. തസ്മിം വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനേ പവത്തായ സഞ്ഞായ സഹഗതന്തി **വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനസഞ്ഞാസഹഗതം**. ആകാസേ

പവത്തവിഞ്ഞാണാരമ്മണസ്സ ഝാനസ്സേതം അധിവചനം. ഇധ ആകാസാനഞ്ചായതനസമാപത്തിയാ നികന്തിപരിയാദാനദുക്ഖതായ ദുക്ഖാ പടിപദാ, പരിയാദിന്നനികന്തികസ്സ അപ്പനാപരിവാസദന്ധതായ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ. വിപരിയായേന സുഖാ പടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ ച. പരിത്തകസിണുഗ്ഘാടിമാകാസാരമ്മണം സമാപത്തിം ആരബ്ഭ പവത്തിയാ പരിത്താരമ്മണതാ, വിപരിയായേന അപ്പമാണാരമ്മണതാ വേദിതബ്ബാ. സേസം പുരിമസദിസമേവ.

ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം

൨൬൭. **വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം സമതിക്കമ്മാ**തി ഏത്ഥാപി പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ വിഞ്ഞാണഞ്ച ആയതനമസ്സ അധിട്ഠാനട്ഠേനാതി ഝാനമ്പി വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം. വുത്തനയേനേവ ച ആരമ്മണമ്പി. ഏവമേതം ഝാനഞ്ച ആരമ്മണഞ്ചാതി ഉഭയമ്പി അപ്പവത്തികരണേന ച അമനസികരണേന ച സമതിക്കമിത്വാവ യസ്മാ ഇദം ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹാതബ്ബം, തസ്മാ ഉഭയമ്പേതം ഏകജ്ഝം കത്വാ 'വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം സമതിക്കമ്മാ'തി ഇദം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനസഞ്ഞാസഹഗതന്തി ഏത്ഥ പന നാസ്സ കിഞ്ചനന്തി അകിഞ്ചനം; അന്തമസോ ഭങ്ഗമത്തമ്പി അസ്സ അവസിട്ഠം നത്ഥീതി വുത്തം ഹോതി. അകിഞ്ചനസ്സ ഭാവോ ആകിഞ്ചഞ്ഞം. ആകാസാനഞ്ചായതനവിഞ്ഞാണാപഗമസ്സേതം അധിവചനം. തം ആകിഞ്ചഞ്ഞം അധിട്ഠാനട്ഠേന ഇമിസ്സാ സഞ്ഞായ ആയതനന്തി **ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം**. തസ്മിം ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനേ പവത്തായ സഞ്ഞായ സഹഗതന്തി **ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനസഞ്ഞാസഹഗതം**. ആകാസേ പവത്തിതവിഞ്ഞാണാപഗമാരമ്മണസ്സ ഝാനസ്സേതം അധിവചനം. ഇധ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനസമാപത്തിയാ നികന്തിപരിയാദാനദുക്ഖതായ ദുക്ഖാ പടിപദാ, പരിയാദിന്നനികന്തികസ്സ അപ്പനാ പരിവാസദന്ധതായ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ. വിപരിയായേന സുഖാ പടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ ച. പരിത്തകസിണുഗ്ഘാടിമാകാസേ പവത്തിതവിഞ്ഞാണാപഗമാരമ്മണതായ പരിത്താരമ്മണതാ, വിപരിയായേന അപ്പമാണാരമ്മണതാ വേദിതബ്ബാ. സേസം പുരിമസദിസമേവ.

നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം

ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം സമതിക്കമ്മാതി ഏത്ഥാപി പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ ആകിഞ്ചഞ്ഞം ആയതനമസ്സ അധിട്ഠാനട്ഠേനാതി ഝാനമ്പി ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം. വുത്തനയേനേവ ആരമ്മണമ്പി. ഏവമേതം ഝാനഞ്ച ആരമ്മണഞ്ചാതി ഉഭയമ്പി അപ്പവത്തികരണേന ച അമനസികരണേ ച സമതിക്കമിത്വാവ യസ്മാ ഇദം നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹാതബ്ബം, തസ്മാ ഉഭയമ്പേതം ഏകജ്ഝം കത്വാ 'ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം സമതിക്കമ്മാ'തി ഇദം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസഞ്ഞാസഹഗതന്തി ഏത്ഥ പന യായ സഞ്ഞായ ഭാവതോ തം നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനന്തി വുച്ചതി, യഥാ പടിപന്നസ്സ സാ സഞ്ഞാ ഹോതി, തം താവ ദസ്സേതും **വിഭങ്ഗേ** "നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീ"തി ഉദ്ധരിത്വാ "തഞ്ഞേവ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം സന്തതോ മനസികരോതി സങ്ഖാരാവസേസസമാപത്തിം ഭാവേതി, തേന വുച്ചതി നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീ"തി (വിഭ॰ ൬൧൯) വുത്തം. തത്ഥ **'സന്തതോ മനസികരോതീ'**തി 'സന്താ വതായം സമാപത്തി, യത്ര ഹി നാമ നത്ഥിഭാവമ്പി ആരമ്മണം കരിത്വാ ഠസ്സതീ'തി ഏവം സന്താരമ്മണതായ നം 'സന്താ'തി മനസികരോതി. സന്തതോ ചേ മനസികരോതി, കഥം സമതിക്കമോ ഹോതീതി? അനാവജ്ജിതുകാമതായ. സോ ഹി കിഞ്ചാപി നം സന്തതോ മനസികരോതി, അഥ ഖ്വസ്സ 'അഹമേതം ആവജ്ജിസ്സാമി സമാപജ്ജിസ്സാമി അധിട്ഠഹിസ്സാമി വുട്ഠഹിസ്സാമി പച്ചവേക്ഖിസ്സാമീ'തി ഏസ ആഭോഗോ സമന്നാഹാരോ മനസികാരോ ന ഹോതി. കസ്മാ? ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനതോ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസ്സ സന്തതരപണീതതരതായ.

യഥാ ഹി രാജാ മഹച്ചരാജാനുഭാവേന ഹത്ഥിക്ഖന്ധഗതോ നഗരവീഥിയം വിചരന്തോ ദന്തകാരാദയോ സിപ്പികേ ഏകം വത്ഥം ദള്ഹം നിവാസേത്വാ ഏകേന സീസം വേഠേത്വാ ദന്തചുണ്ണാദീഹി സമോകിണ്ണഗത്തേ അനേകാനി ദന്തവികതിആദീനി കരോന്തേ ദിസ്വാ 'അഹോ വത രേ ഛേകാ ആചരിയാ, ഈദിസാനിപി നാമ സിപ്പാനി കരിസ്സന്തീ'തി, ഏവം തേസം ഛേകതായ തുസ്സതി, ന ചസ്സ ഏവം ഹോതി - 'അഹോ വതാഹം രജ്ജം പഹായ ഏവരൂപോ സിപ്പികോ ഭവേയ്യ'ന്തി. തം കിസ്സ ഹേതു? രജ്ജസിരിയാ മഹാനിസംസതായ. സോ സിപ്പികേ സമതിക്കമിത്വാവ ഗച്ഛതി. ഏവമേവേസ കിഞ്ചാപി തം സമാപത്തിം സന്തതോ മനസികരോതി, അഥ ഖ്വസ്സ 'അഹമേതം സമാപത്തിം ആവജ്ജിസ്സാമി സമാപജ്ജിസ്സാമി അധിട്ഠഹിസ്സാമി വുട്ഠഹിസ്സാമി പച്ചവേക്ഖിസ്സാമീ'തി നേവ ഏസ ആഭോഗോ സമന്നാഹാരോ മനസികാരോ ഹോതി. സോ തം സന്തതോ മനസി കരോന്തോ തം പരമസുഖുമം അപ്പനാപ്പത്തം സഞ്ഞം പാപുണാതി, യായ 'നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീ നാമ ഹോതി, സങ്ഖാരാവസേസസമാപത്തിം ഭാവേതീ'തി വുച്ചതി. 'സങ്ഖാരാവസേസസമാപത്തി'ന്തി അച്ചന്തസുഖുമഭാവപ്പത്തസങ്ഖാരം ചതുത്ഥാരുപ്പസമാപത്തിം.

ഇദാനി യം തം ഏവം അധിഗതായ സഞ്ഞായ വസേന നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനന്തി വുച്ചതി, തം അത്ഥതോ ദസ്സേതും "നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനന്തി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം സമാപന്നസ്സ വാ, ഉപപന്നസ്സ വാ, ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരിസ്സ വാ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ"തി (വിഭ॰ ൬൨൦) വുത്തം. തേസു ഇധ സമാപന്നസ്സ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ അധിപ്പേതാ.

വചനത്ഥോ പനേത്ഥ - ഓളാരികായ സഞ്ഞായ അഭാവതോ, സുഖുമായ ച ഭാവതോ, നേവസ്സ സസമ്പയുത്തധമ്മസ്സ ഝാനസ്സ സഞ്ഞാ, നാസഞ്ഞാതി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞം. നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞഞ്ച തം മനായതനധമ്മായതനപരിയാപന്നത്താ ആയതനഞ്ചാതി **നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം**. അഥ വാ യായമേത്ഥ സഞ്ഞാ, സാ പടുസഞ്ഞാകിച്ചം കാതും അസമത്ഥതായ നേവസഞ്ഞാ , സങ്ഖാരാവസേസസുഖുമഭാവേന വിജ്ജമാനത്താ നാസഞ്ഞാതി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞാ. നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞാ ച സാ സേസധമ്മാനം അധിട്ഠാനട്ഠേന ആയതനഞ്ചാതി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം.

ന കേവലഞ്ചേത്ഥ സഞ്ഞാവ ഏദിസീ, അഥ ഖോ വേദനാപി നേവവേദനാ നാവേദനാ, ചിത്തമ്പി നേവചിത്തം നാചിത്തം, ഫസ്സോപി നേവഫസ്സോ നാഫസ്സോതി. ഏസ നയോ സേസസമ്പയുത്തധമ്മേസു. സഞ്ഞാസീസേന പനായം ദേസനാ കതാതി വേദിതബ്ബാ. പത്തമക്ഖനതേലപ്പഭുതീഹി ച ഉപമാഹി ഏസമത്ഥോ വിഭാവേതബ്ബോ - **സാമണേരോ** കിര തേലേന പത്തം മക്ഖേത്വാ ഠപേസി. തം യാഗുപാനകാലേ ഥേരോ 'പത്തമാഹരാ'തി ആഹ. സോ 'പത്തേ തേലമത്ഥി, ഭന്തേ'തി ആഹ. തതോ 'ആഹര, സാമണേര, തേലം നാളിം പൂരേസ്സാമീ'തി വുത്തേ 'നത്ഥി, ഭന്തേ, തേല'ന്തി

ആഹ. തത്ഥ യഥാ അന്തോവുത്ഥത്താ യാഗുയാ സദ്ധിം അകപ്പിയട്ഠേന തേലം അത്ഥീതി ഹോതി, നാളിപൂരണാദീനം അഭാവവസേന നത്ഥീതി ഹോതി, ഏവം സാപി സഞ്ഞാ പടുസഞ്ഞാകിച്ചം കാതും അസമത്ഥതായ നേവസഞ്ഞാ, സങ്ഖാരാവസേസസുഖുമഭാവേന വിജ്ജമാനത്താ നാസഞ്ഞാ ഹോതി.

കിമ്പനേത്ഥ സഞ്ഞാകിച്ചന്തി? ആരമ്മണസഞ്ജാനനഞ്ചേവ വിപസ്സനായ ച വിസയഭാവം ഉപഗന്ത്വാ നിബ്ബിദാജനനം. ദഹനകിച്ചമിവ ഹി സുഖോദകേ തേജോധാതു, സഞ്ജാനനകിച്ചമ്പേസാ പടും കാതും ന സക്കോതി. സേസസമാപത്തീസു സഞ്ഞാ വിയ വിപസ്സനായ വിസയഭാവം ഉപഗന്ത്വാ നിബ്ബിദാജനനമ്പി കാതും ന സക്കോതി. അഞ്ഞേസു ഹി ഖന്ധേസു അകതാഭിനിവേസോ ഭിക്ഖു നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനക്ഖന്ധേ സമ്മസിത്വാ നിബ്ബിദം പത്തും സമത്ഥോ നാമ നത്ഥി. അപിച **ആയസ്മാ സാരിപുത്തോ,** പകതിവിപസ്സകോ പന മഹാപഞ്ഞോ സാരിപുത്തസദിസോവ സക്കുണേയ്യ. സോപി “ഏവം കിരിമേ ധമ്മാ അഹുത്വാ സമ്ഭോന്തി, ഹുത്വാ പടിവേന്തീ”തി (മ॰ നി॰ ൩.൯൫) ഏവം കലാപസമ്മസനവസേനേവ, നോ അനുപദധമ്മവിപസ്സനാവസേന. ഏവം സുഖുമത്തം ഗതാ ഏസാ സമാപത്തി.

യഥാ ച പത്തമക്ഖനതേലൂപമായ ഏവം മഗ്ഗുദകൂപമായപി അയമത്ഥോ വിഭാവേതബ്ബോ. മഗ്ഗപടിപന്നസ്സ കിര ഥേരസ്സ പുരതോ ഗച്ഛന്തോ സാമണേരോ ഥോകമുദകം ദിസ്വാ ‘ഉദകം, ഭന്തേ, ഉപാഹനാ ഓമുഞ്ചഥാ’തി ആഹ. തതോ ഥേരേന ‘സചേ ഉദകമത്ഥി, ആഹര ന്ഹാനസാടകം, ന്ഹായിസ്സാമീ’തി വുത്തേ ‘നത്ഥി, ഭന്തേ’തി ആഹ. തത്ഥ യഥാ ഉപാഹനതേമനമത്തട്ഠേന ഉദകം അത്ഥീതി ഹോതി , ന്ഹാനട്ഠേന നത്ഥീതി ഹോതി, ഏവമ്പി സാ പടുസഞ്ഞാകിച്ചം കാതും അസമത്ഥതായ നേവ സഞ്ഞാ, സങ്ഖാരാവസേസസുഖുമഭാവേന വിജ്ജമാനത്താ നാസഞ്ഞാ ഹോതി. ന കേവലഞ്ച ഏതാഹേവ, അഞ്ഞാഹിപി അനുരൂപാഹി ഉപമാഹി ഏസ അത്ഥോ വിഭാവേതബ്ബോ. ഇതി ഇമായ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനേ പവത്തായ സഞ്ഞായ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനഭൂതായ വാ സഞ്ഞായ സഹഗതന്തി **നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസഞ്ഞാസഹഗതം**. ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനസമാപത്തിആരമ്മണസ്സ ഝാനസ്സേതം അധിവചനം.

ഇധ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനസമാപത്തിയാ നികന്തിപരിയാദാനദുക്ഖതായ ദുക്ഖാ പടിപദാ, പരിയാദിന്നനികന്തികസ്സ അപ്പനാപരിവാസദന്ധതായ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ. വിപരിയായേന സുഖാ പടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ ച. പരിത്തകസിണുഗ്ഘാടിമാകാസേ പവത്തിതവിഞ്ഞാണാപഗമാരമ്മണം സമാപത്തിം ആരബ്ഭ പവത്തിതായ പരിത്താരമ്മണതാ, വിപരിയായേന അപ്പമാണാരമ്മണതാ വേദിതബ്ബാ. സേസം പുരിമസദിസമേവ.

> അസദിസരൂപോ നാഥോ, ആരുപ്പം യം ചതുബ്ബിധം ആഹ;
> തം ഇതി ഞത്വാ തസ്മിം, പകിണ്ണകകഥാപി വിഞ്ഞേയ്യാ.

അരൂപസമാപത്തിയോ ഹി -

> ആരമ്മണാതിക്കമതോ, ചതസ്സോപി ഭവന്തിമാ;
> അങ്ഗാതിക്കമമേതാസം, ന ഇച്ഛന്തി വിഭാവിനോ.

ഏതാസു ഹി രൂപനിമിത്താതിക്കമതോ പഠമാ, ആകാസാതിക്കമതോ ദുതിയാ, ആകാസേ പവത്തിതവിഞ്ഞാണാതിക്കമതോ തതിയാ, ആകാസേ പവത്തിതവിഞ്ഞാണസ്സ അപഗമാതിക്കമതോ ചതുത്ഥാതി സബ്ബഥാ ‘ആരമ്മണാതിക്കമതോ ചതസ്സോപി ഭവന്തിമാ’ അരൂപസമാപത്തിയോതി വേദിതബ്ബാ. അങ്ഗാതിക്കമം പന ഏതാസം ന ഇച്ഛന്തി പണ്ഡിതാ. ന ഹി രൂപാവചരസമാപത്തീസു വിയ ഏതാസു അങ്ഗാതിക്കമോ അത്ഥി. സബ്ബാസുപി ഹി ഏതാസു ഉപേക്ഖാ ചിത്തേകഗ്ഗതാതി ദ്വേ ഏവ ഝാനങ്ഗാനി ഹോന്തി. ഏവം സന്തേപി -

> സുപണീതതരാ ഹോന്തി, പച്ഛിമാ പച്ഛിമാ ഇധ;
> ഉപമാ തത്ഥ വിഞ്ഞേയ്യാ, പാസാദതലസാടികാ.

യഥാ ഹി ചതുഭൂമകപാസാദസ്സ ഹേട്ഠിമതലേ ദിബ്ബനച്ചഗീതവാദിതസുരഭിഗന്ധമാലാസാദുരസപാനഭോജനസയനച്ഛാദനാദിവസേന പണീതാ പഞ്ച കാമഗുണാ പച്ചുപട്ഠിതാ അസ്സു, ദുതിയേ തതോ പണീതതരാ, തതിയേ തതോ പണീതതമാ, ചതുത്ഥേ സബ്ബപണീതാ; തത്ഥ കിഞ്ചാപി താനി ചത്താരിപി പാസാദതലാനേവ, നത്ഥി നേസം പാസാദതലഭാവേന വിസേസോ, പഞ്ചകാമഗുണസമിദ്ധിവിസേസേന പന ഹേട്ഠിമതോ ഹേട്ഠിമതോ ഉപരിമം ഉപരിമം പണീതതരം ഹോതി.

യഥാ ച ഏകായ ഇത്ഥിയാ കന്തിതഥൂലസണ്ഹസണ്ഹതരസണ്ഹതമസുത്താനം ചതുപലതിപലദ്വിപലഏകപലസാടികാ അസ്സു, ആയാമേന വിത്ഥാരേന ച സമപ്പമാണാ; തത്ഥ കിഞ്ചാപി താ സാടികാ ചതസ്സോപി ആയാമതോ ച വിത്ഥാരതോ ച സമപ്പമാണാ, നത്ഥി താസം പമാണതോ വിസേസോ, സുഖസമ്ഫസ്സസുഖുമഭാവമഹഗ്ഘഭാവേഹി പന പുരിമായ പുരിമായ പച്ഛിമാ പച്ഛിമാ പണീതതരാ ഹോന്തി, ഏവമേവ കിഞ്ചാപി ചതൂസുപി ഏതാസു ഉപേക്ഖാ ചിത്തേകഗ്ഗതാതി ഏതാനി ദ്വേയേവ അങ്ഗാനി ഹോന്തി, അഥ ഖോ ഭാവനാവിസേസേന തേസം അങ്ഗാനം പണീതപണീതതരഭാവേന സുപണീതതരാ ഹോന്തി പച്ഛിമാ പച്ഛിമാ ഇധാതി വേദിതബ്ബാ. ഏവം അനുപുബ്ബേന പണീതപണീതാ ചേതാ -

> അസുചിമ്ഹി മണ്ഡപേ ലഗ്ഗോ, ഏകോ തം നിസ്സിതോ പരോ;
> അഞ്ഞോ ബഹി അനിസ്സായ, തം തം നിസ്സായ ചാപരോ.

> ഠിതോ ചതൂഹി ഏതേഹി, പുരിസേഹി യഥാക്കമം;
> സമാനതായ ഞാതബ്ബാ, ചതസ്സോപി വിഭാവിനാ. (വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൮൧);

തത്രായമത്ഥയോജനാ - അസുചിമ്ഹി കിര ദേസേ ഏകോ മണ്ഡപോ. അഥേകോ പുരിസോ ആഗന്ത്വാ തം അസുചിം ജിഗുച്ഛമാനോ തം മണ്ഡപം ഹത്ഥേഹി ആലമ്ബിത്വാ തത്ഥ ലഗ്ഗോ, ലഗ്ഗിതോ വിയ അട്ഠാസി. അഥാപരോ ആഗന്ത്വാ തം മണ്ഡപലഗ്ഗം പുരിസം നിസ്സിതോ. അഥഞ്ഞോ ആഗന്ത്വാ ചിന്തേസി - ‘യോ ഏസ മണ്ഡപേ ലഗ്ഗോ, യോ ച തം നിസ്സിതോ, ഉഭോപേതേ ദുട്ഠിതാ; ധുവോ ച നേസം മണ്ഡപപപാതേ പാതോ, ഹന്ദാഹം ബഹിയേവ തിട്ഠാമീ’തി സോ തന്നിസ്സിതം അനിസ്സായ ബഹിയേവ അട്ഠാസി. അഥാപരോ ആഗന്ത്വാ മണ്ഡപലഗ്ഗസ്സ തന്നിസ്സിതസ്സ ച അഖേമഭാവം ചിന്തേത്വാ ബഹിഠിതഞ്ച സുട്ഠിതോതി മന്ത്വാ തം നിസ്സായ അട്ഠാസി.

തത്ഥ അസുചിമ്ഹി ദേസേ മണ്ഡപോ വിയ കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസം ദട്ഠബ്ബം. അസുചിജിഗുച്ഛായ മണ്ഡപലഗ്ഗോ പുരിസോ വിയ രൂപനിമിത്തജിഗുച്ഛായ ആകാസാരമ്മണം ആകാസാനഞ്ചായതനം . മണ്ഡപലഗ്ഗം പുരിസം നിസ്സിതോ വിയ ആകാസാരമ്മണം ആകാസാനഞ്ചായതനം ആരബ്ഭ പവത്തം വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം. തേസം ദ്വിന്നമ്പി അഭാവമത്തം ചിന്തേത്വാ അനിസ്സായ തം മണ്ഡപലഗ്ഗം, ബഹിഠിതോ വിയ, ആകാസാനഞ്ചായതനം ആരമ്മണം അകത്വാ തദഭാവാരമ്മണം ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം. മണ്ഡപലഗ്ഗസ്സ തന്നിസ്സിതസ്സ ച അഭാവമത്തം ചിന്തേത്വാ ബഹിഠിതഞ്ച 'സുട്ഠിതോ'തി മന്ത്വാ തം നിസ്സായ ഠിതോ വിയ വിഞ്ഞാണാഭാവസങ്ഖാതേ ബഹിപദേസേ ഠിതം ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം ആരബ്ഭ പവത്തം നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം ദട്ഠബ്ബം. ഏവം പവത്തമാനഞ്ച -

> ആരമ്മണം കരോതേവ, അഞ്ഞാഭാവേന തം ഇദം;
> ദിട്ഠദോസമ്പി രാജാനം, വുത്തിഹേതു യഥാ ജനോ. (വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൮൨);

ഇദഞ്ഹി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം 'ആസന്നവിഞ്ഞാണഞ്ചായതനപച്ചത്ഥികാ അയം സമാപത്തീ'തി ഏവം ദിട്ഠദോസമ്പി തം ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം അഞ്ഞസ്സ ആരമ്മണസ്സ അഭാവാ ആരമ്മണം കരോതേവ. യഥാ കിം? 'ദിട്ഠദോസമ്പി രാജാനം വുത്തിഹേതു യഥാ ജനോ'. യഥാ ഹി അസംയതം ഫരുസകായവചീമനോസമാചാരം കഞ്ചി സബ്ബദിസമ്പതിം രാജാനം 'ഫരുസസമാചാരോ അയ'ന്തി ഏവം ദിട്ഠദോസമ്പി അഞ്ഞത്ഥ വുത്തിം അലഭമാനോ ജനോ വുത്തിഹേതു നിസ്സായ വത്തതി, ഏവം ദിട്ഠദോസമ്പി തം ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം അഞ്ഞം ആരമ്മണം അലഭമാനമിദം നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം ആരമ്മണം കരോതേവ. ഏവം കുരുമാനഞ്ച -

> ആരുള്ഹോ ദീഘനിസ്സേണിം, യഥാ നിസ്സേണിബാഹുകം;
> പബ്ബതഗ്ഗഞ്ച ആരുള്ഹോ, യഥാ പബ്ബതമത്ഥകം.
>
> യഥാ വാ ഗിരിമാരുള്ഹോ, അത്തനോയേവ ജണ്ണുകം;
> ഓലുബ്ഭതി തഥേവേതം, ഝാനമോലുബ്ഭ വത്തതീതി. (വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൮൩);

അരൂപാവചരകുസലകഥാ നിട്ഠിതാ.

തേഭൂമകകുസലവണ്ണനാ

൨൬൯. ഇദാനി യസ്മാ സബ്ബാനിപേതാനി തേഭൂമകകുസലാനി ഹീനാദിനാ പഭേദേന വത്തന്തി, തസ്മാ തേസം തം പഭേദം ദസ്സേതും പുന **കതമേ ധമ്മാ കുസലാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **ഹീന**ന്തി ലാമകം. തം ആയൂഹനവസേന വേദിതബ്ബം. ഹീനുത്തമാനം മജ്ഝേ ഭവം **മജ്ഝിമം**. പധാനഭാവം നീതം **പണീതം,** ഉത്തമന്തി അത്ഥോ. താനിപി ആയൂഹനവസേനേവ വേദിതബ്ബാനി. യസ്സ ഹി ആയൂഹനക്ഖണേ ഛന്ദോ വാ ഹീനോ ഹോതി, വീരിയം വാ, ചിത്തം വാ, വീമംസാ വാ, തം ഹീനം നാമ. യസ്സ തേ ധമ്മാ മജ്ഝിമാ ചേവ പണീതാ, ച തം മജ്ഝിമഞ്ചേവ പണീതഞ്ച. യം പന കത്തുകാമതാസങ്ഖാതം ഛന്ദം ധുരം ഛന്ദം ജേട്ഠകം ഛന്ദം പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ ആയൂഹിതം, തം ഛന്ദാധിപതിതോ ആഗതത്താ **ഛന്ദാധിപതേയ്യം** നാമ. വീരിയാധിപതേയ്യാദീസുപി ഏസേവ നയോ.

ഇമസ്മിം പന ഠാനേ ഠത്വാ നയാ ഗണേതബ്ബാ. സബ്ബപഠമം വിഭത്തോ ഹി ഏകോ നയോ, ഹീനന്തി ഏകോ, മജ്ഝിമന്തി ഏകോ, പണീതന്തി ഏകോ, ഛന്ദാധിപതേയ്യന്തി ഏകോ. ഇമേ താവ ഛന്ദാധിപതേയ്യേ പഞ്ച നയാ. ഏവം വീരിയാധിപതേയ്യാദീസുപീതി ചത്താരോ പഞ്ചകാ വീസതി ഹോന്തി. പുരിമോ വാ ഏകോ സുദ്ധികനയോ, ഹീനന്തിആദയോ തയോ, ഛന്ദാധിപതേയ്യന്തിആദയോ ചത്താരോ, ഛന്ദാധിപതേയ്യം ഹീനന്തിആദയോ ദ്വാദസാതി ഏവമ്പി വീസതി നയാ ഹോന്തി.

ഇമേ വീസതി മഹാനയാ കത്ഥ വിഭത്താതി? **മഹാപകരണേ** (പട്ഠാ॰ ൨.൧൮.൧) ഹീനത്തികേ വിഭത്താ. ഇമസ്മിം പന ഠാനേ ഹീനത്തികതോ മജ്ഝിമരാസിം ഗഹേത്വാ ഹീനമജ്ഝിമപണീതവസേന തയോ കോട്ഠാസാ കാതബ്ബാ. തതോപി മജ്ഝിമരാസിം ഠപേത്വാ ഹീനപണീതേ ഗഹേത്വാ നവ നവ കോട്ഠാസാ കാതബ്ബാ. ഹീനസ്മിംയേവ ഹി ഹീനം അത്ഥി മജ്ഝിമം അത്ഥി പണീതം അത്ഥി. പണീതസ്മിമ്പി ഹീനം അത്ഥി മജ്ഝിമം അത്ഥി പണീതം അത്ഥി. തഥാ ഹീനഹീനസ്മിം ഹീനം, ഹീനഹീനസ്മിം മജ്ഝിമം, ഹീനഹീനസ്മിം പണീതം. ഹീനമജ്ഝിമസ്മിം ഹീനം, ഹീനമജ്ഝിമസ്മിം മജ്ഝിമം, ഹീനമജ്ഝിമസ്മിം പണീതം. ഹീനപണീതസ്മിം ഹീനം, ഹീനപണീതസ്മിം മജ്ഝിമം, ഹീനപണീതസ്മിം പണീതന്തി അയമേകോ നവകോ. പണീതഹീനസ്മിമ്പി ഹീനം നാമ അത്ഥി, പണീതഹീനസ്മിം മജ്ഝിമം, പണീതഹീനസ്മിം പണീതം. തഥാ പണീതമജ്ഝിമസ്മിം ഹീനം, പണീതമജ്ഝിമസ്മിം മജ്ഝിമം, പണീതമജ്ഝിമസ്മിം പണീതം. പണീതപണീതസ്മിം ഹീനം, പണീതപണീതസ്മിം മജ്ഝിമം, പണീതപണീതസ്മിം പണീതന്തി. അയം ദുതിയോ നവകോതി ദ്വേ നവകാ അട്ഠാരസ. ഇമാനി അട്ഠാരസ കമ്മദ്വാരാനി നാമ . ഇമേഹി പഭാവിതത്താ , ഇമേസം വസേന, അട്ഠാരസ ഖത്തിയാ, അട്ഠാരസ ബ്രാഹ്മണാ, അട്ഠാരസ വേസ്സാ, അട്ഠാരസ സുദ്ദാ, അട്ഠചത്താലീസ ഗോത്തചരണാനി വേദിതബ്ബാനി.

ഇമേസു ച പന തേഭൂമകേസു കുസലേസു കാമാവചരകുസലം തിഹേതുകമ്പി ദുഹേതുകമ്പി ഹോതി ഞാണസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തവസേന. രൂപാവചരാരൂപാവചരം പന തിഹേതുകമേവ ഞാണസമ്പയുത്തമേവ. കാമാവചരമേത്ഥ അധിപതിനാ സഹാപി ഉപ്പജ്ജതി വിനാപി. രൂപാവചരാരൂപാവചരം അധിപതിസമ്പന്നമേവ ഹോതി. കാമാവചരകുസലേ ചേത്ഥ ആരമ്മണാധിപതി സഹജാതാധിപതീതി ദ്വേപി അധിപതയോ ലബ്ഭന്തി. രൂപാവചരാരൂപാവചരേസു ആരമ്മണാധിപതി ന ലബ്ഭതി, സഹജാതാധിപതിയേവ ലബ്ഭതി. തത്ഥ ചിത്തസ്സ ചിത്താധിപതേയ്യഭാവോ സമ്പയുത്തധമ്മാനം വസേന വുത്തോ. ദ്വിന്നം പന ചിത്താനം ഏകതോ അഭാവേന സമ്പയുത്തചിത്തസ്സ ചിത്താധിപതി നാമ നത്ഥി. തഥാ ഛന്ദാദീനം ഛന്ദാധിപതിആദയോ. കേചി പന 'സചേ ചിത്തവതോ കുസലം ഹോതി, മയ്ഹം ഭവിസ്സതീതി ഏവം യം ചിത്തം ധുരം കത്വാ ജേട്ഠകം കത്വാ അപരം കുസലചിത്തം ആയൂഹിതം, തസ്സ തം പുരിമചിത്തം ചിത്താധിപതി നാമ ഹോതി, തതോ ആഗതത്താ ഇദം ചിത്താധിപതേയ്യം നാമാ'തി ഏവം ആഗമനവസേനാപി അധിപതിം നാമ ഇച്ഛന്തി. അയം പന നയോ നേവ പാളിയം ന അട്ഠകഥായം ദിസ്സതി. തസ്മാ വുത്തനയേനേവ അധിപതിഭാവോ വേദിതബ്ബോ. ഇമേസു ച ഏകൂനവീസതിയാ മഹാനയേസു പുരിമേ സുദ്ധികനയേ വുത്തപരിമാണാനേവ ചിത്താനി ച നവകാ ച പാഠവാരാ ച ഹോന്തി. തസ്മാ ഞാണസമ്പയുത്തേസു വുത്തപരിമാണതോ വീസതിഗുണോ ചിത്തനവകവാരഭേദോ വേദിതബ്ബോ, ചതൂസു ഞാണവിപ്പയുത്തേസു സോളസഗുണോതി, അയം തേഭൂമകകുസലേ പകിണ്ണകകഥാ നാമാതി.

തേഭൂമകകുസലം.

ലോകുത്തരകുസലവണ്ണനാ

൨൭൭. ഏവം ഭവത്തയസമ്പത്തിനിബ്ബത്തകം കുസലം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സബ്ബഭവസമതിക്കമനായ ലോകുത്തരകുസലം ദസ്സേതും പുന **കതമേ ധമ്മാ കുസലാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **ലോകുത്തര**ന്തി കേനട്ഠേന ലോകുത്തരം? ലോകം തരതീതി, ലോകുത്തരം ലോകം ഉത്തരതീതി ലോകുത്തരം; ലോകം സമതിക്കമ്മ അഭിഭുയ്യ തിട്ഠതീതി ലോകുത്തരം (പടി॰ മ॰ ൨.൪൩). **ഝാനം ഭാവേതീ**തി ഏകചിത്തക്ഖണികം അപ്പനാഝാനം ഭാവേതി ജനേതി വഡ്ഢേതി.

ലോകതോ നിയ്യാതി വട്ടതോ നിയ്യാതീതി **നിയ്യാനികം**. നിയ്യാതി വാ ഏതേനാതി നിയ്യാനികം. തംസമങ്ഗീ ഹി പുഗ്ഗലോ ദുക്ഖം പരിജാനന്തോ നിയ്യാതി, സമുദയം പജഹന്തോ നിയ്യാതി, നിരോധം സച്ഛികരോന്തോ നിയ്യാതി, മഗ്ഗം ഭാവേന്തോ നിയ്യാതി. യഥാ ച പന തേഭൂമകകുസലം വട്ടസ്മിം ചുതിപടിസന്ധിയോ ആചിനാതി വഡ്ഢേതീതി ആചയഗാമീ നാമ ഹോതി, ന തഥാ ഇദം. ഇദം പന യഥാ ഏകസ്മിം പുരിസേ അട്ഠാരസഹത്ഥം പാകാരം ചിനന്തേ അപരോ മഹാമുഗ്ഗരം ഗഹേത്വാ തേന ചിതചിതട്ഠാനം അപചിനന്തോ വിദ്ധംസേന്തോ ഏവ ഗച്ഛേയ്യ, ഏവമേവ തേഭൂമകകുസലേന ചിതാ ചുതിപടിസന്ധിയോ പച്ചയവേകല്ലകരണേന അപചിനന്തം വിദ്ധംസേന്തം ഗച്ഛതീതി അപചയഗാമി.

ദിട്ഠിഗതാനം പഹാനായാതി, ഏത്ഥ ദിട്ഠിയോ ഏവ ദിട്ഠിഗതാനി, ഗൂഥഗതം മുത്തഗതന്തിആദീനി (അ॰ നി॰ ൯.൧൧) വിയ. ദ്വാസട്ഠിയാ വാ ദിട്ഠീനം അന്തോഗധത്താ ദിട്ഠീസു ഗതാനീതിപി ദിട്ഠിഗതാനി. ദിട്ഠിയാ വാ ഗതം ഏതേസന്തിപി ദിട്ഠിഗതാനി. ദിട്ഠിസദിസഗമനാനി ദിട്ഠിസദിസപ്പവത്താനീതി അത്ഥോ. കാനി പന താനീതി? സസമ്പയുത്താനി സക്കായദിട്ഠിവിചികിച്ഛാസീലബ്ബതപരാമാസഅപായഗമനീയരാഗദോസമോഹാകുസലാനി. താനി ഹി യാവ പഠമമഗ്ഗഭാവനാ താവ പവത്തിസബ്ഭാവതോ ദിട്ഠിസദിസഗമനാനീതി വുച്ചന്തി. ഇതി ദിട്ഠിയോ ച ദിട്ഠിഗതാനി ച ദിട്ഠിഗതാനി. തേസം **ദിട്ഠിഗതാനം. പഹാനായാ**തി സമുച്ഛേദവസേനേവ പജഹനത്ഥായ. **പഠമായാ**തി ഗണനവസേനപി പഠമുപ്പത്തിവസേനപി പഠമായ. **ഭൂമിയാ**തി "അനന്തരഹിതായ ഭൂമിയാ"തിആദീസു (പാരാ॰ ൨൭; മ॰ നി॰ ൨.൨൯൩) താവ അയം മഹാപഥവീ ഭൂമീതി വുച്ചതി. "സുഖഭൂമിയം കാമാവചരേ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൯൮൮) ചിത്തുപ്പാദോ. ഇധ പന സാമഞ്ഞഫലം അധിപ്പേതം. തഞ്ഹി സമ്പയുത്താനം നിസ്സയഭാവതോ തേ ധമ്മാ ഭവന്തി ഏത്ഥാതി ഭൂമി. യസ്മാ വാ സമാനേപി ലോകുത്തരഭാവേ സയമ്പി ഭവതി ഉപ്പജ്ജതി, ന നിബ്ബാനം വിയ അപാതുഭാവം, തസ്മാപി ഭൂമീതി വുച്ചതി; തസ്സാ **പഠമായ ഭൂമിയാ. പത്തിയാ**തി സോതാപത്തിഫലസങ്ഖാതസ്സ പഠമസ്സ സാമഞ്ഞഫലസ്സ പത്തത്ഥായ പടിലാഭത്ഥായാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **വിവിച്ചാ**തി സമുച്ഛേദവിവേകവസേന വിവിച്ചിത്വാ, വിനാ ഹുത്വാ.

ഇദാനി കിഞ്ചാപി ലോകിയജ്ഝാനമ്പി ന വിനാ പടിപദായ ഇജ്ഝതി, ഏവം സന്തേപി ഇധ സുദ്ധികനയം പഹായ ലോകുത്തരജ്ഝാനം പടിപദായ സദ്ധിംയേവ ഗരും കത്വാ ദേസേതുകാമതായ **ദുക്ഖപടിപദം ദന്ധാഭിഞ്ഞ**ന്തിആദിമാഹ.

തത്ഥ യോ ആദിതോവ കിലേസേ വിക്ഖമ്ഭേന്തോ ദുക്ഖേന സസങ്ഖാരേന സപ്പയോഗേന കിലമന്തോ വിക്ഖമ്ഭേതി തസ്സ ദുക്ഖാ പടിപദാ ഹോതി; യോ പന വിക്ഖമ്ഭിത കിലേസോ വിപസ്സനാപരിവാസം വസന്തോ ചിരേന മഗ്ഗപാതുഭാവം പാപുണാതി തസ്സ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ ഹോതി. ഇതി യോ കോചി വാരോ ദുക്ഖപടിപദദന്ധാഭിഞ്ഞോ നാമ കതോ.

കതമം പന വാരം രോചേസുന്തി? യത്ഥ സകിം വിക്ഖമ്ഭിതാ കിലേസാ സമുദാചരിത്വാ ദുതിയമ്പി വിക്ഖമ്ഭിതാ പുന സമുദാചരന്തി, തതിയം വിക്ഖമ്ഭിതേ പന തഥാവിക്ഖമ്ഭിതേവ കത്വാ മഗ്ഗേന സമുഗ്ഘാതം പാപേതി, ഇമം വാരം രോചേസും. ഇമസ്സ വാരസ്സ ദുക്ഖാപടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാതി നാമം കതം. ഏത്തകേന പന ന പാകടം ഹോതി. തസ്മാ ഏവമേത്ഥ ആദിതോ പട്ഠായ വിഭാവനാ വേദിതബ്ബാ - യോ ഹി ചത്താരി മഹാഭൂതാനി പരിഗ്ഗഹേത്വാ ഉപാദാരൂപം പരിഗ്ഗണ്ഹാതി, അരൂപം പരിഗ്ഗണ്ഹാതി, 'രൂപാരൂപം' പന പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ ദുക്ഖേന കസിരേന കിലമന്തോ പരിഗ്ഗഹേതും സക്കോതി, തസ്സ ദുക്ഖാ പടിപദാ നാമ ഹോതി. പരിഗ്ഗഹിതരൂപാരൂപസ്സ പന വിപസ്സനാപരിവാസേ മഗ്ഗപാതുഭാവദന്ധതായ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ നാമ ഹോതി.

യോപി രൂപാരൂപം പരിഗ്ഗഹേത്വാ 'നാമരൂപം' വവത്ഥപേന്തോ ദുക്ഖേന കസിരേന കിലമന്തോ വവത്ഥപേതി, വവത്ഥാപിതേ ച നാമരൂപേ വിപസ്സനാപരിവാസം വസന്തോ ചിരേന മഗ്ഗം ഉപ്പാദേതും സക്കോതി, തസ്സാപി ദുക്ഖാ പടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ നാമ ഹോതി.

അപരോ നാമരൂപമ്പി വവത്ഥപേത്വാ 'പച്ചയേ' പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ ദുക്ഖേന കസിരേന കിലമന്തോ പരിഗ്ഗണ്ഹാതി, പച്ചയേ ച പരിഗ്ഗഹേത്വാ വിപസ്സനാപരിവാസം വസന്തോ ചിരേന മഗ്ഗം ഉപ്പാദേതി, ഏവമ്പി ദുക്ഖാ പടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ നാമ ഹോതി.

അപരോ പച്ചയേപി പരിഗ്ഗഹേത്വാ 'ലക്ഖണാനി' പടിവിജ്ഝന്തോ ദുക്ഖേന കസിരേന കിലമന്തോ പടിവിജ്ഝതി, പടിവിദ്ധലക്ഖണോ ച വിപസ്സനാപരിവാസം വസന്തോ ചിരേന മഗ്ഗം ഉപ്പാദേതി, ഏവമ്പി ദുക്ഖാ പടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ നാമ ഹോതി.

അപരോ ലക്ഖണാനിപി പടിവിജ്ഝിത്വാ വിപസ്സനാഞാണേ തിക്ഖേ സൂരേ പസന്നേ വഹന്തേ ഉപ്പന്നം 'വിപസ്സനാനികന്തിം' പരിയാദിയമാനോ ദുക്ഖേന കസിരേന കിലമന്തോ പരിയാദിയതി, നികന്തിഞ്ച പരിയാദിയിത്വാ വിപസ്സനാപരിവാസം വസന്തോ ചിരേന മഗ്ഗം ഉപ്പാദേതി, ഏവമ്പി ദുക്ഖാ പടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ നാമ ഹോതി. ഇമം വാരം രോചേസും. ഇമസ്സ വാരസ്സ ഏതം നാമം കതം. ഇമിനാവ ഉപായേന പരതോ തിസ്സോ പടിപദാ വേദിതബ്ബാ.

ഫസ്സോ ഹോതീതിആദീസു അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയം, സമ്മാവാചാ, സമ്മാകമ്മന്തോ, സമ്മാആജീവോതി ചത്താരി പദാനി അധികാനി. **നിദ്ദേസവാരേ** ച വിതക്കാദിനിദ്ദേസേസു 'മഗ്ഗങ്ഗ'ന്തിആദീനി പദാനി അധികാനി. സേസം സബ്ബം ഹേട്ഠാ വുത്തസദിസമേവ. ഭൂമന്തരവസേന പന ലോകുത്തരതാവ ഇധ വിസേസോ.

തത്ഥ **അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയ**ന്തി 'അനമതഗ്ഗേ സംസാരവട്ടേ അനഞ്ഞാതം അമതം പദം ചതുസച്ചധമ്മമേവ വാ ജാനിസ്സാമീ'തി പടിപന്നസ്സ ഇമിനാ പുബ്ബാഭോഗേന ഉപ്പന്നം ഇന്ദ്രിയം. ലക്ഖണാദീനി പനസ്സ ഹേട്ഠാ പഞ്ഞിന്ദ്രിയേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാനി.

സുന്ദരാ പസത്ഥാ വാ വാചാ **സമ്മാവാചാ**. വചീദുച്ചരിതസമുഗ്ഘാടികായ മിച്ഛാവാചാവിരതിയാ ഏതം അധിവചനം. സാ പരിഗ്ഗഹലക്ഖണാ വിരമണരസാ മിച്ഛാവാചപ്പഹാനപച്ചുപട്ഠാനാ. സുന്ദരോ പസത്ഥോ വാ കമ്മന്തോ **സമ്മാകമ്മന്തോ**. മിച്ഛാകമ്മന്തസമുച്ഛേദികായ പാണാതിപാതാദിവിരതിയാ ഏതം നാമം. സോ സമുട്ഠാനലക്ഖണോ വിരമണരസോ മിച്ഛാകമ്മന്തപ്പഹാനപച്ചുപട്ഠാനോ. സുന്ദരോ പസത്ഥോ വാ ആജീവോ **സമ്മാആജീവോ**. മിച്ഛാജീവവിരതിയാ ഏതം അധിവചനം. സോ വോദാനലക്ഖണോ ഞായാജീവപ്പവത്തിരസോ മിച്ഛാജീവപ്പഹാനപച്ചുപട്ഠാനോ.

അപിച ഹേട്ഠാ വിരതിത്തയേ വുത്തവസേനപേത്ഥ ലക്ഖണാദീനി വേദിതബ്ബാനി. ഇതി ഇമേസം തിണ്ണം ധമ്മാനം വസേന ഹേട്ഠാ വുത്തം മഗ്ഗപഞ്ചകം ഇധ മഗ്ഗട്ഠകം വേദിതബ്ബം. യേവാപനകേസു ച ഇമേസം അഭാവോ. തഥാ കരുണാമുദിതാനം. ഇമേ ഹി തയോ ധമ്മാ ഇധ പാളിയം ആഗതത്താവ യേവാപനകേസു ന ഗഹിതാ. കരുണാമുദിതാ പന സത്താരമ്മണാ, ഇമേ ധമ്മാ നിബ്ബാനാരമ്മണാതി താപേത്ഥ ന ഗഹിതാ. അയം താവ ഉദ്ദേസവാരേ വിസേസത്ഥോ.

൨൮൩. നിദ്ദേസവാരേ പന **മഗ്ഗങ്ഗം മഗ്ഗപരിയാപന്ന**ന്തി ഏത്ഥ താവ മഗ്ഗസ്സ അങ്ഗന്തി മഗ്ഗങ്ഗം; മഗ്ഗകോട്ഠാസോതി അത്ഥോ. യഥാ പന അരഞ്ഞേ പരിയാപന്നം അരഞ്ഞപരിയാപന്നം നാമ ഹോതി, ഏവം മഗ്ഗേ പരിയാപന്നന്തി മഗ്ഗപരിയാപന്നം. മഗ്ഗസന്നിസ്സിതന്തി അത്ഥോ.

൨൮൫. **പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ**തി ഏത്ഥ പീതി ഏവ സമ്ബോജ്ഝങ്ഗോതി പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ. തത്ഥ ബോധിയാ ബോധിസ്സ വാ അങ്ഗോതി ബോജ്ഝങ്ഗോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യാ അയം ധമ്മസാമഗ്ഗീ യായ ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജമാനായ ലീനുദ്ധച്ചപതിട്ഠാനായൂഹനകാമസുഖത്തകിലമഥാനുയോഗഉച്ഛേദസസ്സതാഭിനിവേസാദീനം അനേകേസം ഉപദ്ദവാനം പടിപക്ഖഭൂതായ സതിധമ്മവിചയവീരിയപീതിപസ്സദ്ധിസമാധിഉപേക്ഖാസങ്ഖാതായ ധമ്മസാമഗ്ഗിയാ അരിയസാവകോ ബുജ്ഝതീതി കത്വാ ബോധീതി വുച്ചതി. ബുജ്ഝതീതി കിലേസസന്താനനിദ്ദായ ഉട്ഠഹതി, ചത്താരി വാ അരിയസച്ചാനി പടിവിജ്ഝതി, നിബ്ബാനമേവ വാ സച്ഛികരോതി. തസ്സാ ധമ്മസാമഗ്ഗീസങ്ഖാതായ ബോധിയാ അങ്ഗോതിപി ബോജ്ഝങ്ഗോ, ഝാനങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗാദീനി വിയ. യോപേസ യഥാവുത്തപ്പകാരായ ഏതായ ധമ്മസാമഗ്ഗിയാ ബുജ്ഝതീതി കത്വാ അരിയസാവകോ ബോധീതി വുച്ചതി, തസ്സ ബോധിസ്സ അങ്ഗോതിപി ബോജ്ഝങ്ഗോ; സേനങ്ഗരഥങ്ഗാദയോ വിയ. തേനാഹു അട്ഠകഥാചരിയാ - "ബുജ്ഝനകസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അങ്ഗാതി വാ ബോജ്ഝങ്ഗാ"തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൪൬൬; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൫.൧൮൨).

അപിച "ബോജ്ഝങ്ഗാതി കേനട്ഠേന ബോജ്ഝങ്ഗാ? ബോധായ സംവത്തന്തീതി ബോജ്ഝങ്ഗാ, ബുജ്ഝന്തീതി ബോജ്ഝങ്ഗാ, അനുബുജ്ഝന്തീതി ബോജ്ഝങ്ഗാ, പടിബുജ്ഝന്തീതി ബോജ്ഝങ്ഗാ, സമ്ബുജ്ഝന്തീതി ബോജ്ഝങ്ഗാ"തി (പടി॰ മ॰ ൨.൧൭) ഇമിനാ പടിസമ്ഭിദാനയേനാപി ബോജ്ഝങ്ഗത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. പസത്ഥോ സുന്ദരോ വാ ബോജ്ഝങ്ഗോതി സമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ. ഏവം പീതി ഏവ സമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോതി. ചിത്തേകഗ്ഗതാനിദ്ദേസാദീസുപി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൨൯൬. **തേസം ധമ്മാന**ന്തി യേ തസ്മിം സമയേ പടിവേധം ഗച്ഛന്തി ചതുസച്ചധമ്മാ, തേസം ധമ്മാനം. **അനഞ്ഞാതാന**ന്തി കിഞ്ചാപി പഠമമഗ്ഗേന തേ ധമ്മാ ഞാതാ നാമ ഹോന്തി, യഥാ പന പകതിയാ അനാഗതപുബ്ബം വിഹാരം ആഗന്ത്വാ വിഹാരമജ്ഝേ ഠിതോപി പുഗ്ഗലോ പകതിയാ അനാഗതഭാവം ഉപാദായ 'അനാഗതപുബ്ബം ഠാനം ആഗതോമ്ഹീ'തി വദതി, യഥാ ച പകതിയാ അപിളന്ധപുബ്ബം മാലം പിളന്ധിത്വാ, അനിവത്ഥപുബ്ബം വത്ഥം നിവാസേത്വാ, അഭുത്തപുബ്ബം ഭോജനം ഭുഞ്ജിത്വാ, പകതിയാ അഭുത്തഭാവം ഉപാദായ അഭുത്തപുബ്ബം ഭോജനം ഭുത്തോമ്ഹീതി വദതി, ഏവമിധാപി യസ്മാ പകതിയാ ഇമിനാ പുഗ്ഗലേന ഇമേ ധമ്മാ ന ഞാതപുബ്ബാ തസ്മാ അനഞ്ഞാതാനന്തി വുത്തം. അദിട്ഠാദീസുപി ഏസേവ നയോ. തത്ഥ **അദിട്ഠാന**ന്തി ഇതോ പുബ്ബേ പഞ്ഞാചക്ഖുനാ അദിട്ഠാനം. **അപ്പത്താന**ന്തി അധിഗമനവസേന അപ്പത്താനം. **അവിദിതാന**ന്തി ഞാണേന അപാകടകതാനം. **അസച്ഛികതാന**ന്തി അപച്ചക്ഖകതാനം. **സച്ഛികിരിയായാ**തി പച്ചക്ഖകരണത്ഥം. യഥാ ച ഇമിനാ പദേന, ഏവം സേസേഹിപി സദ്ധിം അനഞ്ഞാതാനം ഞാണായ, അദിട്ഠാനം ദസ്സനായ, അപ്പത്താനം പത്തിയാ, അവിദിതാനം വേദായാതി യോജനാ കാതബ്ബാ.

൨൯൯. **ചതൂഹി വചീദുച്ചരിതേഹീ**തിആദീസു വചീതി വചീവിഞ്ഞത്തി വേദിതബ്ബാ. തിണ്ണം ദോസാനം യേന കേനചി ദുട്ഠാനി ചരിതാനീതി ദുച്ചരിതാനി. വചീതോ പവത്താനി ദുച്ചരിതാനി വചീദുച്ചരിതാനി, വചിയാ വാ നിപ്ഫാദിതാനി ദുച്ചരിതാനി വചീദുച്ചരിതാനി. തേഹി **വചീദുച്ചരിതേഹി**. ആരകാ രമതീതി **ആരതി**. വിനാ തേഹി രമതീതി **വിരതി**. തതോ തതോ പടിനിവത്താവ ഹുത്വാ തേഹി വിനാ രമതീതി **പടിവിരതി**. ഉപസഗ്ഗവസേന വാ പദം വഡ്ഢിതം. സബ്ബമിദം ഓരമണഭാവസ്സേവാധിവചനം. വേരം മണതി, വിനാസേതീതി **വേരമണീ**. ഇദമ്പി ഓരമണസ്സേവ വേവചനം. യായ പന ചേതനായ മുസാവാദാദീനി ഭാസമാനോ കരോതി നാമ, അയം ലോകുത്തരമഗ്ഗവിരതി. ഉപ്പജ്ജിത്വാ തം കിരിയം കാതും ന ദേതി, കിരിയാപഥം പച്ഛിന്ദതീതി **അകിരിയാ**. തഥാ തം കരണം കാതും ന ദേതി, കരണപഥം പച്ഛിന്ദതീതി **അകരണം**. യായ ച ചേതനായ ചതുബ്ബിധം വചീദുച്ചരിതം ഭാസമാനോ അജ്ഝാപജ്ജതി നാമ, അയം ഉപ്പജ്ജിത്വാ തഥാ അജ്ഝാപജ്ജിതും ന ദേതീതി **അനജ്ഝാപത്തി**.

വേലാഅനതിക്കമോതി ഏത്ഥ "തായ വേലായാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൫൪; മഹാവ॰ ൧-൩; ഉദാ॰ ൧ ആദയോ) താവ കാലോ വേലാതി ആഗതോ. "ഉരുവേലായം വിഹരതീ"തി (മഹാവ॰ ൧; സം॰ നി॰ ൧.൧൩൭) ഏത്ഥ രാസി. "ഠിതധമ്മോ വേലം നാതിവത്തതീ"തി (ചൂളവ॰ ൩൮൪; അ॰ നി॰ ൮.൧൯; ഉദാ॰ ൪൫) ഏത്ഥ സീമാ. ഇധാപി സീമാവ. അനതിക്കമനീയട്ഠേന ഹി ചത്താരി വചീസുചരിതാനി വേലാതി അധിപ്പേതാനി. ഇതി യായ ചേതനായ ചത്താരി വചീദുച്ചരിതാനി ഭാസമാനോ വേലം അതിക്കമതി നാമ, അയം ഉപ്പജ്ജിത്വാ തം വേലം അതിക്കമിതും ന ദേതീതി വേലാഅനതിക്കമോതി വുത്താ. വേലായതീതി വാ വേലാ, ചലയതി വിദ്ധംസേതീതി അത്ഥോ. കിം വേലായതി? ചതുബ്ബിധം വചീദുച്ചരിതം. ഇതി വേലായനതോ 'വേലാ'. പുരിസസ്സ പന ഹിതസുഖം അനതിക്കമിത്വാ വത്തതീതി 'അനതിക്കമോ'. ഏവമേത്ഥ പദദ്വയവസേനാപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

സേതും ഹനതീതി **സേതുഘാതോ;** ചതുന്നം വചീദുച്ചരിതാനം പദഘാതോ പച്ചയഘാതോതി അത്ഥോ. പച്ചയോ ഹി ഇധ സേതൂതി അധിപ്പേതോ. തത്രായം വചനത്ഥോ - രാഗാദികോ ചതുന്നം വചീദുച്ചരിതാനം പച്ചയോ വട്ടസ്മിം പുഗ്ഗലം സിനോതി ബന്ധതീതി സേതു. സേതുസ്സ ഘാതോ സേതുഘാതോ. വചീദുച്ചരിതപച്ചയസമുഗ്ഘാടികായ വിരതിയാ ഏതം അധിവചനം. അയം പന സമ്മാവാചാസങ്ഖാതാ വിരതി പുബ്ബഭാഗേ നാനാചിത്തേസു ലബ്ഭതി. അഞ്ഞേനേവ ഹി ചിത്തേന മുസാവാദാ വിരമതി, അഞ്ഞേന പേസുഞ്ഞാദീഹി. ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ പന ഏകചിത്തസ്മിംയേവ ലബ്ഭതി. ചതുബ്ബിധായ ഹി വചീദുച്ചരിതചേതനായ പദപച്ഛേദം കുരുമാനാ മഗ്ഗങ്ഗം പൂരയമാനാ ഏകാവ വിരതി ഉപ്പജ്ജതി.

൩൦. കായദുച്ചരിതേഹീതി കായതോ പവത്തേഹി കായേന വാ നിപ്ഫാദിതേഹി പാണാതിപാതാദീഹി ദുച്ചരിതേഹി. സേസം പുരിമനയേനേവ വേദിതബ്ബം. അയമ്പി സമ്മാകമ്മന്തസങ്ഖാതാ വിരതി പുബ്ബഭാഗേ നാനാചിത്തേസു ലബ്ഭതി. അഞ്ഞേനേവ ഹി ചിത്തേന പാണാതിപാതാ വിരമതി, അഞ്ഞേന അദിന്നാദാനമിച്ഛാചാരേഹി. ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ പന ഏകചിത്തസ്മിംയേവ ലബ്ഭതി. തിവിധായ ഹി കായദുച്ചരിതചേതനായ പദപച്ഛേദം കുരുമാനാ മഗ്ഗങ്ഗം പൂരയമാനാ ഏകാവ വിരതി ഉപ്പജ്ജതി.

൩൧. സമ്മാആജീവനിദ്ദേസേ **അകിരിയാ**തിആദീസു യായ ചേതനായ മിച്ഛാജീവം ആജീവമാനോ കിരിയം കരോതി നാമ, അയം ഉപ്പജ്ജിത്വാ തം കിരിയം കാതും ന ദേതീതി അകിരിയാതി. ഇമിനാ നയേന യോജനാ വേദിതബ്ബാ. ആജീവോ ച നാമേസ പാടിയേക്കോ നത്ഥി, വാചാകമ്മന്തേസു ഗഹിതേസു ഗഹിതോവ ഹോതി, തപ്പക്ഖികത്താ. ധുവപടിസേവനവസേന പനായം തതോ നീഹരിത്വാ ദസ്സിതോതി. ഏവം സന്തേ സമ്മാആജീവോ സകിച്ചകോ ന ഹോതി , അട്ഠ മഗ്ഗങ്ഗാനി ന പരിപൂരേന്തി, തസ്മാ സമ്മാആജീവോ സകിച്ചകോ കാതബ്ബോ, അട്ഠ മഗ്ഗങ്ഗാനി പരിപൂരേതബ്ബാനീതി. തത്രായം നയോ - ആജീവോ നാമ ഭിജ്ജമാനോ കായവചീദ്വാരേസുയേവ ഭിജ്ജതി. മനോദ്വാരേ ആജീവഭേദോ നാമ നത്ഥി. പൂരയമാനോപി തസ്മിംയേവ ദ്വാരദ്വയേ പൂരതി. മനോദ്വാരേ ആജീവപൂരണം നാമ നത്ഥി. കായദ്വാരേ പന വീതിക്കമോ ആജീവഹേതുകോപി അത്ഥി നആജീവഹേതുകോപി. തഥാ വചീദ്വാരേ.

തത്ഥ യം രാജരാജമഹാമത്താ ഖിഡ്ഡാപസുതാ സൂരഭാവം ദസ്സേന്താ മിഗവധം വാ പന്ഥദുഹനം വാ പരദാരവീതിക്കമം വാ കരോന്തി, ഇദം അകുസലം കായകമ്മം നാമ. തതോ വിരതിപി 'സമ്മാകമ്മന്തോ' നാമ. യം പന നആജീവഹേതുകം ചതുബ്ബിധം വചീദുച്ചരിതം ഭാസന്തി, ഇദം അകുസലം വചീകമ്മം നാമ. തതോ വിരതിപി 'സമ്മാവാചാ' നാമ.

യം പന ആജീവഹേതു നേസാദമച്ഛബന്ധാദയോ പാണം ഹനന്തി, അദിന്നം ആദിയന്തി, മിച്ഛാചാരം ചരന്തി, അയം മിച്ഛാജീവോ നാമ. തതോ വിരതി 'സമ്മാആജീവോ' നാമ. യമ്പി ലഞ്ജം ഗഹേത്വാ മുസാ ഭണന്തി, പേസുഞ്ഞഫരുസസമ്ഫപ്പലാപേ പവത്തേന്തി, അയമ്പി മിച്ഛാജീവോ നാമ. തതോ വിരതി സമ്മാആജീവോ നാമ.

മഹാസീവത്ഥേരോ പനാഹ - 'കായവചീദ്വാരേസുപി വീതിക്കമോ ആജീവഹേതുകോ വാ ഹോതു നോ വാ ആജീവഹേതുകോ, അകുസലം കായകമ്മം വചീകമ്മന്ത്വേവ സങ്ഖ്യം ഗച്ഛതി. തതോ വിരതിപി സമ്മാകമ്മന്തോ സമ്മാവാചാത്വേവ വുച്ചതീ'തി. 'ആജീവോ കുഹി'ന്തി വുത്തേ പന 'തീണി കുഹനവത്ഥൂനി നിസ്സായ ചത്താരോ പച്ചയേ ഉപ്പാദേത്വാ തേസം പരിഭോഗോ'തി ആഹ. അയം പന കോടിപ്പത്തോ മിച്ഛാജീവോ. തതോ വിരതി സമ്മാആജീവോ നാമ.

അയമ്പി സമ്മാആജീവോ പുബ്ബഭാഗേ നാനാചിത്തേസു ലബ്ഭതി, അഞ്ഞേനേവ ഹി ചിത്തേന കായദ്വാരവീതിക്കമാ വിരമതി, അഞ്ഞേന വചീദ്വാരവീതിക്കമാ. ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ പന ഏകചിത്തസ്മിംയേവ ലബ്ഭതി. കായവചീദ്വാരേസു ഹി സത്തകമ്മപഥവസേന ഉപ്പന്നായ മിച്ഛാജീവസങ്ഖാതായ ദുസ്സീല്യചേതനായ പദപച്ഛേദം കുരുമാനാ മഗ്ഗങ്ഗം പൂരയമാനാ ഏകാവ വിരതി ഉപ്പജ്ജതീതി. അയം നിദ്ദേസവാരേ വിസേസോ.

യം പനേതം ഇന്ദ്രിയേസു അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയം വഡ്ഢിതം, മഗ്ഗങ്ഗേസു ച സമ്മാവാചാദീനി, തേസം വസേന സങ്ഗഹവാരേ "നവിന്ദ്രിയാനി, അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ"തി വുത്തം. സുഞ്ഞതവാരോ പാകതികോയേവാതി. അയം താവ സുദ്ധികപടിപദായ വിസേസോ.

൩൪. ഇതോ പരം സുദ്ധികസുഞ്ഞതാ സുഞ്ഞതപടിപദാ സുദ്ധികഅപ്പണിഹിതാ അപ്പണിഹിതപടിപദാതി അയം ദേസനാഭേദോ ഹോതി. തത്ഥ **സുഞ്ഞത**ന്തി ലോകുത്തരമഗ്ഗസ്സ നാമം. സോ ഹി ആഗമനതോ സഗുണതോ ആരമ്മണതോതി തീഹി കാരണേഹി നാമം ലഭതി. കഥം? ഇധ ഭിക്ഖു അനത്തതോ അഭിനിവിസിത്വാ അനത്തതോ സങ്ഖാരേ പസ്സതി. യസ്മാ പന അനത്തതോ ദിട്ഠമത്തേനേവ മഗ്ഗവുട്ഠാനം നാമ ന ഹോതി, അനിച്ചതോപി ദുക്ഖതോപി ദട്ഠുമേവ വട്ടതി, തസ്മാ 'അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ'തി തിവിധം അനുപസ്സനം ആരോപേത്വാ സമ്മസന്തോ ചരതി. വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാ പനസ്സ തേഭൂമകേപി സങ്ഖാരേ സുഞ്ഞതോവ പസ്സതി. അയം വിപസ്സനാ സുഞ്ഞതാ നാമ ഹോതി. സാ ആഗമനീയട്ഠാനേ ഠത്വാ അത്തനോ മഗ്ഗസ്സ 'സുഞ്ഞത'ന്തി നാമം ദേതി. ഏവം മഗ്ഗോ 'ആഗമനതോ' സുഞ്ഞതനാമം ലഭതി. യസ്മാ പന സോ രാഗാദീഹി സുഞ്ഞോ തസ്മാ 'സഗുണേനേവ' സുഞ്ഞതനാമം ലഭതി. നിബ്ബാനമ്പി രാഗാദീഹി സുഞ്ഞത്താ സുഞ്ഞതന്തി വുച്ചതി. തം ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പന്നത്താ മഗ്ഗോ 'ആരമ്മണതോ' സുഞ്ഞതനാമം ലഭതി.

തത്ഥ സുത്തന്തികപരിയായേന സഗുണതോപി ആരമ്മണതോപി നാമം ലഭതി. പരിയായദേസനാ ഹേസാ. അഭിധമ്മകഥാ പന നിപ്പരിയായദേസനാ. തസ്മാ ഇധ സഗുണതോ വാ ആരമ്മണതോ വാ നാമം ന ലഭതി, ആഗമനതോവ ലഭതി. ആഗമനമേവ ഹി ധുരം. തം ദുവിധം ഹോതി - വിപസ്സനാഗമനം മഗ്ഗാഗമനന്തി. തത്ഥ മഗ്ഗസ്സ ആഗതട്ഠാനേ വിപസ്സനാഗമനം ധുരം, ഫലസ്സ ആഗതട്ഠാനേ മഗ്ഗാഗമനം ധുരം. ഇധ മഗ്ഗസ്സ ആഗതത്താ വിപസ്സനാഗമനമേവ ധുരം ജാതം.

൩൦. അപ്പണിഹിതന്തി, ഏത്ഥാപി അപ്പണിഹിതന്തി മഗ്ഗസ്സേവ നാമം. ഇദമ്പി നാമം മഗ്ഗോ തീഹേവ കാരണേഹി ലഭതി. കഥം? ഇധ ഭിക്ഖു ആദിതോവ ദുക്ഖതോ അഭിനിവിസിത്വാ ദുക്ഖതോവ സങ്ഖാരേ പസ്സതി. യസ്മാ പന ദുക്ഖതോ ദിട്ഠമത്തേനേവ മഗ്ഗവുട്ഠാനം നാമ ന ഹോതി, അനിച്ചതോപി അനത്തതോപി ദട്ഠുമേവ വട്ടതി, തസ്മാ അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ'തി തിവിധം അനുപസ്സനം ആരോപേത്വാ സമ്മസന്തോ ചരതി. വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാ പനസ്സ തേഭൂമകസങ്ഖാരേസു പണിധിം സോസേത്വാ പരിയാദിയിത്വാ വിസ്സജ്ജേതി. അയം വിപസ്സനാ അപ്പണിഹിതാ നാമ

ഹോതി. സാ ആഗമനീയട്ഠാനേ ഠത്വാ അത്തനോ മഗ്ഗസ്സ 'അപ്പണിഹിത'ന്തി നാമം ദേതി. ഏവം മഗ്ഗോ 'ആഗമനതോ' അപ്പണിഹിതനാമം ലഭതി. യസ്മാ പന തത്ഥ രാഗദോസമോഹപണിധയോ നത്ഥി, തസ്മാ 'സഗുണേനേവ' അപ്പണിഹിതനാമം ലഭതി. നിബ്ബാനമ്പി തേസം പണിധീനം അഭാവാ അപ്പണിഹിതന്തി വുച്ചതി. തം ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പന്നത്താ മഗ്ഗോ അപ്പണിഹിതനാമം ലഭതി.

തത്ഥ സുത്തന്തികപരിയായേന സഗുണതോപി ആരമ്മണതോപി നാമം ലഭതി. പരിയായദേസനാ ഹേസാ . അഭിധമ്മകഥാ പന നിപ്പരിയായദേസനാ. തസ്മാ ഇധ സഗുണതോ വാ ആരമ്മണതോ വാ നാമം ന ലഭതി, ആഗമനതോവ ലഭതി. ആഗമനമേവ ഹി ധുരം. തം ദുവിധം ഹോതി - വിപസ്സനാഗമനം മഗ്ഗാഗമനന്തി. തത്ഥ മഗ്ഗസ്സ ആഗതട്ഠാനേ വിപസ്സനാഗമനം ധുരം, ഫലസ്സ ആഗതട്ഠാനേ മഗ്ഗാഗമനം ധുരം. ഇധ മഗ്ഗസ്സ ആഗതത്താ വിപസ്സനാഗമനമേവ ധുരം ജാതം.

നനു ച സുഞ്ഞതോ അനിമിത്തോ അപ്പണിഹിതോതി തീണി മഗ്ഗസ്സ നാമാനി? യഥാഹ - "തയോമേ, ഭിക്ഖവേ, വിമോക്ഖാ - സുഞ്ഞതോ വിമോക്ഖോ, അനിമിത്തോ വിമോക്ഖോ, അപ്പണിഹിതോ വിമോക്ഖോ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൦൯). തേസു ഇധ ദ്വേ മഗ്ഗേ ഗഹേത്വാ അനിമിത്തോ കസ്മാ ന ഗഹിതോതി? ആഗമനാഭാവതോ. അനിമിത്തവിപസ്സനാ ഹി സയം ആഗമനീയട്ഠാനേ ഠത്വാ അത്തനോ മഗ്ഗസ്സ നാമം ദാതും ന സക്കോതി. സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ പന അത്തനോ പുത്തസ്സ രാഹുലത്ഥേരസ്സ.

> "അനിമിത്തഞ്ച ഭാവേഹി, മാനാനുസയമുജ്ജഹ;
> തതോ മാനാഭിസമയാ, ഉപസന്തോ ചരിസ്സസീ"തി. (സു॰ നി॰ ൩൪൨);

അനിമിത്തവിപസ്സനം കഥേസി. വിപസ്സനാ ഹി നിച്ചനിമിത്തം ധുവനിമിത്തം സുഖനിമിത്തം അത്തനിമിത്തഞ്ച ഉഗ്ഘാടേതി. തസ്മാ അനിമിത്താതി കഥിതാ. സാ ച കിഞ്ചാപി തം നിമിത്തം ഉഗ്ഘാടേതി, സയം പന നിമിത്തധമ്മേസു ചരതീതി സനിമിത്താവ ഹോതി. തസ്മാ സയം ആഗമനീയട്ഠാനേ ഠത്വാ അത്തനോ മഗ്ഗസ്സ നാമം ദാതും ന സക്കോതി.

അപരോ നയോ - അഭിധമ്മോ നാമ പരമത്ഥദേസനാ. അനിമിത്തമഗ്ഗസ്സ ച പരമത്ഥതോ ഹേതുവേകല്ലമേവ ഹോതി. കഥം? അനിച്ചാനുപസ്സനായ ഹി വസേന അനിമിത്തവിമോക്ഖോ കഥിതോ. തേന ച വിമോക്ഖേന സദ്ധിന്ദ്രിയം അധിമത്തം ഹോതി. തം അരിയമഗ്ഗേ ഏകങ്ഗമ്പി ന ഹോതി, അമഗ്ഗങ്ഗത്താ അത്തനോ മഗ്ഗസ്സ പരമത്ഥതോ നാമം ദാതും ന സക്കോതി. ഇതരേസു പന ദ്വീസു അനത്താനുപസ്സനായ താവ വസേന സുഞ്ഞതവിമോക്ഖോ, ദുക്ഖാനുപസ്സനായ വസേന അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖോ കഥിതോ. തേസു സുഞ്ഞതവിമോക്ഖേന പഞ്ഞിന്ദ്രിയം അധിമത്തം ഹോതി, അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖേന സമാധിന്ദ്രിയം. താനി അരിയമഗ്ഗസ്സ അങ്ഗത്താ അത്തനോ മഗ്ഗസ്സ പരമത്ഥതോ നാമം ദാതും സക്കോന്തി. മഗ്ഗാരമ്മണത്തികേപി ഹി മഗ്ഗാധിപതിധമ്മവിഭജനേ ഛന്ദചിത്താനം അധിപതികാലേ തേസം ധമ്മാനം അമഗ്ഗങ്ഗത്താവ മഗ്ഗാധിപതിഭാവോ ന വുത്തോ. ഏവംസമ്പദമിദം വേദിതബ്ബന്തി. അയമേത്ഥ അട്ഠകഥാമുത്തകോ ഏകസ്സ ആചരിയസ്സ മതിവിനിച്ഛയോ.

ഏവം സബ്ബഥാപി അനിമിത്തവിപസ്സനാ സയം ആഗമനീയട്ഠാനേ ഠത്വാ അത്തനോ മഗ്ഗസ്സ നാമം ദാതും ന സക്കോതീതി അനിമിത്തമഗ്ഗോ ന ഗഹിതോ. കേചി പന 'അനിമിത്തമഗ്ഗോ ആഗമനതോ നാമം അലഭന്തോപി സുത്തന്തപരിയായേന സഗുണതോ ച ആരമ്മണതോ ച നാമം ലഭതീ'തി ആഹംസു. തേ ഇദം വത്വാ പടിക്ഖിത്താ - അനിമിത്തമഗ്ഗേ സഗുണതോ ച ആരമ്മണതോ ച നാമം ലഭന്തേ സുഞ്ഞതഅപ്പണിഹിതമഗ്ഗാപി സഗുണതോയേവ ആരമ്മണതോയേവ ച ഇധ നാമം ലഭേയ്യും. ന പന ലഭന്തി. കിം കാരണാ? അയഞ്ഹി മഗ്ഗോ നാമ ദ്വീഹി കാരണേഹി നാമം ലഭതി - സരസതോ ച പച്ചനീകതോ ച; സഭാവതോ ച പടിപക്ഖതോ ചാതി അത്ഥോ. തത്ഥ സുഞ്ഞതഅപ്പണിഹിതമഗ്ഗാ സരസതോപി പച്ചനീകതോപി നാമം ലഭന്തി. സുഞ്ഞതഅപ്പണിഹിതമഗ്ഗാ ഹി രാഗാദീഹി സുഞ്ഞാ, രാഗപണിധിആദീഹി ച അപ്പണിഹിതാതി ഏവം 'സരസതോ' നാമം ലഭന്തി. സുഞ്ഞതോ ച അത്താഭിനിവേസസ്സ പടിപക്ഖോ, അപ്പണിഹിതോ പണിധിസ്സാതി ഏവം 'പച്ചനീകതോ' നാമം ലഭന്തി. അനിമിത്തമഗ്ഗോ പന രാഗാദിനിമിത്താനം നിച്ചനിമിത്താദീനഞ്ച അഭാവേന സരസതോവ നാമം ലഭതി, നോ പച്ചനീകതോ. ന ഹി സോ സങ്ഖാരനിമിത്താരമ്മണായ അനിച്ചാനുപസ്സനായ പടിപക്ഖോ. അനിച്ചാനുപസ്സനാ പനസ്സ അനുലോമഭാവേ ഠിതാതി. സബ്ബഥാപി അഭിധമ്മപരിയായേന അനിമിത്തമഗ്ഗോ നാമ നത്ഥീതി.

സുത്തന്തികപരിയായേന പനേസ ഏവം ആഹരിത്വാ ദീപിതോ - യസ്മിഞ്ഹി വാരേ മഗ്ഗവുട്ഠാനം ഹോതി, തീണി ലക്ഖണാനി ഏകാവജ്ജനേന വിയ ആപാഥമാഗച്ഛന്തി, തിണ്ണഞ്ച ഏകതോ ആപാഥഗമനം നാമ നത്ഥി. കമ്മട്ഠാനസ്സ പന വിഭൂതഭാവദീപനത്ഥം ഏവം വുത്തം. ആദിതോ ഹി യത്ഥ കത്ഥചി അഭിനിവേസോ ഹോതു, വുട്ഠാനഗാമിനീ പന വിപസ്സനാ യം യം സമ്മസിത്വാ വുട്ഠാതി തസ്സ തസ്സേവ വസേന ആഗമനീയട്ഠാനേ ഠത്വാ അത്തനോ മഗ്ഗസ്സ നാമം ദേതി. കഥം? അനിച്ചാദീസു ഹി യത്ഥ കത്ഥചി അഭിനിവിസിത്വാ ഇതരമ്പി ലക്ഖണദ്വയം ദട്ഠും വട്ടതി ഏവ. ഏകലക്ഖണദസ്സനമത്തേനേവ ഹി മഗ്ഗവുട്ഠാനം നാമ ന ഹോതി, തസ്മാ അനിച്ചതോ അഭിനിവിട്ഠോ ഭിക്ഖു ന കേവലം അനിച്ചതോവ വുട്ഠാതി, ദുക്ഖതോപി അനത്തതോപി വുട്ഠാതിയേവ. ദുക്ഖതോ അനത്തതോ അഭിനിവിട്ഠേപി ഏസേവ നയോ. ഇതി ആദിതോ യത്ഥ കത്ഥചി അഭിനിവേസോ ഹോതു, വുട്ഠാനഗാമിനീ പന വിപസ്സനാ യം യം സമ്മസിത്വാ വുട്ഠാതി തസ്സ തസ്സേവ വസേന ആഗമനീയട്ഠാനേ ഠത്വാ അത്തനോ മഗ്ഗസ്സ നാമം ദേതി. തത്ഥ അനിച്ചതോ വുട്ഠഹന്തസ്സ മഗ്ഗോ അനിമിത്തോ നാമ ഹോതി, ദുക്ഖതോ വുട്ഠഹന്തസ്സ അപ്പണിഹിതോ, അനത്തതോ വുട്ഠഹന്തസ്സ സുഞ്ഞതോതി. ഏവം സുത്തന്തപരിയായേന ആഹരിത്വാ ദീപിതോ.

വുട്ഠാനഗാമിനീ പന വിപസ്സനാ കിമാരമ്മണാതി? ലക്ഖണാരമ്മണാതി. ലക്ഖണം നാമ പഞ്ഞത്തിഗതികം ന വത്തബ്ബധമ്മഭൂതം. യോ പന അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താതി തീണി ലക്ഖണാനി സല്ലക്ഖേതി, തസ്സ പഞ്ചക്ഖന്ധാ കണ്ഠേ ബദ്ധകുണപം വിയ ഹോന്തി. സങ്ഖാരാരമ്മണമേവ ഞാണം സങ്ഖാരതോ വുട്ഠാതി. യഥാ ഹി ഏകോ ഭിക്ഖു പത്തം കിണിതുകാമോ പത്തവാണിജേന പത്തം ആഭതം ദിസ്വാ ഹട്ഠപഹട്ഠോ ഗണ്ഹിസ്സാമീതി ചിന്തേത്വാ വീമംസമാനോ തീണി ഛിദ്ദാനി പസ്സേയ്യ, സോ ന ഛിദ്ദേസു നിരാലയോ ഹോതി, പത്തേ പന നിരാലയോ ഹോതി; ഏവമേവ തീണി ലക്ഖണാനി സല്ലക്ഖേത്വാ സങ്ഖാരേസു നിരാലയോ ഹോതി. സങ്ഖാരാരമ്മണേനേവ ഞാണേന സങ്ഖാരതോ വുട്ഠാതീതി വേദിതബ്ബം. ദുസ്സോപമായപി ഏസേവ നയോ.

ഇതി ഭഗവാ ലോകുത്തരം ഝാനം ഭാജേന്തോ സുദ്ധികപടിപദായ ചതുക്കനയം പഞ്ചകനയന്തി ദ്വേപി നയേ ആഹരി. തഥാ സുദ്ധികസുഞ്ഞതായ സുഞ്ഞതപടിപദായ സുദ്ധികഅപ്പണിഹിതായ അപ്പണിഹിതപടിപദായാതി. കസ്മാ ഏവം ആഹരീതി? പുഗ്ഗലജ്ഝാസയേന ചേവ ദേസനാവിലാസേന ച. തദുഭയമ്പി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. ഏവം **ലോകുത്തരം ഝാനം ഭാവേതീ**തി ഏത്ഥ സുദ്ധികപടിപദായ ചതുക്കപഞ്ചകവസേന ദ്വേ നയാ, തഥാ സേസേസൂതി സബ്ബേസുപി പഞ്ചസു കോട്ഠാസേസു ദസ നയാ ഭാജിതാ.

ലോകുത്തരകുസലം പകിണ്ണകകഥാ

തത്രിദം പകിണ്ണകം -

> അജ്ഝത്തഞ്ച ബഹിദ്ധാ ച, രൂപാരൂപേസു പഞ്ചസു;
> സത്തട്ഠങ്ഗപരിണാമം, നിമിത്തം പടിപദാപതീതി.

ലോകുത്തരമഗ്ഗോ ഹി അജ്ഝത്തം അഭിനിവിസിത്വാ അജ്ഝത്തം വുട്ഠാതി , അജ്ഝത്തം അഭിനിവിസിത്വാ ബഹിദ്ധാ വുട്ഠാതി, ബഹിദ്ധാ അഭിനിവിസിത്വാ ബഹിദ്ധാ വുട്ഠാതി, ബഹിദ്ധാ അഭിനിവിസിത്വാ അജ്ഝത്തം വുട്ഠാതി. രൂപേ അഭിനിവിസിത്വാ രൂപാ വുട്ഠാതി, രൂപേ അഭിനിവിസിത്വാ അരൂപാ വുട്ഠാതി. അരൂപേ അഭിനിവിസിത്വാ അരൂപാ വുട്ഠാതി, അരൂപേ അഭിനിവിസിത്വാ രൂപാ വുട്ഠാതി, ഏകപ്പഹാരേനേവ പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി വുട്ഠാതി.

'സത്തട്ഠങ്ഗപരിണാമ'ന്തി സോ പനേസ മഗ്ഗോ അട്ഠങ്ഗികോപി ഹോതി സത്തങ്ഗികോപി. ബോജ്ഝങ്ഗാപി സത്ത വാ ഹോന്തി ഛ വാ. ഝാനം പന പഞ്ചങ്ഗികം വാ ഹോതി ചതുരങ്ഗികം വാ; തിവങ്ഗികം വാ ദുവങ്ഗികം വാ. ഏവം സത്തഅട്ഠാദീനം അങ്ഗാനം പരിണാമോ വേദിതബ്ബോതി അത്ഥോ.

'നിമിത്തം പടിപദാപതീ'തി നിമിത്തന്തി യതോ വുട്ഠാനം ഹോതി; 'പടിപദാപതീ'തി പടിപദായ ച അധിപതിനോ ച ചലനാചലനം വേദിതബ്ബം.

തത്ഥ അജ്ഝത്തം അഭിനിവിസിത്വാ അജ്ഝത്തം വുട്ഠാതീതിആദീസു താവ ഇധേകച്ചോ ആദിതോവ അജ്ഝത്തം പഞ്ചസു ഖന്ധേസു അഭിനിവിസതി, അഭിനിവിസിത്വാ തേ അനിച്ചാദിതോ പസ്സതി, യസ്മാ പന ന സുദ്ധഅജ്ഝത്തദസ്സനമത്തേനേവ മഗ്ഗവുട്ഠാനം ഹോതി, ബഹിദ്ധാപി ദട്ഠബ്ബമേവ, തസ്മാ പരസ്സ ഖന്ധേപി അനുപാദിന്നസങ്ഖാരേപി അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താതി പസ്സതി. സോ കാലേന അജ്ഝത്തം സമ്മസതി കാലേന ബഹിദ്ധാതി. തസ്സേവം സമ്മസതോ അജ്ഝത്തം സമ്മസനകാലേ വിപസ്സനാ മഗ്ഗേന സദ്ധിം ഘടിയതി. ഏവം അജ്ഝത്തം അഭിനിവിസിത്വാ അജ്ഝത്തം വുട്ഠാതി നാമ. സചേ പനസ്സ ബഹിദ്ധാ സമ്മസനകാലേ വിപസ്സനാ മഗ്ഗേന സദ്ധിം ഘടിയതി, ഏവം അജ്ഝത്തം അഭിനിവിസിത്വാ ബഹിദ്ധാ വുട്ഠാതി നാമ. ഏസേവ നയോ ബഹിദ്ധാ അഭിനിവിസിത്വാ ബഹിദ്ധാ ച അജ്ഝത്തഞ്ച വുട്ഠാനേപി.

അപരോ ആദിതോവ രൂപേ അഭിനിവിസതി അഭിനിവിസിത്വാ ഭൂതരൂപഞ്ച ഉപാദാരൂപഞ്ച പരിച്ഛിന്ദിത്വാ അനിച്ചാദിതോ പസ്സതി, യസ്മാ പന ന സുദ്ധരൂപദസ്സനമത്തേനേവ വുട്ഠാനം ഹോതി അരൂപമ്പി ദട്ഠബ്ബമേവ, തസ്മാ തം രൂപം ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പന്നം വേദനം സഞ്ഞം സങ്ഖാരേ വിഞ്ഞാണഞ്ച ഇദം അരൂപന്തി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ അനിച്ചാദിതോ പസ്സതി. സോ കാലേന രൂപം സമ്മസതി കാലേന അരൂപം. തസ്സേവം സമ്മസതോ രൂപസമ്മസനകാലേ വിപസ്സനാ മഗ്ഗേന സദ്ധിം ഘടിയതി. ഏവം രൂപേ അഭിനിവിസിത്വാ രൂപാ വുട്ഠാതി നാമ. സചേ പനസ്സ അരൂപസമ്മസനകാലേ വിപസ്സനാ മഗ്ഗേന സദ്ധിം ഘടിയതി, ഏവം രൂപേ അഭിനിവിസിത്വാ അരൂപാ വുട്ഠാതി നാമ. ഏസ നയോ അരൂപേ അഭിനിവിസിത്വാ അരൂപാ ച രൂപാ ച വുട്ഠാനേപി.

"യംകിഞ്ചി സമുദയധമ്മം സബ്ബം തം നിരോധധമ്മ"ന്തി (മഹാവ॰ ൧൬; ദീ॰ നി॰ ൧.൨൯൮) ഏവം അഭിനിവിസിത്വാ ഏവമേവ വുട്ഠാനകാലേ പന ഏകപ്പഹാരേന പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി വുട്ഠാതി നാമാതി. അയം തിക്ഖവിപസ്സകസ്സ മഹാപഞ്ഞസ്സ ഭിക്ഖുനോ വിപസ്സനാ.

യഥാ ഹി ഛാതജ്ഝത്തസ്സ പുരിസസ്സ മജ്ഝേ ഗൂഥപിണ്ഡം ഠപേത്വാ നാനഗ്ഗരസഭോജനപുണ്ണം പാതിം ഉപനേയ്യും, സോ ബ്യഞ്ജനം ഹത്ഥേന വിയൂഹന്തോ തം ഗൂഥപിണ്ഡം ദിസ്വാ 'കിമിദ'ന്തി പുച്ഛിത്വാ ഗൂഥപിണ്ഡോതി വുത്തേ 'ധി ധി, അപനേഥാ'തി ഭത്തേപി പാതിയമ്പി നിരാലയോ ഹോതി. ഏവംസമ്പദമിദം ദട്ഠബ്ബം.

ഭോജനപാതിദസ്സനസ്മിഞ്ഹി തസ്സ അത്തമനകാലോ വിയ ഇമസ്സ ഭിക്ഖുനോ ബാലപുഥുജ്ജനകാലേ പഞ്ചക്ഖന്ധേ 'അഹം മമാ'തി ഗഹിതകാലോ. ഗൂഥപിണ്ഡസ്സ ദിട്ഠകാലോ വിയ തിണ്ണം ലക്ഖണാനം സല്ലക്ഖിതകാലോ. ഭത്തേപി പാതിയമ്പി നിരാലയകാലോ വിയ തിക്ഖവിപസ്സകസ്സ മഹാപഞ്ഞസ്സ ഭിക്ഖുനോ "യംകിഞ്ചി സമുദയധമ്മം സബ്ബം തം നിരോധധമ്മ"ന്തി പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി ഏകപ്പഹാരേന വുട്ഠിതകാലോ വേദിതബ്ബോ.

'സത്തട്ഠങ്ഗപരിണാമ'ന്തി ഏത്ഥ അയം വുത്തപ്പഭേദോ അങ്ഗപരിണാമോ യഥാ ഹോതി തഥാ വേദിതബ്ബോ. സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണമേവ ഹി അരിയമഗ്ഗസ്സ ബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗഝാനങ്ഗവിസേസം നിയമേതി. കേചി പന ഥേരാ 'ബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗഝാനങ്ഗവിസേസം പാദകജ്ഝാനം നിയമേതീ'തി വദന്തി. കേചി 'വിപസ്സനായ ആരമ്മണഭൂതാ ഖന്ധാ നിയമേന്തീ'തി വദന്തി. കേചി 'പുഗ്ഗലജ്ഝാസയോ നിയമേതീ'തി വദന്തി. തേസമ്പി വാദേസു അയം സങ്ഖാരുപേക്ഖാസങ്ഖാതാ പുബ്ബഭാഗാ വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാവ നിയമേതീതി വേദിതബ്ബാ.

തത്രായം അനുപുബ്ബീകഥാ - വിപസ്സനാനിയമേന ഹി സുക്ഖവിപസ്സകസ്സ ഉപ്പന്നമഗ്ഗോപി സമാപത്തിലാഭിനോ ഝാനം പാദകം അകത്വാ ഉപ്പന്നമഗ്ഗോപി പഠമജ്ഝാനം പാദകം കത്വാ പകിണ്ണകസങ്ഖാരേ സമ്മസിത്വാ ഉപ്പാദിതമഗ്ഗോപി പഠമജ്ഝാനികോവ ഹോതി. സബ്ബേസു സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാനി അട്ഠ മഗ്ഗങ്ഗാനി പഞ്ച ഝാനങ്ഗാനി ഹോന്തി. തേസഞ്ഹി പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനാ സോമനസ്സസഹഗതാപി ഉപേക്ഖാസഹഗതാപി ഹുത്വാ വുട്ഠാനകാലേ സങ്ഖാരുപേക്ഖാഭാവം പത്താ സോമനസ്സസഹഗതാവ ഹോതി.

പഞ്ചകനയേ ദുതിയതതിയചതുത്ഥജ്ഝാനാനി പാദകാനി കത്വാ ഉപ്പാദിതമഗ്ഗേസു യഥാക്കമേനേവ ഝാനം ചതുരങ്ഗികം തിവങ്ഗികം ദുവങ്ഗികഞ്ച ഹോതി. സബ്ബേസു പന സത്ത മഗ്ഗങ്ഗാനി ഹോന്തി, ചതുത്ഥേ ഛ

ബോജ്ഝങ്ഗാനി. അയം വിസേസോ പാദകജ്ഝാനനിയമേന ചേവ വിപസ്സനാനിയമേന ച ഹോതി. തേസമ്പി ഹി പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനാ സോമനസ്സസഹഗതാപി ഉപേക്ഖാസഹഗതാപി ഹോതി. വുട്ഠാനഗാമിനീ സോമനസ്സസഹഗതാവ.

പഞ്ചമജ്ഝാനം പാദകം കത്വാ നിബ്ബത്തിതമഗ്ഗേ പന ഉപേക്ഖാചിത്തേകഗ്ഗതാവസേന ദ്വേ ഝാനങ്ഗാനി ബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗാനി ഛ സത്ത ചേവ. അയമ്പി വിസേസോ ഉഭയനിയമവസേന ഹോതി. ഇമസ്മിഞ്ഹി നയേ പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനാ സോമനസ്സസഹഗതാ വാ ഉപേക്ഖാസഹഗതാ വാ ഹോതി, വുട്ഠാനഗാമിനീ ഉപേക്ഖാസഹഗതാവ. അരൂപജ്ഝാനാനി പാദകാനി കത്വാ ഉപ്പാദിതമഗ്ഗേപി ഏസേവ നയോ. ഏവം പാദകജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ യേ കേചി സങ്ഖാരേ സമ്മസിത്വാ നിബ്ബത്തിതമഗ്ഗസ്സ ആസന്നപദേസേ വുട്ഠിതാ സമാപത്തി അത്തനാ സദിസഭാവം കരോതി, ഭൂമിവണ്ണോ വിയ ഗോധാവണ്ണസ്സ.

ദുതിയത്ഥേരവാദേ പന യതോ യതോ സമാപത്തിതോ വുട്ഠായ യേ യേ സമാപത്തിധമ്മേ സമ്മസിത്വാ മഗ്ഗോ നിബ്ബത്തിതോ ഹോതി തംതംസമാപത്തിസദിസോവ ഹോതി, സമ്മസിതസമാപത്തിസദിസോതി അത്ഥോ. സചേ പന കാമാവചരധമ്മേ സമ്മസതി പഠമജ്ഝാനികോവ ഹോതി. തത്രാപി വിപസ്സനാനിയമോ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

തതിയത്ഥേരവാദേ 'അഹോ വതാഹം സത്തങ്ഗികം മഗ്ഗം പാപുണേയ്യം, അട്ഠങ്ഗികം മഗ്ഗം പാപുണേയ്യ'ന്തി അത്തനോ അജ്ഝാസയാനുരൂപേന യം യം ഝാനം പാദകം കത്വാ യേ വാ യേ വാ ഝാനധമ്മേ സമ്മസിത്വാ മഗ്ഗോ നിബ്ബത്തിതോ തംതംഝാനസദിസോവ ഹോതി. പാദകജ്ഝാനം പന സമ്മസിതജ്ഝാനം വാ വിനാ, അജ്ഝാസയമത്തേനേവ തം ന ഇജ്ഝതി. സ്വായമത്ഥോ **നന്ദകോവാദസുത്തേന** ദീപേതബ്ബോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, തദഹുപോസഥേ പന്നരസേ ന ഹോതി ബഹുനോ ജനസ്സ കങ്ഖാ വാ വിമതി വാ 'ഊനോ നു ഖോ ചന്ദോ പുണ്ണോ നു ഖോ ചന്ദോ'തി, അഥ ഖോ പുണ്ണോ ചന്ദോത്വേവ ഹോതി, ഏവമേവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, താ ഭിക്ഖുനിയോ നന്ദകസ്സ ധമ്മദേസനായ അത്തമനാ ചേവ പരിപുണ്ണസങ്കപ്പാ ച. താസം, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചന്നം ഭിക്ഖുനിസതാനം യാ പച്ഛിമികാ ഭിക്ഖുനീ സാ സോതാപന്നാ അവിനിപാതധമ്മാ നിയതാ സമ്ബോധിപരായണാ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൪൧൪).

താസു ഹി യസ്സാ ഭിക്ഖുനിയാ സോതാപത്തിഫലസ്സ ഉപനിസ്സയോ, സാ സോതാപത്തിഫലേനേവ പരിപുണ്ണസങ്കപ്പാ അഹോസി...പേ॰... യസ്സാ അരഹത്തസ്സ ഉപനിസ്സയോ സാ അരഹത്തേനേവ. ഏവമേവ അത്തനോ അജ്ഝാസയാനുരൂപേന യം യം ഝാനം പാദകം കത്വാ യേ വാ യേ വാ ഝാനധമ്മേ സമ്മസിത്വാ മഗ്ഗോ നിബ്ബത്തിതോ തംതംഝാനസദിസോവ സോ ഹോതി. പാദകജ്ഝാനം പന സമ്മസിതജ്ഝാനം വാ വിനാ, അജ്ഝാസയമത്തേനേവ തം ന ഇജ്ഝതീതി. ഏത്ഥാപി ച വിപസ്സനാനിയമോ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

തത്ഥ 'പാദകജ്ഝാനമേവ നിയമേതീ'തി ഏവംവാദിം **തിപിടകചൂളനാഗത്ഥേരം** അന്തേവാസികാ ആഹംസു - 'ഭന്തേ, യത്ഥ താവ പാദകജ്ഝാനം അത്ഥി തത്ഥ തം നിയമേതു; യസ്മിം പന പാദകജ്ഝാനം നത്ഥി, തസ്മിം അരൂപഭവേ കിം നിയമേതീ'തി? 'ആവുസോ, തത്ഥപി പാദകജ്ഝാനമേവ നിയമേതി. യോ ഹി ഭിക്ഖു അട്ഠസമാപത്തിലാഭീ പഠമജ്ഝാനം പാദകം കത്വാ സോതാപത്തിമഗ്ഗഫലാനി നിബ്ബത്തേത്വാ അപരിഹീനജ്ഝാനോ കാലം കത്വാ അരൂപഭവേ നിബ്ബത്തോ, പഠമജ്ഝാനികായ സോതാപത്തിഫലസമാപത്തിയാ വുട്ഠായ വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ ഉപരി തീണി മഗ്ഗഫലാനി നിബ്ബത്തേതി, തസ്സ താനി പഠമജ്ഝാനികാനേവ ഹോന്തി. ദുതിയജ്ഝാനികാദീസുപി ഏസേവ നയോ. അരൂപേ തികചതുക്കജ്ഝാനം ഉപ്പജ്ജതി, തഞ്ച ഖോ ലോകുത്തരം ന ലോകിയം. ഏവം തത്ഥാപി പാദകജ്ഝാനമേവ നിയമേതി ആവുസോ'തി. 'സുകഥിതോ, ഭന്തേ, പഞ്ഹോ'തി.

'വിപസ്സനായ ആരമ്മണഭൂതാ ഖന്ധാ നിയമേന്തി; യം യം ഹി പഞ്ചക്ഖന്ധം സമ്മസിത്വാ വുട്ഠാതി തംതംസദിസോവ മഗ്ഗോ ഹോതീ'തി വാദിം **മോരവാപിവാസിമഹാദത്തത്ഥേര**മ്പി അന്തേവാസികാ ആഹംസു 'ഭന്തേ, തുമ്ഹാകം വാദേ ദോസോ പഞ്ഞായതി - രൂപം സമ്മസിത്വാ വുട്ഠിതഭിക്ഖുനോ ഹി രൂപസദിസേന അബ്യാകതേന മഗ്ഗേന ഭവിതബ്ബം, നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം നയതോ പരിഗ്ഗഹേത്വാ വുട്ഠിതസ്സ തംസദിസേനേവ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞാഭാവപ്പത്തേന മഗ്ഗേന ഭവിതബ്ബ'ന്തി. 'ന, ആവുസോ, ഏവം ഹോതി. ലോകുത്തരമഗ്ഗോ ഹി അപ്പനം അപ്പത്തോ നാമ നത്ഥി, തസ്മാ രൂപം സമ്മസിത്വാ വുട്ഠിതസ്സ അട്ഠങ്ഗികോ സോമനസ്സസഹഗതമഗ്ഗോ ഹോതി, നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം സമ്മസിത്വാ വുട്ഠിതസ്സപി ന സബ്ബാകാരേന താദിസോ ഹോതി, സത്തങ്ഗികോ പന ഉപേക്ഖാസഹഗതമഗ്ഗോ ഹോതീ'തി.

'പുഗ്ഗലജ്ഝാസയോ നിയമേതീ'തിവാദിനോ **ചൂളാഭയത്ഥേരസ്സാ**പി വാദം ആഹരിത്വാ തിപിടകചൂളനാഗത്ഥേരസ്സ കഥയിംസു. സോ ആഹ - 'യസ്സ താവ പാദകജ്ഝാനം അത്ഥി തസ്സ പുഗ്ഗലജ്ഝാസയോ നിയമേതു, യസ്സ തം നത്ഥി തസ്സ കതരജ്ഝാസയോ നിയമേസ്സതി നിദ്ധനസ്സ വുഡ്ഢിഗവേസനകാലോ വിയ ഹോതീ'തി.

തം കഥം ആഹരിത്വാ തിപിടകചൂളാഭയത്ഥേരസ്സ പുന കഥയിംസു. സോ 'പാദകജ്ഝാനവതോ ഇദം കഥിതം ആവുസോ'തി ആഹ. യഥാ പന പാദകജ്ഝാനവതോ, സമ്മസിതജ്ഝാനവതോപി തഥേവ വേദിതബ്ബം. പഞ്ചമജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ ഹി പഠമാദീനി സമ്മസതോ ഉപ്പന്നമഗ്ഗോ പഠമത്ഥേരവാദേന പഞ്ചമജ്ഝാനികോ. ദുതിയവാദേന പഠമാദിജ്ഝാനികോ ആപജ്ജതീതി ദ്വേപി വാദാ വിരുജ്ഝന്തി. തതിയവാദേന പനേത്ഥ 'യം ഇച്ഛതി തജ്ഝാനികോ ഹോതീ'തി തേ ച വാദാ ന വിരുജ്ഝന്തി, അജ്ഝാസയോ ച സാത്ഥകോ ഹോതീതി. ഏവം തയോപി ഥേരാ പണ്ഡിതാ ബ്യത്താ ബുദ്ധിസമ്പന്നാവ . തേന തേസം വാദം തന്തിം കത്വാ ഠപയിംസു. ഇധ പന അത്ഥമേവ ഉദ്ധരിത്വാ തയോപേതേ വാദേ വിപസ്സനാവ നിയമേതീതി ദസ്സിതം.

ഇദാനി 'നിമിത്തം പടിപദാപതീ'തി ഏത്ഥ ഏവം അങ്ഗപരിണാമവതോ മഗ്ഗസ്സ ഉപ്പാദകാലേ ഗോത്രഭു കുതോ വുട്ഠാതി? മഗ്ഗോ കുതോതി? ഗോത്രഭു താവ നിമിത്തതോ വുട്ഠാതി, പവത്തം ഛേത്തും ന സക്കോതി, ഏകതോവുട്ഠാനോ ഹേസ. മഗ്ഗോ നിമിത്തതോ വുട്ഠാതി, പവത്തമ്പി ഛിന്ദതി ഉഭതോവുട്ഠാനോ ഹേസ. തേസം അയം ഉപ്പത്തിനയോ - യസ്മിഞ്ഹി വാരേ മഗ്ഗവുട്ഠാനം ഹോതി, തസ്മിം അനുലോമം നേവ ഏകം ഹോതി, ന പഞ്ചമം. ഏകഞ്ഹി ആസേവനം ന ലഭതി, പഞ്ചമം ഭവങ്ഗസ്സ ആസന്നത്താ പവേധതി. തദാ ഹി ജവനം പതിതം നാമ ഹോതി. തസ്മാ നേവ ഏകം ഹോതി ന പഞ്ചമം. മഹാപഞ്ഞസ്സ പന ദ്വേ അനുലോമാനി ഹോന്തി, തതിയം ഗോത്രഭു, ചതുത്ഥം മഗ്ഗചിത്തം, തീണി ഫലാനി, തതോ ഭവങ്ഗോതരണം. മജ്ഝിമപഞ്ഞസ്സ തീണി അനുലോമാനി ഹോന്തി, ചതുത്ഥം ഗോത്രഭു, പഞ്ചമം മഗ്ഗചിത്തം, ദ്വേ ഫലാനി, തതോ ഭവങ്ഗോതരണം. മന്ദപഞ്ഞസ്സ ചത്താരി

അനുലോമാനി, ഹോന്തി പഞ്ചമം ഗോത്രഭു, ഛട്ഠം മഗ്ഗചിത്തം, സത്തമം ഫലം, തതോ ഭവങ്ഗോതരണം. തത്ര മഹാപഞ്ഞമന്ദപഞ്ഞാനം വസേന അകഥേത്വാ മജ്ഝിമപഞ്ഞസ്സ വസേന കഥേതബ്ബം.

യസ്മിഞ്ഹി വാരേ മഗ്ഗവുട്ഠാനം ഹോതി, തസ്മിം കിരിയാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതു ഉപേക്ഖാസഹഗതാ മനോദ്വാരാവജ്ജനം ഹുത്വാ വിപസ്സനാഗോചരേ ഖന്ധേ ആരമ്മണം കത്വാ ഭവങ്ഗം ആവട്ടേതി. തദനന്തരം തേനേവ ആവജ്ജനേന ഗഹിതക്ഖന്ധേ ഗഹേത്വാ ഉപ്പജ്ജതി പഠമം ജവനം അനുലോമഞാണം. തം തേസു ഖന്ധേസു അനിച്ചാതി വാ ദുക്ഖാതി വാ അനത്താതി വാ പവത്തിത്വാ ഓളാരികം ഓളാരികം സച്ചപടിച്ഛാദകതമം വിനോദേത്വാ തീണി ലക്ഖണാനി ഭിയ്യോ ഭിയ്യോ പാകടാനി കത്വാ നിരുജ്ഝതി. തദനന്തരം ഉപ്പജ്ജതി ദുതിയാനുലോമം. തേസു പുരിമം അനാസേവനം. ദുതിയസ്സ പുരിമം ആസേവനം ഹോതി. തമ്പി ലദ്ധാസേവനത്താ തിക്ഖം സൂരം പസന്നം ഹുത്വാ തസ്മിംയേവാരമ്മണേ തേനേവാകാരേന പവത്തിത്വാ മജ്ഝിമപ്പമാണം സച്ചപടിച്ഛാദകതമം വിനോദേത്വാ തീണി ലക്ഖണാനി ഭിയ്യോ ഭിയ്യോ പാകടാനി കത്വാ നിരുജ്ഝതി. തദനന്തരം ഉപ്പജ്ജതി തതിയാനുലോമം. തസ്സ ദുതിയം ആസേവനം ഹോതി. തമ്പി ലദ്ധാസേവനത്താ തിക്ഖം സൂരം പസന്നം ഹുത്വാ തസ്മിംയേവാരമ്മണേ തേനേവാകാരേന പവത്തിത്വാ തദവസേസം അണുസഹഗതം സച്ചപടിച്ഛാദകതമം വിനോദേത്വാ നിരവസേസം കത്വാ തീണി ലക്ഖണാനി ഭിയ്യോ ഭിയ്യോ പാകടാനി കത്വാ നിരുജ്ഝതി. ഏവം തീഹി അനുലോമേഹി സച്ചപടിച്ഛാദകതമേ വിനോദിതേ തദനന്തരം ഉപ്പജ്ജതി ഗോത്രഭുഞാണം നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കുരുമാനം.

തത്രായം ഉപമാ - ഏകോ കിര ചക്ഖുമാ പുരിസോ നക്ഖത്തയോഗം ജാനിസ്സാമീതി രത്തിഭാഗേ നിക്ഖമിത്വാ ചന്ദം പസ്സിതും ഉദ്ധം ഉല്ലോകേസി. തസ്സ വലാഹകേഹി പടിച്ഛന്നത്താ ചന്ദോ ന പഞ്ഞായിത്ഥ. അഥേകോ വാതോ ഉട്ഠഹിത്വാ ഥൂലഥൂലേ വലാഹകേ വിദ്ധംസേസി. അപരോ മജ്ഝിമേ. അപരോ സുഖുമേ. തതോ സോ പുരിസോ വിഗതവലാഹകേ നഭേ ചന്ദം ദിസ്വാ നക്ഖത്തയോഗം അഞ്ഞാസി.

തത്ഥ തയോ വലാഹകാ വിയ സച്ചപടിച്ഛാദകഥൂലമജ്ഝിമസുഖുമകിലേസന്ധകാരാ. തയോ വാതാ വിയ തീണി അനുലോമചിത്താനി. ചക്ഖുമാ പുരിസോ വിയ ഗോത്രഭുഞാണം. ചന്ദോ വിയ നിബ്ബാനം. ഏകേകസ്സ വാതസ്സ യഥാക്കമേന വലാഹകത്തയവിദ്ധംസനം വിയ ഏകേകസ്സ അനുലോമചിത്തസ്സ സച്ചപടിച്ഛാദകതമവിനോദനം. വിഗതവലാഹകേ നഭേ തസ്സ പുരിസസ്സ വിസുദ്ധചന്ദദസ്സനം വിയ വിഗതേ സച്ചപടിച്ഛാദകേ തമേ ഗോത്രഭുഞാണസ്സ സുവിസുദ്ധനിബ്ബാനാരമ്മണകരണം.

യഥേവ ഹി തയോ വാതാ ചന്ദപടിച്ഛാദകേ വലാഹകേയേവ വിദ്ധംസേതും സക്കോന്തി, ന ചന്ദം ദട്ഠും, ഏവം അനുലോമാനി സച്ചപടിച്ഛാദകതമേയേവ വിനോദേതും സക്കോന്തി, ന നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കാതും . യഥാ സോ പുരിസോ ചന്ദമേവ ദട്ഠും സക്കോതി ന വലാഹകേ വിദ്ധംസേതും, ഏവം ഗോത്രഭുഞാണം നിബ്ബാനമേവ ആരമ്മണം കാതും സക്കോതി ന കിലേസതമം വിനോദേതും. ഏവം അനുലോമം സങ്ഖാരാരമ്മണം ഹോതി, ഗോത്രഭു നിബ്ബാനാരമ്മണം.

യദി ഹി ഗോത്രഭു അനുലോമേന ഗഹിതാരമ്മണം ഗണ്ഹേയ്യ പുന അനുലോമം തം അനുബന്ധേയ്യാതി മഗ്ഗവുട്ഠാനമേവ ന ഭവേയ്യ. ഗോത്രഭുഞാണം പന അനുലോമസ്സ ആരമ്മണം അഗ്ഗഹേത്വാ തം അപച്ഛതോപവത്തികം കത്വാ സയം അനാവജ്ജനമ്പി സമാനം ആവജ്ജനട്ഠാനേ ഠത്വാ ഏവം നിബ്ബത്താഹീതി മഗ്ഗസ്സ സഞ്ഞം ദത്വാ വിയ നിരുജ്ഝതി. മഗ്ഗോപി തേന ദിന്നസഞ്ഞം അമുഞ്ചിത്വാവ അവീചിസന്തതിവസേന തം ഞാണം അനുബന്ധമാനോ അനിബ്ബിദ്ധപുബ്ബം അപദാലിതപുബ്ബം ലോഭക്ഖന്ധം ദോസക്ഖന്ധം മോഹക്ഖന്ധം നിബ്ബിജ്ഝമാനോവ പദാലയമാനോവ നിബ്ബത്തതി.

തത്രായം ഉപമാ - ഏകോ കിര ഇസ്സാസോ ധനുസതമത്ഥകേ ഫലകസതം ഠപാപേത്വാ വത്ഥേന മുഖം വേഠേത്വാ സരം സന്നയ്ഹിത്വാ ചക്കയന്തേ അട്ഠാസി. അഞ്ഞോ പുരിസോ ചക്കയന്തം ആവഞ്ഛിത്വാ യദാ ഇസ്സാസസ്സ ഫലകസതം അഭിമുഖം ഹോതി തദാ തത്ഥ ദണ്ഡകേന സഞ്ഞം ദേതി, ഇസ്സാസോ ദണ്ഡകസഞ്ഞം അമുഞ്ചിത്വാവ സരം ഖിപിത്വാ ഫലകസതം നിബ്ബിജ്ഝതി. തത്ഥ ദണ്ഡകസഞ്ഞാ വിയ ഗോത്രഭുഞാണം. ഇസ്സാസോ വിയ മഗ്ഗഞാണം. ഇസ്സാസസ്സ ദണ്ഡകസഞ്ഞം അമുഞ്ചിത്വാവ ഫലകസതനിബ്ബിജ്ഝനം വിയ മഗ്ഗഞാണസ്സ ഗോത്രഭുഞാണേന ദിന്നസഞ്ഞം അമുഞ്ചിത്വാവ നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കത്വാ അനിബ്ബിദ്ധപുബ്ബഅപദാലിതപുബ്ബാനം ലോഭക്ഖന്ധാദീനം നിബ്ബിജ്ഝനപദാലനം. ഭൂമിലദ്ധവട്ടസേതുസമുഗ്ഘാതകരണന്തിപി ഏതദേവ. മഗ്ഗസ്സ ഹി ഏകമേവ കിച്ചം അനുസയപ്പജഹനം. ഇതി സോ അനുസയേ പജഹന്തോ നിമിത്താ വുട്ഠാതി നാമ, പവത്തം ഛിന്ദതി നാമ. **'നിമിത്ത'**ന്തി രൂപവേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണനിമിത്തം. 'പവത്ത'ന്തി രൂപവേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണപവത്തമേവ. തം ദുവിധം ഹോതി - ഉപാദിന്നകം അനുപാദിന്നകന്തി. തേസു മഗ്ഗസ്സ അനുപാദിന്നകതോ വുട്ഠാനച്ഛായാ ദിസ്സതീതി വത്വാ അനുപാദിന്നകതോ വുട്ഠാതീതി വദിംസു.

സോതാപത്തിമഗ്ഗേന ഹി ചത്താരി ദിട്ഠിഗതസമ്പയുത്താനി വിചികിച്ഛാസഹഗതന്തി പഞ്ച ചിത്താനി പഹീയന്തി. താനി രൂപം സമുട്ഠാപേന്തി. തം അനുപാദിന്നകരൂപക്ഖന്ധോ. താനി ചിത്താനി വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ. തംസമ്പയുത്താ വേദനാ സഞ്ഞാ സങ്ഖാരാ തയോ അരൂപക്ഖന്ധാ. തത്ഥ സചേ സോതാപന്നസ്സ സോതാപത്തിമഗ്ഗോ അഭാവിതോ അഭവിസ്സ താനി പഞ്ച ചിത്താനി ഛസു ആരമ്മണേസു പരിയുട്ഠാനം പാപുണേയ്യും. സോതാപത്തിമഗ്ഗോ പന തേസം പരിയുട്ഠാനേനപ്പത്തിം വാരയമാനോ സേതുസമുഗ്ഘാതം അഭബ്ബുപ്പത്തികഭാവം കുരുമാനോ അനുപാദിന്നകതോ വുട്ഠാതി നാമ.

സകദാഗാമിമഗ്ഗേന ചത്താരി ദിട്ഠിഗതവിപ്പയുത്താനി ദ്വേ ദോമനസ്സസഹഗതാനീതി ഓളാരികകാമരാഗബ്യാപാദവസേന ഛ ചിത്താനി പഹീയന്തി. അനാഗാമിമഗ്ഗേന അണുസഹഗതകാമരാഗബ്യാപാദവസേന താനി ഏവ ഛ ചിത്താനി പഹീയന്തി. അരഹത്തമഗ്ഗേന ചത്താരി ദിട്ഠിഗതവിപ്പയുത്താനി ഉദ്ധച്ചസഹഗതഞ്ചാതി പഞ്ച അകുസലചിത്താനി പഹീയന്തി. തത്ഥ സചേ തേസം അരിയാനം തേ മഗ്ഗാ അഭാവിതാ അസ്സു, താനി ചിത്താനി ഛസു ആരമ്മണേസു പരിയുട്ഠാനം പാപുണേയ്യും. തേ പന തേസം മഗ്ഗാ പരിയുട്ഠാനപ്പത്തിം വാരയമാനാ സേതുസമുഗ്ഘാതം അഭബ്ബുപ്പത്തികഭാവം കുരുമാനാ അനുപാദിന്നകതോ വുട്ഠഹന്തി നാമ.

ഉപാദിന്നകതോ വുട്ഠാനച്ഛായാ ദിസ്സതീതി വത്വാ ഉപാദിന്നകതോ വുട്ഠാതീതിപി വദിംസു. സചേ ഹി സോതാപന്നസ്സ സോതാപത്തിമഗ്ഗോ അഭാവിതോ അഭവിസ്സ, ഠപേത്വാ സത്ത ഭവേ അനമതഗ്ഗേ സംസാരവട്ടേ ഉപാദിന്നകപ്പവത്തം പവത്തേയ്യ. കസ്മാ? തസ്സ പവത്തിയാ ഹേതൂനം അത്ഥിതായ. തീണി സംയോജനാനി

ദിട്ഠാനുസയോ വിചികിച്ഛാനുസയോതി ഇമേ പന പഞ്ച കിലേസേ സോതാപത്തിമഗ്ഗോ ഉപ്പജ്ജമാനോവ സമുഗ്ഘാതേതി. ഇദാനി കുതോ സോതാപന്നസ്സ സത്ത ഭവേ ഠപേത്വാ അനമതഗ്ഗേ സംസാരവട്ടേ ഉപാദിന്നകപ്പവത്തം പവത്തിസ്സതി? ഏവം സോതാപത്തിമഗ്ഗോ ഉപാദിന്നകപ്പവത്തം അപ്പവത്തം കുരുമാനോ ഉപാദിന്നകതോ വുട്ഠാതി നാമ.

സചേ സകദാഗാമിസ്സ സകദാഗാമിമഗ്ഗോ അഭാവിതോ അഭവിസ്സ, ഠപേത്വാ ദ്വേ ഭവേ പഞ്ചസു ഭവേസു ഉപാദിന്നകപവത്തം പവത്തേയ്യ. കസ്മാ? തസ്സ പവത്തിയാ ഹേതൂനം അത്ഥിതായ. ഓളാരികാനി കാമരാഗപടിഘസംയോജനാനി ഓളാരികോ കാമരാഗാനുസയോ പടിഘാനുസയോതി ഇമേ പന ചത്താരോ കിലേസേ സോ മഗ്ഗോ ഉപ്പജ്ജമാനോവ സമുഗ്ഘാതേതി. ഇദാനി കുതോ സകദാഗാമിസ്സ ദ്വേ ഭവേ ഠപേത്വാ പഞ്ചസു ഭവേസു ഉപാദിന്നകപ്പവത്തം പവത്തിസ്സതി? ഏവം സകദാഗാമിമഗ്ഗോ ഉപാദിന്നകപ്പവത്തം അപ്പവത്തം കുരുമാനോ ഉപാദിന്നകതോ വുട്ഠാതി നാമ.

സചേ അനാഗാമിസ്സ അനാഗാമിമഗ്ഗോ അഭാവിതോ അഭവിസ്സ, ഠപേത്വാ ഏകം ഭവം ദുതിയഭവേ ഉപാദിന്നകപ്പവത്തം പവത്തേയ്യ. കസ്മാ? തസ്സ പവത്തിയാ ഹേതൂനം അത്ഥിതായ. അണുസഹഗതാനി കാമരാഗപടിഘസംയോജനാനി അണുസഹഗതോ കാമരാഗാനുസയോ പടിഘാനുസയോതി ഇമേ പന ചത്താരോ കിലേസേ സോ മഗ്ഗോ ഉപ്പജ്ജമാനോവ സമുഗ്ഘാതേതി. ഇദാനി കുതോ അനാഗാമിസ്സ ഏകം ഭവം ഠപേത്വാ ദുതിയഭവേ ഉപാദിന്നകപ്പവത്തം പവത്തിസ്സതി? ഏവം അനാഗാമിമഗ്ഗോ ഉപാദിന്നകപ്പവത്തം അപ്പവത്തം കുരുമാനോ ഉപാദിന്നകതോ വുട്ഠാതി നാമ.

സചേ അരഹതോ അരഹത്തമഗ്ഗോ അഭാവിതോ അഭവിസ്സ, രൂപാരൂപഭവേസു ഉപാദിന്നകപ്പവത്തം പവത്തേയ്യ. കസ്മാ? തസ്സ പവത്തിയാ ഹേതൂനം അത്ഥിതായ . രൂപരാഗോ അരൂപരാഗോ മാനോ ഉദ്ധച്ചം അവിജ്ജാ മാനാനുസയോ ഭവരാഗാനുസയോ അവിജ്ജാനുസയോതി ഇമേ പന അട്ഠ കിലേസേ സോ മഗ്ഗോ ഉപ്പജ്ജമാനോവ സമുഗ്ഘാതേതി. ഇദാനി കുതോ ഖീണാസവസ്സ പുനബ്ഭവേ ഉപാദിന്നകപ്പവത്തം പവത്തിസ്സതി? ഏവം അരഹത്തമഗ്ഗോ ഉപാദിന്നകപ്പവത്തം അപ്പവത്തം കുരുമാനോ ഉപാദിന്നകതോ വുട്ഠാതി നാമ.

സോതാപത്തിമഗ്ഗോ ചേത്ഥ അപായഭവതോ വുട്ഠാതി, സകദാഗാമിമഗ്ഗോ സുഗതികാമഭവേകദേസതോ, അനാഗാമിമഗ്ഗോ കാമഭവതോ, അരഹത്തമഗ്ഗോ രൂപാരൂപഭവതോ സബ്ബഭവേഹിപി വുട്ഠാതി ഏവാതി വദന്തി.

ഇമസ്സ പനത്ഥസ്സ വിഭാവനത്ഥം അയം പാളി - "സോതാപത്തിമഗ്ഗഞാണേന അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണസ്സ നിരോധേന സത്ത ഭവേ ഠപേത്വാ അനമതഗ്ഗേ സംസാരവട്ടേ യേ ഉപ്പജ്ജേയ്യും, നാമഞ്ച രൂപഞ്ച ഏത്ഥേതേ നിരുജ്ഝന്തി വൂപസമന്തി അത്ഥം ഗച്ഛന്തി പടിപ്പസ്സമ്ഭന്തി.

'സകദാഗാമിമഗ്ഗഞാണേന അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണസ്സ നിരോധേന ദ്വേ ഭവേ ഠപേത്വാ പഞ്ചസു ഭവേസു യേ ഉപ്പജ്ജേയ്യും, നാമഞ്ച രൂപഞ്ച ഏത്ഥേതേ നിരുജ്ഝന്തി വൂപസമന്തി അത്ഥം ഗച്ഛന്തി പടിപ്പസ്സമ്ഭന്തി.

'അനാഗാമിമഗ്ഗഞാണേന അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണസ്സ നിരോധേന ഏകം ഭവം ഠപേത്വാ കാമധാതുയാ ദ്വീസു ഭവേസു യേ ഉപ്പജ്ജേയ്യും, നാമഞ്ച രൂപഞ്ച ഏത്ഥേതേ നിരുജ്ഝന്തി വൂപസമന്തി അത്ഥം ഗച്ഛന്തി പടിപ്പസ്സമ്ഭന്തി.

'അരഹത്തമഗ്ഗഞാണേന അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണസ്സ നിരോധേന രൂപധാതുയാ വാ അരൂപധാതുയാ വാ യേ ഉപ്പജ്ജേയ്യും , നാമഞ്ച രൂപഞ്ച ഏത്ഥേതേ നിരുജ്ഝന്തി വൂപസമന്തി അത്ഥം ഗച്ഛന്തി പടിപ്പസ്സമ്ഭന്തി. അരഹതോ അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബായന്തസ്സ ചരിമവിഞ്ഞാണസ്സ നിരോധേന പഞ്ഞാ ച സതി ച നാമഞ്ച രൂപഞ്ച ഏത്ഥേതേ നിരുജ്ഝന്തി വൂപസമന്തി അത്ഥം ഗച്ഛന്തി പടിപ്പസ്സമ്ഭന്തീ"തി (ചൂളനി॰ അജിതമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ന്ത). അയം താവ നിമിത്തേ വിനിച്ഛയോ.

'പടിപദാപതീ'തി - ഏത്ഥ പന പടിപദാ ചലതി ന ചലതീതി? ചലതി. തഥാഗതസ്സ ഹി സാരിപുത്തത്ഥേരസ്സ ച ചത്താരോപി മഗ്ഗാ സുഖപടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ അഹേസും. മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരസ്സ പഠമമഗ്ഗോ സുഖപടിപദോ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞോ, ഉപരി തയോ മഗ്ഗാ ദുക്ഖപടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ. കസ്മാ? നിദ്ദാഭിഭൂതത്താ. സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ കിര സത്താഹം ദഹരകുമാരകം വിയ ഥേരം പരിഹരി. ഥേരോപി ഏകദിവസം നിദ്ദായമാനോ നിസീദി. അഥ നം സത്ഥാ ആഹ - "പചലായസി നോ ത്വം, മോഗ്ഗല്ലാന, പചലായസി നോ ത്വം മോഗ്ഗല്ലാനാ"തി (അ॰ നി॰ ൭.൬൧). ഏവരൂപസ്സപി മഹാഭിഞ്ഞപ്പത്തസ്സ സാവകസ്സ പടിപദാ ചലതി, സേസാനം കിം ന ചലിസ്സതി? ഏകച്ചസ്സ ഹി ഭിക്ഖുനോ ചത്താരോപി മഗ്ഗാ ദുക്ഖപടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ ഹോന്തി, ഏകച്ചസ്സ ദുക്ഖപടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ, ഏകച്ചസ്സ സുഖപടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ, ഏകച്ചസ്സ സുഖപടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ. ഏകച്ചസ്സ പഠമമഗ്ഗോ ദുക്ഖപടിപദോ ദന്ധാഭിഞ്ഞോ ഹോതി, ദുതിയമഗ്ഗോ ദുക്ഖപടിപദോ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞോ, തതിയമഗ്ഗോ സുഖപടിപദോ ദന്ധാഭിഞ്ഞോ, ചതുത്ഥമഗ്ഗോ സുഖപടിപദോ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞോതി.

യഥാ ച പടിപദാ ഏവം അധിപതിപി ചലതി ഏവ. ഏകച്ചസ്സ ഹി ഭിക്ഖുനോ ചത്താരോപി മഗ്ഗാ ഛന്ദാധിപതേയ്യാ ഹോന്തി, ഏകച്ചസ്സ വീരിയാധിപതേയ്യാ, ഏകച്ചസ്സ ചിത്താധിപതേയ്യാ, ഏകച്ചസ്സ വീമംസാധിപതേയ്യാ. ഏകച്ചസ്സ പന പഠമമഗ്ഗോ ഛന്ദാധിപതേയ്യോ ഹോതി, ദുതിയോ വീരിയാധിപതേയ്യോ, തതിയോ ചിത്താധിപതേയ്യോ, ചതുത്ഥോ വീമംസാധിപതേയ്യോതി.

പകിണ്ണകകഥാ നിട്ഠിതാ.

പഠമമഗ്ഗവീസതിമഹാനയോ

൩൫൭. ഇദാനി യസ്മാ ലോകുത്തരകുസലം ഭാവേന്തോ ന കേവലം ഉപനിജ്ഝായനട്ഠേന ഝാനംയേവ ഭാവേതി, നിയ്യാനട്ഠേന പന മഗ്ഗമ്പി ഭാവേതി, ഉപട്ഠാനട്ഠേന സതിപട്ഠാനമ്പി, പദഹനട്ഠേന സമ്മപ്പധാനമ്പി, ഇജ്ഝനട്ഠേന ഇദ്ധിപാദമ്പി, അധിപതിയട്ഠേന ഇന്ദ്രിയമ്പി, അകമ്പിയട്ഠേന ബലമ്പി, ബുജ്ഝനട്ഠേന ബോജ്ഝങ്ഗമ്പി, തഥട്ഠേന സച്ചമ്പി, അവിക്ഖേപട്ഠേന സമഥമ്പി, സുഞ്ഞതട്ഠേന ധമ്മമ്പി, രാസട്ഠേന ഖന്ധമ്പി, ആയതനട്ഠേന ആയതനമ്പി, സുഞ്ഞസഭാവനിസ്സത്തട്ഠേന ധാതുമ്പി, പച്ചയട്ഠേന ആഹാരമ്പി, ഫുസനട്ഠേന ഫസ്സമ്പി, വേദയിതട്ഠേന വേദനമ്പി, സഞ്ജാനനട്ഠേന സഞ്ഞമ്പി, ചേതയിതട്ഠേന ചേതനമ്പി, വിജാനനട്ഠേന ചിത്തമ്പി ഭാവേതി, തസ്മാ ഏതേസം

ഏകൂനവീസതിയാ പദാനം ദസ്സനത്ഥം പുന **കതമേ ധമ്മാ കുസലാ**തിആദി വുത്തം. ഏവം ‘ഇദമ്പി ഭാവേതി, ഇദമ്പി ഭാവേതീ’തി പുഗ്ഗലജ്ഝാസയേന ചേവ ദേസനാവിലാസേന ച വീസതി നയാ ദേസിതാ ഹോന്തി . ധമ്മം സോതും നിസിന്നദേവപരിസായ ഹി യേ ഉപനിജ്ഝായനട്ഠേന ലോകുത്തരം ‘ഝാന’ന്തി കഥിതേ ബുജ്ഝന്തി, തേസം സപ്പായവസേന ഝാനന്തി കഥിതം...പേ॰... യേ വിജാനനട്ഠേന ‘ചിത്ത’ന്തി വുത്തേ ബുജ്ഝന്തി, തേസം സപ്പായവസേന ചിത്തന്തി കഥിതം. അയമേത്ഥ ‘പുഗ്ഗലജ്ഝാസയോ’.

സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ പന അത്തനോ ബുദ്ധസുബോധിതായ ദസബലചതുവേസാരജ്ജചതുപടിസമ്ഭിദതായ ഛഅസാധാരണഞാണയോഗേന ച ദേസനം യദിച്ഛകം നിയമേത്വാ ദസ്സേതി. ഇച്ഛന്തോ ഉപനിജ്ഝായനട്ഠേന ലോകുത്തരം ഝാനന്തി ദസ്സേതി, ഇച്ഛന്തോ നിയ്യാനട്ഠേന...പേ॰... വിജാനനട്ഠേന ലോകുത്തരം ചിത്തന്തി. അയം ‘ദേസനാവിലാസോ’ നാമ. തത്ഥ യഥേവ ലോകുത്തരം ഝാനന്തി വുത്തട്ഠാനേ ദസ നയാ വിഭത്താ, ഏവം മഗ്ഗാദീസുപി തേയേവ വേദിതബ്ബാ. ഇതി വീസതിയാ ഠാനേസു ദസ ദസ കത്വാ ദ്വേ നയസതാനി വിഭത്താനി ഹോന്തി.

൩൫൭. ഇദാനി അധിപതിഭേദം ദസ്സേതും പുന **കതമേ ധമ്മാ കുസലാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ ഛന്ദം ധുരം ജേട്ഠകം പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ നിബ്ബത്തിതം ലോകുത്തരം ഝാനം **ഛന്ദാധിപതേയ്യം** നാമ. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. ഇതി പുരിമസ്മിം സുദ്ധികേ ദ്വേനയസതാനി ഛന്ദാധിപതേയ്യാദീസുപി ദ്വേ ദ്വേതി നയസഹസ്സേന ഭാജേത്വാ പഠമമഗ്ഗം ദസ്സേസി ധമ്മരാജാ.

പഠമമഗ്ഗോ നിട്ഠിതോ.

ദുതിയമഗ്ഗോ

൩൬൮. ഇദാനി ദുതിയമഗ്ഗാദീനം ദസ്സനത്ഥം പുന **കതമേ ധമ്മാ കുസലാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **കാമരാഗബ്യാപാദാനം തനുഭാവായാ**തി ഏതേസം കിലേസാനം തനുഭാവത്ഥായ. തത്ഥ ദ്വീഹി കാരണേഹി തനുഭാവോ വേദിതബ്ബോ - അധിച്ചുപ്പത്തിയാ ച പരിയുട്ഠാനമന്ദതായ ച. സകദാഗാമിസ്സ ഹി, വട്ടാനുസാരിമഹാജനസ്സേവ, കിലേസാ അഭിണ്ഹം നുപ്പജ്ജന്തി, കദാചി കദാചി ഉപ്പജ്ജന്തി; ഉപ്പജ്ജന്താപി വിരളാകാരാ ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തി, വിരളവാപിതഖേത്തേ അങ്കുരാ വിയ. ഉപ്പജ്ജമാനാപി, ച വട്ടാനുസാരിമഹാജനസ്സേവ, മദ്ദന്താ ഫരന്താ ഛാദേന്താ അന്ധകാരം കരോന്താ നുപ്പജ്ജന്തി. ദ്വീഹി പന മഗ്ഗേഹി പഹീനത്താ മന്ദാ മന്ദാ ഉപ്പജ്ജന്തി. തനുകാകാരാ ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തി, അബ്ഭപടലം വിയ മക്ഖികാപത്തം വിയ ച.

തത്ഥ കേചി ഥേരാ വദന്തി - ‘സകദാഗാമിസ്സ കിലേസാ കിഞ്ചാപി ചിരേന ഉപ്പജ്ജന്തി, ബഹലാവ പന ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തഥാ ഹിസ്സ പുത്താ ച ധീതരോ ച ദിസ്സന്തീ’തി. ഏതം പന അപ്പമാണം. പുത്തധീതരോ ഹി അങ്ഗപച്ചങ്ഗപരാമസനമത്തേനപി ഹോന്തി. ദ്വീഹി പന മഗ്ഗേഹി പഹീനത്താ നത്ഥി കിലേസാനം ബഹലതാതി. ദ്വീഹി ഏവ കാരണേഹിസ്സ കിലേസാനം തനുഭാവോ വേദിതബ്ബോ - അധിച്ചുപ്പത്തിയാ ച പരിയുട്ഠാനമന്ദതായ ചാതി.

ദുതിയായാതി ഗണനവസേനാപി ദുതിയുപ്പത്തിവസേനാപി ദുതിയായ. **ഭൂമിയാ പത്തിയാ**തി സാമഞ്ഞഫലസ്സ പടിലാഭത്ഥായ. തതിയചതുത്ഥേസുപി ഏസേവ നയോ. വിസേസമത്തംയേവ പന വക്ഖാമ.

അഞ്ഞിന്ദ്രിയന്തി ആജാനനകം ഇന്ദ്രിയം. പഠമമഗ്ഗേന ഞാതമരിയാദം അനതിക്കമിത്വാ തേസംയേവ തേന മഗ്ഗേന ഞാതാനം ചതുസച്ചധമ്മാനം ജാനനകം ഇന്ദ്രിയന്തി വുത്തം ഹോതി. നിദ്ദേസവാരേപിസ്സ ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. കോട്ഠാസവാരേപി ഇമിനാവ സദ്ധിം നവിന്ദ്രിയാനി ഹോന്തി. സേസം പുരിമനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

ദുതിയമഗ്ഗോ നിട്ഠിതോ.

തതിയചതുത്ഥമഗ്ഗാ

൩൬൯. തതിയേ **അനവസേസപ്പഹാനായാ**തി തേസംയേവ സകദാഗാമിമഗ്ഗേന തനുഭൂതാനം സംയോജനാനം നിസ്സേസപജഹനത്ഥായ.

ചതുത്ഥേ **രൂപരാഗഅരൂപരാഗമാനഉദ്ധച്ചഅവിജ്ജായ അനവസേസപ്പഹാനായാ**തി ഏതേസം പഞ്ചന്നം ഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനാനം നിസ്സേസപജഹനത്ഥായ. തത്ഥ **രൂപരാഗോ**തി രൂപഭവേ ഛന്ദരാഗോ. **അരൂപരാഗോ**തി അരൂപഭവേ ഛന്ദരാഗോ. **മാനോ**തി അരഹത്തമഗ്ഗവജ്ഝകോ മാനോ ഏവ. തഥാ ഉദ്ധച്ചാവിജ്ജാ. ഇമേസുപി ദ്വീസു മഗ്ഗേസു നവമം അഞ്ഞിന്ദ്രിയമേവ ഹോതി.

ചതുമഗ്ഗനയസഹസ്സം

സബ്ബമഗ്ഗേസു പദപടിപാടിയാ സമസട്ഠിപദാനി, ചതൂഹി അപണ്ണകങ്ഗേഹി സദ്ധിം ചതുസട്ഠി ഹോന്തി. അസമ്ഭിന്നതോ പന തേത്തിംസ. കോട്ഠാസവാരസുഞ്ഞതവാരാ പാകതികാ ഏവ. യഥാ ച പന പഠമമഗ്ഗേ ഏവം ദുതിയാദീസുപി നയസഹസ്സമേവാതി ചത്താരോ മഗ്ഗേ ചതൂഹി നയസഹസ്സേഹി ഭാജേത്വാ ദസ്സേസി ധമ്മരാജാ.

സച്ചവിഭങ്ഗേ പന സട്ഠി നയസഹസ്സാനി ലോകുത്തരാനി ഇമേസം ഏവ വസേന നിക്ഖിത്താനി. സതിപട്ഠാനവിഭങ്ഗേ വീസതി നയസഹസ്സാനി ലോകുത്തരാനി, സമ്മപ്പധാനവിഭങ്ഗേ വീസതി, ഇദ്ധിപാദവിഭങ്ഗേ ദ്വത്തിംസ, ബോജ്ഝങ്ഗവിഭങ്ഗേ ദ്വത്തിംസ, മഗ്ഗങ്ഗവിഭങ്ഗേ അട്ഠവീസതി നയസഹസ്സാനി ലോകുത്തരാനി ഇമേസം ഏവ വസേന നിക്ഖിത്താനി.

ഇധ പന ചതൂസു മഗ്ഗേസു ചത്താരിയേവ നയസഹസ്സാനി. തേസു പഠമജ്ഝാനികേ പഠമമഗ്ഗേ അട്ഠങ്ഗാനി ഭാജിതാനി; തഥാ ദുതിയാദീസു. തത്ഥ പഠമമഗ്ഗേ സമ്മാദിട്ഠി മിച്ഛാദിട്ഠിം പജഹതീതി സമ്മാദിട്ഠി. സമ്മാസങ്കപ്പാദയോപി മിച്ഛാസങ്കപ്പാദീനം പജഹനട്ഠേനേവ വേദിതബ്ബാ. ഏവം സന്തേ ‘പഠമമഗ്ഗേനേവ ദ്വാസട്ഠിയാ ദിട്ഠിഗതാനം പഹീനത്താ ഉപരിമഗ്ഗത്തയേന പഹാതബ്ബാ ദിട്ഠി നാമ നത്ഥി. തത്ഥ സമ്മാദിട്ഠീതി നാമം കഥം ഹോതീ’തി? ‘യഥാ വിസം അത്ഥി വാ, ഹോതു മാ വാ, അഗദോ അഗദോ ത്വേവ വുച്ചതി, ഏവം മിച്ഛാദിട്ഠി അത്ഥി വാ, ഹോതു മാ വാ, അയം സമ്മാദിട്ഠി ഏവ നാമ’.

'യദി ഏവം നാമമത്തമേവേതം ഹോതി, ഉപരിമഗ്ഗത്തയേ പന സമ്മാദിട്ഠിയാ കിച്ചാഭാവോ ആപജ്ജതി, മഗ്ഗങ്ഗാനി ന പരിപൂരേന്തി, തസ്മാ സമ്മാദിട്ഠി സകിച്ചകാ കാതബ്ബാ മഗ്ഗങ്ഗാനി പൂരേതബ്ബാനീ'തി. സകിച്ചകാ ചേത്ഥ സമ്മാദിട്ഠി യഥാലാഭനിയമേന ദീപേതബ്ബാ. ഉപരിമഗ്ഗത്തയവജ്ഝോ ഹി ഏകോ മാനോ അത്ഥി, സോ ദിട്ഠിട്ഠാനേ തിട്ഠതി. സാ തം മാനം പജഹതീതി സമ്മാദിട്ഠി. സോതാപത്തിമഗ്ഗസ്മിഞ്ഹി സമ്മാദിട്ഠി മിച്ഛാദിട്ഠിം പജഹതി. സോതാപന്നസ്സ പന സകദാഗാമിമഗ്ഗവജ്ഝോ മാനോ അത്ഥി, സോ ദിട്ഠിട്ഠാനേ തിട്ഠതി സാ തം മാനം പജഹതീതി സമ്മാദിട്ഠി. തസ്സേവ സത്തഅകുസലചിത്തസഹജാതോ സങ്കപ്പോ അത്ഥി. തേഹേവ ചിത്തേഹി വാചങ്ഗചോപനം അത്ഥി, കായങ്ഗചോപനം അത്ഥി , പച്ചയപരിഭോഗോ അത്ഥി, സഹജാതവായാമോ അത്ഥി, അസതിഭാവോ അത്ഥി, സഹജാതചിത്തേകഗ്ഗതാ അത്ഥി. ഏതേ മിച്ഛാസങ്കപ്പാദയോ നാമ സകദാഗാമിമഗ്ഗേ സമ്മാസങ്കപ്പാദയോ. തേസം പഹാനേന സമ്മാസങ്കപ്പാദയോതി വേദിതബ്ബാ. ഏവം സകദാഗാമിമഗ്ഗേ അട്ഠങ്ഗാനി സകിച്ചകാനി കത്വാ ആഗതാനി. സകദാഗാമിസ്സ അനാഗാമിമഗ്ഗവജ്ഝോ മാനോ അത്ഥി. സോ ദിട്ഠിട്ഠാനേ തിട്ഠതി. തസ്സേവ സത്തഹി ചിത്തേഹി സഹജാതാ സങ്കപ്പാദയോ. തേസം പഹാനേന അനാഗാമിമഗ്ഗേ അട്ഠന്നം അങ്ഗാനം സകിച്ചകതാ വേദിതബ്ബാ. അനാഗാമിസ്സ അരഹത്തമഗ്ഗവജ്ഝോ മാനോ അത്ഥി. സോ ദിട്ഠിട്ഠാനേ തിട്ഠതി. യാനി പനസ്സ പഞ്ച അകുസലചിത്താനി, തേഹി സഹജാതാ സങ്കപ്പാദയോ. തേസം പഹാനേന അരഹത്തമഗ്ഗേ അട്ഠന്നം അങ്ഗാനം സകിച്ചകതാ വേദിതബ്ബാ.

ഇമേസു ചതൂസു മഗ്ഗേസു പഠമമഗ്ഗേന ചത്താരി സച്ചാനി ദിട്ഠാനി. 'ഉപരിമഗ്ഗത്തയം ദിട്ഠകമേവ പസ്സതി, അദിട്ഠകം പസ്സതീ'തി ദിട്ഠകമേവ പസ്സതീതി അയം ആചരിയാനം സമാനത്ഥകഥാ. വിതണ്ഡവാദീ പനാഹ 'അദിട്ഠം പസ്സതീ'തി. സോ വത്തബ്ബോ - 'പഠമമഗ്ഗേ കതമം ഇന്ദ്രിയം ഭാജേസീ'തി? ജാനമാനോ 'അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയ'ന്തി വക്ഖതി. 'ഉപരിമഗ്ഗേസു കതര'ന്തി? വുത്തേപി 'അഞ്ഞിന്ദ്രിയ'ന്തി വക്ഖതി. സോ വത്തബ്ബോ - 'അദിട്ഠസച്ചദസ്സനേ സതി ഉപരിമഗ്ഗേസുപി അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയമേവ ഭാജേഹി. ഏവം തേ പഞ്ഹോ സമേസ്സതീ'തി. 'കിലേസേ പന അഞ്ഞേ അഞ്ഞോ പജഹതി; പഹീനേ ഏവ പജഹതീ'തി? 'അഞ്ഞേ അഞ്ഞോ പജഹതീ'തി. 'യദി അഞ്ഞേ അഞ്ഞോ, അപ്പഹീനേ കിലേസേ പജഹതി. സച്ചാനിപി അദിട്ഠാനേവ പസ്സതീ'തി ഏവംവാദീ പുഗ്ഗലോ പുച്ഛിതബ്ബോ - 'സച്ചാനി നാമ കതീ'തി? ജാനന്തോ 'ചത്താരീ'തി വക്ഖതി. സോ വത്തബ്ബോ - 'തവ വാദേ സോളസ സച്ചാനി ആപജ്ജന്തി. ത്വം ബുദ്ധേഹിപി അദിട്ഠം പസ്സസി. ബഹുസച്ചകോ നാമ ത്വം. ഏവം മാ ഗണ്ഹ. സച്ചദസ്സനം നാമ അപുബ്ബം നത്ഥി, കിലേസേ പന അപ്പഹീനേ പജഹതീ'തി.

തത്ഥ സച്ചദസ്സനസ്സ അപുബ്ബാഭാവേ പേളോപമം നാമ ഗഹിതം - ഏകസ്സ കിര ചത്താരോ രതനപേളാ സാരഗബ്ഭേ ഠപിതാ. സോ രത്തിഭാഗേ പേളാസു ഉപ്പന്നകിച്ചോ ദ്വാരം വിവരിത്വാ, ദീപം ജാലേത്വാ, ദീപേന വിഹതേ അന്ധകാരേ, പേളാസു പാകടഭാവം ഗതാസു, താസു കിച്ചം കത്വാ ദ്വാരം പിദഹിത്വാ ഗതോ. പുന അന്ധകാരം അവത്ഥരി. ദുതിയവാരേപി തതിയവാരേപി തഥേവ അകാസി. ചതുത്ഥവാരേ ദ്വാരേ വിവടേ അന്ധകാരേ പേളാ ന പഞ്ഞായന്തീതി വീമംസന്തസ്സേവ സൂരിയോ ഉഗ്ഗഞ്ഛി, സൂരിയോഭാസേന വിഹതേ അന്ധകാരേ പേളാസു കിച്ചം കത്വാ പക്കാമി.

തത്ഥ ചത്താരോ പേളാ വിയ ചത്താരി സച്ചാനി. താസു കിച്ചേ ഉപ്പന്നേ ദ്വാരവിവരണകാലോ വിയ സോതാപത്തിമഗ്ഗസ്സ വിപസ്സനാഭിനീഹരണകാലോ. അന്ധകാരം വിയ സച്ചപടിച്ഛാദകതമം. ദീപോ ഭാസോ വിയ സോതാപത്തിമഗ്ഗോഭാസോ. വിഹതേ അന്ധകാരേ തസ്സ പുരിസസ്സ പേളാനം പാകടഭാവോ വിയ മഗ്ഗഞാണസ്സ സച്ചാനം പാകടഭാവോ. മഗ്ഗഞാണസ്സ പാകടാനി പന മഗ്ഗസമങ്ഗിസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ പാകടാനേവ ഹോന്തി. പേളാസു കിച്ചം കത്വാ ഗതകാലോ വിയ സോതാപത്തിമഗ്ഗസ്സ അത്തനാ പഹാതബ്ബകിലേസേ പജഹിത്വാ നിരുദ്ധകാലോ. പുന അന്ധകാരാവത്ഥരണം വിയ ഉപരിമഗ്ഗത്തയവജ്ഝസച്ചപടിച്ഛാദകതമം.

ദുതിയവാരേ ദ്വാരവിവരണകാലോ വിയ സകദാഗാമിമഗ്ഗസ്സ വിപസ്സനാഭിനീഹരണകാലോ. ദീപോഭാസോ വിയ സകദാഗാമിമഗ്ഗോഭാസോ. പേളാസു കിച്ചം കത്വാ ഗതകാലോ വിയ സകദാഗാമിമഗ്ഗസ്സ അത്തനാ പഹാതബ്ബകിലേസേ പജഹിത്വാ നിരുദ്ധകാലോ. പുന അന്ധകാരാവത്ഥരണം വിയ ഉപരിമഗ്ഗദ്വയവജ്ഝസച്ചപടിച്ഛാദകതമം.

തതിയവാരേ ദ്വാരവിവരണകാലോ വിയ അനാഗാമിമഗ്ഗസ്സ വിപസ്സനാഭിനീഹരണകാലോ. ദീപോഭാസോ വിയ അനാഗാമിമഗ്ഗോഭാസോ. പേളാസു കിച്ചം കത്വാ ഗതകാലോ വിയ അനാഗാമിമഗ്ഗസ്സ അത്തനാ പഹാതബ്ബകിലേസേ പജഹിത്വാ നിരുദ്ധകാലോ. പുന അന്ധകാരാവത്ഥരണം വിയ ഉപരിഅരഹത്തമഗ്ഗവജ്ഝസച്ചപടിച്ഛാദകതമം.

ചതുത്ഥവാരേ ദ്വാരവിവരണകാലോ വിയ അരഹത്തമഗ്ഗസ്സ വിപസ്സനാഭിനീഹരണകാലോ. സൂരിയുഗ്ഗമനം വിയ അരഹത്തമഗ്ഗുപ്പാദോ. അന്ധകാരവിധമനം വിയ അരഹത്തമഗ്ഗസ്സ സച്ചപടിച്ഛാദകതമവിനോദനം . വിഹതേ അന്ധകാരേ തസ്സ പേളാനം പാകടഭാവോ വിയ അരഹത്തമഗ്ഗഞാണസ്സ ചതുന്നം സച്ചാനം പാകടഭാവോ. ഞാണസ്സ പാകടാനി പന പുഗ്ഗലസ്സ പാകടാനേവ ഹോന്തി. പേളാസു കിച്ചം കത്വാ ഗതകാലോ വിയ അരഹത്തമഗ്ഗസ്സ സബ്ബകിലേസഖേപനം. സൂരിയുഗ്ഗമനതോ പട്ഠായ ആലോകസ്സേവ പവത്തികാലോ വിയ അരഹത്തമഗ്ഗസ്സ ഉപ്പന്നകാലതോ പട്ഠായ പുന സച്ചപടിച്ഛാദകതമാഭാവോ . ഇദം താവ സച്ചദസ്സനസ്സ അപുബ്ബാഭാവേ ഓപമ്മം.

ദിട്ഠകമേവ ഹി പസ്സതി. 'കിലേസേ പന അഞ്ഞേ അഞ്ഞോ പജഹതീ'തി ഏത്ഥ ഖാരോപമം നാമ ഗഹിതം. ഏകോ പുരിസോ കിലിട്ഠം വത്ഥം രജകസ്സ അദാസി. രജകോ ഊസഖാരം ഛാരികഖാരം ഗോമയഖാരന്തി തയോ ഖാരേ ദത്വാ ഖാരേഹി ഖാദിതഭാവം ഞത്വാ ഉദകേ വിക്ഖാലേത്വാ ഓളാരികോളാരികം മലം പവാഹേസി. തതോ ന താവ പരിസുദ്ധന്തി ദുതിയമ്പി തഥേവ ഖാരേ ദത്വാ, ഉദകേ വിക്ഖാലേത്വാ, തതോ നാതിസണ്ഹതരം മലം പവാഹേസി. തതോ ന താവ പരിസുദ്ധന്തി തതിയമ്പി തേ ഖാരേ ദത്വാ ഉദകേ വിക്ഖാലേത്വാ തതോ സണ്ഹതരം മലം പവാഹേസി. തതോ ന താവ പരിസുദ്ധന്തി ചതുത്ഥമ്പി തേ ഖാരേ ദത്വാ, ഉദകേ വിക്ഖാലേത്വാ അംസുഅബ്ഭന്തരഗതമ്പി നിസ്സേസം മലം പവാഹേത്വാ സാമികസ്സ അദാസി. സോ ഗന്ധകരണ്ഡകേ പക്ഖിപിത്വാ ഇച്ഛിതിച്ഛിതകാലേ പരിദഹതി.

തത്ഥ കിലിട്ഠവത്ഥം വിയ കിലേസാനുഗതം ചിത്തം. തിവിധഖാരദാനകാലോ വിയ തീസു അനുപസ്സനാസു കമ്മസ്സ പവത്തനകാലോ. ഉദകേ വിക്ഖാലേത്വാ ഓളാരികോളാരികമലപ്പവാഹനം വിയ സോതാപത്തിമഗ്ഗേന പഞ്ചകിലേസഖേപനം. ദുതിയമ്പി തേസം ഖാരാനം അനുപ്പദാനം വിയ 'ന താവ പരിസുദ്ധം ഇദം ചിത്ത'ന്തി താസുയേവ തീസു അനുപസ്സനാസു കമ്മപ്പവത്തനം. തതോ നാതിസണ്ഹതരമലപ്പവാഹനം വിയ സകദാഗാമിമഗ്ഗേന ഓളാരികസംയോജനദ്വയഖേപനം. തതോ 'ന താവ പരിസുദ്ധം വത്ഥ'ന്തി പുന ഖാരത്തയദാനം വിയ 'ന താവ പരിസുദ്ധം ഇദം ചിത്ത'ന്തി താസുയേവ തീസു അനുപസ്സനാസു കമ്മപ്പവത്തനം. തതോ സണ്ഹതരമലപ്പവാഹനം വിയ അനാഗാമിമഗ്ഗേന അണുസഹഗതസംയോജനദ്വയഖേപനം. 'ന താവ പരിസുദ്ധം വത്ഥ'ന്തി പുന ഖാരത്തയദാനം വിയ 'ന

താവ പരിസുദ്ധം ഇദം ചിത്ത’ന്തി താസുയേവ തീസു അനുപസ്സനാസു കമ്മപ്പവത്തനം. തതോ വിക്ഖാലനേന അംസുഅബ്ഭന്തരഗതേ മലേ പവാഹേത്വാ പരിസുദ്ധസ്സ രജതപട്ടസദിസസ്സ ഗന്ധകരണ്ഡകേ നിക്ഖിത്തസ്സ വത്ഥസ്സ ഇച്ഛിതിച്ഛിതക്ഖണേ പരിദഹനം വിയ അരഹത്തമഗ്ഗേന അട്ഠന്നം കിലേസാനം ഖേപിതത്താ പരിസുദ്ധസ്സ ഖീണാസവചിത്തസ്സ ഇച്ഛിതിച്ഛിതക്ഖണേ ഫലസമാപത്തിവിഹാരേന വീതിനാമനം. ഇദം ‘അഞ്ഞേ അഞ്ഞോ കിലേസേ പജഹതീ’തി എത്ഥ ഓപമ്മം. വുത്തമ്പി ചേതം -

“സേയ്യഥാപി , ആവുസോ, വത്ഥം സംകിലിട്ഠം മലഗ്ഗഹിതം, തമേനം സാമികാ രജകസ്സ അനുപദജ്ജേയ്യും. തമേനം രജകോ ഊസേ വാ ഖാരേ വാ ഗോമയേ വാ സമ്മദ്ദിത്വാ അച്ഛേ ഉദകേ വിക്ഖാലേതി. കിഞ്ചാപി തം ഹോതി വത്ഥം പരിസുദ്ധം പരിയോദാതം, അഥ ഖ്വസ്സ ഹോതിയേവ ‘അണുസഹഗതോ ഊസഗന്ധോ വാ ഖാരഗന്ധോ വാ ഗോമയഗന്ധോ വാ അസമൂഹതോ’. തമേനം രജകോ സാമികാനം ദേതി. തമേനം സാമികാ ഗന്ധപരിഭാവിതേ കരണ്ഡകേ നിക്ഖിപന്തി. യോപിസ്സ ഹോതി അണുസഹഗതോ ഊസഗന്ധോ വാ ഖാരഗന്ധോ വാ ഗോമയഗന്ധോ വാ അസമൂഹതോ, സോപി സമുഗ്ഘാതം ഗച്ഛതി. എവമേവ ഖോ, ആവുസോ, കിഞ്ചാപി അരിയസാവകസ്സ പഞ്ചോരമ്ഭാഗിയാനി സംയോജനാനി പഹീനാനി ഭവന്തി, അഥ ഖ്വസ്സ ഹോതിയേവ പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു അണുസഹഗതോ ‘അസ്മീ’തി മാനോ, ‘അസ്മീ’തി ഛന്ദോ, ‘അസ്മീ’തി അനുസയോ അസമൂഹതോ, സോ അപരേന സമയേന പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു ഉദയബ്ബയാനുപസ്സീ വിഹരതി - ‘ഇതി രൂപം, ഇതി രൂപസ്സ സമുദയോ, ഇതി രൂപസ്സ അത്ഥങ്ഗമോ; ഇതി വേദനാ ഇതി സഞ്ഞാ ഇതി സങ്ഖാരാ ഇതി വിഞ്ഞാണം, ഇതി വിഞ്ഞാണസ്സ സമുദയോ, ഇതി വിഞ്ഞാണസ്സ അത്ഥങ്ഗമോ’തി. തസ്സിമേസു പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു ഉദയബ്ബയാനുപസ്സിനോ വിഹരതോ യോപിസ്സ ഹോതി പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു അണുസഹഗതോ ‘അസ്മീ’തി മാനോ, ‘അസ്മീ’തി ഛന്ദോ, ‘അസ്മീ’തി അനുസയോ അസമൂഹതോ, സോപി സമുഗ്ഘാതം ഗച്ഛതീ”തി (സം॰ നി॰ ൩.൮൯).

തത്ഥ സോതാപത്തിമഗ്ഗേന പഞ്ച അകുസലചിത്താനി പഹീയന്തി സദ്ധിം ചിത്തങ്ഗവസേന ഉപ്പജ്ജനകപാപധമ്മേഹി. സകദാഗാമിമഗ്ഗേന ദ്വേ ദോമനസ്സസഹഗതചിത്താനി തനുകാനി ഭവന്തി സദ്ധിം ചിത്തങ്ഗവസേന ഉപ്പജ്ജനകപാപധമ്മേഹി. അനാഗാമിമഗ്ഗേന താനിയേവ പഹീയന്തി സദ്ധിം സമ്പയുത്തധമ്മേഹി. അരഹത്തമഗ്ഗേന പഞ്ച അകുസലചിത്താനി പഹീയന്തി സദ്ധിം ചിത്തങ്ഗവസേന ഉപ്പജ്ജനകപാപധമ്മേഹി. ഇമേസം ദ്വാദസന്നം അകുസലചിത്താനം പഹീനകാലതോ പട്ഠായ ഖീണാസവസ്സ ചിത്തങ്ഗവസേന പുന പച്ഛതോപവത്തനകകിലേസോ നാമ ന ഹോതി.

തത്രിദം ഓപമ്മം - ഏകോ കിര മഹാരാജാ പച്ചന്തേ ആരക്ഖം ദത്വാ മഹാനഗരേ ഇസ്സരിയം അനുഭവന്തോ വസതി. അഥസ്സ പച്ചന്തോ കുപ്പി. തസ്മിം സമയേ ദ്വാദസ ചോരജേട്ഠകാ അനേകേഹി പുരിസസഹസ്സേഹി സദ്ധിം രട്ഠം വിലുമ്പന്തി. പച്ചന്തവാസിനോ മഹാമത്താ ‘പച്ചന്തോ കുപിതോ’തി രഞ്ഞോ പഹിണിംസു. രാജാ ‘വിസ്സട്ഠാ ഗണ്ഹഥ, അഹം തുമ്ഹാകം കത്തബ്ബം കരിസ്സാമീ’തി സാസനം പഹിണി . തേ പഠമസമ്പഹാരേനേവ അനേകേഹി പുരിസസഹസ്സേഹി സദ്ധിം പഞ്ച ചോരജേട്ഠകേ ഘാതയിംസു. സേസാ സത്ത ജനാ അത്തനോ അത്തനോ പരിവാരേ ഗഹേത്വാ പബ്ബതം പവിസിംസു. അമച്ചാ തം പവത്തിം രഞ്ഞോ പേസയിംസു.

രാജാ ‘തുമ്ഹാകം കത്തബ്ബയുത്തം അഹം ജാനിസ്സാമി, തേപി ഗണ്ഹഥാ’തി ധനം പഹിണി. തേ ദുതിയസമ്പഹാരേന ദ്വേ ചോരജേട്ഠകേ പഹരിംസു, പരിവാരേപി തേസം ദുബ്ബലേ അകംസു. തേ സബ്ബേപി പലായിത്വാ പബ്ബതം പവിസിംസു. തമ്പി പവത്തിം അമച്ചാ രഞ്ഞോ പേസയിംസു.

പുന രാജാ ‘വിസ്സട്ഠാ ഗണ്ഹന്തൂ’തി ധനം പഹിണി. തേ തതിയസമ്പഹാരേന സദ്ധിം സഹായപുരിസേഹി ദ്വേ ചോരജേട്ഠകേ ഘാതയിത്വാ തം പവത്തിം രഞ്ഞോ പേസയിംസു.

പുന രാജാ ‘അവസേസേ വിസ്സട്ഠാ ഗണ്ഹന്തൂ’തി ധനം പഹിണി. തേ ചതുത്ഥസമ്പഹാരേന സപരിവാരേ പഞ്ച ചോരജേട്ഠകേ ഘാതയിംസു. ദ്വാദസന്നം ചോരജേട്ഠകാനം ഘാതിതകാലതോ പട്ഠായ കോചി ചോരോ നാമ നത്ഥി. ഖേമാ ജനപദാ ഉരേ പുത്തേ നച്ചേന്താ മഞ്ഞേ വിഹരന്തി. രാജാ വിജിതസങ്ഗാമേഹി യോധേഹി പരിവുതോ വരപാസാദഗതോ മഹാസമ്പത്തിം അനുഭവി.

തത്ഥ മഹന്തോ രാജാ വിയ ധമ്മരാജാ. പച്ചന്തവാസിനോ അമച്ചാ വിയ യോഗാവചരാ കുലപുത്താ. ദ്വാദസ ചോരജേട്ഠകാ വിയ ദ്വാദസ അകുസലചിത്താനി. തേസം സഹായാ അനേകസഹസ്സപുരിസാ വിയ ചിത്തങ്ഗവസേന ഉപ്പജ്ജനകപാപധമ്മാ. രഞ്ഞോ പച്ചന്തോ കുപിതോതി പഹിതകാലോ വിയ ആരമ്മണേ കിലേസേസു ഉപ്പന്നേസു ‘ഭന്തേ, കിലേസോ മേ ഉപ്പന്നോ’തി സത്ഥു ആരോചനകാലോ. ‘വിസ്സട്ഠാ ഗണ്ഹന്തൂ’തി ധനദാനം വിയ ‘കിലേസേ നിഗ്ഗണ്ഹ ഭിക്ഖൂ’തി ധമ്മരഞ്ഞോ കമ്മട്ഠാനാചിക്ഖനം. സപരിവാരാനം പഞ്ചന്നം ചോരജേട്ഠകാനം ഘാതിതകാലോ വിയ സോതാപത്തിമഗ്ഗേന സമ്പയുത്താനം പഞ്ചന്നം അകുസലചിത്താനം പഹാനം.

പുന രഞ്ഞോ പവത്തിപേസനം വിയ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ പടിലദ്ധഗുണാരോചനം. ‘സേസകേ ച ഗണ്ഹന്തൂ’തി പുന ധനദാനം വിയ ഭഗവതോ സകദാഗാമിമഗ്ഗസ്സ വിപസ്സനാചിക്ഖനം. ദുതിയസമ്പഹാരേന സപരിവാരാനം ദ്വിന്നം ചോരജേട്ഠകാനം ദുബ്ബലീകരണം വിയ സകദാഗാമിമഗ്ഗേന സസമ്പയുത്താനം ദ്വിന്നം ദോമനസ്സചിത്താനം തനുഭാവകരണം.

പുന രഞ്ഞോ പവത്തിപേസനം വിയ സത്ഥു പടിലദ്ധഗുണാരോചനം. ‘വിസ്സട്ഠാ ഗണ്ഹന്തൂ’തി പുന ധനദാനം വിയ ഭഗവതോ അനാഗാമിമഗ്ഗസ്സ വിപസ്സനാചിക്ഖനം. തതിയസമ്പഹാരേന സപരിവാരാനം ദ്വിന്നം ചോരജേട്ഠകാനം ഘാതനം വിയ അനാഗാമിമഗ്ഗേന സസമ്പയുത്താനം ദ്വിന്നം ദോമനസ്സചിത്താനം പഹാനം.

പുന രഞ്ഞോ പവത്തിപേസനം വിയ തഥാഗതസ്സ പടിലദ്ധഗുണാരോചനം. ‘വിസ്സട്ഠാ ഗണ്ഹന്തൂ’തി പുന ധനദാനം വിയ ഭഗവതോ അരഹത്തമഗ്ഗസ്സ വിപസ്സനാചിക്ഖനം. ചതുത്ഥസമ്പഹാരേന സപരിവാരാനം പഞ്ചന്നം ചോരജേട്ഠകാനം ഘാതിതകാലതോ പട്ഠായ ജനപദസ്സ ഖേമകാലോ വിയ അരഹത്തമഗ്ഗേന സസമ്പയുത്തേസു പഞ്ചസു അകുസലചിത്തേസു പഹീനേസു ദ്വാദസന്നം അകുസലചിത്താനം പഹീനകാലതോ പട്ഠായ പുന ചിത്തങ്ഗവസേന ഉപ്പജ്ജനകസ്സ അകുസലധമ്മസ്സ അഭാവോ. രഞ്ഞോ വിജിതസങ്ഗാമസ്സ അമച്ചഗണപരിവുതസ്സ വരപാസാദേ മഹാസമ്പത്തിഅനുഭവനം വിയ ഖീണാസവപരിവുതസ്സ ധമ്മരഞ്ഞോ സുഞ്ഞതഅനിമിത്തഅപ്പണിഹിതഭേദേസു സമാപത്തിസുഖേസു ഇച്ഛിതിച്ഛിതഫലസമാപത്തിസുഖാനുഭവനം വേദിതബ്ബന്തി.

കുസലാ ധമ്മാതിപദസ്സ വണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അകുസലപദം

ധമ്മുദ്ദേസവാരകഥാ

പഠമചിത്തം

൩൬൫. ഇദാനി അകുസലധമ്മപദം ഭാജേത്വാ ദസ്സേതും **കതമേ ധമ്മാ അകുസലാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ ധമ്മവവത്ഥാനാദിവാരപ്പഭേദോ ച ഹേട്ഠാ ആഗതാനം പദാനം അത്ഥവിനിച്ഛയോ ച ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ തത്ഥ പന വിസേസമത്തമേവ വണ്ണയിസ്സാമ. തത്ഥ സമയവവത്ഥാനേ താവ യസ്മാ, കുസലസ്സ വിയ, അകുസലസ്സ ഭൂമിഭേദോ നത്ഥി, തസ്മാ ഏകന്തം കാമാവചരമ്പി സമാനം ഏതം 'കാമാവചര'ന്തി ന വുത്തം. **ദിട്ഠിഗതസമ്പയുത്ത**ന്തി ഏത്ഥ ദിട്ഠി ഏവ ദിട്ഠിഗതം 'ഗൂഥഗതം മുത്തഗത'ന്തിആദീനി (അ॰ നി॰ ൯.൧൧) വിയ. ഗന്തബ്ബാഭാവതോ വാ ദിട്ഠിയാ ഗതമത്തമേവേതന്തിപി ദിട്ഠിഗതം. തേന സമ്പയുത്തം ദിട്ഠിഗതസമ്പയുത്തം.

തത്ഥ അസദ്ധമ്മസവനം, അകല്യാണമിത്തതാ, അരിയാനം അദസ്സനകാമതാദീനി അയോനിസോ മനസികാരോതി ഏവമാദീഹി കാരണേഹി ഇമസ്സ ദിട്ഠിഗതസങ്ഖാതസ്സ മിച്ഛാദസ്സനസ്സ ഉപ്പത്തി വേദിതബ്ബാ. യേ ഹി ഏതേ ദിട്ഠിവാദപടിസംയുത്താ അസദ്ധമ്മാ തേസം ബഹുമാനപുബ്ബങ്ഗമേന അതിക്കന്തമജ്ഝത്തേന ഉപപരിക്ഖാരഹിതേന സവനേന, യേ ച ദിട്ഠിവിപന്നാ അകല്യാണമിത്താ തംസമ്പവങ്കതാസങ്ഖാതായ അകല്യാണമിത്തതായ, ബുദ്ധാദീനം അരിയാനഞ്ചേവ സപ്പുരിസാനഞ്ച അദസ്സനകാമതായ ചതുസതിപട്ഠാനാദിഭേദേ അരിയധമ്മേ അകോവിദത്തേന പാതിമോക്ഖസംവരഇന്ദ്രിയസംവരസതിസംവരഞാണസംവരപഹാനസംവരപ്പഭേദേ അരിയധമ്മേ ചേവ സപ്പുരിസധമ്മേ ച സംവരഭേദസങ്ഖാതേന അവിനയേന തേഹേവ കാരണേഹി പരിഭാവിതേന അയോനിസോ മനസികാരേന കോതൂഹലമങ്ഗലാദിപസുതതായ ച ഏതം ഉപ്പജ്ജതീതി വേദിതബ്ബം. അസങ്ഖാരഭാവോ പനസ്സ ചിത്തസ്സ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

ധമ്മുദ്ദേസവാരേ **ഫസ്സോ**തി അകുസലചിത്തസഹജാതോ ഫസ്സോ. വേദനാദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഇതി അകുസലമത്തമേവ ഏതേസം പുരിമേഹി വിസേസോ.

ചിത്തസ്സേകഗ്ഗതാ ഹോതീതി പാണാതിപാതാദീസുപി അവിക്ഖിത്തഭാവേന ചിത്തസ്സ ഏകഗ്ഗതാ ഹോതി. മനുസ്സാ ഹി ചിത്തം സമാദഹിത്വാ അവിക്ഖിത്താ ഹുത്വാ അവിരജ്ഝമാനാനി സത്ഥാനി പാണസരീരേസു നിപാതേന്തി, സുസമാഹിതാ പരേസം സന്തകം ഹരന്തി, ഏകരസേന ചിത്തേന മിച്ഛാചാരം ആപജ്ജന്തി. ഏവം അകുസലപ്പവത്തിയമ്പി ചിത്തസ്സ ഏകഗ്ഗതാ ഹോതി.

മിച്ഛാദിട്ഠീതി അയാഥാവദിട്ഠി, വിരജ്ഝിത്വാ ഗഹണതോ വാ വിതഥാ ദിട്ഠി മിച്ഛാദിട്ഠി. അനത്ഥാവഹത്താ പണ്ഡിതേഹി ജിഗുച്ഛിതാ ദിട്ഠീതിപി മിച്ഛാദിട്ഠി. **മിച്ഛാസങ്കപ്പാദീസു**പി ഏസേവ നയോ. അപിച മിച്ഛാ പസ്സന്തി തായ, സയം വാ മിച്ഛാ പസ്സതി, മിച്ഛാദസ്സനമത്തമേവ വാ ഏസാതി മിച്ഛാദിട്ഠി. സാ അയോനിസോ അഭിനിവേസലക്ഖണാ, പരാമാസരസാ, മിച്ഛാഭിനിവേസപച്ചുപട്ഠാനാ, അരിയാനം അദസ്സനകാമതാദിപദട്ഠാനാ; പരമം വജ്ജന്തി ദട്ഠബ്ബാ. മിച്ഛാസങ്കപ്പാദീസു 'മിച്ഛാ'തി പദമത്തമേവ വിസേസോ. സേസം കുസലാധികാരേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

അഹിരികബലം അനോത്തപ്പബലന്തി ഏത്ഥ ബലത്ഥോ നിദ്ദേസവാരേ ആവി ഭവിസ്സതി. ഇതരേസു പന - ന ഹിരിയതീതി അഹിരികോ. അഹിരികസ്സ ഭാവോ **അഹിരികം**. ന ഓത്തപ്പം **അനോത്തപ്പം**. തേസു അഹിരികം കായദുച്ചരിതാദീഹി അജിഗുച്ഛനലക്ഖണം, അലജ്ജാലക്ഖണം വാ. അനോത്തപ്പം തേഹേവ അസാരജ്ജനലക്ഖണം അനുത്താസനലക്ഖണം വാ. അഹിരികമേവ ബലം അഹിരികബലം. അനോത്തപ്പമേവ ബലം അനോത്തപ്പബലം. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ. വിത്ഥാരോ പന ഹേട്ഠാ വുത്തപടിപക്ഖവസേന വേദിതബ്ബോ.

ലുബ്ഭന്തി തേന, സയം വാ ലുബ്ഭതി, ലുബ്ഭനമത്തമേവ വാ തന്തി **ലോഭോ**. മുയ്ഹന്തി തേന, സയം വാ മുയ്ഹതി, മുയ്ഹനമത്തമേവ വാ തന്തി **മോഹോ**. തേസു ലോഭോ ആരമ്മണഗ്ഗഹണലക്ഖണോ മക്കടാലേപോ വിയ, അഭിസങ്ഗരസോ തത്തകപാലേ ഖിത്തമംസപേസി വിയ, അപരിച്ചാഗപച്ചുപട്ഠാനോ തേലഞ്ജനരാഗോ വിയ, സംയോജനിയധമ്മേസു അസ്സാദദസ്സനപദട്ഠാനോ. സോ തണ്ഹാനദീഭാവേന വഡ്ഢമാനോ, സീഘസോതാ നദീ വിയ മഹാസമുദ്ദം, അപായമേവ ഗഹേത്വാ ഗച്ഛതീതി ദട്ഠബ്ബോ.

മോഹോ ചിത്തസ്സ അന്ധഭാവലക്ഖണോ അഞ്ഞാണലക്ഖണോ വാ, അസമ്പടിവേധരസോ ആരമ്മണസഭാവച്ഛാദനരസോ വാ, അസമ്മാപടിപത്തിപച്ചുപട്ഠാനോ അന്ധകാരപച്ചുപട്ഠാനോ വാ, അയോനിസോമനസികാരപദട്ഠാനോ. സബ്ബാകുസലാനം മൂലന്തി ദട്ഠബ്ബോ.

അഭിജ്ഝായന്തി തായ, സയം വാ അഭിജ്ഝായതി, അഭിജ്ഝായനമത്തമേവ വാ ഏസാതി **അഭിജ്ഝാ**. സാ പരസമ്പത്തീനം സകകരണഇച്ഛാലക്ഖണാ, തേനാകാരേന ഏസനഭാവരസാ, പരസമ്പത്തി-അഭിമുഖഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, പരസമ്പത്തീസു അഭിരതിപദട്ഠാനാ. പരസമ്പത്തിഅഭിമുഖാ ഏവ ഹി സാ ഉപട്ഠഹതി. താസു ച അഭിരതിയാ സതി പവത്തതി, പരസമ്പത്തീസു ചേതസോ ഹത്ഥപ്പസാരോവിയാതി ദട്ഠബ്ബാ.

സമഥോ ഹോതീതിആദീസു അഞ്ഞേസു കിച്ചേസു വിക്ഖേപസമനതോ **സമഥോ**. അകുസലപ്പവത്തിയം ചിത്തം പഗ്ഗണ്ഹാതീതി **പഗ്ഗാഹോ**. ന വിക്ഖിപതീതി **അവിക്ഖേപോ**.

ഇമസ്മിം ചിത്തേ സദ്ധാ, സതി, പഞ്ഞാ, ഛ യുഗളകാനീതി ഇമേ ധമ്മാ ന ഗഹിതാ. കസ്മാ? അസ്സദ്ധിയചിത്തേ പസാദോ നാമ നത്ഥി. തസ്മാ താവ സദ്ധാ ന ഗഹിതാ. കിം പന ദിട്ഠിഗതികാ അത്തനോ അത്തനോ സത്ഥാരാനം ന സദ്ദഹന്തീതി? സദ്ദഹന്തി. സാ പന സദ്ധാ നാമ ന ഹോതി, വചനസമ്പടിച്ഛനമത്തമേവേതം. അത്ഥതോ അനുപപരിക്ഖാ വാ ഹോതി, ദിട്ഠി വാ. അസതിയചിത്തേ പന സതി നത്ഥീതി ന ഗഹിതാ. കിം ദിട്ഠിഗതികാ അത്തനാ കതകമ്മം ന സരന്തീതി? സരന്തി. സാ പന സതി നാമ ന ഹോതി. കേവലം തേനാകാരേന അകുസലചിത്തപ്പവത്തി. തസ്മാ സതി ന ഗഹിതാ. അഥ കസ്മാ "മിച്ഛാസതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൩൩; സം॰ നി॰ ๒.൧) സുത്തന്തേ വുത്താ? സാ പന അകുസലക്ഖന്ധാനം സതിവിരഹിതത്താ സതിപടിപക്ഖത്താ ച മിച്ഛാമഗ്ഗമിച്ഛത്താനം പൂരണത്ഥം തത്ഥ പരിയായേന

ദേസനാ കതാ. നിപ്പരിയായേന പനേസാ നത്ഥി. തസ്മാ ന ഗഹിതാ. അന്ധബാലചിത്തേ പന പഞ്ഞാ നത്ഥീതി ന ഗഹിതാ. കിം ദിട്ഠിഗതികാനം വഞ്ചനാപഞ്ഞാ നത്ഥീതി? അത്ഥി. ന പനേസാ പഞ്ഞാ, മായാ നാമേസാ ഹോതി. സാ അത്ഥതോ തണ്ഹാവ. ഇദം പന ചിത്തം സദരഥം ഗരുകം ഭാരിയം കക്ഖളം ഥദ്ധം അകമ്മഞ്ഞം ഗിലാനം വങ്കം കുടിലം. തസ്മാ പസ്സദ്ധാദീനി ഛ യുഗളകാനി ന ഗഹിതാനി.

ഏത്താവതാ പദപടിപാടിയാ ചിത്തങ്ഗവസേന പാളിആരുള്ഹാനി ദ്വത്തിംസ പദാനി ദസ്സേത്വാ ഇദാനി യേവാപനകധമ്മേ ദസ്സേതും **യേ വാ പന തസ്മിം സമയേ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ സബ്ബേസുപി അകുസലചിത്തേസു ഛന്ദോ അധിമോക്ഖോ മനസികാരോ മാനോ ഇസ്സാ മച്ഛരിയം ഥിനം മിദ്ധം ഉദ്ധച്ചം കുക്കുച്ചന്തി ഇമേ ദസേവ യേവാപനകാ ഹോന്തി ധമ്മാ, സുത്താഗതാ, സുത്തപദേസു ദിസ്സരേതി വുത്താ. ഇമസ്മിം പന ചിത്തേ ഛന്ദോ അധിമോക്ഖോ മനസികാരോ ഉദ്ധച്ചന്തി ഇമേ അപണ്ണകങ്ഗസങ്ഖാതാ ചത്താരോവ യേവാപനകാ ഹോന്തി.

തത്ഥ ഛന്ദാദയോ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ. കേവലഞ്ഹി തേ കുസലാ, ഇമേ അകുസലാ. ഇതരം പന ഉദ്ധതസ്സ ഭാവോ 'ഉദ്ധച്ചം'. തം ചേതസോ അവൂപസമലക്ഖണം വാതാഭിഘാതചലജലം വിയ, അനവട്ഠാനരസം വാതാഭിഘാതചലധജപടാകാ വിയ, ഭന്തത്തപച്ചുപട്ഠാനം പാസാണാഭിഘാതസമുദ്ധതഭസ്മാ വിയ, ചേതസോ അവൂപസമേ അയോനിസോമനസികാരപദട്ഠാനം. ചിത്തവിക്ഖേപോതി ദട്ഠബ്ബം.

ഇതി ഫസ്സാദീനി ദ്വത്തിംസ, യേവാപനകവസേന വുത്താനി ചത്താരീതി സബ്ബാനിപി ഇമസ്മിം ധമ്മുദ്ദേസവാരേ ഛത്തിംസ ധമ്മപദാനി ഭവന്തി. ചത്താരി അപണ്ണകങ്ഗാനി ഹാപേത്വാ പാളിയം ആഗതാനി ദ്വത്തിംസമേവ. അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന പനേത്ഥ ഫസ്സപഞ്ചകം, വിതക്കോ വിചാരോ പീതി ചിത്തസ്സേകഗ്ഗതാ വീരിയിന്ദ്രിയം ജീവിതിന്ദ്രിയം മിച്ഛാദിട്ഠി അഹിരികം അനോത്തപ്പം ലോഭോ മോഹോതി സോളസ ധമ്മാ ഹോന്തി.

തേസു സോളസസു സത്ത ധമ്മാ അവിഭത്തികാ നവ സവിഭത്തികാ ഹോന്തി. കതമേ സത്ത? ഫസ്സോ സഞ്ഞാ ചേതനാ വിചാരോ പീതി ജീവിതിന്ദ്രിയം മോഹോതി ഇമേ സത്ത അവിഭത്തികാ. വേദനാ ചിത്തം വിതക്കോ ചിത്തസ്സേകഗ്ഗതാ വീരിയിന്ദ്രിയം മിച്ഛാദിട്ഠി അഹിരികം അനോത്തപ്പം ലോഭോതി ഇമേ നവ സവിഭത്തികാ.

തേസു ഛ ധമ്മാ ദ്വീസു ഠാനേസു വിഭത്താ, ഏകോ തീസു, ഏകോ ചതൂസു, ഏകോ ഛസു. കഥം? ചിത്തം വിതക്കോ മിച്ഛാദിട്ഠി അഹിരികം അനോത്തപ്പം ലോഭോതി ഇമേ ഛ ദ്വീസു ഠാനേസു വിഭത്താ. തേസു ഹി ചിത്തം താവ ഫസ്സപഞ്ചകം പത്വാ ചിത്തം ഹോതീതി വുത്തം, ഇന്ദ്രിയാനി പത്വാ മനിന്ദ്രിയന്തി. വിതക്കോ ഝാനങ്ഗാനി പത്വാ വിതക്കോ ഹോതീതി വുത്തോ, മഗ്ഗങ്ഗാനി പത്വാ മിച്ഛാസങ്കപ്പോതി. മിച്ഛാദിട്ഠി മഗ്ഗങ്ഗേസുപി കമ്മപഥേസുപി മിച്ഛാദിട്ഠിയേവ. അഹിരികം ബലാനി പത്വാ അഹിരികബലം ഹോതീതി വുത്തം, ലോകനാസകദുകം പത്വാ അഹിരികന്തി. അനോത്തപ്പേപി ഏസേവ നയോ. ലോഭോ മൂലം പത്വാ ലോഭോ ഹോതീതി വുത്തോ. കമ്മപഥം പത്വാ അഭിജ്ഝാതി. ഇമേ ഛ ദ്വീസു ഠാനേസു വിഭത്താ.

വേദനാ പന ഫസ്സപഞ്ചകം പത്വാ വേദനാ ഹോതീതി വുത്താ, ഝാനങ്ഗാനി പത്വാ സുഖന്തി, ഇന്ദ്രിയാനി പത്വാ സോമനസ്സിന്ദ്രിയന്തി. ഏവം ഏകോവ ധമ്മോ തീസു ഠാനേസു വിഭത്തോ.

വീരിയം പന ഇന്ദ്രിയാനി പത്വാ വീരിയിന്ദ്രിയം ഹോതീതി വുത്തം, മഗ്ഗങ്ഗാനി പത്വാ മിച്ഛാവായാമോ ഹോതീതി, ബലാനി പത്വാ വീരിയബലന്തി, പിട്ഠിദുകം പത്വാ പഗ്ഗാഹോ ഹോതീതി. ഏവം അയം ഏകോ ധമ്മോ ചതൂസു ഠാനേസു വിഭത്തോ.

സമാധി പന ഝാനങ്ഗാനി പത്വാ ചിത്തസ്സേകഗ്ഗതാ ഹോതീതി വുത്തോ, ഇന്ദ്രിയാനി പത്വാ സമാധിന്ദ്രിയന്തി, മഗ്ഗങ്ഗാനി പത്വാ മിച്ഛാസമാധീതി, ബലാനി പത്വാ സമാധിബലന്തി, പിട്ഠിദുകം പത്വാ ദുതിയദുകേ ഏകകവസേനേവ സമഥോതി , തതിയേ അവിക്ഖേപോതി. ഏവമയം ഏകോ ധമ്മോ ഛസു ഠാനേസു വിഭത്തോ.

സബ്ബേപി പനേതേ ധമ്മാ ഫസ്സപഞ്ചകവസേന ഝാനങ്ഗവസേന ഇന്ദ്രിയവസേന മഗ്ഗങ്ഗവസേന ബലവസേന മൂലവസേന കമ്മപഥവസേന ലോകനാസകവസേന പിട്ഠിദുകവസേനാതി നവ രാസയോ ഹോന്തി. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം തം പഠമകുസലചിത്തനിദ്ദേസേ വുത്തമേവാതി.

ധമ്മുദ്ദേസവാരകഥാ നിട്ഠിതാ.

നിദ്ദേസവാരകഥാ

൩൭൫. നിദ്ദേസവാരേ ചിത്തസ്സേകഗ്ഗതാനിദ്ദേസേ താവ **സണ്ഠിതി അവട്ഠിതീ**തി. ഇദം ദ്വയം ഠിതിവേവചനമേവ. യം പന കുസലനിദ്ദേസേ 'ആരമ്മണം ഓഗാഹേത്വാ അനുപവിസിത്വാ തിട്ഠതീതി അവട്ഠിതീ'തി വുത്തം, തം ഇധ ന ലബ്ഭതി. അകുസലസ്മിഞ്ഹി ദുബ്ബലാ ചിത്തസ്സേകഗ്ഗതാതി ഹേട്ഠാ ദീപിതമേവ.

൩൮൨. ഉദ്ധച്ചവിചികിച്ഛാവസേന പവത്തസ്സ വിസാഹാരസ്സ പടിപക്ഖതോ അവിസാഹാരോതി ഏവരൂപോപി അത്ഥോ ഇധ ന ലബ്ഭതി. സഹജാതധമ്മേ പന ന വിസാഹരതീതി **അവിസാഹാരോ**. ന വിക്ഖിപതീതി **അവിക്ഖേപോ**. അകുസലചിത്തേകഗ്ഗതാവസേന അവിസാഹടസ്സ മാനസസ്സ ഭാവോ **അവിസാഹടമാനസതാ**. സഹജാതധമ്മേസു ന കമ്പതീതി **സമാധിബലം**. അയാഥാവസമാധാനതോ **മിച്ഛാസമാധീ**തി ഏവമിധ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

൩൮൫. വീരിയിന്ദ്രിയനിദ്ദേസേ യോ ഹേട്ഠാ 'നിക്കമോ ചേസോ കാമാനം പനുദനായാ'തിആദി നയോ വുത്തോ, സോ ഇധ ന ലബ്ഭതി. സഹജാതധമ്മേസു അകമ്പനട്ഠേനേവ **വീരിയബലം** വേദിതബ്ബം.

൩൮൬. മിച്ഛാദിട്ഠിനിദ്ദേസേ അയാഥാവദസ്സനട്ഠേന **മിച്ഛാദിട്ഠി**. ദിട്ഠീസു ഗതം ഇദം ദസ്സനം, ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിഅന്തോഗതത്താതി **ദിട്ഠിഗതം**. ഹേട്ഠാപിസ്സ അത്ഥോ വുത്തോയേവ. ദിട്ഠിയേവ ദുരതിക്കമനട്ഠേന **ദിട്ഠിഗഹനം,** തിണഗഹനവനഗഹനപബ്ബതഗഹനാനി വിയ. ദിട്ഠിയേവ സാസങ്കസപ്പടിഭയട്ഠേന **ദിട്ഠികന്താരോ** , ചോരകന്താരവാളകന്താരമരുകന്താരനിരുദകകന്താരദുബ്ഭിക്ഖകന്താരാ വിയ. സമ്മാദിട്ഠിയാ വിനിവിജ്ഝനട്ഠേന വിലോമനട്ഠേന ച **ദിട്ഠിവിസൂകായികം**. മിച്ഛാദസ്സനഞ്ഹി ഉപ്പജ്ജമാനം സമ്മാദസ്സനം വിനിവിജ്ഝതി ചേവ വിലോമേതി ച. കദാചി സസ്സതസ്സ കദാചി ഉച്ഛേദസ്സ ഗഹണതോ ദിട്ഠിയാ വിരൂപം ഫന്ദിതന്തി **ദിട്ഠിവിപ്ഫന്ദിതം**.

ദിട്ഠിഗതികോ ഹി ഏകസ്മിം പതിട്ഠാതും ന സക്കോതി, കദാചി സസ്സതം അനുപതതി കദാചി ഉച്ഛേദം. ദിട്ഠിയേവ ബന്ധനട്ഠേന സംയോജനന്തി ദിട്ഠിസംയോജനം.

സുസുമാരാദയോ വിയ പുരിസം, ആരമ്മണം ദള്ഹം ഗണ്ഹാതീതി **ഗാഹോ**. പതിട്ഠഹനതോ **പതിട്ഠാഹോ**. അയഞ്ഹി ബലവപ്പവത്തിഭാവേന പതിട്ഠഹിത്വാ ഗണ്ഹാതി. നിച്ചാദിവസേന അഭിനിവിസതീതി **അഭിനിവേസോ**. ധമ്മസഭാവം അതിക്കമിത്വാ നിച്ചാദിവസേന പരതോ ആമസതീതി **പരാമാസോ**. അനത്ഥാവഹത്താ കുച്ഛിതോ മഗ്ഗോ, കുച്ഛിതാനം വാ അപായാനം മഗ്ഗോതി **കുമ്മഗ്ഗോ**. അയാഥാവപഥതോ **മിച്ഛാപഥോ**. യഥാ ഹി ദിസാമൂള്ഹേന അയം അസുകഗാമസ്സ നാമ പഥോതി ഗഹിതോപി തം ഗാമം ന സമ്പാപേതി, ഏവം ദിട്ഠിഗതികേന സുഗതിപഥോതി ഗഹിതാപി ദിട്ഠി സുഗതിം ന പാപേതീതി അയാഥാവപഥതോ, മിച്ഛാപഥോ. മിച്ഛാസഭാവതോ **മിച്ഛത്തം**. തത്ഥേവ പരിബ്ഭമനതോ തരന്തി ഏത്ഥ ബാലാതി തിത്ഥം. തിത്ഥഞ്ച തം അനത്ഥാനഞ്ച ആയതനന്തി **തിത്ഥായതനം**. തിത്ഥിയാനം വാ സഞ്ജാതിദേസട്ഠേന നിവാസഠാനട്ഠേന ച ആയതനന്തിപി തിത്ഥായതനം. വിപരിയേസഭൂതോ ഗാഹോ, വിപരിയേസതോ വാ ഗാഹോതി **വിപരിയേസഗ്ഗാഹോ;** വിപല്ലത്ഥ ഗാഹോതി അത്ഥോ.

൩൮൭-൩൮൮. അഹിരികാനോത്തപ്പനിദ്ദേസേസു ഹിരോത്തപ്പനിദ്ദേസവിപരിയായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. സഹജാതധമ്മേസു പന അകമ്പനട്ഠേനേവ അഹിരികബലം അനോത്തപ്പബലഞ്ച വേദിതബ്ബം.

൩൮൯. ലോഭമോഹനിദ്ദേസേസു ലുബ്ഭതീതി **ലോഭോ. ലുബ്ഭനാ**തി ലുബ്ഭനാകാരോ. ലോഭസമ്പയുത്തചിത്തം, പുഗ്ഗലോ വാ ലുബ്ഭിതോ; ലുബ്ഭിതസ്സ ഭാവോ **ലുബ്ഭിതത്തം**. സാരജ്ജതീതി **സാരാഗോ**. സാരജ്ജനാകാരോ **സാരജ്ജനാ**. സാരജ്ജിതസ്സ ഭാവോ **സാരജ്ജിതത്തം**. അഭിജ്ഝായനട്ഠേന **അഭിജ്ഝാ** . പുന 'ലോഭ'-വചനേ കാരണം വുത്തമേവ. അകുസലഞ്ച തം മൂലഞ്ച അകുസലാനം വാ മൂലന്തി **അകുസലമൂലം**.

൩൯൦. ഞാണദസ്സനപടിപക്ഖതോ **അഞ്ഞാണം അദസ്സനം**. അഭിമുഖോ ഹുത്വാ ധമ്മേന ന സമേതി, ന സമാഗച്ഛതീതി **അനഭിസമയോ**. അനുരൂപതോ ധമ്മേ ബുജ്ഝതീതി അനുബോധോ. തപ്പടിപക്ഖതായ **അനനുബോധോ**. അനിച്ചാദീഹി സദ്ധിം യോജേത്വാ ന ബുജ്ഝതീതി **അസമ്ബോധോ**. അസന്തം അസമഞ്ച ബുജ്ഝതീതിപി അസമ്ബോധോ. ചതുസച്ചധമ്മം നപ്പടിവിജ്ഝതീതി **അപ്പടിവേധോ**. രൂപാദീസു ഏകധമ്മമ്പി അനിച്ചാദിസാമഞ്ഞതോ ന സങ്ഗണ്ഹാതീതി **അസംഗാഹനാ**. തമേവ ധമ്മം ന പരിയോഗാഹതീതി **അപരിയോഗാഹനാ**. ന സമം പേക്ഖതീതി **അസമപേക്ഖണാ**. ധമ്മാനം സഭാവം പതി ന അപേക്ഖതീതി **അപച്ചവേക്ഖണാ**.

കുസലാകുസലകമ്മേസു വിപരീതവുത്തിയാ സഭാവഗ്ഗഹണാഭാവേന വാ ഏകമ്പി കമ്മം ഏതസ്സ പച്ചക്ഖം നത്ഥി, സയം വാ കസ്സചി കമ്മസ്സ പച്ചക്ഖകരണം നാമ ന ഹോതീതി **അപ്പച്ചക്ഖകമ്മം**. യം ഏതസ്മിം അനുപ്പജ്ജമാനേ ചിത്തസന്താനം മേജ്ഝം ഭവേയ്യ, സുചി, വോദാനം, തം ദുട്ഠം മേജ്ഝം ഇമിനാതി **ദുമ്മേജ്ഝം**. ബാലാനം ഭാവോതി **ബാല്യം**. മുയ്ഹതീതി **മോഹോ**. ബലവതരോ മോഹോ **പമോഹോ**. സമന്തതോ മുയ്ഹതീതി **സമ്മോഹോ**. വിജ്ജായ പടിപക്ഖഭാവതോ ന വിജ്ജാതി **അവിജ്ജാ. ഓഘയോഗത്ഥോ** വുത്തോയേവ. ഥാമഗതട്ഠേന അനുസേതീതി **അനുസയോ**. ചിത്തം പരിയുട്ഠാതി, അഭിഭവതീതി **പരിയുട്ഠാനം**. ഹിതഗ്ഗഹണാഭാവേന ഹിതാഭിമുഖം ഗന്തും ന സക്കോതി, അഞ്ഞദത്ഥു ലങ്ഗതിയേവാതി **ലങ്ഗീ;** ഖഞ്ജതീതി അത്ഥോ. ദുരുഗ്ഘാടനട്ഠേന വാ ലങ്ഗീ. യഥാ ഹി മഹാപലിഘസങ്ഖാതാ ലങ്ഗീ ദുരുഗ്ഘാടാ ഹോതി, ഏവമയമ്പി ലങ്ഗീ വിയാതി ലങ്ഗീ. സേസം ഉത്താനത്ഥമേവ. സങ്ഗഹവാരസുഞ്ഞതവാരാപി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ അത്ഥതോ വേദിതബ്ബാതി.

ദുതിയചിത്തം

൩൯൯. ദുതിയചിത്തേ **സസങ്ഖാരേനാ**തി പദം വിസേസം. തമ്പി ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥമേവ. ഇദം പന ചിത്തം കിഞ്ചാപി ഛസു ആരമ്മണേസു സോമനസ്സിതസ്സ ലോഭം ഉപ്പാദേത്വാ 'സത്തോ സത്തോ'തിആദിനാ നയേന പരാമസന്തസ്സ ഉപ്പജ്ജതി, തഥാപി സസങ്ഖാരികത്താ സപ്പയോഗേന സഉപായേന ഉപ്പജ്ജനതോ - യദാ കുലപുത്തോ മിച്ഛാദിട്ഠികസ്സ കുലസ്സ കുമാരികം പത്ഥേതി. തേ ച 'അഞ്ഞദിട്ഠികാ തുമ്ഹേ'തി കുമാരികം ന ദേന്തി. അഥഞ്ഞേ ഞാതകാ 'യം തുമ്ഹേ കരോഥ തമേവായം കരിസ്സതീ'തി ദാപേന്തി. സോ തേഹി സദ്ധിം തിത്ഥിയേ ഉപസങ്കമതി. ആദിതോവ വേമതികോ ഹോതി. ഗച്ഛന്തേ ഗച്ഛന്തേ കാലേ ഏതേസം കിരിയാ മനാപാതി ലദ്ധിം രോചേതി, ദിട്ഠിം ഗണ്ഹാതി - ഏവരൂപേ കാലേ ഇദം ലബ്ഭതീതി വേദിതബ്ബം.

യേവാപനകേസു പനേത്ഥ ഥിനമിദ്ധം അധികം. തത്ഥ ഥിനനതാ 'ഥിനം'. മിദ്ധനതാ 'മിദ്ധം'; അനുസ്സാഹസംഹനനതാ അസത്തിവിഘാതോ ചാതി അത്ഥോ. ഥിനഞ്ച മിദ്ധഞ്ച **ഥിനമിദ്ധം**. തത്ഥ ഥിനം അനുസ്സാഹലക്ഖണം, വീരിയവിനോദനരസം, സംസീദനപച്ചുപട്ഠാനം. മിദ്ധം അകമ്മഞ്ഞതാലക്ഖണം, ഓനഹനരസം, ലീനഭാവപച്ചുപട്ഠാനം പചലായികാനിദ്ദാപച്ചുപട്ഠാനം വാ. ഉഭയമ്പി അരതിതന്ദീവിജമ്ഭിതാദീസു അയോനിസോമനസികാരപദട്ഠാനന്തി.

തതിയചിത്തം

൪൦൦. തതിയം ഛസു ആരമ്മണേസു സോമനസ്സിതസ്സ ലോഭം ഉപ്പാദേത്വാ 'സത്തോ സത്തോ'തിആദിനാ നയേന അപരാമസന്തസ്സ നാരായണവിരാജനമല്ലയുദ്ധനടസമജ്ജാദീനി പസ്സതോ മനാപിയസദ്ദസവനാദിപസുതസ്സ വാ ഉപ്പജ്ജതി. ഇധ മാനേന സദ്ധിം പഞ്ച അപണ്ണകങ്ഗാനി ഹോന്തി. തത്ഥ മഞ്ഞതീതി **'മാനോ'**. സോ ഉന്നതിലക്ഖണോ, സമ്പഗ്ഗഹരസോ, കേതുകമ്യതാപച്ചുപട്ഠാനോ, ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തലോഭപദട്ഠാനോ, ഉമ്മാദോ വിയ ദട്ഠബ്ബോതി.

ചതുത്ഥചിത്തം

൪൦൨. ചതുത്ഥം വുത്തപ്പകാരേസു ഏവ ഠാനേസു യദാ സീസേ ഖേളം ഖിപന്തി, പാദപംസും ഓകിരന്തി, തദാ തസ്സ പരിഹരണത്ഥം സഉസ്സാഹേന അന്തരന്തരാ ഓലോകേന്താനം രാജനാടകേസു നിക്ഖന്തേസു ഉസ്സാരണായ വത്തമാനായ തേന തേന ഛിദ്ദേന ഓലോകേന്താനഞ്ചാതി ഏവമാദീസു ഠാനേസു ഉപ്പജ്ജതി. ഇധ പന ഥിനമിദ്ധേഹി സദ്ധിം സത്ത യേവാപനകാ ഹോന്തി. ഉഭയത്ഥാപി മിച്ഛാദിട്ഠി പരിഹായതി. തം ഠപേത്വാ സേസാനം വസേന ധമ്മഗണനാ വേദിതബ്ബാതി.

പഞ്ചമചിത്തം

ർ൦ന. പഞ്ചമം ഛസു ആരമ്മണേസു വേദനാവസേന മജ്ഝത്തസ്സ ലോഭം ഉപ്പാദേത്വാ ‘സത്തോ സത്തോ’തിആദിനാ നയേന പരാമസന്തസ്സ ഉപ്പജ്ജതി. സോമനസ്സട്ഠാനേ പനേത്ഥ ഉപേക്ഖാവേദനാ ഹോതി, പീതിപദം പരിഹായതി. സേസം സബ്ബം പഠമചിത്തസദിസമേവ.

ഛട്ഠചിത്താദി

ർ൦ൻ-ർ൧വ. ഛട്ഠസത്തമട്ഠമാനിപി വേദനം പരിവത്തേത്വാ പീതിപദഞ്ച ഹാപേത്വാ ദുതിയതതിയചതുത്ഥേസു വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാനി. ഇമേസു അട്ഠസു ലോഭസഹഗതചിത്തേസു സഹജാതാധിപതി ആരമ്മണാധിപതീതി ദ്വേപി അധിപതയോ ലബ്ഭന്തി.

നവമചിത്തം

ർ൧ന. നവമം ഛസു ആരമ്മണേസു ദോമനസ്സിതസ്സ പടിഘം ഉപ്പാദയതോ ഉപ്പജ്ജതി. തസ്സ സമയവവത്ഥാനവാരേ താവ ദുട്ഠു മനോ, ഹീനവേദനത്താ വാ കുച്ഛിതം മനോതി ദുമ്മനോ; ദുമ്മനസ്സ ഭാവോ ദോമനസ്സം. തേന സഹഗതന്തി **ദോമനസ്സസഹഗതം**. അസമ്പിയായനഭാവേന ആരമ്മണസ്മിം പടിഹഞ്ഞതീതി പടിഘം. തേന സമ്പയുത്തന്തി **പടിഘസമ്പയുത്തം**.

ധമ്മുദ്ദേസേ തീസുപി ഠാനേസു ദോമനസ്സവേദനാവ ആഗതാ. തത്ഥ വേദനാപദം വുത്തമേവ. തഥാ ദുക്ഖദോമനസ്സപദാനി ലക്ഖണാദിതോ പന അനിട്ഠാരമ്മണാനുഭവനലക്ഖണം ദോമനസ്സം, യഥാതഥാ വാ അനിട്ഠാകാരസമ്ഭോഗരസം, ചേതസികാബാധപച്ചുപട്ഠാനം, ഏകന്തേനേവ ഹദയവത്ഥുപദട്ഠാനം.

മൂലകമ്മപഥേസു യഥാ പുരിമചിത്തേസു ലോഭോ ഹോതി, അഭിജ്ഝാ ഹോതീതി ആഗതം, ഏവം ദോസോ ഹോതി, ബ്യാപാദോ ഹോതീതി വുത്തം. തത്ഥ ദുസ്സന്തി തേന, സയം വാ ദുസ്സതി, ദുസ്സനമത്തമേവ വാ തന്തി **ദോസോ** സോ ചണ്ഡിക്കലക്ഖണോ പഹടാസിവിസോ വിയ, വിസപ്പനരസോ വിസനിപാതോ വിയ, അത്തനോ നിസ്സയദഹനരസോ വാ ദാവഗ്ഗി വിയ, ദുസ്സനപച്ചുപട്ഠാനോ ലദ്ധോകാസോ വിയ സപത്തോ, ആഘാതവത്ഥുപദട്ഠാനോ വിസസംസട്ഠപൂതിമുത്തം വിയ ദട്ഠബ്ബോ.

ബ്യാപജ്ജതി തേന ചിത്തം, പൂതിഭാവം ഉപഗച്ഛതി, ബ്യാപാദയതി വാ വിനയാചാരരൂപസമ്പത്തിഹിതസുഖാദീനീതി **ബ്യാപാദോ**. അത്ഥതോ പനേസ ദോസോയേവ. ഇധ പദപടിപാടിയാ ഏകൂനതിംസ പദാനി ഹോന്തി. അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന ചുദ്ദസ. തേസം വസേന സവിഭത്തികാവിഭത്തികരാസിഭേദോ വേദിതബ്ബോ.

യേവാപനകേസു ഛന്ദാധിമോക്ഖമനസികാരഉദ്ധച്ചാനി നിയതാനി. ഇസ്സാമച്ഛരിയകുക്കുച്ചേസു പന അഞ്ഞതരേന സദ്ധിം പഞ്ച പഞ്ച ഹുത്വാപി ഉപ്പജ്ജന്തി. ഏവമേപി തയോ ധമ്മാ അനിയതയേവാപനകാ നാമ. തേസു ഇസ്സതീതി **‘ഇസ്സാ’**. സാ പരസമ്പത്തീനം ഉസൂയനലക്ഖണാ, തത്ഥേവ അനഭിരതിരസാ, തതോ വിമുഖഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, പരസമ്പത്തിപദട്ഠാനാ. സംയോജനന്തി ദട്ഠബ്ബാ. മച്ഛേരഭാവോ **‘മച്ഛരിയം’**. തം ലദ്ധാനം വാ ലഭിതബ്ബാനം വാ അത്തനോ സമ്പത്തീനം നിഗൂഹനലക്ഖണം, താസംയേവ പരേഹി സാധാരണഭാവഅക്ഖമനരസം, സങ്കോചനപച്ചുപട്ഠാനം കടുകഞ്ചുകതാപച്ചുപട്ഠാനം വാ, അത്തസമ്പത്തിപദട്ഠാനം. ചേതസോ വിരൂപഭാവോതി ദട്ഠബ്ബം. കുച്ഛിതം കതം കുകതം. തസ്സ ഭാവോ **‘കുക്കുച്ചം’**. തം പച്ഛാനുതാപലക്ഖണം, കതാകതാനുസോചനരസം, വിപ്പടിസാരപച്ചുപട്ഠാനം, കതാകതപദട്ഠാനം. ദാസബ്യം വിയ ദട്ഠബ്ബം. അയം താവ ഉദ്ദേസവാരേ വിസേസോ.

ർ൧ഒ. നിദ്ദേസവാരേ വേദനാനിദ്ദേസേ **അസാതം** സാതപടിപക്ഖവസേന വേദിതബ്ബം.

ർ൧വ്യ. ദോസനിദ്ദേസേ ദുസ്സതീതി **ദോസോ. ദുസ്സനാ**തി ദുസ്സനാകാരോ. **ദുസ്സിതത്ത**ന്തി ദുസ്സിതഭാവോ. പകതിഭാവവിജഹനട്ഠേന ബ്യാപജ്ജനം **ബ്യാപത്തി. ബ്യാപജ്ജനാ**തി ബ്യാപജ്ജനാകാരോ. വിരുജ്ഝതീതി **വിരോധോ**. പുനപ്പുനം വിരുജ്ഝതീതി **പടിവിരോധോ**. വിരുദ്ധാകാരപടിവിരുദ്ധാകാരവസേന വാ ഇദം വുത്തം. ചണ്ഡികോ വുച്ചതി ചണ്ഡോ, ഥദ്ധപുഗ്ഗലോ; തസ്സ ഭാവോ **ചണ്ഡിക്കം**. ന ഏതേന സുരോപിതം വചനം ഹോതി, ദുരുത്തം അപരിപുണ്ണമേവ ഹോതീതി **അസുരോപോ**. കുദ്ധകാലേ ഹി പരിപുണ്ണവചനം നാമ നത്ഥി. സചേപി കസ്സചി ഹോതി തം അപ്പമാണം. അപരേ പന അസ്സുജനനട്ഠേന അസ്സുരോപനതോ അസ്സുരോപോതി വദന്തി. തം അകാരണം, സോമനസ്സസ്സാപി അസ്സുജനനതോ. ഹേട്ഠാ വുത്തഅത്തമനതാപടിപക്ഖതോ ന അത്തമനതാതി **അനത്തമനതാ**. സാ പന യസ്മാ ചിത്തസ്സേവ, ന സത്തസ്സ, തസ്മാ **ചിത്തസ്സാ**തി വുത്തം. സേസമേത്ഥ സങ്ഗഹസുഞ്ഞതവാരേസു ച ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബന്തി.

ദസമചിത്തം

ർവ൧. ദസമം സസങ്ഖാരത്താ പരേഹി ഉസ്സാഹിതസ്സ വാ, പരേസം വാ അപരാധം സാരിതസ്സ, സയമേവ വാ പരേസം അപരാധം അനുസ്സരിത്വാ കുജ്ഝമാനസ്സ ഉപ്പജ്ജതി.

ഇധാപി പദപടിപാടിയാ ഏകൂനതിംസ, അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന ച ചുദ്ദസേവ പദാനി ഹോന്തി. യേവാപനകേസു പന ഥിനമിദ്ധമ്പി ലബ്ഭതി. തസ്മാ ഏത്ഥ വിനാ ഇസ്സാമച്ഛരിയകുക്കുച്ചേഹി ചത്താരി അപണ്ണകങ്ഗാനി ഥിനമിദ്ധന്തി ഇമേ ഛ ഇസ്സാദീനം ഉപ്പത്തികാലേ തേസു അഞ്ഞതരേന സദ്ധിം സത്ത യേവാപനകാ ഏകക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജന്തി. സേസം സബ്ബം സബ്ബവാരേസു നവമസദിസമേവ. ഇമേസു പന ദ്വീസു ദോമനസ്സചിത്തേസു സഹജാതാധിപതിയേവ ലബ്ഭതി, ന ആരമ്മണാധിപതി. ന ഹി കുദ്ധോ കിഞ്ചി ഗരും കരോതീതി.

ഏകാദസമചിത്തം

ർവവ. ഏകാദസമം ഛസു ആരമ്മണേസു വേദനാവസേന മജ്ഝത്തസ്സ കങ്ഖാപവത്തികാലേ ഉപ്പജ്ജതി. തസ്സ സമയവവത്ഥാനേ **വിചികിച്ഛാസമ്പയുത്ത**ന്തി പദം അപുബ്ബം. തസ്സത്ഥോ - വിചികിച്ഛായ സമ്പയുത്തന്തി **വിചികിച്ഛാസമ്പയുത്തം**. ധമ്മുദ്ദേസേ **‘വിചികിച്ഛാ ഹോതീ’**തി പദമേവ വിസേസോ. തത്ഥ വിഗതാ ചികിച്ഛാതി **വിചികിച്ഛാ**. സഭാവം വാ വിചിനന്തോ ഏതായ കിച്ഛതി കിലമതീതി വിചികിച്ഛാ. സാ സംസയലക്ഖണാ, കമ്പനരസാ,

അനിച്ഛയപച്ചുപട്ഠാനാ അനേകംസഗാഹപച്ചുപട്ഠാനാ വാ, അയോനിസോമനസികാരപദട്ഠാനാ. പടിപത്തിഅന്തരായകരാതി ദട്ഠബ്ബാ.

ഇധ പദപടിപാടിയാ തേവീസതി പദാനി ഹോന്തി. അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന ചുദ്ദസ. തേസം വസേന സവിഭത്തികാവിഭത്തികരാസിവിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ. മനസികാരോ ഉദ്ധച്ചന്തി ദ്വേയേവ യേവാപനകാ.

൪൨൮. നിദ്ദേസവാരസ്സ ചിത്തസ്സേകഗ്ഗതാനിദ്ദേസേ യസ്മാ ഇദം ദുബ്ബലം ചിത്തം പവത്തിട്ഠിതിമത്തകമേവേത്ഥ ഹോതി, തസ്മാ 'സണ്ഠിതീ'തിആദീനി അവത്വാ **ചിത്തസ്സ 'ഠിതീ'**തി ഏകമേവ പദം വുത്തം. തേനേവ ച കാരണേന ഉദ്ദേസവാരേപി 'സമാധിന്ദ്രിയ'ന്തിആദി ന വുത്തം.

൪൨൫. വിചികിച്ഛാനിദ്ദേസേ കങ്ഖനവസേന **കങ്ഖാ**. കങ്ഖായ ആയനാതി **കങ്ഖായനാ**. പുരിമകങ്ഖാ ഹി ഉത്തരകങ്ഖം ആനേതി നാമ. ആകാരവസേന വാ ഏതം വുത്തം. കങ്ഖാസമങ്ഗിചിത്തം കങ്ഖായ ആയിതത്താ കങ്ഖായിതം നാമ. തസ്സ ഭാവോ **കങ്ഖായിതത്തം. വിമതീ**തി നമതി. **വിചികിച്ഛാ** വുത്തത്ഥാ ഏവ. കമ്പനട്ഠേന ദ്വിധാ ഏളയതീതി **ദ്വേള്ഹകം**. പടിപത്തിനിവാരണേന ദ്വിധാപഥോ വിയാതി **ദ്വേധാപഥോ**. 'നിച്ചം നു ഖോ ഇദം, അനിച്ചം നു ഖോ'തിആദിപവത്തിയാ ഏകസ്മിം ആകാരേ സണ്ഠാതും അസമത്ഥതായ സമന്തതോ സേതീതി **സംസയോ**. ഏകംസം ഗഹേതും അസമത്ഥതായ ന ഏകംസഗ്ഗാഹോതി **അനേകംസഗ്ഗാഹോ** . നിച്ഛേതും അസക്കോന്തീ ആരമ്മണതോ ഓസക്കതീതി **ആസപ്പനാ**. ഓഗാഹിതും അസക്കോന്തീ പരിസമന്തതോ സപ്പതീതി **പരിസപ്പനാ**. പരിയോഗാഹിതും അസമത്ഥതായ **അപരിയോഗാഹനാ**. നിച്ഛയവസേന ആരമ്മണേ പവത്തിതും അസമത്ഥതായ **ഥമ്ഭിതത്തം;** ചിത്തസ്സ ഥദ്ധഭാവോതി അത്ഥോ. വിചികിച്ഛാ ഹി ഉപ്പജ്ജിത്വാ ചിത്തം ഥദ്ധം കരോതി. യസ്മാ പനേസാ ഉപ്പജ്ജമാനാ ആരമ്മണം ഗഹേത്വാ മനം വിലിഖന്തീ വിയ, തസ്മാ **മനോവിലേഖോ**തി വുത്താ. സേസം സബ്ബത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവ.

ദ്വാദസമചിത്തം

൪൨൭. ദ്വാദസമസ്സ സമയവവത്ഥാനേ ഉദ്ധച്ചേന സമ്പയുത്തന്തി **ഉദ്ധച്ചസമ്പയുത്തം**. ഇദഞ്ഹി ചിത്തം ഛസു ആരമ്മണേസു വേദനാവസേന മജ്ഝത്തം ഹുത്വാ ഉദ്ധതം ഹോതി. ഇധ ധമ്മുദ്ദേസേ 'വിചികിച്ഛാ'-ഠാനേ 'ഉദ്ധച്ചം ഹോതീ'തി ആഗതം. പദപടിപാടിയാ അട്ഠവീസതി പദാനി ഹോന്തി. അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന ചുദ്ദസ. തേസം വസേന സവിഭത്തികാവിഭത്തികരാസിവിധാനം വേദിതബ്ബം. അധിമോക്ഖോ മനസികാരോതി ദ്വേയേവ യേവാപനകാ.

൪൨൯. നിദ്ദേസവാരസ്സ ഉദ്ധച്ചനിദ്ദേസേ **ചിത്തസ്സാ**തി ന സത്തസ്സ, ന പോസസ്സ. **ഉദ്ധച്ച**ന്തി ഉദ്ധതാകാരോ. ന വൂപസമോതി **അവൂപസമോ**. ചേതോ വിക്ഖിപതീതി **ചേതസോവിക്ഖേപോ. ഭന്തത്തം ചിത്തസ്സാ**തി ചിത്തസ്സ ഭന്തഭാവോ, ഭന്തയാനഭന്തഗോണാദീനി വിയ. ഇമിനാ ഏകാരമ്മണസ്മിംയേവ വിപ്ഫന്ദനം കഥിതം. ഉദ്ധച്ചഞ്ഹി ഏകാരമ്മണേ വിപ്ഫന്ദതി, വിചികിച്ഛാ നാനാരമ്മണേ. സേസം സബ്ബവാരേസു ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

ഇദാനി ഇമസ്മിം ചിത്തദ്വയേ പകിണ്ണകവിനിച്ഛയോ ഹോതി. 'ആരമ്മണേ പവട്ടനകചിത്താനി നാമ കതീ'തി? ഹി വുത്തേ 'ഇമാനേവ ദ്വേ'തി വത്തബ്ബം. തത്ഥ വിചികിച്ഛാസഹഗതം ഏകന്തേന പവട്ടതി, ഉദ്ധച്ചസഹഗതം പന ലദ്ധാധിമോക്ഖത്താ ലദ്ധപതിട്ഠം പവട്ടതി. യഥാ ഹി വട്ടചതുരസ്സേസു ദ്വീസു മണീസു പബ്ഭാരട്ഠാനേ പവട്ടേത്വാ വിസ്സട്ഠേസു വട്ടമണി ഏകന്തേനേവ പവട്ടതി, ചതുരസ്സോ പതിട്ഠായ പതിട്ഠായ പവട്ടതി, ഏവംസമ്പദമിദം വേദിതബ്ബം. സബ്ബേസുപി ഹീനാദിഭേദോ ന ഉദ്ധടോ, സബ്ബേസം ഏകന്തഹീനത്താ. സഹജാതാധിപതി ലബ്ഭമാനോപി ന ഉദ്ധടോ, ഹേട്ഠാ ദസ്സിതനയത്താ. ഞാണാഭാവതോ പനേത്ഥ വീമംസാധിപതി നാമ നത്ഥി. പച്ഛിമദ്വയേ സേസോപി നത്ഥി ഏവ. കസ്മാ? കഞ്ചി ധമ്മം ധുരം കത്വാ അനുപ്പജ്ജനതോ, പട്ഠാനേ ച പടിസിദ്ധതോ.

ഇമേഹി പന ദ്വാദസഹിപി അകുസലചിത്തേഹി കമ്മേ ആയൂഹിതേ, ഠപേത്വാ ഉദ്ധച്ചസഹഗതം, സേസാനി ഏകാദസേവ പടിസന്ധിം ആകഡ്ഢന്തി. വിചികിച്ഛാസഹഗതേ അലദ്ധാധിമോക്ഖേ ദുബ്ബലേപി പടിസന്ധിം ആകഡ്ഢമാനേ ഉദ്ധച്ചസഹഗതം ലദ്ധാധിമോക്ഖം ബലവം കസ്മാ നാകഡ്ഢതീതി? ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാഭാവതോ. യദി ഹി ആകഡ്ഢേയ്യ 'ദസ്സനേനപഹാതബ്ബ'-പദവിഭങ്ഗേ ആഗച്ഛേയ്യ, തസ്മാ, ഠപേത്വാ തം, സേസാനി ഏകാദസ ആകഡ്ഢന്തി. തേസു ഹി യേന കേനചി കമ്മേ ആയൂഹിതേ തായ ചേതനായ ചതൂസു അപായേസു പടിസന്ധി ഹോതി. അകുസലവിപാകേസു അഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതുഉപേക്ഖാസഹഗതായ പടിസന്ധിം ഗണ്ഹാതി. ഇതരസ്സാപി ഏത്ഥേവ പടിസന്ധിദാനം ഭവേയ്യ. യസ്മാ പനേതം നത്ഥി, തസ്മാ 'ദസ്സനേനപഹാതബ്ബ'-പദവിഭങ്ഗേ നാഗതന്തി.

അകുസലാ ധമ്മാതിപദസ്സ വണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അബ്യാകതപദം

അഹേതുകകുസലവിപാകോ

൪൩൧. ഇദാനി അബ്യാകതപദം ഭാജേത്വാ ദസ്സേതും **കതമേ ധമ്മാ അബ്യാകതാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ ചതുബ്ബിധം അബ്യാകതം - വിപാകം കിരിയം രൂപം നിബ്ബാനന്തി. തേസു വിപാകാബ്യാകതം. വിപാകാബ്യാകതേപി കുസലവിപാകം. തസ്മിമ്പി പരിത്തവിപാകം. തസ്മിമ്പി അഹേതുകം. തസ്മിമ്പി പഞ്ചവിഞ്ഞാണം. തസ്മിമ്പി ദ്വാരപടിപാടിയാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം . തസ്സാപി, ഠപേത്വാ ദ്വാരാരമ്മണാദിസാധാരണപച്ചയം, അസാധാരണകമ്മപച്ചയവസേനേവ ഉപ്പത്തിം ദീപേതും **കാമാവചരസ്സ കുസലസ്സ കമ്മസ്സ കതത്താ**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **കതത്താ**തി കതകാരണാ. **ഉപചിതത്താ**തി ആചിതത്താ, വഡ്ഢിതകാരണാ. **ചക്ഖുവിഞ്ഞാണ**ന്തി കാരണഭൂതസ്സ ചക്ഖുസ്സ വിഞ്ഞാണം, ചക്ഖുതോ വാ പവത്തം, ചക്ഖുസ്മിം വാ നിസ്സിതം വിഞ്ഞാണന്തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം. പരതോ **സോതവിഞ്ഞാണാദീസു**പി ഏസേവ നയോ.

തത്ഥ ചക്ഖുസന്നിസ്സിതരൂപവിജാനനലക്ഖണം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, രൂപമത്താരമ്മണരസം, രൂപാഭിമുഖഭാവപച്ചുപട്ഠാനം , രൂപാരമ്മണായ കിരിയമനോധാതുയാ അപഗമപദട്ഠാനം. പരതോ ആഗതാനി സോതാദിസന്നിസ്സിതസദ്ദാദിവിജാനനലക്ഖണാനി സോതഘാനജിവ്ഹാകായവിഞ്ഞാണാനി സദ്ദാദിമത്താരമ്മണരസാനി, സദ്ദാദിഅഭിമുഖഭാവപച്ചുപട്ഠാനാനി, സദ്ദാദിആരമ്മണാനം കിരിയമനോധാതൂനം അപഗമപദട്ഠാനാനി.

ഇധ പദപടിപാടിയാ ദസ പദാനി ഹോന്തി. അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന സത്ത. തേസു പഞ്ച അവിഭത്തികാനി, ദ്വേ സവിഭത്തികാനി. തേസു ചിത്തം ഫസ്സപഞ്ചകവസേന ചേവ ഇന്ദ്രിയവസേന ച ദ്വീസു ഠാനേസു വിഭത്തിം ഗച്ഛതി, വേദനാ ഫസ്സപഞ്ചകഝാനങ്ഗഇന്ദ്രിയവസേന തീസുയേവ. രാസയോപി ഇമേവ തയോ ഹോന്തി. യേവാപനകോ ഏകോ മനസികാരോ ഏവ.

൪൩൭. നിദ്ദേസവാരേ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം പണ്ഡരന്തി വത്ഥുതോ വുത്തം. കുസലഞ്ഹി അത്തനോ പരിസുദ്ധതായ പണ്ഡരം നാമ, അകുസലം ഭവങ്ഗനിസ്സന്ദേന, വിപാകം വത്ഥുപണ്ഡരത്താ.

൪൩൮. ചിത്തസ്സേകഗ്ഗതാനിദ്ദേസേ **ചിത്തസ്സ ഠിതീ**തി ഏകമേവ പദം വുത്തം. ഇദമ്പി ഹി ദുബ്ബലം ചിത്തം പവത്തിട്ഠിതിമത്തമേവേത്ഥ ലബ്ഭതി, 'സണ്ഠിതിഅവട്ഠിതി'-ഭാവം പാപുണിതും ന സക്കോതി. സങ്ഗഹവാരേ ഝാനങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗാനി ന ഉദ്ധടാനി. കസ്മാ? വിതക്കപച്ഛിമകഞ്ഹി ഝാനം നാമ, ഹേതുപച്ഛിമകോ മഗ്ഗോ നാമ. പകതിയാ അവിതക്കചിത്തേ ഝാനങ്ഗം ന ലബ്ഭതി, അഹേതുകചിത്തേ ച മഗ്ഗങ്ഗാനി. തസ്മാ ഇധ ഉഭയമ്പി ന ഉദ്ധടം. സങ്ഖാരക്ഖന്ധോപേത്ഥ ചതുരങ്ഗികോയേവ ഭാജിതോ. സുഞ്ഞതവാരോ പാകതികോയേവ. സോതവിഞ്ഞാണാദിനിദ്ദേസാപി ഇമിനാവ നയേന വേദിതബ്ബാ.

കേവലഞ്ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീസു 'ഉപേക്ഖാ' ഭാജിതാ, കായവിഞ്ഞാണേ 'സുഖ'ന്തി, അയമേത്ഥ വിസേസോ. സോപി ച ഘട്ടനവസേന ഹോതീതി വേദിതബ്ബോ. ചക്ഖുദ്വാരാദീസു ഹി ചതൂസു ഉപാദാരൂപമേവ ഉപാദാരൂപം ഘട്ടേതി, ഉപാദാരൂപേയേവ ഉപാദാരൂപം ഘട്ടേന്തേ പടിഘട്ടനാനിഘംസോ ബലവാ ന ഹോതി. ചതുന്നം അധികരണീനം ഉപരി ചത്താരോ കപ്പാസപിചുപിണ്ഡേ ഠപേത്വാ പിചുപിണ്ഡേഹേവ പഹതകാലോ വിയ ഫുട്ഠമത്തമേവ ഹോതി. വേദനാ മജ്ഝത്തട്ഠാനേ തിട്ഠതി. കായദ്വാരേ പന ബഹിദ്ധാ മഹാഭൂതാരമ്മണം അജ്ഝത്തികകായപസാദം ഘട്ടേത്വാ പസാദപച്ചയേസു മഹാഭൂതേസു പടിഹഞ്ഞതി. യഥാ അധികരണിമത്ഥകേ കപ്പാസപിചുപിണ്ഡം ഠപേത്വാ കൂടേന പഹരന്തസ്സ കപ്പാസപിചുപിണ്ഡം ഛിന്ദിത്വാ കൂടം അധികരണിം ഗണ്ഹതീതി, നിഘംസോ ബലവാ ഹോതി, ഏവമേവ പടിഘട്ടനാനിഘംസോ ബലവാ ഹോതി. ഇട്ഠേ ആരമ്മണേ സുഖസഹഗതം കായവിഞ്ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, അനിട്ഠേ ദുക്ഖസഹഗതം.

ഇമേസം പന പഞ്ചന്നം ചിത്താനം വത്ഥുദ്വാരാരമ്മണാനി നിബദ്ധാനേവ ഹോന്തി, വത്ഥാദിസങ്കമനം നാമേത്ഥ നത്ഥി. കുസലവിപാകചക്ഖുവിഞ്ഞാണഞ്ഹി ചക്ഖുപസാദം വത്ഥും കത്വാ ഇട്ഠേ ച ഇട്ഠമജ്ഝത്തേ ച ചതുസമുട്ഠാനികരൂപാരമ്മണേ ദസ്സനകിച്ചം സാധയമാനം ചക്ഖുദ്വാരേ ഠത്വാ വിപച്ചതി. സോതവിഞ്ഞാണാദീനി സോതപസാദാദീനി വത്ഥും കത്വാ ഇട്ഠഇട്ഠമജ്ഝത്തേസു സദ്ദാദീസു സവനഘായനസായനഫുസനകിച്ചാനി സാധയമാനാനി സോതദ്വാരാദീസു ഠത്വാ വിപച്ചന്തി. സദ്ദോ പനേത്ഥ ദ്വിസമുട്ഠാനികോയേവ ഹോതി.

൪൬൯. മനോധാതുനിദ്ദേസേ സഭാവസുഞ്ഞതനിസ്സത്തട്ഠേന മനോയേവ ധാതു **മനോധാതു**. സാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം അനന്തരം രൂപാദിവിജാനനലക്ഖണാ, രൂപാദീനം സമ്പടിച്ഛനരസാ, തഥാഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിഅപഗമപദട്ഠാനാ . ഇധ ധമ്മുദ്ദേസേ ദ്വാദസ പദാനി ഹോന്തി. അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന നവ. തേസു സത്ത അവിഭത്തികാനി ദ്വേ സവിഭത്തികാനി. അധിമോക്ഖോ മനസികാരോതി ദ്വേ യേവാപനകാ. വിതക്കനിദ്ദേസോ അഭിനിരോപനം പാപേത്വാ ഠപിതോ. യസ്മാ പനേതം ചിത്തം നേവ കുസലം നാകുസലം, തസ്മാ സമ്മാസങ്കപ്പോതി വാ മിച്ഛാസങ്കപ്പോതി വാ ന വുത്തം. സങ്ഗഹവാരേ ലബ്ഭമാനമ്പി ഝാനങ്ഗം പഞ്ചവിഞ്ഞാണസോതേ പതിത്വാ ഗതന്തി. മഗ്ഗങ്ഗം പന ന ലബ്ഭതിയേവാതി ന ഉദ്ധടം. സുഞ്ഞതവാരോ പാകതികോയേവ. ഇമസ്സ ചിത്തസ്സ വത്ഥു നിബദ്ധം ഹദയവത്ഥുമേവ ഹോതി. ദ്വാരാരമ്മണാനി അനിബദ്ധാനി. തത്ഥ കിഞ്ചാപി ദ്വാരാരമ്മണാനി സങ്കമന്തി, ഠാനം പന ഏകം. സമ്പടിച്ഛനകിച്ചമേവ ഹേതം ഹോതി. ഇദഞ്ഹി പഞ്ചദ്വാരേ പഞ്ചസു ആരമ്മണേസു സമ്പടിച്ഛനം ഹുത്വാ വിപച്ചതി. കുസലവിപാകേസു ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീസു നിരുദ്ധേസു തംസമനന്തരാ താനേവ ഠാനപ്പത്താനി രൂപാരമ്മണാദീനി സമ്പടിച്ഛതി.

൪൬൯. മനോവിഞ്ഞാണധാതുനിദ്ദേസേസു പഠമമനോവിഞ്ഞാണധാതുയം 'പീതി'പദം അധികം. വേദനാപി 'സോമനസ്സ'- വേദനാ ഹോതി. അയഞ്ഹി ഇട്ഠാരമ്മണസ്മിംയേവ പവത്തതി. ദുതിയമനോവിഞ്ഞാണധാതു ഇട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണേ. തസ്മാ തത്ഥ 'ഉപേക്ഖാ' വേദനാ ഹോതീതി. പദാനി മനോധാതുനിദ്ദേസസദിസാനേവ. ഉഭയത്ഥാപി പഞ്ചവിഞ്ഞാണസോതേ പതിത്വാ ഗതത്തായേവ ഝാനങ്ഗാനി ന ഉദ്ധടാനി. മഗ്ഗങ്ഗാനി അലാഭതോയേവ. സേസം സബ്ബത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. ലക്ഖണാദിതോ പനേസാ ദുവിധാപി മനോവിഞ്ഞാണധാതു അഹേതുകവിപാകാ, ഛളാരമ്മണവിജാനനലക്ഖണാ, സന്തീരണാദിരസാ, തഥാഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, ഹദയവത്ഥുപദട്ഠാനാതി വേദിതബ്ബാ.

തത്ഥ പഠമാ ദ്വീസു ഠാനേസു വിപച്ചതി. സാ ഹി പഞ്ചദ്വാരേ കുസലവിപാകചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിഅനന്തരം, വിപാകമനോധാതുയാ തം ആരമ്മണം സമ്പടിച്ഛിത്വാ നിരുദ്ധായ, തസ്മിം യേവാരമ്മണേ സന്തീരണകിച്ചം സാധയമാനാ പഞ്ചസു ദ്വാരേസു ഠത്വാ വിപച്ചതി. ഛസു ദ്വാരേസു പന ബലവാരമ്മണേ തദാരമ്മണാ ഹുത്വാ വിപച്ചതി. കഥം? യഥാ ഹി ചണ്ഡസോതേ, തിരിയം നാവായ ഗച്ഛന്തിയാ, ഉദകം ഛിജ്ജിത്വാ ഥോകം ഠാനം നാവം അനുബന്ധിത്വാ യഥാസോതമേവ ഗച്ഛതി, ഏവമേവ ഛസു ദ്വാരേസു ബലവാരമ്മണേ പലോഭയമാനേ ആപാഥഗതേ ജവനം ജവതി. തസ്മിം ജവിതേ ഭവങ്ഗസ്സ വാരോ. ഇദം പന ചിത്തം ഭവങ്ഗസ്സ വാരം അദത്വാ ജവനേന ഗഹിതാരമ്മണം ഗഹേത്വാ ഏകം ദ്വേ ചിത്തവാരേ പവത്തിത്വാ ഭവങ്ഗമേവ ഓതരതി. ഗവക്ഖന്ധേ നദിം തരന്തേപി ഏവമേവ ഉപമാ വിത്ഥാരേതബ്ബാ. ഏവമേസാ യം ജവനേന ഗഹിതാരമ്മണം തസ്സേവ ഗഹിതത്താ തദാരമ്മണം നാമ ഹുത്വാ വിപച്ചതി.

ദുതിയാ പന പഞ്ചസു ഠാനേസു വിപച്ചതി. കഥം? മനുസ്സലോകേ താവ ജച്ചന്ധജച്ചബധിരജച്ചഏളജച്ചുമ്മത്തകഉഭതോബ്യഞ്ജനകനപുംസകാനം പടിസന്ധിഗ്ഗഹണകാലേ പടിസന്ധി ഹുത്വാ വിപച്ചതി. പടിസന്ധിയാ വീതിവത്തായ യാവതായുകം ഭവങ്ഗം ഹുത്വാ വിപച്ചതി. ഇട്ഠമജ്ഝത്തേ പഞ്ചാരമ്മണവീഥിയാ സന്തീരണം ഹുത്വാ, ബലവാരമ്മണേ ഛസു ദ്വാരേസു തദാരമ്മണം ഹുത്വാ, മരണകാലേ ചുതി ഹുത്വാതി ഇമേസു പഞ്ചസു ഠാനേസു വിപച്ചതീതി.

മനോവിഞ്ഞാണധാതുദ്വയം നിട്ഠിതം.

അട്ഠമഹാവിപാകചിത്തവണ്ണനാ

ർൻവ്വ. ഇദാനി അട്ഠമഹാവിപാകചിത്താനി ദസ്സേതും പുന **കതമേ ധമ്മാ അബ്യാകതാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ പാളിയം നയമത്തം ദസ്സേത്വാ സബ്ബവാരാ സംഖിത്താ. തേസം അത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. യോ പനേത്ഥ വിസേസോ തം ദസ്സേതും **അലോഭോ അബ്യാകതമൂല**ന്തിആദി വുത്തം. യമ്പി ന വുത്തം തം ഏവം വേദിതബ്ബം - യോ ഹി കാമാവചരകുസലേസു കമ്മദ്വാരകമ്മപഥപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുഭേദോ വുത്തോ സോ ഇധ നത്ഥി. കസ്മാ? അവിഞ്ഞത്തിജനകതോ അവിപാകധമ്മതോ തഥാ അപ്പവത്തിതോ ച. യാപി താ യേവാപനകേസു കരുണാമുദിതാ വുത്താ, താ സത്താരമ്മണത്താ വിപാകേസു ന സന്തി. ഏകന്തപരിത്താരമ്മണാനി ഹി കാമാവചരവിപാകാനി. ന കേവലഞ്ച കരുണാമുദിതാ, വിരതിയോപേത്ഥ ന സന്തി. 'പഞ്ച സിക്ഖാപദാനി കുസലാനേവാ'തി (വിഭ॰ ൭൧൫) ഹി വുത്തം.

അസങ്ഖാരസസങ്ഖാരവിധാനഞ്ചേത്ഥ കുസലതോ ചേവ പച്ചയഭേദതോ ച വേദിതബ്ബം. അസങ്ഖാരികസ്സ ഹി കുസലസ്സ അസങ്ഖാരികമേവ വിപാകം, സസങ്ഖാരികസ്സ സസങ്ഖാരികം. ബലവപച്ചയേഹി ച ഉപ്പന്നം അസങ്ഖാരികം, ഇതരേഹി ഇതരം. ഹീനാദിഭേദേപി ഇമാനി ഹീനമജ്ഝിമപണീതേഹി ഛന്ദാദീഹി അനിപ്ഫാദിതത്താ ഹീനമജ്ഝിമപണീതാനി നാമ ന ഹോന്തി. ഹീനസ്സ പന കുസലസ്സ വിപാകം ഹീനം, മജ്ഝിമസ്സ മജ്ഝിമം, പണീതസ്സ പണീതം. അധിപതിനോ പേത്ഥ ന സന്തി. കസ്മാ? ഛന്ദാദീനി ധുരം കത്വാ അനുപ്പാദേതബ്ബതോ. സേസം സബ്ബം അട്ഠസു കുസലേസു വുത്തസദിസമേവ.

ഇദാനി ഇമേസം അട്ഠന്നം മഹാവിപാകചിത്താനം വിപച്ചനട്ഠാനം വേദിതബ്ബം. ഏതാനി ഹി ചതൂസു ഠാനേസു വിപച്ചന്തി - പടിസന്ധിയം, ഭവങ്ഗേ, ചുതിയം, തദാരമ്മണേതി. കഥം? മനുസ്സേസു താവ കാമാവചരദേവേസു ച പുഞ്ഞവന്താനം ദുഹേതുകതിഹേതുകാനം പടിസന്ധിഗ്ഗഹണകാലേ പടിസന്ധി ഹുത്വാ വിപച്ചന്തി. പടിസന്ധിയാ വീതിവത്തായ പവത്തേ സട്ഠിപി അസീതിപി വസ്സാനി അസങ്ഖ്യേയ്യമ്പി ആയുകാലം ഭവങ്ഗം ഹുത്വാ, ബലവാരമ്മണേ ഛസു ദ്വാരേസു തദാരമ്മണം ഹുത്വാ, മരണകാലേ ചുതി ഹുത്വാതി. ഏവം ചതൂസു ഠാനേസു വിപച്ചന്തി.

തത്ഥ സബ്ബേപി സബ്ബഞ്ഞുബോധിസത്താ പച്ഛിമപടിസന്ധിഗ്ഗഹണേ പഠമേന സോമനസ്സസഹഗതതിഹേതുകഅസങ്ഖാരികമഹാവിപാകചിത്തേന പടിസന്ധിം ഗണ്ഹന്തി. തം പന മേത്താപുബ്ബഭാഗചിത്തസ്സ വിപാകം ഹോതി. തേന ദിന്നായ പടിസന്ധിയാ അസങ്ഖ്യേയ്യം ആയു. കാലവസേന പന പരിണമതി. **മഹാസീവത്ഥേരോ** പനാഹ - 'സോമനസ്സസഹഗതതോ ഉപേക്ഖാസഹഗതം ബലവതരം. തേന പടിസന്ധിം ഗണ്ഹന്തി. തേന ഗഹിതപടിസന്ധികാ ഹി മഹജ്ഝാസയാ ഹോന്തി. ദിബ്ബേസുപി ആരമ്മണേസു ഉപ്പിലാവിനോ ന ഹോന്തി, തിപിടകചൂളനാഗത്ഥേരാദയോ വിയാ'തി . അട്ഠകഥായം പന - 'അയം ഥേരസ്സ മനോരഥോ,"നത്ഥി ഏത'ന്തി പടിക്ഖിപിത്വാ 'സബ്ബഞ്ഞുബോധിസത്താനം ഹിതൂപചാരോ ബലവാ ഹോതി , തസ്മാ മേത്താപുബ്ബഭാഗകാമാവചരകുസലവിപാകസോമനസ്സസഹഗതതിഹേതുകഅസങ്ഖാരികചിത്തേന പടിസന്ധിം ഗണ്ഹന്തീ'തി വുത്തം.

വിപാകുദ്ധാരകഥാ

ഇദാനി വിപാകുദ്ധാരകഥായ മാതികാ ഠപേതബ്ബാ - **തിപിടകചൂളനാഗത്ഥേരോ** താവ ആഹ - ഏകായ കുസലചേതനായ സോളസ വിപാകചിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തി. ഏത്ഥേവ ദ്വാദസകമഗ്ഗോപി അഹേതുകട്ഠകമ്പീതി. **മോരവാപിവാസീ മഹാദത്തത്ഥേരോ** പനാഹ - ഏകായ കുസലചേതനായ ദ്വാദസ വിപാകചിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തി. ഏത്ഥേവ ദസകമഗ്ഗോപി അഹേതുകട്ഠകമ്പീതി. **തിപിടകമഹാധമ്മരക്ഖിതത്ഥേരോ** ആഹ - ഏകായ കുസലചേതനായ ദസ വിപാകചിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തി, ഏത്ഥേവ അഹേതുകട്ഠകന്തി.

ഇമസ്മിം ഠാനേ **സാകേതപഞ്ഹം** നാമ ഗണ്ഹിംസു. സാകേതേ കിര ഉപാസകാ സാലായം നിസീദിത്വാ 'കിം നു ഖോ ഏകായ ചേതനായ കമ്മേ ആയൂഹിതേ ഏകാ പടിസന്ധി ഹോതി ഉദാഹു നാനാ'തി? പഞ്ഹം നാമ സമുട്ഠാപേത്വാ നിച്ഛേതും അസക്കോന്താ ആഭിധമ്മികത്ഥേരേ ഉപസങ്കമിത്വാ പുച്ഛിംസു. ഥേരാ 'യഥാ ഏകസ്മാ അമ്ബബീജാ ഏകോവ അങ്കുരോ നിക്ഖമതി, ഏവം ഏകാവ പടിസന്ധി ഹോതീ'തി സഞ്ഞാപേസും. അഥേകദിവസം 'കിം നു ഖോ നാനാചേതനാഹി കമ്മേ ആയൂഹിതേ പടിസന്ധിയോ നാനാ ഹോന്തി ഉദാഹു ഏകാ'തി? പഞ്ഹം സമുട്ഠാപേത്വാ നിച്ഛേതും അസക്കോന്താ ഥേരേ പുച്ഛിംസു. ഥേരാ 'യഥാ ബഹൂസു അമ്ബബീജേസു രോപിതേസു ബഹൂ അങ്കുരാ നിക്ഖമന്തി, ഏവം ബഹുകാവ പടിസന്ധിയോ ഹോന്തീ'തി സഞ്ഞാപേസും.

അപരമ്പി ഇമസ്മിം ഠാനേ **ഉസ്സദകിത്തനം** നാമ ഗഹിതം. ഇമേസഞ്ഹി സത്താനം ലോഭോപി ഉസ്സന്നോ ഹോതി, ദോസോപി മോഹോപി; അലോഭോപി അദോസോപി അമോഹോപി. തം നേസം ഉസ്സന്നഭാവം കോ നിയാമേതീതി? പുബ്ബഹേതു നിയാമേതി. കമ്മായൂഹനക്ഖണേയേവ നാനത്തം ഹോതി. കഥം? "യസ്സ ഹി കമ്മായൂഹനക്ഖണേ ലോഭോ ബലവാ ഹോതി അലോഭോ മന്ദോ, അദോസാമോഹാ ബലവന്തോ ദോസമോഹാ മന്ദാ, തസ്സ മന്ദോ അലോഭോ ലോഭം പരിയാദാതും ന സക്കോതി, അദോസാമോഹാ പന ബലവന്തോ ദോസമോഹേ പരിയാദാതും സക്കോന്തി. തസ്മാ സോ തേന കമ്മേന ദിന്നപടിസന്ധിവസേന നിബ്ബത്തോ ലുദ്ധോ ഹോതി, സുഖസീലോ അക്കോധനോ, പഞ്ഞവാ പന ഹോതി വജിരൂപമഞാണോ"തി.

'യസ്സ പന കമ്മായൂഹനക്ഖണേ ലോഭദോസാ ബലവന്തോ ഹോന്തി അലോഭാദോസാ മന്ദാ, അമോഹോ ബലവാ മോഹോ മന്ദോ, സോ പുരിമനയേനേവ ലുദ്ധോ ചേവ ഹോതി ദുട്ഠോ ച, പഞ്ഞവാ പന ഹോതി വജിരൂപമഞാണോ ദത്താഭയത്ഥേരോ വിയ.

'യസ്സ പന കമ്മായൂഹനക്ഖണേ ലോഭാദോസമോഹാ ബലവന്തോ ഹോന്തി ഇതരേ മന്ദാ, സോ പുരിമനയേനേവ ലുദ്ധോ ചേവ ഹോതി ദന്ധോ ച, സുഖസീലകോ പന ഹോതി അക്കോധനോ.

'തഥാ യസ്സ കമ്മായൂഹനക്ഖണേ തയോപി ലോഭദോസമോഹാ ബലവന്തോ ഹോന്തി അലോഭാദയോ മന്ദാ, സോ പുരിമനയേനേവ ലുദ്ധോ ചേവ ഹോതി ദുട്ഠോ ച മൂള്ഹോ ച.

'യസ്സ പന കമ്മായൂഹനക്ഖണേ അലോഭദോസമോഹാ ബലവന്തോ ഹോന്തി ഇതരേ മന്ദാ, സോ പുരിമനയേനേവ അപ്പകിലേസോ ഹോതി, ദിബ്ബാരമ്മണമ്പി ദിസ്വാ നിച്ചലോ, ദുട്ഠോ പന ഹോതി ദന്ധപഞ്ഞോ ചാതി.

‘യസ്സ പന കമ്മായൂഹനക്ഖണേ അലോഭാദോസമോഹാ ബലവന്തോ ഹോന്തി ഇതരേ മന്ദാ, സോ പുരിമനയേനേവ അലുദ്ധോ ചേവ ഹോതി, സുഖസീലകോ ച, ദന്ധോ പന ഹോതി.

‘തഥാ യസ്സ കമ്മായൂഹനക്ഖണേ അലോഭദോസാമോഹാ ബലവന്തോ ഹോന്തി ഇതരേ മന്ദാ, സോ പുരിമനയേനേവ അലുദ്ധോ ചേവ ഹോതി പഞ്ഞവാ ച, ദുട്ഠോ ച പന ഹോതി കോധനോ.

‘യസ്സ പന കമ്മായൂഹനക്ഖണേ തയോപി അലോഭാദയോ ബലവന്തോ ഹോന്തി ലോഭാദയോ മന്ദാ, സോ മഹാസങ്ഘരക്ഖിതത്ഥേരോ വിയ അലുദ്ധോ അദുട്ഠോ പഞ്ഞവാ ച ഹോതീ’തി.

അപരമ്പി ഇമസ്മിം ഠാനേ **ഹേതുകിത്തനം** നാമ ഗഹിതം. തിഹേതുകകമ്മഞ്ഹി തിഹേതുകമ്പി ദുഹേതുകമ്പി അഹേതുകമ്പി വിപാകം ദേതി. ദുഹേതുകകമ്മം തിഹേതുകവിപാകം ന ദേതി, ഇതരം ദേതി. തിഹേതുകകമ്മേന പടിസന്ധി തിഹേതുകാപി ഹോതി, ദുഹേതുകാപി; അഹേതുകാ ന ഹോതി. ദുഹേതുകേന ദുഹേതുകാപി ഹോതി അഹേതുകാപി; തിഹേതുകാ ന ഹോതി. അസങ്ഖാരികം കുസലം അസങ്ഖാരികമ്പി സസങ്ഖാരികമ്പി വിപാകം ദേതി. സസങ്ഖാരികം സസങ്ഖാരികമ്പി അസങ്ഖാരികമ്പി വിപാകം ദേതി. ആരമ്മണേന വേദനാ പരിവത്തേതബ്ബാ. ജവനേന തദാരമ്മണം നിയാമേതബ്ബം.

ഇദാനി തസ്സ തസ്സ ഥേരസ്സ വാദേ **സോളസമഗ്ഗാദയോ** വേദിതബ്ബാ. പഠമകാമാവചരകുസലസദിസേന ഹി പഠമമഹാവിപാകചിത്തേന ഗഹിതപടിസന്ധികസ്സ ഗബ്ഭാവാസതോ നിക്ഖമിത്വാ സംവരാസംവരേ പട്ഠപേതും സമത്ഥഭാവം ഉപഗതസ്സ ചക്ഖുദ്വാരസ്മിം ‘ഇട്ഠാരമ്മണേ’ ആപാഥമാഗതേ കിരിയമനോധാതുയാ ഭവങ്ഗേ അനാവട്ടിതേയേവ അതിക്കമനആരമ്മണാനം പമാണം നത്ഥി. കസ്മാ ഏവം ഹോതി? ആരമ്മണദുബ്ബലതായ. അയം താവ ഏകോ മോഘവാരോ.

സചേ പന ഭവങ്ഗം ആവട്ടേതി, കിരിയമനോധാതുയാ ഭവങ്ഗേ ആവട്ടിതേ, വോട്ഠബ്ബനം അപാപേത്വാവ അന്തരാ, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേ വാ സമ്പടിച്ഛനേ വാ സന്തീരണേ വാ ഠത്വാ നിവത്തിസ്സതീതി നേതം ഠാനം വിജ്ജതി. വോട്ഠബ്ബനവസേന പന ഠത്വാ ഏകം വാ ദ്വേ വാ ചിത്താനി പവത്തന്തി. തതോ ആസേവനം ലഭിത്വാ ജവനട്ഠാനേ ഠത്വാ പുന ഭവങ്ഗം ഓതരതി ഇദമ്പി ആരമ്മണദുബ്ബലതായ ഏവ ഹോതി. അയം പന വാരോ ‘ദിട്ഠം വിയ മേ, സുതം വിയ മേ’തിആദീനി വദനകാലേ ലബ്ഭതി. അയമ്പി ദുതിയോ മോഘവാരോ.

അപരസ്സ കിരിയമനോധാതുയാ ഭവങ്ഗേ ആവട്ടിതേ വീഥിചിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തി, ജവനം ജവതി. ജവനപരിയോസാനേ പന തദാരമ്മണസ്സ വാരോ. തസ്മിം അനുപ്പന്നേയേവ ഭവങ്ഗം ഓതരതി. തത്രായം ഉപമാ - യഥാ ഹി നദിയാ ആവരണം ബന്ധിത്വാ മഹാമാതികാഭിമുഖേ ഉദകേ കതേ ഉദകം ഗന്ത്വാ ഉഭോസു തീരേസു കേദാരേ പൂരേത്വാ അതിരേകം കക്കടകമഗ്ഗാദീഹി പലായിത്വാ പുന നദിംയേവ ഓതരതി, ഏവമേതം ദട്ഠബ്ബം. ഏത്ഥ ഹി നദിയം ഉദകപ്പവത്തനകാലോ വിയ ഭവങ്ഗവീഥിപ്പവത്തനകാലോ . ആവരണബന്ധനകാലോ വിയ കിരിയമനോധാതുയാ ഭവങ്ഗസ്സ ആവട്ടനകാലോ. മഹാമാതികായ ഉദകപ്പവത്തനകാലോ വിയ വീഥിചിത്തപ്പവത്തി. ഉഭോസു തീരേസു കേദാരപൂരണം വിയ ജവനം. കക്കടകമഗ്ഗാദീഹി പലായിത്വാ പുന ഉദകസ്സ നദീഓതരണം വിയ ജവനം ജവിത്വാ തദാരമ്മണേ അനുപ്പന്നേയേവ പുന ഭവങ്ഗോതരണം. ഏവം ഭവങ്ഗം ഓതരണചിത്താനമ്പി ഗണനപഥോ നത്ഥി. ഇദഞ്ചാപി ആരമ്മണദുബ്ബലതായ ഏവ ഹോതി. അയം തതിയോ മോഘവാരോ.

സചേ പന ബലവാരമ്മണം ആപാഥഗതം ഹോതി കിരിയമനോധാതുയാ ഭവങ്ഗേ ആവട്ടിതേ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി ഉപ്പജ്ജന്തി. ജവനട്ഠാനേ പന പഠമകാമാവചരകുസലചിത്തം ജവനം ഹുത്വാ ഛസത്തവാരേ ജവിത്വാ തദാരമ്മണസ്സ വാരം ദേതി. തദാരമ്മണം പതിട്ഠഹമാനം തംസദിസമേവ മഹാവിപാകചിത്തം പതിട്ഠാതി. ഇദം ദ്വേ നാമാനി ലഭതി - പടിസന്ധിചിത്തസദിസത്താ ‘മൂലഭവങ്ഗ’ന്തി ച, യം ജവനേന ഗഹിതം ആരമ്മണം തസ്സ ഗഹിതത്താ ‘തദാരമ്മണ’ന്തി ച. ഇമസ്മിം ഠാനേ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം സമ്പടിച്ഛനം സന്തീരണം തദാരമ്മണന്തി ചത്താരി വിപാകചിത്താനി ഗണനൂപഗാനി ഹോന്തി.

യദാ പന ദുതിയകുസലചിത്തം ജവനം ഹോതി, തദാ തംസദിസം ദുതിയവിപാകചിത്തമേവ തദാരമ്മണം ഹുത്വാ പതിട്ഠാതി. ഇദഞ്ച ദ്വേ നാമാനി ലഭതി . പടിസന്ധിചിത്തേന അസദിസത്താ ‘ആഗന്തുകഭവങ്ഗ’ന്തി ച പുരിമനയേനേവ ‘തദാരമ്മണ’ന്തി ച. ഇമിനാ സദ്ധിം പുരിമാനി ചത്താരി പഞ്ച ഹോന്തി.

യദാ പന തതിയകുസലചിത്തം ജവനം ഹോതി, തദാ തംസദിസം തതിയവിപാകചിത്തം തദാരമ്മണം ഹുത്വാ പതിട്ഠാതി. ഇദമ്പി വുത്തനയേനേവ ‘ആഗന്തുകഭവങ്ഗം’‘തദാരമ്മണ’ന്തി ച ദ്വേ നാമാനി ലഭതി. ഇമിനാ സദ്ധിം പുരിമാനി പഞ്ച ഛ ഹോന്തി.

യദാ പന ചതുത്ഥകുസലചിത്തം ജവനം ഹോതി, തദാ തംസദിസം ചതുത്ഥവിപാകചിത്തം തദാരമ്മണം ഹുത്വാ പതിട്ഠാതി. ഇദമ്പി വുത്തനയേനേവ ‘ആഗന്തുകഭവങ്ഗം’‘തദാരമ്മണ’ന്തി ച ദ്വേ നാമാനി ലഭതി. ഇമിനാ സദ്ധിം പുരിമാനി ഛ സത്ത ഹോന്തി.

യദാ പന തസ്മിം ദ്വാരേ ‘ഇട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണം’ ആപാഥമാഗച്ഛതി, തത്രാപി വുത്തനയേനേവ തയോ മോഘവാരാ ലബ്ഭന്തി. യസ്മാ പന ആരമ്മണേന വേദനാ പരിവത്തതി തസ്മാ തത്ഥ ഉപേക്ഖാസഹഗതസന്തീരണം. ചതുന്നഞ്ച ഉപേക്ഖാസഹഗതമഹാകുസലജവനാനം പരിയോസാനേ ചത്താരി ഉപേക്ഖാസഹഗതമഹാവിപാകചിത്താനേവ തദാരമ്മണഭാവേന പതിട്ഠഹന്തി. താനിപി വുത്തനയേനേവ ‘ആഗന്തുകഭവങ്ഗം’‘തദാരമ്മണ’ന്തി ച ദ്വേ നാമാനി ലഭന്തി. ‘പിട്ഠിഭവങ്ഗാനീ’തിപി വുച്ചന്തി ഏവ. ഇതി ഇമാനി പഞ്ച പുരിമേഹി സത്തഹി സദ്ധിം ദ്വാദസ ഹോന്തി. ഏവം ചക്ഖുദ്വാരേ ദ്വാദസ, സോതദ്വാരാദീസു ദ്വാദസ ദ്വാദസാതി, സമസട്ഠി ഹോന്തി. ഏവം ഏകായ ചേതനായ കമ്മേ ആയൂഹിതേ സമസട്ഠി വിപാകചിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തി. അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന പന ചക്ഖുദ്വാരേ ദ്വാദസ, സോതഘാനജിവ്ഹാകായവിഞ്ഞാണാനി ചത്താരീതി സോളസ ഹോന്തി.

ഇമസ്മിം ഠാനേ **അമ്ബോപമം** നാമ ഗണ്ഹിംസു - ഏകോ കിര പുരിസോ ഫലിതമ്ബരുക്ഖമൂലേ സസീസം പാരുപിത്വാ നിപന്നോ നിദ്ദായതി. അഥേകം അമ്ബപക്കം വണ്ടതോ മുച്ചിത്വാ തസ്സ കണ്ണസക്ഖലിം പുഞ്ഛമാനം വിയ ‘ഥ’ന്തി ഭൂമിയം പതി. സോ തസ്സ സദ്ദേന പബുജ്ഝിത്വാ ഉമ്മീലേത്വാ ഓലോകേസി. തതോ ഹത്ഥം പസാരേത്വാ ഫലം ഗഹേത്വാ മദ്ദിത്വാ ഉപസിങ്ഘിത്വാ പരിഭുഞ്ജി.

തത്ഥ, തസ്സ പുരിസസ്സ അമ്ബരുക്ഖമൂലേ നിദ്ദായനകാലോ വിയ ഭവങ്ഗസമങ്ഗികാലോ. അമ്ബപക്കസ്സ വണ്ടതോ മുച്ചിത്വാ കണ്ണസക്ഖലിം പുഞ്ഛമാനസ്സ പതനകാലോ വിയ ആരമ്മണസ്സ പസാദഘട്ടനകാലോ. തേന സദ്ദേന പബുദ്ധകാലോ വിയ കിരിയമനോധാതുയാ ഭവങ്ഗസ്സ ആവട്ടിതകാലോ. ഉമ്മീലേത്വാ ഓലോകിതകാലോ വിയ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ദസ്സനകിച്ചസാധനകാലോ. ഹത്ഥം പസാരേത്വാ ഗഹിതകാലോ വിയ വിപാകമനോധാതുയാ ആരമ്മണസ്സ സമ്പടിച്ഛിതകാലോ. ഗഹേത്വാ മദ്ദിതകാലോ വിയ വിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ആരമ്മണസ്സ സന്തീരണകാലോ. ഉപസിങ്ഘിതകാലോ വിയ കിരിയമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ആരമ്മണസ്സ വവത്ഥാപിതകാലോ . പരിഭുത്തകാലോ വിയ ജവനസ്സ ആരമ്മണരസം അനുഭവിതകാലോ. അയം ഉപമാ കിം ദീപേതി? ആരമ്മണസ്സ പസാദഘട്ടനമേവ കിച്ചം. തേന പസാദേ ഘട്ടിതേ കിരിയമനോധാതുയാ ഭവങ്ഗാവട്ടനമേവ, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ദസ്സനമത്തകമേവ, വിപാകമനോധാതുയാ ആരമ്മണസമ്പടിച്ഛനമത്തകമേവ, വിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ആരമ്മണസന്തീരണമത്തകമേവ, കിരിയമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ആരമ്മണവവത്ഥാപനമത്തകമേവ കിച്ചം. ഏകന്തേന പന ആരമ്മണരസം ജവനമേവ അനുഭവതീതി ദീപേതി.

ഏത്ഥ ച 'ത്വം ഭവങ്ഗം നാമ ഹോഹി, ത്വം ആവജ്ജനം നാമ, ത്വം ദസ്സനം നാമ, ത്വം സമ്പടിച്ഛനം നാമ, ത്വം സന്തീരണം നാമ, ത്വം വോട്ഠബ്ബനം നാമ, ത്വം ജവനം നാമ, ഹോഹീ'തി കോചി കത്താ വാ കാരേതാ വാ നത്ഥി.

ഇമസ്മിം പന ഠാനേ **പഞ്ചവിധം നിയാമം** നാമ ഗണ്ഹിംസു - ബീജനിയാമം ഉതുനിയാമം കമ്മനിയാമം ധമ്മനിയാമം ചിത്തനിയാമന്തി. തത്ഥ കുലത്ഥഗച്ഛസ്സ ഉത്തരഗ്ഗഭാവോ, ദക്ഖിണവല്ലിയാ ദക്ഖിണതോ രുക്ഖപരിഹരണം, സൂരിയാവട്ടപുപ്ഫാനം സൂരിയാഭിമുഖഭാവോ, മാലുവലതായ രുക്ഖാഭിമുഖഗമനമേവ, നാളികേരസ്സ മത്ഥകേ ഛിദ്ദസബ്ഭാവോതി തേസം തേസം ബീജാനം തംതംസദിസഫലദാനം **ബീജനിയാമോ** നാമ. തസ്മിം തസ്മിം സമയേ തേസം തേസം രുക്ഖാനം ഏകപ്പഹാരേനേവ പുപ്ഫഫലപല്ലവഗ്ഗഹണം **ഉതുനിയാമോ** നാമ. തിഹേതുകകമ്മം തിഹേതുകദുഹേതുകാഹേതുകവിപാകം ദേതി. ദുഹേതുകകമ്മം ദുഹേതുകാഹേതുകവിപാകം ദേതി, തിഹേതുകം ന ദേതീതി, ഏവം തസ്സ തസ്സ കമ്മസ്സ തംതംസദിസവിപാകദാനമേവ **കമ്മനിയാമോ** നാമ.

അപരോപി കമ്മസരിക്ഖകവിപാകവസേനേവ കമ്മനിയാമോ ഹോതി. തസ്സ ദീപനത്ഥമിദം വത്ഥും കഥേന്തി - സമ്മാസമ്ബുദ്ധകാലേ സാവത്ഥിയാ ദ്വാരഗാമോ ഝായി . തതോ പജ്ജലിതം തിണകരളം ഉട്ഠഹിത്വാ ആകാസേന ഗച്ഛതോ കാകസ്സ ഗീവായ പടിമുഞ്ചി. സോ വിരവന്തോ ഭൂമിയം പതിത്വാ കാലമകാസി. മഹാസമുദ്ദേപി ഏകാ നാവാ നിച്ചലാ അട്ഠാസി. ഹേട്ഠാ കേനചി നിരുദ്ധഭാവം അപസ്സന്താ കാളകണ്ണിസലാകം വിചാരേസും. സാ നാവികസ്സേവ ഉപാസികായ ഹത്ഥേ പതി. തതോ ഏകിസ്സാ കാരണാ മാ സബ്ബേ നസ്സന്തു, ഉദകേ നം ഖിപാമാതി ആഹംസു. നാവികോ 'ന സക്ഖിസ്സാമി ഏതം ഉദകേ ഉപ്പിലവമാനം പസ്സിതു'ന്തി വാലികാഘടം ഗീവായം ബന്ധാപേത്വാ ഖിപാപേസി. തങ്ഖണഞ്ഞേവ നാവാ ഖിത്തസരോ വിയ പക്ഖന്ദി. ഏകോ ഭിക്ഖു ലേണേ വസതി. മഹന്തം പബ്ബതകൂടം പതിത്വാ ദ്വാരം പിദഹി. തം സത്തമേ ദിവസേ സയമേവ അപഗതം. സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ജേതവനേ നിസീദിത്വാ ധമ്മം കഥേന്തസ്സ ഇമാനി തീണി വത്ഥൂനി ഏകപ്പഹാരേനേവ ആരോചേസും. സത്ഥാ 'ന ഏതം അഞ്ഞേഹി കതം, തേഹി കതകമ്മമേവ ത'ന്തി അതീതം ആഹരിത്വാ ദസ്സേന്തോ ആഹ -

കാകോ പുരിമത്തഭാവേ മനുസ്സോ ഹുത്വാ ഏകം ദുട്ഠഗോണം ദമേതും അസക്കോന്തോ ഗീവായ പലാലവേണിം ബന്ധിത്വാ അഗ്ഗിം അദാസി. ഗോണോ തേനേവ മതോ. ഇദാനി തം കമ്മം ഏതസ്സ ആകാസേന ഗച്ഛതോപി ന മുച്ചിതും അദാസി. സാപി ഇത്ഥീ പുരിമത്തഭാവേ ഏകാ ഇത്ഥീയേവ. ഏകോ കുക്കുരോ തായ പരിചിതോ ഹുത്വാ അരഞ്ഞം ഗച്ഛന്തിയാ സദ്ധിം ഗച്ഛതി, സദ്ധിമേവാഗച്ഛതി. മനുസ്സാ 'നിക്ഖന്തോ ഇദാനി അമ്ഹാകം സുനഖലുദ്ദകോ'തി ഉപ്പണ്ഡേന്തി. സാ തേന അട്ടീയമാനാ കുക്കുരം നിവാരേതും അസക്കോന്തീ വാലികാഘടം ഗീവായ ബന്ധിത്വാ ഉദകേ ഖിപി. തം കമ്മം തസ്സാ സമുദ്ദമജ്ഝേ മുച്ചിതും നാദാസി. സോപി ഭിക്ഖു പുരിമത്തഭാവേ ഗോപാലകോ ഹുത്വാ ബിലം പവിട്ഠായ ഗോധായ സാഖാഭങ്ഗമുട്ഠിയാ ദ്വാരം ഥകേസി. തതോ സത്തമേ ദിവസേ സയം ആഗന്ത്വാ വിവരി. ഗോധാ കമ്പമാനാ നിക്ഖമി. കരുണായ തം ന മാരേസി. തം കമ്മം തസ്സ പബ്ബതന്തരം പവിസിത്വാ നിസിന്നസ്സ മുച്ചിതും നാദാസീതി. ഇമാനി തീണി വത്ഥൂനി സമോധാനേത്വാ ഇമം ഗാഥമാഹ -

> "ന അന്തലിക്ഖേ ന സമുദ്ദമജ്ഝേ,
> ന പബ്ബതാനം വിവരം പവിസ്സ;
> ന വിജ്ജതേ സോ ജഗതിപ്പദേസോ,
> യത്ഥട്ഠിതോ മുച്ചേയ്യ പാപകമ്മാ"തി. (ധ॰ പ॰ ൧൨൭);

അയമ്പി കമ്മനിയാമോയേവ നാമ. അഞ്ഞാനിപി ഏവരൂപാനി വത്ഥൂനി കഥേതബ്ബാനി.

ബോധിസത്താനം പന പടിസന്ധിഗ്ഗഹണേ, മാതുകുച്ഛിതോ നിക്ഖമനേ, അഭിസമ്ബോധിയം തഥാഗതസ്സ ധമ്മചക്കപ്പവത്തനേ, ആയുസങ്ഖാരസ്സ ഓസ്സജ്ജനേ, പരിനിബ്ബാനേ ച ദസസഹസ്സചക്കവാളകമ്പനം **ധമ്മനിയാമോ** നാമ.

ആരമ്മണേന പന പസാദേ ഘട്ടിതേ 'ത്വം ആവജ്ജനം നാമ ഹോഹി...പേ॰... ത്വം ജവനം നാമ ഹോഹീ'തി കോചി കത്താ വാ കാരേതാ വാ നത്ഥി, അത്തനോ അത്തനോ പന ധമ്മതായ ഏവ ആരമ്മണേന പസാദസ്സ ഘട്ടിതകാലതോ പട്ഠായ കിരിയമനോധാതുചിത്തം ഭവങ്ഗം ആവട്ടേതി, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ദസ്സനകിച്ചം സാധേതി, വിപാകമനോധാതു സമ്പടിച്ഛനകിച്ചം സാധേതി, വിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതു സന്തീരണകിച്ചം സാധേതി, കിരിയമനോവിഞ്ഞാണധാതു വോട്ഠബ്ബനകിച്ചം സാധേതി, ജവനം ആരമ്മണരസം അനുഭവതീതി അയം **ചിത്തനിയാമോ** നാമ. അയം ഇധ അധിപ്പേതോ.

സസങ്ഖാരികതിഹേതുകകുസലേനാപി ഉപേക്ഖാസഹഗതേഹി അസങ്ഖാരികസസങ്ഖാരികകുസലചിത്തേഹിപി കമ്മേ ആയൂഹിതേ തംസദിസവിപാകചിത്തേഹി ആദിന്നായ പടിസന്ധിയാ ഏസേവ നയോ. ഉപേക്ഖാസഹഗതദ്വയേ പന പഠമം 'ഇട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണവസേന' പവത്തിം ദസ്സേത്വാ പച്ഛാ 'ഇട്ഠാരമ്മണവസേന' ദസ്സേതബ്ബോ.

ഏവമ്പി ഏകേകസ്മിം ദ്വാരേ ദ്വാദസ ദ്വാദസ ഹുത്വാ സമസട്ഠി ഹോന്തി. അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന സോളസ വിപാകചിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തി.

ഇമസ്മിം ഠാനേ **പഞ്ചഉച്ഛുനാളിയന്തോപമം** നാമ ഗണ്ഹിംസു. ഉച്ഛുപീളനസമയേ കിര ഏകസ്മാ ഗാമാ ഏകാദസ യന്തവാഹാ നിക്ഖമിത്വാ ഏകം ഉച്ഛുവാടം ദിസ്വാ തസ്സ പരിപക്കഭാവം ഞത്വാ ഉച്ഛുസാമികം ഉപസങ്കമിത്വാ

'യന്തവാഹാ മയ'ന്തി ആരോചേസും. സോ 'അഹം തുമ്ഹേയേവ പരിയേസാമീ'തി ഉച്ഛുസാലം തേ ഗഹേത്വാ അഗമാസി. തേ തത്ഥ നാളിയന്തം സജ്ജേത്വാ 'മയം ഏകാദസ ജനാ, അപരമ്പി ഏകം ലദ്ധും വട്ടതി, വേതനേന ഗണ്ഹഥാ'തി ആഹംസു. ഉച്ഛുസാമികോ 'അഹമേവ സഹായോ ഭവിസ്സാമീ'തി ഉച്ഛൂനം സാലം പൂരാപേത്വാ തേസം സഹായോ അഹോസി. തേ അത്തനോ അത്തനോ കിച്ചാനി കത്വാ, ഫാണിതപാചകേന ഉച്ഛുരസേ പക്കേ, ഗുളബന്ധകേന ബദ്ധേ, ഉച്ഛുസാമികേന തുലയിത്വാ ഭാഗേസു ദിന്നേസു, അത്തനോ അത്തനോ ഭാഗം ആദായ ഉച്ഛുസാലം സാമികസ്സ പടിച്ഛാപേത്വാ, ഏതേനേവ ഉപായേന അപരാസുപി ചതൂസു സാലാസു കമ്മം കത്വാ പക്കമിംസു.

തത്ഥ പഞ്ച യന്തസാലാ വിയ പഞ്ച പസാദാ ദട്ഠബ്ബാ. പഞ്ച ഉച്ഛുവാടാ വിയ പഞ്ച ആരമ്മണാനി. ഏകാദസ വിചരണകയന്തവാഹാ വിയ ഏകാദസ വിപാകചിത്താനി. പഞ്ച ഉച്ഛുസാലാസാമിനോ വിയ പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി. പഠമകസാലായം സാമികേന സദ്ധിം ദ്വാദസന്നം ജനാനം ഏകതോവ ഹുത്വാ കതകമ്മാനം ഭാഗഗ്ഗഹണകാലോ വിയ ഏകാദസന്നം വിപാകചിത്താനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന സദ്ധിം ഏകതോ ഹുത്വാ ചക്ഖുദ്വാരേ രൂപാരമ്മണേ സകസകകിച്ചകരണകാലോ. സാലാസാമികസ്സ സാലായ സമ്പടിച്ഛനകാലോ വിയ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ദ്വാരസങ്കന്തിഅകരണം. ദുതിയ തതിയ ചതുത്ഥ പഞ്ചമസാലായ ദ്വാദസന്നം ഏകതോ ഹുത്വാ കതകമ്മാനം ഭാഗഗ്ഗഹണകാലോ വിയ ഏകാദസന്നം വിപാകചിത്താനം കായവിഞ്ഞാണേന സദ്ധിം ഏകതോ ഹുത്വാ കായദ്വാരേ ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണേ സകസകകിച്ചകരണകാലോ. സാലാസാമികസ്സ സാലായ സമ്പടിച്ഛനകാലോ വിയ കായവിഞ്ഞാണസ്സ ദ്വാരസങ്കന്തിഅകരണം വേദിതബ്ബം. ഏത്താവതാ തിഹേതുകകമ്മേന പടിസന്ധി തിഹേതുകാ ഹോതീതി വാരോ കഥിതോ. യാ പന തേന ദുഹേതുകപടിസന്ധി ഹോതി, സാ പടിച്ഛന്നാവ ഹുത്വാ ഗതാ.

ഇദാനി **ദുഹേതുകകമ്മേന ദുഹേതുകാ പടിസന്ധി ഹോതീ**തി വാരോ കഥേതബ്ബോ. ദുഹേതുകേന ഹി സോമനസ്സസഹഗതഅസങ്ഖാരികചിത്തേന കമ്മേ ആയൂഹിതേ തംസദിസേനേവ ദുഹേതുകവിപാകചിത്തേന ഗഹിതപടിസന്ധികസ്സ വുത്തനയേനേവ ചക്ഖുദ്വാരേ 'ഇട്ഠാരമ്മണേ' ആപാഥമാഗതേ തയോ മോഘവാരാ. ദുഹേതുകസോമനസ്സസഹഗതഅസങ്ഖാരികജവനാവസാനേ തംസദിസമേവ മൂലഭവങ്ഗസങ്ഖാതം തദാരമ്മണം. സസങ്ഖാരികജവനാവസാനേ തംസദിസമേവ ആഗന്തുകഭവങ്ഗസങ്ഖാതം തദാരമ്മണം. 'ഇട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണേ' ദ്വിന്നം ഉപേക്ഖാസഹഗതജവനാനം അവസാനേ താദിസാനേവ ദ്വേ തദാരമ്മണാനി ഉപ്പജ്ജന്തി. ഇധ ഏകേകസ്മിം ദ്വാരേ അട്ഠ അട്ഠ കത്വാ സമചത്താലീസ ചിത്താനി. അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന പന ചക്ഖുദ്വാരേ അട്ഠ, സോതഘാനജിവ്ഹാകായവിഞ്ഞാണാനി ചത്താരീതി ദ്വാദസ ഹോന്തി. ഏവം ഏകായ ചേതനായ കമ്മേ ആയൂഹിതേ ദ്വാദസ വിപാകചിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തി. അമ്ബോപമപഞ്ചനിയാമകഥാ പാകതികാ ഏവ. ദുഹേതുകസേസചിത്തത്തയസദിസവിപാകേന ഗഹിതപടിസന്ധികേപി ഏസേവ നയോ. യന്തവാഹോപമായ പനേത്ഥ സത്ത യന്തവാഹാ. തേഹി തത്ഥ യന്തേ നാമ സജ്ജിതേ സാലാസാമികം അട്ഠമം കത്വാ വുത്തനയാനുസാരേന യോജനാ വേദിതബ്ബാ. ഏത്താവതാ ദുഹേതുകകമ്മേന ദുഹേതുകപടിസന്ധി ഹോതീതി വാരോ കഥിതോ.

ഇദാനി **അഹേതുകപടിസന്ധികഥാ** ഹോതി - ചതുന്നഞ്ഹി ദുഹേതുകകുസലചിത്താനം അഞ്ഞതരേന കമ്മേ ആയൂഹിതേ കുസലവിപാകഉപേക്ഖാസഹഗതാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതുചിത്തേന ഗഹിതപടിസന്ധികസ്സ പടിസന്ധി കമ്മസദിസാതി ന വത്തബ്ബാ. കമ്മഞ്ഹി ദുഹേതുകം പടിസന്ധി അഹേതുകാ. തസ്സ വുഡ്ഢിപ്പത്തസ്സ ചക്ഖുദ്വാരേ 'ഇട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണേ' ആപാഥമാഗതേ പുരിമനയേനേവ തയോ മോഘവാരാ വേദിതബ്ബാ. ചതുന്നം പന ദുഹേതുകകുസലചിത്താനം അഞ്ഞതരജവനസ്സ പരിയോസാനേ അഹേതുകചിത്തം തദാരമ്മണഭാവേന പതിട്ഠാതി. തം 'മൂലഭവങ്ഗം''തദാരമ്മണ'ന്തി ദ്വേ നാമാനി ലഭതി. ഏവമേത്ഥ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം സമ്പടിച്ഛനം ഉപേക്ഖാസഹഗതസന്തീരണം തദാരമ്മണമ്പി ഉപേക്ഖാസഹഗതമേവാതി തേസു ഏകം ഗഹേത്വാ ഗണനൂപഗാനി തീണേവ ഹോന്തി.

'ഇട്ഠാരമ്മണേ' പന സന്തീരണമ്പി തദാരമ്മണമ്പി സോമനസ്സസഹഗതമേവ. തേസു ഏകം ഗഹേത്വാ പുരിമാനി തീണി ചത്താരി ഹോന്തി. ഏവം പഞ്ചസു ദ്വാരേസു ചത്താരി ചത്താരി കത്വാ ഏകായ ചേതനായ കമ്മേ ആയൂഹിതേ വീസതി വിപാകചിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തീതി വേദിതബ്ബാനി. അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന പന ചക്ഖുദ്വാരേ ചത്താരി സോതഘാനജിവ്ഹാകായവിഞ്ഞാണാനി ചത്താരീതി അട്ഠ ഹോന്തി. ഇദം 'അഹേതുകട്ഠകം' നാമ. ഇദം മനുസ്സലോകേന ഗഹിതം.

ചതൂസു പന അപായേസു പവത്തേ ലബ്ഭതി. യദാ ഹി മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരോ നിരയേ പദുമം മാപേത്വാ പദുമകണ്ണികായ നിസിന്നോ നേരയികാനം ധമ്മകഥം കഥേസി, തദാ തേസം ഥേരം പസ്സന്താനം കുസലവിപാകം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. സദ്ദം സുണന്താനം സോതവിഞ്ഞാണം, ചന്ദനവനേ ദിവാവിഹാരം നിസീദിത്വാ ഗതസ്സ ചീവരഗന്ധഘായനകാലേ ഘാനവിഞ്ഞാണം, നിരയഗ്ഗിം നിബ്ബാപേതും ദേവം വസ്സാപേത്വാ പാനീയദാനകാലേ ജിവ്ഹാവിഞ്ഞാണം, മന്ദമന്ദവാതസമുട്ഠാപനകാലേ കായവിഞ്ഞാണന്തി ഏവം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി പഞ്ച , ഏകം സമ്പടിച്ഛനം, ദ്വേ സന്തീരണാനീതി അഹേതുകട്ഠകം ലബ്ഭതി . നാഗസുപണ്ണവേമാനികപേതാനമ്പി അകുസലേന പടിസന്ധി ഹോതി. പവത്തേ കുസലം വിപച്ചതി. തഥാ ചക്കവത്തിനോ മങ്ഗലഹത്ഥിഅസ്സാദീനം. അയം താവ 'ഇട്ഠഇട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണേസു' കുസലജവനവസേന കഥാമഗ്ഗോ.

'ഇട്ഠാരമ്മണേ' പന ചതൂസു സോമനസ്സസഹഗതാകുസലചിത്തേസു ജവിതേസു കുസലവിപാകം സോമനസ്സസഹഗതാഹേതുകചിത്തം തദാരമ്മണം ഹോതി. 'ഇട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണേ' ചതൂസു ഉപേക്ഖാസഹഗതലോഭസമ്പയുത്തേസു ജവിതേസു കുസലവിപാകം ഉപേക്ഖാസഹഗതാഹേതുകചിത്തം തദാരമ്മണം ഹോതി. യം പന 'ജവനേന തദാരമ്മണം നിയമേതബ്ബ'ന്തി വുത്തം തം കുസലം സന്ധായ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. ദോമനസ്സസഹഗതജവനാനന്തരം തദാരമ്മണം ഉപ്പജ്ജമാനം കിം ഉപ്പജ്ജതീതി? അകുസലവിപാകാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതുചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി.

ഇദം പന ജവനം കുസലത്ഥായ വാ അകുസലത്ഥായ വാ കോ നിയാമേതീതി? ആവജ്ജനഞ്ചേവ വോട്ഠബ്ബനഞ്ച. ആവജ്ജനേന ഹി യോനിസോ ആവട്ടിതേ വോട്ഠബ്ബനേന യോനിസോ വവത്ഥാപിതേ ജവനം അകുസലം ഭവിസ്സതീതി അട്ഠാനമേതം. ആവജ്ജനേന അയോനിസോ ആവട്ടിതേ വോട്ഠബ്ബേനേന അയോനിസോ വവത്ഥാപിതേ ജവനം കുസലം ഭവിസ്സതീതിപി അട്ഠാനമേതം. ഉഭയേന പന യോനിസോ ആവട്ടിതേ വവത്ഥാപിതേ ച ജവനം കുസലം ഹോതി, അയോനിസോ അകുസലന്തി വേദിതബ്ബം.

‘ഇട്ഠാരമ്മണേ’ പന കങ്ഖതോ ഉദ്ധതസ്സ ച തദാരമ്മണം കിം ഹോതീതി? ഇട്ഠാരമ്മണസ്മിം കങ്ഖതു വാ മാ വാ, ഉദ്ധതോ വാ ഹോതു മാ വാ, കുസലവിപാകാഹേതുകസോമനസ്സചിത്തമേവ തദാരമ്മണം ഹോതി, ‘ഇട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണേ’ ‘കുസലവിപാകാഹേതുകഉപേക്ഖാസഹഗത’ന്തി, അയം പനേത്ഥ സങ്ഖേപതോ അത്ഥദീപനോ മഹാധമ്മരക്ഖിതത്ഥേരവാദോ നാമ. സോമനസ്സസഹഗതസ്മിഞ്ഹി ജവനേ ജവിതേ പഞ്ച തദാരമ്മണാനി ഗവേസിതബ്ബാനീതി. ഉപേക്ഖാസഹഗതസ്മിം ജവനേ ജവിതേ ഛ ഗവേസിതബ്ബാനീതി.

അഥ യദാ സോമനസ്സസഹഗതപടിസന്ധികസ്സ പവത്തേ ഝാനം നിബ്ബത്തേത്വാ പമാദേന പരിഹീനജ്ഝാനസ്സ ‘പണീതധമ്മോ മേ നട്ഠോ’തി പച്ചവേക്ഖതോ വിപ്പടിസാരവസേന ദോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതി, തദാ കിം ഉപ്പജ്ജതി? ‘സോമനസ്സാനന്തരഞ്ഹി ദോമനസ്സം ദോമനസ്സാനന്തരഞ്ച സോമനസ്സം’ പട്ഠാനേ പടിസിദ്ധം. മഹഗ്ഗതധമ്മം ആരബ്ഭ ജവനേ ജവിതേ തദാരമ്മണമ്പി തത്ഥേവ പടിസിദ്ധന്തി? കുസലവിപാകാ വാ അകുസലവിപാകാ വാ ഉപേക്ഖാസഹഗതാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതു ഉപ്പജ്ജതി , കിമസ്സാ ആവജ്ജനന്തി? ‘ഭവങ്ഗാവജ്ജനാനം വിയ നത്ഥസ്സാ ആവജ്ജനകിച്ച’ന്തി. ‘ഏതാനി താവ അത്തനോ നിന്നത്താ ച ചിണ്ണത്താ ച സമുദാചാരത്താ ച ഉപ്പജ്ജന്തു, അയം കഥം ഉപ്പജ്ജതീ’തി? ‘യഥാ നിരോധസ്സ അനന്തരപച്ചയം നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം, നിരോധാ വുട്ഠഹന്തസ്സ ഫലസമാപത്തിചിത്തം, അരിയമഗ്ഗചിത്തം, മഗ്ഗാനന്തരാനി ഫലചിത്താനി, ഏവം അസന്തേപി ആവജ്ജനേ, നിന്നചിണ്ണസമുദാചാരഭാവേന ഉപ്പജ്ജതി. വിനാ ഹി ആവജ്ജനേന ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, ആരമ്മണേന പന വിനാ നുപ്പജ്ജതീ’തി. ‘അഥ കിമസ്സാരമ്മണ’ന്തി? ‘രൂപാദീസു പരിത്തധമ്മേസു അഞ്ഞതരം. ഏതേസു ഹി യദേവ തസ്മിം സമയേ ആപാഥമാഗതം ഹോതി, തം ആരബ്ഭ ഏതം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീ’തി വേദിതബ്ബം.

ഇദാനി സബ്ബേസമ്പി ഏതേസം ചിത്താനം പാകടഭാവത്ഥം അയം പകിണ്ണകനയോ വുത്തോ -

> സുത്തം ദോവാരികോ ച, ഗാമില്ലോ അമ്ബോ കോലിയകേന ച;
> ജച്ചന്ധോ പീഠസപ്പീ ച, വിസയഗ്ഗാഹോ ച ഉപനിസ്സയമത്ഥസോതി.

തത്ഥ **‘സുത്ത’**ന്തി, ഏകോ പഞ്ചമക്കടകോ പഞ്ചസു ദിസാസു സുത്തം പസാരേത്വാ ജാലം കത്വാ മജ്ഝേ നിപജ്ജതി. പഠമദിസായ പസാരിതസുത്തേ പാണകേന വാ പടങ്ഗേന വാ മക്ഖികായ വാ പഹടേ നിപന്നട്ഠാനതോ ചലിത്വാ നിക്ഖമിത്വാ സുത്താനുസാരേന ഗന്ത്വാ തസ്സ യൂസം പിവിത്വാ പുനആഗന്ത്വാ തത്ഥേവ നിപജ്ജതി. ദുതിയദിസാദീസു പഹടകാലേപി ഏവമേവ കരോതി.

തത്ഥ പഞ്ചസു ദിസാസു പസാരിതസുത്തം വിയ പഞ്ചപസാദാ. മജ്ഝേ നിപന്നമക്കടകോ വിയ ചിത്തം. പാണകാദീഹി സുത്തഘട്ടനകാലോ വിയ ആരമ്മണേന പസാദസ്സ ഘട്ടിതകാലോ. മജ്ഝേ നിപന്നമക്കടകസ്സ ചലനം വിയ പസാദഘട്ടനകം ആരമ്മണം ഗഹേത്വാ കിരിയമനോധാതുയാ ഭവങ്ഗസ്സ ആവട്ടിതകാലോ. സുത്താനുസാരേന ഗമനകാലോ വിയ വീഥിചിത്തപ്പവത്തി. സീസേ വിജ്ഝിത്വാ യൂസപിവനം വിയ ജവനസ്സ ആരമ്മണേ ജവിതകാലോ. പുനആഗന്ത്വാ മജ്ഝേ നിപജ്ജനം വിയ ചിത്തസ്സ ഹദയവത്ഥുമേവ നിസ്സായ പവത്തനം.

ഇദം ഓപമ്മം കിം ദീപേതി? ആരമ്മണേന പസാദേ ഘട്ടിതേ പസാദവത്ഥുകചിത്തതോ ഹദയരൂപവത്ഥുകചിത്തം പഠമതരം ഉപ്പജ്ജതീതി ദീപേതി. ഏകേകം ആരമ്മണം ദ്വീസു ദ്വീസു ദ്വാരേസു ആപാഥമാഗച്ഛതീതിപി.

‘ദോവാരികോ’തി , ഏകോ രാജാ സയനഗതോ നിദ്ദായതി. തസ്സ പരിചാരകോ പാദേ പരിമജ്ജന്തോ നിസീദി. ബധിരദോവാരികോ ദ്വാരേ ഠിതോ. തയോ പടിഹാരാ പടിപാടിയാ ഠിതാ. അഥേകോ പച്ചന്തവാസീ മനുസ്സോ പണ്ണാകാരം ആദായ ആഗന്ത്വാ ദ്വാരം ആകോടേസി. ബധിരദോവാരികോ സദ്ദം ന സുണാതി. പാദപരിമജ്ജകോ സഞ്ഞം അദാസി. തായ സഞ്ഞായ ദ്വാരം വിവരിത്വാ പസ്സി. പഠമപടിഹാരോ പണ്ണാകാരം ഗഹേത്വാ ദുതിയസ്സ അദാസി, ദുതിയോ തതിയസ്സ, തതിയോ രഞ്ഞോ. രാജാ പരിഭുഞ്ജി.

തത്ഥ സോ രാജാ വിയ ജവനം ദട്ഠബ്ബം. പാദപരിമജ്ജകോ വിയ ആവജ്ജനം. ബധിരദോവാരികോ വിയ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം. തയോ പടിഹാരാ വിയ സമ്പടിച്ഛനാദീനി തീണി വീഥിചിത്താനി. പച്ചന്തവാസിനോ പണ്ണാകാരം ആദായ ആഗന്ത്വാ ദ്വാരാകോടനം വിയ ആരമ്മണസ്സ പസാദഘട്ടനം. പാദപരിമജ്ജകേന സഞ്ഞായ ദിന്നകാലോ വിയ കിരിയമനോധാതുയാ ഭവങ്ഗസ്സ ആവട്ടിതകാലോ. തേന ദിന്നസഞ്ഞായ ബധിരദോവാരികസ്സ ദ്വാരവിവരണകാലോ വിയ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണേ ദസ്സനകിച്ചസാധനകാലോ. പഠമപടിഹാരേന പണ്ണാകാരസ്സ ഗഹിതകാലോ വിയ വിപാകമനോധാതുയാ ആരമ്മണസ്സ സമ്പടിച്ഛിതകാലോ. പഠമേന ദുതിയസ്സ ദിന്നകാലോ വിയ വിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ആരമ്മണസ്സ സന്തീരണകാലോ. ദുതിയേന തതിയസ്സ ദിന്നകാലോ വിയ കിരിയമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ആരമ്മണസ്സ വവത്ഥാപിതകാലോ. തതിയേന രഞ്ഞോ ദിന്നകാലോ വിയ വോട്ഠബ്ബനേന ജവനസ്സ നിയ്യാദിതകാലോ. രഞ്ഞോ പരിഭോഗകാലോ വിയ ജവനസ്സ ആരമ്മണരസാനുഭവനകാലോ.

ഇദം ഓപമ്മം കിം ദീപേതി? ആരമ്മണസ്സ പസാദഘട്ടനമത്തമേവ കിച്ചം, കിരിയമനോധാതുയാ ഭവങ്ഗാവട്ടനമത്തമേവ, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം ദസ്സനസമ്പടിച്ഛനസന്തീരണവവത്ഥാപനമത്താനേവ കിച്ചാനി. ഏകന്തേന പന ജവനമേവ ആരമ്മണരസം അനുഭോതീതി ദീപേതി.

‘ഗാമില്ലോ’തി , സമ്ബഹുലാ ഗാമദാരകാ അന്തരവീഥിയം പംസുകീളം കീളന്തി. തത്ഥേകസ്സ ഹത്ഥേ കഹാപണോ പടിഹഞ്ഞി. സോ ‘മയ്ഹം ഹത്ഥേ പടിഹതം, കിം നു ഖോ ഏത’ന്തി ആഹ. അഥേകോ ‘പണ്ഡരം ഏത’ന്തി ആഹ. അപരോ സഹ പംസുനാ ഗാള്ഹം ഗണ്ഹി. അഞ്ഞോ ‘പുഥുലം ചതുരസ്സം ഏത’ന്തി ആഹ. അപരോ ‘കഹാപണോ ഏസോ’തി ആഹ. അഥ നം ആഹരിത്വാ മാതു അദാസി. സാ കമ്മേ ഉപനേസി.

തത്ഥ സമ്ബഹുലാനം ദാരകാനം അന്തരവീഥിയം കീളന്താനം നിസിന്നകാലോ വിയ ഭവങ്ഗചിത്തപ്പവത്തി ദട്ഠബ്ബാ. കഹാപണസ്സ ഹത്ഥേ പടിഹതകാലോ വിയ ആരമ്മണേന പസാദസ്സ ഘട്ടിതകാലോ. ‘കിം നു ഖോ ഏത’ന്തി വുത്തകാലോ വിയ തം ആരമ്മണം ഗഹേത്വാ കിരിയമനോധാതുയാ ഭവങ്ഗസ്സ ആവട്ടിതകാലോ. ‘പണ്ഡരം ഏത’ന്തി വുത്തകാലോ വിയ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന ദസ്സനകിച്ചസ്സ സാധിതകാലോ. സഹ പംസുനാ ഗാള്ഹം ഗഹിതകാലോ വിയ വിപാകമനോധാതുയാ ആരമ്മണസ്സ സമ്പടിച്ഛിതകാലോ. ‘പുഥുലം ചതുരസ്സം ഏത’ന്തി വുത്തകാലോ വിയ വിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ആരമ്മണസ്സ സന്തീരണകാലോ. ‘ഏസോ കഹാപണോ’തി വുത്തകാലോ വിയ കിരിയമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ആരമ്മണസ്സ വവത്ഥാപിതകാലോ. മാതരാ കമ്മേ ഉപനീതകാലോ വിയ ജവനസ്സ ആരമ്മണരസാനുഭവനം വേദിതബ്ബം.

ഇദം ഓപമ്മം കിം ദീപേതി? കിരിയമനോധാതു അദിസ്വാവ ഭവങ്ഗം ആവട്ടേതി, വിപാകമനോധാതു അദിസ്വാവ സമ്പടിച്ഛതി, വിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതു അദിസ്വാവ സന്തീരേതി, കിരിയമനോവിഞ്ഞാണധാതു അദിസ്വാവ വവത്ഥാപേതി, ജവനം അദിസ്വാവ ആരമ്മണരസം അനുഭോതി. ഏകന്തേന പന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണമേവ ദസ്സനകിച്ചം സാധേതീതി ദീപേതി.

'അമ്ബോ കോലിയകേന ചാ'തി, ഇദം ഹേട്ഠാ വുത്തം അമ്ബോപമഞ്ച ഉച്ഛുസാലാസാമികോപമഞ്ച സന്ധായ വുത്തം.

'ജച്ചന്ധോ പീഠസപ്പീ ചാ'തി, ഉഭോപി കിര തേ നഗരദ്വാരേ സാലായം നിസീദിംസു. തത്ഥ പീഠസപ്പീ ആഹ - 'ഭോ അന്ധക, കസ്മാ ത്വം ഇധ സുസ്സമാനോ വിചരസി, അസുകോ പദേസോ സുഭിക്ഖോ ബഹ്വന്നപാനോ, കിം തത്ഥ ഗന്ത്വാ സുഖേന ജീവിതും ന വട്ടതീ'തി? 'മയ്ഹം താവ തയാ ആചിക്ഖിതം, തുയ്ഹം പന തത്ഥ ഗന്ത്വാ സുഖേന ജീവിതും കിം ന വട്ടതീ'തി? 'മയ്ഹം ഗന്തും പാദാ നത്ഥീ'തി. 'മയ്ഹമ്പി പസ്സിതും ചക്ഖൂനി നത്ഥീ'തി. 'യദി ഏവം, തവ പാദാ ഹോന്തു, മമ ചക്ഖൂനീ'തി ഉഭോപി 'സാധൂ'തി സമ്പടിച്ഛിത്വാ ജച്ചന്ധോ പീഠസപ്പിം ഖന്ധം ആരോപേസി. സോ തസ്സ ഖന്ധേ നിസീദിത്വാ വാമഹത്ഥേനസ്സ സീസം പരിക്ഖിപിത്വാ ദക്ഖിണഹത്ഥേന 'ഇമസ്മിം ഠാനേ മൂലം ആവരിത്വാ ഠിതം, ഇമസ്മിം പാസാണോ, വാമം മുഞ്ച ദക്ഖിണം ഗണ്ഹ, ദക്ഖിണം മുഞ്ച വാമം ഗണ്ഹാ'തി മഗ്ഗം നിയമേത്വാ ആചിക്ഖതി. ഏവം ജച്ചന്ധസ്സ പാദാ പീഠസപ്പിസ്സ ചക്ഖൂനീതി ഉഭോപി സമ്പയോഗേന ഇച്ഛിതട്ഠാനം ഗന്ത്വാ സുഖേന ജീവിംസു.

തത്ഥ ജച്ചന്ധോ വിയ രൂപകായോ, പീഠസപ്പീ വിയ അരൂപകായോ. പീഠസപ്പിനാ വിനാ ജച്ചന്ധസ്സ ദിസം ഗന്തും ഗമനാഭിസങ്ഖാരസ്സ അനിബ്ബത്തിതകാലോ വിയ രൂപസ്സ അരൂപേന വിനാ ആദാനഗഹണചോപനം പാപേതും അസമത്ഥതാ. ജച്ചന്ധേന വിനാ പീഠസപ്പിസ്സ ദിസം ഗന്തും ഗമനാഭിസങ്ഖാരസ്സ അപ്പവത്തനം വിയ പഞ്ചവോകാരേ രൂപം, വിനാ അരൂപസ്സ അപ്പവത്തി. ദ്വിന്നമ്പി സമ്പയോഗേന ഇച്ഛിതട്ഠാനം ഗന്ത്വാ സുഖേന ജീവിതകാലോ വിയ രൂപാരൂപധമ്മാനം അഞ്ഞമഞ്ഞയോഗേന സബ്ബകിച്ചേസു പവത്തിസമ്ഭവോതി. അയം പഞ്ഹോ പഞ്ചവോകാരഭവവസേന കഥിതോ.

'വിസയഗ്ഗാഹോ' ചാതി, ചക്ഖു രൂപവിസയം ഗണ്ഹാതി. സോതാദീനി സദ്ദാദിവിസയേ.

'ഉപനിസ്സയമത്ഥസോ'തി, 'ഉപനിസ്സയതോ' ച 'അത്ഥതോ' ച. തത്ഥ അസമ്ഭിന്നത്താ ചക്ഖുസ്സ, ആപാഥഗതത്താ രൂപാനം, ആലോകസന്നിസ്സിതം, മനസികാരഹേതുകം ചതൂഹി പച്ചയേഹി ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, സദ്ധിം സമ്പയുത്തധമ്മേഹി. തത്ഥ മതസ്സാപി ചക്ഖു സമ്ഭിന്നം ഹോതി. ജീവതോ നിരുദ്ധമ്പി, പിത്തേന വാ സേമ്ഹേന വാ രുഹിരേന വാ പലിബുദ്ധമ്പി, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഭവിതും അസക്കോന്തം 'സമ്ഭിന്നം' നാമ ഹോതി. സക്കോന്തം അസമ്ഭിന്നം നാമ. സോതാദീസുപി ഏസേവ നയോ. ചക്ഖുസ്മിം പന അസമ്ഭിന്നേപി ബഹിദ്ധാ രൂപാരമ്മണേ ആപാഥം അനാഗച്ഛന്തേ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം നുപ്പജ്ജതി. തസ്മിം പന ആപാഥം ആഗച്ഛന്തേപി ആലോകസന്നിസ്സയേ അസതി നുപ്പജ്ജതി. തസ്മിം സന്തേപി കിരിയമനോധാതുയാ ഭവങ്ഗേ അനാവട്ടിതേ നുപ്പജ്ജതി. ആവട്ടിതേയേവ ഉപ്പജ്ജതി. ഏവം ഉപ്പജ്ജമാനം സമ്പയുത്തധമ്മേഹി സദ്ധിംയേവ ഉപ്പജ്ജതി. ഇതി ഇമേ ചത്താരോ പച്ചയേ ലഭിത്വാ ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം (മ॰ നി॰ ഥ.൩.൬൭ ഥോകം വിസദിസം).

അസമ്ഭിന്നത്താ സോതസ്സ, ആപാഥഗതത്താ സദ്ദാനം, ആകാസസന്നിസ്സിതം, മനസികാരഹേതുകം ചതൂഹി പച്ചയേഹി ഉപ്പജ്ജതി സോതവിഞ്ഞാണം, സദ്ധിം സമ്പയുത്തധമ്മേഹി. തത്ഥ 'ആകാസസന്നിസ്സിത'ന്തി ആകാസസന്നിസ്സയം ലദ്ധാവ ഉപ്പജ്ജതി, ന വിനാ തേന. ന ഹി പിഹിതകണ്ണച്ഛിദ്ദസ്സ സോതവിഞ്ഞാണം പവത്തതി. സേസം പുരിമനയേനേവ വേദിതബ്ബം. യഥാ ചേത്ഥ ഏവം ഇതോ പരേസുപി. വിസേസമത്തം പന വക്ഖാമ.

അസമ്ഭിന്നത്താ ഘാനസ്സ, ആപാഥഗതത്താ ഗന്ധാനം, വായോസന്നിസ്സിതം, മനസികാരഹേതുകം ചതൂഹി പച്ചയേഹി ഉപ്പജ്ജതി ഘാനവിഞ്ഞാണം , സദ്ധിം സമ്പയുത്തധമ്മേഹി. തത്ഥ 'വായോസന്നിസ്സിത'ന്തി ഘാനബിലം വായുമ്ഹി പവിസന്തേയേവ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മിം അസതി നുപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ.

അസമ്ഭിന്നത്താ ജിവ്ഹായ, ആപാഥഗതത്താ രസാനം, ആപോസന്നിസ്സിതം, മനസികാരഹേതുകം ചതൂഹി പച്ചയേഹി ഉപ്പജ്ജതി ജിവ്ഹാവിഞ്ഞാണം, സദ്ധിം സമ്പയുത്തധമ്മേഹി. തത്ഥ 'ആപോസന്നിസ്സിത'ന്തി ജിവ്ഹാതേമനം ആപം ലദ്ധാവ ഉപ്പജ്ജതി, ന വിനാ തേന. സുക്ഖജിവ്ഹാനഞ്ഹി സുക്ഖഖാദനീയേ ജിവ്ഹായ ഠപിതേപി ജിവ്ഹാവിഞ്ഞാണം നുപ്പജ്ജതേവ.

അസമ്ഭിന്നത്താ കായസ്സ, ആപാഥഗതത്താ ഫോട്ഠബ്ബാനം, പഥവിസന്നിസ്സിതം, മനസികാരഹേതുകം ചതൂഹി പച്ചയേഹി ഉപ്പജ്ജതി കായവിഞ്ഞാണം, സദ്ധിം സമ്പയുത്തധമ്മേഹി. തത്ഥ 'പഥവിസന്നിസ്സിത'ന്തി കായപസാദപച്ചയം പഥവിസന്നിസ്സയം ലദ്ധാവ ഉപ്പജ്ജതി, ന തേന വിനാ. കായദ്വാരസ്മിഞ്ഹി ബഹിദ്ധാമഹാഭൂതാരമ്മണം അജ്ഝത്തികം കായപസാദം ഘട്ടേത്വാ പസാദപച്ചയേസു മഹാഭൂതേസു പടിഹഞ്ഞതി.

അസമ്ഭിന്നത്താ മനസ്സ, ആപാഥഗതത്താ ധമ്മാനം, വത്ഥുസന്നിസ്സിതം, മനസികാരഹേതുകം ചതൂഹി പച്ചയേഹി ഉപ്പജ്ജതി മനോവിഞ്ഞാണം, സദ്ധിം സമ്പയുത്തധമ്മേഹി. തത്ഥ 'മനോ'തി ഭവങ്ഗചിത്തം. തം നിരുദ്ധമ്പി, ആവജ്ജനചിത്തസ്സ പച്ചയോ ഭവിതും അസമത്ഥം മന്ദഥാമഗതമേവ പവത്തമാനമ്പി, സമ്ഭിന്നം നാമ ഹോതി. ആവജ്ജനസ്സ പന പച്ചയോ ഭവിതും സമത്ഥം അസമ്ഭിന്നം നാമ. 'ആപാഥഗതത്താ ധമ്മാന'ന്തി ധമ്മാരമ്മണേ ആപാഥഗതേ. 'വത്ഥുസന്നിസ്സിത'ന്തി ഹദയവത്ഥുസന്നിസ്സയം ലദ്ധാവ ഉപ്പജ്ജതി, ന തേന വിനാ. അയമ്പി പഞ്ഹോ പഞ്ചവോകാരഭവം സന്ധായ കഥിതോ. 'മനസികാരഹേതുക'ന്തി കിരിയമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ഭവങ്ഗേ ആവട്ടിതേയേവ ഉപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ. അയം താവ 'ഉപനിസ്സയമത്ഥസോ'തി ഏത്ഥ ഉപനിസ്സയവണ്ണനാ.

'അത്ഥതോ' പന ചക്ഖു ദസ്സനത്ഥം, സോതം സവനത്ഥം, ഘാനം ഘായനത്ഥം, ജിവ്ഹാ സായനത്ഥാ, കായോ ഫുസനത്ഥോ , മനോ വിജാനനത്ഥോ. തത്ഥ ദസ്സനം അത്ഥോ അസ്സ. തഞ്ഹി തേന നിപ്ഫാദേതബ്ബന്തി ദസ്സനത്ഥം. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. ഏത്താവതാ **തിപിടകചൂളനാഗത്ഥേരവാദേ സോളസകമഗ്ഗോ** നിട്ഠിതോ, സദ്ധിം ദ്വാദസകമഗ്ഗേന ചേവ അഹേതുകട്ഠകേന ചാതി.

ഇദാനി **മോരവാപീവാസീമഹാദത്തത്ഥേരവാദേ ദ്വാദസകമഗ്ഗകഥാ** ഹോതി. തത്ഥ സാകേതപഞ്ഹഉസ്സദകിത്തനഹേതുകിത്തനാനി പാകതികാനേവ. അയം പന ഥേരോ അസങ്ഖാരികസസങ്ഖാരികേസു ദോസം ദിസ്വാ 'അസങ്ഖാരികം അസങ്ഖാരികമേവ വിപാകം ദേതി, നോ സസങ്ഖാരികം; സസങ്ഖാരികമ്പി സസങ്ഖാരികമേവ നോ അസങ്ഖാരിക'ന്തി ആഹ. ജവനേന ചേസ ചിത്തനിയാമം ന കഥേതി. ആരമ്മണേന പന വേദനാനിയാമം കഥേതി. തേനസ്സ വിപാകുദ്ധാരേ ദ്വാദസകമഗ്ഗോ നാമ ജാതോ. ദസകമഗ്ഗോപി, അഹേതുകട്ഠകമ്പി ഏത്ഥേവ പവിട്ഠം.

തത്രായം നയോ - സോമനസ്സസഹഗതതിഹേതുകഅസങ്ഖാരികചിത്തേന ഹി കമ്മേ ആയൂഹിതേ താദിസേനേവ വിപാകചിത്തേന ഗഹിതപടിസന്ധികസ്സ വുഡ്ഢിപ്പത്തസ്സ ചക്ഖുദ്വാരേ 'ഇട്ഠാരമ്മണേ' ആപാഥഗതേ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ തയോ മോഘവാരാ ഹോന്തി. തസ്സ കുസലതോ ചത്താരി സോമനസ്സസഹഗതാനി, അകുസലതോ ചത്താരി, കിരിയതോ പഞ്ചാതി ഇമേസം തേരസന്നം ചിത്താനം അഞ്ഞതരേന ജവിതപരിയോസാനേ തദാരമ്മണം പതിട്ഠഹമാനം സോമനസ്സസഹഗതഅസങ്ഖാരികതിഹേതുകചിത്തമ്പി ദുഹേതുകചിത്തമ്പി പതിട്ഠാതി. ഏവമസ്സ ചക്ഖുദ്വാരേ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി തീണി, തദാരമ്മണാനി ദ്വേതി, പഞ്ച ഗണനൂപഗചിത്താനി ഹോന്തി.

ആരമ്മണേന പന വേദനം പരിവത്തേത്വാ കുസലതോ ചതുന്നം, അകുസലതോ ചതുന്നം, കിരിയതോ ചതുന്നന്തി, ദ്വാദസന്നം ഉപേക്ഖാസഹഗതചിത്താനം അഞ്ഞതരേന ജവിതാവസാനേ ഉപേക്ഖാസഹഗതതിഹേതുകഅസങ്ഖാരികവിപാകമ്പി ദുഹേതുകഅസങ്ഖാരികവിപാകമ്പി തദാരമ്മണം ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജതി. ഏവമസ്സ ചക്ഖുദ്വാരേ ഉപേക്ഖാസഹഗതസന്തീരണം, ഇമാനി ദ്വേ തദാരമ്മണാനീതി, തീണി ഗണനൂപഗചിത്താനി ഹോന്തി. താനി പുരിമേഹി പഞ്ചഹി സദ്ധിം അട്ഠ. സോതദ്വാരാദീസുപി അട്ഠ അട്ഠാതി ഏകായ ചേതനായ കമ്മേ ആയൂഹിതേ സമചത്താലീസ ചിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തി. അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന പന ചക്ഖുദ്വാരേ അട്ഠ, സോതവിഞ്ഞാണാദീനി ചത്താരീതി, ദ്വാദസ ഹോന്തി. തത്ഥ 'മൂലഭവങ്ഗതാ''ആഗന്തുകഭവങ്ഗതാ''അമ്ബോപമനിയാമകഥാ' ച വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ.

സോമനസ്സസഹഗതതിഹേതുകസസങ്ഖാരികകുസലചിത്തേന കമ്മേ ആയൂഹിതേപി ഉപേക്ഖാസഹഗതതിഹേതുകഅസങ്ഖാരികസസങ്ഖാരികേഹി കമ്മേ ആയൂഹിതേപി ഏസേവ നയോ. തത്ഥ യന്തോപമാപി ഏത്ഥ പാകതികാ ഏവ. ഏത്താവതാ തിഹേതുകകമ്മേന തിഹേതുകപടിസന്ധി ഹോതീതി വാരോ കഥിതോ. തിഹേതുകകമ്മേന ദുഹേതുകപടിസന്ധി ഹോതീതി വാരോ പന പടിച്ഛന്നോ ഹുത്വാ ഗതോ.

ഇദാനി ദുഹേതുകകമ്മേന ദുഹേതുകപടിസന്ധികഥാ ഹോതി. സോമനസ്സസഹഗതദുഹേതുകഅസങ്ഖാരികചിത്തേന ഹി കമ്മേ ആയൂഹിതേ താദിസേനേവ വിപാകചിത്തേന ഗഹിതപടിസന്ധികസ്സ വുഡ്ഢിപ്പത്തസ്സ ചക്ഖുദ്വാരേ ഇട്ഠാരമ്മണേ ആപാഥഗതേ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ തയോ മോഘവാരാ ഹോന്തി. ദുഹേതുകസ്സ പന **ജവനകിരിയാ** നത്ഥി. തസ്മാ കുസലതോ ചത്താരി സോമനസ്സസഹഗതാനി, അകുസലതോ ചത്താരീതി ഇമേസം അട്ഠന്നം അഞ്ഞതരേന ജവിതപരിയോസാനേ ദുഹേതുകമേവ സോമനസ്സസഹഗതഅസങ്ഖാരികം തദാരമ്മണം ഹോതി. ഏവമസ്സ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി തീണി, ഇദഞ്ച തദാരമ്മണന്തി, ചത്താരി ഗണനൂപഗചിത്താനി ഹോന്തി. 'ഇട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണേ' പന കുസലതോ ഉപേക്ഖാസഹഗതാനം ചതുന്നം, അകുസലതോ ചതുന്നന്തി, അട്ഠന്നം അഞ്ഞതരേന ജവിതപരിയോസാനേ ദുഹേതുകമേവ ഉപേക്ഖാസഹഗതം അസങ്ഖാരികം തദാരമ്മണം ഹോതി. ഏവമസ്സ ഉപേക്ഖാസഹഗതസന്തീരണം, ഇദഞ്ച തദാരമ്മണന്തി, ദ്വേ ഗണനൂപഗചിത്താനി ഹോന്തി. താനി പുരിമേഹി ചതൂഹി സദ്ധിം ഛ. സോതദ്വാരാദീസുപി ഛ ഛാതി ഏകായ ചേതനായ കമ്മേ ആയൂഹിതേ സമതിംസ ചിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തി. അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന പന ചക്ഖുദ്വാരേ ഛ, സോതവിഞ്ഞാണാദീനി ചത്താരീതി ദസ ഹോന്തി. അമ്ബോപമനിയാമകഥാ പാകതികാ ഏവ. യന്തോപമാ ഇധ ന ലബ്ഭതീതി വുത്തം.

സോമനസ്സസഹഗതദുഹേതുകസസങ്ഖാരികകുസലചിത്തേന കമ്മേ ആയൂഹിതേപി ഉപേക്ഖാസഹഗതദുഹേതുകഅസങ്ഖാരികസസങ്ഖാരികേഹി കമ്മേ ആയൂഹിതേപി ഏസേവ നയോ. ഏത്താവതാ ദുഹേതുകകമ്മേന ദുഹേതുകപടിസന്ധി ഹോതീതി വാരോ കഥിതോ.

അഹേതുകപടിസന്ധി ഹോതീതി വാരോ പന ഏവം വേദിതബ്ബോ - കുസലതോ ചതൂഹി ഞാണവിപ്പയുത്തേഹി കമ്മേ ആയൂഹിതേ, കുസലവിപാകാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ഉപേക്ഖാസഹഗതായ പടിസന്ധിയാ ഗഹിതായ, കമ്മസദിസാ പടിസന്ധീതി ന വത്തബ്ബാ. ഇതോ പട്ഠായ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ കഥേത്വാ ഇട്ഠേപി ഇട്ഠമജ്ഝത്തേപി ചിത്തപ്പവത്തി വേദിതബ്ബാ. ഇമസ്സ ഹി ഥേരസ്സ വാദേ പിണ്ഡജവനം ജവതി. സേസാ ഇദം പന ജവനം കുസലത്ഥായ വാ അകുസലത്ഥായ വാ കോ നിയാമേതീതിആദികഥാ സബ്ബാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാതി. ഏത്താവതാ മോരവാപീവാസീമഹാദത്തത്ഥേരവാദേ ദ്വാദസകമഗ്ഗോ നിട്ഠിതോ സദ്ധിം ദസകമഗ്ഗേന ചേവ അഹേതുകട്ഠകേന ച.

ഇദാനി **മഹാധമ്മരക്ഖിതത്ഥേരവാദേ ദസകമഗ്ഗകഥാ** ഹോതി. തത്ഥ സാകേതപഞ്ഹഉസ്സദകിത്തനാനി പാകതികാനേവ. ഹേതുകിത്തനേ പന അയം വിസേസോ. തിഹേതുകകമ്മം തിഹേതുകവിപാകമ്പി ദുഹേതുകവിപാകമ്പി അഹേതുകവിപാകമ്പി ദേതി. ദുഹേതുകകമ്മം തിഹേതുകമേവ ന ദേതി, ഇതരം ദേതി. തിഹേതുകകമ്മേന പടിസന്ധി തിഹേതുകാവ ഹോതി; ദുഹേതുകാഹേതുകാ ന ഹോതി. ദുഹേതുകകമ്മേന ദുഹേതുകാഹേതുകാ ഹോതി, തിഹേതുകാ ന ഹോതി. അസങ്ഖാരികകമ്മം വിപാകം അസങ്ഖാരികമേവ ദേതി, നോ സസങ്ഖാരികം. സസങ്ഖാരികമ്പി സസങ്ഖാരികമേവ ദേതി, നോ അസങ്ഖാരികം. ആരമ്മണേന വേദനാ പരിവത്തേതബ്ബാ. ജവനം പിണ്ഡജവനമേവ ജവതി. ആദിതോ പട്ഠായ ചിത്താനി കഥേതബ്ബാനി.

തത്രായം കഥാ - ഏകോ പഠമകുസലചിത്തേന കമ്മം ആയൂഹതി, പഠമവിപാകചിത്തേനേവ പടിസന്ധിം ഗണ്ഹാതി. അയം കമ്മസദിസാ പടിസന്ധി. തസ്സ വുഡ്ഢിപ്പത്തസ്സ ചക്ഖുദ്വാരേ 'ഇട്ഠാരമ്മണേ' ആപാഥഗതേ വുത്തനയേനേവ തയോ മോഘവാരാ ഹോന്തി. അഥസ്സ ഹേട്ഠാ വുത്താനം തേരസന്നം സോമനസ്സസഹഗതജവനാനം അഞ്ഞതരേന ജവിതപരിയോസാനേ പഠമവിപാകചിത്തമേവ തദാരമ്മണം ഹോതി. തം 'മൂലഭവങ്ഗം' 'തദാരമ്മണ'ന്തി ദ്വേ നാമാനി ലഭതി. ഏവമസ്സ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി തീണി, ഇദഞ്ച തദാരമ്മണന്തി, ചത്താരി ഗണനൂപഗചിത്താനി ഹോന്തി. 'ഇട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണേ' ഹേട്ഠാ വുത്താനംയേവ ദ്വാദസന്നം ഉപേക്ഖാസഹഗതജവനാനം അഞ്ഞതരേന ജവിതപരിയോസാനേ ഉപേക്ഖാസഹഗതം തിഹേതുകം അസങ്ഖാരികചിത്തം തദാരമ്മണതായ പവത്തതി. തം 'ആഗന്തുകഭവങ്ഗം''തദാരമ്മണ'ന്തി ദ്വേ നാമാനി ലഭതി. ഏവമസ്സ ഉപേക്ഖാസഹഗതസന്തീരണം ഇദഞ്ച തദാരമ്മണന്തി

ദ്വേ ഗണനൂപഗചിത്താനി. താനി പുരിമേഹി ചതൂഹി സദ്ധിം ഛ ഹോന്തി. ഏവം ഏകായ ചേതനായ കമ്മേ ആയൂഹിതേ പഞ്ചസു ദ്വാരേസു സമതിംസ ചിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തി. അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന പന ചക്ഖുദ്വാരേ ഛ, സോതവിഞ്ഞാണാദീനി ചത്താരീതി ദസ ഹോന്തി. അമ്ബോപമനിയാമകഥാ പാകതികായേവ.

ദുതിയതതിയചതുത്ഥകുസലചിത്തേഹി കമ്മേ ആയൂഹിതേപി ഏത്തകാനേവ വിപാകചിത്താനി ഹോന്തി. ചതൂഹി ഉപേക്ഖാസഹഗതചിത്തേഹി ആയൂഹിതേപി ഏസേവ നയോ. ഇധ പന പഠമം ഇട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണം ദസ്സേതബ്ബം. പച്ഛാ ഇട്ഠാരമ്മണേന വേദനാ പരിവത്തേതബ്ബാ. അമ്ബോപമനിയാമകഥാ പാകതികാ ഏവ. യന്തോപമാ ന ലബ്ഭതി. 'കുസലതോ പന ചതുന്നം ഞാണവിപ്പയുത്താനം അഞ്ഞതരേന കമ്മേ ആയൂഹിതേ'തി ഇതോ പട്ഠായ സബ്ബം വിത്ഥാരേത്വാ അഹേതുകട്ഠകം കഥേതബ്ബം. ഏത്താവതാ മഹാധമ്മരക്ഖിതത്ഥേരവാദേ ദസകമഗ്ഗോ നിട്ഠിതോ ഹോതി, സദ്ധിം അഹേതുകട്ഠകേനാതി.

ഇമേസം പന തിണ്ണം ഥേരാനം കതരസ്സ വാദോ ഗഹേതബ്ബോതി? ന കസ്സചി ഏകംസേന. സബ്ബേസം പന വാദേസു യുത്തം ഗഹേതബ്ബം. പഠമവാദസ്മിഞ്ഹി സസങ്ഖാരാസങ്ഖാരവിധാനം പച്ചയഭേദതോ അധിപ്പേതം. തേനേത്ഥ , അസങ്ഖാരികകുസലസ്സ ദുബ്ബലപച്ചയേഹി ഉപ്പന്നം സസങ്ഖാരികവിപാകം, സസങ്ഖാരികകുസലസ്സ ബലവപച്ചയേഹി ഉപ്പന്നം അസങ്ഖാരികവിപാകഞ്ച ഗഹേത്വാ, ലബ്ഭമാനാനിപി കിരിയജവനാനി പഹായ, കുസലജവനേന തദാരമ്മണം ആരമ്മണേന ച വേദനം നിയാമേത്വാ, സേക്ഖപുഥുജ്ജനവസേന സോളസകമഗ്ഗോ കഥിതോ. യം പനേത്ഥ അകുസലജവനാവസാനേ അഹേതുകവിപാകമേവ തദാരമ്മണം ദസ്സിതം, തം ഇതരേസു ന ദസ്സിതമേവ. തസ്മാ തം തത്ഥ തേസു വുത്തം സഹേതുകവിപാകഞ്ച, ഏത്ഥാപി സബ്ബമിദം ലബ്ഭതേവ. തത്രായം നയോ - യദാ ഹി കുസലജവനാനം അന്തരന്തരാ അകുസലം ജവതി, തദാ കുസലാവസാനേ ആചിണ്ണസദിസമേവ, അകുസലാവസാനേ സഹേതുകം തദാരമ്മണം യുത്തം. യദാ നിരന്തരം അകുസലമേവ തദാ അഹേതുകം. ഏവം താവ പഠമവാദേ യുത്തം ഗഹേതബ്ബം.

ദുതിയവാദേ പന കുസലതോ സസങ്ഖാരാസങ്ഖാരവിധാനം അധിപ്പേതം. തേനേത്ഥ അസങ്ഖാരികകുസലസ്സ അസങ്ഖാരികമേവ വിപാകം, സസങ്ഖാരികകുസലസ്സ ച സസങ്ഖാരികമേവ ഗഹേത്വാ, ജവനേന തദാരമ്മണനിയാമം അകത്വാ, സബ്ബേസമ്പി സേക്ഖാസേക്ഖപുഥുജ്ജനാനം ഉപ്പത്തിരഹോ പിണ്ഡജവനവസേനേവ ദ്വാദസകമഗ്ഗോ കഥിതോ. തിഹേതുകജവനാവസാനേ പനേത്ഥ തിഹേതുകം തദാരമ്മണം യുത്തം. ദുഹേതുകജവനാവസാനേ ദുഹേതുകം, അഹേതുകജവനാവസാനേ അഹേതുകം ഭാജേത്വാ പന ന വുത്തം. ഏവം ദുതിയവാദേ യുത്തം ഗഹേതബ്ബം.

തതിയവാദേപി കുസലതോവ അസങ്ഖാരസസങ്ഖാരവിധാനം അധിപ്പേതം. 'തിഹേതുകകമ്മം തിഹേതുകവിപാകമ്പി ദുഹേതുകവിപാകമ്പി അഹേതുകവിപാകമ്പി ദേതീ'തി പന വചനതോ അസങ്ഖാരികതിഹേതുകപടിസന്ധികസ്സ അസങ്ഖാരികദുഹേതുകേനപി തദാരമ്മണേന ഭവിതബ്ബം. തം അദസ്സേത്വാ ഹേതുസദിസമേവ തദാരമ്മണം ദസ്സിതം. തം പുരിമായ ഹേതുകിത്തനലദ്ധിയാ ന യുജ്ജതി. കേവലം ദസകമഗ്ഗവിഭാവനത്ഥമേവ വുത്തം. ഇതരമ്പി പന ലബ്ഭതേവ. ഏവം തതിയവാദേപി യുത്തം ഗഹേതബ്ബം. അയഞ്ച സബ്ബാപി പടിസന്ധിജനകസ്സേവ കമ്മസ്സ വിപാകം സന്ധായ തദാരമ്മണകഥാ. 'സഹേതുകം ഭവങ്ഗം അഹേതുകസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ'തി (പട്ഠാ॰ ൻ.൧.൧൨൨) വചനതോ പന നാനാകമ്മേന അഹേതുകപടിസന്ധികസ്സാപി സഹേതുകവിപാകം തദാരമ്മണം ഉപ്പജ്ജതി. തസ്സ ഉപ്പത്തിവിധാനം മഹാപകരണേ ആവി ഭവിസ്സതീതി.

കാമാവചരകുസലവിപാകകഥാ നിട്ഠിതാ.

രൂപാവചരാരൂപാവചരവിപാകകഥാ

ർൻൻ. ഇദാനി രൂപാവചരാദിവിപാകം ദസ്സേതും പുന **കതമേ ധമ്മാ അബ്യാകതാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ യസ്മാ കാമാവചരവിപാകം അത്തനോ കുസലേന സദിസമ്പി ഹോതി, അസദിസമ്പി, തസ്മാ ന തം കുസലാനുഗതികം കത്വാ ഭാജിതം. രൂപാവചരാരൂപാവചരവിപാകം പന യഥാ ഹത്ഥിഅസ്സപബ്ബതാദീനം ഛായാ ഹത്ഥിആദിസദിസാവ ഹോന്തി, തഥാ അത്തനോ കുസലസദിസമേവ ഹോതീതി കുസലാനുഗതികം കത്വാ ഭാജിതം. കാമാവചരകമ്മഞ്ച യദാ കദാചി വിപാകം ദേതി, രൂപാവചരാരൂപാവചരം പന അനന്തരായേന, ദുതിയസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ, വിപാകം ദേതീതിപി കുസലാനുഗതികമേവ കത്വാ ഭാജിതം. സേസം കുസലേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. അയം പന വിസേസോ - പടിപദാദിഭേദോ ച ഹീനപണീതമജ്ഝിമഭാവോ ച ഏതേസു ഝാനാഗമനതോ വേദിതബ്ബോ. ഛന്ദാദീനം പന അഞ്ഞതരം ധുരം കത്വാ അനുപ്പാദനീയത്താ നിരധിപതികാനേവ ഏതാനീതി.

രൂപാവചരാരൂപാവചരവിപാകകഥാ നിട്ഠിതാ.

ലോകുത്തരവിപാകകഥാ

൫൦൫. ലോകുത്തരവിപാകമ്പി കുസലസദിസത്താ കുസലാനുഗതികമേവ കത്വാ ഭാജിതം. യസ്മാ പന തേഭൂമകകുസലം ചുതിപടിസന്ധിവസേന വട്ടം ആചിനാതി വഡ്ഢേതി, തസ്മാ തത്ഥ **കതത്താ ഉപചിതത്താ**തി വുത്തം. ലോകുത്തരം പന തേന ആചിതമ്പി അപചിനാതി, സയമ്പി ചുതിപടിസന്ധിവസേന ന ആചിനാതി, തേനേത്ഥ 'കതത്താ ഉപചിതത്താ'തി അവത്വാ **കതത്താ ഭാവിതത്താ**തി വുത്തം.

സുഞ്ഞതന്തിആദീസു 'മഗ്ഗോ' താവ 'ആഗമനതോ സഗുണതോ ആരമ്മണതോതി തീഹി കാരണേഹി നാമം ലഭതീ'തി, ഇദം ഹേട്ഠാ കുസലാധികാരേ വിത്ഥാരിതം. തത്ഥ സുത്തന്തികപരിയായേന സഗുണതോപി ആരമ്മണതോപി നാമം ലഭതി. പരിയായദേസനാ ഹേസാ. അഭിധമ്മകഥാ പന നിപ്പരിയായദേസനാ. തസ്മാ ഇധ സഗുണതോ വാ ആരമ്മണതോ വാ നാമം ന ലഭതി, ആഗമനതോവ ലഭതി. ആഗമനമേവ ഹി ധുരം. തം ദുവിധം ഹോതി - വിപസ്സനാഗമനം മഗ്ഗാഗമനന്തി.

തത്ഥ മഗ്ഗസ്സ ആഗതട്ഠാനേ വിപസ്സനാഗമനം ധുരം, ഫലസ്സ ആഗതട്ഠാനേ മഗ്ഗാഗമനം ധുരന്തി, ഇദമ്പി ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. തേസു ഇദം ഫലസ്സ ആഗതട്ഠാനം, തസ്മാ ഇധ മഗ്ഗാഗമനം ധുരന്തി വേദിതബ്ബം. സോ പനേസ മഗ്ഗോ ആഗമനതോ 'സുഞ്ഞത'ന്തി നാമം ലഭിത്വാ സഗുണതോ ച ആരമ്മണതോ ച 'അനിമിത്തോ''അപ്പണിഹിതോ'തിപി വുച്ചതി. തസ്മാ സയം ആഗമനീയട്ഠാനേ ഠത്വാ അത്തനോ ഫലസ്സ തീണി നാമാനി ദേതി. കഥം? അയഞ്ഹി സുദ്ധാഗമനവസേനേവ ലദ്ധനാമോ 'സുഞ്ഞതമഗ്ഗോ' സയം ആഗമനീയട്ഠാനേ ഠത്വാ അത്തനോ ഫലസ്സ നാമം ദദമാനോ 'സുഞ്ഞത'ന്തി നാമം അകാസി. 'സുഞ്ഞതഅനിമിത്തമഗ്ഗോ' സയം ആഗമനീയട്ഠാനേ ഠത്വാ അത്തനോ ഫലസ്സ നാമം

ദദമാനോ ‘അനിമിത്ത’ന്തി നാമം അകാസി. ‘സുഞ്ഞതഅപ്പണിഹിതമഗ്ഗോ’ സയം ആഗമനീയട്ഠാനേ ഠത്വാ അത്തനോ ഫലസ്സ നാമം ദദമാനോ ‘അപ്പണിഹിത’ന്തി നാമം അകാസി. ഇമാനി പന തീണി നാമാനി മഗ്ഗാനന്തരേ ഫലചിത്തസ്മിംയേവ ഇമിനാ നയേന ലബ്ഭന്തി, നോ അപരഭാഗേ വളഞ്ജനകഫലസമാപത്തിയാ. അപരഭാഗേ പന അനിച്ചതാദീഹി തീഹി വിപസ്സനാഹി വിപസ്സിതും സക്കോതി. അഥസ്സ വുട്ഠിതവുട്ഠിതവിപസ്സനാവസേന അനിമിത്തഅപ്പണിഹിതസുഞ്ഞതസങ്ഖാതാനി തീണി ഫലാനി ഉപ്പജ്ജന്തി. തേസം താനേവ സങ്ഖാരാരമ്മണാനി. അനിച്ചാനുപസ്സനാദീനി ഞാണാനി അനുലോമഞാണാനി നാമ ഹോന്തി.

യോ ചായം സുഞ്ഞതമഗ്ഗേ വുത്തോ. അപ്പണിഹിതമഗ്ഗേപി ഏസേവ നയോ. അയമ്പി ഹി സുദ്ധാഗമനവസേന ലദ്ധനാമോ ‘അപ്പണിഹിതമഗ്ഗോ’ സയം ആഗമനീയട്ഠാനേ ഠത്വാ അത്തനോ ഫലസ്സ നാമം ദദമാനോ ‘അപ്പണിഹിത’ന്തി നാമം അകാസി. ‘അപ്പണിഹിതഅനിമിത്തമഗ്ഗോ’ സയം ആഗമനീയട്ഠാനേ ഠത്വാ അത്തനോ ഫലസ്സ നാമം ദദമാനോ ‘അനിമിത്ത’ന്തി നാമം അകാസി. ‘അപ്പണിഹിതസുഞ്ഞതമഗ്ഗോ’ സയം ആഗമനീയട്ഠാനേ ഠത്വാ അത്തനോ ഫലസ്സ നാമം ദദമാനോ ‘സുഞ്ഞത’ന്തി നാമം അകാസി. ഇമാനിപി തീണി നാമാനി മഗ്ഗാനന്തരേ ഫലചിത്തസ്മിംയേവ ഇമിനാ നയേന ലബ്ഭന്തി, ന അപരഭാഗേ വളഞ്ജനകഫലസമാപത്തിയാതി. ഏവം ഇമസ്മിം വിപാകനിദ്ദേസേ കുസലചിത്തേഹി തിഗുണാനി വിപാകചിത്താനി വേദിതബ്ബാനി.

യഥാ പന തേഭൂമകകുസലാനി അത്തനോ വിപാകം അധിപതിം ലഭാപേതും ന സക്കോന്തി, ന ഏവം ലോകുത്തരകുസലാനി. കസ്മാ? തേഭൂമകകുസലാനഞ്ഹി അഞ്ഞോ ആയൂഹനകാലോ അഞ്ഞോ വിപച്ചനകാലോ. തേന താനി അത്തനോ വിപാകം അധിപതിം ലഭാപേതും ന സക്കോന്തി. ലോകുത്തരാനി പന തായ സദ്ധായ, തസ്മിം വീരിയേ, തായ സതിയാ, തസ്മിം സമാധിമ്ഹി, തായ പഞ്ഞായ അവൂപസന്തായ , അപണ്ണകം അവിരദ്ധം മഗ്ഗാനന്തരമേവ വിപാകം പടിലഭന്തി, തേന അത്തനോ വിപാകം അധിപതിം ലഭാപേതും സക്കോന്തി.

യഥാ ഹി പരിത്തകസ്സ അഗ്ഗിനോ ഗതട്ഠാനേ അഗ്ഗിസ്മിം നിബ്ബുതമത്തേയേവ ഉണ്ഹാകാരോ നിബ്ബായിത്വാ കിഞ്ചി ന ഹോതി, മഹന്തം പന ആദിത്തം അഗ്ഗിക്ഖന്ധം നിബ്ബാപേത്വാ ഗോമയപരിഭണ്ഡേ കതേപി ഉണ്ഹാകാരോ അവൂപസന്തോവ ഹോതി, ഏവമേവ തേഭൂമകകുസലേ അഞ്ഞോ കമ്മക്ഖണോ അഞ്ഞോ വിപാകക്ഖണോ പരിത്തഅഗ്ഗിട്ഠാനേ ഉണ്ഹഭാവനിബ്ബുതകാലോ വിയ ഹോതി. തസ്മാ തം അത്തനോ വിപാകം അധിപതിം ലഭാപേതും ന സക്കോതി. ലോകുത്തരേ പന തായ സദ്ധായ...പേ... തായ പഞ്ഞായ അവൂപസന്തായ, മഗ്ഗാനന്തരമേവ ഫലം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ തം അത്തനോ വിപാകം അധിപതിം ലഭാപേതീതി വേദിതബ്ബം. തേനാഹു പോരാണാ - ‘വിപാകേ അധിപതി നത്ഥി ഠപേത്വാ ലോകുത്തര’ന്തി.

൫൫. ചതുത്ഥഫലനിദ്ദേസേ **അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയ**ന്തി അഞ്ഞാതാവിനോ ചതൂസു സച്ചേസു നിട്ഠിതഞാണകിച്ചസ്സ ഇന്ദ്രിയം, അഞ്ഞാതാവീനം വാ ചതൂസു സച്ചേസു നിട്ഠിതകിച്ചാനം ചത്താരി സച്ചാനി ഞത്വാ പടിവിജ്ഝിത്വാ ഠിതാനം ധമ്മാനം അബ്ഭന്തരേ ഇന്ദട്ഠസാധനേന ഇന്ദ്രിയം. നിദ്ദേസവാരേപിസ്സ **അഞ്ഞാതാവീന**ന്തി ആജാനിത്വാ ഠിതാനം. **ധമ്മാന**ന്തി സമ്പയുത്തധമ്മാനം അബ്ഭന്തരേ. **അഞ്ഞാ**തി ആജാനനാ, **പഞ്ഞാ പജാനനാ**തിആദീനി വുത്തത്ഥാനേവ. **മഗ്ഗങ്ഗം മഗ്ഗപരിയാപന്ന**ന്തി ഫലമഗ്ഗസ്സ അങ്ഗം, ഫലമഗ്ഗേ ച പരിയാപന്നന്തി അത്ഥോ.

അപിചേത്ഥ ഇദം പകിണ്ണകം - ഏകം ഇന്ദ്രിയം ഏകം ഠാനം ഗച്ഛതി, ഏകം ഛ ഠാനാനി ഗച്ഛതി, ഏകം ഏകം ഠാനം ഗച്ഛതി. ഏകഞ്ഹി ‘അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയം’ ഏകം ഠാനം ഗച്ഛതി സോതാപത്തിമഗ്ഗം. ഏകം ‘അഞ്ഞിന്ദ്രിയം’ ഹേട്ഠാ തീണി ഫലാനി, ഉപരി തയോ മഗ്ഗേതി ഛ ഠാനാനി ഗച്ഛതി. ഏകം ‘അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയം’ ഏകം ഠാനം ഗച്ഛതി അരഹത്തഫലം. സബ്ബേസുപി മഗ്ഗഫലേസു അത്ഥതോ അട്ഠ അട്ഠ ഇന്ദ്രിയാനീതി ചതുസട്ഠി ലോകുത്തരിന്ദ്രിയാനി കഥിതാനി. പാളിതോ പന നവ നവ കത്വാ ദ്വാസത്തതി ഹോന്തി. മഗ്ഗേ മഗ്ഗങ്ഗന്തി വുത്തം. ഫലേപി മഗ്ഗങ്ഗം. മഗ്ഗേ ബോജ്ഝങ്ഗോതി വുത്തോ ഫലേപി ബോജ്ഝങ്ഗോ. മഗ്ഗക്ഖണേ ആരതി വിരതീതി വുത്താ ഫലക്ഖണേപി ആരതി വിരതീതി. തത്ഥ മഗ്ഗോ മഗ്ഗഭാവേനേവ മഗ്ഗോ, ഫലം പന മഗ്ഗം ഉപാദായ മഗ്ഗോ നാമ; ഫലങ്ഗം ഫലപരിയാപന്നന്തി വത്തുമ്പി വട്ടതി. മഗ്ഗേ ബുജ്ഝനകസ്സ അങ്ഗോതി സമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, ഫലേ ബുദ്ധസ്സ അങ്ഗോതി സമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ. മഗ്ഗേ ആരമണവിരമണവസേനേവ ആരതി വിരതി. ഫലേ പന ആരതിവിരതിവസേനാതി.

ലോകുത്തരവിപാകകഥാ നിട്ഠിതാ.

അകുസലവിപാകകഥാ

൫൬. ഇതോ പരാനി അകുസലവിപാകാനി - പഞ്ച ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാകായവിഞ്ഞാണാനി, ഏകാ മനോധാതു, ഏകാ മനോവിഞ്ഞാണധാതൂതി ഇമാനി സത്ത ചിത്താനി - പാളിതോ ച അത്ഥതോ ച ഹേട്ഠാ വുത്തേഹി താദിസേഹേവ കുസലവിപാകചിത്തേഹി സദിസാനി.

കേവലഞ്ഹി താനി കുസലകമ്മപച്ചയാനി ഇമാനി അകുസലകമ്മപച്ചയാനി. താനി ച ഇട്ഠഇട്ഠമജ്ഝത്തേസു ആരമ്മണേസു വത്തന്തി, ഇമാനി അനിട്ഠഅനിട്ഠമജ്ഝത്തേസു. തത്ഥ ച സുഖസഹഗതം കായവിഞ്ഞാണം, ഇധ ദുക്ഖസഹഗതം . തത്ഥ ച ഉപേക്ഖാസഹഗതാ മനോവിഞ്ഞാണധാതു മനുസ്സേസു ജച്ചന്ധാദീനം പടിസന്ധിം ആദിം കത്വാ പഞ്ചസു ഠാനേസു വിപച്ചതി. ഇധ പന ഏകാദസവിധേനാപി അകുസലചിത്തേന കമ്മേ ആയൂഹിതേ കമ്മകമ്മനിമിത്തഗതിനിമിത്തേസു അഞ്ഞതരം ആരമ്മണം കത്വാ ചതൂസു അപായേസു പടിസന്ധി ഹുത്വാ വിപച്ചതി; ദുതിയവാരതോ പട്ഠായ യാവതായുകം ഭവങ്ഗം ഹുത്വാ, അനിട്ഠഅനിട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണായ പഞ്ചവിഞ്ഞാണവീഥിയാ സന്തീരണം ഹുത്വാ, ബലവാരമ്മണേ ഛസു ദ്വാരേസു തദാരമ്മണം ഹുത്വാ, മരണകാലേ ചുതി ഹുത്വാതി, ഏവം പഞ്ചസു ഏവ ഠാനേസു വിപച്ചതീതി.

അകുസലവിപാകകഥാ നിട്ഠിതാ.

കിരിയാബ്യാകതവണ്ണനാ

മനോധാതുചിത്തം

൫൭. ഇദാനി കിരിയാബ്യാകതം ഭാജേത്വാ ദസ്സേതും പുന **കതമേ ധമ്മാ അബ്യാകതാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **കിരിയാ**തി കരണമത്തം. സബ്ബേസുയേവ ഹി കിരിയചിത്തേസു യം ജവനഭാവം അപ്പത്തം തം വാതപുപ്ഫം വിയ.

യം ജവനഭാവപ്പത്തം തം ഛിന്നമൂലകരുക്ഖപുപ്ഫം വിയ അഫലം ഹോതി, തംതം കിച്ചസാധനവസേന പവത്തത്താ പന കരണമത്തമേവ ഹോതി. തസ്മാ കിരിയാതി വുത്തം. **നേവകുസലാനാകുസലാ**തിആദീസു കുസലമൂലസങ്ഖാതസ്സ കുസലഹേതുനോ അഭാവാ 'നേവകുസലാ'; അകുസലമൂലസങ്ഖാതസ്സ അകുസലഹേതുനോ അഭാവാ 'നേവഅകുസലാ'; യോനിസോമനസികാരഅയോനിസോമനസികാരസങ്ഖാതാനമ്പി കുസലാകുസലപച്ചയാനം അഭാവാ **'നേവകുസലാനാകുസലാ'**. കുസലാകുസലസങ്ഖാതസ്സ ജനകഹേതുനോ അഭാവാ **നേവകമ്മവിപാകാ**.

ഇധാപി ചിത്തസ്സേകഗ്ഗതാനിദ്ദേസേ പവത്തിട്ഠിതിമത്തമേവ ലബ്ഭതി. ദ്വേ പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി, തിസ്സോ മനോധാതുയോ, തിസ്സോ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയോ, വിചികിച്ഛാസഹഗതന്തി ഇമേസു സത്തരസസു ചിത്തേസു ദുബ്ബലത്താ സണ്ഠിതി അവട്ഠിതിആദീനി ന ലബ്ഭന്തി. സേസം സബ്ബം വിപാകമനോധാതുനിദ്ദേസേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം, അഞ്ഞത്ര ഉപ്പത്തിട്ഠാനാ. തഞ്ഹി ചിത്തം പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനന്തരം ഉപ്പജ്ജതി. ഇദം പന പഞ്ചദ്വാരേ വളഞ്ജനകപ്പവത്തികാലേ സബ്ബേസം പുരേ ഉപ്പജ്ജതി. കഥം? ചക്ഖുദ്വാരേ താവ ഇട്ഠഇട്ഠമജ്ഝത്തഅനിട്ഠഅനിട്ഠമജ്ഝത്തേസു രൂപാരമ്മണേസു യേന കേനചി പസാദേ ഘട്ടിതേ തം ആരമ്മണം ഗഹേത്വാ ആവജ്ജനവസേന പുരേചാരികം ഹുത്വാ ഭവങ്ഗം ആവട്ടയമാനം ഉപ്പജ്ജതി. സോതദ്വാരാദീസുപി ഏസേവ നയോതി.

കിരിയമനോധാതുചിത്തം നിട്ഠിതം.

കിരിയമനോവിഞ്ഞാണധാതുചിത്താനി

൫൬൮. മനോവിഞ്ഞാണധാതു ഉപ്പന്നാ ഹോതി...പേ... സോമനസ്സസഹഗതാതി, ഇദം ചിത്തം അഞ്ഞേസം അസാധാരണം. ഖീണാസവസ്സേവ പാടിപുഗ്ഗലികം. ഛസു ദ്വാരേസു ലബ്ഭതി. ചക്ഖുദ്വാരേ ഹി പധാനസാരുപ്പം ഠാനം ദിസ്വാ ഖീണാസവോ ഇമിനാ ചിത്തേന സോമനസ്സിതോ ഹോതി. സോതദ്വാരേ ഭണ്ഡഭാജനീയട്ഠാനം പത്വാ മഹാസദ്ദം കത്വാ ലുദ്ധലുദ്ധേസു ഗണ്ഹന്തേസു 'ഏവരൂപാ നാമ മേ ലോലുപ്പതണ്ഹാ പഹീനാ'തി ഇമിനാ ചിത്തേന സോമനസ്സിതോ ഹോതി. ഘാനദ്വാരേ ഗന്ധേഹി വാ പുപ്ഫേഹി വാ ചേതിയം പൂജേന്തോ ഇമിനാ ചിത്തേന സോമനസ്സിതോ ഹോതി. ജിവ്ഹാദ്വാരേ രസസമ്പന്നം പിണ്ഡപാതം ലദ്ധാ ഭാജേത്വാ പരിഭുഞ്ജന്തോ 'സാരണീയധമ്മോ വത മേ പൂരിതോ'തി ഇമിനാ ചിത്തേന സോമനസ്സിതോ ഹോതി. കായദ്വാരേ അഭിസമാചാരികവത്തം കരോന്തോ 'കായദ്വാരേ മേ വത്തം പൂരിത'ന്തി ഇമിനാ ചിത്തേന സോമനസ്സിതോ ഹോതി. ഏവം താവ പഞ്ചദ്വാരേ ലബ്ഭതി.

മനോദ്വാരേ പന അതീതാനാഗതമാരബ്ഭ ഉപ്പജ്ജതി. ജോതിപാലമാണവ(മ॰ നി॰ ൨.൨൮൨ ആദയോ) മഘദേവരാജ(മ॰ നി॰ ൨.൩൦൮ ആദയോ) കണ്ഹതാപസാദികാലസ്മിഞ്ഹി (ജാ॰ ൧.൪.൧൧ ആദയോ) കതം കാരണം ആവജ്ജേത്വാ തഥാഗതോ സിതം പാത്വാകാസി. തം പന പുബ്ബേനിവാസഞാണസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാനം കിച്ചം. തേസം പന ദിന്നം ഞാണാനം ചിണ്ണപരിയന്തേ ഇദം ചിത്തം ഹാസയമാനം ഉപ്പജ്ജതി. അനാഗതേ 'തന്തിസ്സരോ മുദിങ്ഗസ്സരോ പച്ചേകബുദ്ധോ ഭവിസ്സതീ'തി സിതം പാത്വാകാസി. തമ്പി അനാഗതംസഞാണസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാനം കിച്ചം. തേസം പന ദിന്ന ഞാണാനം ചിണ്ണപരിയന്തേ ഇദം ചിത്തം ഹാസയമാനം ഉപ്പജ്ജതി.

നിദ്ദേസവാരേ പനസ്സ സേസഅഹേതുകചിത്തേഹി ബലവതരതായ ചിത്തേകഗ്ഗതാ സമാധിബലം പാപേത്വാ ഠപിതാ. വീരിയമ്പി വീരിയബലം പാപേത്വാ. ഉദ്ദേസവാരേ പന 'സമാധിബലം ഹോതി വീരിയബലം ഹോതീ'തി അനാഗതത്താ പരിപുണ്ണേന ബലട്ഠേനേതം ദ്വയം ബലം നാമ ന ഹോതി. യസ്മാ പന 'നേവ കുസലം നാകുസലം' തസ്മാ ബലന്തി വത്വാന ഠപിതം. യസ്മാ ച ന നിപ്പരിയായേന ബലം, തസ്മാ സങ്ഗഹവാരേപി 'ദ്വേ ബലാനി ഹോന്തീ'തി ന വുത്തം. സേസം സബ്ബം സോമനസ്സസഹഗതാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതുനിദ്ദേസേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

൫൭൪. ഉപേക്ഖാസഹഗതാതി ഇദം ചിത്തം തീസു ഭവേസു സബ്ബേസം സചിത്തകസത്താനം സാധാരണം, ന കസ്സചി സചിത്തകസ്സ നുപ്പജ്ജതി നാമ. ഉപ്പജ്ജമാനം പന പഞ്ചദ്വാരേ വോട്ഠബ്ബനം ഹോതി, മനോദ്വാരേ ആവജ്ജനം. ഛ അസാധാരണഞാണാനിപി ഇമിനാ ഗഹിതാരമ്മണമേവ ഗണ്ഹന്തി. മഹാഗജം നാമേതം ചിത്തം; ഇമസ്സ അനാരമ്മണം നാമ നത്ഥി. 'അസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണഗതികം നാമ കതമ'ന്തി വുത്തേ 'ഇദ'ന്തി വത്തബ്ബം. സേസമേത്ഥ പുരിമചിത്തേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. കേവലഞ്ഹി തത്ഥ സപ്പീതികത്താ നവങ്ഗികോ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ വിഭത്തോ. ഇധ നിപ്പീതികത്താ അട്ഠങ്ഗികോ.

ഇദാനി യാനി കുസലതോ അട്ഠ മഹാചിത്താനേവ ഖീണാസവസ്സ ഉപ്പജ്ജനതായ കിരിയാനി ജാതാനി, തസ്മാ താനി കുസലനിദ്ദേസേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാനി.

ഇധ ഠത്വാ ഹസനകചിത്താനി സമോധാനേതബ്ബാനി. കതി പനേതാനി ഹോന്തീതി? വുച്ചതേ തേരസ. പുഥുജ്ജനാ ഹി കുസലതോ ചതൂഹി സോമനസ്സസഹഗതേഹി, അകുസലതോ ചതൂഹീതി, അട്ഠഹി ചിത്തേഹി ഹസന്തി. സേക്ഖാ കുസലതോ ചതൂഹി സോമനസ്സസഹഗതേഹി, അകുസലതോ ദ്വീഹി ദിട്ഠിഗതവിപ്പയുത്തേഹി സോമനസ്സസഹഗതേഹീതി, ഛഹി ചിത്തേഹി ഹസന്തി. ഖീണാസവാ കിരിയതോ പഞ്ചഹി സോമനസ്സസഹഗതേഹി ഹസന്തീതി.

രൂപാവചരാരൂപാവചരകിരിയം

൫൭൭. രൂപാവചരാരൂപാവചരകിരിയനിദ്ദേസേസു **ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാര**ന്തി ദിട്ഠധമ്മേ, ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ, സുഖവിഹാരമത്തം. തത്ഥ ഖീണാസവസ്സ പുഥുജ്ജനകാലേ നിബ്ബത്തിതാ സമാപത്തി യാവ ന നം സമാപജ്ജതി താവ കുസലാവ സമാപന്നകാലേ കിരിയാ ഹോതി. ഖീണാസവകാലേ പനസ്സ നിബ്ബത്തിതാ സമാപത്തി കിരിയാവ ഹോതി. സേസം സബ്ബം തംസദിസത്താ കുസലനിദ്ദേസേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബന്തി.

അട്ഠസാലിനിയാ ധമ്മസങ്ഗഹഅട്ഠകഥായ

ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡകഥാ നിട്ഠിതാ.

അബ്യാകതപദം പന നേവ താവ നിട്ഠിതന്തി.

ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. രൂപകണ്ഡോ

ഉദ്ദേസവണ്ണനാ

ഇദാനി രൂപകണ്ഡം ഭാജേത്വാ ദസ്സേതും പുന **കതമേ ധമ്മാ അബ്യാകതാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ കിഞ്ചാപി ഹേട്ഠാ ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡേ വിപാകാബ്യാകതഞ്ചേവ കിരിയാബ്യാകതഞ്ച നിസ്സേസം കത്വാ ഭാജിതം, രൂപാബ്യാകതനിബ്ബാനാബ്യാകതാനി പന അകഥിതാനി, താനി കഥേതും ചതുബ്ബിധമ്പി അബ്യാകതം സമോധാനേത്വാ ദസ്സേന്തോ **കുസലാകുസലാനം ധമ്മാനം വിപാകാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **കുസലാകുസലാന**ന്തി ചതുഭൂമകകുസലാനഞ്ചേവ അകുസലാനഞ്ച. ഏവം താവ വിപാകാബ്യാകതം കുസലവിപാകാകുസലവിപാകവസേന ദ്വീഹി പദേഹി പരിയാദിയിത്വാ ദസ്സിതം. യസ്മാ പന തം സബ്ബമ്പി കാമാവചരം വാ ഹോതി, രൂപാവചരാദീസു വാ അഞ്ഞതരം, തസ്മാ **'കാമാവചരാ'**തിആദിനാ നയേന തദേവ വിപാകാബ്യാകതം ഭൂമന്തരവസേന പരിയാദിയിത്വാ ദസ്സിതം. യസ്മാ പന തം വേദനാക്ഖന്ധോപി ഹോതി...പേ॰... വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോപി, തസ്മാ പുന സമ്പയുത്തചതുക്ഖന്ധവസേന പരിയാദിയിത്വാ ദസ്സിതം.

ഏവം വിപാകാബ്യാകതം കുസലാകുസലവസേന ഭൂമന്തരവസേന സമ്പയുത്തക്ഖന്ധവസേനാതി തീഹി നയേഹി പരിയാദായ ദസ്സേത്വാ, പുന കിരിയാബ്യാകതം ദസ്സേന്തോ **യേ ച ധമ്മാ കിരിയാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ 'കാമാവചരാ രൂപാവചരാ അരൂപാവചരാ വേദനാക്ഖന്ധോ...പേ॰... വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ'തി വത്തബ്ബം ഭവേയ്യ. ഹേട്ഠാ പന ഗഹിതമേവാതി നയം ദസ്സേത്വാ നിസ്സജ്ജിതം. ഇദാനി അവിഭത്തം ദസ്സേന്തോ **സബ്ബഞ്ച രൂപം അസങ്ഖതാ ച ധാതൂ**തി ആഹ. തത്ഥ **'സബ്ബഞ്ച രൂപ'**ന്തി പദേന പഞ്ചവീസതി രൂപാനി ഛന്നവുതിരൂപകോട്ഠാസാ നിപ്പദേസതോ ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ. **'അസങ്ഖതാ ച ധാതൂ'**തി പദേന നിബ്ബാനം നിപ്പദേസതോ ഗഹിതന്തി. ഏത്താവതാ **'അബ്യാകതാ ധമ്മാ'**തി പദം നിട്ഠിതം ഹോതി.

൫൯൪. തത്ഥ കതമം സബ്ബം രൂപന്തി ഇദം കസ്മാ ഗഹിതം? ഹേട്ഠാ രൂപാബ്യാകതം സങ്ഖേപേന കഥിതം. ഇദാനി തം ഏകകദുകതികചതുക്ക...പേ॰... ഏകാദസകവസേന വിത്ഥാരതോ ഭാജേത്വാ ദസ്സേതും ഇദം ഗഹിതം. തസ്സത്ഥോ - യം വുത്തം 'സബ്ബഞ്ച രൂപം, അസങ്ഖതാ ച ധാതൂ'തി, തസ്മിം പദദ്വയേ 'കതമം സബ്ബം രൂപം നാമ'? ഇദാനി തം ദസ്സേന്തോ **ചത്താരോ ച മഹാഭൂതാ**തിആദിമാഹ . തത്ഥ **ചത്താരോ**തി ഗണനപരിച്ഛേദോ. തേന തേസം ഊനാധികഭാവം നിവാരേതി. 'ച'-സദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ. തേന ന കേവലം 'ചത്താരോ മഹാഭൂതാവ' രൂപം, അഞ്ഞമ്പി അത്ഥീതി 'ഉപാദാരൂപം' സമ്പിണ്ഡേതി.

മഹാഭൂതാതി ഏത്ഥ മഹന്തപാതുഭാവാദീഹി കാരണേഹി മഹാഭൂതതാ വേദിതബ്ബാ. ഏതാനി ഹി മഹന്തപാതുഭാവതോ, മഹാഭൂതസാമഞ്ഞതോ, മഹാപരിഹാരതോ, മഹാവികാരതോ, മഹന്തഭൂതത്താ ചാതി ഇമേഹി കാരണേഹി മഹാഭൂതാനീതി വുച്ചന്തി. തത്ഥ **'മഹന്തപാതുഭാവതോ'**തി, ഏതാനി ഹി അനുപാദിന്നകസന്താനേപി ഉപാദിന്നകസന്താനേപി മഹന്താനി പാതുഭൂതാനി. തേസം അനുപാദിന്നകസന്താനേ ഏവം മഹന്തപാതുഭാവതാ

വേദിതബ്ബോ - ഏകഞ്ഹി ചക്കവാളം ആയാമതോ ച വിത്ഥാരതോ ച യോജനാനം ദ്വാദസ സതസഹസ്സാനി തീണി സഹസ്സാനി ചത്താരി സതാനി പഞ്ഞാസഞ്ച യോജനാനി. പരിക്ഖേപതോ -

> സബ്ബം സതസഹസ്സാനി, ഛത്തിംസ പരിമണ്ഡലം;
> ദസ ചേവ സഹസ്സാനി, അഡ്ഢുഡ്ഢാനി സതാനി ച. (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧; വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൩൭);

തത്ഥ -

> ദുവേ സതസഹസ്സാനി, ചത്താരി നഹുതാനി ച;
> ഏത്തകം ബഹലത്തേന, സങ്ഖാതായം വസുന്ധരാ. (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧; വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൩൭);

തസ്സായേവ സന്ധാരകം -

> ചത്താരി സതസഹസ്സാനി, അട്ഠേവ നഹുതാനി ച;
> ഏത്തകം ബഹലത്തേന, ജലം വാതേ പതിട്ഠിതം.

തസ്സാപി സന്ധാരകോ -

> നവസതസഹസ്സാനി, മാലുതോ നഭമുഗ്ഗതോ;
> സട്ഠി ചേവ സഹസ്സാനി, ഏസാ ലോകസ്സ സണ്ഠിതി.

ഏവം സണ്ഠിതേ ചേത്ഥ യോജനാനം -

> ചതുരാസീതിസഹസ്സാനി, അജ്ഝോഗാള്ഹോ മഹണ്ണവേ;
> അച്ചുഗ്ഗതോ താവദേവ, സിനേരു പബ്ബതുത്തമോ.
>
> തതോ ഉപഡ്ഢുപഡ്ഢേന, പമാണേന യഥാക്കമം;
> അജ്ഝോഗാള്ഹുഗ്ഗതാ ദിബ്ബാ, നാനാരതനചിത്തിതാ.
>
> യുഗന്ധരോ ഈസധരോ, കരവീകോ സുദസ്സനോ;
> നേമിന്ധരോ വിനതകോ, അസ്സകണ്ണോ ഗിരി ബ്രഹാ.
>
> ഏതേ സത്ത മഹാസേലാ, സിനേരുസ്സ സമന്തതോ;
> മഹാരാജാനമാവാസാ ദേവയക്ഖനിസേവിതാ.
>
> യോജനാനം സതാനുച്ചോ, ഹിമവാ പഞ്ച പബ്ബതോ;
> യോജനാനം സഹസ്സാനി, തീണി ആയതവിത്ഥതോ;
> ചതുരാസീതിസഹസ്സേഹി, കൂടേഹി പടിമണ്ഡിതോ.
>
> തിപഞ്ചയോജനക്ഖന്ധപരിക്ഖേപാ നഗവ്ഹയാ;
> പഞ്ഞാസയോജനക്ഖന്ധസാഖായാമാ സമന്തതോ.
>
> സതയോജനവിത്ഥിണ്ണാ , താവദേവ ച ഉഗ്ഗതാ;

ജമ്ബൂ യസ്സാനുഭാവേന, ജമ്ബുദീപോ പകാസിതോ. (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧; വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൩൭);

യഞ്ചേതം ജമ്ബുയാ പമാണം തദേവ അസുരാനം ചിത്തപാടലിയാ, ഗരുളാനം സിമ്ബലിരുക്ഖസ്സ, അപരഗോയാനേ കദമ്ബരുക്ഖസ്സ, ഉത്തരകുരുമ്ഹി കപ്പരുക്ഖസ്സ, പുബ്ബവിദേഹേ സിരീസസ്സ, താവതിംസേസു പാരിച്ഛത്തകസ്സാതി. തേനാഹു പോരാണാ -

പാടലീ സിമ്ബലീ ജമ്ബൂ, ദേവാനം പാരിച്ഛത്തകോ;
കദമ്ബോ കപ്പരുക്ഖോ ച, സിരീസേന ഭവതി സത്തമന്തി.

ദ്വേഅസീതിസഹസ്സാനി, അജ്ഝോഗാള്ഹോ മഹണ്ണവേ;
ഉഅച്ചുഗ്ഗതോ താവദേവ, ചക്കവാളസിലുച്ചയോ;
പരിക്ഖിപിത്വാ തം സബ്ബം, ലോകധാതുമയം ഠിതോതി.

ഉപാദിന്നകസന്താനേപി മച്ഛകച്ഛപദേവദാനവാദിസരീരവസേന മഹന്താനേവ പാതുഭൂതാനി. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ - ''സന്തി, ഭിക്ഖവേ, മഹാസമുദ്ദേ യോജനസതികാപി അത്തഭാവാതി''ആദി.

'മഹാഭൂതസാമഞ്ഞതോ'തി ഏതാനി ഹി യഥാ മായാകാരോ അമണിംയേവ ഉദകം മണിം കത്വാ ദസ്സേതി, അസുവണ്ണംയേവ ലേഡ്ഡും സുവണ്ണം കത്വാ ദസ്സേതി, യഥാ ച സയം നേവ യക്ഖോ ന പക്ഖീ സമാനോ യക്ഖഭാവമ്പി പക്ഖിഭാവമ്പി ദസ്സേതി, ഏവമേവ സയം അനീലാനേവ ഹുത്വാ നീലം ഉപാദാരൂപം ദസ്സേന്തി, അപീതാനി... അലോഹിതാനി... അനോദാതാനേവ ഹുത്വാ ഓദാതം ഉപാദാരൂപം ദസ്സേന്തീതി മായാകാരമഹാഭൂതസാമഞ്ഞതോ മഹാഭൂതാനി. യഥാ ച യക്ഖാദീനി മഹാഭൂതാനി യം ഗണ്ഹന്തി നേവ തേസം തസ്സ അന്തോ ന ബഹിഠാനം ഉപലബ്ഭതി, ന ച തം നിസ്സായ ന തിട്ഠന്തി, ഏവമേവ ഏതാനിപി നേവ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ അന്തോ ന ബഹി ഠിതാനി ഹുത്വാ ഉപലബ്ഭന്തി, ന ച അഞ്ഞമഞ്ഞം നിസ്സായ ന തിട്ഠന്തീതി. അചിന്തേയ്യട്ഠാനതായ യക്ഖാദിമഹാഭൂതസാമഞ്ഞതോപി മഹാഭൂതാനി.

യഥാ ച യക്ഖിനീസങ്ഖാതാനി മഹാഭൂതാനി മനാപേഹി വണ്ണസണ്ഠാനവിക്ഖേപേഹി അത്തനോ ഭയാനകഭാവം പടിച്ഛാദേത്വാ സത്തേ വഞ്ചേന്തി, ഏവമേവ ഏതാനിപി ഇത്ഥിപുരിസസരീരാദീസു മനാപേന ഛവിവണ്ണേന, മനാപേന അങ്ഗപച്ചങ്ഗസണ്ഠാനേന, മനാപേന ച ഹത്ഥപാദങ്ഗുലിഭമുകവിക്ഖേപേന അത്തനോ കക്ഖളതാദിഭേദം സരസലക്ഖണം പടിച്ഛാദേത്വാ ബാലജനം വഞ്ചേന്തി, അത്തനോ സഭാവം ദട്ഠും ന ദേന്തി. ഇതി വഞ്ചകട്ഠേന യക്ഖിനീമഹാഭൂതസാമഞ്ഞതോപി മഹാഭൂതാനി.

'മഹാപരിഹാരതോ'തി മഹന്തേഹി പച്ചയേഹി പരിഹരിതബ്ബതോ. ഏതാനി ഹി ദിവസേ ദിവസേ ഉപനേതബ്ബത്താ മഹന്തേഹി ഘാസച്ഛാദനാദീഹി ഭൂതാനി പവത്താനീതി മഹാഭൂതാനി. മഹാപരിഹാരാനി വാ ഭൂതാനീതി മഹാഭൂതാനി.

'മഹാവികാരതോ'തി ഭൂതാനം മഹാവികാരതോ. ഏതാനി ഹി ഉപാദിണ്ണാനിപി അനുപാദിണ്ണാനിപി മഹാവികാരാനി ഹോന്തി. തത്ഥ

അനുപാദിണ്ണാനം കപ്പവുട്ഠാനേ വികാരമഹത്തം പാകടം ഹോതി, ഉപാദിണ്ണാനം ധാതുക്ഖോഭകാലേ. തഥാ ഹി -

> ഭൂമിതോ വുട്ഠിതാ യാവ, ബ്രഹ്മലോകാ വിധാവതി;
> അച്ചി അച്ചിമതോ ലോകേ, ദയ്ഹമാനമ്ഹി തേജസാ.
>
> കോടിസതസഹസ്സേകം, ചക്കവാളം വിലീയതി;
> കുപിതേന യദാ ലോകോ, സലിലേന വിനസ്സതി.
>
> കോടിസതസഹസ്സേകം , ചക്കവാളം വികീരതി;
> വായോധാതുപ്പകോപേന, യദാ ലോകോ വിനസ്സതി.
>
> പത്ഥദ്ധോ ഭവതി കായോ, ദട്ഠോ കട്ഠമുഖേന വാ;
> പഥവീധാതുപ്പകോപേന, ഹോതി കട്ഠമുഖേവ സോ.
>
> പൂതിയോ ഭവതി കായോ, ദട്ഠോ പൂതിമുഖേന വാ;
> ആപോധാതുപ്പകോപേന, ഹോതി പൂതിമുഖേവ സോ.
>
> സന്തത്തോ ഭവതി കായോ, ദട്ഠോ അഗ്ഗിമുഖേന വാ;
> തേജോധാതുപ്പകോപേന, ഹോതി അഗ്ഗിമുഖേവ സോ.
>
> സഞ്ഛിന്നോ ഭവതി കായോ, ദട്ഠോ സത്ഥമുഖേന വാ;
> വായോധാതുപ്പകോപേന, ഹോതി സത്ഥമുഖേവ സോ. (സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൻ.ർ.ൻ൬൮);

ഇതി മഹാവികാരാനി ഭൂതാനീതി മഹാഭൂതാനി.

'മഹന്തഭൂതത്താ ചാ'തി ഏതാനി ഹി മഹന്താനി മഹതാ വായാമേന പരിഗ്ഗഹേതബ്ബത്താ, ഭൂതാനി വിജ്ജമാനത്താതി, മഹന്തഭൂതത്താ ച മഹാഭൂതാനി. ഏവം മഹന്തപാതുഭാവാദീഹി കാരണേഹി മഹാഭൂതാനി.

ചതുന്നഞ്ച മഹാഭൂതാനം ഉപാദായ രൂപന്തി ഉപയോഗത്ഥേ സാമിവചനം. ചത്താരി മഹാഭൂതാനി ഉപാദായ, നിസ്സായ, അമുഞ്ചിത്വാ പവത്തരൂപന്തി അത്ഥോ. **ഇദം വുച്ചതി സബ്ബം രൂപന്തി** ഇദം ചത്താരി മഹാഭൂതാനി, പദപടിപാടിയാ നിദ്ദിട്ഠാനി തേവീസതി ഉപാദാരൂപാനീതി, സത്തവീസതിപ്പഭേദം സബ്ബം രൂപം നാമ.

ഏകവിധരൂപസങ്ഗഹോ

ഇദാനി തം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും ഏകവിധാദീഹി ഏകാദസഹി സങ്ഗഹേഹി മാതികം ഠപേന്തോ **സബ്ബം രൂപം ന ഹേതൂ**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **'സബ്ബം രൂപ'**ന്തി ഇദം പദം 'സബ്ബം രൂപം ന ഹേതു' 'സബ്ബം രൂപം അഹേതുക'ന്തി ഏവം സബ്ബപദേഹി സദ്ധിം യോജേതബ്ബം. സബ്ബാനേവ ചേതാനി 'ന ഹേതൂ'തിആദീനി തേചത്താലീസപദാനി ഉദ്ദിട്ഠാനി. തേസു പടിപാടിയാ ചത്താലീസപദാനി മാതികതോ ഗഹേത്വാ ഠപിതാനി, അവസാനേ തീണി

മാതികാമുത്തകാനീതി. ഏവം താവ പഠമേ സങ്ഗഹേ പാളിവവത്ഥാനമേവ വേദിതബ്ബം. തഥാ ദുതിയസങ്ഗഹാദീസു.

ദുവിധരൂപസങ്ഗഹോ

തത്രായം നയോ - ദുതിയസങ്ഗഹേ താവ സതം ചത്താരോ ച ദുകാ. തത്ഥ **അത്ഥി രൂപം ഉപാദാ, അത്ഥി രൂപം നോഉപാദാ**തിആദയോ ആദിമ്ഹി ചുദ്ദസ ദുകാ അഞ്ഞമഞ്ഞസമ്ബന്ധാഭാവതോ പകിണ്ണകദുകാ നാമ. തതോ **അത്ഥി രൂപം ചക്ഖുസമ്ഫസ്സസ്സ വത്ഥൂ**തിആദയോ പഞ്ചവീസതി ദുകാ വത്ഥുഅവത്ഥുഉപപരിക്ഖണവസേന പവത്തത്താ വത്ഥുദുകാ നാമ. തതോ **അത്ഥി രൂപം ചക്ഖുസമ്ഫസ്സസ്സ ആരമ്മണ**ന്തിആദയോ പഞ്ചവീസതി ആരമ്മണാനാരമ്മണഉപപരിക്ഖണവസേന പവത്തത്താ ആരമ്മണദുകാ നാമ. തതോ **അത്ഥി രൂപം ചക്ഖായതന**ന്തി ആദയോ ദസ ആയതനാനായതനഉപപരിക്ഖണവസേന പവത്തത്താ ആയതനദുകാ നാമ. തതോ **അത്ഥി രൂപം ചക്ഖുധാതൂ**തിആദയോ ദസ ധാതുഅധാതുഉപപരിക്ഖണവസേന പവത്തത്താ ധാതുദുകാ നാമ. തതോ **അത്ഥി രൂപം ചക്ഖുന്ദ്രിയ**ന്തിആദയോ അട്ഠ ഇന്ദ്രിയാനിന്ദ്രിയഉപപരിക്ഖണവസേന പവത്തത്താ ഇന്ദ്രിയദുകാ നാമ. തതോ **അത്ഥി രൂപം കായവിഞ്ഞത്തീ**തിആദയോ ദ്വാദസ സുഖുമാസുഖുമരൂപഉപപരിക്ഖണവസേന പവത്തത്താ സുഖുമരൂപദുകാ നാമാതി. ഇദം ദുതിയസങ്ഗഹേ പാളിവവത്ഥാനം.

തിവിധരൂപസങ്ഗഹോ

൭൭൮. തതിയസങ്ഗഹേ സതം തീണി ച തികാനി. തത്ഥ ദുതിയസങ്ഗഹേ വുത്തേസു ചുദ്ദസസു പകിണ്ണകദുകേസു ഏകം അജ്ഝത്തികദുകം സേസേഹി തേരസഹി യോജേത്വാ യം തം രൂപം അജ്ഝത്തികം തം ഉപാദാ; യം തം രൂപം ബാഹിരം തം അത്ഥി ഉപാദാ , അത്ഥി നോഉപാദാതിആദിനാ നയേന ഠപിതാ തേരസ പകിണ്ണകതികാ നാമ. തതോ തമേവ ദുകം സേസദുകേഹി സദ്ധിം യോജേത്വാ യം തം രൂപം ബാഹിരം തം ചക്ഖുസമ്ഫസ്സസ്സ ന വത്ഥു, യം തം രൂപം അജ്ഝത്തികം തം അത്ഥി ചക്ഖുസമ്ഫസ്സസ്സ വത്ഥു, അത്ഥി ചക്ഖുസമ്ഫസ്സസ്സ ന വത്ഥൂതിആദിനാ നയേന സേസതികാ ഠപിതാ. തേസം നാമഞ്ച ഗണനാ ച തേസംയേവ വത്ഥുദുകാദീനം വസേന വേദിതബ്ബാതി. ഇദം തതിയസങ്ഗഹേ പാളിവവത്ഥാനം.

ചതുബ്ബിധാദിരൂപസങ്ഗഹാ

൭൭൯. ചതുത്ഥസങ്ഗഹേ ദ്വാവീസതി ചതുക്കാ. തത്ഥ സബ്ബപച്ഛിമോ അത്ഥി രൂപം ഉപാദാ അത്ഥി രൂപം നോഉപാദാതി ഏവം ഇധ വുത്തം മാതികം അനാമസിത്വാ ഠപിതോ . ഇതരേ പന ആമസിത്വാ ഠപിതാ. കഥം? യേ താവ ഇധ ദുവിധസങ്ഗഹേ പകിണ്ണകേസു ആദിതോ തയോ ദുകാ, തേസു ഏകേകം ഗഹേത്വാ യം തം രൂപം ഉപാദാ തം അത്ഥി ഉപാദിണ്ണം, അത്ഥി അനുപാദിണ്ണന്തിആദിനാ നയേന പഞ്ചഹി പഞ്ചഹി ദുകേഹി സദ്ധിം യോജേത്വാ ദുകത്തയമൂലകാ ആദിമ്ഹി പഞ്ചദസ ചതുക്കാ ഠപിതാ.

ഇദാനി യോ യം ചതുക്കോ സനിദസ്സനദുകോ സോ യസ്മാ യം തം രൂപം സനിദസ്സനം തം അത്ഥി സപ്പടിഘം, അത്ഥി അപ്പടിഘന്തിആദിനാ നയേന പരേഹി വാ, അത്ഥി ഉപാദാ അത്ഥി നോഉപാദാതിആദിനാ നയേന പുരിമേഹി വാ, ദുകേഹി സദ്ധിം അത്ഥാഭാവതോ കമാഭാവതോ വിസേസാഭാവതോ ച യോഗം ന ഗച്ഛതി. സനിദസ്സനഞ്ഹി 'അപ്പടിഘം' നാമ, 'നോ ഉപാദാ' വാ നത്ഥീതി അത്ഥാഭാവതോ യോഗം ന ഗച്ഛതി. 'ഉപാദിണ്ണം പന അനുപാദിണ്ണഞ്ച അത്ഥി തം കമാഭാവാ യോഗം ന ഗച്ഛതി. സബ്ബദുകാ ഹി പച്ഛിമപച്ഛിമേഹേവ സദ്ധിം യോജിതാ. അയമേത്ഥ കമോ. പുരിമേഹി പന സദ്ധിം കമാഭാവോതി. 'സതി അത്ഥേ കമാഭാവോ അകാരണം. തസ്മാ ഉപാദിണ്ണപദാദീഹി സദ്ധിം യോജേതബ്ബോ'തി ചേ - ന, വിസേസാഭാവാ; ഉപാദിണ്ണപദാദീനി ഹി ഇമിനാ സദ്ധിം യോജിതാനി. തത്ഥ 'ഉപാദിണ്ണം വാ സനിദസ്സനം, സനിദസ്സനം വാ ഉപാദിണ്ണ'ന്തി വുത്തേ വിസേസോ നത്ഥീതി വിസേസാഭാവാപി യോഗം ന ഗച്ഛതി. തസ്മാ തം ചതുത്ഥദുകം അനാമസിത്വാ, തതോ പരേഹി അത്ഥി രൂപം സപ്പടിഘന്തിആദീഹി തീഹി ദുകേഹി സദ്ധിം 'യം തം രൂപം സപ്പടിഘം തം അത്ഥി ഇന്ദ്രിയം, അത്ഥി ന ഇന്ദ്രിയം, യം തം രൂപം അപ്പടിഘം തം അത്ഥി ഇന്ദ്രിയം, അത്ഥി ന ഇന്ദ്രിയ'ന്തിആദിനാ നയേന യുജ്ജമാനേ ദ്വേ ദ്വേ ദുകേ യോജേത്വാ ഛ ചതുക്കാ ഠപിതാ.

യഥാ ചായം ചതുത്ഥദുകോ യോഗം ന ഗച്ഛതി, തഥാ തേന സദ്ധിം ആദിദുകോപി. കസ്മാ? അനുപാദാരൂപസ്സ ഏകന്തേന അനിദസ്സനത്താ. സോ ഹി യം തം രൂപം നോഉപാദാ തം അത്ഥി സനിദസ്സനം, അത്ഥി അനിദസ്സനന്തി - ഏവം ചതുത്ഥേന ദുകേന സദ്ധിം യോജിയമാനോ യോഗം ന ഗച്ഛതി. തസ്മാ തം അതിക്കമിത്വാ പഞ്ചമേന സഹ യോജിതോ. ഏവം യോ യേന സദ്ധിം യോഗം ഗച്ഛതി, യോ ച ന ഗച്ഛതി സോ വേദിതബ്ബോതി. ഇദം ചതുത്ഥസങ്ഗഹേ പാളിവവത്ഥാനം. ഇതോ പരേ പന പഞ്ചവിധസങ്ഗഹാദയോ സത്ത സങ്ഗഹാ അസമ്മിസ്സാ ഏവ. ഏവം സകലായപി മാതികായ പാളിവവത്ഥാനം വേദിതബ്ബം.

രൂപവിഭത്തിഏകകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൫൯൪. ഇദാനി തസ്സാ അത്ഥം ഭാജേത്വാ ദസ്സേതും **സബ്ബം രൂപം ന ഹേതുമേവാ**തിആദി ആരദ്ധം. കസ്മാ പനേത്ഥ 'കതമം തം സബ്ബം രൂപം ന ഹേതൂ'തി പുച്ഛാ ന കതാതി? ഭേദാഭാവതോ. യഥാ ഹി ദുകാദീസു 'ഉപാദാരൂപ'മ്പി അത്ഥി 'നോഉപാദാരൂപ'മ്പി, ഏവമിധ ഹേതു ന ഹേതൂതിപി സഹേതുകമഹേതുകന്തിപി ഭേദോ നത്ഥി, തസ്മാ പുച്ഛം അകത്വാവ വിഭത്തം. തത്ഥ **'സബ്ബ'**ന്തി സകലം, നിരവസേസം. **'രൂപ'**ന്തി അയമസ്സ സീതാദീഹി രുപ്പനഭാവദീപനോ സാമഞ്ഞലക്ഖണനിദ്ദേസോ. **ന ഹേതുമേവാ**തി സാധാരണഹേതുപടിക്ഖേപനിദ്ദേസോ.

തത്ഥ ഹേതുഹേതു പച്ചയഹേതു ഉത്തമഹേതു സാധാരണഹേതൂതി ചതുബ്ബിധോ ഹേതു. തേസു 'തയോ കുസലഹേതൂ, തയോ അകുസലഹേതൂ, തയോ അബ്യാകതഹേതൂ'തി (ധ॰ സ॰ ൧൦൫൯) അയം 'ഹേതുഹേതു' നാമ. "ചത്താരോ ഖോ, ഭിക്ഖു, മഹാഭൂതാ ഹേതു, ചത്താരോ മഹാഭൂതാ പച്ചയോ രൂപക്ഖന്ധസ്സ പഞ്ഞാപനായാ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൮൬; സം॰ നി॰ ൩.൮൨) അയം 'പച്ചയഹേതു' നാമ. "കുസലാകുസലം അത്തനോ വിപാകട്ഠാനേ, ഉത്തമം ഇട്ഠാരമ്മണം കുസലവിപാകട്ഠാനേ, ഉത്തമം അനിട്ഠാരമ്മണം

അകുസലവിപാകട്ഠാനേ''തി അയം 'ഉത്തമഹേതു' നാമ. യഥാഹ - 'അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാനം കമ്മസമാദാനാനം ഠാനസോ ഹേതുസോ വിപാകം യഥാഭൂതം പജാനാതീ'തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൪൮; വിഭ॰ ൮൧൦; പടി॰ മ॰ ൨.൪൪), ''ഏസേവ ഹേതു ഏസ പച്ചയോ സങ്ഖാരാനം യദിദം അവിജ്ജാ''തി അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം സാധാരണഹേതു ഹുത്വാ പച്ചയട്ഠം ഫരതീതി അയം 'സാധാരണഹേതു' നാമ. യഥാ ഹി പഥവീരസോ ആപോരസോ ച മധുരസ്സാപി അമധുരസ്സാപി പച്ചയോ, ഏവം അവിജ്ജാ കുസലസങ്ഖാരാനമ്പി അകുസലസങ്ഖാരാനമ്പി സാധാരണപച്ചയോ ഹോതി. ഇമസ്മിം പനത്ഥേ 'ഹേതുഹേതു' അധിപ്പേതോ. ഇതി 'ഹേതൂ ധമ്മാ ന ഹേതൂ ധമ്മാ'തി (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൧) മാതികായ ആഗതം ഹേതുഭാവം രൂപസ്സ നിയമേത്വാ പടിക്ഖിപന്തോ **'ന ഹേതുമേവാ'**തി ആഹ. ഇമിനാ നയേന സബ്ബപദേസു പടിക്ഖേപനിദ്ദേസോ ച അപ്പടിക്ഖേപനിദ്ദേസോ ച വേദിതബ്ബോ. വചനത്ഥോ പന സബ്ബപദാനം മാതികാവണ്ണനായം വുത്തോയേവ.

സപ്പച്ചയമേവാതി ഏത്ഥ പന കമ്മസമുട്ഠാനം കമ്മപച്ചയമേവ ഹോതി, ആഹാരസമുട്ഠാനാദീനി ആഹാരാദിപച്ചയാനേവാതി ഏവം രൂപസ്സേവ വുത്തചതുപച്ചയവസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **രൂപമേവാ**തി 'രൂപിനോ ധമ്മാ അരൂപിനോ ധമ്മാ'തി മാതികായ വുത്തം അരൂപീഭാവം പടിക്ഖിപതി. **ഉപ്പന്നം ഛഹി വിഞ്ഞാണേഹീ**തി പച്ചുപ്പന്നരൂപമേവ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹി ഛഹി വേദിതബ്ബം. നിയാമോ പന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി സന്ധായ ഗഹിതോ. ന ഹി താനി അതീതാനാഗതം വിജാനന്തി. മനോവിഞ്ഞാണം പന അതീതമ്പി അനാഗതമ്പി വിജാനാതി. തം ഇമസ്മിം പഞ്ചവിഞ്ഞാണസോതേ പതിതത്താ സോതപതിതമേവ ഹുത്വാ ഗതം. ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന പന **അനിച്ചമേവ**. ജരായ അഭിഭവിതബ്ബധമ്മകത്താ **ജരാഭിഭൂതമേവ**. യസ്മാ വാ രൂപകായേ ജരാ പാകടാ ഹോതി, തസ്മാപി 'ജരാഭിഭൂതമേവാ'തി വുത്തം.

ഏവം ഏകവിധേന രൂപസങ്ഗഹോതി ഏത്ഥ **'വിധാ'-സദ്ദോ** മാനസണ്ഠാനകോട്ഠാസേസു ദിസ്സതി. ''സേയ്യോഹമസ്മീതി വിധാ, സദിസോഹമസ്മീതി വിധാ''തിആദീസു (വിഭ॰ ൯൨൦) ഹി മാനോ വിധാ നാമ. ''കഥംവിധം സീലവന്തം വദന്തി, കഥംവിധം പഞ്ഞവന്തം വദന്തീ''തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൯൪) സണ്ഠാനം. 'കഥംവിധ'ന്തി ഹി പദസ്സ കഥംസണ്ഠാനന്തി അത്ഥോ. ''ഏകവിധേന ഞാണവത്ഥും ദുവിധേന ഞാണവത്ഥൂ''തിആദീസു (വിഭ॰ ൭൫൧-൭൫൨) കോട്ഠാസോ വിധാ നാമ. ഇധാപി കോട്ഠാസോവ അധിപ്പേതോ.

സങ്ഗഹസദ്ദോപി സജാതിസഞ്ജാതികിരിയാഗണനവസേന ചതുബ്ബിധോ. തത്ഥ ''സബ്ബേ ഖത്തിയാ ആഗച്ഛന്തു, സബ്ബേ ബ്രാഹ്മണാ സബ്ബേ വേസ്സാ സബ്ബേ സുദ്ദാ ആഗച്ഛന്തു'', ''യാ ചാവുസോ വിസാഖ, സമ്മാവാചാ, യോ ച സമ്മാകമ്മന്തോ, യോ ച സമ്മാആജീവോ - ഇമേ ധമ്മാ സീലക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതാ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൨) അയം 'സജാതിസങ്ഗഹോ' നാമ. 'ഏകജാതികാ ആഗച്ഛന്തൂ'തി വുത്തട്ഠാനേ വിയ ഹി ഇധ സബ്ബേ ജാതിയാ ഏകസങ്ഗഹം ഗതാ. ''സബ്ബേ കോസലകാ ആഗച്ഛന്തു, സബ്ബേ മാഗധകാ, സബ്ബേ ഭാരുകച്ഛകാ ആഗച്ഛന്തു'', ''യോ ചാവുസോ വിസാഖ, സമ്മാവായാമോ, യാ ച സമ്മാസതി, യോ ച സമ്മാസമാധി - ഇമേ ധമ്മാ സമാധിക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതാ''തി അയം 'സഞ്ജാതിസങ്ഗഹോ' നാമ. ഏകട്ഠാനേ ജാതാ സംവുദ്ധാ ആഗച്ഛന്തൂതി വുത്തട്ഠാനേ വിയ ഹി ഇധ സബ്ബേ

സഞ്ജാതിട്ഠാനേന നിവുത്ഥോകാസേന ഏകസങ്ഗഹം ഗതാ. ‘‘സബ്ബേ ഹത്ഥാരോഹാ ആഗച്ഛന്തു, സബ്ബേ അസ്സാരോഹാ, സബ്ബേ രഥികാ ആഗച്ഛന്തു’’, ‘‘യാ ചാവുസോ വിസാഖ, സമ്മാദിട്ഠി, യോ ച സമ്മാസങ്കപ്പോ - ഇമേ ധമ്മാ പഞ്ഞാക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതാ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൨) അയം ‘കിരിയാസങ്ഗഹോ’ നാമ. സബ്ബേവ ഹേതേ അത്തനോ കിരിയാകരണേന ഏകസങ്ഗഹം ഗതാ. ‘‘ചക്ഖായതനം കതമക്ഖന്ധഗണനം ഗച്ഛതി? ചക്ഖായതനം രൂപക്ഖന്ധഗണനം ഗച്ഛതി. ഹഞ്ചി ചക്ഖായതനം രൂപക്ഖന്ധഗണനം ഗച്ഛതി, തേന വത രേ വത്തബ്ബേ - ചക്ഖായതനം രൂപക്ഖന്ധേന സങ്ഗഹിത’’ന്തി (കഥാ॰ ൪൭൧), അയം ‘ഗണനസങ്ഗഹോ’ നാമ. അയമിധ അധിപ്പേതോ. ഏകകോട്ഠാസേന രൂപഗണനാതി അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ. ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥ.

ദുകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

ഉപാദാഭാജനീയകഥാ

൬൪൭. ഇദാനി ദുവിധസങ്ഗഹാദീസു ‘അത്ഥി രൂപം ഉപാദാ, അത്ഥി രൂപം നോഉപാദാ’തി ഏവം ഭേദസബ്ഭാവതോ പുച്ഛാപുബ്ബങ്ഗമം പദഭാജനം ദസ്സേന്തോ **കതമം തം രൂപം ഉപാദാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ഉപാദിയതീതി ‘ഉപാദാ’; മഹാഭൂതാനി ഗഹേത്വാ, അമുഞ്ചിത്വാ, താനി നിസ്സായ പവത്തതീതി അത്ഥോ. ഇദാനി തം പഭേദതോ ദസ്സേന്തോ **ചക്ഖായതന**ന്തിആദിമാഹ.

൬൫൧. ഏവം തേവീസതിവിധം ഉപാദാരൂപം സങ്ഖേപതോ ഉദ്ദിസിത്വാ പുന തദേവ വിത്ഥാരതോ നിദ്ദിസന്തോ **കതമം തം രൂപം ചക്ഖായതന**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ ദുവിധം ചക്ഖു - മംസചക്ഖു പഞ്ഞാചക്ഖു ച. ഏതേസു ‘ബുദ്ധചക്ഖു സമന്തചക്ഖു ഞാണചക്ഖു ദിബ്ബചക്ഖു ധമ്മചക്ഖൂ’തി പഞ്ചവിധം പഞ്ഞാചക്ഖു. തത്ഥ ‘‘അദ്ദസം ഖോ അഹം, ഭിക്ഖവേ, ബുദ്ധചക്ഖുനാ ലോകം വോലോകേന്തോ സത്തേ അപ്പരജക്ഖേ...പേ॰... ദുവിഞ്ഞാപയേ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൮൩) ഇദം ബുദ്ധചക്ഖു നാമ. ‘‘സമന്തചക്ഖു വുച്ചതി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണ’’ന്തി ഇദം സമന്തചക്ഖു നാമ. ‘‘ചക്ഖും ഉദപാദി ഞാണം ഉദപാദീ’’തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൫) ഇദം ഞാണചക്ഖു നാമ. ‘‘അദ്ദസം ഖോ അഹം, ഭിക്ഖവേ, ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ വിസുദ്ധേനാ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൮൪) ഇദം ദിബ്ബചക്ഖു നാമ. ‘‘തസ്മിം യേവാസനേ വിരജം വീതമലം ധമ്മചക്ഖും ഉദപാദീ’’തി (മ॰ നി॰ ൨.൩൯൫) ഇദം ഹേട്ഠിമമഗ്ഗത്തയസങ്ഖാതം ഞാണം ധമ്മചക്ഖു നാമ.

മംസചക്ഖുപി പസാദചക്ഖു സസമ്ഭാരചക്ഖൂതി ദുവിധം ഹോതി. തത്ഥ യോയം അക്ഖികൂപകേ പതിട്ഠിതോ ഹേട്ഠാ അക്ഖികൂപകട്ഠികേന, ഉപരി ഭമുകട്ഠികേന, ഉഭതോ അക്ഖികൂടേഹി, അന്തോ മത്ഥലുങ്ഗേന, ബഹിദ്ധാ അക്ഖിലോമേഹി പരിച്ഛിന്നോ മംസപിണ്ഡോ. സങ്ഖേപതോ ‘ചതസ്സോ ധാതുയോ, വണ്ണോ ഗന്ധോ രസോ ഓജാ, സമ്ഭവോ സണ്ഠാനം, ജീവിതം ഭാവോ കായപസാദോ ചക്ഖുപസാദോ’തി ചുദ്ദസസമ്ഭാരോ. വിത്ഥാരതോ ‘ചതസ്സോ ധാതുയോ, തംസന്നിസ്സിതവണ്ണഗന്ധരസഓജാസണ്ഠാനസമ്ഭവാ ചാ’തി ഇമാനി ദസ ചതുസമുട്ഠാനികത്താ ചത്താലീസം ഹോന്തി. ജീവിതം ഭാവോ കായപസാദോ ചക്ഖുപസാദോതി ചത്താരി ഏകന്തകമ്മസമുട്ഠാനാനേവാതി ഇമേസം ചതുചത്താലീസായ രൂപാനം വസേന ചതുചത്താലീസസമ്ഭാരോ. യം ലോകോ സേതം ചക്ഖും പുഥുലം വിസടം വിത്ഥിണ്ണം ‘ചക്ഖു’ന്തി

സഞ്ജാനന്തോ ന ചക്ഖും സഞ്ജാനാതി, വത്ഥും ചക്ഖുതോ സഞ്ജാനാതി, സോ മംസപിണ്ഡോ അക്ഖികൂപേ പതിട്ഠിതോ, ന്ഹാരുസുത്തകേന മത്ഥലുങ്ഗേ ആബദ്ധോ, യത്ഥ സേതമ്പി അത്ഥി, കണ്ഹമ്പി ലോഹിതകമ്പി, പഥവീപി ആപോപി തേജോപി വായോപി, യം സേമ്ഹുസ്സദത്താ സേതം, പിത്തുസ്സദത്താ കണ്ഹം, രുഹിരുസ്സദത്താ ലോഹിതകം, പഥവുസ്സദത്താ പത്ഥിണ്ണം ഹോതി, ആപുസ്സദത്താ പഗ്ഘരതി, തേജുസ്സദത്താ പരിദയ്ഹതി, വായുസ്സദത്താ സമ്ഭമതി, ഇദം **സസമ്ഭാരചക്ഖു** നാമ.

യോ പനേത്ഥ സിതോ എത്ഥ പടിബദ്ധോ ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം ഉപാദായ പസാദോ, ഇദം **പസാദചക്ഖു** നാമ. തദേതം തസ്സ സസമ്ഭാരചക്ഖുനോ സേതമണ്ഡലപരിക്ഖിത്തസ്സ കണ്ഹമണ്ഡലസ്സ മജ്ഝേ, അഭിമുഖേ ഠിതാനം സരീരസണ്ഠാനുപ്പത്തിദേസഭൂതേ ദിട്ഠിമണ്ഡലേ, സത്തസു പിചുപടലേസു ആസിത്തതേലം പിചുപടലാനി വിയ, സത്തക്ഖിപടലാനി ബ്യാപേത്വാ, ധാരണന്ഹാപനമണ്ഡനബീജനകിച്ചാഹി ചതൂഹി ധാതീഹി ഖത്തിയകുമാരോ വിയ, സന്ധാരണആബന്ധനപരിപാചനസമുദീരണകിച്ചാഹി ചതൂഹി ധാതൂഹി കതൂപകാരം, ഉതുചിത്താഹാരേഹി ഉപത്ഥമ്ഭിയമാനം, ആയുനാ അനുപാലിയമാനം, വണ്ണഗന്ധരസാദീഹി പരിവുതം, പമാണതോ ഊകാസിരമത്തം, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം യഥാരഹം വത്ഥുദ്വാരഭാവം സാധയമാനം തിട്ഠതി. വുത്തമ്പി ചേതം ധമ്മസേനാപതിനാ -

> ''യേന ചക്ഖുപ്പസാദേന, രൂപാനി മനുപസ്സതി;
> പരിത്തം സുഖുമം എതം, ഊകാസിരസമൂപമ''ന്തി.

ചക്ഖു ച തം ആയതനഞ്ചാതി **ചക്ഖായതനം. യം ചക്ഖു ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം ഉപാദായ പസാദോ**തി ഇധാപി ഉപയോഗത്ഥേയേവ സാമിവചനം; ചത്താരി മഹാഭൂതാനി ഉപാദിയിത്വാ പവത്തപ്പസാദോതി അത്ഥോ. ഇമിനാ പസാദചക്ഖുമേവ ഗണ്ഹാതി, സേസചക്ഖും പടിക്ഖിപതി. യം പന ഇന്ദ്രിയഗോചരസുത്തേ ''എകം മഹാഭൂതം ഉപാദായ പസാദോ പഥവീധാതുയാ തീഹി മഹാഭൂതേഹി സങ്ഗഹിതോ ആപോധാതുയാ ച തേജോധാതുയാ ച വായോധാതുയാ ച,'' ചതുപരിവത്തസുത്തേ ''ദ്വിന്നം മഹാഭൂതാനം ഉപാദായ പസാദോ പഥവീധാതുയാ ച ആപോധാതുയാ ച ദ്വീഹി മഹാഭൂതേഹി സങ്ഗഹിതോ തേജോധാതുയാ ച വായോധാതുയാ ചാ''തി വുത്തം, തം പരിയായേന വുത്തം. അയഞ്ഹി സുത്തന്തികകഥാ നാമ പരിയായദേസനാ . യോ ച ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം ഉപാദായ പസാദോ സോ തേസു എകേകസ്സാപി ദ്വിന്നം ദ്വിന്നമ്പി പസാദോയേവാതി ഇമിനാ പരിയായേന തത്ഥ ദേസനാ ആഗതാ. അഭിധമ്മോ പന നിപ്പരിയായദേസനാ നാമ. തസ്മാ ഇധ 'ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം ഉപാദായ പസാദോ'തി വുത്തം.

'അയം മേ അത്താ'തി ബാലജനേന പരിഗ്ഗഹിതത്താ അത്തഭാവോ വുച്ചതി സരീരമ്പി ഖന്ധപഞ്ചകമ്പി. തസ്മിം പരിയാപന്നോ തന്നിസ്സിതോതി **അത്തഭാവപരിയാപന്നോ** ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന പസ്സിതും ന സക്കാതി **അനിദസ്സനോ**. പടിഘട്ടനാനിഘംസോ എത്ഥ ജായതീതി **സപ്പടിഘോ**.

യേനാതിആദീസു അയം സങ്ഖേപത്ഥോ - യേന കരണഭൂതേന ചക്ഖുനാ അയം സത്തോ ഇദം വുത്തപ്പകാരം രൂപം അതീതേ പസ്സി വാ, വത്തമാനേ പസ്സതി വാ, അനാഗതേ പസ്സിസ്സതി വാ, സചസ്സ അപരിഭിന്നം ചക്ഖു ഭവേയ്യ,

അഥാനേന ആപാഥഗതം രൂപം പസ്സേ വാ, അതീതം വാ രൂപം അതീതേന ചക്ഖുനാ പസ്സി, പച്ചുപ്പന്നം പച്ചുപ്പന്നേന പസ്സതി, അനാഗതം അനാഗതേന പസ്സിസ്സതി, സചേ തം രൂപം ചക്ഖുസ്സ ആപാഥം ആഗച്ഛേയ്യ ചക്ഖുനാ തം രൂപം പസ്സേയ്യാതി ഇദമേത്ഥ പരികപ്പവചനം. ദസ്സനപരിണായകട്ഠേന **ചക്ഖുംപേതം,** സഞ്ജാതിസമോസരണട്ഠേന **ചക്ഖായതനംപേതം,** സുഞ്ഞതഭാവനിസ്സത്തട്ഠേന **ചക്ഖുധാതുപേസാ**. ദസ്സനലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി **ചക്ഖുന്ദ്രിയംപേതം**. ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന **ലോകോപേസോ**. വളഞ്ജനട്ഠേന **ദ്വാരാപേസാ**. അപൂരണീയട്ഠേന **സമുദ്ദോപേസോ**. പരിസുദ്ധട്ഠേന **പണ്ഡരംപേതം**. ഫസ്സാദീനം അഭിജായനട്ഠേന **ഖേത്തംപേതം**. തേസംയേവ പതിട്ഠാനട്ഠേന **വത്ഥുംപേതം**. സമവിസമം ദസ്സേന്തം അത്തഭാവം നേതീതി **നേത്തംപേതം**. തേനേവട്ഠേന **നയനംപേതം** . സക്കായപരിയാപന്നട്ഠേന **ഓരിമം തീരംപേതം**. ബഹുസാധാരണട്ഠേന അസ്സാമികട്ഠേന ച **സുഞ്ഞോ ഗാമോപേസോ**തി.

ഏത്താവതാ 'പസ്സി വാ'തിആദീഹി ചതൂഹി പദേഹി ചക്ഖുംപേതന്തിആദീനി ചുദ്ദസ നാമാനി യോജേത്വാ ചക്ഖായതനസ്സ ചത്താരോ വവത്ഥാപനനയാ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. കഥം? ഏത്ഥ ഹി യേന ചക്ഖുനാ അനിദസ്സനേന സപ്പടിഘേന രൂപം സനിദസ്സനം സപ്പടിഘം പസ്സി വാ ചക്ഖുംപേതം...പേ... സുഞ്ഞോ ഗാമോപേസോ, ഇദം തം രൂപം ചക്ഖായതനന്തി അയമേകോ നയോ. ഏവം സേസാപി വേദിതബ്ബാ.

൬൩൭. ഇദാനി യസ്മാ വിജ്ജുനിച്ഛരണാദികാലേസു അനോലോകേതുകാമസ്സാപി രൂപം ചക്ഖുപസാദം ഘട്ടേതി, തസ്മാ തം ആകാരം ദസ്സേതും ദുതിയോ നിദ്ദേസവാരോ ആരദ്ധോ. തത്ഥ **യമ്ഹി ചക്ഖുമ്ഹീ**തി യമ്ഹി അധികരണഭൂതേ ചക്ഖുമ്ഹി. **രൂപ**ന്തി പച്ചത്തവചനമേതം. തത്ഥ **പടിഹഞ്ഞി** വാതി അതീതത്ഥോ. **പടിഹഞ്ഞതി വാ**തി പച്ചുപ്പന്നത്ഥോ. **പടിഹഞ്ഞിസ്സതി** വാതി അനാഗതത്ഥോ. **പടിഹഞ്ഞേ വാ**തി വികപ്പനത്ഥോ. അതീതഞ്ഹി രൂപം അതീതേ ചക്ഖുസ്മിം പടിഹഞ്ഞി നാമ. പച്ചുപ്പന്നം പച്ചുപ്പന്നേ പടിഹഞ്ഞതി നാമ. അനാഗതം അനാഗതേ പടിഹഞ്ഞിസ്സതി നാമ. സചേ തം രൂപം ചക്ഖുസ്സ ആപാഥം ആഗച്ഛേയ്യ, ചക്ഖുമ്ഹി പടിഹഞ്ഞേയ്യ തം രൂപന്തി അയമേത്ഥ പരികപ്പോ. അത്ഥതോ പന പസാദം ഘട്ടയമാനമേവ രൂപം പടിഹഞ്ഞതി നാമ. ഇധാപി പുരിമനയേനേവ ചത്താരോ വവത്ഥാപനനയാ വേദിതബ്ബാ.

൬൩൮. ഇദാനി യസ്മാ അത്തനോ ഇച്ഛായ ഓലോകേതുകാമസ്സ രൂപേ ചക്ഖും ഉപസംഹരതോ ചക്ഖു രൂപസ്മിം പടിഹഞ്ഞതി, തസ്മാ തം ആകാരം ദസ്സേതും തതിയോ നിദ്ദേസവാരോ ആരദ്ധോ. സോ അത്ഥതോ പാകടോയേവ. ഏത്ഥ പന ചക്ഖു ആരമ്മണം സമ്പടിച്ഛമാനമേവ രൂപമ്ഹി പടിഹഞ്ഞതി നാമ. ഇധാപി പുരിമനയേനേവ ചത്താരോ വവത്ഥാപനനയാ വേദിതബ്ബാ.

൬൩൯. ഇതോ പരം ഫസ്സപഞ്ചമകാനം ഉപ്പത്തിദസ്സനവസേന പഞ്ച, തേസംയേവ ആരമ്മണപടിബദ്ധഉപ്പത്തിദസ്സനവസേന പഞ്ചാതി, ദസ വാരാ ദസ്സിതാ. തത്ഥ **ചക്ഖും നിസ്സായാ**തി ചക്ഖും നിസ്സായ, പച്ചയം കത്വാ. **രൂപം ആരബ്ഭാ**തി രൂപാരമ്മണം ആഗമ്മ, സന്ധായ, പടിച്ച. ഇമിനാ ചക്ഖുപസാദവത്ഥുകാനം ഫസ്സാദീനം പുരേജാതപച്ചയേന

ചക്ഖുദ്വാരജവനവീഥിപരിയാപന്നാനം ആരമ്മണാധിപതിആരമ്മണൂപനിസ്സയപച്ചയേഹി രൂപസ്സ പച്ചയഭാവോ ദസ്സിതോ. ഇതരേസു പഞ്ചസു വാരേസു രൂപം ആരമ്മണമസ്സാതി രൂപാരമ്മണോതി ഏവം ആരമ്മണപച്ചയമത്തേനേവ പച്ചയഭാവോ ദസ്സിതോ. യഥാ പന പുരിമേസു തീസു, ഏവം ഇമേസുപി ദസസു വാരേസു ചത്താരോ ചത്താരോ വവത്ഥാപനനയാ വേദിതബ്ബാ. ഏവം കതമം തം രൂപം ചക്ഖായതനന്തി പുച്ഛായ ഉദ്ധടം ചക്ഖും 'ഇദം ത'ന്തി നാനപ്പകാരതോ ദസ്സേതും, പുരിമാ തയോ, ഇമേ ദസാതി, തേരസ നിദ്ദേസവാരാ ദസ്സിതാ. ഏകേകസ്മിഞ്ചേത്ഥ ചതുന്നം ചതുന്നം വവത്ഥാപനനയാനം ആഗതത്താ ദ്വിപഞ്ഞാസായ നയേഹി പടിമണ്ഡേത്വാവ ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബാ.

൬൦൦. ഇതോ പരേസു സോതായതനാദിനിദ്ദേസേസുപി ഏസേവ നയോ. വിസേസമത്തം പനേത്ഥ ഏവം വേദിതബ്ബം - സുണാതീതി **സോതം**. തം സസമ്ഭാരസോതബിലസ്സ അന്തോ തനുതമ്ബലോമാചിതേ അങ്ഗുലിവേധകസണ്ഠാനേ പദേസേ വുത്തപ്പകാരാഹി ധാതൂഹി കതൂപകാരം, ഉതുചിത്താഹാരേഹി ഉപത്ഥമ്ഭിയമാനം, ആയുനാ അനുപാലിയമാനം, വണ്ണാദീഹി പരിവുതം സോതവിഞ്ഞാണാദീനം യഥാരഹം വത്ഥുദ്വാരഭാവം സാധയമാനം തിട്ഠതി.

ഘായതീതി **ഘാനം**. തം സസമ്ഭാരഘാനബിലസ്സ അന്തോ അജപ്പദസണ്ഠാനേ പദേസേ യഥാവുത്തപ്പകാരഉപകാരുപത്ഥമ്ഭനാനുപാലനപരിവാരം ഹുത്വാ ഘാനവിഞ്ഞാണാദീനം യഥാരഹം വത്ഥുദ്വാരഭാവം സാധയമാനം തിട്ഠതി.

സായനട്ഠേന **ജിവ്ഹാ**. സാ സസമ്ഭാരജിവ്ഹാമജ്ഝസ്സ ഉപരി ഉപ്പലദലഗ്ഗസണ്ഠാനേ പദേസേ യഥാവുത്തപ്പകാരഉപകാരുപത്ഥമ്ഭനാനുപാലനപരിവാരാ ഹുത്വാ ജിവ്ഹാവിഞ്ഞാണാദീനം യഥാരഹം വത്ഥുദ്വാരഭാവം സാധയമാനാ തിട്ഠതി.

യാവതാ പന ഇമസ്മിം കായേ ഉപാദിണ്ണകരൂപം നാമ അത്ഥി, സബ്ബത്ഥ കായായതനം, കപ്പാസപടലേ സ്നേഹോ വിയ, യഥാവുത്തപ്പകാരഉപകാരുപത്ഥമ്ഭനാനുപാലനപരിവാരമേവ ഹുത്വാ കായവിഞ്ഞാണാദീനം യഥാരഹം വത്ഥുദ്വാരഭാവം സാധയമാനം തിട്ഠതി. അയമേത്ഥ വിസേസോ. സേസോ പാളിപ്പഭേദോ ച അത്ഥോ ച ചക്ഖുനിദ്ദേസേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. കേവലഞ്ഹി ഇധ ചക്ഖുപദസ്സ ഠാനേ സോതപദാദീനി, രൂപപദസ്സ ഠാനേ സദ്ദപദാദീനി, പസ്സീതി ആദീനം ഠാനേ സുണീതിആദിപദാനി ച ആഗതാനി. 'നേത്തംപേതം , നയനംപേത'ന്തി ഇമസ്സ ച പദദ്വയസ്സ അഭാവാ ദ്വാദസ ദ്വാദസ നാമാനി ഹോന്തി. സേസം സബ്ബത്ഥ വുത്തസദിസമേവ.

തത്ഥ സിയാ - യദി യാവതാ ഇമസ്മിം കായേ ഉപാദിണ്ണകരൂപം നാമ അത്ഥി, സബ്ബത്ഥ കായായതനം, കപ്പാസപടലേ സ്നേഹോ വിയ. 'ഏവം സന്തേ ലക്ഖണസമ്മിസ്സതാ ആപജ്ജതീ'തി. 'നാപജ്ജതീ'തി. 'കസ്മാ'? 'അഞ്ഞസ്സ അഞ്ഞത്ഥ അഭാവതോ'. 'യദി ഏവം, ന സബ്ബത്ഥ കായായതന'ന്തി? 'നേവ പരമത്ഥതോ സബ്ബത്ഥ. വിനിബ്ഭുജിത്വാ പനസ്സ നാനാകരണം പഞ്ഞാപേതും ന സക്കാ, തസ്മാ ഏവം വുത്തം. യഥാ ഹി രൂപരസാദയോ, വാലികാചുണ്ണാനി വിയ, വിവേചേതും അസക്കുണേയ്യതായ അഞ്ഞമഞ്ഞബ്യാപിനോതി വുച്ചന്തി,

ന ച പരമത്ഥതോ രൂപേ രസോ അത്ഥി. യദി സിയാ രൂപഗ്ഗഹണേനേവ രസഗ്ഗഹണം ഗച്ഛേയ്യ. ഏവം കായായതനമ്പി പരമത്ഥതോ നേവ സബ്ബത്ഥ അത്ഥി, ന ച സബ്ബത്ഥ നത്ഥി, വിവേചേതും അസക്കുണേയ്യതായാതി. ഏവമേത്ഥ ന ലക്ഖണസമ്മിസ്സതാ ആപജ്ജതീതി വേദിതബ്ബാ'.

അപിച ലക്ഖണാദിവവത്ഥാപനതോപേതേസം അസമ്മിസ്സതാ വേദിതബ്ബാ - ഏതേസു ഹി രൂപാഭിഘാതാരഹഭൂതപ്പസാദലക്ഖണം ദട്ഠുകാമതാനിദാനകമ്മസമുട്ഠാനഭൂതപ്പസാദലക്ഖണം വാ **ചക്ഖു,** രൂപേസു ആവിഞ്ഛനരസം, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ആധാരഭാവപച്ചുപട്ഠാനം, ദട്ഠുകാമതാനിദാനകമ്മജഭൂതപദട്ഠാനം.

സദ്ദാഭിഘാതാരഹഭൂതപ്പസാദലക്ഖണം സോതുകാമതാനിദാനകമ്മസമുട്ഠാനഭൂതപ്പസാദലക്ഖണം വാ **സോതം,** സദ്ദേസു ആവിഞ്ഛനരസം, സോതവിഞ്ഞാണസ്സ ആധാരഭാവപച്ചുപട്ഠാനം, സോതുകാമതാനിദാനകമ്മജഭൂതപദട്ഠാനം.

ഗന്ധാഭിഘാതാരഹഭൂതപ്പസാദലക്ഖണം ഘായിതുകാമതാനിദാനകമ്മസമുട്ഠാനഭൂതപ്പസാദലക്ഖണം വാ **ഘാനം,** ഗന്ധേസു ആവിഞ്ഛനരസം, ഘാനവിഞ്ഞാണസ്സ ആധാരഭാവപച്ചുപട്ഠാനം ഘായിതുകാമതാനിദാനകമ്മജഭൂതപദട്ഠാനം.

രസാഭിഘാതാരഹഭൂതപ്പസാദലക്ഖണാ സായിതുകാമതാനിദാനകമ്മസമുട്ഠാനഭൂതപ്പസാദലക്ഖണാ വാ **ജിവ്ഹാ,** രസേസു ആവിഞ്ഛനരസാ, ജിവ്ഹാവിഞ്ഞാണസ്സ ആധാരഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, സായിതുകാമതാനിദാനകമ്മജഭൂതപദട്ഠാനാ.

ഫോട്ഠബ്ബാഭിഘാതാരഹഭൂതപ്പസാദലക്ഖണോ ഫുസിതുകാമതാനിദാനകമ്മസമുട്ഠാനഭൂതപ്പസാദലക്ഖണോ വാ **കായോ,** ഫോട്ഠബ്ബേസു ആവിഞ്ഛനരസോ, കായവിഞ്ഞാണസ്സ ആധാരഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ, ഫുസിതുകാമതാനിദാനകമ്മജഭൂതപദട്ഠാനോ.

കേചി പന 'തേജാധികാനം ഭൂതാനം പസാദോ ചക്ഖു, വായുപഥവീആപാധികാനം ഭൂതാനം പസാദാ സോതഘാനജിവ്ഹാ, കായോ സബ്ബേസ'ന്തി വദന്തി. അപരേ 'തേജാധികാനം പസാദോ ചക്ഖു, വിവരവായുആപപഥവാധികാനം പസാദാ സോതഘാനജിവ്ഹാകായാ'തി വദന്തി. തേ വത്തബ്ബാ - 'സുത്തം ആഹരഥാ'തി. അദ്ധാ സുത്തമേവ ന ദക്ഖിസ്സന്തി. കേചി പനേത്ഥ 'തേജാദീനം ഗുണേഹി രൂപാദീഹി അനുഗ്ഗയ്ഹഭാവതോ'തി കാരണം വദന്തി. തേ ച വത്തബ്ബാ - 'കോ പനേവമാഹ - രൂപാദയോ തേജാദീനം ഗുണാ'തി? അവിനിബ്ഭോഗേസു ഹി രൂപേസു 'അയം ഇമസ്സ ഗുണോ, അയം ഇമസ്സ ഗുണോ'തി ന ലബ്ഭാ വത്തും. അഥാപി വദേയ്യും - 'യഥാ തേസു തേസു സമ്ഭാരേസു തസ്സ തസ്സ ഭൂതസ്സ അധികതായ പഥവീആദീനം സന്ധാരണാദീനി കിച്ചാനി ഇച്ഛഥ, ഏവം തേജാദിഅധികേസു സമ്ഭാരേസു രൂപാദീനം അധികഭാവദസ്സനതോ ഇച്ഛിതബ്ബമേതം രൂപാദയോ തേസം ഗുണാ'തി. തേ വത്തബ്ബാ - ഇച്ഛേയ്യാമ , യദി ആപാധികസ്സ ആസവസ്സ ഗന്ധതോ പഥവീഅധികേ കപ്പാസേ ഗന്ധോ അധികതരോ സിയാ, തേജാധികസ്സ ച ഉണ്ഹോദകസ്സ വണ്ണതോപി സീതൂദകസ്സ

വണ്ണോ പരിഹാരയേഥ. യസ്മാ പനേതം ഉഭയമ്പി നത്ഥി, തസ്മാ പഹായേഥേതം ഏതേസം നിസ്സയഭൂതാനം വിസേസകപ്പനം, യഥാ അവിസേസേപി ഏകകലാപേ ഭൂതാനം രൂപരസാദയോ അഞ്ഞമഞ്ഞം വിസദിസാ ഹോന്തി, ഏവം ചക്ഖുപസാദാദയോ, അവിജ്ജമാനേപി അഞ്ഞേസ്മിം വിസേസകാരണേതി ഗഹേതബ്ബമേതം.

കിം പന തം യം അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ അസാധാരണം? കമ്മമേവ നേസം വിസേസകാരണം. തസ്മാ കമ്മവിസേസതോ ഏതേസം വിസേസോ, ന ഭൂതവിസേസതോ. ഭൂതവിസേസേ ഹി സതി പസാദോവ നുപ്പജ്ജതി. സമാനാനഞ്ഹി പസാദോ, ന വിസമാനാനന്തി പോരാണാ. ഏവം കമ്മേവിസസതോ വിസേസവന്തേസു ച ഏതേസു ചക്ഖുസോതാനി അസമ്പത്തവിസയഗ്ഗാഹകാനി അത്തനോ നിസ്സയം അനല്ലീനനിസ്സയേ ഏവ വിസയേ വിഞ്ഞാണഹേതുത്താ. ഘാനജിവ്ഹാകായാ സമ്പത്തവിസയഗ്ഗാഹകാ, നിസ്സയവസേന ചേവ സയഞ്ച അത്തനോ നിസ്സയം അല്ലീനേയേവ വിസയേ വിഞ്ഞാണഹേതുത്താ.

അട്ഠകഥായം പന "ആപാഥഗതത്താവ ആരമ്മണം സമ്പത്തം നാമ. ചന്ദമണ്ഡലസൂരിയമണ്ഡലാനഞ്ഹി ദ്വാചത്താലീസയോജനസഹസ്സമത്ഥകേ ഠിതാനം വണ്ണോ ചക്ഖുപസാദം ഘട്ടേതി. സോ ദൂരേ ഠത്വാ പഞ്ഞായമാനോപി സമ്പത്തോയേവ നാമ. തംഗോചരത്താ ചക്ഖു സമ്പത്തഗോചരമേവ നാമ. ദൂരേ രുക്ഖം ഛിന്ദന്താനമ്പി, രജകാനഞ്ച വത്ഥം ധോവന്താനം ദൂരതോവ കായവികാരോ പഞ്ഞായതി. സദ്ദോ പന ധാതുപരമ്പരായ ആഗന്ത്വാ സോതം ഘട്ടേത്വാ സണികം വവത്ഥാനം ഗച്ഛതീ"തി വുത്തം.

തത്ഥ കിഞ്ചാപി ആപാഥഗതത്താ ആരമ്മണം സമ്പത്തന്തി വുത്തം, ചന്ദമണ്ഡലാദിവണ്ണോ പന ചക്ഖും അസമ്പത്തോ ദൂരേ ഠിതോവ പഞ്ഞായതി. സദ്ദോപി സചേ സണികം ആഗച്ഛേയ്യ, ദൂരേ ഉപ്പന്നോ ചിരേന സുയ്യേയ്യ, പരമ്പരഘട്ടനായ ച ആഗന്ത്വാ സോതം ഘട്ടേന്തോ അസുകദിസായ നാമാതി ന പഞ്ഞായേയ്യ. തസ്മാ അസമ്പത്തഗോചരാനേവ താനി.

അഹിആദിസമാനാനി ചേതാനി. യഥാ ഹി അഹി നാമ ബഹി സിത്തസമ്മട്ഠട്ഠാനേ നാഭിരമതി, സങ്കാരട്ഠാനതിണപണ്ണഗഹനവമ്മികാനിയേവ പന പവിസിത്വാ നിപന്നകാലേ അഭിരമതി, ഏകഗ്ഗതം ആപജ്ജതി, ഏവമേവ ചക്ഖുപേതം വിസമജ്ഝാസയം മട്ഠേസു സുവണ്ണഭിത്തിആദീസു നാഭിരമതി, ഓലോകേതുമ്പി ന ഇച്ഛതി, രൂപചിത്തപുപ്ഫലതാദിചിത്തേസുയേവ പന അഭിരമതി. താദിസേസു ഹി ഠാനേസു ചക്ഖുമ്ഹി അപ്പഹോന്തേ മുഖമ്പി വിവരിത്വാ ഓലോകേതുകാമാ ഹോന്തി.

സുസുമാരോപി ബഹി നിക്ഖന്തോ ഗഹേതബ്ബം ന പസ്സതി, അക്ഖീനി നിമ്മീലേത്വാവ ചരതി. യദാ പന ബ്യാമസതമത്തം ഉദകം ഓഗാഹിത്വാ ബിലം പവിസിത്വാ നിപന്നോ ഹോതി, തദാ തസ്സ ചിത്തം ഏകഗ്ഗം ഹോതി സുഖം സുപതി, ഏവമേവ സോതം തമ്പേ ബിലജ്ഝാസയം ആകാസസന്നിസ്സിതം കണ്ണച്ഛിദ്ദകൂപകേയേവ അജ്ഝാസയം കരോതി. കണ്ണച്ഛിദ്ദാകാസോയേവ തസ്സ സദ്ദസവനേ പച്ചയോ ഹോതി. അജടാകാസോപി വട്ടതിയേവ. അന്തോലേണസ്മിഞ്ഹി സജ്ഝായേ കരിയമാനേ ന ലേണച്ഛദനം ഭിന്ദിത്വാ സദ്ദോ ബഹി നിക്ഖമതി, ദ്വാരവാതപാനച്ഛിദ്ദേഹി പന നിക്ഖമിത്വാ

ധാതുപരമ്പരായേവ ഘട്ടേന്തോ ഗന്ത്വാ സോതപസാദം ഘട്ടേതി. അഥ തസ്മിം കാലേ 'അസുകോ നാമ സജ്ഝായതീ'തി ലേണപിട്ഠേ നിസിന്നാ ജാനന്തി.

ഏവം സന്തേ സമ്പത്തഗോചരതാ ഹോതി. 'കിം പനേതം സമ്പത്തഗോചര'ന്തി? 'ആമ, സമ്പത്തഗോചരം'. 'യദി ഏവം, ദൂരേ ഭേരീആദീസു വജ്ജമാനേസു ദൂരേ സദ്ദോതി ജാനനം ന ഭവേയ്യാ'തി? 'നോ ന ഭവതി. സോതപസാദസ്മിഞ്ഹി ഘട്ടിതേ ദൂരേ സദ്ദോ ആസന്നേ സദ്ദോ, പരതീരേ ഓരിമതീരേതി തഥാ തഥാ ജാനനാകാരോ ഹോതി. ധമ്മതാ ഏസാ'തി. 'കിം ഏതായ ധമ്മതായ? യതോ യതോ ഛിദ്ദം തതോ തതോ സവനം ഹോതി, ചന്ദിമസൂരിയാദീനം ദസ്സനം വിയാതി അസമ്പത്തഗോചരമേവേതം'.

പക്ഖീപി രുക്ഖേ വാ ഭൂമിയം വാ ന രമതി. യദാ പന ഏകം വാ ദ്വേ വാ ലേഡ്ഡുപാതേ അതിക്കമ്മ അജടാകാസം പക്ഖന്ദോ ഹോതി, തദാ ഏകഗ്ഗചിത്തതം ആപജ്ജതി, ഏവമേവ ഘാനമ്പി ആകാസജ്ഝാസയം വാതൂപനിസ്സയഗന്ധഗോചരം. തഥാ ഹി ഗാവോ നവവുട്ഠേ ദേവേ ഭൂമിയം ഘായിത്വാ ഘായിത്വാ ആകാസാഭിമുഖാ ഹുത്വാ വാതം ആകഡ്ഢന്തി. അങ്ഗുലീഹി ഗന്ധപിണ്ഡം ഗഹേത്വാപി ച ഉപസിങ്ഘനകാലേ വാതം അനാകഡ്ഢന്തോ നേവ തസ്സ ഗന്ധം ജാനാതി.

കുക്കുരോപി ബഹി വിചരന്തോ ഖേമട്ഠാനം ന പസ്സതി ലേഡ്ഡുപഹാരാദീഹി ഉപദ്ദുതോ ഹോതി. അന്തോഗാമം പവിസിത്വാ ഉദ്ധനട്ഠാനേ ഛാരികം ബ്യൂഹിത്വാ നിപന്നസ്സ പന ഫാസുകം ഹോതി, ഏവമേവ ജിവ്ഹാപി ഗാമജ്ഝാസയാ ആപോസന്നിസ്സിതരസാരമ്മണാ. തഥാ ഹി തിയാമരത്തിം സമണധമ്മം കത്വാപി പാതോവ പത്തചീവരമാദായ ഗാമോ പവിസിതബ്ബോ ഹോതി. സുക്ഖഖാദനീയസ്സ ച ന സക്കാ ഖേളേന അതേമിതസ്സ രസം ജാനിതും.

സിങ്ഗാലോപി ബഹി ചരന്തോ രതിം ന വിന്ദതി, ആമകസുസാനേ മനുസ്സമംസം ഖാദിത്വാ നിപന്നസ്സേവ പനസ്സ ഫാസുകം ഹോതി, ഏവമേവ കായോപി ഉപാദിണ്ണകജ്ഝാസയോ പഥവീനിസ്സിതഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണോ. തഥാ ഹി അഞ്ഞം ഉപാദിണ്ണകം അലഭമാനാ സത്താ അത്തനോവ ഹത്ഥതലേ സീസം കത്വാ നിപജ്ജന്തി. അജ്ഝത്തികബാഹിരാ ചസ്സ പഥവീ ആരമ്മണഗ്ഗഹണേ പച്ചയോ ഹോതി. സുസന്ഥതസ്സപി ഹി സയനസ്സ, ഹത്ഥേ ഠപിതാനമ്പി വാ ഫലാനം, ന സക്കാ അനിസീദന്തേന വാ അനിപ്പീളേന്തേന വാ ഥദ്ധമുദുഭാവോ ജാനിതുന്തി. അജ്ഝത്തികബാഹിരാപഥവീ ഏതസ്സ കായപസാദസ്സ ഫോട്ഠബ്ബജാനനേ പച്ചയോ ഹോതി. ഏവം ലക്ഖണാദിവവത്ഥാനതോപേതേസം അസമ്മിസ്സതാ വേദിതബ്ബാ. അഞ്ഞേയേവ ഹി ചക്ഖുപസാദസ്സ ലക്ഖണരസപച്ചുപട്ഠാനപദട്ഠാനഗോചരജ്ഝാസയനിസ്സയാ അഞ്ഞേ സോതപസാദാദീനന്തി അസമ്മിസ്സാനേവ ചക്ഖായതനാദീനി.

അപിച നേസം അസമ്മിസ്സതായ അയം ഉപമാപി വേദിതബ്ബാ - യഥാ ഹി പഞ്ചവണ്ണാനം ധജാനം ഉസ്സാപിതാനം കിഞ്ചാപി ഛായാ ഏകാബദ്ധാ വിയ ഹോതി, തസ്സ തസ്സ പന അഞ്ഞമഞ്ഞം അസമ്മിസ്സാവ യഥാ ച പഞ്ചവണ്ണേന കപ്പാസേന വട്ടിം കത്വാ ദീപേ ജാലിതേ കിഞ്ചാപി ജാലാ ഏകാബദ്ധാ വിയ ഹോതി, തസ്സ തസ്സ പന അംസുനോ പാടിയേക്കാ പാടിയേക്കാ ജാലാ അസമ്മിസ്സാ ഏവ, ഏവമേവ കിഞ്ചാപി ഇമാനി പഞ്ചായതനാനി ഏകസ്മിം

അത്തഭാവേ സമോസടാനി അഞ്ഞമഞ്ഞം പന അസമ്മിസ്സാനേവ. ന കേവലഞ്ച ഇമാനേവ പഞ്ച, സേസരൂപാനിപി അസമ്മിസ്സാനേവ. ഇമസ്മിഞ്ഹി സരീരേ ഹേട്ഠിമകായോ മജ്ഝിമകായോ ഉപരിമകായോതി തയോ കോട്ഠാസാ. തത്ഥ നാഭിതോ പട്ഠായ ഹേട്ഠാ ഹേട്ഠിമകായോ നാമ. തസ്മിം കായദസകം, ഭാവദസകം, ആഹാരസമുട്ഠാനാനി അട്ഠ, ഉതുസമുട്ഠാനാനി അട്ഠ, ചിത്തസമുട്ഠാനാനി അട്ഠാതി ചതുചത്താലീസ രൂപാനി. നാഭിതോ ഉദ്ധം യാവ ഗലവാടകാ മജ്ഝിമകായോ നാമ. തത്ഥ ച കായദസകം, ഭാവദസകം, വത്ഥുദസകം, ആഹാരസമുട്ഠാനാദീനി തീണി അട്ഠകാനീതി ചതുപഞ്ഞാസ രൂപാനി. ഗലവാടകതോ ഉദ്ധം ഉപരിമകായോ നാമ. തത്ഥ ചക്ഖുദസകം, സോതദസകം, ഘാനദസകം, ജിവ്ഹാദസകം, കായദസകം, ഭാവദസകം, ആഹാരസമുട്ഠാനാദീനി തീണി അട്ഠകാനീതി ചതുരാസീതി രൂപാനി.

തത്ഥ ചക്ഖുപസാദസ്സ പച്ചയാനി ചത്താരി മഹാഭൂതാനി, വണ്ണോ ഗന്ധോ രസോ ഓജാ, ജീവിതിന്ദ്രിയം ചക്ഖുപസാദോതി ഇദം ഏകന്തതോ അവിനിഭുത്താനം ദസന്നം നിപ്ഫന്നരൂപാനം വസേന ചക്ഖുദസകം നാമ. ഇമിനാ നയേന സേസാനിപി വേദിതബ്ബാനി. തേസു ഹേട്ഠിമകായേ രൂപം മജ്ഝിമകായഉപരിമകായരൂപേഹി സദ്ധിം അസമ്മിസ്സം. സേസകായദ്വയേപി രൂപം ഇതരേഹി സദ്ധിം അസമ്മിസ്സമേവ. യഥാ ഹി സായന്ഹസമയേ പബ്ബതച്ഛായാ ച രുക്ഖച്ഛായാ ച കിഞ്ചാപി ഏകാബദ്ധാ വിയ ഹോന്തി അഞ്ഞമഞ്ഞം പന അസമ്മിസ്സാവ ഏവം ഇമേസുപി കായേസു ചതുചത്താലീസ ചതുപഞ്ഞാസ ചതുരാസീതി രൂപാനി ച കിഞ്ചാപി ഏകാബദ്ധാനി വിയ ഹോന്തി, അഞ്ഞമഞ്ഞം പന അസമ്മിസ്സാനേവാതി.

൬൱൬. രൂപായതനനിദ്ദേസേ വണ്ണോവ **വണ്ണനിഭാ;** നിഭാതീതി വാ നിഭാ. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ പാകടാ ഹോതീതി അത്ഥോ. വണ്ണോവ നിഭാ **വണ്ണനിഭാ**. സദ്ധിം നിദസ്സനേന **സനിദസ്സനം,** ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന പസ്സിതബ്ബന്തി അത്ഥോ. സദ്ധിം പടിഘേന **സപ്പടിഘം,** പടിഘട്ടനനിഘംസജനകന്തി അത്ഥോ. നീലാദീസു ഉമാപുപ്ഫസമാനം **നീലം,** കണികാരപുപ്ഫസമാനം **പീതകം,** ബന്ധുജീവകപുപ്ഫസമാനം **ലോഹിതകം,** ഓസധിതാരകസമാനം **ഓദാതം**. ഝാമങ്ഗാരസമാനം **കാളകം,** മന്ദരത്തം സിന്ദുവാരകരവീരമകുളസമാനം **മഞ്ജിട്ഠകം**. ''ഹരിത്തചഹേമവണ്ണകാമംസുമുഖപക്കമാ''തി (ജാ॰ ൧.൧൫.൧൩൩) ഏത്ഥ പന കിഞ്ചാപി 'ഹരീ'തി സുവണ്ണം വുത്തം, പരതോ പനസ്സ ജാതരൂപഗ്ഗഹണേന ഗഹിതത്താ ഇധ സാമം **ഹരി** നാമ. ഇമാനി സത്ത വത്ഥും അനാമസിത്വാ സഭാവേനേവ ദസ്സിതാനി.

ഹരിവണ്ണന്തി ഹരിതസദ്ദലവണ്ണം. **അമ്ബങ്കുരവണ്ണ**ന്തി അമ്ബങ്കുരേന സമാനവണ്ണം. ഇമാനി ദ്വേ വത്ഥും ആമസിത്വാ ദസ്സിതാനി. **ദീഘാദീനി** ദ്വാദസ വോഹാരതോ ദസ്സിതാനി. സോ ച നേസം വോഹാരോ ഉപനിധായസിദ്ധോ ചേവ സന്നിവേസസിദ്ധോ ച. ദീഘാദീനി ഹി അഞ്ഞമഞ്ഞം ഉപനിധായസിദ്ധാനി, വട്ടാദീനി സന്നിവേസവിസേസേന. തത്ഥ രസ്സം ഉപനിധായ തതോ ഉച്ചതരം **ദീഘം,** തം ഉപനിധായ തതോ നീചതരം **രസ്സം**. ഥൂലം ഉപനിധായ തതോ ഖുദ്ദകതരം **അണും,** തം ഉപനിധായ തതോ മഹന്തതരം **ഥൂലം**. ചക്കസണ്ഠാനം **വട്ടം,** കുക്കുടണ്ഡസണ്ഠാനം **പരിമണ്ഡലം**. ചതൂഹി അംസേഹി യുത്തം **ചതുരംസം. ഛളംസാദീസു**പി ഏസേവ നയോ. **നിന്ന**ന്തി ഓനതം, **ഥല**ന്തി ഉന്നതം.

തത്ഥ യസ്മാ ദീഘാദീനി ഫുസിത്വാ സക്കാ ജാനിതും, നീലാദീനി പനേവം ന സക്കാ, തസ്മാ ന നിപ്പരിയായേന ദീഘം രൂപായതനം; തഥാ രസ്സാദീനി. തം തം നിസ്സായ പന തഥാ തഥാ ഠിതം ദീഘം രസ്സന്തി തേന തേന വോഹാരേന രൂപായതനമേവേത്ഥ ഭാസിതന്തി വേദിതബ്ബം. **ഛായാ ആതപോ**തി ഇദം അഞ്ഞമഞ്ഞപരിച്ഛിന്നം; തഥാ **ആലോകോ അന്ധകാരോ ച. അബ്ഭാ മഹികാ**തിആദീനി ചത്താരി വത്ഥുനാവ ദസ്സിതാനി. തത്ഥ **'അബ്ഭാ'**തി വലാഹകോ. **'മഹികാ'**തി ഹിമം. ഇമേഹി ചതൂഹി അബ്ഭാദീനം വണ്ണാ ദസ്സിതാ. **ചന്ദമണ്ഡലസ്സ വണ്ണനിഭാ**തിആദീഹി തേസം തേസം പഭാവണ്ണാ ദസ്സിതാ.

തത്ഥ ചന്ദമണ്ഡലാദീനം വത്ഥൂനം ഏവം വിസേസോ വേദിതബ്ബോ - മണിമയം രജതപടിച്ഛന്നം ഏകൂനപഞ്ഞാസയോജനായാമവിത്ഥാരം ചന്ദസ്സ ദേവപുത്തസ്സ വിമാനം **ചന്ദമണ്ഡലം** നാമ. സോവണ്ണമയം ഫലികപടിച്ഛന്നം സമപണ്ണാസയോജനായാമവിത്ഥാരം സൂരിയസ്സ ദേവപുത്തസ്സ വിമാനം **സൂരിയമണ്ഡലം** നാമ. സത്തരതനമയാനി സത്തട്ഠദസദ്വാദസയോജനായാമവിത്ഥാരാനി തേസം തേസം ദേവപുത്താനം വിമാനാനി **താരകരൂപാനി** നാമ.

തത്ഥ ഹേട്ഠാ ചന്ദോ, സൂരിയോ ഉപരി, ഉഭിന്നമന്തരം യോജനം ഹോതി. ചന്ദസ്സ ഹേട്ഠിമന്തതോ സൂരിയസ്സ ഉപരിമന്തോ യോജനസതം ഹോതി. ദ്വീസു പസ്സേസു നക്ഖത്തതാരകാ ഗച്ഛന്തി. ഏതേസു പന തീസു ചന്ദോ ദന്ധഗമനോ, സൂരിയോ സീഘഗമനോ, നക്ഖത്തതാരകാ സബ്ബസീഘഗമനാ. കാലേന ചന്ദിമസൂരിയാനം പുരതോ ഹോന്തി കാലേന പച്ഛാ.

ആദാസമണ്ഡലന്തി കംസമയം. **മണീ**തി ഠപേത്വാ വേളുരിയം സേസോ ജോതിരസാദിഅനേകപ്പഭേദോ. **സങ്ഖോ**തി സാമുദ്ദികോ; **മുത്താ** സാമുദ്ദികാപി, സേസാപി. **വേളുരിയോ**തി വേളുവണ്ണമണി. **ജാതരൂപം** വുച്ചതി സത്ഥുവണ്ണോ. സത്ഥാ ഹി സുവണ്ണവണ്ണോ, സുവണ്ണമ്പി സത്ഥുവണ്ണം. **രജതം** വുച്ചതി കഹാപണോ - ലോഹമാസകോ ദാരുമാസകോ ജതുമാസകോ, യേ 'വോഹാരം ഗച്ഛന്തീ'തി (പാരാ॰ ൫൮൪) വുത്തം തം സബ്ബമ്പി ഇധ ഗഹിതം.

യം വാ പനഞ്ഞമ്പീതി ഇമിനാ പാളിആഗതം ഠപേത്വാ സേസം തട്ടികപിലോതികകണ്ണികവണ്ണാദിഭേദം രൂപം ഗഹിതം. തഞ്ഹി സബ്ബം യേവാപനകേസു പവിട്ഠം.

ഏവമേതം നീലാദിനാ ഭേദേന ഭിന്നമ്പി രൂപം സബ്ബം ലക്ഖണാദീഹി അഭിന്നമേവ. സബ്ബഞ്ഹേതം ചക്ഖുപടിഹനനലക്ഖണം **രൂപം,** ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ വിസയഭാവരസം, തസ്സേവ ഗോചരപച്ചുപട്ഠാനം, ചതുമഹാഭൂതപദട്ഠാനം. യഥാ ചേതം തഥാ സബ്ബാനിപി ഉപാദാരൂപാനി. യത്ഥ പന വിസേസോ അത്ഥി തത്ഥ വക്ഖാമ. സേസമേത്ഥ ചക്ഖായതനനിദ്ദേസേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. കേവലഞ്ഹി തത്ഥ ചക്ഖുപുബ്ബങ്ഗമോ നിദ്ദേസോ ഇധ രൂപപുബ്ബങ്ഗമോ. തത്ഥ 'ചക്ഖും പേത'ന്തിആദീനി ചുദ്ദസ നാമാനി, ഇധ 'രൂപംപേത'ന്തിആദീനി തീണി. സേസം താദിസമേവ. യഥാ ഹി ചതൂഹി ചതൂഹി നയേഹി പടിമണ്ഡേത്വാ ചക്ഖും വവത്ഥാപേതും തേരസ വാരാ വുത്താ, ഇധാപി തേ തഥേവ വുത്താതി.

൬൨൦. സദ്ദായതനനിദ്ദേസേ **ഭേരിസദ്ദോ**തി മഹാഭേരീപഹടഭേരീനം സദ്ദോ. **മുദിങ്ഗസങ്ഖപണവസദ്ദാ**പി മുദിങ്ഗാദിപച്ചയാ സദ്ദാ. ഗീതസങ്ഖാതോ സദ്ദോ **ഗീതസദ്ദോ** . വുത്താവസേസാനം വീണാദീനം തന്തിബദ്ധാനം സദ്ദോ **വാദിതസദ്ദോ. സമ്മസദ്ദോ**തി കംസതാലകട്ഠതാലസദ്ദോ. **പാണിസദ്ദോ**തി പാണിപ്പഹാരസദ്ദോ. **സത്താനം നിഗ്ഘോസസദ്ദോ**തി ബഹൂനം സന്നിപതിതാനം അപഞ്ഞായമാനപദബ്യഞ്ജനനിഗ്ഘോസസദ്ദോ. **ധാതൂനം സന്നിഘാതസദ്ദോ**തി രുക്ഖാനം അഞ്ഞമഞ്ഞനിഘംസനഘണ്ടികാകോടനാദിസദ്ദോ. വാതസ്സ വായതോ സദ്ദോ **വാതസദ്ദോ**. ഉദകസ്സ സന്ദമാനസ്സ വാ പടിഹതസ്സ വാ സദ്ദോ **ഉദകസദ്ദോ**. മനുസ്സാനം സല്ലാപാദിസദ്ദോ **മനുസ്സസദ്ദോ**. തം ഠപേത്വാ സേസോ സബ്ബോപി **അമനുസ്സസദ്ദോ**. ഇമിനാ പദദ്വയേന സബ്ബോപി സദ്ദോ പരിയാദിന്നോ. ഏവം സന്തേപി വംസഫാലനപിലോതികഫാലനാദീസു പവത്തോ പാളിയം അനാഗതസദ്ദോ യേവാപനകട്ഠാനം പവിട്ഠോതി വേദിതബ്ബോ.

ഏവമയം ഭേരീസദ്ദാദിനാ ഭേദേന ഭിന്നോപി സദ്ദോ ലക്ഖണാദീഹി അഭിന്നോയേവ. സബ്ബോപി ഹേസ സോതപടിഹനനലക്ഖണോ **സദ്ദോ** സോതവിഞ്ഞാണസ്സ വിസയഭാവരസോ, തസ്സേവ ഗോചരപച്ചുപട്ഠാനോ. സേസം ചക്ഖായതനനിദ്ദേസേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. ഇധാപി ഹി ചതൂഹി ചതൂഹി നയേഹി പടിമണ്ഡിതാ തേരസ വാരാ വുത്താ. തേസം അത്ഥോ സക്കാ വുത്തനയേനേവ ജാനിതുന്തി ന വിത്ഥാരിതോ.

൬൨൫. ഗന്ധായതനനിദ്ദേസേ **മൂലഗന്ധോ**തി യം കിഞ്ചി മൂലം പടിച്ച നിബ്ബത്തോ ഗന്ധോ. **സാരഗന്ധാ**ദീസുപി ഏസേവ നയോ. അസിദ്ധദുസിദ്ധാനം ഡാകാദീനം ഗന്ധോ **ആമകഗന്ധോ**. മച്ഛസകലികാപൂതിമംസസംകിലിട്ഠസപ്പിആദീനം ഗന്ധോ **വിസ്സഗന്ധോ. സുഗന്ധോ**തി ഇട്ഠഗന്ധോ. **ദുഗ്ഗന്ധോ**തി അനിട്ഠഗന്ധോ. ഇമിനാ പദദ്വയേന സബ്ബോപി ഗന്ധോ പരിയാദിന്നോ. ഏവം സന്തേപി കണ്ണകഗന്ധപിലോതികഗന്ധാദയോ പാളിയം അനാഗതാ സബ്ബേപി ഗന്ധാ യേവാപനകട്ഠാനം പവിട്ഠാതി വേദിതബ്ബാ.

ഏവമയം മൂലഗന്ധാദിനാ ഭേദേന ഭിന്നോപി ഗന്ധോ ലക്ഖണാദീഹി അഭിന്നോയേവ. സബ്ബോപി ഹേസ ഘാനപടിഹനനലക്ഖണോ **ഗന്ധോ,** ഘാനവിഞ്ഞാണസ്സ വിസയഭാവരസോ, തസ്സേവ ഗോചരപച്ചുപട്ഠാനോ. സേസം ചക്ഖായതനനിദ്ദേസേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. ഇധാപി ഹി തഥേവ ദ്വിപഞ്ഞാസനയപടിമണ്ഡിതാ തേരസ വാരാ വുത്താ. തേ അത്ഥതോ പാകടായേവ.

൬൨൯. രസായതനനിദ്ദേസേ **മൂലരസോ**തി യംകിഞ്ചി മൂലം പടിച്ച നിബ്ബത്തരസോ. **ഖന്ധരസാ**ദീസുപി ഏസേവ നയോ. **അമ്ബില**ന്തി തക്കമ്ബിലാദി. **മധുര**ന്തി ഏകന്തതോ ഗോസപ്പിആദി. മധു പന കസാവയുത്തം ചിരനിക്ഖിത്തം കസാവം ഹോതി. ഫാണിതം ഖാരിയുത്തം ചിരനിക്ഖിത്തം ഖാരിയം ഹോതി. സപ്പി പന ചിരനിക്ഖിത്തം വണ്ണഗന്ധേ ജഹന്തമ്പി രസം ന ജഹതീതി തദേവ ഏകന്തമധുരം. **തിത്തക**ന്തി നിമ്ബപണ്ണാദി. **കടുക**ന്തി സിങ്ഗിവേരമരിചാദി. **ലോണിക**ന്തി സാമുദ്ദികലോണാദി. **ഖാരിക**ന്തി വാതിങ്ഗണകളീരാദി. **ലമ്ബില**ന്തി ബദരാമലകകപിട്ഠസാലവാദി. **കസാവ**ന്തി ഹരിതകാദി. ഇമേ സബ്ബേപി രസാ വത്ഥുവസേന വുത്താ. തംതംവത്ഥുതോ പനേത്ഥ രസോവ അമ്ബിലാദീഹി നാമേഹി വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

സാദൂതി ഇട്ഠരസോ, **അസാദൂ**തി അനിട്ഠരസോ. ഇമിനാ പദദ്വയേന സബ്ബോപി രസോ പരിയാദിന്നോ. ഏവം സന്തേപി ലേഡ്ഡുരസഭിത്തിരസപിലോതികരസാദയോ പാളിയം അനാഗതാ സബ്ബേപി രസാ യേവാപനകട്ഠാനം പവിട്ഠാതി വേദിതബ്ബാ.

ഏവമയം മൂലരസാദിനാഭേദേന ഭിന്നോപി രസോ ലക്ഖണാദീഹി അഭിന്നോയേവ. സബ്ബോപി ഹേസ ജിവ്ഹാപടിഹനനലക്ഖണോ **രസോ,** ജിവ്ഹാവിഞ്ഞാണസ്സ വിസയഭാവരസോ, തസ്സേവ ഗോചരപച്ചുപട്ഠാനോ. സേസം ചക്ഖായതനനിദ്ദേസേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. ഇധാപി ഹി തഥേവ ദ്വിപഞ്ഞാസനയപടിമണ്ഡിതാ തേരസ വാരാ വുത്താ.

൬൩൩. ഇത്ഥിന്ദ്രിയനിദ്ദേസേ **യ**ന്തി കരണവചനം. യേന കാരണേന ഇത്ഥിയാ ഇത്ഥിലിങ്ഗാദീനി ഹോന്തീതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. തത്ഥ **'ലിങ്ഗ'**ന്തി സണ്ഠാനം. ഇത്ഥിയാ ഹി ഹത്ഥപാദഗീവാഉരാദീനം സണ്ഠാനം ന പുരിസസ്സ വിയ ഹോതി. ഇത്ഥീനഞ്ഹി ഹേട്ഠിമകായോ വിസദോ ഹോതി, ഉപരിമകായോ അവിസദോ. ഹത്ഥപാദാ ഖുദ്ദകാ, മുഖം ഖുദ്ദകം. **നിമിത്ത**ന്തി സഞ്ജാനനം. ഇത്ഥീനഞ്ഹി ഉരമംസം അവിസദം ഹോതി, മുഖം നിമ്മസ്സുദാഠികം. കേസബന്ധവത്ഥഗ്ഗഹണമ്പി ന പുരിസാനം വിയ ഹോതി. **കുത്ത**ന്തി കിരിയാ. ഇത്ഥിയോ ഹി ദഹരകാലേ സുപ്പകമുസലകേഹി കീളന്തി, ചിത്തധീതലികായ കീളന്തി, മത്തികവാകേന സുത്തകം നാമ കന്തന്തി. **ആകപ്പോ**തി ഗമനാദിആകാരോ. ഇത്ഥിയോ ഹി ഗച്ഛമാനാ അവിസദാ ഗച്ഛന്തി, തിട്ഠമാനാ നിപജ്ജമാനാ നിസീദമാനാ ഖാദമാനാ ഭുഞ്ജമാനാ അവിസദാ ഭുഞ്ജന്തി. പുരിസമ്പി ഹി അവിസദം ദിസ്വാ മാതുഗാമോ വിയ ഗച്ഛതി തിട്ഠതി നിപജ്ജതി നിസീദതി ഖാദതി ഭുഞ്ജതീതി വദന്തി.

ഇത്ഥത്തം ഇത്ഥിഭാവോതി ഉഭയമ്പി ഏകത്ഥം; ഇത്ഥിസഭാവോതി അത്ഥോ. അയം കമ്മജോ പടിസന്ധിസമുട്ഠിതോ. ഇത്ഥിലിങ്ഗാദീനി പന ഇത്ഥിന്ദ്രിയം പടിച്ച പവത്തേ സമുട്ഠിതാനി. യഥാ ഹി ബീജേ സതി, ബീജം പടിച്ച, ബീജപച്ചയാ രുക്ഖോ വഡ്ഢിത്വാ സാഖാവിടപസമ്പന്നോ ഹുത്വാ ആകാസം പൂരേത്വാ തിട്ഠതി, ഏവമേവ ഇത്ഥിഭാവസങ്ഖാതേ ഇത്ഥിന്ദ്രിയേ സതി ഇത്ഥിലിങ്ഗാദീനി ഹോന്തി. ബീജം വിയ ഹി ഇത്ഥിന്ദ്രിയം, ബീജം പടിച്ച വഡ്ഢിത്വാ ആകാസം പൂരേത്വാ ഠിതരുക്ഖോ വിയ ഇത്ഥിന്ദ്രിയം പടിച്ച ഇത്ഥിലിങ്ഗാദീനി പവത്തേ സമുട്ഠഹന്തി. തത്ഥ ഇത്ഥിന്ദ്രിയം ന ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യം, മനോവിഞ്ഞേയ്യമേവ. ഇത്ഥിലിങ്ഗാദീനി ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാനിപി മനോവിഞ്ഞേയ്യാനിപി.

ഇദം തം രൂപം ഇത്ഥിന്ദ്രിയന്തി ഇദം തം രൂപം, യഥാ ചക്ഖുന്ദ്രിയാദീനി പുരിസസ്സാപി ഹോന്തി, ന ഏവം; നിയമതോ പന ഇത്ഥിയാ ഏവ ഇന്ദ്രിയം 'ഇത്ഥിന്ദ്രിയം'.

൬൩൪. പുരിസിന്ദ്രിയേപി ഏസേവ നയോ. പുരിസലിങ്ഗാദീനി പന ഇത്ഥിലിങ്ഗാദീനം പടിപക്ഖതോ വേദിതബ്ബാനി. പുരിസസ്സ ഹി ഹത്ഥപാദഗീവാഉരാദീനം സണ്ഠാനം ന ഇത്ഥിയാ വിയ ഹോതി. പുരിസാനഞ്ഹി ഉപരിമകായോ വിസദോ ഹോതി ഹേട്ഠിമകായോ അവിസദോ, ഹത്ഥപാദാ മഹന്താ, മുഖം മഹന്തം, ഉരമംസം വിസദം, മസ്സുദാഠികാ ഉപ്പജ്ജന്തി. കേസബന്ധനവത്ഥഗ്ഗഹണം ന ഇത്ഥീനം വിയ ഹോതി.

ദഹരകാലേ രഥനങ്ഗലാദീഹി കീളന്തി, വാലികപാളിം കത്വാ വാപിം നാമ ഖനന്തി, ഗമനാദീനി വിസദാനി ഹോന്തി. ഇത്ഥിമ്പി ഗമനാദീനി വിസദാനി കുരുമാനം ദിസ്വാ 'പുരിസോ വിയ ഗച്ഛതീ'തിആദീനി വദന്തി. സേസം ഇത്ഥിന്ദ്രിയേ വുത്തസദിസമേവ.

തത്ഥ ഇത്ഥിഭാവലക്ഖണം **ഇത്ഥിന്ദ്രിയം,** ഇത്ഥീതി പകാസനരസം, ഇത്ഥിലിങ്ഗനിമിത്തകുത്താകപ്പാനം കാരണഭാവപച്ചുപട്ഠാനം. പുരിസഭാവലക്ഖണം **പുരിസിന്ദ്രിയം,** പുരിസോതി പകാസനരസം, പുരിസലിങ്ഗനിമിത്തകുത്താകപ്പാനം കാരണഭാവപച്ചുപട്ഠാനം. ഉഭയമ്പേതം പഠമകപ്പികാനം പവത്തേ സമുട്ഠാതി. അപരഭാഗേ പടിസന്ധിയം. പടിസന്ധിസമുട്ഠിതമ്പി പവത്തേ ചലതി പരിവത്തതി.

യഥാഹ -

> "തേന ഖോ പന സമയേന അഞ്ഞതരസ്സ ഭിക്ഖുനോ ഇത്ഥിലിങ്ഗം പാതുഭൂതം ഹോതി. തേന ഖോ പന സമയേന അഞ്ഞതരിസ്സാ ഭിക്ഖുനിയാ പുരിസലിങ്ഗം പാതുഭൂതം ഹോതീ"തി (പാരാ॰ ൬൯).

ഇമേസു പന ദ്വീസു പുരിസലിങ്ഗം ഉത്തമം, ഇത്ഥിലിങ്ഗം ഹീനം. തസ്മാ പുരിസലിങ്ഗം ബലവഅകുസലേന അന്തരധായതി, ഇത്ഥിലിങ്ഗം ദുബ്ബലകുസലേന പതിട്ഠാതി. ഇത്ഥിലിങ്ഗം പന അന്തരധായന്തം ദുബ്ബലഅകുസലേന അന്തരധായതി, പുരിസലിങ്ഗം ബലവകുസലേന പതിട്ഠാതി. ഏവം ഉഭയമ്പി അകുസലേന അന്തരധായതി, കുസലേന പതിട്ഠാതീതി വേദിതബ്ബം.

ഉഭതോബ്യഞ്ജനകസ്സ പന കിം ഏകം ഇന്ദ്രിയം ഉദാഹു ദ്വേതി? ഏകം. തഞ്ച ഖോ ഇത്ഥിഉഭതോബ്യഞ്ജനകസ്സ ഇത്ഥിന്ദ്രിയം, പുരിസഉഭതോബ്യഞ്ജനകസ്സ പുരിസിന്ദ്രിയം. 'ഏവം സന്തേ ദുതിയബ്യഞ്ജനകസ്സ അഭാവോ ആപജ്ജതി. ഇന്ദ്രിയഞ്ഹി ബ്യഞ്ജനകാരണം വുത്തം. തഞ്ചസ്സ നത്ഥീ'തി? 'ന തസ്സ ഇന്ദ്രിയം ബ്യഞ്ജനകാരണം'. 'കസ്മാ'? 'സദാ അഭാവതോ. ഇത്ഥിഉഭതോബ്യഞ്ജനകസ്സ ഹി യദാ ഇത്ഥിയാ രാഗചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, തദാവ പുരിസബ്യഞ്ജനം പാകടം ഹോതി, ഇത്ഥിബ്യഞ്ജനം പടിച്ഛന്നം ഗുള്ഹം ഹോതി. തഥാ ഇതരസ്സ ഇതരം.

യദി ച തേസം ഇന്ദ്രിയം ദുതിയബ്യഞ്ജനകാരണം ഭവേയ്യ, സദാപി ബ്യഞ്ജനദ്വയം തിട്ഠേയ്യ. ന പന തിട്ഠതി. തസ്മാ വേദിതബ്ബമേതം ന തസ്സ തം ബ്യഞ്ജനകാരണം. കമ്മസഹായം പന രാഗചിത്തമേവേത്ഥ കാരണം. യസ്മാ ചസ്സ ഏകമേവ ഇന്ദ്രിയം ഹോതി, തസ്മാ ഇത്ഥിഉഭതോബ്യഞ്ജനകോ സയമ്പി ഗബ്ഭം ഗണ്ഹാതി, പരമ്പി ഗണ്ഹാപേതി. പുരിസഉഭതോബ്യഞ്ജനകോ പരം ഗബ്ഭം ഗണ്ഹാപേതി, സയം പന ന ഗണ്ഹാതീതി.

൬൩൫. ജീവിതിന്ദ്രിയനിദ്ദേസേ യം വത്തബ്ബം തം ഹേട്ഠാ അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയേ വുത്തമേവ. കേവലഞ്ഹി തത്ഥ **യോ തേസം അരൂപീനം ധമ്മാനന്തി** വുത്തം, ഇധ രൂപജീവിതിന്ദ്രിയത്താ **യോ തേസം രൂപീനം ധമ്മാനന്തി** അയമേവ വിസേസോ. ലക്ഖണാദീനി പനസ്സ ഏവം വേദിതബ്ബാനി -

സഹജാതരൂപാനുപാലനലക്ഖണം **ജീവിതിന്ദ്രിയം,** തേസം പവത്തനരസം, തേസം യേവ ഠപനപച്ചുപട്ഠാനം, യാപയിതബ്ബഭൂതപദട്ഠാനന്തി.

൬൩൬. കായവിഞ്ഞത്തിനിദ്ദേസേ **കായവിഞ്ഞത്തീ**തി ഏത്ഥ താവ കായേന അത്തനോ ഭാവം വിഞ്ഞാപേന്താനം തിരച്ഛാനേഹിപി പുരിസാനം, പുരിസേഹി വാ തിരച്ഛാനാനമ്പി കായഗഹണാനുസാരേന ഗഹിതായ ഏതായ ഭാവോ വിഞ്ഞായതീതി **'വിഞ്ഞത്തി'**. സയം കായഗഹണാനുസാരേന വിഞ്ഞായതീതിപി 'വിഞ്ഞത്തി'. ''കായേന സംവരോ സാധൂ''തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൩൬൧) ആഗതോ ചോപനസങ്ഖാതോ കായോവ വിഞ്ഞത്തി **'കായവിഞ്ഞത്തി'**. കായവിപ്ഫന്ദനേന അധിപ്പായവിഞ്ഞാപനഹേതുത്താ, സയഞ്ച തഥാ വിഞ്ഞേയ്യത്താ കായേന വിഞ്ഞത്തീതിപി **'കായവിഞ്ഞത്തി'**.

കുസലചിത്തസ്സ വാതിആദീസു അട്ഠഹി കാമാവചരേഹി അഭിഞ്ഞാചിത്തേന ചാതി നവഹി കുസലചിത്തേഹി **കുസലചിത്തസ്സ വാ,** ദ്വാദസഹിപി അകുസലചിത്തേഹി **അകുസലചിത്തസ്സ വാ,** അട്ഠഹി മഹാകിരിയേഹി ദ്വീഹി അഹേതുകകിരിയേഹി അഭിഞ്ഞാപ്പത്തേന ഏകേന രൂപാവചരകിരിയേനാതി ഏകാദസഹി കിരിയചിത്തേഹി **അബ്യാകതചിത്തസ്സ വാ**. ഇതോ അഞ്ഞാനി ഹി ചിത്താനി വിഞ്ഞത്തിം ന ജനേന്തി. സേക്ഖാസേക്ഖപുഥുജ്ജനാനം പന ഏത്തകേഹേവ ചിത്തേഹി വിഞ്ഞത്തി ഹോതീതി ഏതേസം കുസലാദീനം വസേന തീഹി പദേഹി 'ഹേതുതോ' ദസ്സിതാ.

ഇദാനി ഛഹി പദേഹി 'ഫലതോ' ദസ്സേതും **അഭിക്കമന്തസ്സ വാ**തിആദി വുത്തം. അഭിക്കമാദയോ ഹി വിഞ്ഞത്തിവസേന പവത്തത്താ വിഞ്ഞത്തിഫലം നാമ. തത്ഥ **'അഭിക്കമന്തസ്സാ'**തി പുരതോ കായം അഭിഹരന്തസ്സ. **പടിക്കമന്തസ്സാ**തി പച്ഛതോ പച്ചാഹരന്തസ്സ. **ആലോകേന്തസ്സാ**തി ഉജുകം പേക്ഖന്തസ്സ. **വിലോകേന്തസ്സാ**തി ഇതോ ചിതോ ച പേക്ഖന്തസ്സ. **സമിഞ്ജേന്തസ്സാ**തി സന്ധയോ സങ്കോചേന്തസ്സ. **പസാരേന്തസ്സാ**തി സന്ധയോ പടിപണാമേന്തസ്സ.

ഇദാനി ഛഹി പദേഹി 'സഭാവതോ' ദസ്സേതും **കായസ്സ ഥമ്ഭനാ**തി ആദി വുത്തം. തത്ഥ **'കായസ്സാ'**തി സരീരസ്സ. കായം ഥമ്ഭേത്വാ ഥദ്ധം കരോതീതി **ഥമ്ഭനാ**. തമേവ ഉപസഗ്ഗേന വഡ്ഢേത്വാ **സന്ഥമ്ഭനാ**തി ആഹ. ബലവതരാ വാ ഥമ്ഭനാ **'സന്ഥമ്ഭനാ'**. **സന്ഥമ്ഭിതത്ത**ന്തി സന്ഥമ്ഭിതഭാവോ. വിഞ്ഞാപനവസേന **വിഞ്ഞത്തി. വിഞ്ഞാപനാ**തി വിഞ്ഞാപനാകാരോ. വിഞ്ഞാപിതഭാവോ **വിഞ്ഞാപിതത്തം**. സേസമേത്ഥ യം വത്തബ്ബം തം ഹേട്ഠാ ദ്വാരകഥായം വുത്തമേവ. തഥാ വചീവിഞ്ഞത്തിയം.

൬൩൭. വചീവിഞ്ഞത്തീതിപദസ്സ പന നിദ്ദേസപദാനഞ്ച അത്ഥോ തത്ഥ ന വുത്തോ, സോ ഏവം വേദിതബ്ബോ - വാചായ അത്തനോ ഭാവം വിഞ്ഞാപേന്താനം തിരച്ഛാനേഹിപി പുരിസാനം, പുരിസേഹി വാ തിരച്ഛാനാനമ്പി , വചീഗഹണാനുസാരേന ഗഹിതായ ഏതായ ഭാവോ വിഞ്ഞായതീതി **വിഞ്ഞത്തി**. സയഞ്ച വചീഗഹണാനുസാരേന വിഞ്ഞായതീതിപി **വിഞ്ഞത്തി**. ''സാധു വാചായ സംവരോ''തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൩൬൧) ആഗതാ ചോപനസങ്ഖാതാ വചീ ഏവ വിഞ്ഞത്തി **'വചീവിഞ്ഞത്തി'**. വചീഘോസേന അധിപ്പായവിഞ്ഞാപനഹേതുത്താ സയഞ്ച തഥാവിഞ്ഞേയ്യത്താ വാചായ

വിഞ്ഞത്തീതിപി **'വചീവിഞ്ഞത്തി'. വാചാ ഗിരാ**തിആദീസു വുച്ചതീതി **'വാചാ'**. ഗിരിയതീതി **'ഗിരാ'**. ബ്യപ്പഥോതി വാക്യഭേദോ. വാക്യഞ്ച തം പഥോ ച അത്ഥം ഞാതുകാമാനം ഞാപേതുകാമാനഞ്ചാതിപി **'ബ്യപ്പഥോ'**. ഉദീരിയതീതി **ഉദീരണം**. ഘുസ്സതീതി **ഘോസോ**. കരിയതീതി **കമ്മം**. ഘോസോവ കമ്മം **ഘോസകമ്മം**. നാനപ്പകാരേഹി കതോ ഘോസോതി അത്ഥോ. വചിയാ ഭേദോ **വചീഭേദോ**. സോ പന 'ന ഭങ്ഗോ, പഭേദഗതാ വാചാ ഏവാ'തി ഞാപനത്ഥം **വാചാ വചീഭേദോ**തി വുത്തം. ഇമേഹി സബ്ബേഹിപി പദേഹി 'സദ്ദവാചാവ' ദസ്സിതാ. ഇദാനി തായ വാചായ സദ്ധിം യോജേത്വാ ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥാനം വിഞ്ഞത്തിആദീനം പദാനം വസേന തീഹാകാരേഹി സഭാവതോ തം ദസ്സേതും **യാ തായ വാചായ വിഞ്ഞത്തീ**തിആദി വുത്തം. തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ ഉത്താനത്ഥമേവ.

ഇദാനി വിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപകചിത്തേസു അസമ്മോഹത്ഥം ദ്വത്തിംസ ഛബ്ബീസ ഏകൂനവീസതി സോളസ പച്ഛിമാനീതി ഇദം പകിണ്ണകം വേദിതബ്ബം - **ദ്വത്തിംസ** ചിത്താനി ഹി രൂപം സമുട്ഠാപേന്തി, ഇരിയാപഥമ്പി ഉപത്ഥമ്ഭേന്തി, ദുവിധമ്പി വിഞ്ഞത്തിം ജനേന്തി. ഛബ്ബീസതി വിഞ്ഞത്തിമേവ ന ജനേന്തി, ഇതരദ്വയം കരോന്തി. **ഏകൂനവീസതി** രൂപമേവ സമുട്ഠാപേന്തി, ഇതരദ്വയം ന കരോന്തി. **സോളസ** ഇമേസു തീസു ഏകമ്പി ന കരോന്തി.

തത്ഥ **ദ്വത്തിംസാ**തി ഹേട്ഠാ വുത്താനേവ കാമാവചരതോ അട്ഠ കുസലാനി, ദ്വാദസ അകുസലാനി, കിരിയതോ ദസ ചിത്താനി, സേക്ഖപുഥുജ്ജനാനം അഭിഞ്ഞാചിത്തം, ഖീണാസവാനം അഭിഞ്ഞാചിത്തന്തി. **ഛബ്ബീസാ**തി രൂപാവചരതോ പഞ്ച കുസലാനി, പഞ്ച കിരിയാനി, അരൂപാവചരതോ ചത്താരി കുസലാനി, ചത്താരി കിരിയാനി, ചത്താരി മഗ്ഗചിത്താനി, ചത്താരി ഫലചിത്താനീതി. **ഏകൂനവീസതീ**തി കാമാവചരകുസലവിപാകതോ ഏകാദസ, അകുസലവിപാകതോ ദ്വേ , കിരിയതോ കിരിയമനോധാതു, രൂപാവചരതോ പഞ്ച വിപാകചിത്താനീതി. **സോളസാ**തി ദ്വേ പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി, സബ്ബസത്താനം പടിസന്ധിചിത്തം, ഖീണാസവാനം ചുതിചിത്തം, അരൂപേ ചത്താരി വിപാകചിത്താനീതി. ഇമാനി സോളസ രൂപിരിയാപഥവിഞ്ഞത്തീസു ഏകമ്പി ന കരോന്തി. അഞ്ഞാനിപി ബഹൂനി അരൂപേ ഉപ്പന്നാനി അനോകാസഗതത്താ രൂപം ന സമുട്ഠാപേന്തി. ന താനേവ, കായവചീവിഞ്ഞത്തിയോപി.

൬൩൭. ആകാസധാതുനിദ്ദേസേ ന കസ്സതി, ന നികസ്സതി, കസിതും വാ ഛിന്ദിതും വാ ഭിന്ദിതും വാ ന സക്കാതി **ആകാസോ**. ആകാസോവ **ആകാസഗതം** , ഖേളഗതാദി വിയ. ആകാസോതി വാ ഗതന്തി **'ആകാസഗതം'**. ന ഹഞ്ഞതീതി **അഘം,** അഘട്ടനീയന്തി അത്ഥോ. അഘമേവ **അഘഗതം**. ഛിദ്ദട്ഠേന **വിവരോ**. വിവരോവ **വിവരഗതം. അസമ്ഫുട്ഠം ചതൂഹി മഹാഭൂതേഹീ**തി ഏതേഹി അസമ്ഫുട്ഠം നിജ്ജടാകാസംവ കഥിതം. ലക്ഖണാദിതോ പന രൂപപരിച്ഛേദലക്ഖണാ **ആകാസധാതു,** രൂപപരിയന്തപ്പകാസനരസാ, രൂപമരിയാദപച്ചുപട്ഠാനാ അസമ്ഫുട്ഠഭാവഛിദ്ദവിവരഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ വാ, പരിച്ഛിന്നരൂപപദട്ഠാനാ, യായ പരിച്ഛിന്നേസു രൂപേസു 'ഇദമിതോ ഉദ്ധം അധോ തിരിയ'ന്തി ച ഹോതി.

൬൩൮. ഇതോ പരേ **രൂപസ്സലഹുതാദീനം** നിദ്ദേസാ ചിത്തസ്സലഹുതാദീസു വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ. ലക്ഖണാദിതോ പനേത്ഥ അദന്ധതാലക്ഖണാ

രൂപസ്സ ലഹുതാ, രൂപാനം ഗരുഭാവവിനോദനരസാ, ലഹുപരിവത്തിതാപച്ചുപട്ഠാനാ, ലഹുരൂപപദട്ഠാനാ. അഥദ്ധതാലക്ഖണാ **രൂപസ്സ മുദുതാ,** രൂപാനം ഥദ്ധഭാവവിനോദനരസാ, സബ്ബകിരിയാസു അവിരോധിതാപച്ചുപട്ഠാനാ, മുദുരൂപപദട്ഠാനാ. സരീരകിരിയാനുകൂലകമ്മഞ്ഞഭാവലക്ഖണാ **രൂപസ്സ കമ്മഞ്ഞതാ,** അകമ്മഞ്ഞതാവിനോദനരസാ, അദുബ്ബലഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, കമ്മഞ്ഞരൂപപദട്ഠാനാ.

ഏതാ പന തിസ്സോ ന അഞ്ഞമഞ്ഞം വിജഹന്തി. ഏവം സന്തേപി യോ അരോഗിനോ വിയ രൂപാനം ലഹുഭാവോ, അദന്ധതാലഹുപരിവത്തിപ്പകാരോ, രൂപദന്ധത്തകരധാതുക്ഖോഭപടിപക്ഖപച്ചയസമുട്ഠാനോ, സോ രൂപവികാരോ 'രൂപസ്സലഹുതാ'. യോ സുപരിമദ്ദിതചമ്മസ്സേവ രൂപാനം മുദുഭാവോ സബ്ബകിരിയാവിസേസേസു സരസവത്തനഭാവോ വസവത്തനഭാവമദ്ദവപ്പകാരോ രൂപഥദ്ധത്തകരധാതുക്ഖോഭപടിപക്ഖപച്ചയസമുട്ഠാനോ , സോ രൂപവികാരോ 'രൂപസ്സ മുദുതാ'. യോ പന സുധന്തസുവണ്ണസ്സേവ രൂപാനം കമ്മഞ്ഞഭാവോ സരീരകിരിയാനുകൂലഭാവപ്പകാരോ സരീരകിരിയാനം അനനുകൂലകരധാതുക്ഖോഭപടിപക്ഖപച്ചയസമുട്ഠാനോ, സോ രൂപവികാരോ **'രൂപസ്സ കമ്മഞ്ഞതാ'**തി. ഏവമേതാസം വിസേസോ വേദിതബ്ബോ.

ഏതാ പന തിസ്സോപി കമ്മം കാതും ന സക്കോതി, ആഹാരാദയോവ കരോന്തി. തഥാ ഹി യോഗിനോ 'അജ്ജ അമ്ഹേഹി ഭോജനസപ്പായം ലദ്ധം, കായോ നോ ലഹു മുദു കമ്മഞ്ഞോ'തി വദന്തി. 'അജ്ജ ഉതുസപ്പായം ലദ്ധം, അജ്ജ അമ്ഹാകം ചിത്തം ഏകഗ്ഗം, കായോ നോ ലഹു മുദു കമ്മഞ്ഞോ'തി വദന്തീതി.

൬൪൨. ഉപചയസന്തതിനിദ്ദേസേസു **ആയതനാന**ന്തി അഡ്ഢേകാദസന്നം രൂപായതനാനം. **ആചയോ**തി നിബ്ബത്തി. **സോ രൂപസ്സ ഉപചയോ**തി യോ ആയതനാനം ആചയോ പുനപ്പുനം നിബ്ബത്തമാനാനം, സോവ രൂപസ്സ ഉപചയോ നാമ ഹോതി; വഡ്ഢീതി അത്ഥോ. **യോ രൂപസ്സ ഉപചയോ സാ രൂപസ്സ സന്തതീ**തി യാ ഏവം ഉപചിതാനം രൂപാനം വഡ്ഢി, തതോ ഉത്തരിതരം പവത്തികാലേ സാ രൂപസ്സ സന്തതി നാമ ഹോതി; പവത്തീതി അത്ഥോ. നദിതീരേ ഖതകൂപസ്മിഞ്ഹി ഉദകുഗ്ഗമനകാലോ വിയ ആചയോ, നിബ്ബത്തി; പരിപുണ്ണകാലോ വിയ ഉപചയോ, വഡ്ഢി; അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ ഗമനകാലോ വിയ സന്തതി, പവത്തീതി വേദിതബ്ബാ.

ഏവം കിം കഥിതം ഹോതീതി? ആയതനേന ഹി ആചയോ കഥിതോ, ആചയേന ആയതനം കഥിതം. ആചയോവ കഥിതോ ആയതനമേവ കഥിതം. ഏവമ്പി കിം കഥിതം ഹോതീതി? ചതുസന്തതിരൂപാനം ആചയോ ഉപചയോ നിബ്ബത്തി വഡ്ഢി കഥിതാ. അത്ഥതോ ഹി ഉഭയമ്പേതം ജാതിരൂപസ്സേവ അധിവചനം. ആകാരനാനത്തേന പന വേനേയ്യവസേന ച ഉപചയോ സന്തതീതി ഉദ്ദേസദേസനം കത്വാ യസ്മാ ഏത്ഥ അത്ഥതോ നാനത്തം നത്ഥി, തസ്മാ നിദ്ദേസേ ''യോ ആയതനാനം ആചയോ സോ രൂപസ്സ ഉപചയോ, യോ രൂപസ്സ ഉപചയോ സാ രൂപസ്സ സന്തതീ''തി വുത്തം.

യസ്മാ ച ഉഭയമ്പേതം ജാതിരൂപസ്സേവ അധിവചനം തസ്മാ ഏത്ഥ ആചയലക്ഖണോ **രൂപസ്സ ഉപചയോ,** പുബ്ബന്തതോ രൂപാനം

ഉമ്മുജ്ജാപനരസോ, നിയ്യാതനപച്ചുപട്ഠാനോ പരിപുണ്ണഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ വാ, ഉപചിതരൂപപദട്ഠാനോ. പവത്തിലക്ഖണാ **രൂപസ്സ സന്തതി,** അനുപ്പബന്ധരസാ, അനുപച്ഛേദപച്ചുപട്ഠാനാ, അനുപ്പബന്ധരൂപപദട്ഠാനാതി വേദിതബ്ബാ.

൬൪൪. ജരതാനിദ്ദേസേ ജീരണകവസേന **ജരാ;** അയമേത്ഥ സഭാവനിദ്ദേസോ . ജീരണാകാരോ **ജീരണതാ**. ഖണ്ഡിച്ചന്തി ആദയോ തയോ കാലാതിക്കമേ കിച്ചനിദ്ദേസാ. പച്ഛിമാ ദ്വേ പകതിനിദ്ദേസാ. അയഞ്ഹി 'ജരാ'തി ഇമിനാ പദേന സഭാവതോ ദീപിതാ; തേനസ്സായം സഭാവനിദ്ദേസോ. 'ജീരണതാ'തി ഇമിനാ ആകാരതോ; തേനസ്സായം ആകാരനിദ്ദേസോ. **ഖണ്ഡിച്ച**ന്തി ഇമിനാ കാലാതിക്കമേ ദന്തനഖാനം ഖണ്ഡിതഭാവകരണകിച്ചതോ. **പാലിച്ച**ന്തി ഇമിനാ കേസലോമാനം പലിതഭാവകരണകിച്ചതോ. **വലിത്തചതാ**തി ഇമിനാ മംസം മിലാപേത്വാ തചേ വലിഭാവകരണകിച്ചതോ ദീപിതാ. തേനസ്സാ ഇമേ 'ഖണ്ഡിച്ച'ന്തിആദയോ തയോ കാലാതിക്കമേ കിച്ചനിദ്ദേസാ. തേഹി ഇമേസം വികാരാനം ദസ്സനവസേന പാകടീഭൂതാ പാകടജരാ ദസ്സിതാ. യഥേവ ഹി ഉദകസ്സ വാ അഗ്ഗിനോ വാ തിണരുക്ഖാദീനം സംഭഗ്ഗപലിഭഗ്ഗതായ വാ ഝാമതായ വാ ഗതമഗ്ഗോ പാകടോ ഹോതി, ന ച സോ ഗതമഗ്ഗോ താനേവ ഉദകാദീനി, ഏവമേവ ജരായ ദന്താദീസു ഖണ്ഡിച്ചാദിവസേന ഗതമഗ്ഗോ പാകടോ, ചക്ഖും ഉമ്മീലേത്വാപി ഗയ്ഹതി, ന ച ഖണ്ഡിച്ചാദീനേവ ജരാ. ന ഹി ജരാ ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാ ഹോതി.

ആയുനോ സംഹാനി ഇന്ദ്രിയാനം പരിപാകോതി ഇമേഹി പന പദേഹി കാലാതിക്കമേയേവ അഭിബ്യത്തായ ആയുക്ഖയചക്ഖാദിഇന്ദ്രിയപരിപാകസഞ്ഞിതായ പകതിയാ ദീപിതാ. തേനസ്സിമേ പച്ഛിമാ ദ്വേ പകതിനിദ്ദേസാതി വേദിതബ്ബാ. തത്ഥ യസ്മാ ജരം പത്തസ്സ ആയു ഹായതി, തസ്മാ ജരാ **'ആയുനോ സംഹാനീ'**തി ഫലൂപചാരേന വുത്താ. യസ്മാ ച ദഹരകാലേ സുപ്പസന്നാനി, സുഖുമമ്പി അത്തനോ വിസയം സുഖേനേവ ഗണ്ഹനസമത്ഥാനി ചക്ഖാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി ജരം പത്തസ്സ പരിപക്കാനി ആലുളിതാനി അവിസദാനി, ഓളാരികമ്പി അത്തനോ വിസയം ഗഹേതും അസമത്ഥാനി ഹോന്തി, തസ്മാ **'ഇന്ദ്രിയാനം പരിപാകോ'**തിപി ഫലൂപചാരേനേവ വുത്താ.

സാ പനായം ഏവം നിദ്ദിട്ഠാ സബ്ബാപി ജരാ പാകടാ പടിച്ഛന്നാതി ദുവിധാ ഹോതി. തത്ഥ ദന്താദീസു ഖണ്ഡഭാവാദിദസ്സനതോ രൂപധമ്മേസു ജരാ **പാകടജരാ** നാമ . അരൂപധമ്മേസു പന ജരാ താദിസസ്സ വികാരസ്സ അദസ്സനതോ **പടിച്ഛന്നജരാ** നാമ. പുന അവീചി സവീചീതി ഏവമ്പി ദുവിധാ ഹോതി. തത്ഥ മണികനകരജതപവാളചന്ദിമസൂരിയാദീനം വിയ, മന്ദദസകാദീസു പാണീനം വിയ ച, പുപ്ഫഫലപല്ലവാദീസു ച അപാണീനം വിയ, അന്തരന്തരാ വണ്ണവിസേസാദീനം ദുവിഞ്ഞേയ്യത്താ ജരാ **അവീചിജരാ** നാമ; നിരന്തരജരാതി അത്ഥോ. തതോ അഞ്ഞേസു പന യഥാവുത്തേസു അന്തരന്തരാ വണ്ണവിസേസാദീനം സുവിഞ്ഞേയ്യത്താ ജരാ **സവീചിജരാ** നാമാതി വേദിതബ്ബാ.

ലക്ഖണാദിതോപി രൂപപരിപാകലക്ഖണാ **രൂപസ്സ ജരതാ,** ഉപനയനരസാ, സഭാവാനപഗമേപി നവഭാവാപഗമപച്ചുപട്ഠാനാ, വീഹിപുരാണഭാവോ വിയ പരിപച്ചമാനരൂപപദട്ഠാനാതി വേദിതബ്ബാ.

൬൪൪. അനിച്ചതാനിദ്ദേസേ ഖയഗമനവസേന **ഖയോ,** വയഗമനവസേന **വയോ,** ഭിജ്ജനവസേന **ഭേദോ**. അഥ വാ, യസ്മാ തം പത്വാ രൂപം ഖീയതി, വേതി, ഭിജ്ജതി ച, തസ്മാ ഖീയതി ഏ്വതസ്മിന്തി **'ഖയോ',** വേതി ഏ്വതസ്മിന്തി **'വയോ',** ഭിജ്ജതി ഏ്വതസ്മിന്തി **'ഭേദോ'**. ഉപസഗ്ഗവസേന പദം വഡ്ഢേത്വാ ഭേദോവ **പരിഭേദോ**. ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന, ന നിച്ചന്തി അനിച്ചം. തസ്സ ഭാവോ **അനിച്ചതാ** . അന്തരധായതി ഏ്വത്ഥാതി **അന്തരധാനം**. മരണഞ്ഹി പത്വാ രൂപം അന്തരധായതി, അദസ്സനം ഗച്ഛതി. ന കേവലഞ്ച രൂപമേവ, സബ്ബേപി പഞ്ചക്ഖന്ധാ. തസ്മാ പഞ്ചന്നമ്പി ഖന്ധാനം അനിച്ചതായ ഇദമേവ ലക്ഖണന്തി വേദിതബ്ബം. ലക്ഖണാദിതോ പന പരിഭേദലക്ഖണാ **രൂപസ്സ അനിച്ചതാ,** സംസീദനരസാ, ഖയവയപച്ചുപട്ഠാനാ, പരിഭിജ്ജമാനരൂപപദട്ഠാനാതി വേദിതബ്ബാ.

ഹേട്ഠാ ജാതി ഗഹിതാ ജരാ ഗഹിതാ, ഇമസ്മിം ഠാനേ മരണം ഗഹിതം. ഇമേ തയോ ധമ്മാ ഇമേസം സത്താനം ഉക്ഖിത്താസികപച്ചാമിത്തസദിസാ. യഥാ ഹി പുരിസസ്സ തയോ പച്ചാമിത്താ ഓതാരം ഗവേസമാനാ വിചരേയ്യും. തേസു ഏ്വകോ ഏ്വവം വദേയ്യ - 'ഏ്വതം നീഹരിത്വാ അടവിപവേസനം മയ്ഹം ഭാരോ ഹോതൂ'തി. ദുതിയോ 'അടവിഗതകാലേ പോഥേത്വാ പഥവിയം പാതനം മയ്ഹം ഭാരോ'തി. തതിയോ 'പഥവിഗതകാലതോ പട്ഠായ അസിനാ സീസച്ഛേദനം മയ്ഹം ഭാരോ'തി. ഏ്വവരൂപാ ഇമേ ജാതി ആദയോ. നീഹരിത്വാ അടവിപവേസനപച്ചാമിത്തസദിസാ ഹേത്ഥ ജാതി, തസ്മിം തസ്മിം ഠാനേ നിബ്ബത്താപനതോ. അടവിഗതം പോഥേത്വാ പഥവിയം പാതനപച്ചാമിത്തസദിസാ ജരാ , നിബ്ബത്തക്ഖന്ധാനം ദുബ്ബലപരാധീനമഞ്ചപരായണഭാവകരണതോ. പഥവിഗതസ്സ അസിനാ സീസച്ഛേദകപച്ചാമിത്തസദിസം മരണം, ജരാപ്പത്താനം ഖന്ധാനം ജീവിതക്ഖയപാപനതോതി.

൬൪൫. കബളീകാരാഹാരനിദ്ദേസേ കബളം കരീയതീതി **കബളീകാരോ**. ആഹരീയതീതി **ആഹാരോ**. കബളം കത്വാ അജ്ഝോഹരീയതീതി അത്ഥോ. രൂപം വാ ആഹരതീതിപി 'ആഹാരോ'. ഏ്വവം വത്ഥുവസേന നാമം ഉദ്ധരിത്വാ പുന വത്ഥുവസേനേവേതം പഭേദതോ ദസ്സേതും **ഓദനോ കുമ്മാസോ**തിആദി വുത്തം. ഓദനാദീനി ഹി ഫാണിതപരിയന്താനി ദ്വാദസ ഇധാധിപ്പേതസ്സ ആഹാരസ്സ വത്ഥൂനി. പാളിയം അനാഗതാനി മൂലഫലാദീനി യേവാപനകം പവിട്ഠാനി.

ഇദാനി താനി മൂലഫലാദീനി കത്തബ്ബതോ ദസ്സേതും **യമ്ഹി യമ്ഹി ജനപദേ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ മുഖേന അസിതബ്ബം ഭുഞ്ജിതബ്ബന്തി **മുഖാസിയം**. ദന്തേഹി വിഖാദിതബ്ബന്തി **ദന്തവിഖാദനം**. ഗലേന അജ്ഝോഹരിതബ്ബന്തി **ഗലജ്ഝോഹരണീയം**. ഇദാനി തം കിച്ചവസേന ദസ്സേതും **കുച്ഛിവിത്ഥമ്ഭന**ന്തി ആഹ. തഞ്ഹി മൂലഫലാദി ഓദനകുമ്മാസാദി വാ അജ്ഝോഹടം കുച്ഛിം വിത്ഥമ്ഭേതി. ഇദമസ്സ കിച്ചം. **യായ ഓജായ സത്താ യാപേന്തീ**തി ഹേട്ഠാ സബ്ബപദേഹി സവത്ഥുകം ആഹാരം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി നിബ്ബട്ടിതഓജമേവ ദസ്സേതും ഇദം വുത്തം.

കിം പനേത്ഥ വത്ഥുസ്സ കിച്ചം? കിം ഓജായ? പരിസ്സയഹരണപാലനാനി. വത്ഥുഹി പരിസ്സയം ഹരതി പാലേതും ന സക്കോതി, ഓജാ പാലേതി പരിസ്സയം ഹരിതും ന സക്കോതി. ദ്വേപി ഏ്വകതോ ഹുത്വാ പാലേതുമ്പി സക്കോന്തി പരിസ്സയമ്പി ഹരിതും. കോ പനേസ പരിസ്സയോ നാമ?

കമ്മജതേജോ. അന്തോകുച്ഛിയഞ്ഹി ഓദനാദിവത്ഥുസ്മിം അസതി, കമ്മജതേജോ ഉട്ഠഹിത്വാ ഉദരപടലം ഗണ്ഹാതി, 'ഛാതോമ്ഹി, ആഹാരം മേ ദേഥാ'തി വദാപേതി. ഭുത്തകാലേ ഉദരപടലം മുഞ്ചിത്വാ വത്ഥും ഗണ്ഹാതി. അഥ സത്തോ ഏകഗ്ഗോ ഹോതി.

യഥാ ഹി ഛായാരക്ഖസോ ഛായം പവിട്ഠം ഗഹേത്വാ ദേവസങ്ഖലികായ ബന്ധിത്വാ അത്തനോ ഭവനേ മോദന്തോ ഛാതകാലേ ആഗന്ത്വാ സീസേ ഡംസതി. സോ ഡട്ഠത്താ വിരവതി. തം വിരവം സുത്വാ 'ദുക്ഖപ്പത്തോ ഏത്ഥ അത്ഥീ'തി തതോ തതോ മനുസ്സാ ആഗച്ഛന്തി. സോ ആഗതാഗതേ ഗഹേത്വാ ഖാദിത്വാ ഭവനേ മോദതി. ഏവംസമ്പദമിദം വേദിതബ്ബം. ഛായാരക്ഖസോ വിയ ഹി കമ്മജതേജോ, ദേവസങ്ഖലികായ ബന്ധിത്വാ ഠപിതസത്തോ വിയ ഉദരപടലം, പുന ആഗതമനുസ്സാ വിയ ഓദനാദിവത്ഥു, ഓതരിത്വാ സീസേ ഡംസനം വിയ കമ്മജതേജസ്സ വത്ഥുതോ മുത്തസ്സ ഉദരപടലഗ്ഗഹണം, ഡട്ഠസ്സ വിരവനകാലോ വിയ 'ആഹാരം ദേഥാ'തി വചനകാലോ, തായ സഞ്ഞായ ആഗതാഗതേ ഗഹേത്വാ ഖാദിത്വാ ഭവനേ മോദനകാലോ വിയ കമ്മജതേജേന ഉദരപടലം മുഞ്ചിത്വാ വത്ഥുസ്മിം ഗഹിതേ ഏകഗ്ഗചിത്തതാ.

തത്ഥ ഓളാരികേ വത്ഥുസ്മിം ഓജാ മന്ദാ ഹോതി. സുഖുമേ ബലവതീ. കുദ്രൂസകഭത്താദീനി ഹി ഭുഞ്ജിത്വാ മുഹുത്തേനേവ ഛാതോ ഹോതി. സപ്പിആദീനി പിവിത്വാ ഠിതസ്സ ദിവസമ്പി ഭത്തം ന രുച്ചതി. ഏത്ഥ ച ഉപാദായുപാദായ ഓളാരികസുഖുമതാ വേദിതബ്ബാ. കുമ്ഭീലാനഞ്ഹി ആഹാരം ഉപാദായ മോരാനം ആഹാരോ സുഖുമോ. കുമ്ഭീലാ കിര പാസാണേ ഗിലന്തി. തേ ച നേസം കുച്ഛിപ്പത്താ വിലീയന്തി. മോരാ സപ്പവിച്ഛികാദിപാണേ ഖാദന്തി. മോരാനം പന ആഹാരം ഉപാദായ തരച്ഛാനം ആഹാരോ സുഖുമോ. തേ കിര തിവസ്സഛഡ്ഡിതാനി വിസാണാനി ചേവ അട്ഠീനി ച ഖാദന്തി. താനി ച നേസം ഖേളേന തേമിതമത്താനേവ കന്ദമൂലം വിയ മുദുകാനി ഹോന്തി. തരച്ഛാനമ്പി ആഹാരമുപാദായ ഹത്ഥീനം ആഹാരോ സുഖുമോ. തേ ഹി നാനാരുക്ഖസാഖാദയോ ഖാദന്തി. ഹത്ഥീനം ആഹാരതോ ഗവയഗോകണ്ണമിഗാദീനം ആഹാരോ സുഖുമോ. തേ കിര നിസ്സാരാനി നാനാരുക്ഖപണ്ണാദീനി ഖാദന്തി. തേസമ്പി ആഹാരതോ ഗുന്നം ആഹാരോ സുഖുമോ. തേ അല്ലസുക്ഖതിണാനി ഖാദന്തി. തേസമ്പി ആഹാരതോ സസാനം ആഹാരോ സുഖുമോ. സസാനം ആഹാരതോ സകുണാനം ആഹാരോ സുഖുമോ. സകുണാനം ആഹാരതോ പച്ചന്തവാസീനം ആഹാരോ സുഖുമോ. പച്ചന്തവാസീനം ആഹാരതോ ഗാമഭോജകാനം ആഹാരോ സുഖുമോ. ഗാമഭോജകാനം ആഹാരതോ രാജരാജമഹാമത്താനം ആഹാരോ സുഖുമോ. തേസമ്പി ആഹാരതോ ചക്കവത്തിനോ ആഹാരോ സുഖുമോ. ചക്കവത്തിനോ ആഹാരതോ ഭുമ്മദേവാനം ആഹാരോ സുഖുമോ. ഭുമ്മദേവാനം ആഹാരതോ ചാതുമഹാരാജികാനം ആഹാരോ സുഖുമോ. ഏവം യാവ പരനിമ്മിതവസവത്തീനം ആഹാരോ വിത്ഥാരേതബ്ബോ. തേസം പനാഹാരോ സുഖുമോത്വേവ നിട്ഠം പത്തോ.

ലക്ഖണാദിതോപി ഓജാലക്ഖണോ **കബളീകാരോ ആഹാരോ,** രൂപാഹരണരസോ, ഉപത്ഥമ്ഭനപച്ചുപട്ഠാനോ, കബളം കത്വാ ആഹരിതബ്ബവത്ഥുപദട്ഠാനോതി വേദിതബ്ബോ.

൬൪൬. നോഉപാദാനിദ്ദേസേ യഥാ ഉപാദാരൂപം ഉപാദിയതേവ, ന അഞ്ഞേന ഉപാദിയതി, ഏവമേതം ന ഉപാദിയതേവാതി **നോഉപാദാ**.

൬൪൭. ഫുസിതബ്ബന്തി ഫോട്ഠബ്ബം. ഫുസിത്വാ ജാനിതബ്ബന്തി അത്ഥോ. ഫോട്ഠബ്ബഞ്ച തം ആയതനഞ്ചാതി **ഫോട്ഠബ്ബായതനം**. ആപോ ച തം നിസ്സത്തസുഞ്ഞതസഭാവട്ഠേന ധാതു ചാതി **ആപോധാതു**. ഇദാനി യസ്മാ തീണി രൂപാനി ഫുസിത്വാ ജാനിതബ്ബാനി തസ്മാ താനി ഭാജേത്വാ ദസ്സേതും **കതമം തം രൂപം ഫോട്ഠബ്ബായതനം? പഥവീധാതൂ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ കക്ഖളത്തലക്ഖണാ **പഥവീധാതു,** പതിട്ഠാനരസാ, സമ്പടിച്ഛനപച്ചുപട്ഠാനാ. **തേജോധാതു** ഉണ്ഹത്തലക്ഖണാ, പരിപാചനരസാ, മദ്ദവാനുപ്പദാനപച്ചുപട്ഠാനാ. **വായോധാതു** വിത്ഥമ്ഭനലക്ഖണാ, സമുദീരണരസാ, അഭിനീഹാരപച്ചുപട്ഠാനാ. പുരിമാ പന **'ആപോധാതു'** പഗ്ഘരണലക്ഖണാ, ബ്രൂഹനരസാ, സങ്ഗഹപച്ചുപട്ഠാനാ. ഏകേകാ ചേത്ഥ സേസത്തയപദട്ഠാനാതി വേദിതബ്ബാ.

കക്ഖളന്തി ഥദ്ധം. **മുദുക**ന്തി അഥദ്ധം. **സണ്ഹ**ന്തി മട്ഠം. **ഫരുസ**ന്തി ഖരം. **സുഖസമ്ഫസ്സ**ന്തി സുഖവേദനാപച്ചയം ഇട്ഠഫോട്ഠബ്ബം. **ദുക്ഖസമ്ഫസ്സ**ന്തി ദുക്ഖവേദനാപച്ചയം അനിട്ഠഫോട്ഠബ്ബം. **ഗരുക**ന്തി ഭാരിയം. **ലഹുക**ന്തി അഭാരിയം, സല്ലഹുകന്തി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച 'കക്ഖളം മുദുകം സണ്ഹം ഫരുസം ഗരുകം ലഹുക'ന്തി പദേഹി പഥവീധാതു ഏവ ഭാജിതാ. "യദായം കായോ ആയുസഹഗതോ ച ഹോതി ഉസ്മാസഹഗതോ ച വിഞ്ഞാണസഹഗതോ ച തദാ ലഹുതരോ ച ഹോതി മുദുതരോ ച കമ്മഞ്ഞതരോ ചാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൪൨൨) സുത്തേപി ലഹുമുദുഭൂതം പഥവീധാതുമേവ സന്ധായ വുത്തം.

'സുഖസമ്ഫസ്സം ദുക്ഖസമ്ഫസ്സ'ന്തി പദദ്വയേന പന തീണിപി മഹാഭൂതാനി ഭാജിതാനി. പഥവീധാതു ഹി സുഖസമ്ഫസ്സാപി അത്ഥി ദുക്ഖസമ്ഫസ്സാപി. തഥാ തേജോധാതുവായോധാതുയോ. തത്ഥ സുഖസമ്ഫസ്സാ പഥവീധാതു മുദുതലുണഹത്ഥേ ദഹരേ പാദേ സമ്ബാഹന്തേ അസ്സാദേത്വാ അസ്സാദേത്വാ 'സമ്ബാഹ താത, സമ്ബാഹ താതാ'തി വദാപനാകാരം കരോതി. സുഖസമ്ഫസ്സാ തേജോധാതു സീതസമയേ അങ്ഗാരകപല്ലം ആഹരിത്വാ ഗത്തം സേദേന്തേ അസ്സാദേത്വാ അസ്സാദേത്വാ 'സേദേഹി താത, സേദേഹി താതാ'തി വദാപനാകാരം കരോതി. സുഖസമ്ഫസ്സാ വായോധാതു ഉണ്ഹസമയേ വത്തസമ്പന്നേ ദഹരേ ബീജനേന ബീജന്തേ അസ്സാദേത്വാ അസ്സാദേത്വാ 'ബീജ താത, ബീജ താതാ'തി വദാപനാകാരം കരോതി. ഥദ്ധഹത്ഥേ പന ദഹരേ പാദേ സമ്ബാഹന്തേ അട്ഠീനം ഭിജ്ജനകാലോ വിയ ഹോതി. സോപി 'അപേഹീ'തി വത്തബ്ബതം ആപജ്ജതി. ഉണ്ഹസമയേ അങ്ഗാരകപല്ലേ ആഭതേ 'അപനേഹി න'ന്തി വത്തബ്ബം ഹോതി. സീതസമയേ ബീജനേന ബീജന്തേ 'അപേഹി, മാ ബീജാ'തി വത്തബ്ബം ഹോതി. ഏവമേതാസം സുഖസമ്ഫസ്സതാ ദുക്ഖസമ്ഫസ്സതാ ച വേദിതബ്ബാ.

യം ഫോട്ഠബ്ബം അനിദസ്സനം സപ്പടിഘന്തിആദിനാ നയേന വുത്താ പന ചതൂഹി ചതൂഹി നയേഹി പടിമണ്ഡിതാ തേരസ വാരാ ഹേട്ഠാ രൂപായതനാദീസു വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ.

കിം പനേതാനി തീണി മഹാഭൂതാനി ഏകപ്പഹാരേനേവ ആപാഥം ആഗച്ഛന്തി ഉദാഹു നോതി? ആഗച്ഛന്തി. ഏവം ആഗതാനി കായപസാദം ഘട്ടേന്തി ന ഘട്ടേന്തീതി? ഘട്ടേന്തി. ഏകപ്പഹാരേനേവ താനി ആരമ്മണം കത്വാ കായവിഞ്ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി നുപ്പജ്ജതീതി? നുപ്പജ്ജതി. ആഭുജിതവസേന വാ ഹി ഉസ്സദവസേന വാ ആരമ്മണകരണം ഹോതി.

തത്ഥ ആഭുജിതവസേന താവ, പത്തസ്മിഞ്ഹി ഓദനേന പൂരേത്വാ ആഭതേ ഏകം സിത്ഥം ഗഹേത്വാ ഥദ്ധം വാ മുദുകം വാതി വീമംസന്തോ കിഞ്ചാപി തത്ഥ തേജോപി അത്ഥി വായോപി അത്ഥി, പഥവീധാതുമേവ പന ആഭുജതി. ഉണ്ഹോദകേ ഹത്ഥം ഓതാരേത്വാ വീമംസന്തോ കിഞ്ചാപി തത്ഥ പഥവീപി അത്ഥി വായോപി അത്ഥി, തേജോധാതുമേവ പന ആഭുജതി. ഉണ്ഹസമയേ വാതപാനം വിവരിത്വാ വാതേന സരീരം പഹരാപേന്തോ ഠിതോ മന്ദമന്ദേ വാതേ പഹരന്തേ കിഞ്ചാപി തത്ഥ പഥവീപി അത്ഥി തേജോപി അത്ഥി, വായോധാതുമേവ പന ആഭുജതി. ഏവം ആഭുജിതവസേന ആരമ്മണം കരോതി നാമ.

യോ പന ഉപക്ഖലതി വാ സീസേന വാ രുക്ഖം പഹരതി ഭുഞ്ജന്തോ വാ സക്ഖരം ഡംസതി, സോ കിഞ്ചാപി തത്ഥ തേജോപി അത്ഥി വായോപി അത്ഥി, ഉസ്സദവസേന പന പഥവീധാതുമേവ ആരമ്മണം കരോതി. അഗ്ഗിം അക്കമന്തോപി കിഞ്ചാപി തത്ഥ പഥവീപി അത്ഥി വായോപി അത്ഥി, ഉസ്സദവസേന പന തേജോധാതുമേവ ആരമ്മണം കരോതി. ബലവവാതേ കണ്ണസക്ഖലിം പഹരിത്വാ ബധിരഭാവം കരോന്തേ. കിഞ്ചാപി തത്ഥ പഥവീപി അത്ഥി തേജോപി അത്ഥി, ഉസ്സദവസേന പന വായോധാതുമേവ ആരമ്മണം കരോതി.

യംകിഞ്ചി ധാതും ആരമ്മണം കരോന്തസ്സ കായവിഞ്ഞാണമ്പി ഏകപ്പഹാരേന നുപ്പജ്ജതി. സൂചികലാപേന വിദ്ധസ്സ ഏകപ്പഹാരേന കായോ ഘട്ടിയതി. യസ്മിം യസ്മിം പന ഠാനേ കായപസാദോ ഉസ്സന്നോ ഹോതി, തത്ഥ തത്ഥ കായവിഞ്ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. യത്ഥ യത്ഥാപി പടിഘട്ടനനിഘംസോ ബലവാ ഹോതി തത്ഥ തത്ഥ പഠമം ഉപ്പജ്ജതി. കുക്കുടപത്തേന വണേ ധോവിയമാനേ അംസുഅംസു കായപസാദം ഘട്ടേതി. യത്ഥ യത്ഥ പന പസാദോ ഉസ്സന്നോ ഹോതി, തത്ഥ തത്ഥേവ കായവിഞ്ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. ഏവം ഉസ്സദവസേന ആരമ്മണം കരോതി. ഉസ്സദവസേനേവ ച കായവിഞ്ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി നാമ.

കഥം പന ചിത്തസ്സ ആരമ്മണതോ സങ്കന്തി ഹോതീതി? ദ്വീഹാകാരേഹി ഹോതി - അജ്ഝാസയതോ വാ വിസയാധിമത്തതോ വാ. വിഹാരപൂജാദീസു ഹി 'താനി താനി ചേതിയാനി ചേവ പടിമായോ ച വന്ദിസ്സാമി, പോത്ഥകമ്മചിത്തകമ്മാനി ച ഓലോകേസ്സാമീ'തി അജ്ഝാസയേന ഗതോ ഏകം വന്ദിത്വാ വാ പസ്സിത്വാ വാ ഇതരസ്സ വന്ദനത്ഥായ വാ ദസ്സനത്ഥായ വാ മനം കത്വാ വന്ദിതുമ്പി പസ്സിതുമ്പി ഗച്ഛതിയേവ, ഏവം അജ്ഝാസയതോ സങ്കമതി നാമ.

കേലാസകൂടപടിഭാഗം പന മഹാചേതിയം ഓലോകേന്തോ ഠിതോപി അപരഭാഗേ സബ്ബതൂരിയേസു പഗ്ഗഹിതേസു രൂപാരമ്മണം വിസ്സജ്ജേത്വാ സദ്ദാരമ്മണം സങ്കമതി. മനുഞ്ഞഗന്ധേസു പുപ്ഫേസു വാ ഗന്ധേസു വാ

ആഭതേസു സദ്ദാരമ്മണം വിസ്സജ്ജേത്വാ ഗന്ധാരമ്മണം സങ്കമതി. ഏവം വിസയാധിമത്തതോ സങ്കമതി നാമ.

൬൬. ആപോധാതുനിദ്ദേസേ **ആപോതി** സഭാവനിദ്ദേസോ. ആപോവ **ആപോഗതം**. സിനേഹവസേന **സിനേഹോ,** സിനേഹോവ **സിനേഹഗതം. ബന്ധനത്തം രൂപസ്സാ**തി പഥവീധാതുആദികസ്സ ഭൂതരൂപസ്സ ബന്ധനഭാവോ. അയോപിണ്ഡിആദീനി ഹി ആപോധാതു ആബന്ധിത്വാ ബദ്ധാനി കരോതി. തായ ആബദ്ധത്താ താനി ബദ്ധാനി നാമ ഹോന്തി. പാസാണപബ്ബതതാലട്ഠിഹത്ഥിദന്തഗോസിങ്ഗാദീസുപി ഏസേവ നയോ . സബ്ബാനി ഹേതാനി ആപോധാതു ഏവ ആബന്ധിത്വാ ബദ്ധാനി കരോതി. ആപോധാതുയാ ആബദ്ധത്താവ ബദ്ധാനി ഹോന്തി.

കിം പന പഥവീധാതു സേസധാതൂനം പതിട്ഠാ ഹോതി ന ഹോതീതി ഹോതി ഫുസിത്വാ ഹോതി ഉദാഹു അഫുസിത്വാ? ആപോധാതു വാ സേസാ ആബന്ധമാനാ ഫുസിത്വാ ആബന്ധതി ഉദാഹു അഫുസിത്വാതി? പഥവീധാതു താവ ആപോധാതുയാ അഫുസിത്വാവ പതിട്ഠാ ഹോതി, തേജോധാതുയാ ച വായോധാതുയാ ച ഫുസിത്വാ. ആപോധാതു പന പഥവീധാതുമ്പി തേജോവായോധാതുയോപി അഫുസിത്വാവ ആബന്ധതി. യദി ഫുസിത്വാ ആബന്ധേയ്യ ഫോട്ഠബ്ബായതനം നാമ ഭവേയ്യ.

തേജോധാതുവായോധാതൂനമ്പി സേസധാതൂസു സകസകകിച്ചകരണേ ഏസേവ നയോ. തേജോധാതു ഹി പഥവീധാതും ഫുസിത്വാ ഝാപേതി. സാ പന ന ഉണ്ഹാ ഹുത്വാ ഝായതി. യദി ഉണ്ഹാ ഹുത്വാ ഝായേയ്യ ഉണ്ഹത്തലക്ഖണാ നാമ ഭവേയ്യ. ആപോധാതും പന അഫുസിത്വാവ താപേതി. സാപി തപമാനാ ന ഉണ്ഹാ ഹുത്വാ തപതി. യദി ഉണ്ഹാ ഹുത്വാ തപേയ്യ ഉണ്ഹത്തലക്ഖണാ നാമ ഭവേയ്യ. വായോധാതും പന ഫുസിത്വാവ താപേതി. സാപി തപമാനാ ന ഉണ്ഹാ ഹുത്വാ തപതി. യദി ഉണ്ഹാ ഹുത്വാ തപേയ്യ ഉണ്ഹത്തലക്ഖണാ നാമ ഭവേയ്യ. വായോധാതു പഥവീധാതും ഫുസിത്വാ വിത്ഥമ്ഭേതി, തഥാ തേജോധാതും ആപോധാതും പന അഫുസിത്വാവ വിത്ഥമ്ഭേതി.

ഉച്ഛുരസം പചിത്വാ ഫാണിതപിണ്ഡേ കരിയമാനേ ആപോധാതു ഥദ്ധാ ഹോതി ന ഹോതീതി? ന ഹോതി. സാ ഹി പഗ്ഘരണലക്ഖണാ. പഥവീധാതു കക്ഖളലക്ഖണാ. ഓമത്തം പന ആപോ അധിമത്തപഥവീഗതികം ജാതം. സാ ഹി രസാകാരേന ഠിതഭാവം വിജഹതി, ലക്ഖണം ന വിജഹതി. ഫാണിതപിണ്ഡേ വിലീയമാനേപി പഥവീധാതു ന വിലീയതി. കക്ഖളലക്ഖണാ ഹി പഥവീധാതു പഗ്ഘരണലക്ഖണാ ആപോധാതു. ഓമത്താ പന പഥവീ അധിമത്തആപഗതികാ ഹോതി. സാ പിണ്ഡാകാരേന ഠിതഭാവം വിജഹതി, ലക്ഖണം ന വിജഹതി. ചതുന്നഞ്ഹി മഹാഭൂതാനം ഭാവഞ്ഞഥത്തമേവ ഹോതി, ലക്ഖണഞ്ഞഥത്തം നാമ നത്ഥി. തസ്സ അഭാവോ അട്ഠാനപരികപ്പസുത്തേന ദീപിതോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> ''സിയാ, ആനന്ദ, ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം അഞ്ഞഥത്തം, പഥവീധാതുയാ...പേ॰... വായോധാതുയാ ; ന ത്വേവ ബുദ്ധേ അവേച്ചപ്പസാദേന സമന്നാഗതസ്സ അരിയസാവകസ്സ സിയാ അഞ്ഞഥത്ത''ന്തി (അ॰ നി॰ ൧.൭൬).

അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - ആനന്ദ, കക്ഖളത്തലക്ഖണാ പഥവീധാതു പരിവത്തിത്വാ പഗ്ഘരണലക്ഖണാ ആപോധാതു നാമ ഭവേയ്യ, അരിയസാവകസ്സ പന അഞ്ഞഥത്തം നാമ നത്ഥീതി. ഏവമേത്ഥ അട്ഠാനപരികപ്പോ ആഗതോ.

൬൫൨. ഇതോ പരേസു ഉപാദിണ്ണരൂപാദിനിദ്ദേസേസു ഉപാദിണ്ണപദാദീനം അത്ഥോ മാതികാകഥായം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. ചക്ഖായതനാദീനി ഹേട്ഠാ വിത്ഥാരിതാനേവ. തത്ഥ തത്ഥ പന വിസേസമത്തമേവ വക്ഖാമ.

ഉപാദിണ്ണനിദ്ദേസേ താവ ചക്ഖായതനാദീനി ഏകന്തഉപാദിണ്ണത്താ വുത്താനി. യസ്മാ പന രൂപായതനാദീനി ഉപാദിണ്ണാനിപി അത്ഥി അനുപാദിണ്ണാനിപി, തസ്മാ താനി യം വാ പനാതി സങ്ഖേപതോ ദസ്സേത്വാ പുന കമ്മസ്സ കതത്താ രൂപായതനന്തിആദിനാ നയേന വിത്ഥാരിതാനി. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബയേവാപനകേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

കസ്മാ പന 'കമ്മസ്സ കതത്താ'തി ച 'ന കമ്മസ്സ കതത്താ'തി ച ഉഭിന്നമ്പി നിദ്ദേസേ 'ജരതാ ച അനിച്ചതാ ച' ന ഗഹിതാ, അനുപാദിണ്ണാദീനംയേവ നിദ്ദേസേസു ഗഹിതാതി? ന കമ്മസ്സ കതത്താതി ഏത്ഥ താവ കമ്മതോ അഞ്ഞപച്ചയസമുട്ഠാനം സങ്ഗഹിതം. 'കമ്മസ്സ കതത്താ'തി ഏത്ഥ കമ്മസമുട്ഠാനമേവ. ഇമാനി ച ദ്വേ രൂപാനി നേവ കമ്മതോ ന അഞ്ഞസ്മാ രൂപജനകപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തസ്മാ ന ഗഹിതാനി. സാ ച നേസം അനുപ്പത്തി പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി. അനുപാദിണ്ണന്തിആദീസു പന കേവലം അനുപാദിണ്ണാദിഗ്ഗഹണേന കമ്മാദിസമുട്ഠാനതാ പടിക്ഖിത്താ, നഅഞ്ഞപച്ചയസമുട്ഠാനതാ അനുഞ്ഞാതാ. തസ്മാ തത്ഥ ഗഹിതാനീതി വേദിതബ്ബാനി.

൬൬൬. ചിത്തസമുട്ഠാനനിദ്ദേസേ കായവിഞ്ഞത്തി വചീവിഞ്ഞത്തീതി ഇദം ദ്വയം യസ്മാ ഏകന്തചിത്തസമുട്ഠാനാനി ഭൂതാനി ഉപാദായ പഞ്ഞായതി, തസ്മാ വുത്തം. പരമത്ഥതോ പന തസ്സ നിസ്സയഭൂതാനി ഭൂതാനേവ ചിത്തസമുട്ഠാനാനി, തംനിസ്സിതത്താ. യഥാ അനിച്ചസ്സ രൂപസ്സ ജരാമരണം അനിച്ചം നാമ ഹോതി, ഏവമിദമ്പി ചിത്തസമുട്ഠാനം നാമ ജാതം.

൬൬൮. ചിത്തസഹഭുനിദ്ദേസേപി ഏസേവ നയോ. യാവ ചിത്തം താവ പഞ്ഞായനതോ ഇദമേവ ദ്വയം വുത്തം. ന പനേതം ചിത്തേന സഹ ഭൂതാനി വിയ, ചേതനാദയോ വിയ ച ഉപ്പജ്ജതി.

൬൭൦. ചിത്താനുപരിവത്തിതായപി ഏസേവ നയോ. യാവ ചിത്തം താവ പഞ്ഞായനതോ ഏവ ഹേതം ദ്വയം **ചിത്താനുപരിവത്തീ**തി വുത്തം.

൬൭൪. ഓളാരികന്തി വത്ഥാരമ്മണഭൂതത്താ സംഘട്ടനവസേന ഗഹേതബ്ബതോ ഥൂലം. വുത്തവിപല്ലാസതോ **സുഖുമം** വേദിതബ്ബം.

൬൭൬. ദൂരേതി ഘട്ടനവസേന അഗ്ഗഹേതബ്ബത്താ ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യഭാവേന സമീപേ ഠിതമ്പി ദൂരേ. ഇതരം പന ഘട്ടനവസേന ഗഹേതബ്ബത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യഭാവേന ദൂരേ ഠിതമ്പി **സന്തികേ**. ചക്ഖായതനാദിനിദ്ദേസാ ഹേട്ഠാ

വുത്തനയേനേവ വിത്ഥാരതോ വേദിതബ്ബാ. ഇദം താവ ദുവിധേന രൂപസങ്ഗഹേ വിസേസമത്തം. തിവിധസങ്ഗഹോ ഉത്താനത്ഥോവ.

ചതുക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൬൬. ചതുബ്ബിധസങ്ഗഹാവസാനേ ദിട്ഠാദീനം പച്ഛിമപദസ്സ ഭേദാഭാവേന ആദിതോ പട്ഠായ പുച്ഛം അകത്വാവ **രൂപായതനം ദിട്ഠം സദ്ദായതനം സുതന്തി**ആദി വുത്തം. തത്ഥ **രൂപായതനം** ചക്ഖുനാ ഓലോകേത്വാ ദക്ഖിതും സക്കാതി **'ദിട്ഠം'** നാമ ജാതം. **സദ്ദായതനം** സോതേന സുത്വാ ജാനിതും സക്കാതി **'സുതം'** നാമ ജാതം. ഗന്ധായതനാദിത്തയം ഘാനജിവ്ഹാകായേഹി പത്വാ ഗഹേതബ്ബതോ മുനിത്വാ ജാനിതബ്ബട്ഠേന **മുതം** നാമ ജാതം. ഫുസിത്വാ വിഞ്ഞാണുപ്പത്തികാരണതോ **'മുതം'** നാമാതിപി വുത്തം. സബ്ബമേവ പന രൂപം മനോവിഞ്ഞാണേന ജാനിതബ്ബന്തി **മനസാ വിഞ്ഞാതം** നാമ ജാതം.

പഞ്ചകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൬൭. പഞ്ചവിധസങ്ഗഹനിദ്ദേസേ **കക്ഖളന്തി** ഥദ്ധം. ഖരമേവ **ഖരഗതം,** ഫരുസന്തി അത്ഥോ. ഇതരേ ദ്വേപി സഭാവനിദ്ദേസാ ഏവ. **അജ്ഝത്തന്തി** നിയകജ്ഝത്തം. **ബഹിദ്ധാതി** ബാഹിരം. **ഉപാദിണ്ണന്തി** ന കമ്മസമുട്ഠാനമേവ. അവിസേസേന പന സരീരട്ഠകസ്സേതം ഗഹണം. സരീരട്ഠകഞ്ഹി ഉപാദിണ്ണം വാ ഹോതു അനുപാദിണ്ണം വാ, ആദിന്നഗഹിതപരാമട്ഠവസേന സബ്ബം ഉപാദിണ്ണമേവ നാമ.

൯൬൯. **തേജോഗതന്തി** സബ്ബതേജേസു ഗതം ഉണ്ഹത്തലക്ഖണം, തേജോ ഏവ വാ തേജോഭാവം ഗതന്തി **'തേജോഗതം'. ഉസ്മാതി** ഉസ്മാകാരോ. **ഉസ്മാഗതന്തി** ഉസ്മാഭാവം ഗതം. ഉസ്മാകാരസ്സേവേതം നാമം. **ഉസുമന്തി** ബലവഉസ്മാ. ഉസുമമേവ ഉസുമഭാവം ഗതന്തി **ഉസുമഗതം**.

൯൭൦. വായനകവസേന **വായോ**. വായോവ വായോഭാവം ഗതത്താ **വായോഗതം. ഥമ്ഭിതത്തന്തി** ഉപ്പലനാളതചാദീനം വിയ വാതപുണ്ണാനം ഥമ്ഭിതഭാവോ രൂപസ്സ.

ഛക്കാദിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൭൨-൯. ഛബ്ബിധാദിസങ്ഗഹാനം തിണ്ണം ഓസാനപദസ്സ ഭേദാഭാവതോ ആദിതോ പട്ഠായ അപുച്ഛിത്വാവ നിദ്ദേസോ കതോ. തത്ഥ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന ജാനിതും സക്കാതി **ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യം**...പേ... മനോവിഞ്ഞാണേന ജാനിതും സക്കാതി **മനോവിഞ്ഞേയ്യം**. തിവിധായ മനോധാതുയാ ജാനിതും സക്കാതി **മനോധാതുവിഞ്ഞേയ്യം സബ്ബം രൂപന്തി** ഏത്ഥ യസ്മാ ഏകം രൂപമ്പി മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ അജാനിതബ്ബം നാമ നത്ഥി, തസ്മാ 'സബ്ബം രൂപ'ന്തി വുത്തം. സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന ഹി അഭിധമ്മം പത്വാ നയം കാതും യുത്തട്ഠാനേ നയോ അകതോ നാമ നത്ഥി. ഇദഞ്ച ഏകരൂപസ്സാപി മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ അജാനിതബ്ബസ്സ അഭാവേന നയം കാതും യുത്തട്ഠാനം നാമ, തസ്മാ നയം കരോന്തോ 'സബ്ബം രൂപ'ന്തി ആഹ.

൯൭൯. **സുഖസമ്ഫസ്സോതി** സുഖവേദനാപടിലാഭപച്ചയോ. **ദുക്ഖസമ്ഫസ്സോതി** ദുക്ഖവേദനാപടിലാഭപച്ചയോ. ഇധാപി

ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണസ്സ സുഖദുക്ഖസ്സ സബ്ഭാവതോ അയം നയോ ദിന്നോ.

നവകാദിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൭൫. നവകേ പന ഇന്ദ്രിയരൂപസ്സ നാമ അത്ഥിതായ നയോ ദിന്നോ. തസ്സേവ സപ്പടിഘഅപ്പടിഘതായ ദസകേ നയോ ദിന്നോ. ഏകാദസകേ അഡ്ഢേകാദസ ആയതനാനി വിഭത്താനി. തേസം നിദ്ദേസവാരാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന വിത്ഥാരതോ വേദിതബ്ബാ. സേസം സബ്ബത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവ.

പകിണ്ണകകഥാ

ഇമേസു പന രൂപേസു അസമ്മോഹത്ഥം സമോധാനം സമുട്ഠാനം പരിനിപ്ഫന്നഞ്ച സങ്ഖതന്തി ഇദം 'പകിണ്ണകം' വേദിതബ്ബം.

തത്ഥ **'സമോധാന'**ന്തി സബ്ബമേവ ഹിദം രൂപം സമോധാനതോ ചക്ഖായതനം...പേ॰... കബളീകാരോ ആഹാരോ, ഫോട്ഠബ്ബായതനം ആപോധാതൂതി പഞ്ചവീസതിസങ്ഖ്യം ഹോതി. തം വത്ഥുരൂപേന സദ്ധിം ഛബ്ബീസതിസങ്ഖ്യം വേദിതബ്ബം. ഇതോ അഞ്ഞം രൂപം നാമ നത്ഥി. കേചി പന 'മിദ്ധരൂപം നാമ അത്ഥീ'തി വദന്തി. തേ ''അദ്ധാ മുനീസി സമ്ബുദ്ധോ, നത്ഥി നീവരണാ തവാ''തിആദീനി (സു॰ നി॰ ൫൪൫) വത്വാ മിദ്ധരൂപം നാമ നത്ഥീതി പടിസേധേതബ്ബാ. അപരേ ബലരൂപേന സദ്ധിം സത്തവീസതി, സമ്ഭവരൂപേന സദ്ധിം അട്ഠവീസതി, ജാതിരൂപേന സദ്ധിം ഏകൂനതിംസതി, രോഗരൂപേന സദ്ധിം സമതിംസതി രൂപാനീതി വദന്തി. തേപി തേസം വിസും അഭാവം ദസ്സേത്വാ പടിക്ഖിപിതബ്ബാ. വായോധാതുയാ ഹി ഗഹിതായ ബലരൂപം ഗഹിതമേവ, അഞ്ഞം ബലരൂപം നാമ നത്ഥി. ആപോധാതുയാ സമ്ഭവരൂപം, ഉപചയസന്തതീഹി ജാതിരൂപം, ജരതാഅനിച്ചതാഹി ഗഹിതാഹി രോഗരൂപം ഗഹിതമേവ. അഞ്ഞം രോഗരൂപം നാമ നത്ഥി. യോപി കണ്ണരോഗാദി ആബാധോ സോ വിസമപച്ചയസമുട്ഠിതധാതുമത്തമേവ. ന അഞ്ഞോ തത്ഥ രോഗോ നാമ അത്ഥീതി സമോധാനതോ ഛബ്ബീസതിമേവ രൂപാനി.

'സമുട്ഠാന'ന്തി കതി രൂപാനി കതിസമുട്ഠാനാനി? ദസ ഏകസമുട്ഠാനാനി, ഏകം ദ്വിസമുട്ഠാനം, തീണി തിസമുട്ഠാനാനി, നവ ചതുസമുട്ഠാനാനി, ദ്വേ ന കേനചി സമുട്ഠഹന്തി.

തത്ഥ ചക്ഖുപസാദോ...പേ॰... ജീവിതിന്ദ്രിയന്തി ഇമാനി അട്ഠ ഏകന്തം കമ്മതോവ സമുട്ഠഹന്തി. കായവിഞ്ഞത്തിവചീവിഞ്ഞത്തിദ്വയം ഏകന്തേന ചിത്തതോ സമുട്ഠാതീതി **ദസ 'ഏകസമുട്ഠാനാനി'** നാമ. സദ്ദോ ഉതുതോ ച ചിത്തതോ ച സമുട്ഠാതീതി **ഏകോ 'ദ്വിസമുട്ഠാനോ'** നാമ. തത്ഥ അവിഞ്ഞാണകസദ്ദോ ഉതുതോ സമുട്ഠാതി, സവിഞ്ഞാണകസദ്ദോ ചിത്തതോ. ലഹുതാദിത്തയം പന ഉതുചിത്താഹാരേഹി സമുട്ഠാതീതി **തീണി 'തിസമുട്ഠാനാനി'** നാമ. അവസേസാനി നവ രൂപാനി തേഹി കമ്മേന ചാതി ചതൂഹി സമുട്ഠഹന്തീതി **നവ 'ചതുസമുട്ഠാനാനി'** നാമ. ജരതാ അനിച്ചതാ പന ഏതേസു ഏകതോപി ന സമുട്ഠഹന്തീതി **ദ്വേ 'ന കേനചി സമുട്ഠഹന്തി'** നാമ. കസ്മാ? അജായനതോ. ന ഹി ഏതാനി ജായന്തി. കസ്മാ? ജാതസ്സ പാകഭേദത്താ. ഉപ്പന്നഞ്ഹി രൂപം ജീരതി ഭിജ്ജതീതി അവസ്സം പനേതം

സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം. ന ഹി ഉപ്പന്നം രൂപം അരൂപം വാ അക്ഖയം നാമ ദിസ്സതി. യാവ പന ന ഭിജ്ജതി താവസ്സ പരിപാകോതി സിദ്ധമേതം. 'ജാതസ്സ പാകഭേദത്താ'തി യദി ച താനി ജായേയ്യും തേസമ്പി പാകഭേദാ ഭവേയ്യും. ന ച പാകോ പച്ചതി, ഭേദോ വാ ഭിജ്ജതീതി ജാതസ്സ പാകഭേദത്താ നേതം ദ്വയം ജായതി.

തത്ഥ സിയാ - യഥാ 'കമ്മസ്സ കതത്താ'തി ആദിനിദ്ദേസേസു 'രൂപസ്സ ഉപചയോ രൂപസ്സ സന്തതീ'തി വചനേന 'ജാതി' ജായതീതി സമ്പടിച്ഛിതം ഹോതി, ഏവം 'പാകോ'പി പച്ചതു 'ഭേദോ'പി ഭിജ്ജതൂതി. ''ന തത്ഥ 'ജാതി ജായതീ'തി സമ്പടിച്ഛിതം. യേ പന ധമ്മാ കമ്മാദീഹി നിബ്ബത്തന്തി തേസം അഭിനിബ്ബത്തിഭാവതോ ജാതിയാ തപ്പച്ചയഭാവവോഹാരോ അനുമതോ. ന പന പരമത്ഥതോ ജാതി ജായതി. ജായമാനസ്സ ഹി അഭിനിബ്ബത്തിമത്തം ജാതീ''തി.

തത്ഥ സിയാ - 'യഥേവ ജാതി യേസം ധമ്മാനം അഭിനിബ്ബത്തി തപ്പച്ചയഭാവവോഹാരം അഭിനിബ്ബത്തിവോഹാരഞ്ച ലഭതി, തഥാ പാകഭേദാപി യേസം ധമ്മാനം പാകഭേദാ തപ്പച്ചയഭാവവോഹാരം അഭിനിബ്ബത്തിവോഹാരഞ്ച ലഭന്തു. ഏവം ഇദമ്പി ദ്വയം കമ്മാദിസമുട്ഠാനമേവാതി വത്തബ്ബം ഭവിസ്സതീ'തി. 'ന പാകഭേദാ തം വോഹാരം ലഭന്തി. കസ്മാ? ജനകപച്ചയാനുഭാവക്ഖണേ അഭാവതോ. ജനകപച്ചയാനഞ്ഹി ഉപ്പാദേതബ്ബധമ്മസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേയേവ ആനുഭാവോ, ന തതോ ഉത്തരി. തേഹി അഭിനിബ്ബത്തിതധമ്മക്ഖണസ്മിഞ്ച ജാതി പഞ്ഞായമാനാ തപ്പച്ചയഭാവവോഹാരം അഭിനിബ്ബത്തിവോഹാരഞ്ച ലഭതി, തസ്മിം ഖണേ സബ്ഭാവതോ; ന ഇതരദ്വയം, തസ്മിം ഖണേ അഭാവതോതി നേവേതം ജായതീ'തി വത്തബ്ബം. ''ജരാമരണം, ഭിക്ഖവേ, അനിച്ചം സങ്ഖതം പടിച്ചസമുപ്പന്ന''ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൨൦) ആഗതത്താ ഇദമ്പി ദ്വയം ജായതീതി ചേ - 'ന, പരിയായദേസിതത്താ. തത്ഥ ഹി പടിച്ചസമുപ്പന്നാനം ധമ്മാനം ജരാമരണത്താ പരിയായേന തം പടിച്ചസമുപ്പന്ന'ന്തി വുത്തം.

'യദി ഏവം, തയമ്പേതം അജാതത്താ സസവിസാണം വിയ നത്ഥി; നിബ്ബാനം വിയ വാ നിച്ച'ന്തി ചേ - ന, നിസ്സയപടിബദ്ധവുത്തിതോ; പഥവീആദീനഞ്ഹി നിസ്സയാനം ഭാവേ ജാതിആദിത്തയം പഞ്ഞായതി, തസ്മാ ന നത്ഥി. തേസഞ്ച അഭാവേ ന പഞ്ഞായതി, തസ്മാ ന നിച്ചം. ഏതമ്പി ച അഭിനിവേസം പടിസേധേതും ഏവ ഇദം വുത്തം - ''ജരാമരണം, ഭിക്ഖവേ, അനിച്ചം സങ്ഖതം പടിച്ചസമുപ്പന്ന''ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൨൦). ഏവമാദീഹി നയേഹി താനി ദ്വേ രൂപാനി ന കേഹിചി സമുട്ഠഹന്തീതി വേദിതബ്ബം.

അപിച 'സമുട്ഠാന'ന്തി ഏത്ഥ അയമഞ്ഞോപി അത്ഥോ. തസ്സായം മാതികാ - 'കമ്മജം കമ്മപച്ചയം കമ്മപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനം, ആഹാരസമുട്ഠാനം ആഹാരപച്ചയം ആഹാരപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനം, ഉതുസമുട്ഠാനം ഉതുപച്ചയം ഉതുപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനം, ചിത്തസമുട്ഠാനം ചിത്തപച്ചയം ചിത്തപച്ചയഉതുസമുട്ഠാന'ന്തി.

തത്ഥ ചക്ഖുപസാദാദി അട്ഠവിധം രൂപം സദ്ധിം ഹദയവത്ഥുനാ **'കമ്മജം'** നാമ. കേസമസ്സു ഹത്ഥിദന്താ അസ്സവാലാ ചമരവാലാതി ഏവമാദി **'കമ്മപച്ചയം'** നാമ. ചക്കരതനം ദേവതാനം ഉയ്യാനവിമാനാദീനീതി ഏവമാദി **'കമ്മപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനം'** നാമ.

ആഹാരതോ സമുട്ഠിതം സുദ്ധട്ഠകം **‘ആഹാരസമുട്ഠാനം’** നാമ. കബളീകാരോ ആഹാരോ ദ്വിന്നമ്പി രൂപസന്തതീനം പച്ചയോ ഹോതി ആഹാരസമുട്ഠാനസ്സ ച ഉപാദിന്നസ്സ ച. ആഹാരസമുട്ഠാനസ്സ ജനകോ ഹുത്വാ പച്ചയോ ഹോതി, കമ്മജസ്സ അനുപാലകോ ഹുത്വാതി ഇദം ആഹാരാനുപാലിതം കമ്മജരൂപം **‘ആഹാരപച്ചയം’** നാമ. വിസഭാഗാഹാരം സേവിത്വാ ആതപേ ഗച്ഛന്തസ്സ തിലകകാളകുട്ഠാദീനി ഉപ്പജ്ജന്തി, ഇദം **‘ആഹാരപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനം’** നാമ.

ഉതുതോ സമുട്ഠിതം സുദ്ധട്ഠകം **‘ഉതുസമുട്ഠാനം’** നാമ. തസ്മിം ഉതു അഞ്ഞം അട്ഠകം സമുട്ഠാപേതി, ഇദം **‘ഉതുപച്ചയം’** നാമ. തസ്മിമ്പി ഉതു അഞ്ഞം അട്ഠകം സമുട്ഠാപേതി, ഇദം **‘ഉതുപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനം’** നാമ. ഏവം തിസ്സോയേവ സന്തതിയോ ഘട്ടേതും സക്കോതി. ന തതോ പരം. ഇമമത്ഥം അനുപാദിന്നകേനാപി ദീപേതും വട്ടതി. ഉതുസമുട്ഠാനോ നാമ വലാഹകോ. ഉതുപച്ചയാ നാമ വുട്ഠിധാരാ. ദേവേ പന വുട്ഠേ ബീജാനി വിരൂഹന്തി, പഥവീ ഗന്ധം മുഞ്ചതി, പബ്ബതാ നീലാ ഖായന്തി, സമുദ്ദോ വഡ്ഢതി, ഏതം **ഉതുപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനം** നാമ.

ചിത്തതോ സമുട്ഠിതം സുദ്ധട്ഠകം **‘ചിത്തസമുട്ഠാനം’** നാമ. ‘‘പച്ഛാജാതാ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ പുരേജാതസ്സ ഇമസ്സ കായസ്സ പച്ഛാജാതപച്ചയേന പച്ചയോ’’തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൧) ഇദം ‘ചിത്തപച്ചയം’ നാമ. ആകാസേ അന്തലിക്ഖേ ഹത്ഥിമ്പി ദസ്സേതി, അസ്സമ്പി ദസ്സേതി, രഥമ്പി ദസ്സേതി , വിവിധമ്പി സേനാബ്യൂഹം ദസ്സേതിതീ (പടി॰ മ॰ ൩.൧൮) ഇദം **‘ചിത്തപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനം’** നാമ.

‘പരിനിപ്ഫന്ന’ന്തി പന്നരസ രൂപാനി പരിനിപ്ഫന്നാനി നാമ, ദസ അപരിനിപ്ഫന്നാനി നാമ. ‘യദി അപരിനിപ്ഫന്നാ, അസങ്ഖതാ നാമ ഭവേയ്യും’. ‘‘തേസംയേവ പന രൂപാനം കായവികാരോ ‘കായവിഞ്ഞത്തി’ നാമ, വചീവികാരോ ‘വചീവിഞ്ഞത്തി’ നാമ, ഛിദ്ദം വിവരം ‘ആകാസധാതു’ നാമ, ലഹുഭാവോ ‘ലഹുതാ’ നാമ, മുദുഭാവോ ‘മുദുതാ’ നാമ, കമ്മഞ്ഞഭാവോ ‘കമ്മഞ്ഞതാ’ നാമ, നിബ്ബത്തി ‘ഉപചയോ’ നാമ, പവത്തി ‘സന്തതി’ നാമ, ജീരണാകാരോ ‘ജരതാ’ നാമ, ഹുത്വാ അഭാവാകാരോ ‘അനിച്ചതാ’ നാമാതി. സബ്ബം പരിനിപ്ഫന്നം സങ്ഖതമേവ ഹോതീ’’തി.

അട്ഠസാലിനിയാ ധമ്മസങ്ഗഹഅട്ഠകഥായ

രൂപകണ്ഡവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. നിക്ഖേപകണ്ഡോ

തികനിക്ഖേപകഥാ

൯൮൫. ഏത്താവതാ കുസലത്തികോ സബ്ബേസം കുസലാദിധമ്മാനം പദഭാജനനയേന വിത്ഥാരിതോ ഹോതി. യസ്മാ പന യ്വായം കുസലത്തികസ്സ വിഭജനനയോ വുത്തോ, സേസതികദുകാനമ്പി ഏസേവ വിഭജനനയോ ഹോതി - യഥാ ഹി ഏത്ഥ, ഏവം 'കതമേ ധമ്മാ സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ? യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി സോമനസ്സസഹഗതം ഞാണസമ്പയുത്തം രൂപാരമ്മണം വാ...പേ॰... യേ വാ പന തസ്മിം സമയേ അഞ്ഞേപി അത്ഥി പടിച്ചസമുപ്പന്നാ അരൂപിനോ ധമ്മാ ഠപേത്വാ വേദനാഖന്ധം, ഇമേ ധമ്മാ സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ'തിആദിനാ അനുക്കമേന സബ്ബതികദുകേസു സക്കാ പണ്ഡിതേഹി വിഭാജനനയം സല്ലക്ഖേതും - തസ്മാ തം വിത്ഥാരദേസനം നിക്ഖിപിത്വാ, അഞ്ഞേന നാതിസങ്ഖേപനാതിവിത്ഥാരനയേന സബ്ബതികദുകധമ്മവിഭാഗം ദസ്സേതും **കതമേ ധമ്മാ കുസലാ**തി നിക്ഖേപകണ്ഡം ആരദ്ധം. ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡഞ്ഹി വിത്ഥാരദേസനാ, അട്ഠകഥാകണ്ഡം സങ്ഖേപദേസനാ. ഇദം പന നിക്ഖേപകണ്ഡം ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡം ഉപാദായ സങ്ഖേപോ, അട്ഠകഥാകണ്ഡം ഉപാദായ വിത്ഥാരോതി സങ്ഖിത്തവിത്ഥാരധാതുകം ഹോതി. തയിദം, വിത്ഥാരദേസനം നിക്ഖിപിത്വാ ദേസിതത്താപി, ഹേട്ഠാ വുത്തകാരണവസേനാപി, നിക്ഖേപകണ്ഡം നാമാതി വേദിതബ്ബം. വുത്തഞ്ഹേതം -

> മൂലതോ ഖന്ധതോ ചാപി, ദ്വാരതോ ചാപി ഭൂമിതോ;
> അത്ഥതോ ധമ്മതോ ചാപി, നാമതോ ചാപി ലിങ്ഗതോ;
> നിക്ഖിപിത്വാ ദേസിതത്താ, നിക്ഖേപോതി പവുച്ചതീതി.

ഇദഞ്ഹി **തീണി കുസലമൂലാനീ**തിആദിനാ നയേന മൂലതോ നിക്ഖിപിത്വാ ദേസിതം. തംസമ്പയുത്തോ വേദനാക്ഖന്ധോതി ഖന്ധതോ. തംസമുട്ഠാനം കായകമ്മന്തി ദ്വാരതോ. കായദ്വാരപ്പവത്തഞ്ഹി കമ്മം കായകമ്മന്തി വുച്ചതി. സുഖഭൂമിയം, കാമാവചരേതി ഭൂമിതോ നിക്ഖിപിത്വാ ദേസിതം. തത്ഥ തത്ഥ അത്ഥധമ്മനാമലിങ്ഗാനം വസേന ദേസിതത്താ അത്ഥാദീഹി നിക്ഖിപിത്വാ ദേസിതം നാമാതി വേദിതബ്ബം.

തത്ഥ കുസലപദനിദ്ദേസേ താവ **തീണീ**തി ഗണനപരിച്ഛേദോ. കുസലാനി ച താനി മൂലാനി ച, കുസലാനം വാ ധമ്മാനം ഹേതുപച്ചയപഭവജനകസമുട്ഠാനനിബ്ബത്തകട്ഠേന മൂലാനീതി **കുസലമൂലാനി**. ഏവം അത്ഥവസേന ദസ്സേത്വാ ഇദാനി നാമവസേന ദസ്സേതും **അലോഭോ അദോസോ അമോഹോ**തി ആഹ. ഏത്താവതാ യസ്മാ മൂലേന മുത്തം കുസലം നാമ നത്ഥി, തസ്മാ ചതുഭൂമകകുസലം തീഹി മൂലേഹി പരിയാദിയിത്വാ ദസ്സേസി ധമ്മരാജാ. **തംസമ്പയുത്തോ**തി തേഹി അലോഭാദീഹി സമ്പയുത്തോ. തത്ഥ അലോഭേന സമ്പയുത്തേ സങ്ഖാരക്ഖന്ധേ, അദോസാമോഹാപി അലോഭേന സമ്പയുത്തസങ്ഖാരക്ഖന്ധഗണനംയേവ ഗച്ഛന്തി. സേസദ്വയവസേന സമ്പയോഗേപി ഏസേവ നയോ. ഇതി ചതുഭൂമകകുസലം പുന തംസമ്പയുത്തകചതുക്ഖന്ധവസേന പരിയാദിയിത്വാ ദസ്സേസി ധമ്മരാജാ.

തംസമുട്ഠാനന്തി തേഹി അലോഭാദീഹി സമുട്ഠിതം. ഇമിനാപി നയേന തദേവ ചതുഭൂമികകുസലം തിണ്ണം കമ്മദ്വാരാനം വസേന പരിയാദിയിത്വാ ദസ്സേസി ധമ്മരാജാ. ഏവം താവ കുസലം തീസു ഠാനേസു പരിയാദിയിത്വാ ദസ്സിതം.

൯൮൪. അകുസലേപി ഏസേവ നയോ. ദ്വാദസന്നഞ്ഹി അകുസലചിത്താനം ഏകമ്പി മൂലേന മുത്തം നാമ നത്ഥീതി മൂലേന പരിയാദിയിത്വാ ദസ്സേസി ധമ്മരാജാ. തംസമ്പയുത്തചതുക്ഖന്ധതോ ച ഉദ്ധം അകുസലം നാമ നത്ഥീതി താനേവ ദ്വാദസ അകുസലചിത്താനി ചതുക്ഖന്ധവസേന പരിയാദിയിത്വാ ദസ്സേസി. ധമ്മരാജാ കായകമ്മാദിവസേന പന നേസം പവത്തിസബ്ഭാവതോ കമ്മദ്വാരവസേന പരിയാദിയിത്വാ ദസ്സേസി ധമ്മരാജാ. യം പനേത്ഥ **തദേകട്ഠാ ച കിലേസാ**തിആദി വുത്തം, തത്ഥ ഏകസ്മിം ചിത്തേ പുഗ്ഗലേ വാ ഠിതന്തി **'ഏകട്ഠം'**. തത്ഥ ഏകസ്മിം ചിത്തേ ഠിതം സഹജേകട്ഠം നാമ ഹോതി. ഏകസ്മിം പുഗ്ഗലേ ഠിതം പഹാനേകട്ഠം നാമ. തേന ലോഭാദിനാ അഞ്ഞേന വാ തത്ഥ തത്ഥ നിദ്ദിട്ഠേന സഹ ഏകസ്മിം ഠിതന്തി **തദേകട്ഠം**. തത്ഥ 'കതമേ ധമ്മാ സംകിലിട്ഠസംകിലേസികാ? തീണി അകുസലമൂലാനി - ലോഭോ ദോസോ മോഹോ, തദേകട്ഠാ ച കിലേസാ'തി സംകിലിട്ഠത്തികേ; 'കതമേ ധമ്മാ ഹീനാ? തീണി അകുസലമൂലാനി - ലോഭോ ദോസോ മോഹോ, തദേകട്ഠാ ച കിലേസാ'തി ഹീനത്തികേ 'കതമേ ധമ്മാ അകുസലാ? തീണി അകുസലമൂലാനി - ലോഭോ ദോസോ മോഹോ, തദേകട്ഠാ ച കിലേസാ'തി ഇമസ്മിം കുസലത്തികേ; 'കതമേ ധമ്മാ സംകിലിട്ഠാ? തീണി അകുസലമൂലാനി - ലോഭോ ദോസോ മോഹോ, തദേകട്ഠാ ച കിലേസാ'തി കിലേസഗോച്ഛകേ 'കതമേ ധമ്മാ സരണാ? തീണി അകുസലമൂലാനി - ലോഭോ ദോസോ മോഹോ, തദേകട്ഠാ ച കിലേസാതി സരണദുകേ'തി - ഇമേസു ഏത്തകേസു ഠാനേസു **'സഹജേകട്ഠം'** ആഗതം.

ദസ്സനേനപഹാതബ്ബത്തികേ പന 'ഇമാനി തീണി സംയോജനാനി, തദേകട്ഠാ ച കിലേസാ'തി, ദസ്സനേനപഹാതബ്ബഹേതുകത്തികേപി 'ഇമാനി തീണി സംയോജനാനി, തദേകട്ഠാ ച കിലേസാ'തി, പുന തത്ഥേവ തീണി സംയോജനാനി - സക്കായദിട്ഠി വിചികിച്ഛാ സീലബ്ബതപരാമാസോ, ഇമേ ധമ്മാ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ; തദേകട്ഠോ ലോഭോ ദോസോ മോഹോ, ഇമേ ധമ്മാ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബഹേതൂ; തദേകട്ഠാ ച കിലേസാ തംസമ്പയുത്തോ വേദനാഖന്ധോ…പേ०… വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ, തംസമുട്ഠാനം കായകമ്മം വചീകമ്മം മനോകമ്മം, ഇമേ ധമ്മാ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബഹേതുകാതി; സമ്മപ്പധാനവിഭങ്ഗേ ''തത്ഥ കതമേ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ? തീണി അകുസലമൂലാനി - ലോഭോ ദോസോ മോഹോ, തദേകട്ഠാ ച കിലേസാ''തി (വിഭ० ൩൬൫) - ഇമേസു പന ഏത്തകേസു ഠാനേസു **'പഹാനേകട്ഠം'** ആഗതന്തി വേദിതബ്ബം.

൯൮൫. അബ്യാകതപദനിദ്ദേസോ ഉത്താനത്ഥോയേവാതി. ഇമസ്മിം തികേ തീണി ലക്ഖണാനി തിസ്സോ പഞ്ഞത്തിയോ കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസം അജടാകാസം ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനസ്സ ആരമ്മണം നിരോധസമാപത്തി ച ന ലബ്ഭതീതി വുത്തം.

൯൮൬. വേദനാത്തികനിദ്ദേസേ **സുഖഭൂമിയ**ന്തി ഏത്ഥ യഥാ തമ്ബഭൂമി കണ്ഹഭൂമീതി തമ്ബകണ്ഹഭൂമിയോവ വുച്ചന്തി, ഏവം സുഖമ്പി സുഖഭൂമി നാമ. യഥാ ഉച്ഛുഭൂമി സാലിഭൂമീതി ഉച്ഛുസാലീനം ഉപ്പജ്ജനട്ഠാനാനി വുച്ചന്തി,

ഏവം സുഖസ്സ ഉപ്പജ്ജനട്ഠാനം ചിത്തമ്പി സുഖഭൂമി നാമ. തം ഇധ അധിപ്പേതം. യസ്മാ പന സാ കാമാവചരേ വാ ഹോതി, രൂപാവചരാദീസു വാ, തസ്മാസ്സാ തം പഭേദം ദസ്സേതും **കാമാവചരേ**തിആദി വുത്തം. **സുഖവേദനം ഠപേത്വാ**തി യാ സാ സുഖഭൂമിയം സുഖവേദനാ, തം ഠപേത്വാ. **തംസമ്പയുത്തോ**തി തായ ഠപിതായ സുഖവേദനായ സമ്പയുത്തോ. സേസപദദ്വയേപി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

ഇമസ്മിം തികേ തിസ്സോ വേദനാ, സബ്ബം രൂപം, നിബ്ബാനന്തി ഇദമ്പി ന ലബ്ഭതി. അയഞ്ഹി തികോ കുസലത്തികേ ച അലബ്ഭമാനേഹി ഇമേഹി ച തീഹി കോട്ഠാസേഹി മുത്തകോ നാമ. ഇതോ പരേസു പന തികദുകേസു പാളിതോ ച അത്ഥതോ ച യം വത്തബ്ബം സിയാ തം സബ്ബം പദാനുക്കമേന മാതികാകഥായഞ്ചേവ കുസലാദീനം നിദ്ദേസേ ച വുത്തമേവ. യം പന യത്ഥ വിസേസമത്തം തദേവ വക്ഖാമ.

൯൯൭. തത്ഥ **വിപാകത്തികേ** താവ കിഞ്ചാപി അരൂപധമ്മാ വിയ രൂപധമ്മാപി കമ്മസമുട്ഠാനാ അത്ഥി, അനാരമ്മണത്താ പന തേ കമ്മസരിക്ഖകാ ന ഹോന്തീതി സാരമ്മണാ അരൂപധമ്മാവ കമ്മസരിക്ഖകത്താ വിപാകാതി വുത്താ, ബീജസരിക്ഖകം ഫലം വിയ. സാലിബീജസ്മിഞ്ഹി വപിതേ അങ്കുരപത്താദീസു നിക്ഖന്തേസുപി സാലിഫലന്തി ന വുച്ചതി. യദാ പന സാലിസീസം പക്കം ഹോതി പരിണതം, തദാ ബീജസരിക്ഖകോ സാലി ഏവ സാലിഫലന്തി വുച്ചതി. അങ്കുരപത്താദീനി പന ബീജജാതാനി ബീജതോ നിബ്ബത്താനീതി വുച്ചന്തി, ഏവമേവ രൂപമ്പി കമ്മജന്തി വാ ഉപാദിണ്ണന്തി വാ വത്തും വട്ടതി.

൯൯൮. **ഉപാദിണ്ണത്തികേ** കിഞ്ചാപി ഖീണാസവസ്സ ഖന്ധാ 'അമ്ഹാകം മാതുലത്ഥേരോ അമ്ഹാകം ചൂളപിതുത്ഥേരോ'തി വദന്താനം പരേസം ഉപാദാനസ്സ പച്ചയാ ഹോന്തി, മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനാനി പന അഗ്ഗഹിതാനി അപരാമട്ഠാനി അനുപാദിണ്ണാനേവ. താനി ഹി, യഥാ ദിവസം സന്തത്തോ അയോഗുളോ മക്ഖികാനം അഭിനിസീദനസ്സ പച്ചയോ ന ഹോതി, ഏവമേവ തേജുസ്സദത്താ തണ്ഹാമാനദിട്ഠിവസേന ഗഹണസ്സ പച്ചയാ ന ഹോന്തി. തേന വുത്തം - ഇമേ ധമ്മാ അനുപാദിണ്ണഅനുപാദാനിയാതി.

൯൯൯. അസംകിലിട്ഠഅസംകിലേസികേസുപി ഏസേവ നയോ.

൧൦൦൦. **വിതക്കത്തികേ** വിതക്കസഹജാതേന വിചാരേന സദ്ധിം കുസലത്തികേ അലബ്ഭമാനാവ ന ലബ്ഭന്തി.

൧൦൦൧. **പീതിസഹഗതത്തികേ** പീതിആദയോ അത്തനാ സഹജാതധമ്മാനം പീതിസഹഗതാദിഭാവം ദത്വാ സയം പിട്ഠിവട്ടകാ ജാതാ. ഇമസ്മിഞ്ഹി തികേ ദ്വേ ദോമനസ്സസഹഗതചിത്തുപ്പാദാ ദുക്ഖസഹഗതം കായവിഞ്ഞാണം ഉപേക്ഖാവേദനാ രൂപം നിബ്ബാനന്തി - ഇദമ്പി ന ലബ്ഭതി. അയഞ്ഹി തികോ കുസലത്തികേ ച അലബ്ഭമാനേഹി ഇമേഹി ച പഞ്ചഹി കോട്ഠാസേഹി മുത്തകോ നാമ.

൧൦൦൨. **ദസ്സനേനപഹാതബ്ബത്തികേ സഞ്ഞോജനാനീ**തി ബന്ധനാനി. **സക്കായദിട്ഠീ**തി വിജ്ജമാനട്ഠേന സതി ഖന്ധപഞ്ചകസങ്ഖാതേ കായേ; സയം

വാ സതീ തസ്മിം കായേ ദിട്ഠീതി **‘സക്കായദിട്ഠി’**. സീലേന സുജ്ഝിതും സക്കാ, വതേന സുജ്ഝിതും സക്കാ, സീലവതേഹി സുജ്ഝിതും സക്കാതി ഗഹിതസമാദാനം പന **സീലബ്ബതപരാമാസോ** നാമ.

൧൦൭. ഇധാതി ദേസാപദേസേ നിപാതോ. സ്വായം കത്ഥചി ലോകം ഉപാദായ വുച്ചതി. യഥാഹ - “ഇധ തഥാഗതോ ലോകേ ഉപ്പജ്ജതീ”തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൯൦). കത്ഥചി സാസനം. യഥാഹ - “ഇധേവ, ഭിക്ഖവേ, സമണോ ഇധ ദുതിയോ സമണോ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൩൯; അ॰ നി॰ ൪.൨൪൧). കത്ഥചി ഓകാസം. യഥാഹ -

> “ഇധേവ തിട്ഠമാനസ്സ, ദേവഭൂതസ്സ മേ സതോ;
> പുനരായു ച മേ ലദ്ധോ, ഏവം ജാനാഹി മാരിസാ”തി. (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൬൯);

കത്ഥചി പദപൂരണമത്തമേവ. യഥാഹ - “ഇധാഹം, ഭിക്ഖവേ, ഭുത്താവീ അസ്സം പവാരിതോ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൦). ഇധ പന ലോകം ഉപാദായ വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

അസ്സുതവാ പുഥുജ്ജനോതി ഏത്ഥ പന ‘ആഗമാധിഗമാഭാവാ ഞേയ്യോ അസ്സുതവാ ഇതി’. യസ്സ ഹി ഖന്ധധാതുആയതനപച്ചയാകാരസതിപട്ഠാനാദീസു ഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛാവിനിച്ഛയരഹിതത്താ ദിട്ഠിപടിസേധകോ നേവ ‘ആഗമോ’, പടിപത്തിയാ അധിഗന്തബ്ബസ്സ അനധിഗതത്താ നേവ ‘അധിഗമോ’ അത്ഥി, സോ ‘ആഗമാധിഗമാഭാവാ ഞേയ്യോ അസ്സുതവാ ഇതി’. സ്വായം -

> പുഥൂനം ജനനാദീഹി, കാരണേഹി പുഥുജ്ജനോ;
> പുഥുജ്ജനന്തോഗധത്താ, പുഥുവായം ജനോ ഇതി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൫൧; പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൨.൧.൧൩൦; ചൂളനി॰ അട്ഠ॰ ൮൮; നേത്തി॰ അട്ഠ॰ ൱);

സോ ഹി പുഥൂനം നാനപ്പകാരാനം കിലേസാദീനം ജനനാദീഹി കാരണേഹി **പുഥുജ്ജനോ**. യഥാഹ - “പുഥു കിലേസേ ജനേന്തീതി പുഥുജ്ജനാ. പുഥു അവിഹതസക്കായദിട്ഠികാതി പുഥുജ്ജനാ. പുഥു സത്ഥാരാനം മുഖുല്ലോകികാതി പുഥുജ്ജനാ. പുഥു സബ്ബഗതീഹി അവുട്ഠിതാതി പുഥുജ്ജനാ. പുഥു നാനാഭിസങ്ഖാരേ അഭിസങ്ഖരോന്തീതി പുഥുജ്ജനാ. പുഥു നാനാഓഘേഹി വുയ്ഹന്തീതി പുഥുജ്ജനാ. പുഥു നാനാസന്താപേഹി സന്തപ്പന്തീതി പുഥുജ്ജനാ. പുഥു നാനാപരിളാഹേഹി പരിഡയ്ഹന്തീതി പുഥുജ്ജനാ. പുഥു പഞ്ചസു കാമഗുണേസു രത്താ ഗിദ്ധാ ഗധിതാ മുച്ഛിതാ അജ്ഝോസന്നാ ലഗ്ഗാ ലഗ്ഗിതാ പലിബുദ്ധാതി പുഥുജ്ജനാ. പുഥു പഞ്ചഹി നീവരണേഹി ആവുതാ നിവുതാ ഓവുതാ പിഹിതാ പടിച്ഛന്നാ പടികുജ്ജിതാതി പുഥുജ്ജനാ”തി (മഹാനി॰ ൯൪). പുഥൂനം വാ ഗണനപഥമതീതാനം അരിയധമ്മപരമ്മുഖാനം നീചധമ്മസമാചാരാനം ജനാനം അന്തോഗധത്താപി പുഥുജ്ജനാ. പുഥു വാ അയം - വിസുംയേവ സങ്ഖ്യം ഗതോ, വിസംസട്ഠോ സീലസുതാദിഗുണയുത്തേഹി അരിയേഹി - ജനോതിപി പുഥുജ്ജനോ. ഏവമേതേഹി ‘അസ്സുതവാ പുഥുജ്ജനോ’തി ദ്വീഹി പദേഹി യേ തേ -

> “ദുവേ പുഥുജ്ജനാ വുത്താ, ബുദ്ധേനാദിച്ചബന്ധുനാ;

അന്ധോ പുഥുജ്ജനോ ഏകോ, കല്യാണേകോ പുഥുജ്ജനോ''തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൫൧; പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൨.൧.൧൩൦; ചൂളനി॰ അട്ഠ॰ ൮൮);

ദ്വേ പുഥുജ്ജനാ വുത്താ, തേസു അന്ധപുഥുജ്ജനോ വുത്തോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബോ.

അരിയാനം അദസ്സാവീതിആദീസു **അരിയാ**തി ആരകത്താ കിലേസേഹി, അനയേ ന ഇരിയനതോ, അയേ ഇരിയനതോ, സദേവകേന ലോകേന ച അരണീയതോ ബുദ്ധാ ച പച്ചേകബുദ്ധാ ച ബുദ്ധസാവകാ ച വുച്ചന്തി. ബുദ്ധാ ഏവ വാ ഇധ അരിയാ. യഥാഹ - ''സദേവകേ, ഭിക്ഖവേ, ലോകേ... പേ॰... തഥാഗതോ അരിയോതി വുച്ചതീ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൯൮).

സപ്പുരിസാതി ഏത്ഥ പന പച്ചേകബുദ്ധാ തഥാഗതസാവകാ ച സപ്പുരിസാതി വേദിതബ്ബാ. തേ ഹി ലോകുത്തരഗുണയോഗേന സോഭനാ പുരിസാതി **സപ്പുരിസാ**. സബ്ബേവ വാ ഏതേ ദ്വേധാപി വുത്താ. ബുദ്ധാപി ഹി അരിയാ ച സപ്പുരിസാ ച പച്ചേകബുദ്ധാ ബുദ്ധസാവകാപി. യഥാഹ -

''യോ വേ കതഞ്ഞൂ കതവേദി ധീരോ,
കല്യാണമിത്തോ ദള്ഹഭത്തി ച ഹോതി;
ദുഖിതസ്സ സക്കച്ച കരോതി കിച്ചം,
തഥാവിധം സപ്പുരിസം വദന്തീ''തി. (ജാ॰ ൨.൧൭.൭൮);

'കല്യാണമിത്തോ ദള്ഹഭത്തി ച ഹോതീ'തി ഏത്താവതാ ഹി ബുദ്ധസാവകോ വുത്തോ. കതഞ്ഞുതാദീഹി പച്ചേകബുദ്ധാ ബുദ്ധാതി. ഇദാനി യോ തേസം അരിയാനം അദസ്സനസീലോ, ന ച ദസ്സനേ സാധുകാരീ, സോ **അരിയാനം അദസ്സാവീ**തി വേദിതബ്ബോ. സോ ചക്ഖുനാ അദസ്സാവീ ഞാണേന അദസ്സാവീതി ദുവിധോ. തേസു ഞാണേന അദസ്സാവീ ഇധ അധിപ്പേതോ. മംസചക്ഖുനാ ഹി ദിബ്ബചക്ഖുനാ വാ അരിയാ ദിട്ഠാപി അദിട്ഠാവ ഹോന്തി, തേസം ചക്ഖൂനം വണ്ണമത്തഗ്ഗഹണതോ, ന അരിയഭാവഗോചരതോ. സോണസിങ്ഗാലാദയോപി ചക്ഖുനാ അരിയേ പസ്സന്തി, ന ച തേ അരിയാനം ദസ്സാവിനോ.

തത്രിദം വത്ഥു - ചിത്തലപബ്ബതവാസിനോ കിര ഖീണാസവത്ഥേരസ്സ ഉപട്ഠാകോ വുഡ്ഢപബ്ബജിതോ ഏകദിവസം ഥേരേന സദ്ധിം പിണ്ഡായ ചരിത്വാ ഥേരസ്സ പത്തചീവരം ഗഹേത്വാ പിട്ഠിതോ ആഗച്ഛന്തോ ഥേരം പുച്ഛി - 'അരിയാ നാമ ഭന്തേ കീദിസാ'തി? ഥേരോ ആഹ - 'ഇധേകച്ചോ മഹല്ലകോ അരിയാനം പത്തചീവരം ഗഹേത്വാ വത്തപടിപത്തിം കത്വാ സഹ ചരന്തോപി നേവ അരിയേ ജാനാതി, ഏവംദുജ്ജാനാവുസോ, അരിയാ'തി. ഏവം വുത്തേപി സോ നേവ അഞ്ഞാസി. തസ്മാ ന ചക്ഖുനാ ദസ്സനം 'ദസ്സനം', ഞാണദസ്സനമേവ 'ദസ്സനം'. യഥാഹ - ''കിം തേ വക്കലി ഇമിനാ പൂതികായേന ദിട്ഠേന? യോ ഖോ, വക്കലി, ധമ്മം പസ്സതി, സോ മം പസ്സതീ''തി (സം॰ നി॰ ൩.൮൭). തസ്മാ ചക്ഖുനാ പസ്സന്തോപി, ഞാണേന അരിയേഹി ദിട്ഠം അനിച്ചാദിലക്ഖണം അപസ്സന്തോ, അരിയാധിഗതഞ്ച ധമ്മം അനധിഗച്ഛന്തോ, അരിയകരധമ്മാനം അരിയഭാവസ്സ ച അദിട്ഠത്താ, 'അരിയാനം അദസ്സാവീ'തി വേദിതബ്ബോ.

അരിയധമ്മസ്സ അകോവിദോതി സതിപട്ഠാനാദിഭേദേ അരിയധമ്മേ അകുസലോ. **അരിയധമ്മേ അവിനീതോതി**, ഏത്ഥ പന

> ദുവിധോ വിനയോ നാമ, ഏകമേകേത്ഥ പഞ്ചധാ;
> അഭാവതോ തസ്സ അയം, അവിനീതോതി വുച്ചതി.

അയഞ്ഹി സംവരവിനയോ പഹാനവിനയോതി ദുവിധോ വിനയോ. ഏത്ഥ ച ദുവിധേപി വിനയേ ഏകമേകോ വിനയോ പഞ്ചധാ ഭിജ്ജതി. **സംവരവിനയോ**പി ഹി സീലസംവരോ സതിസംവരോ ഞാണസംവരോ ഖന്തിസംവരോ വീരിയസംവരോതി പഞ്ചവിധോ. **പഹാനവിനയോ**പി തദങ്ഗപഹാനം വിക്ഖമ്ഭനപഹാനം സമുച്ഛേദപഹാനം പടിപ്പസ്സദ്ധിപഹാനം നിസ്സരണപഹാനന്തി പഞ്ചവിധോ.

തത്ഥ ''ഇമിനാ പാതിമോക്ഖസംവരേന ഉപേതോ ഹോതി സമുപേതോ''തി (വിഭ॰ ൫൧൧) അയം **സീലസംവരോ**. ''രക്ഖതി ചക്ഖുന്ദ്രിയം, ചക്ഖുന്ദ്രിയേ സംവരം ആപജ്ജതീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൧൩; മ॰ നി॰ ൧.൨൯൫; സം॰ നി॰ ൪.൨൩൯; അ॰ നി॰ ൩.൧൬) അയം **സതിസംവരോ**.

> ''യാനി സോതാനി ലോകസ്മിം, (അജിതാതി ഭഗവാ)
> സതി തേസം നിവാരണം;
> സോതാനം സംവരം ബ്രൂമി,
> പഞ്ഞായേതേ പിധീയരേ''തി. (സു॰ നി॰ ൧൦൪൧) -

അയം **ഞാണസംവരോ** നാമ. ''ഖമോ ഹോതി സീതസ്സ ഉണ്ഹസ്സാ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪; അ॰ നി॰ ൪.൧൧൪; ൬.൫൮) അയം **ഖന്തിസംവരോ**. ''ഉപ്പന്നം കാമവിതക്കം നാധിവാസേതീ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൬; അ॰ നി॰ ൪.൧൧൪; ൬.൫൮) അയം **വീരിയസംവരോ**. സബ്ബോപി ചായം സംവരോ യഥാസകം സംവരിതബ്ബാനം വിനേതബ്ബാനഞ്ച കായദുച്ചരിതാദീനം സംവരണതോ സംവരോ, വിനയനതോ വിനയോതി വുച്ചതി. ഏവം താവ 'സംവരവിനയോ' പഞ്ചധാ ഭിജ്ജതീതി വേദിതബ്ബോ.

തഥാ യം നാമരൂപപരിച്ഛേദാദീസു വിപസ്സനാഞാണേസു പടിപക്ഖഭാവതോ, ദീപാലോകേനേവ തമസ്സ, തേന തേന വിപസ്സനാഞാണേന തസ്സ തസ്സ അനത്ഥസ്സ പഹാനം, സേയ്യഥിദം - നാമരൂപവവത്ഥാനേന സക്കായദിട്ഠിയാ, പച്ചയപരിഗ്ഗഹേന അഹേതുവിസമഹേതുദിട്ഠീനം, തസ്സേവ അപരഭാഗേന കങ്ഖാവിതരണേന കഥംകഥിഭാവസ്സ, കലാപസമ്മസനേന 'അഹം മമാ'തി ഗാഹസ്സ, മഗ്ഗാമഗ്ഗവവത്ഥാനേന അമഗ്ഗേ മഗ്ഗസഞ്ഞായ, ഉദയദസ്സനേന ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാ, വയദസ്സനേന സസ്സതദിട്ഠിയാ, ഭയദസ്സനേന സഭയേ അഭയസഞ്ഞായ, ആദീനവദസ്സനേന അസ്സാദസഞ്ഞായ, നിബ്ബിദാനുപസ്സനായ അഭിരതിസഞ്ഞായ, മുച്ചിതുകമ്യതാഞാണേന അമുച്ചിതുകാമതായ, ഉപേക്ഖാഞാണേന അനുപേക്ഖായ, അനുലോമേന ധമ്മട്ഠിതിയം നിബ്ബാനേ ച പടിലോമഭാവസ്സ, ഗോത്രഭുനാ സങ്ഖാരനിമിത്തഗ്ഗാഹസ്സ പഹാനം, ഏതം 'തദങ്ഗപഹാനം' നാമ.

യം പന ഉപചാരപ്പനാഭേദേന സമാധിനാ പവത്തിഭാവനിവാരണതോ, ഘടപ്പഹാരേനേവ ഉദകപിട്ഠേ സേവാലസ്സ, തേസം തേസം നീവരണാദിധമ്മാനം

പഹാനം, ഏതം **‘വിക്ഖമ്ഭനപഹാനം’** നാമ. “യം ചതുന്നം അരിയമഗ്ഗാനം ഭാവിതത്താ തംതംമഗ്ഗവതോ അത്തനോ അത്തനോ സന്താനേ ദിട്ഠിഗതാനം പഹാനായാ”തിആദിനാ (ധം സം ൨൭൭) നയേന വുത്തസ്സ സമുദയപക്ഖികസ്സ കിലേസഗണസ്സ അച്ചന്തം അപ്പവത്തിഭാവേന പഹാനം, ഇദം **‘സമുച്ഛേദപഹാനം’** നാമ. യം പന ഫലക്ഖണേ പടിപ്പസ്സദ്ധത്തം കിലേസാനം, ഏതം **‘പടിപ്പസ്സദ്ധിപഹാനം’** നാമ. യം സബ്ബസങ്ഖതനിസ്സടത്താ പഹീനസബ്ബസങ്ഖതം നിബ്ബാനം, ഏതം **‘നിസ്സരണപഹാനം’** നാമ. സബ്ബമ്പി ചേതം പഹാനം യസ്മാ ചാഗട്ഠേന പഹാനം, വിനയനട്ഠേന വിനയോ, തസ്മാ ‘പഹാനവിനയോ’തി വുച്ചതി. തംതംപഹാനവതോ വാ തസ്സ തസ്സ വിനയസ്സ സമ്ഭവതോപേതം പഹാനവിനയോതി വുച്ചതി. ഏവം പഹാനവിനയോപി പഞ്ചധാ ഭിജ്ജതീതി വേദിതബ്ബോ.

ഏവമയം സങ്ഖേപതോ ദുവിധോ, ഭേദതോ ച ദസവിധോ വിനയോ, ഭിന്നസംവരത്താ, പഹാതബ്ബസ്സ ച അപ്പഹീനത്താ, യസ്മാ ഏതസ്സ അസ്സുതവതോ പുഥുജ്ജനസ്സ നത്ഥി, തസ്മാ അഭാവതോ തസ്സ, അയം ‘അവിനീതോ’തി വുച്ചതീതി. ഏസ നയോ **സപ്പുരിസാനം അദസ്സാവീ സപ്പുരിസധമ്മസ്സ അകോവിദോ സപ്പുരിസധമ്മേ അവിനീതോ**തി ഏത്ഥാപി. നിന്നാനാകരണഞ്ഹേതം അത്ഥതോ. യഥാഹ - “യേവ തേ അരിയാ തേവ തേ സപ്പുരിസാ, യേവ തേ സപ്പുരിസാ തേവ തേ അരിയാ. യോ ഏവ സോ അരിയാനം ധമ്മോ സോ ഏവ സോ സപ്പുരിസാനം ധമ്മോ, യോ ഏവ സോ സപ്പുരിസാനം ധമ്മോ സോ ഏവ സോ അരിയാനം ധമ്മോ. യേവ തേ അരിയവിനയാ തേവ തേ സപ്പുരിസവിനയാ, യേവ തേ സപ്പുരിസവിനയാ തേവ തേ അരിയവിനയാ. അരിയേതി വാ സപ്പുരിസേതി വാ, അരിയധമ്മേതി വാ സപ്പുരിസധമ്മേതി വാ, അരിയവിനയേതി വാ സപ്പുരിസവിനയേതി വാ, ഏസേസേ ഏകേ ഏകട്ഠേ സമേ സമഭാഗേ തജ്ജാതേ തഞ്ഞേവാ”തി.

രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീതി ഇധേകച്ചോ രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതി - ‘യം രൂപം സോ അഹം, യോ അഹം തം രൂപ’ന്തി രൂപഞ്ച അത്താനഞ്ച അദ്വയം സമനുപസ്സതി. “സേയ്യഥാപി നാമ തേലപ്പദീപസ്സ ഝായതോ യാ അച്ചി സോ വണ്ണോ, യോ വണ്ണോ സാ അച്ചീതി അച്ചിഞ്ച വണ്ണഞ്ച അദ്വയം സമനുപസ്സതി,” ഏവമേവ ഇധേകച്ചോ രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീതി ഏവം രൂപം അത്താതി ദിട്ഠിപസ്സനായ പസ്സതി. **രൂപവന്തം വാ അത്താന**ന്തി ‘അരൂപം അത്താ’തി ഗഹേത്വാ, ഛായാവന്തം രുക്ഖം വിയ, തം രൂപവന്തം സമനുപസ്സതി. **അത്തനി വാ രൂപ**ന്തി ‘അരൂപമേവ അത്താ’തി ഗഹേത്വാ, പുപ്ഫമ്ഹി ഗന്ധം വിയ, അത്തനി രൂപം സമനുപസ്സതി. **രൂപസ്മിം വാ അത്താന**ന്തി ‘അരൂപമേവ അത്താ’തി ഗഹേത്വാ, കരണ്ഡകേ മണിം വിയ, അത്താനം രൂപസ്മിം സമനുപസ്സതി. വേദനാദീസുപി ഏസേവ നയോ.

തത്ഥ ‘രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ’തി സുദ്ധരൂപമേവ അത്താതി കഥിതം. ‘രൂപവന്തം വാ അത്താനം, അത്തനി വാ രൂപം, രൂപസ്മിം വാ അത്താനം; വേദനം അത്തതോ സമനുപസ്സതി… സഞ്ഞം… സങ്ഖാരേ… വിഞ്ഞാണം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ’തി ഇമേസു സത്തസു ഠാനേസു ‘അരൂപം അത്താ’തി കഥിതം. വേദനാവന്തം വാ അത്താനം, അത്തനി വാ വേദനം, വേദനായ വാ അത്താനന്തി ഏവം ചതൂസു ഖന്ധേസു തിണ്ണം തിണ്ണം വസേന ദ്വാദസസു

ഠാനേസു ‘രൂപാരൂപമിസ്സകോ അത്താ’ കഥിതോ. തത്ഥ ‘രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതി വേദനം... സഞ്ഞം... സങ്ഖാരേ... വിഞ്ഞാണം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ’തി ഇമേസു പഞ്ചസു ഠാനേസു ഉച്ഛേദദിട്ഠി കഥിതാ. അവസേസേസു സസ്സതദിട്ഠി. ഏവമേത്ഥ പന്നരസ ഭവദിട്ഠിയോ പഞ്ച വിഭവദിട്ഠിയോ ഹോന്തി. താ സബ്ബാപി മഗ്ഗാവരണാ, ന സഗ്ഗാവരണാ, പഠമമഗ്ഗവജ്ഝാതി വേദിതബ്ബാ.

൧൦൦൮. **സത്ഥരി കങ്ഖതീ**തി സത്ഥു സരീരേ വാ ഗുണേ വാ ഉഭയത്ഥ വാ കങ്ഖതി. സരീരേ കങ്ഖമാനോ ‘ദ്വത്തിംസവരലക്ഖണപടിമണ്ഡിതം നാമ സരീരം അത്ഥി നു ഖോ നത്ഥീ’തി കങ്ഖതി. ഗുണേ കങ്ഖമാനോ ‘അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നജാനനസമത്ഥം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം അത്ഥി നു ഖോ നത്ഥീ’തി കങ്ഖതി. ഉഭയത്ഥ കങ്ഖമാനോ ‘അസീതിഅനുബ്യഞ്ജനബ്യാമപ്പഭാനുരഞ്ജിതായ സരീരനിപ്ഫത്തിയാ സമന്നാഗതോ സബ്ബഞ്ഞേയ്യജാനനസമത്ഥം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം പടിവിജ്ഝിത്വാ ഠിതോ ലോകതാരകോ ബുദ്ധോ നാമ അത്ഥി നു ഖോ നത്ഥീ’തി കങ്ഖതി. അയഞ്ഹിസ്സ അത്തഭാവേ ഗുണേ വാ കങ്ഖനതോ ഉഭയത്ഥ കങ്ഖതി നാമ. **വിചികിച്ഛതീ**തി ആരമ്മണം നിച്ഛേതും അസക്കോന്തോ കിച്ഛതി കിലമതി. **നാധിമുച്ചതീ**തി തഥേവ അധിമോക്ഖം ന ലഭതി. **ന സമ്പസീദതീ**തി ചിത്തം അനാവിലം കത്വാ പസീദിതും ന സക്കോതി, ഗുണേസു നപ്പസീദതി.

ധമ്മേ കങ്ഖതീതിആദീസു പന ‘കിലേസേ പജഹന്താ ചത്താരോ അരിയമഗ്ഗാ, പടിപ്പസ്സദ്ധകിലേസാനി ചത്താരി സാമഞ്ഞഫലാനി, മഗ്ഗഫലാനം ആരമ്മണപച്ചയഭൂതം അമതം മഹാനിബ്ബാനം നാമ അത്ഥി നു ഖോ നത്ഥീ’തി കങ്ഖന്തോപി ‘അയം ധമ്മോ നിയ്യാനികോ നു ഖോ അനിയ്യാനികോ’തി കങ്ഖന്തോപി **ധമ്മേ കങ്ഖതി** നാമ. ‘ചത്താരോ മഗ്ഗട്ഠകാ ചത്താരോ ഫലട്ഠകാതി ഇദം സങ്ഘരതനം അത്ഥി നു ഖോ നത്ഥീ’തി കങ്ഖന്തോപി, ‘അയം സങ്ഘോ സുപ്പടിപന്നോ നു ഖോ ദുപ്പടിപന്നോ’തി കങ്ഖന്തോപി, ‘ഏതസ്മിം സങ്ഘരതനേ ദിന്നസ്സ വിപാകഫലം അത്ഥി നു ഖോ നത്ഥീ’തി കങ്ഖന്തോപി **സങ്ഘേ കങ്ഖതി** നാമ. ‘തിസ്സോ പന സിക്ഖാ അത്ഥി നു ഖോ നത്ഥീ’തി കങ്ഖന്തോപി, ‘തിസ്സോ സിക്ഖാ സിക്ഖിതപച്ചയേന ആനിസംസോ അത്ഥി നു ഖോ നത്ഥീ’തി കങ്ഖന്തോപി **സിക്ഖായ കങ്ഖതി** നാമ.

പുബ്ബന്തോ വുച്ചതി അതീതാനി ഖന്ധധാതായതനാനി. അപരന്തോ അനാഗതാനി. തത്ഥ അതീതേസു ഖന്ധാദീസു ‘അതീതാനി നു ഖോ, ന നു ഖോ’തി കങ്ഖന്തോ **പുബ്ബന്തേ കങ്ഖതി** നാമ. അനാഗതേസു ‘അനാഗതാനി നു ഖോ, ന നു ഖോ’തി കങ്ഖന്തോ **അപരന്തേ കങ്ഖതി** നാമ. ഉഭയത്ഥ കങ്ഖന്തോ **പുബ്ബന്താപരന്തേ കങ്ഖതി** നാമ. ‘ദ്വാദസപദികം പച്ചയവട്ടം അത്ഥി നു ഖോ നത്ഥീ’തി കങ്ഖന്തോ **ഇദപ്പച്ചയതാപടിച്ചസമുപ്പന്നേസു ധമ്മേസു കങ്ഖതി** നാമ. തത്രായം വചനത്ഥോ - ഇമേസം ജരാമരണാദീനം പച്ചയാ ‘ഇദപ്പച്ചയാ’. ഇദപ്പച്ചയാനം ഭാവോ ‘ഇദപ്പച്ചയതാ’. ഇദപ്പച്ചയാ ഏവ വാ ‘ഇദപ്പച്ചയതാ’; ജാതിആദീനമേതം അധിവചനം. ജാതിആദീസു തം തം പടിച്ച ആഗമ്മ സമുപ്പന്നാതി ‘പടിച്ചസമുപ്പന്നാ’. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഇദപ്പച്ചയതായ ച പടിച്ചസമുപ്പന്നേസു ച ധമ്മേസു കങ്ഖതീതി.

൧൦൦൯. **സീലേനാ**തി ഗോസീലാദിനാ. **വതേനാ**തി ഗോവതാദിനാവ. **സീലബ്ബതേനാ**തി തദുഭയേന. **സുദ്ധീ**തി കിലേസസുദ്ധി; പരമത്ഥസുദ്ധിഭൂതം വാ

നിബ്ബാനമേവ. **തദേകട്ഠാ**തി ഇധ പഹാനേകട്ഠം ധുരം. ഇമിസ്സാ ച പാളിയാ ദിട്ഠികിലേസോ വിചികിച്ഛാകിലേസോതി ദ്വേയേവ ആഗതാ. ലോഭോ ദോസോ മോഹോ മാനോ ഥിനം ഉദ്ധച്ചം അഹിരികം അനോത്തപ്പന്തി ഇമേ പന അട്ഠ അനാഗതാ. ആഹരിത്വാ പന ദീപേതബ്ബാ. ഏത്ഥ ഹി ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാസു പഹീയമാനാസു അപായഗമനീയോ ലോഭോ ദോസോ മോഹോ മാനോ ഥിനം ഉദ്ധച്ചം അഹിരികം അനോത്തപ്പന്തി സബ്ബേപിമേ പഹാനേകട്ഠാ ഹുത്വാ പഹീയന്തി. സഹജേകട്ഠം പന ആഹരിത്വാ ദീപേതബ്ബം. സോതാപത്തിമഗ്ഗേന ഹി ചത്താരി ദിട്ഠിസഹഗതാനി വിചികിച്ഛാസഹഗതഞ്ചാതി പഞ്ച ചിത്താനി പഹീയന്തി. തത്ഥ ദ്വീസു അസങ്ഖാരികദിട്ഠിചിത്തേസു പഹീയന്തേസു തേഹി സഹജാതോ ലോഭോ മോഹോ ഉദ്ധച്ചം അഹിരികം അനോത്തപ്പന്തി ഇമേ കിലേസാ സഹജേകട്ഠവസേന പഹീയന്തി. സേസദിട്ഠികിലേസോ ച വിചികിച്ഛാകിലേസോ ച പഹാനേകട്ഠവസേന പഹീയന്തി. ദിട്ഠിഗതസമ്പയുത്തസസങ്ഖാരികചിത്തേസുപി പഹീയന്തേസു തേഹി സഹജാതോ ലോഭോ മോഹോ ഥിനം ഉദ്ധച്ചം അഹിരികം അനോത്തപ്പന്തി ഇമേ കിലേസാ സഹജേകട്ഠവസേന പഹീയന്തി. സേസദിട്ഠികിലേസോ ച വിചികിച്ഛാകിലേസോ ച പഹാനേകട്ഠവസേന പഹീയന്തി. ഏവം പഹാനേകട്ഠസ്മിംയേവ സഹജേകട്ഠം ലബ്ഭതീതി ഇദം സഹജേകട്ഠം ആഹരിത്വാ ദീപയിംസു.

തംസമ്പയുത്തോതി തേഹി തദേകട്ഠേഹി അട്ഠഹി കിലേസേഹി സമ്പയുത്തോ. വിനിബ്ഭോഗം വാ കത്വാ തേന ലോഭേന തേന ദോസേനാതി ഏവം ഏകേകേന സമ്പയുത്തതാ ദീപേതബ്ബാ. തത്ഥ ലോഭേ ഗഹിതേ, മോഹോ മാനോ ഥിനം ഉദ്ധച്ചം അഹിരികം അനോത്തപ്പന്തി അയം സങ്ഖാരക്ഖന്ധേ കിലേസഗണോ ലോഭസമ്പയുത്തോ നാമ. ദോസേ ഗഹിതേ, മോഹോ ഥിനം ഉദ്ധച്ചം അഹിരികം അനോത്തപ്പന്തി അയം കിലേസഗണോ ദോസസമ്പയുത്തോ നാമ. മോഹേ ഗഹിതേ, ലോഭോ ദോസോ മാനോ ഥിനം ഉദ്ധച്ചം അഹിരികം അനോത്തപ്പന്തി അയം കിലേസഗണോ മോഹസമ്പയുത്തോ നാമ. മാനേ ഗഹിതേ, തേന സഹുപ്പന്നോ ലോഭോ മോഹോ ഥിനം ഉദ്ധച്ചം അഹിരികം അനോത്തപ്പന്തി അയം കിലേസഗണോ മാനസമ്പയുത്തോ നാമ. ഇമിനാ ഉപായേന തേന ഥിനേന തേന ഉദ്ധച്ചേന തേന അഹിരികേന തേന അനോത്തപ്പേന സമ്പയുത്തോ തംസമ്പയുത്തോതി യോജനാ കാതബ്ബാ. **തംസമുട്ഠാന**ന്തി തേന ലോഭേന...പേ॰... തേന അനോത്തപ്പേന സമുട്ഠിതന്തി അത്ഥോ.

ഇമേ ധമ്മാ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാതി ഏത്ഥ ദസ്സനം നാമ സോതാപത്തിമഗ്ഗോ; തേന പഹാതബ്ബാതി അത്ഥോ. 'കസ്മാ പന സോതാപത്തിമഗ്ഗോ ദസ്സനം നാമ ജാതോ'തി? 'പഠമം നിബ്ബാനദസ്സനതോ'. 'നനു ഗോത്രഭു പഠമതരം പസ്സതീ'തി ? 'നോ ന പസ്സതി; ദിസ്വാപി കത്തബ്ബകിച്ചം പന ന കരോതി, സംയോജനാനം അപ്പഹാനതോ. തസ്മാ പസ്സതീ'തി ന വത്തബ്ബോ. യത്ഥ കത്ഥചി രാജാനം ദിസ്വാപി പണ്ണാകാരം ദത്വാ കിച്ചനിപ്ഫത്തിയാ അദിട്ഠത്താ 'അജ്ജാപി രാജാനം ന പസ്സാമീ'തി വദന്തോ ചേത്ഥ ജാനപദപുരിസോ നിദസ്സനം.

൧൨൧൩. അവസേസോ ലോഭോതി ദസ്സനേന പഹീനാവസേസോ. ലോഭോ ദോസമോഹേസുപി ഏസേവ നയോ. ദസ്സനേന ഹി അപായഗമനീയാവ പഹീനാ. തേഹി പന അഞ്ഞേ ദസ്സേതും ഇദം വുത്തം. **'തദേകട്ഠാ'**തി തേഹി

പാളിയം ആഗതേഹി തീഹി കിലേസേഹി സമ്പയോഗതോപി പഹാനതോപി ഏകട്ഠാ പഞ്ച കിലേസാ. **നേവ ദസ്സനേന ന ഭാവനായാ**തി ഇദം സംയോജനാദീനം വിയ തേഹി മഗ്ഗേഹി അപ്പഹാതബ്ബതം സന്ധായ വുത്തം. യം പന "സോതാപത്തിമഗ്ഗഞാണേന അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണസ്സ നിരോധേന സത്ത ഭവേ ഠപേത്വാ അനമതഗ്ഗേ സംസാരവട്ടേ യേ ഉപ്പജ്ജേയ്യും, നാമഞ്ച രൂപഞ്ച ഏത്ഥേതേ നിരുജ്ഝന്തീ"തിആദിനാ നയേന കുസലാദീനമ്പി പഹാനം അനുഞ്ഞാതം, തം തേസം മഗ്ഗാനം അഭാവിതത്താ യേ ഉപ്പജ്ജേയ്യും, തേ ഉപനിസ്സയപച്ചയാനം കിലേസാനം പഹീനത്താ പഹീനാതി ഇമം പരിയായം സന്ധായ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

൧൦൧൩. **ദസ്സനേനപഹാതബ്ബഹേതുകത്തികേ** ഇമേ ധമ്മാ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബഹേതുകാതി നിട്ഠപേത്വാ, പുന **'തീണി സംയോജനാനീ'**തിആദി പഹാതബ്ബേ ദസ്സേത്വാ, തദേകട്ഠഭാവേന ഹേതൂ ചേവ സഹേതുകേ ച ദസ്സേതും വുത്തം. തത്ഥ 'കിഞ്ചാപി ദസ്സനേന പഹാതബ്ബേസു ഹേതൂസു ലോഭസഹഗതോ മോഹോ ലോഭേന സഹേതുകോ ഹോതി, ദോസസഹഗതോ മോഹോ ദോസേന, ലോഭദോസാ ച മോഹേനാതി പഹാതബ്ബഹേതുകപദേപേതേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി, വിചികിച്ഛാസഹഗതോ പന മോഹോ അഞ്ഞസ്സ സമ്പയുത്തഹേതുനോ അഭാവേന ഹേതുയേവ, ന സഹേതുകോതി തസ്സ പഹാനം ദസ്സേതും ഇമേ ധമ്മാ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബഹേതൂ'തി വുത്തം.

൧൦൧൪. ദുതിയപദേ ഉദ്ധച്ചസഹഗതസ്സ മോഹസ്സ പഹാനം ദസ്സേതും **ഇമേ ധമ്മാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബഹേതൂ**തി വുത്തം. സോ ഹി അത്തനാ സമ്പയുത്തധമ്മേ സഹേതുകേ കത്വാ പിട്ഠിവട്ടകോ ജാതോ, വിചികിച്ഛാസഹഗതോ വിയ അഞ്ഞസ്സ സമ്പയുത്തഹേതുനോ അഭാവാ പഹാതബ്ബഹേതുകപദം ന ഭജതി. തതിയപദേ **അവസേസാ അകുസലാ**തി പുന അകുസലഗ്ഗഹണം വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസഹഗതാനം മോഹാനം സങ്ഗഹത്ഥം കതം. തേ ഹി സമ്പയുത്തഹേതുനോ അഭാവാ പഹാതബ്ബഹേതുകാ നാമ ന ഹോന്തി.

൧൦൨൯. പരിത്താരമ്മണത്തികേ **ആരബ്ഭാ**തി ആരമ്മണം കത്വാ. സയഞ്ഹി പരിത്താ വാ ഹോന്തു മഹഗ്ഗതാ വാ, പരിത്തധമ്മേ ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പന്നാ **പരിത്താരമ്മണാ,** മഹഗ്ഗതേ ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പന്നാ **മഹഗ്ഗതാരമ്മണാ,** അപ്പമാണേ ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പന്നാ **അപ്പമാണാരമ്മണാ**. തേ പന പരിത്താപി ഹോന്തി മഹഗ്ഗതാപി അപ്പമാണാപി.

൧൦൩൯. മിച്ഛത്തത്തികേ **ആനന്തരികാനീ**തി അനന്തരായേന ഫലദായകാനി; മാതുഘാതകകമ്മാദീനമേതം അധിവചനം. തേസു ഹി ഏകസ്മിമ്പി കമ്മേ കതേ തം പടിബാഹിത്വാ അഞ്ഞം കമ്മം അത്തനോ വിപാകസ്സ ഓകാസം കാതും ന സക്കോതി. സിനേരുപ്പമാണേപി ഹി സുവണ്ണഥൂപേ കത്വാ ചക്കവാളമത്തം വാ രതനമയപാകാരം വിഹാരം കാരേത്വാ തം പൂരേത്വാ നിസിന്നസ്സ ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ സങ്ഘസ്സ യാവജീവം ചത്താരോ പച്ചയേ ദദതോപി തം കമ്മം ഏതേസം കമ്മാനം വിപാകം പടിബാഹേതും ന സക്കോതി ഏവ. **യാ ച മിച്ഛാദിട്ഠി നിയതാ**തി അഹേതുകവാദഅകിരിയവാദനത്ഥികവാദേസു അഞ്ഞതരാ. തഞ്ഹി ഗഹേത്വാ ഠിതം പുഗ്ഗലം ബുദ്ധസതമ്പി ബുദ്ധസഹസ്സമ്പി ബോധേതും ന സക്കോതി.

൧൦൩൮. മഗ്ഗാരമ്മണത്തികേ **അരിയമഗ്ഗം ആരബ്ഭാ**തി ലോകുത്തരമഗ്ഗം ആരമ്മണം കത്വാ. തേ പന പരിത്താപി ഹോന്തി മഹഗ്ഗതാപി.

൧൦൩൯. മഗ്ഗഹേതുകനിദ്ദേസേ പഠമനയേന പച്ചയട്ഠേന ഹേതുനാ മഗ്ഗസമ്പയുത്താനം ഖന്ധാനം സഹേതുകഭാവോ ദസ്സിതോ. ദുതിയനയേന മഗ്ഗഭൂതേന സമ്മാദിട്ഠിസങ്ഖാതേന ഹേതുനാ സേസമഗ്ഗങ്ഗാനം സഹേതുകഭാവോ ദസ്സിതോ. തതിയനയേന മഗ്ഗേ ഉപ്പന്നഹേതൂഹി സമ്മാദിട്ഠിയാ സഹേതുകഭാവോ ദസ്സിതോതി വേദിതബ്ബോ.

൧൦൪൦. **അധിപതിം കരിത്വാ**തി ആരമ്മണാധിപതിം കത്വാ. തേ ച ഖോ പരിത്തധമ്മാവ ഹോന്തി. അരിയസാവകാനഞ്ഹി അത്തനോ മഗ്ഗം ഗരും കത്വാ പച്ചവേക്ഖണകാലേ ആരമ്മണാധിപതി ലബ്ഭതി. ചേതോപരിയഞാണേന പന അരിയസാവകോ പരസ്സ മഗ്ഗം പച്ചവേക്ഖമാനോ ഗരും കരോന്തോപി അത്തനാ പടിവിദ്ധമഗ്ഗം വിയ ഗരും ന കരോതി. 'യമകപാടിഹാരിയം കരോന്തം തഥാഗതം ദിസ്വാ തസ്സ മഗ്ഗം ഗരും കരോതി ന കരോതീ'തി? കരോതി, ന പന അത്തനോ മഗ്ഗം വിയ. അരഹാ ന കിഞ്ചി ധമ്മം ഗരും കരോതി ഠപേത്വാ മഗ്ഗം ഫലം നിബ്ബാനന്തി. ഏത്ഥാപി അയമേവത്ഥോ. **വീമംസാധിപതേയ്യ**ന്തി ഇദം സഹജാതാധിപതിം ദസ്സേതും വുത്തം. ഛന്ദഞ്ഹി ജേട്ഠകം കത്വാ മഗ്ഗം ഭാവേന്തസ്സ ഛന്ദോ അധിപതി നാമ ഹോതി, ന മഗ്ഗോ. സേസധമ്മാപി ഛന്ദാധിപതിനോ നാമ ഹോന്തി, ന മഗ്ഗാധിപതിനോ. ചിത്തേപി ഏസേവ നയോ. വീമംസം പന ജേട്ഠകം കത്വാ മഗ്ഗം ഭാവേന്തസ്സ വീമംസാധിപതി ചേവ ഹോതി മഗ്ഗോ ചാതി. സേസധമ്മാ മഗ്ഗാധിപതിനോ നാമ ഹോന്തി. വീരിയേപി ഏസേവ നയോ.

൧൦൪൧. ഉപ്പന്നത്തികനിദ്ദേസേ **ജാതാ**തി നിബ്ബത്താ, പടിലദ്ധത്തഭാവാ. **ഭൂതാ**തിആദീനി തേസംയേവ വേവചനാനി. ജാതാ ഏവ ഹി ഭാവപ്പത്തിയാ ഭൂതാ. പച്ചയസംയോഗേ ജാതത്താ **സഞ്ജാതാ**. നിബ്ബത്തിലക്ഖണപ്പത്തത്താ **നിബ്ബത്താ**. ഉപസഗ്ഗേന പന പദം വഡ്ഢേത്വാ **അഭിനിബ്ബത്താ**തി വുത്താ. പാകടീഭൂതാതി പാതുഭൂതാ. പുബ്ബന്തതോ ഉദ്ധം പന്നാതി **ഉപ്പന്നാ**. ഉപസഗ്ഗേന പദം വഡ്ഢേത്വാ **സമുപ്പന്നാ**തി വുത്താ. നിബ്ബത്തട്ഠേനേവ ഉദ്ധം ഠിതാതി **ഉട്ഠിതാ**. പച്ചയസംയോഗേ ഉട്ഠിതാതി **സമുട്ഠിതാ**. പുന **ഉപ്പന്നാ**തിവചനേ കാരണം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **ഉപ്പന്നംസേന സങ്ഗഹിതാ**തി ഉപ്പന്നകോട്ഠാസേന ഗണനം ഗതാ. **രൂപം വേദനാ സഞ്ഞാ സങ്ഖാരാ വിഞ്ഞാണ**ന്തി ഇദം നേസം സഭാവദസ്സനം. ദുതിയപദനിദ്ദേസോ വുത്തപടിസേധനയേന വേദിതബ്ബോ. തതിയപദനിദ്ദേസോ ഉത്താനത്ഥോയേവ.

അയം പന തികോ ദ്വിന്നം അദ്ധാനം വസേന പൂരേത്വാ ദസ്സിതോ. ലദ്ധോകാസസ്സ ഹി കമ്മസ്സ വിപാകോ ദുവിധോ - ഖണപ്പത്തോ, ച അപ്പത്തോ ച. തത്ഥ 'ഖണപ്പത്തോ' ഉപ്പന്നോ നാമ. 'അപ്പത്തോ' ചിത്താനന്തരേ വാ ഉപ്പജ്ജതു, കപ്പസതസഹസ്സാതിക്കമേ വാ. ധുവപച്ചയട്ഠേന നത്ഥി നാമ ന ഹോതി, ഉപ്പാദിനോ ധമ്മാ നാമ ജാതോ. യഥാ ഹി - ''തിട്ഠതേവ സായം, പോട്ഠപാദ, അരൂപീ അത്താ സഞ്ഞാമയോ . അഥ ഇമസ്സ പുരിസസ്സ അഞ്ഞാ ച സഞ്ഞാ ഉപ്പജ്ജന്തി അഞ്ഞാ ച സഞ്ഞാ നിരുജ്ഝന്തീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൧൯). ഏത്ഥ ആരുപ്പേ കാമാവചരസഞ്ഞാപവത്തികാലേ കിഞ്ചാപി മൂലഭവങ്ഗസഞ്ഞാ നിരുദ്ധാ കാമാവചരസഞ്ഞായ പന നിരുദ്ധകാലേ അവസ്സം സാ ഉപ്പജ്ജിസ്സതീതി അരൂപസങ്ഖാതോ അത്താ നത്ഥീതി സങ്ഖ്യം അഗന്ത്വാ

‘തിട്ഠതേവ’ നാമാതി ജാതോ. ഏവമേവ ലദ്ധോകാസസ്സ കമ്മസ്സ വിപാകോ ദുവിധോ...പേ॰... ധുവപച്ചയട്ഠേന നത്ഥി നാമ ന ഹോതി, ഉപ്പാദിനോ ധമ്മാ നാമ ജാതോ.

യദി പന ആയൂഹിതം കുസലാകുസലകമ്മം സബ്ബം വിപാകം ദദേയ്യ, അഞ്ഞസ്സ ഓകാസോ ന ഭവേയ്യ. തം പന ദുവിധം ഹോതി - ധുവവിപാകം, അധുവവിപാകഞ്ച. തത്ഥ പഞ്ച ആനന്തരിയകമ്മാനി, അട്ഠ സമാപത്തിയോ, ചത്താരോ അരിയമഗ്ഗാതി ഏതം ‘ധുവവിപാകം’ നാമ. തം പന ഖണപ്പത്തമ്പി അത്ഥി, അപ്പത്തമ്പി. തത്ഥ ‘ഖണപ്പത്തം’ ഉപ്പന്നം നാമ. ‘അപ്പത്തം’ അനുപ്പന്നം നാമ. തസ്സ വിപാകോ ചിത്താനന്തരേ വാ ഉപ്പജ്ജതു കപ്പസതസഹസ്സാതിക്കമേ വാ. ധുവപച്ചയട്ഠേന അനുപ്പന്നം നാമ ന ഹോതി, ഉപ്പാദിനോ ധമ്മാ നാമ ജാതം. മേത്തേയ്യബോധിസത്തസ്സ മഗ്ഗോ അനുപ്പന്നോ നാമ, ഫലം ഉപ്പാദിനോ ധമ്മായേവ നാമ ജാതം.

൧൦൪. അതീതത്തികനിദ്ദേസേ **അതീതാ**തി ഖണത്തയം അതിക്കന്താ. **നിരുദ്ധാ**തി നിരോധപ്പത്താ. **വിഗതാ**തി വിഭവം ഗതാ, വിഗച്ഛിതാ വാ. **വിപരിണതാ**തി പകതിവിജഹനേന വിപരിണാമം ഗതാ. നിരോധസങ്ഖാതം അത്ഥം ഗതാതി **അത്ഥങ്ഗതാ. അബ്ഭത്ഥങ്ഗതാ**തി ഉപസഗ്ഗേന പദം വഡ്ഢിതം. **ഉപ്പജ്ജിത്വാ വിഗതാ**തി നിബ്ബത്തിത്വാ വിഗച്ഛിതാ. പുന അതീതവചനേ കാരണം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. പരതോ **അനാഗതാദീസു**പി ഏസേവ നയോ. **അതീതംസേന സങ്ഗഹിതാ**തി അതീതകോട്ഠാസേന ഗണനം ഗതാ. കതമേ തേതി? രൂപം വേദനാ സഞ്ഞാ സങ്ഖാരാ വിഞ്ഞാണം. പരതോ അനാഗതാദീസുപി ഏസേവ നയോ.

൧൦൭. അതീതാരമ്മണത്തികനിദ്ദേസേ **അതീതേ ധമ്മേ ആരബ്ഭാ**തിആദീസു പരിത്തമഹഗ്ഗതാവ ധമ്മാ വേദിതബ്ബാ. തേ ഹി അതീതാദീനി ആരബ്ഭ ഉപ്പജ്ജന്തി.

൧൦൮. അജ്ഝത്തത്തികനിദ്ദേസേ **തേസം തേസ**ന്തി പദദ്വയേന സബ്ബസത്തേ പരിയാദിയതി. **അജ്ഝത്തം പച്ചത്ത**ന്തി ഉഭയം നിയകജ്ഝത്താധിവചനം. **നിയതാ**തി അത്തനി ജാതാ. **പാടിപുഗ്ഗലികാ**തി പാടിയേക്കസ്സ പാടിയേക്കസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ സന്തകാ. **ഉപാദിണ്ണാ**തി സരീരട്ഠകാ. തേ ഹി കമ്മനിബ്ബത്താ വാ ഹോന്തു മാ വാ, ആദിന്നഗഹിതപരാമട്ഠവസേന പന ഇധ ഉപാദിണ്ണാതി വുത്താ.

൧൦൯. **പരസത്താന**ന്തി അത്താനം ഠപേത്വാ അവസേസസത്താനം. **പരപുഗ്ഗലാന**ന്തി തസ്സേവ വേവചനം. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തസദിസമേവ. **തദുഭയ**ന്തി തം ഉഭയം.

൧൧൦. അജ്ഝത്താരമ്മണത്തികസ്സ പഠമപദേ പരിത്തമഹഗ്ഗതാ ധമ്മാ വേദിതബ്ബാ. ദുതിയേ അപ്പമാണാപി. തതിയേ പരിത്തമഹഗ്ഗതാവ. അപ്പമാണാ പന കാലേന ബഹിദ്ധാ കാലേന അജ്ഝത്തം ആരമ്മണം ന കരോന്തി. സനിദസ്സനത്തികനിദ്ദേസോ ഉത്താനോയേവാതി.

ദുകനിക്ഖേപകഥാ

൧൦൨൨. ദുകേസു അദോസനിദ്ദേസേ മേത്തായനവസേന **മേത്തി**. മേത്താകാരോ **മേത്തായനാ**. മേത്തായ അയിതസ്സ മേത്താസമങ്ഗിനോ ചിത്തസ്സ ഭാവോ **മേത്തായിതത്തം**. അനുദയതീതി **അനുദ്ദാ,** രക്ഖതീതി അത്ഥോ. അനുദ്ദാകാരോ **അനുദ്ദായനാ**. അനുദ്ദായിതസ്സ ഭാവോ **അനുദ്ദായിതത്തം**. ഹിതസ്സ എസനവസേന **ഹിതേസിതാ**. അനുകമ്പനവസേന **അനുകമ്പാ**. സബ്ബേഹിപി ഇമേഹി പദേഹി ഉപചാരപ്പനാപ്പത്താ മേത്താവ വുത്താ. സേസപദേഹി ലോകിയലോകുത്തരോ അദോസോ കഥിതോ.

൧൦൨൩. അമോഹനിദ്ദേസേ **ദുക്ഖേ ഞാണ**ന്തി ദുക്ഖസച്ചേ പഞ്ഞാ. **ദുക്ഖസമുദയേ**തിആദീസുപി എസേവ നയോ. എത്ഥ ച ദുക്ഖേ ഞാണം സവനസമ്മസനപടിവേധപച്ചവേക്ഖണാസു വത്തതി. തഥാ ദുക്ഖസമുദയേ. നിരോധേ പന സവനപടിവേധപച്ചവേക്ഖണാസു ഏവ. തഥാ പടിപദായ. **പുബ്ബന്തേ**തി അതീതകോട്ഠാസേ. **അപരന്തേ**തി അനാഗതകോട്ഠാസേ. **പുബ്ബന്താപരന്തേ**തി തദുഭയേ. **ഇദപ്പച്ചയതാപടിച്ചസമുപ്പന്നേസു ധമ്മേസു ഞാണ**ന്തി അയം പച്ചയോ, ഇദം പച്ചയുപ്പന്നം, ഇദം പടിച്ച ഇദം നിബ്ബത്തന്തി, ഏവം പച്ചയേസു ച പച്ചയുപ്പന്നധമ്മേസു ച ഞാണം.

൧൦൫൯. ലോഭനിദ്ദേസേപി ഹേട്ഠാ അനാഗതാനം പദാനം അയമത്ഥോ - രഞ്ജനവസേന **രാഗോ**. ബലവരഞ്ജനട്ഠേന **സാരാഗോ**. വിസയേസു സത്താനം അനുനയനതോ **അനുനയോ**. അനുരുജ്ഝതീതി **അനുരോധോ,** കാമേതീതി അത്ഥോ. യത്ഥ കത്ഥചി ഭവേ സത്താ ഏതായ നന്ദന്തി, സയം വാ നന്ദതീതി **നന്ദീ**. നന്ദീ ച സാ രഞ്ജനട്ഠേന രാഗോ ചാതി **നന്ദീരാഗോ**. തത്ഥ ഏകസ്മിം ആരമ്മണേ സകിം ഉപ്പന്നാ തണ്ഹാ 'നന്ദീ'. പുനപ്പുനം ഉപ്പജ്ജമാനാ 'നന്ദീരാഗോ'തി വുച്ചതി. **ചിത്തസ്സ സാരാഗോ**തി യോ ഹേട്ഠാ ബലവരഞ്ജനട്ഠേന സാരാഗോതി വുത്തോ, സോ ന സത്തസ്സ, ചിത്തസ്സേവ സാരാഗോതി അത്ഥോ.

ഇച്ഛന്തി ഏതായ ആരമ്മണാനീതി **ഇച്ഛാ**. ബഹലകിലേസഭാവേന മുച്ഛന്തി ഏതായ പാണിനോതി **മുച്ഛാ**. ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠപേത്വാ ഗഹണവസേന **അജ്ഝോസാനം**. ഇമിനാ സത്താ ഗിജ്ഝന്തി, ഗേധം ആപജ്ജന്തീതി **ഗേധോ;** ബഹലട്ഠേന വാ ഗേധോ. "ഗേധം വാ പവനസണ്ഡ"ന്തി ഹി ബഹലട്ഠേനേവ വുത്തം. അനന്തരപദം ഉപസഗ്ഗവസേന വഡ്ഢിതം. സബ്ബതോഭാഗേന വാ ഗേധോതി **പലിഗേധോ**. സഞ്ജന്തി ഏതേനാതി **സങ്ഗോ;** ലഗ്ഗനട്ഠേന വാ സങ്ഗോ. ഓസീദനട്ഠേന **പങ്കോ**. ആകഡ്ഢനവസേന **ഏജാ**. "ഏജാ ഇമം പുരിസം പരികഡ്ഢതി തസ്സ തസ്സേവ ഭവസ്സ അഭിനിബ്ബത്തിയാ"തി ഹി വുത്തം. വഞ്ചനട്ഠേന **മായാ**. വട്ടസ്മിം സത്താനം ജനനട്ഠേന **ജനികാ**. "തണ്ഹാ ജനേതി പുരിസം ചിത്തമസ്സ വിധാവതീ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൫൫-൫൭) ഹി വുത്തം. വട്ടസ്മിം സത്തേ ദുക്ഖേന സംയോജയമാനാ ജനേതീതി **സഞ്ജനനീ**. ഘടനട്ഠേന **സിബ്ബിനീ**. അയഞ്ഹി വട്ടസ്മിം സത്തേ ചുതിപടിസന്ധിവസേന സിബ്ബതി ഘടേതി, തുന്നകാരോ വിയ പിലോതികായ പിലോതികം; തസ്മാ ഘടനട്ഠേന സിബ്ബിനീതി വുത്താ. അനേകപ്പകാരം വിസയജാലം തണ്ഹാവിപ്ഫന്ദിതനിവേസസങ്ഖാതം വാ ജാലമസ്സാ അത്ഥീതി **ജാലിനീ**.

ആകഡ്ഢനട്ഠേന സീഘസോതാ സരിതാ വിയാതി **സരിതാ**. അല്ലട്ഠേന വാ സരിതാ. വുത്തഞ്ഹേതം - "സരിതാനി സിനേഹിതാനി ച സോമനസ്സാനി ഭവന്തി ജന്തുനോ"തി (ധ॰ പ॰ ൩൪൧). അല്ലാനി ചേവ സിനിദ്ധാനി ചാതി

അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ. വിസതാതി **വിസത്തികാ**. വിസടാതി വിസത്തികാ. വിസാലാതി വിസത്തികാ. വിസക്കതീതി വിസത്തികാ. വിസംവാദികാതി വിസത്തികാ. വിസംഹരതീതി വിസത്തികാ. വിസമൂലാതി വിസത്തികാ. വിസഫലാതി വിസത്തികാ. വിസപരിഭോഗാതി വിസത്തികാ. വിസതാ വാ പന സാ തണ്ഹാ രൂപേ സദ്ദേ ഗന്ധേ രസേ ഫോട്ഠബ്ബേ ധമ്മേ കുലേ ഗണേ വിത്ഥതാതി വിസത്തികാ (മഹാനി॰ ൩). അനയബ്യസനപാപനട്ഠേന കുമ്മാനുബന്ധസുത്തകം വിയാതി **സുത്തം**. വുത്തഞ്ഹേതം - "സുത്തകന്തി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, നന്ദീരാഗസ്സേതം അധിവചന"ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൫൯). രൂപാദീസു വിത്ഥതട്ഠേന **വിസടാ**. തസ്സ തസ്സ പടിലാഭത്ഥായ സത്തേ ആയൂഹാപേതീതി **ആയൂഹിനീ**. ഉക്കണ്ഠിതും അപ്പദാനതോ സഹായട്ഠേന **ദുതിയാ**. അയഞ്ഹി സത്താനം വട്ടസ്മിം ഉക്കണ്ഠിതും ന ദേതി, ഗതഗതട്ഠാനേ പിയസഹായോ വിയ അഭിരമാപേതി. തേന വുത്തം -

> "തണ്ഹാദുതിയോ പുരിസോ, ദീഘമദ്ധാന സംസരം;
> ഇത്ഥഭാവഞ്ഞഥാഭാവം, സംസാരം നാതിവത്തതീ"തി. (അ॰ നി॰ ૪.൯;
> ഇതിവു॰ ൧൫; മഹാനി॰ ൧൯൧; ചൂളനി॰ പാരായനാനുഗീതിഗാഥാനിദ്ദേസ ൧൦൭);

പണിധാനകവസേന **പണിധി. ഭവനേത്തീ**തി ഭവരജ്ജു. ഏതായ ഹി സത്താ, രജ്ജുയാ ഗീവായ ബദ്ധാ ഗോണാ വിയ, ഇച്ഛിതിച്ഛിതട്ഠാനം നിയ്യന്തി. തം തം ആരമ്മണം വനതി ഭജതി അല്ലീയതീതി **വനം**. വനതി യാചതീതി വാ വനം. **വനഥോ**തി ബ്യഞ്ജനേന പദം വഡ്ഢിതം. അനത്ഥദുക്ഖാനം വാ സമുട്ഠാപനട്ഠേന ഗഹനട്ഠേന ച വനം വിയാതി 'വനം'; ബലവതണ്ഹായേതം നാമം. ഗഹനതരട്ഠേന പന തതോ ബലവതരോ 'വനഥോ' നാമ. തേന വുത്തം -

> "വനം ഛിന്ദഥ മാ രുക്ഖം, വനതോ ജായതേ ഭയം;
> ഛേത്വാ വനഞ്ച വനഥഞ്ച, നിബ്ബനാ ഹോഥ ഭിക്ഖവോ"തി. (ധ॰ പ॰ ൨൮൩);

സന്ഥവനവസേന **സന്ഥവോ;** സംസഗ്ഗോതി അത്ഥോ. സോ ദുവിധോ - തണ്ഹാസന്ഥവോ മിത്തസന്ഥവോ ച. തേസു ഇധ തണ്ഹാസന്ഥവോ അധിപ്പേതോ. സിനേഹവസേന **സിനേഹോ**. ആലയകരണവസേന അപേക്ഖതീതി **അപേക്ഖാ**. വുത്തമ്പി ചേതം - "ഇമാനി തേ ദേവ ചതുരാസീതിനഗരസഹസ്സാനി കുസാവതീരാജധാനീപമുഖാനി. ഏത്ഥ ദേവ ഛന്ദം ജനേഹി, ജീവിതേ അപേക്ഖം കരോഹീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൬൭). ആലയം കരോഹീതി അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ. പാടിയേക്കേ പാടിയേക്കേ ആരമ്മണേ ബന്ധതീതി **പടിബന്ധു**. ഞാതകട്ഠേന വാ പാടിയേക്കോ ബന്ധൂതിപി പടിബന്ധു. നിച്ചസന്നിസ്സിതട്ഠേന ഹി സത്താനം തണ്ഹാസമോ ബന്ധു നാമ നത്ഥി.

ആരമ്മണാനം അസനതോ **ആസാ**. അജ്ഝോത്ഥരണതോ ചേവ തിത്തിം അനുപഗന്ത്വാവ പരിഭുഞ്ജനതോ ചാതി അത്ഥോ. ആസിസനവസേന **ആസിസനാ**. ആസിസിതസ്സ ഭാവോ **ആസിസിതത്തം**. ഇദാനി തസ്സാ പവത്തിട്ഠാനം ദസ്സേതും **രൂപാസാ**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ആസിസനവസേന ആസാതി ആസായ അത്ഥം ഗഹേത്വാ രൂപേ ആസാ **രൂപാസാ**തി ഏവം നവപി പദാനി വേദിതബ്ബാനി. ഏത്ഥ ച പുരിമാനി പഞ്ച പഞ്ചകാമഗുണവസേന വുത്താനി. പരിക്ഖാരലോഭവസേന ഛട്ഠം. തം

വിസേസതോ പബ്ബജിതാനം. തതോ പരാനി തീണി അതിത്തിയവത്ഥുവസേന ഗഹട്ഠാനം. ന ഹി തേസം ധനപുത്തജീവിതേഹി അഞ്ഞം പിയതരം അത്ഥി. 'ഏതം മയ്ഹം ഏതം മയ്ഹ'ന്തി വാ 'അസുകേന മേ ഇദം ദിന്നം ഇദം ദിന്ന'ന്തി വാ ഏവം സത്തേ ജപ്പാപേതീതി **ജപ്പാ**. പരതോ ദ്വേ പദാനി ഉപസഗ്ഗേന വഡ്ഢിതാനി. തതോ പരം അഞ്ഞേനാകാരേന വിഭജിതും ആരദ്ധത്താ പുന **ജപ്പാ**തി വുത്തം. ജപ്പനാകാരോ **ജപ്പനാ**. ജപ്പിതസ്സ ഭാവോ **ജപ്പിതത്തം**. പുനപ്പുനം വിസയേ ലുമ്പതി ആകഡ്ഢതീതി ലോലുപോ. ലോലുപസ്സ ഭാവോ **ലോലുപ്പം**. ലോലുപ്പാകാരോ **ലോലുപ്പായനാ**. ലോലുപ്പസമങ്ഗിനോ ഭാവോ **ലോലുപ്പായിതത്തം**.

പുച്ഛഞ്ജികതാതി യായ തണ്ഹായ ലാഭട്ഠാനേസു, പുച്ഛം ചാലയമാനാ സുനഖാ വിയ, കമ്പമാനാ വിചരന്തി, തം തസ്സാ കമ്പനതണ്ഹായ നാമം. സാധു മനാപമനാപേ വിസയേ കാമേതീതി സാധുകാമോ. തസ്സ ഭാവോ **സാധുകമ്യതാ**. മാതാ മാതുച്ഛാതിആദികേ അയുത്തട്ഠാനേ രാഗോതി **അധമ്മരാഗോ**. യുത്തട്ഠാനേപി ബലവാ ഹുത്വാ ഉപ്പന്നലോഭോ **വിസമലോഭോ**. "രാഗോ വിസമ"ന്തിആദിവചനതോ (വിഭ॰ ൯൨൪) വാ യുത്തട്ഠാനേ വാ അയുത്തട്ഠാനേ വാ ഉപ്പന്നോ ഛന്ദരാഗോ അധമ്മട്ഠേന **'അധമ്മരാഗോ',** വിസമട്ഠേന **'വിസമലോഭോ'**തി വേദിതബ്ബോ.

ആരമ്മണാനം നികാമനവസേന **നികന്തി**. നികാമനാകാരോ **നികാമനാ**. പത്ഥനാവസേന **പത്ഥനാ**. പിഹായനവസേന **പിഹനാ**. സുട്ഠു പത്ഥനാ **സമ്പത്ഥനാ**. പഞ്ചസു കാമഗുണേസു തണ്ഹാ **കാമതണ്ഹാ**. രൂപാരൂപഭവേ തണ്ഹാ **ഭവതണ്ഹാ**. ഉച്ഛേദസങ്ഖാതേ വിഭവേ തണ്ഹാ **വിഭവതണ്ഹാ**. സുദ്ധേ രൂപഭവസ്മിംയേവ തണ്ഹാ **രൂപതണ്ഹാ**. അരൂപഭവേ തണ്ഹാ **അരൂപതണ്ഹാ**. ഉച്ഛേദദിട്ഠിസഹഗതോ രാഗോ ദിട്ഠിരാഗോ. നിരോധേ തണ്ഹാ **നിരോധതണ്ഹാ**. രൂപേ തണ്ഹാ **രൂപതണ്ഹാ**. സദ്ദേ തണ്ഹാ **സദ്ദതണ്ഹാ**. ഗന്ധതണ്ഹാദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഓഘാദയോ വുത്തത്ഥാവ.

കുസലധമ്മേ ആവരതീതി **ആവരണം**. ഛാദനവസേന **ഛാദനം**. സത്തേ വട്ടസ്മിം ബന്ധതീതി **ബന്ധനം**. ചിത്തം ഉപഗന്ത്വാ കിലിസ്സതി സംകിലിട്ഠം കരോതീതി **ഉപക്കിലേസോ**. ഥാമഗതട്ഠേന അനുസേതീതി **അനുസയോ**. ഉപ്പജ്ജമാനാ ചിത്തം പരിയുട്ഠാതീതി **പരിയുട്ഠാനം;** ഉപ്പജ്ജിതും അപ്പദാനേന കുസലചാരം ഗണ്ഹാതീതി അത്ഥോ. "ചോരാ മഗ്ഗേ പരിയുട്ഠിംസു ധുത്താ മഗ്ഗേ പരിയുട്ഠിംസൂ"തിആദീസു (ചൂളവ॰ ൪൩൦) ഹി മഗ്ഗം ഗണ്ഹിംസൂതി അത്ഥോ. ഏവമിധാപി ഗഹണട്ഠേന പരിയുട്ഠാനം വേദിതബ്ബം. പലിവേഠനട്ഠേന ലതാ വിയാതി **ലതാ**. "ലതാ ഉബ്ഭിജ്ജ തിട്ഠതീ"തി (ധ॰ പ॰ ൩൪൦) ആഗതട്ഠാനേപി അയം തണ്ഹാ ലതാതി വുത്താ. വിവിധാനി വത്ഥൂനി ഇച്ഛതീതി **വേവിച്ഛം**. വട്ടദുക്ഖസ്സ മൂലന്തി **ദുക്ഖമൂലം**. തസ്സേവ ദുക്ഖസ്സ നിദാനന്തി **ദുക്ഖനിദാനം**. തം ദുക്ഖം ഇതോ പഭവതീതി **ദുക്ഖപ്പഭവോ**. ബന്ധനട്ഠേന പാസോ വിയാതി പാസോ. മാരസ്സ പാസോ **മാരപാസോ**. ദുരുഗ്ഗിലനട്ഠേന ബളിസം വിയാതി ബളിസം. മാരസ്സ ബളിസം **മാരബളിസം**. തണ്ഹാഭിഭൂതാ മാരസ്സ വിസയം നാതിക്കമന്തി, തേസം ഉപരി മാരോ വസം വത്തേതീതി ഇമിനാ പരിയായേന മാരസ്സ വിസയോതി **മാരവിസയോ** . സന്ദനട്ഠേന തണ്ഹാവ നദീ **തണ്ഹാനദീ**. അജ്ഝോത്ഥരണട്ഠേന തണ്ഹാവ ജാലം **തണ്ഹാജാലം**. യഥാ സുനഖാ ഗദ്ദുലബദ്ധാ യദിച്ഛകം നീയന്തി, ഏവം

തണ്ഹാബദ്ധാ സത്താപീതി ദള്ഹബന്ധനട്ഠേന ഗദ്ദുലം വിയാതി ഗദ്ദുലം. തണ്ഹാവ ഗദ്ദുലം **തണ്ഹാഗദ്ദുലം**. ദുപ്പൂരണട്ഠേന തണ്ഹാവ സമുദ്ദോ **തണ്ഹാസമുദ്ദോ**.

൧൦൬൬. ദോസനിദ്ദേസേ **അനത്ഥം മേ അചരീ**തി അവുഡ്ഢിം മേ അകാസി. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബപദേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അട്ഠാനേ വാ പന ആഘാതോ**തി അകാരണേ കോപോ - ഏകച്ചോ ഹി 'ദേവോ അതിവസ്സതീ'തി കുപ്പതി, 'ന വസ്സതീ'തി കുപ്പതി, 'സൂരിയോ തപ്പതീ'തി കുപ്പതി, 'ന തപ്പതീ'തി കുപ്പതി, വാതേ വായന്തേപി കുപ്പതി, അവായന്തേപി കുപ്പതി, സമ്മജ്ജിതും അസക്കോന്തോ ബോധിപണ്ണാനം കുപ്പതി, ചീവരം പാരുപിതും അസക്കോന്തോ വാതസ്സ കുപ്പതി, ഉപക്ഖലിത്വാ ഖാണുകസ്സ കുപ്പതി ഇദം സന്ധായ വുത്തം - അട്ഠാനേ വാ പന ആഘാതോ ജായതീതി. തത്ഥ ഹേട്ഠാ നവസു ഠാനേസു സത്തേ ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നത്താ കമ്മപഥഭേദോ ഹോതി. അട്ഠാനാഘാതോ പന സങ്ഖാരേസു ഉപ്പന്നോ കമ്മപഥഭേദം ന കരോതി. ചിത്തം ആഘാതേന്തോ ഉപ്പന്നോതി **ചിത്തസ്സ ആഘാതോ**. തതോ ബലവതരോ **പടിഘാതോ**. പടിഹഞ്ഞനവസേന **പടിഘം**. പടിവിരുജ്ഝതീതി **പടിവിരോധോ**. കുപ്പനവസേന **കോപോ. പകോപോ സമ്പകോപോ**തി ഉപസഗ്ഗേന പദം വഡ്ഢിതം. ദുസ്സനവസേന **ദോസോ. പദോസോ സമ്പദോസോ**തി ഉപസഗ്ഗേന പദം വഡ്ഢിതം. **ചിത്തസ്സ ബ്യാപത്തീ**തി ചിത്തസ്സ വിപന്നതാ, വിപരിവത്തനാകാരോ. മനം പദൂസയമാനോ ഉപ്പജ്ജതീതി **മനോപദോസോ**. കുജ്ഝനവസേന **കോധോ**. കുജ്ഝനാകാരോ **കുജ്ഝനാ**. കുജ്ഝിതസ്സ ഭാവോ **കുജ്ഝിതത്തം**.

ഇദാനി അകുസലനിദ്ദേസേ വുത്തനയം ദസ്സേതും **ദോസോ ദുസ്സനാ**തിആദി വുത്തം. തസ്മാ "യോ ഏവരൂപോ ചിത്തസ്സ ആഘാതോ...പേ॰... കുജ്ഝിതത്ത"ന്തി ച ഇധ വുത്തോ, "ദോസോ ദുസ്സനാ"തിആദിനാ നയേന ഹേട്ഠാ വുത്തോ, അയം വുച്ചതി ദോസോതി. ഏവമേത്ഥ യോജനാ കാതബ്ബാ. ഏവഞ്ഹി സതി പുനരുത്തിദോസോ പടിസേധിതോ ഹോതി. മോഹനിദ്ദേസോ അമോഹനിദ്ദേസേ വുത്തപടിപക്ഖനയേന വേദിതബ്ബോ. സബ്ബാകാരേന പനേസ **വിഭങ്ഗട്ഠകഥായം** ആവി ഭവിസ്സതി.

൧൦൭൯. **തേഹി ധമ്മേഹി യേ ധമ്മാ സഹേതുകാ**തി തേഹി ഹേതുധമ്മേഹി യേ അഞ്ഞേ ഹേതുധമ്മാ വാ നഹേതുധമ്മാ വാ തേ സഹേതുകാ. അഹേതുകപദേപി ഏസേവ നയോ. ഏത്ഥ ച ഹേതു ഹേതുയേവ ച ഹോതി, തിണ്ണം വാ ദ്വിന്നം വാ ഏകതോ ഉപ്പത്തിയം സഹേതുകോ ച. വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസഹഗതോ പന മോഹോ ഹേതു അഹേതുകോ. ഹേതുസമ്പയുത്തദുകനിദ്ദേസേപി ഏസേവ നയോ.

൧൦൮൯. സങ്ഖതദുകനിദ്ദേസേ പുരിമദുകേ വുത്തം അസങ്ഖതധാതും സന്ധായ **യോ ഏവ സോ ധമ്മോ**തി ഏകവചനനിദ്ദേസോ കതോ. പുരിമദുകേ പന ബഹുവചനവസേന പുച്ഛായ ഉദ്ധടത്താ ഇമേ ധമ്മാ അപ്പച്ചയാതി പുച്ഛാനുസന്ധിനയേന ബഹുവചനം കതം. **ഇമേ ധമ്മാ സനിദസ്സനാ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ.

൧൦൯൯. കേനചി വിഞ്ഞേയ്യദുകനിദ്ദേസേ **ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാ**തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന വിജാനിതബ്ബാ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. ഏത്ഥ

ച **കേനചി വിഞ്ഞേയ്യാ**തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീസു കേനചി ഏകേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന വാ സോതവിഞ്ഞാണേന വാ വിജാനിതബ്ബാ. **കേനചി ന വിഞ്ഞേയ്യാ**തി തേനേവ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന വാ സോതവിഞ്ഞാണേന വാ ന വിജാനിതബ്ബാ. 'ഏവം സന്തേ ദ്വിന്നമ്പി പദാനം അത്ഥനാനത്തതോ ദുകോ ഹോതീ'തി ഹേട്ഠാ വുത്തത്താ 'യേ തേ ധമ്മാ ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാ ന തേ ധമ്മാ സോതവിഞ്ഞേയ്യാ'തി അയം ദുകോ ന ഹോതി. രൂപം പന ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യം സദ്ദോ ന ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യോതി ഇമമത്ഥം ഗഹേത്വാ 'യേ തേ ധമ്മാ ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാ ന തേ ധമ്മാ സോതവിഞ്ഞേയ്യാ, യേ വാ പന തേ ധമ്മാ സോതവിഞ്ഞേയ്യാ ന തേ ധമ്മാ ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാ'തി അയമേകോ ദുകോതി വേദിതബ്ബോ. ഏവം ഏകേകഇന്ദ്രിയമൂലകേ ചത്താരോ ചത്താരോ കത്വാ വീസതി ദുകാ വിഭത്താതി വേദിതബ്ബാ.

കിം പന 'മനോവിഞ്ഞാണേന കേനചി വിഞ്ഞേയ്യാ കേനചി ന വിഞ്ഞേയ്യാ' നത്ഥി? തേനേത്ഥ ദുകാ ന വുത്താതി? നോ നത്ഥി, വവത്ഥാനാഭാവതോ പന ന വുത്താ. ന ഹി, യഥാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന അവിഞ്ഞേയ്യാ ഏവാതി വവത്ഥാനം അത്ഥി, ഏവം മനോവിഞ്ഞാണേനാപീതി വവത്ഥാനാഭാവതോ ഏത്ഥ ദുകാ ന വുത്താ. മനോവിഞ്ഞാണേന പന കേനചി വിഞ്ഞേയ്യാ ചേവ അവിഞ്ഞേയ്യാ ചാതി അയമത്ഥോ അത്ഥി. തസ്മാ സോ അവുത്തോപി യഥാലാഭവസേന വേദിതബ്ബോ. മനോവിഞ്ഞാണന്തി ഹി സങ്ഖ്യം ഗതേഹി കാമാവചരധമ്മേഹി കാമാവചരധമ്മാ ഏവ താവ കേഹിചി വിഞ്ഞേയ്യാ കേഹിചി അവിഞ്ഞേയ്യാ. തേഹിയേവ രൂപാവചരാദിധമ്മാപി കേഹിചി വിഞ്ഞേയ്യാ കേഹിചി അവിഞ്ഞേയ്യാ. രൂപാവചരേഹിപി കാമാവചരാ കേഹിചി വിഞ്ഞേയ്യാ കേഹിചി അവിഞ്ഞേയ്യാ. തേഹേവ രൂപാവചരാദയോപി കേഹിചി വിഞ്ഞേയ്യാ കേഹിചി അവിഞ്ഞേയ്യാ. അരൂപാവചരേഹി പന കാമാവചരാ രൂപാവചരാ അപരിയാപന്നാ ച നേവ വിഞ്ഞേയ്യാ. അരൂപാവചരാ പന കേഹിചി വിഞ്ഞേയ്യാ കേഹിചി അവിഞ്ഞേയ്യാ. തേപി ച കേചിദേവ വിഞ്ഞേയ്യാ കേചി അവിഞ്ഞേയ്യാ. അപരിയാപന്നേഹി കാമാവചരാദയോ നേവ വിഞ്ഞേയ്യാ. അപരിയാപന്നാ പന നിബ്ബാനേന അവിഞ്ഞേയ്യത്താ കേഹിചി വിഞ്ഞേയ്യാ കേഹിചി അവിഞ്ഞേയ്യാ. തേപി ച മഗ്ഗഫലാനം അവിഞ്ഞേയ്യത്താ കേചിദേവ വിഞ്ഞേയ്യാ കേചി അവിഞ്ഞേയ്യാതി.

൧൧൦൨. ആസവനിദ്ദേസേ പഞ്ചകാമഗുണികോ രാഗോ **കാമാസവോ** നാമ. രൂപാരൂപഭവേസു ഛന്ദരാഗോ ഝാനനികന്തി സസ്സതദിട്ഠിസഹജാതോ രാഗോ ഭവവസേന പത്ഥനാ **ഭവാസവോ** നാമ. ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിയോ **ദിട്ഠാസവോ** നാമ. അട്ഠസു ഠാനേസു അഞ്ഞാണം **അവിജ്ജാസവോ** നാമ. തത്ഥ തത്ഥ ആഗതേസു പന ആസവേസു അസമ്മോഹത്ഥം ഏകവിധാദിഭേദോ വേദിതബ്ബോ. അത്ഥതോ ഹേതേ ചിരപാരിവാസിയട്ഠേന ആസവാതി ഏവം ഏകവിധാവ ഹോന്തി. വിനയേ പന "ദിട്ഠധമ്മികാനം ആസവാനം സംവരായ സമ്പരായികാനം ആസവാനം പടിഘാതായാ"തി (പാരാ॰ ൩൯) ദുവിധേന ആഗതാ. സുത്തന്തേ **സളായതനേ** താവ "തയോമേ, ആവുസോ, ആസവാ - കാമാസവോ ഭവാസവോ അവിജ്ജാസവോ"തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൨൧) തിവിധേന ആഗതാ. നിബ്ബേധികപരിയായേ "അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, ആസവാ നിരയഗമനീയാ , അത്ഥി ആസവാ തിരച്ഛാനയോനിഗമനീയാ, അത്ഥി ആസവാ പേത്തിവിസയഗമനീയാ, അത്ഥി ആസവാ മനുസ്സലോകഗമനീയാ, അത്ഥി

ആസവാ ദേവലോകഗമനീയാ''തി (അം നിം ൬.൬൫) പഞ്ചവിധേന ആഗതാ. ഛക്കനിപാതേ **ആഹുനേയ്യസുത്തേ** - ''അത്ഥി ആസവാ സംവരാ പഹാതബ്ബാ, അത്ഥി ആസവാ പടിസേവനാ പഹാതബ്ബാ, അത്ഥി ആസവാ അധിവാസനാ പഹാതബ്ബാ, അത്ഥി ആസവാ പരിവജ്ജനാ പഹാതബ്ബാ, അത്ഥി ആസവാ വിനോദനാ പഹാതബ്ബാ, അത്ഥി ആസവാ ഭാവനാ പഹാതബ്ബാ''തി (അം നിം ൬.൫൮) ഛബ്ബിധേന ആഗതാ. **സബ്ബാസവപരിയായേ** (മം നിം ൧.൧൪ ആദയോ) 'ദസ്സനപഹാതബ്ബേഹി' സദ്ധിം സത്തവിധേന ആഗതാ. ഇധ പനേതേ കാമാസവാദിഭേദതോ ചതുബ്ബിധേന ആഗതാ. തത്രായം വചനത്ഥോ - പഞ്ചകാമഗുണസങ്ഖാതേ കാമേ ആസവോ **'കാമാസവോ'**. രൂപാരൂപസങ്ഖാതേ കമ്മതോ ച ഉപപത്തിതോ ച ദുവിധേപി ഭവേ ആസവോ **'ഭവാസവോ'**. ദിട്ഠി ഏവ ആസവോ **'ദിട്ഠാസവോ'**. അവിജ്ജാവ ആസവോ **'അവിജ്ജാസവോ'**.

൧൧൦൭. **കാമേസൂ**തി പഞ്ചസു കാമഗുണേസു. **കാമച്ഛന്ദോ**തി കാമസങ്ഖാതോ ഛന്ദോ, ന കത്തുകമ്യതാഛന്ദോ, ന ധമ്മച്ഛന്ദോ. കാമനവസേന രജ്ജനവസേന ച കാമോയേവ രാഗോ **കാമരാഗോ**. കാമനവസേന നന്ദനവസേന ച കാമോവ നന്ദീതി **കാമനന്ദീ**. ഏവം സബ്ബത്ഥ കാമത്ഥം വിദിത്വാ തണ്ഹായനട്ഠേന **കാമതണ്ഹാ,** സിനേഹനട്ഠേന **കാമസിനേഹോ,** പരിഡയ്ഹനട്ഠേന **കാമപരിള്ാഹോ,** മുച്ഛനട്ഠേന **കാമമുച്ഛാ,** ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠാപനട്ഠേന **കാമജ്ഝോസാന**ന്തി വേദിതബ്ബം. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം അട്ഠഹി പദേഹി വിഭത്തോ കാമാസവോ നാമ വുച്ചതി.

൧൧൦൮. **ഭവേസു ഭവഛന്ദോ**തി രൂപാരൂപഭവേസു ഭവപത്ഥനാവസേനേവ പവത്തോ ഛന്ദോ **'ഭവഛന്ദോ'**. സേസപദാനിപി ഇമിനാവ നയേന വേദിതബ്ബാനി.

൧൧൦൯. **സസ്സതോ ലോകോതി വാ**തിആദീഹി ദസഹാകാരേഹി ദിട്ഠിപ്പഭേദോവ വുത്തോ. തത്ഥ **സസ്സതോ ലോകോ**തി ഏത്ഥ ഖന്ധപഞ്ചകം ലോകോതി ഗഹേത്വാ 'അയം ലോകോ നിച്ചോ ധുവോ സബ്ബകാലികോ'തി ഗണ്ഹന്തസ്സ 'സസ്സത'ന്തി ഗഹണാകാരപ്പവത്താ ദിട്ഠി. **അസസ്സതോ**തി തമേവ ലോകം 'ഉച്ഛിജ്ജതി വിനസ്സതീ'തി ഗണ്ഹന്തസ്സ ഉച്ഛേദഗഹണാകാരപ്പവത്താ ദിട്ഠി. **അന്തവാ**തി പരിത്തകസിണലാഭിനോ 'സുപ്പമത്തേ വാ സരാവമത്തേ വാ' കസിണേ സമാപന്നസ്സ അന്തോസമാപത്തിയം പവത്തിതരൂപാരൂപധമ്മേ ലോകോതി ച കസിണപരിച്ഛേദന്തേന ച 'അന്തവാ'തി ഗണ്ഹന്തസ്സ 'അന്തവാ ലോകോ'തി ഗഹണാകാരപ്പവത്താ ദിട്ഠി. സാ സസ്സതദിട്ഠിപി ഹോതി ഉച്ഛേദദിട്ഠിപി. വിപുലകസിണലാഭിനോ പന തസ്മിം കസിണേ സമാപന്നസ്സ അന്തോസമാപത്തിയം പവത്തിതരൂപാരൂപധമ്മേ ലോകോതി ച കസിണപരിച്ഛേദന്തേന ച 'അനന്തോ'തി ഗണ്ഹന്തസ്സ 'അനന്തവാ ലോകോ'തി ഗഹണാകാരപ്പവത്താ ദിട്ഠി. സാ സസ്സതദിട്ഠിപി ഹോതി, ഉച്ഛേദദിട്ഠിപി.

തം ജീവം തം സരീരന്തി ഭേദനധമ്മസ്സ സരീരസ്സേവ 'ജീവ'ന്തി ഗഹിതത്താ സരീരേ ഉച്ഛിജ്ജമാനേ 'ജീവമ്പി ഉച്ഛിജ്ജതീ'തി ഉച്ഛേദഗഹണാകാരപ്പവത്താ ദിട്ഠി. ദുതിയപദേ സരീരതോ അഞ്ഞസ്സ ജീവസ്സ ഗഹിതത്താ സരീരേ ഉച്ഛിജ്ജമാനേപി 'ജീവം ന ഉച്ഛിജ്ജതീ'തി സസ്സതഗഹണാകാരപ്പവത്താ ദിട്ഠി. **ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാ**തിആദീസു സത്തോ തഥാഗതോ നാമ. സോ പരം മരണാ ഹോതീതി ഗണ്ഹതോ പഠമാ സസ്സതദിട്ഠി. ന ഹോതീതി ഗണ്ഹതോ ദുതിയാ

ഉച്ഛേദദിട്ഠി. ഹോതി ച ന ച ഹോതീതി ഗണ്ഹതോ തതിയാ ഏകച്ചസസ്സതദിട്ഠി. **നേവ ഹോതി ന നഹോതീ**തി ഗണ്ഹതോ ചതുത്ഥാ അമരാവിക്ഖേപദിട്ഠി. **ഇമേ ധമ്മാ ആസവാ**തി ഇമേ കാമാസവഞ്ച ഭവാസവഞ്ച രാഗവസേന ഏകതോ കത്വാ, സങ്ഖേപതോ തയോ, വിത്ഥാരതോ ചത്താരോ ധമ്മാ ആസവാ നാമ.

യോ പന ബ്രഹ്മാനം വിമാനകപ്പരുക്ഖആഭരണേസു ഛന്ദരാഗോ ഉപ്പജ്ജതി, സോ കാമാസവോ ഹോതി ന ഹോതീതി? ന ഹോതി. കസ്മാ? പഞ്ചകാമഗുണികസ്സ രാഗസ്സ ഇധേവ പഹീനത്താ. ഹേതുഗോച്ഛകം പന പത്വാ ലോഭോ ഹേതു നാമ ഹോതി. ഗന്ഥഗോച്ഛകം പത്വാ അഭിജ്ഝാകായഗന്ഥോ നാമ. കിലേസഗോച്ഛകം പത്വാ ലോഭോ കിലേസോ നാമ ഹോതി. ദിട്ഠിസഹജാതോ പന രാഗോ കാമാസവോ ഹോതി ന ഹോതീതി? ന ഹോതി; ദിട്ഠിരാഗോ നാമ ഹോതി. വുത്തഞ്ഹേതം ''ദിട്ഠിരാഗരത്തേ പുരിസപുഗ്ഗലേ ദിന്നദാനം ന മഹപ്ഫലം ഹോതി, ന മഹാനിസംസ''ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൨൯).

ഇമേ പന ആസവേ കിലേസപടിപാടിയാപി ആഹരിതും വട്ടതി, മഗ്ഗപടിപാടിയാപി. കിലേസപടിപാടിയാ കാമാസവോ അനാഗാമിമഗ്ഗേന പഹീയതി, ഭവാസവോ അരഹത്തമഗ്ഗേന, ദിട്ഠാസവോ സോതാപത്തിമഗ്ഗേന, അവിജ്ജാസവോ അരഹത്തമഗ്ഗേന. മഗ്ഗപടിപാടിയാ സോതാപത്തിമഗ്ഗേന ദിട്ഠാസവോ പഹീയതി, അനാഗാമിമഗ്ഗേന കാമാസവോ, അരഹത്തമഗ്ഗേന ഭവാസവോ അവിജ്ജാസവോ ചാതി.

൧൧൨൧. സംയോജനേസു മാനനിദ്ദേസേ **സേയ്യോഹമസ്മീതി മാനോ**തി ഉത്തമട്ഠേന 'അഹം സേയ്യോ'തി ഏവം ഉപ്പന്നമാനോ. **സദിസോഹമസ്മീതി മാനോ**തി സമസമട്ഠേന 'അഹം സദിസോ'തി ഏവം ഉപ്പന്നമാനോ. **ഹീനോഹമസ്മീതി മാനോ**തി ലാമകട്ഠേന 'അഹം ഹീനോ'തി ഏവം ഉപ്പന്നമാനോ. ഏവം സേയ്യമാനോ സദിസമാനോ ഹീനമാനോതി ഇമേ തയോ മാനാ തിണ്ണം ജനാനം ഉപ്പജ്ജന്തി. സേയ്യസ്സാപി ഹി 'അഹം സേയ്യോ സദിസോ ഹീനോ'തി തയോ മാനാ ഉപ്പജ്ജന്തി. സദിസസ്സാപി, ഹീനസ്സാപി. തത്ഥ സേയ്യസ്സ സേയ്യമാനോവ യാഥാവമാനോ, ഇതരേ ദ്വേ അയാഥാവമാനാ. സദിസസ്സ സദിസമാനോവ...പേ॰... ഹീനസ്സ ഹീനമാനോവ യാഥാവമാനോ, ഇതരേ ദ്വേ അയാഥാവമാനാ. ഇമിനാ കിം കഥിതം? ഏകസ്സ തയോ മാനാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി കഥിതം. ഖുദ്ദകവത്ഥുകേ പന പഠമകമാനഭാജനീയേ ഏകോ മാനോ തിണ്ണം ജനാനം ഉപ്പജ്ജതീതി കഥിതോ.

മാനകരണവസേന **മാനോ. മഞ്ഞനാ മഞ്ഞിതത്ത**ന്തി ആകാരഭാവനിദ്ദേസാ. ഉസ്സിതട്ഠേന **ഉന്നതി**. യസ്സുപ്പജ്ജതി തം പുഗ്ഗലം ഉന്നാമേതി, ഉക്ഖിപിത്വാ ഠപേതീതി **ഉന്നമോ**. സമുസ്സിതട്ഠേന **ധജോ**. ഉക്ഖിപനട്ഠേന ചിത്തം സമ്പഗ്ഗണ്ഹാതീതി **സമ്പഗ്ഗാഹോ**. കേതു വുച്ചതി ബഹൂസു ധജേസു അച്ചുഗ്ഗതധജോ. മാനോപി പുനപ്പുനം ഉപ്പജ്ജമാനോ അപരാപരേ ഉപാദായ അച്ചുഗ്ഗതട്ഠേന കേതു വിയാതി 'കേതു'. കേതും ഇച്ഛതീതി കേതുകമ്യം, തസ്സ ഭാവോ **കേതുകമ്യതാ**. സാ പന ചിത്തസ്സ, ന അത്തനോ. തേന വുത്തം - 'കേതുകമ്യതാ ചിത്തസ്സാ'തി. മാനസമ്പയുത്തഞ്ഹി ചിത്തം കേതും ഇച്ഛതി. തസ്സ ച ഭാവോ കേതുകമ്യതാ; കേതുസങ്ഖാതോ മാനോതി.

൧൧൮൩. ഇസ്സാനിദ്ദേസേ **യാ പരലാഭസക്കാരഗരുകാരമാനനവന്ദനപൂജനാസു ഇസ്സാ**തി യാ ഏതേസു പരേസം ലാഭാദീസു 'കിം ഇമിനാ ഇമേസ'ന്തി പരസമ്പത്തിഖിയ്യനലക്ഖണാ ഇസ്സാ. തത്ഥ **ലാഭോ**തി ചീവരാദീനം ചതുന്നം പച്ചയാനം പടിലാഭോ. ഇസ്സുകീ ഹി പുഗ്ഗലോ പരസ്സ തം ലാഭം ഖിയ്യതി, 'കിം ഇമസ്സ ഇമിനാ'തി ന ഇച്ഛതി. **സക്കാരോ**തി തേസംയേവ പച്ചയാനം സുകതാനം സുന്ദരാനം പടിലാഭോ. **ഗരുകാരോ**തി ഗരുകിരിയാ, ഭാരിയകരണം. **മാനന**ന്തി മനേന പിയകരണം. **വന്ദന**ന്തി പഞ്ചപതിട്ഠിതേന വന്ദനം. **പൂജനാ**തി ഗന്ധമാലാദീഹി പൂജനാ. ഇസ്സായനവസേന **ഇസ്സാ**. ഇസ്സാകാരോ **ഇസ്സായനാ**. ഇസ്സായിതഭാവോ **ഇസ്സായിതത്തം. ഉസൂയാ**ദീനി ഇസ്സാദിവേവചനാനി.

ഇമിസ്സാ പന ഇസ്സായ ഖിയ്യനലക്ഖണം ആഗാരികേനാപി അനാഗാരികേനാപി ദീപേതബ്ബം. ആഗാരികോ ഹി ഏകച്ചോ കസിവണിജ്ജാദീസു അഞ്ഞതരേന ആജീവേന അത്തനോ പുരിസകാരം നിസ്സായ ഭദ്ദകം യാനം വാ വാഹനം വാ രതനം വാ ലഭതി. അപരോ തസ്സ അലാഭത്ഥികോ തേന ലാഭേന ന തുസ്സതി. 'കദാ നു ഖോ ഏസ ഇമായ സമ്പത്തിയാ പരിഹായിത്വാ കപണോ ഹുത്വാ ചരിസ്സതീ'തി ചിന്തേത്വാ ഏകേന കാരണേന തസ്മിം തായ സമ്പത്തിയാ പരിഹീനേ അത്തമനോ ഹോതി. അനാഗാരികോപി ഏകോ ഇസ്സാമനകോ അഞ്ഞം അത്തനോ സുതപരിയത്തിആദീനി നിസ്സായ ഉപ്പന്നലാഭാദിസമ്പത്തിം ദിസ്വാ 'കദാ നു ഖോ ഏസോ ഇമേഹി ലാഭാദീഹി പരിഹായിസ്സതീ'തി ചിന്തേത്വാ, യദാ തം ഏകേന കാരണേന പരിഹീനം പസ്സതി, തദാ അത്തമനോ ഹോതി. ഏവം പരസമ്പത്തിഖിയ്യനലക്ഖണാ 'ഇസ്സാ'തി വേദിതബ്ബാ.

൧൧൮൭. മച്ഛരിയനിദ്ദേസേ വത്ഥുതോ മച്ഛരിയദസ്സനത്ഥം **'പഞ്ച മച്ഛരിയാനി ആവാസമച്ഛരിയ'**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ആവാസേ മച്ഛരിയം **ആവാസമച്ഛരിയം**. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ.

ആവാസോ നാമ സകലാരാമോപി പരിവേണമ്പി ഏകോവരകോപി രത്തിട്ഠാനദിവാട്ഠാനാദീനിപി. തേസു വസന്താ സുഖം വസന്തി പച്ചയേ ലഭന്തി. ഏകോ ഭിക്ഖു വത്തസമ്പന്നസ്സേവ പേസലസ്സ ഭിക്ഖുനോ തത്ഥ ആഗമനം ന ഇച്ഛതി. ആഗതോപി 'ഖിപ്പം ഗച്ഛതൂ'തി ചിന്തേതി. ഇദം **'ആവാസമച്ഛരിയം'** നാമ. ഭണ്ഡനകാരകാദീനം പന തത്ഥ വാസം അനിച്ഛതോ ആവാസമച്ഛരിയം നാമ ന ഹോതി.

കുലന്തി ഉപട്ഠാകകുലമ്പി ഞാതികുലമ്പി. തത്ഥ അഞ്ഞസ്സ ഉപസങ്കമനം അനിച്ഛതോ കുലമച്ഛരിയം ഹോതി. പാപപുഗ്ഗലസ്സ പന ഉപസങ്കമനം അനിച്ഛന്തോപി മച്ഛരീ നാമ ന ഹോതി. സോ ഹി തേസം പസാദഭേദായ പടിപജ്ജതി. പസാദം രക്ഖിതും സമത്ഥസ്സേവ പന ഭിക്ഖുനോ തത്ഥ ഉപസങ്കമനം അനിച്ഛന്തോ മച്ഛരീ നാമ ഹോതി.

ലാഭോതി ചതുപച്ചയലാഭോവ. തം അഞ്ഞസ്മിം സീലവന്തേയേവ ലഭന്തേ 'മാ ലഭതൂ'തി ചിന്തേന്തസ്സ ലാഭമച്ഛരിയം ഹോതി. യോ പന സദ്ധാദേയ്യം വിനിപാതേതി, അപരിഭോഗദുപ്പരിഭോഗാദിവസേന വിനാസേതി, പൂതിഭാവം ഗച്ഛന്തമ്പി അഞ്ഞസ്സ ന ദേതി, തം ദിസ്വാ 'സചേ ഇമം ഏസ ന ലഭേയ്യ , അഞ്ഞോ സീലവാ ലഭേയ്യ, പരിഭോഗം ഗച്ഛേയ്യാ'തി ചിന്തേന്തസ്സ മച്ഛരിയം നാമ നത്ഥി.

വണ്ണോ നാമ സരീരവണ്ണോപി ഗുണവണ്ണോപി. തത്ഥ സരീരവണ്ണേ മച്ഛരിപുഗ്ഗലോ 'പരോ പാസാദികോ രൂപവാ'തി വുത്തേ തം ന കഥേതുകാമോ ഹോതി. ഗുണവണ്ണമച്ഛരീ സീലേന ധുതങ്ഗേന പടിപദായ ആചാരേന വണ്ണം ന കഥേതുകാമോ ഹോതി.

ധമ്മോതി പരിയത്തിധമ്മോ ച പടിവേധധമ്മോ ച. തത്ഥ അരിയസാവകാ പടിവേധധമ്മം ന മച്ഛരായന്തി, അത്തനാ പടിവിദ്ധധമ്മേ സദേവകസ്സ ലോകസ്സ പടിവേധം ഇച്ഛന്തി. തം പന പടിവേധം 'പരേ ജാനന്തൂ'തി ഇച്ഛന്തി. തന്തിധമ്മേയേവ പന ധമ്മമച്ഛരിയം നാമ ഹോതി. തേന സമന്നാഗതോ പുഗ്ഗലോ യം ഗുള്ഹം ഗന്ഥം വാ കഥാമഗ്ഗം വാ ജാനാതി തം അഞ്ഞം ന ജാനാപേതുകാമോ ഹോതി. യോ പന പുഗ്ഗലം ഉപപരിക്ഖിത്വാ ധമ്മാനുഗ്ഗഹേന, ധമ്മം വാ ഉപപരിക്ഖിത്വാ പുഗ്ഗലാനുഗ്ഗഹേന ന ദേതി, അയം ധമ്മമച്ഛരീ നാമ ന ഹോതി.

തത്ഥ ഏകച്ചോ പുഗ്ഗലോ ലോലോ ഹോതി, കാലേന സമണോ ഹോതി, കാലേന ബ്രാഹ്മണോ, കാലേന നിഗണ്ഠോ. യോ ഹി ഭിക്ഖു 'അയം പുഗ്ഗലോ പവേണിആഗതം തന്തിം സണ്ഹം സുഖുമം ധമ്മന്തരം ഭിന്ദിത്വാ ആലുളിസ്സതീ'തി ന ദേതി, അയം പുഗ്ഗലം ഉപപരിക്ഖിത്വാ ധമ്മാനുഗ്ഗഹേന ന ദേതി നാമ . യോ പന 'അയം ധമ്മോ സണ്ഹോ സുഖുമോ, സചായം പുഗ്ഗലോ ഗണ്ഹിസ്സതി അഞ്ഞം ബ്യാകരിത്വാ അത്താനം ആവികത്വാ നസ്സിസ്സതീ'തി ന ദേതി, അയം ധമ്മം ഉപപരിക്ഖിത്വാ പുഗ്ഗലാനുഗ്ഗഹേന ന ദേതി നാമ. യോ പന 'സചായം ഇമം ധമ്മം ഗണ്ഹിസ്സതി, അമ്ഹാകം സമയം ഭിന്ദിതും സമത്ഥോ ഭവിസ്സതീ'തി ന ദേതി, അയം ധമ്മമച്ഛരീ നാമ ഹോതി.

ഇമേസു പഞ്ചസു മച്ഛരിയേസു ആവാസമച്ഛരിയേന താവ യക്ഖോ വാ പേതോ വാ ഹുത്വാ തസ്സേവ ആവാസസ്സ സങ്കാരം സീസേന ഉക്ഖിപിത്വാ വിചരതി. കുലമച്ഛരിയേന തസ്മിം കുലേ അഞ്ഞേസം ദാനമാനനാദീനി കരോന്തേ ദിസ്വാ 'ഭിന്നം വതിദം കുലം മമാ'തി ചിന്തയതോ ലോഹിതമ്പി മുഖതോ ഉഗ്ഗച്ഛതി, കുച്ഛിവിരേചനമ്പി ഹോതി, അന്താനിപി ഖണ്ഡാഖണ്ഡാനി ഹുത്വാ നിക്ഖമന്തി. ലാഭമച്ഛരിയേന സങ്ഘസ്സ വാ ഗണസ്സ വാ സന്തകേ ലാഭേ മച്ഛരായിത്വാ പുഗ്ഗലികപരിഭോഗം വിയ പരിഭുഞ്ജിത്വാ യക്ഖോ വാ പേതോ വാ മഹാഅജഗരോ വാ ഹുത്വാ നിബ്ബത്തതി. സരീരവണ്ണഗുണവണ്ണമച്ഛരേന പരിയത്തിധമ്മമച്ഛരിയേന ച അത്തനോവ വണ്ണം വണ്ണേതി, പരേസം വണ്ണേ 'കിം വണ്ണോ ഏസോ'തി തം തം ദോസം വദന്തോ പരിയത്തിധമ്മഞ്ച കസ്സചി കിഞ്ചി അദേന്തോ ദുബ്ബണ്ണോ ചേവ ഏളമൂഗോ ച ഹോതി.

അപിച ആവാസമച്ഛരിയേന ലോഹഗേഹേ പച്ചതി. കുലമച്ഛരിയേന അപ്പലാഭോ ഹോതി. ലാഭമച്ഛരിയേന ഗൂഥനിരയേ നിബ്ബത്തതി. വണ്ണമച്ഛരിയേന ഭവേ ഭവേ നിബ്ബത്തസ്സ വണ്ണോ നാമ ന ഹോതി. ധമ്മമച്ഛരിയേന കുക്കുളനിരയേ നിബ്ബത്തതീതി.

മച്ഛരായനവസേന **മച്ഛേരം**. മച്ഛരായനാകാരോ **മച്ഛരായനാ**. മച്ഛരേന അയിതസ്സ മച്ഛേരസമങ്ഗിനോ ഭാവോ **മച്ഛരായിതത്തം**. 'മയ്ഹമേവ ഹോന്തു മാ അഞ്ഞസ്സാ'തി സബ്ബാപി അത്തനോ സമ്പത്തിയോ ബ്യാപേതും ന ഇച്ഛതീതി

വിവിച്ഛോ. വിവിച്ഛസ്സ ഭാവോ **വേവിച്ഛം,** മുദുമച്ഛരിയസ്സേതം നാമം. കദരിയോ വുച്ചതി അനാദരോ. തസ്സ ഭാവോ **കദരിയം**. ഥദ്ധമച്ഛരിയസ്സേതം നാമം. തേന ഹി സമന്നാഗതോ പുഗ്ഗലോ പരമ്പി പരേസം ദദമാനം നിവാരേതി. വുത്തമ്പി ചേതം -

> കദരിയോ പാപസങ്കപ്പോ, മിച്ഛാദിട്ഠി അനാദരോ;
> ദദമാനം നിവാരേതി, യാചമാനാന ഭോജനന്തി. (സം॰ നി॰ ൧.൧൩൨);

യാചകേ ദിസ്വാ കടുകഭാവേന ചിത്തം അഞ്ചതി സങ്കോചേതീതി കടുകഞ്ചുകോ. തസ്സ ഭാവോ **കടുകഞ്ചുകതാ**. അപരോ നയോ - **കടുകഞ്ചുകതാ** വുച്ചതി കടച്ഛുഗ്ഗാഹോ. സമതിത്തികപുണ്ണായ ഹി ഉക്ഖലിയാ ഭത്തം ഗണ്ഹന്തോ സബ്ബതോഭാഗേന സങ്കുടിതേന അഗ്ഗകടച്ഛുനാ ഗണ്ഹാതി, പൂരേത്വാ ഗഹേതും ന സക്കോതി; ഏവം മച്ഛരിപുഗ്ഗലസ്സ ചിത്തം സങ്കുചതി. തസ്മിം സങ്കുചിതേ കായോപി തഥേവ സങ്കുചതി, പടികുടതി, പടിനിവത്തതി, ന സമ്പസാരിയതീതി മച്ഛേരം 'കടുകഞ്ചുകതാ'തി വുത്തം.

അഗ്ഗഹിതത്തം ചിത്തസ്സാതി പരേസം ഉപകാരകരണേ ദാനാദിനാ ആകാരേന യഥാ ന സമ്പസാരിയതി, ഏവം ആവരിത്വാ ഗഹിതഭാവോ ചിത്തസ്സ. യസ്മാ പന മച്ഛരിപുഗ്ഗലോ അത്തനോ സന്തകം പരേസം അദാതുകാമോ ഹോതി പരസന്തകം ഗണ്ഹിതുകാമോ, തസ്മാ 'ഇദം അച്ഛരിയം മയ്ഹമേവ ഹോതു, മാ അഞ്ഞസ്സാ'തി പവത്തിവസേനസ്സ അത്തസമ്പത്തിനിഗൂഹനലക്ഖണതാ അത്തസമ്പത്തിഗ്ഗഹണലക്ഖണതാ വാ വേദിതബ്ബാ. സേസം ഇമസ്മിം ഗോച്ഛകേ ഉത്താനത്ഥമേവ.

ഇമാനി പന സംയോജനാനി കിലേസപടിപാടിയാപി ആഹരിതും വട്ടതി മഗ്ഗപടിപാടിയാപി. കിലേസപടിപാടിയാ കാമരാഗപടിഘസംയോജനാനി അനാഗാമിമഗ്ഗേന പഹീയന്തി, മാനസംയോജനം അരഹത്തമഗ്ഗേന, ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാസീലബ്ബതപരാമാസാ സോതാപത്തിമഗ്ഗേന, ഭവരാഗസംയോജനം അരഹത്തമഗ്ഗേന, ഇസ്സാമച്ഛരിയാനി സോതാപത്തിമഗ്ഗേന, അവിജ്ജാ അരഹത്തമഗ്ഗേന. മഗ്ഗപടിപാടിയാ ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാസീലബ്ബതപരാമാസഇസ്സാമച്ഛരിയാനി സോതാപത്തിമഗ്ഗേന പഹീയന്തി, കാമരാഗപടിഘാ അനാഗാമിമഗ്ഗേന, മാനഭവരാഗഅവിജ്ജാ അരഹത്തമഗ്ഗേനാതി.

൧൧൪൦. ഗന്ഥഗോച്ഛകേ നാമകായം ഗന്ഥേതി, ചുതിപടിസന്ധിവസേന വട്ടസ്മിം ഘടേതീതി **കായഗന്ഥോ**. സബ്ബഞ്ഞുഭാസിതമ്പി പടിക്ഖിപിത്വാ സസ്സതോ ലോകോ ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞന്തി ഇമിനാ ആകാരേന അഭിനിവിസതീതി **ഇദംസച്ചാഭിനിവേസോ**. യസ്മാ പന അഭിജ്ഝാകാമരാഗാനം വിസേസോ അത്ഥി, തസ്മാ അഭിജ്ഝാകായഗന്ഥസ്സ പദഭാജനേ "യോ കാമേസു കാമച്ഛന്ദോ കാമരാഗോ"തി അവത്വാ യോ രാഗോ സാരാഗോതിആദി വുത്തം. ഇമിനാ യം ഹേട്ഠാ വുത്തം 'ബ്രഹ്മാനം വിമാനാദീസു ഛന്ദരാഗോ കാമാസവോ ന ഹോതി, ഗന്ഥഗോച്ഛകം പത്വാ അഭിജ്ഝാകായഗന്ഥോ ഹോതീ'തി തം സുവുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. പരതോ കിലേസഗോച്ഛകേപി ഏസേവ നയോ. **ഠപേത്വാ സീലബ്ബതപരാമാസ**ന്തി ഇദം യസ്മാ സീലബ്ബതപരാമാസോ 'ഇദമേവ സച്ച'ന്തിആദിനാ ആകാരേന നാഭിനിവിസതി,

‘സീലേന സുദ്ധീ’തിആദിനാ ഏവ പന അഭിനിവിസതി, തസ്മാ മിച്ഛാദിട്ഠിഭൂതമ്പി തം പടിക്ഖിപന്തോ ‘ഠപേത്വാ’തി ആഹ.

൧൧൬൨. നീവരണഗോച്ഛകസ്സ ഥിനമിദ്ധനിദ്ദേസേ **ചിത്തസ്സ അകല്ലതാ**തി ചിത്തസ്സ ഗിലാനഭാവോ. ഗിലാനോ ഹി അകല്ലകോതി വുച്ചതി. വിനയേപി വുത്തം - “നാഹം, ഭന്തേ, അകല്ലകോ”തി (പാരാ° ൧൫൧). **അകമ്മഞ്ഞതാ**തി ചിത്തഗേലഞ്ഞസങ്ഖാതോവ അകമ്മഞ്ഞതാകാരോ. **ഓലീയനാ**തി ഓലീയനാകാരോ. ഇരിയാപഥികചിത്തഞ്ഹി ഇരിയാപഥം സന്ധാരേതും അസക്കോന്തം, രുക്ഖേ വഗ്ഗുലി വിയ, ഖീലേ ലഗ്ഗിതഫാണിതവാരകോ വിയ ച, ഓലീയതി. തസ്സ തം ആകാരം സന്ധായ ഓലീയനാതി വുത്തം. ദുതിയപദം ഉപസഗ്ഗവസേന വഡ്ഢിതം. **ലീന**ന്തി അവിപ്ഫാരികതായ പടികുടിതം. ഇതരേ ദ്വേ ആകാരഭാവനിദ്ദേസാ. **ഥിന**ന്തി സപ്പിപിണ്ഡോ വിയ അവിപ്ഫാരികതായ ഘനഭാവേന ഠിതം. **ഥിയനാ**തി ആകാരനിദ്ദേസോ. ഥിയിതഭാവോ **ഥിയിതത്തം,** അവിപ്ഫാരവസേനേവ ഥദ്ധതാതി അത്ഥോ.

൧൧൬൩. കായസ്സാതി ഖന്ധത്തയസങ്ഖാതസ്സ നാമകായസ്സ. **അകല്ലതാ അകമ്മഞ്ഞതാ**തി ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ. മേഘോ വിയ ആകാസം കായം ഓനയ്ഹതീതി **ഓനാഹോ**. സബ്ബതോഭാഗേന ഓനാഹോ **പരിയോനാഹോ**. അബ്ഭന്തരേ സമോരുന്ധതീതി **അന്തോസമോരോധോ**. യഥാ ഹി നഗരേ രുന്ധിത്വാ ഗഹിതേ മനുസ്സാ ബഹി നിക്ഖമിതും ന ലഭന്തി, ഏവമ്പി മിദ്ധേന സമോരുദ്ധാ ധമ്മാ വിപ്ഫാരവസേന നിക്ഖമിതും ന ലഭന്തി. തസ്മാ അന്തോസമോരോധോതി വുത്തം. മേധതീതി **മിദ്ധം;** അകമ്മഞ്ഞഭാവേന വിഹിംസതീതി അത്ഥോ. സുപന്തി തേനാതി **സോപ്പം**. അക്ഖിദലാദീനം പചലഭാവം കരോതീതി **പചലായികാ. സുപനാ സുപിതത്ത**ന്തി ആകാരഭാവനിദ്ദേസാ. യം പന തേസം പുരതോ സോപ്പപദം തസ്സ പുനവചനേ കാരണം വുത്തമേവ. **ഇദം വുച്ചതി ഥിനമിദ്ധനീവരണ**ന്തി ഇദം ഥിനഞ്ച മിദ്ധഞ്ച ഏകതോ കത്വാ ആവരണട്ഠേന ഥിനമിദ്ധനീവരണന്തി വുച്ചതി. യം യേഭുയ്യേന സേക്ഖപുഥുജ്ജനാനം നിദ്ദായ പുബ്ബഭാഗഅപരഭാഗേസു ഉപ്പജ്ജതി തം അരഹത്തമഗ്ഗേന സമുച്ഛിജ്ജതി. ഖീണാസവാനം പന കരജകായസ്സ ദുബ്ബലഭാവേന ഭവങ്ഗോതരണം ഹോതി, തസ്മിം അസമ്മിസ്സേ വത്തമാനേ തേ സുപന്തി, സാ നേസം നിദ്ദാ നാമ ഹോതി. തേനാഹ ഭഗവാ - “അഭിജാനാമി ഖോ പനാഹം, അഗ്ഗിവേസ്സന, ഗിമ്ഹാനം പച്ഛിമേ മാസേ ചതുഗ്ഗുണം സങ്ഘാടിം പഞ്ഞപേത്വാ ദക്ഖിണേന പസ്സേന സതോ സമ്പജാനോ നിദ്ദം ഓക്കമിതാ”തി (മ° നി° ൧.൩൮൭). ഏവരൂപോ പനായം കരജകായസ്സ ദുബ്ബലഭാവോ ന മഗ്ഗവജ്ഝോ, ഉപാദിന്നകേപി അനുപാദിന്നകേപി ലബ്ഭതി. ഉപാദിന്നകേ ലബ്ഭമാനോ യദാ ഖീണാസവോ ദീഘമഗ്ഗം ഗതോ ഹോതി, അഞ്ഞതരം വാ പന കമ്മം കത്വാ കിലന്തോ, ഏവരൂപേ കാലേ ലബ്ഭതി. അനുപാദിന്നകേ ലബ്ഭമാനോ പണ്ണപുപ്ഫേസു ലബ്ഭതി. ഏകച്ചാനഞ്ഹി രുക്ഖാനം പണ്ണാനി സൂരിയാതപേന പസാരിയന്തി രത്തിം പടികുടന്തി, പദുമപുപ്ഫാദീനി സൂരിയാതപേന പുപ്ഫന്തി, രത്തിം പുന പടികുടന്തി . ഇദം പന മിദ്ധം അകുസലത്താ ഖീണാസവാനം ന ഹോതീതി.

തത്ഥ സിയാ - “ന മിദ്ധം അകുസലം. കസ്മാ? രൂപത്താ. രൂപഞ്ഹി അബ്യാകതം. ഇദഞ്ച രൂപം. തേനേവേത്ഥ ‘കായസ്സ അകല്ലതാ അകമ്മഞ്ഞതാ’തി കായഗ്ഗഹണം കത”ന്തി. യദി ‘കായസ്സാ’തി വുത്തമത്തേനേവേതം രൂപം,

കായപസ്സദ്ധാദയോപി ധമ്മാ രൂപമേവ ഭവേയ്യും. 'സുഖഞ്ച കായേന പടിസംവേദേതി' (ധം സം ൧൬൩; ദീ നി ൧.൨൩൦) 'കായേന ചേവ പരമസച്ചം സച്ഛികരോതീ'തി (മ നി ൨.൧൮൩; അം നി ൪.൧൧൩) സുഖപടിസംവേദനപരമത്ഥസച്ചസച്ഛികരണാനിപി രൂപകായേനേവ സിയും. തസ്മാ ന വത്തബ്ബമേതം 'രൂപം മിദ്ധ'ന്തി. നാമകായോ ഹേത്ഥ കായോ നാമ. യദി നാമകായോ, അഥ കസ്മാ 'സോപ്പം പചലായികാ'തി വുത്തം? ന ഹി നാമകായോ സുപതി, ന ച പചലായതീതി. 'ലിങ്ഗാദീനി വിയ ഇന്ദ്രിയസ്സ, തസ്സ ഫലത്താ. യഥാ ഹി 'ഇത്ഥിലിങ്ഗം ഇത്ഥിനിമിത്തം ഇത്ഥികുത്തം ഇത്ഥാകപ്പോ'തി ഇമാനി ലിങ്ഗാദീനി ഇത്ഥിന്ദ്രിയസ്സ ഫലത്താ വുത്താനി, ഏവം ഇമസ്സാപി നാമകായഗേലഞ്ഞസങ്ഖാതസ്സ മിദ്ധസ്സ ഫലത്താ സോപ്പാദീനി വുത്താനി. മിദ്ധേ ഹി സതി താനി ഹോന്തീതി. ഫലൂപചാരേന, മിദ്ധം അരൂപമ്പി സമാനം 'സോപ്പം പചലായികാ സുപനാ സുപിതത്ത'ന്തി വുത്തം.

'അക്ഖിദലാദീനം പചലഭാവം കരോതീതി പചലായികാ'തി വചനത്ഥേനാപി ചായമത്ഥോ സാധിതോയേവാതി ന രൂപം മിദ്ധം. ഓനാഹാദീഹിപി ചസ്സ അരൂപഭാവോ ദീപിതോയേവ. ന ഹി രൂപം നാമകായസ്സ 'ഓനാഹോ പരിയോനാഹോ അന്തോസമോരോധോ' ഹോതീതി. 'നനു ച ഇമിനാവ കാരണേനേതം രൂപം? ന ഹി അരൂപം കസ്സചി ഓനാഹോ, ന പരിയോനാഹോ, ന അന്തോസമോരോധോ ഹോതീ'തി. യദി ഏവം, ആവരണമ്പി ന ഭവേയ്യ. തസ്മാ. യഥാ കാമച്ഛന്ദാദയോ അരൂപധമ്മാ ആവരണട്ഠേന നീവരണാ, ഏവം ഇമസ്സാപി ഓനാഹനാദിഅത്ഥേന ഓനാഹാദിതാ വേദിതബ്ബാ. അപിച "പഞ്ച നീവരണേ പഹായ ചേതസോ ഉപക്കിലേസേ പഞ്ഞായ ദുബ്ബലീകരണേ"തി (ദീ നി ൨.൧൪൬; സം നി ൫.൨൩൩) വചനതോപേതം അരൂപം. ന ഹി രൂപം ചിത്തുപക്കിലേസോ, ന പഞ്ഞായ ദുബ്ബലീകരണം ഹോതീതി.

കസ്മാ ന ഹോതി? നനു വുത്തം -

> "സന്തി, ഭിക്ഖവേ, ഏകേ സമണബ്രാഹ്മണാ സുരം പിവന്തി മേരയം, സുരാമേരയപാനാ അപ്പടിവിരതാ, അയം, ഭിക്ഖവേ, പഠമോ സമണബ്രാഹ്മണാനം ഉപക്കിലേസോ"തി (അം നി ൪.൫൦).

അപരമ്പി വുത്തം "ഛ ഖോമേ, ഗഹപതിപുത്ത, ആദീനവാ സുരാമേരയമജ്ജപമാദട്ഠാനാനുയോഗേ - സന്ദിട്ഠികാ ധനജാനി, കലഹപ്പവഡ്ഢനീ, രോഗാനം ആയതനം, അകിത്തിസഞ്ജനനീ, കോപീനനിദംസനീ, പഞ്ഞായ ദുബ്ബലീകരണീത്വേവ ഛട്ഠം പദം ഭവതീ"തി (ദീ നി ൩.൨൪൮). പച്ചക്ഖതോപി ചേതം സിദ്ധമേവ. യഥാ മജ്ജേ ഉദരഗതേ, ചിത്തം സംകിലിസ്സതി, പഞ്ഞാ ദുബ്ബലാ ഹോതി, തസ്മാ മജ്ജം വിയ മിദ്ധമ്പി ചിത്തസംകിലേസോ ചേവ പഞ്ഞായ ദുബ്ബലീകരണഞ്ച സിയാതി. ന, പച്ചയനിദ്ദേസതോ. യദി ഹി മജ്ജം സംകിലേസോ ഭവേയ്യ, സോ "ഇമേ പഞ്ച നീവരണേ പഹായ ചേതസോ ഉപക്കിലേസേ"തി (മ നി ൧.൨൯൭) വാ, "ഏവമേവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചിമേ ചിത്തസ്സ ഉപക്കിലേസാ, യേഹി ഉപക്കിലേസേഹി ഉപക്കിലിട്ഠം ചിത്തം ന ചേവ മുദു ഹോതി, ന ച കമ്മനിയം, ന ച പഭസ്സരം, പഭങ്ഗു ച, ന ച സമ്മാ സമാധിയതി ആസവാനം ഖയായ. കതമേ പഞ്ച? കാമച്ഛന്ദോ, ഭിക്ഖവേ, ചിത്തസ്സ

ഉപക്കിലേസോ''തി (സം· നി· ൫.൨൧൪) വാ, ''കതമേ ച, ഭിക്ഖവേ, ചിത്തസ്സ ഉപക്കിലേസാ? അഭിജ്ഝാ വിസമലോഭോ ചിത്തസ്സ ഉപക്കിലേസോ''തി (മ· നി· ൧.൭൧) വാ - ഏവമാദീസു ഉപക്കിലേസനിദ്ദേസേസു നിദ്ദേസം ആഗച്ഛേയ്യ. യസ്മാ പന തസ്മിം പീതേ ഉപക്കിലേസാ ഉപ്പജ്ജന്തി യേ ചിത്തസംകിലേസാ ചേവ പഞ്ഞായ ച ദുബ്ബലീകരണാ ഹോന്തി, തസ്മാ തം തേസം പച്ചയത്താ പച്ചയനിദ്ദേസതോ ഏവം വുത്തം. മിദ്ധം പന സയമേവ ചിത്തസ്സ സംകിലേസോ ചേവ പഞ്ഞായ ദുബ്ബലീകരണഞ്ചാതി അരൂപമേവ മിദ്ധം.

കിഞ്ച ഭിയ്യോ? സമ്പയോഗവചനതോ. ''ഥിനമിദ്ധനീവരണം അവിജ്ജാനീവരണേന നീവരണഞ്ചേവ നീവരണസമ്പയുത്തഞ്ചാ''തി (ധ· സ· ൧൧൭൬) ഹി വുത്തം. തസ്മാ സമ്പയോഗവചനതോ നയിദം രൂപം. ന ഹി രൂപം സമ്പയുത്തസങ്ഖ്യം ലഭതീതി. അഥാപി സിയാ - 'യഥാലാഭവസേനേതം വുത്തം. യഥാ ഹി ''സിപ്പിസമ്ബുകമ്പി സക്ഖരകഥലമ്പി മച്ഛഗുമ്ബമ്പി ചരന്തമ്പി തിട്ഠന്തമ്പീ''തി (ദീ· നി· ൧.൨൪൯; മ· നി· ൧.൪൩൩) ഏവം ഏകതോ കത്വാ യഥാലാഭവസേന വുത്തം. സക്ഖരകഥലഞ്ഹി തിട്ഠതി യേവ ന ചരതി, ഇതരദ്വയം തിട്ഠതിപി ചരതിപി. ഏവമിധാപി മിദ്ധം നീവരണമേവ, ന സമ്പയുത്തം , ഥിനം നീവരണമ്പി സമ്പയുത്തമ്പീതി സബ്ബം ഏകതോ കത്വാ യഥാലാഭവസേന ''നീവരണഞ്ചേവ നീവരണസമ്പയുത്തഞ്ചാ''തി വുത്തം. മിദ്ധം പന യഥാ സക്ഖരകഥലം തിട്ഠതേവ ന ചരതി, ഏവം നീവരണമേവ, ന സമ്പയുത്തം. തസ്മാ രൂപമേവ മിദ്ധന്തി. ന, രൂപഭാവാസിദ്ധിതോ. സക്ഖരകഥലഞ്ഹി ന ചരതീതി വിനാപി സുത്തേന സിദ്ധം. തസ്മാ തത്ഥ യഥാലാഭവസേനത്ഥോ ഹോതു . മിദ്ധം പന രൂപന്തി അസിദ്ധമേതം. ന സക്കാ തസ്സ ഇമിനാ സുത്തേന രൂപഭാവോ സാധേതുന്തി മിദ്ധസ്സ രൂപഭാവാസിദ്ധിതോ ന ഇദം യഥാലാഭവസേന വുത്തന്തി അരൂപമേവ മിദ്ധം.

കിഞ്ച ഭിയ്യോ? 'ചത്തത്താ'തിആദിവചനതോ. വിഭങ്ഗസ്മിഞ്ഹി ''വിഗതഥിനമിദ്ധോതി തസ്സ ഥിനമിദ്ധസ്സ ചത്തത്താ വന്തത്താ മുത്തത്താ പഹീനത്താ പടിനിസ്സട്ഠത്താ, തേന വുച്ചതി വിഗതഥിനമിദ്ധോ''തി (വിഭ· ൫൪൭) ച, ''ഇദം ചിത്തം ഇമമ്ഹാ ഥിനമിദ്ധാ സോധേതി വിസോധേതി പരിസോധേതി മോചേതി വിമോചേതി പരിമോചേതി, തേന വുച്ചതി ഥിനമിദ്ധാ ചിത്തം പരിസോധേതീ'' ചാതി (വിഭ· ൫൫൧) - ഏവം 'ചത്തത്താ'തിആദി വുത്തം. ന ച 'രൂപം' ഏവം വുച്ചതി, തസ്മാപി അരൂപമേവ മിദ്ധന്തി. ന, ചിത്തജസ്സാസമ്ഭവവചനതോ. തിവിധഞ്ഹി മിദ്ധം - ചിത്തജം ഉതുജം ആഹാരജഞ്ച. തസ്മാ യം തത്ഥ ചിത്തജം തസ്സ വിഭങ്ഗേ ഝാനചിത്തേഹി അസമ്ഭവോ വുത്തോ, ന അരൂപഭാവോ സാധിതോതി രൂപമേവ മിദ്ധന്തി. ന, രൂപഭാവാസിദ്ധിതോവ. മിദ്ധസ്സ ഹി രൂപഭാവേ സിദ്ധേ സക്കാ ഏതം ലദ്ധും. തത്ഥ ചിത്തജസ്സാസമ്ഭവോ വുത്തോ. സോ ഏവ ച ന സിജ്ഝതീതി അരൂപമേവ മിദ്ധം.

കിഞ്ച ഭിയ്യോ? പഹാനവചനതോ. ഭഗവതാ ഹി ''ഛ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മേ പഹായ ഭബ്ബോ പഠമജ്ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരിതും; കതമേ ഛ? കാമച്ഛന്ദം, ബ്യാപാദം, ഥിനമിദ്ധം, ഉദ്ധച്ചം, കുക്കുച്ചം, വിചികിച്ഛം; കാമേസു ഖോ പനസ്സ ആദീനവോ സമ്മപ്പഞ്ഞായ സുദിട്ഠോ ഹോതീ''തി (അ· നി· ൬.൭൩) ച, ''ഇമേ പഞ്ച നീവരണേ പഹായ ബലവതിയാ പഞ്ഞായ അത്തത്ഥം വാ പരത്ഥം വാ ഞസ്സതീ''തി (അ· നി· ൫.൫൧) ച ആദീസു

മിദ്ധസ്സാപി പഹാനം വുത്തം. ന ച രൂപം പഹാതബ്ബം. യഥാഹ - ''രൂപക്ഖന്ധോ അഭിഞ്ഞേയ്യോ, പരിഞ്ഞേയ്യോ, ന പഹാതബ്ബോ, ന ഭാവേതബ്ബോ ന സച്ഛികാതബ്ബോ''തി (വിഭം ൧൦൩൧) ഇമസ്സാപി പഹാനവചനതോ അരൂപമേവ മിദ്ധന്തി. ന, രൂപസ്സാപി പഹാനവചനതോ. ''രൂപം, ഭിക്ഖവേ, ന തുമ്ഹാകം, തം പജഹഥാ''തി (മ നി ൧.൨൪൭; സം നി ൩.൩൩). ഏത്ഥ ഹി രൂപസ്സാപി പഹാനം വുത്തമേവ. തസ്മാ അകാരണമേതന്തി. ന, അഞ്ഞഥാ വുത്തത്താ. തസ്മിഞ്ഹി സുത്തേ ''യോ, ഭിക്ഖവേ, രൂപേ ഛന്ദരാഗവിനയോ തം തത്ഥ പഹാന''ന്തി (സം നി ൩.൨൫) ഏവം ഛന്ദരാഗപ്പഹാനവസേന രൂപസ്സ പഹാനം വുത്തം, ന യഥാ ''ഛ ധമ്മേ പഹായ പഞ്ച നീവരണേ പഹായാ''തി ഏവം പഹാതബ്ബമേവ വുത്തന്തി, അഞ്ഞഥാ വുത്തത്താ, ന രൂപം മിദ്ധം. തസ്മാ യാനേതാനി ''സോ ഇമേ പഞ്ച നീവരണേ പഹായ ചേതസോ ഉപക്കിലേസേ''തിആദീനി സുത്താനി വുത്താനി, ഏതേഹി ചേവ അഞ്ഞേഹി ച സുത്തേഹി അരൂപമേവ മിദ്ധന്തി വേദിതബ്ബം. തഥാ ഹി -

> ''പഞ്ചിമേ, ഭിക്ഖവേ, ആവരണാ നീവരണാ ചേതസോ അജ്ഝാരുഹാ പഞ്ഞായ ദുബ്ബലീകരണാ. കതമേ പഞ്ച? കാമച്ഛന്ദോ, ഭിക്ഖവേ, ആവരണോ നീവരണോ...പേ... ഥിനമിദ്ധം, ഭിക്ഖവേ, ആവരണം നീവരണം ചേതസോ അജ്ഝാരുഹം പഞ്ഞായ ദുബ്ബലീകരണ''ന്തി (സം നി ൫.൨൨൦) ച, ''ഥിനമിദ്ധനീവരണം, ഭിക്ഖവേ, അന്ധകരണം അചക്ഖുകരണം അഞ്ഞാണകരണം പഞ്ഞാനിരോധികം വിഘാതപക്ഖികം അനിബ്ബാനസംവത്തനിക''ന്തി (സം നി ൫.൨൨൧) ച, ''ഏവമേവ ഖോ, ബ്രാഹ്മണ, യസ്മിം സമയേ ഥിനമിദ്ധപരിയുട്ഠിതേന ചേതസാ വിഹരതി ഥിനമിദ്ധപരേതേനാ''തി (സം നി ൫.൨൩൬) ച, ''അയോനിസോ, ഭിക്ഖവേ, മനസികരോതോ അനുപ്പന്നോ ചേവ കാമച്ഛന്ദോ ഉപ്പജ്ജതി...പേ... അനുപ്പന്നഞ്ചേവ ഥിനമിദ്ധം ഉപ്പജ്ജതീ''തി (സം നി ൫.൨൧൬) ച, ''കേവലോഹായം, ഭിക്ഖവേ, അകുസലരാസി യദിദം പഞ്ച നീവരണാ''തി (സം നി ൫.൩൭൧) ച -

ഏവമാദീനി ച അനേകാനി ഏതസ്സ അരൂപഭാവജോതകാനേവ സുത്താനി വുത്താനി. യസ്മാ ചേതം അരൂപം തസ്മാ ആരുപ്പേപി ഉപ്പജ്ജതി. വുത്തഞ്ഹേതം മഹാപകരണേ **പട്ഠാനേ** - ''നീവരണം ധമ്മം പടിച്ച നീവരണോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി, ന പുരേജാതപച്ചയാ''തി ഏതസ്സ വിഭങ്ഗേ ''ആരുപ്പേ കാമച്ഛന്ദനീവരണം പടിച്ച ഥിനമിദ്ധം... ഉദ്ധച്ചം അവിജ്ജാനീവരണ''ന്തി (പട്ഠാ ൩.൮.൮) സബ്ബം വിത്ഥാരേതബ്ബം. തസ്മാ സന്നിട്ഠാനമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം അരൂപമേവ മിദ്ധന്തി.

൧൧൬൧. കുക്കുച്ചനിദ്ദേസേ **അകപ്പിയേ കപ്പിയസഞ്ഞിതാ**തിആദീനി മൂലതോ കുക്കുച്ചദസ്സനത്ഥം വുത്താനി. ഏവംസഞ്ഞിതായ ഹി കതേ വീതിക്കമ്മേ, നിട്ഠിതേ വത്ഥുജ്ഝാചാരേ, പുന സഞ്ജാതസതിനോപി 'ദുട്ഠു മയാ കത'ന്തി ഏവം അനുതപ്പമാനസ്സ പച്ഛാനുതാപവസേനേതം ഉപ്പജ്ജതി. തേന തം മൂലതോ ദസ്സേതും 'അകപ്പിയേ കപ്പിയസഞ്ഞിതാ'തിആദി വുത്തം. തത്ഥ അകപ്പിയഭോജനം കപ്പിയസഞ്ഞീ ഹുത്വാ പരിഭുഞ്ജതി, അകപ്പിയമംസം കപ്പിയമംസസഞ്ഞീ ഹുത്വാ, അച്ഛമംസം സൂകരമംസന്തി, ദീപിമംസം വാ മിഗമംസന്തി ഖാദതി; കാലേ വീതിവത്തേ കാലസഞ്ഞായ, പവാരേത്വാ

അപ്പവാരിതസഞ്ഞായ, പത്തസ്മിം രജേ പതിതേ പടിഗ്ഗഹിതസഞ്ഞായ ഭുഞ്ജതി - ഏവം 'അകപ്പിയേ കപ്പിയസഞ്ഞായ' വീതിക്കമം കരോതി നാമ. സൂകരമംസം പന അച്ഛമംസസഞ്ഞായ ഖാദമാനോ, കാലേ ച വികാലസഞ്ഞായ ഭുഞ്ജമാനോ 'കപ്പിയേ അകപ്പിയസഞ്ഞിതായ' വീതിക്കമം കരോതി നാമ. അനവജ്ജം പന കിഞ്ചിദേവ വജ്ജസഞ്ഞിതായ, വജ്ജഞ്ച അനവജ്ജസഞ്ഞിതായ കരോന്തോ 'അനവജ്ജേ വജ്ജസഞ്ഞായ വജ്ജേ ച അനവജ്ജസഞ്ഞായ' വീതിക്കമം കരോതി നാമ. യസ്മാ പനേതം ''അകതം വത മേ കല്യാണം, അകതം കുസലം, അകതം ഭീരുത്താണം, കതം പാപം, കതം ലുദ്ദം, കതം കിബ്ബിസ''ന്തി ഏവം അനവജ്ജേ വജ്ജസഞ്ഞിതായപി കതേ വീതിക്കമേ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാസ്സ അഞ്ഞമ്പി വത്ഥും അനുജാനന്തോ **യം ഏവരൂപന്തി**ആദിമാഹ.

തത്ഥ കുക്കുച്ചപദം വുത്തത്ഥമേവ. കുക്കുച്ചായനാകാരോ **കുക്കുച്ചായനാ**. കുക്കുച്ചേന അയിതസ്സ ഭാവോ **കുക്കുച്ചായിതത്തം. ചേതസോ വിപ്പടിസാരോതി** ഏത്ഥ കതാകതസ്സ സാവജ്ജാനവജ്ജസ്സ വാ അഭിമുഖഗമനം 'വിപ്പടിസാരോ' നാമ. യസ്മാ പന സോ കതം വാ പാപം അകതം ന കരോതി, അകതം വാ കല്യാണം കതം ന കരോതി, തസ്മാ വിരൂപോ കുച്ഛിതോ വാ പടിസാരോതി 'വിപ്പടിസാരോ'. സോ പന ചേതസോ, ന സത്തസ്സാതി ഞാപനത്ഥം 'ചേതസോ' വിപ്പടിസാരോതി വുത്തം. അയമസ്സ സഭാവനിദ്ദേസോ. ഉപ്പജ്ജമാനം പന കുക്കുച്ചം ആരഗ്ഗമിവ കംസപത്തം മനം വിലിഖമാനമേവ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ **മനോവിലേഖോ**തി വുത്തം. അയമസ്സ കിച്ചനിദ്ദേസോ. യം പന വിനയേ ''അഥ ഖോ ആയസ്മാ സാരിപുത്തോ ഭഗവതാ പടിക്ഖിത്തം അനുവസിത്വാ അനുവസിത്വാ ആവസഥപിണ്ഡം പരിഭുഞ്ജിതു''ന്തി കുക്കുച്ചായന്തോ ന പടിഗ്ഗഹേസീതി (പാചി॰ ൨൦൮) കുക്കുച്ചം ആഗതം, ന തം നീവരണം. ന ഹി അരഹതോ 'ദുട്ഠു മയാ ഇദം കത'ന്തി ഏവം അനുതാപോ അത്ഥി. നീവരണപതിരൂപകം പനേതം 'കപ്പതി ന കപ്പതീ'തി വീമംസനസങ്ഖാതം വിനയകുക്കുച്ചം നാമ.

൧൧൭൩. **''കതമേ ധമ്മാ നീവരണാ ചേവ നീവരണസമ്പയുത്താ ചാ''**തി പദസ്സ നിദ്ദേസേ യസ്മാ ഥിനമിദ്ധം അഞ്ഞമഞ്ഞം ന വിജഹതി, തസ്മാ **ഥിനമിദ്ധനീവരണം അവിജ്ജാനീവരണേന നീവരണഞ്ചേവ നീവരണസമ്പയുത്തഞ്ചാ**തി അഭിന്ദിത്വാ വുത്തം. യസ്മാ പന ഉദ്ധച്ചേ സതിപി കുക്കുച്ചസ്സ അഭാവാ കുക്കുച്ചേന വിനാപി ഉദ്ധച്ചം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ തം ഭിന്ദിത്വാ വുത്തം. യഞ്ച യേന സമ്പയോഗം ന ഗച്ഛതി, തം ന യോജിതന്തി വേദിതബ്ബം.

ഇമേ പന നീവരണേ കിലേസപടിപാടിയാപി ആഹരിതും വട്ടതി മഗ്ഗപടിപാടിയാപി. കിലേസപടിപാടിയാ കാമച്ഛന്ദബ്യാപാദാ അനാഗാമിമഗ്ഗേന പഹീയന്തി, ഥിനമിദ്ധുദ്ധച്ചാനി അരഹത്തമഗ്ഗേന, കുക്കുച്ചവിചികിച്ഛാ സോതാപത്തിമഗ്ഗേന, അവിജ്ജാ അരഹത്തമഗ്ഗേന. മഗ്ഗപടിപാടിയാ സോതാപത്തിമഗ്ഗേന കുക്കുച്ചവിചികിച്ഛാ പഹീയന്തി, അനാഗാമിമഗ്ഗേന കാമച്ഛന്ദബ്യാപാദാ, അരഹത്തമഗ്ഗേന ഥിനമിദ്ധുദ്ധച്ചാവിജ്ജാതി.

൧൧൭൬. പരാമാസഗോച്ഛകേ **തേ ധമ്മേ ഠപേത്വാ**തി പുച്ഛാസഭാഗേന ബഹുവചനം കതം.

൯൨൯. ഉപാദാനനിദ്ദേസേ വത്ഥുസങ്ഖാതം കാമം ഉപാദിയതീതി **കാമുപാദാനം** കാമോ ച സോ ഉപാദാനഞ്ചാതിപി കാമുപാദാനം. **ഉപാദാനന്തി** ദള്ഹഗ്ഗഹണം. ദള്ഹത്ഥോ ഹി എത്ഥ ഉപസദ്ദോ ഉപായാസഉപകട്ഠാദീസു വിയ. തഥാ ദിട്ഠി ച സാ ഉപാദാനഞ്ചാതി **ദിട്ഠുപാദാനം**. ദിട്ഠിം ഉപാദിയതീതി ദിട്ഠുപാദാനം. 'സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ'തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൧) ഹി പുരിമദിട്ഠിം ഉത്തരദിട്ഠി ഉപാദിയഹി. തഥാ സീലബ്ബതം ഉപാദിയതീതി **സീലബ്ബതുപാദാനം**. സീലബ്ബതഞ്ച തം ഉപാദാനഞ്ചാതിപി സീലബ്ബതുപാദാനം. ഗോസീലഗോവതാദീനി ഹി 'ഏവം സുദ്ധീ'തി അഭിനിവേസതോ സയമേവ ഉപാദാനാനി. തഥാ, വദന്തി ഏതേനാതി 'വാദോ'; ഉപാദിയന്തി ഏതേനാതി 'ഉപാദാനം'. കിം വദന്തി, ഉപാദിയന്തി വാ? അത്താനം. അത്തനോ വാദുപാദാനം **അത്തവാദുപാദാനം;** 'അത്തവാദമത്തമേവ വാ അത്താ'തി ഉപാദിയന്തി ഏതേനാതി അത്തവാദുപാദാനം.

൯൨൦. **യോ കാമേസു കാമച്ഛന്ദോതി** ഏത്ഥാപി വത്ഥുകാമാവ അനവസേസതോ കാമാതി അധിപ്പേതാ. തസ്മാ വത്ഥുകാമേസു കാമച്ഛന്ദോ ഇധ കാമുപാദാനന്തി അനാഗാമിനോപി തം സിദ്ധം ഹോതി. പഞ്ചകാമഗുണവത്ഥുകോ പനസ്സ കാമരാഗോവ നത്ഥീതി.

൯൨൧. ദിട്ഠുപാദാനനിദ്ദേസേ **നത്ഥി ദിന്നന്തി**. ദിന്നം നാമ അത്ഥി, സക്കാ കസ്സചി കിഞ്ചി ദാതുന്തി ജാനാതി; ദിന്നസ്സ പന ഫലം വിപാകോ നത്ഥീതി ഗണ്ഹാതി. **നത്ഥി യിട്ഠന്തി**. യിട്ഠം വുച്ചതി മഹായാഗോ. തം യജിതും സക്കാതി ജാനാതി; യിട്ഠസ്സ പന ഫലം വിപാകോ നത്ഥീതി ഗണ്ഹാതി. **നത്ഥി ഹുതന്തി** ആഹുനപാഹുനമങ്ഗലകിരിയാ. തം കാതും സക്കാതി ജാനാതി; തസ്സ പന ഫലം വിപാകോ നത്ഥീതി ഗണ്ഹാതി. **നത്ഥി, സുകതദുക്കടാനന്തി** ഏത്ഥ ദസ കുസലകമ്മപഥാ സുകതകമ്മാനി നാമ. ദസ അകുസലകമ്മപഥാ ദുക്കടകമ്മാനി നാമ. തേസം അത്ഥിഭാവം ജാനാതി ഫലം വിപാകോ പന നത്ഥീതി ഗണ്ഹാതി. **നത്ഥി അയം ലോകോതി** പരലോകേ ഠിതോ ഇമം ലോകം നത്ഥീതി ഗണ്ഹാതി. **നത്ഥി പരലോകോതി** ഇധ ലോകേ ഠിതോ പരലോകം നത്ഥീതി ഗണ്ഹാതി. **നത്ഥി മാതാ നത്ഥി പിതാതി** മാതാപിതൂനം അത്ഥിഭാവം ജാനാതി, തേസു കതപച്ചയേന കോചി ഫലം വിപാകോ നത്ഥീതി ഗണ്ഹാതി. **നത്ഥി സത്താ ഓപപാതികാതി** ചവനകഉപപജ്ജനകാ സത്താ നത്ഥീതി ഗണ്ഹാതി. **സമ്മഗ്ഗതാ സമ്മാ പടിപന്നാതി** അനുലോമപടിപദം പടിപന്നാ ധമ്മികസമണബ്രാഹ്മണാ ലോകസ്മിം നത്ഥീതി ഗണ്ഹാതി. **യേ ഇമഞ്ച ലോകം പരഞ്ച ലോകം സയം അഭിഞ്ഞാ സച്ഛികത്വാ പവേദേന്തീതി** ഇമഞ്ച ലോകം പരഞ്ച ലോകം അത്തനാവ അഭിവിസിട്ഠേന ഞാണേന ഞത്വാ പവേദനസമത്ഥോ സബ്ബഞ്ഞൂ ബുദ്ധോ നാമ നത്ഥീതി ഗണ്ഹാതി.

ഇമാനി പന ഉപാദാനാനി കിലേസപടിപാടിയാപി ആഹരിതും വട്ടതി മഗ്ഗപടിപാടിയാപി. കിലേസപടിപാടിയാ കാമുപാദാനം ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി പഹീയതി, സേസാനി തീണി സോതാപത്തിമഗ്ഗേന. മഗ്ഗപടിപാടിയാ സോതാപത്തിമഗ്ഗേന ദിട്ഠുപാദാനാദീനി പഹീയന്തി, ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി കാമുപാദാനന്തി.

൯൨൫. കിലേസഗോച്ഛകേ കിലേസാ ഏവ **കിലേസവത്ഥൂനി**. വസന്തി വാ ഏത്ഥ അഖീണാസവാ സത്താ ലോഭാദീസു പതിട്ഠിതത്താതി **'വത്ഥൂനി'**. കിലേസാ ച തേ തപ്പതിട്ഠാനം സത്താനം വത്ഥൂനി ചാതി **'കിലേസവത്ഥൂനി'**.

യസ്മാ ചേത്ഥ അനന്തരപച്ചയാദിഭാവേന ഉപ്പജ്ജമാനാ കിലേസാപി വസന്തി ഏവ നാമ, തസ്മാ കിലേസാനം വത്ഥൂനീതിപി 'കിലേസവത്ഥൂനി'.

൧൨൩൩. തത്ഥ കതമോ ലോഭോ? യോ രാഗോ സാരാഗോതി അയം പന ലോഭോ ഹേതുഗോച്ഛകേ ഗന്ഥഗോച്ഛകേ ഇമസ്മിം കിലേസഗോച്ഛകേതി തീസു ഠാനേസു അതിരേകപദസതേന നിദ്ദിട്ഠോ. ആസവസംയോജനഓഘയോഗനീവരണഉപാദാനഗോച്ഛകേസു അട്ഠഹി അട്ഠഹി പദേഹി നിദ്ദിട്ഠോ. സ്വായം അതിരേകപദസതേന നിദ്ദിട്ഠട്ഠാനേപി അട്ഠഹി അട്ഠഹി പദേഹി നിദ്ദിട്ഠട്ഠാനേപി നിപ്പദേസതോവ ഗഹിതോതി വേദിതബ്ബോ. തേസു ഹേതുഗന്ഥനീവരണഉപാദാനകിലേസഗോച്ഛകേസു ചതുമഗ്ഗവജ്ഝാ തണ്ഹാ ഏകേനേവ കോട്ഠാസേന ഠിതാ. ആസവസംയോജനഓഘയോഗേസു ചതുമഗ്ഗവജ്ഝാപി ദ്വേ കോട്ഠാസാ ഹുത്വാ ഠിതാ. കഥം? ആസവേസു കാമാസവോ ഭവാസവോതി, സംയോജനേസു കാമരാഗസംയോജനം ഭവരാഗസംയോജനന്തി, ഓഘേസു കാമോഘോ ഭവോഘോതി, യോഗേസു കാമയോഗോ ഭവയോഗോതി.

ഇമാനി പന കിലേസവത്ഥൂനി കിലേസപടിപാടിയാപി ആഹരിതും വട്ടതി മഗ്ഗപടിപാടിയാപി. കിലേസപടിപാടിയാ ലോഭോ ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി പഹീയതി, ദോസോ അനാഗാമിമഗ്ഗേന, മോഹമാനാ അരഹത്തമഗ്ഗേന, ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാ സോതാപത്തിമഗ്ഗേന, ഥിനാദീനി അരഹത്തമഗ്ഗേന. മഗ്ഗപടിപാടിയാ സോതാപത്തിമഗ്ഗേന ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാ പഹീയന്തി, അനാഗാമിമഗ്ഗേന ദോസോ, അരഹത്തമഗ്ഗേന സേസാ സത്താതി.

൧൨൮൭. കാമാവചരനിദ്ദേസേ **ഹേട്ഠതോ**തി ഹേട്ഠാഭാഗേന. **അവീചിനിരയ**ന്തി വാ അഗ്ഗിജാലാനം വാ സത്താനം വാ ദുക്ഖവേദനായ വീചി, അന്തരം, ഛിദ്ദം ഏത്ഥ നത്ഥീതി അവീചി. സുഖസങ്ഖാതോ അയോ ഏത്ഥ നത്ഥീതി നിരയോ. നിരതിഅത്ഥേനപി നിരസ്സാദത്ഥേനപി നിരയോ. **പരിയന്തം കരിത്വാ**തി തം അവീചിസങ്ഖാതം നിരയം അന്തം കത്വാ. **ഉപരിതോ**തി ഉപരിഭാഗേന. **പരനിമ്മിതവസവത്തിദേവേ**തി പരനിമ്മിതേസു കാമേസു വസം വത്തനതോ ഏവംലദ്ധവോഹാരേ ദേവേ. **അന്തോ കരിത്വാ**തി അന്തോ പക്ഖിപിത്വാ. **യം ഏതസ്മിം അന്തരേ**തി യേ ഏതസ്മിം ഓകാസേ. **ഏത്ഥാവചരാ**തി ഇമിനാ യസ്മാ ഏതസ്മിം അന്തരേ അഞ്ഞേപി ചരന്തി കദാചി കത്ഥചി സമ്ഭവതോ, തസ്മാ തേസം അസങ്ഗണ്ഹനത്ഥം 'അവചരാ'തി വുത്തം. തേന യേ ഏതസ്മിം അന്തരേ ഓഗാള്ഹാ ഹുത്വാ ചരന്തി സബ്ബത്ഥ സദാ ച സമ്ഭവതോ, അധോഭാഗേ ചരന്തി അവീചിനിരയസ്സ ഹേട്ഠാ ഭൂതുപാദായപവത്തിഭാവേന, തേസം സങ്ഗഹോ കതോ ഹോതി. തേ ഹി അവഗാള്ഹാവ ചരന്തി, അധോഭാഗേവ ചരന്തീതി **അവചരാ. ഏത്ഥ പരിയാപന്നാ**തി ഇമിനാ പന യസ്മാ ഏതേ ഏത്ഥാവചരാ അഞ്ഞത്ഥാപി അവചരന്തി, ന പന തത്ഥ പരിയാപന്നാ ഹോന്തി, തസ്മാ തേസം അഞ്ഞത്ഥാപി അവചരന്താനം പരിഗ്ഗഹോ കതോ ഹോതി. ഇദാനി തേ ഏത്ഥ പരിയാപന്നധമ്മേ രാസിസുഞ്ഞതപച്ചയഭാവതോ ചേവ സഭാവതോ ച ദസ്സേന്തോ **ഖന്ധാ**തിആദിമാഹ.

൧൨൮൯. രൂപാവചരനിദ്ദേസേ **ബ്രഹ്മലോക**ന്തി പഠമജ്ഝാനഭൂമിസങ്ഖാതം ബ്രഹ്മട്ഠാനം. സേസമേത്ഥ കാമാവചരനിദ്ദേസേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

സമാപന്നസ്സ വാതിആദീസു പഠമപദേന കുസലജ്ഝാനം വുത്തം, ദുതിയേന വിപാകജ്ഝാനം, വുത്തം തതിയേന കിരിയജ്ഝാനം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

൯൬൪. അരൂപാവചരനിദ്ദേസേ **ആകാസാനഞ്ചായതനൂപഗേതി** ആകാസാനഞ്ചായതനസങ്ഖാതം ഭവം ഉപഗതേ. ദുതിയപദേപി ഏസേവ നയോ. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

൯൭൦. സരണദുകനിദ്ദേസേ യ്വായം തീസു അകുസലമൂലേസു മോഹോ, സോ ലോഭസമ്പയുത്തോ ച ലോഭേന **സരണോ,** ദോസസമ്പയുത്തോ ച ദോസേന സരണോ. വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസമ്പയുത്തോ പന മോഹോ ദിട്ഠിസമ്പയുത്തേന ചേവ രൂപരാഗഅരൂപരാഗസങ്ഖാതേന ച രാഗരണേന പഹാനേകട്ഠഭാവതോ സരണോ സരജോതി വേദിതബ്ബോ.

സുത്തന്തികദുകനിക്ഖേപകഥാ

൯൭൧. സുത്തന്തികദുകേസു മാതികാകഥായം അത്ഥതോ വിവേചിതത്താ യാനി ച നേസം നിദ്ദേസപദാനി തേസമ്പി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ സുവിഞ്ഞേയ്യത്താ യേഭുയ്യേന ഉത്താനത്ഥാനി ഏവ. ഇദം പനേത്ഥ വിസേസമത്തം - **വിജ്ജൂപമദുകേ** താവ ചക്ഖുമാ കിര പുരിസോ മേഘന്ധകാരേ രത്തിം മഗ്ഗം പടിപജ്ജി. തസ്സ അന്ധകാരതായ മഗ്ഗോ ന പഞ്ഞായി. വിജ്ജു നിച്ഛരിത്വാ അന്ധകാരം വിദ്ധംസേസി. അഥസ്സ അന്ധകാരവിഗമാ മഗ്ഗോ പാകടോ അഹോസി. സോ ദുതിയമ്പി ഗമനം അഭിനീഹരി. ദുതിയമ്പി അന്ധകാരോ ഓത്ഥരി. മഗ്ഗോ ന പഞ്ഞായി. വിജ്ജു നിച്ഛരിത്വാ തം വിദ്ധംസേസി. വിഗതേ അന്ധകാരേ മഗ്ഗോ പാകടോ അഹോസി. തതിയമ്പി ഗമനം അഭിനീഹരി. അന്ധകാരോ ഓത്ഥരി. മഗ്ഗോ ന പഞ്ഞായി. വിജ്ജു നിച്ഛരിത്വാ അന്ധകാരം വിദ്ധംസേസി.

തത്ഥ ചക്ഖുമതോ പുരിസസ്സ അന്ധകാരേ മഗ്ഗപടിപജ്ജനം വിയ അരിയസാവകസ്സ സോതാപത്തിമഗ്ഗത്ഥായ വിപസ്സനാരമ്ഭോ. അന്ധകാരേ മഗ്ഗസ്സ അപഞ്ഞായനകാലോ വിയ സച്ചച്ഛാദകതമം. വിജ്ജുയാ നിച്ഛരിത്വാ അന്ധകാരസ്സ വിദ്ധംസിതകാലോ വിയ സോതാപത്തിമഗ്ഗോഭാസേന ഉപ്പജ്ജിത്വാ സച്ചച്ഛാദകതമസ്സ വിനോദിതകാലോ. വിഗതേ അന്ധകാരേ മഗ്ഗസ്സ പാകടകാലോ വിയ സോതാപത്തിമഗ്ഗസ്സ ചതുന്നം സച്ചാനം പാകടകാലോ. മഗ്ഗസ്സ പാകടം പന മഗ്ഗസമങ്ഗിപുഗ്ഗലസ്സ പാകടമേവ. ദുതിയഗമനാഭിനീഹാരോ വിയ സകദാഗാമിമഗ്ഗത്ഥായ വിപസ്സനാരമ്ഭോ. അന്ധകാരേ മഗ്ഗസ്സ അപഞ്ഞായനകാലോ വിയ സച്ചച്ഛാദകതമം. ദുതിയം വിജ്ജുയാ നിച്ഛരിത്വാ അന്ധകാരസ്സ വിദ്ധംസിതകാലോ വിയ സകദാഗാമിമഗ്ഗോഭാസേന ഉപ്പജ്ജിത്വാ സച്ചച്ഛാദകതമസ്സ വിനോദിതകാലോ. വിഗതേ അന്ധകാരേ മഗ്ഗസ്സ പാകടകാലോ വിയ സകദാഗാമിമഗ്ഗസ്സ ചതുന്നം സച്ചാനം പാകടകാലോ. മഗ്ഗസ്സ പാകടം പന മഗ്ഗസമങ്ഗിപുഗ്ഗലസ്സ പാകടമേവ. തതിയഗമനാഭിനീഹാരോ വിയ അനാഗാമിമഗ്ഗത്ഥായ വിപസ്സനാരമ്ഭോ. അന്ധകാരേ മഗ്ഗസ്സ അപഞ്ഞായനകാലോ വിയ സച്ചച്ഛാദകതമം. തതിയം വിജ്ജുയാ നിച്ഛരിത്വാ അന്ധകാരസ്സ വിദ്ധംസിതകാലോ വിയ അനാഗാമിമഗ്ഗോഭാസേന ഉപ്പജ്ജിത്വാ സച്ചച്ഛാദകതമസ്സ വിനോദിതകാലോ. വിഗതേ അന്ധകാരേ മഗ്ഗസ്സ പാകടകാലോ വിയ അനാഗാമിമഗ്ഗസ്സ ചതുന്നം സച്ചാനം പാകടകാലോ. മഗ്ഗസ്സ പാകടം പന മഗ്ഗസമങ്ഗിപുഗ്ഗലസ്സ പാകടമേവ.

വജിരസ്സ പന പാസാണോ വാ മണി വാ അഭേജ്ജോ നാമ നത്ഥി. യത്ഥ പതതി തം വിനിവിദ്ധമേവ ഹോതി. വജിരം ഖേപേന്തം അസേസേത്വാ ഖേപേതി. വജിരേന ഗതമഗ്ഗോ നാമ പുന പാകതികോ ന ഹോതി. ഏവമേവ അരഹത്തമഗ്ഗസ്സ അവജ്ഝകിലേസോ നാമ നത്ഥി. സബ്ബകിലേസേ വിനിവിജ്ഝതി വജിരം വിയ. അരഹത്തമഗ്ഗോപി കിലേസേ ഖേപേന്തോ അസേസേത്വാ ഖേപേതി. വജിരേന ഗതമഗ്ഗസ്സ പുന പാകതികത്താഭാവോ വിയ അരഹത്തമഗ്ഗേന പഹീനകിലേസാനം പുന പച്ചുദാവത്തനം നാമ നത്ഥീതി.

൧൩൦൭. ബാലദുകനിദ്ദേസേ ബാലേസു അഹിരികാനോത്തപ്പാനി പാകടാനി, മൂലാനി ച സേസാനം ബാലധമ്മാനം. അഹിരികോ ഹി അനോത്തപ്പീ ച ന കിഞ്ചി അകുസലം ന കരോതി നാമാതി. ഏതാനി ദ്വേ പഠമംയേവ വിസും വുത്താനി. സുക്കപക്ഖേപി അയമേവ നയോ. തഥാ കണ്ഹദുകേ.

൧൩൧൧. തപനീയദുകനിദ്ദേസേ കതത്താ ച അകതത്താ ച തപനം വേദിതബ്ബം. **കായദുച്ചരിതാദീനി** ഹി കതത്താ തപന്തി, കായസുചരിതാദീനി അകതത്താ. തഥാ ഹി പുഗ്ഗലോ 'കതം മേ കായദുച്ചരിത'ന്തി തപ്പതി, 'അകതം മേ കായസുചരിത'ന്തി തപ്പതി. 'കതം മേ വചീദുച്ചരിത'ന്തി തപ്പതി...പേ॰... 'അകതം മേ മനോസുചരിത'ന്തി തപ്പതി. അതപനീയേപി ഏസേവ നയോ. കല്യാണകാരീ ഹി പുഗ്ഗലോ 'കതം മേ കായസുചരിത'ന്തി ന തപ്പതി, 'അകതം മേ കായദുച്ചരിത'ന്തി ന തപ്പതി...പേ॰... 'അകതം മേ മനോദുച്ചരിത'ന്തി ന തപ്പതീതി (അം॰ നി॰ ൨.൩).

൧൩൧൩. അധിവചനദുകനിദ്ദേസേ **യാ തേസം തേസം ധമ്മാന**ന്തി സബ്ബധമ്മഗ്ഗഹണം. സങ്ഖായതീതി **സങ്ഖാ,** സംകഥിയതീതി അത്ഥോ. കിന്തി സംകഥിയതി? അഹന്തി മമന്തി പരോതി പരസ്സാതി സത്തോതി ഭാവോതി പോസോതി പുഗ്ഗലോതി നരോതി മാണവോതി തിസ്സോതി ദത്തോതി, 'മഞ്ചോ പീഠം ഭിസി ബിമ്ബോഹനം' 'വിഹാരോ പരിവേണം ദ്വാരം വാതപാന'ന്തി ഏവം അനേകേഹി ആകാരേഹി സംകഥിയതീതി **'സങ്ഖാ'**. സമഞ്ഞായതീതി **സമഞ്ഞാ**. കിന്തി സമഞ്ഞായതി? 'അഹന്തി...പേ॰... വാതപാന'ന്തി സമഞ്ഞായതീതി 'സമഞ്ഞാ'. പഞ്ഞാപിയതീതി **പഞ്ഞത്തി**. വോഹരിയതീതി **വോഹാരോ**. കിന്തി വോഹരിയതി? 'അഹ'ന്തി...പേ॰... 'വാതപാന'ന്തി വോഹരിയതീതി വോഹാരോ.

നാമന്തി ചതുബ്ബിധം നാമം - സാമഞ്ഞനാമം ഗുണനാമം കിത്തിമനാമം ഓപപാതികനാമന്തി. തത്ഥ പഠമകപ്പികേസു മഹാജനേന സമ്മന്നിത്വാ ഠപിതത്താ മഹാസമ്മതോതി രഞ്ഞോ നാമം 'സാമഞ്ഞനാമം' നാമ. യം സന്ധായ വുത്തം - ''മഹാജനസമ്മതോതി ഖോ, വാസേട്ഠ, മഹാസമ്മതോ ത്വേവ പഠമം അക്ഖരം ഉപനിബ്ബത്ത''ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൩൧). ധമ്മകഥികോ പംസുകൂലികോ വിനയധരോ തേപിടകോ സദ്ധോ പസന്നോതി ഏവരൂപം ഗുണതോ ആഗതനാമം 'ഗുണനാമം' നാമ. ഭഗവാ അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോതിആദീനിപി തഥാഗതസ്സ അനേകാനി നാമസതാനി ഗുണനാമാനേവ. തേന വുത്തം -

> ''അസങ്ഖ്യേയ്യാനി നാമാനി, സഗുണേന മഹേസിനോ;
> ഗുണേന നാമമുദ്ധേയ്യം, അപി നാമസഹസ്സതോ''തി.

യം പന ജാതസ്സ കുമാരകസ്സ നാമഗ്ഗഹണദിവസേ ദക്ഖിണേയ്യാനം സക്കാരം കത്വാ സമീപേ ഠിതാ ഞാതകാ കപ്പേത്വാ പകപ്പേത്വാ 'അയം അസുകോനാമാ'തി നാമം കരോന്തി, ഇദം 'കിത്തിമനാമ' നാമ. യാ പന പുരിമപഞ്ഞത്തി പച്ഛിമപഞ്ഞത്തിയം പതതി, പുരിമവോഹാരോ പച്ഛിമവോഹാരേ പതതി, സേയ്യഥിദം - പുരിമകപ്പേപി ചന്ദോ ചന്ദോയേവ നാമ, ഏതരഹിപി ചന്ദോവ. അതീതേ സൂരിയോ... സമുദ്ദോ... പഥവീ... പബ്ബതോ പബ്ബതോയേവ, നാമ, ഏതരഹിപി പബ്ബതോയേവാതി ഇദം 'ഓപപാതികനാമം' നാമ. ഇദം ചതുബ്ബിധമ്പി നാമം ഏത്ഥ നാമമേവ ഹോതി.

നാമകമ്മന്തി നാമകരണം. **നാമധേയ്യ**ന്തി നാമട്ഠപനം. **നിരുത്തീ**തി നാമനിരുത്തി. **ബ്യഞ്ജന**ന്തി നാമബ്യഞ്ജനം. യസ്മാ പനേതം അത്ഥം ബ്യഞ്ജേതി തസ്മാ ഏവം വുത്തം. **അഭിലാപോ**തി നാമാഭിലാപോവ. **സബ്ബേവ ധമ്മാ അധിവചനപഥാ**തി അധിവചനസ്സ നോപഥധമ്മോ നാമ നത്ഥി. ഏകധമ്മോ സബ്ബധമ്മേസു നിപതതി, സബ്ബധമ്മാ ഏകധമ്മസ്മിം നിപതന്തി. കഥം? അയഞ്ഹി നാമപഞ്ഞത്തി ഏകധമ്മോ, സോ സബ്ബേസു ചതുഭൂമകധമ്മേസു നിപതതി. സത്തോപി സങ്ഖാരോപി നാമതോ മുത്തകോ നാമ നത്ഥി.

അടവീപബ്ബതാദീസു രുക്ഖോപി ജാനപദാനം ഭാരോ. തേ ഹി 'അയം കിം രുക്ഖോ നാമാ'തി പുട്ഠാ 'ഖദിരോ' 'പലാസോ'തി അത്തനാ ജാനനകനാമം കഥേന്തി. യസ്സ നാമം ന ജാനന്തി തമ്പി 'അനാമകോ' നാമാതി വദന്തി. തമ്പി തസ്സ നാമധേയ്യമേവ ഹുത്വാ തിട്ഠതി. സമുദ്ദേ മച്ഛകച്ഛപാദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഇതരേ ദ്വേ ദുകാ ഇമിനാ സമാനത്ഥാ ഏവ.

൧൩൧൩. നാമരൂപദുകേ നാമകരണട്ഠേന ച നമനട്ഠേന ച നാമനട്ഠേന ച **നാമം**. തത്ഥ ചത്താരോ ഖന്ധാ താവ **നാമകരണട്ഠേന** 'നാമം'. യഥാ ഹി മഹാജനസമ്മതത്താ മഹാസമ്മതസ്സ മഹാസമ്മതോതി നാമം അഹോസി, യഥാ വാ മാതാപിതരോ 'അയം തിസ്സോ നാമ ഹോതു, ഫുസ്സോ നാമ ഹോതൂ'തി ഏവം പുത്തസ്സ കിത്തിമനാമം കരോന്തി, യഥാ വാ 'ധമ്മകഥികോ' 'വിനയധരോ'തി ഗുണതോ നാമം ആഗച്ഛതി, ന ഏവം വേദനാദീനം. വേദനാദയോ ഹി മഹാപഥവീആദയോ വിയ അത്തനോ നാമം കരോന്താവ ഉപ്പജ്ജന്തി. തേസു ഉപ്പന്നേസു തേസം നാമം ഉപ്പന്നമേവ ഹോതി. ന ഹി വേദനം ഉപ്പന്നം 'ത്വം വേദനാ നാമ ഹോഹീ'തി കോചി ഭണതി. ന ച തസ്സാ നാമഗ്ഗഹണകിച്ചം അത്ഥി. യഥാ പഥവിയാ ഉപ്പന്നായ 'ത്വം പഥവീ നാമ ഹോഹീ'തി നാമഗ്ഗഹണകിച്ചം നത്ഥി, ചക്കവാളസിനേരുചന്ദിമസൂരിയനക്ഖത്തേസു ഉപ്പന്നേസു 'ത്വം ചക്കവാളം നാമ ഹോഹി ത്വം നക്ഖത്തം നാമ ഹോഹീ'തി നാമഗ്ഗഹണകിച്ചം നത്ഥി, നാമം ഉപ്പന്നമേവ ഹോതി, ഓപപാതികപഞ്ഞത്തിയം നിപതതി, ഏവം വേദനായ ഉപ്പന്നായ 'ത്വം വേദനാ നാമ ഹോഹീ'തി നാമഗ്ഗഹണകിച്ചം നത്ഥി. തായ ഉപ്പന്നായ വേദനാതി നാമം ഉപ്പന്നമേവ ഹോതി. ഓപപാതികപഞ്ഞത്തിയം നിപതതി. സഞ്ഞാദീസുപി ഏസേവ നയോ. അതീതേപി ഹി വേദനാ വേദനായേവ, സഞ്ഞാ... സങ്ഖാരാ... വിഞ്ഞാണം വിഞ്ഞാണമേവ. അനാഗതേപി, പച്ചുപ്പന്നേപി. നിബ്ബാനം പന സദാപി നിബ്ബാനമേവാതി. 'നാമകരണട്ഠേന' നാമം.

‘നമനട്ഠേനാ’പി ചേത്ഥ ചത്താരോ ഖന്ധാ നാമം. തേ ഹി ആരമ്മണാഭിമുഖാ നമന്തി. **‘നാമനട്ഠേന’** സബ്ബമ്പി നാമം. ചത്താരോ ഹി ഖന്ധാ ആരമ്മണേ അഞ്ഞമഞ്ഞം നാമേന്തി. നിബ്ബാനം ആരമ്മണാധിപതിപച്ചയതായ അത്തനി അനവജ്ജധമ്മേ നാമേതി.

൧൩൧൭. അവിജ്ജാഭവതണ്ഹാ വട്ടമൂലസമുദാചാരദസ്സനത്ഥം ഗഹിതാ.

൧൩൨൦. ഭവിസ്സതി അത്താ ച ലോകോ ചാതി ഖന്ധപഞ്ചകം അത്താ ച ലോകോ ചാതി ഗഹേത്വാ ‘തം ഭവിസ്സതീ’തി ഗഹണാകാരേന നിവിട്ഠാ **സസ്സതദിട്ഠി**. ദുതിയാ **‘ന ഭവിസ്സതീ’**തി ആകാരേന നിവിട്ഠാ ഉച്ഛേദദിട്ഠി.

൧൩൨൨. പുബ്ബന്തം ആരബ്ഭാതി അതീതകോട്ഠാസം ആരമ്മണം കരിത്വാ. ഇമിനാ ബ്രഹ്മജാലേ ആഗതാ അട്ഠാരസ പുബ്ബന്താനുദിട്ഠിയോ ഗഹിതാ. **അപരന്തം ആരബ്ഭാ**തി അനാഗതകോട്ഠാസം ആരമ്മണം കരിത്വാ. ഇമിനാ തത്ഥേവ ആഗതാ ചതുചത്താലീസ അപരന്താനുദിട്ഠിയോ ഗഹിതാ.

൧൩൨൫. ദോവചസ്സതാനിദ്ദേസേ **സഹധമ്മികേ വുച്ചമാനേ**തി സഹധമ്മികം നാമ യം ഭഗവതാ പഞ്ഞത്തം സിക്ഖാപദം, തസ്മിം വത്ഥും ദസ്സേത്വാ ആപത്തിം ആരോപേത്വാ ‘ഇദം നാമ ത്വം ആപത്തിം ആപന്നോ, ഇങ്ഘ ദേസേഹി വുട്ഠാഹി പടികരോഹീ’തി വുച്ചമാനേ. **ദോവചസ്സായ**ന്തിആദീസു ഏവം ചോദിയമാനസ്സ പടിചോദനായ വാ അപ്പദക്ഖിണഗാഹിതായ വാ ദുബ്ബചസ്സ കമ്മം ദോവചസ്സായം. തദേവ ദോവചസ്സന്തിപി വുച്ചതി. തസ്സ ഭാവോ **ദോവചസ്സിയം**. ഇതരം തസ്സേവ വേവചനം. **വിപ്പടികൂലഗാഹിതാ**തി വിലോമഗാഹിതാ. വിലോമഗഹണസങ്ഖാതേന വിപച്ചനീകേന സാതം അസ്സാതി വിപച്ചനീകസാതോ. ‘പടാണികഗഹണം ഗഹേത്വാ ഏകപദേനേവ തം നിസ്സദ്ദമകാസി’ന്തി സുഖം പടിലഭന്തസ്സേതം അധിവചനം. തസ്സ ഭാവോ **വിപച്ചനീകസാതതാ**. ഓവാദം അനാദിയനവസേന അനാദരസ്സ ഭാവോ **അനാദരിയം**. ഇതരം തസ്സേവ വേവചനം. അനാദിയനാകാരോ വാ **അനാദരതാ**. ഗരുവാസം അവസനവസേന ഉപ്പന്നോ അഗാരവഭാവോ **അഗാരവതാ**. സജേട്ഠകവാസം അവസനവസേന ഉപ്പന്നോ അപ്പടിസ്സവഭാവോ **അപ്പടിസ്സവതാ.** **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപാ ദോവചസ്സതാ നാമ വുച്ചതി. അത്ഥതോ പനേസാ തേനാകാരേന പവത്താ ചത്താരോ ഖന്ധാ, സങ്ഖാരക്ഖന്ധോയേവ വാതി. **പാപമിത്തതാദീസു**പി ഏസേവ നയോ. ദോവചസ്സതാ പാപമിത്തതാദയോ ഹി വിസും ചേതസികധമ്മാ നാമ നത്ഥി.

൧൩൨൬. നത്ഥി ഏതേസം സദ്ധാതി **അസ്സദ്ധാ;** ബുദ്ധാദീനി വത്ഥൂനി ന സദ്ദഹന്തീതി അത്ഥോ. **ദുസ്സീലാ**തി സീലസ്സ ദുന്നാമം നത്ഥി, നിസ്സീലാതി അത്ഥോ. **അപ്പസ്സുതാ**തി സുതരഹിതാ. പഞ്ച മച്ഛരിയാനി ഏതേസം അത്ഥീതി **മച്ഛരിനോ.** **ദുപ്പഞ്ഞാ**തി നിപ്പഞ്ഞാ. സേവനകവസേന **സേവനാ**. ബലവസേവനാ **നിസേവനാ**. സബ്ബതോഭാഗേന സേവനാ **സംസേവനാ**. ഉപസഗ്ഗവസേന വാ പദം വഡ്ഢിതം. തീഹിപി സേവനാവ കഥിതാ. **ഭജനാ**തി ഉപസങ്കമനാ. **സമ്ഭജനാ**തി സബ്ബതോഭാഗേന ഭജനാ. ഉപസഗ്ഗവസേന വാ പദം വഡ്ഢിതം. **ഭത്തീ**തി ദള്ഹഭത്തി. **സമ്ഭത്തീ**തി സബ്ബതോഭാഗേന ഭത്തി. ഉപസഗ്ഗവസേന വാ പദം വഡ്ഢിതം. ദ്വീഹിപി ദള്ഹഭത്തി ഏവ കഥിതാ. **തംസമ്പവങ്കതാ**തി തേസു പുഗ്ഗലേസു കായേന ചേവ ചിത്തേന ച സമ്പവങ്കഭാവോ; തന്നിന്നതാ തപ്പോണതാ തപ്പബ്ഭാരതാതി അത്ഥോ.

൧൩൪. സോവചസ്സതാദുകനിദ്ദേസോപി വുത്തപടിപക്ഖനയേന വേദിതബ്ബോ.

൧൩൩. പഞ്ചപി ആപത്തിക്ഖന്ധാതി മാതികാനിദ്ദേസേന ‘പാരാജികം സങ്ഘാദിസേസം പാചിത്തിയം പാടിദേസനീയം ദുക്കട’ന്തി ഇമാ പഞ്ച ആപത്തിയോ. **സത്തപി ആപത്തിക്ഖന്ധാ**തി വിനയനിദ്ദേസേന ‘പാരാജികം സങ്ഘാദിസേസം ഥുല്ലച്ചയം പാചിത്തിയം പാടിദേസനീയം ദുക്കടം ദുബ്ഭാസിത’ന്തി ഇമാ സത്ത ആപത്തിയോ. തത്ഥ സഹ വത്ഥുനാ താസം ആപത്തീനം പരിച്ഛേദജാനനകപഞ്ഞാ **ആപത്തികുസലതാ** നാമ. സഹ കമ്മവാചായ ആപത്തിവുട്ഠാനപരിച്ഛേദജാനനകപഞ്ഞാ പന **ആപത്തിവുട്ഠാനകുസലതാ** നാമ.

൧൩൫. സമാപജ്ജിതബ്ബതോ സമാപത്തി. സഹ പരികമ്മേന അപ്പനാപരിച്ഛേദജാനനകപഞ്ഞാ പന **സമാപത്തികുസലതാ** നാമ. ‘ചന്ദേ വാ സൂരിയേ വാ നക്ഖത്തേ വാ എത്തകം ഠാനം ഗതേ വുട്ഠഹിസ്സാമീ’തി അവിരജ്ഝിത്വാ തസ്മിംയേവ സമയേ വുട്ഠാനകപഞ്ഞായ അത്ഥിതായ **സമാപത്തിവുട്ഠാനകുസലതാ** നാമ.

൧൩൦. അട്ഠാരസന്നം ധാതൂനം ഉഗ്ഗഹമനസികാരസവനധാരണപരിച്ഛേദജാനനകപഞ്ഞാ **ധാതുകുസലതാ** നാമ. താസംയേവ ഉഗ്ഗഹമനസികാരജാനനകപഞ്ഞാ **മനസികാരകുസലതാ** നാമ.

൧൩൨. ദ്വാദസന്നം ആയതനാനം ഉഗ്ഗഹമനസികാരസവനധാരണപരിച്ഛേദജാനനകപഞ്ഞാ ലതാ നാമ. തീസുപി വാ ഏതാസു കുസലതാസു ഉഗ്ഗഹോ മനസികാരോ സവനം സമ്മസനം പടിവേധോ പച്ചവേക്ഖണാതി സബ്ബം വട്ടതി. തത്ഥ സവനഉഗ്ഗഹപച്ചവേക്ഖണാ ലോകിയാ, പടിവേധോ ലോകുത്തരോ. സമ്മസനമനസികാരാ ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സകാ. ‘അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ’തിആദീനി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൫) പടിച്ചസമുപ്പാദവിഭങ്ഗേ ആവിഭവിസ്സന്തി. ‘ഇമിനാ പന പച്ചയേന ഇദം ഹോതീ’തി ജാനനകപഞ്ഞാ **പടിച്ചസമുപ്പാദകുസലതാ** നാമ.

൧൩൪. ഠാനാട്ഠാനകുസലതാദുകനിദ്ദേസേ **ഹേതൂ പച്ചയാ**തി ഉഭയമ്പേതം അഞ്ഞമഞ്ഞവേവചനം. ചക്ഖുപസാദോ ഹി രൂപം ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പജ്ജനകസ്സ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ഹേതു ചേവ പച്ചയോ ച. തഥാ സോതപസാദാദയോ സോതവിഞ്ഞാണാദീനം, അമ്ബബീജാദീനി ച അമ്ബഫലാദീനം. ദുതിയനയേ **യേ യേ ധമ്മാ**തി വിസഭാഗപച്ചയധമ്മാനം നിദസ്സനം. **യേസം യേസ**ന്തി വിസഭാഗപച്ചയസമുപ്പന്നധമ്മനിദസ്സനം. **ന ഹേതൂ ന പച്ചയാ**തി ചക്ഖുപസാദോ സദ്ദം ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പജ്ജനകസ്സ സോതവിഞ്ഞാണസ്സ ന ഹേതു ന പച്ചയോ. തഥാ സോതപസാദാദയോ അവസേസവിഞ്ഞാണാദീനം. അമ്ബാദയോ ച താലാദീനം ഉപ്പത്തിയാതി ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൧൩൭. അജ്ജവമദ്ദവനിദ്ദേസേ **നീചചിത്തതാ**തി പദമത്തമേവ വിസേസോ. തസ്സത്ഥോ - മാനാഭാവേന നീചം ചിത്തം അസ്സാതി നീചചിത്തോ. നീചചിത്തസ്സ ഭാവോ നീചചിത്തതാ. സേസം ചിത്തുജുകതാചിത്തമുദുതാനം പദഭാജനീയേ ആഗതമേവ.

൯൨൭. ഖന്തിനിദ്ദേസേ ഖമനകവസേന **ഖന്തി**. ഖമനാകാരോ **ഖമനതാ**. അധിവാസേന്തി ഏതായ, അത്തനോ ഉപരി ആരോപേത്വാ വാസേന്തി, ന പടിബാഹന്തി, ന പച്ചനീകതായ തിട്ഠന്തീതി **അധിവാസനതാ** . അചണ്ഡികസ്സ ഭാവോ **അചണ്ഡിക്കം. അനസുരോപോ**തി അസുരോപോ വുച്ചതി ന സമ്മാരോപിതത്താ ദുരുത്തവചനം. തപ്പടിപക്ഖതോ അനസുരോപോ സുരുത്തവാചാതി അത്ഥോ. ഏവമേത്ഥ ഫലൂപചാരേന കാരണം നിദ്ദിട്ഠം. **അത്തമനതാ ചിത്തസ്സാ**തി സോമനസ്സവസേന ചിത്തസ്സ സകമനതാ, അത്തനോ ചിത്തസഭാവോയേവ, ന ബ്യാപന്നചിത്തതാതി അത്ഥോ.

൯൨൮. സോരച്ചനിദ്ദേസേ **കായികോ അവീതിക്കമോ**തി തിവിധം കായസുചരിതം. **വാചസികോ അവീതിക്കമോ**തി ചതുബ്ബിധം വചീസുചരിതം. കായികവാചസികോതി ഇമിനാ കായവചീദ്വാരസമുട്ഠിതം ആജീവട്ഠമകസീലം പരിയാദിയതി. **ഇദം വുച്ചതി സോരച്ച**ന്തി ഇദം പാപതോ സുട്ഠു ഓരതത്താ സോരച്ചം നാമ വുച്ചതി. **സബ്ബോപി സീലസംവരോ**തി ഇദം യസ്മാ ന കേവലം കായവാചാഹേവ അനാചാരം ആചരതി മനസാപി ആചരതി ഏവ, തസ്മാ മാനസികസീലം പരിയാദായ ദസ്സേതും വുത്തം.

൯൨൯. സാഖല്യനിദ്ദേസേ **അണ്ഡകാ**തി യഥാ സദോസേ രുക്ഖേ അണ്ഡകാനി ഉട്ഠഹന്തി, ഏവം സദോസതായ ഖുംസനവമ്ഭനാദിവചനേഹി അണ്ഡകാ ജാതാ. **കക്കസാ**തി പൂതികാ സാ യഥാ നാമ പൂതിരുക്ഖോ കക്കസോ ഹോതി പഗ്ഘരിതചുണ്ണോ ഏവം കക്കസാ ഹോതി. സോതം ഘംസയമാനാ വിയ പവിസതി. തേന വുത്തം 'കക്കസാ'തി. **പരകടുകാ**തി പരേസം കടുകാ അമനാപാ ദോസജനനീ. **പരാഭിസജ്ജനീ**തി കുടിലകണ്ടകസാഖാ വിയ ചമ്മേസു വിജ്ഝിത്വാ പരേസം അഭിസജ്ജനീ, ഗന്തുകാമാനമ്പി ഗന്തും അദത്വാ ലഗ്ഗനകാരീ. **കോധസാമന്താ**തി കോധസ്സ ആസന്നാ. **അസമാധിസംവത്തനികാ**തി അപ്പനാസമാധിസ്സ വാ ഉപചാരസമാധിസ്സ വാ അസംവത്തനികാ. ഇതി സബ്ബാനേവേതാനി സദോസവാചായ വേവചനാനി. **തഥാരൂപിം വാചം പഹായാ**തി ഇദം ഫരുസവാചം അപ്പജഹിത്വാ ഠിതസ്സ അന്തരന്തരേ പവത്താപി സണ്ഹവാചാ അസണ്ഹവാചാ ഏവ നാമാതി ദീപനത്ഥം വുത്തം.

നേളാതി ഏളം വുച്ചതി ദോസോ. നാസ്സാ ഏളന്തി നേളാ; നിദ്ദോസാതി അത്ഥോ. ''നേളങ്ഗോ സേതപച്ഛാദോ''തി (ഉദാ൦ ൬൫; സം൦ നി൦ ൪.൩൪൭; പേടകോ൦ ൨൫) ഏത്ഥ വുത്തനേളം വിയ. **കണ്ണസുഖാ**തി ബ്യഞ്ജനമധുരതായ കണ്ണാനം സുഖാ, സൂചിവിജ്ഝനം വിയ കണ്ണസൂലം ന ജനേതി. അത്ഥമധുരതായ സരീരേ കോപം അജനേത്വാ പേമം ജനേതീതി **പേമനീയാ**. ഹദയം ഗച്ഛതി, അപ്പടിഹഞ്ഞമാനാ സുഖേന ചിത്തം പവിസതീതി **ഹദയങ്ഗമാ**. ഗുണപരിപുണ്ണതായ പുരേ ഭവാതി **പോരീ**. പുരേ സംവഡ്ഢനാരീ വിയ സുകുമാരാതിപി പോരീ. പുരസ്സ ഏസാതിപി പോരീ; നഗരവാസീനം കഥാതി അത്ഥോ. നഗരവാസിനോ ഹി യുത്തകഥാ ഹോന്തി. പിതിമത്തം പിതാതി ഭാതിമത്തം ഭാതാതി വദന്തി. ഏവരൂപീ കഥാ ബഹുനോ ജനസ്സ കന്താ ഹോതീതി **ബഹുജനകന്താ**. കന്തഭാവേനേവ ബഹുനോ ജനസ്സ മനാപാ ചിത്തവുഡ്ഢികരാതി **ബഹുജനമനാപാ. യാ തഥാ**തി യാ തസ്മിം പുഗ്ഗലേ. **സണ്ഹവാചതാ**തി മട്ഠവാചതാ. **സഖിലവാചതാ**തി മുദുവാചതാ. **അഫരുസവാചതാ**തി അകക്ഖളവാചതാ.

൩൩൧. പടിസന്ഥാരനിദ്ദേസേ **ആമിസപടിസന്ഥാരോ**തി ആമിസഅലാഭേന അത്തനാ സഹ പരേസം ഛിദ്ദം യഥാ പിഹിതം ഹോതി പടിച്ഛന്നം ഏവം ആമിസേന പടിസന്ഥരണം. **ധമ്മപടിസന്ഥാരോ**തി ധമ്മസ്സ അപ്പടിലാഭേന അത്തനാ സഹ പരേസം ഛിദ്ദം യഥാ പിഹിതം ഹോതി പടിച്ഛന്നം, ഏവം ധമ്മേന പടിസന്ഥരണം. **പടിസന്ഥാരകോ ഹോതീ**തി ദ്വേയേവ ഹി ലോകസന്നിവാസസ്സ ഛിദ്ദാനി, തേസം പടിസന്ഥാരകോ ഹോതി. ആമിസപടിസന്ഥാരേന വാ ധമ്മപടിസന്ഥാരേന വാതി ഇമിനാ ദുവിധേന പടിസന്ഥാരേന പടിസന്ഥാരകോ ഹോതി, പടിസന്ഥരതി, നിരന്തരം കരോതി.

തത്രായം ആദിതോ പട്ഠായ കഥാ - പടിസന്ഥാരകേന ഹി ഭിക്ഖുനാ ആഗന്തുകം ആഗച്ഛന്തം ദിസ്വാവ പച്ചുഗ്ഗന്ത്വാ പത്തചീവരം ഗഹേതബ്ബം, ആസനം ദാതബ്ബം, താലവണ്ടേന ബീജിതബ്ബം, പാദാ ധോവിത്വാ മക്ഖേതബ്ബാ, സപ്പിഫാണിതേ സതി ഭേസജ്ജം ദാതബ്ബം, പാനീയേന പുച്ഛിതബ്ബോ, ആവാസോ പടിജഗ്ഗിതബ്ബോ. ഏവം ഏകദേസേന ആമിസപടിസന്ഥാരോ കതോ നാമ ഹോതി.

സായം പന നവകതരേപി അത്തനോ ഉപട്ഠാനം അനാഗതേയേവ, തസ്സ സന്തികം ഗന്ത്വാ നിസീദിത്വാ അവിസയേ അപുച്ഛിത്വാ തസ്സ വിസയേ പഞ്ഹോ പുച്ഛിതബ്ബോ. 'തുമ്ഹേ കതരഭാണകാ'തി അപുച്ഛിത്വാ തുമ്ഹാകം 'ആചരിയുപജ്ഝായാ കതരം ഗന്ഥം വളഞ്ജേന്തീ'തി പുച്ഛിത്വാ പഹോനകട്ഠാനേ പഞ്ഹോ പുച്ഛിതബ്ബോ. സചേ കഥേതും സക്കോതി ഇച്ചേതം കുസലം. നോ ചേ സക്കോതി സയം കഥേത്വാ ദാതബ്ബം. ഏവം ഏകദേസേന ധമ്മപടിസന്ഥാരോ കതോ നാമ ഹോതി.

സചേ അത്തനോ സന്തികേ വസതി തം ആദായ നിബദ്ധം പിണ്ഡായ ചരിതബ്ബം. സചേ ഗന്തുകാമോ ഹോതി പുനദിവസേ ഗമനസഭാഗേന തം ആദായ ഏകസ്മിം ഗാമേ പിണ്ഡായ ചരിത്വാ ഉയ്യോജേതബ്ബോ. സചേ അഞ്ഞസ്മിം ദിസാഭാഗേ ഭിക്ഖൂ നിമന്തിതാ ഹോന്തി തം ഭിക്ഖും ഇച്ഛമാനം ആദായ ഗന്തബ്ബം. 'ന മയ്ഹം ഏസാ ദിസാ സഭാഗാ'തി ഗന്തും അനിച്ഛന്തേ സേസഭിക്ഖൂ പേസേത്വാ തം ആദായ പിണ്ഡായ ചരിതബ്ബം. അത്തനാ ലദ്ധാമിസം തസ്സ ദാതബ്ബം. ഏവം 'ആമിസപടിസന്ഥാരോ' കതോ നാമ ഹോതി.

ആമിസപടിസന്ഥാരകേന പന അത്തനാ ലദ്ധം കസ്സ ദാതബ്ബന്തി? ആഗന്തുകസ്സ താവ ദാതബ്ബം. സചേ ഗിലാനോ വാ അവസ്സികോ വാ അത്ഥി, തേസമ്പി ദാതബ്ബം. ആചരിയുപജ്ഝായാനം ദാതബ്ബം. ഭണ്ഡഗാഹകസ്സ ദാതബ്ബം. സാരാണീയധമ്മപൂരകേന പന സതവാരമ്പി സഹസ്സവാരമ്പി ആഗതാഗതാനം ഥേരാസനതോ പട്ഠായ ദാതബ്ബം. പടിസന്ഥാരകേന പന യേന യേന ന ലദ്ധം, തസ്സ തസ്സ ദാതബ്ബം. ബഹിഗാമം നിക്ഖമിത്വാ ജിണ്ണകം വാ അനാഥം ഭിക്ഖും വാ ഭിക്ഖുനിം വാ ദിസ്വാ തേസമ്പി ദാതബ്ബം.

തത്രിദം വത്ഥു - ചോരേഹി കിര ഗുത്തസാലഗാമേ പഹതേ തങ്ഖണഞ്ഞേവ ഏകാ നിരോധതോ വുട്ഠിതാ ഖീണാസവത്ഥേരീ ദഹരഭിക്ഖുനിയാ ഭണ്ഡകം ഗാഹാപേത്വാ മഹാജനേന സദ്ധിം മഗ്ഗം പടിപജ്ജിത്വാ ഠിതമജ്ഝന്ഹികേ നകുലനഗരഗാമദ്വാരം പത്വാ രുക്ഖമൂലേ നിസീദി. തസ്മിം സമയേ കാളവല്ലിമണ്ഡപവാസീ മഹാനാഗത്ഥേരോ നകുലനഗരഗാമേ പിണ്ഡായ ചരിത്വാ നിക്ഖന്തോ ഥേരിം ദിസ്വാ ഭത്തേന

ആപുച്ഛി. സാ 'പത്തോ മേ നത്ഥീ'തി ആഹ. ഥേരോ 'ഇമിനാവ ഭുഞ്ജഥാ'തി സഹ പത്തേന അദാസി. ഥേരീ ഭത്തകിച്ചം കത്വാ പത്തം ധോവിത്വാ ഥേരസ്സ ദത്വാ ആഹ - 'അജ്ജ താവ ഭിക്ഖാചാരേന കിലമിസ്സഥ, ഇതോ പട്ഠായ പന വോ ഭിക്ഖാചാരപരിത്താസോ നാമ ന ഭവിസ്സതി, താതാ'തി. തതോ പട്ഠായ ഥേരസ്സ ഊനകഹാപണഗ്ഘനകോ പിണ്ഡപാതോ നാമ ന ഉപ്പന്നപുബ്ബോ. അയം 'ആമിസപടിസന്ഥാരോ' നാമ.

ഇമം പടിസന്ഥാരം കത്വാ ഭിക്ഖുനാ സങ്ഗഹപക്ഖേ ഠത്വാ തസ്സ ഭിക്ഖുനോ കമ്മട്ഠാനം കഥേതബ്ബം, ധമ്മോ വാചേതബ്ബോ, കുക്കുച്ചം വിനോദേതബ്ബം, ഉപ്പന്നം കിച്ചം കരണീയം കാതബ്ബം, അബ്ഭാനവുട്ഠാനമാനത്തപരിവാസാ ദാതബ്ബാ. പബ്ബജ്ജാരഹോ പബ്ബാജേതബ്ബോ ഉപസമ്പദാരഹോ ഉപസമ്പാദേതബ്ബോ. ഭിക്ഖുനിയാപി അത്തനോ സന്തികേ ഉപസമ്പദം ആകങ്ഖമാനായ കമ്മവാചം കാതും വട്ടതി. അയം 'ധമ്മപടിസന്ഥാരോ' നാമ.

ഇമേഹി ദ്വീഹി പടിസന്ഥാരേഹി പടിസന്ഥാരകോ ഭിക്ഖു അനുപ്പന്നം ലാഭം ഉപ്പാദേതി, ഉപ്പന്നം ഥാവരം കരോതി, സഭയട്ഠാനേ അത്തനോ ജീവിതം രക്ഖതി ചോരനാഗരഞ്ഞോ പത്തഗ്ഗഹണഹത്ഥേനേവ അഗ്ഗം ഗഹേത്വാ പത്തേനേവ ഭത്തം ആകിരന്തോ ഥേരോ വിയ. അലദ്ധലാഭുപ്പാദനേ പന ഇതോ പലായിത്വാ പരതീരം ഗതേന മഹാനാഗരഞ്ഞാ ഏകസ്സ ഥേരസ്സ സന്തികേ സങ്ഗഹം ലഭിത്വാ പുന ആഗന്ത്വാ രജ്ജേ പതിട്ഠിതേന സേതമ്ബങ്ഗണേ യാവജീവം പവത്തിതം മഹാഭേസജ്ജദാനവത്ഥു കഥേതബ്ബം. ഉപ്പന്നലാഭഥാവരകരണേ ദീഘഭാണകഅഭയത്ഥേരസ്സ ഹത്ഥതോ പടിസന്ഥാരം ലഭിത്വാ ചേതിയപബ്ബതേ ചോരേഹി ഭണ്ഡകസ്സ അവിലുത്തഭാവേ വത്ഥു കഥേതബ്ബം.

൧൩൫. ഇന്ദ്രിയേസു അഗുത്തദ്വാരതാനിദ്ദേസേ **ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ**തി കാരണവസേന ചക്ഖൂതി ലദ്ധവോഹാരേന രൂപദസ്സനസമത്ഥേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന രൂപം ദിസ്വാ. പോരാണാ പനാഹു - ''ചക്ഖു രൂപം ന പസ്സതി, അചിത്തകത്താ; ചിത്തം ന പസ്സതി, അചക്ഖുകത്താ; ദ്വാരാരമ്മണസങ്ഘട്ടനേന പന പസാദവത്ഥുകേന ചിത്തേന പസ്സതി. ഈദിസീ പനേസാ 'ധനുനാ വിജ്ഝതീ'തിആദീസു വിയ സസമ്ഭാരകഥാ നാമ ഹോതി. തസ്മാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന രൂപം ദിസ്വാ''തി അയമേവേത്ഥ അത്ഥോതി. **നിമിത്തഗ്ഗാഹീ**തി ഇത്ഥിപുരിസനിമിത്തം വാ സുഭനിമിത്താദികം വാ കിലേസവത്ഥുഭൂതം നിമിത്തം ഛന്ദരാഗവസേന ഗണ്ഹാതി, ദിട്ഠമത്തേയേവ ന സണ്ഠാതി. **അനുബ്യഞ്ജനഗ്ഗാഹീ**തി കിലേസാനം അനുബ്യഞ്ജനതോ പാകടഭാവകരണതോ അനുബ്യഞ്ജനന്തി ലദ്ധവോഹാരം ഹത്ഥപാദസിതഹസിതകഥിതആലോകിതവിലോകിതാദിഭേദം ആകാരം ഗണ്ഹാതി. **യത്വാധികരണമേനന്തി**ആദിമ്ഹി യംകാരണാ യസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയാസംവരസ്സ ഹേതു, ഏതം പുഗ്ഗലം സതികവാടേന ചക്ഖുന്ദ്രിയം അസംവുതം അപിഹിതചക്ഖുദ്വാരം ഹുത്വാ വിഹരന്തം ഏതേ അഭിജ്ഝാദയോ ധമ്മാ അന്വാസ്സവേയ്യും അനുബന്ധേയ്യും അജ്ഝോത്ഥരേയ്യും. **തസ്സ സംവരായ ന പടിപജ്ജതീ**തി തസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയസ്സ സതികവാടേന പിദഹനത്ഥായ ന പടിപജ്ജതി. ഏവംഭൂതോയേവ ച ന രക്ഖതി ചക്ഖുന്ദ്രിയം, ന ചക്ഖുന്ദ്രിയേ സംവരം ആപജ്ജതീതി വുച്ചതി.

തത്ഥ കിഞ്ചാപി ചക്ഖുന്ദ്രിയേ സംവരോ വാ അസംവരോ വാ നത്ഥി, ന ഹി ചക്ഖുപസാദം നിസ്സായ സതി വാ മുട്ഠസ്സച്ചം വാ ഉപ്പജ്ജതി. അപിച യദാ രൂപാരമ്മണം ചക്ഖുസ്സ ആപാഥമാഗച്ഛതി തദാ ഭവങ്ഗേ ദ്വിക്ഖത്തും ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധേ കിരിയമനോധാതു ആവജ്ജനകിച്ചം സാധയമാനാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുജ്ഝതി. തതോ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ദസ്സനകിച്ചം, തതോ വിപാകമനോധാതു സമ്പടിച്ഛനകിച്ചം, തതോ വിപാകാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതു സന്തീരണകിച്ചം, തതോ കിരിയാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതു വോട്ഠബ്ബനകിച്ചം സാധയമാനാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുജ്ഝതി. തദനന്തരം ജവനം ജവതി. തത്രാപി നേവ ഭവങ്ഗസമയേ ന ആവജ്ജനാദീനം അഞ്ഞതരസമയേ സംവരോ വാ അസംവരോ വാ അത്ഥി. ജവനക്ഖണേ പന ദുസ്സീല്യം വാ മുട്ഠസ്സച്ചം വാ അഞ്ഞാണം വാ അക്ഖന്തി വാ കോസജ്ജം വാ ഉപ്പജ്ജതി, അസംവരോ ഹോതി.

ഏവം ഹോന്തോ പന സോ 'ചക്ഖുന്ദ്രിയേ അസംവരോ'തി വുച്ചതി. കസ്മാ? യസ്മാ തസ്മിം അസംവരേ സതി ദ്വാരമ്പി അഗുത്തം ഹോതി, ഭവങ്ഗമ്പി, ആവജ്ജനാദീനിപി വീഥിചിത്താനി. യഥാ കിം? യഥാ നഗരേ ചതൂസു ദ്വാരേസു അസംവുതേസു കിഞ്ചാപി അന്തോഘരദ്വാരകോട്ഠകഗബ്ഭാദയോ സുസംവുതാ, തഥാപി അന്തോനഗരേ സബ്ബം ഭണ്ഡം അരക്ഖിതം അഗോപിതമേവ ഹോതി. നഗരദ്വാരേന ഹി പവിസിത്വാ ചോരാ യദിച്ഛകം കരേയ്യും. ഏവമേവ ജവനേ ദുസ്സീല്യാദീസു ഉപ്പന്നേസു തസ്മിം അസംവരേ സതി ദ്വാരമ്പി അഗുത്തം ഹോതി, ഭവങ്ഗമ്പി, ആവജ്ജനാദീനിപി വീഥിചിത്താനീതി.

സോതേന സദ്ദം സുത്വാതിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **യാ ഇമേസ**ന്തി ഏവം സംവരം അനാപജ്ജന്തസ്സ ഇമേസം ഛന്നം ഇന്ദ്രിയാനം യാ അഗുത്തി യാ അഗോപനാ യോ അനാരക്ഖോ യോ അസംവരോ, അഥകനം, അപിദഹനന്തി അത്ഥോ.

൧൩൯൩. ഭോജനേ അമത്തഞ്ഞുതാനിദ്ദേസേ **ഇധേകച്ചോ**തി ഇമസ്മിം സത്തലോകേ ഏകച്ചോ. **അപ്പടിസങ്ഖാ**തി പടിസങ്ഖാനപഞ്ഞായ അജാനിത്വാ അനുപധാരേത്വാ. **അയോനിസോ**തി അനുപായേന. **ആഹാര**ന്തി അസിതപീതാദിഅജ്ഝോഹരണീയം. **ആഹാരേതീ**തി പരിഭുഞ്ജതി അജ്ഝോഹരതി. **ദവായാ**തിആദി അനുപായദസ്സനത്ഥം വുത്തം. അനുപായേന ഹി ആഹാരേന്തോ ദവത്ഥായ മദത്ഥായ മണ്ഡനത്ഥായ വിഭൂസനത്ഥായ വാ ആഹാരേതി, നോ ഇദമത്ഥിതം പടിച്ച. യാ തത്ഥ **അസന്തുട്ഠിതാ**തി യാ തസ്മിം അയോനിസോ ആഹാരപരിഭോഗേ അസന്തുസ്സനാ അസന്തുട്ഠിഭാവോ. **അമത്തഞ്ഞുതാ**തി അമത്തഞ്ഞുഭാവോ, പമാണസങ്ഖാതായ മത്തായ അജാനനം. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം അപച്ചവേക്ഖിതപരിഭോഗവസേന പവത്താ ഭോജനേ അമത്തഞ്ഞുതാ നാമ വുച്ചതി.

൧൩൯൪. ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരതാനിദ്ദേസേ **ചക്ഖുനാ**തിആദി വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **ന നിമിത്തഗ്ഗാഹീ ഹോതീ**തി ഛന്ദരാഗവസേന വുത്തപ്പകാരം നിമിത്തം ന ഗണ്ഹാതി. ഏവം സേസപദാനിപി വുത്തപടിപക്ഖനയേനേവ വേദിതബ്ബാനി. യഥാ ച ഹേട്ഠാ 'ജവനേ ദുസ്സീല്യാദീസു ഉപ്പന്നേസു തസ്മിം അസംവരേ സതി, ദ്വാരമ്പി അഗുത്തം

ഹോതി, ഭവങ്ഗമ്പി, ആവജ്ജനാദീനിപി വീഥിചിത്താനീ'തി വുത്തം, ഏവമിധ തസ്മിം സീലാദീസു ഉപ്പന്നേസു ദ്വാരമ്പി ഗുത്തം ഹോതി, ഭവങ്ഗമ്പി, ആവജ്ജനാദീനിപി വീഥിചിത്താനി. യഥാ കിം? യഥാ നഗരദ്വാരേസു സുസംവുതേസു, കിഞ്ചാപി അന്തോഘരാദയോ അസംവുതാ ഹോന്തി, തഥാപി അന്തോനഗരേ സബ്ബം ഭണ്ഡം സുരക്ഖിതം സുഗോപിതമേവ ഹോതി - നഗരദ്വാരേസു പിഹിതേസു ചോരാനം പവേസോ നത്ഥി - ഏവമേവ ജവനേ സീലാദീസു ഉപ്പന്നേസു ദ്വാരമ്പി ഗുത്തം ഹോതി, ഭവങ്ഗമ്പി, ആവജ്ജനാദീനിപി വീഥിചിത്താനി. തസ്മാ ജവനക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജമാനോപി 'ചക്ഖുന്ദ്രിയേ സംവരോ'തി വുത്തോ. **സോതേന സദ്ദം സുത്വാ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ.

൧൩൭. ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുതാനിദ്ദേസേ **പടിസങ്ഖാ യോനിസോ ആഹാരം ആഹാരേതീ**തി പടിസങ്ഖാനപഞ്ഞായ ജാനിത്വാ ഉപായേന ആഹാരം പരിഭുഞ്ജതി. ഇദാനി തം ഉപായം ദസ്സേതും **നേവ ദവായാ**തിആദി വുത്തം.

തത്ഥ **'നേവ ദവായാ'**തി ദവത്ഥായ ന ആഹാരേതി. തത്ഥ നടലങ്ഘകാദയോ ദവത്ഥായ ആഹാരേന്തി നാമ. യഞ്ഹി ഭോജനം ഭുത്തസ്സ നച്ചഗീതകബ്യസിലോകസങ്ഖാതോ ദവോ അതിരേകതരേന പടിഭാതി, തം ഭോജനം അധമ്മേന വിസമേന പരിയേസിത്വാ തേ ആഹാരേന്തി. അയം പന ഭിക്ഖു ഏവം ന ആഹാരേതി.

ന മദായാതി മാനമദപുരിസമദാനം വഡ്ഢനത്ഥായ ന ആഹാരേതി. തത്ഥ രാജരാജമഹാമത്താ മദത്ഥായ ആഹാരേന്തി നാമ. തേ ഹി അത്തനോ മാനമദപുരിസമദാനം വഡ്ഢനത്ഥായ പിണ്ഡരസഭോജനാദീനി പണീതഭോജനാനി ഭുഞ്ജന്തി. അയം പന ഭിക്ഖു ഏവം ന ആഹാരേതി.

ന മണ്ഡനായാതി സരീരമണ്ഡനത്ഥായ ന ആഹാരേതി. തത്ഥ രൂപൂപജീവിനിയോ മാതുഗാമാ അന്തേപുരികാദയോ ച സപ്പിഫാണിതം നാമ പിവന്തി, തേ ഹി സിനിദ്ധം മുദും മന്ദം ഭോജനം ആഹാരേന്തി 'ഏവം നോ അങ്ഗലട്ഠി സുസണ്ഠിതാ ഭവിസ്സതി, സരീരേ ഛവിവണ്ണോ പസന്നോ ഭവിസ്സതീ'തി. അയം പന ഭിക്ഖു ഏവം ന ആഹാരേതി.

ന വിഭൂസനായാതി സരീരേ മംസവിഭൂസനത്ഥായ ന ആഹാരേതി. തത്ഥ നിബ്ബുദ്ധമല്ലമുട്ഠികമല്ലാദയോ സുസിനിദ്ധേഹി മച്ഛമംസാദീഹി സരീരമംസം പീണേന്തി 'ഏവം നോ മംസം ഉസ്സദം ഭവിസ്സതി പഹാരസഹനത്ഥായാ'തി. അയം പന ഭിക്ഖു ഏവം സരീരേ മംസവിഭൂസനത്ഥായ ന ആഹാരേതി.

യാവദേവാതി ആഹാരാഹരണേ പയോജനസ്സ പരിച്ഛേദനിയമദസ്സനം. **ഇമസ്സ കായസ്സ ഠിതിയാ**തി ഇമസ്സ ചതുമഹാഭൂതികകരജകായസ്സ ഠപനത്ഥായ ആഹാരേതി. ഇദമസ്സ ആഹാരാഹരണേ പയോജനന്തി അത്ഥോ. **യാപനായാ**തി ജീവിതിന്ദ്രിയയാപനത്ഥായ ആഹാരേതി. **വിഹിംസൂപരതിയാ**തി വിഹിംസാ നാമ അഭുത്തപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജനകാ ഖുദ്ദാ. തസ്സാ ഉപരതിയാ വൂപസമനത്ഥായ ആഹാരേതി. **ബ്രഹ്മചരിയാനുഗ്ഗഹായാ**തി ബ്രഹ്മചരിയം നാമ തിസ്സോ സിക്ഖാ, സകലം സാസനം, തസ്സ അനുഗ്ഗണ്ഹനത്ഥായ ആഹാരേതി.

ഇതീതി ഉപായനിദസ്സനം; ഇമിനാ ഉപായേനാതി അത്ഥോ. **പുരാണഞ്ച വേദനം പടിഹങ്ഖാമീ**തി പുരാണവേദനാ നാമ അഭുത്തപ്പച്ചയാ

ഉപ്പജ്ജനകവേദനാ. തം പടിഹനിസ്സാമീതി ആഹാരേതി. **നവഞ്ച വേദനം ന ഉപ്പാദേസ്സാമീ**തി നവവേദനാ നാമ അതിഭുത്തപ്പച്ചയേന ഉപ്പജ്ജനകവേദനാ. തം ന ഉപ്പാദേസ്സാമീതി ആഹാരേതി. അഥ വാ, 'നവവേദനാ' നാമ ഭുത്തപ്പച്ചയാ നഉപ്പജ്ജനകവേദനാ. തസ്സാ അനുപ്പന്നായ അനുപ്പജ്ജനത്ഥമേവ ആഹാരേതി. **യാത്രാ ച മേ ഭവിസ്സതീ**തി യാപനാ ച മേ ഭവിസ്സതി. **അനവജ്ജതാ ചാ**തി ഏത്ഥ അത്ഥി സാവജ്ജം അത്ഥി അനവജ്ജം. തത്ഥ അധമ്മികപരിയേസനാ അധമ്മികപടിഗ്ഗഹണം അധമ്മേന പരിഭോഗോതി ഇദം 'സാവജ്ജം' നാമ. ധമ്മേന പരിയേസിത്വാ ധമ്മേന പടിഗ്ഗഹേത്വാ പച്ചവേക്ഖിത്വാ പരിഭുഞ്ജനം 'അനവജ്ജം' നാമ. ഏകച്ചോ അനവജ്ജേയേവ സാവജ്ജം കരോതി, 'ലദ്ധം മേ'തി കത്വാ പമാണാതിക്കന്തം ഭുഞ്ജതി. തം ജീരാപേതും അസക്കോന്തോ ഉദ്ധംവിരേചനഅധോവിരേചനാദീഹി കിലമതി. സകലവിഹാരേ ഭിക്ഖൂ തസ്സ സരീരപടിജഗ്ഗനഭേസജ്ജപരിയേസനാദീസു ഉസ്സുക്കം ആപജ്ജന്തി. 'കിം ഇദ'ന്തി വുത്തേ 'അസുകസ്സ നാമ ഉദരം ഉദ്ധുമാത'ന്തിആദീനി വദന്തി. 'ഏസ നിച്ചകാലമ്പി ഏവംപകതികോയേവ, അത്തനോ കുച്ഛിപമാണം നാമ ന ജാനാതീ'തി നിന്ദന്തി ഗരഹന്തി. അയം അനവജ്ജേയേവ സാവജ്ജം കരോതി നാമ. ഏവം അകത്വാ 'അനവജ്ജതാ ച ഭവിസ്സതീ'തി ആഹാരേതി.

ഫാസുവിഹാരോ ചാതി ഏത്ഥാപി അത്ഥി ഫാസുവിഹാരോ അത്ഥി ന ഫാസുവിഹാരോ. തത്ഥ 'ആഹരഹത്ഥകോ അലംസാടകോ തത്ഥവട്ടകോ കാകമാസകോ ഭുത്തവമിതകോ'തി ഇമേസം പഞ്ചന്നം ബ്രാഹ്മണാനം ഭോജനം ന ഫാസുവിഹാരോ നാമ. ഏതേസു ഹി **'ആഹരഹത്ഥകോ'** നാമ ബഹും ഭുഞ്ജിത്വാ അത്തനോ ധമ്മതായ ഉട്ഠാതും അസക്കോന്തോ 'ആഹര ഹത്ഥ'ന്തി വദതി. **'അലംസാടകോ'** നാമ അച്ചുദ്ധുമാതകുച്ഛിതായ ഉട്ഠിതോപി സാടകം നിവാസേതും ന സക്കോതി. **'തത്ഥവട്ടകോ'** നാമ ഉട്ഠാതും അസക്കോന്തോ തത്ഥേവ പരിവട്ടതി. **'കാകമാസകോ'** നാമ യഥാ കാകേഹി ആമസിതും സക്കാ ഹോതി, ഏവം യാവ മുഖദ്വാരാ ആഹാരേതി. **'ഭുത്തവമിതകോ'** നാമ മുഖേന സന്ധാരേതും അസക്കോന്തോ തത്ഥേവ വമതി. ഏവം അകത്വാ 'ഫാസുവിഹാരോ ച മേ ഭവിസ്സതീ'തി ആഹാരേതി. ഫാസുവിഹാരോ നാമ ചതൂഹി പഞ്ചഹി ആലോപേഹി ഊനൂദരതാ. ഏത്തകഞ്ഹി ഭുഞ്ജിത്വാ പാനീയം പിവതോ ചത്താരോ ഇരിയാപഥാ സുഖേന പവത്തന്തി. തസ്മാ ധമ്മസേനാപതി ഏവമാഹ -

> ''ചത്താരോ പഞ്ച ആലോപേ, അഭുത്വാ ഉദകം പിവേ;
> അലം ഫാസുവിഹാരായ, പഹിതത്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ''തി. (ഥേരഗാം ൻവ്വന);

ഇമസ്മിം പന ഠാനേ അങ്ഗാനി സമോധാനേതബ്ബാനി. 'നേവ ദവായാ'തിഹി ഏകം അങ്ഗം, 'ന മദായാ'തി ഏകം, 'ന മണ്ഡനായാ'തി ഏകം, 'ന വിഭൂസനായാ'തി ഏകം, 'യാവദേവ ഇമസ്സ കായസ്സ ഠിതിയാ യാപനായാ'തി ഏകം, 'വിഹിംസൂപരതിയാ ബ്രഹ്മചരിയാനുഗ്ഗഹായാ'തി ഏകം, 'ഇതി പുരാണഞ്ച വേദനം പടിഹങ്ഖാമി നവഞ്ച വേദനം ന ഉപ്പാദേസ്സാമീ'തി ഏകം, 'യാത്രാ ച മേ ഭവിസ്സതീ'തി ഏകം അങ്ഗം. അനവജ്ജതാ ച ഫാസുവിഹാരോ ചാതി അയമേത്ഥ ഭോജനാനിസംസോ. മഹാസീവത്ഥേരോ പനാഹ - ഹേട്ഠാ ചത്താരി അങ്ഗാനി പടിക്ഖേപോ നാമ. ഉപരി പന അട്ഠങ്ഗാനി സമോധാനേതബ്ബാനീതി - തത്ഥ 'യാവദേവ ഇമസ്സ കായസ്സ ഠിതിയാ'തി ഏകം

അങ്ഗം, 'യാപനായാ'തി ഏകം, 'വിഹിംസൂപരതിയാതി' ഏകം, 'ബ്രഹ്മചരിയാനുഗ്ഗഹായാ'തി ഏകം, 'ഇതി പുരാണഞ്ച വേദനം പടിഹങ്ഖാമീ'തി ഏകം, 'നവഞ്ച വേദനം ന ഉപ്പാദേസ്സാമീ'തി ഏകം, 'യാത്രാ ച മേ ഭവിസ്സതീ'തി ഏകം, 'അനവജ്ജതാ' ചാതി ഏകം. ഫാസുവിഹാരോ പന ഭോജനാനിസംസോതി. ഏവം അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതം ആഹാരം ആഹാരേന്തോ ഭോജനേ മത്തഞ്ഞൂ നാമ ഹോതി. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം പരിയേസനപടിഗ്ഗഹണപരിഭോഗേസു യുത്തപ്പമാണജാനനവസേന പവത്തോ പച്ചവേക്ഖിതപരിഭോഗോ ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുതാ നാമ വുച്ചതി.

൧൩൭. മുട്ഠസ്സച്ചനിദ്ദേസേ **അസതീ**തി സതിവിരഹിതാ ചത്താരോ ഖന്ധാ. **അനനുസ്സതി അപ്പടിസ്സതീ**തി ഉപസഗ്ഗവസേന പദം വഡ്ഢിതം. **അസരണതാ**തി അസരണാകാരോ. **അധാരണതാ**തി ധാരേതും അസമത്ഥതാ. തായ ഹി സമന്നാഗതോ പുഗ്ഗലോ ആധാനപ്പത്തോ നിധാനക്ഖമോ ന ഹോതി. ഉദകേ അലാബുകടാഹം വിയ ആരമ്മണേ പിലവതീതി **പിലാപനതാ. സംമുസനതാ**തി നട്ഠമുട്ഠസ്സതിതാ. തായ ഹി സമന്നാഗതോ പുഗ്ഗലോ നിക്ഖിത്തഭത്തോ വിയ കാകോ, നിക്ഖിത്തമംസോ വിയ ച സിങ്ഗാലോ ഹോതി.

൧൩൯. ഭാവനാബലനിദ്ദേസേ **കുസലാനം ധമ്മാന**ന്തി ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം **ആസേവനാ**തി ആദിസേവനാ. **ഭാവനാ**തി വഡ്ഢനാ. **ബഹുലീകമ്മ**ന്തി പുനപ്പുനം കരണം.

൧൩൦-൧. സീലവിപത്തിനിദ്ദേസോ സീലസമ്പദാനിദ്ദേസപടിപക്ഖതോ വേദിതബ്ബോ. ദിട്ഠിവിപത്തിനിദ്ദേസോ ച ദിട്ഠിസമ്പദാനിദ്ദേസപടിപക്ഖതോ ദിട്ഠിസമ്പദാനിദ്ദേസോ ച ദിട്ഠുപാദാനനിദ്ദേസപടിപക്ഖതോ. സീലവിസുദ്ധിനിദ്ദേസോ കിഞ്ചാപി സീലസമ്പദാനിദ്ദേസേന സമാനോ, തത്ഥ പന വിസുദ്ധിസമ്പാപകം പാതിമോക്ഖസംവരസീലം കഥിതം, ഇധ വിസുദ്ധിപ്പത്തം സീലം. സതി ച സമ്പജഞ്ഞഞ്ച, പടിസങ്ഖാനബലഞ്ച ഭാവനാബലഞ്ച, സമഥോ ച വിപസ്സനാ ച, സമഥനിമിത്തഞ്ച പഗ്ഗഹനിമിത്തഞ്ച, പഗ്ഗാഹോ ച അവിക്ഖേപോ ച, സീലസമ്പദാ ച ദിട്ഠിസമ്പദാ ചാതി ഇമേഹി പന ഛഹി ദുകേഹി ചതുഭൂമകാപി ലോകിയലോകുത്തരധമ്മാവ കഥിതാ.

൧൩൭. ദിട്ഠിവിസുദ്ധിനിദ്ദേസേ **കമ്മസ്സകതഞ്ഞാണ**ന്തി 'ഇദം കമ്മം സകം, ഇദം നോ സക'ന്തി ജാനനപഞ്ഞാ. തത്ഥ അത്തനാ വാ കതം ഹോതു പരേന വാ സബ്ബമ്പി അകുസലകമ്മം നോ സകം. കസ്മാ? അത്ഥഭഞ്ജനതോ അനത്ഥജനനതോ ച. കുസലകമ്മം പന അനത്ഥഭഞ്ജനതോ അത്ഥജനനതോ ച 'സകം' നാമ. തത്ഥ യഥാ നാമ സധനോ സഭോഗോ പുരിസോ അദ്ധാനമഗ്ഗം പടിപജ്ജിത്വാ അന്തരാമഗ്ഗേ ഗാമനിഗമാദീസു നക്ഖത്തേ സങ്ഘുട്ഠേ 'അഹം ആഗന്തുകോ, കം നു ഖോ നിസ്സായ നക്ഖത്തം കീളേയ്യ'ന്തി അചിന്തേത്വാ യഥാ യഥാ ഇച്ഛതി തേന തേന നീഹാരേന നക്ഖത്തം കീളന്തോ സുഖേന കന്താരം അതിക്കമതി, ഏവമേവ ഇമസ്മിം കമ്മസ്സകതഞ്ഞാണേ ഠത്വാ ഇമേ സത്താ ബഹും വട്ടഗാമികമ്മം ആയൂഹിത്വാ സുഖേന സുഖം അനുഭവന്താ അരഹത്തം പത്താ ഗണനപഥം വീതിവത്താ. **സച്ചാനുലോമികഞ്ഞാണ**ന്തി ചതുന്നം സച്ചാനം അനുലോമം വിപസ്സനാഞാണം. **മഗ്ഗസമങ്ഗിസ്സ ഞാണം ഫലസമങ്ഗിസ്സ ഞാണ**ന്തി മഗ്ഗഞാണഫലഞാണാനിയേവ.

൧൩൭൪. 'ദിട്ഠിവിസുദ്ധി ഖോ പനാ'തിപദസ്സ നിദ്ദേസേ **യാ പഞ്ഞാ പജാനനാ**തിആദീഹി പദേഹി ഹേട്ഠാ വുത്താനി കമ്മസ്സകതഞ്ഞാണാദീനേവ ചത്താരി ഞാണാനി വിഭത്താനി.

൧൩൭൫. **'യഥാദിട്ഠിസ്സ ച പധാന'**ന്തി പദസ്സ നിദ്ദേസേ **യോ ചേതസികോ വീരിയാരമ്ഭോ**തിആദീഹി പദേഹി നിദ്ദിട്ഠം വീരിയം പഞ്ഞാഗതികമേവ; പഞ്ഞായ ഹി ലോകിയട്ഠാനേ ലോകിയം ലോകുത്തരട്ഠാനേ ലോകുത്തരന്തി വേദിതബ്ബം.

൧൩൭൬. സംവേഗദുകനിദ്ദേസേ **ജാതിഭയ**ന്തി ജാതിം ഭയതോ ദിസ്വാ ഠിതഞാണം. ജരാമരണഭയാദീസുപി ഏസേവ നയോ.

൧൩൭൭. **അനുപ്പന്നാനം പാപകാന**ന്തിആദീഹി ജാതിആദീനി ഭയതോ ദിസ്വാ ജാതിജരാബ്യാധിമരണേഹി മുച്ചിതുകാമസ്സ ഉപായപധാനം കഥിതം. പദഭാജനീയസ്സ പനത്ഥോ **വിഭങ്ഗട്ഠകഥായം** (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൩൯൦ ബോജ്ഝങ്ഗപബ്ബവണ്ണനാ) ആവി ഭവിസ്സതി.

൧൩൭൮. **'അസന്തുട്ഠിതാ ച കുസലേസു ധമ്മേസൂ'**തി പദനിദ്ദേസേ **ഭിയ്യോകമ്യതാ**തി വിസേസകാമതാ. ഇധേകച്ചോ ഹി ആദിതോവ പക്ഖികഭത്തം വാ സലാകഭത്തം വാ ഉപോസഥികം വാ പാടിപദികം വാ ദേതി, സോ തേന അസന്തുട്ഠോ ഹുത്വാ പുന ധുരഭത്തം സങ്ഘഭത്തം വസ്സാവാസികം ദേതി, ആവാസം കാരേതി, ചത്താരോപി പച്ചയേ ദേതി. തത്രാപി അസന്തുട്ഠോ ഹുത്വാ സരണാനി ഗണ്ഹാതി, പഞ്ച സീലാനി സമാദിയതി. തത്രാപി അസന്തുട്ഠോ ഹുത്വാ പബ്ബജതി. പബ്ബജിത്വാ ഏകം നികായം ദ്വേ നികായേതി തേപിടകം ബുദ്ധവചനം ഗണ്ഹാതി, അട്ഠ സമാപത്തിയോ ഭാവേതി, വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ അരഹത്തം ഗണ്ഹാതി . അരഹത്തപ്പത്തിതോ പട്ഠായ മഹാസന്തുട്ഠോ നാമ ഹോതി. ഏവം യാവ അരഹത്താ വിസേസകാമതാ 'ഭിയ്യോകമ്യതാ' നാമ.

൧൩൭൯. **'അപ്പടിവാനിതാ ച പധാനസ്മി'**ന്തി പദസ്സ നിദ്ദേസേ യസ്മാ പന്തസേനാസനേസു അധികുസലാനം ധമ്മാനം ഭാവനായ ഉക്കണ്ഠമാനോ പധാനം പടിവാസേതി നാമ , അനുക്കണ്ഠമാനോ നോ പടിവാസേതി നാമ, തസ്മാ തം നയം ദസ്സേതും **യാ കുസലാനം ധമ്മാന**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സക്കച്ചകിരിയതാ**തി കുസലാനം കരണേ സക്കച്ചകാരിതാ. **സാതച്ചകിരിയതാ**തി സതതമേവ കരണം. **അട്ഠിതകിരിയതാ**തി ഖണ്ഡം അകത്വാ അട്ഠപേത്വാ കരണം. **അനോലീനവുത്തിതാ**തി അലീനജീവിതാ, അലീനപവത്തിതാ വാ. **അനിക്ഖിത്തഛന്ദതാ**തി കുസലച്ഛന്ദസ്സ അനിക്ഖിപനം. **അനിക്ഖിത്തധുരതാ**തി കുസലകരണേ വീരിയധുരസ്സ അനിക്ഖിപനം.

൧൩൮൦. **'പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണം വിജ്ജാ'**തി ഏത്ഥ **പുബ്ബേനിവാസോ**തി പുബ്ബേ നിവുത്ഥക്ഖന്ധാ ച ഖന്ധപടിബദ്ധഞ്ച. പുബ്ബേനിവാസസ്സ അനുസ്സതി പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതി. തായ സമ്പയുത്തം ഞാണം **പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണം**. തയിദം പുബ്ബേ നിവുത്ഥക്ഖന്ധപടിച്ഛാദകം തമം വിജ്ഝതീതി **വിജ്ജാ**. തം തമം വിജ്ഝിത്വാ തേ ഖന്ധേ വിദിതേ പാകടേ കരോതീതി വിദിതകരണട്ഠേനാപി **വിജ്ജാ**.

ചുതൂപപാതേ ഞാണന്തി ചുതിയഞ്ച ഉപപാതേ ച ഞാണം. ഇദമ്പി സത്താനം ചുതിപടിസന്ധിച്ഛാദകം തമം വിജ്ഝതീതി വിജ്ജാ. തം തമം വിജ്ഝിത്വാ സത്താനം ചുതിപടിസന്ധിയോ വിദിതാ പാകടാ കരോതീതി വിദിതകരണട്ഠേനാപി വിജ്ജാ. **ആസവാനം ഖയേ ഞാണ**ന്തി സബ്ബകിലേസാനം ഖയസമയേ ഞാണം. തയിദം ചതുസച്ചച്ഛാദകതമം വിജ്ഝതീതി **വിജ്ജാ**. തം തമം വിജ്ഝിത്വാ ചത്താരി സച്ചാനി വിദിതാനി പാകടാനി കരോതീതി വിദിതകരണട്ഠേനാപി **വിജ്ജാ**.

൧൩൩൭. **'ചിത്തസ്സ ച അധിമുത്തി നിബ്ബാനഞ്ചാ'**തി എത്ഥ ആരമ്മണേ അധിമുച്ചനട്ഠേന, പച്ചനീകധമ്മേഹി ച സുട്ഠുമുത്തട്ഠേന അട്ഠ സമാപത്തിയോ **ചിത്തസ്സ അധിമുത്തി** നാമ. ഇതരം പന 'നത്ഥി എത്ഥ തണ്ഹാസങ്ഖാതം വാനം', 'നിഗ്ഗതം വാ തസ്മാ വാനാ'തി **നിബ്ബാനം**. തത്ഥ അട്ഠ സമാപത്തിയോ സയം വിക്ഖമ്ഭിതകിലേസേഹി വിമുത്തത്താ വിമുത്തീതി വുത്താ, നിബ്ബാനം പന സബ്ബകിലേസേഹി അച്ചന്തം വിമുത്തത്താ വിമുത്തീതി.

൧൩൮൧. **മഗ്ഗസമങ്ഗിസ്സ ഞാണ**ന്തി ചത്താരി മഗ്ഗഞാണാനി. **ഫലസമങ്ഗിസ്സ ഞാണ**ന്തി ചത്താരി ഫലഞാണാനി. തത്ഥ പഠമമഗ്ഗഞാണം പഞ്ച കിലേസേ ഖേപേന്തം നിരോധേന്തം വൂപസമേന്തം പടിപ്പസ്സമ്ഭേന്തം ഉപ്പജ്ജതീതി ഖയേ ഞാണം നാമ ജാതം. ദുതിയമഗ്ഗഞാണം ചത്താരോ കിലേസേ. തഥാ തതിയമഗ്ഗഞാണം. ചതുത്ഥമഗ്ഗഞാണം പന അട്ഠ കിലേസേ ഖേപേന്തം നിരോധേന്തം വൂപസമേന്തം പടിപ്പസ്സമ്ഭേന്തം ഉപ്പജ്ജതീതി 'ഖയേ ഞാണം' നാമ ജാതം. തം തം മഗ്ഗഫലഞാണം പന തേസം തേസം കിലേസാനം ഖീണന്തേ നിരുദ്ധന്തേ വൂപസമന്തേ പടിപ്പസ്സമ്ഭന്തേ അനുപ്പാദന്തേ അപ്പവത്തന്തേ ഉപ്പന്നന്തി അനുപ്പാദേ ഞാണം നാമ ജാതന്തി.

അട്ഠസാലിനിയാ ധമ്മസങ്ഗഹഅട്ഠകഥായ

നിക്ഖേപകണ്ഡവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

੪. അട്ഠകഥാകണ്ഡോ

തികഅത്ഥുദ്ധാരവണ്ണനാ

൧൩൮൪. ഇദാനി നിക്ഖേപകണ്ഡാനന്തരം ഠപിതസ്സ അട്ഠകഥാകണ്ഡസ്സ വണ്ണനാക്കമോ അനുപ്പത്തോ. കസ്മാ പനേതം അട്ഠകഥാകണ്ഡം നാമ ജാതന്തി? തേപിടകസ്സ ബുദ്ധവചനസ്സ അത്ഥം ഉദ്ധരിത്വാ ഠപിതത്താ. തീസുപി ഹി പിടകേസു ധമ്മന്തരം ആഗതം അട്ഠകഥാകണ്ഡേനേവ പരിച്ഛിന്ദിത്വാ വിനിച്ഛിതം സുവിനിച്ഛിതം നാമ ഹോതി. സകലേ അഭിധമ്മപിടകേ നയമഗ്ഗം മഹാപകരണേ പഞ്ഹുദ്ധാരം ഗണനചാരം അസല്ലക്ഖേന്തേനാപി അട്ഠകഥാകണ്ഡതോയേവ സമാനേതും വട്ടതി.

കുതോ പഭവം പന ഏതന്തി? സാരിപുത്തത്ഥേരപ്പഭവം. സാരിപുത്തത്ഥേരോ ഹി ഏകസ്സ അത്തനോ സദ്ധിവിഹാരികസ്സ നിക്ഖേപകണ്ഡേ അത്ഥുദ്ധാരം സല്ലക്ഖേതും അസക്കോന്തസ്സ അട്ഠകഥാകണ്ഡം കഥേത്വാ അദാസി. ഇദം പന മഹാഅട്ഠകഥായം പടിക്ഖിപിത്വാ ഇദം വുത്തം - അഭിധമ്മോ നാമ ന സാവകവിസയോ, ന സാവകഗോചരോ; ബുദ്ധവിസയോ ഏസ, ബുദ്ധഗോചരോ. ധമ്മസേനാപതി പന സദ്ധിവിഹാരികേന പുച്ഛിതോ തം ആദായ സത്ഥു സന്തികം ഗന്ത്വാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ കഥേസി. സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ തസ്സ ഭിക്ഖുനോ അട്ഠകഥാകണ്ഡം കഥേത്വാ അദാസി. കഥം? ഭഗവാ ഹി 'കതമേ ധമ്മാ കുസലാ'തി പുച്ഛി. 'കുസലാ ധമ്മാ നാമ കതമേ'തി സല്ലക്ഖേസീതി അത്ഥോ. അഥസ്സ തുണ്ഹീഭൂതസ്സ 'നനു യം മയാ കതമേ ധമ്മാ കുസലാ? യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതീതിആദിനാ നയേന ഭൂമിഭേദതോ കുസലം ദസ്സിതം, സബ്ബമ്പി തം ചതൂസു ഭൂമീസു കുസലം, ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ'തി ഇമിനാ നയേന കണ്ണികം കണ്ണികം ഘടം ഘടം ഗോച്ഛകം ഗോച്ഛകം കത്വാ അത്ഥുദ്ധാരവസേന കുസലാദിധമ്മേ ദസ്സേന്തോ കഥേത്വാ അദാസി.

തത്ഥ **ചതൂസൂ**തി കാമാവചരരൂപാവചരാരൂപാവചരഅപരിയാപന്നാസു. **കുസല**ന്തി ഫസ്സാദിഭേദം കുസലം. **ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ**തി ഇമേ സബ്ബേപി താസു താസു ഭൂമീസു വുത്താ ഫസ്സാദയോ ധമ്മാ കുസലാ നാമ.

൧൩൮൫. അകുസലാനം പന ഭൂമിവസേന ഭേദാഭാവതോ **ദ്വാദസ അകുസലചിത്തുപ്പാദാ**തി ആഹ. തത്ഥ ഉപ്പജ്ജതീതി ഉപ്പാദോ. ചിത്തമേവ ഉപ്പാദോ **ചിത്തുപ്പാദോ**. ദേസനാസീസമേവ ചേതം. യഥാ പന 'രാജാ ആഗതോ'തി വുത്തേ അമച്ചാദീനമ്പി ആഗമനം വുത്തമേവ ഹോതി, ഏവം 'ചിത്തുപ്പാദാ'തി വുത്തേ തേഹി സമ്പയുത്തധമ്മാപി വുത്താവ ഹോന്തീതി. സബ്ബത്ഥ ചിത്തുപ്പാദഗ്ഗഹണേന സസമ്പയുത്തധമ്മം ചിത്തം ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം. ഇതോ പരം **ചതൂസു ഭൂമീസു വിപാകോ**തിആദീനം സബ്ബേസമ്പി തികദുകഭാജനീയപദാനം അത്ഥോ, വേദനാത്തികാദീസു ച സുഖാദീനം നവത്തബ്ബതാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ പാളിയത്ഥം വീമംസിത്വാ വേദിതബ്ബാ. വിസേസമത്തമേവ പന വക്ഖാമ.

൪൪൦. തത്ഥ പരിത്താരമ്മണത്തികേ താവ **സബ്ബോ കാമാവചരസ്സ വിപാകോ**തി ഏത്ഥ ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി ചക്ഖുപസാദാദയോ നിസ്സായ നിയമേനേവ ഇട്ഠാനിട്ഠാദിഭേദേ രൂപസദ്ദഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബധമ്മേ ആരബ്ഭ പവത്തന്തീതി പരിത്താരമ്മണാനി. കുസലാകുസലവിപാകാ പന ദ്വേ മനോധാതുയോ ഹദയവത്ഥും നിസ്സായ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം അനന്തരാ നിയമതോ രൂപാദീനേവ ആരബ്ഭ പവത്തന്തീതി പരിത്താരമ്മണാ. കുസലവിപാകാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതു സോമനസ്സസഹഗതാ പഞ്ചദ്വാരേ സന്തീരണവസേന ഛസു ദ്വാരേസു തദാരമ്മണവസേനാതി നിയമതോ രൂപാദീനി ഛ പരിത്താരമ്മണാനേവ ആരബ്ഭ പവത്തതീതി പരിത്താരമ്മണാ. കുസലാകുസലവിപാകാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതുദ്വയം പഞ്ചദ്വാരേ സന്തീരണവസേന ഛസു ദ്വാരേസു തദാരമ്മണവസേന നിയമതോ രൂപാദീനി ഛ പരിത്താരമ്മണാനേവ ആരബ്ഭ പവത്തതി. പടിസന്ധിവസേന പവത്തമാനമ്പി പരിത്തം കമ്മം കമ്മനിമിത്തം ഗതിനിമിത്തം വാ ആരമ്മണം കരോതി, പവത്തിയം ഭവങ്ഗവസേന, പരിയോസാനേ ചുതിവസേന പവത്തമാനമ്പി തദേവ ആരമ്മണം കരോതീതി പരിത്താരമ്മണം. അട്ഠ പന സഹേതുകവിപാകചിത്തുപ്പാദാ ഏത്ഥ വുത്തനയേനേവ തദാരമ്മണവസേന പടിസന്ധിഭവങ്ഗചുതിവസേന ച പരിത്തധമ്മേയേവ ആരബ്ഭ പവത്തന്തി. കിരിയമനോധാതു പഞ്ചദ്വാരേ രൂപാദീനി ആരബ്ഭ പവത്തതി. സോമനസ്സസഹഗതാഹേതുകകിരിയമനോവിഞ്ഞാണധാതു ഛസു ദ്വാരേസു പച്ചുപ്പന്നേ മനോദ്വാരേ അതീതാനാഗതേപി പരിത്തേ രൂപാദിധമ്മേയേവ ആരബ്ഭ ഖീണാസവാനം പഹട്ഠാകാരം കുരുമാനാ പവത്തതീതി പരിത്താരമ്മണാ. ഏവമിമേ പഞ്ചവീസതി ചിത്തുപ്പാദാ ഏകന്തേനേവ **പരിത്താരമ്മണാ**തി വേദിതബ്ബാ.

൪൪൧. വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനനേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനധമ്മാ അത്തനോ അത്തനോ ഹേട്ഠിമം സമാപത്തിം ആരബ്ഭ പവത്തനതോ **മഹഗ്ഗതാരമ്മണാ**. ഏവ മഗ്ഗഫലധമ്മാ നിബ്ബാനാരമ്മണത്താ **അപ്പമാണാരമ്മണാ**.

കുസലതോ ചത്താരോ കിരിയതോ ചത്താരോതി അട്ഠ ഞാണവിപ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദാ സേക്ഖപുഥുജ്ജനഖീണാസവാനം അസക്കച്ചദാനപച്ചവേക്ഖണധമ്മസവനാദീസു കാമാവചരധമ്മേ ആരബ്ഭ പവത്തികാലേ പരിത്താരമ്മണാ. അതിപഗുണാനം പഠമജ്ഝാനാദീനം പച്ചവേക്ഖണകാലേ മഹഗ്ഗതാരമ്മണാ. കസിണനിമിത്താദിപഞ്ഞത്തിപച്ചവേക്ഖണകാലേ നവത്തബ്ബാരമ്മണാ. അകുസലതോ ചത്താരോ ദിട്ഠിഗതസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദാ പഞ്ചപണ്ണാസായ കാമാവചരധമ്മാനം 'സത്തോ സത്തോ'തി പരാമസനഅസ്സാദനാഭിനന്ദനകാലേ പരിത്താരമ്മണാ. തേനേവാകാരേന സത്തവീസതി മഹഗ്ഗതധമ്മേ ആരബ്ഭ പവത്തികാലേ മഹഗ്ഗതാരമ്മണാ. പണ്ണത്തിധമ്മേ ആരബ്ഭ പവത്തനകാലേ സിയാ നവത്തബ്ബാരമ്മണാ. ദിട്ഠിവിപ്പയുത്താനം തേയേവ ധമ്മേ ആരബ്ഭ കേവലം അസ്സാദനാഭിനന്ദനവസേന, പവത്തിയം പടിഘസമ്പയുത്താനം ദോമനസ്സവസേന, വിചികിച്ഛാസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദസ്സ അനിട്ഠങ്ഗതവസേന, ഉദ്ധച്ചസഹഗതസ്സ വിക്ഖേപവസേന അവൂപസമവസേന ച പവത്തിയം പരിത്തമഹഗ്ഗതനവത്തബ്ബാരമ്മണതാ വേദിതബ്ബാ. ഏതേസു പന ഏകധമ്മോപി അപ്പമാണേ ആരബ്ഭ പവത്തിതും ന സക്കോതി, തസ്മാ ന അപ്പമാണാരമ്മണാ.

കുസലതോ ചത്താരോ കിരിയതോ ചത്താരോതി അട്ഠ ഞാണസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദാ സേക്ഖപുഥുജ്ജനഖീണാസവാനം സക്കച്ചദാനപച്ചവേക്ഖണധമ്മസവനാദീസു യഥാവുത്തപ്പകാരേ ധമ്മേ ആരബ്ഭ പവത്തികാലേ പരിത്തമഹഗ്ഗതനവത്തബ്ബാരമ്മണാ ഹോന്തി. ഗോത്രഭുകാലേ ലോകുത്തരധമ്മേ പച്ചവേക്ഖണകാലേ ച നേസം **അപ്പമാണാരമ്മണതാ** വേദിതബ്ബാ.

യം പനേതം രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനം തം സബ്ബത്ഥപാദകചതുത്ഥം ആകാസകസിണചതുത്ഥം ആലോകകസിണചതുത്ഥം ബ്രഹ്മവിഹാരചതുത്ഥം ആനാപാനചതുത്ഥം ഇദ്ധിവിധചതുത്ഥം ദിബ്ബസോതചതുത്ഥം ചേതോപരിയഞാണചതുത്ഥം യഥാകമ്മുപഗഞാണചതുത്ഥം ദിബ്ബചക്ഖുഞാണചതുത്ഥം പുബ്ബേനിവാസഞാണചതുത്ഥം അനാഗതംസഞാണചതുത്ഥന്തി കുസലതോപി കിരിയതോപി ദ്വാദസവിധം ഹോതി.

തത്ഥ 'സബ്ബത്ഥപാദകചതുത്ഥം' നാമ അട്ഠസു കസിണേസു ചതുത്ഥജ്ഝാനം. തഞ്ഹി വിപസ്സനായപി പാദകം ഹോതി, അഭിഞ്ഞാനമ്പി, നിരോധസ്സാപി, വട്ടസ്സാപി പാദകം ഹോതിയേവാതി സബ്ബത്ഥപാദകന്തി വുത്തം. 'ആകാസകസിണആലോകകസിണചതുത്ഥാനി' പന വിപസ്സനായപി അഭിഞ്ഞാനമ്പി വട്ടസ്സാപി പാദകാനി ഹോന്തി, നിരോധപാദകാനേവ ന ഹോന്തി. 'ബ്രഹ്മവിഹാരആനാപാനചതുത്ഥാനി' വിപസ്സനായ ചേവ വട്ടസ്സ ച പാദകാനി ഹോന്തി, അഭിഞ്ഞാനം പന നിരോധസ്സ ച പാദകാനി ന ഹോന്തി. തത്ഥ ദസവിധമ്പി കസിണജ്ഝാനം കസിണപണ്ണത്തിം ആരബ്ഭ പവത്തത്താ, ബ്രഹ്മവിഹാരചതുത്ഥം സത്തപണ്ണത്തിം ആരബ്ഭ പവത്തത്താ, ആനാപാനചതുത്ഥം നിമിത്തം ആരബ്ഭ പവത്തത്താ പരിത്താദിവസേന നവത്തബ്ബധമ്മാരമ്മണതോ **നവത്തബ്ബാരമ്മണം** നാമ ഹോതി.

'ഇദ്ധിവിധചതുത്ഥം' പരിത്തമഹഗ്ഗതാരമ്മണം ഹോതി. കഥം? തഞ്ഹി യദാ കായം ചിത്തസന്നിസ്സിതം കത്വാ അദിസ്സമാനേന കായേന ഗന്തുകാമോ ചിത്തവസേന കായം പരിണാമേതി, മഹഗ്ഗതചിത്തേ സമോദഹതി, സമാരോപേതി, തദാ ഉപയോഗലദ്ധം ആരമ്മണം ഹോതീതി കത്വാ രൂപകായാരമ്മണതോ പരിത്താരമ്മണം ഹോതി. യദാ ചിത്തം കായസന്നിസ്സിതം കത്വാ ദിസ്സമാനേന കായേന ഗന്തുകാമോ കായവസേന ചിത്തം പരിണാമേതി, പാദകജ്ഝാനചിത്തം രൂപകായേ സമോദഹതി, സമാരോപേതി, തദാ ഉപയോഗലദ്ധം ആരമ്മണം ഹോതീതി കത്വാ മഹഗ്ഗതചിത്താരമ്മണതോ മഹഗ്ഗതാരമ്മണം ഹോതി.

'ദിബ്ബസോതചതുത്ഥം' സദ്ദം ആരബ്ഭ പവത്തത്താ ഏകന്തപരിത്താരമ്മണമേവ. 'ചേതോപരിയഞാണചതുത്ഥം' പരിത്തമഹഗ്ഗതഅപ്പമാണാരമ്മണം ഹോതി. കഥം? തഞ്ഹി പരേസം കാമാവചരചിത്തജാനനകാലേ പരിത്താരമ്മണം ഹോതി, രൂപാവചരാരൂപാവചരചിത്തജാനനകാലേ മഹഗ്ഗതാരമ്മണം, മഗ്ഗഫലജാനനകാലേ അപ്പമാണാരമ്മണം ഹോതി. ഏത്ഥ ച പുഥുജ്ജനോ സോതാപന്നസ്സ ചിത്തം ന ജാനാതി, സോതാപന്നോ വാ സകദാഗാമിസ്സാതി ഏവം യാവ അരഹതോ നേതബ്ബം. അരഹാ പന സബ്ബേസം ചിത്തം ജാനാതി. അഞ്ഞോപി ച ഉപരിമോ ഹേട്ഠിമസ്സാതി അയം വിസേസോ വേദിതബ്ബോ.

‘യഥാകമ്മൂപഗഞാണചതുത്ഥം’ കാമാവചരകമ്മജാനനകാലേ പരിത്താരമ്മണം ഹോതി, രൂപാവചരാരൂപാവചരകമ്മജാനനകാലേ മഹഗ്ഗതാരമ്മണം.

‘ദിബ്ബചക്ഖുഞാണചതുത്ഥം’ രൂപാരമ്മണത്താ ഏകന്തപരിത്താരമ്മണമേവ. ‘പുബ്ബേനിവാസഞാണചതുത്ഥം’ പരിത്തമഹഗ്ഗതഅപ്പമാണനവത്തബ്ബാരമ്മണം ഹോതി. കഥം? തഞ്ഹി കാമാവചരക്ഖന്ധാനുസ്സരണകാലേ പരിത്താരമ്മണം ഹോതി. രൂപാവചരാരൂപാവചരക്ഖന്ധാനുസ്സരണകാലേ മഹഗ്ഗതാരമ്മണം. അതീതേ അത്തനാ വാ പരേഹി വാ ഭാവിതമഗ്ഗം സച്ഛികതഫലഞ്ച അനുസ്സരണകാലേ അപ്പമാണാരമ്മണം. അതീതേ ബുദ്ധാ മഗ്ഗം ഭാവയിംസു, ഫലം സച്ഛാകംസു, നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബായിംസൂതി ഛിന്നവടുമകാനുസ്സരണവസേന മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണതോപി അപ്പമാണാരമ്മണം. അതീതേ ‘വിപസ്സീ നാമ ഭഗവാ’ അഹോസി . തസ്സ ‘ബന്ധുമതീ നാമ നഗരം അഹോസി, ബന്ധുമാ നാമ രാജാ പിതാ, ബന്ധുമതീ നാമ മാതാ’തിആദിനാ നയേന നാമഗോത്തപഥവീനിമിത്താദിഅനുസ്സരണകാലേ നവത്തബ്ബാരമ്മണം ഹോതി.

‘അനാഗതംസഞാണചതുത്ഥേ’പി ഏസേവ നയോ. തമ്പി അയം അനാഗതേ ‘കാമാവചരേ നിബ്ബത്തിസ്സതീ’തി ജാനനകാലേ പരിത്താരമ്മണം ഹോതി. ‘രൂപാവചരേ വാ അരൂപാവചരേ വാ നിബ്ബത്തിസ്സതീ’തി ജാനനകാലേ മഹഗ്ഗതാരമ്മണം. ‘മഗ്ഗം ഭാവേസ്സതി ഫലം സച്ഛികരിസ്സതി’ ‘നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബായിസ്സതീ’തി ജാനനകാലേ അപ്പമാണാരമ്മണം. അനാഗതേ “മേത്തേയ്യോ നാമ ഭഗവാ ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, സുബ്രഹ്മാ നാമസ്സ ബ്രാഹ്മണോ പിതാ ഭവിസ്സതി, ബ്രഹ്മവതീ നാമ ബ്രാഹ്മണീ മാതാ ഭവിസ്സതീ”തിആദിനാ നയേന നാമഗോത്തജാനനകാലേ നവത്തബ്ബാരമ്മണം ഹോതി.

അരൂപാവചരചതുത്ഥം പന ആസവാനം ഖയചതുത്ഥഞ്ച പാളിയം ആഗതട്ഠാനേയേവ കഥേസ്സാമി. കിരിയാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതു ഉപേക്ഖാസഹഗതാ സബ്ബേസമ്പി ഏതേസം കുസലാകുസലകിരിയചിത്താനം പുരേചാരികാ. തസ്സാ തേസു വുത്തനയേനേവ ആരമ്മണഭേദോ വേദിതബ്ബോ. പഞ്ചദ്വാരേ പന വോട്ഠബ്ബനവസേന പവത്തിയം ഏകന്തപരിത്താരമ്മണാവ ഹോതി. രൂപാവചരതികചതുക്കജ്ഝാനാദീനി പരിത്താദിഭാവേന നവത്തബ്ബധമ്മം ആരബ്ഭ പവത്തിതോ നവത്തബ്ബാരമ്മണാനി. ഏത്ഥ ഹി രൂപാവചരാനി പഥവീകസിണാദീസു പവത്തന്തി, ആകാസാനഞ്ചായതനം ഉഗ്ഘാടിമാകാസേ, ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം വിഞ്ഞാണാപഗമേതി.

ഹ്ര്വ്ന്. മഗ്ഗാരമ്മണത്തികേ ആദിമ്ഹി വുത്താ അട്ഠ ഞാണസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദാ സേക്ഖാസേക്ഖാനം അത്തനാ പടിവിദ്ധമഗ്ഗാനം പച്ചവേക്ഖണകാലേ മഗ്ഗാരമ്മണാ, മഗ്ഗേന പന അസഹജാതത്താ ന മഗ്ഗഹേതുകാ, അത്തനാ പടിവിദ്ധമഗ്ഗം ഗരും കത്വാ പച്ചവേക്ഖണകാലേ ആരമ്മണാധിപതിവസേന മഗ്ഗാധിപതിനോ, അഞ്ഞധമ്മാരമ്മണകാലേ ന വത്തബ്ബാ മഗ്ഗാരമ്മണാതിപി മഗ്ഗാധിപതിനോതിപി. ചത്താരോ അരിയമഗ്ഗാ മഗ്ഗസങ്ഖാതസ്സ മഗ്ഗസമ്പയുത്തസ്സ വാ ഹേതുനോ അത്ഥിതായ ഏകന്തതോ മഗ്ഗഹേതുകാവ. വീരിയം പന വീമംസം വാ ജേട്ഠകം കത്വാ മഗ്ഗഭാവനാകാലേ സഹജാതാധിപതിനാ സിയാ മഗ്ഗാധിപതിനോ, ഛന്ദചിത്താനം അഞ്ഞതരജേട്ഠകകാലേ സിയാ ന വത്തബ്ബാ മഗ്ഗാധിപതിനോതി.

ദ്വാദസവിധേ രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനേ സബ്ബത്ഥപാദകചതുത്ഥാദീനി നവ ഝാനാനി നേവ മഗ്ഗാരമ്മണാനി ന മഗ്ഗഹേതുകാനി ന മഗ്ഗാധിപതീനി. ചേതോപരിയഞാണപുബ്ബേനിവാസഞാണഅനാഗതംസഞാണചതുത്ഥാനി പന അരിയാനം മഗ്ഗചിത്തജാനനകാലേ മഗ്ഗാരമ്മണാനി ഹോന്തി, മഗ്ഗേന പന അസഹജാതത്താ ന മഗ്ഗഹേതുകാനി, മഗ്ഗം ഗരും കത്വാ അപ്പവത്തിതോ ന മഗ്ഗാധിപതീനി. കസ്മാ പനേതാനി ന മഗ്ഗം ഗരും കരോന്തീതി? അത്തനോ മഹഗ്ഗതതായ. യഥാ ഹി രാജാനം സബ്ബോ ലോകോ ഗരും കരോതി, മാതാപിതരോ പന ന കരോന്തി. ന ഹി തേ രാജാനം ദിസ്വാ ആസനാ വുട്ഠഹന്തി, ന അഞ്ജലികമ്മാദീനി കരോന്തി, ദഹരകാലേ വോഹരിതനയേനേവ വോഹരന്തി. ഏവമേതാനിപി അത്തനോ മഹഗ്ഗതതായ ന മഗ്ഗം ഗരും കരോന്തി.

കിരിയാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതുപി അരിയാനം മഗ്ഗപച്ചവേക്ഖണകാലേ പച്ചവേക്ഖണപുരേചാരികത്താ മഗ്ഗാരമ്മണാ ഹോതി, മഗ്ഗേന അസഹജാതത്താ പന ന മഗ്ഗഹേതുകാ, മഗ്ഗം ഗരും കത്വാ അപ്പവത്തിതോ ന മഗ്ഗാധിപതി. കസ്മാ ഗരും ന കരോതീതി? അത്തനോ അഹേതുകതായ ഹീനതായ ജളതായ. യഥാ ഹി രാജാനം സബ്ബോ ലോകോ ഗരും കരോതി, അത്തനോ പരിജനാ പന ഖുജ്ജവാമനകചേടകാദയോ അത്തനോ അഞ്ഞാണതായ പണ്ഡിതമനുസ്സാ വിയ നാതിഗരും കരോന്തി, ഏവമേവ ഇദമ്പി ചിത്തം അത്തനോ അഹേതുകതായ ഹീനതായ ജളതായ മഗ്ഗം ഗരും ന കരോതി.

ഞാണവിപ്പയുത്തകുസലാദീനി ഞാണാഭാവേന ചേവ ലോകിയധമ്മാരമ്മണതായ ച മഗ്ഗാരമ്മണാദിഭാവം ന ലഭന്തി, നവത്തബ്ബാരമ്മണാനേവ ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബാനീതി.

൧൩൮. അതീതാരമ്മണത്തികേ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനനേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനധമ്മാ ഹേട്ഠാ അതീതസമാപത്തിം ആരബ്ഭ പവത്തിതാ ഏകന്തേന **അതീതാരമ്മണാവ.**

൧൩൩. നിയോഗാ അനാഗതാരമ്മണാ നത്ഥീതി നിയമേന പാടിയേക്കം ചിത്തം അനാഗതാരമ്മണം നാമ നത്ഥി. നനു ച അനാഗതംസഞാണം ഏകന്തേന അനാഗതാരമ്മണം, ചേതോപരിയഞാണമ്പി അനാഗതം ആരബ്ഭ പവത്തതീതി? നോ ന പവത്തതി. പാടിയേക്കം പന ഏതം ഏകം ചിത്തം നാമ നത്ഥി. രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനേന സങ്ഗഹിതത്താ അഞ്ഞേഹി മഹഗ്ഗതചിത്തേഹി മിസ്സകം ഹോതി. തേന വുത്തം 'നിയോഗാ അനാഗതാരമ്മണാ നത്ഥീ'തി.

൧൩൪. ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി , തിസ്സോ മനോധാതുയോ ച പച്ചുപ്പന്നേസു രൂപാദീസു പവത്തിതോ **പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ** നാമ. **ദസ ചിത്തുപ്പാദാ**തി ഏത്ഥ അട്ഠ താവ സഹേതുകാ ദേവമനുസ്സാനം പടിസന്ധിഗ്ഗഹണകാലേ കമ്മം വാ കമ്മനിമിത്തം വാ ആരബ്ഭ പവത്തിയം അതീതാരമ്മണാ. ഭവങ്ഗചുതികാലേസുപി ഏസേവ നയോ. ഗതിനിമിത്തം പന ആരബ്ഭ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണകാലേ തതോ പരം ഭവങ്ഗകാലേ ച പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ. തഥാ പഞ്ചദ്വാരേ തദാരമ്മണവസേന പവത്തിയം. മനോദ്വാരേ പന അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാനം ജവനാനം ആരമ്മണം ഗഹേത്വാ പവത്തിതോ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ.

‘കുസലവിപാകാഹേതുകഉപേക്ഖാസഹഗതമനോവിഞ്ഞാണധാതുയ’മ്പി ഏസേവ നയോ. കേവലഞ്ഹി സാ മനുസ്സേസു ജച്ചന്ധാദീനം പടിസന്ധി ഹോതി. പഞ്ചദ്വാരേ ച സന്തീരണവസേനാപി പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ ഹോതീതി അയമേത്ഥ വിസേസോ. ‘സോമനസ്സസഹഗതാ’ പന പഞ്ചദ്വാരേ സന്തീരണവസേന തദാരമ്മണവസേന ച പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ ഹോതി. മനോദ്വാരേ തദാരമ്മണവസേന സഹേതുകവിപാകാ വിയ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാതി വേദിതബ്ബാ.

‘അകുസലവിപാകാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതു’ പന കുസലവിപാകായ ഉപേക്ഖാസഹഗതാഹേതുകായ സമാനഗതികാ ഏവ. കേവലഞ്ഹി സാ ആപായികാനം പടിസന്ധിഭവങ്ഗചുതിവസേന പവത്തതീതി അയമേത്ഥ വിസേസോ. ‘കിരിയാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതു’ സോമനസ്സസഹഗതാ ഖീണാസവാനം പഞ്ചദ്വാരേ പഹട്ഠാകാരം കുരുമാനാ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ ഹോതി. മനോദ്വാരേ അതീതാദിഭേദേ ധമ്മേ ആരബ്ഭ ഹസിതുപ്പാദവസേന പവത്തിയം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ ഹോതി.

കാമാവചരകുസലന്തിആദീസു കുസലതോ താവ ചത്താരോ ഞാണസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദാ. സേക്ഖപുഥുജ്ജനാനം അതീതാദിഭേദാനി ഖന്ധധാതുആയതനാനി സമ്മസന്താനം പച്ചവേക്ഖന്താനം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ ഹോന്തി. പണ്ണത്തിനിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണേ നവത്തബ്ബാരമ്മണാ. ഞാണവിപ്പയുത്തേസുപി ഏസേവ നയോ . കേവലഞ്ഹി തേഹി മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണാ നത്ഥി. അയമേവേത്ഥ വിസേസോ.

അകുസലതോ ചത്താരോ ദിട്ഠിസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദാ അതീതാദിഭേദാനം ഖന്ധധാതുആയതനാനം അസ്സാദനാഭിനന്ദനപരാമാസകാലേ അതീതാദിആരമ്മണാ ഹോന്തി. പണ്ണത്തിം ആരബ്ഭ അസ്സാദേന്തസ്സ അഭിനന്ദന്തസ്സ ‘സത്തോ സത്തോ’തി പരാമസിത്വാ ഗണ്ഹന്തസ്സ നവത്തബ്ബാരമ്മണാ ഹോന്തി. ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തേസുപി ഏസേവ നയോ. കേവലഞ്ഹി തേഹി പരാമാസഗ്ഗഹണം നത്ഥി. ദ്വേ പടിഘസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദാ അതീതാദിഭേദേ ധമ്മേ ആരബ്ഭ ദോമനസ്സിതാനം അതീതാദിആരമ്മണാ, പണ്ണത്തിം ആരബ്ഭ ദോമനസ്സിതാനം നവത്തബ്ബാരമ്മണാ. വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസമ്പയുത്താ തേസു ഏവ ധമ്മേസു അനിട്ഠങ്ഗതഭാവേന ചേവ ഉദ്ധതഭാവേന ച പവത്തിയം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നനവത്തബ്ബാരമ്മണാ. കിരിയതോ അട്ഠ സഹേതുകചിത്തുപ്പാദാ കുസലചിത്തുപ്പാദഗതികാ ഏവ. കിരിയാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതു ഉപേക്ഖാസഹഗതാ പഞ്ചദ്വാരേ വോട്ഠബ്ബനവസേന പവത്തിയം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാവ . മനോദ്വാരേ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാനഞ്ചേവ പണ്ണത്തിനിബ്ബാനാരമ്മണാനഞ്ച ജവനാനം പുരേചാരികകാലേ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നനവത്തബ്ബാരമ്മണാ.

യഥാവുത്തപ്പഭേദേ രൂപാവചരജ്ഝാനേ സബ്ബത്ഥപാദകചതുത്ഥം ആകാസകസിണചതുത്ഥം ആലോകകസിണചതുത്ഥം ബ്രഹ്മവിഹാരചതുത്ഥം ആനാപാനചതുത്ഥന്തി ഇമാനി പഞ്ച നവത്തബ്ബാരമ്മണാനേവ. ‘ഇദ്ധിവിധചതുത്ഥം’ കായവസേന ചിത്തം പരിണാമേന്തസ്സ അതീതപാദകജ്ഝാനചിത്തം ആരബ്ഭ പവത്തനതോ അതീതാരമ്മണം. മഹാധാതുനിധാനേ മഹാകസ്സപത്ഥേരാദീനം വിയ അനാഗതം അധിട്ഠഹന്താനം അനാഗതാരമ്മണം ഹോതി. **മഹാകസ്സപത്ഥേരോ** കിര മഹാധാതുനിധാനം

കരോന്തോ അനാഗതേ അട്ഠാരസവസ്സാധികാനി ദ്വേ വസ്സസതാനി ഇമേ ഗന്ധാ മാ സുസ്സിംസു, പുപ്ഫാനി മാ മിലായിംസു, ദീപാ മാ നിബ്ബായിംസൂതി അധിട്ഠഹി. സബ്ബം തഥേവ അഹോസി. **അസ്സഗുത്തത്ഥേരോ** വത്തനിയസേനാസനേ ഭിക്ഖുസങ്ഘം സുക്ഖഭത്തം ഭുഞ്ജമാനം ദിസ്വാ 'ഉദകസോണ്ഡി ദിവസേ ദിവസേ, പുരേഭത്തം ദധിരസാ ഹോതൂ'തി അധിട്ഠഹി. പുരേഭത്തം ഗഹിതം ദധിരസം ഹോതി പച്ഛാഭത്തേ പാകതികമേവ. കായം പന ചിത്തസന്നിസ്സിതം കത്വാ അദിസ്സമാനേന കായേന ഗമനകാലേ, അഞ്ഞസ്സ വാ പാടിഹാരിയസ്സ കരണകാലേ, കായം ആരബ്ഭ പവത്തത്താ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം ഹോതി.

'ദിബ്ബസോതചതുത്ഥം' വിജ്ജമാനസദ്ദമേവ ആരബ്ഭ പവത്തിതോ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം ഹോതി. ചേതോപരിയഞാണചതുത്ഥം അതീതേ സത്തദിവസബ്ഭന്തരേ അനാഗതേ സത്തദിവസബ്ഭന്തരേ പരേസം ചിത്തം ജാനന്തസ്സ അതീതാരമ്മണം അനാഗതാരമ്മണഞ്ച ഹോതി. സത്തദിവസാതിക്കമേ പന തം ജാനിതും ന സക്കോതി. അതീതാനാഗതംസഞാണാനഞ്ഹി ഏസ വിസയോ. ന ഏതസ്സ പച്ചുപ്പന്നജാനനകാലേ പന പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം ഹോതി.

പച്ചുപ്പന്നഞ്ച നാമേതം തിവിധം - ഖണപച്ചുപ്പന്നം സന്തതിപച്ചുപ്പന്നം അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നഞ്ച. തത്ഥ ഉപ്പാദട്ഠിതിഭങ്ഗപ്പത്തം **'ഖണപച്ചുപ്പന്നം'**. ഏകദ്വിസന്തതിവാരപരിയാപന്നം **'സന്തതിപച്ചുപ്പന്നം'**. തത്ഥ അന്ധകാരേ നിസീദിത്വാ ആലോകട്ഠാനം ഗതസ്സ ന താവ ആരമ്മണം പാകടം ഹോതി; യാവ പന തം പാകടം ഹോതി, ഏത്ഥന്തരേ ഏകദ്വിസന്തതിവാരാ വേദിതബ്ബാ. ആലോകട്ഠാനേ വിചരിത്വാ ഓവരകം പവിട്ഠസ്സാപി ന താവ സഹസാ രൂപം പാകടം ഹോതി; യാവ തം പാകടം ഹോതി, ഏത്ഥന്തരേ ഏകദ്വിസന്തതിവാരാ വേദിതബ്ബാ. ദൂരേ ഠത്വാ പന രജകാനം ഹത്ഥവികാരം ഘണ്ഡിഭേരീആദിആകോടനവികാരഞ്ച ദിസ്വാപി ന താവ സദ്ദം സുണാതി; യാവ പന തം സുണാതി, ഏതസ്മിമ്പി അന്തരേ ഏകദ്വിസന്തതിവാരാ വേദിതബ്ബാ. ഏവം താവ മജ്ഝിമഭാണകാ. സംയുത്തഭാണകാ പന 'രൂപസന്തതി അരൂപസന്തതീ'തി ദ്വേ സന്തതിയോ വത്വാ, 'ഉദകം അക്കമിത്വാ ഗതസ്സ യാവ തീരേ അക്കന്തഉദകലേഖാ ന വിപ്പസീദതി, അദ്ധാനതോ ആഗതസ്സ യാവ കായേ ഉസുമഭാവോ ന വൂപസമ്മതി, ആതപാ ആഗന്ത്വാ ഗബ്ഭം പവിട്ഠസ്സ യാവ അന്ധകാരഭാവോ ന വിഗച്ഛതി, അന്തോഗബ്ഭേ കമ്മട്ഠാനം മനസികരിത്വാ ദിവാ വാതപാനം വിവരിത്വാ ഓലോകേന്തസ്സ യാവ അക്ഖീനം ഫന്ദനഭാവോ ന വൂപസമ്മതി, അയം രൂപസന്തതി നാമ; ദ്വേ തയോ ജവനവാരാ അരൂപസന്തതി നാമാ'തി വത്വാ 'തദുഭയമ്പി സന്തതിപച്ചുപ്പന്നം നാമാ'തി വദന്തി.

ഏകഭവപരിച്ഛിന്നം പന **അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നം** നാമ. യം സന്ധായ **ഭദ്ദേകരത്തസുത്തേ** "യോ ചാവുസോ, മനോ യേ ച ധമ്മാ ഉഭയമേതം പച്ചുപ്പന്നം. തസ്മിം ചേ പച്ചുപ്പന്നേ ഛന്ദരാഗപടിബദ്ധം ഹോതി വിഞ്ഞാണം, ഛന്ദരാഗപടിബദ്ധത്താ വിഞ്ഞാണസ്സ തദഭിനന്ദതി, തദഭിനന്ദന്തോ പച്ചുപ്പന്നേസു ധമ്മേസു സംഹീരതീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൮൪) വുത്തം. സന്തതിപച്ചുപ്പന്നഞ്ചേത്ഥ അട്ഠകഥാസു ആഗതം. അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നം സുത്തേ.

തത്ഥ കേചി 'ഖണപച്ചുപ്പന്നം ചിത്തം ചേതോപരിയഞാണസ്സ ആരമ്മണം ഹോതീ'തി വദന്തി. കിംകാരണാ? യസ്മാ ഇദ്ധിമസ്സ ച പരസ്സ ച ഏകക്ഖണേ

ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീതി. ഇദഞ്ച നേസം ഓപമ്മം - യഥാ ആകാസേ ഖിത്തേ പുപ്ഫമുട്ഠിമ്ഹി അവസ്സം ഏകം പുപ്ഫം ഏകസ്സ വണ്ടം പടിവിജ്ഝതി വണ്ടേന വണ്ടം പടിവിജ്ഝതി, ഏവം പരസ്സ ചിത്തം ജാനിസ്സാമീതി രാസിവസേന മഹാജനസ്സ ചിത്തേ ആവജ്ജിതേ അവസ്സം ഏകസ്സ ചിത്തം ഏകേന ചിത്തേന ഉപ്പാദക്ഖണേ വാ ഠിതിക്ഖണേ വാ ഭങ്ഗക്ഖണേ വാ പടിവിജ്ഝതീതി. തം പന വസ്സസതമ്പി വസ്സസഹസ്സമ്പി ആവജ്ജന്തോ യേന ചിത്തേന ആവജ്ജേതി, യേന ച ജാനാതി തേസം ദ്വിന്നം സഹട്ഠാനാഭാവതോ ആവജ്ജനജവനാനഞ്ച അനിട്ഠേ ഠാനേ നാനാരമ്മണഭാവപ്പത്തിദോസതോ അയുത്തന്തി അട്ഠകഥാസു പടിക്ഖിത്തം. സന്തതിപച്ചുപ്പന്നം പന അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നഞ്ച ആരമ്മണം ഹോതീതി വേദിതബ്ബം.

തത്ഥ യം വത്തമാനജവനവീഥിതോ അതീതാനാഗതവസേന ദ്വിതിജവനവീഥിപരിമാണകാലേ പരസ്സ ചിത്തം, തം സബ്ബമ്പി സന്തതിപച്ചുപ്പന്നം നാമ. അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നം പന ജവനവാരേന ദീപേതബ്ബന്തി യം അട്ഠകഥായം വുത്തം തം സുവുത്തം. തത്രായം ദീപനാ - ഇദ്ധിമാ പരസ്സ ചിത്തം ജാനിതുകാമോ ആവജ്ജേതി. ആവജ്ജനം ഖണപച്ചുപ്പന്നം ആരമ്മണം കത്വാ തേനേവ സഹ നിരുജ്ഝതി. തതോ ചത്താരി പഞ്ച ജവനാനി യേസം പച്ഛിമം ഇദ്ധിചിത്തം, സേസാനി കാമാവചരാനി. തേസം സബ്ബേസമ്പി തദേവ നിരുദ്ധം ചിത്തമാരമ്മണം ഹോതി. ന ച താനി നാനാരമ്മണാനി ഹോന്തി. അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നവസേന പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണത്താ ഏകാരമ്മണാനി. ഏകാരമ്മണത്തേപി ച ഇദ്ധിചിത്തമേവ പരസ്സ ചിത്തം പജാനാതി, ന ഇതരാനി; യഥാ ചക്ഖുദ്വാരേ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണമേവ രൂപം പസ്സതി, ന ഇതരാനീതി. ഇതി ഇദം സന്തതിപച്ചുപ്പന്നസ്സ ചേവ അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നസ്സ ച വസേന പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം ഹോതി. യസ്മാ വാ സന്തതിപച്ചുപ്പന്നമ്പി അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നേയേവ പതതി, തസ്മാ അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നവസേനേതം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണന്തി വേദിതബ്ബം.

‘പുബ്ബേനിവാസഞാണചതുത്ഥം’ നാമഗോത്താനുസ്സരണേ നിബ്ബാനനിമിത്തപച്ചവേക്ഖണേ ച നവത്തബ്ബാരമ്മണം, സേസകാലേ അതീതാരമ്മണമേവ. യഥാകമ്മുപഗഞാണചതുത്ഥമ്പി അതീതാരമ്മണമേവ. തത്ഥ കിഞ്ചാപി പുബ്ബേനിവാസചേതോപരിയഞാണാനിപി അതീതാരമ്മണാനി ഹോന്തി, അഥ ഖോ തേസം പുബ്ബേനിവാസഞാണസ്സ അതീതക്ഖന്ധാ ഖന്ധപടിബദ്ധഞ്ച കിഞ്ചി അനാരമ്മണം നാമ നത്ഥി. തഞ്ഹി അതീതക്ഖന്ധഖന്ധപടിബദ്ധേസു ധമ്മേസു സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസമഗതികം ഹോതി. ചേതോപരിയഞാണസ്സ ച സത്തദിവസബ്ഭന്തരാതീതം ചിത്തമേവ ആരമ്മണം. തഞ്ഹി അഞ്ഞം ഖന്ധം വാ ഖന്ധപടിബദ്ധം വാ ന ജാനാതി, മഗ്ഗസമ്പയുത്തചിത്താരമ്മണത്താ പന പരിയായതോ മഗ്ഗാരമ്മണന്തി വുത്തം. യഥാകമ്മുപഗഞാണസ്സ ച അതീതചേതനാമത്തമേവാരമ്മണന്തി. അയം വിസേസോ വേദിതബ്ബോ. അയമേത്ഥ അട്ഠകഥാനയോ. യസ്മാ പന ‘‘കുസലാ ഖന്ധാ ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സ ചേതോപരിയഞാണസ്സ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ യഥാകമ്മുപഗഞാണസ്സ അനാഗതംസഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ’’തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൦൪) **പട്ഠാനേ** വുത്തം, തസ്മാ ചത്താരോപി ഖന്ധാ ചേതോപരിയഞാണയഥാകമ്മുപഗഞാണാനം ആരമ്മണം ഹോന്തി. തത്രാപി യഥാകമ്മുപഗഞാണസ്സ കുസലാകുസലാ ഏവാതി.

‘ദിബ്ബചക്ഖുഞാണചതുത്ഥം’ വിജ്ജമാനവണ്ണാരമ്മണത്താ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണമേവ. അനാഗതംസഞാണചതുത്ഥം അനാഗതാരമ്മണമേവ. തഞ്ഹി അനാഗതക്ഖന്ധഖന്ധപടിബദ്ധേസു ധമ്മേസു പുബ്ബേനിവാസഞാണം വിയ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസമഗതികം ഹോതി. തഥ കിഞ്ചാപി ചേതോപരിയഞാണമ്പി അനാഗതാരമ്മണം ഹോതി, തം പന സത്തദിവസബ്ഭന്തരേ ഉപ്പജ്ജനകചിത്തമേവ ആരമ്മണം കരോതി. ഇദം അനാഗതേ കപ്പസതസഹസ്സേ ഉപ്പജ്ജനകചിത്തമ്പി ഖന്ധേപി ഖന്ധപടിബദ്ധമ്പി. രൂപാവചരതികചതുക്കജ്ഝാനാദീനി അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നേസു ഏകധമ്മമ്പി ആരബ്ഭ അപ്പവത്തിതോ ഏകന്തനവത്തബ്ബാരമ്മണാനേവാതി വേദിതബ്ബാനി.

൪൯൩. അജ്ഝത്തത്തികേ **അനിന്ദ്രിയബദ്ധരൂപഞ്ച നിബ്ബാനഞ്ച ബഹിദ്ധാ**തി ഇദം യഥാ ഇന്ദ്രിയബദ്ധം പരപുഗ്ഗലസന്താനേ ബഹിദ്ധാതി വുച്ചമാനമ്പി തസ്സ അത്തനോ സന്താനപരിയാപന്നത്താ നിയകജ്ഝത്തം ഹോതി, ഏവം ന കേനചി പരിയായേന അജ്ഝത്തം ഹോതീതി നിയകജ്ഝത്തപരിയായസ്സ അഭാവേന ബഹിദ്ധാതി വുത്തം, ന നിയകജ്ഝത്തമത്തസ്സ അസമ്ഭവതോ. നിയകജ്ഝത്തമത്തസ്സ പന അസമ്ഭവമത്തം സന്ധായ അജ്ഝത്താരമ്മണത്തികേ ബഹിദ്ധാരമ്മണതാ വുത്താ. അജ്ഝത്തധമ്മാപഗമമത്തതോവ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനാരമ്മണസ്സ അജ്ഝത്തഭാവമ്പി ബഹിദ്ധാഭാവമ്പി അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാഭാവമ്പി അനനുജാനിത്വാ **ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം ന വത്തബ്ബം അജ്ഝത്താരമ്മണന്തിപീ**തിആദി വുത്തം.

തഥ ന കേവലം തദേവ നവത്തബ്ബാരമ്മണം, തസ്സ പന ആവജ്ജനമ്പി, ഉപചാരചിത്താനിപി, തസ്സാരമ്മണസ്സ പച്ചവേക്ഖണചിത്താനിപി, തസ്സേവ അസ്സാദനാദിവസേന പവത്താനി അകുസലചിത്താനിപി നവത്തബ്ബാരമ്മണാനേവാതി. താനി പന തസ്മിം വുത്തേ വുത്താനേവ ഹോന്തീതി വിസും ന വുത്താനി. കഥം വുത്താനേവ ഹോന്തീതി? ഏതഞ്ഹി ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം, യഞ്ച തസ്സ പുരേചാരികം ആവജ്ജനഉപചാരാദിവസേന പവത്തം, തേന സഹ ഏകാരമ്മണം ഭവേയ്യ. തം സബ്ബം അതീതാരമ്മണത്തികേ ‘കാമാവചരകുസലം, അകുസലം, കിരിയതോ നവ ചിത്തുപ്പാദാ, രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാന’ന്തി ഏവം വുത്താനം ഏതേസം ചിത്തുപ്പാദാനം ‘സിയാ ന വത്തബ്ബാ അതീതാരമ്മണാതിപീ’തിആദിനാ നയേന നവത്തബ്ബാരമ്മണഭാവസ്സ അനുഞ്ഞാതത്താ, ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനസ്സ ച ‘ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം, ചത്താരോ മഗ്ഗാ അപരിയാപന്നാ, ചത്താരി ച സാമഞ്ഞഫലാനി, ഇമേ ധമ്മാ ന വത്തബ്ബാ അതീതാരമ്മണാതിപീ’തി ഏവം ഏകന്തേന നവത്തബ്ബാരമ്മണത്തവചനതോ നവത്തബ്ബാരമ്മണന്തി വുത്തം. ഇദാനി തം അജ്ഝത്താരമ്മണത്തികേ ഏകമ്പി വുച്ചമാനം യസ്മാ ഹേട്ഠാ തേന സഹ ഏകാരമ്മണഭാവമ്പി സന്ധായ കാമാവചരകുസലാദീനം നവത്തബ്ബാരമ്മണതാ വുത്താ, തസ്മാ ഇധാപി തേസം നവത്തബ്ബാരമ്മണഭാവം ദീപേതി. കോ ഹി തേന സഹ ഏകാരമ്മണാനം നവത്തബ്ബാരമ്മണഭാവേ അന്തരായോതി ? ഏവം തസ്മിം വുത്തേ ‘വുത്താനേവ ഹോന്തീ’തി വേദിതബ്ബാനി. സേസമേത്ഥ അജ്ഝത്താരമ്മണത്തികേ പാളിതോ ഉത്താനമേവ.

ആരമ്മണവിഭാഗേ പന വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനന്തി ഇമേസം താവ കുസലവിപാകകിരിയവസേന ഛന്നം ചിത്തുപ്പാദാനം അത്തനോ സന്താനസമ്ബന്ധം ഹേട്ഠിമസമാപത്തിം ആരബ്ഭ പവത്തിതോ അജ്ഝത്താരമ്മണതാ വേദിതബ്ബാ. ഏത്ഥ ച

കിരിയആകാസാനഞ്ചായതനം കിരിയവിഞ്ഞാണഞ്ചായതനസ്സേവ ആരമ്മണം ഹോതി, ന ഇതരസ്സ. കസ്മാ? ആകാസാനഞ്ചായതനകിരിയസമങ്ഗിനോ കുസലസ്സ വാ വിപാകസ്സ വാ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനസ്സ അഭാവതോ. കുസലം പന കുസലവിപാകകിരിയാനം തിണ്ണമ്പി ആരമ്മണം ഹോതി. കസ്മാ? ആകാസാനഞ്ചായതനകുസലം നിബ്ബത്തേത്വാ ഠിതസ്സ തതോ ഉദ്ധം തിവിധസ്സപി വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനസ്സ ഉപ്പത്തിസമ്ഭവതോ. വിപാകം പന ന കസ്സചി ആരമ്മണം ഹോതി. കസ്മാ? വിപാകതോ വുട്ഠഹിത്വാ ചിത്തസ്സ അഭിനീഹാരാസമ്ഭവതോ. നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസ്സ ആരമ്മണകരണേപി ഏസേവ നയോ. രൂപാവചരത്തികചതുക്കജ്ഝാനാദീനം സബ്ബേസമ്പി നിയകജ്ഝത്തതോ ബഹിദ്ധാഭാവേന ബഹിദ്ധാഭൂതാനി പഥവീകസിണാദീനി ആരബ്ഭ പവത്തിതോ ബഹിദ്ധാരമ്മണതാ വേദിതബ്ബാ.

സബ്ബേവ കാമാവചരാ കുസലാകുസലാബ്യാകതാ ധമ്മാ, രൂപാവചരം ചതുത്ഥം ഝാനന്തി ഏത്ഥ കുസലതോ താവ ചത്താരോ ഞാണസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദാ അത്തനോ ഖന്ധാദീനി പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ അജ്ഝത്താരമ്മണാ. പരേസം ഖന്ധാദിപച്ചവേക്ഖണേ പണ്ണത്തിനിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണേ ച ബഹിദ്ധാരമ്മണാ. തദുഭയവസേന അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണാ. ഞാണവിപ്പയുത്തേസുപി ഏസേവ നയോ. കേവലഞ്ഹി തേസം നിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണം നത്ഥി. അകുസലതോ ചത്താരോ ദിട്ഠിസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദാ അത്തനോ ഖന്ധാദീനം അസ്സാദനാഭിനന്ദനപരാമാസഗഹണകാലേ അജ്ഝത്താരമ്മണാ, പരസ്സ ഖന്ധാദീസു ചേവ അനിന്ദ്രിയബദ്ധരൂപകസിണാദീസു ച തഥേവ പവത്തികാലേ ബഹിദ്ധാരമ്മണാ, തദുഭയവസേന അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണാ. ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തേസുപി ഏസേവ നയോ. കേവലഞ്ഹി തേസം പരാമാസഗഹണം നത്ഥി. ദ്വേപി പടിഘസമ്പയുത്താ അത്തനോ ഖന്ധാദീസു ദോമനസ്സിതസ്സ അജ്ഝത്താരമ്മണാ, പരസ്സ ഖന്ധാദീസു ചേവ അനിന്ദ്രിയബദ്ധരൂപപണ്ണത്തീസു ച ബഹിദ്ധാരമ്മണാ, തദുഭയവസേന അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണാ. വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസമ്പയുത്താനമ്പി വുത്തപകാരേസു ധമ്മേസു വിചികിച്ഛനഫന്ദനഭാവവസേന പവത്തിയം അജ്ഝത്താദിആരമ്മണതാ വേദിതബ്ബാ.

ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി , തിസ്സോ ച മനോധാതുയോതി, ഇമേ തേരസ ചിത്തുപ്പാദാ അത്തനോ രൂപാദീനി ആരബ്ഭ പവത്തിയം അജ്ഝത്താരമ്മണാ, പരസ്സ രൂപാദീസു പവത്താ ബഹിദ്ധാരമ്മണാ, തദുഭയവസേന അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണാ. സോമനസ്സസഹഗതഅഹേതുകവിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതു പഞ്ചദ്വാരേ സന്തീരണതദാരമ്മണവസേന അത്തനോ പഞ്ച രൂപാദിധമ്മേ, മനോദ്വാരേ തദാരമ്മണവസേനേവ അഞ്ഞേപി അജ്ഝത്തികേ കാമാവചരധമ്മേ ആരബ്ഭ പവത്തിയം അജ്ഝത്താരമ്മണാ, പരേസം ധമ്മേസു പവത്തമാനാ ബഹിദ്ധാരമ്മണാ, ഉഭയവസേന അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണാ. ഉപേക്ഖാസഹഗതവിപാകാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതുദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. കേവലം പനേതാ സുഗതിയം ദുഗ്ഗതിയഞ്ച പടിസന്ധിഭവങ്ഗചുതിവസേനാപി അജ്ഝത്താദിഭേദേസു കമ്മാദീസു പവത്തന്തി.

അട്ഠ മഹാവിപാകചിത്താനിപി താസംയേവ ദ്വിന്നം സമാനഗതികാനി. കേവലം പനേതാനി സന്തീരണവസേന ന പവത്തന്തി.

പടിസന്ധിഭവങ്ഗചുതിവസേനേവ ഏതാനി സുഗതിയംയേവ പവത്തന്തി. സോമനസ്സസഹഗതാഹേതുകകിരിയാ പഞ്ചദ്വാരേ അത്തനോ രൂപാദീനി ആരബ്ഭ പഹട്ഠാകാരകരണവസേന പവത്തിയം അജ്ഝത്താരമ്മണാ, പരസ്സ രൂപാദീസു പവത്താ ബഹിദ്ധാരമ്മണാ. മനോദ്വാരേ തഥാഗതസ്സ ജോതിപാലമാണവമഘദേവരാജകണ്ഹതാപസാദികാലേസു അത്തനാ കതകിരിയം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ ഹസിതുപ്പാദവസേന പവത്താ അജ്ഝത്താരമ്മണാ .

മല്ലികായ ദേവിയാ സന്തതിമഹാമത്തസ്സ സുമനമാലാകാരസ്സാതി ഏവമാദീനം കിരിയാകരണം ആരബ്ഭ പവത്തികാലേ ബഹിദ്ധാരമ്മണാ. ഉഭയവസേന അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണാ. ഉപേക്ഖാസഹഗതകിരിയാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതു പഞ്ചദ്വാരേ വോട്ഠബ്ബനവസേന മനോദ്വാരേ ച ആവജ്ജനവസേന പവത്തിയം അജ്ഝത്താദിആരമ്മണാ. അട്ഠ മഹാകിരിയാ കുസലചിത്തഗതികാ ഏവ. കേവലഞ്ഹി താ ഖീണാസവാനം ഉപ്പജ്ജന്തി, കുസലാനി സേക്ഖപുഥുജ്ജനാനന്തി ഏത്തകമേവേത്ഥ നാനാകരണം.

വുത്തപ്പകാരേ രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനേ സബ്ബത്ഥപാദകചതുത്ഥാദീനി പഞ്ച ഝാനാനി ഇമസ്മിം തികേ ഓകാസം ലഭന്തി. ഏതാനി ഹി കസിണപണ്ണത്തിനിമിത്താരമ്മണത്താ ബഹിദ്ധാരമ്മണാനി.

'ഇദ്ധിവിധചതുത്ഥം' കായവസേന ചിത്തം, ചിത്തവസേന വാ കായം പരിണാമനകാലേ അത്തനോ കുമാരകവണ്ണാദിനിമ്മാനകാലേ ച സകായചിത്താനം ആരമ്മണകരണതോ അജ്ഝത്താരമ്മണം, ബഹിദ്ധാ ഹത്ഥിഅസ്സാദിദസ്സനകാലേ ബഹിദ്ധാരമ്മണം, കാലേന അജ്ഝത്തം കാലേന ബഹിദ്ധാ, പവത്തിയം അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണം.

'ദിബ്ബസോതചതുത്ഥം' അത്തനോ കുച്ഛിസദ്ദസവനകാലേ അജ്ഝത്താരമ്മണം, പരേസം സദ്ദസവനകാലേ ബഹിദ്ധാരമ്മണം, ഉഭയവസേന അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണം. 'ചേതോപരിയഞാണചതുത്ഥം' പരേസം ചിത്താരമ്മണതോ ബഹിദ്ധാരമ്മണമേവ. അത്തനോ ചിത്തജാനനേ പന തേന പയോജനം നത്ഥി. 'പുബ്ബേനിവാസചതുത്ഥം' അത്തനോ ഖന്ധാനുസ്സരണകാലേ അജ്ഝത്താരമ്മണം, പരസ്സ ഖന്ധേ, അനിന്ദ്രിയബദ്ധരൂപം, തിസ്സോ ച പണ്ണത്തിയോ അനുസ്സരണതോ ബഹിദ്ധാരമ്മണം, ഉഭയവസേന അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണം.

'ദിബ്ബചക്ഖുചതുത്ഥം' അത്തനോ കുച്ഛിഗതാദിരൂപദസ്സനകാലേ അജ്ഝത്താരമ്മണം, അവസേസരൂപദസ്സനകാലേ ബഹിദ്ധാരമ്മണം, ഉഭയവസേന അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണം. 'അനാഗതംസഞാണചതുത്ഥം' അത്തനോ അനാഗതക്ഖന്ധാനുസ്സരണകാലേ അജ്ഝത്താരമ്മണം, പരസ്സ അനാഗതക്ഖന്ധാനം വാ അനിന്ദ്രിയബദ്ധസ്സ വാ രൂപസ്സ അനുസ്സരണകാലേ ബഹിദ്ധാരമ്മണം, ഉഭയവസേന അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണം. ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനസ്സ നവത്തബ്ബാരമ്മണതായ കാരണം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ.

ദുകഅത്ഥുദ്ധാരവണ്ണനാ

൧൪൭൧. ഹേതുഗോച്ഛകനിദ്ദേസേ **തയോ കുസലഹേതൂ**തിആദിനാ നയേന ഹേതൂ ദസ്സേത്വാ പുന തേയേവ ഉപ്പത്തിട്ഠാനതോ ദസ്സേതും **ചതൂസു ഭൂമീസു കുസലേസു ഉപ്പജ്ജന്തീ**തിആദി വുത്തം. ഇമിനാ ഉപായേന സേസഗോച്ഛകേസുപി ദേസനാനയോ വേദിതബ്ബോ.

൧൪൭൬. യത്ഥ ദ്വേ തയോ ആസവാ ഏകതോ ഉപ്പജ്ജന്തീതി ഏത്ഥ തിവിധേന ആസവാനം ഏകതോ ഉപ്പത്തി വേദിതബ്ബാ. തത്ഥ ചതൂസു ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തേസു അവിജ്ജാസവേന, ദിട്ഠിസമ്പയുത്തേസു ദിട്ഠാസവഅവിജ്ജാസവേഹി സദ്ധിന്തി കാമാസവോ ദുവിധേന ഏകതോ ഉപ്പജ്ജതി. ഭവാസവോ ചതൂസു ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തേസു അവിജ്ജാസവേന സദ്ധിന്തി ഏകധാവ ഏകതോ ഉപ്പജ്ജതി. യഥാ ചേത്ഥ ഏവം യത്ഥ ദ്വേ തീണി സംയോജനാനി ഏകതോ ഉപ്പജ്ജന്തീതി ഏത്ഥാപി സംയോജനാനം ഉപ്പത്തി ഏകതോ ദസധാ ഭവേ. തത്ഥ കാമരാഗോ ചതുധാ ഏകതോ ഉപ്പജ്ജതി, പടിഘോ തിധാ, മാനോ ഏകധാ. തഥാ വിചികിച്ഛാ ചേവ ഭവരാഗോ ച. കഥം? കാമരാഗോ താവ മാനസംയോജനഅവിജ്ജാസംയോജനേഹി ചേവ, ദിട്ഠിസംയോജനഅവിജ്ജാസംയോജനേഹി ച, സീലബ്ബതപരാമാസഅവിജ്ജാസംയോജനേഹി ച, അവിജ്ജാസംയോജനമത്തേനേവ ച സദ്ധിന്തി ഏവം ചതുധാ ഏകതോ ഉപ്പജ്ജതി. പടിഘോ പന ഇസ്സാസംയോജനഅവിജ്ജാസംയോജനേഹി ചേവ, മച്ഛരിയസംയോജനഅവിജ്ജാസംയോജനേഹി ച, അവിജ്ജാസംയോജനമത്തേനേവ ച സദ്ധിന്തി ഏവം തിധാ ഏകതോ ഉപ്പജ്ജതി. മാനോ ഭവരാഗാവിജ്ജാസംയോജനേഹി സദ്ധിം ഏകധാവ ഏകതോ ഉപ്പജ്ജതി . തഥാ വിചികിച്ഛാ. സാ ഹി അവിജ്ജാസംയോജനേന സദ്ധിം ഏകധാ ഉപ്പജ്ജതി. ഭവരാഗേപി ഏസേവ നയോതി. ഏവമേത്ഥ ദ്വേ തീണി സംയോജനാനി ഏകതോ ഉപ്പജ്ജന്തി.

൧൫൧൧. യം പനേതം നീവരണഗോച്ഛകേ യത്ഥ ദ്വേ തീണി നീവരണാനി ഏകതോ ഉപ്പജ്ജന്തീതി വുത്തം, തത്ഥാപി അട്ഠധാ നീവരണാനം ഏകതോ ഉപ്പത്തി വേദിതബ്ബാ. ഏതേസു ഹി കാമച്ഛന്ദോ ദുവിധാ ഏകതോ ഉപ്പജ്ജതി, ബ്യാപാദോ ചതുധാ, ഉദ്ധച്ചം ഏകധാ. തഥാ വിചികിച്ഛാ. കഥം? കാമച്ഛന്ദോ താവ അസങ്ഖാരികചിത്തേസു ഉദ്ധച്ചനീവരണഅവിജ്ജാനീവരണേഹി, സസങ്ഖാരികേസു ഥിനമിദ്ധഉദ്ധച്ചഅവിജ്ജാനീവരണേഹി സദ്ധിം ദുവിധാ ഏകതോ ഉപ്പജ്ജതി. യം പനേതം ദ്വേ തീണീതി വുത്തം, തം ഹേട്ഠിമപരിച്ഛേദവസേന വുത്തം. തസ്മാ ചതുന്നമ്പി ഏകതോ ഉപ്പജ്ജതീതി വചനം യുജ്ജതി ഏവ. ബ്യാപാദോ പന അസങ്ഖാരികചിത്തേ ഉദ്ധച്ചഅവിജ്ജാനീവരണേഹി, സസങ്ഖാരികേ ഥിനമിദ്ധഉദ്ധച്ചഅവിജ്ജാനീവരണേഹി, അസങ്ഖാരികേയേവ ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചഅവിജ്ജാനീവരണേഹി, സസങ്ഖാരികേയേവ ഥിനമിദ്ധഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചഅവിജ്ജാനീവരണേഹി സദ്ധിന്തി ചതുധാ ഏകതോ ഉപ്പജ്ജതി. ഉദ്ധച്ചം പന അവിജ്ജാനീവരണമത്തേന സദ്ധിം ഏകധാവ ഏകതോ ഉപ്പജ്ജതി. വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചഅവിജ്ജാനീവരണേഹി സദ്ധിം ഏകധാവ ഏകതോ ഉപ്പജ്ജതി.

൧൫൭൭. യമ്പിദം കിലേസഗോച്ഛകേ യത്ഥ ദ്വേ തയോ കിലേസാ ഏകതോ ഉപ്പജ്ജന്തീതി വുത്തം, തത്ഥ 'ദ്വേ കിലേസാ അഞ്ഞേഹി, തയോ വാ കിലേസാ

അഞ്ഞേഹി കിലേസേഹി സദ്ധിം ഉപ്പജ്ജന്തീ'തി ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. കസ്മാ? ദ്വിന്നം തിണ്ണംയേവ വാ ഏകതോ ഉപ്പത്തിയാ അസമ്ഭവതോ.

തത്ഥ ദസധാ കിലേസാനം ഏകതോ ഉപ്പത്തി ഹോതി. ഏത്ഥ ഹി ലോഭോ ഛധാ ഏകതോ ഉപ്പജ്ജതി. പടിഘോ ദ്വിധാ. തഥാ മോഹോതി വേദിതബ്ബോ. കഥം? ലോഭോ താവ അസങ്ഖാരികേ ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തേ മോഹഉദ്ധച്ചഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, സസങ്ഖാരികേ മോഹഥിനഉദ്ധച്ചഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, അസങ്ഖാരികേയേവ മോഹമാനുദ്ധച്ചാഹിരികാനോത്തപ്പേഹി , സസങ്ഖാരികേയേവ മോഹമാനഥിനഉദ്ധച്ചഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, ദിട്ഠിസമ്പയുത്തേ പന അസങ്ഖാരികേ മോഹഉദ്ധച്ചദിട്ഠിഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, സസങ്ഖാരികേ മോഹദിട്ഠിഥിനഉദ്ധച്ചഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി സദ്ധിന്തി ഛധാ ഏകതോ ഉപ്പജ്ജതി.

പടിഘോ പന അസങ്ഖാരികേ മോഹഉദ്ധച്ചഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, സസങ്ഖാരികേ മോഹഥിനഉദ്ധച്ചഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി സദ്ധിന്തി ഏവം ദ്വിധാ ഏകതോ ഉപ്പജ്ജതി. മോഹോ പന വിചികിച്ഛാസമ്പയുത്തേ വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, ഉദ്ധച്ചസമ്പയുത്തേ ഉദ്ധച്ചഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി സദ്ധിന്തി ഏവം ദ്വിധാ ഏകതോ ഉപ്പജ്ജതി. സേസം സബ്ബത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

അട്ഠസാലിനിയാ ധമ്മസങ്ഗഹഅട്ഠകഥായ

അട്ഠകഥാകണ്ഡവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിഗമനകഥാ

ഏത്താവതാ ച -

ചിത്തം രൂപഞ്ച നിക്ഖേപം, അത്ഥുദ്ധാരം മനോരമം;
യം ലോകനാഥോ ഭാജേന്തോ, ദേസേസി ധമ്മസങ്ഗണിം.

അഭിധമ്മസ്സ സങ്ഗയ്ഹ, ധമ്മേ അനവസേസതോ;
ഠിതായ തസ്സാ ആരദ്ധാ, യാ മയാ അത്ഥവണ്ണനാ.

അനാകുലാനമത്ഥാനം, സമ്ഭവാ അട്ഠസാലിനീ;
ഇതി നാമേന സാ ഏസാ, സന്നിട്ഠാനമുപാഗതാ.

ഏകൂനചത്താലീസായ, പാളിയാ ഭാണവാരതോ;
ചിരട്ഠിതത്ഥം ധമ്മസ്സ, നിട്ഠാപേന്തേന തം മയാ.

യം പത്തം കുസലം തസ്സ, ആനുഭാവേന പാണിനോ;
സബ്ബേ സദ്ധമ്മരാജസ്സ, ഞത്വാ ധമ്മം സുഖാവഹം.

പാപുണന്തു വിസുദ്ധായ, സുഖായ പടിപത്തിയാ;
അസോകമനുപായാസം, നിബ്ബാനസുഖമുത്തമം.

ചിരം തിട്ഠതു സദ്ധമ്മോ, ധമ്മേ ഹോന്തു സഗാരവാ;
സബ്ബേപി സത്താ കാലേന, സമ്മാ ദേവോ പവസ്സതു.

യഥാ രക്ഖിംസു പോരാണാ, സുരാജാനോ തഥേവിമം;
രാജാ രക്ഖതു ധമ്മേന, അത്തനോവ പജം പജന്തി.

പരമവിസുദ്ധസദ്ധാബുദ്ധിവീരിയപടിമണ്ഡിതേന സീലാചാരജ്ജവമദ്ദവാദിഗുണസമുദയസമുദിതേന സകസമയസമയന്തരഗഹനജ്ഝോഗാഹണസമത്ഥേന പഞ്ഞാവേയ്യത്തിയസമന്നാഗതേന തിപിടകപരിയത്തിപ്പഭേദേ സാട്ഠകഥേ സത്ഥുസാസനേ അപ്പടിഹതഞാണപ്പഭാവേന മഹാവേയ്യാകരണേന കരണസമ്പത്തിജനിതസുഖവിനിഗ്ഗതമധുരോദാരവചനലാവണ്ണയുത്തേന യുത്തമുത്തവാദിനാ വാദീവരേന മഹാകവിനാ പഭിന്നപടിസമ്ഭിദാപരിവാരേ ഛളഭിഞ്ഞാദിപ്പഭേദഗുണപടിമണ്ഡിതേ ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മേ സുപ്പതിട്ഠിതബുദ്ധീനം ഥേരവംസപ്പദീപാനം ഥേരാനം മഹാവിഹാരവാസീനം വംസാലങ്കാരഭൂതേന വിപുലവിസുദ്ധബുദ്ധിനാ ബുദ്ധഘോസോതി ഗരൂഹി ഗഹിതനാമധേയ്യേന ഥേരേന കതാ അയം അട്ഠസാലിനീ നാമ ധമ്മസങ്ഗഹട്ഠകഥാ.

താവ തിട്ഠതു ലോകസ്മിം, ലോകനിത്ഥരണേസിനം;
ദസ്സേന്തീ കുലപുത്താനം, നയം പഞ്ഞാവിസുദ്ധിയാ.

യാവ 'ബുദ്ധോ'തി നാമമ്പി, സുദ്ധചിത്തസ്സ താദിനോ;
ലോകമ്ഹി ലോകജേട്ഠസ്സ, പവത്തതി മഹേസിനോതി.

അട്ഠസാലിനീ നാമ

ധമ്മസങ്ഗഹ-അട്ഠകഥാ നിട്ഠിതാ.